

RENÉSZETTUDOMÁNY

Alkalmazott kriminológia

Szerkesztette:
BARABÁS A. TÜNDE

Dialog Campus

ALKALMAZOTT KRIMINOLÓGIA

Vákát oldal

ALKALMAZOTT KRIMINOLÓGIA

Szerkesztette
Barabás A. Tünde

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Szerkesztette:
Barabás A. Tünde

Szerzők:

Barabás A. Tünde
Berei Róbert
Forgács Judit
Kasznár Attila
Kiss Tibor
Kó József
Korinek László
Kőhalmi László
Kulcsár Gabriella
Major Róbert
Molnár István Jenő

Németh Zsolt
Pallo József
Pap András László
Rózsa Sándor
Sivadó Máté
Solt Ágnes
Tamási Erzsébet
Vári Vince
Végh Viktória
Virág György

Lektorok:
Finszter Géza
Irk Ferenc

Kézirat lezárva: 2018. szeptember 30.

© Kiadó, 2020
© Szerzők, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Bevezetés (<i>Barabás A. Tünde</i>)	15
Felhasznált irodalom	17
I. RÉSZ A KRIMINOLÓGIA ALAPJAI	19
Bevezetés a kriminológiába	21
A kriminológia fogalma, feladata (<i>Németh Zsolt</i>)	23
1. A kriminológia fogalma és tárgya	23
2. Mi a kriminológia?	24
3. A devianciák okai	26
4. Bűn, bűncselekmény és bűnözés	28
5. A kriminológia feladata	32
6. A kriminológia használhatósága és lehetőségei	32
7. Kriminálpolitika	33
8. Dekriminalizáció	35
Felhasznált irodalom	36
A kriminológia helye és szerepe a tudományok rendszerében (<i>Németh Zsolt</i>)	39
1. A kriminológia és a társadalomtudományok	39
2. A kriminológia a bünygyi tudományok rendszerében	40
3. Az egyes bünygyi tudományok funkciói és jellemzői	42
4. Bűnüldözés a bünygyi tudományok támogatásával	45
5. A kriminológiai kutatások Magyarországon a rendszerváltozástól napjainkig	47
6. A kriminológia részterületei és rendszere	48
7. A kriminológia ismeretanyagának felosztása	49
8. A kriminológiai kutatások módszerei	50
9. A bünygyi statisztika	51
10. A bűnözés újratermelődésének társadalmi környezete	52
Felhasznált irodalom	53
Ajánlott irodalom	54
Alkalmazott kriminológia (<i>Barabás A. Tünde</i>)	55
Bevezetés	55
1. Fogalmak	55
2. Az alkalmazott kriminológia fő területei	57
Összegzés	61
Felhasznált irodalom	62
Ajánlott irodalom	63

A kriminológia tudománytörténete (<i>Kiss Tibor</i>)	65
1. Kriminológiai paradigmák	65
2. A klasszikus büntetőjogi iskola	65
3. A pozitívista kriminológiai iskola	67
4. Közvetítői irányzat	70
5. Biológiai elméletek (Lombroso tanai után)	71
6. Pszichológiai elméletek	75
7. Szociológiai elméletek	80
8. A kulturális magyarázatok elméletei	83
9. Kritikai kriminológia	94
10. Realista kriminológia	96
11. A kriminológia fejlődése napjainkig Magyarországon	98
Felhasznált irodalom	100
A bűnözés okai	105
Makrokörnyezeti hatások a bűnözés alakulásában (<i>Sivadó Máté</i>)	107
1. A makrokörnyezet fogalma, elemei	107
2. Statikus makrokörnyezeti tényezők	107
3. Dinamikus makrokörnyezeti tényezők	111
4. Összefoglalás	114
Felhasznált irodalom	114
Mikrokörnyezeti hatások a bűnözésben (<i>Sivadó Máté</i>)	115
1. A család	115
2. Az iskola	117
3. A munkahely	118
4. A baráti kapcsolatok	119
5. A lakókörnyezet	119
6. A közösség és a bűnözés viszonya	120
Felhasznált irodalom	121
Oksági modellek (<i>Németh Zsolt</i>)	123
1. Az okság a kriminológia központi kérdése	123
2. Az akaratszabadság lényegéről	124
3. Az oksági törvényszerűségek	124
4. A személyiség és egyes szociálpszichológiai folyamatok szerepe a bűnözésben	126
5. Társadalom-lélektani jelenségek szerepe a bűnözésben	130
Felhasznált irodalom	130
Deviancia (<i>Kiss Tibor</i>)	131
1. A deviancia viszonyítási alapjai (érték és norma)	131
2. Értékek és normák a társadalomban	131
3. A normák megítélése és betartása	132
4. A normarendszer határai	133
5. A deviancia fogalma	134
6. A deviancia értelmezése	135
7. A deviancia pozitív funkciói	136

---

8. Devianciák	136
9. A devianciák összefüggései	150
Felhasznált irodalom	150
Ajánlott irodalom	151
Bűnismétlők, visszaesők (<i>Sivadó Máté</i>)	153
1. Büntetőjogi értelmezés	153
2. A kriminológiai fogalom	154
3. A visszaesés megjelenési formái, morfológiája	155
4. Oksági kérdések	156
5. A visszaesők bűnelkövetésének megelőzése, prevenció	157
Felhasznált irodalom	160
Gyermekek és fiatalkorúak a bűnözésben (<i>Németh Zsolt</i>)	161
1. A devianciák törvényszerűségei	162
2. A gyermekbűnözés jellemzői	164
3. A gyermekbűnözés tendenciái	164
4. A gyermekbűnözés oksága	165
Felhasznált irodalom	166
Nemek a bűnözésben (<i>Tamási Erzsébet</i>)	169
Bevezetés	169
1. Statisztikák	169
2. Fogalmak és jelentésük	171
3. Férfiidentitás, női identitás	172
4. A feminista kriminológia	177
Összegzés	179
Felhasznált irodalom	180
Prostitúció és bűnözés (<i>Tamási Erzsébet</i>)	183
Bevezetés	183
1. Fogalom	183
2. Statisztika	183
3. A prostitúció struktúrája	184
4. Kriminálpolitika	186
5. Prostitúciós modellek	187
6. A prostitúció szereplői	188
7. Prostitúciós szabályozás és a kriminálpolitika Magyarországon	193
Felhasznált irodalom	194
Társadalmi csoport, státusz, bűnözés (<i>Solt Ágnes</i>)	197
1. Társadalom és társadalmi tények	197
2. A társadalmi csoportok	198
3. A státusz	199
4. Bűnözésmagyarázatok	199
5. A bűnelkövetővé válás útjai	202
Felhasznált irodalom	207

Bűnözés- és erőszak-ábrázolás a médiában (<i>Barabás A. Tünde</i>)	209
Bevezetés	209
1. Az erőszakos médiatartalmak hatása a kutatások szerint	210
2. A média és az igazságszolgáltatás kapcsolata	212
3. A média torzító hatása	213
Összegzés	214
Felhasznált irodalom	215
Viktimológia	217
Áldozattan (<i>Barabás A. Tünde</i>)	219
Bevezetés	219
1. A viktimológia fogalma	219
2. A viktimológia tárgya	221
3. A viktimológia létrejötte – tudománytörténet	221
4. Áldozati tipológia	223
5. Az áldozattá válás szintjei és fajtái	226
6. Az áldozattá válás mérése	228
7. Áldozatokról – a számok tükrében	230
8. Áldozattá válás és szabályozás	234
9. A magyar áldozatvédelmi rendszer	235
Felhasznált irodalom	237
Bűnözéstől való félelem – bizonytalanságérzet a lakosság körében (<i>Barabás A. Tünde</i>)	239
Bevezetés	239
1. A biztonságérzetet befolyásoló tényezők	240
2. A bűnügyi helyzet és a rendőrség munkájának megítélése	243
3. A félelem következményei	244
Felhasznált irodalom	246
Ajánlott irodalom	247
Állami reakciók, szankciók	249
Alternatív büntetések – elterelés (<i>Barabás A. Tünde</i>)	251
Bevezetés	251
1. Büntetési elméletek a 20. század második felétől	254
2. Diverzió – alternatív büntetések	255
3. Büntetések és alternatívák Magyarországon	258
Felhasznált irodalom	263
Szankciók Magyarországon (A büntető jogkövetkezmények rendszerének vázlata) (<i>Pallo József</i>)	265
Bevezetés	265
1. A büntetőjog-tudomány tagozódása	265
2. A büntetőjogi szankciórendszer jellege	266
3. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása	268
Felhasznált irodalom	270

A resztoratív igazságszolgáltatás (<i>Barabás A. Tünde</i>)	271
1. A resztoratív igazságszolgáltatás – elméleti háttér	272
2. A helyreállító igazságszolgáltatás megvalósulási formái	273
3. Mediáció	273
Felhasznált irodalom	277
Ajánlott irodalom	277
Bűnmegelőzés	279
A bűnmegelőzés jelentősége, helye, szerepe és szintjei (<i>Sivadó Máté</i>)	281
1. A bűnmegelőzés jelentősége	281
2. A bűnmegelőzés helye	282
3. A bűnmegelőzés szerepe	283
4. A bűnmegelőzés szintjei	283
5. Bűnmegelőzési modellek	286
Felhasznált irodalom	287
A bűnmegelőzés szereplői, eszközei (<i>Sivadó Máté</i>)	289
1. A bűnmegelőzés szereplői	289
2. A bűnmegelőzés eszközei és feladatai	290
3. Megelőzés a büntető igazságszolgáltatásban	291
4. A bűnmegelőzés beavatkozási területei	292
5. A bűnmegelőzés résztvevői	294
6. A rendőrség szerepe a bűnmegelőzésben	296
7. A civil szervezetek szerepe a bűnmegelőzésben	301
8. Egyházak és vallási közösségek a bűnmegelőzésben	301
9. A gazdasági élet szereplői a bűnmegelőzés területén	301
10. A polgárőrség bűnmegelőzési feladatai	302
11. Zárógondolatok	302
Felhasznált irodalom	302
A bűnmegelőzési stratégia (<i>Molnár István Jenő</i>)	305
1. A stratégia fogalma	305
2. A politika, a bűnmegelőzés és a stratégiák kapcsolata	306
3. A bűnmegelőzés által védett érték	307
4. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia	309
5. A beavatkozási területek	314
Összegzés	318
Felhasznált irodalom	318
Szociatív és szituatív bűnmegelőzés (<i>Sivadó Máté</i>)	319
1. Szociatív bűnmegelőzés	319
2. Szituatív bűnmegelőzés	321
Felhasznált irodalom	327
Közösségi bűnmegelőzés (<i>Berei Róbert</i>)	329
1. Miért van szükség közösségi bűnmegelőzésre?	329
2. Elvi háttér, normatív alapok	329
3. A közösségi megelőzés lehetőségei és korlátai	331

4. Fogalmi kérdések	331
5. A közösség és a bűnözés kapcsolata	333
6. A közösségi megelőzés koncepciója	333
7. A közösségi bűnmegelőzési mozgalom	333
8. A közösségi bűnmegelőzés hatékonysága	334
Összegzés	335
Felhasznált irodalom	335
Ajánlott irodalom	336
Internetes oldalak	337
A civil szféra és szerepe (<i>Németh Zsolt</i>)	339
1. A civil szféra fogalma, tartalma és elemei	340
2. A civil szervezetek legfontosabb jellemzői	341
3. A civil szervezetek fajtái	342
4. A civil szervezetek működésének fontosabb területei	343
5. A civil szféra bekapcsolódásának előnyei	344
6. A civil szféra mint a bűnmegelőzés kulcseleme	345
7. A rendészet és a civil szervezetek együttműködésének gyakorlata	346
Felhasznált irodalom	347
Ajánlott irodalom	348
II. RÉSZ A BŰNÖZÉS MEGJELENÉSI FORMÁI ÉS KEZELÉSÜK	349
Bűnözési statisztika Magyarországon és nemzetközi szinten (<i>Kó József</i>)	351
1. A bűnügyi statisztika és a bűnözés mérése	351
2. Mi befolyásolja a bűnügyi adatokat?	355
3. Nemzetközi bűnügyi statisztika	360
Felhasznált irodalom	364
Függelék	364
Látens bűnözés (<i>Korinek László</i>)	369
1. Meghatározás	369
2. Tudománytörténet	369
3. A látens bűnözés mérése	370
4. A rejtve maradás okai	371
5. A látens bűnözési vizsgálatok legfontosabb eredményei	374
Felhasznált irodalom	374
A rendőrségi munka hatékonyságának mérése (<i>Vári Vince</i>)	377
Bevezetés	377
1. A hatékonyság jelentése a rendőrség esetében	377
2. Szervezeti és funkcionális hatékonyság	378
3. A szervezeti teljesítmény mérése és a mérés dilemmái	379
4. A rendőrség szervezetheatékonyság-mérése a nemzetközi kutatások tükrében	381
5. Következtetések	382
Felhasznált irodalom	382

Erőszakos bűnözés (<i>Kulcsár Gabriella – Virág György</i>)	385
1. Emberölés	386
2. Szexuális erőszak	387
3. Családon belüli erőszak	388
4. Iskolai erőszak	389
5. Az erőszakos bűncselekmények traumatizált sértettjeinek és tanúinak kihallgatása	391
Felhasznált irodalom	395
Ajánlott irodalom	397
Vagyon elleni bűncselekmények (<i>Rózsa Sándor – Barabás A. Tünde</i>)	399
1. Fogalmi keretek	399
2. A vagyon elleni bűncselekmények előfordulási gyakorisága	401
3. A vagyon elleni bűncselekmények motivációi, magyarázó elméletei	403
4. Lopáson alapuló vagyon elleni bűncselekmények	405
5. Megtévesztésen alapuló vagyon elleni bűncselekmények	414
6. Rongálásos vagyon elleni bűncselekmények	418
7. Vagyon elleni erőszakos bűncselekmények	421
8. A vagyon elleni bűncselekmények megelőzésének lehetőségei	425
Felhasznált irodalom	427
Fehérgalléros bűnözés, gazdasági bűnözés, korrupciós bűnözés (<i>Kőhalmi László</i>)	431
1. A fehérgalléros bűnözés	431
2. A gazdasági bűnözés	435
3. A korrupciós bűnözés	438
Felhasznált irodalom	442
Ajánlott irodalom	444
Kiberbűnözés (<i>Kiss Tibor</i>)	445
1. A kiberdevianciák színtérmódozatai és motivációi	446
2. A jogsértő kiberdevianciák csoportosítása	448
3. A kiberdevianciák leggyakoribb mintázatai	449
4. Szabályozás és megelőzés	455
Felhasznált irodalom	458
Szervezett bűnözés (<i>Kőhalmi László</i>)	461
1. A szervezett bűnözés kialakulása, fejlődése	461
2. A szervezett bűnözés fogalma, elméleti megközelítése	466
3. A magyarországi szervezett bűnözés kialakulása és jellemzői	467
4. A szervezett bűnözéssel kapcsolatos hazai és nemzetközi szabályozások	470
5. A szervezett bűnözés elleni küzdelem	471
Felhasznált irodalom	473
Kábítószer-bűnözés (<i>Sivadó Máté</i>)	475
1. Fogalmak	475
2. A kábítószeres csoportosítása	477
3. Új pszichoaktív szerek	477
4. A kábítószer-kriminalitás büntetőjogi szabályozása	480
5. A kábítószer-probléma alakulása Magyarországon	484

6. A kábítószer és a bűnözés kapcsolata	487
Felhasznált irodalom	491
A terrorizmus (<i>Korinek László</i>)	493
1. A terrorizmus fogalmáról	493
2. A terrorizmus okairól	496
3. A terrorizmus következményei, a támadott értékek	499
4. A terrorizmus fajtái	500
5. Új típusú terrorizmus?	502
Felhasznált irodalom	503
Gyűlölet-bűncselekmények (<i>Pap András László</i>)	505
1. Történeti áttekintés: a gyűlölet-bűncselekmények megítélésének változása	505
2. A gyűlölet-bűncselekmények fogalma, definíciók, elméleti megközelítés	506
3. A gyűlölet-bűncselekményeket érintő magyarországi, illetve nemzetközi tendenciák bemutatása a hivatalos statisztikák, illetve kutatások alapján	508
Összefoglalás	510
Felhasznált irodalom	510
A közlekedés kriminológiája (<i>Major Róbert</i>)	513
1. Problémafelvetés	513
2. Közlekedési balesetek a számok tükrében	514
3. Baleseti okkutatás	515
4. Baleseti góckutatás	517
5. A szituációs bűnmegelőzés a közlekedésben	517
6. A baleset-megelőzés rendszere: „E”	518
Felhasznált irodalom	520
A rendőrbűnözés (<i>Végh Viktória</i>)	521
Bevezető gondolatok	521
1. Definíciós kérdések	521
2. A korrupció okai	522
3. Megjelenési formák	524
4. Szabályozás	526
5. A rendőrbűnözés elterjedtsége	526
Összegzés	528
Felhasznált irodalom	528
Rendőrségi működési formák (<i>Berei Róbert</i>)	529
Bevezető gondolatok	529
1. Hatékonyság az egyes rendőrségi működési modellek tükrében	530
2. A közösségi rendészet	532
3. A problémaközpontú rendészet nézőpontja	533
4. Súlyponti rendészet	537
Összefoglalás	539
Felhasznált irodalom	540
Ajánlott irodalom	541

III. RÉSZ GYAKORLATI KRIMINOLÓGIA	543
Kriminológiai gondolkodás a gyakorlatban	545
Az igazoltatás kriminológiai aspektusai (<i>Berei Róbert</i>)	547
1. Az igazoltatás fogalma	547
2. Az etnikai profilalkotás és a hatékonyság kérdései	548
3. Az igazoltatások számszaki adatai az országosan összesített adatok alapján	551
4. Fejlesztési javaslatok	552
Felhasznált irodalom	553
Elfogás, előállítás kriminológiai nézőpontból (<i>Berei Róbert</i>)	555
1. Esetkörök	555
2. Szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten ért személy elfogása	555
3. Körözés alapján történő elfogás	556
4. A személyazonosság megállapítása érdekében foganatosított előállítás	560
Felhasznált irodalom	562
A rendőri attitűdök szerepe a rendőrség működésében (<i>Kiss Tibor</i>)	563
1. A diszkrecionális döntés	564
2. A rendőrség címkéző szerepköre	573
3. A bűnözéstől való félelem rendészeti kezelése	581
Felhasznált irodalom	586
A terrorizmus gyakorlati mintázatai (<i>Kasznár Attila</i>)	589
1. A posztmodern terrorizmus megjelenési koncepciói	589
Összegzés	594
Felhasznált irodalom	594
Ajánlott irodalom	595
Prizonizáció és kapcsolattartás – a reintegráció gátló és segítő tényezői a büntetés-végrehajtásban (<i>Forgács Judit</i>)	597
1. A kapcsolattartás lehetséges hatásai a reintegrációra	598
2. Prizonizáció mint a reintegráció egyik akadálya	600
3. Zárógondolatok	602
Felhasznált irodalom	602
Függelék	603
Kriminológia a tervezésben és az együttműködésben	605
Kriminálmorfológia alkalmazása a gyakorlatban (<i>Molnár István Jenő</i>)	607
1. A kriminálmorfológia fogalmának meghatározása	607
2. A kriminálmorfológia és a bűnmegelőzés kapcsolata	608
3. A bűnmegelőzés és az igazgatástudomány kapcsolata	609
4. A bűnmegelőzés gyakorlata a kriminálmorfológia eszközeivel	611
Felhasznált irodalom	612
Fokozott ellenőrzés (<i>Berei Róbert</i>)	613
1. A fokozott ellenőrzés hazai gyakorlata	613
2. A fokozott ellenőrzés elrendelésével és végrehajtásával kapcsolatban felvetődő problémák	614

3. A tervezés és a végrehajtás	615
Felhasznált irodalom	616
A helyi területi bűnmegelőzési koncepció és stratégia kidolgozásának gyakorlati ismeretei (<i>Molnár István Jenő</i>)	619
Felhasznált irodalom	626
Pályázatiírás (<i>Molnár István Jenő</i>)	627
Bűnmegelőzési jó gyakorlatok (<i>Molnár István Jenő</i>)	637
1. Településbiztonság	637
2. Gyermek- és ifjúságvédelem	639
3. Áldozatok segítése, az áldozattá válás megelőzése	641
4. A bűnisméltés megelőzése	641
A rendőrség és a civil szféra együttműködése a gyakorlatban (<i>Sivadó Máté</i>)	643
1. Az ORFK és a civil szféra együttműködésének alapvetései	643
2. Országos Polgárőr Szövetség	645
3. Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány	648
4. Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület	649
5. A roma nemzetiségi önkormányzatokkal való együttműködés	650
6. INDIT Közalapítvány	652
7. Baptista Szeretetszolgálat	652
8. Még néhány együttműködésről röviden	653
Felhasznált irodalom	654

Bevezetés

Barabás A. Tünde

A rendészeti képzésben a kriminológiai ismeretek oktatásának szükségessége nem szorul magyarázatra, a kriminológiai gondolkodás fejlődésének eredményei vitathatatlanul kapcsolódnak a rendészet egyes kérdéseihez. A bűnözés társadalmi tényezőinek figyelembevétele és befolyásolási szándéka nélkül nem érhető el tartós eredmény a bűnözés elleni küzdelemben.

A kriminológia tudományának két sarokpontja, amely keretbe foglalja a kutatási területeit, céljait, úgy határozható meg, hogy míg a kiindulópont alapvetően a bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, a bűnözővé válás okainak, a bűnözést elősegítő, könnyítő körülmények feltárása és mindezek alapján a megelőzés lehetséges stratégiáinak kimunkálása, addig a végpont a már bűnözővé/áldozattá vált személyek jövőbeni magatartására vonatkozó hatásrendszer kidolgozása, amely magában foglalja a büntetések hatékonyságának kérdését éppúgy, mint a reszocializációnak, a stigmatizáció elkerülésének, a sértettek másodlagos, harmadlagos vagy éppen ismétlődő viktimizációja elkerülhetőségének vizsgálatát. Ennek során kutatás tárgya a személyiség éppúgy, mint a külső és belső meghatározók, a mikro- és makrokörnyezeti hatások, továbbá a generális preventív célok érvényesülése is. És noha a kriminológia vizsgálati céljai megvalósításához, a bűnözés mint tömeg- és egyedi jelenség mögött húzódó folyamatok feltárásához interdiszciplináris módon, a társadalomtudományok mellett a természettudományok ismeretanyagára is nagyban támaszkodik, az eredmény az előbbieket területén mutatkozik meg.

Az is világosnak látszik, hogy ezek a célok és kutatási területek szorosan összefonódnak a rendészeti tevékenységgel, hiszen a megelőzés, illetve a sikeres bűnüldözés és az elkövető vagy akár a sértettek kezelése a rendészeti szervek, a konkrét esetekben eljáró rendőrök napi feladatai közé tartozik. Itt fontos megemlíteni, hogy a rendészettudomány önállóvá válását nagyban segítették azok a kriminológiai kutatások, amelyek a bűnözés kontrollmechanizmusával foglalkoztak. (FINSZTER 2014) Egyértelműnek látszik tehát, hogy a viszonylag fiatalnak tekinthető rendészettudomány számos ponton alapozhatta megállapításait a kriminológia által elért eredményekre.

Finszter Géza szerint „[a] kriminológia érdeme a társadalmi tartalomnak és a normatív forma kettősségnek komplexumként való értelmezése. Ezért vállalhatja közvetítő szerepét a jogtudomány, valamint a társadalomtudományok más ágazatai között.” (FINSZTER 2014)

A kriminológia mint a bűnügyi tudományok egyike a rendőrtiszt- (majd később a mind több irányú rendészeti felsőfokú) képzésben kezdettől fogva jelen van. Míg először a Rendőrtiszt Főiskola kriminalisztikai tanszéke szervezetében a kriminálmotodikai és kriminológiai szakcsoport volt a tantárgy felelőse, addig 1990-től önálló tanszék, majd néhány évvel később a bűnügyi tudományok tanszékének szervezeti keretében helyezkedett

el a tantárgy. Hosszabb ideig működött a büntetőjogi és kriminológiai tanszéken belül, majd 2012-től, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létrejöttével, a Bűnügyi Tudományok Intézetében ismét önálló tanszéki rangot kapott. Ez a folyamat jól mutatja a kriminológia által kínált tudás változó értékelését, hányattatásait, majd annak elismerését, hogy szerepe nélkülözhetetlen a rendészeti oktatásban.

A rendszerváltást követően, az 1990-es évektől a kriminológia szerepe mind jelentősebbé vált, aminek számos oka volt. Az egyik ilyen ok, hogy a bűnözés a rendszer-változást követően hihetetlen növekedésnek indult, ami új feladatok elé állította a magyar rendőrséget. A korábbi totalitárius rendszerben, a zárt határok, magas falak között a bűnözés egyes, a nyugati társadalmakban fejlődő formái legfeljebb csíráikban jelentek meg. Gondolhatunk itt akár a kábítószer-használat hazai formáira, a „szipuzásra”, a Technokolt zacskóból szívó fiatalokra, de akár a galerikre vagy a szervezett bűnözés „primitív” formáira is. Mindezek jól kezelhető jelenségek voltak „házon belül”, a rendőrség a kiépített besúgórendszerre támaszkodva keretek között tartotta a bűnözést, s működött a részben a félelemre épülő megelőzés is. Eközben „Nyugaton” mindinkább terjedtek a bűnözés olyan új formái, amelyek később, a határok megnyílásával a friss demokráciánkat szinte sokkolták, hiszen sem a lakosság, sem pedig a rendőrség nem volt felkészülve a bűnözés ilyen mértékű megugrására.

Ahogy *Irk Ferenc* írja, a változás a bűnözést mind struktúrájában, mind pedig dinamikájában érintette. (IRK 1992, 206.) Véget ért tehát a rendőrségi munka szempontjából békésnek tekinthető időszak, és a növekedő bűnözés óriási feladat elé állította a testületet.

Éppen ezekre a körülményekre vezethető vissza, hogy ettől az időszaktól kezdve nyilvánvalóan nagyobb hangsúly helyeződött a bűnözés okainak feltárására és ezzel a megelőzésre, hiszen le kellett számolni azzal a szocialista eszmény táplálta illuzórikus jövőképpel, hogy a bűnözés egyszerűen csak magától elhal.

Az Alaptörvény¹ 46. cikkének (1) bekezdése szerint „[a] rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme”. Ezeknek a feladatoknak a nagy része pusztán az állomány létszámának emelésével és technikai ellátottságának javításával nem oldható meg. Egyetérthetünk *Kerezi Klárával* abban, hogy „a bűnözés társadalmi tényezőinek figyelembevétele és befolyásolási szándéka nélkül nem érhető el tartós eredmény a bűnözés elleni küzdelemben”. (KEREZSI 2001)

A bűn megelőzhetőségének vizsgálata, illetve az elkövetéshez vezető társadalmi és egyéni okok feltárása a kezdetektől hozzájárult a hatékonyabb rendőri megelőzés elveinek kidolgozásához, az elkövetők megfelelő kezeléséhez. Így tehát mindazok az ismeretek, amelyek a kriminológia oktatása során a hallgatókat a bűnözés okainak jobb megértésében, egyes jelenségeinek megismerésében segítik, egyben hozzájárulnak a hatékonyabb megelőzéshez, illetve kezeléshez.

A képzés során szereshető tudások mindegyike fontos a hallgatók számára, szélesíti látókörüket és érzékenységüket a társadalom és az egyén problémáira. Ezek az ismeretek észrevétlenül hasznosulnak például az egyes intézkedések során. Ez akár olyan csekélynek látszó mozzanatban is megnyilvánulhat például, mint a gyanúsítottal való emberséges bánásmód vagy a sértett tisztelettel történő kezelése. Ez tehát az az ok, amiért

¹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

kriminológiaoktatásunk különbözik a jogi egyetemektől, és amiért az úgynevezett gyakorlati aspektusok előtérbe kerülnek, és egyedülállóan az országban, szeminárium formájában történő oktatás során valóban „beépülhetnek” a jövő rendőreinek gondolkodásmódjába, segítve ezzel nemcsak a sikeres bűnüldözői munkát, de az érintettekkel történő kommunikációt, a pontos helyzetfelmérést, azaz a jó gyakorlatot. A tudásalapú társadalom kialakításának korszakában aligha vitatható a tudományok gyakorlati jelentősége, a szó legszorosabb értelmében vett alkalmazott kutatások szükségessége. Tárgya és annak társadalmi érzékenysége miatt különösen igaz ez a kriminológia tudományára. (KORINEK 2010, 62.; KORINEK 2002)

Ezért kiemelten fontos, hogy a diákok ne csak elméleti kriminológiát tanuljanak, értsék azt is, hogy ezeket az elméleteket hogyan alkalmazzák a terepen, hogyan kapcsolják munkájukhoz és a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatához, ismerve az egyes jelenségek háttérében húzódó okokat, folyamatokat. Ez tehát az alkalmazott kriminológia oktatásának és az alapjául szolgáló tankönyvnek a célja is egyben, amelynek egyes témáit a hazai kriminológia és bűnügyi tudományok elméleti és gyakorlati ismert szakértői dolgozták ki, felhasználva munkájukban a legfrissebb hazai és nemzetközi kutatások eredményeit is.

A tankönyv három részből áll, az első részben a kriminológia megismeréséhez és elsajátításához szükséges legfontosabb alapkérdésekről, a második részben a jelenkori bűnözés egyes formáinak legfontosabb jellemzőiről kap képet az olvasó, míg a könyv harmadik része a gyakorlatról, az abban alkalmazott kriminológiai ismeretekről szól, segítve ezzel a jövő szakembereinek munkáját.

Felhasznált irodalom

- FINSZTER Géza (2014): A társadalomtudományok és a rendészet. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Rendészettudományi gondolatok: írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 15–32.
- IRK Ferenc (1992): A ma kriminológiájának aktuális kérdései. *Magyar Jog*, 39. évf. 5. sz. 259–263.
- KEREZSI Klára (2001): Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés. *Magyar Tudomány*, 48. évf. 8. sz. 929–946.
- KORINEK László (2002): A kriminológia fogalma, feladata, helye a társadalomban és a bűnügyi tudományokban. *Jura*, 9. évf. 2. sz. 59–67.
- KORINEK László (2010): Mire jó a kriminológia? In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 47*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 61–71.

Vákát oldal

I. RÉSZ

A KRIMINOLÓGIA ALAPJAI

Vákát oldal

Bevezetés a kriminológiába

Vákát oldal

A kriminológia fogalma, feladata

Németh Zsolt

1. A kriminológia fogalma és tárgya

A kriminológia a bűnözéssel mint társadalmi tömegjelenséggel és mint egyedi magatartással foglalkozó empirikus és multidiszciplináris bűnügyi tudomány. A tömegjelenség az egyedi cselekvések halmaza, a két szint között természetes kapcsolat van, azonban eltérő törvényszerűségek vonatkozhatnak rájuk. A kriminológia a tapasztalatra épít, a valóságban létező törvényszerűségek felismerése a feladata, nem pedig gondolati konstrukciók felépítése, mint a büntetőjognak, ezért fontos az empirikus jelző. A multidiszciplinaritás pedig azt jelenti, hogy az emberrel és közösségeivel foglalkozó valamennyi tudomány ismeretanyagát hasznosítja a kriminális viselkedés megértéséhez. Ennek az átfogó szemléletnek megfelelően ma már idejémult az úgynevezett segédtudományok (kriminálstatisztika, kriminálpedagógia, kriminálpszichológia stb.) emlegetése.

A kriminológia öt tárgypontot vesz célba: a bűncselekményt, az elkövetőt, az áldozatot, a cselekmény szituációját és az intézményrendszert, amelyet a társadalom a bűnözés ellenében működtet. A bűncselekmény, az elkövető és az áldozat esetében a büntetőjogi kategóriákat veszi alapul, de attól rendszerint szélesebb értelemben használja, vizsgálja a fogalmakat. A cselekményszituáció azt az emberi magatartást jelöli, amely fizikai és szociális térben játszódik le, amely lehet bűncsillapító vagy bűnélénkítő hatású is. Így lesz jelentősége egyfelől például a városépítészetnek, másfelől az emberek közötti kapcsolatrendszereknek, lásd például a családi erőszak jelenségét. A közösség intézményes reagálásánál pedig a büntető igazságszolgáltatás rendszeréről, azaz a bűnözéskontrollról van szó, vagyis a rendőrség, az ügyészség, a bíróság és a büntetés-végrehajtás működéséről, elsősorban abból a szempontból, hogy milyen hatást gyakorolnak a bűnözésre.

A kriminológia társadalomtudomány: a bűnös emberi magatartást vizsgálja biopszichológiai és szociokulturális nézőpontból, hogy megtalálja az okokat, továbbá tanulmányozza a társadalmi reakciót is, amelyet ez a viselkedés kivált. Másrészt komplex, multidiszciplináris tudomány is: hiszen míg a „hagyományos” tudományok (jog, orvoslás, teológia, filozófia) elkülönülten szemlélik az embert és a társadalmi jelenségeket, a kriminológia az összefüggéseket is feltárja. A kriminológia létrejöttét a bűnözés önálló, a valláserkölcsei rendszertől függetlenedő jelenségként történő szemlélete, ebből következően a korábbi magyarázatok helyett új, világi oksági elméletek iránti igény tette szükségessé.

A kriminológia fogalma alig több mint százéves, tárgya azonban már kétszáz éve kelt érdeklődést: a klasszikus iskola (Beccaria, 18. sz.) fókuszában a cselekmény állt; a pozitivisták (Lombroso, Ferri és Garofalo, 19. sz.) már inkább az elkövetőre koncentrált. A kriminológia kifejezést – a szakirodalom szerint – az olasz jogászprofesszor, *Raffaele Garofalo* használta először *Criminologia* című művében (1885).

A 19. század második felétől kezdődött a kriminológia művelése, tárgyköre fokozatosan bővült:

- az ismertté vált bűnözés;
- a bűnelkövetők, a bűnelkövetővé válás, a bűnöző életmód;
- a büntető igazságszolgáltatási rendszer (mint reagáló intézmények hálózata) működése;
- a bűnözés és a devianciák összefüggései;
- bűnözési prognózisok;
- a rejtett (látens) bűnözés;
- a bűncselekmények áldozatai (viktimológia);
- és a bűnmegelőzés kérdéseit kutatva.

Vizsgálódási körébe tartozik:

- a bűnözés (büntetőjogi normasértések);
- a deviációk (a bűnelkövetés mellett az öngyilkosság, az alkoholizmus, a nem organikus eredetű mentális zavarok);
- a mindezekre az intézményesített közösségi reakciók, kiemelten a kezelés (gyógyítás, nevelés, reszocializáció, rehabilitáció);
- a büntető jogszabályok;
- a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága, észszerűsége, beleértve az emberi jogi normáknak való megfelelést.

2. Mi a kriminológia?

A kriminológiai gondolkodás kialakulása óta az empiria, a bűnözés valóságának megismerése állt a középpontban. Korunkban lényegében három nagy szemléleti, megközelítési mód jellemző a kriminológiára:

1. A kriminológia hagyományosan *okkutató*, feladata a bűnözés okainak és feltételeinek, így biológiai, pszichológiai, pszichiátriai, pedagógiai és szociológiai defektusainak, deficitjeinek, meghatározóinak kutatása.
2. Az *interakcionista* paradigma, jelentősen kiszélesítve a normasértő emberi magatartás értelmezését, a 20. század közepén jelent meg. Az interakcionista megközelítésnek köszönhetően fordult a modern kriminológia figyelme a „hatalommal rendelkezők” bűnözése (például fehérgalléros bűnözés) és a bűnüldöző, büntető igazságszolgáltatási rendszer működése és a kriminalitás, bűnelkövetővé minősítés közötti összefüggések felé.
3. A *radikális* vagy *kritikai* gondolkodás középpontjában a tilalmakat létesítő jogi normák keletkezése és érvényesítése mögötti érdekviszonyok állnak. Ezek a kriminológiai irányzatok különös figyelmet szentelnek a hatalmi viszonyok, a társadalmon belüli különböző konfliktusok (gazdasági, osztályok, nemek, etnikai csoportok közötti) és a bűnözés, a büntető igazságszolgáltatás működése közötti összefüggések vizsgálatának.

Szabó Dénes, a neves kanadai kriminológus is abból az előfeltevésből indul ki, hogy minden közösség, minden társadalmi rendszer meghatározott mennyiségű deviáns és bűnöző magatartást termel ki, amelyeknek egy részét a társadalmi szerveződés szabályai – például a szokások – szankcionálják, másik részét pedig, mint a kriminális cselekményeket, az igazságszolgáltatás révén büntetik. (SZABÓ D. 1995)

Minden társadalomban létezik egy egyedi és jellegzetes kombináció a társadalmi struktúra, a kultúra, valamint a bázisszemélyiség között. A társadalmi struktúrát az életkor és a nem szerinti megoszlás, a foglalkozási szerkezet, a társadalmi és a földrajzi mobilitás stb. jelenti, a kultúrát a szokások, a gyakorlat, az értékek és a normák, a bázisszemélyiséget pedig a szocializáció, különösen az oktatás során kialakított, elsajátított pszichológiai jellegzetességek. A társadalmi struktúra új elemeiről – piacgazdaság, vállalkozási szabadság, jogállamiság, külföldiek fokozódó és tartós jelenléte és szerepvállalása stb. – Magyarországon már vannak tapasztalataink, és bizonyos, hogy a kriminalitás különböző szegmenseit is jelentősen befolyásolják.

A kriminológia autonóm, alapvetően tapasztalati társadalomtudomány, a bűnözés, a bűnelkövetők, a bűncselekmények áldozatai és a bűnözési kontroll intézményeinek elemzéséhez szükséges tudásanyagot multidiszciplináris módszerrel gyűjti. Az erőszakos viselkedéssel például több tudományterület is foglalkozik, a pszichológus lélektani jelenségként, a büntetőjogász normasértő viselkedésként, a pedagógus pedig nevelési deficitként vizsgálja. Az a felismerés viszont, hogy a széteső családokból, marginalizált rétegekből származó, iskolai kudarcokat megélt fiatal férfiak gyakrabban hajlanak erőszakos érdekérvényesítésre, már egy integrált kriminológiai tétel. A különböző tudományágak ismereteiből a valóság sajátos metszeteként létrejövő integrált tudományos eredmény tehát már egy új tudományos entitás, amelyet a kriminológia szintetizált.

A kriminológia attól lesz önálló, hogy ugyan más, nagyon sok, az emberrel foglalkozó tudomány fogalmi apparátusát és módszerét használja, de azokat integrálva a sajátos vizsgálati tárgyára – a bűnözésre – vonatkozó, autonóm tudásanyagot hoz létre. A kriminológia egyik fő feladata, hogy tisztázza a bűnözés okait. A kriminológiai elméletnek helyt kell állnia a büntetőjogi gyakorlatban, a bűnözés kontrolljában, valamint az elkövetőkre és az áldozatokra irányuló megelőzési és kezelési programokban.

A kriminológia tehát alapvetően a bűncselekmények halmazával, azaz a bűnözéssel, illetve részhalmazával (bűncselekménytípusok, például erőszakos bűnözés) mint társadalmi jelenséggel és a konkrét bűncselekménnyel mint egyedi jelenséggel foglalkozó társadalomtudomány. A szűkebb értelemben vett kriminológia látómezejében a bűn és a bűnözés tapasztalati kutatása, az elkövető személye, továbbá a bűnmegelőzés lehetőségeinek feltárása áll. Módszere az össz-bűnözés (nagyságának, változásainak és összetételének) leírása, tudományos bemutatása, valamint az egyes bűncselekmények és elkövetők kriminológiai sajátosságainak feltárása. A tágabb értelemben vett kriminológia feladatának tekinti a bűnözésre és a bűnelkövetőkre irányuló ismeretszerzésen túl az áldozatokra, valamint a kriminalitásra való állami és társadalmi reakciókkal kapcsolatos kutatásokat. (KORINEK–LÉVAY 2006)

3. A devianciák okai

A bűncselekmény elkövetése normaszegés, az együttélési szabályok legfajszúlyosabb változatának megsértése, de ugyanaz az élethelyzet, ugyanaz a mechanizmus áll mögötte, mint a többi deviáns magatartás mögött. Ennek felismerése már jóval a rendszerváltás előtt hivatalossá vált. A kormány megrendelésére és finanszírozásában az 1970–1980-as években nagy jelentőségű, az egész országra kiterjedő devianciakutatás zajlott le hazánkban, négy aliránnyal: bűnözés, öngyilkosság, mentális problémák és alkoholizmus. (ANDORKA–PATAKI 1984)

Akkoriban a deviancia szó kevésbé volt használatos: inkább társadalmi beilleszkedési zavarnak (TBZ) nevezték, és ez jól kifejezi a probléma lényegét. A deviáns magatartás az átlagostól, a megszokottól eltérő, pontosabban az adott közösség által nem elfogadott, mert veszélyes vagy káros a közösség egészére vagy az adott magatartás tanúsítójára nézve.

A deviancia tehát az átlagtól eltérést fejezi ki, a társadalmi beilleszkedési zavar pedig az egyén képtelenségét különféle közösségekbe (család, iskola, munkaszervezet stb.) történő integrációra. A TBZ-kutatás megállapításai az alábbiak:

1. Minden lakossági egységhez (város, megye, ország) törvényszerűen hozzátartozik, hogy az emberek egy bizonyos része deviálódik, azaz öngyilkos, alkoholista, mentálisan sérült vagy bűnelkövető lesz.
2. Az egyes devianciaformák hasonló okok miatt keletkeznek, fejlődnek ki.
3. Egy embernél több formája is előfordulhat, gyakran egy időben (ezért fontos felismerés, hogy az érdemi bűnmegelőzés csak általános devianciamegelőzés során várható).
4. Nagyon sok viselkedés átlagtól eltérő minősítést kaphat, a kriminológiában azokkal foglalkozunk, amelyek intézményes közösségi reagálást váltanak ki, vagyis jogszabályi felhatalmazással, speciális intézményi keretben történik beavatkozás a deviáns életébe.
5. A devianciákra adható közösségi válaszok alapvetően kettős irányúak lehetnek: büntetés vagy valamilyen kezelés (nevelés, gyógyítás).

A devianciák történetéből tudjuk, hogy először (és azonnal) mindig a büntetéssel próbálkoztak a közösségek, és idővel, a tapasztalatok szaporodásával kísérelték meg a gyógyítást, nevelést, kezdetben még ezt is erőszakkal, később pedig felkínálva a lehetőséget.

Természetesen a devianciák társadalmi nyugtalanságot, veszélyt, végül károkat idéznek elő. A beilleszkedési zavart hordozó sorsok összegződve társadalmi tényé válnak, az adott közösség egyfajta működési zavarát, bomlástünetét jelentik. Minden társadalom számára problémát és költséget jelentenek a bűnözők, az alkoholisták, a kábítószeresek és az öngyilkosok, különösen ha egyik-másik formáció járványszerűen terjed.

Nehezen megválaszolható kérdés, hogy a deviációk gyakoribb előfordulása mennyiben tekinthető egy alapvetően jól működő társadalom elkerülhetetlen velejárójának, a változás, fejlődés, a modernizálódás árának. Mindenesetre komplex jelenségről van szó, az előidéző és támogató oksági körülmények roppant az szerteágazók, a következők szerint.

3.1. Természeti-biológiai tényezők

Az emberi viselkedés plurikauzálisan meghatározott: gének, agyi folyamatok, családi minták és kulturális normák egyaránt befolyásolják, ráadásul egymással is bonyolult kölcsönhatásban állnak. A devianciák kialakulásában tehát egyes természeti és biológiai tényezők is szerepet játszanak. Ilyenek például:

- a gének, kromoszómák rendellenességei;
- az egyes biokémiai sajátosságok (valamely vegyület hiánya vagy túlzott jelenléte, amiből az idegrendszeri működés zavara eredhet);
- bizonyos fiziológiai folyamatok (például az anyagcsere zavara).

Nincs azonban pontos tudományos képünk a biológiai rendellenességek és a beilleszkedési zavarok összefüggéseiről.

3.2. A szocializáció folyamatának zavarai

Az egyén és a társas környezet aktív, kölcsönös érintkezésen alapuló folyamata a biológiai lényből társadalmi lénné, emberré válás. Ennek során fejlődnek ki a tulajdonságok és készségek, továbbá történik meg a közösségi élethez nélkülözhetetlen normák, értékek és viselkedési szabályok elsajátítása. Ennek az egész életen át tartó formálódásnak a korai szakaszai (csecsemő-, kisgyermekkor, iskolai élet) különösen fontosak. Ha a folyamatot valami megzavarja, az egyénben nehezen kezelhető érzelmi-indulati feszültségek halmozódnak fel, ez merev vagy éretlen személyiség szerkezettel társulva meggátolja az adekvát reagálást az élet különböző helyzeteire. Néhány fontos tényező:

- zavarok, átmeneti állapotok a normákat átörökítő felnőtt nemzedékek személyiség-dinamikájában, azonosságtudatában;
- a szülőknél a gyermekekkel töltött ideje jelentősen rövidült, különösen a nők munkavállalása miatt;
- a válások magas száma, a családok mind gyakoribb felbomlása;
- a családon kívüli mikrosoportok (tágabb rokonság, iskola, lakóhelyi, baráti közösségek) szocializáló szerepének csökkenése;
- a társadalmi értékrend általános megingása és gyors változásai.

3.3. Személyiségkárosító életesemények és -helyzetek

Minden beilleszkedési zavar esetében kimutathatók olyan feszültségek az érintettek életében, amelyek megelőzték a deviáns magatartás felszínre bukkanását:

- családi, illetve partnerkapcsolati konfliktusok;
- elmagányosodás;
- munkahelyi problémák (rossz légkör, konfliktus a főnökkel, előmeneteli kudarc, képességet meghaladó feladatok);
- súlyos testi betegségek;
- katonai szolgálat (esetleg háborús élmények);

- az életpálya alakulására vonatkozó tervek meghiúsulása, az elismerés hiánya;
- új társadalmi, munkahelyi vagy lakókörnyezetbe kerülés.

Mindezek nem vezetnek önmagukban szükségszerűen a deviáns viselkedéshez, hanem általánosságban fokozzák kialakulásának lehetőségét.

4. Bűn, bűncselekmény és bűnözés

4.1. A bűn

Célszerűnek látszik a teológia, jelesen a morálteológia fogalmaiból kiindulni: Mi a jelentése a jó és a rossz, a helyes és a helytelen, valamint a bűn fogalmának? Mikor ítéljük egy cselekedetet jónak vagy rossznak, helyesnek vagy helytelennek?

Az erkölcsi megfontolás szerint az ember a tettéért és a tett mögötti érzületért, motívumért egyaránt felelős. A morálteológiában – napjainkban – a jó, rossz, gonosz alapszavakat csak az ember érzületére vagy motívumára vonatkoztatják, a cselekvés, vagyis a tett viszont az erkölcsileg helyes vagy erkölcsileg helytelen minősítést kapja.

Korunk az erkölcsi és világnézeti pluralizmus világa, ezért lehetetlenség megadni a jónak és rossznak olyan normáját, amelyet a különféle világnézetű emberek egyöntetűen el tudnának fogadni, de széles körű egyetértés van a legkülönbözőbb kultúrák között az úgynevezett aranyszabály létjogosultságában: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük” (Mt 7,12). Ez azt fejezi ki, hogy az erkölcsi jóság érzülete ellentéte az önzésnek vagy egoizmusnak: valaki csak a saját jólétét vagy hasznát tartja szem előtt, másokra pedig csak annyiban van tekintettel, hogy ők használnak-e neki. (VÁRSZEGI 2003)

A szabályok nem egyebek, mint az előző nemzedékek erkölcsi értékítéleteinek az összegződésai, objektivációi, így természetes módon változnak. Az erkölcsi normák egy normatív ítéleten kívül tartalmaznak valamilyen tapasztalati tudást, tényítéletet is, ezek alapja az emberről és világról való tudás valamely szintje. Néhány száz éve például üldözték a boszorkányokat, máglyán megégették őket, ma már ilyen nincs, mert a világról való tudásunk merőben más, mint amilyen akkor volt. Ma tudjuk, hogy a betegségeket nem a szemmel verés okozza, hanem baktériumok és vírusok, ezért boszorkányüldözés helyett megfelelő gyógyszereket használunk. Tehát az ismereteink változtak meg, és nem az az erkölcsi alapmeggyőződésünk, hogy aki szándékosan kárt okoz embertársainak, büntetést érdemel.

A hagyományos zsidó-keresztény tanítás szerint a bűn nem más, mint Isten pozitív törvényének tudatos és szándékos megsértése. Ezen a pozitív törvényen az a szabályrendszer értendő, amelyet az egyház a Bibliára, főleg a tízparancsolatra és a hegyi beszédre támaszkodva tételesen megfogalmazott. A II. vatikáni zsinat (1962–1965) óta a bűnt elsősorban az ember egészének, bibliai szóval a „szívének” beállítottságával, alapmagatartásával hozzák kapcsolatba. Ebből következően a bűn lényege: az ember tudja ugyan, hogy van jó és rossz, hiszen az aranyszabály érvényességével mindenki tisztában van, és azzal is, hogy

mi a különbség a kettő között, sőt azt is tudja, hogy jót kell tennie, a rosszat pedig kerülni, ennek ellenére tudatosan és szabad akaratából mégis a rosszat választja. (VÁRSZEGI 2003)

A szabad választás persze csak felületes következtetés, mint azt *Vámbéry Ruzstem* már 1918-ban megfogalmazta: „Oly krónikus büntettek, akik egyéniségükben rejlő hajlamból válnak a társadalom állandó ellenségeivé, elenyésző csekély számban fordulnak elő azokhoz képest, akiket a környezet kedvezőtlenége vezet újra és újra a büntett útjára.” (VÁMBÉRY 1918)

Am azt, hogy valaki adott esetben csakugyan bünt követ-e el, vagy sem, vagyis szándékosan gonoszat tesz, miközben világosan tudja, hogy mi lenne a jó, ennek megítélésére csak nagyon korlátozott lehetőségeink vannak. Egyszerűen nem vagyunk képesek belemélni egymás lelkébe, így nem alkothatunk ítéletet a másik ember motívumairól. Ugyanakkor a cselekvésről, egy tettről már lehetséges állást foglalnunk, vagyis képesek vagyunk megítélni, hogy helyes-e vagy helytelen, mert a cselekedet a külső szemlélő számára is hozzáférhető. Mindebből az következik, hogy a tényismeretek és az értékítéletek összekeverése megengedhetlen, súlyos igazságtalanságok forrása.

4.2. A bűncselekmény

A bűncselekmény már jogi fogalom, a kriminológiának nincs szüksége saját megfogalmazásra, hisz a valóságjelenségeket, amelyek a kriminológiai kutatás számára fontosak, magában foglalja. Egy cselekmény bűnössé nyilvánításában a közösség értékelése mutatkozik meg. A jog előtti időkben ezt az értékelést a szokás adta meg: a közösség az érdekeit sértő magatartások ellen védekezett ezzel. A bűncselekmény állandó és elengedhetetlen eleme a jogi szabályozottság (*nullum crimen sine lege*). A jogszabály tényleges hatást fejt ki már a keletkezésével, létével is, de különösen az alkalmazásával. A hatás a normaszegőre és a közösség többi tagjára egyaránt vonatkozik, a társadalmi együttélést szabályozzák, annak zavartalanságát célozzák biztosítani. A szabállyal való összeütközés jogviszonyt hoz létre, mégpedig a megsértett vagy veszélyeztetett jogtárggyal kapcsolatban, egyben a büntető joghatóságok vonatkozásában. A büntetőjogi szabályozásban megnyilvánuló értékelés változó elem, ennek alapja a mindenkor erkölcsi-társadalmi felfogás, ez pedig a politikai, gazdasági, kulturális és szociális viszony terméke.

A büntetőjognak – akár tudományos, akár gyakorlati szempontból közelítjük meg – a legalapvetőbb kategóriája a bűncselekmény fogalma, amelynek definícióját a büntetőtörvény határozza meg: *bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli*. A bűncselekmény mindenekelőtt cselekvés, azaz emberi magatartás következménye, amely kimeríti valamely törvényi tényállás valamennyi elemét. A diszpozíciószerűség mellett jogellenesnek is kell lennie; vagyis társadalomra veszélyesnek és büntetéssel fenyegetettnek.

A törvény által meghatározott bűncselekmény-fogalommal kapcsolatban azt kell kiemelni, hogy – mivel az a jogalkotó „terméke” – adott esetben változhat, ezért a bűncselekmény tudományos fogalma fontos számunkra: a törvény változásától függetlenül érvényes és alkalmazható maradhat. A bűncselekmény tudományos fogalmában alapvetően

egy objektív (a cselekmény büntetendősége) és egy szubjektív (az elkövető bűnössége) elem különül el. Ennek megfelelően bűncselekmény alatt azt a büntetendő cselekményt értjük, amelynek az elkövetője bűnös, tehát felróható a tette, és büntethető is érte.

4.3. A bűnözés

A bűnözés meghatározott területen, meghatározott időtartam alatt elkövetett bűncselekmények összessége. A fogalom komplex, éppen ezért a kriminológia tudományának központi tárgya: öt eleme közül a terület és az időtartam a bűnözés jelenségének a fizikai keretét jelenti, vagyis a bűnözés térben és időben meghatározott, tartalmát pedig a mindenkor hatályos büntető törvénykönyv adja meg a bűncselekmény, a bűnelkövető és az áldozat meghatározásával. A bűnözés statisztikai halmazként jelenik meg, olyan tulajdonságokkal – dinamikával és struktúrával – rendelkezik, amelyek az egyedi részelemeknél nincsenek meg, ily módon tanulmányozható. A bűnözés fogalmi körébe tartoznak azok a cselekmények is, amelyek közvetlenül nem vizsgálhatók, mert a kriminálstatisztika nem tartalmaz ezekre vonatkozó adatokat. Ez a látens (lappangó, rejtett) bűnözés¹ ennek következtében nem mérhető, de becslésére a kriminológiai kutatások módszerei lehetőséget adnak.

A bűnözés tehát kriminológiai fogalom, sajátos, több tényezőbből álló *társadalmi tömegjelenség*. Nem pusztán az alkotóelemek számtani sokasága, hanem egy új minőség, amelyben másfajta törvényszerűségek hatnak, mint az egyes részekben. A könnyen elfogadott felületes közvélemény ellenére a bűnözés nem néhány elvetemült ember produktuma, hanem valamennyiünk műve. Egyfelől a közösség életének megszervezése és gyakorlása során mutatkozó hiányosságok eredményeznek bűnre vezető alkalmakat, azaz bűncselekményeket előidéző okokat és körülményeket, másfelől az emberek többsége el is követ valamilyen jogsértést az élete során. A bűnözés ugyanis racionális emberi magatartás, szükségletkielégítő vagy konfliktusmegoldó jellegű. A kriminológia tudománya nem jutott olyan eredményre, hogy létezne valamiféle bűnöző személyiség, amely egészében, feltétel nélkül különbözne a nem bűnöző ember személyiségétől. A bűnöző személyiségben csupán bizonyos elemek, torzulások ismerhetők fel, amelyek megfelelő külső hatások következtében öltenek testet társadalomellenes cselekvésben.

A bűncselekmény létrejöttét általában a következő tényezők determinálják: 1. a személyiség, a pszichikus sajátosságok rendszere és állapota; 2. a biológiai adottságok és sajátosságok; és 3. a környezeti tényezők, kiemelten a társadalmi viszonyok. A bűnözés alaktani jellemzőit a büntetőjogi rendszer kategóriái alapján vizsgáljuk. A bűnözés szerkezetét az egyes bűncselekmények súlya (büntett és vétség), a bűnösség pszichikai viszonyai (szándékos és gondatlan elkövetés), a cselekmény megvalósulásának szakaszai (befejezett, kísérleti vagy előkészületi fázisban maradt bűncselekmény), az állami büntetőigény érvényesítése szerint (közvéadás és magánvéadás) és végül a bűncselekménnyel megtámadott különböző társadalmi érdekviszonyok (állam és emberiség, vagyon, élet és testi épség stb. elleni cselekmények) szempontjai szerint csoportosíthatjuk. A bűnözés alanyi oldalán életkor (gyermekkorú, fiatalkorú, fiatal felnőtt és felnőtt korúak), nem (nő, férfi) és az előélet (bűnismétlők, visszaesők) alapján szokás vizsgálni.

¹ Erről lásd részletesen Korinek László *Látens bűnözés című* fejezetét.

A bűnözés megismerhető a kriminálstatistikából, de a közvélemény ennek nem ad hitelt, inkább a saját tapasztalataikra szeretnek hagyatkozni az emberek, noha a vizsgálatok bizonyították, hogy az emberek döntő többségének nincs közvetlen találkozása a bűnözéssel, a (rendszerint súlyosan negatív) szubjektív biztonságérzet a tömegkommunikáció bűnözés-ábrázolási gyakorlatának köszönhető. Az erőszak hétköznapivá válása a médiában – még ha az virtuális jellegű is, tehát nem megélt tapasztalat – egyesekből félelmet, míg másokból agresszivitást vált ki.²

A bűnözés igen heterogén társadalmi jelenség: beletartozik az erőszakos, a vagyon elleni, a közlekedési, a politikai és a gazdasági bűncselekmény egyaránt. A közös az bennük, hogy a társadalom olyan veszélyesnek tartja azokat, hogy a jogalkotás útján tilalmazza, a tilalom megszegőit pedig büntetőjogi szankcióval sújtja, azaz bünteti.

A bűnözés az egész világon a minőségi emberi élet egyik fő kérdésévé vált a 20. század végére, a rendszerváltó országokban pedig egyenesen első számú társadalmi probléma lett. A bűnözési helyzetet (számszerű alakulását és jelentőségét) még azonos országon belül is rendkívül nehéz megítélni, korábbi időszakokkal összevetni. Egy példa az összehasonlító elemzés nehézségeire: a vagyon elleni bűncselekmények értékhatárát időnként felemeli a törvényhozó, amikor úgy véli, hogy a pénz értéke kedvezőtlenül, vagy – másik oldalról – a közösség tagjainak anyagi helyzete kedvezően megváltozott. Magyarországon a szabálysértési értékhatár fél évtized alatt húszezerről ötvenezer forintra emelkedett. Egy ilyen döntéssel több tízezer addig bűncselekményként számon tartott magatartás enyhébb megítélés alá esik, és nem terheli a kriminálstatistikát.³

Az egész világon megfigyelhető tendencia, hogy a vagyon elleni bűncselekmények dominanciája erősödik: a bűnözés tehát inkább mondható szükségletkielégítő magatartásnak, semmint konfliktusmegoldásnak. Ennek ellenére a bűnözés szerkezetében mindössze néhány százaléknyi arányban lévő erőszakos bűnözés különböző megnyilvánulási formái aggasztják mindenütt az embereket. Az új jelenségek között a szervezett bűnözés mint a bűnözés minden eddiginél veszélyesebb minősége is nyugtalanítja a polgárokat és kormányait mindenütt. A szervezett bűnözés üzleti módszereket profi módon alkalmazó vagyonszerző bűnözés, azonban eszköztárában a bérnyílókosság, a leszámolás, valamint a közhatalomba való behatolás és a legmagasabb szintű korrupció egyaránt megtalálható. A szervezett bűnözés elleni hagyományos rendőri és igazságszolgáltatási eszközök – a jelenség nemzetközi jellege miatt is – ma már nem elégségesek, a megfelelő eljárások és technikák kidolgozása egyre sürgetőbb feladata a nemzetek közösségének.

A kriminológusok kijelentéseit, amelyek szerint Magyarország – a bűnözését tekintve – világviszonylatban a közepesenél kevésbé fertőzött országok közé tartozik, a közvélemény általában elutasítja és határozottabb, szigorúbb büntető reakciókat követel. Nehezen népszerűsíthető az a felismerés is, hogy minden társadalom „felelős” az általa „kitermelt” bűnözésért, és a megoldás, a normasértők kezelése, a közösségbe való visszavezetésük másra nem hárítható kötelesség.

² Erről lásd részletesen Barabás A. *Tünde Bűnözés- és erőszak-ábrázolás a médiában* című fejezetét.

³ Lásd részletesen Kó József *Bűnözési statisztika Magyarországon és nemzetközi szinten* című fejezetét.

5. A kriminológia feladata

A most közelebbről vizsgált tudományterület feladata megismerni a bűnözést és megérteni az okait, hogy ezáltal megelőzhető legyen, a károk pedig mérsékelhetőek, továbbá hogy méltó, kiegyensúlyozott választ tudjunk adni rá: igazságos és okos büntetést. (SZABÓ A. 1993) A kriminológia közvetlenül hasznosítható társadalomtudomány: a bűnözés, a bűnös emberi magatartás mindenkit érdekel és érint, így alapfeladata, a bűnözés kutatása mellett, a közvélemény meggyőzése is. Noha eredetileg a normaszegő magatartás keltett érdeklődést, napjainkban talán még érdekesebb, hogy az ember miként tud a szabályok kezei között maradni, miért nem követ el bűncselekményt, pedig a körülményei indíthatnák rá. Ugyanis a kriminalitásra ösztönző körülmények, a kriminális készlet a modern társadalmak rekvizituma: tömegtermelés, a fogyasztói szemlélet eluralkodása, a szolidaritás és empátia hiánya a hajtóerő.

A társadalmi-gazdasági változásokra figyelemmel szükségessé válik a bűnözés új, korunk állapotának megfelelő értelmezése; ez óhatatlanul szükségessé teszi a kriminológia alkalmazkodását a megváltozott viszonyokhoz.

Tradicionalisan a kriminológia, visszhangozva a büntetőjog formuláit, úgy fogta fel a bűnözést, mint

- inkább egy kivételes, semmint egy normálisan előforduló eseményt;
- a patológia egy formáját, amely a társadalom periferiájára szorultak köréből származik, illetve túlnyomórészt ott fordul elő;
- az egyébként normális társadalmi-gazdasági folyamatok átmeneti, gyakran brutális szétesését;
- az uralom egyik tárgyát, miszerint a bűnözés egy szabályozandó jelenség, amelyet olyan mértékűvé kell leszorítani, hogy kezelhető legyen a modern állam és más szociális intézmények rendelkezésére álló eszközeivel. A kriminológia szerepe az, hogy segítse ezt a szabályozó, ellenőrző folyamatot.

Míndez olyan mélyen meggyökeresedett, hogy csaknem logikai ellentmondásnak tűnt fel annak megkérdőjelezése, hogy a bűnözésnek valóban ezek-e az ismérvei. Ez a megközelítési mód még mindig erősen jelen van a közvéleményben és az igazságügyi intézmények munkájában. Mindazonáltal a kritikai kriminológusok túlmennek e tradicionális nézetrendszer határain, nem teljesen érvénytelenítve azt, hanem rámutatva, hogy az csak az egyik oldala egy bonyolultabb és gyorsan változó jelenségnek. (LEA 2004)

6. A kriminológia használhatósága és lehetőségei

Gyakori felvetés, hogy a kriminológiának a rendészeti praxisban nincs funkciója, ezzel az ismeretanyaggal nem lehet felderíteni a bűncselekményt, tettet fogni és felelősségre vonni. Ez túlságosan szimplifikált és tájékozatlanságról tanúskodó vélekedés, hisz a személységre vonatkozó ismeretanyag a sorozatalkövetővel kapcsolatos profilalkotás alapja, de hasznos például a kihallgatási taktika kialakításánál vagy a bíró számára a szankció megválasztásánál, illetve végrehajtásánál.

Ennél azonban fontosabb hivatása a kriminológiának a szemléletformálás, egyfajta világnézet a bűnözés és a büntetés viszonylatában: segít a bűnös emberi magatartás megértésében, ami azután kamatozik a felderítésben, de a felelősségre vonás során is. Laikus és szakember számára egyformán szükséges megérteni a bűn és az ember természetes kapcsolatát, a büntetés szerepét. Fontos, hogy ne keltsünk illúziókat: a bűn az ember közösségi életének a tartozéka, a belőle származó károk azonban nem elkerülhetetlenek, de legalább mérsékelhetők. Ebben segít a kriminológia: arra tanít, hogy inkább a közösségi támogatás és kevésbé a büntetés hozhat megoldást. De alapja a kriminálpolitikának is, vagyis annak, hogy közösségi szinten a törvényalkotók tudományos megállapításokkal alátámasztott döntéseket hozzanak a bűncselekményekről és a bűnelkövetők megbüntetéséről.⁴

7. Kriminálpolitika

A bűnügyi szakirodalom két fő vonatkozásban használja a kriminálpolitika fogalmát: egyrészt a bűnügyi tudományok egyik ágát, másrészt pedig azt a gyakorlati tevékenységet jelenti, amelynek során az állam a bűnözés kezelésére a kriminálpolitika mint tudományos diszciplína elveit és ismereteit alkalmazza. A kriminálpolitika önálló tudománnyá válása még várat magára, azonban a társadalompolitika, a társadalomirányítás részeként az államok a gyakorlatban alkalmazzák. Ennek megfelelően a kriminálpolitika a már elkövetett bűncselekményekre adott, illetve adandó büntetőjogi válaszstratégiák gyűjteménye. Ebben az értelemben a társadalompolitikán belül, a jogpolitika részeként a hatályos büntetőjog reformjával és a bűncselekmények kontrolljának eszközeivel foglalkozik. Tekintve, hogy a bűnözésre nemcsak a bűnüldözésben és büntetőjogi felelősségre vonásban megtestesülő válaszokat lehet adni, azoknál gyakran olcsóbb, racionálisabb és humánusabb a bűnözés megelőzése, ezért a kriminálpolitika a büntetőjogi eszközök elkerülésének lehetőségét is vizsgálja, különös tekintettel a lehetséges szociálpolitikai és biztonsági intézkedésekre. A kriminálpolitika számos alrendszer összessége, területei: a jogalkotás, a bűnüldözés, a közzvádlói, valamint az ítélkező tevékenység és végül a büntetés-végrehajtás. Ehhez szolgál megfelelő háttértudással a kriminológia.

Az eredeti arisztotelészi értelemben a politika nem más, mint a közügyek nyilvános, a közösség általi elintézése. Nyilvánvaló, hogy a bűnözés közügy, a bűncselekmény a közösségnek vagy közvetlenül egyes tagjainak sérelme: kárt okoz vagy veszélyt idéz fel. A Biblia is kinyilatkoztatja, hogy a bűn büntetést érdemel, a gyakorlatból is tudható, hogy a megsértett jogrendet helyre kell állítani, igazságot kell szolgáltatni, ellenkező esetben a közösség szét hullik, ráadásul a felelősségre vonás elmaradása újabb kriminogén tényező.

Büntetőpolitika helyett, ahol csak a bűncselekményre adandó válaszként a büntetésekről volt szó, ma a kriminálpolitika megnevezés használatos, és ennek rendszerében a bűnözés megelőzése – legalábbis a deklaráció szintjén – a bűnüldözéssel egyenrangúan fontos.

⁴ Minderről lásd Barabás A. Tünde *Alkalmazott kriminológia* című fejezetét.

A kriminálpolitika a kriminológia és a társadalomtudományok metszéspontjain a bűnözés megelőzését és a büntetettekkel való bánásmódot szolgálja. Részei a kriminál-politikák:

- a jogalkotási politika (kriminalizáció-dekriminalizáció);
- a bűnüldözési politika (opportunitás: a rendelkezésre álló kapacitás irányítása);
- a vádemelési politika (az ügyész lehetősége a vádemelés helyetti intézkedésre);
- az ítélkezési politika (például a középérték szabálya);
- a büntetés-végrehajtási politika (az elítéltek jogai és kötelességei).

Magyarországon a bűnügyi tudományok a 19. század vége óta együtt fejlődtek a modern európai áramlatokkal. A századforduló után (különösen *Vámbéry Rusztem*, *Irk Albert* és *Finkey Ferenc* munkássága nyomán) a közvetítő (az antropológiai és a szociológiai iskolák eredményeit hasznosító) irányzat uralkodott: a bűnös magatartás kialakulásában a társadalmi hatásokat tartották döntőnek. *Durkheim* tanai alapján kimutatták a gazdasági válságok nyomán előállt társadalmi változások hatását. Ennek következménye volt a fiatakorúak külön büntetőjoga, az elmebeteg bűnelkövetők bűnösségének negligálása, a dologházak, lelenházak és a javító-intézetek létesítése.

A második világháború után a Szovjetunió befolyása a büntetőpolitikában is megmutatkozott: a sztálini nézetek (a bűnözés el fog halni, kivéve a politikai bűncselekményeket, mert az osztályharc – és ezzel összefüggésben a gazdasági bűnözés – fokozódik) visszavetették a kriminológia (tágabban a bűnügyi tudományok, de a szociológia) fejlődését is. A felelősségre vonásnál Visinszkij felfogása érvényesült: „Inkább bűnhődjék száz ártatlan, mintsem egy bűnös elkerülje a felelősségre vonást!”

A 60-as évek elejétől fokozatos változás volt érzékelhető: 1960-ban megalakult az Országos Kriminálisztikai Intézet (később Országos Kriminálisztikai és Kriminológiai Intézet, napjainkban pedig Országos Kriminológiai Intézet), amely kezdetől fogva elsősorban kriminológiai (vagyis a bűnözés alakulását, természetét, okságát és megelőzhetőségét feltáró) kutatásokat folytatott. Az emberközpontúnak mondott szocializmus a büntetőjogi eszközöket politikai deviációkra (tehát politikai ellenfelek ellen) már nem alkalmazta, ám szociális peremhelyzetben lévők ellen igen, ennek egyik jellemző jogintézménye a közveszélyes munkakerülés pönalizálása volt.

Napjainkban a bűnözés komoly félelmet kelt, elsősorban a tömegtájékoztatók torzító bűnözésábrázolásának köszönhetően, és ismét mutatkozik a bűnözés büntetőjogi kezelésére vonatkozó voluntarista nézetek egyfajta reneszánsza. Erre példa az úgynevezett „zéró tolerancia” kriminálpolitikai elve iránt táplált illúzió.

A szigorító törekvések ellenére határozott nemzetközi tendencia a büntetőjogi reakciók hosszú távú enyhülése. Ez megmutatkozik egyfelől abban, hogy törekednek elkerülni a bírósági utat, másfelől ha mégis bíróság dönt a szankcióról, ha lehetőség van rá, azt a szabadságvesztésen kívül keresik. Sokan ellentmondásosnak tartják, hogy az enyhülési tendencia annak dacára bontakozik ki, hogy a bűnözés súlya és mennyisége ugyanakkor növekvőnek látszik. A diszcrepancia azonban csak látszólagos: a nemzetközi büntetőjog és a nemzetközi szervezetek a problémára differenciált választ adnak. A valóban súlyos nemzetközi szervezett bűnözésre kifejtett reakciók (bűnüldözői jogosítványok, büntetési nemek és mértékek) esetében egyre súlyosabb eszközöket engednek meg az államok számára, míg a tömegesen előforduló bűnözés – például bagatell cselekmények – tekintetében a különböző elterelő technikákat ajánlják.

A kriminálpolitika aktuális célja napjainkban a büntető igazságszolgáltatási aktusok gyorsítása, racionalizálása, az alkotmányos jogállami követelményeket is betartva. Komoly nehézség, hogy a bűnüldöző szervezet és az igazságszolgáltatás apparátusa túlterhelt, az ügyszerű hátralék növekszik. Ez súlyos következményekkel jár a közösség számára, mert nem kap megfelelő védelmet a normasértőkkel szemben, de az elkövetők számára is komoly teher, mert ügyük és ezzel sorsuk nem rendeződik belátható időn belül. Igazi kriminálpolitikai feladat megtalálni az egyensúlyt a megfelelő, az elkövető személyiségére is tekintettel lévő, a börtönbüntetést lehetőleg elkerülő szankciók, valamint a közvélemény igen erős büntetéspártisága között. Fontos összefüggés a kriminálpolitika és a bűnmegelőzés viszonya, hisz a bűnüldözés, a büntetések alkalmazása önmagában is megelőző hatású, így tehát a kriminálpolitikát tekinthetjük büntetőjogi eszközökkel történő bűnmegelőzésnek, míg a bűnmegelőzés valójában büntetőjogon kívüli eszközök alkalmazása.

8. Dekriminalizáció

A dekriminalizáció (és ellentétpárja, a kriminalizáció) a törvényhozás orientálása a kriminálpolitika keretein belül, az általános és a jogpolitikai megfontolások alapján. A jogalkotói döntés előkészítését szolgálja, érveket és ellenérveket ad a büntetőjogi felelősség helyének, szerepének és határainak a meghatározásához azzal, hogy mérlegeli, milyen értékeket fenyeget jogtalan támadás, és melyek azok, amelyeket büntetőjogi eszközökkel is védeni kell. Mít és hogyan kell büntetni, hogy megfelelően reagáljunk a társadalom diszfunkcionális jelenségeire? Az emberi együttélésben a konfliktusok megoldása és a szükségletek kielégítése során az emberek olykor nem megengedett módon járnak el, és károkat okoznak egymásnak. El kell dönteni, hogy miféle és milyen nagyságú kár okozása esetén igazolható az állami büntetőhatalom beavatkozása. Az intervenció mindig jogok korlátozását jelenti, és ez csak akkor engedhető meg, ha bizonyos, hogy ennek elmaradása nagyobb kárt eredményezne. Ezeknek a döntéseknek a megalapozott meghozatalához szintén a kriminológia kínál ismeretanyagot és empirikus kutatási eredményeket.

A probléma hátterében az az alapkérdés áll, hogy milyen szerepe lehet a büntetőjognak egy társadalom életében. Egyetértés van abban, hogy a büntetőjog alapvető funkciója a társadalmi együttélés biztosítása, de ennek módjában és mértékében jelentős véleményeltérések vannak. Az egyik szélsőséges álláspont túlértékeli, a másik lebecsüli a szerepét. Különösen hiányzik az összhang annak megítélésében, hogy milyen legyen a büntetőjog viszonya a társadalmi együttélés biztosítására hivatott más rendszerekkel és intézményekkel. A reális szemléletmód az, hogy a büntetőjog a társadalom életében csak másodlagos, kiegészítő (szubszidiárius) szerepet játszhat. Ez tartalmilag a következőket jelenti:

- csak büntetőjogi jelenségekre szabad alkalmazni (meg kell találni például a határvonalat az erkölcsileg elítélendő és a kriminális magatartások között);
- még a büntetőjogi problémák megoldásánál sem a jogi eszközök az elsődlegesek (a nem jogi – főként a társadalmi-gazdasági – eszközöknek elsőbbséget kell biztosítani);
- a jogi eszközök közül is utolsóként szabad a büntetőjogiakhoz folyamodni (a büntetőjog rendelkezik ugyanis az emberek magánéletébe beavatkozó legerőteljesebb

eszközrendszerrel, ezért észszerűbb és humánusabb a lehetséges egyéb eljárásokat alkalmazni);

- a büntetőjogi eszközök közül is az enyhébbek kapjanak prioritást (ezért előzi meg a szabadságelvonással nem járó szankció a szabadságvesztést, a felfüggesztett a végrehajthatót).

A dekriminalizáció/kriminalizáció a társadalmi folyamatokban bekövetkezett érték-változásokra reagáló kriminálpolitikai döntés eredménye, tehát a büntetőjognak a politikai, a gazdasági és a kulturális életében végbement változásokhoz való igazítása valósul meg. A szélsőségeket itt is ajánlatos elkerülni: nem szerencsés, ha minden új, a társadalom életét zavaró jelenséget újonnan alkotott bűncselekményi tényállással próbálnak megoldani, mint ahogy az is álmegoldás, ha a bűnözés „csökkentését” dekriminalizációval akarják elérni, vagyis hogy az adott magatartás büntetőjogi fenyegetettségét megszüntetik törvényhozás útján.

Napjainkban a bűnözés nagymérvű növekedése igen intenzív büntetőjog-alkotásra készítette a törvényhozó hatalmat. Nagy számban születnek új büntetőjogi tilalmak, és a következők eredmények, a büntetések is súlyosbodnak. A történelmi és nemzetközi tapasztalat mindezt nem igazolja: olyan társadalomra veszélyes cselekmények és olyan megvalósulási módok látnak napvilágot, amelyekre a büntetőjog a maga nehézségével képtelen hatékonyan reagálni. Az államnak alkalmazkodnia kell a valósághoz, egy szűkebb körben a hagyományos értékek védelmében (emberi élet, testi épség, a polgár közvetlen javai) következetesebben fel kell lépnie, más vonatkozásokban – ahol bár a magatartás veszélyes a társadalomra – a büntetőhatalommal sikertelenül üldözött területekről érdemes visszavonulnia (például prostitúció, kábítószer-fogyasztás), még akkor is, ha társadalom egy viszonylag széles köre ellenzi ezt.

Felhasznált irodalom

- ANDORKA Rudolf – PATAKI Ferenc szerk. (1984): *Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon I–II.* (Helyzetelemzések és javaslatok; Háttéranyagok). Budapest, MTA.
- DURKHEIM, Émile (1982): *Az öngyilkosság.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- ENDREFFY Zoltán (1993): A jóról, a helyesről és a bűnről. *Magyar Tudomány*, 38. évf. 8. sz. 915–919.
- FLECK Zoltán (2012): A normakövetés, a joghoz való viszony és a jogállami elvárások feszültsége. In KISS Valéria szerk.: *Kriminológiai Közlemények 71.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság.
- FÖLDVÁRI József (1987): *Kriminalpolitika.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- GAROFALO, Raffaele (1885): *Criminologia: Studio sul Delitto, Sulle sue Cause e sui Mezzi di Repressione.* Torino, Fratelli Bocca.
- KORINEK László – LÉVAY Miklós (2006): A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye a tudomány rendszerében és a bűnügyi tudományokban. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia.* Budapest, CompLex. 25–45.
- LEA, John (2004): A bűnözés mint uralom. *Eszmélet*, 16. évf. 64. sz. 72–85.
- MERTON, Robert K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra.* Budapest, Osiris.
- PATAKI Ferenc (1993): A deviáns magatartásformák hazai kutatásáról. In KONCZ István szerk.: *Rendszerváltás után: társadalomlélektani terepszemle.* Budapest, Scientia Humana. 149–163.

- RAJ Tamás (2003): Bűn és bűnhődés a Bibliában és a zsidó hagyományban. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 2–3. sz. 47–61.
- SZABÓ András (1979): *A büntett és büntetése*. Budapest, Gondolat.
- SZABÓ András (1993): *Igazságosan, vagy okosan?* Budapest, Akadémiai.
- SZABÓ Dénes (1995): Kriminológia tegnap és ma. *Magyar Tudomány*, 40. évf. 1. sz. 3–12.
- TENKE Sándor (2003): Bűn, bűnbánat, bűnbocsánat az Újszövetségben. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 2–3. sz. 62–77.
- VÁMBÉRY Ruzstem (1918): *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly.
- VÁRSZEGI Asztrik (2003): Az ember bűne. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 2–3. sz. 78–83.
- VERMES Miklós (1971): *A kriminológia alapkérdései*. Budapest, Akadémiai.
- VIGH József (1980): *Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában*. Budapest, Akadémiai.

Vákát oldal

A kriminológia helye és szerepe a tudományok rendszerében

Németh Zsolt

1. A kriminológia és a társadalomtudományok

Az angolszász országokban, a hazai gyakorlattól eltérően, a kriminológia nem kizárólag a jogtudományok terrénumához tartozik, hanem a társadalomtudományok általános közegeiben fejlődött ki. A kriminológia kapcsolódása tehát nem csak a bűnügyi tudományok viszonylatában fontos, ami magától értetődik, hiszen a bűnözés és a bűncselekményt megvalósító ember rendkívüli komplexitása megköveteli a sokoldalú megközelítést. Ez a magyarázata annak, hogy a kriminológiát – a fogalmi meghatározásban – az empirikus mellett a multidiszciplináris jelzővel látjuk el.

A különféle tudományágak önállóvá érési folyamatát alapvetően a társadalmi és gazdasági viszonyok határozzák meg. A kriminológia önállóvá válásában a 18–19. század fordulóján a megszilárdult polgári rend, a végbement gyors tudományos fejlődés, a gazdasági termelés felélénkülése, a szabad kereskedelem és az ennek következtében fokozódó társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnözés mennyiségi, illetve minőségi átalakulása játszottak szerepet. A kutatások bölcsője Nyugat-Európa volt, a társadalmi fejlődés gyorsulása teremtette meg az alapot a tudományos előrehaladásnak

- a természet- és társadalomtudományok elkülönülése, illetve ezeken belül a tudományágak kialakulása;
- illetve a büntetőjog-tudomány, a kodifikációs munkálatok megkezdése, a különféle iskolák megalakulása, párhuzamosan más – orvosi, igazságügyi elmekörtan, közgazdaság, statisztika, logika, szociológia, pszichológia – tudományágak kialakulása révén.

A „rokon” tudományterületek köre a kriminológia kezdete óta folyamatosan bővül. Hagyományosan a legfontosabb társterület – a jogtudomány mellett – a szociológia és a pszichológia. Ez már a kriminológia fogalmából is nyilvánvaló: a bűnözést mint társadalmi tömegjelenséget szociológusként, a bűncselekményt mint egyedi magatartás eredményét pedig pszichológusként veszi szemügyre. A jogtudomány is szélesedett, ma már a jogfilozófia, a jogállamiság és az emberi jogi koncepció is munícióval szolgál. A szociológia a közösségek működésének leírásával, a társadalmi struktúrák bemutatásával, a pszichológia pedig az egyéni diszpozíciók és a csoportlélektani összefüggések magyarázatával segít.

A biológia bár a kezdetekben is szerepet játszott – gondoljunk a kriminálantropológiai bűnözésmagyarázatokra –, napjainkban, különösen a neurobiológia és a genetika jelentős felfedezéseivel, egészen új távlatokat nyitott az emberi magatartás megértésében.

A térinformatika, az építészet és az urbanisztika a bűnözés szituatív megelőzésének gazdagodásához, a kulturális antropológia a kisközösségek helyi interakcióinak feltárásával a szociatív bűnmegelőzés eszköztárához járul hozzá. Sok más tudomány mellett a kriminológia merít a szociális munkából, a szociálpolitikából, az addiktológiából, a közegészségügyből és a migrációs kutatásokból is.

2. A kriminológia a bűnügyi tudományok rendszerében

A bűnügyi tudományok alapvetően a társadalomtudományok körébe tartoznak, egyes részeik (krimináltechnika) esetenként és kivételesen átnyúlnak a természettudományokba. A bűnügyi tudományok feladata és célja az állami büntetőhatalom érvényesülésének a biztosítása a bűncselekmények elkövetőinek a felderítése, azonosítása és felelősségre vonása vagy a bűnös magatartás megelőzése (akár az áldozattá válás elkerülése, akár az elkövetés minél korábbi fázisban történő megakadályozása) révén. Megkülönböztethetők a bűnügyi alaptudományok, az ágazati tudományok és a szaktudományok. A bűnügyi alaptudományok körében a büntetőjogot, a kriminalisztikát és a kriminológiát találjuk.

A *büntetőjog* tartalmazza a büntető anyagi jogot (a bűncselekmények, vagyis a tilalmazott magatartások meghatározását, az elkövetésük nyomán járó bűnösségi viszonyt, illetve ennek akadályait, továbbá a szankciókat), a büntetőeljárás-jogot (a büntetőjogi felelősség megállapításának törvényes rendjét) és a büntetés-végrehajtási jogot (a büntetések és intézkedések megvalósításának a szabályait).

A *kriminalisztika* a bűnügyi nyomozás tudománya, amely a bűncselekmények megelőzésének és felderítésének eszközeit és módszereit tárja fel és rendszerezi, mégpedig elvi és gyakorlati szempontból egyaránt. Alapvető funkciója a felderítés, sokak szerint ez pedig maga a leghatásosabb bűnmegelőzés is egyúttal. Magyarországon hagyományosan három részre tagolódik a kriminalisztika: krimináltechnikára, krimináltaktikára és kriminálmetodikára. A *krimináltechnika* természettudományos módszerek és műszaki-technikai eszközök felhasználását jelenti (nyomkutatás, nyomrögzítés és azonosítás) a bűncselekmények felderítése érdekében. A *krimináltaktika* az egyes nyomozási cselekmények (gyanúsított és tanú kihallgatása, házkutatás, felismertetésre bemutatás stb.) célszerű és hatékony alkalmazását jelenti. A *kriminálmetodika* az egyes bűncselekmény-kategóriák (emberölés, betörés stb.) nyomozására dolgoz ki modelleket. Lehetséges a kriminalisztikát kettős felosztásban tárgyalni: általános részt (idesorolják a krimináltechnika és a krimináltaktika mellett a nyomozás szervezésének és vezetésének, a szakértői vizsgálatoknak és a személyazonosításnak a tudnivalóit), valamint különös részt (az egyes bűncselekménytípusok nyomozásának sajátos technikai és taktikai problémái) különböztetnek meg. (LAKATOS et al. 2000)

A *kriminológia* a legfiatalabb bűnügyi tudomány, kialakulása a 19. század második felére tehető. A kriminalitással összefüggő tények, a bűnözés mennyiségi és minőségi jellemzőinek, valamint a bűnelkövetés ösztönzőinek a feltárásával teszi teljesebbé a bűnügyi tudományok rendszerét. Gyakorlati szerepe, hogy segítse a bűnmegelőzést szolgáló közösségi és egyéni döntéseket. Kutatási területei: az ismertté vált és a látens bűnözés, a bűnelkövetővé válás pszichológiai és szociológiai elemei, a bűncselekmények áldozatai, a bűnözés társadalmi kontrollja (azaz a büntető felelősségre vonás intézményrendszere, mint a rendőrség, ügyészség, bíróság, büntetés-végrehajtás, és ezek működésének hatékonysága), a bűnözés

és más devianciák (mindenekelőtt az öngyilkosság, az alkoholizmus, a nem organikus eredetű mentális betegségek) kapcsolata, a bűnözési prognózisok és a bűnmegelőzési lehetőségek.

Valamennyi bűnügyi tudomány a büntetőjog bűncselekmény-fogalmából, illetve a Btk. különös részében meghatározott egyes büntetni rendelt magatartásokból, vagyis a konkrét bűncselekményekből indul ki. A büntetőjog feladata, hogy védje az állam társadalmi és gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét, jogait és vagyonát. A bűnügyi tudományok rendeltetése, hogy az állam büntetőhatalma optimálisan érvényesüljön. Ez azt jelenti, hogy a felelős meg legyen büntetve, az áldozat jogai se csorbuljanak, és mindeközben valamennyi résztvevő emberi jogai biztosítva legyenek.

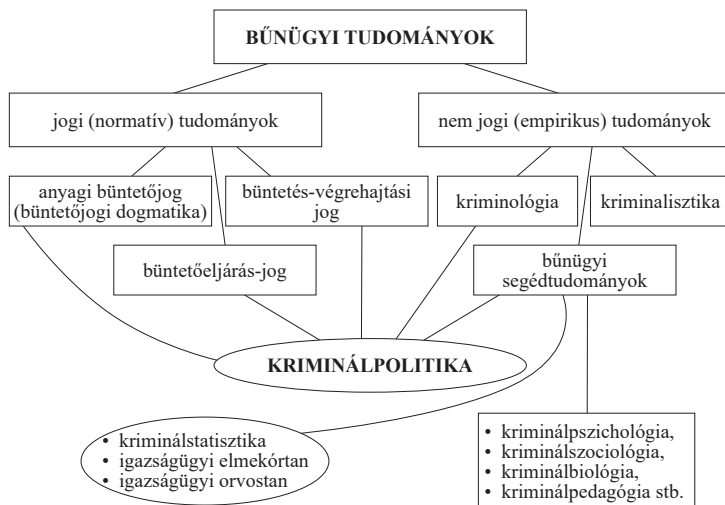
A bűnügyi ágazati tudományok: a kriminálpszichológia, a kriminálstatisztika, a kriminálpedagógia, valamint a kriminálszociológia. Ezek mindegyike mint önálló szaktudomány a maga sajátos eszközeivel és módszereivel komoly segítséget ad a bűnös emberi magatartás megismerésében, magyarázásában és befolyásolásában. Idővel egyes részei oly mértékben közeledtek a bűnügyi tudományokhoz, és váltak nélkülözhetetlenné a kutatási eredményeikkel, hogy a „kriminál-” előtag felvételével jelzik a szoros összetartozásukat. A bűnügyi tudományok tárgya tehát közös, a bűnös emberi magatartás és annak következményei (elkövetőre és áldozatra nézve egyaránt), vagyis a bűnözés, továbbá az állami és társadalmi reagálás módszerei és intézményei.

A bűnügyi tudományok két csoportja: a normatív, azaz szabályozó, és az empirikus, azaz a tapasztalati diszciplína. A normatív csoportba a büntetőjog-tudományok tartoznak: tág értelemben használva a megnevezést a büntető anyagi jogot, a büntető eljárásjogot, valamint a büntetés-végrehajtási jogot foglalja magában, szűk értelemben csak az anyagi jogot jelenti. A normatív bűnügyi tudományok jogi kategóriák formájában, zárt dogmatikai rendszerben vizsgálják a bűnözést, míg az empirikus tudományok valóságjelenségeként, ténykutatásként.

Az empirikus bűnügyi tudományok a valóság tényeivel foglalkoznak, innen a tudományágra vonatkozó pozitívista minősítés, különösen a kriminológia lényege: a bűnözés megismerése és megértése. Egy másik elkülönült tapasztalati bűnügyi tudomány a kriminalisztika, a nyomozás vagy a bűnüldözés tudománya. A kriminalisztika a felderítés és a bizonyítás ismeretanyaga, a büntetőeljárás praktikus szakmai-tudományos hátterét adja. A büntetőeljárás szabja meg a kereteket, mit tehet a bűnüldöző a bűncselekményre, a múltbeli történésre vonatkozó információk megszerzése során, a kriminalisztika pedig ennek célszerű, hatékony végrehajtásához nyújt támogatást. A büntetőeljárás szabályozza, hogy mit lehet tenni a házkutatás, a kihallgatás, a motozás stb. eljárási cselekményeként, a kriminalisztika pedig arról szól, hogy mindezt praktikusán miként lehet minél hatékonyabban elvégezni.

Empirikus bűnügyi tudománynak tekinthető még a pszichológia szakága, a kriminálpszichológia is. Ez a krimináletiológia, de a kriminalisztika és a büntetőtan (pönológia) számára is fontos ismereteket biztosít. A két tudományterület, a kriminológia és a kriminálpszichológia ugyanakkor jelentős mértékben átfedi egymást, így elhatárolásuk nem is lehetséges.

Az imént bemutatott rendszert a következő ábra szemlélteti.

1. ábra

A bűnügyi tudományok felosztása

Forrás: a szerző szerkesztése

A kriminológia a legszorosabb kapcsolatban az anyagi büntetőjoggal áll, egyszerűen megfogalmazva ez a kapcsolat így fejezhető ki: a kriminológia a büntetőjog nélkül parttalan, a büntetőjog pedig a kriminológia nélkül vak és életidegen. Ez azt jelenti, hogy a büntetőjog csak jogi kategóriaként tekint a bűnözés elemeire, az emberi viszonylatok, különösen az ok-sági megfontolások nem érdeklik, ugyanakkor a büntetőjog adja meg a bűnözés jelenségének kereteit, határait, a bűncselekmény és az elkövető a kriminológia számára a kezdőpont. Ezt az erős kapcsolatot jelzi, hogy különösen Magyarországon a kriminológusképzés a jogász szakmán belül, a jogászképzéshez kapcsolódóan alakult ki.

3. Az egyes bűnügyi tudományok funkciói és jellemzői

3.1. Büntetőjog

A büntetőjog a kriminológia számára az origó, a büntetőjog által meghatározottak jelentik a kriminológia érdeklődési körének a keretét. A büntetőjogi törvény (Btk.) állapítja meg a bűncselekmény és az elkövető fogalmának a tartalmát, valamint az alkalmazható büntetéseket. Ugyanitt a büntethetőségi akadályok felsorolását kapjuk arról, hogy milyen körülmények léte esetén nem róható fel az elkövetőnek a cselekmény elkövetése, vagyis a bűnösség nem állapítható meg, és így büntetést sem lehet alkalmazni. Végül a büntetés formáit, alkalmazásuk célját határozza meg a törvény. Mindez együttesen adja a büntetőjogi felelősség alapját. Ez a legsúlyosabb emberi felelősségi formáció, a közösségi együttlés zavartalanságát hivatott támogatni.

3.2. Büntetőeljárás-jog

A büntetőeljárás-jogi törvény (Be.) határozza meg a büntetőjogi felelősség érvényesítésének rendjét, szabályait. A jogalkalmazásra hivatott, a büntető igazságszolgáltatást gyakorló intézmények (nyomozó hatóság, vádhatóság, bíróság) jogait és kötelességeit írja elő, ezek természetesen az ellenkező oldal lehetőségeit is tartalmazzák: ami a jogalkalmazó számára kötelezettség, az a büntetőeljárás alanya, azaz a terhelt számára jogosultság, illetve amit a nyomozás megtehet a törvény szerint, azt a terheltnek el kell viselnie, sőt kikényszeríthető.

A büntetőeljárás feladata, hogy az elkövetett bűncselekményre vonatkozó múltbeli igazságot feltárja, az arra vonatkozó információkat bizonyítékerejű formában összegyűjtse és rendszerezze. A cél az, hogy minden bűnelkövető legyen felelősségre vonva, illetve senki ne legyen megbüntetve, aki nem követett el bűncselekményt, illetve akire az nem bizonyítható.

3.3. Büntetés-végrehajtási jog

A büntetőjogi felelősségért kiszabott büntetés végrehajtását is törvény szabályozza. Kettős a feladat: egyfelől a biztonságos őrzés, hogy az állami büntetőigény maradéktalanul megvalósuljon, másfelől hogy a büntetés büntetőtörvénybeli célja, az ismételt bűnelkövetés veszélyének minimalizálása is érvényesüljön. Ez a kettős irány sok nehézséggel jár: a bíróság által társadalomra veszélyesnek nyilvánított emberek koncentrált együttléte különleges biztonsági veszélyeket hordoz, a nevelés – mai szóval reintegrálás – folyamatai is akadognak ebben a helyzetben. Különösen nehezen orvosolható körülmény, hogy szabadulás után a környezet vonakodik visszafogadó lenni, stigmatizál, és egyébként is gyakran rendezetlen. Büntetés-végrehajtási törvényünk korszerű, az európai ajánlásokat (normalizáció, nyitottság, felelősség) szem előtt tartja, a megvalósulás azonban még sok fejlesztést igényel.

3.4. Kriminálisztika

A kriminálisztika a felderítés, a nyomozás tudománya, a múltban történt bűncselekményre vonatkozó információk szakszerű, célirányos előkeresése, a cselekménnyel és a vélt elkövetővel való kapcsolatuk bizonyítása, vagyis az azonosítás. A bizonyítékokat hitelesen kell rögzíteni és tárolni, hogy a majdani büntetőperben a bíró számára észlelhető és értékelhető legyen. A kriminálisztika az információk gyűjtésének szakmai anyaga, a büntetőeljárás pedig ennek a törvényes szabályait rögzíti: közismert, hogy a törvénytől való módon beszerzett bizonyítékot kizárja a bíróság az értékelésből.

Célja, hogy a büntetőjog által meghatározott keretekben eljárásokat és módszereket dolgozzon ki, amelyek segítségével a bűncselekmények megelőzhetőek, a már elkövetettek felderíthetőek, elkövetőjük felelősségre vonható. A kriminálisztika tehát a bűncselekmények megelőzése, felderítése és bizonyítása érdekében dolgoz ki tudományosan megalapozott módszereket. A büntető igazságszolgáltatás célja az igazság megállapítása, ehhez nyújt segítséget a kriminálisztika, amikor tanulmányozza a bizonyítékok keletkezésének

törvényszerűségeit, módszereket dolgoz ki a bizonyítási eszközök felkutatásához, összegyűjtéséhez és értékeléséhez.

A hazai tudományos életben a kriminalisztika önálló bűnügyi tudomány. A kriminalisztika tárgya továbbá a bűncselekmények közvetlen okainak és az elkövetésüket lehetővé tevő körülményeknek a vizsgálata, valamint a bűnözés megelőzésére alkalmas eszközök és eljárások kifejlesztése. A kriminalisztika mint a bűnügyi nyomozás tudománya a 19. század közepén kezdett kialakulni. A társadalomtudománynak tekinthető bűnügyi tudományok körében egyedülálló módon bizonyos tekintetben a természettudományok eredményeire is épít. A tudományos-technikai fejlődés nyomán bontakoztak ki a krimináltechnika ágazatai. Így az ujjnyomok tudományos vizsgálata már a 17. században elkezdődött. Először a 19. század második felében dolgozták ki a nyomokban található vérszenyveződés kimutatásának lehetőségét, a 20. század elejétől tudjuk megkülönböztetni az emberi és az állati vért, de az igazságügyi hajvizsgálat és a bűncselekmények helyszínén, illetve azok eszközein található anyagmaradványokat vizsgáló laboratóriumok kialakulása is erre az időre tehető.

A kriminalisztikai tevékenységnek három iránya van: a *krimináltechnika* a bűncselekmények helyszínén a nyomok felkutatását, rögzítését és azonosítását teszi lehetővé; a *krimináltaktika* az egyes nyomozási cselekmények végrehajtásának tapasztalati szabályait rögzíti; míg a *kriminálmetodika* az egyes bűncselekményfajták nyomozásának megszervezéséhez nyújt támpontokat.

A kriminalisztikai tevékenység a büntetőeljárás-jogi szabályok keretében folyik. A tárgyi jellegű bizonyítékok felkutatása, összegyűjtése és rögzítése érdekében szemléket kell tartani, a személyjellegű bizonyítékok feltárása és rögzítése a büntetőjogi, a kriminalisztikai, valamint a pszichológiai követelményeknek megfelelő kihallgatások során történik. Napjaink tudományfejlődése *kriminálstratégia* elnevezéssel újabb tételcsoport megjelenését eredményezte, amely lényegét tekintve a nyílt és titkos nyomozási módszerek komplex alkalmazását jelenti, és elsősorban a szervezett bűnözés fogalmkörébe tartozó bűnözési formák visszaszorítására irányul. A titkos információgyűjtés ennek megfelelően mindinkább helyet kér magának a kriminalisztika tudományterületén és gyakorlatában. Ebben a bűnügyi titkos információszerezés, értékelés és adatfeldolgozás, valamint a leplezett, titkos eljárások útján végrehajtott bűnmegelőzés elméleti, taktikai és módszertani kérdései bontakoznak ki.

3.5. Kriminológia

A kriminológia fokozatosan különült el a büntetőjogtól, szociológiától, pszichológiától, valamint a statisztikától. A bűnözés kriminológiai szempontból nem teljesen azonos a büntetőjogban használt fogalommal, olyan magatartásokkal is foglalkozik, amelyekkel kapcsolatban a büntető törvénykönyv a büntethetőséget kizárja, így például a gyermekek vagy a gyengeelméjűek által elkövetett bűncselekményeket is kutatja, hiszen a valóságban megtörténtek, és következményeik vannak. Kutatási területei az idők során egyre bővültek. Vizsgálja az egyes bűncselekménytípusokat, bűnelkövető-típusokat, foglalkozik a látens bűnözéssel, a bűncselekmények áldozataival, a különféle devianciák és a bűnözés kapcsolatával, valamint a büntető igazságszolgáltatási rendszer működésével.

A kriminológia társadalomtudomány, közelebbről bűnügyi tudomány: az ember és a bűnözés kapcsolatával foglalkozik. A bűnözést mint társadalmi tömegjelenséget, a bűncselekményt pedig mint egyedi magatartást vizsgálja. Ennek megfelelően elsősorban a szociológia és a pszichológia módszereivel dolgozik, de minden az embert és az emberi közösségeket kutató tudomány ismereteit felhasználja. Tárnya a bűncselekmény, az elkövető, az áldozat, a tett körülményei, valamint – manapság egyre hangsúlyosabban – az intézményrendszer, amelyet a társadalom a bűnözéssel szembeállít: a rendőr, az ügyész és a bíró munkájának hatékonysága, a jogszabályok racionalitása, a büntetések – köztük a börtön – haszna és kára, majd a reszocializáció, vagyis a társadalomba való visszavezetés, visszafogadás problémái. Ezeket az intézményeket elsősorban abból a szempontból veszi szemügyre, hogy a bűnözés jelenségére milyen hatást gyakorolnak.

Itt mindjárt leszögezhetjük, hogy ez a hatás felettebb korlátozott. Tudomásul kell vennünk, hogy folyamatosan növekszik a bűnözés, amelyet változó struktúra, jelleg és elkövetési módszerek jellemeznek. Az igazságszolgáltatás mindezt – természetes módon – csak késve tudja követni (személyi, anyagi-technikai, szervezeti vonatkozásokban), és mind jelentősebb a felderítetlenül maradó bűncselekmények száma. Az igazságszolgáltatás rendszere a felderített bűncselekményeket sem képes feldolgozni (a létszámnövelés, a szervezetmódosítás, az anyagi ráfordítás növelése sem segít).

Amitől többet várhatunk, az éppen a *community policing*, vagyis a közösségi rendészet filozófiája és gyakorlata, amely nem legyőzni akarja a bűnt elkövető embert, hanem társadalmi együttműködéssel úgy hatni rá, hogy képes legyen beilleszkedni a kisebb-nagyobb közösségekbe: családba, iskolába, munkahelyi és lakóhelyi környezetbe. Ebbe a közös munkába természetesen beletartozik a rendészeti működés a maga korlátozó, kényszerítő eszközeivel, de önmagában soha nem lehet eredményes.

Feltétlenül rá kell mutatni, miután még a szakmában dolgozók is gyakran összekeverik a fogalmakat, hogy míg a kriminológia a bűnös emberi magatartás mibenlétével, törvényszerűségeivel, okságával és megelőzhetőségével foglalkozik, addig a kriminalisztika a bűnüldözés tudománya (nevezik rendőrtudománynak is). A kriminalisztika szakembere a kriminalista, a kriminológiai a kriminológus.

4. Bűnüldözés a bűnügyi tudományok támogatásával

A bűnüldözés a bűnözésre adott társadalmi válaszok egyike, a társadalmi kontroll intézményesült formája. Tartalma a büntetőjogi felelősségre vonás, amely az állam monopóliuma: a büntetőhatalmat az állam szervei gyakorolják. A büntető igazságszolgáltatás folyamatában a bűnfelderítő, a vádemelési, az ítélező és végül a büntetés-végrehajtási szakaszok épülnek egymásra. Ennek sikere változó: a bűnözés és bűnüldözés örök harcának vannak egyensúlyi és egyensúlyvesztési időszakai. A bűnüldözés a büntető igazságszolgáltatási rendszer részeként, annak első szakaszaként magában foglalja a bűnfelderítési (rendszerint rendőrségi nyomozás) és a vádhatósági (ügyészség) feladatokat. Mindez a modern büntető-eljárás egyik fontos alapelveként a megvalósulása, a büntető igazságszolgáltatási feladatok teljesítését szolgáló funkciók megosztása. A büntetőeljárás három pillére – a vád (a bűnüldözés), a védelem és az ítélezés – a tulajdonképpeni igazságszolgáltatás.

Az eljárás bírósági szakasza elkülönül ugyan a nyomozástól, de arra visszahat: a bíróság akkor tud igazságot szolgáltatni, ha az igazság megállapításához szükséges tényeket (a gyanúsítottat terhelő adatokat és a mentő körülményeket egyaránt) a bűnüldözési funkciót teljesítő nyomozó hatóság a lehető legteljesebb körben feltárta. Amennyiben kétség marad a terhelt bűnössége tekintetében, akkor az ártatlanság védelme nem dől meg, a terhelt nem tekinthető bűnösnek. Az eljárási funkciók elkülönítésében a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás között az összekötő kapocs a vádelt. A bíróság csak annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan cselekmény alapján, amelyet a vád tartalmaz. A bűnüldözési funkcióra nincs mindig szükség: a magánvádas ügyekben (rágalmazás, becsületsértés, könnyű testi sértés stb.) az állam a megsértett polgárra bízta, hogy kívánja-e a büntető felelősség érvényesítését, és az ügyész helyett közvetlenül neki kell eljárnia a bíróság előtt.

A bűnüldözésnek van egy korai, a büntetőeljárás törvényben nem szabályozott – így tehát a nyilvánosság számára nem megismerhető szabályok szerint zajló – része, az úgynevezett titkos információgyűjtés. Ennek az a feladata, hogy a nyílt eljáráshoz szükséges gyanút megalapozza. Vannak ugyanis arra utaló jelek, adatok és körülmények, hogy valaki bűnös tevékenységet folytat, ám ezek tényszerűségét ellenőrizni kell. A gyanú akkor alapos, amikor nagyobb a valószínűsége (a rendelkezésre álló tények logikai összefüggése alapján) annak, hogy a bűncselekményt elkövették, mint annak, hogy nem. A bűnüldözésnek ez a titkos része azonban nem teljesen szabályozatlan: a rendőrségi törvény egy külön fejezete tartalmazza az alkalmazható erőket, eszközöket és módszereket. Modern jogállamban követelmény, hogy a bűnüldözés minden fázisa nyilvános törvényekben legyen szabályozva; új büntetőeljárás törvényünk rendezi ezt a helyzetet.

A rendőrség egyik fő feladata a bűnüldözés, ezenkívül még ellát bűnmegelőzési, államigazgatási és rendészeti feladatokat is. Fegyveres rendvédelmi szerv, a végrehajtott hatalom része, amelyet a kormány a belügyminiszter útján irányít. A bűnüldözés teljesítése kötelesség a nyomozó hatóság számára, amennyiben észleli a bűncselekmény gyanúját (feljelentés, bejelentés, a hatóság saját észlelete, tömegtájékoztató hírt stb.). Ez a legalitás elvében fejeződik ki: a magyar jogrendben a törvény parancsa a címzett hatóság számára kötelező működést jelent. Európa-szerte tapasztalható törekvések a legalitást feloldó opportunitás (célszerűség) megengedésére akár a bűnüldöző szervezet kapacitását, akár a konkrét ügy bizonyításának kilátástalanságát tekintve.

A büntető igazságszolgáltatási rendszerben az ügyészségnek kettős feladat jut: egyfelől az állami büntetőigény érvényesítése, másfelől üldözi a bűnt, ellátja a nyomozó hatóság munkájának a törvényességi felügyeletét. Az ügyészség a legfőbb ügyésznek alárendelten működik, és a bírósági szervezetnek megfelelően tagolt.

A rendőrség bűnüldöző tevékenységének tartalma – a törvényes feltételek fennállása esetén – a következőkből áll: a nyomozás teljesítése, a bűncselekmény felderítése, az elkövető kilétének megállapítása, a bizonyítékok összegyűjtése és biztosítása, a gyanúsított őrizetbe vétele. Ehhez szorosan tartozik még a bűnüldözési adatkezelés. Az állami büntetőigény érvényesítésének első szakasza a nyomozás, amely tulajdonképpen az igazságszolgáltatás folyamatát tekintve előkészítő szakasz. A bűnüldözés így tehát még nem igazságszolgáltatás, csupán annak előkészítése. A bűnüldözés nyomán működhet a tulajdonképpeni büntető igazságszolgáltatás: a bíróság. A bűnüldözés tetőpontja a vád. A nyomozó hatóság, amennyiben az ügyet eredményesen befejezettnek tartja – tehát a törvényes bizonyítás

következmenyeképpen kialakul a meggyőződése, hogy a bűncselekményt elkövették, és az követte el, akit gyanúsítottként bevontak az eljárásba –, az iratokat (a bizonyítás teljes anyagát) iratismertetés keretében a gyanúsított és védője rendelkezésére bocsátja tanulmányozás céljából, majd vádemelési javaslattal átadja az ügyésznek. Az ügyész a nyomozás iratainak tanulmányozása alapján dönt, ennek megalapozása érdekében maga is végezhet még nyomozási cselekményeket. Ha a gyanúsított bűnössége tekintetében benne is kialakul a meggyőződés, vádat emel. Ennek formája a vádirat, amelyet az iratokkal együtt megküld a bíróságnak. A vádemelési aktsussal befejeződik a bűnüldözési tevékenység, és elkezdődik ennek nyomán a szűkebb értelemben vett igazságszolgáltatás, a bírósági szakasz.

5. A kriminológiai kutatások Magyarországon a rendszerváltozástól napjainkig

A magyar kriminológia kutatása az 1989-es rendszerváltozás után új dimenzióban folytatódott. Noha a kriminológia számára a 80-as években már nem léteztek kötelező tabuk, mégis a rendszerváltozás adta fordulatra volt szükség ahhoz, hogy e tudományág művelésének ideológiai korlátai teljesen eltűnjenek. A kriminológiai kutatásokra kétségtelenül ösztönzően hatott a magyar kriminalitás kedvezőtlen alakulása a 90-es évek elejétől. A politikai és gazdasági szerkezetváltozást követő években új, korábban nem észlelt jelenségek voltak tapasztalhatók a bűnügyi statisztikában. A bűncselekmények száma ugrásszerűen emelkedett, és a korábbi jóval meghaladó növekedési ütem mellett struktúrájában is gyorsabb ütemű változások jellemezték.

A kutatásoknak elsősorban a rendszerváltást követő bűnözés alakulására kellett magyarázatot találniuk. Az okok a társadalmilag hátrányos helyzet egyre több réteget érintő faktorai, a társadalmi igazságtalanság növekedése, a szociális védőháló felfeslése, a regionális fejlődés különbségei, a munkanélküliség és a hajléktalanság szembeszökő tömegessége, a szabadjára engedett indulatok voltak. De ide volt sorolható a rendőri állomány átmeneti elbizonytalanodása, a rendőrség szervezetének nehézkessége az új feladatokhoz és az új szerepkörhöz való alkalmazkodásban, valamint a határok megnyílása. Végül oknak tekinthető a diktatúrát felváltó politikai szabadságnak, tehát az egyén és hatalom megváltozott viszonyának olyan hangulati, érzelmi és „jogtudati” értelmezése, amely megengedhetőnek hitte a jognak való feltétlen engedelmesség helyett a jogsértés szabadságát, és politikailag ellenzékinek minősíthette a hatóságokkal történő szembeszegülést.

A rendszerváltozás utáni időszak tudományos vizsgálódásai számos olyan kérdéssel foglalkoztak – és foglalkoznak jelenleg is –, amelyek segítséget kívánnak nyújtani a megfelelő kriminálpolitika alkalmazásához, illetve a bűnügyi törvényhozás megalapozottabb tevékenységéhez. Ezek a kutatási területek többek között:

- a bűnmegelőzés elvi és gyakorlati kérdései;
- a szervezett bűnözés;
- a korrupció;
- a vagyon elleni bűnözés;
- az erőszakos bűnözés;
- a viktimológia;
- a számítástechnikai bűnözés;

- a környezetkárosító bűnelkövetés;
- a fiatalok bűnözése;
- a büntető igazságszolgáltatási rendszer.

6. A kriminológia részterületei és rendszere

A kriminológia a komplexitásából adódóan tárgyát – a bűnözést – sok szempontból, sok megközelítéssel és sok területen vizsgálja. A bűnös emberi magatartás megismerése, genesisének és kifejlődésének a megértése, törvényszerűségeinek feltárása teszi lehetővé, hogy észszerűen válaszoljunk rá mint a közösség életét érő kihívásra. A kriminológia a büntetőjogi gondolkodás fejlődésének eredménye. Ennek állomásai és jellemző gondolatai:

- *A klasszikus iskola* (például Beccaria):
  - törvény előtti egyenlőség;
  - nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege;
  - a büntetés tetтарыos, célja a megtorlás;
  - merev, az elkövetőre nincs tekintettel;
  - a bűncselekményt kizárólag mint jogi jelenséget szemléli.
- *A pozitivisták irányzat* (például Lombroso, Tarde):
  - a bűncselekmény természetes és társadalmi tényjelenség;
  - az elkövetőre koncentrálnak (az antropológia és a szociológia eszközeivel);
  - megtorlás helyett a társadalom védelme a cél;
  - az elkövető bűnössége helyett a társadalomra veszélyessége érdekli;
  - a kriminológiai ismereteket figyelembe veszi, kezelni akar elsősorban;
  - a büntetés veszélyes állapotához igazodó határozatlan tartalmú biztonsági intézkedések.
- *A közvetítő irányzatok* (például Liszt, Prins, van Hamel):
  - dualisztikus szankciórendszer (célbüntetések és biztonsági intézkedések);
  - társadalomvédelmi irányzatok (a konkrét elkövető irányában);
  - treatment (kezelési) ideológia.
- *Legújabbak* (például Schafer, Christie):
  - áldozatorientált irányzatok;
  - jóvátételi szempontok és törekvések (elkövető és állam általi kártalanítás);
  - tettes-áldozat kiegyezési technikák (mediáció, real justice);
  - alternatív büntetések – alternatíva a büntetőjog helyett, illetve alternatíva a büntetőjogon belül;
  - a konfliktus visszahelyezése az államtól a magánszférába (abolicionista irányzatok);
  - az angolszász jogrendszerekben alkalmazott law and order ideológia alapján kemény kéz a büntetőpolitikában;
  - zéró tolerancia.

6.1. A kriminológia részterületei

A kriminológia három fő része:

- a bűnözés alaktana (morfológia, vagyis a bűnözés megjelenése térben és időben, a kriminálstatisztikát véve alapul),
- a bűnözés oksága (etiológia),
- a bűnözésmegelőzés (profilaxis).

A kriminológia további részterületeit képezik még:

- a bűnelkövetővé válás folyamata,
- a bűnözés újratermelődéésének társadalmi környezete,
- viktimológia (áldozattá válás és áldozatsegítés),
- rejtett, lappangó bűnözés (látencia),
- kriminálpolitika,
- a bűnözés kontrolljának a kriminológiája.

7. A kriminológia ismeretanyagának felosztása

A kriminológia ismeretanyagának osztályozása során megkülönböztethetjük az úgynevezett *általános részi* alapismereteket, a *különös részbe* tartozó speciális ismereteket (szakkriminológia), valamint a gyakorlati szempontú feldolgozást tartalmazó *alkalmazott ismereteket*.¹

7.1. Az általános rész elemzési irányai

Kriminálmorfológia (a bűnözés alaktana):

- a bűnözés volumene (bűncselekmények, elkövetők, áldozatok száma/összessége);
- a bűnözés dinamikája (a részelemek változása, növekedése vagy csökkenése a megfigyelési időszakok között);
- a bűnözés struktúrája (szerkezete):
  - tárgyi oldalon: egyes bűncselekménytípusok, a büntett és vétség, a szándékos és gondatlan bűncselekmények aránya,
  - alanyi oldalon: az elkövetők, illetve sértettek korösszetétele, a nemek aránya.

Krimináletiológia (a bűnözés, a bűnelkövetővé válás magyarázatai):

- kriminálantropógiai (biológiai determináció);
- kriminálszociológiai (társadalmi struktúra);
- közvetítő irányzat (az emberen belüli – exogén, és az emberen kívüli – endogén tényezők együtthatása).

¹ E terület részletes elemzését lásd Barabás A. Tünde *Alkalmazott kriminológia* című fejezetében.

Proflaxis (prevenció, bűnmegelőzés):

- szociatív (bűnokokra) vagy szituatív (bűnalkalmakra) irányuló;
- elkövetővé vagy áldozattá válásra irányuló;
- állami vagy civil típusú;
- büntetőjogon belüli vagy azon kívüli eszközökkel megvalósuló.

7.2. A kriminológia különös része

A szakkriminológia felöleli a különböző bűncselekménycsoportokra, az egyes bűncselekményekre és az elkövetőikre vonatkozó kriminogén jellemzőket, ismereteket ad az egyes bűncselekmény-kategóriák alakulásáról, megadja az elemzésükhöz, értékelésükhöz szükséges információkat, az egyes bűncselekményi formációk, illetve elkövetői kategóriák konkrét okságát és a hatékony megelőzés lehetőségeit és feladatait.

A bűnözés különös szintű formáit az általános részi elemzési szempontok szerint vizsgálja a kriminológia:

- anyagi jog szerinti (erőszakos, vagyon elleni, gazdasági stb. bűnözés);
- elkövetői szempontú (életkor, nem, foglalkozás stb.);
- illetve az előbbieik összekapcsolása (például a szervezett vagy a kábítószeres bűnözés, ahol az alanyi és a tárgyi oldal specifikusan együtt jár).

A kriminológia a tárgyat, a bűnözést, kétszer két dimenzióban közelíti meg:

- tömegjelenségként (valószínűségi összefüggések, szociológiai és statisztikai módszerek);
- illetve egyedi megnyilvánulásként (genetikai és pszichológiai sajátosságok);
- természetes bűncselekmények, amelyek megtörténtek a valóságban;
- illetve ismertté vált bűncselekmények (napjainkban: regisztrált bűnözés), ami a statisztikákban megjelenik.

8. A kriminológiai kutatások módszerei

A kriminológia valamennyi, az emberrel és közösségeinek működésével foglalkozó tudomány ismereteit és ahhoz vezető módszereit használja, kiemelten a szociológiáét (társadalmi tömegjelenségre) és a pszichológiáét (egyedi magatartásra), így többek között a szociálpszichológiai módszereket, mint például előítélet-kutatások, stigmatizációs mechanizmusok, szerepelmélet.

További kutatási módszerek:

- kísérlet és megfigyelés (csak fenntartásokkal, hiszen emberekről és a cselekedeteik büntetőjogi következményeiről van szó);
- informátor, aki foglalkozása (például börtönszemélyzet, bűnüldöző) vagy helyzete (fogvatartott) révén belső ismeretekhez juthat;
- kérdőív és interjú (strukturált, nyitott és zárt kérdésekkel) a leggyakrabban használt módszer (a reprezentatív mintavétel fontossága és hitelessége);
- ügyiratok, konkrét bűnügyekre vonatkozó dokumentumok tanulmányozása;
- statisztikai összefüggések feltárása.

9. A bűnügyi statisztika

A bűnügyi statisztika (más néven a kriminálstatisztika, egykor morálstatisztikaként indult) a társadalomstatisztikai rendszer része. A társadalomstatisztika négy alrendszere 1. a népességi statisztika (demográfia); 2. az igazgatási statisztika; 3. a szociális és kulturális statisztika és 4. az igazságügyi statisztika. Az igazságügyi statisztika elemei: a polgári jogi, a bűnügyi (kriminálstatisztika) és végül a szabálysértési statisztika.

Maga a bűnügyi statisztika is három, egymástól jól elkülöníthető részből áll:

- rendőrségi-ügyészségi bűnügyi statisztika;
- bírósági statisztika;
- büntetés-végrehajtási statisztika.

Közös jellemzőjük, hogy alapvetően két irányból közelítik meg a tárgyukat; egyfelől foglalkoznak a bűnözéssel mint negatív társadalmi tömegjelenséggel, másfelől bemutatják a jogalkalmazó, vagyis a jelenséget kezelő szervezet (rendőrség, ügyészség, bíróság, büntetés-végrehajtás) munkáját, annak hatékonyságát.

Az *ERÜBS² (ma ENYÜBS³)* 1964. január 1-je óta működik a belügyminiszter és a legfőbb ügyész közös elhatározása nyomán. A rendszer bűnözéssel foglalkozó része regisztrálja a hatóságok tudomására jutott bűncselekményeket, valamint ezek elkövetőit. Ez az adatbázis a bűncselekmények jogi minősítése mellett azok legfontosabb kriminológiai és kriminalisztikai jellemzőit tartalmazza. A személyi oldalon rögzítik az elkövetőkre jellemző adatokat, a bűnösségi körülményeket, szociológiai helyzetüket és a kriminális tett valószínűsíthető okságát.

A *bírósági statisztikai rendszer* már évszázados múltra tekinthet vissza. Egyik része a bírósági ügyforgalmat (és így a bírói szervezet munkaterheit) jeleníti meg, a másik része pedig a jogerősen befejezett büntetőügyek vádlottjainak (illetőleg elítélteinek) adatait tartalmazza. Ebből az adattárból olyan ügyekről is kaphatunk információkat, amelyeket nem előzött meg bűnüldözési (vagyis rendőrségi-ügyészségi) munka. Ezek a magánvádas ügyek, ahol az állam a sértettre bízta, hogy kíván-e a büntető igazságszolgáltatás útján elégtételt kapni.

A *büntetés-végrehajtási statisztika* a szabadságvesztésre (fegyház, börtön, fogház) ítélték, tehát a büntetőbírói ítélettel fogva tartottak csoportjának összetételéről, számukról bűncselekményeikről és a büntetésük mértékéről tudósít.

A bűnügyi statisztika a társadalomban kialakuló bűnözési kép egyik forrása. Fontos hangsúlyozni, hogy a kriminálstatisztikai adatok csak az ismertté vált bűnözést veszik számba, a teljes bűnözés ennél sokkal nagyobb. A hiányzó rész különböző okok miatt nem jut a hatóságok tudomására, ez a látens vagy rejtett bűnözés. (BARABÁS 2014)

A kriminológiai kutatásokon alapuló becslések szerint ez a sötét mező a megismert bűnözés többszörösét teszi ki. A látens bűnözési vizsgálatok derítettek fényt a hivatalos bűnügyi statisztikák fogyatékoságaira. Világossá vált például, hogy a büntetőeljárások döntő többsége lakossági feljelentéssel indul, éppen ezért a rejtve maradó bűnözés nagy

² Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika.

³ Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika.

része az emberek feljelentési hajlandóságától függ (mennyire bíznak a rendőrség szakmai és erkölcsi színvonalában, milyen korábbi tapasztalataik vagy másoktól hallott információik vannak ebben a vonatkozásban).⁴

Mindazonáltal a bűnügyi statisztika megfelelően reprezentálja a bűnözés egészét, a bűncselekmények mennyiségi arányait és eloszlását. Legalábbis azt biztos állíthatjuk, hogy a látens bűnözés nem súlyosabb a megismertnél, mert minél súlyosabb és veszélyesebb egy deliktum, annál valószínűbb, hogy az a hatóságok tudomására jut.⁵ Ennek megfelelően a bűnügyi statisztika szükségképpen kettős tartalmú. Egyrészt bemutatja az ismertté vált bűnözést, másrészt informál magának a statisztikát készítő szervnek a munkájáról, leterheltségéről, hatékonyságáról. A bűnözés tehát statisztikailag mérhető, a bűnügyi statisztika így összekötő kapocs szerepét töltheti be a bűnözés elméleti megismerése és a rendőri felderítés között.

Miután a bűnelkövetés nyomán induló eljárások közül nem jut el mindegyik a végkifejtelig, a bírósági ítéletig, és így nem mindegyiknek lesz a következménye büntetés-végrehajtás, ezért a bűnözés terjedelméről és természetéről, állapotáról az ERÜBS (közelebbről a rendőrségi bűnügyi statisztika) mond a legtöbbet.

10. A bűnözés újratermelődésének társadalmi környezete

A bűncselekmény elkövetése, a bűnös emberi magatartás kettős forrásra vezethető vissza. Az ember biológiai lényként születik, majd a felnövekvése során a nevelés által társadalmi egyedde válik. De nemcsak egyed lesz, hanem a közösség tagja is, sőt elsősorban azzá kell lennie: ha nem lesz a közösség hasznos, együttműködő tagja, egyénként sem tud boldogulni. Ennek a folyamata a szocializáció, közege a sokféle közösség, amelyek révén összeáll a társadalom egészének makro-, illetve mikroszerkezete. A kulcskérdés tehát az egyén és a közösség kölcsönös viszonya, hogyan képes az egyén a boldogulását, helyét a világban úgy megtalálni, hogy az a közösség számára hasznos, de legalábbis nem káros, illetve nem veszélyes. Mindennek kötőanyaga a személyiség, amely biológiai alapokon, de döntően környezeti hatásokra fejlődik ki, és amelynek a lényege, hogy az ember milyen viszonyban áll a külvilággal, illetve önmagával, vagyis milyen fejlett és reális az önértékelése. A hibás személyiség következtében az egyén nem tud integrálódni a közösségeibe, illetve a közösségek nem tudják őt befogadni, a társadalmi beilleszkedés nehézségei pedig normaszegéseket ösztönöznek vagy váltanak ki. Már a biológiai örökség is sokféle lehet, még inkább az a társadalmi környezet:

- amely eltérő helyzetű csoportokra tagolódik (munkaadók, munkavállalók; szellemiek, fizikaiak; városban és falun lakók; nem és kor szerint stb.);
- ahol jellegzetes és meghatározó az egyes csoportok egymáshoz való viszonya (egy-egy csoportnak a társadalom egészéhez, illetve az egyének egymáshoz, illetve a csoportokhoz).

⁴ Erről lásd Kó József *Bűnözési statisztika Magyarországon és nemzetközi szinten* című fejezetét.

⁵ Lásd Korinek László *Látens bűnözés* című fejezetét.

Az egyes társadalmi csoportok eltérő helyzete a társadalomban azt eredményezi, hogy anyagi, szellemi, társas szükségleteik kielégítésében mennyiségi és minőségi tekintetben jelentős különbségek jönnek létre. Társadalmi egyenlőtlenségeket eredményező tényezők:

- a vagyon nagysága és annak jövedelemtermelő képessége;
- a jövedelem nagysága és megszerzésének módja;
- az érdekérvényesítés lehetőségének mértéke;
- az iskolai végzettség;
- a munkakörülmények;
- a lakásviszonyok;
- a szabad idő mennyisége, eltöltésének módja;
- az egészségi állapot.

A modern társadalmak sokféle mechanizmust fejlesztettek ki, hogy akár a biológiai, akár a környezeti hátrányokat ellensúlyozzák, hogy kiküszöböljék, de legalábbis mérsékeljék a különféle egyenlőtlenségeket.

Kiemelt jelentőségű törekvés, napjainkban úgyszólván erkölcsi kötelesség is, hogy a biológiai deficitek következményeit kezeljék a közösségek. Ez azért is fontos, mert az együttműködni nem képes egyén a közösség számára káros vagy veszélyes, de mindenképpen költséget generál. Az emberrel foglalkozó tudományok ma már egyetértenek abban, hogy a genetikai eltérések, amelyek magatartási, életviteli problémákat idéznek elő, bár alapjaikban megváltoztathatatlanok, nem feltétlenül vagy fatális módon teljesülnek be, ahhoz a környezet hatása nélkülözhetetlen.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BERECZKEI Tamás (1999): Genetikai és evolúciós tényezők a deviáns viselkedés kialakulásában. *Belügyi Szemle*, 47. évf. 6. sz. 21–33.
- BORBÍRÓ Andrea (2016): Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 29–56.
- FARKAS Ákos (2002): *A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*. Budapest, Osiris.
- GLUECK, Sheldon – GLUECK, Eleanor (1937): *Later criminal careers*. New York, Kraus.
- IRK Ferenc szerk. (2004): *Áldozatok és vélemények I–II*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- KORINEK László (1988): *Rejtett bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KORINEK László (2007): A bűnügyi tudományok helyzete. *Magyar Tudomány*, 168. évf. 12. sz. 1570–1576.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny.
- LAKATOS János – BALLÁNÉ FÜSZTER Erszébet – BORSZÉKI Győző (2000): *Kriminálmetodológia*. Budapest, Rejtjel.
- LÁSZLÓ Valéria – TÓTH Sára – PAP Erna – SZALAI Csaba – FALUS András – OBERFRANK Ferenc (2013): *Genetika és genomika*. Budapest, Typotex.

LOMBROSO, Cesare (1911): *Criminal man*. New York – London, G. P. Putnam's Son.

NAGY Ferenc (2013): *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, Akadémiai.

VÁMBÉRY Ruzsitem (1913): A törvény hatalma. *Jogtudományi Közöny*, 48. évf. 51. sz. 449.

Ajánlott irodalom

FÖLDVÁRI József (1987): *Kriminálpolitika*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

IRK Ferenc (1997): Társadalom – gazdaság – állam – büntetőjog. In IRK Ferenc szerk.: *A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján*. Budapest, Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet.

KIRÁLY Tibor (1988): *A büntetőhatalom korlátai*. Budapest, Akadémiai.

MÁRKI Zoltán (1998): A büntető jogalkotás kriminálpolitikai kérdései. In IRK Ferenc szerk.: *Magyar Kriminálpolitikai és Rendvédelmi Konceptió*. Budapest, Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet.

VIGH József (1984): A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei. In LÉVAI Miklós szerk.: *Kriminológiai Közlemények I*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság.

Alkalmazott kriminológia

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A kriminológia tudományának jelentősége napjainkra mindinkább felértékelődik. Azok a jelenségek ugyanis, amelyekkel foglalkozik – így egyebek között a bűnözés kiterjedtsége és változásai, az új bűnözési formák kezelése, az áldozattá vagy bűnelkövetővé válás kérdéseinek vizsgálata, a bűnözési félelem csökkentése és mindezekkel összefüggésben a megelőzés lehetőségei –, egyre inkább mindennapjaink problémáivá válnak. Míg ötven évvel ezelőtt a média a reggeli rádióhírek hallgatása, illetve a sarki újságnál gyér vásárlásból napilapok elolvasása útján gyakorolt hatást a fogyasztóra, addig mára – szinte önálló hatalmi ágként – állandó társa globalizálódó életünknek, ezzel napi problémává téve a bűnözést is számunkra. Ahogyan *Korinek László* megfogalmazza, „a bűnözés állandóan jelen van az életünkben, ha másként nem, a média révén”. (KORINEK 2010) Növekszik a bűn iránti érdeklődés életünkben, ezzel felértékelődik mindazon tudományok fontossága, amelyek annak csökkentésével foglalkoznak. Ezért egyre inkább szükségessé válik azoknak az ismereteknek a beépülése a gyakorlatba, amelyek a bűnözés és annak kezelése és megelőzése kapcsán a kriminológia művelőinek elméleti munkáiból és az ezen megállapításokat vizsgáló empirikus kutatások eredményeiből a mindennapi rendészeti munkában felhasználhatók.

A kriminológia értéke az is, hogy a hagyományos oksági kriminológia mellett, amelynek szerepe kiemelkedő, megjelentek azok az iskolák is, amelyek nem csupán a bűnözést, hanem az annak kontrollálását szolgáló intézményrendszert is kutatják. (KORINEK 2007) A kriminológia így az egyik olyan bűnügyi stúdium, amelyik közvetlenül kötődik a rendészet egyes kérdéseire. Nem véletlen, hogy a rendészettudomány önállóvá válásáig a kriminológia kutatási eredményei segítették a rendészet tudásanyagának megalapozását. (FINSZTER 2013)

1. Fogalmak

A kriminológián belül megkülönböztethető az *elméleti (akadémiai)* és az *alkalmazott tudományterület*. Az *elméleti terület* foglalkozik mindazon ismeretekkel, amelyek a *bűnözéssel kapcsolatos tudásanyagot felölelik*. A kriminológia önálló tudománnyá válásában jelentős tényező volt a bűnözésmagyarázatok megjelenése, azoknak az alapvető elméleteknek a kimunkálása, amelyek a mai napig hatással vannak a kriminológia eszmerendszerére. Ilyenek például a bűnözővé válással, annak okaival kapcsolatos elméletek, amelyek az évszázadok során folyamatosan bővültek, fejlődtek a kriminológia és a kapcsolódó

társadalomtudományok ismeretanyagának szélesedésével. A kriminológia ugyanis multi-diszciplináris tudomány, amely számos más tudományág ismeretanyagára támaszkodik saját diszciplinája kialakítása során.¹ Ezen elméletek alkotják a kriminológia eszmerendszerét, vagyis az *elméleti tudásanyagot*, amely a bűnözés, bűnelkövetővé, illetve áldozattá válás és a bűnözés kezeléséhez kapcsolódó alapvető elképzeléseket foglalja magában. Ez a rendszer tehát folyamatosan változik és bővül a tudomány fejlődésével.

Ez a folyamatosan bővülő ismeretanyag kínál alapot az úgynevezett *alkalmazott kriminológia* számára, amely mindezen ismereteket *összefüggéseiben vizsgálva* eredményeit a mindennapi kriminalitás kezelésének és megelőzésének megfelelő eszközszerrendszerek kidolgozásában hasznosítja, segítve ezzel a bűnözés társadalmi szintű és individuális tényezőire adott reakciók alkalmazását a bűnözéskontroll, illetve a kriminálpolitika területén (lásd BORBÍRÓ 2016).

Az alkalmazott kriminológia tehát a bűnözésről és okairól, illetve kezeléséről kialakult nézetrendszerben a kriminalitás egyes jelenségeit magyarázó, a gyakorlatban hasznosuló ismereteket nyújtó tudomány, amely nagyban támaszkodik más tudományok eredményeire is.

Brian Stout és Kerry Clamp szerint az alkalmazott kriminológia a kriminológiai diszciplinák felhasználásával foglalkozik a „valódi világ” bűnözési és büntető igazságszolgáltatási problémáival. Mindezt kritikus szemlélettel és elkötelezetten teszi, megkeresve a problémákat és a lehetséges megoldásokat. Alapja a kutatás. Fő területei a bűnözés elleni küzdelem, az elkövetőkkel való bánásmód és az áldozatok kezelése. Az alkalmazott kriminológia arra törekszik, hogy megtalálja és kiegészítse az elméleti kriminológiai megközelítések hiányosságait. Az akadémiai vagy *elméleti kriminológia* sebezhető a kritikával szemben, és elválik a mindennapoktól, a büntető igazságszolgáltatás szerveitől és a szakemberektől, míg az alkalmazott kriminológia mindezekhez szorosan kapcsolódik. Az alkalmazott kriminológia ugyanakkor nem választható el a kriminológiától, azaz nem önálló tudományág, sokkal inkább egy megközelítési mód. (STOUT–CLAMP 2015)

Borbíró Andrea szerint (2016) alkalmazott tudományként a kriminológia eredményei a kriminálpolitikát és a bűnözéskontrollt orientálják. Ehhez először elméleti tudományként létrehozta azt az összefüggésrendszert, amely a bűnözés kialakulására és kezelésére vonatkozó nézeteket felöleli, és empirikus módszerekkel vizsgálja állításainak helyességét. Alkalmazott tudományként pedig mindezen ismereteket a gyakorlat számára felhasználhatóvá teszi. Szemléltetésként Shermanre (2005) hivatkozva a kriminológia szerepét a kriminálpolitikához fűződő viszonyában mutatja be. Míg az alkalmazott kriminológia feladata, hogy a kriminálpolitikát a kriminalitással összefüggő jelenségekre vonatkozó ismeretek alkalmazásával szolgálja, vagyis tudásanyagát a gyakorlat számára használhatóvá tegye, addig analitikusként nem kiszolgál, éppen ellenkezőleg, nem az egyes kriminológiai tényezőket, hanem a bűnözéskontroll egészét, a kriminálpolitika folyamatát és következményeit elemzi és értékeli.

Összegezve: az elméleti kriminológia a bűn mint köznapi jelenség keletkezésének, forrásainak, egyes formáinak közvetlen (mikrokörnyezeti) és közvetett (makrokörnyezeti) okait vizsgálja, tárja fel, alkalmazott tudományként elemzi és értékeli az azokra adott, illetve lehetséges válaszokat, és mindezek alapján javaslatokat fogalmaz meg a gyakorlat számára.

¹ Lásd erről Németh Zsolt *Kriminológia helye és szerepe a tudományok rendszerében* című fejezetét.

2. Az alkalmazott kriminológia fő területei

Az alkalmazott kriminológia fő kutatási területeit illetően több elképzelés ismert. *Rob Canton és Joe Yates* (2008, 2.) szerint a három fő kérdés, amelyekkel az alkalmazott kriminológiának foglalkoznia kell:

1. Mit kell tenni az elkövetőkkel szemben?
2. Mit kell tenni a bűnözéssel?
3. Mit kell tenni a bűncselekmények áldozatai segítésére?

Ezek az egyszerűnek tűnő kérdések komplexebbek, mint elsőre látszanak. Fontos, hogy ez a három kérdés nem olvadhat egybe. A válaszok politikai döntéseket és hatékonysági elemzéseket igényelnek. Ezzel szemben a büntetőpolitika sokszor egy kérdésként értékeli a fentieket, és egyedüli megoldásként a büntetést kínálja fel. (CANTON–YATES 2008)

Szabó Dénes a kriminológiai vizsgálódásoknak alapvetően négy fő irányzatát különbözteti meg, nevezetesen a bűnöző személyiségét, a társadalom bűnkeltő hatásait, a rejtett bűnözést a középpontba állító, valamint az áldozatszemponturna megközelítést. Ahogyan kiemeli, e négy irányzat mindegyikének fontos gyakorlati következményei vannak. (SZABÓ 1995, 3–4.)

Vizsgálódásunk szempontjából főképpen azok a kérdések emelendők ki, amelyek rendészeti felsőoktatásba való beépítése gyakorlati haszonnal járhat a jövő rendőrtisztjei számára. Ezek az elméleti kérdések válnak ugyanis az alkalmazott kriminológia fő csapásirányává.

Ha szeretnénk leszűkíteni, vajon melyek azok a legfontosabb területek, ahol a kriminológia a legközvetlenebb hatást fejtheti ki az ismereteinek átadásával, akkor az előbbieken vázolt Szabó Dénes-féle négy megközelítési pont figyelembevételével a következők emelendők ki mint az alkalmazott kriminológia fő területei napjainkban:

1. Az alkalmazott kriminológia vizsgálódási körébe tartozik a bűnmegelőzés. *Kerezsi Klára* álláspontja szerint e tudományterület elméleti elvei folyamatosan alakulnak, s bár a folyamat még távolról sem befejezett, annyi bizonyos, hogy a jól működő prevenció a bűnözés leghatékonyabb kontrollja. A kormányzati elkötelezettség hangsúlyozása mellett kiemeli az együttműködésre kész és alkalmas szervezetek bevonásának szükségességét. Munkájában rámutat arra is, hogy „kriminológus, szociológus, közgazdász, szociálpolitikus kutatói team által felállított diagnózis hozzásegítheti a helyi politikusokat és lakosokat; a helyi szakembereket és a laikusokat; a tulajdonosokat és a bérlőket; vendégeket és szolgáltatókat, egyszóval valamennyi érintettet ahhoz, hogy felismerje: a bűnmegelőzés mindannyiunk érdeke és közös felelőssége”. (KEREZSI 2001)

Ezzel összhangban *Korinek László* szerint a kriminológia egyik legfontosabb alkalmazási területe a *helyi közbiztonsági és bűnmegelőzési stratégiák megalapozása*. A prevenció kezdeményezések kidolgozása és a tervek megvalósítása szükségessé teszi olyan szakemberek bevonását, akik segíteni tudnak az elérhető célok kitűzésében, a projektek megvalósításában, nem utolsósorban pedig az ellenőrzés, a mérési módszerek kialakításában. Ebből adódóan arra lehet számítani, hogy a már ma is elterjedt alkalmazott kutatások jelentősége növekedni fog. (KORINEK 2010, 69.)

A bűnmegelőzés kérdésköréhez tartozik a környezet „bűnkeltő” hatásának számbavétele. Ez leginkább a situációs bűnmegelőzés teóriájában érhető tetten, amely elmélet a városi bűnözés túlnyomóvá válásának leküzdésében kiemelt szerepet játszik, ezért korunkban nélkülözhetetlen prevenciós eszköz.

Korinek László az épített környezetet érintő eredményeket hozza példának a kriminológiai elméletek gyakorlati hasznosíthatósága szempontjából: „Míg a társadalom anómiás állapota és a bűnözés összefüggései Durkheim óta vitathatatlannak, sőt aktuálisak, a környezet szerepének értékelése a társadalmi változások következtében folyamatosan újabb kérdéseket vet fel. A környezet bűnözést elősegítő, vagy éppenséggel attól visszatartó hatásának gyökerei már a kriminológiai gondolkodás kezdetekor is megjelentek, például Guerry és Quetelet megfigyeléseiben.” (DURKHEIM 1978; GUERRY 1833; QUETELET 1835 – idézi KORINEK 2010, 69.)

A bűnözés területi megoszlásának tapasztalt eltérései a 20. század elején más megközelítéssel, de alapul szolgáltak például a chicagói iskola kutatásaihoz is. A situációs bűnözés és megelőzésének kutatása a 70-es évektől elsősorban Oscar Newman (1972, 1996), majd Ronald Clark (1995) nevéhez fűződik. Ez az elmélet tisztán a környezet szerepével foglalkozik, nem vizsgálva a társadalmi tényezők hatásait. Clarke szerint a situációs bűnmegelőzés azokkal az alkalomcsökkentő intézkedésekkel foglalkozik, amelyek speciális bűncselekményformákra irányulnak, a közvetlen környezet szervezési és/vagy strukturális, szisztematikus és állandó változását tartalmazzák, és amelyek egy bűncselekmény elkövetését kockázatosabbá és nehezebben megvalósíthatóvá teszik, ezáltal csökkentve a tettes „hasznát”. (CLARKE 1995; idézi IRK 2008) *Vagyis a situációs bűnmegelőzés „alapfilozófiája”, hogy a bűnözés visszaszorítása elsősorban a bűnalkalmak csökkentésén keresztül érhető el.*

Ez az irányzat napjainkban egyre inkább elfogadottá válik hazánkban is, és nagy jelentősége van a rendőrség tevékenysége szempontjából is. Alkalmazása szoros együttműködést igényel a várostervezőkkel, városvezetéssel, amire a gyakorlati kriminológia kínál jó megoldásokat.

2. Az alkalmazott kriminológia kiemelt vizsgálódási területe az *áldozattá válás okainak és megelőzésének feltárása*. A 20. század közepére tehető annak a felismerése, hogy a bűncselekmény és az elkövető vizsgálata mellett arra a személyre is figyelmet kell fordítani, akit a bűncselekmény közvetlenül érint, vagyis az áldozatra. Ennek köszönhető a kriminológiai alapokból kifejlődő, önálló tudományterületté váló áldozattan, avagy a *viktimológia* létrejötte, amely az áldozattá válás kérdéskörének, annak okainak és körülményeinek, az áldozatok segítése módjainak és a megelőzés lehetőségeinek vizsgálatát helyezi fókuszba (GÖRGÉNYI 2001, 13–15.). A viktimológiai alapok megteremtését követően hamarosan megindultak az alkalmazott viktimológiai kutatások, amelyek célja az áldozattá válás jelenségének folyamatos vizsgálata. Ez világított rá a *látens, azaz rejtett bűnözés* jelenségére.

Az áldozattá válással és rejtett bűnözéssel kapcsolatos kutatások az 1960-as években kezdődtek, és napjainkra a bűnözéskutatás szerves részévé váltak, számos fontos kérdést vetve fel a sértett, a rendőrség és a társadalom viszonya

szempontjából. Az *állampolgári* feljelentési hajlandóság hiánya és a látens, azaz rejtve maradó bűnözés jelensége között szoros az összefüggés a kutatások szerint (lásd például KORINEK 2006). E tekintetben a kérdéskör a rendészeti munkához is kapcsolódik. Ahogyan *Finszter Géza* írja, a látenciát keresők példának okáért jól ismerték fel a rendőrségi tevékenység minősége, a rendőr társadalmi elfogadottsága és a lakosság feljelentési készsége közötti összefüggéseket. (FINSZTER 2014, 19.) A hazánkban mind ez idáig egyetlen nagymintás, az Országos Kriminológiai Intézet által tízezer fő megkérdezésével zajlott áldozatkutatás eredményei azt mutatták, hogy igen jelentős a látenciában maradó bűncselekmények száma, és a fel nem jelentés okai között a legjellemzőbb az, hogy a lakosság elégedetlen a rendőrség és más hatóságok munkájával. (BARABÁS 2004, 157–199.) A látencia csökkentésének kérdése szintén szorosan kapcsolódik a rendőrség munkájához, a rendőrség iránti bizalom kérdéséhez, vagyis az alkalmazott kriminológia egyik kiemelt vizsgálódási pontja.

3. A látenciakutatások és a viktimológia eredményei azután újabb, napjainkban egyre terjedő jelenségre hívták fel a figyelmet, nevezetesen a *bűnözési félelemre, illetve a bizonytalanságérzetre*, amelynek különös jelentősége van a prevenció és a rendőri tevékenység szempontjából.

Az *egyén szubjektív biztonságérzetére*, vagyis arra a személyes érzésére, hogy az objektív, számokban kimutatott bűnözési helyzettől függetlenül mennyire tart a bűnözéstől, illetve attól, hogy saját maga áldozattá válik, kihat, hogy milyenek érzékeli a bűnüldöző hatóságok munkáját, elégedett-e vele, vagy úgy érzi, nem képesek őt a bűnözőktől megvédeni. A rendőrség és a nyomozó hatóságok munkájuk eredményességét ehhez képest úgy mérik, hogy nagy súlyt fektetnek az úgynevezett felderítési vagy nyomozáseredményességi mutatókra. Ezek a számok gyakorlatilag a bűnözéskontroll hatékonyságát minősítik azáltal, hogy megmutatják, az ismertté vált bűncselekmények elkövetői közül hányan kerülnek kézre. Ez azonban statisztikai mutató, és sokszor nem esik egybe az állampolgári érzékeléssel, azaz azzal, hogyan értékeli veszélyeztetettségüket a polgárok. Az így mért eredményesség ráadásul konfliktust eredményezhet a hatóságok és a sértettek érdekei között, nevezetesen a sértett érdekében történő mielőbbi eljárás, valamint a statisztikailag kimutatható eredményesen lezárt ügyek mint elérendő cél között. Előfordulhat ugyanis, hogy a már eleve láthatóan felderíthetetlen ügyek feljelentőit a hatóságok egy vélt felsőbb elvárás miatt igyekeznek „elhessegetni”, azaz az ügyeket feltárhatósági szempontból szelektálni, hogy azok a mutatókat ne rontsák.

A felderítési hatékonyság/eredménytelenség a sértetteket közvetlenül érinti, és „rossz esetben” a hatóságok iránti bizalom megingásához és ezzel együtt a bűnözéstől való félelem növekedéséhez vezethet. Emellett a sikertelen eljárás a legközelebbi alkalommal csökkentheti a feljelentési kedvet, ezzel növelve a látenciában maradó esetek számát.

Például Magyarországon a 90-es évek bűnözési boomja megrázta a lakosságot, és a hatósági munkában olyan terhet jelentett, ami a felderítés hatékonyságát csökkentette. Ez hozzájárult ahhoz, hogy általában növekedett az állampolgárok veszélyérzete a kutatások szerint. (GÖNCZÖL 1993)

Sok esetben azonban a sértettel való megfelelő bánásmód, a korrekt tájékoztatás akkor is javítja az érintett közérzetét, ha esetleg mégsem lenne meg az eltűnt dolga, vagy nem kerül kézre az elkövető. A rendőri munka értékelését ronthatja a nem jogszerű, szakszerűtlen vagy antihumánus rendőri tevékenység, ami szintén erősítheti a bizalmatlanságot, csökkenti a rendőrséggel való együttműködési kedvet. Ezek a kérdések szintén sarkkövei a megfelelő gyakorlatnak.

Természetesen a közösségeket és egyéneket érintő, bűnözést (is) generáló problémák távlati megoldása nem rendőri, hanem elsősorban társadalompolitikai feladat, amely hosszú távon a félelem csökkenését és a lakosság elégedettségét eredményezi. Ennek kialakításában a kriminológiai kutatási eredmények szintén fontos kiindulópontot jelenthetnek.

4. Végül az alkalmazott kriminológia foglalkozik a *büntetéssel* mint a bűncselekmények elkövetésétől való *visszatartás eszközeivel*, valamint a *reszocializáció, reintegráció, a bűnelkövető társadalomba történő visszavezetésének kérdésével*. Ez a terület – amely a bűnözés elleni küzdelmet nem büntetőjogi kérdésnek tekintik (amely szerint az elkövetők felelősségre vonásának alapja a szabad akarat, és a büntetéskiszabás kizárólag a bűncselekmény súlyához és körülményeihez igazodva a jogellenes cselekmény megtorlásául szolgál) – a 19. század végén, a 20. század elején került a kriminológiai gondolkodás homlokterébe, és azóta is központi kérdése. A városiasodás következtében, az átalakuló társadalmi struktúrában létrejövő új életviszonyoknak egyik szükségszerű következményeként a bűnözés társadalmi tömegjelenséggé vált, ami pusztán büntetőjogi úton már nem volt kezelhető. Ekkor került előtérbe a tettes személyének és az esetleges megelőzési célnak is megfelelő *tettesszempontú büntetés*. A 20. század második felének felismerése, hogy a büntetés nem egyedül és mindenható módon alkalmas eszköz a bűnözők megváltoztatására, a prevencióra. Ez a szemlélet eredményezte a diverziós megoldások elterjedését, amelyek az elkövető büntető felelősségre vonásának a hatósági útról való mielőbbi elterelését célozzák. Hazánkban az új büntetőeljárás törvény még szélesebb körben vezeti be ennek lehetőségét. Azzal, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit minél korábban vonják ki a hagyományos eljárásból, kikerülve annak negatív hatásait, például a stigmatizációt, és szembesítve az elkövetőt tettének súlyával és következményeivel, elérve esetleg a sértett vagy a közösség részére történő jóvátételét, a visszaesés kockázata jelentősen csökkenhet. Az arra alkalmas elkövetők esetében ez tehát hasznos prevenció eszköz is, alkalmazása során az eddigiektől eltérő, új szerepet kap a rendőr. Ennek vizsgálata szintén a kriminológia feladata.

„A kriminológia esélye abban áll, hogy alkalmazkodik a késő modern társadalmak szabályozási mechanizmusaihoz; hogy felismeri a szabályozási technikák megváltozott természetét, azt, hogy a mindenható állami reguláció helyébe intézményi, közösségi, informális, eseti irányítás lép vagy léphet.” (GYÖRY 2009) Erre kínálhat jó megoldást a resztoratív eszközök igénybevétele, amelyekkel az elkövető jövőbeli viselkedésének pozitív változását a sértettel való találkozástól, a neki adandó kárjóvátételről remélik megvalósulni. Erre alkalmas eszköz Magyarországon a mediáció vagy közvetítői eljárás, amely a sértett számára is megfelelő megoldást jelenthet a cselekmény által okozott anyagi és lelki sérelmek feldolgozására.

Összegzés

Látható, hogy az alkalmazott kriminológiai kutatások eredményei a rendőrségi munkában hasznosulva közvetlen és gyors eredménnyel járnak, éppen ezért kiemelt szerepet kell, hogy kapjanak a rendészeti felsőoktatásban.

Korinek László szerint a politikusok és a kriminalitás kezelésével foglalkozó intézmények képviselői is gyakran keltik azt a – hamis – látszatot, hogy a törvényszegések egyszerű megoldásokkal (például több rendőr szolgálatba állításával) visszaszoríthatók. (KORINEK 2010, 62.) Ezek a valóban látványos, ám alapvetően drága eszközök csak rövid távon képesek hatást kifejteni, és elsősorban a lakosság megnyugtatótatását szolgálják a helyzet végleges megoldása helyett. Hosszú távon a tudományosan megalapozott – a pillanatnyi helyzetre és a jövőre való kihatást is figyelembe vevő – stratégiára és reakciókra van szükség.

Lévai Miklós a kriminológia feladatainak meghatározása során úgy fogalmaz, hogy míg a tudomány elméleti funkciója a kriminalitással összefüggő tényezők feltárása és elemzése, valamint a törvényszerűségek feltárása, addig *alapvető gyakorlati szerepe az, hogy kutatási eredményeivel segítse, orientálja a bűnmegelőzést szolgáló döntéseket.* (LÉVAI 1999, 9–11.)

Szabó Dénes már idézett tanulmányában ezt úgy írja le, hogy a kriminológia (valamint az igazságszolgáltatás) funkciója egyetemes, amely alapvetően két irányultságon nyugszik. Az első a tudás gyűjtése, akkumulálása és fejlesztése, a második pedig az érintettek, potenciális áldozatok és tettesek, azaz a társadalom tagjai szabadsága és felelőssége tényleges gyakorlásának garantálása. (SZABÓ 1995, 3–12.) Utóbbi voltaképpen a tudományos ismereteken alapuló prevenciót jelenti, amely a gyakorlatban a rendőri munka rutintevékenységeként jelenik meg, ám összességében egy egységes bűnmegelőzési koncepció alapján a társadalom tagjainak védelmét, a közösség érdekeit szolgálja.

A 21. század elején, a korábbi hitekkel, tévhitekkel ellentétesen egyértelmű, hogy a bűnözés állandó, meg nem szűnő velejárója a társadalom fejlődésének – amelynek formái ezzel a fejlődéssel együtt folyamatosan idomulnak a változó körülményekhez –, a kriminológia feladata ezeknek a változásoknak a megismerése, a kiváltó okok feltérképezése és mindezzel a megelőzés állami és társadalmi eszközrendszerének a kidolgozása, segítve így a rendőrség munkáját és erősítve a lakosság biztonságát. Mindezekhez az alkalmazott kriminológia nyújtja az elméleteket megalapozó kutatásokat, a konkrét intézményi javaslatokat, valamint a bűnözéskontroll működésének átvilágítását. A kutatómunka eredményeinek a rendészeti oktatásba való beépítése a későbbiekben nemcsak a rendőri munka eredményességét, de a lakosság elégedettségét, megnyugvását is szolgálja a hétköznapi életben.

A kriminológusok számára fontos, hogy eredményeiket a társadalom szélesebb rétegei is megismerjék, és azok hasznosulhassanak a mindennapokban. A kriminológia és a közélet közötti összefüggés megismerése az egyik kapocs az alkalmazott kriminológia természetének meghatározásában. A másik ilyen meghatározó pontja *McNeill* (2011) szerint a „gyakorlati” kriminológiának abban van, amikor ötleteket ad, és segíti a büntető igazságszolgáltatás közreműködőit, különösen azokat, akik közvetlenül a bűnelkövetőkkel és az áldozatokkal foglalkoznak. (STOUT et al. 2008)

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2004): Általános viktimológia, latencia. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 157–199.
- BORBÍRÓ Andrea (2016): Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia? In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia.* Budapest, Wolters Kluwer. 29–56.
- CANTON, Rob – YATES, Joe (2008): Applied criminology. In STOUT, Brian – YATES, Joe – WILLIAMS, Brian eds.: *Applied Criminology.* London, SAGE. 1–17.
- CLARKE, Ronald V. (1995): Situational crime prevention. In TONRY, Michael – FARRINGTON, David P. eds.: *Building a safer society. Strategic approach to crime prevention.* Chicago–London, The University of Chicago Press. 91–150. DOI: <https://doi.org/10.1086/449230>
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 107–128.
- DURKHEIM, Émile (1978): *A társadalmi tények magyarázatához.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- FINSZTER Géza (2013): A változó rendészet és a rendészettudomány. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. 5–12.
- FINSZTER Géza (2014): A társadalomtudományok és a rendészet. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Rendészettudományi gondolatok: írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának egy évtizedes jubileuma alkalmából.* Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 15–32.
- GÖNCZÖL Katalin (1993): A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 48. évf. 3. sz. 37–48.
- GÖRGÉNYI Ilona (2001): *A viktimológia alapkérdései.* Budapest, Osiris.
- GYÖRY Csaba (2009): Egy pragmatikus idealista: John Braithwaite. *Jog, Állam, Politika*, 1. évf. 1. sz. 108–128.
- GUERRY, André-Michel (1833): *Essai sur la statistique morale de la France.* Paris, Crochard.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 78–107.
- KEREZSI Klára (2001): Közösség és bűnmegelőzés: közösségi bűnmegelőzés. *Magyar Tudomány* 48. évf. 8. sz. 921–929.
- KORINEK László (2006): A bűnözés visszatükröződése. Latens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In KEREZSI Klára – GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – szakkriminológia.* Budapest, CompLex. 247–272.
- KORINEK László (2007): A bűnügyi tudományok helyzete. *Magyar Tudomány*, 168. évf. 12. sz. 1570–1576.
- KORINEK László (2010): Mire jó a kriminológia? In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok* 47. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 61–71.
- LÉVAY Miklós (1999): A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll.* Budapest, Corvina. 9–11.

- MCNEILL, Fergus (2011): Review: public criminology? Ian Loader and Richard Sparks. *Probation Journal*, Vol. 58, No. 1. 84–87. DOI: <https://doi.org/10.1177/02645505110580010803>
- NEWMAN, Oscar (1972): *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York, Macmillan.
- NEWMAN, Oscar (1996): *Creating Defensible Space*. Washington, U.S. Department of Housing and Urban Development.
- QUETELET, Adolphe (1835): *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai d'une physique sociale*. Paris, Bachelier.
- SHERMAN, Lawrence: W. (2005): The Use and Usefulness of Criminology 1751–2005: Enlightened Justice and Its Failures. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 600, No. 1. 115–135. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716205278103>
- STOUT, Brian – CLAMP, Kerry (2015): Applied Criminology and Criminal Justice. *International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences*, Vol. 1. 832–838. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.10512-4>
- STOUT, Brian – YATES, Joe – WILLIAMS, Brian eds. (2008): *Applied Criminology*. London, SAGE.
- SZABÓ Dénes (1995): Kriminológia tegnap és ma. *Magyar Tudomány*, 40. évf. 1. sz. 3–12.

Ajánlott irodalom

- GÖNCZÖL Katalin (1991): A bűnözés és a bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. *Magyar Jog*, 38. évf. 11. sz. 646–653.
- GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós szerk. (1999): *Kriminológiai ismeretek*. Budapest, Corvina.
- HENTIG, Hans von (1948): *The Criminal and His Victim – Studies in the Sociobiology of Crime. IV. The victim*. New Haven, Yale University Press.
- IRK Ferenc (1992): A ma kriminológiájának aktuális kérdései. *Magyar Jog*, 39. évf. 5. sz. 259–263.
- KELLING, George L. (1999): *“Broken Windows” and Police Discretion*. Washington, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs.
- KORINEK László (1988): *Rejtett bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KORINEK László (1995): *Félelem a bűnözéstől*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KOZÁRY Andrea (2007): *Rendészeti politológia II*. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola Társadalomtudományi Tanszék.
- SESSAR, Klaus (1990): Tertiary Victimization: A Case of the Politically Abused Crime Victims. In GALAWAY, Burt – HUDSON, Joe eds.: *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*. Monsey, New York, Criminal Justice Press. 37–45.
- TÓTH Tihamér (1987): *Viktimológia*. Budapest, BM Könyvkiadó.

Vákát oldal

A kriminológia tudománytörténete

Kiss Tibor

1. Kriminológiai paradigmák

A kriminológiai gondolkodás fejlődésének elmúlt közel kétszáz évét különböző paradigmák szőtték át, folyamatosan alakítva a bűnözésről és a bűnöző emberről való tudományos és közgondolkodást. Az egymással kölcsönhatásban álló, de alapjaiban mégis eltérő nézetek egyáltalán nem voltak mentesek a korszakok társadalmi, gazdasági és politikai érájától, illetve más tudományterület fejlettségi szintjétől. A korszellemet (*Zeitgeist*) hűen tükröző irányzatokban különböző elméletek születtek arról, hogy milyen individuális vagy társadalmi okoknak tudható be a bűnözés vagy a bűnös emberrel szemben kialakult társadalmi attitűd. (DODFREY et al. 2008) Ma már széles körű irodalom áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy megfelelően értelmezzük az adott korszak tudósainak gondolkodását, kérdéseit, fogalmi struktúráit és törekvéseit, amelyek a társadalom destruktív folyamatainak hátterében álló okok feltárására összpontosultak. Az elmúlt évtizedekre visszanyúló fejlődési spektrumot az erről szóló legújabb kriminológiai szakirodalmakban *1. klasszikus*, *2. pozitivistista*, *3. interakcionista* és *4. kritikai* paradigmák szerint strukturálják. (WALKLATE 2007; BORBÍRÓ 2016a) Az elmúlt időszakban született elméletek részletes leírása szétfeszítené fejezetünk tartalmi kereteit, ezért csupán a négy fő paradigma legfontosabb bűnözésma-gyarázataira térünk ki röviden.

2. A klasszikus büntetőjogi iskola

A felvilágosodásban gyökerező klasszikus büntetőjogi iskola kialakulását Európa nyugati társadalmaiban zajló forradalmi hullám előzte meg a 18. században. A feudális jog- és hatalomgyakorlás időszakát felváltó korszakban az addig domináns vallási világnézet helyett a *ráció* került a középpontba, vagyis az ész, az értelem és a gondolkodás. A polgári átalakulással járó forradalom modernizálta a korábbi társadalmi struktúrákat – beleértve a tudományt – a természettudománytól a filozófiáig. A megújulás ellenére a büntetőjogban és a büntetőjogi gyakorlatban még a középkori állapotok tükröződtek, mintha erre a területre nem terjedt volna ki a felvilágosodás pozitív eszméje. (KORINEK 2010) A látványos lemaradás eredményeként a 18. század második felében kialakuló klasszikus büntetőjogi iskola célja épp a büntető igazságszolgáltatás egészére kiterjedő modernizálásra összpontosult, pontosabban a felelősségre vonás korlátozására, a polgárok és a büntetőjogi hatalom közötti viszony rendezésére. (INZELT 2016) A korábbi felfogásokkal ellentétben egyre inkább előtérbe került az a nézet, hogy a rációval rendelkező egyén a bűncselekményeket szabad akaratából, racionális döntése eredményeként követi el, és vele szemben a büntetőhatalom

a büntetés jogát csak a rousseau-i *társadalmi szerződésre* alapulva gyakorolhatja. A társadalmi szerződésben a polgár lemond szabadságjogának egy részéről az állam javára annak érdekében, hogy az átruházott jogokból származó hatalommal az állam megvédje őt a bűnös emberi magatartásoktól. Mindez azt jelenti, hogy a társadalmi szerződés az állam büntetéshez való jogát megteremti, és egyben korlátozza is azt. A 18. század második felében egyre inkább szorgalmazott büntetőjogi reform *Cesare Beccaria* (1738–1794) olasz jogtudós munkásságával kezdődött, amikor arra kérték fel, hogy készítsen egy átfogó tanulmányt az olaszországi börtönviszonyokról. Beccaria a felkéréseknek megfelelően börtönlátogatásait követően 1764-ben közzétette az *A bűnökről és a büntetésekről* (*Dei delitti e delle pene*) című tanulmányát, amelyben részletesen beszámolt a börtönökben uralkodó középkori állapotokról és a kor alkotmányossággal kapcsolatos problémáiról. (CARRABINE et al. 2004; KORINEK 2010) Beccaria nem túl terjedelmes okfejtésében egyetértett a társadalmi szerződés szükségességével és a büntetőhatalom korlátozásával, amit részletesen kifejtett. Szerinte a büntetés addig terjedhet, amíg az emberek védelme érdekében szükséges, ezért a kínzásokkal járó bánásmód minden formája – beleértve a halálbüntetést is – aránytalan és elfogadhatatlan. Beccaria nézőpontja szerint szakítani kell a korábbi korlátlan és önhatalmú ítélkezési gyakorlattal, ezért a szabad akarat, illetve a törvény előtti egyenlőség elveinek megfelelően a bűncselekmény súlyát, vagyis az okozott kárt figyelembe véve a „tettet” kell az ítélkezés középpontjába állítani, és a büntetést is tetterányosan kell kiróni. Beccaria a társadalmi szerződésből kiindulva megismerhető, értelmezhető büntetőtörvények megalkotását szorgalmazta, ezzel kívánta a törvények uralmát, a törvények előtti egyenlőséget érvényesíteni és a bírói döntés szabadságát a törvények által nyújtott keretek közé szorítva szabályozni. Ennek érdekében megfogalmazta azokat az alapelveket, amelyek egyrészt a büntetőjog reformjának lényegét, másrészt a modern büntetőjog megalapozását jelentették. A legfontosabb elvek eszerint:

- A *nullum crimen sine lege* elve: csak olyan emberi magatartás tekinthető bűncselekménynek, amelyet a bűncselekmény elkövetésének idejében a törvény büntetni rendel.
- A *nulla poena sine lege* elve: csak olyan mértékű büntetés szabható ki és alkalmazható, amelyet az elkövetés idejében a törvény az elkövetett bűncselekményre előírt.
- A *nulla poena sine crimine* elve: büntetést kizárólag bűncselekmény elkövetése esetén lehet kiszabni.

Beccaria a tiszta és érthető törvények megalkotásával és a tetterányos büntetéssel a bűnmegelőzés szerepét is hangsúlyozta, amit az elrettentés és normakövetésre való ösztönzés kettősségében (generális prevencióban) látott. Szavaival élve „a büntetteket jobb megelőzni, mint büntetni”. A kegyetlen bánásmód és a kínzás teljes nélkülözésével azokat a büntetési formákat javasolta, amelyekkel az egyén lelkére hatnak, és a büntetből származó jövedelem hasznosságát felülmúlva a cél elérésére alkalmasak. Ezért az arányosság szükségessége mellett két nagyon fontos tényezőt emelt ki: eszerint a büntetések akkor a leghatékonyabbak, ha az elkövetett bűncselekményt követően *rövid időn belül*, illetve *következtesen, elmaradhatatlanul* történnek meg. Mindez csak úgy érhető el, ha a bűnözéstől elrettentő törvényeket a társadalom tagjai betartják, és attól tartanak is. Beccaria munkássága visszafordíthatatlan és jelentős előrelépést jelentett a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás fejlődésében, ugyanakkor stabil alapját képezte a kriminológiai gondolkodás kialakulásának. Reformáló

okfejtéseikhez fűződik például az ártatlanság védelme, a törvény előtti egyenlőség, az eljárás nyilvánossága, a bűncselekmény elévülése, a bűnrészesség fogalma, a védekezéshez való jog, a szükségesség és arányosság elve, illetve a kárenyhítés, amely a sértetteket illeti. Beccaria érdeme jelentős a humánus, tetterányos és modern büntetőjogi törvény és büntetőeljárás-jog fejlődésében, illetve a jogállamiság és az alkotmányosság alapjainak megteremtésében.

A klasszikus iskola másik jelentős alakja *Jeremy Bentham* (1748–1832) angol filozófus, az utilitarista tanítás megalapítója. Bentham filozófiájában az egyén döntése az öröm és a fájdalom dualitásában történik, pontosabban a cselekvésekről való döntés logikája az öröm (boldogság, haszon) elérésén és a fájdalom (boldogtalanság, hátrány, kár) elkerülésén alapul. Szerinte az egyén és a társadalom egyaránt az utilitarista elv szerint működik, ezért alapvető érdeke a legnagyobb haszon elérése. A büntetés fontosságát és az utilitarista logikát kiemelve a legnagyobb szerepet a büntetésen keresztül megvalósuló bűnmegelőzésnek tulajdonította, mondván, a büntetés mértékének meg kell haladnia a büntetből származó haszon mértékét. Ezzel egyrészt a legnagyobb haszon megszerzése még súlyosabb büntetéssel jár, ami befolyásolja a tettes elkövetésről való haszonelvű döntését, másrészt a társadalom, elérve a törvények elrettentő hatását, megvédi a társadalom tagjait a büntett eredményeként előálló károktól (boldogtalanságtól). Bentham nagyon fontosnak tartotta, hogy a büntetéseknek szigorúan határt kell szabni, és még így sem haladhatják meg az elérni kívánt célt, vagyis tetterányosnak kell maradniuk. Bár az utilitarista megközelítés a pozitivista iskola történelmi érájában visszaszorult, később a kriminológiai gondolkodás egyik meghatározó nézete lett (racionális döntés elmélete).

3. A pozitivista kriminológiai iskola

A pozitivista iskola képviselői a rációt és szabad akaratot középpontba helyező klasszikus iskola paradigmáit elvetették, és azzal érveltek, hogy a valóság megismeréséhez az emberi gondolkodás általánosító logikája nem elég, ugyanis leegyszerűsítő, megtévesztő eredményekhez vezet. A modern társadalmakban a valóság kizárólag empirikus kutatásokkal mutatható ki. A társadalom működése és a társadalmi jelenségek mögött nem a szabad akarat és az emberi döntések dominálnak, sokkal inkább olyan szabályszerűségek, amelyek spirálszerű oksági folyamatok révén hozzák létre és alakítják a társadalmi jelenségeket, többek között a bűnözést is. Ehhez hozzá kell tenni, hogy a 19. században uralkodóvá váló pozitivista paradigmaváltás mögött jóval fejlettebb társadalmak álltak, ahol a tudományos megismerés módszerei és eszközei valamelyest adottak voltak (lásd például kriminálstatistika). Ezek közül jelentős a Franciaországban és Olaszországban kialakuló pozitivista gondolkodás.

A francia pozitivista irányzat első és kiemelkedő alakja, egyben a szociológia tudományának atyja *Auguste Comte* (1798–1857) francia szociológus volt. Comte munkássága a társadalomtudományok felemelkedésének elősegítésére irányult. Nézőpontja szerint a megfigyelés és a kísérlet tudományos módszereinek fel kell váltaniuk a leegyszerűsítő következtetéseket és a spekulációt. (FELKAI et al. 2005) Comte jövőképe egyértelműen a tudományos megismerés fontosságát jelentette meg a pozitivista fel fogásban, amit számos követője átvett. Comte elméleti megközelítését és ezzel együtt

a pozitívista irányzat törvényszerűségeken alapuló paradigmáját leginkább *Charles Darwin* (1809–1889) 19. század közepén kidolgozott evolúcióelmélete támogatta, amelyet 1859-ben publikált *The Origin of Species* (A fajok eredete) címmel. (DARWIN 1859) Darwin a természettudomány felől közelítve azt állította, hogy az állatok és az emberek egy evolúciós folyamat részeként genetikai mutációk sorát követően alakultak ki, vagyis egy természetes kiválasztódás útján, amelynek feltárása csak a (természet)tudomány módszereivel lehetséges. Az evolúcióelmélet egyértelműen ellentmondott a klasszikus iskola paradigmájának, és egyben szilárd alapokat teremtett a pozitívista iskola entitásának és a 19. századi tudományos szemléletű megközelítéseknek.

A pozitívista iskola égisze alatt működött *Lambert Adolphe Jacques Quetelet* (1796–1874) belga csillagász, statisztikus, szociológus, aki a bűnözés okait a természeti erőkhöz és a társadalmi tényezőkhöz vezette vissza. Az emberek kriminális viselkedésének szabályszerűsége a kriminálstatisztika által kimutatható, vagyis a számok tükrében realizálódik. Abban az esetben, ha a bűnözést nem befolyásolják természeti és társadalmi tényezők, azok állandóságot mutatnak, viszont ha ez mégis megtörténik, akkor ez az állandóság megszakad, és ezzel kimutatható, hogy a kriminális folyamatok mögött milyen valós okok állnak. Quetelet olyan kriminológiai alapfogalmakat fektetett le, mint az ismertté vált bűncselekmények és a látens bűnözés fogalma. (INZELT 2016)

A pozitívista irányzatok neves képviselője volt még *Gabriel Tarde* (1843–1904) francia kriminológus, szociológus. Tarde úgy vélte, hogy a bűnözők a bűncselekmények elkövetését laza társadalmi kontroll mellett más bűnelkövetők cselekvéseinek utánzása révén tanulják meg. (BROWN et al. 2013; INZELT 2016) Megállapításait 1895-ben alkotott társadalomtudományi elméletére alapozta, miszerint a társadalom a találmány és az utánzás tengelyében működik. (TARDE 1895) Alaptétele, hogy a társadalomnak van egy olyan szűk (elit) rétege, amelynek tagjai az új dolgokat feltalálják, és van a hiszékeny és befolyásolható többség (a nagy tömeg), akik az új dolgokat utánózzák. Minden, ami a társadalomban működik, egy szűk réteg által feltalált dolog, amely utánzás útján válik társadalmivá. Ahhoz, hogy valaki kreatív feltaláló legyen, fel kell emelkednie a tömegeből az elit szűk közösségébe, el kell szakadnia attól a társadalomtól, amelynek tagjai kollektív hallucinációban szenvednek, és hipnotizálhatók. (NÉMEDI 2005, 28.) Logikus, hogy Tarde a bűnözés utánzásában mintául szolgáló bűnelkövetőket nem a társadalmi elit körébe sorolta, csak az utánzás természetét illesztette rá a bűnözés oksági modelljére.

A francia pozitívista elméletek mellett kiemelkedő szerepe volt az olasz biológiai pozitívista irányzatnak, amelynek első jeles képviselője *Cesare Lombroso* (1835–1909) olasz fegyház- és katonaoorvos volt, aki a torinói egyetem pszichiátriaprofesszoraként, majd kriminálantropológiai professzorként dolgozta ki a született bűnöző (*il nato delinquente*) elméletét. Kutatásainak eredményeit *L'uomo delinquente* (A bűnöző ember) című tanulmányában tette közzé. (LOMBROSO 1876) Lombroso munkássága a biológiai determinizmus szellemében teljességedt ki, és kétségkívül a kriminálantropológiai iskola kezdetét jelentette. Tudományos munkáját a börtönben raboskodó fogvatartottak vizsgálatának szentelte, és a darwini evolúciós elmélet nézeteit alapul véve megállapította, hogy a bűnöző ember az evolúció egy alacsony fokán működő embertípus, aki jelentős testi jegyek és biológiai rendellenességek mentén tér el a normális embertől. Lombroso több ezer fogvatartott vizsgálatából arra következtetett, hogy a bűnöző ember koponyaalkata aszimmetrikus, homlok-, arc- és állkapocsformája jól láthatóan eltér a normálistól, végtagjai hosszabbak,

teste robosztusabb, tele tetoválással. Lombroso a megvizsgált fogvatartottak viselkedéséről is tett feljegyzéseket, miszerint az ilyen emberek érzelemszegények, kevésbé éreznek fájdalmat és impulzívok. (WALKLATE 2005, 2007; ROSTA 2007; BROWN et al. 2013) Alaptézise szerint ezek külső, főként koponyaalkati stigmák, az *ember veleszületett rendellenességei*, vagyis az ilyen emberek született bűnözők, és velük szemben eltérő intézkedések megtétele célszerű, ha kell, szabadságuk megvonásával. Lombroso kriminálantropológiai vizsgálatát később kiterjesztette a fogvatartottak viselkedésének megfigyelésére, így további két típust különböztetett meg, mégpedig az *elmebeteg bűnözőt*, aki destruktív agyi folyamatai révén válik azzá élete során, illetve a *kriminoidokat*, vagyis a megrögzött és indulati bűnözőket. (ADLER et al. 2005, 98.) Lombroso eredményeinek helytállóságát nagyon sok kritika érte, nem alaptalanul. Kritikusai már akkor számos módszertani hibát fedeztek fel, ezek közül az egyik a reprezentativitásnak való megfelelés problémája volt, ami elsősorban nem a megvizsgált élő vagy halott rabok elemszámában mutatkozott meg, hanem a vizsgált börtönpopuláció speciális jellegében. A minta nem volt összehasonlítható a társadalom ehhez képest heterogén sokaságával, így eredményei nem általánosíthatók a társadalom egészére. A másik jelentős kritika morális ellentmondásban gyökerezett, vagyis Lombroso elképzelései a született bűnözők intézményes kezeléséről már akkor sem a klasszikus iskola által felismert fejlődési irányt erősítették (például a törvény előtti egyenlőség).

Lombroso munkássága nem tűnt el nyomtalanul, ugyanis a bűncselekményekről való szabad akaratú döntés elvével ellentétes nézeteit munkatársai tovább képviselték. *Enrico Ferri* (1856–1929) olasz jogász, újságíró, tanár Lombroso munkatársaként és vele egyetértésben a szabad akarat elvét elvetve, a bűnözés okai között már a *környezet mint tényező* szerepét is hangsúlyozta. Nézőpontja az volt, hogy a bűnöző erkölcsileg nem vonható felelősségre tetteiért, mert azt nem saját akaratából valósítja meg, hanem a környezete által rá gyakorolt nyomás hatására. Ferri szerint a bűnözést számos tényező befolyásolja, különösképp az *egyén meghatározottságai*, a *lakóterület jellegzetességei*, illetve a *társadalom működése*. (O'BRIEN–YAR 2008) Ferri kiemelte a társadalom védelmét és ennek érdekében a büntetőjogi és bűnmegelőzési eszközök alkalmazásának fontosságát. Szerinte mindent meg kell tenni a társadalom védelme érdekében, viszont a bűnözés megelőzésére nagy hangsúlyt kell fektetni, ami már politikai, gazdasági, közigazgatási és szociális intézkedésekkel is elérhető (például az életkörülmények javítása). Ennek érdekében nem ellenezte a büntetések legsúlyosabb formáját sem, ha azzal a bűnözés visszaszorítható. Aktív szereplője volt a kriminálpolitikának, jelentős szerepet tulajdonított a tudományos módszerek széles körű alkalmazásának, a bűnözés okainak feltárására irányuló tudományos kutatásoknak, illetve a kriminálstatisztikai szemléletnek.

A kor másik jelentős alakja *Raffaele Garofalo* (1852–1934) olasz jogászprofesszor, köztisztviselő volt, aki Ferri nézeteivel egyetértésben úgy vélte, hogy a bűnözők fizikai stigmáiktól eltérően inkább a lelki tényezőik mentén determinálhatók, voltaképpen aszerint, hogy milyen erkölcsi jellemzőkkel rendelkeznek. Azt állította, hogy a természetes bűncselekmények minden társadalom szerves részét képezik, amelyek a „becsületesség” és a „jámborság” megsértését testesítik meg. (ADLER et al. 2005, 100.) Viszont ha valaki fizikai fogyatékosága révén nem rendelkezik a természetes bűncselekmények elkövetésétől való erkölcsi visszatartó erővel, akkor alapvetően erkölcsi gátlásokkal sem rendelkezik, és épp ezért nem tehető felelőssé tetteiért. Garofalo hasonlóképp, mint Ferri, a bűnmegelőzést és az ennek megvalósításáért felelős politikai intézkedéseket tartotta fontosnak,

illetve a társadalom védelmét. Kortársaival egyetértésben a büntetést – köztük a halálbüntetést – és a büntetések súlyozását nélkülözhetetlennek tartotta, álláspontja szerint az enyhébb bűncselekményekért enyhébb büntetés alkalmazása célszerű. Lombroso, Ferri és Garofalo pozitívista szellemiségű munkássága azonfelül, hogy a kriminológia tudománytörténetében meghatározó szerepet töltött be, számos 20. századi kutatásnak adott iránymutatást. (BROWN et al. 2013; CARRABINE et al. 2004)

4. Közvetítői irányzat

A közvetítői irányzatot a bűnözés okait magyarázó és egymással ellentétes nézetet valló olasz kriminálintropológiai és a francia szociológiai irányzat képviselői között kialakult ellentmondás konstruálta. A kriminálintropológiai iskola követői a bűnözés okát az egyén biológiai és lelki determináltságában látták, a szociológiai irányzat képviselői társadalmi jelenségként értékelték, azaz külső okokhoz társították. A közvetítői irányzat képviselői szerint mindkét szempontot figyelembe kell venni, vagyis a bűnözést a külső és belső okokat szintetizálva kell vizsgálni anélkül, hogy valamelyik túlsúlyba kerülne. Az irányzat képviselője *Franz von Liszt* (1851–1919), aki előbb a marburgi egyetem, majd 1898-tól 1917-ig a berlini Humboldt Egyetem büntetőjogász-professzora volt. Liszt nézetei szerint a büntetés kiszabásán túl legalább annyira fontos szerepe van a prevenciónak, amelybe beletartozik az elkövető javíthatósága is. Liszt a speciálprevenció előfutáraként a kriminológia tudománytörténetében jelentős kriminálpolitikai reformjavaslatait a marburgi programban érvényesítette, amelyet ő maga szervezett a marburgi egyetemen 1882-ben. (KORINEK 2010) Liszt szerint a bűnelkövetőknek három csoportja létezik, *1. a bűnözéstől elrettenthető, alkalomszerű bűnelkövetők; 2. a javítható bűnelkövetők; és 3. a javíthatatlan bűnelkövetők.* A környezeti hatások miatt alkalomszerűen bűncselekményeket elkövető egyének esetében nem kell tartani a bűnisméltléstől, ezért velük szemben elegendő az elrettentés, illetve az arányos büntetések kiszabása. A javítható bűnelkövetők cselekvései már belső meghatározottságaik által ösztönözve történnek (például jellembeli okok), de még visszailleszthetők a társadalomba, amihez szigorú büntetéseket és szabadságvesztést is alkalmazni kell. A fiatal bűnözők oktatására, nevelésére mindenképp szükség van, javítóintézeti elzárásuk csak korlátozott ideig tarthat. A javíthatatlan elkövetők ugyancsak belső tényezők által motivált egyének. Olyan antiszociális bűnelkövetők, akik sosem lesznek képesek visszailleszkezni a társadalomba, ugyanakkor szinte biztos, hogy megisméltlik bűncselekményeiket. A javíthatatlanok folyamatos visszaesők, ezért a legoptimálisabb, ha életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik, és örökre elzárják őket a társadalomtól.

A közvetítői irányzat talán az egyik legfontosabb mérföldköve volt a kriminológia történetének. A bűnelkövetés komplex oksági megközelítése ráirányította a kriminálpolitika szereplőinek figyelmét arra, hogy a bűnözés elleni küzdelem szerves része a speciális prevenció, főként a fiatalok devians egyének társadalomba való visszaillesztése. Az irányzat tanaiban gyökerezik a modern társadalmakban alkalmazott speciálprevenció.

5. Biológiai elméletek (Lombroso tanai után)

A korai biológiai elméletek az olasz kriminálantropológiai iskolával kezdődtek, képviselői az egyén biológiai attribútumait vették alapul a bűnözés magyarázatára. Annak ellenére, hogy a lombrosói biológiai determinizmusból kiindulva a 20. század elejétől egyre több kritikai kutatás és elmélet született, azokból mégsem maradt ki a testalkati jellemzők, a genetikai öröklés, a testi és szellemi alacsonyabbrendűség és a kromoszóma-rendellenességek vizsgálata. A biológiai elméletek jelentős részét ma már meghaladott megközelítésnek tartják, ennek ellenére meghatározó részét képezik a kriminológiatudomány történetének.

5.1. Testi-szellemi alacsonyabbrendűség

A testi-szellemi alacsonyabbrendűségről szóló kutatások közül az első *Charles Buckman Goring* (1870–1919) angliai börtönorvos nevéhez fűződik. Goring az 1910-es években összesen háromezer főből álló populációt – köztük fogvatartottakat – vont be vizsgálatába. Eredményeiből azt a következtetést vonta le, hogy Lombroso megállapítása egyáltalán nem tartható abból a szempontból, hogy a bűnözők eltérő stigmákkal rendelkeznek a nem bűnözőkhöz képest. Abban viszont mégis talált némi hasonlóságot, hogy a bűnelkövetők súlyukban, testméreteikben és szellemi képességeikben negatív irányban eltérnek a nem bűnözők paramétereitől viszonyítva.

Goring testi-szellemi eltérésekről szóló okfejtéseit *Ernest A. Hooton* (1887–1954) eugenikát megalapozó kutatása követte 1939-ben. Hooton jóval nagyobb, harmincezer fős mintában végzett vizsgálatai eredményeiből arra a következtetésre jutott, hogy a társadalom egy bizonyos populációja rendelkezik olyan fizikai rendellenességgel, amely szellemi visszamaradottsággal társul. Ez az együttjárás viszont jellemzően bűnözői körben fordul elő. (BROWN et al. 2013; WALKLATE 2007; KORINEK 2010; ROSTA 2007) Hooton megállapításaiból kiindulva arra tett javaslatot, hogy az ilyen embereket egész egyszerűen ki kell vonni a társadalomból, és azt is meg kell akadályozni, hogy szaporodjanak (például sterilizálás). Hooton tudományos eredményeit beárnyékolta az ezt követő történelmi időszak, amelynek során számos szellemi és testi fogyatékkal élő embert szeparáltak el a többségi társadalomtól.

5.2. Testalkat-tipológiák

A testalkat-tipológiai irányzat legismertebb tétele *Ernst Kretschmer* (1888–1964) német származású pszichiáter 1920-as években lefolytatott kutatásaira épül. Szerinte abban az esetben, ha az emberek öröklött testalkat-diszpozíciói meghatározzák jellemüket, intelligenciájukat és ezen keresztül pszichés rendellenességeiket, akkor magatartásaikra is hatással lehetnek. Három testalkattípust vázolt fel (piknikus, atletikus, aszténias), amelyekhez háromféle jellemtípust rendelt (ciklotim, viszkózus, skizotim). A testalkat- és a jellemtípus viszonyában először csak a pszichés rendellenességekre koncentrált, majd vizsgálatát kiterjesztette a bűnözői magatartásokra is. Kretschmer ezzel arra kívánt rámutatni, hogy a deviáns viselkedés közvetve ugyan, de öröklhető. Vizsgálatában talált összefüggéseket

a deviáns cselekvésminták és az öröklött testalkattípusok között, de eredményei mégsem voltak túl meggyőzőek.

1. táblázat

A Kretschmer-féle szomatotípusok

Testalkattípus	Jellemtípus	Pszichikai jellemzők	Bűncselekménytípus
piknikus	ciklotim	depresszió	csalás
atletikus	viszkózus	skizofrénia	testi sértés, rablás
aszténias	skizotim	skizofrénia	lopás

Forrás: a szerző szerkesztése

Miközben Kretschmer vizsgálata a biológiai determinizmustól nem volt teljesen idegen, előnye az volt, hogy a testalkat és jellem összefüggéseit komplex módon vizsgálta, és ezzel rámutatott a lelki és mentális dimenziók fontosságára is. Később elismerte, hogy nem létezik tiszta testalkattípus, illetve belátta azt is, hogy kutatási módszerével nem lehet egyértelműen megállapítani a deviáns magatartás és az öröklődés közötti szoros kapcsolatot.

Szintén a testalkat-tipológiai vizsgálatokhoz sorolható *William Sheldon* (1898–1977) amerikai orvos tipológiája, amelyet 1940-ben dolgozott ki. Három testalkattípushoz (endomorf, mezomorf, ektomorf) három *temperamentumot* rendelt (viszcerotónia, szomatotónia, cerebrotónia), és ezek összefüggéseit kereste egy kidolgozott pontozási módszerrel több éven át. Sheldon egyes testalkattípusok és temperamentumok között szoros kapcsolatot tárt fel, például az erős testalkatú személy és az agresszivitás közt (mezomorfia és a szomatotónia), de a temperamentum örökölhetőségére áttörő bizonyítékokat ő sem tudott felmutatni. (BROWN et al. 2013)

2. táblázat

A William Sheldon-féle testalkat-tipológia

Testalkattípus	Temperamentum
endomorf	viszcerotónia (például nyugodtság, türelem, jóindulat, elégedettség)
mezomorf	szomatotónia (például agresszivitás, asszertivitás, versengés, kaland)
ektomorf	cerebrotónia (például visszahúzódás, visszafogottság, félénkség)

Forrás: a szerző szerkesztése

5.3. Kromoszóma-rendellenességek

A tudomány mai álláspontja szerint kriminális gén nem létezik, viszont olyan egyéni jellemzők örökölhetők a gének által, amelyek a bűnözés valószínűségét növelik. (SZABÓ 2016, 82.) Az 1960-as években a genetikai öröklődés és bűnözés összefüggéseiről még nem rendelkeztek ennyire előrehaladott ismeretekkel, ezért erőteljesen bízva a biológiai bűnözésmagyarázatok erejében kísérletet tettek a bűnözés genetikai úton való örökölhetőségének bizonyítására – nem sok sikerrel. A kutatásokat az Amerikai Egyesült Államok büntetőrendszerében végezték el számos elítélttel. Az egyik eredmény az volt, hogy az eredetileg

XY-kromoszómapár helyett XYY- vagy XXY-kromoszóma-összetétellel rendelkező férfiak hajlamosabbak egyes bűncselekmények elkövetésére, ugyanis az a plusz kromoszóma megváltoztatja az egyén megjelenését, illetve magatartását is negatív módon befolyásolja. A harmadik Y-kromoszóma a maskulin külső jegyeket erősíti, és antiszociális erőszakos magatartásra, a plusz X-kromoszóma pedig a nőies testi jellemzőket emeli ki, és alkohollizmusra, szexuális bűncselekményekre hajlamosít. Az elméletet sok kritika érte, amelyek közül néhány a speciális populációból kinyert eredmények egyediségére, nem reprezentatív jellegére vonatkozott. Hangsúlyozták azt is, hogy a kutatók nem vették figyelembe a tanulás és a környezet cselekvést meghatározó hatásait. A kritikai megközelítések közül leginkább annak volt nagy hatása, amely a bűncselekmények elkövetését pusztán az eltérő megjelenés és viselkedésminták társadalmi reakcióira adott egyéni válaszként értelmezte, és nem a kromoszóma-rendellenesség közvetlen hatásainak tulajdonította. A kriminális gén elméletével kapcsolatos feltételezések nem igazolódtak, de az eredményeknek abban mindenképp pozitív szerepük volt, hogy ráirányították a figyelmet a gének szerepére, amelyek a személyiség alakulására hatással vannak, ami később valamilyen úton kapcsolódhat a deviáns viselkedéshez. A 21. századi kutatásokban már a gének és a destruktív magatartások közvetett kapcsolódásaira utalnak a kutatók. Itt említhető meg a gének kockázati szerepe, ahol különböző modellekben – addiktív, korrelációs, szekvenciális, multiplikatív – fejezik ki a gének és a környezet kölcsönhatását, illetve ebben az egyén magatartását, attitűdjeit, alkalmazkodási formáit. (BROWN et al. 2013, 235–236.; SZABÓ 2016, 83.)

5.4. Családfakutatások

A családfakutatás – más néven genealógia – képviselői arra keresték a választ, hogy a családon vagy rokonságon belül a leszármazottak örökölhettek-e felmenőik pszichés jellemzőit és ezzel együtt a deviáns viselkedést. A genealógiai vizsgálatokban a felmenők életmódját, szellemi és lelki meghatározottságait, viselkedési jellemzőit több generáció életútján át haladva járták körül, majd ezeket az adatokat hasonlították össze a leszármazottak ugyanezen attribútumaival. A családfakutatás egyik közismert alakja *Henry Goddard* (1866–1957) amerikai pszichológus volt, aki egy kiválasztott család generációit vizsgálta a gyengeelméjűsége fókuszálva. (GODDARD 1912) Az általa kiválasztott és „Kallikak” családnak keresztelt família két ágát vette alapul, amelyben az egyik ágban előfordult a gyengeelméjűség, a másik ág ettől mentes volt. Goddard kimutatta, hogy a gyengeelméjűséget magán hordozó rokoni ág leszármazottjai között sokkal nagyobb számban fordult elő a deviáns életmód, mint a normális ág generációs vonalában. Goddard tisztában volt a tanulás életmódot alakító hatásával, amely nem öröklés kérdése, viszont úgy látta, hogy a gyengeelméjűség örökölhető, így az ahhoz kapcsolódó deviancia az öröklés tengelyén termelődhet újra, vagyis az öröklött pszichés rendellenesség közvetlen kapcsolatban áll a deviáns életmóddal. Goddard kutatásai látszólag a bűnözés örökölhetsége irányába mutattak, de módszere és elmélete nagyon korán megkérdőjeleződött azzal, hogy az egyén életútjában számos olyan körülmény adódik, amely az elmeállapottól függetlenül megváltoztathatja a családtagok értékirányultságait. Továbbá egy családban a rossz gazdasági és szociális helyzet, illetve az iskolázottság és egyben a társadalmi státusz nem változik egyik napról a másikra, tehát a leszármazottak nagyon gyakran ugyanabban a társadalmi pozícióban élnek

le az életüket, mint felmenőik, ugyanis már a kezdeteknél kevés eséllyel indulnak. Ebben csak a társadalmi státusz elérését illetően van szerepe a gyengeelméjűségnek, vagyis közvetlen kapcsolat a deviancia és a gyengeelméjűség közt egyáltalán nem áll fenn. Goddard kutatásának módszertanával és hitelességével kapcsolatban is problémák adódtak azonfelül, hogy deviáns magatartás genetikai úton való öröklését nem tudta bizonyítani. (BROWN et al. 2013; CARRABINE et al. 2004)

5.5. Ikerkutatások

Ma már a viselkedésgenetika képviselői keresik a választ arra, hogy a gének milyen szerepet és funkciót töltenek be egyes emberi magatartásokban, többek között azok kriminális megnyilvánulási formáiban. A viselkedésgenetikai kutatások gyökerei visszanyúlnak *Johannes Lange* 1920-as években folytatott ikerkutatásaihoz. A korai ikerkutatások lényegében arról szóltak, hogy a teljes azonosságú genetikai struktúrával rendelkező egypetűjű és az 50%-ban azonos kétpetűjű ikerpárok tagjainak viselkedési jellemzőit (magatartásmintáit) összehasonlították – először a párok tagjai közt –, majd az így kapott konkordanciát (egyezőséget, egybeesést) az ikerpárok közt is összevetették. Azt feltételezték, hogy annál a magatartásformánál, ahol az egypetűjű ikerpár esetén a konkordancia magasabb a kétpetűjű ikerpárhoz képest, ott a genetikának meghatározó szerepe van a magatartások alakulásában. Az ikerkutatások olyan devianciákra is kitértek, mint az alkoholfogyasztás vagy a bűnözés. A korai vizsgálatok eredményei szerint a devianciák esetében gyakori volt a magas konkordanciaszám az egypetűjű ikreknél, ezért úgy gondolták, hogy a géneknek magatartás-meghatározó funkciója van. Az ikerkutatások magas konkordanciákra utaló eredményeit ugyancsak kritikákkal illeték, ugyanis a kutatások folyamatában nem vették figyelembe az ikerpárokra irányuló azonos környezeti hatásokat, az egy- és kétpetűjű ikerpárookra ható eltérő környezeti hatások lehetőségét, illetve a vizsgálatok száma is alacsony volt ahhoz, hogy pontos eredményeket érjenek el. (CARRABINE et al. 2004; O'BRIEN–YAR 2008)

5.6. Örökbefogadás-vizsgálatok (adoptáció)

Az adoptációs vizsgálatok hasonlóan az ikerkutatásokhoz annak feltárására irányultak, hogy az örökbefogadott gyermek viselkedése az örökbefogadó vagy a biológiai szülők viselkedésmintáival egyezik-e inkább. Az örökbefogadási vizsgálatok *Sarnoff Mednick*, *William Gabrielli* és *Barry Hutchings*, a mentális rendellenességek amerikai kutatóinak az 1970-es évek végén lefolytatott vizsgálódásaihoz köthetők. (MEDNICK et al. 1984) Mednick, Gabrielli és Hutchings feltételezése szerint a géneknek nagyon erős hajlamosító hatásuk van az antiszociális viselkedésre. Az első eredmények arra utaltak, hogy a kriminális cselekvések tekintetében az adoptált fiatal inkább a biológiai apára hasonlít, semmint az örökbefogadóra. A legnagyobb kriminalitás viszont akkor jellemző, ha a biológiai és az örökbefogadó apa is egységesen kriminális jellem, és bűnözői életmódot folytat. A kutatás többszöri megismétlése már alacsonyabb mutatókat eredményezett a biológiai apa és a gyermek közti kapcsolatra, de még ebben az esetben is kimutatható volt a kriminalitásbeli hasonlóság. A kutatási eredmények így sem voltak meggyőzőek, ugyanis a kritikákban a fennmaradt

hasonlóságot arra vezették vissza, hogy amikor a gyermekeket adoptálják, bizonyos szempontok alapján hasonló kulturális környezetbe helyezik el, ahol felmerülhet a biológiai és az örökbefogadó szülők életkörülményeiben történő hasonlóság, így a szülői attitűdök is megegyezhetnek. A kritikusok arra is rámutattak, hogy az ilyen összehasonlítások eredményeit befolyásolja az is, hogy a gyermek mennyi időt töltött a biológiai szülőkkel, mielőtt örökbe fogadták, ugyanis már ebben a rövid időszakban is átvehet néhány kriminalitást megalapozó negatív mintát.

5.7. Biokémiai megközelítések

Bár a biokémiai elméletek első benyomásra nem feltétlenül tartoznak a genetikai öröklődés és a bűnözés kapcsolatára irányuló kutatások csoportjába, a kutatás célját és eredményeit tekintve mégis inkább idekötődnek. A biokémiai megközelítések képviselői a deviáns viselkedések mögött biokémiai tényezők működését és hatásait feltételezték, és ezek között központi tényezőnek mai napig is a hormonok hatásait említik, amelyek főként az erőszakos bűncselekmények elkövetéséért felelősek. A kutatók szerint megfigyelhető, hogy a nemi hormonok szintje különböző életkori szakaszban eltér, így például a férfiak tesztoszteron-termelése a pubertáskorban a legmagasabb. A kriminális magatartás és a biokémiai tényezők összefüggéseit taglaló irodalmakban a nemi hormonok hatásaival kapcsolatban arra utalnak, hogy emelkedésükkel figyelhető meg a férfiak bűnelkövetési hajlandósága, amely fiatal felnőtt korban a legmagasabb. A tesztoszteronmolekulák közül kizárólag a nem kötött molekulák jöhetnek szóba, amelyek az agyba jutva viselkedésmódosító hatásúak, többek között az agresszív viselkedést is aktiválják. A férfi nemi hormonok és az antiszociális viselkedés összefüggéseit kevés kutatás támasztja alá egyértelműen annak ellenére, hogy az összefüggés létezik, vagyis nem stabil a magyarázat az agresszív cselekvések hátterében. A női bűnözést általában a menstruációs szakaszban megnövekedett hormonszinthez vezetik vissza, ami ugyancsak az agresszív megnyilvánulásokat támogatja. (ELLIS et al. 2009, 208.) A hormonok kapcsán kiemelték még a kortizol (stresszhormon) és az antiszociális viselkedés kapcsolatát is. A stresszhormon fizikai vagy érzelmi stressz hatására szabadul fel, viszont az antiszociális viselkedésnél ennek ellenkezője történik. A bűnelkövetők esetében elég gyakran alacsony kortizolszint mutatható ki, amivel magyarázható a bűnelkövetők gátlástalansága és a környezetükkel szembeni érzéketlen viselkedésük. (ELLIS et al. 2009, 210.) A biológiai megközelítések képviselői a noradrenalin, a szerotonin és a dopamin tettek felelőssé az agresszív magatartás okozásáért, amelyeket a monoamin-oxidáz (MAO_A) enzim bont le, ezzel korlátozva az agresszivitást. Azok az egyének, akiknek a MAO_A-enzim-szintjük alacsony, nem képesek lebontani a noradrenalin, így hajlamosabbak az agresszivitásra. (HALLER 2005; SZABÓ 2016) Az agressziókutatásokban az agresszió és a MAO_A-enzim-hiány összefüggése már több mint tíz éve kiemelt téma.

6. Pszichológiai elméletek

A deviáns magatartást magyarázó pszichológiai elméletek a biológiai és a szociológiai bűnözéselméletektől eltérően a mélyebb lelki tényezőkre koncentrálnak az egyén individuális

működését veszik alapul, miközben a bűnös emberi cselekvések és a bűnözés természetének átfogó vizsgálatára összpontosítanak. A pszichológia képviselői a deviáns emberi viselkedések okaira úgy keresik választ, hogy a bűnözővé válást előidéző lelki folyamatokat, pszichés rendellenességeket, viselkedést meghatározó érzelmeket, a pszichoszociális fejlődési folyamatokat önmagukban és különböző társadalmi kontextusokban is szemügyre veszik. Az individuumot fókuszba helyező korai pszichológiai kutatások eredményei a bűnözés megismerésének nélkülözhetetlen részét képezik, így a kriminológiatudomány történetéből sem hagyhatók ki.

6.1. Pszichoanalízis-elmélet és a bűnözés

Sigmund Freud (1856–1939) *pszichoanalízis-elméletét* elsősorban nem a deviáns emberi működés megértésére dolgozta ki, és vizsgálódásai középpontjába sem a normasértéseket elkövető egyéneket helyezte. Ezzel szemben az általa kidolgozott elmélet logikai láncolata néhány normasértés okának a magyarázatára jól illeszthető (például szexuális bűncselekmények). Freud szerint az emberi pszichének három szintje létezik. Az első az *id*, amely a személyiség tudattalan része, a kielégülésre irányuló késztetéseket, primitív ösztönöket, alapvető *drive*-okat tartalmazza (például szexuális késztetések). A másik az *ego*, amely a személyiséget uralja, annak tudatos része, és közvetítő szerepet tölt be az *id* és a szuperego között (a kognitív folyamatok is idesorolhatók). A harmadik a *szuperego* (felettes én), amely a szocializáció során átszarmaztatott moralitást, erkölcsi szabályokat, normákat és a kontrolláló gátlásokat tartalmazza, tudatalatti része a léleknek, és ellenőrző szerepet tölt be személyiségben. Ha a három tartomány működése nincs egyensúlyban, akkor nagy az esély arra, hogy az egyén normasértéseket követ el. Normasértés akkor következik be, ha az elégtelen vagy helytelen szocializációban a szuperego nem tartalmaz elég morális, erkölcsi szabályt és gátat, vagy az *ego* a jutalmazás hiánya miatt alulszabályozott, vagy éppenséggel a túlzott szigor miatt túlszabályozott. (JUNG 2006, 153., 182.) Az előbbi esetben az alacsony frusztrációtűrő képesség okozza az *id*-ből előtörő vágyak egészséges késleltetésének elmaradását (például szexuális erőszak), az utóbbi a túlzott lelkiismeretességet, büntudatot eredményezi, amiből ugyancsak normasértés következik azért, hogy a túlszabályozás miatt kialakuló büntudat a normasértés utáni büntetéssel enyhüljön. (JUNG 2006, 153.; ROSTA 2007, 100.)

6.2. Kötődésemélet

A kötődésemélet a deviáns cselekvések mögöttes okait magyarázó legfontosabb pszichológiai megközelítések egyike. A személyiségfejlődési folyamatokra irányuló kötődésemélet *John Bowlby* (1907–1990) angol származású pszichiáter nevéhez fűződik, aki az anya és gyermek között kialakuló kapcsolatot a szocializáció egyik elemi részének tartotta. Bowlby szerint a gyermek veleszületett szükséglete, hogy csecsemőkorban és korai gyermekkorban (0–2 éves kor) egy olyan szoros kapcsolatot alakítson ki gondozójával, amely érzelmi biztonságot nyújt számára (biztonságos kötődés). A kötődés olyan evolúciós szükséglet, amely a túlélés egyik alappillére, és a legerősebb velünk született késztetések egyike. A biztonságos kötődés az első két évben alakul ki, különböző szinteket elérve,

viszont a kapcsolat minőségét nagyban meghatározza a szülői viselkedési minta értéke és a gyermek jelzéseire történő válaszreakció, vagyis a pontos és azonnali visszacsatolás. Az, ha a gyermek és gondozója között a biztonságos kötődés nem alakul ki vagy sérül, a gyermek esetében érzelmi vagy pszichés zavarokat okoz, ami generálisan meghatározza érzelmi életének további szakaszát. A kötődés sérülése esetén az is megtörténhet, hogy a gyermek érzelmileg eltávolodik, bizalmatlanná válik, és ezt a mintát követve Bowlby szerint antiszociális életmód kialakítására lehet hajlamos. A biztonságos kötődés számos súlyos bűncselekmény háttérében álló ok, főként az érzelmi sivárságra, az empátia hiányára, az érzelemmentességre épülő cselekvések esetében.

6.3. Operáns kondicionálás és modelltanulás

Az operáns kondicionálás teóriája *Ivan Petrovics Pavlov* (1849–1936) orosz fiziológus 1891-ben felállított klasszikus kondicionáláselméletében és *Edward Lee Thorndike* (1874–1949) amerikai pszichológus 1911-ben kidolgozott tanulásméletében (THORNDIKE 1911) gyökerezik, de *Burrhus Skinner* (1904–1990) 1938-ban végzett kísérleteihez áll a legközelebb. Az operáns kondicionálás elmélete arról szól, hogy az egyén a viselkedését a pozitív vagy negatív visszajelzés vagy válaszinger szerint alakítja. Abban az esetben, ha cselekvéseire a környezetétől pozitív visszajelzést kap, akkor azt megismétli és rögzíti. Minél gyakoribb a pozitív visszacsatolás, annál valószínűbb, hogy a cselekvés megismétlődik, majd ezáltal internalizálódik. Ennek ellenkezőjét váltja ki a negatív visszajelzés, amikor válaszul negatív inger érkezik. Ebben az esetben cselekvést az egyén (a vizsgálatban az állat) nem ismétli meg és nem is rögzíti. Az operáns kondicionálás a szocializáció, sőt a társas interakciók folyamatának egy bevált eszköze és szükségszerű része. (SKINNER 2005) Ha a szülő a gyermek bizonyos cselekvéseire pozitív visszajelzést ad válaszul (dicséri, megjutalmazza), és cselekvésének helyességében őt megerősíti, akkor a gyermek a szóban forgó cselekvést többször megismétli és megtanulja. Ha viszont egy magatartásformára negatív választ kap, akkor azt a gyermek később kevésbé tanúsítja. Az operáns kondicionálás a bűnözés tanulásában is meghatározó, ugyanis a deviáns cselekvésekre való pozitív visszajelzés azt jelenti, hogy az adott cselekvés helytálló, elvárt, kívánatos.

A tanulás elméletcsoportjába tartozik az úgynevezett utánzásos tanulás elmélete, amelynek tárgya az állatok viselkedésében úgy zajlik, hogy az állat egyes cselekvéseket megfigyel, majd ezt követően utánozza, ami egyfajta válasz-inger folyamatként történik. (THORNDIKE 1911, 76–81.) Az utánzásos tanulás az emberek esetében sokkal strukturáltabb, ugyanis gondolkodással párosul, azaz kognitív folyamatokhoz kötődik (SZABÓ 2016), amiben az operáns kondicionálás büntetés-jutalmazás és az utánzás válaszinger kettőssége ötvöződik. Az utánzásos tanulás ezen formáját *Albert Bandura* amerikai pszichológus dolgozta ki, aki az agresszió tanulására összpontosított. Szerinte az emberi agresszió tanulás útján alakul ki, tapasztalatokon, ismereteken, szokásokon és az érzelmi élet szakaszain át, s ennek egyik formája az *operáns kondicionálás*, a másik a *modelltanulás*. Az utóbbi esetén az egyén megfigyeli és modellként látja az előtte zajló agresszív viselkedési mintákat és az azokhoz kapcsolódó pozitív megerősítést, majd behelyettesíti magát a modell szerepébe, és azokat utánozza, végül más környezetben is alkalmazza. (BANDURA 1965; 1978; 1999) A modelltanulás tehát akkor teljes, ha a modellként megfigyelt

személy vagy közösség a megfigyelt cselekvésért pozitív visszajelzést kap, ugyanis ez egy olyan jelzés a megfigyelő számára, hogy az a minta átvehető. A tanulás akkor is sikeres, ha maga a megfigyelő kap az átvett cselekvés után pozitív visszajelzést. A bűnözés – mint ahogy az agresszív cselekvés – átvétele hasonlóképp utánózható és tanulható, akár Skinner, akár Bandura elmélete szerint értelmezzük.

6.4. Eysenck személyiség-lélektani megközelítése

Hans J. Eysenck (1916–1997) német pszichológus a 20. század közepén végzett kutatásaival arra volt kíváncsi, hogy az egyén öröklött idegrendszeri jellemzői hatással vannak-e a szocializációja során megvalósuló kondicionálás folyamatára, illetve vannak-e olyan öröklött idegrendszeri tényezőkhez kapcsolódó személyiségjellemzők, amelyek révén az egyén – a kondicionálást tekintve – behatárolt. Eysenck három személyiségdimenziót vázolt fel, ami általában lefedi az emberek viselkedésjellemzőit, vagyis aminek a spektrumában minden személyiség elhelyezhető. A három dimenzió eszerint: 1. *extraverzió és intraverzió*; 2. *neuroticitás*; 3. *pszichoticitás*. (EYSENCK 1947; RANSCHBURG 2013) A csoportokban az ellentétes személyiségjellemzők képezik a határokat.

3. táblázat

Eysenck személyiségfaktorai

Extraverzió/ Intraverzió	Extrovertált: • környezete irányába nyitott, kapcsolatteremtő	Introvertált: • környezetétől elzárkózó, befelé forduló
Neuroticitás	Magas neuroticitású: • érzelmileg labilis, gyenge önbecsülésű, stresszes	Alacsony neuroticitású: • érzelmileg stabil, magas önbecsülésű, kiegyensúlyozott
Pszichoticitás	Magas pszichoticitású: • agresszív, impulzív, erőszakos	Alacsony pszichoticitású: • kiszámítható, nyugodt, empatikus

Forrás: a szerző szerkesztése

Eysenck szerint a szocializációban zajló kondicionálásnak fontos szerepe van, voltaképpen ezúton alakul ki az egyén lelkiismerete és felelősségtudata. Abban az esetben, ha a három faktorban, illetve azok kombinációiban valaki magas pontszámokat ér el, akkor nagyon nehezen kondicionálható (felelősségtudata és a lelkiismeretessége nehezen alakítható ki), az alkalmazkodás és a normatartás instabillá válik, vagyis hajlamos a normasértésekre. Eysenck kutatásában azok a résztvevők értek el magasabb pontszámokat, akik korábban már követtek el valamilyen normasértést, vagyis akiknek a kondicionálhatósága nehezebb. Eysenck öröklött idegrendszeri jellemzők és a kondicionálhatóság között talált kapcsolatot; eredményeit többször ellenőrizték, és nagyrészt magyarázó erejűnek vélték. (STRELAU–EYSENCK 1987; ROSTA 2007)

6.5. Kohlberg elmélete az erkölcsi fejlődésről

A kognitív pszichológia erkölcsi elvek manifesztációjára irányuló kutatásainak egyike Lawrence Kohlberg (1927–1987) erkölcsi fejlődés szakaszairól szóló elmélete. (Kohlberg 1969) Az amerikai pszichológus 10–16 éves fiatalokkal végzett vizsgálatában erkölcsi ellentmondásokat, úgynevezett morális dilemmákat tartalmazó történeteket mesélt el, majd azok megoldását kérte alanyaitól. Miközben az erkölcsi konfliktusokkal teletűzdelt történetekre a fiatalok különböző válaszokat adtak, Kohlberg arra koncentrált, hogy az érvelések milyen gondolkodási és erkölcsi struktúrára alapulnak. A beszélgetések folyamán Kohlberg azt vette észre, hogy a szituációk megoldására a válaszadók korukhoz mérten különböző morális megítéléssel átszótt megoldásokkal rukkoltak elő, ami különböző erkölcsi szinteket tükröz. (Ranschburg 2013, 323.) Kohlberg a morális gondolkodásra irányuló vizsgálat következtetése alapján három erkölcsi szintet állított fel, amelyeket 1. *prekonvencionális*; 2. *konvencionális*; és 3. *posztkonvencionális* elnevezéssel illetett. A szinteken belül további két szakaszt különített el, tehát összesen hat szakaszt jelölt ki. (Kohlberg 1969)

4. táblázat

Lawrence Kohlberg 1969-ben felvázolt erkölcsi szintjei

Prekonvencionális erkölcsi szint	A büntetésorientáció és engedelmisségorientáció szakasza (1)	A cselekvés erkölcsössége a büntetés elkerülésétől függ, vagyis azért tartja be a morális szabályokat, hogy ne kapjon büntetést.
	Az eredményes csere orientációjának szakasza/jutalomorientáció (2)	A szabályok betartása a szükségletek kielégítése, a jutalom megszerzése érdekében történik. Az erkölcsös cselekvés kölcsönös csereakciók jegyében zajlik.
Konvencionális erkölcsi szint	A jó fiú – aranyos kislány orientációjának szakasza (3)	Ebben a szakaszban a cselekvőről és cselekvéséről a környezetében élők és a hozzá közel állók véleménye, megítélése dominál.
	A törvény és rend szakasza/tekinthetőségi orientáció (4)	Ebben a periódusban az elsődleges prioritású a szabályok betartásának kötelezettsége és az ez irányú elköteleződés, a társadalmi hasznosság.
Posztkonvencionális erkölcsi szint	A szociális szerződés szakasza (5)	Ez esetben az egyén a törvényeket és azok betartását szerződéses kötelezettség alapján hasznosnak tartja egészen addig, amíg azok egyéni jogokat nem sértenek.
	Az univerzális etikai elvek szakasza (6)	A legmagasabb erkölcsi szintet jelöli, amikor az egyén az emberi életet és az emberi jogokat tartja elsődlegesnek az igazságosság, a kölcsönösség és az egyenlőség szellemében. Ezen a szinten lelkiismereti döntések dominálnak és szemben állhatnak a törvényekkel.

Forrás: Kohlberg 1969; Ranschburg 2013

Kohlberg erkölcsi szintjei egy olyan fejlődési szakaszt jelölnek, amely különböző életkorokra vetíthető. A devianciára való hajlandóság Kohlberg modelljében a prekonvencionális szinten jellemző inkább, ahol az egyén erkölcsi cselekvéseit csupán a büntetéstől való félelem és annak elkerülése szabályozza, nem az emberi jogok és az emberi entitás sérthetlensége, illetve az ezek védelmére való motiváltság. Kohlberg elméletének helyességét

is kritikák öveztek, amelyek közül sok felvetette, hogy a kategóriák nem túl objektívek, illetve kevés olyan ember létezik, aki tisztán beilleszthető a szintek által jelölt csoportokba. Az erkölcsi szinteken belül a hatodik szakasz már olyannyira különleges emberi diszpozíciókat követel, hogy oda jóformán senki sem sorolható. A kritikusok szerint a modell kultúrafüggő, amibe beletartozik az is, hogy egyes társadalmakban az egyének kulturális meghatározottságaik, szociális körülményeik miatt nem tudnak megfelelni a felsőbb szinteknek. Emiatt az erkölcsi szinteket jelölő modell nem általánosítható és nem univerzális. (KOHLBERG 1969; RANSCHBURG 2013, 330.)

7. Szociológiai elméletek

A szociológiai elméletek megalkotói a deviáns viselkedés okainak feltárására nem az egyént és annak individuális meghatározottságait helyezték kutatásaik középpontjába, hanem a társadalmat és annak működését. Nézőpontjuk szerint a bűnözés elsődlegesen a rosszul működő társadalmi formációkban, társadalmi interakciókban, integrációs zavarokban vagy a társadalmi normagyengülésben gyökerezik. A társadalomkutatások eredményei közül az elsők közt említhető *Émile Durkheim* (1858–1917) anómiaelmélete (1897), majd ennek folytatásaként *Robert K. Merton* (1910–2003) feszültségelmélete (1938). Az okfejtések meghatározó alapját képezték 20. századi devianciakutatásoknak és további jelentős elméletek megalkotásának.

7.1. Durkheim anómiaelmélete

Émile Durkheim *anómia* (értékválság) elméletének háttérében a Franciaországban végbenő modernizáció társadalomra gyakorolt hatásainak vizsgálata állt. Az anómiaelmélettel kapcsolatos alapvetéseit az 1893-ban megjelent *The Division of Labour in Society* (A társadalmi munkamegosztásról), illetve az 1897-ben kiadott *Le Suicide* (Az öngyilkosság) című munkája tartalmazza. Durkheim kutatásainak egyik központi témája a társadalmi integráció volt, pontosabban az a kérdés foglalkoztatta, hogy mi tartja össze a társadalmat, és ezzel szemben mi okozza a társadalmi integráció zavarait. (DURKHEIM 1893; NÉMEDI 2005, 49.) Durkheim a társadalmi integráció megvalósulását elsősorban a munkamegosztásban és annak erkölcsi hatásaiban látta. A munkamegosztás a társadalom minden egyes tagjában a szolidaritás érzését, az erkölcsi kötelezettségvállalást váltja ki, voltaképp társadalmi kohéziót formál. (NÉMEDI 2005, 51.) A szolidaritásnak két formáját határozta meg, mégpedig a mechanikus és az organikus szolidaritást. Az előbbi pusztán a hasonlóságon, kollektív tudaton, az egymástól funkcionálisan nem függő kapcsolódáson alapul, és nem képezi alapját a modern társadalmaknak. Az utóbbit a modern társadalmak jellemzőjeként emelte ki, amely a partnerek közötti erkölcsi együttműködést jelenti, vagyis az egyik elem működése nélkülözhetetlen feltétele a másik elem működésének. A kölcsönös szolgáltatáson alapuló organikus szolidaritásban az egyének a társadalomban betöltött funkcióik és nem a leszármazásuk alapján kapcsolódnak, kiegészítik, kisegítik egymást, és jól szervezett társadalmat alkotnak. Durkheim nézőpontja szerint az integritás megbomlása *a szervezetlen, a kényszerű vagy a diszfunkcionális munkamegosztásban* rejlik. Abban az esetben, ha eme

három természetellenes forma érvényesül, nem lehet beszélni szolidaritásról és ezzel együtt kölcsönös együttműködésről sem, így a társadalmi integritás nem érvényesül. Durkheim megállapításai azt fejezik ki, hogy ha a társadalmat a munkamegosztáson keresztül nem jól szervezik, a társadalmi integráció meggyengül, és rendellenes működést eredményez – többek közt deviáns cselekvéseket. (NÉMEDI 2005, 54.)

Durkheim öngyilkosságokra fókuszáló kutatása (DURKHEIM 1897) a Franciaországban megvalósult öngyilkosságok társadalmi csoportonként eltérő számának okaira és az öngyilkosok erkölcsi állapotára összpontosult – amely Durkheim álláspontja szerint a társadalom szabályozottságának és integráltságának függvénye. (NÉMEDI 2005, 55.) A szociológus ebben az esetben is a társadalmi integráció, illetve a szabályozás anomáliáit helyezte a szuicid cselekvések hátterébe. Okfejtései alapján az integráció zavarai az egoista és altruista, a szabályozás problémái pedig az anómiás vagy fatalista (túlszabályozott) öngyilkosságokhoz vezetnek. Az integrációt a vallási, a családi és a politikai társadalomban vizsgálta, a szabályozást viszont az egyén erkölcsi vágyai megvalósulásának kontextusában. Durkheim kifejezett meggyőződése volt, hogy minden társadalomnak rendelkeznie kell egy olyan szabályozó erővel, amely az egyén erkölcsi vágyainak határt szab, és a normákkal kijelöli helyét és szerepét a társadalomban. Abban az esetben, ha a szabályozó erők nem érvényesülnek, az egyén erkölcsi vágyai határtalanná válnak, ami könnyen féktelenséget eredményez, és anómiához, majd devianciákhoz (például öngyilkossághoz) vezet. Ezzel együtt elmosódnak azok a társadalmi státuszok között meghúzódó határvonalak, amelyek kordában tartva az egyén mértéktelen növekedésére irányuló késztetéseit a közösség harmonikus, rendezett működését garantálják. Durkheim többféle anómiát vizsgált, különösképp a gazdasági anómiát, ami bekövetkezhet egy hirtelen jött gazdasági konjunktúrával vagy gazdasági válsággal (például válság- és bőséganómia). A házassági anómiával is sokat foglalkozott, és ezen belül a válások és az öngyilkosságok összefüggéseivel. Durkheim eredményei arra mutattak rá, hogy az integráció és a szabályozás rendellenes működése közvetlenül kapcsolatban áll az anómiával és ezúton a deviáns cselekvésekkel is. Kiemelte a szabályozás meggyengülését, ami akkor következik be, ha a társadalomban – makro- és mikroszinten egyaránt – olyan hirtelen változás lép fel (akár gazdasági, akár életmódbeli), amelyhez a társadalom tagjai nem tudnak egyszerre alkalmazkodni. Az anómiát összefoglalóan a társadalmi integritás hiányával és a társadalmi szabályozás gyengeségével (normák gyengülésével) magyarázta.

7.2. Merton feszültségelmélete

A Robert K. Merton (1910–2003) nevéhez fűződő *feszültségelmélet* (1938) Durkheim anómiaelméletének továbbfejlesztését és egyben kritikáját is jelentette. A szociológus a 20. század első felében az amerikai társadalmat helyezte vizsgálódásainak középpontjába a deviáns viselkedések okainak magyarázatait kutatva. Nézete szerint az Amerikai Egyesült Államokban egyre inkább fokozódó bűnözés a társadalmi szinteken kialakuló feszültségből eredeztethető. A feszültségelméletet alapvetően a kulturális struktúra két tényezője magyarázza. Az egyik a *kulturálisan meghatározott és közvetített célok és értékek*, amelyeket a társadalom minden tagja jogos célkitűzésének tart, és elérésükben egyetértés van (család, házasság, munkahely, autó, stabil anyagi egzisztencia, vagyis az „amerikai álom”).

A kulturális struktúra másik tényezője a célok *elérését biztosító törvényes, legitim eszköz rendszere* (tanulás, kapcsolatok, képességek és lehetőségek). Merton szerint akkor működik egy társadalom harmonikusan, ha a célok és eszközök elfogadása között nincs nagy eltérés: a társadalom tagjai a kulturális célokról és a célok elérésének törvényes és intézményes elérési módjairól nagyjából hasonlóan vélekednek, elfogadják azokat. Abban az esetben, ha az elvárt és a vágyott kulturális célok elérésére nincs megfelelő intézményes eszköz és mód, a célok és eszközök közt ellentét keletkezik. (MERTON 2002, 214–217.) Ha a kulturális és a társadalmi struktúra közt nincs összhang, vagyis a kulturális struktúra elvárásait (célok és eszközök) a társadalmi struktúra kizárja (alacsony státusz), akkor *anomikus állapot* alakul ki, pontosabban az egyénre irányuló társadalmi nyomás frusztrációt eredményez, és alternatív eszközöket választ az általa nem elérhető célok elérésére. (MERTON 2002, 246.) Merton a deviáns magatartásokat öt alkalmazkodási típus mentén írta le, úgymint a *konformizmus*, az *újítás*, a *ritualizmus*, a *visszahúzóadás* és a *lázasadás*. A kulturális célok elérése az alacsonyabb társadalmi rétegekben jelent különösen nagy problémát, ahol a célok eléréséért gyakran törvénytelen eszközökhöz nyúlnak, vagyis a törvényes eszközöket vagy a célokat vagy mindkettőt elutasítják. (MERTON 2002, 246.)

5. táblázat

Robert Merton ötfokozatú alkalmazkodási modellje

	Kulturális célok	Legitim eszközök	Deviancia
Konformizmus	+	+	nincs
Újítás	+	–	van
Ritualizmus	–	+	van
Visszahúzóadás	–	–	van
Lázadás	–/+ új célok	–/+ új eszközök	van

Forrás: MERTON 2002

Az első a *konformizmus*, amikor az egyén – aki nem feltétlenül alacsony társadalmi rétegbe tartozik – a célokat és az eszközöket is elfogadja. A második az *újítás*, amikor a célokat elfogadja, de nem rendelkezik legitim eszközökkel, ezért más alternatív eszközöket vesz igénybe (például jogellenes eszközök). A harmadik a *ritualizmus*, ahol az eszközöket elfogadja, vagyis a törvényeket betartja, de a magasabb célokért való küzdelmet feladja, nincs magasabb képzelet. A negyedik a *visszahúzóadás* csoportja, tagjai sem a célokat, sem az eszközöket nem fogadják el, kilépnek a társadalomból a teljes apátiába (például kábítószer-fogyasztó közösségek, akik napról napra élnek). Végül az ötödik alkalmazkodási modell a *lázasadás*, akik új célokat és eszközöket követelnek, és ezek megalkotására törekszenek. A deviáns cselekedet az újítók és a lázasadók esetében fordul elő nagy eséllyel, ők az eszközöket vagy az eszközöket és a célokat is elutasítják. Merton szerint a konform modellbe tartozókon kívül bármely más modellbe tartozó is követhet el normaszétséket. (MERTON 2002, 222–238.)

Bár más megközelítésből, de a feszültségelmélet később *Robert Agnew* (1992) amerikai szociológus, kriminológus kutatásaiban is megjelent *általános feszültségelméletként* (*General Strain Theory* – GST). Az általános feszültségelmélet lényege abban áll, hogy az egyén bármely negatív életesemény hatására feszült helyzetbe kerülhet, és ennek

következményeként deviáns megoldási modelleket választhat. A feszültség adódhat a pozitív ingerek elvesztéséből, a célok megakadályozásával vagy igazságtalansággal. Agnew szerint a feszültség agresszív magatartáshoz, erőszakos cselekményekhez és más bűncselekményekhez is vezethet mindazon felül, hogy a sebezhetőséget növeli. Merton és Agnew elméletében van hasonlóság, például a frusztráció, ami az egyénből kiváltja a negatív cselekvések sorát. Tudnunk kell azonban, hogy a belső és környezeti hatások nem minden esetben készítenek az egyént deviáns magatartásra. (AGNEW 2001) Ez még több kérdést vet fel, mégpedig az egyént szabályozó kontrolltényezők jelentőségére vonatkozóan, amelyek az egyén működését a társadalomban szabályozzák.

8. A kulturális magyarázatok elméletei

8.1. A társadalmi dezorganizáció elmélete

A társadalmi dezorganizáció elmélete a chicagói egyetem (chicagói iskola) kutatóinak hosszú éveken át tartó – a kriminológia történetében jelentős elméleti megállapításokat eredményező – kutatásain alapult. A chicagói iskolához fűződő empirikus vizsgálatokat Chicago városában az 1920-as évekig drasztikusan megemelkedő bűnözés és annak negatív hatásai alapozták meg, amelynek hátterében a város ipari fejlődése, az urbanizáció és a különböző kultúrákból (ázsiai és európai) érkező nagyszámú bevándorló közösségek letelepedésében gyökerező integrációs problémák álltak. A chicagói iskola tudósai a város invazív változásának tanulmányozásakor olyan városrészekre figyeltek fel, ahol a társadalmi normáktól eltérő deviáns értékek és a bűnözést támogató normarendszer uralkodtak. A megfigyelések elsődleges eredményei szerint ezeken a területeken a bűncselekmények állandóan magas számokat mutattak, és a bűnelkövetők jelentős része is ezekben a városrészekben élt; voltaképp a bűnözés és a deviancia más formája ezeken a kerületeken folyamatosan újratermelődött. A 20. század elején csúcsosodó chicagói állapotokra és azok valós okaira valójában két jelentős kutatás világított rá. Ezek közül elsőként a *Robert Ezra Park* szociológus és *Ernest Burgess* geográfus nevéhez fűződő, a városi lakosság szociális és gazdasági helyzetére, társadalmi attitűdjeire összpontosuló vizsgálat említhető, amelynek eredményeként a két kutató egy humánökológiai térképet alkotott Chicago városáról. *A The City* (A város) című munkájukban publikált (PARK et al. 1925) koncentrikus körökből álló térkép a város öt körzetének felosztását prezentálta a lakosság társadalmi, szociális, gazdasági, kulturális helyzete, sajátos szerkezete szerint. (BROWN et al. 2013; CARRABINE et al. 2004; WALKLATE 2005, 2007; KROHN et al. 2009; BORBÍRÓ–GYÖRY 2016; ROSTA 2007)

Az első zóna, a „*hurok*” a város központja, ahol pénzüzetek, kereskedelmi központok, kulturális egységek és az irodaépületek helyezkedtek el. Voltaképpen a város központjaként működő terület, ahol a lakosság túlnyomó többsége ügyeit intézte, munkáját végezte.

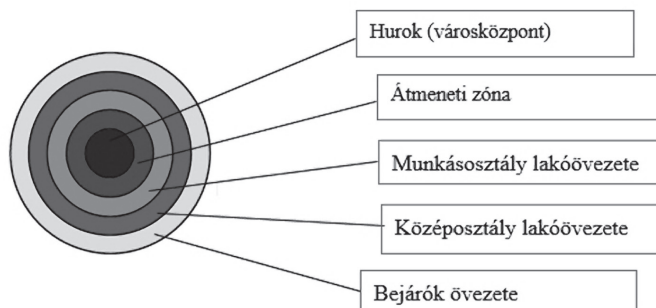
A második az „*átmeneti zóna*”. A kutatók szerint ebben a városrészben éltek a bevándorló, különböző nyelveken beszélő és eltérő kultúrájú közösségek (európai, ázsiai származású és afroamerikai lakosok). Az átmeneti zónában olcsón bérelhető lakások, szállodák és lerobbant közösségi terek mellett szerveződtek a városi slumok és gettók

is. Az átmeneti zónában jelentős volt a lakosok közötti kulturális eltérés, a szegénység, a munkanélküliség, valamint itt észlelhető leginkább a deviancia előfordulása, főként az alkohol- és kábítószer-fogyasztás, az öngyilkosság és a bűnözés. A lakókra különösképp jellemző volt a területi mobilitás, vagyis ebben a városrészben gyakran cserélődött a lakosság.

A harmadik zóna a „munkásosztály lakóövezete”. Ebben a városrészben a városi munkásosztály tagjai többnyire lakótelepeken, de jóval konszolidáltabb életkörülmények között éltek. A centrumtól távolabb eső gyűrűben a munkásember lakosok már jóval kedvezőbb életszínvonalon, magasabb társadalmi státuszban, biztonságosan éltek mindennapjaikat.

A negyedik zóna a „középosztály lakóövezete”. Ezen a környéken már nem a nélkülözés, sokkal inkább a magas jólét és jóllét jellemezte az embereket. Itt főként az értelmiségi, jó anyagi helyzetben lévő vállalkozói réteg és a vezető réteg tagjai éltek, többnyire családi házakban.

Végül a „bejárók övezete”, ahol magas jólétben élő chicagói lakosok többnyire kertvárosi miliőben éltek, gyakran ingáztak a centrum és lakóhelyük között.

1. ábra

Park és Burgess koncentrikus kör alakú térképe Chicagó városáról

Forrás: a szerző szerkesztése

Park és Burgess humánökológiai térképükön egy olyan várost ábrázoltak, amelyben a lakosok a centrumtól a külső szatellitvárosok felé egyre magasabb életszínvonalon éltek. Figyelmük azonban a hurok körül elhelyezkedő átmeneti zónára összpontosult, ahol a kulturális különbségek mellett a legmagasabb depriváció, predeviancia és bűnözés volt tapasztalható. A térkép pontosan rámutatott a városban felbukkanó destruktív állapotokra, és stabil alapját képezte a chicagói iskola másik jelentős kutatásának, amelyet *Clifford Shaw* és *Henry McKay* szociológusok nevéhez fűződik, és amelyet a *Juvenile Delinquency and Urban Areas* (A fiatalkori bűnözés a város körzeteiben) című tanulmányukban tették közzé. (SHAW–MCKAY 1942) A szerzőpáros az átmeneti zónákban élők szociális, gazdasági és kulturális jellemzőinek és a bűnözés területi mintázatainak egybeeséseire fókuszált. (BORBÍRÓ–GYÖRÝ 2016, 135.) A harminchárom éves időintervallumban összegyűjtött több tízezer fiatalkorú bűnelkövető bírósági ügyiratainak vizsgálatából, illetve az érintett

területen lefolytatott empirikus kutatásból elsősorban azt állapították meg, hogy a már nyilvánvalónak látszó deprivált lakóközösség helyzete szorosan összefügg a bűnözéssel, a bűncselekmények stabilan magas számával, a bűnelkövetők újratermelődésével és az általuk belakott lakókörzettel. A lakóterület és a bűnözés között fennálló szoros kapcsolatból első benyomásra úgy tűnt, hogy a bűnözés az átmeneti zóna területi sajátossága. Ugyanez a megállapítás tartalmazta az átmeneti zónákban zajló dinamikus lakossági fluktuációt is, szemben a többi lakóövezettel, ahol az elköltözés egyáltalán nem volt jellemző. Shaw és McKay kutatásai ennél továbbmutattak, és közvetlenül az átmeneti zónában élők viszonyaira irányultak. Megállapításaik szerint a szétesett közösségi formáció és a szervezetlen működés több tényezővel áll kapcsolatban. Ezek közül kiemelték a *szegénységet* és az ehhez illeszkedő alacsony szintű szolgáltatásokat, amelyek a területen élők szociális ellátására, támogatására hivatott intézmények működését is megpecsételték. Kihangsúlyozták a *kulturális különbségek* által előidézett kapcsolódási korlátok negatív hatásait, amelyek az egységes érték- és normarendszer megformálásában, illetve a közös célok kialakításában jelentettek nehézségeket. Jelentős szerepet tulajdonítottak a folyamatos *lakosságcsere*nek, vagyis a dinamikus költözködésnek, amely az állandóság megteremtését, a lakosok közösségi gondolkodását tette lehetetlenné (a zónába átmeneti időszakra költöző lakos rövid tartózkodása alatt nem tesz és nem is tud tenni a közösségi kohézió kialakításáért). Shaw és McKay a szegénység, a kulturális eltérőség és mobilitás által előidézett helyzetet *társadalmi dezorganizációnak* nevezte, amely akkor következik be, amikor a *lakosság tagjai között létező kapcsolatok meglazulnak, vagy ki sem alakulnak, a közösségi kohézió meggyengül, és nem érvényesül a társadalmi kontroll szerepe. A társadalmi kontroll hiánya a többségi normáktól eltérő polarizált érték- és normarendszer létrejöttét eredményezi, aminek egyenes következménye lehet a bűnözői normarendszer kialakulása, valamint a többségi társadalom együttélési szabályaitól eltérő stabil és folyamatos működés.* A társadalmi kontroll elégtelenségét még tovább bonyolította, hogy a lakosság életterében nem működött megfelelő és kiterjedt szociális szolgáltató és kontrollt támogató intézményrendszer, amely a rossz szociális és egészségügyi állapotokat, az alacsony szintű oktatást és a kulturális különbségekből adódó szakadék hatásait enyhíteni tudta volna. Shaw és McKay az átmeneti zónákban élők között további problémának tartották a polarizálódott közösségeken belüli kulturális átörökítést, közelebről a családok irányából a leszármazottak irányába közvetített kulturális értékek átörökítését. Az átörökítés negatív hatása a második generáció tagjaiban keletkező konfliktusként fejeződött ki, ami az amerikai társadalomba beleszületve átvett új értékek és a család által átszármaztatott tradicionális értékek közötti összeütközést és az ebből származó deviáns viselkedést jelenti. A kulturális átörökítés kérdésköre azonban már más kutatások középponti témája volt.

8.2. A differenciális asszociáció elmélete

A differenciális asszociáció elmélete a chicagói iskola kutatásainak eredményeiben gyökerezik, pontosabban a kulturális átörökítés okaira ad egyfajta magyarázatot. (BROWN et al. 2013; GOODE 2015; GYÖRY 2016) Az elmélet *Edwin H. Sutherland* munkásságához köthető, aki a bűnözés átörökítését egyfajta tanulási folyamatként jellemezte, miközben a bandabűnözés természetét kutatta az Amerikai Egyesült Államokban. Sutherland 1939-ben

megjelent *Principles of Criminology* (A kriminológia alapelvei) című tanulmányában kifejtette, hogy az egyén a bűnözés ismereteit a környezetében élő emberekkel történő érintkezésével egyfajta szociális tanulás útján származtatja át éppúgy, mint minden mást az élete során. (SUTHERLAND 1939) A deviáns viselkedésminták készségi szintű internalizálása attól függ, hogy a deviáns közösségekben sikerül-e szoros kapcsolatot kialakítani olyan személylyel vagy személyekkel, akiktől a normasértések mechanizmusai, a normasértő attitűdök, a neutralizációs technikák megtanulhatók. A deviáns szerepkörrel való azonosulás sikere részben a tanulásához szükséges közvetlen kapcsolatokról függ, illetve attól, hogy az egyén előtt a közösségben túlsúlyba kerülnek-e a többségi társadalmi normákkal szemben álló magatartásminták – vagyis az eltérő nézetek (differenciális asszociációk).¹ A normasértő közösségekbe való beilleszkedés további feltétele, hogy a deviáns cselekvés a közösségben pozitív megítélés alá essen, és az egyén el tudjon szigetelődni a többségi társadalom cselekvésmintáitól. A differenciális asszociáció elmélete arra mutat rá, hogy az egyén deviáns életformájának kialakulásában jelentős szerepe van a kulturális környezeti hatásoknak. (SUTHERLAND–CRESSEY 1978)

Sutherland kilenc szempontot vázolt fel, amelyek a szociális tanulás folyamatában kiemelhetők, és egyben hűen tükrözik a bűnözővé válás természetét. (SUTHERLAND–CRESSEY 1978, 80–82.)

1. A bűnözés tulajdonképpen tanulás eredménye.
2. A bűnözői magatartásminták tanulása más emberekkel való interakciókban és kommunikációs folyamatokban zajlik.
3. Az egyén a bűnözést számára fontos közösségben és azon belül bensőséges kapcsolatok útján származtatja át.
4. A bűnözés tanulása magában foglalja a bűnözés gyakorlati technikájának megismerését, sajátos motívumok, értékek, viszonyulások és a neutralizációs technikák elsajátítását.
5. Az egyén a bűnözéssel kapcsolatos motivációkat, értékeket, értékírányultságokat a jogszabályokat támogatók vagy elítélők ítéleteiből, definícióiból tanulja.
6. Az egyén a bűnözést akkor származtatja át, és akkor válik ő maga is elkövetővé, amikor a normasértést megerősítő és támogató képzetek (eltérő képzetek) túlsúlyba kerülnek, és ezáltal erősebbek, mint a jogkövető képzetek.
7. Az eltérő képzetek gyakorisága, intenzitása, jelentősége és időtartama eltérhet egymástól.
8. A bűnelkövetés tanulása ugyanolyan mechanizmusok mentén történik, mint bármely tanulási folyamat.
9. A bűncselekmények elkövetése értelmezhető úgy is – hasonlóképp a törvényes magatartásokhoz –, mint értékek és szükségletek manifesztációja, ami ekképp nem magyarázat a bűnelkövetésre. Emiatt maga az egyén nem tesz különbséget a jó vagy a rossz cselekvések között.

Sutherland a bűnözést tanult viselkedésként vezette le, és ezzel egy olyan általános megközelítést vázolt fel, amely nem csupán a társadalom determinált közösségeinek destruktív

¹ Az eltérő nézetek az egyén minden szocializációs színterén adhattak lehetnek, így nem csupán a deviáns közösség szerepe emelhető ki, hanem a családi színtér szerepe is számottevő lehet.

cselekvéseire illeszthető, hanem magasabb osztályok tagjaira is (például fehérgalléros bűnözés). Számos más elméleti megközelítésnek kiindulási pontot nyújtott, többek között a szubkultúra-elméleteknek vagy az operáns kondicionálás elméletén alapuló kriminológiai tételeknek.

8.3. Szubkultúra-elméletek

A szubkultúra klasszikus értelemben a heterogén társadalom részeként definiálható közösség, amelynek normarendszere a legtöbb esetben eltér a társadalmi többség normarendszerétől, tagjai a közösségük által képviselt értékrendszer mentén értelmezik önmagukat. A kisebb közösség sajátos értékek mentén megformált magatartási mintázatot vár el tagjaitól, ami egy eltérő életformát eredményez, és nem feltétlenül negatív hatású a domináns társadalomra nézve, vagyis nem célja az uralkodó társadalmi normák elleni aktív működés. A szubkultúrák lehetnek vallási, nemzeti, etnikai alapon szerveződő közösségek, amelyek optimális működésük esetén inkább értékessé, mintsem hátrányossá teszik a társadalmi közösségek együttélését, szemben a deviáns szubkultúrákkal, amelyek kimondottan az uralkodó normákkal ellentétesek. A kriminológusok és a szociológusok már közel egy évszázaddal ezelőtt világszerte vizsgálták a deviáns szubkultúrákba tömörülő fiatalok formációinak természetét. A deviáns bandák főbb meghatározottságait a sutherlandi szociális tanulásban, a mertoni feszültségelméleten alapuló státuszfrusztrációban, a társadalmi kontroll hiányában, a bűnelkövetés eszközeihez való hozzáférés és a lakóterület adta lehetőségekben vagy épp a csoport sajátos szellemiségének elemeiben látták. A bűnöző bandákról eddig alaposan összegyűjtött ismeretek a modern kriminológiai kutatásoknak is jól alkalmazható elméleti alapjai. A legjelentősebb szubkultúra-kutatások az 1950-es évektől indultak az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában, ahol a háborús időszakot követően egyre nehezebben kezelhető problémát jelentett a fiatalok normasértő bandák szerveződése és működése. A bandaképződés mindkét társadalomban megszólította az eziránt érdeklődő szociológusokat és kriminológusokat. A kutatók számos empirikus kutatással reagáltak, amelyekből a mai napig kiemelkedő elméletek születtek. Ezek közül a kriminológia tudományát több szubkultúra-elmélet is gazdagította, többek közt *Albert Cohen* klasszikus szubkultúra-elmélete, *Richard Cloward és Lloyd Ohlin* által megfogalmazott eltérő lehetőségek elmélete, valamint *Thorsten Sellin* kulturáliskonfliktus-elmélete.

8.3.1. A klasszikus szubkultúra-elmélet

A szubkultúra-elméletek alapjai Albert Cohen amerikai szociológus úttörő munkásságához köthetők. A népszerűsége a fiatalok deviáns szubkultúrákról alkotott elméleti okfejtéseinek köszönhető. (COHEN 1955) Cohen Merton feszültségelméletét és Sutherland differenciális asszociációelméletének alaptéziseit egyaránt felhasználta vizsgálataiban. Szerinte a fiatalok deviáns közösségei létrejöttének legmélyebb oka a *státuszfrusztrációban* gyökerezik, amely egészen az osztálykülönbségek miatti társadalmi és gazdasági távolságokra vezethető vissza. Az alacsonyabb munkásosztálybeli szülők társadalmi és gazdasági helyzetből falakodóan nem, vagy csak nagyon ritkán képesek gyermeküket felkészíteni a közép-

osztályba való belépéshez szükséges alapvető feltételek teljesítésére, ami egyfelől a szülők nevelési elveinek, gyakorlatának és szűkös anyagi erőforrásainak, másfelől a magas iskolai elvárásoknak köszönhető. Az ilyen alacsony társadalmi osztályban nevelkedő fiatal többek közt ebből a két okból nem tud megfelelni a feltételeknek, bármennyire is törekszik rá. A magasabb társadalmi státusz elérésének képtelensége és az egymást követő sikertelen próbálkozások után haragossá, dühössé válik, ami egy folyamatosan fennálló belső feszültséggé, majd a társadalmi normákkal szembeni aktív ellenállássá alakulhat, amelyet Cohen egészen egyszerűen *státuszfrusztrációnak* nevezett el. A státuszfrusztráció nyomása alatt élő fiatalok egy része – nem törvényszerűen – hasonló sorsú fiatalokkal közösségekbe tömörülve a domináns értékeket mélyen elutasító és azokat folyamatosan megszegő deviáns szubkultúra tagja lesz. A kisebbségi érzést és megvetettséget érző fiatalokból álló közösségek sajátos normarendszert alakítanak ki, amelyben az erőszak és más normaszegő cselekvés elfogadottá válik, sőt elvárásnéppé fogalmazódik meg. A középosztály értékirányultságával való szembe fordulás ideológiája a közösség összetartó erejét meghatározó dogmává alakul, és állandósul. A bűnelkövetői csoportban kialakuló szoros kötelék, illetve a deviáns szellemiséggel és célokkal való azonosulás Sutherland tanuláseméletének érvényesülését eredményezi, vagyis a bűnözés tanulását, majd a bűnözővé válást, végül a csoport elismerését és megbecsülését. A stabil negatív attitűdök megerősödése azonban nem olyan egyszerű, ugyanis a fiatalnak szembesülnie kell önmaga és családja korábbi pozitív törekvéseivel, ami a középosztályba való bekerülésre és az ezzel kapcsolatos szabálykövetésre irányult. Voltaképp ezen pozitív motivációk leküzdése az, ami a fiatal deviánssá alakulásában a legtöbb ellentmondást testesíti meg.

8.3.2. Az eltérő lehetőségek elmélete

Cloward és Ohlin kutatásai a deviáns szubkultúrák által tanúsított magatartásminták eltérőségének feltárására összpontosultak, pontosabban arra, hogy az ilyen csoportok működésüket és annak hatásait tekintve milyen okokból térnek el egymástól. A szerzőpáros elméleti megközelítéseit a *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs* (Bűnözés és alkalom: a bűnöző bandák elmélete) című művében fejtette ki. (CLOWARD–OHLIN 1960) A szerzőpáros a bűnöző bandák között nem csupán tevékenységük mintázataiban fedeztek fel különbségeket, hanem életkörülményeikben és lehetőségeikben is. Mint ahogy a domináns társadalomban egy státusz megszerzése mögött is jelentős szerepe van a lehetőségeknek, úgy a bűnözői közösségekben történő státusz elérése és a sikeresség is különböző lehetőségek meglétéhez kötött. Ezt Cloward és Ohlin *az illegális eszközökhöz való hozzáférés lehetőségével* magyarázta. Voltaképp egy bűnelkövető sikeressége abban áll, hogy milyen kapcsolatrendszert tud kialakítani, kitől tanulja a bűnelkövetés praktikáit, milyen gazdasági adottságokkal rendelkező lakóterületen él, milyen eszközökhöz fér hozzá, milyen egyéni adottságokkal és képességekkel rendelkezik, milyen megbecsültségű deviáns közösség tagja. A lehetőségek meghatározzák az egyén bűnelkövetői közösségekben betöltött szerepét, státuszát, illetve a közösség cselekvésmintázatának jellegét is. A kutatók szerint a lehetőségekhez való hozzáférés rangsorolja a deviáns szubkultúrákat és azok tagjait. Abban az esetben, ha valakinek csekély lehetőségei vannak, a bűnözői közösségekben sem érhet el sikereket, és nem vívhat ki magának megfelelő pozíciót. Vagyis Merton

feszültségelmélete a bűnözői struktúrára is kivetíthető, nem csupán a társadalmi többségre. Cloward és Ohlin a bűnözői bandákat vizsgálva három csoportot különböztetett meg, vagyis 1. a *bűnözői bandát*; 2. a *konfliktuskereső bandát*; és 3. a *visszahúzódo szubkultúrát*.

A *bűnözői banda* olyan, elsősorban jogtalan anyagi haszonszerzésre specializálódott közösség, amelyben a deviáns cselekvés praktikai könnyen, tudatosan és szisztematikusan átörökíthetők. Az efféle közösségekben lehetőség nyílik a magas bünelkövetői státusz elérésére, ami a sikeresség és az ügyesség által még inkább érvényesül. A csoportban működő szolidaritás és szervezetség stabilitást, biztonságot és a folyamatos jövedelemszerzés garanciáját biztosítja. A bűnözői banda kialakulásának fundamentumát egy előzetesen is működő, erős közösségi kohézió és erre épülő szellemiség előzi meg.

A *konfliktuskereső banda* ezzel ellentétben az erőszakos bűncselekményekre specializálódik. A bandatagoknak az anyagi haszonszerzésre az alacsony reputációjú területi adottságok miatt, illetve a közösségi kohézió elégtelensége folytán egyáltalán nincs lehetőségük. A státusz kivívásának egyetlen módja és eszköze a gátlástalan erőszak alkalmazása. A konfliktuskereső bandák működése Cloward és Ohlin szerint a dezorganizált területek sajátos szerveződése, ahol alapvetően kevés lehetőség adódik a megélhetésre.

A harmadik csoportot a *visszahúzódo bandák formációi* képezik. A közösségre a teljes nihilitás, a kilátástalanság, a feladás jellemző, cselekvéseik is ebben gyökereznek, és szinte biztos a sikertelenség. A lakókönyezet és a közösségi éra nem képes alternatívát biztosítani sem a bűnözői, sem a konform élethez. A visszahúzódo bandákat az alkohol- és kábítószer-fogyasztás, és azok megszerzésére irányuló bűncselekmények jellemzik, és az ehhez kötődő folyamatos delírium, ami működésüket és létezésüket is megpecsételi. Cloward és Ohlin e közösségek tagjait a Merton feszültségelméletében felvázolt visszahúzódo alkalmazkodási modelljével azonosította, akik a kulturálisan közvetített célokat és az azok elérésére alkalmas intézményesített eszközöket egyaránt elutasítják.

Cloward és Ohlin elmélete Cohen szubkultúra-elméletének folytatásaként a bandák sokszínűségére mutat rá, illetve arra, hogy létrejöttük és működésük a státuszfrusztráción kívül számos társadalmi tényezővel áll kapcsolatban.

8.4. A kulturális konfliktusok elmélete

Egy-egy közösség kialakulása saját normarendszerének megalkotásával és a normarendszer határainak kijelölésével indul. A normaképzés a legkisebb szubkultúráktól a domináns társadalomig egyaránt természetes folyamat, így az is magától értetődő, hogy a közösségek saját érték-norma-kultúra tengelyén értelmezik önmagukat, illetve a határokon kívül eső más közösségeket egyaránt. *Thorsten Sellin* (1938) amerikai kutató épp ebből kiindulva úgy értelmezte a deviáns szubkultúrák kriminalitását, hogy az a közösség érték- és normarendszere, illetve kulturális mintázata közötti eltérőségben létrejövő *kulturális konfliktusok* hozadéka. Sellin kétféle kulturális konfliktust emelt ki. *Elsődleges kulturális konfliktusként* határozta meg azt az állapotot, amikor két eltérő kultúra összeütközésbe kerül, vagyis amikor egy társadalomba bevándorló közösség és a többségi társadalom között alakul ki konfliktus, illetve amikor egy társadalom más társadalmakra terjeszti kultúráját, végül

abban az esetben, amikor két szomszédos társadalom között feszül kulturális ellentét. *Másodlagos kulturális konfliktusnak* nevezte azt a folyamatot, amikor az összeütközés egy homogén társadalomban kialakuló szubkultúra és a domináns kultúra között jön létre. Ebben az esetben a szubkultúra tagja dönt értékírányultságáról és ezzel arról is, hogy melyik közösség normarendszerét képviseli. Sellin kulturáliskonfliktus-elméletéhez fűződik *Walter Miller* központipróblémák-elmélete is (1958), amely a bostoni bandák attitűdjeinek vizsgálatára épült. A vizsgálat e deviáns szubkultúra hat központi kérdése köré szerveződött, ami egyben saját érték- és normarendszerüket, elvárásaikat is kifejezte. A legfontosabb központi kérdés: balhé, keménység, eszesség, izgalom, szerencse, autonómia, ami egyben cselekvésmeghatározó erejű volt abban az értelemben, hogy a bandához való tartozás érdekében a tagok minden központi tényezőnek próbáltak megfelelni.

8.5. Címkézéseméletek

A *címkézésemélet* több teoretikus nevéhez fűződik, úgymint *George Herbert Mead*, *Howard Becker*, *Frank Tannenbaum*, *Harold Garfinkel*, *Emil Goffman* és *Edwin Lemert*. Az interakcionista paradigmához tartozó elmélet többek között abból a kérdésből indult ki, hogy a társadalomban egyes cselekvések miért normasértők, míg más magatartások miért nem. A válasz az, hogy egyes magatartások nem önmagukban deviánsak, hanem akkor, ha azt a társadalom, illetve a társadalmi kontroll intézményei deviánsnak minősítik. A normákat a hatalommal rendelkezők, a döntéshozók (morális felügyelők) szűk rétege szabja meg, ezzel együtt azt is, hogy hol vannak a társadalom normahatárai. (TIERNEY 2006; O'BRIEN–YAR 2008; BROWN et al. 2013; CARRABINE et al. 2004; GOODE 2015; ROSTA 2007; KORINEK 2010; GYÖRY 2016) A teória szerint a deviáns magatartás társadalmi interakciókban keletkező társadalmi produktum, amely leginkább a hatalommal rendelkezők érdekeit sérti. Becker szerint a szabályok érvényesítése egy folyamat eredménye, amelyben a szabályalkotók ellentétes akarata áll egymással szemben. Hogy mikor melyik szabály lesz érvényes, az attól függ, hogy a szabályalkotó csoportok között az erőviszonyok hogyan alakulnak. (BECKER 1963; GYÖRY 2016, 171.) Mead szerint az egyén vagy közösség önmaga identitását, szerepét és cselekvéseit a társadalmi interakciókban mások által róla kialakított attitűdök mentén formálja, vagyis az „én” a társadalmi interakciókban fogalmazódik meg, és alakul „reaktív énné”. (MEAD 1934) Mead tétele a címkézésemélet egyik alapköve abban a tekintetben, hogy az egyén a környezete és a társadalmi kontrollintézmények vele szemben kialakult és ismétlődő attitűdjei mentén értelmezi önmagát deviánsnak. A címkézési folyamat eredménye lehet az *elsődleges és másodlagos deviancia*, amelyeket Tannenbaum (1938) és Lemert (1951) különböztetett meg. Az egyén a társadalom által kevésbé elítélt normaszegését követően elindul ugyan a címkézés útján, de nem jut el a bűnöző szerepig, és nem is azonosul azzal – főként, ha cselekménye látens marad. Ha viszont normasértő szerepét egyre többen és többször hangsúlyozzák, az egyén ellenállását további normasértéssel fejezi ki, ami még több szabályszegést eredményez, végül már a hatóság is felelősségre vonja. A címkézés mélyül, az egyén önmagáról bűnözői önképet alakít ki. Ebben a fázisban már megfogalmazható a másodlagos deviancia, ami az egyén számára káros következményekkel jár: egyre több deviáns magatartást követ el, keresi a deviáns közösségek köreit, azonosul a bűnözői szereppel, és valóban elindul a bűnözői karrier útján. (RÁCZ et al. 2001, 121–143.)

A címkézés az intézményekben tovább zajlik, a gyanúsított a kihallgatástól a szabadon bocsátásig egyfajta lefokozási szertartáson megy keresztül, majd a társadalomba kilépve örökre megbélyegzett lesz. (RÁCZ et al. 2001, 143.)

8.6. A morális pánik elmélete

A *Stanley Cohen* és *Jock Young* által kidolgozott *morális pánik elmélete* szerint egy a többségtől eltérő társadalmi csoportot a hatalmi struktúra szereplői vagy más társadalmi közösség a médiumok felerősítő hatását kihasználva a társadalmi rendre és értékekre veszélyesnek tüntetnek fel. (COHEN 1973; YOUNG 1971) Az elmélet kidolgozói szerint a veszélyhelyzet túldimenzionálásával pánikot keltenek a társadalmi többség tagjai közt, és ezzel együtt negatív attitűdöket formálnak a célkeresztben állókkal szemben. (KORINEK 2010, 181.) A morális pánik keltése a deviánsnak titulált közösségek társadalomra jóval veszélytelenebb cselekvéseinek felerősítésével zajlik, és gyakran társul a probléma megoldására utaló információval. A pánikot keltő társadalmi probléma megoldójaként a pánikkeltő gyakran önmagát jelöli meg abban a hitben, hogy ezzel bizalmat szerez a társadalmi többségtől, illetve eléri a démonizált közösség össztársadalmi elítélését. A morális pánik keltése már régóta működő cselekvés, gyakran hatalmi eszköz a társadalmi többség támogatásának megszerzésére. Viszont egyes esetekben a pánikkeltés csupán a rossz kommunikáció hozadéka, például akkor, amikor a kockázatokra való felhívás és a veszélyek hangsúlyozása aránytalanul túlsúlyba kerül. Erre talán azt a példát hozhatnánk fel, amikor egy társadalomban az időskorúakat érintő bűncselekményekre a kelleténél többször és nagyobb intenzitással figyelmeztetik a korcsoport tagjait, akikben túlzott szorongás, félelem vagy pánikérzés alakul ki.

8.7. Kontrollelméletek

A *kontrollelméletek* arra adnak magyarázatot, hogy miért nem válik az egyén normasértővé, vagyis milyen tényezők megvalósulásakor marad az egyén a társadalom konform tagja. A kontrollelméletek megalapozásában kiemelkedő a szerepe *Walter C. Reckless visszatartás-elméletének* (1973), miszerint az egyént a normasértés elkövetésétől kétféle erő tartja vissza. Az egyik a *belső visszatartó erők* halmaza: a jó önismeret, az önuralom, az erős ego, a fejlett lelkiismeret, a frusztrációtűrő képesség és az erős felelősségérzet. A másik a *külső visszatartó erők* csoportja: a társadalmi szerep, az észszerű felelősségek és korlátok rendszere, az egyén lehetősége a státuszra, csoportkohézió, az egyénnel és közösségekkel való azonosulás és a vágyak beteljesítésének alternatív útjai. (ADLER et al. 2005) A belső visszatartó erők a normasértésre készítő belső hatások kontrollját, a külső erők a külső csábítások, a környezeti tényezők elleni védekezést, kontrollt erősítik. Reckless visszatartás-elmélete szerint végső soron a kontrollt megtestesítő külső és belső erők meglétének, erejének és mozgósíthatóságának függvénye, amelyek az egyén szocializációs szakaszai során alakulnak ki az érzelmi és erkölcsi fejlődés részeként. A kontrollelméletek másik ága *Michael Gottfredson* és *Travis Hirschi* eredményein alapul, és arra mutat rá, hogy az egyén négy tényező megléte esetén kisebb eséllyel válik normaszegővé. Az első

ilyen tényező a *kötődés* a szülőkhöz, az iskolához, a tanárokhoz, amely elsősorban érzelmi alapú. Ha a kötelék megfelelően mély és minőségi kapcsolatokon alapul, kevés esély van a normasértő karrier beindulásához. Az *elkötelezettség* társadalmi tevékenységekben való olyan részvétel, amely az egyént a normakövető életvitelre ösztönzi. A *részvétel* különböző hasznos programokban való időtöltést jelent. A hasznos időtöltések, mint például az iskolán kívüli programok, előmozdítják az egyén fejlődését, miközben elvonják a destruktív időtöltéstől. A negyedik tényező a *hit*, amely az adott társadalom értékendjének elfogadását jelenti. (GOTTFREDSON–HIRSCHI 1990; ADLER et al. 2005) A kontrollelméletek egy további megalapozója *Albert J. Reiss*, aki a társadalmi kontroll és a személyes kontroll közötti különbség felállításával azt fejezte ki, hogy a környezet csupán formális kényszer, önmagában nem hat teljességgel. (REISS 1951) A konform életvitel akkor válik igazán valóságghúv, ha a társadalmi kontroll intézményei és csoportjai által átszármasztott premisszákat az egyén *internalizálja*, és ennek mentén él, vagyis a konform minták mély meggyőződés elemeivé válnak. A kontrollelméletek közül említendő még *David Matza sodródáselmélete*, amelynek lényege, hogy a fiatal szabad akaratával dönt arról, hogy a deviáns utat választja-e, vagy konform marad. (MATZA 1964) A döntési helyzet a társadalom által elfogadott normák és a szubkultúrák által képviselt normarendszer közötti választást jelenti, amelynek adott esetben a fiatal tagja, és a deviáns magatartás a szabad választás eredménye. (BROWN et al. 2013; TIERNEY 2006; GYÖRY 2016)

8.8. A racionális döntés elmélete

A *racionális döntés elmélete* a közgazdasági Nobel-díjas *Gary S. Becker* (1976) nevével fémjelzett. Becker szerint az egyén cselekvéseit racionális döntésfolyamatok előzik meg, amelyek háttérben a döntést hozó azt mérlegeli, hogy miként tudja a számára legnagyobb szubjektív hasznot megszerezni a legkisebb költséggel. Gazdaságosnak és racionálisnak tartott cselekvéseit tudatosan választja épp úgy, mint az alkalmazott eszközöket, módszereket és stratégiákat – vállalva a költségoldalon felmerülő kockázatokat. (BECKER 1976; KORINEK 2010, 132.) Becker közgazdasági elméletét *Derek B. Cornish* és *Ronald V. Clarke* vezette be a kriminológiába azzal, hogy az elmélet a bűnözés esetében is alkalmazható modellként. (CORNISH–CLARKE 1986) A bűnelkövető mérlegel a bűncselekmény előtt az elkövetéssel megszerezhető haszon, a ráfordított költségek és a kockázatok között. Abban az esetben, ha magasabb a haszon, mint a költség és a veszteség (befektetett munka, pszichés terhelés, lebukással járó büntetés), akkor a bűncselekmény elkövetése mellett, ha alacsonyabb, akkor ellene dönt. A deviáns magatartásokról való döntés sok más egyéni tényezővel függ össze, de az elmélet az egyén célját és a megszerezhető jövedelemre való törekvéseit feltételezi. A racionális döntés elmélete a vagyoni elleni bűncselekmények magyarázatoként közismert, de számos olyan további cselekvés folyamatára is ráilleszhető, ahol nem feltétlenül az anyagi haszonszerzés, hanem valami más előny megszerzése a cél. A deviáns magatartást megvalósító egyénnek az elkövetésről való döntése akkor a leggyakoribb, ha a költségek közül a lebukás kockázatai (büntetés, szégyenérzet) elkerülhetők. *Herbert Simon korlátozott racionalitás koncepciója* (1978) szerint az észszerűtlennek tűnő magatartások háttérben számos tényező állhat, ezek közül a legjelentősebb

az információhiány, a nem látható kockázatokból eredő események és a döntési helyzet komplexitása. (PODOLETZ 2016, 242.)

8.9. A rutintevékenység elmélete

A *rutintevékenység-elméletet* Lawrence E. Cohen és Marcus Felson dolgozta ki (1979). Álláspontjuk szerint a bűncselekmények elkövetése térben és időben egyre inkább illeszkedik a társadalom tagjainak életritmusát és mindennapjait átszövő rutintevékenységekhez, vagyis olyan cselekvésekhez, amelyeket az egyén alapvető szükségletei kielégítése céljából naponta elvégez. Ilyen tevékenység a munkába vagy iskolába járás, a közlekedés, az ügyintézés, a bevásárlás, a szórakozás és egyéb társas időtöltés. Cohen és Felson az Amerikai Egyesült Államok társadalmi, gazdasági, technikai fejlődésével dinamikussá vált jelenségek és a bűnözés térbeli és időbeli kapcsolatának kiemelésével arra utalt, hogy valójában a rutintevékenységek azok, amelyek révén a bűncselekmény elkövetője az áldozattal vagy a célponttal kapcsolatba kerül. (ADLER et al. 2005, 261.) Az elmélet különböző kriminológiai irodalmak szerint számos deviáns magatartást magyaráz. Ezek közül a lakásbetörés tipikus példa lehet erre, ugyanis a bűncselekményeket pont akkor valósítják meg, amikor a lakás tulajdonosa napi rutintevékenységei okán nem tartózkodik otthonában. A szerzőpáros nem csupán a tárgyi értékeket emelte ki potenciális célpontként, hanem a személy elleni bűncselekményeket is, amikor az egyént éri erőszakos támadás rutincselekvései folyamatában (például emberölés a szórakozóhelyről hazafelé vezető úton). Az elmélet fő tétele a bűnözés térbeli és időbeli illeszkedéséhez kapcsolódva arról szól, hogy a bűncselekmény legalább három alapvető feltétel megléte esetén valósulhat meg. Az első feltétel a motivált *elkövető jelenléte*, vagyis aki a deviáns módon cselekszik, a második a *célpont jelenléte*, amely lehet tárgy vagy személy, végül *az őrzés és a védelem hiánya*, pontosabban olyan lehetőség, amely révén a bűncselekmény kockázat nélkül elkövethető. Ha a hármas pillér valamelyike hiányzik, a bűncselekmény nem valósulhat meg.

Cohen és Felson elméletüket kiegészítették azokkal a jellemzőkkel, amelyekkel az értéknek rendelkeznie kell ahhoz, hogy azt az elkövető eltulajdonítsa:

- az értéke (az elkövető célja, hogy az értéket megszerezze);
- a fizikai kiterjedése és súlya (könnyen szállítható legyen);
- a tárgy láthatósága és elérhetősége (könnyen felfedezhető, észlelhető legyen);
- a bűncselekmény célpontját védő fizikai vagy személyes őrzés hiánya (alacsony lebukási kockázat). (COHEN–FELSON 1979)

Ez az elmélet Hindelang, Gottfredson és Garofalo *életstílus-elméletével* is összehasonlítható, amely szerint az olyan napi rutincselekvések, mint a munkába járás vagy a szabadidő eltöltése, a sértetté válásra is alkalmakat teremtenek (HINDELANG et al. 1978; GYÖRY 2016, 183.) azzal együtt, hogy a kockázatot az egyén társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos aktivitásával is növeli (például családban vagy közösségben betöltött szerepek).

8.10. Az önkontrollelmélet

A rutintevékenység-elmélettel a kriminológia irodalmaiban gyakorta együtt említik *Travis Hirschi és Michael Gottfredson önkontrollelméletét* (1989). A szerzőpáros szerint a bűncselekmény egyéni döntések olyan eredménye, amelyben a cselekvések feletti önkontrollnak jelentős szerepe van. Minél alacsonyabb az egyén önkontrollja, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy bűncselekményt követ el. A rutincselekvés- és az önkontrollelmélet közös metszete egy olyan személy, aki előtt az alkalom és a célpont is megjelenik, miközben a bűncselekmény elkövetésétől visszatartó belső ereje gyenge. Az önkontrolldeficit visszavezethető a családi szocializációs hiányosságokra, amelyek épp az ilyen alkalmakkal szembeni immunitás megerősítésében tölthetnek be kiemelkedő szerepet. Az önkontrollhiány továbbá olyan individuális gyökerekből is származhat, mint a túlzott énközpontúság, a narcisztikus személyiség, az antiszociális személyiség. Hirschi és Gottfredson szerint az elmélet nemcsak a vagyon elleni bűnözés esetében mérvadó, hanem az erőszakos normasértések tekintetében is, tehát kiterjeszhetőbb a bűnözés szélesebb spektrumára, ellentétben a társadalmi kontroll elméleteivel. (GOTTFREDSON–HIRSCHI 1989; KROHN et al. 2009; WALKLATE 2007; TIERNEY 2006)

9. Kritikai kriminológia

A 20. század második felében az Amerikai Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában zajló társadalmi konfliktusok hatására kialakuló kritikai kriminológiai irányzat képviselői a bűnözés egyik legfőbb okát a hierarchikusan felépülő társadalomstruktúrákban, a tagozódó osztálykülönbségekben és azok konfliktusaiban, illetve az ebben gyökerező egyenlőtlen és igazságtalan elosztásban látták. A hatalmi struktúra szereplői az osztálykülönbségek fenntartása érdekében a társadalmi intézményeket – köztük a büntető igazságszolgáltatást – és a büntetőjogi eszközöket használják fel érdekeik érvényesítésére. A kritikai irányzat a hatalom destruktív működésében nem csupán az alsóbb osztályok és az egyenlőtlen ségek kárvallottjainak normasértő válaszáira, hanem a hatalommal rendelkezők megtorlatlan devianciáira és a hatalmi mechanizmusokban irányított kontrollintézmények negatív működésére is rámutattak (bűnözéskontroll). A kritikai kriminológia egy szűkebb körét képező radikális nézetek (radikális kriminológia) épp ezeknek a destruktív hatalmi struktúráknak a felszámolására, a társadalom büntetőintézményeinek radikális átrendezésére, az egyenlőtlen bánásmód és elosztás megszüntetésére törekedtek. (WALKLATE 2005, 2007; VIG 2016) Az 1960-as évektől a kriminológiai gondolkodás a kritikai nézetek irányába fordult, és fókuszába több társadalmi anomáliát és ezekkel érintett társadalmi csoportot emelt. A kritikai kriminológia nézetei közé tartozik a marxista, a radikális és a posztmodern feminizmus, a gender mint társadalmi rendezőelv. (VIG 2016)

A kritikai vagy radikális kriminológia alapelvei a marxista és a neomarxista irányzatokban gyökereznek, amelyek egyik legnagyobb alakja a 19. századi kommunista mozgalom vezetője, *Karl Marx* (1818–1883) német filozófus volt. Marx elmélete szerint az igazságtalanság, az egyenlőtlen ség és az elnyomás a kapitalizmus hozadéka, ahol az uralkodói réteg (tőkésék) társadalmi és gazdasági érdekeinek érvényesítése és a hatalom fenntartása érdekében elnyomja, kihasználja az alsóbb osztályokba tartozókat – amibe beletartozik a saját

érdekeik mentén zajló normaalkotás is. Marx elméletének középpontjában az osztályok közötti konfliktus állt, pontosabban a munkásosztály (kizsákmányoltak) és a tőkés (kizsákmányolók), akik a munkásosztállyal ellentétben a termelőeszközök birtoklói. Marx világszerte ismertté vált műveinek egyike az 1848-ban Engelsszel közösen kidolgozott *Manifesto of the Communist Party* (Kommunista kiáltvány) (MARX–ENGELS 1848), majd a *Das Kapital* (A tőke). (MARX 1867) Marx ez utóbbiban fogalmazta meg a kapitalista gazdaságot, a kapitalista termelés és berendezkedés mély kritikáját, a társadalmi konfliktusok pozitív szerepét. Műveiben bemutatta a kommunista társadalmi berendezkedést, amely az egyenlőség és az igazságosság szellemében képes működni. Marx kortársa és támogatója, *Friedrich Engels* (1820–1895) német filozófus és társadalomtudós volt, aki empirikus kutatási módszerekkel vizsgálta az angol munkásosztály helyzetét és életviszonyait. Nevéhez fűződik a *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (A munkásosztály helyzete Angliában) (ENGELS 1845) című mű. Engels – Marx kapitalistaellenes személetével egyetértve – az angliai munkásosztály attitűdjeiből eredő bűnözés okait az osztálykülönbségek konfliktusaiban látta.

A kritikai kriminológia fejlődésének másik, a neomarxista radikális kriminológia meghatározó alakja *Richard Quinney* (1934) amerikai filozófus, kriminológus szociológus, aki a társadalomban jelen lévő büntett jelentőségét fogalmazta meg annak külső objektív szemléletében. A bűnözés nem csupán egy negatív jelenség, amely létezik, hanem a társadalom által konstruált eredmény, amely a mögöttes társadalmi gépezet működését is leképezi, ezért nem mindegy, hogy látjuk-e a mögöttes történéseket, vagy csak átadjuk magunkat a bűnözés okozta szenvedésnek, és egy alternatív világban élünk. Quinney szerint a büntetőhatalom alapvető szerepe az volna, hogy a társadalmi szerződés mentén biztosítsa a jogrendet, az emberek szabadságát és biztonságát. A kapitalista társadalmakban – mint az Amerikai Egyesült Államok – a büntetőjogot az uralkodó osztály használja rendszere túlélésének garanciájaként. Amíg a kapitalizmus létezik, addig az uralkodó osztály az osztályharc győzelmének elérése érdekében az alsó osztály tagjait tekinti a bűnözés elleni küzdelem tárgyaként. Az amerikai állam az uralkodó osztályt támogatja, ami abban látszik leginkább, hogy a büntetőjog az uralkodó osztály eszköze gazdasági státusza fenntartása érdekében. A bűnözés ellenőrzése az állam intézményein keresztül történik, amit maga az uralkodó osztály irányít. Mindez akkor szűnik meg, ha a marxista gondolatokat követve átértelmezik a rendszer egészét, különösképp a bűnözés ellenőrzését. Az ehhez vezető útra a kapitalista társadalom összeomlásával és egy új szocialista társadalom létrejöttével léphetnek. (QUINNEY 1974)

A neomarxista szemléletet valló *Ian Taylor, Paul Walton és Jock Young The New Criminology: For a Social Theory of Deviance* (Az új kriminológia) címmel tette közzé átfogó kritikai megközelítésű munkáját. (TAYLOR et al. 1973) A szerzők a klasszikus, a pozitivistista és az interakcionista paradigma égisze alatt kidolgozott elméletek immanens kritikáit felhasználva egy új kriminológiai szemlélet bevezetését szorgalmazták. Sorba vették Beccaria társadalmi szerződésen alapuló alaptételeit, Durkheim és Merton anomiaelméletét, Sutherland bűnözésről szóló tanait, Lemert és Becker címkézéseméletét és még sok más bűnözéseméletet, majd rámutatva azok kétségtelenül hasznos eredményeire kiemelték hiányosságait, és ezzel párhuzamosan felvázolták a bűnözés valós okaira rávilágító új kriminológia lényegét. Taylor, Walton és Young szerint (aki egyébként később nézeteit megváltoztatta) a bűnözés valódi magyarázata a marxista tézis lényegében gyökerezik, amelyben az elnyomott társadalmi csoportok deviánsnak minősített reakcióit a kapitalista társadalom generálja azzal, hogy társadalmi, gazdasági és hatalmi érdekeinek érvényesítésével

megfosztja őket a jólét elérésének lehetőségétől. A szerzők 20. század utolsó negyedében írott radikális megközelítése a kritikai kriminológia generális részét képezi. (TAYLOR et al. 1973; KORINEK 2010; VIG 2016)

A kritikai kriminológia körében említendő még a béketeremtő kriminológiai irányzat (*peacemaking criminology*), amely a marxista korszakot követően az erőszakkal szemben a békés, erőszakmentes szembefordulást képviseli a hatalom elnyomásával szemben, és a bűnözés elleni fellépés során is elutasítja a „hadviselés” gondolatát. Kiindulópontja, hogy az igazságtalanság alapvetően nem a büntető igazságszolgáltatáson belüli, hanem azon kívüli okokra vezethető vissza. Az irányzat neves képviselője Richard Quinney, aki a marxista korszakát követően a béketeremtés teológiai eszméje felé fordult. (PEPINSKY–QUINNEY 1991)

A kritikai irányzatok között említendő még a „zöld kriminológia”, amely a kriminológiai nézetrendszer felülvizsgálatát szorgalmazza annak érdekében, hogy kiderüljön, hogy a társadalmak és azok alkotórészei (beleértve a kormányokat, vállalati konzorciumokat stb.) milyen szerepet játszanak a környezet rombolásában. *Michael M. O’Hear* „zöldgaléros” bűnözésről beszél, és e bűnözők felelősségre vonását szorgalmazza. (O’HEAR 2004; KORINEK 2010)

10. Realista kriminológia

A realista kriminológiai nézetek a 20. század utolsó negyedében rohamosan emelkedő bűnözés hatására szakítottak a korábbi paradigmák „idealista” megközelítéseivel, és a bűnözést a valóságban érzékelhető, az egyén morális alapokon meghozott racionális döntései mentén megvalósított társadalmi jelenségként értelmezték. Mindezt annak fényében, hogy a bűnözés emelkedésével és terjedésével a bűnözés addigi magyarázatai kudarcot vallottak. (WILSON 1975) A (neo)konzervatív felfogás nagy változásokat eredményezett az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia kriminálpolitikai intézkedéseiben, ugyanis ahelyett, hogy a bűnözés enyhítésére szolgáló szociális intézményrendszer továbbfejlesztésére koncentráltak volna, a bűnözés kontrolljára hivatott reaktív intézmények megerősítésébe kezdtek. Tisztán kirajzolódott, hogy a figyelem a bűncselekmények valós és invazív hatásaira korlátozódott, a hangsúly az elkövetőről a sértettre, az elkövetésről annak a megélésére helyeződött át. A kizárólag célszerű és gyakorlatias megoldásokat szem előtt tartó realista irányzat immáron a lakosság igényeit tartotta elsődleges szempontnak, tudományos magyarázatai is a bűnözés látható mintázataira összpontosultak. (WALKLATE 2007)

Abból a szempontból, hogy a bűnözés milyen mértékben eredeztethető kizárólag individuális gyökerekből (az egyén morális és racionális döntéseiből), a realista nézőpontok is megszokottak. A társadalmi hatásokat elvető és a bűnözést kizárólag az egyéni felelősségben látó magyarázat az úgynevezett *jobboldali realizmushoz* köthető. A jobboldali realizmus egyik jeles amerikai képviselője *James Q. Wilson* (1931–2012) egyetemi professzor, politológus volt. Wilson egyik meghatározó műve a *Thinking about Crime* (Elmélkedés a bűnözésről) című kötete ([1975] 2013), amelyben a 60-as évek paradoxonjairól, a közösség, a rendőrség és a bűnözés kapcsolatáról, a szomszédság szerepéről – például a *betört ablakok elméletéről* (WILSON–KELLING 1982) – és a szankciókról írt. Ebben a műben fejtette ki többek között álláspontját a jutalmazás és büntetés egyéni és racionális döntésre gyakorolt hatásairól.

A jobboldali realizmus szellemében íródott *Richard Herrnstein és Charles Murray The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life* (A haranggörbe. Az intelligencia és az osztálystruktúra az amerikai társadalomban) című tanulmánykötete (1994). A szerzők az osztályok közt fennálló kognitív gondolkodás különbségeit, a szegénység, az iskolázottság, a munkanélküliség, a családi állapot, a szülői szerepek és az etnikai kognitív képességek kérdéskörét járták körül. Álláspontjuk szerint az osztálytagozódással az intelligencia szintjének tagozódása alakul ki, vagyis egy intelligens elittől eltérően az alsóbb osztályokat leíró alacsony intelligencia immanens része a bűncselekmények elkövetéséről való döntéshozatalnak. Az alacsony iskolázottságból eredő alacsony kognitív képességek határozzák meg a bűnözésre való hajlandóságot, nem feltétlenül és közvetlenül a faji vagy etnikai különbségek, a politikai döntések és társadalmi tényezők. (HERRNSTEIN–MURRAY 1994)

A realista kriminológia másik ága a korábban radikális nézeteket valló, később ezt megváltoztató *Jock Young* (1942–2013) angol szociológus, kriminológus és *John Lea* (1944) angol kriminológus munkásságához köthető baloldali realizmus. Young és Lea a baloldali realizmust a jobboldali realizmus és a baloldali idealizmus közé helyezték. Nézőpontjuk szerint a bűnözés megértésében nem csupán a moralitásnak és az egyéni döntéseknek van szerepük, hanem az egyént körülvevő társadalmi környezetnek is. Young és Lea szerint a baloldali realizmusban szorgalmazni kell a valós sérelmeket megélt sértettekre való összpontosítást, a bűnözés megértése ezért a viktimológia kiemelésével érhető el, ami kizárólag empirikus kutatások révén realizálható. Ennek érdekében a kriminálstatisztikákban gyűjtött adatoknak részletesebben ki kell térniük a bűncselekményekben érintettek demográfiai meghatározottságaira is. Ezáltal az is kimutathatóvá válik, hogy kik a bűnözés valódi kárvallottjai. Young és Lea kiemelték a hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok bűnözéssel való érintettségét, akiket nem csupán a felsőbb osztályok devianciái, hanem az osztályon belüli bűnözés is hátrányosan érint. (LEA–YOUNG 1984; FERRELL et al. 2008; WALTON–YOUNG 1998; LEA 2002; BORBÍRÓ 2016b) A bűnözési ráták alakulása és egyáltalán a bűnözés vizsgálata nem lehet alapos a bűnözés és a bűnözéskontroll közötti kölcsönhatás, illetve az ebben gyökerező eredmények figyelembevétele nélkül. Ennek érdekében Young kidolgozta a bűnözés négyszögét, amelynek egyik oldalán a bűncselekmény, vagyis az áldozat és az elkövető, a másik oldalán a bűnözéskontroll, vagyis az állami intézmények és a lakosság mint informális kontroll áll. A bűnözést a két oldal közötti kapcsolat és kölcsönhatás határozza meg. (BORBÍRÓ 2016b, 225.)

6. táblázat

Elméletek és paradigmák

Elméletek/Paradigmák	klasszikus	pozitivistá	interakcionista	kritikai
testi-szellemi alacsonyabbrendűség	–	+	–	–
testalkat-típológiák	–	+	–	–
kromoszóma-rendellenességek	–	+	–	–
családfakutatások	–	+	–	–
ikerkutatások	–	+	–	–
örökbefogadás-vizsgálatok/adoptáció	–	+	–	–

Elméletek/Paradigmák	klasszikus	pozitivista	interakcionista	kritikai
biokémiai megközelítések	–	+	–	–
pszichoanalízis-elmélet és a bűnözés	–	+	–	–
kötődésemélet	–	+	–	–
operáns kondicionálás és modelltanulás	–	+	–	–
Eysenck személyiséglélektani megközelítése	–	+	–	–
Kohlberg erkölcsi fejlődés elmélete	–	+	–	–
Durkheim anómiaelmélete	–	+	–	–
Merton feszültségelmélete	–	+	–	–
társadalmi dezorganizáció elmélete	–	+	+	–
differenciális asszociáció elmélete	–	+	+	–
klasszikus szubkultúra-elmélet	–	+	+	–
eltérő lehetőségek elmélete	–	+	+	–
kulturális konfliktusok elmélete	–	+	+	–
címkezéselmélet	–	–	+	–
morális pánik elmélete	–	–	+	–
kontrollelméletek, önkontrollelmélet	+	+	–	–
racionalis döntés elmélete	+	–	–	–
rutintevékenység-elmélet	+	–	–	–
kritikai kriminológia	–	–	–	+
realista kriminológia, jobboldali realizmus	+	+	–	–
realista kriminológia, baloldali realizmus	–	+	+	+

Forrás: a szerző szerkesztése

11. A kriminológia fejlődése napjainkig Magyarországon

A magyar kriminológiai gondolkodás és a kriminológia mint tudomány kialakulásának kezdetét elsősorban a felvilágosodás forradalmi hatásai alapozták meg. Ezt követte a bűnözés látványos emelkedése, a kriminálstatisztika hasznosíthatósága. A klasszikus, a pozitivista és a közvetítői iskola érájában kidolgozott elméletek – különösképp a kriminálstatisztika által nyújtott lehetőségek, a lombrosói biológiai pozitivista iskola, illetve a szociológiai irányzatok, az interakcionista és kritikai kriminológia – Magyarországon is különböző kutatásokra ösztönözték a bűnözés okaira választ kereső tudományos szereplőket. (LÉVAY 2016) Az alábbiakban röviden egy táblázatban foglaljuk össze ezeket a történeti időszakokat és képviselőiket.

7. táblázat

A kriminológia fejlődése Magyarországon

Lenhossék József (1818–1888) orvos, anatómus, antropológus	Kriminálantropológiai kutatások, azon belül koponyavizsgálatok.
Török Aurél (1842–1912) orvos	Ellenezte a koponyavizsgálatok eredményeinek magyarázó erejét, cáfolta az ehhez kötődő elméletet.

Ferenczi Sándor (1873–1933) orvos, pszichoanalitikus	Pszichológiai irányzat és a pszichoanalízis-elmélet képviselője, Sigmund Freud követője.
Kármán Elemér (1876–1927) jogász	A kriminálpedagógia magyarországi bevezetésének szorgalmazója.
Konek Sándor (1819–1882) statisztikus, jogtudós	A szociológiai pozitivizmus és a magyar tudományos kriminálstatisztika képviselője.
Földes Béla (1848–1945) közgazdász, statisztikus	A morálstatisztika keretén belül a bűnözés jelenségének kutatása. A szegénység és a rossz társadalmi körülmények, illetve a bűnözés összefüggéseit kereste. Hozzá kötődik a bűnözéscsoporthoz.
Balogh Jenő (1864–1953) jogász	A feltételes elítélés intézményének és a fiatalok bűnelkövetőinek elterjedésének rendszerének bevezetése Magyarországon.
Irk Albert (1884–1952) jogász, kriminológus	A kriminológiai irányzatok rendszerezett áttekintése, a kriminálstatisztika tudományterületének megismertetése, bevezetése.
Vámbéry Ruzstem (1872–1948) jogász	A büntetőjog társadalomelméleti megalapozása és a kriminológia tudományterületének bemutatása.
Hacker Ervin (1888–1945) jogász	A két világháború közötti kriminológia kiemelkedő alakja. Témái a bűnözés csökkentésére irányuló kriminogén tényezők hatásainak vizsgálata, az állami felelősség, a háborúk és a bűnözés kapcsolatának vizsgálata.
Schäfer István (1911–1976) kriminológus	A második világháború utáni kriminológia képviselője. A kábítószerek bűnözés és a fehérgalléros bűnözés kriminológiai megközelítésével foglalkozott.
Az OKKRI megalakulása (1960)	A szocializmus időszakában alakult meg a mai Országos Kriminológiai Intézet elődje (OKRI). (Az 1960-ban Országos Kriminológiai Intézetként [OKRI] létrehozott kutatóhely 1971-től Országos Kriminológiai és Kriminológiai Intézet [OKKRI] néven működött, 1999 óta Országos Kriminológiai Intézet [OKRI] az elnevezés.)
Szabó András (1928–2011) jogász, kriminológus	A kriminológia pszichológia és szociológia tudományterületek közötti helyének és szerepének, illetve a kriminológia önállóságának hangsúlyozása, illetve a kriminológiai kutatások jelentőségének meghatározása.
Földvári József (1926–2009) büntetőjogász	Az első egyetemi jegyzet megalkotása a kriminológiai ismeretanyagból.
Popper Péter (1933–2010) pszichológus	A kriminálpszichológiai tudományterület kutatási módszertanának bemutatása és bevezetése Magyarországon.
Vavró István (1936–) jogász	A bűnözési adatok demográfiai és szociológiai megközelítésű csoportosítása, a kriminálstatisztika elméleti alapjai foglalkoztatják.
Vermes Miklós (1914–1984) kriminológus	A magyarországi kortárs kriminológiai gondolkodás megalapozója.
Viski László (1929–1977) egyetemi tanár	A bűnözés háromdimenziós megközelítése, amely büntetőjog-szociológiai elemek bevonásának szükségességét fejezi ki a bűnözés okosságának vizsgálatában.
Gödöny József (1925–1993) jogász, kriminológus	A társadalmi fejlődés és kísérőjelenségei, illetve a bűnözés alakulása közötti kapcsolat feltárása.
Vigh József (1930–2011) kriminológus	A bűnözés okosságának determinációjának levezetése és bemutatása, illetve a kauzalitás filozófiai megközelítésének a kriminológia tudományába integrálása.
Szabó Dénes (1929–2018) szociológus, kriminológus	Kriminológiai irányzatok értékelése, a bűnözés vizsgálatának episztemológiai, módszertani és politikai dilemmáinak bemutatása, összehasonlító kriminológia, kriminológia és a kriminálpolitika kapcsolata, a bűnözéssel kapcsolatos fellépés és a prevenció dilemmái, végül a kriminológia mint alkalmazott tudomány szerepe témakörével foglalkozott.

Társadalmi Beilleszkedési Zavarok program (TBZ) (1980)	Az OKKRI koordinálásával a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok elnevezésű programban felmérték a magyarországi bűnözés helyzetét és az azt jellemző kriminalitási tényezőket.
A Magyar Kriminológiai Társaság megalakulása (1983)	A Magyar Kriminológiai Társaság a mai napig működő civil szervezet, a kriminológia tudományos intézményesülése, amelynek első elnöke Király Tibor magyar jogtudós, egyetemi tanár volt.

Forrás: LÉVAY 2016 és KORINEK 2010 alapján a szerző szerkesztése

A magyar kriminológiai gondolkodást a rendszerváltást követően számos tudományos kutatás, tanulmány, publikáció gazdagította. A 21. század második évtizedéig a Magyarországon zajló hazai és nemzetközi kutatások olyan kriminológiai témakörökkel foglalkoztak, mint a bűnözés emelkedésének okai, a bűnözés formái és a hagyományos bűncselekmények feltárása, az erőszakos és látens bűnözés, a viktimológia és a bűnözéskontroll, illetve a kriminológia és kriminálpolitika összefüggései – beleértve a bűnözés legújabb mintázatainak feltárására irányuló vizsgálatokat is.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S. (2005): *Kriminológia*. Budapest, Osiris.
- AGNEW, Robert (1992): Foundation for a general strain theory of delinquency. *Criminology*, Vol. 30, No. 1. 47–87. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- AGNEW, Robert (2001): Building on the foundation general strain theory: Specifying the types of strain most likely to lead to crime and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 38, No. 4. 319–361. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022427801038004001>
- BANDURA, Albert (1965): Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of tudent responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 1, No. 6. 589–595. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0022070>
- BANDURA, Albert (1978): The self system in reciprocal determinism. *American Psychologist*, Vol. 33, No. 4. 344–358. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.33.4.344>
- BANDURA, Albert (1999): Social Cognitive Theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Psychology*, Vol 2, Issue 1. 21–41. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00024>
- BECKER, Gary S. (1976): *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago, University of Chicago Press.
- BECKER, Howard S. (1963): *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press.
- BORBÍRÓ Andrea (2016a): Problémafelvetés: Mivel foglalkozik a kriminológia? In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 29–54.
- BORBÍRÓ Andrea (2016b): Realista kriminológia. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 210–229.
- BORBÍRÓ Andrea – GYÖRY Csaba (2016): Kultúra és társas interakció. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 129–162.
- BROWN, Stephen E. – ESBENSEN, Finn-Aage – GEIS, Gilbert (2013): *Criminology*. Waltham, Elsevier.

- CARRABINE, Eamonn – COX, Pam – LEE, Maggy – PLUMMER, Ken – SOUTH, Nigel (2004): *Criminology*. Colchester, Department of Sociology at the University of Essex.
- CLOWARD, Richard A. – OHLIN, Lloyd E. (1960): *Delinquency and Opportunity, a Theory of Delinquent Gangs*. Glencoe, Free Press.
- COHEN, Albert K. (1955): *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. Glencoe, Free Press.
- COHEN, Stanley (1973): *Folk Devils and Moral Panics*. London, Paladin.
- COHEN, Lawrence E. – FELSON, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, Vol. 44, No. 4. 588–608. DOI: <https://doi.org/10.2307/2094589>
- CORNISH, Derek B. – CLARKE, Ronald V. (1986): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York, Springer Verlag.
- DARWIN, Charles (1859): *The Origin of Species*. London, John Murray.
- DODFREY, Barry – LAWRENCE, Paul – WILLIAMS, Chris A. (2008): *History & Crime*. London, SAGE.
- DURKHEIM, Émile (1893): *The Division of Labour in Society*. New York, Free Press.
- DURKHEIM, Émile (1897): *Le Suicide*. Paris, Felix Arcan.
- DURKHEIM, Émile (1982): *Az öngyilkosság*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- DURKHEIM, Émile (2001): *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, Osiris.
- ELLIS, Lee – BEAVER, Kevin – WRIGHT, John (2009): *Handbook of Crime Correlates*. Waltham, Elsevier.
- ENGELS, Friedrich (1845): *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Leipzig, Otto Wigand.
- EYSENCK, Hans J. (1947): *Dimensions of personality*. London, Routledge.
- FELKAI Gábor – NÉMEDI Dénes – SOMLAI Péter (2005): *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. Budapest, Új Mandátum.
- FERRELL, Jeff – HAYWARD, Keith – YOUNG Jock (2008): *Cultural Criminology: An Invitation*. London, SAGE.
- GAROFALO, Raffaele (1885) *Criminologia: Studio sul Delitto, sulle sue Cause e sui Mezzi di Repressione*. Torino, Fratelli Bocca.
- GODDARD, Henry H. (1912): *A Study in the Heredity of Feeble-Mindedness*. New York, Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1037/10949-000>
- GOODE, Eric (2015): *The Handbook of Deviance*. Oxford, John Wiley & Sons. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118701386>
- GOTTFREDSON, Michael R. – HIRSCHI, Travis (1989): A Propensity – Event Theory of Crime. In LAUFER, William S. – ADLER, Freda eds.: *Advances in Criminological Theory*. New Brunswick, Transaction. 57–67. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351317566-4>
- GOTTFREDSON, Michael R. – HIRSCHI, Travis (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford, Stanford University Press.
- GYÖRY Csaba (2016): Kontrollelméletek. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 177–192.
- HALLER József (2005): *Miért agresszív az ember?* Budapest, Osiris.
- HERRNSTEIN, Richard J. – MURRAY, Charles (1994): *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. New York, Simon & Schuster.
- HINDELANG, Michael J. – GOTTFREDSON, Michael R. – GAROFALO, James (1978): *Victims of Personal Crime*. Cambridge, Ballinger.
- INZELT Éva (2016): A kriminológiai gondolkodás kezdetei. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 57–75.

- JUNG, Carl G. (2006): *Freud és a pszichoanalízis*. Budapest, Scolar.
- KOHLBERG, Lawrence (1969): *Stages in the Development of Moral Thought and Action*. New York, Holt, Rinehart and Wilson.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KROHN, Marvin D. – LIZOTTE, Alan J. – HALL, Gina P. (2009): *Handbook on Crime and Deviance*. New York, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0245-0>
- LEA, John (2002): *Crime and Modernity: Continuities in Left Realism*. London, SAGE.
- LEA, John – YOUNG, Jock (1984): *What Is To Be Done About Law and Order?* Harmondsworth, Penguin Books.
- LEMERT, Edwin M. (1951): *Social pathology; a systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York, McGraw-Hill.
- LÉVAY Miklós (2016): A magyar kriminológia jellemzői a reformkortól napjainkig. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 254–297.
- LOMBROSO, Cesare (1876): *L'uomo delinquente*. Milano, Ulrico Hoepli.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich (1848): *Manifesto of the Communist Party*.
Forrás: www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Manifesto.pdf (Letöltés: 2020. 02. 04.)
- MARX, Karl (1867): *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*. Hamburg, Otto Meissner.
- MATZA, David (1964): *Delinquency and Drift*. New York, John Wiley.
- MEAD, George H. (1934): *Mind, Self and Society from the Perspective of a Social Behaviorist*. Chicago, Chicago University Press.
- MEAD, George H. (1973): *A pszichikum, az én és a társadalom*. Budapest, Gondolat.
- MEDNICK, Sarnoff A. – GABRIELLI, William F. Jr. – HUTCHINGS, Barry (1984): Genetic influences in criminal convictions: evidence from an adoption cohort. *Science*, Vol. 224, No. 4651. 891–894. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.6719119>
- MERTON, Robert K. (1938): Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, Vol. 3, No. 5. 672–682. DOI: <https://doi.org/10.2307/2084686>
- MERTON, Robert K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Osiris.
- MILLER, Walter B. (1958): Lower-Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency. *Journal of Social Issues*, Vol. 14, No. 3. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1958.tb01413.x>
- NÉMEDI Dénes (2005): *Klasszikus szociológia*. Budapest, Napvilág.
- O'BRIEN, Martin – YAR, Majid (2008): *Criminology: The key concepts*. London – New York, Routledge.
- O'HEAR, Michael M. (2004): Sentencing the Green-Collar Offender: Punishment, Culpability, and Environmental Crime. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 95, No. 1. 133–276. DOI: <https://doi.org/10.2307/3491383>
- PARK, Robert E. – BURGESS, Ernest W. – MCKENZIE, Roderick D. (1925): *The City*. Chicago–London, University of Chicago Press.
- PEPINSKY, Harold E. – QUINNEY, Richard eds. (1991): *Criminology as Peacemaking*. Bloomington, Indiana University Press.
- PODOLECZ Léna (2016): Környezeti kriminológia. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 233–251.
- QUINNEY, Richard (2017): *Critique of Legal Order: Crime Control in Capitalist Society*. New York, Routledge.
- RÁCZ József – FOKASZ Nikosz – SZÜGYI Zoltán (2001): *Bevezetés a devianciák szociológiájába. Szabálykövetők és bajkeverők*. Budapest, Új Mandátum.

- RANSCHBURG Jenő (2013): *Erkölc és jellem*. Budapest, Saxum.
- RECKLESS, Walter C. (1973): *The Crime Problem*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- REISS, Albert J. (1951): *Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls*. Indianapolis, Bobbs-Merrill. DOI: <https://doi.org/10.2307/2087693>
- ROSTA Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest, Loisir.
- SELLIN, Thorsten (1938): *Culture Conflict and Crime*. New York, Social Science Research Council. DOI: <https://doi.org/10.1086/217919>
- SHAW, Clifford R. – MCKAY, Henry D. (1942): *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago, University of Chicago Press.
- SIMON, Herbert A. (1978): Theories of Bounded Rationality. In MCGUIRE, Charles B. – RADNER, Roy eds.: *Decision and Organization*. Amsterdam, North-Holland Publishing. 161–176.
- SKINNER, Burrhus F. (2005): *Science and Human Behavior*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University.
- STRELAU, Jan – EYSENCK, Hans J. (1987): *Personality Dimensions and Arousal*. New York, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2043-0>
- SUTHERLAND, Edwin H. (1939): *Principles of Criminology*. Philadelphia, J. B. Lippincott & Co.
- SUTHERLAND, Edwin H. – CRESSEY, Donald R. (1978): *Criminology*. Philadelphia, J. B. Lippincott & Co.
- SZABÓ Judit (2016): Biológiai és pszichológiai bűnözésmagyarázatok. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 78–109.
- TANNENBAUM, Frank (1938): *Crime and the Community*. New York – London, Columbia University Press. DOI: <https://doi.org/10.7312/tann90782>
- TARDE, Gabriel (1895): *La logique sociale*. Paris, Félix Alcan.
- TAYLOR, Ian – WALTON, Paul – YOUNG, Jock (1973): *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*. New York, Routledge.
- THORNDIKE, Edward L. (1911): *Animal Intelligence*. New York, Macmillan.
- TIERNEY, John (2006): *Criminology: Theory and Context*. Harlow, Longman.
- YOUNG, Jock (1971): *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. London, Judson, McGibbon and Kee.
- YOUNG, Jock (2009): Moral Panic: Its Origins in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality. *British Journal of Criminology*, Vol. 49, No. 1. 4–16. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azn074>
- VIGH Dávid (2016): Kritikai kriminológia. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 194–207.
- WALKLATE, Sandra (2005): *Criminology: the Basic*. New York, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203448212>
- WALKLATE, Sandra (2007): *Understanding Criminology*. McGraw-Hill, Open University Press.
- WALTON, Paul – YOUNG, Jock eds. (1998): *The New Criminology Revisited*. Basingstoke, Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-26197-0>
- WILSON, James Q. ([1975] 2013): *Thinking About Crime*. New York, Basic Books.
- WILSON, James Q. – KELLING, George L. (1982): Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly*, Vol. 249, No. 3. 29–38.

Vákát oldal

A bűnözés okai

Vákát oldal

Makrokörnyezeti hatások a bűnözés alakulásában

Sivadó Máté

1. A makrokörnyezet fogalma, elemei

A makrokörnyezet azoknak a leglényegesebb társadalmi viszonyoknak az összessége, amelyek meghatározzák az adott társadalom típusát, alapberendezkedését, rétegszerkezetét, tulajdonviszonyait, az elosztási viszonyokat, a munkamegosztás rendszerét, illetve ezek újratermelődési folyamatait (iparosodás, urbanizáció, mobilizáció, migráció stb.).

A makrokörnyezet a bűnözés mint tömegjelenség alakulására van jelentős hatással. Az egyedi bűncselekmények elkövetése elsősorban azokra az okokra vezethető vissza, amelyek a mikrokörnyezet felől érik az elkövetőt.

A mikrokörnyezet azonban a makrokörnyezet által determinált, ezért azok az okok, amelyek szükségszerűvé teszik a bűnözést, végső soron a makrostrukturális viszonyokban keresendők.

A makrokörnyezet elemei statikus és dinamikus elemek.

- *Statikus elemek:* a tulajdonviszonyok, vagyoni elosztási viszonyok, a kulturális javakban való részesedés viszonyai, szubkultúrák a társadalomban, alkohol- és kábítószer-függőség.
- *Dinamikus elemek:* urbanizáció, mobilitás, ingázás, migráció.

2. Statikus makrokörnyezeti tényezők

2.1. Egyenlőtlen vagyoni viszonyok

Az elosztási viszonyok igazságos vagy igazságtalan volta befolyásolja a bűnözés alakulását és benne az egyes emberek kriminális viselkedését. Az igazságtalan eloszlás sokakat hátrányosan érint. Ha a társadalom nagy része hasonló színvonalon él, az csökkentheti a bűnözést. A kirívó vagyoni különbségekből fakadó társadalmi igazságtalanság érzése gyakran ösztönöz bűncselekmény elkövetésére.

A szociálpolitikai intézkedéseknek lehetnek pozitív hatásai a társadalmi egyenlőtlen-ségek kiegyenlítésében, nincs azonban olyan szociális háló, amely megszüntethetné a lét-minimum alatt élők pszichikus problémáit, a frusztrációt, a felemelkedés bizonytalanságát, az esélyegyenlőtlen-ség, az igazságtalanság érzését, látva mások jólétét és gazdagságát. A technika, a tömegtájékoztatási eszközök következtében a látóhatár kiszélesedik, és más országok, más földrészek problémái is hatással lehetnek az egyének szemléletére, személyiségének formálódására.

Az elosztás igazságosságát meghatározzák:

- *Sikerszimbólumok* a társadalomban: az anyagi javak néhány kisebb közösséget leszámítva mindenhol sikerszimbólumoknak számítanak egy társadalomban, legyen az pénz, tartós fogyasztási cikk, földtulajdon. A kérdés az, hogy az anyagi javakon kívül más sikerszimbólumok is általánosan elfogadottak-e az adott közösségben, mint például a közösség érdekében végzett munka, jól működő család stb. Minél inkább csak az anyagi javakat tekinti a közösség a siker szimbólumainak, azok elosztása annál igazságtalanabb lesz.
- *Vagyoni különbség* a társadalom két szélső rétege között: a társadalom leggazdagabb és a legszegényebb 10%-ának vagyona közötti különbség sokat elárul a vagyoni javak elosztásának igazságosságáról. Minél szélesebbre nyílik ez az olló, a közösség annál távolabb kerül az igazságos elosztástól.
- *Az alapszükségletek köre*: mindenki számára alapszükséglet az életben maradáshoz az oxigén, a víz, a táplálék és a hajlék. Ha a társadalom nem biztosítja minden tagja számára, hogy ezekhez a javakhoz legálisan hozzájussanak, akkor illegálisan teszik majd ezt. Minél igazságosabb egy társadalom, annál szélesebb azon áruk, szolgáltatásoknak a köre, amelyhez a társadalom valamennyi tagja hozzáfér. Ilyenek lehetnek a ruházkodás, közlekedés, munka, kommunikáció stb.

Magyarországon az 1989-es rendszerváltozás után komoly különbségek alakultak ki az elosztási rendszerben. A társadalom egy szűk rétege korábban nagy vagyont halmozott fel, elképzelhetetlen életszínvonalon élt, beleértve ebbe lakhatási körülményeiket, gépkocsijaikat, öltözködési, utazási szokásaikat. Ezzel párhuzamosan széles rétegek szegényedtek el, váltak tartósan munkanélkülivé. A leszakadó társadalmi csoportok a különbségeket igazságtalannak érzik. Ez társadalmi szinten komoly kriminogén tényezővé vált.

2.2. A tanulás, a továbbképzés, a kulturális szükségletek kielégítése terén megmutatkozó egyenlőtlenségek

Ezen a téren az esélyegyenlőtlenségek jelentős mértékben konzerválják a hátrányos társadalmi helyzetet, ami bizonyos korrelációban van a bűnözéssel. Nagyon fontos, hogy a társadalom legalsó rétegeiből kikerülő gyerekek is hozzáférjenek az oktatás és a kultúra alapintézményeihez, minden gyerek járhatson általános és középiskolába, el tudjon menni osztálykirándulásra, színházlátogatásra, közös mozifilmnézésre. Ennek hiányában a marginális csoportok generációról generációra ugyanazokkal a problémákkal szembesülnek. A többségi társadalom azt várja el ezektől a csoportoktól, hogy valamennyien éljenek is a számukra rendelkezésre álló lehetőségekkel, ami azonban nyilvánvalóan illúzió.

Az esélyegyenlőség az oktatásban reálissá teheti a társadalmi felemelkedést.

2.3. Munkanélküliség

A munkanélküliség és a bűnözés kapcsolatára vonatkozó vizsgálatok korrelációt mutattak ki, azonban nem elsősorban a munkanélküliség jelenik meg itt általánosságban, hanem

a munka nélkül töltött idő hossza mint kriminogén elem. Tehát nem a munkanélküliség önmagában, hanem a hosszú távú munkanélküliség lehet ilyen tényező: az anyagi találok elfogynak, a létfenntartás veszélybe kerülhet. Ezenkívül az életmód rendszerességének megszűnése és az ellenőrzöttség hiánya a konfliktusok növekedését, devianciák megjelenését okozhatja.

A munkanélküliségnek van bűnözést növelő hatása, ez különösen a tulajdon elleni deliktumok alakulásában mutatható ki, de a munkanélküliség önmagában nem kriminogén tényező: a munkanélküli nem bűnöző.

Az erőszakos bűncselekmények tekintetében nincs szignifikáns összefüggés. Amennyiben javulnak a legális munkavállalás feltételei, illetve a munkaadók a növekedés szempontjából pozitív környezetben végzik tevékenységüket, akkor hosszabb távon magasabb jövedelmet tudnak ajánlani a munkavállalók számára, így a legális munkavállalás relatíve vonzóbbá válhat a bűnözéssel szemben.

2.4. Alkoholizmus és kábítószer-függőség

Könyvünkben mindkét tényezőnek fejezeteket, alfejezeteket szentelünk, ezért itt csak néhány mondatban teszünk említést a kérdésről.

Az elítélteknek körülbelül héttized részét a szeszrel való mértéktelen visszaélés juttatja börtönbe, a visszaesők 90%-a alkoholistá. Az összefüggést bizonyítja, hogy olyan napokon (szombat, vasárnap), amelyekre nagyobb az alkoholfogyasztás, jelentősen nagyobb a bűncselekmények – különösen a testi sértések – száma, mint más napokon. (ANGYAL 1909)

Az alkoholfogyasztás általában fokozza az elkövetési magatartás agresszivitását, más esetekben maga a büntetőjogi normasértés is túlnyomórészt erre vezethető vissza. Az alkoholos bűnözésnek a büntetőjogi szabályozásból adódóan sajátos területe a közlekedési bűnözés kategóriájába tartozó ittas járművezetés. (LAMM–PESCHKA 1999)

Mindkét tényező szoros korrelációt mutat a bűnözéssel. Az összes bűncselekmény elkövetői között jelentős a száma azoknak, akik alkoholos befolyásoltság hatása alatt vagy pont annak következtében követik el a bűncselekményeiket. Az erőszakos bűncselekményeknél ez az arány hatványozódik. Kiemelendő, hogy az erőszakos bűncselekmények sértetti oldalán is jelentős mértékben jelenik meg az alkoholfogyasztás.

A helyzet a kábítószer-függőség esetében súlyosabb. Az alkoholisták és a kábítószer-függők is elkövetik a vagyoni elleni bűncselekményeket, amelyek hasznából megvásárolhatják italukat, drogjukat, illetve a szer hatása alatt elkövethetnek erőszakos és közlekedési bűncselekményeket. Azonban a kábítószerfüggő személy már magának a szernek a megszerzésével, birtoklásával, fogyasztásával stb. is bűncselekményt követ el.

2.5. Szubkultúrák a társadalomban

A szubkultúra kifejezés szó szerint alkultúrát jelent, amely életmód, szokásrendszer összessége. Ténylegesen alternatív életmódmintát, értékeket és szokásokat foglal magában.

A szubkultúrák olyan közösségek, társadalmi csoportok, amelyek különböző ismérvek alapján elkülönülnek a társadalom más csoportjaitól, annak széles körben elfogadottnak számító értékrendjétől. Saját ideológiájuk, norma- és szabályrendszerük, belső hierarchiájuk van. Jellemezhetik őket külsőségeik is: például a tagok öltözködése, nyelvezete.

A társadalom szerves fejlődése képes létrehozni értékeken alapuló kultúrát, amelynek jellemzői:

- a többségi, tipikusan a középosztály által érvényesített kultúra;
- erkölcsi normákból, értékekből, szokásokból áll össze;
- az uralkodó kultúrához tartozását az egyén ki tudja mutatni e kultúra értékeinek megfelelő viselkedésével, öltözködésével stb.

A szubkultúra kialakulásának folyamata:

- egy réteg tiltakozik saját uralkodó kultúrája ellen, és azonosul egy másik rétegével (például az egyetemista tiltakozása jeléül farmerben jár, lásd 60-as évek);
- a társadalom ezután átjárhatóvá teszi különböző kultúráit, azonosul a „tiltakozókkal” (például az egyetemi tanárok is farmerben tartják az előadást, ugyanúgy lásd 60-as évek);
- a „tiltakozás” szubkultúrává akkor válik, ha a csoport szembenállása ellenállást is kifejez (például a bandák szembenállása a törvényeknek való ellenállásban, bűnözésben nyilvánul meg);
- a szubkultúrák specializálódhatnak is (például egyes olasz szubkultúrákban gyakori a testi sértés, de sohasem lopnak);
- végül a szubkultúrák a normális állam mintájára (annak leképezésével) saját rendet alakíthatnak ki (például saját törvények, eljárások, szankciórendszerek, szimbólumok stb., lásd maffia).

Az antiszociális kultúrák a szubkultúrák szélsőséges megnyilvánulásai, amelyekben:

- a bűncselekmény a szükségletkielégítés és a konfliktusrendezés normális módja;
- e kultúrák generációk alatt fejlődnek ki (például zsebtolvaj-generáció, ahol már az ük-ükapa is zsebes volt, és ahol még a déd-dédunoka is az lesz);
- e kultúrákból szinte lehetetlen kitörni, hiszen a mesterség egyenes ágon „öröklődik”.

A szubkultúra keletkezésére nagy esély van a hátrányos helyzetű kisebbségekhez tartozó csoportokban, valamint a generációváltás akadályai esetén a fiatal korosztályokban, különösen akkor, ha a társadalom szolidaritás hiányában a legelesettebbeket hagyja magára.

Az említett szubkultúrára éppen a tagok közötti erős kötődések jellemzők, és ezek a deviáns viselkedés formái.

3. Dinamikus makrokörnyezeti tényezők

3.1. Urbanizáció

Az emberek egyre nagyobb aránya él városokban, tipikusan metropoliszokban. A jóslások szerint a Föld népességének folyamatos és jelentős mértékű növekedésével párhuzamosan ötven éven belül az emberek jelentős többsége metropoliszokban (elsősorban azok szegénynegyedeiben, bádovvárosaiban) fog élni. Ezért is fontos, hogy megértsük a folyamat következményeit.

Az urbanizáció akkor eredményezi a bűnözés növekedését, ha nem sikerül a felgyorsult fejlődés során felhalmozódott ellentmondásokat megfelelő társadalom- és szociálpolitikai intézkedésekkel levezetni, ellensúlyozni. Ez Magyarországon először az 1930-as években, majd a nagyipar előtérbe kerülésével az 1950-es években, a nagy városépítések idején volt megfigyelhető, amikor Sztálinváros, Leninváros, Tatabánya stb. épültek. A környező vagy éppen távoli falvakból, tanyákról a munkalehetőség miatt beköltöző lakosság körében jelentősen növekedett a bűnözés. Vélhetően az új környezet alkalmazkodási zavarokhoz, azok pedig devianciák megjelenéséhez vezettek.

A hazai urbanizáció a 20. század elejétől aránytalanul folytatódott, a főváros fejlesztése volt kiemelt, szemben a vidéki városokéval. Ez a fejlesztési aránytalanság az 1960-as években csökkent, de a rendszerváltással tovább növekedett. Jellemzően az elmaradott vidéken élő bűnelkövetők – a többnyire vagyon elleni – bűncselekményeiket a fejlettebb országrészekben, ezen belül is kiemelten Budapesten követték el. Alapvetően azonban a helyzet a mai napig változatlan, továbbra is Budapest Magyarország legjobban és leggyorsabban fejlődő nagyvárosa, és a bűncselekmények egynegyedét is a fővárosban követik el.

3.2. Mobilitás

A mobilitás a társadalmi státusz megváltozását jelenti, amikor valaki az egyik társadalmi rétegből egy másikba lép át.

Társadalmi réteghez tartozást meghatározó tényezők:

- vagyoni helyzet,
- végzettség,
- társadalmi állás betöltése.

A mobilitásnak két *fajtája* ismeretes:

- *Intergenerációs mobilitás*: tehát nemzedékek közötti, amikor az illető a szülei réteghelyzetéhez képest mozdul el. A magasabb iskolai végzettség megszerzése a klasszikus útja a pozitív irányának. Nagyban elősegíti ezt társadalmi szinten, ha az első diploma megszerzéséig ingyenes a közoktatás.
- *Intragenerációs mobilitás*: amikor a személy a már felnőttként betöltött társadalmi státuszához képest vált. Tipikus eszköze a levelező tagozaton történő továbbtanulás. A nemzedéken belüli mobilitás egyik fajtája a rendszerváltozások alkalmából bekövetkező elitcsere. A Kádár-rendszer káderpolitikája például sokszor emelt ki meg-

bízható (paraszt, munkás) közegekből származó tehetséges fiatalokat, akiket segített a tanulásban, majd magas állás betöltésében.

A mobilitás *iránya szerint* fel- és lefelé történhet mozgás a társadalmi rétegek között, és mindkettő szerepet játszhat a devianciák kialakulásában.

- A bűnözés oka sok esetben a lefelé mozgás. A „vesztes” réteg érdekesztéses állapotba kerül, teljesen mindegy, hogy lebukik-e, nincs vesztenivalója. Ilyen eset például a szaktudás értékének elvesztése valamilyen társadalmi-technológiai változás miatt. Gondolhatunk itt a rendszerváltás után a bányászokra, akik nagyon rövid idő alatt a legjobban megfizetett munkásokból munkanélkülivé váltak, miközben a bányászat az egészségüket olyan mértékben rombolta, ami az új szakmába való betanulást jelentősen megnehezítette vagy lehetetlenné tette. Az egykori bányászok a bányák bezárása után nagy számban súlyos alkoholistákká váltak, és egyéb devianciák sem kerültk el őket, majd néhány éven belül nagy részük elhalálozott. Bűnözés szempontjából a lecsúszás a vagyon elleni bűncselekmények elkövetésére hajlamosít.
- A bűnözést okozhatja a felfelé mozgás is. A „nyertes” réteg értékvesztéses állapotba kerül, de a feltörés után már kicsi az esélye a lebukásnak, mert meg tudja vásárolni a „megúszáshoz” szükséges szaktudást.

Hirtelen meggazdagodás, nagyon gyors karrier esetén az egyén nehezen tud megbirkózni az új helyzet okozta kihívásokkal, a rendelkezésére álló anyagi eszközökkel vagy hatalommal. Ez a helyzet is vezethet devianciákhoz. Ilyen lehet például a kábítószer-fogyasztás. Egyéb bűncselekmények szempontjából a gazdasági bűncselekmények elkövetésére érdemes még utalni. (ANDORKA 1982)

1989 után a magyar társadalom 90%-a társadalmi réteget váltott, de többségük nem önként, és nem is a felemelkedés irányába, ami hatással volt a bűncselekmények számának jelentős növekedésére is.

3.3. Ingázás

Ingázásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor az aktív keresőnek más településen van a lakóhelye és a munkahelye, tehát amikor településhatárt lép át. Megkülönböztetjük a napi ingázást, amikor a személy naponta utazik a lakóhelyéről a munkahelyére és onnan vissza, és a heti vagy annál ritkább ingázást, amikor a személynek a munkahelyével azonos településen van ideiglenes lakóhelye, és csak hetente, hétvégeken vagy annál ritkábban utazik haza állandó lakóhelyére. A jelentős családtól távol töltött idő eredményeképpen sok esetben megromlanak a személyes kapcsolatok, frusztráció alakul ki. Vonzata lehet még az elmagányosodás, a hibás problémamegoldó-technikák, a devianciák megjelenése és az egzisztencia összeomlása.

Az úthálózat fejlesztésével és a gépkocsipark jelentős kiszélesedésével párhuzamosan a heti ingázást a napi ingázás váltotta fel. Az ingázók sértetté válásához vezethet az egész napra vagy hétre felügyelet nélkül maradó ingatlan, ami a lakásbetörésekben lehet komoly kiváltó ok.

Az urbanizáció késleltetett végrehajtása, valamint a nem eléggé átgondolt ipartelepítések eredményeként fennmaradt, sőt kiszélesedett a nagy tömegeket érintő ingázás. Az 1930-as években először végrehajtott urbanizáció idején nagy számban voltak jelen a munkásszálláson lakók, akik számára a társadalmi fejlődés az új munkakörülmények megteremtését, a kedvezőbb kereseti lehetőségeket jelentette, de éppen az urbanizációs feltételek hiánya miatt nehezebben tudtak alkalmazkodni az új körülményekhez. A régi közösséghez már nem tartoztak, az új még nem fogadta be őket, nem volt körülöttük stabil identitást biztosító környezet. (GÖNCZÖL 1982)

3.4. Migráció

A migrációnak két esete különböztethető meg: az országon belüli, valamint az országhatárokon keresztül történő vándorlás.

A migráció alapvetően értéksemleges kifejezés, lehetnek pozitív és negatív következményei is. Országon belül változtat lakóhelyet a lakosság egy része például munkavállalási célból, de akár gyermeke iskoláztatása vagy változó életkörülményei miatt.

Ugyanígy az országhatárokon átnyúló migráció történhet biztos megélhetés érdekében, a későbbi esetleges hazatérés szándékával, teljes mértékben legális módon.

A problémát kriminológiai szempontból elsősorban nem a migráció szabályozott esetei jelentik, habár alkalmasint azok is vezethetnek devianciák kialakulásához az új körülmények, a megszakadó családi, baráti kapcsolatok következtében. Azonban sokkal problémásabb az úgynevezett irreguláris migráció, amely szabályozatlanul, ellenőrzés nélkül zajlik, sok esetben kihasználva az új hazát keresőt.

Nehéz a migráció kriminogén hatásairól egzakt eredményeket felmutatni. A statisztikai adatok nem csak hazánkban alkalmatlanok konkrét következtetések levonására. Hasonló kritikákat találhatunk a nemzetközi szakirodalomban is. A kutatások a bűnözés és az áldozattá válás körében szintén nehézségekbe ütköznek. Ennek részben az az oka, hogy a kisközösségek zártak, nem, vagy nehezen derül fény a bűncselekményekre még jogszerű bevándorlás esetén is. (HAUTZINGER et al. 2014) Az irreguláris migránsok viktimizációja még nehezebben mérhető, ugyanis illegális státuszuk miatt nem tesznek bejelentést, így nem jelennek meg a különböző jelentésekben és statisztikákban. Ennek nyilvánvaló oka, hogy félnek a bejelentéstől, tartanak a következményektől és az esetleges kitoloncolástól, valamint attól, hogy feljelentés esetén nem biztosított a hatékony bűnüldözés és felelősségre vonás. Így a bűnesetek, különösen az erőszakos cselekmények száma a körükben folyamatosan nő, hiszen az erőszak elkövetői nincsenek veszélyben, tettüknek úgysem lesz következménye. A bevándorlással érintett nők és kiskorúak különösen veszélyeztetettek az erőszak szempontjából. (BARABÁS 2016)

„A bevándorlás alapvető oka, az elszegényedés sem csökkent, másfelől viszont a befogadási kapacitás és készség is egyre kisebb lesz. Mindez szükségszerűen növeli azokat a tömegeket, amelyek a kivándorlás illegális útját választják. Az embercsempészet ezért lett a nemzetközi szervezett bűnözés egyik legvirágzóbb üzletága. Tény továbbá, hogy a kiszolgáltatott külföldiek között megteremthető a bűnözői utánpótlás is. Igazi ördögi kör ez. A szigorodó befogadás a bűnözés profitját növeli. A gazdag országok bűnvonzó hatást

gyakorolnak, míg a szegény világ bűnkibocsátóként működik. Minthogy pedig a bűnözés alakulásában jelentősége van a kulturális és vallási gyökereknek, bekövetkezhet egy nehezen ellenőrizhető bűnözés exportálása a migráció által.” (FINSZTER 2002)

4. Összefoglalás

„A hátrányos helyzetű bűnelkövetőknek (illetve a szüleiknek) egy csoportja egyszerűen kimaradt a nagy társadalmi mozgások – urbanizáció, migráció, mobilizáció – folyamataiból, e folyamatoknak a különböző területeken, illetve a társadalom szerkezete szerinti egyenlőtlen megvalósulása miatt. Ezeket a rétegeket nevezi Szabó András immobil rétegeknek és a következőket írja róluk: »Éppen az elszalasztott lehetőségek miatt rekedtek kívül az egész integráció gazdaságának elsajátításából, a kultúra áldásaiból, a magasabb iskolázottság szakmai, emberi előnyeiből, és képviseltetik magukat demográfiai részesedésüknél magasabb arányban a bűnözésben«. Ebből a szempontból a második csoportot azok alkotják, akik bekapcsolódtak ugyan e folyamatokba, de az ezekkel járó diszfunkcionális hatásokat (azaz a pozitív folyamatokat kísérő nem kívánatos negatív mellékhatásokat) nem tudták elviselni, s menet közben a küzdelmet feladták. Többek között ez az összefüggés is magyarázza, hogy miért olyan magas a társadalmi, gazdasági fejlődés szempontjából legdinamikusabban változó, fejlődő területeken – átmenetileg, de olykor tartósan is – a bűncselekmények, illetve egyéb deviáns megnyilvánulások száma. [...] A felemelkedés útjára lépő családok egy része látszólag alkalmazkodik az új körülményekhez, részben integrálódnak is az új társadalmi viszonyokhoz, de az ezzel járó társadalmi feszültségeket tulajdonképpen elfojtották, konzerválták, és ezek a későbbi társadalmi hatásokra egy idő után »robbantak« és dezintegrálták a családi közösséget, illetve más mikrocsoportokat, továbbá ilyen áttételeződések keresztül befolyásolták az egyes fiatalok sorsát.” (BALOGH 1992)

Felhasznált irodalom

- ANDORKA Rudolf (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Budapest, Gondolat.
- ANGYAL Pál (1909): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum.
- BALOGH Sándor (1992): Társadalom és bűnözés. *Eszmélet*, 4. évf. 14. sz. 156–170.
- BARABÁS A. Tünde (2016): A migráció kriminológiai aspektusai. In HAUZINGER Zoltán szerk.: *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat. 43–56.
- FINSZTER Géza (2002): *Jogi válaszok a migráció kérdésében*. Forrás: www.kriminologia.hu/sites/kriminologia.hu/files/finszter_geza.pdf (Letöltés: 2018. 07. 01.)
- GÖNCZÖL Katalin (1982): Az urbanizáció hatása az erőszakos bűnözés alakulására. *Jogtudományi Közlöny*, 37. évf. 12. sz. 918–927.
- HAUZINGER Zoltán – HEGEDŰS Judit – KLENNER Zoltán (2014): *A migráció elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar. Forrás: http://real.mtak.hu/16634/1/w207.bat_session%3D1164013711%26infile%3D%26sobj%3D8961%26cgimime%3Dapplication%252Fpdf (Letöltés: 2020. 02. 04.)
- LAMM Vanda – PESCHKA Vilmos főszerk. (1999): *Jogi Lexikon*. Budapest, KJK-KERSZÖV.

Mikrokörnyezeti hatások a bűnözésben

Sivadó Máté

A kriminológia fő kérdőszava a *miért?* Mondattá kiegészítve: miért van bűnözés? Alapvető kérdések még: Miért követte el a bűncselekményt? Miért ő követte el a bűncselekményt?

A kriminológia tudománya e kérdésfeltevések körül bontakozott ki, a determinizmus kérdésével párhuzamosan. A válaszok fő sodra hamar kettévált, ami kisebb intenzitással a mai napig megmaradt. A kriminológiai bűnözésmagyarázatok egy része a fenti kérdésekre a bűnelkövetőben – öröklött sajátosságaiban, fizikai és mentális állapotában – keresi a feleletet. A magyarázatok más része tagadja az egyénben születéstől fennálló jellegzetességeket, és a későbbi kriminális magatartások okául elsősorban a környezeti-társadalmi hatásokat teszi felelőssé.

A modern kriminológia elfogad egyes születéstől meglévő hajlamosító tényezőket, de határozottan kiáll a társadalmi-környezeti hatások meghatározó jellege mellett.

E fejezetben ez utóbbi hatásokkal foglalkozunk, tehát azzal, *hogyan hatnak az egyénre a jogkövetés szempontjából a közvetlen (mikro)környezet irányából érkező impulzusok, így: a család, az iskola, a munkahely, a baráti kör, a lakóközösség, szűkebb közösség (például sportegyesületek).*

1. A család

A család a társadalom alapegysége, az elsődleges szocializáció színtere, „amely elindítja a személyiség megalapozásának és differenciálódásának folyamatát, ezért tekintjük a szocializáció elsődleges színterének. Ideális esetben ez a szocializációs tér strukturálisan és funkcionálisan ép: a szülők együtt élnek, és érzelmi, szellemi, erkölcsi és anyagi téren egyaránt képesek biztosítani a gyermek számára szükséges háttérrel, s alkalmasak a társadalmilag elvárt erkölcsi normák, értékek közvetítésére is”. (SÁRIK 2001)

„[A] családi szocializáció hiányosságainak következtében a személyes és a társadalmi kötelekék elégtelenek, nincs megfelelő személyes kötődés, nincs valódi elköteleződés konvencionális értékek iránt, nincs tényleges bevonódás konvencionális, proszociális tevékenységekbe, és általában hiányzik a meggyőződés a társadalmi szabályok, törvények legitimitásában. Azok a kötelekék, amelyek kontrollerővel bírhatnak a viselkedés szabályozásában, elégtelenek.” (FEKETE 2015a)

A család a legtöbb esetben átörökíti saját meghatározottságait, hozzáállását a pénzhez (költekező vagy tartalékképző), munkához, tanuláshoz, kultúrához, jogkövetéshez.

Annak, hogy a családok egy része nem megfelelő színtere a közösségi normáknak és a megfelelő szocializációnak, számos oka van. Tény, hogy a korábbi társadalmak termelő közösségből kereseti közösségé váltak a társadalmi és gazdasági struktúra átalakulása

következtében; csökkent a szülésszám, növekedett az egygyermekes családok száma; a szülők munkába állása miatt, valamint a válások révén egyszülőssé vált családokban csökkent a gyermekek nevelésére fordítható idő; nőtt az elszegényedés; szaporodtak a devianciák, és mindezek miatt emelkedett a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű gyermekek száma.

A problémás család ismérvei:

- érzelmi kötelékek hiánya;
- zavarok a család biztonságos érzelmi bázisként való működésében;
- szülői modellek hiánya vagy súlyos torzulása;
- feszültségek leküzdésének, kezelésének zavarai;
- szülők közötti interakció hiánya vagy torzulása;
- hiányos vagy eltorzult kommunikációs háló a családon belül;
- nevelési eljárások hiánya vagy éppen túlzott alkalmazása. (RUTTER 1979)

A kriminológia által felállított kriminogén (bűnözésre hajlamosító) családtípusok:

- *Bűnöző a családban*: ahol a tágabb családban legalább egy személy bűncselekmények elkövetéséből tartja fent az egzisztenciáját, ezáltal rossz példát mutat.
- *Antiszociális család*: ahol a családban valamilyen antiszociális vonások figyelhetők meg, amelyek hajlamosítanak a bűnelkövetésre. Ezek leginkább a bántalmazó családi környezet, alkoholizmus, gyógyszer- és/vagy kábítószer-függőség a családon belül, bűnözés a családtagok részéről, gyermekek nevelésének elhanyagolása, mélyszegénység a családban, rossz lakhatási körülmények.
- *Súlyos nevelési hibát elkövető családok*:
  - a túlterhelt család (valamely szükséglet biztosítása vagy megtartása érdekében a szülők jelentős túlmunkát végeznek, és nem marad idejük a gyermeknevelésre);
  - a rossz nevelési módszereket alkalmazó család (például túlzott követelményeket támasztó család);
  - a követelmény nélküli család (tipikus nevelési hiba a gyerek elkényeztetése, igényeinek, kívánságainak feltétel nélküli teljesítése még akkor is, ha ez a szülők számára jelentős terhet jelent);
  - a rapszodikus család (itt a jutalmazás, illetve a büntetés teljesen vagy nagymértékben a szülők érzelmi állapotának függvénye);
  - az „értékproblémás” család (olyan tipikus nevelési szituáció figyelhető meg, amikor a család teljesen más értékek, minták és normák alapján neveli a gyereket, mint amilyenekkel ő más közösségekben – elsősorban az iskolában – találkozik). (BALOGH 1992)

A szülői bánásmód három alaptípusa:

- *A tekintélyelvű szülő* az engedelmességet megkérdőjelezhetetlennek tartja, és alapvetőnek a szülői döntések helyességének elfogadását. Gyermekeik többnyire visszahúzódóak, akik gyakran meghátráltak a szociális érintkezések elől.
- *Az engedékeny szülő* elfogadja gyermeke kívánságait, és nem követel tőle. Gyermekeik tipikusan éretlenek, önállótlanak, nehezükre esik indulataik kontrollálása.

- A *mérvadó/megkívánó/irányító szülő* elvárja a szabályok betartását, de alkura is hajlik. Érvet, és a jogokat, kötelességeket egyaránt fontosnak tartja. Gyermekük jórészt kompetensek, nagyobb önállóságot és önkontrollt mutatnak. (KÓSA 2001)

A családok összes hibája ellenére a legfontosabb talán mégis a család léte. Nem véletlen, hogy a rendszerváltás óta tilos gyermeket a családjából anyagi okok miatt kiemelni. A szemléletváltozást tükrözi az is, hogy ma már nem nagy befogadóképességű „gyermekvárosokat”, „gyermekfalvakat” kívánunk létrehozni, hanem sokkal inkább a nevelőszülői és a lakásotthon-rendszer megerősítése zajlik. Akiknek nincs családjuk, mindig hátránnyal indulnak szerencsésebb sorsú társaikkal szemben. Idesorolhatjuk az intézetbe, állami gondozásba adott, illetve utalt gyermekeket, a később – szintén számtalan ok miatt – züllötté vagy deviánsná vált családtagok valamelyike vagy mindkettő halála miatt, vagy más nevelési problémák következtében idekerülő gyerekeket. Azonban itt sem lehet csak az intézmények vagy az életsorsok negatív értelmezéséből kiindulni. Az intézetek, a nevelőszülők az esetek többségében viszonylag jól funkcionálnak. Tény azonban az is, hogy az ilyen körülmények között nevelkedő gyerekek közül a rendezett családi viszonyok között élőkhez képest többen kerülnek összeütközésbe a törvénnyel, sőt egy részük által válik biztosítottá a konok, többszörösen visszaeső bűnözők stabil utánpótlása. (BALOGH 1992)

2. Az iskola

Az iskola az egyénre és a környezetre vonatkozó ismeretek elsajátításának, a személyiség formálásának és a másodlagos szocializációnak a színtere. Feladata kettős: oktat és nevel is egyben.

Az általános iskolák fontos szerepet töltenek be – éppen fenti feladataikból következően – az esélykiegyenlítésben. A piacgazdaságra épülő társadalmakban a gyermekek között szélsőséges esélyegyenlőtlenségek figyelhetők meg.

A jó helyzetű gyerek hatéves korára tökéletesen beszéli anyanyelvét, egészségesen táplálkozik, ismer idegen szavakat, netán mondókákat. Kevésbé szerencsés társai az ország nyelvét rosszul beszélik, amivel sok esetben azonnal beazonosítják magukat egy marginalizálódott csoporttal, alultápláltak, betegesek, nincs mintájuk munkára, tanulásra, a településük határát még soha el nem hagyták. Könnyen belátható, hogy a két csoport tagjainak életkilátásai messze nem azonosak. Nem azonos az esélyük a kiegyensúlyozott családi életre, megtalált és jól megélt élethivatásra, hosszú távú testi, lelki egészségre. Az általános iskolának feladata lenne, hogy a lemaradó gyermekeket felzárkóztassa, amennyire ez lehetséges. A tapasztalatok szerint azonban a magyar iskolákban ezekről a gyerekekről sok esetben lemondanak. Tipikusan hátsó padban ülnek, nincs felszerelésük, vannak tanárok, akik nem is kísérleteznek olyan bonyolultabb eszközök használatával esetükben, mint például a szögmérő, vonalzó. Gyakorlatilag az általános iskola felső osztályaira eldől, ki nem szerez semmiféle végzettséget, és ki fog eredményesen diplomázni.

Az iskola szocializációban betöltendő szerepével kapcsolatos hiányosságok, problémák lehetnek:

- a nem megfelelően kiépített iskolai hálózat nem képes betölteni a szocializációs funkciót;

- az oktatómunka elválása a nevelőmunkától, illetve az utóbbi szerepének csökkenése;
- túlzott a konformizmuskövetelmény;
- monotóniás ártalmak;
- kudarcbeállítottság kialakulása;
- létszámproblémák;
- bevételorientált megoldások előtérbe kerülése;
- szabadidős programok csökkenése;
- az oktatói kar fluktuációja;
- gyakori tantervi változások.

Az egyszerűsödő családmódelld gyakorivá válása (az óvodába kerülő gyerekek 50%-a egyik szülőjével él együtt életvitelszerűen), a nagyszülők kiesése a nevelésből, a szülők munkaterheinek növekedése együttesen okozzák, hogy a nevelésből nagyobb szelet jut az iskolára. Ott a tanárok ezzel párhuzamosan az oktatandó anyag folyamatos növekedését érzékelik, ezért részükről is háttérbe kerül a nevelői munka az oktatással szemben.

A gyerekek deviáns viselkedését erősíti a megalázó bánásmód, nem beszélve a szerencsére már csak elvétve jelentkező fizikai bántalmazásról. A tanárok által érzékelt eszköztelenség sok esetben valamilyen mentális problémával küzdő gyerek kezeléséhez kapcsolódik, amelynek megoldásában segíthetnek a speciális nevelési igényű gyerekekkel való foglalkozásra felkészült szakemberek. Azt nehéz megítélni, hogy a napjainkban jelentős számban jelentkező figyelemzavar, hiperaktivitás stb. problémák valóban megszorodtak, vagy csak a diagnosztizálásuk fejlettebb napjainkban.

Az iskola szerepének fontosságát mutatja, hogy aki az általános iskolát sem végzi el, szinte automatikusan sodorja magát a társadalom perifériájára, a tartós munkanélküli létbe, a bűnözés közelébe. (GÖNCZÖL 1993)

3. A munkahely

A munkának óriási jelentősége van, hiszen a munka a társadalmi élet alapja, anyagi biztonságot teremt. Minden javak forrása, ellenértéke a hétköznapi megélhetést is biztosítja.

Az egyén szocializációja szempontjából kiemelkedő jelentőségű az első munkahely, amely megmutatja a fiatal munkavállalónak, hogy milyen munkahelyi magatartás hoz eredményt, sikert. Kiderül, hogy mivel lehet elérni előléptetést, jutalmat, megbecsülést. Optimális esetben az üzenet az, hogy sok munkával, önfejlesztéssel, továbbtanulással, együttműködéssel az említett javak elérhetők. Rosszabb esetben a munkahelyi viszonyok a személyes kapcsolatok mindenhatóságát, a vezetők felé tanúsított határtalan lojalitást, a versenytársak eltaposását mutatják. A lélektelenül, sikertelenül vagy kényszerrel végzett munka nem fogja kiváltani azt a hatást, amely pozitív lehetne. A hasznos vagy alkotó tevékenység az emberi lét alapja, ennek hiánya már önmagában is egy deviáns, élőködő magatartás kialakulásához vezet.

4. A baráti kapcsolatok

Nagyon jelentős mikrokörnyezeti kriminogén faktor a rossz baráti társaság. A gyermek számára nagyon fontos, hogy saját korosztályában szeressék társai, érjen el sikereket, váljon értékes tagjává a közösségnek. Ennek fontossága különösen megnövekszik a pubertáskorban. Ekkor a szülők elveszítik a gyermek számára a tanácsadó, döntnök, példakép stb. szerepeiket. Azonban ettől függetlenül a gyermeknek szüksége van tanácsra, példára, a döntései segítésére. Ilyenkor ezeket a szerepeket a pubertás életében a szülőtől tipikusan átveszi a baráti társaság domináns személye. Sőt a serdülőkorban a korosztályi csoport befolyása jóval nagyobb hatással van a fejlődésben lévő személyiségre, mint bármely más szocializációs tényező. Például drogfogyasztással kapcsolatos kutatások bizonyították, hogy minél több drogfogyasztó van egy fiatal közvetlen baráti környezetében, annál nagyobb az esélye, hogy maga is azzá válik. A csoport jelentősége azért különösen fontos, mert a gyermek ebben a közegében tanulja meg új szerepeit (például a nemi szerepeket), és itt kap lehetőséget arra, hogy – a felnőttek világának kontrollja nélkül – magát kipróbálja, helyét önállóan kialakítsa vagy megtalálja egy csoporton belül.

Ezért rendkívüli fontosságú, hogy milyen környezetben tölti a gyerek a szabad idejét: egy alkotó közösségben, pozitív célokat kitűzve, sporttársak, zenei vagy képzőművészeti alkotótársak között, vagy éppen ellenkezőleg, alkoholizáló, dohányzó, szórakozóhelyeken tanyázó, rongálásokba, lopásokba, verekedésekbe keveredő társaságban. Könnyen belátható, hogy ez a döntése egész életére kihatással lehet. A fiatalok bűnelkövetők szülei gyakran nyugtatják magukat azzal, hogy gyermekük csupán rossz társaságba keveredett. Ezért hívják fel a szakemberek a figyelmet annak fontosságára, hogy a szülők felügyeljék a gyermekük baráti környezetét, a fiatal nyilvánvaló ellenkezése ellenére is.

„A társas interakciók, a társaktól jövő megerősítések formálják a deviáns viselkedést a szociális tanuláseméleti alapokra építő modellekben. A klasszikus sutherlandi differenciális asszociáció modell, illetve ennek továbbfejlesztett verziója, Aker differenciális asszociáció megerősítés modellje, a megfigyeléses tanulás és az operáns kondicionálás szerepét hangsúlyozza a fiatalok bűnözésének kialakulásában és fennmaradásában. A referenciaszemélyek és a kortársak részéről érkező proszociális és deviáns viselkedési modellek, valamint a proszociális és deviáns viselkedésformákra érkező megerősítések aránya kritikus a deviancia megjelenése és fejlődése szempontjából.” (AKER–SELLER 2004; hivatkozik rá FEKETE 2015b)

5. A lakókörnyezet

A fiatal lakóhelye, lakókörnyezete és az ott elérhető felnőtt modellek töltenek be meghatározó szerepet a fiatalok bűnözés magyarázatában a Park és Burgess-féle zónaelméletben. A bűnözők lakhelyének térképezésével azonosítottak olyan területeket, ahol koncentráltan, kiemelkedően sok bűnöző élt. A bűnözés „melegágyának” tekinthető területeken élő fiatalok bűnözők közegében nőnek fel, a bűnözői modell tanulásuk kézenfekvő, és a bűnözői életvitel hagyományozódik. A fiatalok céljai és azok elérési lehetőségei között megjelenő feszültség vezet a bűnöző viselkedés megjelenéséhez a kényszerelméletekben. A mertoni

feszültségelmélet alaptétele, hogy a társadalmi szempontból kívánatos célok és értékek, illetve elérési lehetőségeik között diszkrepancia van, a célok elérésének lehetőségei nem mindenki számára adottak. Ha a célok elérésében valakinek nem lesz módja a legitím utat választani, a törvénytelen eszközökkel fog élni. A mertoni alapmodellét Agnew fejlesztette tovább integrált kényszerelméletében. A fiatalok számára kívánatos célok mint felnőttprivilegiumok megszerzése, az autonómia demonstrációja, a kedvező társas pozíció elérése nem mindig vagy nem könnyen érhetőek el. A fiatalok észlelhetik úgy, hogy legális eszközökkel nem jutnak közelebb a célokhoz, és úgy döntenek, hogy törvénytelen eszközökhöz nyúlnak. A fiatal stigmatizációja önbeteljesítő jóslatként vezet a devianciához a címkézésmoდეllekben. A klasszikus címkézésmoდეletek feltételezik, hogy ha a környezete valakit deviánsként értékel és deviánsnak címkéz, akkor a személy azonosul ezzel, és ő maga is deviánsként tekint magára, és ennek megfelelően fog viselkedni. A címke önbeteljesítő jóslatként működik, és deviáns viselkedéshez vezet, ami még inkább erősíti a stigmát. Lényeges azonban figyelembe venni, hogy a serdülők számára a deviáns címke lehet, hogy értéket képvisel és nem stigmaként hat. (FEKETE 2015b)

6. A közösség és a bűnözés viszonya

A deviáns viselkedésformák elterjedtsége és a közösség minősége számtalan kapcsolódási ponton keresztül hatnak egymásra. A bűnözés közösségre gyakorolt hatását illetően *Ralph Taylor* (2015) három csoportba sorolja a kedvezőtlen folyamatokat: 1. A *pszichológiai és társadalmi hatások* közé tartozik a lakosok növekvő bizalmatlansága, az elköltözésre való törekvés, az erősödő félelem, a közterületek elnéptelenedése. 2. A *magatartásra gyakorolt hatásokat* illetően a rossz kriminális helyzet csökkentheti az egyének részvételét a közösség jobbítására irányuló törekvésekben. 3. *Gazdasági következményként* romlik az ingatlanok értéke, a jobb helyzetben lévők elköltöznek, az ottmaradók hátránya még nagyobb lesz, az adóbevételek csökkennek.

A közösség modelljében – ahogy a közösség is más, több mint az egyének összessége – a bűnözés sem értékelhető csupán az egyéni jogellenes magatartások halmazaként.

Az egyéni életutak deficitjei helyett a közösségi bűnmegelőzés az egyént körülvevő közvetlen közeg, a család, a lakókörnyezet, az iskola és általában az érvényesülés terepéül szolgáló közösségi intézmények diszfunkcionális működésében keresi a bűnözés magyarázatát. A közösségi deficitek kezelése és a bűnözés elleni küzdelem így összekapcsolódik. (SKOGAN 1988)

A helyi bűnmegelőzési programok tehát kétféleképpen is hozzájárulhatnak a bűnözés és a bűnözési félelem csökkentéséhez:

- egyrészt a programok közvetlen következményei révén,
- másrészt a helyi társadalmi kontroll újraépítésével.

A kontroll visszaszerzése, illetve az ennek gyakorlására hivatott közösségi kapcsolatháló helyreállítása tehát a közösségi megelőzés kettős célja.

Az elmúlt évtizedekben eltérő javaslatok születtek mind e célkitűzések megvalósításának mikéntjét, mind pedig azok legitímációs alapját illetően.

A közösségi bűnmegelőzés területén különösen jól érzékelhetőek a kirekesztés/befogadás technikái, amelyek markáns nyomot hagyhatnak a kriminálpolitika egészén is.

Egyes modelljei a bűnözést olyan problémának tekintik, amely bizonyos típusú közösségeken belül, bizonyos belső feszültségek és diszfunkciók eredményeként jelentkezik, egy másik elképzelés sokkal inkább külső veszélyforrásként azonosítja azt.¹

Felhasznált irodalom

- AGNEW, Robert (1992): Foundation for a general strain theory of delinquency. *Criminology*, Vol. 30, No. 1. 47–87. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- AKER, Ronald L. – SELLER, Christine S. (2004): *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Applications*. Los Angeles, Roxbury.
- BALOGH Sándor (1992): Társadalom és bűnözés. *Eszmélet*, 4. évf. 14. sz. 156–170.
- BARTOL, Curt R. – BARTOL, Anne M. (2009): *Juvenile Delinquency and Antisocial Behavior. A Developmental Perspective*. New Jersey, Pearson Prentice Hall.
- BECKER, Howard S. (1963): *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press.
- FEKETE Olívia (2015a): A fiatalok bűnözés értelmezése a klasszikus kriminológiai modellekben. *Metszetek*, 4. évf. 3. sz. 14–28. DOI: <https://doi.org/10.18392/metsz/2015/3/2>
- FEKETE Olívia (2015b): A gyermekkori és fiatalkori bűnözés fejlődési modelljei. *Alkalmazott Pszichológia*, 15. évf. 4. sz. 57–80.
- GÖNCZÖL Katalin (1993): A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 48. évf. 3. sz. 37–48.
- KORINEK László (1996): A bűnözés visszatükröződése. Látens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In FALUS János szerk.: *Kriminológiai Ismeretek. Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina.
- KÓSA Éva (2001): A szociális fejlődés alapkérdései. In OLÁH Attila – BUGÁN Antal szerk.: *Fejezetek a pszichológia alapterületeiből*. Budapest, ELTE Eötvös.
- LEMERT, Edwin M. (1951): *Social pathology; a systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York, McGraw-Hill.
- MERTON, Robert K. (1938): Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, Vol. 3, No. 5. 672–682. DOI: <https://doi.org/10.2307/2084686>
- MERTON, Robert K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Osiris.
- PARK, Robert E. – BURGESS, Ernest W. – MCKENZIE, Roderick D. (1925): *The City*. Chicago–London, University of Chicago Press.
- RUTTER, Michael (1979): Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. *Annals Academy of Medicine Singapore*, Vol. 8, No. 3. 324–338.
- SÁRIK Eszter (2001): Az iskola betegei, avagy beteg-e az iskola? *Új Pedagógiai Szemle*, 51. évf. 6. sz. 15–24.
- SKOGAN, Wesley G. (1988): Community organizations and crime. *Crime and Justice*, Issue 10. 39–78. DOI: <https://doi.org/10.1086/449143>
- TAYLOR, Ralph B. (2015): *Community Criminology: Fundamentals of Spatial and Temporal Scaling, Ecological Indicators, and Selectivity Bias*. New York – London, New York University Press. DOI: <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814725498.001.0001>

¹ Lásd erről részletesen Berei Róbert *Közösségi bűnmegelőzés* című fejezetét.

Vákát oldal

Oksági modellek

Németh Zsolt

1. Az okság a kriminológia központi kérdése

A bűnözést, a bűnös emberi magatartást sokféle okkal magyarázzuk. Erősen tartja magát az a nézet, hogy a modern társadalmak egyik legnagyobb baja a közösségek lazulása, szét-hullása, hogy az emberek a bonyolultabb és gyorsan változó viszonyok közepette mindinkább magukra maradnak, sőt keresik az elszigetelődést, mert nem találnak egymással kapcsolatot. A kriminológia is azt magyarázza, hogy a mikrocsoportok, ahol a mindennapjaink zajlanak, a legfontosabb meghatározói az életünknek. E csoportok – a család, az iskola, a munkahely, a lakókönyezet és a kortárs csoportok – közvetlenül alakítják viszonyainkat és lehetőségeinket, és persze mi magunk is visszahatunk és alakítjuk társadalmi környezetünket. A mikroközeg minőségét és összetevőit a szociológusok tanulmányozzák, a kriminológia megállapítja a tény, hogy ha az egyén nem képes ezekben a csoportokba betagozódni, nem találja azokban a helyét, akkor szabályszegő lesz. Az ilyen ember nem képes társadalmilag elfogadott módon viselkedni, ennek következtében önmagát pusztítja vagy másoknak okoz kárt; alkoholistává, öngyilkos, drogfogyasztó vagy bűnelkövető, esetleg – kevésbé látványos módon – a mentális állapotában, súlyosabb változatban az elme-működésében támadnak zavarok.

A normák, különösen a büntetőjogi tilalmak tudatos áthágására persze nem mindenki képes. Neveltetésünk, világnézetünk, vérmérsékletünk és még sok más tényező együttes hatása, vagyis a személyiségünk milyensége mellett még a külső körülmények ösztönző vagy gátló hatása is nagy szerepet kap ebben. A személyiség és a szituáció konstellációja idézi elő tehát az egyes embereknél a bűncselekmény elkövetését. A kriminológia *Vigh József*-féle oksági mechanizmusa szerint az embert a szükségleteinek a tudatosult formája, a motívumok készítetik cselekvésre. (VIGH 1988) Az ösztön- és vágytendenciákkal szemben általában megjelennek a kötelességtendenciák, amelyek a meg nem engedett cselekvéstől visszatartanak. A motívumok harcának eredményeképpen születik meg a döntés, adott esetben a bűncselekmény elkövetését jelentő cselekvés vagy az attól való tartózkodás. Napjaink szakirodalmában (BARABÁS 2014) élesen foglalkozik ennek kapcsán a „kalkulációval”, az elkövetőnek a lehetséges hasznot, előnyt mérlegelő értékelésével. Ha a szükségletek kielégítésének kevésbé járható útjait teszi lehetővé vagy sugalmazza a társadalom, nagyobb lesz az illegális cselekvésre készítés. Éppígy gerjesztheti a bűnözést, ha a kalkuláló komoly eséllyel számíthat arra, hogy a gyenge vagy szakszerűtlen bűnüldöző rendőrség nem lesz képes őt leleplezni, vagy ha a várható büntetés nem túlságosan tűnik elviselhetetlennek. De óvatosnak kell lenni ennek megítélésében, a megismerésben – különösen egy ember megismerésében – erős korlátaink vannak. (TAUBER 1998)

2. Az akaratszabadság lényegéről

Minden gondolkodó emberben felmerülő régi kérdés: a szabad akarat bennünk élő tudatát, amely szorosan kapcsolódik minden tevékenységünkért érzett felelősségünkhöz, miképpen lehet összhangba hozni minden történés kauzális szükségszerűségéről való meggyőződésünkkel, amely látszólag felment minden felelősség alól. Olyan nehéz a kérdés, hogy vannak, akik szerint az akaratszabadság megmentéséért áldozatul kell dobni az oksági törvényt.

A természettudomány álláspontja segíthet a megértésben: az akaratszabadság és az erkölcsi felelősségérzet tényei megvilágíthatók anélkül, hogy fel kellene adni az egyetemes szigorú kauzalitás (okszerűség) törvényét. A kauzalitás lényege, hogy az olyan folyamat, amely biztonsággal előre látható, valamiképpen kauzálisan determinált, és megfordítva: ha egy folyamat kauzális megkötöttségét kimondjuk, ez azt jelenti, hogy a folyamat bekövetkezése előre látható. (VIGH 1988)

A mindennapi életben, embertársainkkal való érintkezésünk során úgy irányítjuk cselekedeteinket, hogy meghatározott hatást gyakoroljunk az akaratuk felé. Minél jobban ismerünk egy embert, annál biztosabban ítéltetjük meg cselekedeteit, ám ha mégis másképpen cselekszik, mint azt várnánk, akkor nem arra gondolunk, hogy a kauzális összefüggés hiányos, hanem azt tételezzük fel, hogy valami előttünk eddig ismeretlen körülmény játszik közre. (PLANCK 2004)

3. Az oksági törvényszerűségek

Az általunk ismert univerzum meghatározója az egyetemes kauzalitás (okság) törvénye, amely szerint mindennek oka van a világban, és hogy ugyanazon okok hasonló feltételek mellett ugyanazt az okozatot eredményezik. Esetünkben az okozat a bűncselekmény, ehhez keressük az azt létrehozó okokat és feltételeket. A kriminológia tudománya az okok megismerésének szükségletével bontakozott ki. A 19. századig elegendő volt a büntetőjogi válasz a közösséget érő kihívásra, a bűnözésre. Egyszerű társadalmi-gazdasági viszonyok primitív bűnelkövetéseket eredményeztek. A termelési és piaci viszonyok változásával az emberek közötti kapcsolatok is bonyolultabbak lettek, növekedett a bűnözés, az okok mélyreható megismerése nélkül nem lehetett már kezelni a helyzetet. Az idők során két alapvető oksági modell bontakozott ki, a hagyományos, illetve a többdimenziós modell.

3.1. A hagyományos oksági modell

A hagyományos elmélet alapja a filozófia alapkérdése: van vagy nincs az embernek szabad akarata? Három válasz lehetséges:

- a) A klasszikus büntetőjogi felfogás szerint az embernek teljes a választási szabadsága.
- b) Az akarat determinált, de van relatív választási autonómia (ez az uralkodó felfogás), ezen alapul a mai büntetőjogi felelősségi rendszerünk.
- c) Semmiféle választási lehetőség nincs – de akkor mi jogon büntetünk, ráadásul a büntetés tovább determinálja az ember sorsát.

A b) változathoz két koncepció tartozik:

- az egyedi bűncselekmény, a funkcionális kauzalitás modellje, illetve
- a tömegjelenség-modell, a statisztikai oksági modell.

A funkcionális kauzalitás szerint az ember a születése pillanatában öröklött tulajdonságokkal rendelkezik, erre rakódik rá a szocializáció folyamatában a környezeti hatás; a külső valóság lenyomata beépül az egyén személyiségébe. A bűnelkövetés előtti (aktuális) szocializáció meghatározza a viselkedést. Az ember az egyetlen lény, aki az idegrendszere révén tud önmaga létezéséről, és így célokban gondolkodik, ez is beépül a determinációs folyamatokba. A statisztikai oksági modell szerint például erőszakos bűncselekményeknél jelentős szerepet kap a rossz szociális helyzet, így itt okként mutatkozik.

3.2. A bűnözés értelmezésének többdimenziós modellje

A hagyományos felfogás a bűnözés egészére akar átfogó, univerzális magyarázatot adni, azonban a bűnözés távolról sem homogén, sőt nagyon is heterogén jelenség. Mivel különböző formái vannak – például vagyon elleni, közlekedési, erőszakos stb. –, ezért csak több, legalább öt dimenzió mentén lehet megérteni. E dimenziók:

3.2.1. A bűnözés különböző társadalmi ellentmondások terméke

A társadalmi egyenlőtlenségek strukturális egyenlőtlenségeket idéznek elő, ennek következtében a bűnözés rétegspecifikus. Ennek bizonyítéka, hogy az alacsonyabb társadalmi presztízsű néprétegek intenzívebben bűnöznek, a közlekedési és általában a gondatlan bűnözést leszámítva az össz-bűnözés háromnegyedét ők valósítják meg, és ez még inkább így van, ha csak a férfiakat nézzük.

3.2.2. A bűnözés kultúrafüggő

Az emberi viselkedés általában jellemezve konfliktusmegoldó, szükségletkielégítő, és ez függ az adott ember kulturális szintjétől, amely értékek, normák, szokások, mintaviselkedések rendszere. Az emberi viselkedés számos törésvonal mentén strukturálódik, például etnikai csoportok vagy társadalmi szerkezet függvényében. Léteznek alkultúrák (ezek közül a társadalom számára zavaróak a szubkultúrák), és ezek szociális értelemben át is öröklődnek, gondoljunk csak a bűnözési térképek információira.

3.2.3. A társadalmi kontroll

Ahogy a bűncselekményre az állam reagál: az intézmények, a bűnüldözés rendszere krónikusan túlterheltek, ezért szaporodnak az elterelő mechanizmusok. Fontos, hogy a reagálás jogi, büntetőjogi eszközei mennyire befolyásolják a bűnözést, például közismert, hogy

a büntetések szigora közvetlenül nem, csak bonyolult áttételekkel hat. Utalhatunk arra is, hogy magas a vagyoni elleni bűnözés aránya, ugyanakkor itt a leggyengébb a felderítés.

3.2.3. *A társadalmi reakciók*

Ez a szociálpszichológiai dimenzió: az emberi gondolkodás sajátossága, hogy sémákban történik, alap a saját tapasztalat, valamint ehhez járulnak információk a szocializáció révén. Nagyok a hibalehetőségek, mert az egyoldalú tapasztalatok, hamis információk, részgazságok abszolutizálása hamis sztereotípiához vezet, és előítéletek, érzelmi reakciók jelennek meg. Az előítélet felettébb rugalmatlan séma, az elutasítástól a megsemmisítésig tart, igen nehéz megingatni, legtöbbször kisebbségi csoportok vagy bizonyos foglalkozások ellen irányul. A másságok előítéletes felfogása, továbbá a tolerancia hiánya is jellemző. Ez a társadalmi előítélet bűnözőkarriert determinál: szigorúan büntet, és utána nem megbocsátó, nem befogadó.

3.2.4. *A büntetőjogszabályok értéke/normatartalma*

Meghatározó a jogalkotás konfliktusos vagy konszenzusos jellege, ugyanis a jogszabály maga termelheti a bűnözést, ha nem észszerű és nem demokratikus úton jön létre (gondoljunk az 1950-es évek tervgazdasággal kapcsolatos törvényi tényállásaira).

Az öt dimenzió egymás mellett hat, különböző bűncselekményformáknál más-más a hangsúlyos, például erőszakos deliktumoknál a társadalmi ellentmondások és a kulturális meghatározottság, közlekedésnél a társadalmi kontroll és a jogszabályok értéktartalma, vagy a drogfogyasztásnál a társadalmi reakció az előbbieket mellett. Ha abból indulunk ki, hogy a bűncselekmény a lényeg szerint normasértés, akkor világos, hogy mekkora jelentősége van a normák erejének, hatásának. A társadalom különböző csoportjainak eltérő esélyei vannak arra, hogyan sajátítják el a társadalom normarendszerét, ez függ a kultúrától, a társadalom szerkezetétől, és hogy mekkora az idetartozó egyének számára a normakövetés esélye, ha egyáltalán megismerkedhettek vele.

4. **A személyiség és egyes szociálpszichológiai folyamatok szerepe a bűnözésben**

A személyiség mint a szocializáció terméke az emberi magatartás mozgatója. A bűncselekmény és a bűnözés okozat, keresve az oko(ka)t az elkövető személyisége nem kerülhető meg. De az adott személyiség szerkezete, állapota nem elégséges a bűncselekmény létrejöttéhez, további szükséges feltétel az elkövetéskori szituáció alakulása. Vizsgálunk kell tehát a személyiséget, azonban hangsúlyozni kell, hogy nem létezik sajátos jellemzőkkel leírható bűnöző személyiség, csak annak bizonyos elemei megfelelő külső hatás nyomán bűnelkövetést (deviációt) eredményeznek. (CARVER et al. 1998)

Minden emberi magatartás magán viseli a cselekvő egyén személyiségének jegyeit (lásd profilalkotás), ezért a bűncselekmény lényege nem tárható fel a személyiség beható

vizsgálata nélkül, de ez kell a helyes szankció megválasztásához és a büntetés végrehajtásához is.

4.1. A személyiség fogalma

A személyiségfogalom meghatározása számtalan nézőpontból lehetséges. A lélektan a szomatikus és pszichikus sajátosságok összességében látja a lényegét, amint az egyén a külső benyomásokat felfogja, azokra reagál, ösztönös és érzelmi élete megnyilvánul, célokat tűz ki és megvalósítja azokat, véleményt, ítéletet alkot, következtet stb. Az integrált oksági elmélet alapján a személyiség egyenlő az ember pszichikumával, társadalmiasultságával, vagyis az *individuumnak a külső környezethez és önmagához való pszichikus viszonyrendszere, amely biológiai adottságok talaján, a környezeti, mindenekelőtt társadalmi hatásokra fejlődött ki.*

4.2. A személyiség munkadefiníciója

A személyiség – a személyen belüli – pszichofizikai rendszerek olyan dinamikus szerveződése, amely az egyén jellegzetes viselkedés-, gondolat- és érzésmintáit hozza létre. Tehát

- *szerveződés* – nem bizonyos elemek pusztá halmaza;
- *aktív folyamat* – nem egyszerűen „csak ott van”;
- *a fizikai testhez kötődik* – elválaszthatatlanul, noha pszichológiai fogalom;
- *mozgatórugó* – egyfajta oki tényező, segít meghatározni, hogy az egyén hogyan viszonyuljon a világhoz;
- *mintákban mutatkozik meg* – ismétlődésekben, állandóságokban; és
- *sokféleképpen jelenik meg* – nemcsak egyféleképpen, hanem viselkedésben, gondolatokban, érzésekben. (ALLPORT 1961)

4.3. A személyiség struktúrája

A bűnös emberi magatartás a tudatos viselkedés szférájába tartozik, de kérdés, hogy van-e kapcsolata a pszichikum tudattalan szférájával. A pszichoanalitikai iskola (*Sigmund Freud*) irányította a figyelmet a tudat alatti pszichés folyamatokra. (FREUD 2011; VIGH 1998)

4.3.1. A tudattalan elemei

- Reflexek: az emberi magatartást zsigeri impulzusok befolyásolják (*Pavlov*);
- beállítódás: a pszichikum egy bizonyos készenléti állapota valamilyen szükséglet kielégítésére egy adott szituációban (megelőző tapasztalaton alapulva);
- automatizmusok: járás, írás, egészen komplikált cselekvések, például az autóvezetés (kezdetben csak tudatosan voltak elvégezhetőek);

- érzelmi reakciók: minden környezeti és biológiai ingerhez bizonyos emocionális jegyek tartoznak.

A tudattalan nem csak egy tartály, amely tárolja az anyagot a tudat számára: közvetlen kapcsolat a vegetatív idegműködéssel és átmenet a tudatos szférához.

4.3.2. *A tudatos elemek*

A bűnelkövetőknél rendszerint található valamilyen hibás, téves (a társadalmi normákra vonatkozó) értékelés, tudati beállítottság (ismeretrendszer).

A *jellem* a cselekvés módjában, az embernek a környezetéhez való kapcsolatában jut kifejezésre (a jellemben összpontosul az akaratereő, valamint emocionális és intellektuális sajátosságok, ennek alapján vágyak és célok között felállított értéksorrend).

Az *önértékelés* az embernek a saját tetteihez, gondolataihoz való pszichés viszonya, a saját képességeiről, tevékenységéről, szerepéről alkotott értékítélete.

4.3.3. *A személyiség viszonylagos önállósága*

- Az ember a személyiség révén mérlegeli, értékeli a szituációból, az aktuális objektív viszonyokból érkező (ösztönző-gátló) hatásokat;
- az ebből adódó választási lehetőség, választási szabadság azonban csak viszonylagos;
- a választási szabadság a kauzalitás, determináció folytán létezik csak: a választási szabadság része a determinációs folyamatnak;
- a valóság általában többféle cselekvési lehetőséget hordoz magában egy adott helyzetben (például a szükséglet kielégítésére), rendszerint lehet *bűnös* – *nem bűnös* változat is;
- a választás tehát nem a cselekvés (a szükséglet kielégítésére irányuló cselekvés) és a nem cselekvés, hanem annak *normasértő* vagy *normakövető* jellege között van.

Miért választ így vagy úgy az ember? Erre ideológiai, világnézeti töltetű a válasz:

- Az *idealista* magyarázat szerint a választás az objektív viszonyoktól független, az akarat szabad, választhatott volna másképpen is.
- A *materialista* válasz alapján az okok, a feltételek, az oksági törvény hatása megnyilvánul a választott cselekvési módban.

A személyiség választási képessége, a választás függetlensége az egyén szocializáltságának fejlettségétől függ. A primitív személyiség alapvetően a (biológiai, környezeti, társadalmi) objektív viszonyok hatása nyomán cselekszik, a fejlett személyiség pedig inkább a múltbeli hatások révén kialakult személyiségállapot alapján.

4.4. A személyiség és a bűncselekmények közötti kapcsolat

A társadalmi hatások soha nem váltanak ki közvetlenül bűnös magatartást, mindig csak a személyiségen átszűrve érvényesülnek. Az emberi cselekvéseknek pszichikus hátterük van, és biológiai alapjuk: életkor, nem, alkati sajátosságok stb.

Alkalmi vagy eseti normaszegésnél adott helyzetnek, alkalomnak van döntő szerepe, a személyiség és a cselekmény kapcsolata véletlenszerű, lényegtelen. Változatai:

- *csábító alkalom*, amelyet erősít a közhangulat, az általános normakövetési hajlandóság, az anómia, a felelősségre vonás elmaradása stb.;
- *konfliktusos helyzet* – negatív érzelmek: harag, bosszú, gyűlölet, féltékenység –, vélt vagy valós sérelmek, az elkövető maga is részese a konfliktus elmélyülésének;
- *indulati bűncselekmények*, a konfliktusos cselekmények sajátos alcsoportja – rövid idejű heves indulat, érzelmi kitörés, kapcsolatban van a vérmérséklettel vagy az életmódbeli sajátossággal, amelyet éppen az adott konfliktus fémjelez.

A *konok bűnözői magatartás* a személyiség belső logikájából ered, annak adekvát megnyilvánulása:

- társadalomellenes nézetek, torz jellemtulajdonságok (antiszociális beállítottság, folyamatos bűnös cselekvési mód);
- itt nem a szituációnak van döntő szerepe, a konok bűnöző magatartását régebbi hatások motiválják;
- rendszerint tudatosan teremtik meg a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő feltételeket és körülményeket – ebből ered nagy fokú veszélyességük a társadalomra.

4.3.4. Szándékos és gondatlan bűnözés

A *szándékos bűnözésben* az elkövető társadalomellenes nézetei, tudati beállítottsága, a személyiség negatív irányultsága, hibás erkölcsi struktúrája és antiszociális törekvése nyilvánul meg. A kötelességellenes indítékok túlsúlya jelenik meg a motívumok harcában: előre látja tettének káros következményeit, és azokat kívánja vagy belenyugszik.

A *gondatlan bűnözésnek* nincs tudatos és megfontolt kötelességellenes motiváltsága, mégsem veszélytelen jelenség: bizonyos fokú felelőtlenség és hanyagság van a háttérben (csak mások gondossága vagy a véletlen következtében marad el a káros következmény).

- Az *eseti gondatlanságban* a személyiség és a cselekedet közötti kapcsolat alig érzékelhető, a véletlennek döntő szerepe van (a büntetőjogi felelősségre vonásnak csak generálpreeventív szerepe lehet).
- Az *általában gondatlan* magatartású személynél szorosabb a kapcsolat: a bűnös szándék ugyan hiányzik, a bekövetkező normasértés, a káros következmény a személyiség antiszociális faktorainak a megnyilvánulása. (A folyamatosan felelőtlen magatartás magában hordozza a bűncselekmény veszélyét.)

5. Társadalom-lélektani jelenségek szerepe a bűnözésben

Kezdetben a bűnös magatartást közvetlenül összefüggésbe hozták a biológiai adottságokkal, illetve a társadalmi-környezeti körülményekkel. Ma általánosan elfogadott, hogy az emberi magatartás, a bűnös is, sajátos mechanizmus szerint alakul, amelynek lényege a szomatikus (a testtel kapcsolatos), a társadalmi-környezeti és a pszichikus tényezők kölcsönhatása. Az egyéni defektusok (hamis társadalmi tudat, torz emóciók, káros beállítottság, előítéletek, stigmatizáció) többszörös előfordulása a bűnözés oksági tényezőivé válhat.

Az anómia, a szubkultúra és a frusztráció (cselekvéstől megfosztottság), valamint a depriváció (javaktól megfosztottság) vezethetnek *etnikai előítélethez, stigmatizációhoz, xenofóbiához* (idegengyűlölethez).

Felhasznált irodalom

- ALLPORT, Gordon W. (1961): *Pattern and growth in personality*. New York, Holt, Rinehart & Winston.
- BARABÁS A. Tünde szerk. (2014): *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők személyéből*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- CARVER, Charles S. – SCHEIER, Michael F. – NAGY János – KOMLÓSI Annamária (1998): *Személyiségpszichológia*. Budapest, Osiris.
- FREUD, Sigmund (2011): *Az ősvilági és az én*. Budapest, Belső Egészség.
- PLANCK, Max (2004): *Válogatott írások*. Budapest, Neumann.
- TAUBER István (1998): A bűnözés okságának többdimenziós, integrált elmélete. In GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára szerk.: *Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 212–223.
- VIGH József (1998): *Kriminológiai alapismeretek*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Deviancia

Kiss Tibor

1. A deviancia viszonyítási alapjai (érték és norma)

A kriminológia tudományos diskurzusaiban ma már nagy az egyetértés abban, hogy a devianciák sokszínűségét, folyamatosan változó megítélésük szempontjait és okait, valamint a deviáns cselekvések társadalomra való veszélyességének mértékét nem könnyű univerzálisan is elfogadott statikus definícióban összefoglalni. Épp ebből az okból különböző tudományterületek képviselői olyan pragmatikus fogalmi séma megalkotására törekednek, amely hosszú időn át képes támpontot nyújtani a nem kívánt deviációk felismeréséhez és helyes értelmezéséhez. A normasértő magatartások meghatározása így sem egyszerű, ugyanis a körülöttük kialakuló attitűdök folyamatosan változó érték- és normarendszer mentén szerveződnek, viszonylagosan kerülnek reflektorfénybe, és nyerik el deviáns minősítésüket a társadalmakon belül és a társadalmak közt egyaránt. Ennek fényében valóban logikus a deviáns magatartás stabil attribútumait szintetizálva kidolgozni egy értelmezési keretet, és ennek mentén vizsgálni a társadalmi jelenséget. Mielőtt azonban egy ilyen fogalom felvázolásával próbálkoznánk, szükséges egy rövid kitérőt tennünk a devianciának entitást teremtő érték- és normarendszer bemutatására.

2. Értékek és normák a társadalomban

Az érték elsősorban valaminek azt a tulajdonságát jelöli, amely az egyén és a társadalom többsége számára kiemelkedő fontosságú. Az értékek nem függetlenek az adott társadalom kultúrájától, ugyanakkor közmegegyezésen alapuló, közös tudás eredményeként megjelenő elvont manifesztációkként jellemezhetők. Az értékek kulturális alapelvekként kifejezik, hogy egy társadalomban mit tartanak jónak, rossznak, kívánatosnak vagy elítélendőnek mindamellett, hogy számos formában és módon válnak láthatóvá. Lehetnek elvek, eszmék, attitűdöket tükröző érzelmek, ideálok, trendek alapjai, állhatnak különböző magatartásminták, együttélési formák fókuszában, kifejeződhetnek kézzelfogható tárgyokban. (FEHÉR–LAPPINTS 1999, 29.; ANDORKA 2006, 569.) Az értékek akkor válnak társadalmivá, amikor a túlnyomó többség érdekéhez vagy szükségletéhez kötődve is értékként jelennek meg. Az ilyen módon közössé váló értékek felminősítése idővel a társadalom minden tagja részéről kötelezővé válik, vagyis *normává emelkedik*. (ROSTA 2007, 22.) A *normák* a társadalom többsége által jelentős értékekből eredeztethető magatartási szabályok, amelyek követése és betartása a társadalom minden tagja részéről kötelező, megszegésük formális vagy informális elítéléssel vagy szankcióval jár. A normák összességékként kialakuló normarendszer kiépítése a társadalom stabil működésének alapvető feltétele, az együttélés

biztosítéka, a közösség integritásának garanciája. Kijelöli a társadalom tagja számára a normális működési határokat, előírja azokat a cselekvésmódokat, amelyekhez az egyén viselkedési mintáit igazítani tudja, és a társadalom normatartó (konform) tagjaként élhet.

A legtöbb társadalomban a normák különböző szinteken pozicionáltak attól függően, hogy mennyire fontos és meghatározó értékeken alapulnak. Ebből az okból a normaképződést tárgyaló szociológiai irodalmakban a magatartási szabályokat *jogi normák*, *erkölcsi normák* és *szokásnormák* mentén tagolják. Míg a jogi normák megsértése jogszabályokban deklarált szankciókkal jár (például bűncselekmények miatt büntetések), az erkölcsi normák és a szokásnormák társadalmi rosszállást, informális elítélést, kiközösítést eredményezhetnek (például illemszabályok megsértése). A szociálpszichológia képviselői a társas normák cselekvésmeghatározó erejének magyarázatában a *leíró* és az *előíró* normák funkcióját különösképp hangsúlyozzák. A leíró társas normák a közösség tagjainak cselekvés-, érzés- és gondolkodásmódját prezentálják, vagyis azt, hogy a csoport tagjai valójában milyen értékek mentén működnek. Az előíró normák összessége pedig azt fejezi ki, hogy egy közösség tagjainak hogy kell gondolkodniuk, érezniük és cselekedniük, milyen normákat kell képviselniük. Mindkét társas norma közmegegyezésen alapul, gyakran a leíró normák előíró társas normákká alakulnak át, vagyis amit a közösség többsége tesz, később mindenkitől elvárt magatartásmintává válik. Akkor, amikor az egyén érzéseit, cselekvését és gondolkodásmódját csoportnormákhoz igazítja, valójában a leíró és előíró normák betartására törekszik, így a társadalom konform tagjaként viselkedik, magatartása konformnak tekinthető. (SMITH et al. 2016, 497–498.)

3. A normák megítélése és betartása

Minden társadalomban tapasztalható jelenség, amikor a normák önmagukban eltérők, vagy megítélésük és elfogadottságuk kerül ellentmondásba. A normák eltérő megítélése számos okból eredeztethető. Ennek egyik iskolapéldája, amikor egy magatartás a társadalom többsége által morálisan elfogadott, sőt kívánatos, a másik oldalon viszont formálisan szankcionált, vagy épp fordítva.¹ A megítélés időben és térben is változhat, lehet ideiglenes vagy hosszú időn át tartó, kiváltképp akkor, amikor egy normasértő magatartás elveszti deviáns jellegét és elfogadottá válik (például dekriminalizálódik), vagy a korábban normális cselekvés kerül az elítélés fókuszába (például kriminalizálódik). A két egymástól eltérő irányú folyamat mindegyikében előfordulhat olyan átmeneti időszak, amikor nem tisztázott egyik helyzet sem (a törvény már nem szankcionál egyes magatartásokat, de a cselekvésforma a társadalom negatív előítéletét még magán hordozza). A normák eltérősége és az ebből származó ellentmondás a homogén társadalmi közösségekben kialakuló szubkultúrák működésében is manifesztálódik.

A normák megítélése szorosan összefügg a normák betartásával, illetve a betartásukat ösztönző vagy ellenző motivációkkal. Az egyén normatartásának hátterében álló motivációkat elsősorban az egyén normakövető beállítódásának két formája, a *személyes*

¹ Egy adott cselekvéssel kapcsolatos közösségi elfogadás iskolapéldája, amikor egy ittas személy azért ül gépkocsijába, hogy válságos állapotú családtagját azonnal kórházba vigye, mert másként nem mentheti meg az életét.

és nyilvános konformitás fejezi ki. Személyes konformitásról beszélhetünk akkor, amikor az egyén a szocializáció során internalizált értékek és interiorizált magatartási szabályok által ösztönözve, valamint a normák szükségességéről és helyességéről kialakított hitből fakadóan normakövető. A nyilvános konformitás ettől eltérően azt jelenti, hogy az egyén csupán azért követi a normákat, mert tart a megszegésükből eredő formális vagy informális szankcióktól. A normák betartása a személyes konformitás esetén sokkal stabilabb, szemben a nyilvános konformitással, amely a külső nyomás folyamatos fennállásán alapul, vagyis egészen addig lehet állandó, amíg a kontrollerők képesek hatást gyakorolni az egyénre és döntéseire. Ha a szabályok meggyengülnek, vagy elvesztik érvényességüket, a nyilvános konformitásból eredő normatartás instabillá válhat. (SMITH et al. 2016, 440.)

A normák betartásának hátterében a személyes és nyilvános konformitáson kívül még több fontos tényező állhat, ezek közül néhány alapvető tényező különösképp kiemelhető:

- a *konszenzus* mint a norma helyességéről és betartásáról a társadalom tagjai közt kialakuló közmegegyezés;
- a *kontroll és szankció*, a társadalom és kontrollintézményeinek a normák betartására irányuló folyamatos ellenőrzése, megszegésüket követő büntetés vagy hátrány alkalmazása;
- a normaalkotók *legitim és hatalmi pozícióinak jelentősége*, vagyis a normák eredetére vonatkozó hitelesség;
- a normák *igazságossága*, ami a társadalom legfőbb értékein alapul, azok védelmét testesíti meg, és erősíti a normák betartásának egyéni és közösségi motivációit.

4. A normarendszer határai

Kai Theodor Erikson 1960-as években írt devianciadiskurzusában kifejtette, hogy minden társadalom vagy közösség határfenntartó, de létezése nem csupán földrajzi, hanem kulturális szférán belül is értelmezhető. (ERIKSON 1966) Ezek a határokon belül a közösség megalkotja saját normarendszerét, kijelölve ezzel tagjai számára azokat a cselekvésmódokat, amelyeket követniük kell. Ugyanakkor létrehozza azoknak a viszonyítási vagy vonatkoztatási pontoknak a halmazát, amelyben a tagok definiálni tudják önmagukat, megismerhetik közösségük határait. A határokról való tudás és a normatartás azonban nem lehetséges akkor, ha a tagok nem rendelkeznek ismeretekkel a határon túli történésekről. Az interakció hálójában az „eltérőt” és ezzel a határokon kívül eső történéseket valójában a deviáns egyén vagy csoport teszi láthatóvá – normasértő magatartásával. A deviancia tehát Erikson értelmezésében egyfelől jelzi, hogy az egyén meddig mehet el, másfelől tájékoztatja az adott közösséget arról, hogy mi a „jó” és elfogadható vagy „rossz”, ami elítélés tárgya, és ellene védekezni kell. A társadalmak többsége ezeket a határokat a devianciák kezelésével felruházott intézményeivel épp a határok fenntartásának céljából konzerválja. (RÁCZ et al. 2007, 48–51.) Erikson olyan dimenziót jelöl ki, amelyen belül megfogalmazhatjuk a mai értelemben vett társadalmi konformitás entitását vagy a társadalmi normalitást.

Ezzel együtt szem előtt kell tartanunk, hogy a közösség a normasértőkkel szemben minden társadalomban toleranciát gyakorol. A tolerancia határai ott jelölhetők ki, ahol a társadalom és kontrollintézményei megbélyegzés és markáns reakciók nélkül (például hatósági intézkedések) eltűrik a deviáns magatartásokat. A társadalmi és intézményi tolerancia

evégből az adott magatartás társadalomra káros jellegét is tükrözi, vagyis minél súlyosabb cselekvést követ el valaki, az elítélő és minősítő reakció is annál erősebb. (BECKER 1963) Ennek ellenpéldája a *hatalommal rendelkezők devianciája*, amelyben a magas társadalmi tolerancia és a státusból fakadó hatalom lehetővé teszi a magasabb társadalmi státuszú egyéneknek, hogy a tetteikért járó szankciókat vagy az osztálytársadalmi elítélést enyhítsék vagy elkerüljék. A társadalmi normák határait átlépőkkel szemben kialakuló negatívattitűd-képződést fejezi ki *Illyés Sándor* másságról és a deviáns másságról megfogalmazott okfejtése is. A társadalomban felmerülő másság és deviáns másság között markáns különbség állapítható meg, ugyanis a másság megállapítása az azonosság tagadása, pusztán az attól való eltérő, amellyel összevetjük. A mássággal szemben még nem feltétlenül alakul ki negatív értékítélet, sőt különösképp értékítélet sem. A deviancia ennél sokkal szélesebb fogalom, amely lefedi a másság fogalmát, de magában foglalja a deviáns másságot is. A társadalom többsége a devianciában nemcsak a különbséget látja, hanem ezzel (negatív) értékítéletet is megfogalmaz, értékbeli különbségtételével az uralkodó magatartásszabályokat megszegő egyén tulajdonságát vagy viselkedésformáját értékeli, voltaképpen eltávolít, elhatárol. A többség ezzel a cselekvéssel a szóban forgó személy vagy közösség önértékelését is megformálja. (ILLYÉS 1994, 128–132.)

5. A deviancia fogalma

Ebben a fejezetben már utaltunk arra, hogy a deviancia elterjedtebb megfogalmazása szerint *egy adott közösségben uralkodó és a közösség többsége által egységesen elfogadott normáktól való eltérést, elhajlást jelent*. A deviáns jelző önmagában sokféle magatartásformát jelöl, magyarázatára ma már széles elméleti tudásanyag áll rendelkezésünkre. Okait az elmúlt több mint egy évszázadban sokféle tudományterületen vizsgálták, és az erről szóló elméletek képviselői közül egyesek individuális folyamatok, mások társadalmi hatások manifesztációjaként tartják számon, de a kriminológiai tudomány történetében ismert jó néhány megközelítés, amelyekkel azt próbálták bizonyítani, hogy a deviáns viselkedések genetikai vagy biológiai meghatározottságokban gyökereznek. Sokan úgy vélik, hogy a deviánsnak minősített egyén magatartásának veszélyességi fokát leginkább az fejezi ki, hogy a megsértett szabályokhoz milyen közösségi attitűdök kötődnek, vagyis mennyire fontos és meghatározó értékeken alapulnak. Mivel a normasértőnek tartott viselkedés köztudatban elterjedt fogalomköre magában foglal számos „eltérő”, de veszélytelen viselkedésformát vagy jelenséget, célszerű kijelölni azokat a szempontokat, amelyek figyelembevételével kiemelhető és leszűkíthető a legnagyobb kockázatot jelentő deviációk csoportja. A deviánsnak tartott magatartások definíciói között vannak olyan közös vonások, amelyek egységesen utalnak az univerzálisan károsnak ítélt magatartásformákra. Többek között 1. a társadalom többsége negatív értékítéletét fejezi ki a deviánsnak minősített magatartásokkal szemben; 2. az adott magatartás komplex reakciót vált ki mind a társadalom tagjaiból, mind a kontrollintézmények részéről; 3. a deviáns viselkedésforma nem lehet túlsúlyban a konform magatartásformákhoz képest; és 4. veszélyt jelent az egyénre és a közösségre, beleértve a deviáns személyt önmagát is (ön- és közveszélyesség). *Efféleképp a deviancia olyan magatartás, amelyet a társadalom többsége elítél, a közösség és a kontrollintézmények reakcióját váltja ki, kisebbségben van az uralkodó magatartásmintákhoz képest, valamint ön- vagy*

közveszélyes. (GÖNCZÖL–KEREZSI 1993; ROSTA 2007; GIDDENS 2008; ANDORKA 2006; BECKER 1963, 19–72.)

A kriminológiában leginkább a deviancia modern megfogalmazása használatos, amelyben az ön- és közveszélyességet hangsúlyozzák fő szempontként, és a deviánsnak minősítést a kiváltott intézményes reakció meglétéhez kötik. Egyes jelenségek deviánsnak minősítése önmagában sem egyszerű, de a devianciákkal szemben kialakuló különféle társadalmi viszonyulások ezt még bonyolultabbá teszik például azzal, hogy egyes magatartásokat „túrtként, még toleráltként és már tiltottként” kezelnek. A deviáns cselekvések megítélését az is befolyásolja, hogy a társadalom mikor, milyen módon és eszközökkel reagál a negatív megnyilvánulásokra. Ennek háttérében jelentős szerepet tölt be a már említett társadalmi toleranciaképesség, a tradíciók és a kultúra, valamint az adott társadalom kormányzatának törekvései és a deviancia kezelésére irányított valós erőfeszítései (például hogy milyen mértékű erőforrásokat fordít a társadalmi jelenség kezelésére). A kormányzat devianciakezelésben hozott döntései tehát meghatározzák a devianciák társadalmi értelmezését pozitív és negatív irányban egyaránt. Voltaképpen ez azt jelenti, hogy a kormányzati reakciók kimenetele a devianciákat mérséklő és a deviáns jelenségek reprodukcióját vagy devianciaspirált² generáló egyaránt lehet. (GÖNCZÖL 2016, 115–116.) A modern kriminológiai megfogalmazás szerint tehát a deviancia „az átlagostól, az uralkodó normáktól, az elvárt és még tolerált magatartási formáktól eltérő olyan ön- és/vagy közveszélyes magatartások halmaza, amelyek a többségi társadalom oly mértékű erkölcsi rosszallását váltják ki, hogy a kormány a féken tartásukra – a szaktudományok fejlettségének és az uralkodó felfogásoknak megfelelő – intézményes reakciókat rendszeresít”. (GÖNCZÖL 2016, 117.)

6. A deviancia értelmezése

A fogalmi meghatározásokból kitűnik a deviancia egyfajta *relatív* értelmezése, vagyis hogy egyes magatartások csak abban a társadalmi kontextusban és korszakban értelmezhetők deviánsnak, ahol és amikor megtörténtek/megtörténnek. Számos példa adódik arra, hogy egy cselekedet egyik közösségben törvénytörő, máshol viszont nem követi társadalmi rosszallás. Ennek egyik magyarázatára a tradíciók és a kultúra kiemelésével már utaltunk, eszerint a deviancia társadalmanként más-más érték- és normarendszerhez képest konstruálódik, ami a deviánsnak minősítés eltérőségét is automatikusan magában hordozza.³ A normasértő cselekvésformák megítélésében gyakori a társadalmakon belüli nézetváltás is, főként, amikor az adott normasértés kriminalizálódik vagy dekriminalizálódik, valamint amikor olyan időlegesen kivételes cselekvés alapozza meg, amelynek hasznossága felülmúlja veszélyességét.⁴ Viszont más a helyzet azokban az esetekben, amikor egy magatartással szemben a többségi társadalom negatív viszonyulása sokkal stabilabb, időben és térben is hosszú ideig tartó elítélés alá esik, vagy *abszolút*⁵ érvényű. (ROSTA 2007) A hétköznapi tapasztalatok szerint normasértés majdnem minden ember életében előfordul, függetlenül

² A devianciaspirál akkor valósulhat meg, amikor egyes normasértő tendenciák más normasértéseket felerősítenek.

³ Ilyen lehet például az abortusz eltérő szabályozása.

⁴ Egy enyhébb súlyú törvénytörő magatartás emberéleteket ment.

⁵ Ilyen devianciakörbe tartozik az ember életének kioltása.

konformitásától. Nem mindegy azonban, hogy az elvárt magatartási szabály megszegése alkalmoszerű vagy folyamatos, szándékolt, gondatlan vagy csupán a véletlen műve, elsődleges, másodlagos vagy pusztán hamisan kreált. (BECKER 1963) Lényeges szempont, hogy a szabályszegés milyen súlyú károkat okoz, milyen irányból szerveződik (individuális vagy rendszerszintű), és egyáltalán ismertté válik-e, vagy titokban marad. Ebben az esetben attól függetlenül is deviáns, hogy arra nem derül fény, és nem követi szankció.

7. A deviancia pozitív funkciói

Már több mint egy évszázada elfogadott tézis, hogy a devianciának a társadalomra nézve nem csupán negatív hatásai vannak. A normahatárok átlépése olyan megszokottól való eltérésként is értelmezhető, amely egy közösség működésének rigiditását feloldva a fejlődés és a modernizálódás irányába mutat, megerősíti és tudatosítja a társadalmi szabályokat, kijelöli a normarendszer határait, hangsúlyozza a kontrollintézmények működésének hiányosságait és fontosságát, vagyis pozitív funkciókkal rendelkezik. *Émile Durkheim* a 19. század végén arról írt, hogy a bűnözés minden társadalom része, és ha az elfogadott magatartásmintákhoz képest nincs túlsúlyban, normális jelenséggé definiálható. (DURKHEIM 1893, 2001; GÖNCZÖL–KEREZSI 1993, 10.) Durkheim elmélete azóta sem vált meghaladottá, sőt sokan a biztonság holisztikus fogalmát is egyfajta egyensúlyi állapotként értelmezik, amely akkor optimális, amikor a társadalom legtöbb tagja még elfogadja a biztonságát veszélyeztető kockázatok szintjét (például a bűnözést). A deviancia pozitív funkciói abban is megnyilvánulnak, hogy folyamatosan revitalizálják a társadalom ellenálló képességét, és ezzel alkalmassá teszik a közösséget a jelenségek visszaszorítására. Az *egyensúly* a deviáns magatartások pozitív funkcióinak középponti eleme. Ennek egyik legjellemzőbb példája az alkoholfogyasztás az olyan közösségekben, ahol kulturális beágyazottságának köszönhetően nem tiltott, de mértéktelen fogyasztása már alkoholizmushoz vezet, ami a klasszikus devianciák egyike. Lehet úgy is fogalmazni, hogy ha az alkoholfogyasztás kulturálisan még elfogadott szintjének fenntartása nem valósul meg a mértéktelenség miatt, az alkoholfogyasztás túlsúlyba kerül, és elítélt életvitelhez vezet.

8. Devianciák

Ebben a fejezetben már többször érintettük, hogy nem indokolt minden elítélt cselekvést egy fogalmi ernyő alatt tartani, ezért a fogalmi súlyozásra feltétlenül szükség van (például egy közösségben a megszokottól eltérő viselkedésre motiváló új trend nem sorolható a devianciák körébe). A sokféle eltérő magatartás közül éppen ezért a kriminológia és a szociológia a régóta devianciaként számon tartott *alkoholizmust*, *kábítószer-fogyasztást*, *mentális betegségeket*, *öngyilkosságot* és a *bűnözést* sorolja ebbe körbe, amelyek közül nem mindegyik manifesztálódik közvetlenül joginorma-sértésként. Mivel a klasszikus devianciák ok-okozati összefüggéseit, valamint a bűnözéshez és más devianciákhoz kapcsolódását kötetünkben több helyütt részletesen kifejtik, ebben a fejezetben kizárólag a rövid fogalmi meghatározásukra szorítkozunk.

8.1. Alkoholizmus

Az alkoholizmus egyénre és társadalomra gyakorolt hatásának vizsgálata számos hazai és nemzetközi kutatás középponti témája, ezért erről széles ismeretanyag áll rendelkezésünkre az addiktológia, a pszichológia és pszichiátria, valamint a szociológia irodalmaiban. A kriminológia az alkoholizmus ön- és közveszélyes vetületeit, a bűnözéshez való kapcsolódását, a kriminogén jelenséggé alakulásának ok-okozati összefüggéseit, valamint a különféle devianciaspirálok kialakulásában betöltött szerepét hangsúlyozza ki, és inkább hagyatkozik más tudományterületek pontos fogalmaira. Az alkoholizmus különféle definícióiban nagyon sok az átfedés. A szakirodalmakban többnyire individuális és társadalmi gyökerekből eredeztetik az alkoholbetegséghez vezető destruktív folyamatokat, miközben hangsúlyozzák az alkoholfogyasztás kulturális beágyazottságának szerepét és funkcióját, bizonyos mértékű fogyasztásának társadalmi elfogadottságát. Fejezetünkben a két fontos megközelítést tartalmazó pszichiátriai és szociológiai megfogalmazást használjuk.

Az *Ozsváth Károly* és munkatársai által kidolgozott definíció szerint az alkoholizmus „az alkohol rendszeres és mértéktelen hozzászokásszerű fogyasztásából eredő, testi és lelki károsodásokkal járó állapot, mely az alkoholfogyasztásról való leszokás képtelenségével társul. Az alkoholhoz való kóros ragaszkodás jellemzője, hogy az alkoholista elhanyagolja a munkáját, szociális kapcsolatait, a környezetével konfliktusba kerül, viselkedésének integráltsága progresszív módon romlik”. (OZSVÁTH 2011, 24–25.)

Tringer László magyar pszichiáter, neurológus fogalomhasználata alapján „alkoholbetegségről akkor beszélünk, ha a rendszeres alkoholfogyasztás mellett testi, lelki és szociális tünetek jelennek meg. A rendszeres italozás még nem feltétlenül alkoholizmus. Alkoholos eredetű szervi ártalmak azonban rendszeres italozás mellett is kialakulhatnak.” (TRINGER 2010, 246.)

A szociológiai definíció sokkal inkább az egyén és a környezete kölcsönhatására fókuszál, és az alkoholizmus helyett alkohollal kapcsolatos problémákat említ, illetve az alkoholista személy környezeti jellemzőit írja körül. A szociológiai meghatározás szerint „az alkoholista olyan személy, akinek – életében, családjában munkahelyén, lakó-környezetében, egészségi állapotában – az alkohol fogyasztása súlyos problémákat okoz”. (ANDORKA 2006, 602.)

Az alkoholproblémák kialakulásának első lépcsőfokaként a szakemberek a kockázatos alkoholfogyasztást említik, amely voltaképpen az alkoholivással összefüggő ártalmak kialakulásának kezdete, de még nem jelenti az alkoholfüggőséget és az alkoholabúzust sem. (GEREVICH–VANDLIK 2017, 13.) A kockázatos fogyasztás előzménye sokféle okból eredeztethető, például presszionált élethelyzetekben feszültségoldó hatása miatt, testi és lelki betegségek fájdalmainak enyhítésére, korosztályi meghatározottságként. Az alkoholbetegek életnarratíváiból vagy beszámolóiból kitűnik, hogy az alkoholfogyasztás leggyakrabban a családi kisközösségben kezdődik a szülői alkoholfogyasztásból, amit modellként a szocializálódó fiatal átvesz, és amit később a kortárs csoport is megerősít. Bármely okból is fogyasztják a szeszes italokat, az alkoholbetegség kialakulásában meghatározó a szer mennyisége, fajtája (például tömény szeszes ital) és a fogyasztás rendszeressége. Különös szerepe van annak, hogy az alkohol gátlásoldó hatása milyen mértékben ágyazódik be az egyén problémamegoldó sémái vagy a közösség kulturális szokásai közé. A kockázatos ivást többnyire a mértéktelen alkoholfogyasztás követi, amely igen gyakran alkoholabúzust is

vezet. Alkohollal való visszaélés alatt értendő, amikor az egyén elhanyagolja munkahelyi kötelezettségeit, kimondottan kockázatos helyzetekben is alkoholt fogyaszt, és ezzel veszélyt idéz elő (például rendőr szolgálata közben). Rendszeres italozása miatt gyakran összeütközésbe kerül a hatóságokkal, egyre többször tanúsít agresszív, erőszakos magatartást környezetében, aminek egyik jele a társadalmi kapcsolatainak és státuszának elvesztése. (OZSVÁTH 2011, 24.)

Az addiktológia tudományában az alkoholfogyasztást és ezzel az alkoholizmust is több irányból tipizálják. Ezek közül az egyik legismertebb a *Levendel László* által levezetett tipológia, amely a tapasztalt magatartásokat figyelembe véve sorolja a társadalom tagjait különböző csoportokba. A tipológia alapján megkülönböztethetők (LEVENDEL 1987, 11–12.; LÉVAY 2016, 520.; TRINGER 2010, 249.):

- *absztinensek*: alkoholos italt egyáltalán nem fogyasztók;
- *szociális ivók*: akik az esetek többségében mértékletesen fogyasztanak alkoholt, nem vagy csak ritkán részegednek le;
- *excesszív ivók* (kockázatos ivók): idetartoznak azok a fogyasztók, akiknél az elfogyasztott alkohol mennyiségében vagy a lerészegedés gyakoriságában már megnyilvánul az alkoholfogyasztás mértéktelensége;
- *alkoholbetegek*: akik függő helyzetbe kerülnek az alkoholtól, pontosabban addiktívá válnak. Az alkoholfüggőség más megközelítésből több tünettel járó állapot: a) kényszerítő vágy az ivásra; b) kontrollra való képtelenség; c) megvonási tünetek megjelenése; d) alkohollal szembeni tolerancia; e) egyre több idő eltöltése az alkohol megszerzésével és fogyasztásával; f) az ivás a legnagyobb örömforrás; g) az önkárosítás figyelmen kívül hagyása;
- *krónikus alkoholbetegek*: akik már valamely testi, lelki, szellemi károsodást szenvedtek az alkoholtól. A köztudatban idült alkoholistáknak nevezik a krónikus alkoholbetegségben szenvedő egyéneket.

Elvin Morton Jellinek amerikai fiziológus alkoholkutatásaiban kifejlesztett tipológiáira (1960) jelenleg is számos szaktudomány képviselője hivatkozik. A Jellinek által felállított csoportosítás kellő részletességgel jeleníti meg az alkoholfogyasztás különböző formáit – noha azóta már sokféle osztályozás látott napvilágot. A neves kutató ötféle jelöléssel (α – ϵ) strukturálta az alkoholívás szintjeit a függőségi formák és viselkedési minták alapján (1. táblázat).

1. táblázat

Az alkoholizmus típusai Jellinek szerint

Jelölés	Név	Függőség	Leírás	Megoszlás
α	konfliktusívó	pszichológiai	kontrollvesztés nincs, absztinenciára képes	5%
β	alkalmi ivó	nincs	kontrollvesztés nincs, absztinenciára képes	5%
γ	iszákos, szenvedélyes ivó	pszichés, majd szomatikus	kontrollvesztés, fokozott tolerancia, időnként absztinencia	65%
δ	rendszeres, (szokás-) ivó	pszichés	absztinenciára képtelen, ritkán részeg, de folyamatos az alkoholhatás	20%
ϵ	epizodikus ivó	pszichés	többnapos ivás, excesszusok, kontrollvesztés	5%

Forrás: JELLINEK 1960; TRINGER 2010, 248.

Magyarországon az elmúlt húsz évben a nyilvántartott alkoholbetegek száma folyamatosan csökkent, 2016-ban több mint 50%-os csökkenés volt tapasztalható az 1997-es évhez képest. Az alkoholizmus mértékének alakulása ezzel nem mutatható ki, ugyanis az alkoholbetegek a legtöbb esetben valamely súlyos tünet vagy tünetegyüttes esetén jelennek meg az egészségügyi rendszerben, vagy ebből fakadóan normasértő cselekményeik útján kerülnek a hatóság látókörébe. Emellett ott van más hasonló állapotot előidéző szerek (kábitószerek) használatának lehetősége a hozzájutást megkönnyítő feketepiaci határokon átnyúló működéséből fakadóan. Az alkoholfogyasztást a mai napig nagy látencia övezi (2. táblázat).

2. táblázat

Alkoholbetegek számának alakulása Magyarországon 1997–2016 között

Év	Az alkoholisták becsült száma, ezer	A nyilvántartott alkoholisták száma				Tízezer lakosra jutó nyilvántartott alkoholista
		férfi	nő	ismeretlen	összesen	
1997	808	38 349	10 746	–	49 095	48
1998	860	38 568	11 405	–	49 973	49
1999	866	36 403	10 840	–	47 243	47
2000	829	32 326	9 946	–	42 272	41
2001	755	30 318	9 046	–	39 364	39
2002	718	26 554	8 973	–	35 527	35
2003	718	26 296	8 776	–	35 072	35
2004	692	24 340	8 879	–	33 219	33
2005	432	24 470	8 418	–	32 888	33
2006	509	21 682	7 340	–	29 022	29
2007	490	18 778	7 262	–	26 040	25
2008	539	14 301	5 670	181	20 152	20
2009	559	11 178	3 893	–	15 071	15
2010	522	13 772	4 856	356	18 984	19
2011	475	11 675	3 907	453	16 035	16
2012	434	8 108	3 277	–	11 385	11
2013	390	8 651	3 392	370	12 413	13
2014	408	11 188	3 556	–	14 744	15
2015	393	11 329	4 354	–	15 683	16
2016	375	12 952	5 033	–	17 985	18

Forrás: KSH 2018

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján Magyarországon 2006-ig háromszor annyi férfi szenvedett alkoholbetegségben, mint amennyi nő. A nemek közötti különbség 2016-ig folyamatosan csökkent, a nők körében egyre több alkoholfogyasztó vált alkoholbeteggé mindamelllett, hogy az alkoholisták száma összességében csökkent. A nőknél a legtöbb esetben 25 éves kor után erősödik az alkoholtolerancia és az alkoholizmus. Szorongásoldó hatása miatt fogyasztják, esetükben többnyire nem vezet agresszív, erőszakos magatartáshoz, sokkal inkább büntudathoz és depresszióhoz. A női alkoholfogyasztóknál az alkoholizmus kialakulásában jelentős szerepe van a környezet hatásának. A férfiaknál ennél korábban is kialakulhat a rendszeres és káros fogyasztás, ami a családon belüli eseményekhez,

szülői alkoholizmushoz is szorosan kötődik. A férfiak esetében nagy az esélye az antiszociális személyiségstruktúra kialakulásának, a vagyoni elleni és erőszakos bűncselekmények elkövetésének és a bűnöző karrier kialakulásának. (OZSVÁTH 2011, 25.)

8.2. Kábítószer-fogyasztás

A drogok legtöbb típusával szemben ma már nincs társadalmi tolerancia, fogyasztásuk jogi normasértés Magyarországon, és ez alól csupán néhány indokolható kivétel említhető, mint például a gyógyászati célú használat. A drogról elmondható, hogy néhány típusának negatív élettani és társadalmi hatása dinamikus, időben rövid lefolyású destruktív hatást idéz elő. Ezzel szemben vannak olyan országok, ahol még a mai napig is engedélyezett egyes – Magyarországon tiltott – drogok fogyasztása, ebből fakadóan a szerek használatának korlátozására és kezelésére irányuló kormányzati intézkedések és társadalmi attitűdök társadalmanként eltérhetnek.⁶ Abban az esetben, ha a drogfogyasztást devianciaként kívánjuk meghatározni, feltétlenül szükséges pozicionálni a *drog* globálisan elterjedt jelentését. Míg a drog legáltalánosabb fogalomként magában foglal minden olyan kémiai anyagot, amely a szervezetben megváltoztatja annak valamilyen működését (például gyógyszeres), addig Magyarországon a drogok szóhasználata leginkább a tiltott szerekre utal. (DEMETROVICS 2007, 31.) Az emberi szervezet valamely működését megváltoztatni képes szerek használatára nem mindig tekinthetünk devianciaként, csak akkor, ha ez alatt a szó szoros értelemben súlyos pszichoszomatikus károkat okozó szerek használatát értjük, vagy olyan anyagokat, amelyek jogi státuszuk alapján tartoznak a tiltott szerek kategóriájába. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben a jogalkotó kábítószer elnevezést használ, amely ezúttal az „illegális drogokra” vonatkozik, vagyis a büntető anyagi jogban az anyagok tiltott jellegét fejezi ki. Emellett a jogalkotó a Btk. 459. § (1) bekezdés 18. pontjában más jogszabályok tartalmára hivatkozva definiál, és leszűkíti a drogok fogalmi körébe tartozó szerek körét. Tehát abban az esetben, ha a drog illegalitását szeretnénk kifejezni, akkor a törvényben hivatkozott listán szereplő szerek fogyasztását kell figyelembe venni. Röviden összefoglalva, *minden illegális szer fogyasztása devianciának tekinthető, de nem minden drogfogyasztás jár deviáns minősítéssel*. Ugyanakkor vannak olyan anyagok, amelyek mértéktelen használatát mégis devianciaként tartják számon annak ellenére, hogy nem szerepelnek a tiltott szerek közt (például az alkohol). Ebből az következik, hogy egyes kémiai anyagok fogyasztása csak hosszú távú hatását tekintve válhat deviáns magatartássá (például a nagy mennyiségű alkohol mértéktelen fogyasztása alkoholizmushoz vezet).

A pszichiátriai fogalom szerint a drog „azoknak az anyagoknak az összefoglaló neve, amelyek túljutva a vér-agy gáton, megváltoztatják a központi idegrendszer működését. Rendszeres és túlzott fogyasztásuk dependenciát, toleranciát, azaz addikciót okozhat.” (OZSVÁTH 2011, 175.) *Demetrovics Zsolt* a fogalomba tartozó kémiai anyagokat *pszichoaktív szerek*ként definiálja, és a kifejezést akkor tartja optimálisnak és hasznosnak, ha minden ilyen hatást kifejteni képes anyagot magában foglal. „A pszichoaktív szerek alatt azokat a kémiai anyagokat értjük, amelyek hatásukat a központi idegrendszeren, azaz az agyon

⁶ A kábítószer használatáról és a szabályozásról részletesen lásd Sivadó Máté *Kábítószer-bűnözés* című fejezetét.

és a gerincvelőn keresztül fejtik ki. A jelentés értelemszerűen független az adott pszichoaktív szer jogi státuszától, azaz legális vagy illegális mivoltától.” (DEMETROVICS 2007, 32.) A pszichoaktív szerek okozta addikció a pszichiátriai szakirodalom szerint egy olyan állapot, amelyet valamely természetes vagy szintetikus anyagok egymást követő alkalmazása vált ki, amelyben az egyént kényszeres cselekvés és sajátos életforma jellemezheti. Két alapvető formája a *kémiai* és a *viselkedési* addikció, ezek közül az előbbi esetében valamely függőséget okozó szer rendszeres fogyasztása, az utóbbi háttérében a későbbi cselekvések állnak. (OZSVÁTH 2011, 11.) A pszichoaktív szereket sokféleképp csoportosítják.

Magyarországon az elmúlt húsz évben a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) által gyűjtött adatok alapján emelkedett a kábítószer-ártalmak miatt kezelésen megjelent kábítószer-fogyasztók száma. Nyilvánvalóan a valós fogyasztási adatok ennél jóval drasztikusabbak a magas látencia miatt. A számszerű emelkedés háttérében sokféle társadalmi és globális változás áll, többek között a kábítószer-kereskedelem nemzetközi terjeszkedése, a magyarországi keresletnövekedés, a kábítószerhez való könnyű hozzáférés (például online felületeken), a megfizethetőség és az olcsón előállítható szintetikus drogok terjedése. A kezelésen megjelent fogyasztók száma 2006-ban és 2011-ben volt a legmagasabb, főként a férfiak körében. Meg kell jegyezni, hogy a férfiak ebben a devianciában is magasabb számban szerepelnek, mint a nők (3. táblázat).

3. táblázat

Kábítószer-fogyasztók számának alakulása Magyarországon 1997–2016 között

Év	Első alkalommal kezelésen megjelent kábítószer-fogyasztók	Kezelésen megjelent kábítószer-fogyasztók		
		férfi	nő	összesen
1997	4 368	5 729	2 765	8 494
1998	5 275	6 459	2 999	9 458
1999	5 770	8 032	4 733	12 765
2000	4 701	8 784	4 005	12 789
2001	4 342	8 356	3 693	12 049
2002	4 717	7 544	5 233	12 777
2003	5 958	9 267	5 726	14 993
2004	5 655	9 477	4 688	14 165
2005	6 319	9 931	4 862	14 793
2006	5 673	10 477	5 003	15 480
2007	4 050	8 942	4 655	13 597
2008	4 635	9 264	5 089	14 353
2009	3 802	7 996	5 144	13 140
2010	5 337	9 854	7 069	16 923
2011	5 781	10 858	5 292	16 150
2012	5 883	9 662	6 354	16 016
2013	4 864	7 906	4 208	12 114
2014	6 866	9 878	4 390	14 268
2015	5 566	8 833	3 517	12 350
2016	3 988	9 357	4 235	13 592

Forrás: KSH 2018

8.3. Öngyilkosság

Az öngyilkosság a világon mindenhol kiemelt problémaként kezelt jelenség, amelynek számszerű alakulását időről időre sokféle individuális és szociális tényező befolyásolja. A szuicid cselekmények még a 21. században sem mentesek a társadalmi, gazdasági, kulturális meghatározottságtól, kormányzati döntésektől, társadalmon belüli és globális változásoktól, sőt nagyon sok esetben láncolatba fűződnek más devianciákkal (alkohol- és kábítószer-fogyasztás, mentális betegségek). Egyes kutatók szerint az öngyilkosságokat még ma is túlmedikalizálják, holott az öngyilkosság épp annyira társadalmi jelenség is, amely származhat a társadalmi integráció zavaraiából. (ZONDA–PAKSI–VERES 2011, 8.) Az öngyilkosságok természetét magyarázó jelentős elméletek egyike Durkheim nevéhez fűződik, aki több mint egy évszázada alaposan körüljárta az akkori francia társadalom egyik legnagyobb problémájaként felbukkanó jelenséget. (DURKHEIM 1897/1982) Az 1897-ben készült, később világhírűvé vált *Az öngyilkosság (Le Suicide)* című művét azóta sok kritika érte – főként kutatásának módszertanát illetően –, viszont tagadhatatlanul stabil alapokat fektetett le a jövőbeni kutatások számára. Bár Durkheim munkájában inkább a szociális integráció zavarait hangsúlyozta, valójában a pszichés zavarok, negatív lelkiállapotok vagy egyéb individuális tényezők is közrejátszanak a mai értelemben vett szuicid cselekvésekben. E két vonulat a biológiai tényezőkkel kiegészülve uralkodó az öngyilkosságokat vizsgáló tudományterületeken. Magyarországon az öngyilkosság fogalmai közül az egyik legismertebb *Buda Béla* magyar orvos, pszichiáter nevéhez fűződik: „Mind a mindennapi, mind a tudományos fogalomhasználat szerint öngyilkosságot követ el az az ember, aki életének saját maga vet véget. Az öngyilkosság három kritériuma: (1) meghalás tudatos szándéka; (2) egy módszer képze, mely módszer alkalmas az élet kioltására; (3) e módszer cselekvéssémájának megvalósítása.” (BUDA 2001, 60.) Az öngyilkosság más pszichiátriai irodalomban is hasonló fogalmi tartalomként jelenik meg, vagyis „az öngyilkosság vagy öngyilkos magatartás egy összefoglaló fogalom az öngyilkossági gondolatok, szándék, kísérlet és tett jelenségeire”. (OZSVÁTH 2011, 248.)

A szuicid magatartások optimális értelmezésének fontos eleme az *öngyilkossági kísérlet*, amelyről a szakirodalmak többnyire egységesen vélekednek. Kísérlet ebben az értelemben az a cselekvés, amikor valaki az öngyilkosság szándékával károsítja testi integritását, de végül nem jár eredménnyel. Maradva *Buda Béla* okfejtéseinek logikai láncolatánál, az öngyilkossági kísérlet legalább négy ismérv alapján határozható meg: *1. a kísérlet esetén a meghalás szándéka nem elég erős vagy nem teljesen egyértelmű; 2. az öngyilkosság módszere nem elég hatékony; 3. az öngyilkossági cselekedet hibás vagy nem megfelelő; 4. a halál bekövetkezését valamilyen külső segítség megakadályozza.* (BUDA 2001, 60.; OZSVÁTH 2011, 250.)

Az öngyilkosságot a köztudatban sokféle megítélés övezi, és a tudományos vizsgálatok eredményei is szerteágazó okokat sorakoztatnak fel. Ezek közül leginkább az alkoholizmust, a kábítószer-fogyasztást, a családon belüli abúzusokat, a családi állapotot, kort és nemet, a lakóhely és lakóterület sajátosságait, az agressziót és a depressziót, illetve a modelltanulást és az öröklődést emelik kutatásaik középpontjába. Az öngyilkosságok különféle formája néhol előzmény, más esetekben következmény. A leggyakrabban vizsgált agresszióval párosulva megnyilvánulhat: *1. kiterjesztett öngyilkosság formájában*, vagyis amikor az egyén egy másik személyt is magával visz a halálos cselekvésbe (például

a szülő önmagát és gyermekét is megöli); 2. *kettős öngyilkossági paktumban*, pontosabban két ember megegyezésén (paktumán) alapuló közös öngyilkosságban; 3. *csopartos öngyilkosságban*, amikor több ember egyszerre, valamilyen közös meggyőződés alapján hajtja végre a letális öndestrukción; 4. *öngyilkos merényletek alakzatában*, amikor egy személy saját életét áldozza valaminek az elérésére, valamely meggyőződés, hit, eszme vagy elvont ideológia mentén. (TEMESVÁRY 2010, 189.)

Magyarországon a befejezett öngyilkosságok száma az elmúlt harminc évben (1987–2017) lassan, de folyamatosan csökkent (4. táblázat). Azonban a KSH statisztikai adataiból kitűnik, hogy az öngyilkosságok csökkenő tendenciája néhol stagnált, egyes időszakokban számszerűen emelkedett. Ilyen volt a 90-es évek elején a rendszerváltoztatás társadalmi anomíát előidéző korszaka, de emellett számos más tényező is számításba vehető. A szuicid cselekvések csökkenő tendenciája a jólét és a jóllét emelkedésének, az orvostudomány fejlődésének, az öngyilkosság kezelésében érintett intézmények professzionalitásának, illetve a gyors és hathatós megelőzési módoknak köszönhetően tovább folytatódik.

Az öngyilkosságok statisztikai számadatai mögött, mint ahogy az alkoholbetegek és a kábítószer-fogyasztók esetében is, a látencia jelentős szerepet játszik. A hatóságok gyakran nem szereznek tudomást az öngyilkossági kísérletekről. Ennek az egyik iskolapéldája a halálos kimenetelű balesetek hátterében álló öngyilkossági szándék fel nem ismerése.

4. táblázat

Az öngyilkosságok számának alakulása Magyarországon 1987–2016 között

Év	Halálozás főbb okok szerint							
	fertőző és élősködők okozta betegségek	daganatok	keringési rendszer betegségei	légzőrendszer betegségei	emésztő-rendszer betegségei	balesetek	öngyilkosság	egyéb
1987	976	30 210	75 536	6 335	7 985	7 879	4 782	8 898
1988	898	30 238	74 410	6 013	7 861	7 770	4 377	8 475
1989	1 001	30 834	75 690	6 916	8 939	8 297	4 396	8 622
1990	963	31 221	76 369	6 644	9 015	8 760	4 133	8 555
1991	940	31 736	75 841	6 252	9 188	8 399	3 993	8 464
1992	960	32 676	76 258	6 951	10 846	8 582	4 000	8 508
1993	966	32 541	77 373	7 077	11 968	8 088	3 694	8 537
1994	881	32 993	74 182	6 874	12 068	7 774	3 625	8 492
1995	819	33 265	73 797	6 447	11 822	7 596	3 369	8 316
1996	785	33 876	73 980	6 200	10 023	6 925	3 438	7 903
1997	731	33 837	71 309	5 850	9 936	6 596	3 214	7 961
1998	717	33 951	72 403	5 289	10 488	6 575	3 247	8 200
1999	748	34 255	73 334	6 208	10 305	6 523	3 328	8 509
2000	659	33 679	68 873	5 168	10 047	5 875	3 269	8 031
2001	611	33 757	67 423	4 334	9 548	6 063	2 979	7 468

Év	Halálozás főbb okok szerint							
	fertőző és élősködők okozta betegségek	daganatok	keringési rendszer betegségei	légzőrendszer betegségei	emésztő-rendszer betegségei	balesetek	öngyilkosság	egyéb
2002	576	33 537	67 826	4 701	9 189	6 246	2 843	7 915
2003	499	34 062	69 050	5 439	9 445	6 303	2 801	8 224
2004	490	34 056	67 165	5 215	9 144	6 005	2 742	7 675
2005	501	32 057	70 938	6 502	8 504	5 078	2 621	9 531
2006	435	32 396	66 561	6 287	8 638	4 816	2 461	10 009
2007	480	32 747	66 547	6 771	8 814	4 663	2 450	10 466
2008	420	32 776	64 749	6 231	8 468	4 522	2 477	10 384
2009	493	33 174	64 921	6 466	8 217	4 401	2 461	10 281
2010	521	33 076	65 819	6 254	7 739	4 301	2 492	10 254
2011	616	33 274	64 250	6 594	7 306	3 948	2 422	10 385
2012	928	33 790	64 178	6 790	6 819	3 758	2 350	10 827
2013	904	33 274	62 979	7 009	6 390	3 654	2 093	10 475
2014	810	33 292	62 786	6 908	6 390	3 628	1 927	10 567
2015	882	33 321	65 493	8 503	6 362	3 751	1 870	11 515
2016	760	33 618	62 846	7 205	6 202	3 638	1 763	11 021

Forrás: KSH 2018

8.4. Mentális betegségek

A deviancia körébe sorolt mentális betegségeket a pszichiátriai és a pszichológiai irodalmakban olyan magatartás- és beilleszkedési zavarokként említik, amelyek az egyén teljesítő-képességét és szociális alkalmazkodását oly mértékben nehezítik vagy akadályozzák, hogy a személyiség korábbi kiegyensúlyozott működése tartósan kedvezőtlen irányba változik. (OZSVÁTH 2011, 210.) Az Amerikai Pszichiátriai Társaság (APA) által kiadott Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyv⁷ DSM V. I–III. tengelyébe, illetve a Világegészségügyi Szervezet (WHO) által felállított Betegségek Nemzetközi Osztályozása BNO-10. V. főcsoportjába tartozó mentális zavarok mindegyikét a normasértő jelenségeket holisztikusan vizsgáló szakemberek mégsem sorolják deviáns kategóriába – függetlenül azok szokványostól eltérő megjelenésétől. A mentális betegségek deviáns magatartásokhoz való viszonylagos kapcsolódását példázza a pszichiátria képviselőinek azon nézőpontja, miszerint a neurózisok vagy a gyermekkori beilleszkedési zavarok csupán közvetett módon állnak kapcsolatban a deviáns viselkedésekkel, vagyis többségük „predevianciának tekinthető”. (TRINGER 2010, 169.) Ha kriminológiai megközelítésből próbálnánk a mentális betegségeket normasértő jellegük

⁷ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders / Mentális rendellenességek körmeghatározó és statisztikai kézikönyve.

szerint osztályozni, leginkább azokat sorolnánk ebbe a kategóriába, amelyek kimenetele a deviancia fogalmi feltételeinek megfelel – különös tekintettel az ön- és/vagy közveszé-lyességre vagy a jogsértő magatartásokra. Egy kriminológiai szempontú meghatározás szerint a társadalmi beilleszkedési zavar olyan megbomlása az egyén és környezete köz-
 zötti kölcsönhatásban kialakuló egyensúlyi állapotnak, amely hosszan tartó *életvezetési inkompetenciával és/vagy antiszociális viselkedéssel* jár együtt. Ennek három fő oka van: 1. az egyén nem ismeri vagy nem fogja fel a társadalmi elvárásokat és követelményeket; 2. az egyén ismeri, de nem fogadja el és nem is tartja be a társadalmi követelményeket és elvárásokat; 3. az egyén ismeri és elfogadja a társadalmi elvárásokat, de valamely exogén vagy endogén befolyásoló tényező vagy ok miatt nem képes betartani és követni azokat. (SZAKÁCS 1994, 299.) Annak ellenére, hogy a mentális betegségek devianciának minősítése kifejezetten bonyolult, némely esetben mégis szembesülhetünk olyan formákkal, amelyek erőszakos magatartások alapjai (például az antiszociális személyiségzavar). A mentális betegségek szerteágazó kórképei és a deviáns magatartások kapcsolata egyáltalán nem stabil, destruktív következményt gyakran más devianciákkal való együtt járása esetén eredményez (például skizofrénia és az alkoholfogyasztás). Ebből a szempontból az epilepszia, a demencia, a skizofréniák, a paranoid kórképek és a depresszió is vezethet deviáns magatartáshoz, viszont önmagukban nem feltétlenül sorolhatók a deviancia fogalomkörébe. (HUSZÁR 2010, 128–137.)

Gyakoriak azok a kriminológiai nézőpontok, amelyek az organikus kórképeket egyáltalán nem tekintik devianciának, de figyelembe veszik azok közvetett vagy közvetlen hatásait, más devianciákkal való együtt járásuk lehetséges következményeit. Ezek közül az alábbi táblázatban mutatjuk meg a legismertebb kórképeket. Az erőszakos deviáns viselkedések hátterében a leggyakrabban a személyiségzavarok állnak, azok közül is a DSM 5-ben jegyzett személyiségzavarok B. csoportja (5. táblázat).

5. táblázat

A DSM V-ben felsorolt személyiségzavarok

A csoport	Jellemzői
szkizotip személyiségzavar	<ul style="list-style-type: none"> • kognitív perceptuális torzítások • viselkedési különbségek • szociális helyzetekben túlzott szorongás
szkizoid személyiségzavar	<ul style="list-style-type: none"> • szociális kapcsolatok iránti érdeklődés túlzott hiánya • közöny a visszajelzések iránt • érzelmi hidegség • elzárkózás • nagy fokú szociális izoláció
paranoid személyiségzavar	<ul style="list-style-type: none"> • mindent átható bizalmatlanság • másokkal kapcsolatos gyanakvás • minden megnyilvánulásban rosszindulatú megnyilvánulás érzése

B csoport	Jellemzői
<i>antiszociális személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • mások jogainak, biztonságának figyelmen kívül hagyása • szociális együttélés normáinak megsértése • alacsony frusztrációs tolerancia • gyakori agresszív magatartás • hazugság és mások becsapása • büntudat hiánya • a tettek racionalizálása
<i>borderline személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • érzelmi hullámlás • krónikus üresség érzése • viselkedés kontrolljának hiánya és az ehhez társuló impulzivitás, agresszió (önsértések is) • interperszonális kapcsolatokban mutató nagy fokú hullámlás (idealizálás-lebecsülés) • főleg stresszhez társult paranoid, disszociatív tünetek
<i>narcisztikus személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • nagyzó elképzelések (különlegességérzés, elvárt csodálat) • mások kihasználása • empátiahiány
<i>hisztrionikus személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • túlzott emócionális • gyorsan változó érzelmek • teátrális viselkedés • túlzott figyelemkeresés
C csoport	Jellemzői
<i>elkerülő személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • kritikától, visszautasítottságtól való félelem • meg nem felelés érzése • gátoltság • vonakodás új helyzetekben való részvétel esetén
<i>dependens személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • túlzott gondoskodás iránti igény • alárendelő, megkapaszkodó, tapadó viselkedés • szeparációtól való félelem
<i>kényszeres személyiségzavar</i>	<ul style="list-style-type: none"> • rendhez, szabályokhoz való ragaszkodás • perfekcionizmus • aggályoskodás • rugalmatlanság

Forrás: KELEMEN 2017, 177–187.

Magyarországon a pszichiátriai intézményekben kezelt betegek száma 1995-től folyamatosan emelkedett, 2005 és 2008 között érte el csúcspontját, majd egy fokozatos csökkenés vette kezdetét a mai napig. A gyermek- és fiatalkorú pszichiátriai kezelték száma hasonlóképp alakult, azonban 2008-tól számuk a felnőtt betegekhez képest ingadozó, de még így is jóval alacsonyabb, mint a korábbi évtizedekben. A mentális betegségek deviáns magatartásformái nagyon gyakran más devianciákkal, főként a drogfogyasztással állnak szoros kapcsolatban, de számos más társadalmi hatás is elősegíti a normasértő magatartásformákban történő kivételésüket. A mentális betegségek esetében – mint ahogy az összes deviancia esetében – magas a látencia.

6. táblázat

Pszichiátriai kezelték számának alakulása Magyarországon 1990–2016 között

Év	pszichiátriai felnőttbeteg-gondozás			pszichiátriai gyermek- és ifjúságibeteg-gondozás		
	a gondozó- intézetek száma	betegfor- galom/ ezer fő	gondozásba vett új beteg	a gondozó- intézetek száma	betegfor- galom/ ezer fő	gondozásba vett új beteg
1990	132	921	19 719	43	173	11 662
1991	131	947	20 710	42	176	11 966
1992	133	983	21 772	43	178	12 989
1993	135	967	20 399	43	166	11 782
1994	134	981	19 211	42	155	10 870
1995	132	1 034	19 409	41	160	9 980
1996	134	1 116	22 268	41	162	10 370
1997	136	1 190	23 150	38	155	10 519
1998	138	1 234	22 686	41	152	9 728
1999	139	1 277	20 586	41	158	10 682
2000	139	1 262	22 432	39	141	9 585
2001	142	1 304	22 691	39	135	8 357
2002	144	1 331	23 081	38	139	9 214
2003	144	1 363	22 912	36	131	7 370
2004	144	1 395	22 892	38	140	7 211
2005	146	1 431	24 567	36	197	6 916
2006	146	1 482	24 305	36	166	5 724
2007	145	1 251	26 553	36	145	5 065
2008	139	1 126	24 131	35	102	5 891
2009	135	1 186	18 560	24	81	4 531
2010	139	1 177	18 496	26	100	4 434
2011	140	1 184	15 385	26	97	3 405
2012	137	1 129	14 676	26	99	4 133
2013	135	1 084	15 680	24	101	3 363
2014	139	1 104	15 452	22	86	3 968
2015	138	1 056	14 159	24	100	3 952
2016	137	1 025	14 192	24	82	4 355

Forrás: KSH 2018

8.5. Bűnözés

A bűnözés okairól, következményeiről, alakulásáról és fogalmi meghatározásáról korábban már részletesen írtunk, ezért most csupán egy táblázatban mutatjuk be a hatóság előtt ismertté vált bűncselekmények számszerű alakulását Magyarországon (7. táblázat). A bűnözés olyan deviáns cselekvések összessége, amelyek kivétel nélkül jogi normát sértenek, és a legsúlyosabb devianciáknak számítanak. A bűnözés egyben olyan deviancia, amely

főként következményként kapcsolódik más normasértésekhez. A bűnelkövetés hatására aktivizálódó intézményi reakciót gyakran megelőzik más destruktív folyamatok, mint például az alkoholizmus, amely először az egyénre, majd annak környezetére fejt ki negatív hatást, azután olyan stádiumba ér, ahol az egyén erőszakos vagy vagyoni elleni bűncselekményeket követ el. A bűnözés csökkentése elsődlegesen proaktív intézkedésekkel, vagyis a bűnözéshez vezető körülmények befolyásolásával érhető el.

A KSH adatai alapján a bűncselekmények száma az 1990-es években folyamatosan emelkedett, 1998-ban több mint 600 ezer bűncselekmény történt Magyarországon. A 2000-es évektől a jogsértő cselekmények száma 400 és 450 ezer közé süllyedt, 2012-ben megközelítette az 500 ezret, majd drasztikus csökkenéssel 2017-ben már csak 226 452 bűncselekményt regisztráltak, az 1989-es évhez hasonlóan. Az elmúlt évtizedekben számos társadalmi változás és globális hatás – csakúgy, mint a kodifikációban bekövetkezett változások – alakították a regisztrált bűncselekmények számának alakulását, és így közvetve a bűnözést. Magyarországon, ahol a felnőtt korú elkövetők száma volt leginkább domináns, a felnőtt és a fiatalkorú bűnelkövetők száma – hasonlóan a bűncselekmények mutatóihoz – 2014-től jelentősen csökkent. A fiatalkorúak körében 6458 főt, a felnőtt korúak esetében 83 894 főt regisztráltak elkövetőként, 55–60%-ukat a bíróság minden alkalommal jogerősen elítélte.

7. táblázat

A bűnözés alakulása Magyarországon 1989–2017 között

Év	Bűncselekmények száma	Bűnelkövetők száma			Jogerősen elítéltek száma		
		fiatalkorú	felnőtt	összesen	fiatalkorú	felnőtt	összesen
1989	225 393	9 661	79 271	88 932	6 362	58 358	64 720
1990	341 061	12 264	99 990	112 254	5 156	42 538	47 694
1991	440 370	13 509	109 326	122 835	6 200	59 447	65 647
1992	447 222	15 476	117 168	132 644	6 898	70 583	77 481
1993	400 935	15 001	107 620	122 621	6 608	67 873	74 481
1994	389 451	14 479	105 015	119 494	7 537	70 787	78 324
1995	502 036	14 321	106 800	121 121	8 717	77 029	85 746
1996	466 050	13 544	108 682	122 226	7 769	75 525	83 294
1997	514 403	13 955	117 011	130 966	7 447	80 626	88 073
1998	600 621	12 866	127 217	140 083	8 036	89 249	97 285
1999	505 716	11 540	120 118	131 658	7 750	88 436	96 186
2000	450 673	11 081	111 699	122 780	7 524	87 689	95 213
2001	465 694	11 631	108 850	120 481	7 029	88 241	95 270
2002	420 782	11 689	110 097	121 786	7 321	92 405	99 726
2003	413 343	10 473	107 557	118 030	6 726	87 476	94 202
2004	418 883	12 325	117 662	129 987	7 086	91 890	98 976
2005	436 522	12 197	121 593	133 790	7 239	91 285	98 524
2006	425 941	11 287	112 884	124 171	7 120	90 324	97 444
2007	426 914	10 909	105 252	116 161	6 197	81 305	87 502
2008	408 407	11 438	105 146	116 584	6 234	78 223	84 457

Év	Bűncselekmények száma	Bűnelkövetők száma			Jogerősen elítéltek száma		
		fiatalkorú	felölt	összesen	fiatalkorú	felölt	összesen
2009	394 034	10 036	101 678	111 714	6 283	80 618	86 901
2010	447 186	11 248	111 280	122 528	6 554	82 789	89 343
2011	451 371	11 034	101 860	112 894	5 840	79 270	85 110
2012	472 225	10 056	90 182	100 238	5 096	70 195	75 291
2013	377 829	10 211	93 404	103 615	5 181	65 145	70 326
2014	329 575	8 740	96 396	105 584	5 451	72 365	77 816
2015	280 113	7 815	91 133	99 018	–	–	–
2016	290 779	7 647	90 458	98 136	–	–	–
2017	226 452	6 458	83 894	90 369	–	–	–

Forrás: KSH 2018

8.6. A devianciák új iránya

Az internet hálózatán beinduló társadalmi és gazdasági folyamatok egyéni és közösségi érdekek és értékek kapcsolódását eredményezték, aminek szükségszerű következményeként egy sor új normasértő magatartásforma jelent meg. A destruktív cselekvések néhol új formában bukkannak fel, másutt hagyományos magatartásmintákra épülnek. A klasszikus normaszegések a kibertérben is a normák megsértését jelentik, vagyis aktivizálódásuk nagy eséllyel társadalmi és/vagy kontrollintézményi reakciót vált ki. A durva normaszegő magatartásmintákat és az enyhébb megítélésű elhajlásokat ennek okán egy szűkebb és egy tágabb fogalmi keretbe illesztettük úgy, hogy a deviancia klasszikus fogalmi elemeitől nem térünk el. A szűkebb és tágabb fogalom meghatározást ezért a hagyományos feltételek mentén kíséreltük meg, hozzátéve a kibertér jellegzetességeit. A kiberdeviancia szűkebb fogalma szerint a kibertérben megvalósított olyan közvetett vagy közvetlen, digitális kompetencián alapuló emberi magatartás, amelyhez az adott társadalom tagjainak többsége negatívan viszonyul, jogi normákat sért, formális reakció kiváltására alkalmas, gyakoriságát tekintve kisebbségben van az adott társadalom többsége által elfogadott magatartásmintákhoz képest, valamint veszélyt jelent az egyénre és/vagy a közösségre.

A tágabb fogalomkör a szűkebb fogalomkört is magában foglalja, de annál jóval több megnyilvánulásra kiterjed, és nem csak a súlyosabb normasértésekhez áll közel. Hozzá kell tennünk, hogy a szélesebb fogalom már a kulturálisan eltérő nézeteket is közelebb hozza egymáshoz. Ennek alapján a kiberdeviancia tágabb értelemben a kibertérben megvalósított olyan közvetett vagy közvetlen, digitális kompetencián alapuló emberi magatartás, amellyel szemben az adott társadalom tagjainak többsége negatív értékítéletét fejezi ki, legalább informális reakció kiváltására alkalmas, kisebbségben van az adott társadalom többsége által elfogadott magatartásmintákhoz képest, az adott társadalom valamely normáját sérti.

A kiberdeviancia szűkebb és tágabb meghatározásának célja olyan fogalmi keret felvázolása, amely eligazodási lehetőséget nyújt a normasértő magatartásformák besorolása és csoportosítása során. A kiberdeviancia fogalma két feltétel mentén tér el a hagyományos devianciafogalomtól, mégpedig a kibertérben való megvalósulás szükségességében és a digitális kompetencia meglétében.

9. A devianciák összefüggései

A devianciákról szóló irodalmak gyakran hangsúlyozzák a devianciák összefüggéseit, vagyis a normasértések együtt járását. Bátran kijelenthető, hogy egyes kilengések (például csavargás, alkoholfogyasztás) – amelyek még nem súlyosak – prognosztizálhatják az egyén további életmódját, vagyis egy rögzült életpályára mutathatnak rá. Abban az esetben, ha az effajta cselekvésformák huzamosabb ideig tartanak, és nem történik beavatkozás, akkor a csavargás és az alkoholfogyasztás nagyon elleni vagy erőszakos bűncselekmények elkövetéséhez vezethet. A devianciaspirál lehet egyéni sorseseményekből, életutakból fakadó, de társadalmilag konstruált is (például címkézés). Kialakulásának csökkentése a megelőzés területén keresendő, amelyben egyéni, társadalmi és kormányzati felelősség egyaránt adódik. Az együtt járás kiemelése azért fontos, mert vannak olyan normálistól eltérő állapotok (például mentális betegségek), amelyekhez nem köthető önmagában a deviancia. Ennek egyik iskolapéldája a skizofrénia, amely önmagában nem veszélyes a társadalomra, viszont ha az alkoholfogyasztás felerősíti a skizofrén beteg agresszív megnyilvánulásokra való hajlandóságát, akkor már a skizofrén ember és a betegsége is közelebb kerül a deviáns minősítéshez. A társadalmi deviancia kezelésében ezért óriási szerepe van a proaktív viszonyulásnak, ami főként azokra a kezdetbeli normasértésekre, állapotokra koncentrál, amelyek továbbgyűrűzve bűncselekményekkel fejeződnek be. Az általános iskolából csavargó fiatal szabad idejében saját döntései alapján cselekszik, amit számos exogén és endogén tényező formál. A megelőzésnek épp ezekre a tényezőkre kell koncentrálnia azzal, hogy a fiatal szabálytudata ellenálló legyen a külső csábításoknak, vagy a külső ellenőrzéssel ne legyen esélye csavarogni.

Felhasznált irodalom

- ANDORKA Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- BECKER, Howard S. (1963): *Outsiders in the Sociology of Deviance*. New York, Free Press.
- BUDA Béla (2001): *Az öngyilkosság*. Budapest, Animula.
- DEMETROVICS Zsolt (2007): *Az addiktológia alapjai I.* Budapest, ELTE Eötvös.
- DURKHEIM, Émile ([1893] 1964): *The Division of Labour in Society*. New York, Free Press.
- DURKHEIM, Émile (1897): *Le Suicide*. Paris, Felix Alcan.
- DURKHEIM, Émile (1982): *Az öngyilkosság*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- DURKHEIM, Émile (2001): *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, Osiris.
- ERIKSON, Kai Th. (1966): *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*. New York, John Wiley & Sons.
- FEHÉR Irén – LAPPINTS Árpád (1999): *Pedagógiai fogalomtár*. Pécs, Comenius.
- GEREVICH József – VANDLIK Erika (2017): A kockázatos alkoholfogyasztás spektruma. In GEREVICH József – BÁCSKAI Erika szerk.: *Agresszió, öngyilkosság, addikció*. Budapest, Noran Libro.
- GIDDENS, Anthony (2008): *Szociológia*. Második kiadás. Budapest, Osiris.
- GÖNCZÖL Katalin (2016): Deviancia, anomia és feszültség. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer.
- GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára szerk. (1993): *A deviancia szociológiája*. Budapest, T-Twins.

- HUSZÁR Ilona (2010): Az agresszió megjelenési formái a pszichiátriai kórképekben. In HÁRDI István szerk. (2010): *Az agresszió világa*. Budapest, Medicina. 125–156.
- ILLYÉS Sándor (1994): Deviáns másság. In MÜNNICH István – MOKSONY Ferenc szerk.: *Devianciák Magyarországon*. Budapest, Közélet.
- JELLINEK, Elvin M. (1960): *The Disease Concept of Alcoholism*. New Haven, Hillhouse. DOI: <https://doi.org/10.1037/14090-000>
- KELEMEN Oguz (2017): A személyiségzavarok a neuropszichológiai kutatások és az evolúciós pszichopatológia perspektívájából. In TÉNYI Tamás szerk.: *Személyiségzavarok – klinikum és kutatás*. Budapest, Medicina. 171–212.
- LÉVAY Miklós – RITTER Ildikó (2016): Az alkoholfogyasztás, a kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggései. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 518–546.
- LEVENDEL László (1987): *Alkoholbetegek gyógykezelése és gondozása*. Budapest, Akadémiai.
- OZSVÁTH Károly szerk. (2011): *Pszichiátriai lexikon*. Budapest, Oriold és Társai.
- RÁCZ József – FOKASZ Nikosz – SZÜGYI Zoltán (2001): *Bevezetés a devianciák szociológiájába. Szabálykövetők és bajkeverők*. Budapest, Új Mandátum.
- ROSTA Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest, Loisir.
- SMITH, Eliot R. – MACKIE, Diane M. – CLAYPOOL, Heather M. (2016): *Szociálpszichológia*. Budapest, ELTE Eötvös.
- SZAKÁCS Ferenc (1994): A klinikai pszichológia szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok kezelésében. In MÜNNICH Iván – MOKSONY Ferenc szerk.: *Devianciák Magyarországon*. Budapest, Közélet. 297–305.
- TEMESVÁRY Beáta (2010): Heteroagresszióval társuló szuicidális jelenségek. In HÁRDI István szerk.: *Az agresszió világa*. Budapest, Medicina. 189–190.
- TRINGER László (2010): *A pszichiátria kézikönyve*. Budapest, Semmelweis.
- ZONDA Tamás – PAKSI Borbála – VERES Előd (2013): *Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon*. Műhelytanulmány. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal

Ajánlott irodalom

- FRANZESE, Robert J. (2015): *The Sociology of Deviance*. Springfield, Charles C. Thomas Publisher.
- GOODE, Erich (2015): *The Handbook of Deviance*. Chichester, John Wiley & Sons. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118701386>
- KAPLAN, Howard B. – JOHNSON, Robert J. (2001): *Social Deviance*. New York, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0655-3>

Vákát oldal

Bűnismétlők, visszaesők

Sivadó Máté

A bűnismétlés megismerésének fontossága különösen abban rejlik, hogy az összбүнözés jelentős részét kitevő vagyon elleni бүнözés elkövetői között nagy arányban jelennek meg a visszaeső бүнelkövetők. Így a velük való eredményes foglalkozás a teljes kriminálpolitika-ra komoly hatással járhat. Belátható, hogy a visszaeső, konok бүнelkövetés veszélyesebb a társadalomra, mint az alkalmi jellegű, egyben más kriminálpolitikai válaszokat is igényel. Ehhez illeszkedik a hazai jogalkalmazásban az úgynevezett „kettős nyomtávú büntetőpolitika”. Eszerint a kiszabható büntetések minőségi és mennyiségi intervallumából a bírói jogalkalmazás tipikusan a felső és az alsó szegmenst alkalmazza. A fiatalkorúak, első бүнтényesek, gondatlan elkövetők, megbánást tanúsítók a minimumhoz közelítő, míg az – akár többszörös – visszaesők, a бүнцselekményeket előre eltervezetten vagy más minősítő körülmény mentén elkövetők a kiszabható büntetések felső határához közelítő ítéletet kapnak.

1. Büntetőjogi értelmezés

Az elkövető visszaesővé minősítését a büntető törvénykönyv nem egységesen kezeli, hanem annak a korábbi ítélet óta eltelt idő, valamint a korábbi és az újabb бүнцselekmény jellege és az érte kiszabott büntetés figyelembevételével különböző kategóriáit különbözteti meg.

Visszaesőnek nem tekinthető бүннismétlő, akit korábban:

- szándékos бүнцselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, de a бүнтetés kitöltésétől, illetve végrehajthatóságának a megszűnésétől több mint három év telt el;
- gondatlan бүнцselekmény elkövetése miatt ítélték el;
- felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték;
- közérdekű munkára ítélték;
- pénzbüntetésre ítélték;
- foglalkozástól eltiltásra ítélték;
- járművezetéstől eltiltásra ítélték;
- kiutasításra ítélték;
- vele szemben intézkedést alkalmaztak.

Következménye: a büntetés kiszabása körében súlyosító körülményként értékelhető.

Visszaeső: a szándékos бүнцselekmény elkövetője, ha korábban szándékos бүнцselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb бүнцselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.

Különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló bűncselekményt követ el.

Többszörös visszaeső az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtható szabadságvesztésre ítélték, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el.

Erőszakos többszörös visszaeső az a többszörös visszaeső, aki mindhárom alkalommal személy elleni erőszakos bűncselekményt követ el.

2. A kriminológiai fogalom

A kriminológiai megközelítés különbözik a büntetőjogtól, mégpedig abban, hogy születéstől kezdve tartja számon a kriminális cselekményeket, nem különbözteti meg, hogy bűncselekményt követett el az elkövető vagy szabálysértést, nem tulajdonít jelentőséget az elkövetett bűncselekmény minősítésének, és az egyes bűncselekmények között eltelt időnek.

A kriminológiában használatos az alkalmi, a karrier-, a krónikus elkövetők fogalma, sőt ezeken belül megkülönböztetik a kisebb súlyú vétségeket és a veszélyes, súlyos bűntetteket elkövetők csoportját.

Moffitt az antiszociális magatartás és az életpálya alapján két kategóriába sorolja a bűnelkövetőket: 1. élethosszig tartó bűnözői karrierrel rendelkezők és 2. serdülőkorra korlátozódó bűnözői pályával rendelkezők. Előbbi csoportot a kötődés zavarai, neuropszichológiai deficitek és tanulási kudarcok jellemzik. Gyermekkorban kezdenek el bűnözni, és később sem hagynak fel vele, mivel személyiségjegyeik (különösen az impulzivitás és a hiperaktivitás) és kedvezőtlen körülményeik (rossz családi háttér, iskolai kudarcok) együttes hatása, tehát az egyéni és környezeti tényezők változásnak gátat szabó interakciói egész életüket végigkísérik. (MOFFITT 1993; hivatkozik rá SZABÓ 2015, 98–99.)

Alkalmi bűnözőről akkor beszélhetünk, ha az elkövető bűncselekményét egy kedvezőnek mutató bűnalkalom miatt vagy a társak nyomásának hatására, esetleg hirtelen ötlettől vagy érzelemtől vezérelten követi el, maga a bűnelkövetői attitűd még nem rögzült személyiségében. Ez a bűnelkövetési típus jellemző a fiatalok egy részére, akik bűncselekményüket sokszor „csoportnyomás” hatására követik el, és korai „botlásukat” követően a későbbiek során nem követnek el újabb bűncselekményt.

A karrierbűnözők körébe azok a jellemzően nagyon elleni bűncselekményt elkövetők tartoznak, akiknek az életútját tartósan vagy ismétlődően jellemzi a bűnelkövetés, a bűncselekmény visszatérő vagy már megszokottá váló formája *szükségletkielégítésüknek*. Ezekből a körülményekből, vagyis abból, hogy folyamatosan vagy ismételtelen követnek el bűncselekményt, arra lehet következtetni, hogy ez a bűnözői életforma az esetükben állandósult, és feltehetően nem várható, hogy bármilyen nevelő vagy szemléletformálást célzó szankció ezen változtatni tud.

Krónikus bűnismétlő, aki konok bűnöző tulajdonságokkal rendelkezik, akinek újabb szándékos bűncselekménye a cselekmény motívuma, célja vagy elkövetési körülményei szempontjából hasonló, mint az előzőleg elkövetett bűncselekményé. Közülük *Vigh József*

szerint azok a többszörös visszaesők tekinthetők *veszélyes visszaesőnek*, akiket „négy vagy több alkalommal vontak felelősségre szándékos büntettek elkövetéséért, és az elkövetésre az erőszak alkalmazása általában jellemző”. (VIGH 1999, 281.)

2.1. A bűnözői karrier megítélése három alapvető szempont szerint határozható meg:

- *Gyakoriság*: az elkövetők egyéni kriminális aktivitásának intenzitása. A gyakorisági ráta a nullától a „krónikus” elkövetőig terjedhet, ami nagyon erősen befolyásolja a bűnözési rátát. A gyakoriság korai belépés esetén 16–20 éves korban a legmagasabb.
- *Tárgyi súly*: az elkövetett cselekmények tárgyi súlya jelzi a karrierbűnöző veszélyességét.
- *Tartam*: a karrier hossza, a belépés és kilépés közötti idő. Minél korábbi a belépés, annál valószínűbb a bűnismétlés, és annál tovább tart a karrier. (BLUMSTEIN–LARSON 1971)

3. A visszaesés megjelenési formái, morfológiája

Az össz-bűnözést vizsgálva nem látszik jelentősnek a probléma. 2015-ben például az elkövetők 6,5%-a volt visszaeső büntetőjogi értelemben. Ez a lopás bűncselekménye vonatkozásában 15,4%, rablás bűncselekménye esetén 18,4%, emberölést vizsgálva pedig 9,3%. (KSH 2016)

Ehhez a látszólag nem túl magas arányhoz azonban hozzászámolandók a büntetőjogilag visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők, akik általában ennek az aránynak a többszörösét mutatják. Vavró István kutatása szerint például a Magyarországon 2006-ban közzéadás eljárársban elítélt felnőttek 33%-a volt visszaesőnek nem tekintendő bűnismétlő.

Eszerint a közzéadás ügyekben elítélt felnőttek közel 40%-a büntetett előéletű, az össz-bűnözés vonatkozásában ez az arány egyharmados. A vagyoni elleni bűncselekmény elkövetőinek több mint 50%-a büntetett előéletű. A személy elleni és a közrend elleni bűncselekmények elkövetőinek több mint 40%-a büntetett előéletű. A büntetett előéletűek aránya különösen magas az emberölés, a szexuális erőszak és a rablás elkövetői között. 40% feletti a büntetett előéletű elkövetők aránya a kiskorú veszélyeztetése és tartás elmulasztása bűncselekmény elkövetők között. A legmagasabb a kriminalitás a hajadonok, a nőtlenek, az elváltak és a különváltan élők körében. A bűnismétlők és visszaesők tekintetében ez a korreláció még erősebb, vagyis a családi kapcsolatok rendkívüli jelentőségűek a bűnelkövetés tekintetében. Iskolai végzettség tekintetében az adatok azt bizonyítják, hogy a bűnelkövetés – különösen az ismételt elkövetés – szoros összefüggésben van az alacsonyabb iskolai végzettséggel. (VAVRÓ 2009)

A visszaesők száma az elmúlt tíz évben sem változott. A büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartottak adatait vizsgálva az arány még rosszabb: visszaesési adatok alapján az összes fogvatartott több mint fele visszaeső vagy bűnismétlő.

1. táblázat
Visszaesési mutatók (összes fogvatartott), 2016

Visszaesési fok	fő	%
első büntényes	8863	50,00
visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő	535	3,02
visszaeső	2194	12,38
többszörös visszaeső	2851	16,09
különös visszaeső	1746	9,85
erőszakos többszörös visszaeső	362	2,04
n. a.	1173	6,62
Összesen	17 724	100,00

Forrás: KOZÁRI et al. 2017, 8.

4. Oksági kérdések

A visszaesők magatartását, az általuk elkövetett bűncselekményeket legáltalánosabb szinten éppúgy három alapvető tényező determinálja, mint a bűnözést általában, nevezetesen:

1. a személyiség, a pszichikus sajátosságok rendszere és állapota,
2. a biológiai adottságok és sajátosságok,
3. környezeti tényezők, ezen belül elsősorban a társadalmi viszonyok.

E három tényezőcsoport szoros kölcsönhatásban van egymással. Mindebből következik, hogy a visszaeső bűnelkövetés okait is az elkövető személyiségének fejlődésében, az egyén biológiai adottságaiban és a külső környezeti, elsősorban társadalmi hatásokban kell keresni. A bűnözés oksága multifaktoriális konstrukció, amely genetikai, pszichológiai, szociológiai és egymásra is hatással lévő oksági tényezők determináló hatását mutatja. (KAZEMIAN et al. 2009; PIQUERO et al. 2003)

4.1. Veleszületett tényezők

A *tiszta kriminálszociológiai irányzat* sokáig tagadta a veleszületett hajlamosító tényezők létezését, azonban az elmúlt időszakban elegendő a nemi kizártságok közötti különbségekre gondolnunk: a születetten aszexuális egyéneknek nyilvánvalóan kisebb az esélye nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetésére.

4.2. Biopszichikai tényezők

Bizonyos (öröklött vagy szerzett) testi, valamint pszichikai adottságok és problémák jelentős helyet foglalnak el a bűnismétlők életében, és ezek kétséget kizáróan hatással vannak az életformájukra, célkitűzéseikre, szükségleteik kielégítési módjának megválasztására, azaz bűncselekményeik elkövetésére.

A pszichopátia lelki tényezői (például nem szeret, nem fél, nem tanul) közvetlen kapcsolatban vannak a bűnelkövetéssel és a visszaeséssel egyaránt. (CORRADO et al. 2004) A pszichopata személyt egyrészt nem érinti meg áldozatának fájdalma, vesztesége, szenvedése, másrészt az átlagemberektől eltérően nem tart a bűnözés esetleges jogi, társadalmi és egyéb következményeitől. Végül – eltérően a többségtől – tettei negatív visszajelzése, mint amilyen a büntetés, nem készíti a személyét érintő tanulságok levonására, életvezetési szokásainak megváltoztatására. Ezt igazolja a börtönnépességben való magas számarányuk.

4.3. A visszaesés társadalmi okai

A jelenlegi nagymértékű bűnözés és visszaesés fő okai között van a társadalmi dezorganizáltság, a létbizonytalanság, a munkanélküliség, a társadalmi igazságtalanságok stb. A visszaesők bűnözése szoros kapcsolatban van a fiatalkorban elkövetett bűncselekményekkel. A bűnözői pályafutás gyakran a fiatalkorban vagy még korábban, a gyermekkorban kezdődik. A deviáns szülői környezet (elmebeteg, alkoholista, *büntetett előéletű* szülők) erőteljesen befolyásolja a gyermek szocializációs folyamatát, és valószínűsíti a bűnöző pályafutást, a fiatalkorban elkövetett bűncselekményeket és a visszaesővé válást.

4.4. Kontrollelméletek

A kontrollelméletek szerint (REISS 1951; TOBY 1959) a személyek kriminális életútjára vagy jogkövetésére a társadalmi kötődései vannak közvetlen hatással. A szülőkhöz, tanárokhoz, kortársakhoz, társadalmi szabályokhoz, értékekhez való viszony szerepe ténylegesen megkerülhetetlen ebben a kérdésben, ugyanis minél erősebbek ezek a kötelékek, annál kisebb a bűnelkövetés valószínűsége. Későbbi kutatások (lásd például HIRSCHI 1969) az egyén önkontrolljának szerepét emelték ki: minél magasabb az egyén önkontrollja, annál kisebb a valószínűsége kriminális cselekmény elkövetésének.

5. A visszaesők bűnelkövetésének megelőzése, prevenció

Az elmúlt évtizedek kriminológiai kutatásai igazolták, hogy továbbra is igaz *Liszt* több mint száz évvel ezelőtti megállapítása, hogy a bűnmegelőzésre nem a büntetőjogi, a büntető felelősségre vonás, hanem a társadalmi szintű intézkedések a legalkalmasabb eszközök. Azonban az is nyilvánvaló, hogy a már elkövetővé válók esetében sem mondhat le a társadalom a további elkövetés megelőzésének céljáról, és a büntetés-végrehajtásukat

töltő elítéltek körében is jól alkalmazható módszerek működnek a jövőbeni viselkedésük megváltoztatására.

5.1. Büntetőjogi eszközök

A büntetőjogi eszközök vizsgálata során talán a legfontosabb a büntetés céljának a meghatározása. A pozitivisták elméletek hatására szinte világszerte a büntetés preventív, megelőző célja került előtérbe a korábbi, megtorló célú büntetésekkel szemben. Eszerint a büntetésnek tettesre szabottnak kell lennie, tehát pontosan olyan típusú és nagyságú büntetést kell kiszabni, amely az adott elkövetőt a jövőben visszatartja újabb bűncselekmény elkövetésétől. De az elmúlt évtizedben a megerősödő neoklasszikus irányzat újra felszínre hozta a megtorlási célú tetterányos büntetés koncepcióját (tett-büntetőjog). Ebbe a tendenciába tartozik például a három csapás törvényének (*three strikes law*) büntetőjogszabályba foglalása az erőszakos többszörös visszaesők büntetéséről.

5.2. A büntetések hatékonysága

Az ismételt elkövetőknél vagy a visszaesőknél a többszöri elkövetés arról tanúskodik, hogy vagy a büntetés volt hatástalan, vagy a büntetés utáni viszonyok maradtak kriminogén jellegűek. Még a többszörösen elítéltek többségénél – mintegy kétharmad részükénél – is a büntetési időtartam alatt kialakul valamiféle társadalmi beilleszkedési, illetve normakövetési szándék. A szabadulás utáni körülmények azonban jelentős determináló tényezők, gyakran erősebbek, mint a beilleszkedési szándék.

A visszatartó tényezők között meglepően alacsony a büntetéstől való félelem. A büntetés ténye vagy hossza helyett a lebukás esélyének növelése jelent feltétlenül visszatartó erőt.

A büntetés csak abban az esetben fejt ki az elkövetőre a visszatartó hatást, ha az elkövetés és a büntetés kiszabása közötti idő rövid. Az évekig elhúzódó, többszörösen újratárgyalt ügyekben a büntetésnek visszatartó hatása nincs vagy kétséges.

5.3. Társadalmi bűnmegelőzés

A visszaesők, különösen a többszörös visszaesők bűnelkövetésében a szituációnak is szerepe van, de ezek az elkövetők rendszerint maguk teremtik meg az alkalmas körülményeket a bűncselekmény elkövetéséhez. Különösen érvényes ez a szervezett bűnelkövetőkre. Ezért a bűnmegelőzés igazi lehetősége azokban az intézkedésekben rejlik, amelyek a bűnözést gyökereiben, az okok szférájában támadják, vagyis azok ellen a viszonyok ellen irányulnak, amelyek a bűnelkövetőt a cselekmény elkövetésére inspirálják.

A jól szervezett és kötelező általános iskolai képzés és nevelés, a kulturális felemelkedés, a jó szülővé nevelés, a szülők felelősségének a felébresztése a gyermeklétszám megfelelő tervezésére mind preventív hatású tényező.

5.4. A visszaesés megelőzése a szabadságvesztés-büntetés letöltése során

A börtönépesség folyamatos növekedése a világ számos országában égető problémaként jelentkezik, és hazánkban is egyre komolyabb kihívások elé állítja a büntetés-végrehajtási szervezetet. A megfelelő elhelyezést biztosító férőhelyek hiányának és a személyi állomány leterheltségének elsősorban pénzügyi okokra visszavezethető problémáin túl az is aggályos, hogy a társadalom egyre nagyobb hányada lesz börtönviselt, amely tendencia az ezzel kapcsolatos családi, munkaerőpiaci, szociális és egyéb problémákat is növeli. Egyre fontosabb szerepet kellene tehát kapnia a harmadlagos prevenciónak: a bűnismétlés megelőzésének, a rehabilitációnak, illetve a reintegrációnak. Vannak országok, ahol nagyon komoly intézeti és közösségi szintű programok működnek a börtönből szabaduló emberek társadalomba történő visszavezetése céljából, és ezek hatékonyságáról is egyre több információ áll rendelkezésre. A magyar büntetés-végrehajtásban a szabadságvesztésnek egyelőre inkább a büntetésmegtorló és elrettentő, valamint a társadalomvédő funkciója érvényesül, a harmadlagos megelőzés szempontjai pedig háttérbe szorulnak. (SZABÓ 2012)

A nemzetközi tapasztalatok azt jelzik, hogy valóban érdemes erősíteni a pszichológiai és szociálpszichológiai szemléletet a büntetés-végrehajtás prevenciók tevékenységében. A hatékonyságvizsgálatok szerint ugyanis a bűnismétlés megelőzésében általában sikeresebbek azok a programok, amelyek az egyéni attitűdökre, motivációkra, viselkedési formákra irányulnak, mint a strukturális feltételek változtatását szorgalmazó tevékenységek. Azaz az egyéniesített viselkedéskorrekciós terápiák főszabály szerint eredményesebbek, mint például a szakképesítést biztosító, képzési vagy munkaerőpiacra belépést megkönnyítő programok – legalábbis az utóbbiak sikeréhez szükség lehet az előbbiekre. MacKenzie például több mint 280 harmadlagos bűnmegelőzési program elemzése alapján kifejezetten ebben látja a hatékonyság legfontosabb feltételét: eredményei szerint a bűnismétlést jelentősen csökkentő programok lényegi vonása, hogy képesek az elkövető gondolkodásmódjának, problémafelismerési képességének és problémamegoldó stratégiáinak megváltoztatására. (MACKENZIE 2006; hivatkozik rá BORBÍRÓ 2014)

A bűnelkövetők rehabilitációjának elméleti és gyakorlati vonatkozásairól kirajzolódó kép szerint a pszichológiai kezelési programok alkalmas eszközei a bűnismétlés megelőzésének, legalábbis meghatározott feltételek mellett, bizonyos bűnelkövetők esetében. Bármilyen kismértékű csökkenést eredményeznek is a bűnismétlési rátában, mind zárt intézeti, mind közösségi környezetben történő alkalmazásuk költséghatékony módja lehet a bűnelkövetők rehabilitációjának, feltéve hogy megfelelnek a hatékonyság kritériumainak. Az eredményes zárt intézeti terápiás programok a szabadulás utáni reintegráció esélyeit is növelik. (SZABÓ 2012, 57.)

A börtönből szabadulók számára, ha időlegesen is, fontos lenne a megélhetés és lakhatás biztosítása, ami nélkül a visszaesés szinte automatikus, de a szabadulók jelentős része semmiféle intézményes segítségben, utógondozásban nem részesül. Emellett a börtönből szabadulók társadalomba való visszailleszkedésének kulcsmomentuma a kapcsolati hálójának megmaradása, amit a büntetés-végrehajtás intézményrendszerének is támogatnia kell. (ALBERT–BÍRÓ 2015, 162.)

Felhasznált irodalom

- ALBERT Fruzsina – BÍRÓ Emese (2015): A sikeres reintegráció. In ALBERT Fruzsina szerk.: *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek.* (Szociológiai Tanulmányok 2015/2.) Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. 143–165.
- BLUMSTEIN, Alfred – LARSON, Richard C. (1971): Problems in modelling and measuring recidivism. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 8, No. 2. 124–132. DOI: <https://doi.org/10.1177/002242787100800202>
- BORBÍRÓ Andrea (2014): Megállítható-e a forgóajtó? A bűnismétlés-megelőző programok lehetőségei. In HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara szerk.: *Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös.
- CORRADO, Raymond R. – VINCENT, Gina M. – HART, Stephen D. – COHEN, Irwin M. (2004): Predictive Validity of the Psychopathy Checklist: Youth Version for General and Violent Recidivism. *Behavioral Sciences and the Law*, Vol. 22, No. 1. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.1002/bsl.574>
- HIRSCHI, Travis (1969): *Causes of Delinquency.* Berkeley, University of California Press.
- KAZEMIAN, Lila – FARRINGTON, David P. – LE BLANC, Marc (2009): Can we make accurate long-term predictions about patterns of de-escalation in offending behavior? *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 38, No. 3. 384–400. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9338-z>
- KOZÁRI Aliz – RUTKAI Kata – SÁNTA Livia szerk. (2017): Fogvatartással összefüggő adatok. *Börtönstatisztikai Szemle*, 3. évf. 1. sz. 6–9.
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2016): *Szociális Statisztikai Évkönyv 2015.* Forrás: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/szocialis_evkonyv_2015.pdf (Letöltés: 2018. 06. 07.)
- MACKENZIE, Doris L. (2006): *What Works in Corrections: Reducing the Criminal Activities of Offenders and Delinquents.* Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511499470>
- MARTINSON, Robert (1974): What works – questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, Issue 35. 22–54.
- MOFFITT, Terrie E. (1993): Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, Vol. 100, No. 4. 674–701. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- PIQUERO, Alex R. – FARRINGTON, David P. – BLUMSTEIN, Alfred (2003): The criminal carrier paradigm. In TONRY, Michael ed.: *Crime and Justice: A Review of Research.* Chicago, University of Chicago Press. 359–506. DOI: <https://doi.org/10.1086/652234>
- REISS, Albert J. (1951): Delinquency as the Failure of Personal and Social Control. *American Sociological Review*, Vol. 16, No. 2. 196–207. DOI: <https://doi.org/10.2307/2087693>
- SZABÓ Judit (2012): A bűnismétlés megelőzését célzó rehabilitációs programok tapasztalatai: mi működik, és mi nem? *Alkalmazott Pszichológia*, 12. évf. 3. sz. 49–60.
- SZABÓ Judit (2015): *Speciális prevenció és dezisztencia.* Doktori értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola.
- TOBY, Jackson (1959): Review of Family Relationships and Delinquent Behavior. *American Sociological Review*, Vol. 24, No. 2. 282–283. DOI: <https://doi.org/10.2307/2089461>
- VAVRÓ István (2009): A bűnözés szerkezeti különbségei előélet szerint. In VIRÁG György szerk.: *OKRI Szemle 1.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 193–201.
- VIGH József (1992): *Kriminológiai alapismeretek.* Budapest, Tankönyvkiadó.

Gyermekek és fiatalok a bűnözésben

Németh Zsolt

A gyermeklét törvénytörően konfliktusokkal jár, a felnőtt társadalom ezt nehezen viseli, romlást vizionál. Gyakran találkozunk az újságolvasó tudósításokkal a gyermekbűnözés magyarországi helyzetéről. A fogalom meglehetősen baljós hangzású, ezért tisztázzuk: a gyermekbűnözés szóösszetétel legfeljebb a gyermekek által elkövetett bűncselekmények összességét fedi le, azonban a bűnelkövető gyermeket magát semmiképpen nem nevezhetjük (gyermek)bűnözőnek. Nemcsak azért, mert egy gyermek bűnözőnek minősítése pedagógiailag is helytelen, hanem azért is, mert egyszerűen képtelenség azt állítani egy formálódó személyiségről, hogy végletesen torzult, közösségellenes és önsorsrontó lenne.

A fejezet a gyermek- és fiatalokról szól, ám csak a büntetőjog él a gyermekkorú és a fiatalok kategóriáival. Felfogásunkban a gyermek fogalma az ENSZ gyermekjogi konvencióját¹ követve a legszélesebb értelemben jelenik meg, a gyermekkor a társadalmi védelem szempontjából a születéstől a felnőtté válásig tart, vagyis az önálló életvitel kialakításáig. Éppen ezért a gyermek- és fiatalok bűnözésben való részvételét komplexen, ebben a tág életkori keretben tárgyaljuk, de bizonyos megszorítással élünk: a tízéves kor előtti bűnelkövetés nagyon ritka, így mondanivalónk az általános iskola felső tagozatosaira, valamint a középiskolai korosztályokra vonatkozik. A nemzetközi gyakorlat ugyan a tizen-nyolc és huszonnégy év közöttiekre is a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályok alkalmazását ajánlja, hazánkban azonban ez nem elfogadott, így velük sem foglalkozunk.

Magyarországon a 2016/2017-es tanévben 1 699 ezer gyermek és fiatal – az érintett 3–22 éves korosztály 85,5%-a – vett részt a köznevelés és felsőoktatás különböző szintű nappali képzéseiben. Az általános iskolai tanulók száma 741,5 ezer fő, az érintett korosztály fogyásából adódóan 3800 fővel kevesebb, mint egy évvel korábban. A gyermeklétszám változásához hasonló mértékben csökkent az osztályok száma is, így az egy osztályra jutó tanulók létszáma szinte megegyezik az előző tanévi értékkel.²

Ezek az adatok érzékeltetik, hogy a közoktatás milyen fontos színtere a gyermekek szocializációjának, és azt is, hogy gyermeknépességből kikerülő bűnelkövető gyermekek száma szinte elenyésző: a rendszerváltás óta eltelt három évtized éves átlaga 4 ezer gyermekkorú és 12 ezer fiatalok, sőt az utóbbi néhány évben 2 ezer, illetve 8 ezer alatti az előfordulás, így tehát drámai mértékű gyermekbűnözésről nem lehet beszélni.

---

¹ Convention on the Rights of the Child, a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény (hazánkban kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény).

² Oktatási adatok 2016/2017. KSH.

Évtizedekkel ezelőtt *Montágh Imre* a *Confessio* című folyóiratnak az ifjúság gondjait firtató körkérdésére válaszolva így fogalmazott:³ „[D]ivat szidni a fiatalokat, én dicsérem őket. Nagyobb a tolerancia a deviációkkal, a társadalmi különbségekkel és a borszínnel szemben. Kevesebb a képmutatás, mint a múltban. Kevesebb a hazudozás. Csökkent a magántulajdon görcse. Alig észlelhető a stréberség. Minimális a gőg, a megalázkodás, a káröröm, a kegyetlenség. Ezzel szemben ismeretlen közöttük a mértékletesség, az alázat, az aszkézis, ritka az áldozatosság. Gyakori a jóra való restség, a közömbösség, sőt nem ritka a cinizmus, ami némelyeket aszociálissá tesz. Mindezek a hibák eltörpülnek az előttük járó nemzedékek hazudozásaihoz, gyávaságaihoz, kapzsiságaihoz és hidegszívűségeihez képest.”

Gyermekek produktumaként, de sérelmükre is bűncselekmények és szabálysértések történnek, tartózkodási helyükről alkalmanként megszöknek és elcsavarognak. Több tízezer gyermekről van szó, akik születési, neveltetési és általában életkörülményeik miatt ütköznek így a felnőtt világ szabályaival és intézményeivel, azonban a megtorlás, az erőszakos megrendszabályozás mindig kontraproduktív. Helyesebb ezeket a rendellenes viselkedéseket deviációként, beilleszkedési zavarként felfogni és az okokra válaszoló kezelést előnyben részesíteni.

1. A devianciák törvényszerűségei

A deviáns magatartások összefüggéseit, eredetük és kifejlődésük azonosságát (közösgyökerűségét) a tapasztalat régóta ismeri, a társadalmi beilleszkedési zavarokat feltáró kutatások tudományosan megerősítették.⁴ Az egyes formációk (az öngyilkos, az alkoholista, a – nem organikus eredetű – mentálisan sérült és a bűnelkövető) átfedik egymást, gyakran átalakulnak vagy halmozottan fordulnak elő ugyanannál a személynél, ezért az érdemi bűnmegelőzés csakis általános devianciamegelőzésként képzelhető el.

A deviáns ember a környezeti (mindenekelőtt társadalmi) viszonyainak a „terméke”, ezért a kezelés csak megértő szemléletű lehet. Gyermekek ügyeiben kiváltképpen végzetes a rideg, szigorú, végső soron megalázó eljárás. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ultima ratióként, de csakis ekkor, a törvényt, esetleg annak szigorát ne kellene alkalmazni. Ugyanakkor mérhetetlenül káros az ügyek felületes, mechanikus kezelése. Gyakran megtörténik, hogy az okot és a következményt felcserélik. Például nem az ital vagy a kábítószer hatására lesz züllött, csavargó vagy bűnelkövető valaki, ez csupán tünet; sokkal inkább a sors ama igazságtalansága miatt, hogy rossz helyre született, ennek következtében a sorsát, személyes életét ért kihívások tekintetében csak ilyen válaszra képes. A gyermekek szinte hasonló körülmények nyomán lesznek bűnelkövetők vagy áldozatok, így az is gyakori, hogy egymás sérelmére követnek el bűncselekményeket. A bűncselekményeket átélt – különösen a családi bántalmazást elszenvedett – gyermekek a későbbi életükben nagyobb valószínűséggel deviálódnak.

A devianciák egyike a büntetőjogi normaszegés, vagyis a bűncselekmény elkövetése, ennek előfordulása a népesség körében jól példázza az említett törvényszerűségek létezését.

³ A *Confessio* kérdésköre: Milyen erkölcsöt és hogyan tanítana az ifjúságnak? *Confessio*, 9. évf. 2. sz. 30–61.

⁴ Lásd erről részletesen Kiss Tibor *Deviancia* című fejezetét.

A büntetőjogilag már felelősségre vonható fiatalkorúak arányára a legplasztikusabb jelzés az azonos korúakra eső tízszes gyakorisági mutató.

„A legfrissebb bűnügyi statisztikák szerint a regisztrált fiatal- és gyermekkorú elkövetők száma csökkenő tendenciát mutat, de ez a folyamat korántsem új keletű, hanem a rendszerváltozást követő lecsillapodás óta folyamatos. A fiatalok száma nemcsak a regisztrált bűnelkövetők között csökken, hanem a lakosságon belül is. A csökkenő tendencia mögötti arányok viszont csak alig észrevehetően változnak: a statisztikai regiszterek 2010-ben a százezer fiatalkorú lakosra jutó fiatalkorú bűnelkövetők számát 2494 főben határozták meg, ez kb. 2%, ami összesen 11 497 bűnelkövetőt jelent. Az arány 2014-ben 2184 fő, azaz szintén kb. 2%, ami összesen 8806 bűnelkövetőt jelent.⁵ A fiatalkorú bűnelkövetők által leggyakrabban elkövetett bűncselekmények az alkalmi, áruházi vagy iskolatársak sérelmére elkövetett lopások, a kábítószerrel visszaélés, az erőszakos bűncselekmények közül pedig a garázdaság, a rablás és a testi sértés. Habár a fiatalkorú elkövetők száma egészében véve csökkenő tendenciát mutat, aggodalomra adhat okot, hogy az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények fiatalkori elkövetési mutatói emelkednek. A fiatalkori bűnelkövetés új hulláma is az erőszakos cselekményekhez kötődik: az iskolai zaklatás, a cyberbullying, a happy slapping és a snuff videos az ezredfordulás Y generáció sajátja.⁶ Nő azoknak a fiatalkorúaknak a száma is, akik kisebb súlyú, elsősorban a szabálysértések körébe tartozó, a tulajdont és a vagyont sértő cselekményeket követnek el.” (Kovács 2016)

Ezt mutatja az alábbi táblázat is, amely szerint mind a gyermek-, mind a fiatalkorú elkövetők száma folyamatosan csökken a bűnügyi statisztika alapján.

1. táblázat

Rendőri eljárásban regisztrált gyermekkorú, fiatalkorú, fiatal felnőtt elkövetők száma 2017. évi adatok alapján

Év	Gyermekkorú* (0–13)	Fiatalkorú (14–17)	Fiatal felnőtt (18–24)
2009	2584	9 951	22 427
2010	2774	11 264	25 105
2011	2710	11 166	23 283
2012	2599	10 209	20 980
2013	2192	10 252	21 844
2014	1468	8 507	21 037
2015	1368	7 679	19 562
2016	1649	7 477	19 475
2017	1397	6 339	17 093

* Regisztrált bűnelkövetők és azok, akikkel szemben büntetethőséget kizáró ok miatt elutasították a feljelentést, vagy megszüntették a nyomozást.

Forrás: BM (<http://enyubs.bm.hu>, 2018. 06. 11-én szereplő adatok alapján)

⁵ A statisztikai adatok forrása: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf> (Letöltés: 2016. 06. 09)

⁶ A *cyberbullying* az új technikai eszközök zaklatás céljából való alkalmazását jelenti, amelynek során sértő tartalmú, megalázó vagy fenyegető sms-ek, emailek, online üzenetek, telefonhívások segítségével félemlítik meg az elkövető a sértettet. A *happy slapping* az áldozat megverésének mobiltelefonnal való lefényképezését, illetve lefilmezését jelenti, pusztán szórakozás céljából. A *snuff videók* elkészítésére szintén hasonló célból kerül sor, mint a *happy slapping* esetében, ez „az áldozat testi vagy lelki megalázását, megerőszakolását, megverését éppúgy megőrökíti, mint a hullagyalázást”. (CSEMÁNÉ 2009, 255–256.)

2. A gyermekbűnözés jellemzői

A gyermek- és ifjúkori normaszegés a világon mindenütt létező jelenség társadalmi viszonyoktól függetlenül, és nagyjából ugyanazon ismérvekkel írható le, vagyis jellemző rá:

- *bagatell kriminalitás*: döntően kis kárértékű vagyron elleni deliktumokról van szó;
- többnyire *csopartos elkövetés*;
- rendszerint *ismerősök és kortársak sérelmére*;
- *epizódyszerűség*: a kamaszkort elhagyva a normasértések általában megszűnnek, követéses vizsgálatok megmutatták, hogy a normasértő magatartások jól körülhatárolható élepszakaszban következnek be, majd a felnőtté válási időszak befejeztével elhalnak. (CSEMÁNÉ 2000)

A gyermekek tipikusan vagyron elleni bűncselekmény elkövetése miatt kerülnek rendőrkézre, és noha évente néhányan emberölésben vesznek részt, nem jellemző a gyerekekre a személy elleni erőszakos bűnözés. Az erőszakkal járó esetekben inkább arról van szó, hogy bizonyos kiélezett helyzeteket rosszul oldanak meg, indulataikat nem tudják kezelni, a felnőttektől látott mintákat alkalmazzák, gyakran sikertelenül. Mindez elsősorban életkori sajátosság és – némileg – kortünet.

A gyermekkori kriminalitást az jellemzi, hogy ugyanúgy, mint a felnőttkori kriminalitás, az élet normális jelensége; méreteiben és megvalósulásában nincs semmi rendkívüli. A gondot a kezelése okozza, hogy mindig felfokozott érdeklődés kíséri; a felületes bemutatás elhamarkodott, az okokra kevésbé tekintő közhangulatot és reakciókat kelt.

Mindez a hazai sajtóban bűnügyi és gyermekvédelmi terminológiai tévedésekkel tarkítva jelenik meg. Különösen káros, hogy nincs idő és tér bemutatni a hátteret, így elszigetelt jelenségként, a társadalmi összefüggéseket nem felismerve történik a bemutatása. A megszólaltatott szakemberek is gyakran aggasztó, drámai helyzetről, időzített bombáról beszélnek, és ezt az újságírók a tényekkel nem szembesítik. Mindezek nyomán sokan még tovább mennek, és az általánosítás kiterjed a teljes magyar ifjúság állapotára.

Visszatérő közhely a „megokolatlan, indokolatlan, szükségtelen vagy motiválatlan erőszak”, amely a „mai világban” egyre növekszik. Ennek ellentmond azonban, hogy a történelem mindegyik szakaszában kíméletlenül bántak egymással az emberek, másfelől a látszólag értelmetlen emberi magatartásnak is van oksága, ha más nem, a kirekesztettség, amelyet egy rossz helyre született, rosszul szocializált fiatal megél.

3. A gyermekbűnözés tendenciái

Köztudott, hogy a kriminálstatisztika adatait a vizsgált jelenség tényein kívül még számtalan, rendszerint kiszámíthatatlan körülmény befolyásolja, így például a jelenség kezelésére és mérésére rendelt szervezet állapota. Kriminológiai közhely, hogy a bűnügyi statisztika komoly részben a bűnüldöző szervezet aktivitásának a függvénye. Ennek következtében a rendszerváltás utáni növekedés, illetve stagnálás, ma pedig erőteljes csökkenés a gyermek- és fiatalkori kriminalitás jelzőszámaiban minden bizonnyal megkérdőjelezhető. Ismerjük

ugyanis a bűnözés kontrollmechanizmusának, elsősorban a rendőrségnek a nehézségeit. Az összébűnözés mennyiségi és minőségi változása következtében az ifjúságvédelmi munkára nincs kapacitás, sőt miután a súlyos, a közvéleményt és az állami-politikai vezetést riasztó bűncselekmények kezelése leköti az erők nagy részét, a bagatell deliktumok nagy tömegére egyáltalán nem tud figyelmet fordítani. Márpedig a fiatalok zöme éppen ilyen jogsértésekben vesz részt, tehát nyilvánvaló, hogy a korábbiaknál lényegesen nagyobb számuk marad látenciában, vagyis rejtve a hatóság előtt, amikor a felelősségre vonás természetesen elmarad.

A fiatalok bűnelkövetők demográfiai összetételét vizsgálva az elkövetéskor betöltött kor szerinti megoszlás azt mutatja, hogy a fiatalok legnagyobb számában 17 évesen követnek el bűncselekményt. A fiatalok döntő többségének a környezetét a szülői ház jelentette. A szülők közös háztartásából kikerülők aránya jóval magasabb, mint a csonka családból kikerültek aránya. (RAJZINGER é. n.) A tapasztalatok szerint a gyanúsított fiatalok környezetét jelentő formailag ép családok jelentős hányada valójában feldúlt, rendezetlen életű, vagy más szempontból jelent káros környezetet a fiatal számára. (VAVRÓ 2002)

Egy másik érdekes összefüggés a családi környezet és az elkövetett bűncselekmény között: a szülői háztartáson kívül élő fiatalok elítéltek között magasabb a súlyos bűncselekményt elkövetők aránya. Az iskolai végzettség és a kriminalitás kapcsolata közismert. Ezt az összefüggést a fiatalok adatai is megerősítik. Közöttük évente előfordul írástudatlan, jelentős továbbá az általános iskolai tanulmányaikat félbeszakítók aránya. A nyolc általánost jelentős részük nem tudja befejezni. (VAVRÓ 2000)

A statisztikai adatok nem igazolják azt a széles körben terjedő állítást, hogy nagyon sok felnőtt tudatosan használ fel nem büntethető gyermeket a bűnözésben. A gyermekkorúak egyötöde egyedül követi el cselekményét, a többiek társakkal, ám a döntő hányaduk más gyermek- vagy fiatalokkal. Mindössze 5%-uk mellett találtak társtettesként felnőtt korút. A gyermekkorú elkövetők családi környezetét bemutató adatsorok cáfolják azt a tévhitet, miszerint az elvált szülők gyermekei a legveszélyeztetettebbek a deviálódásra az átlagostól eltérő magatartásuk következtében.

4. A gyermekbűnözés oksága

A bűnözést, a bűnös emberi magatartást sokféle ok magyarázza. A modern társadalmak egyik legnagyobb baja a közösségek lazulása, széthullása, hogy az emberek a bonyolultabb és gyorsan változó viszonyok közepette mindinkább magukra maradnak, sőt keresik az elszigetelődést, mert nem találnak egymással kapcsolatot. A kriminológia is azt magyarázza, hogy a mikrocsoportok (család, iskola, munkahely, lakókörnyezet, kortárs kapcsolatok), ahol a mindennapjaink zajlanak, a legfontosabb meghatározói az életünknek. Ha az egyén nem képes ezekbe a csoportokba betagozódni, nem találja azokban a helyét, akkor deviálódni fog, vagyis nem képes társadalmilag elfogadott módon viselkedni, ennek következtében önmagát pusztítja, vagy másoknak okoz kárt: alkoholistává lesz, öngyilkos, drogfogyasztó vagy bűnelkövető, esetleg kevésbé látványos módon az elméműködésében támadnak zavarok.

Az elkövetett jogsértések nagy részét a nagyon elleni deliktumok teszik ki. Rendkívül magas az alkalmi lopások aránya, de megtalálhatók a rongálás, rablás, zsarolás tényállásai is. Ezek a megállapítások igazak az elkövetői és áldozati oldalra egyaránt. Ennek oka

leginkább arra vezethető vissza, hogy a bűncselekményeket a hasonló korú személyek egymás ellen követik el.

A gyerekközösségekben előforduló lelki terror szintén gerjeszthet bűnös magatartást. A szidás, csúfolás, a másik megalázása haragot, frusztrációt, félelmet válthat ki, ami nemcsak az elkövetővé válásban játszik szerepet, hanem áldozati helyzetbe kényszeríthet. Az áldozatok nagy arányban játszanak „szerepet” abban, hogy a bűncselekmények megtörténjenek, olykor ők teremtenek rá alkalmat. Indokolatlanul visznek az iskolába értékes, kurrens tárgyakat néha csak hengecsből, mások bosszantására. A „virítás” a felnőttek kriminalitásában is jelentős faktor. A fiatalok nincsenek tisztában az érték fogalmával, ahhoz könnyen hozzájutnak (kapják azokat), ezért védelmükre is kevesebb figyelmet fordítanak. Nem érznek felelősséget vagyoniuk védelméért, láthatóan elenyésző az ez irányú otthoni felkészítés. Az áldozatok másik csoportját képezik a visszahúzódo, csendes, fizikailag az átlagtól elmaradó, a közösségben kevés szerepet vállaló vagy a csoportban alsóbb rendűnek minősített személyek.

A gyermeki élet fontos színtere az iskola, ahol csak érzékelni kellene a gyermek magatartásának különféle változásait, és persze megfelelően kellene reagálni. A mai magyar iskolarendszer túlságosan teljesítménycentrikus, ami szorongást, frusztrációt és agressziót válthat ki a gyengén teljesítőkből, valamint forrása a lemaradásnak és az ezzel járó szegregációnak. Az iskolából kiszoruló gyermek akár gyengébb képességei, akár a társakkal való együttműködés nehézségei miatt szinte törvényszerűen a margóra kerül, és ha ehhez még további mikrokörnyezeti ártalmak járulnak, biztosan valamely devianciába fog torkolni az élete.

Kriminalizáló jelenség lehet a gyermekek éjszakai szórakozása. A hajnalig tartó kimaradás a gyermek számára biológiailag és mentálisan káros, minden vonatkozásban veszélyes, ám a legtöbb érintett felnőtt tehetetlen a nagyon erős kortársi nyomással szemben. A helyi közösségnek (a közbiztonságért is felelős önkormányzata révén) megfelelő szórakozási alkalmakat és színtereket kellene teremtenie a gyermekek számára: ha üzleti alapon ez nem lehetséges, a közösség pénzének felhasználásával. A megoldás kereséséből semmiképpen nem szabad kihagyni teljes jogú felelős partnerként magukat a fiatalokat.

Összegzésként elmondható, hogy alakuljanak akárhogy is a bűnügyi statisztika mutatószámai, nincs semmi rendkívüli a gyermek- és fiatalkorúak kriminalitásában. Pontosan akkora és olyan minőségű bűnözés tartozik a mai életünkhöz, mint amilyen a kultúránk által meghatározott, amilyen módon éljük egyéni és közösségi életünket. Sőt ha belegondolunk, hogy a globalizálódó világ, az információrobbanás, a helyi konfliktusok következtében milyen sokan küszködnek beilleszkedési zavarokkal, hány ember életminősége vagy egyenesen a pusztá élete kérdőjeleződik meg, elismeréssel kell adóznunk embertársaink és a kollektívák egészséges életösztone, józansága és szolidaritása előtt: az emberek döntő többsége akar és képes normálisan élni, mi több együtt élni.

Felhasznált irodalom

- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika (2000): *Nemzetközi és hazai tendenciák a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- CSEMÁNÉ VÁRADI Erika (2009): Helyzetkép Magyarországon és a világban: kiskorú elkövetők és áldozatok. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 249–271.
- FODOR Bernadett szerk. (2018): *Gyermekjogi jelentés 2017*. Budapest, Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. Forrás: <https://hintalovon.hu/sites/default/files/hintalovon-jelentes-2017final.pdf> (Letöltés: 2018. 08. 02.)
- HERCZOG Mária – GYURKÓ Szilvia (2007): Ártatlanságra ítélve – gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán. In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 44.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 134–153.
- HUSZÁR Tibor (1964): *Fiatalkorú bűnözők*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- KOVÁCS Krisztina (2016): Problémafelvetés – Ki segít a deviancia útjára lépő fiataloknak? *Jogi Tanulmányok*, 18. évf. 1. sz. 361–370.
- RAJZINGER Ágnes (é. n.): *A fiatalokkal szemben alkalmazható büntetések és intézkedések, különös tekintettel a szabadságvesztés büntetésre és a javítóintézeti nevelésre*. Debreceni Jogi Műhely. Forrás: www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/a_fiatalkorualkalmas_szemben_alkalmazhato_buntetesek_es_intezkedesek_kulonos_tekintettel_a_szabadsagvesztes_buntetesre_es_a_javitointezeti_nevelésre/#_ftn5 (Letöltés: 2018. 08. 02.)
- ROSTA Andrea (2014): *A fiatalok bűnözés kriminológiája és a szociológiája*. Budapest, L'Harmattan – Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány.
- SZABÓ András (1961): *A fiatalok büntetőjoga*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- VAVRÓ István (2000): A bűnözés és a büntetés-végrehajtás helyzete. *Statistikai Szemle*, 38. évf. 1. sz. 21–32.
- VAVRÓ István (2002): Fiatalkorú elítéltek, 2000. *Belügyi Szemle*, 50. évf. 1. sz. 52–58.
- VIGH József (1964): *A fiatalok bűnözés és a társadalom*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- VOLENTICS Anna (1999): *Gyermekvédelem és reszocializáció*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Vákát oldal

Nemek a bűnözésben

Tamási Erzsébet

Bevezetés

Mennyi pénzért lenne hajlandó ellopni egy darab csokit? Mennyiért egy kocsi? Van annyi pénz, amennyiért hajlandó volna kirabolni egy boltot? Ha fizetnének, mennyiért verne meg egy idegent? Mit kérne egy ember megöléséért?

Ezeket a kérdéseket tette fel egy amerikai kutatás.¹ A megkérdezett kétezer ember (53%-a férfi, 47%-a nő) meglepő válaszai alapvetően különböztek. A nők minden felsorolt bűncselekményt valamivel kevesebben és nem utolsósorban több pénz fizetése ellenében tennének meg. A kisebb cselekményeket, például átmenni a piroson, a férfiak 88,2%-a, a nők 77,4%-a követné el, de minél súlyosabb a bűncselekmény, annál kevesebb az arra pénzért vállalkozók száma, és nagyobb a különbség a férfiak és a nők között. Arra a kérdésre, hogy ölne-e embert pénzért, a férfiak 46%-a, a nők 34%-a válaszolt igennel, de míg a férfiak százmillió dollárért, addig a nők az ötszöröséért vállalkoznának gyilkosságra. A hipotetikus vizsgálódás és a nemek közötti valóságos bűnözési ráták szempontjából jelentős a különbség, de híven tükrözi a nők és a férfiak bűnözése közötti tendenciákat.

1. Statisztikák

Nincs a világon olyan társadalom, ország, ahol a statisztikák szerint nem a férfiak követnek el több bűncselekményt. Az okok megállapítására és magyarázatára könyvtárnyi szakirodalom, elmélet specializálódott. Az is megválaszolásra szorul, hogy az utóbbi évtizedekben bizonyos bűncselekmények esetében miért gyorsult fel a különbségek csökkenő tendenciája a két nem között. Kérdés az is, hogy van-e önálló, csak az egyik vagy másik nemre jellemző bűncselekmény és elkövetési forma. Egységes szakmai véleményre és az okok megnyugtató feltárására aligha számíthat az olvasó.

A legutóbbi, egyik legszélesebb körű felmérés szerint a 76 vizsgált ország büntető igazságszolgáltatásának adatai alapján 2004–2013 között a regisztrált bűncselekmények 16%-át követték el nők. (HEISKANEN–LIETONEN 2016)

Nézzük a felmérés néhány fontosabb megállapítását!

1. Világszerte csökkenő tendenciát mutat a férfiak bűnözése, míg a nőké enyhén emelkedőt. Magyarországon ugyanez a trend figyelhető meg, 2005 óta 16–17% körül mozog. (FAIL 2016)

---

¹ *Crimes for cash*. Forrás: <https://getsafe.com/crimes-for-cash/> (Letöltés: 2020. 02. 06.)

2. A felmérés szerint magasabb a nők elkövetőkénti megjelenése, de szexuális áldozattá válása is ott, ahol nagyobb az úgynevezett társadalmi szabadság, vagyis a szabadság eszméje megelőz minden mást, és jelentős a nők részvétele a társadalom nyilvánosságában, közéletében (munka, fogyasztás, pénzügyek, hatalom stb.). Ezzel ellentétes tendencia is érvényesül, a bagatell bűncselekmények – mint például a kis értékű lopás – elkövetése inkább a szegény, marginalizálódott körben élő nőkre jellemző. Az is törvényszerű, hogy a magasabb életszínvonalat felmutató országokban a bevételek emelkedésével a férfi bűnelkövetők száma csökken, míg a közepesen fejlett és az alacsony gazdasági szintű országokban alig. Általános törvényszerűség, hogy azokban az államokban, ahol a férfiak bűnözése magasabb, ott a nőké is, ahol a férfiaké alacsonyabb, ott a nőké is. A különbségek kisebbek azokban a társadalmakban, amelyekben a nemi szerepek közötti eltérések is szűkebbek, ahogy a fejlettnak mondott országokban, a városi környezetben, az idősebbek között, a háborús területeken, ha összehasonlítjuk a békés időszakokkal, és időnként a kisebbségek körében.
3. A különböző bűncselekmények megoszlása nem változott: a nők az intim (személyes, otthoni, ismerős) környezetükben, hozzátartozóik (gyerekek, családtagok, férfi kapcsolataik) és ritkábban idegenek ellen követnek el bűncselekményeket. Ezzel szemben a férfiak a szélesebb társadalmi környezetben bűnöznek, és döntően egymás közötti bűncselekmények elkövetői és egyben áldozatai is. A szexuális cselekmények esetében egyértelmű többségben vannak a férfi elkövetők, minden szituációban, mindenütt a világon, legyen az áldozat ismerős vagy idegen.
4. A statisztikák világszerte azt mutatják, hogy amíg a férfiak száma és aránya csökken a börtönbe zártak körében, addig a nőké emelkedik. Az erőszakos bűncselekmények esetében azonban a férfiak aránya például az Egyesült Államokban 1993-ban 5:1 arányú volt, 2012-ben 3:1. (WINFREE–DEJONG 2015) Egy 2015. évi tanulmány (HUBER 2015) szerint 625 ezer nő van börtönben, és a számuk erőteljesen növekedik, leginkább nem erőszakos bagatell cselekményekért vagy fizetésképtelenség miatt. A kutatók szerint a számuk és arányuk növekedésének hátterében a családi függésük, diszkrimináció és depriváció áll. A bebörtönzési trend szerint általánosan elmondható, hogy 2004 és 2013 között mind a női, mind a férfi börtönlakók száma növekedett, de míg a férfiaké 15, addig a nőké 18%-kal. A börtönlakók aránya az amerikai kontinensen a legmagasabb és Afrikában a legalacsonyabb, és bármely régiót nézzük, általában 5%-uk nő. (HEISKANEN–LIETONEN 2016)
5. A rendőrök és nemek megoszlását tekintve, az amerikai államokban és Európában a legmagasabb a százezer főre jutó rendőrök száma. Törvényszerűnek tűnik, hogy ha egy régióban növekszik a rendőrnők száma, a férfiak aránya csökken, valamint a gazdagabb országokban magasabb a rendőrnők aránya. 2003 és 2013 között 23 országban mért adatok szerint a férfi rendőrök száma átlag 10%-kal nőtt, míg a nőké 42%-kal, és az is megfigyelhető volt, hogy a rendőrnők többen vannak ugyan a ranglétra alján, de egyre emelkedő helyzetben. (PRENZLER–SINCLAIR 2013) A 2009 és 2013 közötti időszakban nyolc országban (Lettország, Litvánia, Hollandia, Svédország, Írország és Nagy-Britannia mellett Nicaragua és Guyana) volt a legtöbb rendőrnő. A legkevesebb rendőrnő Kuvaitban (1,9%) és Mauritiuson (6%), valamint elég meglepő módon Olaszországban van (6%). (HEISKANEN–LIETONEN 2016)

Számtalan kutatásnak központi kérdése a különféle erőszakszervezetekben megnyilvánuló férfiaság és hatása az ott dolgozó nőkre, legyen az a rendőrség (SILVESTRI 2017) vagy a katonaság. (GOLDSTEIN 2001)

2. Fogalmak és jelentésük

Gender,² biológiai nem, nemi szerepek, maskulin és feminin, maskulinitás és feminitás, nemi sztereotípiák, nemi ideál – valamennyi fogalom meghatározása körül viták keringenek, amelyek meghatározzák azt is, hogy milyen devianciák, bűnözési formák tartoznak a nőkhöz és férfiakhoz.

Az első kérdés: mi vagy ki határozza meg a férfi és a nő mibenlétét? Van-e állandó, minden korban, térben, kultúrában elfogadott, általános meghatározója annak, hogy ki a férfi és ki a nő?

Induljunk ki az alapokból! A földi világ mindennemű politikai ideológia és más egyéb megfontolások nélkül az egyensúly törvényére, a végesség szabályára, valamint a túlélés és szaporodás hajtóerejének rendjére épült. Az ember nevű lénynek egyetlen észlelhető többlet jutott a természet rendszerében, az, hogy értelmezni képes az őt körül vevő világot és a saját létezését, és tudatos örömszerzésre hangolt. A tudatosság és az érzelem, a jó és a rossz megkülönböztetésének képessége, ami nem árt az egyénnek és nem árt a többieknek. Ez a morális alapelv, amelyre épül a mindenkori vallás, politika, ideológia, jog és tudomány is, a mindennapokról nem is szólva.

Az első lépcső és a kiindulási pont a minden emberre érvényes, a túlélés és szaporodás kényszeréből fakadó feladatokra szakosodott nemiség. Egyszerűbben: a nők és a férfiak biológiai, azaz testi és lelki tulajdonságaik közötti különbségeinek alapja, hogy ki miképpen vehet részt a túlélés és a szaporodás követelményeiben. A nők képesek szülni, a férfiak nem, a nők biológiája a gyermek kihordására és életképességének testi-lelki támogatására fejlődött. A férfiak bizonytalan apasága, más szexuális berendezése és hozzájárulása a szaporodáshoz, másfajta testi adottságok révén, másfajta tulajdonságok, képességek erősítését eredményezte. Minden vizsgálat szerint a nemek közötti eltérések minimálisak, nincs alapvető különbség az emberi képesség és tulajdonságok között, a férfiak és nők mindenre képesek, csupán más intenzitásban és mennyiségben. Amiben különbözünk, az a motivációnk, mihez van nagyobb kedvünk, mi megy könnyebben a férfiaknak és a nőknek, mire van szükségünk a feladataink ellátásához. Úgy tűnik, a kulcs a túlélés és a szaporodás nemekre szabott és biológiai, evolúciós, mi több sok évezredes történeti alapon rendeződött feladatrendszerének különbözősége. Egyszerűen arról van szó, hogy a biológiai nemet a természet kötött szabályai határozzák meg; amit a társadalmi nem fogalmán értünk, az formálható, átalakulásra képes jelenség, amelynek a bázisa az adott kultúra. A kettő nem ellentétes, hanem egymással állandó kölcsönhatásban áll, ahogy azt a környezethez való alkalmazkodás megkívánja az egyéntől és a társadalomtól egyaránt. Szigorúan a fennmaradás és a szaporodás érdekében.

² A *genderidentitás* terminus *Robert Jesse Stoller* (1968) amerikai pszichiáter nevéhez fűződik. Az angol nyelvterületen a szociológiai szakirodalom alaptermékévé vált. Jelentése a „társadalmi nem, amelynek el-lentéte a biológiai nem”. A magyar nyelv nem tesz különbséget a kettő között, azaz a nevelés vagy természet kölcsönhatását nem választja el. (Vesd össze TAMÁSI 2006, 545–546.)

1. A *biológiai nem* az emberi lét alapja, férfi és nő biológiai jegyeket hordoz a DNS-ében, testi felépítésében. Nincsenek alapvető különbségek, mindkét nem képes ugyanarra a feladatra, tevékenységre, érzelmre. Kivéve a szaporodást, ugyanis csak a nő képes gyereket szülni, testéből táplálni, a gyerek születési állapota megszabja a segítség igényét. A túléléshez és a szaporodáshoz kell a férfiak biológiai hozzájárulása (sperma) és a környezettől függően szükséges védelem és támogatás.
2. A *férfiasság és nőiesség* (maszkulinitás és feminitás) azoknak a nemekre jellemző tulajdonságoknak az együttese, amelyek – éppen alapvető feladataik, motivációik alapján – a férfiakra jellemzők, és ugyanígy a nők esetében is.
3. A *nemi szerepek*, a biológiai meghatározottság alapján és a betöltendő alapfeladat érdekében elkülönülő nemi jellemzők és beállítódások a viselkedésünkben is megnyilvánulnak, amelyeket a szocializáció, azaz a nevelés során sajátítunk el. Ezt közvetíti nemcsak a család, de az iskola, a média és a társadalmi, kulturális környezet is.
4. *Nemi sztereotípiák, nemi ideálok*: minden kultúra, társadalom más és más, történeti fejlődése különböző, lakói egymástól is eltérő egyéniségek. Mindamellet vannak közös ideáik, normáik, így a férfi és nő mibenlétéről vallott közös elveik és elvárásaik.
5. A *nemi identitás*: azaz ki érzi magát nőnek vagy férfinak, és kit tart annak a környezete, ennek alapján helyezi el az egyén önmagát a társadalom női vagy férfioldalának egy korántsem mereven rögzített, de meghatározott véges skáláján.

Születünk biológiai nemi meghatározottsággal, evolúciós feladattal, a szaporodásban való részvételünk szerinti más-más tulajdonságok erősítését és vonzását kapjuk, amely a nevelés során elsajátítandó. Ez nemi szerepeinket jelenti, miközben alkalmazkodunk az adott kultúrában elfogadott, akár többféle nemi ideához, és mindennek a folyamatnak a során kialakul minden egyedben a saját nemhez való tartozásának tudat- és szerepkészlete. Mindez életkor, élethelyzet, testi változások folytán bizonyos fokig módosulhat is, amit az adott közösség vagy elfogad, vagy tilt.

3. Férfiidentitás, női identitás

A következőkben azokat az alapvető, ősi univerzalitásokat, azaz a férfiakra és a nőkre jellemző közös, minden kultúrában meghatározó jellegzetességeket, alapmotívumokat és törvényszerűségeket tesszük meg kiindulási pontként, amelyekre építve érthetőbbé válik a nemek közötti különbségek és azonosságok mibenléte a bűnözés terén is.

3.1. Férfiidentitás

Amióta világ a világ, a *férfiidentitás három terület* magas szintű teljesítésének igényére alapozódott:

1. *Szexualitás, apaság*. A kiindulópont egyértelmű, minden élőlény elsődleges célja az utód, amelyhez a férfiak csak a nők révén juthatnak, így *szexuális teljesítményük*, biztos apaságuk határozza meg, mennyit érnek a saját maguk és mások szemében.

2. *Munka, forráshoz jutás* és juttatás. Nőkhöz, gyerekek anyjához jutni azonban nem egyszerű. A nők, mivel az anyaság igen nagy kockázattal, befektetéssel jár, igen válogatóság és igényesek. Megnyerésük, vagy ne finomkodjunk, gyakran és régebben megszerzésük a férfitől alapkövetelménye volt, és ma is az. Ez pedig az a tevékenység, amely az élethez *szükséges források (lakás, étel, gyerekefelnevelés) elsődleges előteremtése* köré szerveződik. Ma ez munkával, pénzzel érhető el, ami viszont tanulással, hatalommal szerezhető meg.
3. *Státusz, presztízs, hatalom*. Az első két forráshoz olyan képességek szükségesek, mint a bátorság, ügyesség, erő, kockázatvállalás, amit ma *versenyzésben való helytállásként* és a rangsorban elfoglalt hely megszerzéseként értelmezzük. Ma egyre kevesebbre értékelődik a korai időszakok egyik legfontosabb férfifeladata, a nők, gyerekek és öregek, azaz a közösség fizikai védelme, természetesen akár a saját élet árán is.

Ha végiggondoljuk, láthatjuk, hogy mind a három fő identitásképző problémás.

A férfit a munkája juttatja pénzhez, hatalomhoz, ám ha nincs munkája, ő a lúzer, a vesztes, nem kelendő sem a házassági, sem az apasági piacon. Ha hatalma van, pénze, pozíciója, akkor viszont patriarchális elnyomó, aki a nők rovására foglalja el ezt a helyet, vagy kizárja a nőket a hasonló helyzetből. Ezért kell a nőknek a férfikkal harcolniuk az egyenlő bérért, kvótákért, gazdasági, politikai és minden más előnyös helyzetért. Kivéve természetesen a gazdag és pozicionált férfiak feleségeit és családjukat, ezekről az „egyenlőtlen” nőkről, anyákról, nővérekről és barátnőkről nem szól a fáma.

Kockázatvállalás, azaz versenyszellem, bátorság és erő. A mai világban már nincs akkora szükség a férfiak fizikai erejére, mert a feltalált eszközök ezt kiváltották. Közvetlen védelemre sincs szüksége a családnak, van kerítés, rendőrség, riasztórendszer. A feleslegessé vált fizikai erő szemétlehordásra, fűnyírásra, bútormozgatásra korlátozódott, de erre a nők is képesek. A férfi ereje, tesztoszterontöbblete a frusztrált erőszakban, alkoholizmusban, betegségekben ölt testet.

És végül a szexualitás. A fő tabuterületek: a női szexualitás integritásának érinthetlensége, a gyerekek szexualitásának támadhatatlansága, a szexuális másságokhoz való felemás attitűd. A mainstream, korrekt ideológiai álláspont szerint a férfiak szexualitása minden formában veszélyes, erőszakos, önző és korlátok közé szorítandó. A prostitúció, pornográfia, nemi erőszak, homofóbia, szexuális zaklatás és még megannyi, a szexualitáshoz fűződő cselekmény elkövetője szinte kizárólag férfi lehet. Tehát a férfi veszélyes lénygé vált, főként a saját családjára, amúgy pedig egymásra, mindenkire, és nem utolsósorban önmagára.

A valóságban a férfiak a nőkhöz képest rövidebb ideig élnek, több köztük az öngyilkos, a balesetet szenvedő, az egészségi állapotuk sokkal rosszabb, többen dolgoznak veszélyes munkakörben, több a hajléktalan, a munkanélküli, a deviáns, a börtönlakó, a szenvedélybeteg, a mentálisan sérült, és még sorolhatnánk a hátrányokat. (SUSÁNSZKY et al. 2009; TAMÁSI 2015)

3.2. Női identitás

Úgy tűnik, a női identitás sokkal bonyolultabb, plasztikusabb és érzékenyebb a társadalmi változásokra. (BAUMEISTER–TICE 2001) Ami alapvetően és természet adta módon meghatározza, az a szexualitás és a hozzá szorosan kapcsolódó anyaság. Az is nőnek tartja magát, aki nem

végez fizetett női tevékenységet, az sem feltétel, hogy magasabb státusa, presztízse vagy hatalma legyen, nem lesz kelendőbb a párkapcsolati piacon. Erényei között nem az erő, bátorság vagy a kockázatvállalás áll az első helyen, ezek megléte nélkül is nőnek tartják. Ami azonban döntőnek számít, az a nő életkora (a termékenységi időszak korlátozottsága miatt), valamint szexuális vonzereje, ezek mindegyike az anyaságra való képességének alapja. Minden, a női bűnelkövetésről és áldozattá válásról szóló információ azt mutatja, hogy az még ma is főként az identitással kapcsolatos területeken történik (prostitúció, gyerekbántalmazás, családi erőszak). A női bűnelkövetők körében végzett vizsgálatok mutatják, miként „férfiasodnak”, vannak maskulin értékrendet ezek a nők. (HERRINGTON–NEE 2005; DOLLIVER 2017) Az újabb kutatásokban azonban felvetődött az a kétség, hogy az adatok nem a nők férfiasodását mutatják, hanem a nemek közötti bűnözési különbségek kiegyenlítődesi tendenciáját, azaz a férfiak nőiesedésének vagyunk tanúi. (ESTRADA et al. 2016) A társadalmi változások, különösen az egyenjogúság erősödése, elmozdították a bűnözési arányokat a nemek között, ennek kiindulópontját a nőknek a szaporodáshoz való megváltozott viszonyában látom.

3.3. Nemek és elméletek

Mindenekelőtt elengedhetetlen az a szakmai megjegyzés, hogy a különféle bűnözést magyarázó elméletek egyike sem képes kielégítő és meggyőző magyarázatát adni még annak a kérdésnek sem, amit a saját maga számára felvetett. Szinte mindegyikre érvényes *Killias* (2002) svájci kriminológus megállapítása, amely szerint sem a szociológia, sem a kriminológia nem túl sikeres abban, hogy megmagyarázza a férfiak és a nők bűnözésének különbözőségeit.

Közhely, hogy nőnek születünk, de férfivá válni kell. A bűnelkövetés statisztikájából, mindennapi megnyilvánulásaiból és okainak elemzésekor egyértelmű, hogy a férfiaknak is a természet és az adott kultúra által előírt feladatok, viselkedésmódok előírásaihoz kell igazodniuk. A férfiak iránti elvárások az idők folyamán alapvetően nem változtak, legfeljebb kissé eltolódtak, az apaságra koncentráltak. A nők társadalmi helyzete azonban gyökeresen megváltozott, ami maga után vonta a két nem együttműködésének eddig nem tapasztalt konfliktusait.

A férfiak döntően a férfivá válás közben követnek el bűncselekményeket, és válnak áldozattá. A nők nemcsak az identitásukkal kapcsolatosan, a szexuális vonzerő és az anyaság területén, hanem a modern kor társadalmi átalakulásának megfelelően akarnak az egyenlőség elve alapján a munka, hatalom, státus területén is érvényesülni. (CONNELL–MESSERSCHMIDT 2005) Ennek azonban súlyos ára van, nem csak egyéni, személyes kockázata, amilyen például az erőszak. Sokkal látványosabb és riasztóbb a szaporodásra vonatkozó természeti kötöttség felmondása, megváltoztatása, megszüntetése, lazítása, azaz a gyerekvállalás háttérbe szorítása. A természet nehezen adja meg magát, és súlyos árat kell fizetnie annak a közösségnek, amelynek tagjai, akárcsak részlegesen is, kivonják magukat a faj fenntartásának kötelezettségéből. A szexuális forradalommal a szexuális szabályok nőkre vonatkozó szigorúsága alól felszabadulva ma a nők döntik el, kivel és mikor létesítenek szexuális kapcsolatot, a fogamzásgátlás természetessé válása, a párkapcsolatok értékének megváltozása a nők fennhatósága alá helyezte a szaporodást, ők döntik el, mikor vállalnak gyereket, sőt vállalnak-e egyáltalán. Ezzel párhuzamosan az emberi élet meghosszabbodásával, a nők munkába állásával, oktatásban való erőteljes részvételével konkurenciát teremtettek a férfiaknak, ami fellazította a családi

kötélékeket. A következmény a női szexualitás és hozzá kapcsolódó gyerek jogi és morális társadalmi védelme, egyszersmind a népszaporulat drámai csökkenése.

A nemek közötti bűnözés különbségeiről figyelemre méltó elméleti összegzést kapunk a *Steffensmeier–Allan* szerzőpárostól (1996, 475.). Szerintük öt terület van, amely csökkenti a nők és bátorítja a férfiak bűnelkövetését: nemi normák; társadalmi kontroll; a fizikai erő és agresszió mértéke; a szexualitás; valamint a morális és kapcsolati együttműködés. A nemek közötti különbségek a motivációban, a kriminális lehetőségek hozzáféréseiben, típusában, gyakoriságában és az elkövetés kontextusában mutatkozhatnak meg.

3.3.1. Nők és a bűnözés

A nők számára a szexuális vonzerő és az anyaság a központi rendezőelv, amelyre valamennyi társadalom épít, a nemekre vonatkozó első kriminológiai elméletek is ezzel magyarázták a nők és férfiak bűnözése közötti különbséget. *Lombroso és Ferrero* (1897) a nőiesség férfihoz képesti, azaz biológiai rögzítettségét tartották alapvetőnek. *Freud* (1995) a női és férfiszexualitás eltérő gyökereiben látta az eltérést. A *Glueck házaspár* (ADLER et al. 2000) szerint a női szexualitás társadalmi kontrollja elleni lázadás okoz bűnelkövetést, míg *Otto Pollak* (1950) úgy vélte, a nők testi-lelki sajátságai szabnak gátat a bűnözésnek, a kockázatvállalás hiánya, sőt a férfiak nők iránti elnéző magatartása az ok. Hasonló álláspontot képviseltek a magyar kriminológusok is, kezdetben a kriminálbiológiai (SCHÄFER 1947) és a kriminálpszichológiai irányzatok (IRK 1912) voltak hatással a női bűnözés értelmezésére. Az 1960–1970-es években a fejlett világban mindenütt radikális változás történt a nők helyzetében, a nők nemcsak tömegesen vesznek részt az oktatásban, de több helyen meg is haladják a férfiak számát, ahogy a gazdaságban és a munka világában is. Következményként a felsorolt területeken megnövekedtek a női bűncselekmények. A magyarázatokra született elméletek az emancipációra épültek. *Adler* (1975) és *Simon* (1975) liberalizációs elméletei szerint, miután a két nem között nincs alapvető különbség, a nők társadalmi és gazdasági státusának közeledése férfiakéhoz automatikusan emeli a bűnelkövetési alkalmak számát is. (CHESNEY-LIND–PASKO 1997; MILLER 1998) A női életmód változásából eredő bűnelkövetési alkalmak és a termelésben megjelenő nők körében megnövekedett bűnözés a magyar kriminológiai kutatásokban is felvetődött. (*Női bűnözés* 1998) Az azóta eltelt időszakban a magyar vizsgálatok adatai is megerősíteni látszanak, főként a bűnelkövető nők körében, a nők „férfias” tulajdonságainak erősödését. (GILÁNYI 2010) Eközben a klasszikus női bűnözésről is számtalan magyar kutatás, monográfia született.³

3.3.2. Férfiak és bűnözés

A kriminalitás vizsgálatában a férfibűnözés egyet jelentett a bűnözéssel általánosan és egyetemesen, így a bűnözés okait kutató elméletek egyben a férfiak bűnözéséről szóltak, ezt nevezik gendervakságnak. (MESSERSCHMIDT 1993) A női bűnözés okaival és a férfiakéhoz

³ *Raskó Gabriella* klasszikus monográfiája, *A női bűnözés* című könyv (RASKÓ 1978), *Cseres Judit* a csecsemőgyilkosságról (CSERES 2000), a *Fehér Lenke – Forrai Judit* szerzőpáros több írása a prostitúcióról (lásd például FEHÉR–FORRAI 1999) és az első feminista ihletésű könyv a nők elleni családi erőszakról *Morvai Krisztinától* (MORVAI 1998).

hasonlításával előbb próbálkoztak a kutatók, mint magyarázatokat keresni a férfibűnözés specialitásaira. (CONNELL 2012; MESSERSCHMIDT 1993; NEWBURN–STANKO 1996)

3.3.3. Nemiszerep-elméletek

A differenciális asszociáció elméletének megalkotója, *Sutherland* (1939) alapvetőnek tartotta a két nem közötti biológiai különbséget, de a szocializáció menetét, a férfivá vagy nővé válást tanult viselkedésként értelmezte, és ebben látta a két nem bűnözése közötti különbség okát. (ADLER et al. 2000) Véleménye szerint a lányokat az erősebb társadalmi kontroll tartja távol a bűnözéstől, a fiúkat viszont a kockázatra, aktivitásra és a hierarchiában való helyük megszerzésére készíti fel a társadalom és a család is. (MESSERSCHMIDT 1993)

A funkcionalista szociológia központi eleme is a család és a szocializáció során elsajátítandó nemi szerepek különbségének generációkon átívelő, kötelező átadására épül. *Parsons* szerint a „kényszermaszkulinitás vagy kárpótló férfiasság folyamata során a férfiak megtanulják, hogyan különbözzenek a nőktől, mely tulajdonságok férfiasak. A keménység, ügyesség, tűrőképesség, státus és hatalom az alapvető maskulin tulajdonságok, szemben a gyengédséggel és az érzelmek kifejezésével”. (PARSONS–BALES 1955)

3.3.4. Maszkulinitáselméletek

A maszkulinitáshoz kötött bűnözéselméletek sorában a nemi szerepekre építő teóriák a speciálisan férfiakra jellemző bűnözési formákat, különösen a fiatalokékat érintő csoportos, bandákban elkövetett erőszakos cselekményeket vizsgálták. (COHEN 1955) Ezek az utcai bandák az alsóbb osztálybeli marginalizáltságukat az erőszak útján kompenzálták, miközben keménységet, eszességet, kockázatvállalást mutattak, és nem utolsósorban anyagi javakat szereztek. A családból hiányzó vagy kriminális mintát nyújtó apa modellje főként az alacsonyabb osztálybeli fiúk számára nehezítette meg a társadalmilag elvárt középosztálybeli férfiszerephez való alkalmazkodást.

A férfias nemi szerepnek való megfelelési kényszerből számos diszfunkció adódik a férfiak számára, amely erőszakban, bűnözésben végződhet. (MESSERSCHMIDT 1993) A kora gyermekkorban, a szülőkhöz, főként az apához való gyenge vagy hiányzó kötődés során kialakuló maskulin felfogás és viselkedés traumákat okozhat felnőttkorban, és bűnözéshez vezethet. (HAYSLETT–MCCALL–BERNARD 2002)

A feminista irányzatok megváltoztatták a férfiakkal foglalkozó elméleteket (WALKLATE 2001), létrehozva és származását nem takarva a profeminista irányzatokat. (HEARN 1998) A szerepelmélet helyett, éppen biológiai tartalma miatt a hatalmi viszony egyedüliségét hangsúlyozva, megszületett az úgynevezett *kategorizáló elmélet*. A biológiai nem helyére a társadalmi hatás univerzalizmusa és a maszkulinitás szinte minden formájának negatív értelmezése került. (FLOWERS 2003) Hegemón férfiasság, fenyegetett férfiasság, militarizált férfiasság, heroikus férfiasság, toxikus férfiasság és még sorolhatnánk. A leggyakrabban használt és talán a leginkább ismert kifejezés, a *hegemón férfiasság* fogalom megalkotója, *Bob/*

*Raewyn Connell*⁴ a nemek közötti létező társadalmi hierarchiára építette a teóriáját, amely szerint minden kultúrában a férfiak birtokolják a hatalmi csúcspozíciókat, legyen az gazdaság, politika, család, és ezzel a nőket és a nem domináns férfiakat alávetett helyzetben tarthatják. A szerző álláspontja szerint a férfiasságnak nincs köze a biológiai hímnemhez, kifejezetten társadalmi termék, és éppen ezért sokféle, idő, faj, kultúra, társadalmi helyzet és még számos befolyásoló tényező által meghatározott struktúra. A hegemon férfiasság azonban különösen a fejlett társadalmakban tekinthető általánosnak, és nem más, mint a heteroszexuális férfi-hatalom megteremtése, verseny egymás között, győzelemre orientáltság, kockázatvállalás, elnyomás, erőszak. (CONNELL 2007, 2012) Connell teóriáját sokan vitatták, elemezték.⁵ A kriminológiában ezt a teóriát *Messerschmidt* alakította át és alkalmazta a férfibűnözés értelmezésére. (MESSERSCHMIDT 1993; CONNELL–MESSERSCHMIDT 2005) Megállapítása híven tükrözi a férfiidentitás általam korábban felsorolt összetevőit. A hegemon maszkulinitás három területen érvényesül döntően: a munkamegosztásban, a hatalmi pozíciókban és a heteroszexualitás kijelölésében. A szerző szerint az elvárt férfiasságnak való megfelelési zavar nyilvánul meg a férfiak bűnözésében, legyen az fehérgalléros bűnözés, családon belüli erőszak vagy más, férfiak közötti erőszakos cselekmény. Bűnözéssel kompenzálhatják elveszett munkájukat, sértett hiúságukat, tehetetlenségüket vagy éppen kirekesztettségüket.

Az elnyomás és férfiasság elmélete mellett a férfiasság és a bűnözés összefüggésének megismerésében néhány kutató próbálkozik a biológiai, genetikai meghatározók és a társadalmi ráhatások józan egyensúlyának felmérésével. (OWEN 2012)

A maszkulinitások sokfélesége mutatja a férfi lét sebezhetőségét, jelezve, hogy nemcsak a bűnelkövetők, de az áldozatok között is többségben vannak a férfiak. A férfiak a főként egymás elleni erőszaknak gyakrabban esnek áldozatul, mint a nők, akik viszont jobban félnek az áldozattá válástól, mint a férfiak. (GÖRGÉNYI 2001; NEWBURN–STANKO 1996; TAMÁSI 2006) A férfiak áldozattá válása alig észlelhető, a férfiak maguk is titkolják, ezért társadalmi, állami segítségük sem számottevő. (TAMÁSI 2005; KERSTEN–BUDOWSKI 2016)

4. A feminista kriminológia

A nemek kérdését a feminista ideológiai és politikai irányzat az 1960-as évektől alapvetően meghatározta, és főként a társadalomtudományokra volt nagy hatással, de a modern kriminológiai és jogi gondolkodásban is mély nyomokat hagyott. A feminista kriminológia elméleti alapja nem új, a marxizmus elnyomáskonceptióját vetíti a nemek viszonyára. Központi elvei egyrészt a patriarchalitás, a férfiuralom, a nő feletti társadalmi ellenőrzés (WALKLATE 2001; SMART 1977; 1990; STEFFENSMEIER 1993), amely a kriminalitás terén a kapcsolati erőszakban, a munkahelyi diszkriminációban, a zaklatásban, de az igazságszolgáltatásban is megnyilvánul. A másik alapvetés a nők marginalitása, azaz a társadalom peremére szorulása az élet minden területén. A nők marginalizáltságának koncepciója szerint nemcsak a nemük miatt, de az osztályhoz tartozásuk, társadalmi pozícióik, rasszhoz tartozásuk következtében is hátrányban vannak a férfiakhoz képest, ami elszegényedést okoz, és magyarázhatja bűnelkövetéseiket.

⁴ Bob/Raewyn Connell transzszexuális kutató, aki 2007-ben nemet és nevet váltott, azóta nőként határozza meg magát, ez magyarázza a kétféle keresztnevet. (NEUMANN–RÉDAI 2007)

⁵ Connell elméletének bírálatáról összefoglalót ad HADAS (2010).

Egyes kutatók szerint a női bűnözés növekedése főként a tradicionális női szerepből és nem a nők szélesebb körű gazdasági részvételéből adódik, mondván, a női bűncselekmények – a bolti lopástól a kisebb csalásokig – a család fenntartásával kapcsolatosak. (DALY 1994) Úgy vélik, hogy az emancipáció, a családi kötelek lazulása, az önálló életvezetés is kriminalitáshoz vezethet. Az egyedülálló anyák, nők számának növekedését a kisebb értékű lopások, csalások és a prostitúció növekedése is kísérte, vagyis a nők körében megnövekedett bűnözés mögött a nők szegénysége állhat.

A társadalmikontroll-elméleteket alkalmazó feminista kriminológusok szerint a nők erősebb társadalmi kontroll alatt állnak, mint a férfiak, ami hatással van belső önkontrolljukra, ilyen a pletyka, a megbélyegzés, a környezet ítélete, azaz az informális ellenőrzés nagyobb hatást gyakorol a nőkre, míg a férfiak esetében a formális (jogi) szabályok a hatékonyabbak. (WALKLATE 2001) Különösen bizonyíthatónak tartják ezt a társadalmi kontrollt a női szexualitás terén, a szexuális erőszakot is ebből a szempontból értelmezik.

A kriminológián belül is számtalan feminista irányzat és terület létezik, de valamennyinek közös alapelve a férfiuralom egész társadalmat, de főként a nőket érintő egyetemessége.

Két domináns irányzata közül a liberális feminista kriminológia szerint a nők elnyomásának oka a kapitalizmus és a patriarchalizmus együttes hatása, amely oka a női bűnözés növekedésének. Ezért főként a nemek társadalmi helyzetének elemzése és nem a nők és férfiak közötti különbségek vizsgálata a fontos. Erőteljesen foglalkoznak a nőkre vonatkozó diszkriminációnak az igazságszolgáltatásban és a jogban való megjelenésével. (STEFFENSMEIER 1993; CHESTNEY-LIND – PASKO 1997; WALKLATE 2001)

A radikális feminista szemlélet a nők valamennyi hátrányáért a férfiakat teszi felelőssé. Értelmezésük szerint ennek legfőbb területe a férfiak erőszakos magatartása, a szexuális erőszak, a munkahelyi zaklatás, miközben a nők áldozatok az élet minden területén. (SMART 1990; BROWNMILLER 1975; MILLET 1970) Ez az irányzat ma megjelenik a közbeszédben, főként politikai jellegű, ez a személet köszön vissza a különféle nemzetközi ajánlásokban és állásfoglalásokban, egyoldalúságával és a férfiak bűnbakként kezelő álláspontjával vitákat generált a tudományban, a kriminálpolitikában és a jogban egyaránt. (TAMÁSI 2005)

A feminista kriminológiai irányzatok képviselői eddig nem találtak koherens elméleti keretet a nemek bűnözésének vizsgálatában, ezért több szempontot emelnek be a bűnözés magyarázatába, így a patriarchális elnyomás mellé többfajta elnyomást, azaz az elnyomások komplex rendszerét állították össze. (BRIDGEMAN–MILLNS 1998; GELSTHORPE–MORRIS 1990) Vizsgálataik megkísérik a társadalmi struktúra teljes skáláját átfogni, a nem, a kor, az osztályviszonyok, az etnikai hovatartozás együttes szerepét és a hatásainak közös pontját megtalálni, ez az úgynevezett interszekcionális megközelítés. (VIG 2016; DALY–MAHER 1998) Ez a szemlélet tulajdonképpen azt mondja ki, hogy a nemek közötti különbségek az élet minden területén felfedezhetők, de másként működnek a férfiak és a nők esetében a bűnözés vonatkozásában is. Különbségeket találunk a nemek között, ha társadalmi helyzetet, privilégiumokat, vagyoni állapotot, etnikai hovatartozást vagy akár a bűncselekmények elkövetési helyét nézzük. A közös ponton azonban az elnyomás különböző formáival, a privilegizált férfiak hatalmával találkozhatunk.

A feminista kriminológia legaktívabb területe az áldozatvédelem. (WALKLATE 1989) Az ideológia értelmzése szerint a nők gyengék, védtelenek és ártatlanok, kisebbséget alkotnak más hátrányos helyzetű csoportokhoz hasonlóan. Mindeközben a nők és férfiak közötti testi-lelki egyenjogúságot, a céltudatos, önmegvalósító, az önmagát és gyerekeit önállóan eltartani

képes női modellt idealizálják. A feminista kriminálpolitika alapelve szerint a női elkövető nemcsak normákat sért, de nem felel meg az előírt társadalmi szerepnek sem, ezért formális és informális büntetést is kap. A férfiak devianciáit hamarabb megbocsátják, míg a nőket kettős büntetés is éri, társadalmi megvetés és a nőiségük kétségbe vonása. Látható, hogy a női bűnelkövetők kriminalizálása helyett törekednek a medikalizálásra vagy a felmentésükre. (TAMÁSI 2013)

Összegzés

A genderfogalom véleményem szerint a nő-férfi kapcsolat politikai kérdéssé, konfliktussá formálódott viszonyát mutatja. A tudomány viszonylagos objektivitására sincs szükség, a férfiasságról való gondolkodást a mainstream politikai ideológiák hatják át a maguk igencsak leegyszerűsített módján: a nők áldozatok, hátrányos helyzetűek, a férfiak a hatalom, a státus, a szex őrzői. Ha mindezt nem érik el, vagy nem képesek megtartani, akkor jön az erőszak és a bűnözés. A politika szintjére leegyszerűsítve, az egyenjogúvá vált férfi, nő vagy modern szülőpár kétféle férfiasság között választhat. (FRENCH 2018)

A konzervatív szocializációs módszer szerint a fiúkat családjukat védelmező, gondoskodó és alkotásra,⁶ teremtésre képes lénynek nevelik. Erejüket, energiáikat, agressziójukat a kötelesség, bátorság, becsület irányába terelik. A férfiasságukat nem romboló problémaként, hanem élvezhető ajándékként fogják fel.

A liberális, modern genderfelfogás ennek az ellenkezőjét tanítja. A férfi az, aki annak hiszi magát, ami nem függ biológiai adottságoktól, külső kényszertől, elvárásoktól, csak és egyedül az – akár változó – önértékelése dönthet. Férfi és nő is egyaránt birtokolhat férfias vagy nőies jellemvonásokat, nem kell a nemi sztereotípiákhoz ragaszkodnia, még a szexben sem. Elutasítandó a férfiassághoz fűződő valamennyi privilégium, mert az ártalmas mindenkire. A maskulinitás tradicionális felfogása probléma, ezért kontrollálandó, korántsem örömteli létezés.

A két életvezetés és norma ellentmondásos, maradhatna mindkét verzióból a legkisebb rossz vagy a józan ész. Nem a legokosabb és a nem is a leggazdagabb emberek maradnak fenn, azaz hoznak világra több utódot, hanem azok a legéletrevalóbbak, akik nem szétrobbantani, átszabni, kikerülni, megszüntetni akarják az alapvető természeti törvényeket, bármilyen magasztosnak hirdetett eszmék nevében, azok, akik tudomásul veszik és annak megfelelően, annak tudatában módosítják, alakítják saját viselkedésüket, normáikat, társadalmi berendezkedésüket, gondolkodásmódjukat. Még akkor is, ha azok nem felelnek meg az éppen aktuálisan trendinek, felsőbbrendűnek kinyilvánított ideálnak. Az egyetlen, amelyben természet és ember közösen, egyetértésben megállapodhat: ne árts magadnak, ne árts másnak, és ne árts a környezetednek, mindegy, hogy ki vagy, nő vagy férfi. Ez lehetne akár a kriminológia „genderesített” vezérmondata is.

Mindezek háttérben azonban egy sokkal fontosabb kérdés áll. Az ember kapott egy lehetőséget, hogy örömet lelhesse abban, hogy felismeri azokat a törvényszerűségeket, amelyeken belül létezhet. A természet a legteljesebb mértékben a szabadság és egyenlőség diszkriminációmentes üzemmodja. Nem számít a faj, a bőrszín, a gazdagság, földrész, vallás, ideológia, még

⁶ *Provider, protector, procreator*, ahogy az angol kifejezések mondják.

az okosság sem, csak és egyedül az számít, hogy a túlélést és a szaporodást támogatja-e, vagy sem. Ennyiben demokratikus, egyenlőség- és szabadságpárti, ennyiben „humánus”. A nemi különbségek a természeti törvények alapvetésének következményei, a szaporodás, azaz az emberi faj fennmaradásának zálogai. Az a jó, ami ezt szolgálja, és az a téves út, ami kihaláshoz vezet. Érdemtelen, hogy mit gondolunk összevissza erről, mit nevezünk ki aktuális politikai szükségletnek, mi tetszik, mi nem. Első az életben maradás és a szaporodás, utána lehet örülni. Mind ez ideig volt törekvése az emberiségnek arra, hogy betartsa az alapkövetelményt, megakadályozza a kihalásunkat, miközben csökkenti a fájdalmainkat, egymással kapcsolatos bántásainkat. A természeti alaptörvényt nem érdekli, hogy ki nevezi magát fejlettnak, ki nem, ki vall magasabb rendűnek mondott, humánusabb nézeteket, ha az nem szolgálja az alapokat. Az ember dönthet, többnek, felsőbbrendűnek képzelet-e magát a természeti törvényeknél, vagy azok ismeretében gondoskodik az örömeiről. Különösen akkor kérdéses ez, ha képzetek jóról és rosszról köszönőviszonyban sincsenek a napi valósággal.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Freda (1975): *Sisters in Crime*. New York, McGraw-Hill.
- ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S. (2000): *Kriminológia*. Budapest, Osiris.
- ANGYAL Pál (1943): *A nő büntetőjogi értékelése*. Budapest, Hungária.
- BAUMEISTER, Roy F. – TICE, Dianne M. (2001): *The Social Dimension of Sex*. Boston–London, Allyn and Bacon.
- BRIDGEMAN, Jo – MILLNS, Susan (1998): *Feminist Perspectives on Law: law's engagement with the female body*. London, Sweet and Maxwell.
- BROWNMILLER, Susan (1975): *Against Our Will: Men, Women, and Rape*. New York, Simon and Schuster.
- CAMPBELL, Anne (1993): *Men, Women, and Aggression*. New York, Basic Books.
- CHESNEY-LIND, Meda – PASKO, Lisa (1997): *The Female Offender: Girls, Women, and Crime*. London, Sage Publications.
- COHEN, Albert K. (1955): *Delinquent boys: The Culture of the Gang*. Glencoe, Free Press.
- CONNELL, Raewyn W. (2002): *Gender*. Cambridge, Polity Press.
- CONNELL, Raewyn W. (2007): *Masculinities*. Cambridge, Polity Press.
- CONNELL, Raewyn W. (2012): *Férfiak. Eltűnő szerepek*. Budapest, Noran Libro.
- CONNELL, Raewyn W. – MESSERSCHMIDT, James W. (2005): Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept. *Gender and Society*, Vol. 19, No. 6. 829–859. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- CSERES Judit (2000): *Eltékozolt újszülöttek*. Budapest, BM Kiadó.
- DALY, Kathleen (1994): *Gender, Crime and Punishment*. New Haven, Yale University Press.
- DALY, Kathleen – MAHER, Lisa (1998): Crossroad and Intersections: Building from Feminist Critique. In DALY, Kathleen – MAHER, Lisa eds.: *Criminology at the Crossroads*. Oxford, Oxford University Press. 1–17.
- DOLLIVER, Matthew J. (2017): The Impact of Gender Identity on Female Offending: A Quantitative Assessment Using the BSRI. *Women and Criminal Justice*, Vol. 27. 1–14.
- ESTRADA, Felipe – BÄCKMAN, Olof – NILSSON, Anders (2016): The Darker Side of Equality? The Declining Gender Gap in Crime: Historical Trends and an Enhanced Analysis of Staggered Birth Cohorts. *British Journal of Criminology*, Vol. 56, No. 6. 1272–1290. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azv114>

- FAIL Ágnes (2016): A női fogvatartottak hazai jellemzői, kriminálstatisztikai adatok alapján. *Jogi Tanulmányok*, 18. évf. 1. sz. 337–349.
- FEHÉR Lenke – FORRAI Judit (1999): *Prostitúció – Prostitúcióra kényszerítés – Emberkereskedelem*. Budapest, Nőképviselési Titkárság.
- FLOWERS, Ronald B. (2003): *Male Crime and Deviance. Exploring Its Causes, Dynamics, and Nature*. Springfield, Ch. C. Thomas Publisher.
- FRENCH, David (2018): The question that reveals the heart of the culture wars. *National Review*, January 29. Forrás: www.nationalreview.com/2018/01/toxic-masculinity-myth-fuels-culture-wars/ (Letöltés: 2018. 05. 25.)
- FREUD, Sigmund (1995): *A szexuális élet pszichológiája*. Budapest, Cserépfalvi.
- GELSTHORPE, Loraine – MORRIS, Allison eds. (1990): *Feminist Perspective in Criminology*. Buckingham, Open University Press.
- GILÁNYI Eszter (2010): Gondolatok a női bűnelkövetés lélektani aspektusairól – különös tekintettel a maszkulinitásra. Forrás: www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Gil%E1nyi%20Eszter.pdf (Letöltés: 2018. 06. 05.)
- GOLDSTEIN, Joshua S. (2001): *War and Gender*. Cambridge, Cambridge University Press.
- GÖRGÉNYI Ilona (2001): *A viktimológia alapkérdései*. Budapest, Osiris.
- HADAS Miklós (2010): *A férfiaság kódjai*. Budapest, Balassi.
- HAYSLETT-MCCALL, Karen L. – BERNARD, Thomas J. (2002): Attachment, masculinity, and self-control: A theory of male crime rates. *Theoretical Criminology*, Vol. 6, No. 1. 5–33. DOI: <https://doi.org/10.1177/136248060200600101>
- HEARN, Jeff (1998): *The Violence of Men*. Thousand Oaks – London, Sage Publications.
- HEIDENSOHN, Frances M. (1995): *Women and Crime*. 2nd ed. New York, New York University Press.
- HEISKANEN, Markku – LIETONEN, Anni (2016): *Crime and Gender: A Study on How Men and Women are represented in International Crime Statistics*. Helsinki, HEUNI.
- HERRINGTON, Victoria – NEE, Claire (2005): Self-perceptions, Masculinity and Female Offenders. *Internet Journal of Criminology*, Online. 1–30.
- HUBER, Andrea (2015): Briefing: Women in criminal justice systems: the added value of UN Bangkok Rules. *Penal Reform International*. Forrás: https://s16889.pcdn.co/wp-content/uploads/2015/04/Added-value-of-the-Bangkok-Rules-briefing-paper_final.pdf (Letöltés: 2020. 02. 06.)
- IRK Albert (1912): *Kriminológia*. Budapest, Politzer.
- KERSTEN, Anne – BUDOWSKI, Monica (2016): A Gender Perspective on State Support for Crime Victims in Switzerland. *International Journal of Conflict and Violence*, Vol. 10, No. 1. 128–140.
- KILLIAS, Martin (2002): *Grundriss der Kriminologie. Eine europäische Perspektive*. Bern, Stampfli Verlag. DOI: <https://doi.org/10.1515/mks-2003-0068>
- LOMBROSO, Cesare – FERRERO, William (1897): *The Female Offender*. New York, Appleton.
- MESSERSCHMIDT, James W. (1993): *Masculinities and Crime*. Lanham, Rowman and Littlefield.
- MILLER, Susan L. (1998): *Crime Control and Women*. Thousand Oaks, Sage Publication.
- MILLET, Kate (1970): *Sexual Politics*. New York, Doubleday.
- MORVAI Krisztina (1998): *Terror a családban. A feleségbántalmazás és a jog*. Budapest, Kossuth.
- NEUMANN Eszter – RÉDAI Dorottya (2007): Interjú Hadas Miklóssal, a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Nem- és Kultúrakutató Központjának társigazgatójával. *Educatio*, 16. évf. 4. sz. 661–665.
- NEWBURN, Tim – STANKO, Elizabeth A. (1996): *Just Boys Doing Business?* London, Routledge.
- Női bűnözés (1998). *Belügyi Szemle*, 46. évf. 3. sz. (tematikus szám).

- OWEN, Tim (2012): Theorising Masculinities and Crime. A Genetic-Social Approach. *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, Vol. 5, No. 3. 972–984.
- PARSONS, Talcott – BALES, Robert F. (1955): *Family, Socialization and Interactional Process*. New York, Free Press.
- POLLAK, Otto (1950): *The Criminality of Women*. New York, Barnes/Perpetua.
- PRENZLER, Tim – SINCLAIR, Georgina (2013): The status of women police officers: An international review. *International Journal of Law, Crime, and Justice*, Vol. 41, No. 2. 115–131. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2012.12.001>
- RASKÓ Gabriella (1978): *Női bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- SCHÄFER István (1947): *A nők kriminalitásának arányairól*. Budapest, Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Büntetőjogi Szemináriuma.
- SILVESTRI, Marisa (2017): Police Culture and Gender: Revisiting the 'Cult of Masculinity'. *Policing*, Vol. 11, No. 3. 289–300. DOI: <https://doi.org/10.1093/police/paw052>
- SIMON, Rita J. (1975): *The Contemporary Women and Crime*. Rockville, National Institute Of Mental Health.
- SMART, Carol (1977): *Women, Crime and Criminology. A Feminist Critique*. Routledge and Kegan.
- SMART, Carol (1990): Feminist approaches to criminology: or postmodern women meets atavistic man. In GELSTHORPE, Loraine – MORRIS, Allison eds. (1990): *Feminist Perspectives in Criminology*. Buckingham, Open University Press. 70–84.
- STEFFENSMEIER, Darrell J. (1993): National trends in female arrests: 1960–1990. Assessment and Recommendations for Research. *Journal of Quantitative Criminology*, Vol. 9, No. 4. 411–441. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01064111>
- STEFFENSMEIER, Darrell J. – ALLAN, Emilie (1996): Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology*, No. 22. 459–487. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.22.1.459>
- STOLLER, Robert J. (1968): *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. New York, Science House.
- SUSÁNSZKY Anna – SUSÁNSZKY Éva – KOPP Mária (2009): Mitől szoronganak a magyar férfiak? A férfi nemi szerep stresszjellegzetességei. *Lege Artis Medicinae*, Vol. 19, No. 6–7. 431–435.
- SUTHERLAND, Edwin H. (1939): *Principles of Criminology*. Philadelphia, Lippincott.
- TAMÁSI Erzsébet (2005): *Bűnös áldozatok. A családon belüli erőszak férfi szereplői*. Budapest, BM Duna Palota és Kiadó.
- TAMÁSI Erzsébet (2006): Nemek és bűnözés. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, CompLex. 545–558.
- TAMÁSI Erzsébet (2013): *Terrorista nők*. Budapest, Rejtjel.
- TAMÁSI Erzsébet (2015): Gyerekszeretet és gyerekprostitúció. *Szociálpolitikai Szemle*, 1. évf. 5–6. sz. 37–55.
- VIG Dávid (2016): Nemek és bűnözés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 662–682.
- WALKLATE, Sandra (1989): *Victimology*. London, Unwin Hyman.
- WALKLATE, Sandra (2001): *Gender, Crime and Criminal Justice*. Cullompton, Willan Publishing.
- WINFREE, Thomas L. – DEJONG, Christina (2015): Police and the War on Women: A Gender-linked Examination Behind and in front of the Blue Curtain. *Women and Criminal Justice*, Vol. 25, No. 1–2. 50–70. DOI: <https://doi.org/10.1080/08974454.2015.1023881>

Prostitúció és bűnözés

Tamási Erzsébet

Bevezetés

A prostitúcióról való gondolkodás és gyakorlat reménytelenül ellenmondásos. Elfogadható, beilleszthető-e a társadalom gond nélküli működésébe, vagy megszüntethető, eltüntethető-e a mindennapokból? Az erre adandó választ alapvetően a kettősségek jellemzik. Önkéntesség vagy kényszer, munka vagy elnyomás, erőszak vagy áldozatiság, támogatás vagy tiltás. Attól függően, hogy ki, mely szervezet a „vagy” melyik oldalát választja, egyben kibé-kíthetetlenül dönt politikai megoldás, szabályozási forma, ideológia alapján. A prostitúció szabályozásában, a rendőrség működtetésében, a bűnmegelőzésben és az áldozatvédelemben egyaránt ez az összeegyeztethetetlen dilemma az uralkodó.

1. Fogalom

A szexuális szolgáltatás, azaz anyagi javakért cserélt szex néhány kisebb törzsi jellegű közösséget leszámítva univerzális jelenség az emberiség történetében. Ugyanakkor egyetlen társadalom sem ismeretes, ahol a szexualitás ne esne szigorú vagy kevésbé szigorú szabályozás alá, legyen az házasság, együttélés vagy házasságon kívüli szex.

Prostitúciónak tekinthető az a szexuális érintkezés, amelynek nem célja az utód létrejötte, a nyilvános térben zajlik, nem jelent partnerek közötti intimitást, sem kölcsönös vágyat, még kölcsönös testi vonzalom sem szükséges, ráadásul egyetlen személy, legyen az nő, férfi vagy gyerek, számos más személy, leggyakrabban férfi számára érhető el, és a romantikusnak nevezett vonzódás kizárt e kapcsolatban. Döntően heteroszexuális testi érintkezésről van szó, amelynek során a szexuális csere kínálatát elenyésző kivétellel nők, a keresletet döntően férfiak jelentik. A prostitúció olyan társadalmi intézmény, amely a férfiak szexuális többletenergiáit köti le szabályozott módon, és a nők számára a hiányzó anyagi-biztonsági forrásokat pótolja vagy helyettesíti.

2. Statisztika

Ma Magyarországon az a becsült számadat van forgalomban, amelyet évtizedek óta használ boldog-boldogtalan nélkül, hogy bárki is konkrétabb kutatást folytatott volna e tekintetben. Tíz- és tizenötezer közötti prostituáltlétszámot jelölt meg *Földi Ágnes*,¹ *miután ő találkozik*

---

¹ A Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesületének (a továbbiakban: SZEXE) vezetője.

a legtöbbet az érintettekkel, ez a szám lett a kiindulópontja mindenfajta, a prostitúcióhoz kapcsolódó megállapításnak. (SÁRKÁNY 2014)

3. A prostitúció struktúrája

A prostitúció három központi fogalmi keretben vizsgálható:

1. A *szexualitás*, a férfi és a nő közötti nemi kapcsolat mibenléte és értelmezése (biológiai jellemzők, szexuális önrendelkezés, nemek közötti egyenlőség, a nőiszerepváltozás);
2. A *gazdaság*, az anyagi, szociális átalakulás (a szexipar megjelenése, a társadalmi különbségek mélyülése, a globális szegénység ténye, az információs forradalom hatása). A prostitúció fontos eleme a fizetség, amely közvetítőként szerepel. A nőnek a túléléshez szüksége van ez esetben a pénzre, a férfinak pedig a szexre.
3. Az *erkölcs*, azaz emberi jogi szempontok, a politika (ideológiák, női jogok, kényszer vagy önkéntesség értelmezése, áldozatelnomás) területén.

3.1. Szexualitás és prostitúció

Az emberi szexualitás három funkciója közül alapvető a reprodukció, azaz utódok létrehozása. A rekreáció, vagyis az örömszerzés, az élvezet a jutalom, a haszna pedig a kölcsönös kötődés, a szeretet erősítése.

A prostitúció központi eleme a szexualitás, annak is az élvezetszerző funkciója, ráadásul csak az egyik fél számára. Számptalan magyarázat született arra, hogy döntően miért a férfiak a szex vásárlói és az eladók miért nők. A két leggyakrabban hangoztatott elmélet egyike a férfiak szexuális ösztönére, míg a másik a hatalomvágyuk kielégítésére támaszkodik. (BAUMEISTER–TICE 2001)

A szexualitással foglalkozó szakirodalom szerint a férfiszexualitás mechanizmusában a kielégülés, az öröm és a szaporodás lehetősége egyszerre zajlik, sokkal intenzívebb, és az életkor előrehaladtával csak csökken, de nem válik lehetetlenné. A női szexualitás esetén ezzel szemben nincs összekötve a fogamzás és az öröm vagy kielégülés, a női szexuális intenzitás általában gyengébb és ciklikus, a női fogamzási képesség pedig korlátozott, életkorhoz kötött. Ennek következtében kevesebb nő van a szexuális piacon, mint férfi. Ez a biológiai eltérés az, amely lehetővé teszi a prostitúciót, miután a heteroszexuális férfi szexuális kielégülése és utódlási igénye csak a nő által megszerezhető, így a nő teste a keresettebb. Egyszerűen mindkét fél egyszerre keres és kínál. Miután a szexuális szükséglet biológiailag kódolt, és nők nélkül elég körülményesen kielégíthető, ugyanakkor az anyagi biztonság megszerzésének sokkal többféle társadalmi módja van, ezért a prostitúció a férfiak fogyasztói pozícióját és a prostituált nők kínálati piacát termeli újra. Vagyis a férfi azt keresi, ami a prostituált nőnek van, de utóbbi nem ugyanazzal viszonyozza, hanem azt kéri cserébe, aminek ő van szűkében. A prostituált a testét nyújtja, és pénzt kap cserébe. (BAUMEISTER–TICE 2001)

3.2. A prostitúció gazdasági vetülete

A közgazdasági szakirodalomban kétféle szempontú irányzat figyelhető meg, egyfelől a prostitúciót a kereslet-kínálat szempontjából vizsgáló tanulmányok, amelyek a prostitúciós tevékenység és más munkák közötti hasonlóságot kutatják, valamint a kriminalitás gazdasági szempontjaira koncentráló, a prostitúció tiltását a költség-haszon viszony alapján elemző írások. (WILLMAN 2010) Nyilvánvaló, hogy a prostitúció gazdasági mozgása ennél jóval bonyolultabb, tartalmazza a prostitúciós piac mozgását, a kereslet-kínálat dinamikájának leírását, a csere mibenlétét, a szexuális munka fogalmát vagy éppen a pénz jelentőségének mérlegelését a prostitúciós cserében. A prostitúció mindig is valamiféle anyagi jellegű ellenszolgáltatás volt, manapság pedig szinte csak a pénz és a szex közötti cserét jelenti. (WILLMAN 2010) A szexualitás terén megnyilvánuló emberi viselkedésformák nehezen számszerűsíthetők, különösen azért, mert vagy egyáltalán nincsenek elérhető adatok, vagy kétséges a hitelességük. Az idők folyamán nagyot fordult a társadalmi megítélése, a sokáig bünként stigmatizált prostitúció ma inkább munkának elkönnyvelt foglalkozás, azaz a morális megítélést felváltotta a gazdasági megközelítés. Majdnem minden prostitúcióval foglalkozó szerző jelentős hatást tulajdonít a kriminálpolitikai szabályozások gazdasági következményeinek, azaz a szexpiacra gyakorolt hatásának. A szerzők egy része szerint a tiltó reguláció szűkíti a piacot, míg a legalizálás pozitív hatással van rá. (EDLUND–KORN 2002) A szerzők másik része szerint a legalizálás leginkább az egészségi kockázatokat és a különféle mellékhatásokat csökkenti, igaz, közben ugyan növeli a szexpiac nagyságát (CAMERON–COLLINS 2003), és nemcsak a kínálati, de a keresleti oldal kockázatsökkentése is fontos, mégpedig a különféle prostitúciós szolgáltatások liberalizálásával, azaz a benti szexmunka erősítésével. (COLLINS–JUDGE 2008) Mások úgy vélik, hogy a tiltásnak nincs csökkentő hatása, inkább a kereslet csökkentése hoz létre változásokat. A keresletsökkentés esetében nincs is meggondolandóbb példa, mint a svéd modell hatékonysága. A törvénnyel csökkentett kereslet (bár csak az utcai prostitúcióra igaz) valóban megfelezhette az utcán látható strichelést, de nem tüntette el a keresletet, amely áttevődött oda, ahol nem büntetik, vagy ahol éppen nem látható, nem elérhető. A hatástalanságot a prostitúció büntetéséből szerzett bevételek bizonyíthatják, miközben éppen a feketegazdaság következtében jócskán megemelkedett a prostitúcióból származó állami bevétel Svédországban. (SÁRKÁNY 2011)

3.3. A morál

A prostitúció morális kérdés volt, és az ma is. A kölcsönösség két szexuális partner között az emberi szubjektum önkéntességén és egymás iránti tiszteletén alapul, ami alapvetően az egyidejű vágyat és annak kielégítését jelenti. Ez a kölcsönös vágy hiányzik a prostituált és a kliens kapcsolatából. A prostitúció az az intézmény, amelyben a főszereplőkre nemcsak másféle szabályok érvényesek, de más szféra szabályai a mérvadók.

A szexuális szolgáltató, többnyire a nő, a nyilvános térben mozgatja a testét, a „köz tulajdona” (LÉDERER 1999), ahogy a szavak is tükrözik (nyilvánosház, utcanő), rá a közmorál vonatkozik, a nem tisztességes nő bélyeggel jelöli, megszabva nemcsak jogi helyét, de ruházatát, viselkedésmódját stb., miközben élesen és nem könnyen választja el saját intim szféráját a szolgáltatástól (mert nem áru, hiszen nem adja a testét, csak használatra

engedi át). A döntően férfi vásárló azonban szexuális kielégülést keres, amely az intim szféra tartozéka, ezért rejtett, íratlan normák, kulturális szokások a mérvadók, de leginkább a magánszféra szabályai szerint megítélt. Korántsem jelenti azonban azt, hogy morálisan elfogadottnak tekintett.

4. Kriminálpolitika

A szexualitás és az anyagi javak cseréjének kapcsolatát a morális megítélés hatja át, ez alkotja a prostitúcióra vonatkozó ideológiákat, amelyek a politikai döntés bázisai. Egyfelől az emberi test és a szexualitás kapcsán az egyén jogáról és szabadságáról, a szabad szexuális választásról szól a vita. Másfelől az egyén szexualitásának közösségi megjelenéséről, amely zavarja a közrendet, a közbiztonságot, és a közegészségre is veszélyes lehet.

A jelenség törvényi szintű szabályozásának hátterében is ez a két fő tendencia ismerhető fel: az egyik a tiltás, a másik a megengedés, azaz a legalizálás vagy dekriminalizálás. A mindennapi gyakorlatban azonban az államok többsége e két megoldás között lavíroz, a legalizálás és a kriminalizálás között ingadozik.

A prostitúció szabályozása szempontjából is három kérdéskör látszik alapvetőnek a tudományos kutatásokban és a kriminálpolitikai megközelítésekben egyaránt.

1. Szexualitás: Erkölcstelen-e a kölcsönös vágy és kielégülés nélküli, alkalmi, több partnerrel történő szexuális kapcsolat? Azaz mit is tartunk a szex céljáról? Élvezet, kölcsönös örömszerzés, utód létrejötte? Mikor, melyik és miért erkölcsös?
2. Gazdaság, csere: Milyen elvek alapján gondolkodunk a pénzért nyújtott szexről? Lehet-e, szabad-e a testünket áruba bocsátani, azaz elfogadható-e az ilyen munka és pénzkereset? Miért tartjuk erkölcstelennek a pénzért vásárolt szexet?
3. Erkölcs, politika: A prostitúció szabályozásában az alapvető erkölcsi normák az irányadók, vagy az éppen regnáló politikai hatalom ideológiája a mérvadó? A kitűzött cél szempontjából az ezekre alapozott szabályozási megoldások közül melyek és mennyire bizonyultak hatásosnak, eredményesnek? És mi volt a cél?

A 20. század második feléig az egyes államok prostitúciós politikáját a klasszikus prohibicionista (tiltó), az abolicionista (a prostituáltat támogató: áldozatnak tekinti) és reglementációs (tűró: rendszeres orvosi felügyelet mellett) modellek váltakozó alkalmazása jellemezte, központi céljuk a közerkölcs, a közbiztonság, a közrend, valamint a közegészség védelme volt. Az általános politikai közgondolkodásban az áttörést az 1948-ban elfogadott Emberi jogok egyetemes nyilatkozata és az 1949. évi úgynevezett New York-i egyezmény (az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomásáról) jelentette, amely többek között a prostituáltakat áldozatoknak nyilvánította, és a harmadik fél profitszerzését kriminalizálta.

Az elmúlt évtizedekben a prostitúció kérdésének rendezésére döntő hatással volt a kapitalista fogyasztói szisztéma globalizálódása, a pénz mindenhatóvá válása, az információs robbanás, így a szexualitás magas profitot hozó iparaggá formálódott. (WEITZER 2000; ATTWOOD 2006) Másrészt az emberi jogok iránti fogékonyság és propaganda egyetemes megjelenése nyomta rá a bélyegét az egyes országok kriminálpolitikájára.

5. Prostitúciós modellek

A különféle államok prostitúciós politikájának gyakorlatában igen kevés azonos vonás fedezhető fel. A közös pont, hogy mindenütt a világon szigorúan büntetik a fiatalok (16–21 év között) 1. *részvételét*; 2. *bevonását* e tevékenységbe; és 3. a *prostituációra kényszerítést*. A szabályozások azonban még ma is a prohibicionista, abolicionista és reglementációs rendszerben mozognak, helyi változatokkal, de az alapvonások világosan kirajzolódnak.

1. A zéró tolerancia (prohibicionizmus), azaz a prostitúció minden vonatkozásának büntetés alá vonása az államok kb. 40%-ának preferált szabályozási módja. Ezek között az országok között nemcsak a harmadik világ „ortodoxnak” tartott államai vannak, és nem is csupán az Egyesült Államok, Kína és India, de Horvátország, Szlovénia, Málta, Litvánia, Románia és Albánia is, ami nem kevesebb, mint a Föld népességének 60%-a.
2. A másik végletnek számító szabályozási metódus a teljes megengedés, sőt legalizálás, azaz nemcsak dekriminalizálják, de munkaként, regisztrált foglalkozásként tartják számon a prostitúciót. Engedélyezett a bordélyok üzemeltetése, és az úgynevezett „harmadik fél” prostitúcióból élése is legális vállalkozásként engedélyezhető. Ez a modell nem sok országban működik, és a munkaként való elismerés sem jelent szabályozásnélküliséget. Hollandia, Dánia, Németország, Új-Zéland, de Ausztrália vagy Nevada néhány megyéje is ezt a módszert alkalmazza, igen szigorúan megszabott és ellenőrzött feltételek mellett. (DANNA 2000)
3. Az államok döntő többségében a prostitúció legálisnak elismert, dekriminalizált ugyan, de bordély létesítésére nincs lehetőség, és a munkaként való szabályozás sem teljes. Ezekben az országokban a harmadik fél prostitúcióból élése büntetés alá esik. Ez a reglementációs forma az országok közel felében, azaz a népesség 27%-ának körében működik. Ehhez a csoporthoz tartozik Magyarország is.
4. Nem lenne teljes a felsorolás a különleges szabályozások említése nélkül. Annál is inkább, mert az úgynevezett svéd modell a leghatásosabb szabályozási megoldásként propagált. (EKBERG 2004) Svédországban, Norvégiában, Izlandon és Észak-Írországban a prostitúció minden szegmense jogilag tiltott, ám a szex eladását nem bünteti a törvény, a vásárlást, azaz a klienseket igen. Ezt a megoldást nevezi a szakirodalom neoabolicionista modellnek. (FEHÉR 2006; WAGENAAR 2006) Japánban különösen értelmezik a prostitúciót, minden formában tiltott, ám az a pénzért vásárolt szexuális szolgáltatás, amely nem jár vaginális behatolással (koitusszal), nem büntetendő. (WEST, M. 2005) Bangladesben, ahol a bordélyok és a harmadik fél működése engedélyezett, a 18 év feletti nők lehetnek prostituáltak, ám a férfiak nem.

5.1. Ideológiák

A prostitúció jelenségének kétféle megítélése és társadalmi szintű szabályozása mögött ma két jellemző politikai magatartás, de háromféle ideológia áll. Olyan elvek találkozásának lehetünk tanúi, amelyek más kérdésekben élesen szemben állnak egymással. A radikális feminista ideológia és a vallási konzervatív filozófia szövetséges ebben a vitában, és szemben

áll a liberális feminista-pragmatista világlátással. A felsorolhatatlan számú politikai vita-irat és tudományos vagy inkább annak látszó írás² tömege azonban alig néhány tényekkel alátámasztott érvel dolgozik.

Összefoglalva a radikális feminista, kriminalizálást támogató elveket és szembesítve őket a prostitúció legalizálása, munkaként való elismerése vagy dekriminalizálása melletti ellenérvekkel,³ a következő sommázatot kaphatjuk.

A radikális feminista álláspont szerint a prostitúció támadás az egyén testi intimitása ellen, mert a szex csak és kizárólag szerelemről, kölcsönös vágyról, együttes kielégülésről szólhat. Az ellenérv szerint tehát minden házasságon kívüli, rövid távú vagy romantikus érzelmeket nélkülöző, alkalmi szexuális kapcsolat immorális. A prostitúció csere tárgyává teszi a szexualitást és a női testet is. Ha ez igaz, szól az ellenérv, akkor a házassági szerződések is immorálisak, sőt a házasság is, ha például csak az egyik fél keres. Sőt eszerint a női szexualitás veszélyes. A prostitúció szexuális erőszak a nőkkel és gyerekekkel szemben, erre az a válasz, hogy két felnőtt közötti megállapodás – függetlenül az érzelmektől és vágyaktól – nem jelent erőszakot. A prostitúció a férfiak dominanciája a nők felett, a prostituált csak áldozat lehet. Az ellenérv szerint számos foglalkozás van, amelyben a személy autonómiája sokkal korlátozottabb, nem is szólva a munkanélküliekről. A prostitúció egészségi kockázat és erőszak-kényszer és rabszolgaság-kockázat is, miközben vannak foglalkozások és sportok (például a bokszt, motorversenyzés stb.), amelyek sokkal veszélyesebbek az egészségre, mint a prostitúció. A prostitúció kényszer és rabszolgaság, a válasz szerint választási lehetőség mindig van, és a szegénység nem kényszeríti a többséget prostitúcióra. A radikális feminizmus szerint a prostitúció munkaként való elismerése növeli a keresletet, az illegális prostitúciót, támogatja a szexipar profitszerzését, az államot az adók révén „stricivé” teszi. A bordélyok a szervezett bűnözés melegágyai, bűnözőket (stricik, futtatók stb.) legalizálnak, nem javítják a prostituáltak helyzetét, megnehezítik a prostitúcióból való kilépést, és növelik a gyerekprostitúciót is. A pragmatista álláspont szerint a megoldás nem a prostitúció kriminalizálása, hanem az emberkereskedelem, a kényszerítés, a kínzás, a zsarolás és a szervezett bűnözés jogi szabályozása, idegenrendészeti politika, nemzetközi együttműködés és az áldozatvédelem újragondolása lehet.

6. A prostitúció szereplői

A Magyarországon dolgozó körülbelül tíz-tizenötezer prostituált átlagéletkora még egy évtizede valamivel 30 éves kor alatt volt (JUHÁSZ–CSIKVÁRI 2006), közel harmaduk azonban már 18 éves kora előtt bekerül a szexmunka világába. Mára megváltozott a kép, a szexmunkásokkal állandó kapcsolatot tartó szervezet (SZEXE) szerint a szexmunkások 78%-a idősebb 26 évesnél, az átlagéletkor 36 és 55 év között van. A többségük a fővárosban dolgozik, jellemzően vidékről, elsősorban Kelet-Magyarországról, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkeznek. (FORRAI 2009) Családi

² A radikális feminista szövegeket, a tényanyagukat és kutatási módszereiket erős kritikával fogadják a tudományos kutatók. (WEITZER 2010; D'ANDREA 2002)

³ A kétféle álláspontot számos szerző számtalan keresztbe-kasul hivatkozott írással képviseli. A két tábor egyike a liberális, pragmatista felfogást képviseli (WEITZER 2010; NUSSBAUM 2000), a másik pedig inkább a radikális feminista ideológia alapján érvel. (JEFFREYS 1997; RAYMOND 2003)

állapotuk jellemzően rendezetlen, többnyire élettársukkal élnek, akik gyakran futtatóik is. A prostitúcióból élők közel harmada a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett, akik nem, azok közül is sokan csonka családokban, rossz anyagi körülmények között nőttek fel. Iskolai végzettségüket tekintve a szexmunkások heterogén csoportot alkotnak, jellemzően azonban – legalábbis a közterületeken dolgozók – az általános iskola nyolc osztályát végezték el. (JUHÁSZ–CSIKVÁRI 2006) A kutatásokban három fő csoportot különböztettek meg: a közterületen, lakásban, illetve szállodákban dolgozókat. (BALOGI et al. 2006) Az egyes csoportokon belül az átjárás igen ritka, a lányok jellemzően abban a körben dolgoznak, ahol a tevékenységüket megkezdték. Az elmúlt évtized azonban változást hozott, az internet elterjedése Magyarországon is átformálta a prostitúció struktúráját, az utcai prostitúció aránya csökkent, mintegy 20%-ra becsült. (JUHÁSZ–CSIKVÁRI 2006)

6.1. Női prostituáltak

A prostitúció utcai formája önmagában is sokrétű és tagolt világot alkot, a különböző területeken (város, külváros, védett övezet, országutak mellett stb.) dolgozó prostituáltak különböző problémákkal szembesülnek. A rendszerváltás után a prostitúció hazai világának új szereplőiként megjelentek az autópályák és főútvonalak mellett dolgozó, úgynevezett országúti prostituáltak, akik egyrészt a korábban utcai prostituáltaként dolgozók, másrészt pedig gyakran a prostitúcióra kényszerítés áldozataivá vált nők és fiatalok köréből rekrutálódtak. A közterületen dolgozó prostituáltak jellemzően rossz, infrastruktúra nélküli területeken állnak, naponta körülbelül tíz kliensük van. A lányok 70–80%-a dolgozik futtatónak, kisebb részük havonta fizet egy meghatározott összeget, amiért dolgozhat egy néhány méteres útszakaszon, illetve védelmet kap. (BALOGI et al. 2006) A prostituálttársadalmon belül a közterületen dolgozóknak van a legalacsonyabb iskolai végzettségük⁴ és a legrendezetlenebb családi hátterük – éppen ezért a prostitúcióból való kilépés is számukra a legnehezebb, a lányok körülbelül 10%-ának sikerül annak ellenére, hogy 86%-uknak szándékában áll. (BALOGI et al. 2006) A közterületen dolgozó prostituáltak és a rendőrség közötti összeütközések a városok belterületein a leggyakoribbak, a védett övezeten belüli tiltott kéjgelgés vagy pedig nem védett övezetekben az egészségügyi kiskönyv hiánya von maga után szabálysértési eljárást. A prostituált elkövetőként jelenik meg a rendőri munkában (JUHÁSZ–CSIKVÁRI 2006), ami tovább nehezíti a prostituált és a prostitútor közötti szövetség megbontását. (BORAI 2005) A prostituáltakat gyakran igen erős érzelmi függés fűzi a futtatókhoz, vagy pedig jobban félnek tőlük, mint amennyire bíznak az igazságszolgáltatásban. A prostitútor ezen túlmenően infrastruktúráját és védelmet jelent a kliensekkel vagy más futtatókkal szemben. (JUHÁSZ–CSIKVÁRI 2006) A közterületen dolgozó prostituáltak között a szerhasználat (elsősorban amfetaminok és marihuána) valós probléma, a felmérések szerint 70–80%-uk rendszeres szerhasználó. (BALOGI et al. 2006) A rendszerváltás után sorra nyíltak a masszázsszalonok, peepshow-k, szexklubok, valamint kiépült a prostituált és kliense között közvetítő *escort service* hálózat is. (KRÁNITZ 1997) A prostitútor által működtetett masszázsszalonokban, illetve más „illegális bordélyokban” a „főnök” teremti meg

⁴ A lányok 86%-a elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, de csak 5%-uknak van szakképesítése. (FORRAI 2009; BORAI 2005)

a szükséges infrastruktúrát, és nyújt esetlegesen védelmet a vendégekkel szemben. A lakásokban dolgozó szexmunkások általában akkor kerülnek szembe a hatóságokkal, ha a bérleti szerződés megkötésekor nem veszik figyelembe a szabályokat – ha például a szerződés csak az egyikük nevére szól, megállhat az üzletszerű kéjteljes elősegítésének vádja. Egészségügyi kiskönyvük nagyon ritkán van, sokszor meg vannak győződve arról, hogy azt csak a közterületeken dolgozóknak kell kiváltaniuk. (JUHÁSZ–CSIKVÁRI 2006)

6.2. Férfi kliensek⁵

Az empirikus kutatások szerint *hétköznapi férfiak keresnek hétköznapi szexet*. (CHEN 2011)

A klienseket két csoportba lehet osztani, amelyben szinte minden motívum és magyarázat elfér, és nem keveredik (WILLMAN 2010):

1. A prostituált kliense, aki *csak szexet akar*. Mégpedig személytelen, felelősség nélküli, kényelmes, gyors, következmények nélküli, érzelmentes szexet, üzleti alapon. Szexuális igénye a promiszkuítás, jellemző rá az intenzív szexualitás, azaz gyakran, változatos módon, különböző partnerrel történjék. Stabil kapcsolataik mellett gyakran keresnek alkalmi kalandokat, vagy fizetnek a szexért. Képesek a szexet elválasztani az érzelmektől, és egyszerű csere tárgyának tekinteni. Idesorolhatók a rendszeres szexuális érintkezést nélkülözők csoportjai (utazók, katonák, szexturisták), a gyors szexet kívánók. A kockázatos szex hívei (a kalandot, izgalmat keresők, a kondom nélkül szexelők, a különféle fantáziák kiélésére vágyók, bizonyos fokig a szexuális beavatás résztvevői). Körükből kerülnek ki leggyakrabban az erőszaktevők, a szexualitást dominanciaként, hatalomként értelmezők.
2. *A gyengéd szexre vágyók*. Számukra nem elég a „csak” szex, a prostituálttól szeretetet és együttérzést, érzelmi támogatást várnak, úgy viselkednek, mintha valódi kapcsolatban lennének, illuzionisták. Testi-lelki hátrányaik és hiányosságaik, társkapcsolati problémáik megoldását, kompenzálását várják a prostituálttól, akit partnernek tekintenek, gyakran és hosszú ideig ugyanahhoz a prostituálthoz járnak, nemritkán még feleségül is vennék. Jellemző rájuk a „girlfriend-effektus”, amikor úgy viselkednek a prostituálttal, mintha a barátnőjük lenne. Jellemző a szexet másként el nem érők csoportjára (testi fogyatékkal élők, betegek, idősek, impotenciavarokkal küszködők, egyedül élők), a fizetett szexet terápiaként használókra és egyre gyakrabban a partnerkapcsolati csalódások, sikertelenségek, kockázatok elkerülését választók körében.

6.3. Férfiprostitúció

A férfi prostitúciója a férfiak által felkínált szexről szól, egyértelműen férfiak számára és helyel-közzel heteroszexuális nőknek is.

Homoszexuális férfiak a szubkultúrához tartozóknak nyújtanak szexet pénzért. Heteroszexuális férfiak is felkeresnek férfiakat szexuális célzattal, ennek okait

⁵ A férfi kliensekről szóló szakirodalom egyre terjedelmesebb, összefoglalót lásd SANDERS 2008.

és magyarázatát nehezebb megérteni. A kutatások szerint a férfi prostituáltak döntő többsége valóban homoszexuális, de legalábbis biszexuális, a kölcsönös fizikai élvezet nem zárja ki az utcán klienst kereső férfiak kényszerűségét, kiszolgáltatottságát. (STODDARD 2013)

A nemzetközi szakirodalom a férfi prostituáltak három nagy típusát írja le (WEST, D. 1993):

1. Az első csoportba a reménytelenség, kilátástalanság és szükség vezette férfi prostituáltak tartoznak, akik korán megszöktek otthonról, gyerekkorukban abuzálták őket, szegénységben, diszfunkcionális családban nőttek fel.
2. A második kategóriába a prostitúciót önként vállaló, szexuális preferenciáik miatt önkéntes férfi prostituáltak tartoznak, nem zárva ki az anyagi szükségleteket sem. Ők leginkább az eszkontok világában és a lakásprostitúcióban érdekeltek.
3. A harmadik csoportba az utca veszélyes, helyenként bandákhoz csapódott, erőszakos deviáns résztvevőit sorolják, akiktől nem idegen a kliensek kirablása, a drogkereskedelem és más erőszakkal összefüggő cselekmény sem.

Természetesen itt sem léteznek szigorú kategóriák, a prostitúció felé hajtó egyéni és társadalmi nyomás semmivel sem különbözik a prostituálttá váló nőkéttől. (KAYE 2011)

Magyarországon a SZEXE saját becslése szerint kétezer férfi prostituált dolgozik, és bár sokszor hangoztatják, hogy foglalkozni kellene e különleges igényű csoporttal is, a figyelmeztetés süket fülekre talál.

6.4. Gyermekprostitúció

A fiatalkorúak prostituálásának egyik súlyos problémája, hogy a magyar jogi szabályozás következtlen, helyenként ellentmondásos. (SZOMORA 2013; GÁL 2013) A 2013-ban hatályba lépett új Btk. önálló tényállása mutatja, milyen fontossá vált ez a kérdés. Ugyanakkor, amíg a gyermekprostitúció korhatárát a Btk. a tizennyolcadik életévhez köti, addig a szabálysértési törvény szerint a tiltott prostitúció a tizenégy és tizennyolc év közötti személyekre is érvényes. Mindez azt jelenti, ha a tizennyolc év alatti személy megszegi a szabálysértési előírásokat, a ki nem fizetett pénzbüntetése akár elzárással is járhat, azaz elkövetőként kezelik. A fiatalkorúakkal kapcsolatba kerülő rendőrök szerint a statisztikákon nem látszik ugyan sem növekvő, sem csökkenő irányú változás, de megfigyelhető, hogy egyre fiatalabbak a prostitúcióval foglalkozók, egyre gyakoribb a prostitúció a tizenégy-tizenkét éves, intézetből, gyermekotthonból szökött, vidéki gyerekek között. (GYURKÓ-VIRÁG 2009) Legtöbbjükkel a családja nem törődik, törvényes képviselőjük sem stabil, könnyű prédái striciknek, „udvarlóknak”, tapasztaltabb barátnőknak. Esetükben gyakoribb a hatósági feljelentés, ugyanakkor vallomásaik ingatagok, kiforratlan személyiségük megbízhatatlan, kötődésigényük, szeretetvágyuk következtlen tanúvallomásokat hoz. A gyermekvédelmi szervezetek, a gyermekotthonok szakemberei sem tudják kezelni őket, miután szinte állandó szökésben vannak, egyik helységről a másikba, sőt külföldre vándorolnak, vagy utaztatják őket. A rendőrségi megfigyelések alapján újfajta prostitúció van elterjedőben. A tizenhat-tizenhét éves középiskolás, középosztálybeli, jó családból való lányok saját elhatározásukból vagy náluk alig idősebb, hasonló szituációban lévő fiúk segítségével idősebb

férfiak társaságát keresik szórakozóhelyeken, de lakásra is eljárnak. Tarifájuk egy órára meghaladhatja a száz-százötvenezer forintot is.

6.5. Női kliensek, férfi prostituáltak

A világon mindenütt megnövekedett és láthatóbbá vált a női kereslet a férfiak szexuális szolgáltatásai iránt. Nemcsak idősödő, jómódú nyugati nők keresik fel az egzotikus szigeteket, hogy mellékesen néhány ebéd, vagy egy kis pénz ellenében szörf-, tenisz- és más órákat vegyenek az őslakó, napbarnított, sportos külsejű ifjaktól. Ezt nem is tartják prostitúciónak, hanem úgynevezett „románcturizmusnak”, mondván, ez esetben a férfiak nem áldozatok, örömmel tesznek eleget akár az idős hölgyek kívánságainak is. (JEFFREYS 1999; HEROLD et al. 1999)

6.6. Online prostitúció⁶

Jórészt az internetnek is tulajdoníthatóan az elmúlt néhány évtizedben a prostitúció a világon mindenütt az utcákról egyre inkább a belső, kevésbé érzékelhető terekbe koncentrált. Ezzel egy időben az internetes hálózatok, telefonok és egyéb technikai eszközök megkönnyítették a szexuális célzatú kommunikáció delokalizációját. (BALLESTER et al. 2014) A szexipar jelentős állami bevételt hoz, Nagy-Britanniában például a GDP 0,4%-át tette ki (kb. 4,3 milliárd font), a fejletlen országokban, mint Thaiföld, Malajzia, Indonézia a GDP 2–14%-a ebből a szektorból származik. (HAKIM 2015)

A különféle netes felületek nemcsak meggyorsították, de meg is könnyítették a kereslet és a kínálat találkozását. Az anonimitás véd a stigmatizálás ellen, a választék látható, a feltételek egyértelműek, a szolgáltatásról szerzett tapasztalatok továbbadódnak, így csökken mindkét fél csalási és csalódási kockázata. Végeredményben az esetleges erőszak és a különféle „meglepetések” előfordulása is. Nincs zaj és szemtelés az utcán, nincs vagy ritkább a rendőri zaklatás, a szomszéd sem ismerhet fel, mindenki tudja, mire számíthat. (ROCHA et al. 2010)

Az információs forradalomnak természetesen nemcsak pozitív oldala van, lehetőséget adott a bűnözésnek és a különféle szexuálisan deviáns viselkedési formáknak is. (DURKIN–CLIFTON 1995) Az interneten zajló szexuális kommunikáció ellentmondásairól is megoszlanak a vélemények. Vannak, akik szerint a kibertér nem más, mint a „posztmodern erőszak színtere”, „globális médium a férfiak számára, a nők és a gyerekek kizsákmányolására és megerősöklésükre”. (HUGHES 2003; BALLESTER et al. 2014) A gyarapodó kutatások igazolják, hogy a prostitúció az „online kirakatban” egészen más szereplőkkel, igényekkel, formával és tartalommal operál, mint az amszterdami utcai kirakat és egyáltalán az utcai prostitúció. A kliensek fiatalabb, tanultabb és elfoglaltabb generációja másféle szexet akar a pénzéért. A kínálat pedig azonnal reagál a kereslet igényeire.

⁶ Részletesen lásd TAMÁSI 2017.

7. Prostitúciós szabályozás és a kriminálpolitika Magyarországon

Magyarországon a prostitúciós tevékenységre ma két alapvető jogszabály vonatkozik. Az egyik a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról szóló 1999. évi LXXV. törvény – amely megalkotásának középpontjában a zónarendszer létrehozása és a szervezett bűnözéshez való kapcsolódás jelenségeinek rendezése állt – kiegészülve a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) prostitúcióhoz fűződő tényállásaival –, valamint a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény prostitúcióra vonatkozó meghatározott tényállásai.

Az 1999. évi LXXV. törvény életbelépéséig a prostitúció a szabálysértés körébe tartozott. Ma e törvény alapján, valamint a 2012. évi II. törvény 9. §-a szerint végezhető prostitúciós tevékenység. A szexmunkások a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény 1. § (3) bekezdése és az egyéni vállalkozóról és az egyéni cégről szóló 2009. évi CXV. törvény 2. § (1) bekezdése alapján adóköteles vállalkozók lehetnek. A szabálysértési törvény hatására a rendőrség prostitúcióval kapcsolatos hatásköre megnövekedett, a bíróságé csökkent. Az utcai prostitúcióban részt vevők esetében a helyszíni bírságok száma emelkedett, védekezésük és jogorvoslatuk lehetősége nagymértékben csökkent. Súlyosbítja mindezt, hogy a pénzbüntetés meg nem fizetés esetén elzárásra változtatható, azaz ötezer forintként egynapi elzárás jár.

Összefoglalva a törvény lényegét, Kántás Péter (1994) szerint három feltétel megléte esetén a prostitúció legálisnak számít Magyarországon: ha a tevékenység a türelmi zónán belül vagy a védett övezeteken kívül történik; a felajánkozás nem tűnhet zaklatónak; és a végzéséhez jogszabályban előírt orvosi igazolás kell.

A törvény alkalmazásának és betartásának azonban számos akadálya van. Nem történt meg a türelmi zónák kijelölése, problémás a védett övezetek határainak betartása, korlátozásának gyakorlata. Az önkormányzatok ugyanis, Tiszavasvár kivételével, nem jelölték ki türelmi zónákat. A törvényesen kijelölt zóna azonban csak az üzletkötés helye, a folytatáshoz infrastruktúra, zárt, védett, ellenőrizhető, higiéniai feltételeknek megfelelő helyszínre is szükség lenne. Könnyebb útnak látszik a védett övezetekre hagyatkozni, azonban a törvény értelmében ezek határait is módosíthatják, a közterület bármely részén vagy egyes nyilvános helyeken is megtilthatják a prostituáltak tevékenységét.⁷ Lényegében ez azt jelenti, hogy a törvény az önkormányzatokra bízta egyrészt, hogy mit tartanak a „prostitúció tömeges megjelenése” folyamatos észlelésének, másrészt tetszőlegesen alakíthatják a prostitúció gyakorlásának helyszíneit. A jogi bizonytalanság következményeinek súlyos az anyagi vonzatuk, ez a rendőrség költségvetésében éppúgy jelentkezik, mint a büntetés-végrehajtásban, ráadásul sérelmeket okoz a prostituáltak testi-lelki kondíciójában, nehezíti a biztonságos munkafeltételeiket, ellehetleníti a kilépésüket, növeli a diszkriminációjukat.

⁷ A törvény szerinti türelmi zónák önkormányzati „szabotálása” miatt a Magyarországi Prostituáltak Érdekvédelmi Szövetsége által indított és 2004-ben elutasított bírósági keresetben a szervezet azt kérte, hogy a fővárosi kerületek jegyzői hozzák nyilvánosságra legalább a védett övezetek listáját, ezzel megakadályozható lenne a folyamatos hatósági zaklatás.

A törvény a prostitúcióban részt vevő klienst is büntetni rendeli, ha a cselekmény a meg nem engedett helyeken és módon történik. Megtalálható a törvényben a prostitúciós hirdetések tiltására vonatkozó feltételek meghatározása is, így az engedélyezett hirdetés nem utalhat szexuális, testi érintkezésre és anyagi ellenszolgáltatásra.

Felhasznált irodalom

- ATTWOOD, Feona (2009): Sexed Up: Theorizing the Sexualization of Culture. *Sexualities*, Vol. 9, No. 1. 77–94. DOI: <https://doi.org/10.1177/1363460706053336>
- BALLESTER, Brage L. – ROSARIO, POZO G. – ORTE, Carmen S. (2014): Delocalized Prostitution: Occultation of the New Modalities of Violence. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 161. 90–95. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.015>
- BALOGI, Anna – SEBHELYI, Viktória – SIK, Endre – SZEGŐ, Dóra (2006): *Report on the demand side of sexual service in Hungary*. Budapest, ICCR – Budapest Foundation.
- BAUMEISTER, Roy F. – TICE, Dianne M. (2001): *The Social Dimension of Sex*. Boston–London, Allyn and Bacon.
- BORAI Ákos (2005): A prostitúció hazai szabályozása a bűnmegelőzés aspektusából. Prostitúció és büntetés. Kodifikációs lehetőségek, lépések a mai Magyarországon. In PÖRGE Lajos szerk.: *BMK Kiskönyvtár Tanulmányok II*. Budapest, Biztonságos Magyarországért Közalapítvány. 48–140.
- CAMERON, Samuel – COLLINS, Alan (2003): Estimates of a Model of Participation in Market for Female Heterosexual Prostitution Services. *European Journal of Law and Economics*, Vol. 16, No. 3. 271–288. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1025338122220>
- CHEN, Mei-Hua (2011): *Selling Body/Selling Pleasure. Women Negotiating Poverty, Work and Sexuality*. PhD dissertation. York, University of York.
- COLLINS, Alan – JUDGE, Guy (2008): Client Participation in Paid Sex Markets Under Alternative Regulatory Regimes. *International Review of Law and Economics*, Vol. 28, No. 4. 294–301. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irl.2008.07.004>
- D’ANDREA, Laura A. (2002): The (Crying) Need for Different Kinds of Research. *Research for Sex Work*, No. 5. 30–32.
- DANNA, Daniela (2000): *The position of prostitutes in EU countries: law and practice*. Paper for the 4th European Feminist Research Conference. Trento, University of Trento.
- DURKIN, Keith – BRYANT, Clifton D. (1995): “Log onto sex”: Some notes on the carnal computer and erotic cyberspace as an emerging research frontier. *Deviant Behavior*, Vol. 16, No. 3. 179–200. DOI: <https://doi.org/10.1080/01639625.1995.9967998>
- EDLUND, Lena – KORN, Evelyn (2002): A Theory of Prostitution. *Journal of Political Economy*, Vol. 110, No. 1. 181–214. DOI: <https://doi.org/10.1086/324390>
- EKBERG, Gunilla (2004): The Swedish Law that Prohibits the Purchase of Sexual Services. *Violence Against Women*, Vol. 10, No. 10. 1187–1218. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077801204268647>
- FEHÉR Lenke (2006): A prostitúció szabályozásának európai modelljei. *Állam- és Jogtudomány*, 47. évf. 4. sz. 523–542.
- FORRAI Judit (2009): *Szex, prostitúció, erőszak*. Budapest, Semmelweis.
- GÁL Andor (2013): A gyermekprostitúció anyagi büntetőjogi kérdései, különös tekintettel az ügyfél cselekményére. *De iurisprudentia et iure publico*, 7. évf. 2. sz.
- GYURKÓ Szilvia – VIRÁG György szerk. (2009): *Emberpiac*. Budapest, Eszter Alapítvány.

- HAKIM, Catherine (2015): Economies of Desire: Sexuality and the sex industry in the 21st century. *Economic Affairs*, Vol. 35, No. 3. 329–348. DOI: <https://doi.org/10.1111/ecaf.12134>
- HEROLD, Edward – GARCIA, Rafael – DEMOYA, Tony (1999): Turista nők és strandkandúrok. In LÉDERER Pál szerk.: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Budapest, Új Mandátum. 93–114.
- HUGHES, Donna M. (2003): Prostitution Online. *Journal of Trauma Practice*, Vol. 2, No. 3–4. 115–131. DOI: https://doi.org/10.1300/J189v02n03_06
- JEFFREYS, Sheila (1997): *The Idea of Prostitution*. North Melbourne, Spinifex Press.
- JEFFREYS, Sheila (1999): Szexturizmus, avagy „Csinálják ezt a nők is?” In LÉDERER Pál szerk.: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Budapest, Új Mandátum. 73–92.
- JUHÁSZ Judit – CSIKVÁRI Judit (2006): *Középpontban a prostituáltak alapvető jogai*. Kutatási beszámoló. Budapest, Panta Rhei Társadalomkutató Bt. Forrás: www.pantarhei.org.hu/res/Jelentes05-26.pdf (Letöltés: 2018. 05. 23.)
- KÁNTÁS Péter (1994): Kérdőjelek a prostitúció körül. *Magyar Jog*, 41. évf. 6. sz. 357–363.
- KAYE, Kerwin (2011): Sex and the Unspoken in Male Street Prostitution. In DITMORE, Melissa H. – LEVY, Antonia – WILLMAN, Alys eds.: *Sex Work Matters: Exploring Money, Power, and Intimacy in the Sex Industry*. Zed Books. 85–116.
- KRÁNITZ Mariann (1997): Prostitúció: Az élet és az irodalom változásai a rendszerváltás éveiben. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 34*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 112–132.
- LÉDERER Pál (1999): Kik hát ezek... In LÉDERER Pál szerk.: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*. Budapest, Új Mandátum. 19–33.
- NUSSBAUM, Martha (2000): *Sex and Social Justice*. Oxford, Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195112108.001.0001>
- RAYMOND, Janice G. (2003): Ten Reason for Not Legalizing to the Demand for Prostitution. In FARLEY, Melissa ed.: *Prostitution, trafficking, and traumatic stress*. Binghamton, Haworth Press. 315–332.
- ROCHA, Luis E. C. – LILJEROS, Fredrik – HOLME, Petter (2010): Information dynamics shape the sexual networks of Internet-mediated prostitution. *Proceedings of National Academy of Sciences of USA*, Vol. 107, No. 13. 5706–5711. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.0914080107>
- SANDERS, Teela (2008): *Paying for Pleasure: Men Who Buy Sex*. Devon, Willan Publishing.
- SÁRKÁNY Péter (2014): Illegális tevékenységek a svéd, holland és a magyar statisztika alapján. *Közgazdasági Szemle*, 61. évf. 2. sz. 193–219.
- STODDARD, Thayne D. (2013): Male Prostitution and Equal Protection: An Enforcement Dilemma. *Duke Journal of Gender Law and Policy*, Vol. 21, No. 1. 227–254.
- SZOMORA Zsolt (2013): Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. fejezetéhez. *Magyar Jog*, 60. évf. 11. sz. 649–657.
- TAMÁSI Erzsébet (2017): E-szexipari forradalom. *Iustum Aequum Salutare*, 13. évf. 3. sz. 165–181.
- WAGENAAR, Hendrik (2006): Democracy and Prostitution: Deliberating the Legalization of Brothels in the Netherlands. *Administration and Society*, Vol. 38, No. 2. 198–235. DOI: <https://doi.org/10.1177/0095399705285991>
- WEITZER, Ronald (2000): *Sex for Sale: Prostitution, Pornography, and Sex Industry*. New York – London, Routledge.

- WEITZER, Ronald (2010): The Mythology of Prostitution: Advocacy Research and Public Policy. *Sexuality Research and Social Policy Journal*, Vol. 7, No. 1. 15–29. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13178-010-0002-5>
- WEST, Donald J. (1993): *Male Prostitution*. New York, Routledge.
- WEST, Mark D. (2005): *Law in every day Japan: sex, sumo, suicide and status*. Chicago, University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226894096.001.0001>
- WILLMAN, Alys (2010): Let's Talk About Money. In DITMORE, Melissa H. – LEVY, Antonia – WILLMAN, Alys eds.: *Sex Work Matters: Exploring Money, Power, and Intimacy in the Sex Industry*. Zed Books. 143–146.

Társadalmi csoport, státusz, bűnözés

Solt Ágnes

Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk és keretbe helyezzük a bűnözés jelenségét, megértsük lényegét, szükségességét és funkcióját, egy tágabb rendszerben kell gondolkodnunk, amely rendszert a szociológia tudománya hivatott vizsgálni. A bűnözés az egyes egyéni szinten deviancia, azonban az, hogy egy társadalomban a bűnözés mint jelenség létezik, teljesen normális. Nincs és nem is volt olyan társadalom vagy közösség, amelyből a bűnös és a bűnös cselekedet hiányzott volna. A bűnözés mint a devianciák egy formája meghatározó fontosságú egy közösség életében, és a közösség fennmaradását segíti az erkölcs és az erkölcsi határok kijelölése és megerősítése révén.

A fejezetben először a társadalomról, a különböző társadalmi elméletekről, majd a társadalmi tényekről, a társadalom struktúrájáról, a státusz jelentéséről és szerepéről, végül a bűnözés és a büntetés társadalmi szintű magyarázatairól lesz szó.

1. Társadalom és társadalmi tények

Ahhoz, hogy a társadalom funkcióit, részeit, egészét és mechanizmusait valamennyire láthassuk, elsőként azt szükséges meghatározni, mi is az a társadalom. A szociológia a társadalmat önálló entitásnak látja. A társadalom és a közösség is tehát több mint egyének gyülekezete vagy csoportosulása. A társadalom mint létező organizmus csak rá jellemző sajátosságokkal, tulajdonságokkal rendelkezik. Ilyen, a társadalomban fellelhető sajátosságok a társadalmi tények. (DURKHEIM 1978) Ezeket a társadalmi tényeket a társadalom tagjaira érvényes hiedelmek, törekvések és mindennapi gyakorlatok, szokások alkotják. A társadalom politikai struktúrája például a társadalom alkotórészei között kialakult együttélési szokások módja. Az ilyen és ehhez hasonló állandósult cselekvésmódok képesek kényszerítő erővel hatni az egyénre, az egyén megnyilatkozásaitól függetlenül, önálló léttel rendelkeznek. A jog a törvénykönyvekben, a hétköznapi élet eseményei a statisztikai számoszlopokban, történelmi emlékekben, a divat a ruhaviseletben, az ízlés a műalkotásokban ölt testet. Ezek kívülről való szemlélete által megérthetjük és megmagyarázhatjuk a társadalmi jelenségek működését. Az, hogy mi a normális és mi a patológikus egy bizonyos társadalomban, attól függ és úgy ítéltető meg, hogy megvizsgáljuk a jelenség elterjedtségét. Az elterjedtség a normális jelenségek külsődleges jellemzője. Egy társadalmi tény tehát akkor normális, ha – a társadalom fajtájának meghatározott fejlődési szakaszában vizsgálva – más hasonló fajtájú és hasonlóan fejlett társadalmak zömében éppúgy megtalálható. Azaz egy társadalmi tény csak egy meghatározott típushoz képest minősíthető normálisnak (például az öngyilkosságok bizonyos szintje normális, de sem teljes hiánya, sem nagymértékű elterjedtsége nem normális). A normális így a normát jelenti, a patológikus pedig anomáliát jelez.

Így válik érthetővé az állítás, miszerint a társadalmakban a bűnözés jelensége normális. Bár a bűncselekmény vitathatatlanul patológikus jellegű, mégsem létezik olyan társadalom, amelyben ne volna bűnözés. A bűn szükségszerű. Ha azt látnánk, hogy egy társadalom fejlődésével fokozatosan csökken a bűnözés, akkor azt gondolhatnánk, hogy a bűnözés a társadalom legvégső fejlődési szakaszában – már amennyiben létezne ilyen – már nem volna normális, így akkor patológikusnak tekinthetnénk. Azonban a történelem folyamán azt láthatjuk, hogy az összes társadalomban létezik bűnözés, és nem mondhatjuk el, hogy a fejlettebb társadalmakban a bűnözés mennyisége visszaszorult volna. Azt azonban igen, hogy szerkezetileg némelyest átalakul. Például a családon belüli erőszakkal kapcsolatban az erre való érzékenység növekedésével a társadalom bűnfogalma megváltozóban van. Olyan cselekményeket is beemel ma a büntetőjog és a büntetési gyakorlat a bűnös cselekedetek közé, amelyek korábban nem voltak büntethetők, nem számítottak deviánsnak. Ehhez hasonlóan alakulnak át patológikussá vagy válnak normálissá, halványodnak el vagy domborodnak ki egy társadalomban a fejlődés során a társadalmi tények, illetve válnak patológikussá vagy normálissá lassanként egyes jelenségek.

2. A társadalmi csoportok

Csoportnak nevezzük az egy vagy több azonos szociológiai és/vagy pszichológiai jellemzővel rendelkező egyének véges számú halmazát. (PATAKI 1977) A csoportfogalomnak két fajtája különül el a társadalomban. A kis csoport viszonylag kisebb létszámú közösség, amelyet a közvetlen, személyes interakciók határoznak meg. A nagy csoportok olyan nagyszámú egyének halmazai, amelyek között legalább egy bizonyos szempont szerint olyan azonosság mutatható ki, amely érdekképző tényező is egyben. Ilyen statisztikai csoportok lehetnek például az azonos iskolai végzettséggel vagy foglalkozással rendelkezők csoportjai, a különböző életkorú egyének csoportjai, de idesorolhatjuk a valamilyen politikai vagy egyéb meggyőződésük tekintetében közös tipológiai csoportokat is. A nagy csoportok mindegyikére igaz, hogy társadalmi realitásként működnek, és a társadalmi struktúrában belül, egymás viszonylatában értelmezhetők. A csoporton belül létezik a csoporttudat, a tagoknak közös érdekeik vannak, és meghatározott szempontok szerint közös ismérvvel vagy ismérvekkel rendelkeznek. A nagy csoport az egyén számára a szocializáció színtere, amely hatással van az egyéni viselkedésre, sőt az egyén identitásának kialakulására. Értékek és normák közvetítője, viselkedésminták és attitűdök eredője. Az egyének persze egyszerre több nagy csoportba tartoznak, s ezek a különböző virtuális csoporttagságok olykor disszonánsak is lehetnek.

Lényeges, hogy lássuk az elsődleges (COOLEY 1909) és másodlagos csoportalkotó tényezőket. Az elsődleges csoportok nagyjából a társadalmi kis csoportokat fedik le, amelyek tagjai között közvetlen kapcsolatteremtés és együttműködés valósul meg (például család, osztályközösség). A másodlagos csoportokat olyan tényezők alakítják ki, amelyek részben a társadalmi funkciómegosztásból, azaz a munkamegosztásból, részben pedig az eltérő kultúrák egymással való találkozásából származnak. A kultúra az attitűdökben, viselkedésben, gondolkodásmódban és a társadalom értelmében értelmezett ízlésben ölthet testet egyéni szinten. Éppen ezért ezek a csoportok mindig társadalmi jelentéssel bírnak. Ilyenek a nemzedéki, nemi, etnikai csoportok.

3. A státusz

A státusz összetett jelenség és ezért nehezen meghatározható fogalom, amelynek operacionálisálására számtalan kísérlet történt. Társadalmanként és időről időre megváltozhatnak és meg is változnak azok a tényezők, amelyek befolyásolják egy személy státuszát, azaz társadalomban betöltött helyét. A státusz különböző rétegeképző dimenziók mentén elfoglalt pozíció (vagyon, tudás, hatalom). A foglalkozási státuszok, a hatalom és privilégiumok rendszere hasonlítanak egymásra a komplex társadalmakban. Köszönhető ez annak, hogy ezek a társadalmak azonos vagy közel azonos funkcionális kényszerekkel szembesülnek, amelyek a foglalkozási szerepek különbözőzéséhez, a különbözőzés pedig rétegződéshez vezet. A rétegződést lényegében az erőforrásokhoz való hozzájutás különbözősége eredményezi, elsősorban a tudás, tekintély és a tőke birtoklásában megmutatkozó egyenlőtlenségek miatt. Lenski négy különböző státuszdimenziót határozott meg (LENSKI 1984), amelyek mentén az egyén egy képzeletbeli skálán helyezhető el: a foglalkozási presztízs; iskolai végzettség; jövedelem és etnikum. Az egyes egyenlőtlenségi dimenziókban elfoglalt pozíciók súlyozott átlaga alapján meghatározható az egyén társadalomban betöltött státusza.

4. Bűnözésmagyarázatok

A bűn bizonyos kollektív érzelmeket sért, és a bűncselekmények átlagos száma jelzi az erkölcsstelenség szintjét az adott társadalomban. Kollektív vagy közös tudatnak nevezi Durkheim (2001) azoknak a meggyőződéseknek és érzéseknek az együttesét, amelyek közősek egy adott társadalom tagjaiban, és meghatározott rendszert alkotnak. Egy cselekedet akkor bűn, ha sérti a kollektív tudat állapotait. A büntetőjognak a társadalmi szolidaritás felel meg, amelynek megsértése büntett. A büntett minden egészséges tudatú polgárának érzéseit sérti, és azt a társadalom tagjai egyetemesen elutasítják. A bűnösség erkölcsstelen, és az erkölcsstelenség nem más, mint az ellentét a büntett és bizonyos kollektív érzelmek között. A büntetés pedig a társadalom reakciója azokkal szemben, akik bizonyos alapvető magatartási szabályokat megsértettek, azaz a társadalmi szolidaritás ellen cselekedtek. A büntetés célja ebben az értelmezésben nem elsődlegesen a bűnös megjavítása vagy mások elriasztása a bűncselekmény elkövetésétől. Igazi funkciója az, hogy helyreállítsa, megőrizze a megsértett társadalmi kohéziót. A fejlettebb társadalmakban a szolidaritást sértő cselekedetek formái, hangsúlyai megváltoztak és folyamatosan változnak. Az azonban állandó, hogy a legalapvetőbb kollektív érzések elleni támadást nem tűrik el. Ha eltűrnék, a társadalom felbomlana. A bűnnek és a bűnözésnek tehát nagyon fontos funkciója van a társadalomban: a kohézió erősítése, a társadalom határainak kijelölése és a szolidaritás megerősítése. A bűn elválaszthatatlan a társadalmi lét alapvető körülményeitől, és épp ezáltal „hasznos”. Azok a körülmények, amelyekkel a bűn összefügg, nélkülözhetetlenek az erkölcs és a jog fejlődése szempontjából. Durkheim úgy fogalmaz: az egyéni egoizmust egyetlen erő tudja mérsékelni: a csoport egoizmusa.

4.1. Az anómia

A deviáns magatartás gyakorisága eltérő az egyes társadalmi struktúrákban. Nagyon lényeges elemek, hogy 1. melyek egy adott társadalom elfogadott és kulturálisan meghatározott, legitím céljai és érdekei, illetve az, hogy 2. milyen eszközöket tart megengedettnek a célok elérése érdekében az adott társadalom. Értékválság (anómia) egy társadalomban akkor van, ha a kulturális normák és célok, illetve a csoport tagjainak társadalmilag strukturált lehetőségei között feszültség uralkodik. Ebből fakad az egyén deviáns magatartása, amely tehát annak tüneteként értékelhető, hogy a kulturálisan előírt célok, és ezek megvalósításához szükséges eszközök társadalmilag strukturált módjai között ellentét feszül. Merton öt alkalmazkodási szerepmagatartást különböztetett meg aszerint, hogyan viszonyulnak az egyének a célokhoz és a célok eléréséhez szükséges eszközökhöz. (MERTON 1968)¹

4.2. A társadalmi kontroll

A társadalmi kontroll elmélete különböző funkcionalista teoretikusok elméleteiből építkezik. Alapvető kérdésük nem az volt, hogy miért válik egy emberből bűnelkövető, hanem hogy miért válnak konformmá az emberek. Nem a bűnelkövetésre próbáltak magyarázatot találni, hanem arra, mi tartja vissza az embereket attól, hogy deviánssá váljanak vagy hogy konform módon viselkedjenek.

Travis Hirschi (1969) a társadalmi kapcsolatok fontosságára hívta fel a figyelmet, amelyet társadalmi kötődésnek (*social bonding*) nevezett. Az úgynevezett kötődélméletben megkísérelte feltárni, hogy milyen visszatartó tényezők képesek ellensúlyozni egy egyén kriminalitási hajlandóságát. Az első elméletében elsősorban a társadalmi kapcsolatokra és intézményekre helyezte a hangsúlyt. Azt állította, hogy a szociális kötések meggyengülése vagy felbomlása okozza a deviáns viselkedést. A kriminális magatartás egyetlen feltétele a társadalmi kontroll hiánya, amely megengedi az egyénnek azt a szabadságot, hogy a konvencionális normához való igazodásnál értékesebbnek tartsa a bűnelkövetésből származó előnyöket. A fiatalkori bűnelkövetők esetében Hirschi azt feltételezte, hogy kontrollálatlanul cselekszenek a természetes ösztöneik és hajlamaik szerint, amelyek nincsenek megkurtítva, amelyeket nem korlátoz senki és semmi. Néhány ember azért, hogy nem alkalmazkodik semmiféle belső vagy külső szabályhoz, szabadabb, mint a többi, ezért önnön megítélése szerint megengedett számára a bűnözés.

Hirschi szerint az, hogy miért választja egy egyén a kriminalitást, vagy miért fordul a szociális normák felé, négy változótól függ. A kötődéstől (*attachment*), az elköteleződéstől (*commitment*), a részvételtől, bevonódástól (*involvement*) és a hittől (*belief*). A kötődés fontos személyekhez fűződő érzelmi viszony. Hirschi szerint egy szeretetteljes szülő-gyermek kapcsolat megkönnyíti a külvilág normáinak elsajátítását és a konvencionális normák belsővé tételének képességét. Az elsődleges pontot, amelyhez egy gyermek ragaszkodik és kötődik, a szülei jelentik, ezt követik a kortársak, a tanárok, a vallási vezetők és a közösség más tagjai.

Az elköteleződés a külvilág normáinak megfelelő életvezetés, a konformitás egyik észszerű összetevője, amelynek egyik tünete a törvénytisztelő magatartás. A társadalmi kötelek fontosként és értékékként való kezelése, amely miatt nem éri meg veszélyeztetni a kialakult társadalmi

¹ Erről lásd Kiss Tibor *A kriminológia tudománytörténete* című fejezetét.

pozíciót a deviáns vagy kriminális magatartással. A részvétel vagy bevonódás a konvencionális tevékenységekben való részvételt jelenti, bekapcsolódás a többségi társadalmi csoportok tevékenységeibe, amelyek a társadalomkonform szabadidő-eltöltés révén az egyént távol tartják más, személyiségromboló aktivitásoktól. Egyszerűen szólva: a rendelkezésére álló időt az egyén ilyenfajta cselekvésekkel tölti ki, azaz nem jut idő deviáns viselkedésekre.²

Hirschinél a hit a szociális konvenciók és a társadalom fennálló normáinak meggyőződésből való elfogadását jelenti.

A kontrollnak az elmélet szerint három nagyobb csoportja van:

1. a direkt kontroll,
2. a konformitás melletti elköteleződés és
3. a belsővé tett kontroll.

A direkt vagy közvetlen kontrollnak három összetevője van: a szabályállítás, a viselkedés figyelemmel követése, ellenőrzése és a szabálysértések szankcionálása, vagyis ez egy külső fegyelmző, szabályozó eszközök befolyása által kiváltott kontroll. A konformitás melletti elköteleződés azt jelenti, hogy az egyénnek vesztenivalója van azzal, ha kriminális magatartásba kezdene, nem éri meg kockáztatnia a deviáns magatartást. Így nem a közvetlen külső korlátozás a visszatartó erő, hanem egy olyan belső kényszer, amely azonban nem saját morális elvek mentén hat, hanem a kapcsolatok általi jutalom elvesztésétől való félelem vagy belátás vezérli. Akkor beszélhetünk erről a fajta kontrollról, ha például a konvencionális közösség tagjaihoz való érzelmi kötelek erősek, vagy ha az egyén már sok energiát fektetett be a konvencionális társadalomnak való megfelelés során. A belsővé tett szabályok funkciója az önkontroll, önfegyelem kialakulása és az abbéli hit, hogy a kriminális magatartás rossz, nemkívánatos, azaz egy olyan elv vagy morál, amely mögött az egyén saját belátásai és meggyőződései húzódnak. A belsővé tett (interiorizált) kontroll hatására az ember – az azonnali haszonnal kecsegtető kriminális tevékenységekben való részvétellel szemben – a hosszú távú céljainak rendeli alá viselkedését.

A társadalmi kötődés elméletét maga Hirschi, valamint *Michael Gottfredson* fejlesztette tovább. (GOTTFREDSON–HIRSCHI 1990) Az önkontroll – felfogásukban – egy olyan szubjektív állapot, amely meghatározza az egyén ellenálló képességét a különböző kísértésekkel szemben. Az önkontroll mértéke függ a nevelés minőségétől és a kora gyermekkori évektől, s a kora gyermekkori évek és nevelés az, amely a leginkább meghatározza erejét.³ Az önkontroll és a normakövető magatartás közti összefüggés nem determinisztikus, de az alacsony önkontroll hajlamosít a bűncselekmények elkövetésében való részvételre, míg a magas önkontroll a társadalmi normáknak való megfelelés valószínűségét növeli.

4.3. A kontrollegyensúly-elmélet

A *Charles R. Tittle* által kidolgozott kontrollegyensúly-elmélet (1995) fő gondolata az, hogy annak valószínűsége, hogy valaki bűncselekményt követ el, a kontroll mértékén túl függ a kontrollhoz való viszonytól, valamint attól, hogy az egyénnek milyen lehetősége van

² A részvétel koncepcióját a későbbiek folyamán konkrét bűnmegelőzési gyakorlatban is felhasználták, például a veszélyeztetett fiatalok számára szervezett szabadidős, rekreációs programokban.

³ A szerzők szerint eredményeik a gyakorlatban is hasznosulhatnak: például a szülők gyermeknevelési ismereteket tanulhatnak, kívánatos volna a kétszülős családmodell és a három vagy annál alacsonyabb számú gyermek.

a bűncselekmény elkövetésére. Tittle szerint az egyén bűnelkövetési motivációinak három fő eleme: 1. a testi és lelki szükségletek; 2. az autonómiára való igény; valamint 3. a kontrollviszony. Az autonómia azt a képességet jelenti, hogy az egyén függetleníteni tudja magát a külső kontroll extrém hatásaitól. Kontrollviszonyon az egyén által gyakorolt és az általa eltűrt kontroll között fennálló arányt érti, vagyis az általa birtokolt és az elszenvedett hatalom egymáshoz képest való szubjektív mértékét. Szerinte ez a kontrollviszony határozza meg a bűnelkövetési motiváció megjelenését. A kontrollviszony különbségei az extrém repressziótól a nagyfokú autonómiáig terjedhetnek. E skála centruma körül várható a társadalmi konformitás megjelenése: a normák tudatos figyelembevétel, követése. A kontroll egyensúlyának hiánya devianciához vezethet. Ha az egyén szabadságfoka meghaladja a rá ható repressziót, megnő a bűnelkövetési hajlandóság. A represszió hiányosságának enyhébb fokán megjelenhet a „rablómentális”, közepes mértéknél található a társadalommal szembeni ellenséges viselkedés, és erős kontrollhiány esetén lép fel a kiszolgáltatottság eltérése. A kontrolltúltengés enyhe formában kizsákmányolást, hatalmi visszaélést, közepes mértéknél a hatalommal nem rendelkezők, védtelenek kifosztását, erős megnyilvánulásnál kulturális, társadalmi hanyatlást okoz.

5. A bűnelkövetővé válás útjai

A fejlődési kriminológiai kutatások döntő többsége a városi, hátrányos környezetben élő fiúgyermekre vonatkozik. (BORBÍRÓ 2011) Az alábbiakban olyan longitudinális kutatásokat ismertetek röviden, amelyekben a kutatóknak módjukban állt akár évtizedeken keresztül megfigyelni és végigkövetni nagyszámú életutat. Hasonló szempontok szerint vizsgálták és elemezték az élettörténeteket, és vették figyelembe a meghatározó körülményeket, ezért kutatási eredményeik és az eredményekre adott magyarázataik különösen érdekesek.

1. *David Farrington és Donald West* a kriminális karrierhez vagy a sikerességhez vezető életutak sarokköveit térképezték fel (1973). Nem pusztán azt vizsgálták, milyen típusú életutat járnak be a bűnelkövetővé váló és a nem kriminalizálódott személyek, hanem azt is, hogy az életpálya sikerességének mértéke milyen alkati és környezeti tényezőkkel hozható összefüggésbe. Ezen túl nem pusztán a kriminalizálódás, hanem az antiszociális magatartás kialakulása és folyamata is érdekelte a kutatókat (FARRINGTON–WEST 1977), amely magatartásnak csak egyik megjelenési formájául jelölték meg a kriminalitást egyéb devianciák mellett.

Farrington és munkatársai egy későbbi tanulmányukban (2006) úgy definiálták az antiszociális magatartást, mint minden olyan viselkedésformát, amely nem feltétlenül kriminális, de mindenképpen deviáns – például a folyamatos hazugságot és a csalást is. Mentális probléma, rossz mentálhigiénés állapot fogalma alatt pedig a szorongást és a depressziót értették.

Vizsgálták, hogy a bűnelkövetési hajlandóság hogyan változik, és mitől függ az, hogy az egyén visszaesővé válik, bűnöző életformát alakít-e ki, vagy fiatalkori kihágásai és bűncselekményei után felhagy a kriminális cselekményekkel.

Cambridge-i longitudinális vizsgálatukban (FARRINGTON et al. 2006) 411 férfi életét követték végig 8 évestől 48 éves korukig, negyven éven keresztül. A vizsgálat Dél-Londonban élő munkáscsaládok gyermekei körében indult. A szerzők mérhetővé tették azokat a dimenziókat, amelyekben vizsgálták a gyerekeket és körülményeiket.

Azt az elkövetőt, aki 21 éves kora előtt és után is követett el bűncselekményt – aki tehát krónikus bűnelkövetőként is definiálható –, „perzisztensnek” nevezték. A „dezisztensek” közé azokat az egyéneket sorolták, akik 21 éves korukat követően nem keveredtek bűncselekménybe, és felhagytak a kriminális tevékenységeikkel. A maradék, harmadik csoport tagjai voltak azok az egyének, akik mind fiatalkorukban, mind a későbbi életük folyamán jogkövető magatartást tanúsítottak. Az ingerlékenységen kívül az összes dimenzióban szignifikáns eltérést tapasztaltak a perzisztens (krónikus bűnelkövető) és a jogkövető egyének csoportja között. Míg az impulzivitás és az alacsony szocioökonómiai státusz gyenge prediktornak minősült a perzisztens elkövetők tekintetében, addig a szülők vagy a nagyobb testvérek kriminalitása, a család nagysága és a gyenge szülői felügyelet, valamint a sekélyes egyéni képességek voltak a legerősebb bűnelkövetést előre jelző tényezők.

A csak kamaszkorukban bűncselekményt elkövetőket (dezisztenseket) jellemezte a szegény háztartás, a vakmerőség és a túlzott kockázatkereső magatartás, illetve az idegesség hiánya. A krónikus bűnelkövetők és a bűncselekményekkel felhagyók csoportjai között 8–10 éves korban nincs szignifikáns különbség a veszélyeztető tényezők jelentős és legmeghatározóbb részében, mint ahogyan abban sem, hogy az egyének ugyanolyan arányban antiszociális személyiségek, problémásak és gyenge képességűek. A krónikus bűnelkövetők szignifikánsan nagyobb arányban népszerűtlenek viszont környezetükben a dezisztensekhez képest, és jellemzőbb körükben az alacsony jövedelem is.

A legtöbb jelentős mutató szerint a jogkövetők és a dezisztensek között a 32 éves korban történt vizsgálatok szerint különbséget találtak a testi erőszak alkalmazása és az italozás mértéke szerint. 48 éves korra azonban a két csoport között az életpálya sikeressége szempontjából nem volt mérhető különbség, kivéve az alkohol- és drogfogyasztás terén, ahol a dezisztens személyek körében magasabb arányú volt a tudatmódosító szerek használata. A perzisztens és dezisztens csoport minden vizsgált életkorban jóval nagyobb arányban volt antiszociális személyiség a jogkövetőkhöz képest, és ez a különbség az életkorral párhuzamosan nőtt. 15–18 éves korban a jogkövető férfiak 5%-a, a dezisztensek 47%-a és a perzisztensek 71%-a volt antiszociális személyiség.

A regresszióanalízis alapján a jogkövető férfiakat a krónikus elkövetőkkel összevetve elmondható, hogy a bűncselekmények jó előrejelzői: a családtagok kriminalitása (elkövető szülők és/vagy nagy testvér), a vakmerőség és kockázatkereső magatartás, az anya fiatal életkora, a nagy-család és a felbomlott család. A jogkövetőket a dezisztens csoporttal összehasonlítva az látszik, hogy a dezisztensekre jellemző a szegényes háztartás, a bűnöző szülők, a kockázatkereső magatartás, az alacsony iskolai teljesítmény, az idegesség hiánya és a felbomlott családi háttér. Azonban a dezisztensek 48 éves korukra éppannyira voltak sikeresek, mint nem kriminális, jogkövető társaik.

A legfontosabb rizikófaktorok a gyermekkorban a vizsgálat szerint a későbbi elkövetővé válásra nézve a családi kriminalitás, a merészség, az alacsony iskolai teljesítmény, a szegénység és a szűkös források. 8–10 éves korban Farrington hat kockázati tényezőt vizsgált, amelyek a későbbiekben esetlegesen bűncselekmények elkövetését valószínűsítették:

1. bomlasztó viselkedés a gyermek részéről,
2. családban előforduló kriminalitás,
3. alacsony intelligencia vagy alacsony iskolai teljesítmény,
4. a fegyelmezés, a felügyelet és a nevelési elvek hiánya,

5. lobbanékonyág, merészség, vakmerőség, a koncentráloképesség hiánya,
6. mélyszegénység, rossz anyagi körülmények.

Azoknak a fiúknak, akiknél minimum három rizikótényező megtalálható volt az említettek közül, 73%-át elítélték 32 éves korát megelőzően. A jogkövetővé vált fiúknak jellemzően vagy csak kevés barátjuk volt, vagy egyáltalán nem volt barátjuk 8 éves korukban. Ez alapján Farrington azt feltételezte, hogy a „szociális izoláció” védőfaktorként működhet az elkövetővé válással szemben. Védőfaktornak számít a településről való elköltözés is abban az esetben, ha eredetileg deviáns kortárs csoport veszi körül az egyént.

A családban az egyik legjelentősebb tényező az volt, hogy az elvált szülők esetében a fiú kihez került. Azok a fiúk, akik édesanyjuknál maradtak, nem váltak nagyobb arányban bűnelkövetővé, mint akik ép családból származtak, viszont azok a fiúk, akik vagy apjukhoz, vagy más rokonhoz kerültek a válást követően, nagyobb arányban kriminalizálódtak.⁴ Az eredmények hasonlóak voltak az önbevallás alapján és az ismertté vált bűncselekmények vizsgálata alapján is.

A negatív életesemények egymás utáni hatása az elkövetővé válás esélyét egyre inkább emeli. Tizenegy évesen egy olyan iskolába járni, ahol a bűnelkövetések aránya magas, nemcsak a bűnelkövetővé válás kockázatát növeli, hanem a bűnelkövetések számának és súlyosságának növekedéséhez is hozzájárul: egy deviáns gyerekek eleve nagyobb esélye van egy rossz hírű iskolába kerülni.

A munkanélküliség csak az anyagi érdek motiválta bűnelkövetés valószínűségét növeli, de nincs hatással az erőszakos bűnelkövetésre, a garázdaságra és a kábítószeres bűncselekményekre. Ebből az látszik, hogy a munkanélküliség mint a bűnelkövetést valószínűsítő tényező mögött nem az unalom, hanem az anyagi motiváció húzódik.

Az életesemények között a bűnelkövetéssel szemben a házasság védőfaktorot jelent az egyedülálló léthez képest, viszont egy későbbi válás rizikótényezőnek számít (a házasságban maradással szemben).

Az alkohollal való kapcsolat, valamint a pszichés betegségek előfordulása a mintában 32 és 48 éves kor között nőtt, míg a bűncselekmények elkövetésének valószínűsége lecsökkent.

2. *Emmy Werner és Ruth Smith Utazások a gyerekkortól a középkorúságig* címmel kutatást folytattak (2001), amelynek középpontjába a kockázati tényezőket, a rezilienciát⁵ és a talpra állást helyezték. Kauain, a Hawaii-szigetek egyikén végeztek longitudinális vizsgálatot 1955 és 1996 között 489 emberrel, negyven éven keresztül. A lemorzsolódás 30%-os volt, de az induló résztvevők (698) 70%-a megmaradt.

Olyan férfiak és nők körében folyt a kutatás, akiknek magas rizikófaktorú gyerekkoruknak köszönhetően nagy esélyük lett volna elkallódnia, de egészséges személyiséggel rendelkeztek, és társadalmilag is sikeresnek elismert életút állt mögöttük. A vizsgált személyek 80%-a halmozottan hátrányos helyzetű volt gyermekkorában. A hátrányokat jellemzően a mélyszegénység, a szülői pszichopatológiák, a diszfunkcionális családi élet és a magzati korban elszenvedett

⁴ A kutatók megállapították, hogy a kognitív tréningek, a szülőknek tartott felkészítések és az iskolát megelőző fejlesztő programok hatásosnak bizonyulnak a kockázati tényezők hatásainak csökkentésében.

⁵ A reziliencia fogalma az utóbbi évtizedekben sok kritikát kapott, de van néhány általánosan elfogadott tézis, amely szerint az a képesség, amely birtokában az egyén egészségesebb és boldogabb életet képes élni. (JOHNSON–WIECHELT 2004)

stressz jelentették, amely hátrányok fiatal korban okozhattak számukra beilleszkedési problémákat.

A mintába kerültek közel egyharmada többféle biológiai és pszichológiai, illetve környezeti rizikófaktor közepette nőtt fel (négy vagy több rizikófaktor), mégis ezen egyének kétharmada adaptálódott sikeresen. Őket nevezte Werner és Smith „sebezhető, de legyőzhetetlen”-nek (*vulnerable but invincible*) – ők a reziliensnek nevezhető csoport.

A sebezhető, de legyőzhetetlenek gyerekként, egyéves korukban sokkal aktívabbak, szeretetőbbek voltak a rájuk vigyázók megítélése szerint, valamint kevesebbet ettek és aludtak, amivel aggodalmat váltottak ki a környezetükből. Kétéves korukban a pszichológus véleménye szerint önállóbbak voltak, és a társas helyzeteket keresték, ellentétben nem reziliens társaikkal, akik a későbbiekben beilleszkedési problémákkal küzdöttek. Általános iskolában jellemzően jó viszonyban álltak osztálytársaikkal, érdeklődők voltak, és sokféle tevékenységben találtak örömet. Középsiskolás korukban magabiztosabbak, asszertívek és függetlenek, sokkal felelősségteljesebbek és tiszteletudóbbak voltak, és jobban tudtak koncentrálni feladataikra, mint nem reziliens társaik. Mind négy vagy annál kevesebb gyerekkel együtt nőttek fel egy családban, és lehetőségük volt legalább egy gondviselővel szoros kapcsolatot kialakítani. A reziliens fiúk nagyobb arányban voltak elsőszülöttek, akiknek mindkét szülejük osztatlan figyelme jutott, így nagyobb érzelmi támogatást élveztek a család részéről. Minden reziliens fiú és lány erősen teljesítményorientált, és magasabb iskolai teljesítményt nyújtott. A reziliens gyerekek mindegyike magasabb képesítést szerzett, mint szülei. A reziliens nők korábban mentek férjhez, mint az átlag, a reziliens férfiak viszont vonakodtak megházasodni, és kisebb arányban házasodtak meg harminc éves korukra. A reziliens férfiak nagy része örömmel fogadta, amikor szülővé vált, és élvezte családfői szerepét, ellentétben a megküzdési problémákkal küzdő társaikkal, akik jelentősebb része a szülői hivatást nem tekintette értéknek – annak ellenére, hogy több gyermeket vállalt.

A reziliens egyének jóval nagyobb arányban meg tudtak bocsátani bántalmazó, mentálisan sérült vagy alkoholistá szüleiknek, mint a nem reziliensek. Testvéreikkel jobb, szorosabb kapcsolatról számoltak be. A reziliens férfiak és nők legalább egy vagy két baráttra tettek szert, és igyekeztek megőrizni a gyermekkori barátságokat, amelyekben gyakrabban említették a hasonló értékrendet mint a barátság alapját.

Elsődleges céljuknak a karrier felépítését tekintették, míg problémás társaik esetében ez nem szerepelt a célok között. Az életcélok között az utolsó volt a családdal és barátokkal való szoros kapcsolat megőrzése, kialakítása.

A reziliens egyének nagy része a túlélni akarást és küzdő szellemet emelte ki saját értékeként (miszerint mindent belead, és sosem adja föl). Elégedettebbek voltak az életükkel, optimisták voltak annak ellenére, hogy jóval több aggodalmat fejeztek ki mind a családi, mind pedig a munkahelyi megfelelésükkel kapcsolatban. Sokkal tartósabban dolgoztak egy munkahelyen, ugyanígy a házasságuk is sokkal tartósabban fennmaradt. Annak ellenére, hogy elégedettségüket fejezték ki élethelyzetükkel kapcsolatban, jóval nagyobb arányban aggódtak jövőbeli lehetséges finansiális problémák és a gyerekeik neveltetése kapcsán.

Vizsgálatukba 77 férfi és 26 nő került, akik tizenéves korukban bűncselekményt követtek el, rendszeresen megszöktek otthonról és az iskolából rendszeresen igazolatlanul maradtak távol. Kétszer gyakrabban küzdöttek mentális problémákkal a mintaátlaghoz viszonyítva, és az iskolai

problémák már a rendőrséggel való kapcsolatuk előtt jelentkeztek. Családi körülményeik szintén a mintaátlag alatt maradtak, és négyszer gyakrabban fordult elő körükben, hogy tizenéves korukban teherbe estek, illetve szülővé váltak.

A legtöbb fiúnak, akiből bűnelkövető vált tizenévesen, iskolai nehézségei voltak, tíz éves korukban különösen az olvasási probléma volt gyakori körükben. A fiatal férfi bűnelkövetők mindössze 23%-a futott be felnőttkorában is folytatódó kriminális karriert, a nőknek pedig mindössze 11%-a.

A felnőttkorukban is bűnözői életformát folytatók jellemzője volt, hogy mélyszegénységben, 50%-uk diszfunkcionális családban nőtt fel, egyharmaduk apja kriminális előéletű volt. Ötből négy kiegészítő iskolába járt tízéves korában, és kétharmaduknak 90-es érték alatti volt az IQ-ja. A kriminális karriert folytatók majdnem fele legalább egyszer elvált harminc éves korára.

Azok a fiatalok, akik felhagytak a bűnelkövetéssel, átlagosan magasabb IQ-pontszámokat értek el, mint krónikus társaik. Tanáraik véleménye ritkábban volt a dezisztensekről az, hogy nem tudják kontrollálni az érzelmeiket, és hogy dührohamaik vannak.

A perinatális stressz és a tízéves kor körüli tanulási nehézségek szoros összefüggést mutattak azokban az esetekben, amelyekben a szülők aluliskolázottak voltak.

3. 1930-ban kezdődött és negyven éven át tartott a Glueck házaspár – *Sheldon és Eleanor Glueck* – kutatása, amelybe 500 bűnelkövető és 500 jogkövető 10–17 év közötti fiatalok voltak be. A két csoport eltérései az idővel egyre markánsabbakká váltak. A kutatók megállapították, hogy az anya–fiú közötti kapcsolat, a nevelési elvek szigorának és a család összetartásának mértéke azok a változók, amelyek a fiatalok jövőbeli viselkedésére vonatkozóan a legtöbbet mondanak. A bűnelkövető és jogkövető fiatalok csoportja jelentős eltéréseket mutatott a társadalmi-kulturális jellemzőket illetően,⁶ a testi sajátosságokban,⁷ az intelligenciában⁸ és a pszichikai jellegzetességekben.⁹ (GLUECK–GLUECK 1950; hivatkozik rá KORINEK 2010)

A Glueck házaspár módszerével a vizsgálatba bevont személyek 90%-át már tizenegy éves kora előtt osztályozni lehetett a várható bűnözési aktivitás szerint.

4. A Glueck-féle utánkövetéses vizsgálat (1968) adataival dolgozott *John Laub és Robert Sampson*. Mind etnikai származás szerint, mind pedig az IQ tekintetében megfeleltethető volt egymásnak a bűnelkövető és jogkövető csoport. A mintaanyagok Boston alacsony jövedelmű családjaiból kerültek ki. Az 1000 fiút 14, 25 és 32 éves korukban keresték föl. Laub és Sampson 1987–1993 között a longitudinális vizsgálat adatait kiemezték, és egy olyan elméletet dolgoztak ki (1991), amelynek központjában az informális szociális kontroll áll, amely az életkor függvényében magyarázza a gyerekkori antiszociális magatartást, a fiatalkori bűnelkövetést és a fiatal felnőttkori kriminalitást. Elméletük a szociális kötések fontosságán alapszik. A kötések hiányában jóval nagyobb esély van arra, hogy az egyén deviánssá váljon.

Sampson és Laub eredményei (SAMPSON – LAUB 1993; LAUB – SAMPSON 2003) azt mutatják, hogy a vagyon elleni bűnelkövetések száma az életévekkel haladva folyamatosan

⁶ Hátrányos kultúrkörnyezet, kevesebb ellenőrzés, kisebb stabilitás, kevesebb megértés, kevesebb irányítás és védelem.

⁷ Mezőmorf alkat, erős, izmos.

⁸ A konkrét előnyben részesítése az elvonttal szemben, kevésbé módszeres problémamegközelítés.

⁹ Impulzív és egoista vágyak, dacos, sértődékeny, kihívó, ellenséges, kalandkereső, tekintélyellenes.

és nagymértékben, lineárisan csökken. Bár a csökkenő tendencia az összes bűncselekményről elmondható, mégis az látszik, hogy az erőszakos bűnelkövetések száma és aránya ingadozó az évek előrehaladtával.¹⁰ Az alkohollal és droghasználattal összefüggő bűncselekmények csökkenő tendenciája később következik be, csak a negyvenes évek második felére, addig jóformán stagnál 15–16 éves kortól fogva.

Az eredményeikből többek között arra következtettek a kutatók, hogy szemben az általános kriminológiai vélekedéssel, a gyermekkor alapján nem megjósolható a felnőttkori bűnelkövetés. Habár feltételeztek különbséget a dezisztens erőszakos és nem erőszakos bűnelkövetők hátterében, azt tapasztalták, hogy a környezeti jellemzők és vizsgált változók terén nincs különbség közöttük.

Mivel a kvantitatív kutatás számtalan változója alapján is erre jutottak, úgy döntöttek, hogy életútinterjúkat készítenek, és kvalitatív módszereket bevonva igyekeznek megtudni, mi az oka annak, hogy valaki felhagy a bűnözéssel. A kutatók részletes életútinterjúkat készítettek 52 férfival, akiket tipizáltak perzisztens, dezisztens és időszakos bűnelkövetés szerint.¹¹

Négy jellemző és jelentős fordulópont-egyeztést találtak azoknál, akik abbahagyták a bűnelkövetést: házasság vagy élettársi kapcsolat; hadsereg, iskola (átnevelő, szigorított), illetve a rokonság és a rokon szálak megváltozása. Nagy jelentőséget tulajdonítottak ezeknek a fordulópontoknak mint a perzisztenciát vagy dezisztenciát kiváltó tényezőknél. Az életpályán a kriminális fordulópontok a munkához, a házassághoz és a katonai szolgálathoz köthetők. Megfigyeléseik szerint a házasság, a munkába állás és a katonai szolgálat teljesítése nagy arányban vezetnek a kriminális életút befejezéséhez. Ezek mindegyike olyan új helyzetet hozott az egyén életében, amely miatt a múlttal szakítania kellett. Ilyen új helyzet jellemzően az érzelmi bázis és támogatás, a hétköznapi rutintevékenységek változása és rendszeressége, valamint az önidentitás változtatásának lehetősége.

A perzisztens elkövetők nem számoltak be fordulópontokról az életükben, és jellemzően az élet minden területén kudarcot szenvedtek (család, munka, iskola).

Sampson és Laub kimutatták, hogy a fiatalként megélt börtöntapasztalat negatív hatással van a későbbi munkavállalás stabilitására, amely viszont negatívan hat a kriminális magatartás folytatására.

Felhasznált irodalom

- AKERS, Ronald L. – SELLERS, Christine S. (2008): *Criminological theories: Introduction, evaluation, and application*. New York, Oxford University Press.
- BLUMSTEIN, Alfred – COHEN, Jacqueline – ROTH, Jeffrey – VISHNER, Christy eds. (1986): *Criminal Career and Career Criminals*. Washington, National Academy Press.
- BORBÍRÓ Andrea (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő modernitásban*. Doktori értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem ÁJK Doktori Iskola.
- COOLEY, Charles Horton (1909): *Social Organizations, a Study of the Larger Mind*. New York, C. Scribner's Sons. DOI: <https://doi.org/10.1037/14788-000>

¹⁰ A harmincas évek végére újra megugrik a húszas évek végéhez képest.

¹¹ A perzisztens és dezisztens bűnelkövetőkön kívül a maradékot „zigzag” kriminális karriert futottaknak hívják. Ők a kriminalitást nem gyermek- és fiatalkorukban kezdték el, csak később. (BLUMSTEIN et al. 1986; NAGIN–LAND 1993)

- DURKHEIM, Émile (1978): *A társadalmi tények magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- DURKHEIM, Émile (2001): *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, Osiris.
- FARRINGTON, David P. – COID, Jeremy W. – HARNETT, Louise – JOLLIFFE, Darrick – SOTERIOU, Nadine – TURNER, Richard – WEST, Donald J. (2006): *Criminal careers and life success: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*. London, UK Home Office Research Development and Statistics Directorate. DOI: <https://doi.org/10.1037/e650712007-001>
- FARRINGTON, David P. – WEST, Donald J. (1977): *The Delinquent Way of Life*. London, Heinemann.
- GLUECK, Sheldon – GLUECK, Eleanor (1950): *Unraveling Juvenile Delinquency*. New York, Commonwealth Fund. DOI: <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674188754>
- GLUECK, Sheldon – GLUECK, Eleanor (1968): *Delinquents and Nondelinquents in Perspective*. Cambridge, Harvard University Press.
- GOTTFREDSON, Michael R. – HIRSCHI, Travis (1990): *A General Theory of Crime*. Stanford, Stanford University Press.
- HIRSCHI, Travis (1969): *Causes of Delinquency*. Berkeley, University of California Press.
- JOHNSON, Jeanette L. – WIECHELT, Shelly (2004): Introduction to the Special Issue on Resilience. *Substance Use & Misuse*, Vol. 39, No. 5. 657–670. DOI: <https://doi.org/10.1081/JA-120034010>
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- LAUB, John H. – SAMPSON, Robert J. (1991): The Sutherland–Glueck Debate: On the Sociology of Criminological Knowledge. *American Journal of Sociology*, Vol. 96. 1402–1440. DOI: <https://doi.org/10.1086/229691>
- LAUB, John H. – SAMPSON, Robert J. (2003): *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge–London, Harvard University Press.
- LENSKI, Gerhard (1984): *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. Chapel Hill–London, University of North Carolina Press.
- LILLY, J. Robert – CULLEN, Francis T. – RICHARD A. Ball (1995): *Criminological Theory: Context and Consequences*. Thousand Oaks, SAGE Publications.
- MERTON, Robert K. (1968): *Social Theory and Social Structure*. New York, Free Press.
- NAGIN, Daniel S. – LAND, Kenneth C. (1993): Age, Criminal Careers, and Population Heterogeneity: Specification and Estimation of a Nonparametric, Mixed Poisson Model. *Criminology*, Vol. 31, No. 3. 327–362. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1993.tb01133.x>
- PATAKI Ferenc (1977): A társadalmi nagycsoportok értékorientációi. In KENDE László szerk.: *Társadalomlélektan és társadalmi valóság*. Budapest, Kossuth. 158–188.
- SAMPSON, Robert J. – LAUB, John H. (1993): *Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge, Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.1177/0011128793039003010>
- TITTLE, Charles R. (1995): *Control Balance. Toward a General Theory of Deviance*. Oxford, Westview Press.
- WERNER, Emmy E. – SMITH, Ruth S. (2001): *Journeys from childhood to midlife: risk, resilience, and recovery*. Ithaca, Cornell University Press.
- WEST, Donald J. – FARRINGTON, David P. (1973): *Who Becomes Delinquent?* London, Heinemann.

Bűnözés- és erőszak-ábrázolás a médiában

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A média a hírekben és más műsorokban bemutatott bűncselekmények, hazai és külföldi bűnesetokról szóló beszámolók folyamatos közlésével egyrészt egyfajta tömegigényt elégít ki a borzongás iránt, másrészt hozzájárul ahhoz, hogy a lakosságban téves kép alakuljon ki a bűnözés struktúráját és dinamikáját illetően, ami azután valóban félelmet vagy szorongást kelthet és/vagy állandósíthat a nézőkben.

A mára már klasszikussá vált *Orson Welles Támadás a Marsról* című rádiójátékában 1938-ban a hallgatók igaznak vélték a hallottakat, és sokan pánikba esve az utcákra rohanna kerestek menedéket a földönkívüliek támadása előtt.

Mivel a médiában a bűnügyi tájékoztatás általános jellemzője a torzítás, a súlyos és erőszakos cselekmények felülreprezentálása, az emberek mindenütt félnek, gyakran a tényleges bűnügyi fertőzöttségtől vagy annak alakulásától függetlenül. A „bűnnel” jobban eladhatók a műsorok és más médiatermékek, amelyek ezért keresik folyamatosan az extremitásokat. (BARABÁS et al. 2006)

Napjainkban szinte mindenki a tömegkommunikációs forrásokból tájékozódik, kutatások eredményei szerint valószínűsíthető, hogy a bűnözésről kialakult torz kép, az attól való irracionális félelem összefügg a média tevékenységével, a nézettséget hajszoló műsorok „kriminalizálódásával”.

A média világában elsődlegesen a híradás a tájékoztatás olyan területe, amelyben bűnügyekről történik említés. A bűnelkövetésről, a jogszolgáltatás működéséről hírt adó beszámolók és programok napjainkra bekerültek abba a csoportba, amelybe a kiemelkedő személyiségek halála és temetése, a természeti katasztrófák vagy a nagypolitika rendkívüli történései is tartoznak, vagyis rendszerint a hírek elején, nagy hangsúllyal szerepelnek. (BARABÁS et al. 2006) Hasonló jellegű hírekkel találkozhatnak az érdeklődők, bővebb terjedelemben, az egyes tematikus adásokban, mint amilyen a *Kékkő*, vagy egyéb csatornák magazinműsoraiban. Utóbbiak jelentős része meglehetősen szakszerűtlenül, szenzációkeltően dolgozza fel az adott ügyeket, kevésbé ügyelve a tényszerűségeire. Ilyen folyamatokat tapasztalhatunk az internetes hírpiacon is.

Azonban nem csak félelmet kelthet a lakosság körében a média a folyamatosan agressziót bemutató műsoraival, legyenek azok hírek, filmek és más műsorok. A kutatók már a televíziózás kezdete óta foglalkoznak azzal, vajon van-e agressziófokozó, netalán „bűnkeltő” hatása a nézőkre a műsoroknak. Fiktív agressziót érzékelnek az emberek nap mint nap a televízió-, illetve mozifilmekben és akár a videójátékokban is.

A média mint közvetítő szerv fogalma alá tartozik a tömegtájékoztatási eszközökön felül (rádió, televízió, internet, írott sajtó) minden, az információ rögzítésére és közvetítésére használt eszköz.

1. Az erőszakos médiatartalmak hatása a kutatások szerint

A kutatások a média szerepét elsősorban az agressziót keltő, illetve ilyen cselekedetekre ösztönző hatása szempontjából szokták elemezni. Számos módon, egyebek között pszichológiai és szociológiai megközelítésben igyekeznek megmagyarázni a médiában látott agresszió által kiváltott hatásokat.

Korinek László a következő elméleteket mutatja be. 1. *A katarziszelmélet* szerint az erőszakos jelenetekkel teli történet végignézése voltaképpen agressziócsökkentő, és ezzel sajátos szelepfunkciót tölt be például a krimi; segít levezetni a néző „agresszióitöltetét”. 2. *A stimulációs elmélet* az előbbivel ellentétben azt állítja, hogy az erőszakos cselekmények látványa utánzásra ingerel, és a látott erőszak még hosszabb távon is – beilleszkedve egy tanulási folyamatba – kifejti kedvezőtlen hatását. Egy pszichológiai kísérlet során olyan filmet vetítettek le a gyerekeknek, amelyben egy felnőtt megvert egy bábút. A film egyik változatában a bántalmazó jutalmat kapott tettéért, a másikban büntetést. A vetítés után a gyerekeket játszani engedték, s a játékszerek közé elhelyezték a filmen látott bábút is. Azok a gyerekek, akik a „jutalmazásos” változatot nézték végig, maguk is ütni kezdték a bábút. A másik csoport, amelynek tagjai az agresszivitást büntető befejezést látták, nem nyúltak a bábuhoz. 3. *A stimulációs elmélet* mellett itt említi *Korinek* a *szuggesztív elméletet*, amely ennél is tovább megy, és úgy véli, az erőszak kimondottan utánzásra készíteti a nézőt. 4. *A habitualizációs elmélet* szerint az erőszak gyakori látványa eltompítja a nézőt, ami az erőszak iránti közömbösséghez vezet. 5. *Az inhibíciós elmélet* szerint az agresszió inkább félelmet vált ki a nézőből. (*KORINEK* 2010, 325–326.) Látható, hogy különböző kutatások igen különböző eredményeket mutatnak ugyanazon kérdésről.

A vizsgálatok terepe sok esetben a téma szempontjából legveszélyeztetettebbnek tűnő korosztály, a gyermekek és a fiatalkorúak csoportja volt. Azonban a számtalan kutatás egyike sem tudott egyértelmű eredményeket, szignifikanciát meghaladó egyenes összefüggést felmutatni a televízióban látott erőszak és a fiatal nézőkben kialakuló agresszív tendenciák között, noha azok a 60-as évektől kezdődően folyamatosan zajlottak. (*FRYDMAN* 1999; idézi *STACHÓ–MOLNÁR* 2003) *A televízió és a felnövekvő nemzedék – a televízió által közvetített erőszak hatása* című 1972-es kutatásból az derült ki, hogy az erőszak látványa egyeseknél agresszivitáshoz vezethet, míg másoknál éppen az agresszivitás vezet az erőszak látványa iránti vonzódáshoz. (*HALL* 1999)

Egy a 90-es években végzett kísérlet arra az eredményre jutott, hogy az erőszakos filmek akkor növelik maximálisan a néző agresszivitását, ha 1. a néző eleve frusztrált; 2. a néző a számára rokonszenves agresszorral azonosul; 3. a való életből vett agresszív jelenet jobban növeli az agressziót, mint a filmbéli fiktív, megrendezett agresszivitás – *kivéve, ha az agresszió helyett szorongást kelt a nézőkben*. Tehát az agressziót keltő hatások vizsgálataiban már viszonylag hamar felvetődött, hogy a média képes az emberekben a hírek, szórakoztató műsorok, sőt akár a reklámok sugárzásával *félelmet/szorongást* előidézni. (*BUSHMAN* 1995)

Más kutatások szerint az agresszív személyek erőszakosabban reagálnak a filmen látott agresszióra, míg a kevésbé agresszív személyek kevésbé, azaz a személyiségvonások alapvetően meghatározzák a reakciókat. *Grimm* tanulmányában egy 1042 személy bevonásával végzett vizsgálat eredményei alapján úgy látja, hogy az erőszakos tartalmak az alapvető személyiségjegyeiktől függően idéznek elő agressziót vagy éppen szorongást. (GRIMM 1996, 215.) *Egyértelműnek tűnik tehát, hogy a látottak a nézőkre korántsem azonos módon hatnak.*

A pszichológiai megközelítések mellett jelentősek a társadalomelméleti kutatások is, amelyek szociológiai szempontból foglalkoznak a témával. *Gerbner* amerikai szociológus kutatásai során definiálta az úgynevezett „nehéz” nézők fogalmát, akiknek a televízió az elsődleges ingerforrás, és ezért a világot negatívabbnak, erőszakosabbnak értékeli, mint a kevesebbet televíziózó nézők. Ezek a médiafogyasztók azok, akiknek torz elképzeléseik vannak a világról, a társadalom szerkezetéről és a problémákról is. (GERBNER 2000)

A tévéerőszak értelmezése körüli vita ma is tart. *Gerbner* és a *kultivációs iskola* szerint a tévézés önmagában is növeli a fenyegetettség érzését az emberekben; *Hall* és mások viszont azt hangsúlyozzák, hogy a saját mindennapi tapasztalat alapján indokolható „racionális” félelmet el kell különíteni a médiának tulajdonított „irracionális” félelemtől. (HALL 1999; idézi CSÁSZI 2003, 59.)

Végül a médiaerőszak-kutatás területén fontos megemlíteni a *Stanley Cohen* által a 70-es években kidolgozott úgynevezett *morális pánik elméletet*. A kifejezés negatív értelmű, és arra a gyanútlan naivitásra utal, amellyel az emberek többsége néhány deviáns jelenség reprezentációjához viszonyul a médiában. (COHEN 1972, 80.; idézi CSÁSZI 2003, 15.) *Cohen* szerint morális pánikról akkor beszélhetünk, ha egy csoport vagy egy bizonyos csoporthoz kapcsolódó jelenség az adott társadalom idealizált rendjét, elfogadott értékrendszerét fenyegető veszélyként tudatosul a társadalom tagjaiban. A morális pánik során kialakult képzetek beépülnek a társadalom hiedelemrendszerébe, és leegyszerűsítő magyarázatot kínálnak a társadalmi rendről szóló laikus elképzelések megalkotásához. Ez az elképzelés tehát szintén a hírek/erőszak által keletkező félelemérzetre alapoz. *Cohen* szerint a hatalmon lévők hajlamosak kihasználni a morális pánikot, mert ezzel könnyen elterelhetik a figyelmet a mélyebb, nehezebben kezelhető problémákról; hajlanak arra, hogy a környezeti és technikai kockázatok fölötti ellenőrzés helyett a deviáns viselkedés által hordozott, kisebb költséggel kezelhető fenyegetésre koncentráljanak. (STACHÓ–MOLNÁR 2003)

Henry Jenkins amerikai médiakutató a morális pánik ezen ellentmondásosságát igazoló fontos példaként említi, hogy a politikusok és a szülők jelentős része kevésbé támadja a fegyverviselés szabályozását az Amerikai Egyesült Államokban, mint az agressziót közvetítő médiát: az iskolai lövöldözések kapcsán nem a fegyverviseléshez kapcsolódó törvényt, hanem a médiában megjelenő erőszakot éri elsődlegesen kritika. (JENKINS 2000; idézi STACHÓ–MOLNÁR 2003, 13.)

Mivel a kutatások többsége a jelenséget csak egyetlen aspektusból közelítette meg, így nem alkalmasak arra, hogy összességében magyarázzák meg a kiváltott hatásokat.

2. A média és az igazságszolgáltatás kapcsolata

A bűnügyi tájékoztatás rendszerében az igazságszolgáltatás alapvetően a hír forrása, a média pedig az információ közvetítője a publikumnak. A kapcsolat sajátossága, hogy az igazságszolgáltatási rendszer elemei nem csupán szolgáltatják az információt, de egyben szereplői is a hírnek. Az informátor tehát magáról is beszél. A hírforrás és a közvetítő egymásra utaltak, és érdekeik részben közösek: az igazságszolgáltatás folyamatában részt vevők tájékoztatni szeretnék a nyilvánosságot, a médium pedig megszerezni és közölni az információt. Ám egyúttal érdekellentét is feszül közöttük. Mivel az igazságszolgáltatás résztvevője nem egyszerű hírkibocsátó, hanem részese is a hírnek, ezért érdekelt abban, hogyan, milyen megvilágításban és szelekciókkal jelenik meg ez a hír, míg a média mint a hírverseny résztvevője főként az elsőbbségi és kizárólagos információszerzés lehetőségére fókuszál.

Az OKRI kutatói 2005-ben a média és az igazságszolgáltatás kapcsolatának gyakorlati megvalósulását illetően többirányú médiaelemzést végeztek. Egyfelől egy meghatározott időszakban a nyomtatott és az elektronikus média releváns anyagainak teljes körű vizsgálatát, másfelől néhány jelentősebb, nagy médiavisszhangot kiváltó bűnügy hosszmetzeti médiaelemzését végezték el. Három egymást követő év (2002, 2003 és 2004) április hónapjaiban megjelent 2072 hír elemzéséből a többi között megállapították, hogy:

- A média érdeklődése, érdekeltsége a büntetőeljárás első szakaszában a legintenzívebb. A bűnügyi tájékoztatást *az elkövetésről szóló hírek és a nyomozati szakból származó tudósítások dominanciája jellemzi.*
- Az elemzett médiaanyagokban a hír valódi forrása gyakorta (a tudósítások több mint felében) *rejtve marad*; 38%-ban egyáltalán nem megállapítható, 20%-ban pedig a lakonikus „munkatársunktól” megjelölést tartalmazza.
- A vizsgált tudósításokban *a személyiségi jogok* respektusa és védelme esetleges.
- Az igazságszolgáltatási szervek közül *a rendőrség* szerepel leggyakrabban a hírekben (33%), azt követi az ügyészség (25%), majd a bíróság (19%). (BARABÁS et al. 2006)

A jogalkalmazó szervek és a tömegtájékoztatás kapcsolata tehát összetett. A nyomozó hatóság a hír közzlése során sokszor nem közölhet lényeges információkat a nyomozás eredményes lebonyolítása érdekében. A jogalkalmazás egyéb szervei által nyújtott információ is szelektált (nem lehet valamennyi büntetőügyről tájékoztatni, illetve minden tájékoztatásban ugyanazon mélységű információt szolgáltatni). Figyelemmel kell lenni a gyanúsított személyiségi jogaira is.

Mindeközben a nyomozó hatóság – rendőrség – részéről szintén felvetődött, hogy tagjai számára védeltséget kell biztosítani. Így ez is a bűnügyi tájékoztatás korlátját jelentheti.

A rendőrök kitarakása, anonimitásának biztosítása évekig vita tárgya volt, a rendvédelmi dolgozók többször fordultak bírósághoz. A legfőbb bírói fórum, a Kúria 2012-ben leszögezte: a rendőr nem közszereplő, így a szolgálatot teljesítő rendőrrel készült felvételek közzlésébe bele kell egyeznie – ennek hiányában a nyilvánosságra hozatal jogsértő. Az Alkotmánybírósághoz az Index Zrt. megbízásából az *Eötvös Károly Intézet* fordult, azt kérdezve, hogy a hatályos szabályok szerint miért nem minősül közszereplőnek a rendőr. A panaszosok szerint alkotmányossági szempontok miatt indokolt a szabályozás

megváltoztatása, mivel ezzel sérül a sajtószabadság. Az Alkotmánybíróság a korábbi gyakorlatot felülbírálvá megállapította, hogy tömegrendezvényen, a résztvevők sokasága esetén nem szükséges kitakarni az ott szolgálatot teljesítő rendőrök képmását. Ugyanakkor kiemelte azt is, hogy a média nem hozhatja méltánytalan helyzetbe a rendőröket a szenvedésüket mutatva. A testület szerint csakis nagyon indokolt esetben elfogadható az eljárás, ki kell takarni az arcot, ha egy rendőr megsérül, esetleg rajta kívül álló okok miatt megalázó helyzetbe kerül, és a kép közlésével sérülnek a személyiségi jogai.¹

A másik oldalt tekintve, a média egyike azoknak az alapvető intézményeknek, amelyek a társadalmi tolerancia határait feszegetik. A műsorokban ezért, figyelembe véve a csatornák közötti versengést, a szenzációs, előre nem látható, drámai konfliktuskiváltó eseményeket helyezik előtérbe. (HALL 1999) A hírközlő igazságszolgáltatással ellentétben, ahol elsősorban a pontosság, a hitelesség és a szakszerűség a fontos, a média számára a gyorsaság, az érdekesség és a „fogyaszthatóság” az elsődleges. Nem véletlen az sem, hogy az eljárás későbbi szakaszaiban a leggyakrabban az ügyvédek nyilatkoznak elsősorban védencük érdekében, ami nyilván meglehetősen egyoldalúan mutatja az ügyet a nézők számára.

3. A média torzító hatása

A médiavizsgálatok azt jelzik, hogy a bűnügyi hírek mind a valóságtól, mind a bűnügyi statisztikák adataitól eltérő mintázatokat jelenítenek meg. A gyakori, de érdektelennek látszó híreket nem közlik a sajtóban, ezért arról viszonylag kevés információja van a lakosságnak, miközben a felkavaró esetekről szenzációt keltően folyamatosan tudósít a sajtó. *A médiában tehát nem a valóság, csupán annak egy verziója jelenik meg – a bűnözést a tömegtájékoztató szervek szükségszerűen torzítva mutatják be.* Tovább fokozza a súlyos bűncselekményekhez kapcsolódó félelmeket, hogy a felkavaró eseteket a sajtó mindvégig követi az eljárás során. Azaz bármilyen eljárási cselekmény kapcsán újra és újra előveszi az ügyet; amikor az kiderül, amikor a rendőrség nyomozni kezd, az egyes nyomozati cselekményekhez kötődően, amikor az elsőfokú tárgyalás kezdődik vagy éppen zárul stb. Az emberek így egy-egy borzongató ügy részleteit ismételten átélnek, ami szintén hozzájárul a szorongásaik növekedéséhez. A hírszervezetekben zajló hírtermelési folyamatok és a hírkészítés szerkezeti jellemzői alkotják a „médiavalóságot” formáló tényezők egyik csoportját. Ezek jelentős hatással vannak a bűnről, a bűnözőkről és a büntető igazságszolgáltatásról a közönség számára közvetített képzetekre. (BARABÁS et al. 2006) A befolyásoló tényezők másik csoportja az újságírók, médiaszakemberek feltevései a közönségről, annak igényeiről, ízléséről, érdeklődéséről, preferenciáiról stb. (JEWKES 2004, 37.)

A média alapvetően egyoldalúan mutatja be tudósításai során az ügyeket és azok szereplőit is: a filmekhez hasonlóan vannak jók és rosszak. A tudósítások így nem segítik a nézőt abban, hogy megértse az eset okait, az odavezető utakat, és azt, vajon megelőzhető lett volna-e a cselekmény. A jók többnyire az áldozatok, de a torzító hatás eredményeként „jó” lehet a bűncselekmény elkövetője is, amennyiben a médiában népszerűvé válik.

¹ Az Alkotmánybíróság 28/2014. (IX. 29.) AB határozata.

Itt gondolhatunk például a „viszkis rabló” megítélésére, akinek az újabb bűncselekményeit már egyes műsorkészítők és a lakosság egy részének rokonszenve kísérte. Ennek köszönhetően utóbb még sikeres film is feldolgozta esetét. De gondolhatunk itt az USA-ban lelőtt páros, Bonnie és Clyde történetére vagy akár a magyar Bonnie és Clyde néven elhíresült miskolci rablópárosra is, akiknek történetét szintén film dolgozta fel. Ez mutatja részben a média hatalmát, részben pedig azt, mennyire képes befolyásolni a közvéleményt, különösen a fiatalokat, a rossz példát akár követendőnek beállítva.

A *szelekció* és az *egyszerűsítés* elkerülhetetlen, létezésük és működésük önmagában nem kérhető számon a médián. Lényegesek viszont a szelekciós szempontok, elvek és módszerek, valamint a leegyszerűsítés helye, mértéke és módja. A publikum ugyanis azt (és jellemzően csak azt) a világot látja, ismeri, amelyet a média számára közvetít. A legtöbb embernek nincs közvetlen személyes tapasztalata erről, vagy ha van, az – a bűnözés egészét tekintve – többnyire elenyésző mennyiségű és semmiképpen nem „reprezentatív”, számukra tehát a bűnözésről a média által közvetített szelektált és szimplifikált kép a „való világ”. Az átlagos (a bűnözéssel szakmai vagy egyéb kapcsolatban nem álló) polgár nem tudja, milyen is a bűnözés és a büntető jogszolgáltatás valójában; azt a képet ismeri, azt a világot gondolja valóságosnak, amelyet számára a média mutat. (BARABÁS et al. 2006)

Összegzés

Noha a kutatások zöme a „mindenható médiával” szemben mára már messze komplexebb modellben írja le a szimbolikus kommunikáció és az arra adott emberi válaszviselkedés közötti kapcsolatot, mint azt a kezdeti, direkt inger-válasz feltételezések tették, a közfelfogás még ma is hajlik a média erejét ilyen közvetlen, egyirányú, ok-okozat összefüggésben látni. Azaz nem feltétlenül tapasztalhatjuk meg azt a közvetlen hatást, amely azt feltételezi, hogy a tömegkommunikáció szinte közvetlen és azonnali változást tud elérni. (KÓSA 2004; 2006)

Egyes elméletek, különösen a kezdeti, laboratóriumi körülmények között végrehajtott kísérletek, egysíkúan közelítik meg a kérdést. A valóságban ritkán fordul elő például, hogy kiskorú, éretlen vagy kóros személyiségű emberek az erőszak bemutatása vagy ilyen esetek sugárzása hatására hasonló agresszív cselekményt követnek el.

A média minden esetben a személyiség szűrőjén át fejt ki hatásait, bár kétségtelen, hogy vissza is hathat a személyiség alakulására, különösen gyermek- vagy ifjúkorban, esetleg befolyásolható egyéb állapotban. Így befolyásoló tényező lehet a néző kora (a gyermekek sérülékenyebbek, míg az idősek hiszékenyebbek és emiatt túl aggodalmasak), neme, mentális állapota (például depresszió vagy éppen felhangoltság, csalódottság stb.), műveltsége és társadalmi státusa. Hasonlóan jelentős a szocializációs közeg, amelyhez az egyén kapcsolódik, és amelyben esetleg az adott hírt, filmet, eseményt észleli (például családi, iskolai, vallási, nemzeti stb. közösség). (KORINEK 2010) Ezek a körülmények mindenképpen visszahatnak arra, hogyan reagál a néző a média által sugárzott erőszakra.

Az erőszakot bemutató médiatartalmak korántsem gyakorolnak azonos hatást a nézőkre. A legfontosabb különbség a szórakoztató célú fiktív bűnügyi történet, a krimi,

és az információs célú, valóságos esetet ismertető úgynevezett rendőrségi tudósítás között van. Az erőszak elfogadhatóságának szempontjából nézve e két műfaj jellegzetességeit tekintve a szórakoztató célú krimi nem jelent akkora fenyegetést, nem idéz elő olyan megoldatlan feszültséget a nézőkben, mint amelyet a valóságos bűnesetekről szóló információk keltenek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy teljesen más a néző viszonya a krimihez, amelyről tudja, hogy fikció, mint ahhoz a rendőrségi tudósításhoz, amely a környéken elkövetett erőszakról szól. (CSÁSZI 2003, 19.) Ezt a feltételezést a közelségnek arra a jól ismert szociológiai szerepére alapozhatjuk, amely szerint még a krimik közül is komolyabban veszik az emberek azokat, amelyek cselekményei a saját országukban történtek, mint azokat, amelyek a világ távolabbi tájain játszódnak. (SPARKS 1992; idézi CSÁSZI 2003, 95–96.)

A bűnözésről, bűnözőkről kialakított kép formálásában a tömegtájékoztatás bár nem az egyetlen, de kétségkívül az egyik legmeghatározóbb eszköz. Így nyilvánvaló, hogy a félelmek és mindennapi szorongások alakulásában szerepet játszanak a közvetített képek, különösen a „rossz”, negatív tartalmú hírek. Bár a médiától nem várható sem mértéktartás, sem önkorlátozás, ha az igazságszolgáltatás szervei felismerve mindezt, célzottan kommunikálnak (és nem „szivárogtatva”), valamint az egyes bűnesetek megjelenítése kapcsán súlyt fektetnek a korrekt tájékoztatásra, magyarázatra és a megelőzés lehetőségeinek elemzésére, sokat tehetnek a lakosság félelmének csökkentése érdekében.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde – GYURKÓ Szilvia – VIRÁG György (2006): Média és igazságszolgáltatás. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 43.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 11–38.
- BUSHMAN, Brad J. (1995): Moderating Role of Trait Aggressiveness in the Effects of Violent Media on Aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 69, No. 5. 950–960. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.950>
- COHEN, Stanley (1972): *Folk Devils and Moral Panics*. Oxford, Martin Robertson.
- CSÁSZI Lajos (2003): *Tévéerőszak és morális pánik*. Budapest, Új Mandátum.
- FRYDMAN, Marcel (1999): *Televízió és agresszió*. Budapest, Pont.
- GERBNER, George (2000): *A média rejtett üzenete*. Budapest, Osiris.
- GRIMM, Jürgen (1996): Between anxiety and aggression: Physiological and psychosocial effects of television violence. *European Psychiatry*, Vol. 11, Suppl. 4. 215.
- GYURKÓ Szilvia – VIRÁG György (2009): A bűn és a gyermekek ábrázolása a médiában. In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 46.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 250–276.
- HALL, Stuart (1999): A média és az erőszak. *Replika*, 35. sz. 43–54.
- IRK Ferenc szerk. (2004): *Áldozatok és vélemények I–II*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- JENKINS, Henry (2000): Lessons from Littleton – What Congress Doesn't Want to Hear About Youth and Media. *Independent School Magazine*, Vol. 59, No. 2. 24–34.
- JEWKES, Yvonne (2004): *Media and Crime*. London, SAGE.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KÓSA Éva (2004): *A média szerepe a gyerekek fejlődésében*. Mindentudás Egyeteme, november 8. Forrás: <https://docplayer.hu/10016101-A-media-szerepe-a-gyerekek-fejlodeseben.html> (Letöltés: 2018. 06. 16.)

- KÓSA Éva (2006): Szülői részvétel a fiatalok médiahasználatában. In GABOS Erika szerk.: *A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra*. Balatonalmádi, III. Nemzetközi Médiakonferencia.
- SPARKS, Richard (1992): *Television and the Drama of Crime: Moral Tales and the Place of Crime in Public Life*. Buckingham–Philadelphia, Open University Press.
- STACHÓ László – MOLNÁR Bálint (2003): *Médiaerőszak: tények és mítoszok*. Forrás: www.mediakutato.hu/cikk/2003_04_tel/02_mediaeroszak (Letöltés: 2018. 06. 18.)

Viktimológia

Vákát oldal

Áldozattan

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A büntetőeljárás legrosszabb pozíciójú résztvevője az áldozat, akinek sérelme elindítja az ügyet, illetve keletkezteti az állami büntetőigényt. Így semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül az ő személye, szerepe és kezelése a rendőrség munkájának szempontjából sem. Hiszen nélküle a bűncselekmények túlnyomó többségében nincs „ügy”, és a legtöbb esetben ő az, akivel a hatóság először találkozik. Egyben az is, akinek az eljárás megindulása után az érdekei, sérelmei nem orvosolódnak, miközben az állam büntetőigényét az eljárás folyamán az ügyész mindvégig képviseli.

Az *áldozattá válás* kriminológiai megközelítésben a bűncselekmények, illetve kisebb jogtalanságok következtében az azt elszenvedő természetes vagy jogi személy állapotában lezajló lelki, fizikai, anyagi változások összessége. Az áldozattá válással sérülhet az érintett szűkebb, illetve tágabb környezete is. Egyes bűncselekmények esetében beszélhetünk speciális, valamely csoporthoz tartozás miatti áldozattá válásról (lásd például gyűlölet-bűncselekmények).

Az áldozattá válás kérdéskörét, annak okait és körülményeit, az áldozatok segítségének, valamint kompenzációjának módjait, a sértettek védelmének és a sértetté válás megelőzésének lehetőségeit a *viktimológia tudománya* vizsgálja a bűnügyi tudományok, illetve egyes társadalomtudományok tapasztalatain alapuló, a bűncselekmények áldozataival foglalkozó ismeretrendszerének szintetizálásával és fejlesztésével.

Az alábbi fejezet az áldozattá válással kapcsolatos főbb elméleteket, az áldozattá válás lehetséges szintjeit, a jelenség mérésére szolgáló vizsgálati módszereket, valamint a hazai statisztikai adatokat mutatja be.

1. A viktimológia fogalma

A viktimológia elnevezés a latin *victima* (áldozat) és a görög *logosz* (tan) szavakból álló összetétel, jelentése: *áldozattan*, amelynek célja az áldozatok tudományos szintű tanulmányozása. (GÖRGÉNYI 2001, 13–15.) E tudomány vizsgálódási körébe a tágabb értelmezés szerint beletartozik nemcsak a bűncselekmények miatt bekövetkező sértetté válás, hanem minden olyan eset, amely a társadalom egyes tagjainak vagy a közösségeknek sérelmet okoz. Ilyenek például a természeti katasztrófák (lásd árvíz, tűzvész), illetve az emberi tevékenység következtében (lásd a vörösiszap- vagy egyéb ipari katasztrófák) előálló áldozattá válás, de akár a munka közben történő baleset is. Ebben az értelmezésben a bűncselekmények áldozataival a kriminálviktimológia foglalkozik.

A jelen fejezet a magyar szakirodalomban alkalmazott értelmezés szerint a viktimizáció fogalmán a bűncselekmények¹ következtében történő áldozattá/sértetté válást érti.

A viktimológia tehát a bűnügyi tudományok, illetve egyes társadalomtudományok tapasztalatain alapuló, a bűncselekmények áldozataival foglalkozó ismeretrendszer összessége, amely tartalmazza a közvetve vagy közvetetten sértetté vált személyekkel, a sértetté válás mérésével, körülményeivel, okaival, a sértett magatartásával, a megelőzés eszközeivel, valamint a sértettek védelmének, kompenzációjának lehetőségeivel kapcsolatos ismereteket.

A viktimológia a bűnügyi tudományok rendszerén belül helyezkedik el. Egyes álláspontok szerint önálló tudományág, míg mások szerint a kriminológián belül a bűnözésnek azt az oldalát vizsgálja, amikor is az elkövető célcselekményének vagy azt előkészítő eszköztevékenységének közvetlen áldozata van, s e vonatkozásban jelentős kiegészítő ismereteket szolgáltat. (TÓTH 1971) Bár a viktimológia valóban a kriminológia tudományával áll a legszorosabb kapcsolatban, mégis önálló tudományágnak tekintendő, amely kutatásai során más társadalomtudományok, így a szociológia, a pszichológia, de akár a történet-tudomány eredményeit is felhasználja.

Az áldozattan elnevezés kapcsán szükséges tisztázni, hogy mennyiben felel meg az áldozat definíciója a büntetőjog-tudományban használt sértett, illetve passzív alany fogalmának. Alapvetően megállapítható, hogy a nemzetközi dokumentumok és a hazai szakirodalom is megosztott a kérdésben. A passzív alany büntetőjogban használatos fogalma azt a személyt fedi, akire nézve a bűncselekményt elkövetik (a bűncselekmény elkövetési tárgya). Ez általában egybeesik a sértett személyével. Vannak azonban olyan bűncselekmények, amikor a két fogalom elválik egymástól, így például a csalásnál, ahol passzív alany, akit tévedésbe ejtenek vagy tévedésben tartanak, sértett pedig, aki a kárt elszenvedi. Emellett előfordul az is, hogy a bűncselekménynek nincs passzív alanya (elkövetési tárgya), de van sértettje. Ilyen például a lopás bűncselekménye, ahol az elkövetési tárgy az idegen dolog, a sértett pedig a károsult személy. A büntetőeljárás jogban használt sértetti fogalom („[a] sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette”²) tágabb körű: mind a sértett, mind pedig a passzív alany lehet természetes és jogi személy egyaránt (minderről részletesen lásd GÖRGÉNYI 2001, 19–21.) Az áldozat fogalma azonban a sértettnél is tágabb körű. Jelen fejezetben az áldozat fogalmába tartozónak értünk a büntetőeljárás-jogban használatos sértett kifejezéshez képest minden olyan érintettet, akit a Btk., illetve a szabálysértési törvény³ szerint meghatározott bűncselekmény közvetve vagy közvetlenül sértett. Így idetartozik az az eset, amikor bűncselekményről azért nem beszélhetünk, mert az elkövető például a kora miatt nem büntetendő (tizennégy, bizonyos esetekben tizenkét év alatti), bár a cselekmény formailag tényállásszerű. Ezt az áldozatfogalmat használja például az áldozatok kárenyhítéséről szóló törvény is.⁴ De idetartozik az a sértett is, aki a feljelentővel egy háztartásban szintén elszenvedi például a betöréses lopást, azonban a hivatalos

¹ Illetve a bűncselekményi tényállást kimerítő, de annak egyéb okból nem minősülő cselekmények miatti sérelmet (például nem büntetendő gyermekkorú elkövetők).

² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 50. §.

³ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről.

⁴ 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről.

statisztikában nem jelenik meg. Szintén idetartoznak a másodlagos, harmadlagos szinten áldozattá váltak is (lásd *Az áldozattá válás lehetséges szintjei* című alcímet).

2. A viktimológia tárgya

- a) Az áldozatok *jogi helyzetének* elemzése, amely bemutatja az ember büntetőjogi védelmének terjedelmét, módját, továbbá a büntetőeljárásbeli sértett jogi helyzetét, szerepét (viktimálpozíció); (KRATOCHWILL 1990; CSEREI 2003)
- b) a *sértettek* bűncselekménytípusok szerinti *jellemzőinek feltárása*, a főbb biológiai, pszichológiai és szociológiai személyiségvonásainak, sajátosságainak megállapítása (viktimálmorfológia);
- c) az *áldozat és a tettes közötti kapcsolat* értékelése, az elkövető és a sértett interperszonális kapcsolatának és az ezzel összefüggésben keletkezett konfliktusok vizsgálata (viktimál-interdependencia);
- d) azoknak a *situációknak és körülményeknek* a vizsgálata, amelyekbe a sértettek a bűncselekményt megelőzően, illetve annak elkövetésekor, majd ezután kerültek, valamint a cselekmény közbeni *viselkedésük értékelése* (viktimálhabitus);
- e) a sértett *magatartásának* vizsgálata a *bűnüldözésben*: a büntetőeljárás kezdeményezőjeként, illetve a bizonyítást, az elkövető felelősségre vonását segítő közreműködőként (viktimálinformáció);
- f) az áldozatoknak a bűncselekmény folytán elszenvedett testi épségét, egészségét, illetve dologi javait *ért károsodások, valamint más hátrányok vizsgálata* és e vonatkozásban az *igazságszolgáltatás hatékonyságának értékelése* (viktimálkompenzáció);
- g) *empirikus kutatás a rejtett bűnözés* nagyságrendjének, minőségének, a sértettek magatartásának és azoknak az okoknak a feltárására, amelyek őket a sérelmeik elhallgatására késztették (viktimállátencia);
- h) a társadalmi és életviszonyok, valamint a bűnüldözési tapasztalatok alapján az állampolgárok kriminális veszélyeztettségének, az egyes egyének áldozati hajlamosságának behatárolása, s mindezek alapján sajátos *bűnmegelőző intézkedések, a bűnös támadásokkal szembeni védekező magatartások javaslata* (viktimálprofilaxis). (TÓTH 1987, 41–42.)

3. A viktimológia létrejötte – tudománytörténet

A viktimológia viszonylag fiatal tudomány, ám már a kriminológia előfutárainak tekinthető *Lombroso*, *Garofalo* és *Ferri* is foglalkozott a tettes-áldozat viszonyának szerepével a bűncselekmény létrejöttében. Cesare Lombroso szerint a született bűnöző típusa mellett egyéb, köztük a szenvedélyből bűnöző típusa is megtalálható, aki az áldozat előidézte érzelmek hatása alatt cselekszik. A szenvedélyből bűnözők – véleménye szerint – bizonyos erkölcsi kényszerek miatt sodródtak a bűnözés útjára. Aki például a családját ért gyalázat miatt félig eszét veszti, szinte önkívületi állapotban gyilkos fegyverhez nyúlt, annak bűne nem esik olyan súlyal latba, mint aki kapzsi vágyból, előre megfontolt szándékból,

orvul ölt. Vagy például, ha az elviselhetetlen házastársi kötelék elszakítására nincs lehetőség, az nemcsak hűtlenséghez, hanem gyűlölethez, ellenszenvhez vezet, és sok esetben bűncselekményt (gyilkosságot, gyermekölést stb.) vált ki. (LOMBROSO 1896)

Raffaele Garofalo felhívta a figyelmet (1914) arra az áldozati magatartásra, amely az elkövetőt a tette provokálta. Enrico Ferri említi (1912) a „pszeudokriminálisokat” (lát-szabábűnözők), akik önvédelemből, „elkerülhetetlen szükségszerűségből” sértik meg a jogot. *Gabriel Tarde* mutatott rá írásában (1912) arra a törvényhozási hibára, amely nem vizsgálja az elkövető és áldozat közötti lényeges viszonyra utaló egyes motívumokat, és kiemelte a sértett lehetséges felelősségét. A tettes-áldozat viszony tanulmányozása azonban ekkor még érintőleges volt, és a korai kriminológusok nem mélyültek el a sértetti oldal vizsgálatában. A viktimológia egyes kérdései tehát már régóta ismertek voltak, de nem fejlődhettek ki embrionális állapotukból. (SCHAFER 1968)

Az a szemléletváltozás azonban, amely a 19. század végén a bűncselekményt és elkövetőjét új megvilágításba helyezte, és a megelőzést tűzte ki célul, felhívta a figyelmet arra a személyre, akit a sérelem leginkább és legközvetlenebbül érint – az áldozatra. A bűnözői magatartás pszichológiai jellegű megközelítési módjának kialakulása rávezetett a bűncselekmény indító okának és célzatának alaposabb elemzésére, és az azt kiváltó körülmények sokoldalú feltárására. A viktimológia eszméje így kaphatott szárnyra a 20. században.

A „viktimológia atyja”, *Hans von Hentig* az 1930-as évek végén kezdte meg kutatásait, amelyek a háttérbe szorított áldozattal és annak érdekeivel foglalkoztak. 1941-ben jelent meg első műve, amelyben *az elkövetők és az áldozataik kölcsönös egymásra hatásának szociálpszichológiai kérdéseit vetette fel.* (HENTIG 1941)

Hentig a viktimológia egyik alapjául szolgáló *The Criminal and his Victim* című könyve 1948-ban jelent meg. Ebben az áldozatoknak a bűncselekmény létrejöttéhez való hozzájárulásával foglalkozik. Álláspontja szerint a bűncselekmények többsége kettős szerkezetű, azokban két partner szerepel: *az elkövető és az áldozat.* A köztük lévő viszony – szociológiai és pszichológiai szempontból – sokkal bonyolultabb, mint a valóságot csupán durván megközelítő büntetőjogi megkülönböztetések. Különösen gyakran talált megelőző kapcsolatot gyilkos és áldozata, csaló és becsapott között. Megfigyelései alapján elképzelhetőnek tartotta azt az esetet, amikor éppen a korábbi elkövető viktimizálódik. (HENTIG 1948)

Ezzel nagyjából egy időben, 1937-ben *Benjamin Mendelsohn* jeruzsálemi ügyvéd megírta tudományos cikkét a bűncselekmény áldozatairól, amelyben először szólt a viktimológiáról mint az áldozatok tudományáról. (MENDELSON 1937) A viktimológia másik alapítójaként is aposztrofált Mendelsohn cikkében az erőszak eseteiben vizsgálta a bűncselekmény áldozatainak és elkövetőjének viszonyát, majd 1947-ben Bukarestben, a Román Pszichiátriai Társaság ülésén, *A bio-pszichoszociológia új távlatai: a viktimológia (New Bio-psychosocial Horizons: Victimology)* című előadásában használta először a viktimológia mint az áldozatok tudománya kifejezést. (MENDELSON 1947) Mendelsohntól – aki ügyvédi praxisa során klienseivel végzett vizsgálatának eredményeit dolgozta fel cikkében – ered a cselekvő sértett koncepciója. Mendelsohn az áldozattá válás területén a tettes-áldozat viszonyt és az áldozat közrehatásának mértékét vizsgálta. Szemléletében a bűnözési faktorok teljessége mint kriminogén összesség jelenik meg, ahol az egyes faktorok bűnözővé válást, mások áldozattá válást okoznak.

Az 1940–1950-es évektől az új eszmék „beszivárogtak” a kriminálpolitikai gondolkodásba. Az 50-es években a figyelem elsősorban a sérülékeny csoportokra irányult (fiatalok,

kisebbségek, szegények), a 60-as években pedig, a polgári jogi mozgalmak idején, a nőmozgalmak erősödése magával hozta a kriminológia feminista irányzatának kialakulását. A viktimológia kutatásai a nők és a családon belüli erőszak következtében áldozattá vált személyek irányába fordultak. A „jog és rend” politikája a büntetések szigorításának igénye mellett az áldozati jogok és a kompenzáció hangsúlyosabbá válását is magával hozta. (WILSON 2009, 112–113.)

A 70-es évekre – a tisztán tettesorientált elméletek kudarcával egyidejűleg – kiteljesedett a viktimológia tudományos és gyakorlati háttere, és átalakult a *viktimológia* tudományának szemlélete is. A legszembetűnőbb változás azonban a viktimológia kriminálpolitikai alapállásában következett be: „az áldozatot hibáztató bűvészkedésből” a kriminológia egyértelműen sértettpárti irányzata alakult ki. (BÁRD 1984) E folyamat oka a bűnözés növekedése volt, valamint annak felismerése, hogy az áldozat az igazságszolgáltatás folyamatában könnyen többszörösen is viktimizálódhat a hatóságok eljárásának következtében, végül az az elképzelés, hogy a sértett felkarolása, szenvedéseinek mérséklése hozzájárulhat a hatóságokkal való együttműködési készsége erősödéséhez, és ezzel szerepet játszhat a bűnözés csökkentésében. (BÁRD 1984)

Megindultak az áldozatokkal, az áldozattá válással kapcsolatos kutatások. Az „áldozat újrafelfedezése” hatással volt az elkövetői oldalra is: erősítette ugyanis az alternatív büntetések bevezetésének igényét, elsősorban és fő helyen említve a jóvátételi, illetve a kombinált büntetések intézményesített alkalmazását. (SESSAR 1990, 21.) Mindennek eredményeként napjainkra fő kérdésként az áldozatok kompenzációja, illetve a sértett büntetőeljárásban vagy azon kívül történő civil igazságszolgáltatásban való részvétele, és ezzel együtt a resztoratív, kárhelyreállító igazságszolgáltatás megteremtésének lehetősége került a vizsgálatok középpontjába.⁵

Erre az időszakra tehető *Stephen Schafer* munkássága, aki az állam áldozatok iránti felelősségével és az áldozatok kompenzációjával foglalkozik. (SCHAFFER 1970)

4. Áldozati tipológia

A viktimológiai kutatások kezdetekor az áldozattá válás okait elsősorban az áldozatok különböző jellemzői, így a főbb személyiségjegyek hasonlóságai, a bűncselekménnyel összefüggő magatartásbeli sajátosságai, illetve körülményei alapján vizsgálták. Az áldozati tipológiák többségének összeállítása az általános bűnügyi tapasztalatok alapján, de többnyire spekulatív módon történt.

A viktimológiai szakirodalomból ismert *tipológiák* kétféleképpen oszthatók. Az egyik tipizálási mód általánosságban a bűncselekmények áldozataira, illetve azok tulajdonságaira, magatartására vonatkozik, a másik pedig az egyes kiemelt bűncselekménycsoportok sértettjeit fenti jellemzőik alapján csoportosítja. Ezeket egészítik ki azok a tanulmányok, amelyek *az emberek egyes olyan jellemzőit, sajátosságait, körülményeit* elemzik, amelyek miatt könnyebben válhatnak bűncselekmények sértettjeivé (például gyermekek, homoszexuálisok, alkoholisták stb.).

⁵ Erről lásd részletesen Barabás A. Tünde *A resztoratív igazságszolgáltatás* című fejezetét.

Hans von Hentig az egyes bűncselekményfajták áldozataira vonatkozó statisztikai adatokat idézve bizonyította, miszerint gyakran előfordul, hogy az áldozat nem csak passzív résztvevője a bűncselekmény folyamatának. Viselkedése a teljes közömbösségtől a tudatos ösztönzésig terjedhet, így lehet:

- közömbös, érdektelen, fásult, egykedvű;
- engedelmeskedő, elnéző, önmagát tétlenül alávető;
- együttműködő, hozzájáruló;
- kihívó, sértő, csábító, ösztönző. (HENTIG 1948)

Utalt arra, hogy az áldozat – bizonyos értelemben – meghatározza a bűnözőt. Felismerte a hely, illetve a szituáció szerepét is az áldozattá válásban, így például szolt az úgynevezett *áldozati zónákról*, amelyek megkönnyítik a bűnözők és áldozataik találkozását (például szórakozóhelyek, éjszakai lokálok, kártyabarlangok, bizonyos üdülőövezetek stb.).

Elemzéseire építve bemutatta az áldozatok *általános kategóriáit* (fiatalok, nők, idősek; értelmileg fogyatékosak és más elmebetegek; bevándorlók, kisebbséghez tartozók; normális, de ostoba személyek), majd a *pszichológiai típusait* (depressziósok, kapzsiak, kéjvágyók, magányosok és kiábrándultak, zsarnok természetűek, akadályozottak, gátoltak, ellenállók). A bűncselekmény áldozatának szerepe – Hentig szerint – azoktól az előfeltételektől függ, amelyek a személyiségében, szociális beágyazottságában és speciális életterében rejlenek. (HENTIG 1948; idézi TÓTH 2003)

Henri Ellenberger, aki pszichiáterként elsőként foglalkozott a felek közötti pszichodinamikai folyamatok feltáráásával egyes bűncselekmények körében, a szülőgyilkosságok, valamint az egymást kiegészítő vonzódások (például prostituált-kitartott kapcsolatok) hátterét elemezve 1955-ben a bűncselekmények bekövetkezésének alapvető okait az áldozat és az elkövető közötti kölcsönhatás következményének tulajdonította. (ELLENBERGER 1955; idézi BURGESS et al. 2012, 40.)

A korai viktimológia a korai kriminológia „született bűnöző”-felfogásához hasonlóan foglalkozott a született áldozat kérdésével, miszerint vannak emberek, aki áldozatnak születnek, ezért válnak sértetté. Hans von Hentig 1941-ben azt írta, „ha vannak született elkövetők, akkor nyilvánvaló, hogy vannak született áldozatok is, ön-sértők és egy befolyásolható kívülállónak a közreműködésével ön-rombolók”. (HENTIG 1941; idézi SCHAFER 1968) Ellenberger pszichiáterként szintén vallotta, hogy van született áldozat. (ELLENBERGER 1955)

A kortárs viktimológiában más elméletek foglalták el a fatális, illetve született áldozat helyét, amelyek elsősorban viselkedéses tényezőkre fókuszáltak, mint például a hajlamosság, a vonzódás, a kihívás, a sebezhetőség vagy a gyengeség. Annyi valóban megállapítható, hogy vannak olyan áldozatok, akik valamilyen strukturális vagy viselkedésbeli sajátosságuk következtében válnak áldozattá.

Mind Hans von Hentig, mind Mendelsohn tipológiáiról elmondható, hogy spekulatívak voltak. Bár a kutatáshoz jó útmutatót kínáltak, az empirikus kutatási eredmények hiányában ezeket alapvetően óvatosan kell kezelni.

Mendelsohn tipológiája a sértetti közrehatás mértékén, a sértett vétkességén alapult. Így a következő különböző kategóriákat állította fel:

1. A *teljesen ártatlan áldozat*: ideális áldozat, mindenekelőtt a gyerekek és azok, akiket öntudatlan állapotban ér a sérelem.
2. A *kevésbé bűnös áldozat*: például a nő, aki az illegális abortuszba hal bele.

3. Az *áldozat, aki olyan bűnös, mint a tettes*: például az öngyilkosság különböző formáinál, illetve az eutanázia esetében.
4. Az *áldozat sokkal bűnösebb, mint az elkövető*: ilyen például a provokáló, a meg gondolatlan áldozat.
5. A *legbűnösebb – és aki egyedül bűnös*: agresszív, például a támadó, akit önvédelemből öl meg a megtámadott.
6. *Színlelő, illetve képzelt áldozat*: ilyen a szenilis, hisztérikus vagy például az elképzelt esetet mesélő gyermek. (MENDELSON 1937; idézi SCHAFER 1968, 40.)

A Hans von Hentig-féle tipológia a következő típusokat sorolta fel:

1. A *fiatalok*: mert pszichésen még fejletlen és éretlen a személyiségük, a morális ellenálló képességük. Példaként hozza a gyermeket, akinek ne legyen saját vagyona, mivel különösen könnyen válik áldozattá.
2. A *nők*: a fiatal nők különösen könnyen válnak például gyilkosság, szexuális erőszak áldozatává, míg az idősebbek inkább vagyon elleni cselekmény kárvallottjai lehetnek. Ezeknek a bűncselekményeknek az elkövetője jellemzően férfi.
3. Az *idősek*: szintén könnyen válnak vagyon elleni bűncselekmény áldozatává. Az idősebb generációnál összeadódik a gyengeség és a jómód, ami sérülékennyé tesz.
4. A *mentálisan sérült vagy zavart személyek*: idetartoznak az elmebetegek, az alkoholisták, a drogfüggők, a pszichopáták és más lelki sérültek vagy fogyatékosok. Általánosan elmondható, hogy az ittasok könnyen válnak áldozattá, különösen vagyon elleni cselekmény tekintetében. Célpontjai zseblópnak, kifosztásnak, illegális szerencsejátéknak stb.
5. A *bevándorlók*: akiknek egy új kultúrához kell igazodniuk. Eltekintve a nyelvi és kulturális nehézségektől, gyakran szenvednek a szegénységtől, érzelmi zavaroktól és egyes csoportok elutasításától az új országban. Ebben a magas fokú zavarodottságban és konfliktuskeltő helyzetben a tapasztalatlan, szegény és hisztérikus migránsok, akik elkeseredetten kapaszkodnak minden szalmaszálba, könnyen válnak például csalás áldozatává.
6. A *kisebbséghez tartozók*: a leggyakrabban erőszakos bűncselekmény áldozataivá válnak.
7. A *tompá értelmű, értelmileg sérült személyek*: akik könnyű célpontot jelentenek akár vagyon elleni, akár személy elleni bűncselekmények elkövetői számára.
8. A *depressziósok*: apatikus és lemondó attitűdjük miatt hiányzik belőlük a harciasság, gyakran nemcsak mentális ellenállásuk gyenge, hanem a fizikai is.
9. A *kapzsik*: kiváló áldozattípusok. A vágy nemcsak az elkövetésre, hanem az áldozattá válásra is hajlamosít. Szerencsejátékosok, szervezett bűnözői csoportok és zsarolások elsődleges sértettjei.
10. A *könnyelműek, szemérmetlenek*: e tulajdonság alapvetően hajlamosít az áldozattá válásra.
11. A *magányosok és a kiábrándultak*: olyanok, mint a kapzsik, azzal a különbséggel, hogy nem profitra vágnak, hanem társaságra és boldogságra. Ilyenek a sorozat-/tömeggyilkosok (például Hasfelmetsző Jack) áldozatai, de könnyen áldozatai lehetnek csalásnak, lopásnak is.

12. A *zsarnokok*: a családi tragédiák tipikus áldozatai. Például az alkoholista apa kínozza a családját, és végül a saját fia öli meg. Ezeket az áldozatokat általában a normál előrelátás képességének hiánya jellemzi. Konzekvensen maguk teremtik meg azt a szituációt, amely végül az áldozattá válásukhoz vezet. Általában férfi az illető.
13. *Akik leblokkolnak*, valamint az *ellenszegülők*: az előbbieket azok a személyek, akik nehéz helyzetben képtelenek a védekező magatartásra, míg az ellenszegülők éppen ellenkezőleg, a védekező tudatállapota miatt a védekezés során akár még jogtalanabb helyzetet állítanak elő, mint amilyet a jogtalanság, a tett okoz. Ilyen eset például a mulasztó bankár csalása annak érdekében, hogy mentse magát. (HENTIG 1948; idézi SCHAFFER 1968, 42–45.)

Mint látható, Hans von Hentig szinte minden hajlamosító tényezőt, tulajdonságot és jellemzőt felsorakoztat, szinte nincs olyan személy, aki valamelyik vagy több kategóriában magára ne ismerne.

Bár a korai áldozati tipológiák manapság elavultnak vagy éppenséggel kézenfekvőnek, naivnak tűnhetnek, korukban, a determinizmus időszakában, úttörő jellegűek voltak. A gyakorlat azt mutatta, s mutatja ma is, hogy egyes személyek az átlaghoz képest gyakrabban válnak áldozattá, ami kapcsolódhat a sértett személyiségéhez (figyelmetlen, túl bizakodó, feledékeny stb.), egyes körülményeihez (idős, fiatal, sérülékeny, gyermek, beteg) vagy az őt körülvevő környezeti tényezőkhöz (slumosodó környék, leszakadó, hátrányos helyzetű, devialáló lakóközösség).

A viktimológiai tipologizálás tehát semmiképpen sem elvetendő. Az áldozat jelleméről, tulajdonságairól, szokásairól és társadalmi helyzetéről szerzett adatok alapján válasz adható arra a kérdésre, hogy miért vált bűncselekmény sértettjévé. A sértett személyiségének jellemzői sok esetben magyarázatul szolgálnak egyes bűncselekménycsoportok olyan indítékainak jobb megismerésére, amelyek őt az elkövetővel az adott összefüggésbe hozták. Figyelemmel az egyes áldozatokat jellemző tulajdonságokra és a bűnügyi szituációkra, lehetőség nyílik a bűnös támadás veszélyétől megvédeni az emberek adott csoportjait. (TÓTH 2003)

5. Az áldozattá válás szintjei és fajtái

Az áldozattá válás rendszerint nem pusztán egyszeri – a bűncselekmény bekövetkezése miatt elszenvedett – sérelem, amely a bűncselekmény befejezése után szintén véget ér. Ugyanaz a cselekmény – időbeli eltolódással – több *szinten* többszöri sérelmet okozhat az érintettnek.

Kriminológiai megközelítésben a sértetté válás három szintje különböztethető meg:

1. *Primer*: Az áldozatot az elkövető részéről közvetlenül érő sérelem és jogtalanság, amelynek során megsértik, tulajdonát megkárosítják stb.
2. *Szekunder*: Az áldozat által megélt traumatikus tapasztalatok a büntető igazságszolgáltatás folyamatában. Ezt a büntetőeljárás résztvevőjeként, rendszerint mint tanú, azaz mint az igazságszolgáltatás támogatója szenvedti el. (SELLIN–WOLFGANG 1964)
3. *Tercier*: A közösség, illetve a média által a sértettnek okozott további sérelem, akár évekkel később is. (Például a média képviselőjének vagy akár bűnügyi hírműsornak

nyilatkozó áldozat, aki ezáltal a nagy nyilvánosság számára ismertté válik, megismerik az utcán, esetleg atrocitások érik, vagy akár egy hasonló eset kapcsán évekkel később ismét levetik az ő korábbi nyilatkozatát, ami ismét sérülést idézhet elő.)

Ettől eltérően definiálja az áldozattá válási szinteket a pszichológia tudománya. *Sellin és Wolfgang* 1964-es tanulmányukban öt áldozattá válási típust határoztak meg. Eszerint az elsődleges, másodlagos, harmadlagos, kölcsönös és nem valódi áldozattá válás kategóriái különböztethetők meg. (SELLIN–WOLFGANG 1964)

Elsődleges a közvetlenül érintett áldozat vagy áldozatok csoportja. *Másodlagos* áldozattá válásról akkor beszélhetünk, ha a személy véletlenül/közvetetten válik a bűncselekmény áldozatává. Ennek eseteként említi *Meadows* azt, amikor egy emberölés során az azonos helyen tartózkodó rokonok is áldozattá válnak, vagy valaki egy non-profit szervezet számára pénzt adományoz, amelynek alkalmazottja a pénzt elikkasztja. (MEADOWS 2007) A bűncselekmény során *harmadlagosan* a társadalom egésze sérül. Erre példa a választási csalás, a szavazatok megvásárlása. (MEADOWS 2007) *Kölcsönös* áldozattá válásról akkor beszélhetünk, amikor a bűnelkövető válik áldozattá az áldozat, illetve más érintett védekezése, visszavágása következtében. A *nem valódi* viktimizáció a legnehezebb kategória *Meadows* szerint, aki – szemben a Mendelsohn-féle „képzelt” áldozat kategóriával – itt az áldozat nélküli bűncselekmények körét említi. Példaként az otthon, személyes használatra történő marihuánatermesztést hozza fel, ami nem sért másokat, mégis megtörténik a bűnelkövetés. Ez a tipizálás jól mutatja a kriminológiai és a viktimológiai megközelítés különbségét – véli *Meadows*. (MEADOWS 2007)

Az áldozattá válás nemcsak szintjei, hanem fajtái szerint is megkülönböztethető. A viktimizáció egyes típusait meghatározó körülmények vizsgálata nagy segítséget adhat az áldozattá válás egyes okainak megértésében. Így például annak tisztázása, hogy az áldozattá válás pusztán csak egy véletlen vagy a körülmények összjátékának következménye, esetleg valamilyen gyengeség az áldozat oldalán, illetve egyéb, az áldozat és az elkövető közötti speciális viszonyban rejlik az ok, utat mutat a jövőbeli megelőzés módjának tisztázására.

Ezek alapján az áldozattá válásnak négy fajtája különböztethető meg az alábbiak szerint:

1. *Egyszeri vagy többszörös viktimizáció:* A vizsgálatok rámutattak arra, hogy bár általánosságban többen számoltak be egyszeri sértetté válásról, jelentős azoknak a válaszolóknak a száma, akik két vagy akár ennél is több alkalommal váltak áldozattá egy kérdezett periódusban. Ezt nevezik többszörös vagy sorozatviktimizációnak. A szakirodalom alkalmazza az ismétlődő viktimizáció kifejezést is, amely a meghatározott időintervallumban ugyanazon személy ugyanazon helyen, háztartásban stb. több alkalommal történő áldozattá válását jelenti. (MCLAUGHLIN–MUNCIE 2013, 377.) Sem az úgynevezett többszörös, sem az ismétlődő áldozattá válás esetén nem kritérium, hogy ugyanolyan típusú bűncselekmény történjen. A többszörös viktimizáció vizsgálata nagy segítséget adhat az áldozattá válás számos fajtájának a megértésében.
2. *Véletlen viktimizáció:* Az áldozattá válás során az áldozat oldalán nem merül fel semmilyen körülmény, ami miatt a sérelem bekövetkezik („rosszkor van rossz helyen”). Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy a bűnözők jellemzően *nem véletlenül választják ki* áldozataikat – ámbár ez nem jelenti azt, hogy az áldozat

e „kiválasztási folyamatban” aktív szerepet játszik. Azonban napjainkban mindinkább előfordul, hogy egy cselekmény célja nem a speciális individuum, háztartás vagy szervezet. A *közösségi viktimizáció* jellemző területe például a vásárlók megkárosítása vagy a részvénypiaci manipulációk következtében előálló viktimizáció, amely alapvetően eshetőleges (nem kimondottan célzott, vagy megtörténik, vagy nem). Véletlenszerűen történik az áldozattá válás egy terrortámadás során, vagy ha olyan helyen tartózkodik az illető, ahol bűncselekmény vagy annak képzete miatt kitör a pánik (így például szórakozóhelyen, amikor a „valakit megkéseltek” felkiáltásra megindul a tömeg, és agyontaposnak embereket), vagy például bankban vagy más helyen, ahol a támadás történik, de nem kimondottan a konkrét személy mint individuum a cél (például bankrablás során gyilkosság).

3. *Pillanatnyi vagy folytatólagos*: Az áldozattá válás jellemzően egy adott pillanatban történik, rövid idő alatt (nincs időbeli dimenzióban való kiterjedtsége). Ezzel szemben a folytatólagos áldozattá válás során a viktimizáló helyzetben a cselekmények időben hosszán, folyamatosan tartanak. Ilyen folytatólagos elkövetés *Biderman* szerint például a zsarolás. (BIDERMAN 1981)
4. *Direkt és indirekt*: Direkt, vagyis közvetlen az áldozattá válás, amikor az individuum valamilyen közvetlen úton válik a kriminális sérelem áldozatává, például valaki megerőszkolja, meggyilkolja. Ez tehát személyében és közvetlenül történik, akár egyszeri, akár több alkalommal, erre példa a családon belüli erőszak. Emellett az adott cselekmény sok esetben nemcsak a közvetlen érintettre, hanem más, harmadik személyre is kihathat, részben közvetlenül a cselekmény következtében, részben pedig a sérelmet elszenvedő személyéhez kötődően (közvetetten), ily módon szélesítve a cselekmény miatt bekövetkező áldozattá válást. Vagyis ezek a személyek indirekt módon, az elkövető által nem szándékoltan válnak áldozattá. Idetartozik az az eset, amikor a harmadik személyben a bűncselekmény észlelése vagy az általa történő személyes érintettség (például szülője, gyermeke az áldozat) következtében növekszik a bűnözéstől, áldozattá válástól való félelem, és ezáltal romlik az életminősége. Például az idős emberek, akik emiatt félnek elmenni maguk vásárolni, vagy mások nem teszik azt, amit egyébként megtennének, így nem mennek egy meleg nyári este sétálni a parkba, vagy extra zárat szereltetnek az ajtajukra. Lehet, hogy izolálódnak a szomszédjaiktól, és egyedül maradnak. Ezek a reakciók számos más emberrel előfordulhatnak, akik nem közvetlenül viktimizálódnak, csak hat rájuk a bűnözés. *Fattah és Sacco* szerint az indirekt viktimizáció következményei nem kevésbé valóságosak és veszélyesek, mint az, ha valaki tényleg bűncselekményt szenved el. (FATTAH–SACCO 1989; idézi SCHAFER 1970, 15–17.)

6. Az áldozattá válás mérése

Annak megállapítására, hogy egy adott helyen/országban milyen mértékű az állampolgárok áldozattá válása, több módszer kínálkozik. Az egyik legalapvetőbb forrás a bűnügyi statisztika sértettekre/áldozatokra vonatkozó adatgyűjtése, amely a regisztrált bűncselekmények adatait tartalmazza. Bár valójában a bűnügyi statisztikák nem alkalmasak arra, hogy pontos képet fessenek a bűncselekményekről, és így a sértettekről sem, kiindulópontként

mégis érdemes a használatuk, különösen a bűnözési tendenciák alakulásának felmérésére. *Adolphe Quetelet* már az első nemzetközi statisztikai konferencián (Brüsszel, 1853) sürgette a statisztika fejlesztését.

A bűnözés összetett jelenség, amelynek csak az ismertté vált része jelenik meg a bűnügyi statisztikában. A tudományos kutatások eredményei szerint ezek a cselekmények csak kisebb hányadát képezik az összébűnözésnek, miközben számos eset nem kerül a hatóságok tudomására, részben mivel a sértettek különböző okok miatt nem jelentik azokat, részben egyéb okokból. A látens, vagyis a rejtve maradó ügyek arányának becslése során a jelenséget a tengerben úszó jéghegyhez szokták hasonlítani, ahol az ismertté vált cselekmények képezik a jéghegy csúcsát, míg a rejtve maradtak teszik ki a nagyobb, a hegy víz alatti részét. E jelenség mérése – bár nem egzakt módon – lehetséges és szükséges. Erre szolgálnak a tudományos módszerek alapján kidolgozott reprezentatív áldozatlekérdezések, amelyek a statisztika mellett a látenciára is figyelemmel mutathatják meg a valóságot.⁶

Hazánkban a bűncselekményekre és az azok sértettjeire vonatkozó hivatalos statisztikai adatokat legátfogóbban az évente megjelenő Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (*ENYÜBS*) tartalmazza. Ez több évre visszatekintve ismerteti a kiemelt bűncselekményekre, valamint az azok ismertté vált elkövetőire és sértettjeire vonatkozó információkat. Az ENYÜBS hasznos, de korlátozottan mutatja a valóságot. Ennek részben adminisztratív, valamint hiányos vagy téves hatósági tevékenységben rejlő okai vannak, de szerepet játszanak benne az emberi tényezők is.⁷

A bűnügyi statisztika – az ENYÜBS – bár elvileg az előző évre vonatkozik, korántsem biztos, hogy az akkor történt esetekre vonatkozó adatokat tartalmazza, és hogy az ott megjelenő bűncselekmény az adott időszakban történt, nem például korábban.

Valójában, bár évente adják ki, nem az előző évben történt események számát mutatja, hanem azoknak az eseteknek a számát, amelyeket az ügyészség vagy a nyomozó hatóság regisztrált erre az időszakra az eljárás végén. Emellett, noha a statisztikát objektív számok alkotják, ezeket személyek rögzítik. A személyfüggő döntések ugyanakkor nagyban visszahatnak az eredményekre (például, hogy ugyanazon elkövető által, ugyanazon időszakban elkövetett többrendbeli vagy sorozat-bűncselekményt egy vagy számtalan esetként rögzítenek: lásd például CD-hamisítás).

Mivel a statisztikába kerülő adatok felvétele a nyomozati eljárás végén történik, a kimutatásokban az esetleges későbbi változások már nem találhatók meg. Eleve nem jelenik meg minden lehetséges sértett. Nem derül ki a statisztikából, ha például utóbb a bírósági eljárás azt állapítja meg, hogy nem történt bűncselekmény, azaz az ügynek jogi értelemben nem lehet sértettje, vagy hogy a bíróság a cselekményt a vádhoz képest másként minősíti. Továbbá korábban arra sem volt képes, hogy a cselekmény több sértettjét is számításba vegye, hiába volt akár nyolc sértettje az adott bűncselekménynek.

Emellett mint statisztikán kívüli tényezőről, szólni kell a dekriminalizáció hatásáról, amikor egyes büntetőpolitikai döntések nyomán a cselekmények egy része kikerül a büntetőjogilag szankcionálandó esetek köréből. Ez a jogi aktus a statisztikában bizonyos,

⁶ A látenciáról lásd részletesen Korinek László *Látens bűnözés* című fejezetét.

⁷ A mérés problémáiról részletesebben lásd Kó József *Bűnözési statisztika Magyarországon és nemzetközi szinten* című fejezetét, illetve Kó 2004; VAVRÓ 1998.

látszólag megmagyarázhatatlan ügyszámcsökkenést okoz (látszólag) javítva a bűnüldözési tevékenységről kialakuló képet. Ilyen volt például, amikor 2007-ben a szabálysértési értékhatárokat felemelték tízezerről húszezer forintra, 2012-ben pedig ötvízezer forintra, ami bár ténylegesen nem, de statisztikai szempontból csökkentette az esetek számát.

Az inkább adminisztratív jellegűnek tekinthető problémákon túl a hivatalos statisztika nem tükrözi továbbá azoknak a személyeknek a számát sem, akik a közvetlen sértett mellett szintén szenvedő alanyai az adott kriminális cselekménynek. Nem mutatja be a nem vagyoni elleni cselekmények miatt elszenvedett vagyoni károkat, illetve a nem materiális károkat.

Jellegénél fogva arra sem képes, hogy láttassa azokat az adott pillanatban konkrétan nem mérhető károkat, amelyeket a bűncselekmények az áldozatok további életére, jövőjére kihatva okoznak. Végül nyilvánvalóan nem szól azokról a bűncselekmények által sértett személyekről sem, akik valamilyen oknál fogva nem jelentették az általuk elszenvedett – azaz a látenszen maradt – sérelmeket, illetve azok sértettjeit.

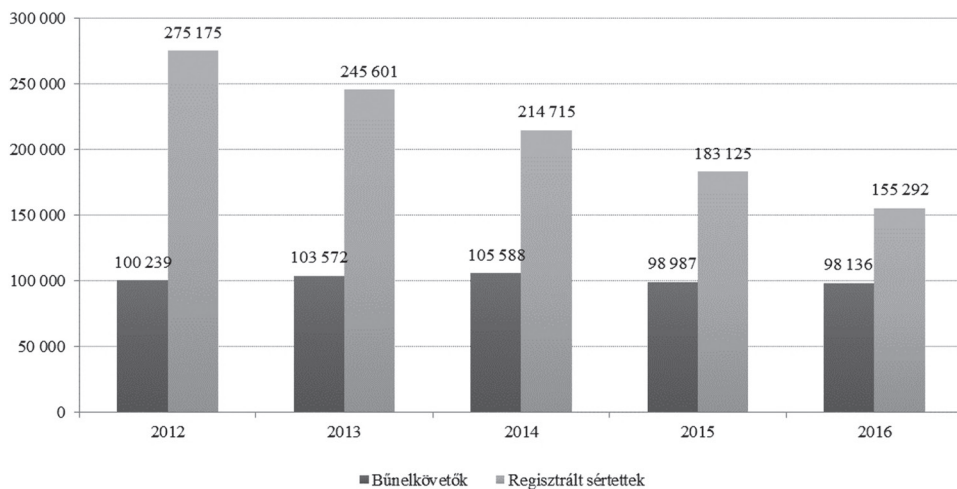
7. Áldozatokról – a számok tükrében

A magyarországi hivatalos statisztikában megjelenő sértettek száma évek óta lassan, de folyamatosan csökken, ami nyilvánvalóan összefügg a regisztrált bűnesetek számának jelentős csökkenésével. Így ötéves távlatban megállapítható, hogy a regisztrált sértettek száma a 2012-es 276 175-höz képest jelentősen, 43,8%-kal csökkent, a 2016-os adatok szerint 155 292-re.⁸

Bár a bűncselekmények két közvetlen érintettje a bűnelkövető és a sértett, az 1. ábra azt mutatja, hogy a statisztikában megjelenő sértetti számok csökkenése mellett a felderített ügyek elkövetői is egyre kevesebben vannak. Ez azt jelenti, hogy a feljelentett jogsértések számának csökkenésével egyidejűleg egyre kevesebb elkövetőt sikerül eljárás alá vonni. Ez valószínűleg hozzájárul a sértettek elégedetlenségéhez, és egyben erősíti mind a közvetlen érintettek, mind pedig a tágabb környezet félelmét a bűnözéstől.

A sértettek korcsoportos vizsgálatából az derül ki, hogy viszonylag alacsony, de állandó a gyermek- (2–3%) és fiatalkorú (3,5–3,8%) sértettek aránya. Ez azonban nem jelenti azt, hogy éppen ezek a sérülékeny csoportok valóban nem válnak több esetben áldozattá. A kisszámú sértett megjelenése a statisztikában valószínűleg összefügg azzal, hogy ezek a csoportok a legkiszolgáltatottabbak, sokszor nem merik, nem tudják jelenteni a cselekményt, vagy éppenséggel nincsenek is tisztában azzal, hogy ellenük bűncselekményt követnek el (például a családon belüli erőszak esetei).

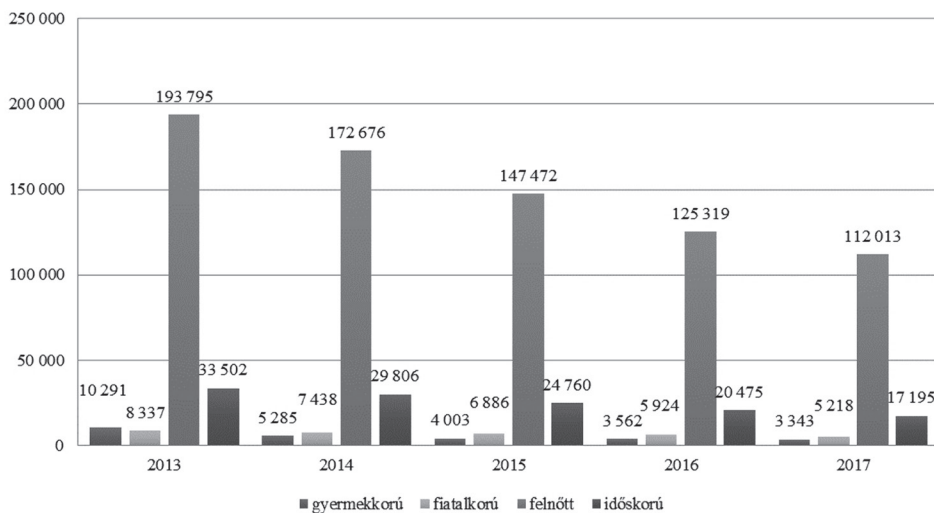
⁸ Forrás: ENYÜBS

1. ábra

A bűnelkövetők és a sértettek számának alakulása (2012–2016)

Forrás: ENYÜBS

2. ábra

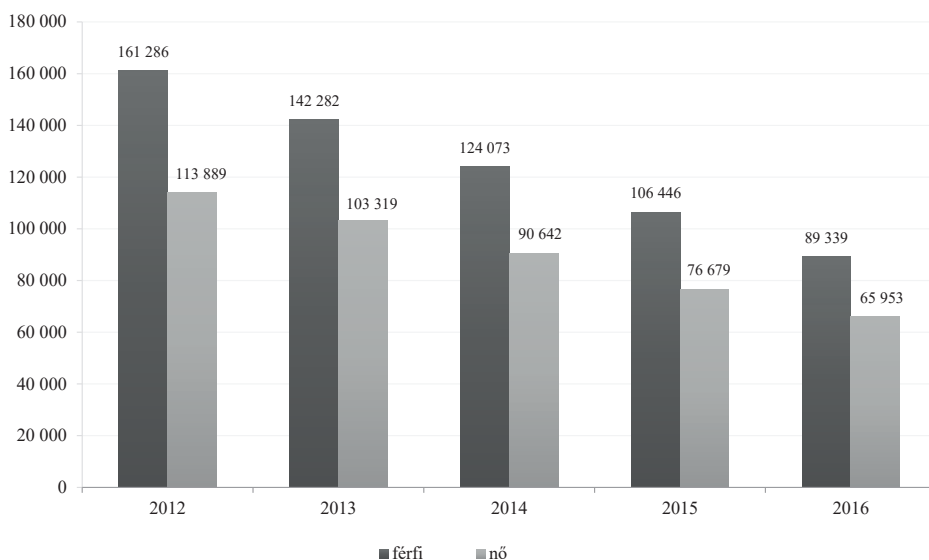
A sértettek korcsoportos megoszlása (2013–2017)

Forrás: ENYÜBS

A sértettek között jellemzően több a férfi – hasonlóan a nemzetközi tendenciákhoz. Érdekes azonban, hogy a korábbi kétharmad-egyharmad megoszlás mostanra eltűnően van,

és egyre több a női sértett. Ennek oka részben a női tudatosság erősödésében kereshető, másrészt összefügghet azzal is, hogy a házasságkötések későbbi életszakaszra tolódása, valamint az egyedülálló nő életstílusának elterjedése miatt gyakrabban fordul elő, hogy a nő nem mint a család tagja, hanem mint egyedülálló személy szenved el vagyon elleni cselekményt, és ezért ő lesz a feljelentő, aki a statisztikákban megjelenik.

3. ábra

Természetes személy sértettek megoszlása nemek szerint (2012–2016)

Forrás: ENYÜBS

A hivatalos szervek látókörébe kerülő bűncselekmények adatai szerint hazánkban a legjellemzőbben vagyon elleni bűncselekményt szenvednek el a sértettek (70% körül). Ennél jóval kisebb arányú az embereket közvetlenül érintő – korábban személy elleni, jelenleg élet, testi épség, egészség elleni – bűncselekmények miatti sértetté válás. Emellett (ezeken belül) jelentős probléma napjainkban az erőszakos bűncselekmények arányának növekedése (1. táblázat), ami szintén elsősorban a természetes személy sértetteket érinti.

1. táblázat

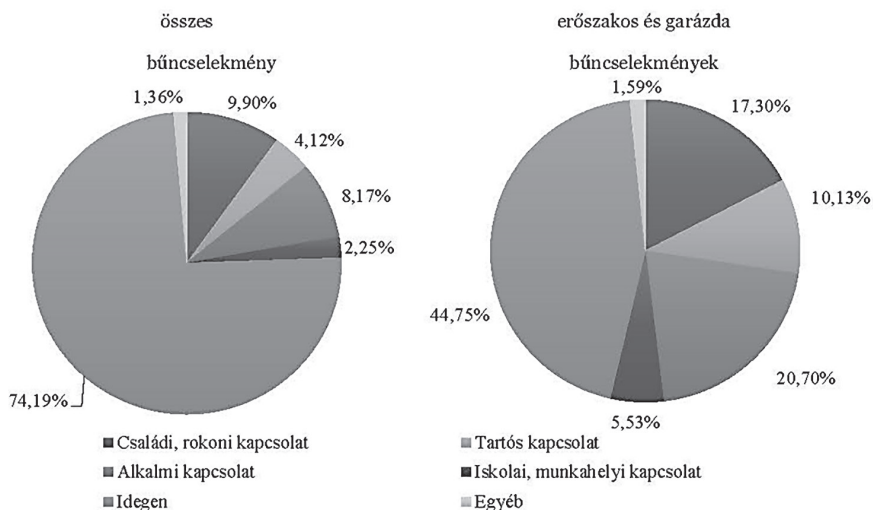
A sértettek számának alakulása a régi és az új Btk. alapján, és ebből az erőszakos és garázda cselekmények sértettjeinek aránya (2013–2016)

	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%
<i>régi Btk. / összes bűncselekmény</i>	183 427		24 792		6 493		2 814	
• ebből az erőszakos és garázda bűncselekmények regisztrált sértettjeinek száma	27 470		5 370		1 052		366	

	2013	%	2014	%	2015	%	2016	%
<i>új Btk.</i> / összes bűncselekmény	62 174		189 923		176 632		152 478	
• ebből az erőszakos és garázda bűncselekmények regisztrált sértettjeinek száma	4 628		27 414		29 382		27 410	
mindösszesen	245 601		214 715		183 125		155 292	
• ebből az erőszakos és garázda bűncselekmények regisztrált sértettjeinek száma	32 098	13,1	32 784	15,3	30 434	16,7	27 776	17,9

Forrás: ENYÜBS

Az erőszakos és személy elleni ügyekben gyakran tapasztalhatjuk, hogy az áldozattá válás rendszerint nem teljesen véletlenszerű, hanem valamilyen korábbi kapcsolat, hosszan elhúzódó konfliktus áll a háttérben. A 4. ábra az elkövető és a sértett közötti kapcsolatot mutatja be. Eszerint míg az összes bűncselekmény esetében összesen 74%-ban korábban nem ismerték egymást az érintettek, ugyanez az erőszakos bűncselekmények esetében 44% körül mozogott például 2016-ban.

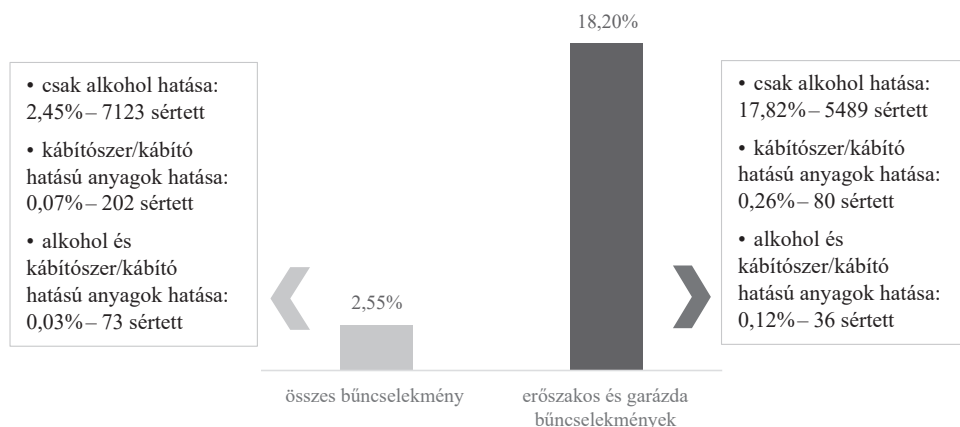
4. ábra

Elkövető és sértett közötti (statistikailag értékelhető) kapcsolatok (2016)

Forrás: ENYÜBS

Az ismertetett elméletek és a kutatások azt mutatják, hogy a sértettekkel kapcsolatban is felvetődnek olyan tényezők, amelyek hozzájárulhatnak a viktimizálódáshoz, például az alkohol- vagy a kábítószer-fogyasztás. Ez egyrészt kiszolgáltatottá teheti a sértettet, másrészt fokozhatja agresszivitását, amelynek következtében akár ki is provokálhatja az adott cselekményt. Célszerű ennek kapcsán hivatkozni az alkohol agresszivitást generáló, támadó fellépést kiváltó hatására, amelynek következménye, hogy rendszeres – a tűrőképesség mértékét meghaladó – fogyasztása egyaránt kriminalizálható és viktimizálható is. (SÁRKÁNY 1999, 40.)

Az 5. ábra a sértettel kapcsolatos oksági tényezők előfordulásának arányát mutatja. Feltűnő, hogy míg az összes bűncselekmény sértettjeinek csak körülbelül 2,5%-a állt valamilyen tudatmódosító szer hatása alatt (alkohol, illetve drog), addig ez a mérték az erőszakos cselekmények áldozatainak körében több mint 18% volt. Az erőszakos és garázda cselekmények sértettje körében az átlagoshoz képest jóval felülreprezentáltabb az alkohol-, illetve drogfogyasztás.

5. ábra

Sértett befolyásoltsága (2016)

Forrás: ENYÜBS

8. Áldozattá válás és szabályozás

Az 1970-es évektől egyre hangsúlyosabbá vált az áldozattá válás egyes vetületeinek vizsgálata és a megoldások keresése. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) a bűnözés megelőzésével és a bűnelkövetőkkel való bánásmóddal foglalkozó 1970. évi IV. kongresszusa, a Nemzetközi Kriminológiai Társaság 1970. évi VI. kongresszusa, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság 1974. évi XI. kongresszusa, az európai igazságügy-miniszterek kilencedik konferenciája egyaránt viktimológiai témákat tárgyalt.

Az áldozatok szerepe mind nagyobb hangsúlyt kapott a nemzetközi dokumentumokban és ennek következtében az egyes nemzeti igazságszolgáltatási rendszerekben.

A nemzetközi szabályozás főbb dokumentumai a következők:

- az ENSZ közgyűlésének 1985. november 29-én kelt 20/34. számú határozata: Nyilatkozat a bűncselekmény és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapvető elveiről;
- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1987. szeptember 17-i Rec(87) 18. ajánlása a tagállamok részére a büntetőeljárás egyszerűsítéséről;

- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1987. szeptember 17-i Rec(87) 21. ajánlása az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről;
- az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1999. évi 19. ajánlása a mediáció alkalmazásáról büntetőjogi ügyekben;
- az Európai Unió Tanácsának 2001. március 15-i 2001/220/IB kerethatározata a sértett jogállásáról a büntetőeljárásban;
- utóbbi kerethatározatot írta felül az Európai Parlament és a Tanács a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2012/29/EU irányelve. Ez a direktíva egyrészt másként értelmezi az áldozat fogalmát, mint a hazai büntetőeljárás, amely sértetti fogalmához képest minden természetes személyt áldozatnak tekint, aki közvetlenül a bűncselekmény következményeként sérelmet szenved el. Másrészt szélesíti az áldozati jogokat, harmadrészt pedig kiemelten foglalkozik egyes áldozati körökkel (például gyermek), illetve viktimizációs formákkal (például emberkereskedelem). (GÖRGÉNYI 2014)

A nemzetközi szabályozás, valamint az áldozatok kezelése úgynevezett minimumstandardjai kialakításának eredményeképpen megszülettek a nemzeti szintű szabályozások is: az *áldozatvédelmi törvények*, és kialakult a *sértettsegítő szolgálatok* rendszere.

9. A magyar áldozatvédelmi rendszer

Magyarországon már a 90-es években intenzív törekvés indult a sértett büntetőeljárásban elfoglalt helyének megreformálására. A reformra nyomást gyakorolt a rendszerváltozás kapcsán alapvetően megváltozott bűnözési helyzet: a bűnelkövetés ugrásszerű növekedése, struktúrájának változása, a visszaesés és a felderítetlen bűnözés növekedése; a változást sürgették továbbá a sértett jogaival foglalkozó nemzetközi elvárások, egyezmények is.

A 90-es évek végére kiépült az áldozatok tájékoztatásával és támogatásával foglalkozó állami intézményrendszer.

Az 1999-es kormányrendelet⁹ nyomán a rendőrségen kialakították az országos áldozatvédelmi referensi hálózatot. A referensek feladata, hogy kapcsolatot tartsanak a nyomozati, vizsgálati és egyéb tevékenységet folytató rendőri egységekkel, elirányítsák az áldozatokat az áldozatsegítő szolgálatához.

Megalakult az Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Hivatala keretében működő Áldozatsegítő Szolgálat 2006-ban. Az áldozatok védelme kapcsán – összhangban a nemzetközi dokumentumokkal – a hangsúly a *tájékoztatásra* (az elkövető szabadulására vonatkozó információk és a kárenyhítési, egészségügyi, szociális információk átadása) és az *állami kompenzációra* került.¹⁰ 2017. január 1-jétől – az Igazságügyi Hivatal megszűnésével – közvetlenül az IM szakmai irányítása alá tartozik az állami áldozatvédelem.

⁹ 4/1999. (BK 6.) BM utasítás a minisztérium szervezetei és a belügyminiszter irányítása alá tartozó önálló szervek áldozatvédelmi feladataira.

¹⁰ A bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóik védelme, káruk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről szóló 1074/1999. (VII. 7.) Kormányhatározat.

A 2005 óta hatályos – azóta többször módosított – törvény¹¹ értelmében az áldozatok jelenleg a szolgáltatásokat helyi szinten, a járási kormányhivatalokban működő áldozatsegítés keretében igényelhetik.

A jogszabály alapján az áldozatok számára, szükségleteik felmérését követően, azokhoz igazodóan *szolgáltatások* járnak. Ezek a szolgáltatások az alábbiak:

- az érdekvénesítés elősegítése,
- azonnali pénzügyi segély (az áldozat lakhatással, ruházkodással, élelmezéssel és utazással kapcsolatos, valamint a gyógyászati és kegyeleti jellegű rendkívüli kiadásai),
- áldozati státusz igazolása,
- tanúgondozás,
- védett szálláshely biztosítása (az emberkereskedelem áldozataként azonosított, magyar állampolgárságú vagy a szabad mozgás és tartózkodás jogával bíró személynek szükség szerint védett szálláshelyet nyújt).

Az érdekvénesítés elősegítése keretében az áldozatsegítő szolgálat az áldozatot a szükségletének megfelelő módon és mértékben hozzásegíti alapvető jogai érvényesítéséhez, az egészségügyi, egészségbiztosítási és a szociális ellátások, valamint más állami támogatások igénybevételéhez, ennek érdekében különösen:

- tájékoztatást,
  - jogi tanácsot,
  - érzelmi segítséget és
  - egyéb segítséget
- nyújt a sérelem rendezéséhez.

Mindezeken felül a sértettek egy részének kárenyhítés jár.

A jogszabály – a 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről –, mint neve is mutatja, *nem a sértettek teljes kártalanítását kívánja megvalósítani*, hanem a kár enyhítésére törekszik. A pénzbeli kompenzáció az áldozatok meglehetősen szűk körét érinti: kárenyhítésre ugyanis csak az *a rászoruló* áldozat (illetve bizonyos esetben annak rokonai) jogosult, akinek sérelmére szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el, s ennek következményeként testi épsége, egészsége súlyosan károsodott. Az anyagi juttatás semmiképpen sem a teljes kár megtérítését célozza, csupán a bűncselekmény miatt előálló nehéz helyzet enyhítésére szolgál.

A pszichológiai és egyéb, nem anyagi természetű segítségnyújtás nem szerepelt az állami, intézményes feladatok között. Ezt az állami intézményrendszerrel korábban kiépült, de jóval kisebb területi lefedettségű és jellemzően speciális áldozati körre fókuszáló civil szervezetek látják el (például a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület vagy a szexuális bűncselekményeket elszenvedetteket támogató ESZTER Alapítvány).

Az Igazságügyi Minisztérium 2017 júniusától ezenfelül úgynevezett áldozatsegítő központokat hozott létre Budapesten, Miskolcon és Szombathelyen azzal a céllal, hogy

¹¹ 2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről.

az áldozatsegítő szolgáltatások a társadalom minél szélesebb körében váljanak ismertté, és minél magasabb szinten legyenek elérhetők az áldozatok számára.

Az áldozatsegítő központok fő feladata, hogy részletesen bemutassák az állampolgároknak az áldozatsegítés rendszerét, szolgáltatásait, valamint az áldozatsegítésben szerepet vállaló társszervezeteket, ezzel hozzájárulva a prevencióhoz, a másodlagos áldozattá válás elkerüléséhez. Mindezek mellett az Igazságügyi Minisztérium az áldozatsegítő központok létrehozásával a járási hivatalok által biztosított áldozatsegítő szolgáltatások hatékonyabb hozzáféréseinek lehetőségét kívánja biztosítani, a központok által szervezett képzésekkel, konferenciákkal, a társszervezetekkel való együttműködések létrehozásával pedig az áldozatsegítés magasabb szintre emelése a cél. A központok munkatársai az áldozat számára a lehető legrövidebb időn belül személyre szabott tájékoztatást adnak, és érzelmi segítséget is nyújtanak a hozzájuk fordulóknak. Szükség esetén pszichológus szakember segíti az áldozatot a bűncselekmény okozta trauma feldolgozásában.¹²

A rendőrségnek a sértettek tájékoztatása és az ügynevezett igazolás kiadása körében van feladata. A már hivatkozott 2005. évi CXXXV. törvény 11. §-a szerint a támogatás igényléséhez a büntetőeljárás adott szakaszában eljáró hatóság igazolást állít ki az áldozat vagy az áldozatsegítő szolgálat kérelme alapján. A nyomozó hatóság, az ügyész, illetve a bíróság köteles az igazolást a kérelem kézhezvételét követő munkanapon a hivatali idő végéig kiállítani.

A rendőrség áldozatvédelmi feladatairól részletesen a 2/2013. (I. 31.) ORFK utasítás rendelkezik.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS Tünde (2004): Általános viktimológia, latencia. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 157–199.
- BÁRD Károly (1984): „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában. *Magyar Jog*, 31. évf. 1. sz. 20–29.
- BIDERMAN, Albert D. (1981): Sources of Data for Victimology. *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 72, No. 2. 787–817. DOI: <https://doi.org/10.2307/1143016>
- BURGESS, Ann Wolbert – REGEHR, Cheryl – ROBERTS, Albert R. (2012): *Victimology: Theories and Applications*. Burlington, Jones & Bartlett Publishers.
- CSEREI Gyula (2003): A sértetti jogok érvényesülése. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 2–3. sz. 126–160.
- ELLENBERGER, Henri (1955): Relations psychologiques entre le criminel et la victime. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, Vol. 8. 757–790.
- FATTAH, Ezzat A. – SACCO, Vincent F. (1989): *Crime and Victimization of the Elderly*. New York, Springer Verlag. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4613-8888-3>
- FERRI, Enrico (1912): *Les Criminels dans'art littérature*. Paris, Félix Alcan.
- GAROFALO, Raffaele (1914): *Criminology*. Boston, Little, Brown & Company.
- GÖRGÉNYI Ilona (2001): *A viktimológia alapkérdései*. Budapest, Osiris.

¹² Forrás: <http://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/aldozatsegito-szolgalat> (Letöltés: 2020. 02. 10.)

- GÖRGÉNYI Ilona (2014): Az áldozat fogalmának és jogainak újraszabályozása az Európai Unióban. In LÉVAY Miklós – BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára – PODOLECZ Léna szerk.: *A büntető hatalom korlátainak megtartása. A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös. 173–183.
- HENTIG, Hans von (1941): Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *Journal of Law and Criminology*, Vol. 31, No. 3. 303–309. DOI: <https://doi.org/10.2307/1137415>
- HENTIG, Hans von (1948): *The Criminal and his Victim. Studies in the Sociobiology of Crime. IV. The Victim*. New Haven, Yale University Press.
- KÓ József (2004): A kutatás módszertani eredményei. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 25–56.
- KRATOCHWILL Ferenc (1990): *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban. A jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem ÁJK.
- LOMBROSO, Cesare (1896): *L'uomo delinquente*. 5th ed. Torino, Bocca.
- MC LAUGHLIN, Eugene – MUNCIE, John (2013): *The SAGE Dictionary of Victimology*. 3rd ed. Los Angeles, SAGE.
- MEADOWS, Robert J. (2007): *Understanding Violence and Victimization*. 4th ed. Upper Saddle River, Prentice Hall.
- MENDELSON, Benjamin (1937): *Method to be used by counsel for the defence in the researches made into the personality of the criminal*. Bruxells, Revue de Droit Pénal et de Criminologie.
- MENDELSON, Benjamin (1947): *New bio-psycho-social horizons: victimology. Lecture to the Roumanian Society of Psychiatry*. Bucharest, State Hospital «Coltzea».
- SÁRKÁNY István (1999): *Az időskor viktimológiája*. Budapest, BM Kiadó.
- SCHAFFER, Stephen (1968): *The Victim and his Criminal. A Study in Functional Responsibility*. New York, Random House.
- SCHAFFER, Stephen (1970): *Compensation and Restitution to Victims of Crime*. Montclair, Patterson Smith.
- SELLIN, Thorsten – WOLFGANG, Marvin E. (1964): *The Measurement of Delinquency*. New York, John Wiley and Sons.
- SESSAR, Klaus (1990): Tertiary Victimization: A Case of the Politically Abused Crime Victims. In GALAWAY, Burt – HUDSON, Joe eds.: *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*. Monsey, Willow Tree Press.
- SÖMJÉNI László – ZSÉGER Barbara (é. n.): Az állami áldozatsegítés rendszere és értékelése. In BORBÍRÓ Andrea – KISS Anna – VELEZ Edit – GARAMI Lajos szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009 II*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 73–94.
- TARDE, Gabriel (1912): *Penal Philosophy*. Boston, Little, Brown & Company.
- TÓTH Tihamér (1971): A viktimológiáról. *Jogtudományi Közlöny*, 25. évf. 8–9. sz. 411–420.
- TÓTH Tihamér (1987): *Viktimológia*. Budapest, BM Könyvkiadó.
- TÓTH Tihamér (2003): *A viktimológia ismeretelmélete: A viktimológia története és vizsgálódásának tárgya*. Forrás: <http://mek.oszk.hu/04100/04169/> (Letöltés: 2018. 05. 24.)
- VAVRÓ István (1998): A bűnözés mérésének módszerei; a magyarországi kriminalitás jellemzői. In GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina. 53–74.
- WILSON, Janet K. (2009): *The Praeger Handbook of Victimology*. Santa Barbara, Praeger.

Bűnözéstől való félelem – bizonytalanságérzet a lakosság körében

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A lakosság bizonytalanságérzete és a bűnözéstől való félelme sokszor nem hozható összefüggésbe az ország tényleges bűnügyi helyzetével vagy akár az érintettek *objektív biztonsági helyzetével* (amely a nyilvántartott bűnügyi adatok alapján a sértetté válás lehetőségét mutatja adott helyszínen és időszakban).

A szubjektív biztonságérzetet, vagyis az egyén érzetét arról, mennyire van veszélyben, számos tényező befolyásolhatja. Alapvetően meghatározhatják bizonyos objektív körülmények, így az egyén kora, neme, családi állapota, műveltségi szintje, aktuális állapota és korábban megélt események, amelyek a személyiséget alakítják. Hasonlóan jelentős szerepet játszanak szubjektív körülmények is, így az állampolgárok által megélt vagy a közvetlen környezetükben tapasztalt bűnesetek, valamint más, a bűnözéstől teljesen eltérő, de hasonlóan súlyos problémák (például egzisztenciális gondok).

A biztonságérzetre jelentős hatással lehet *a média által sugárzott kép*, amely a folyamatos erőszakot és a bűncselekmények terjedését sugallja. Szintén negatívan hathatnak *egyes közszereplői megnyilvánulások*, amelyek a terjedő bűnözés visszaszorítását ígérik, s eközben a bűnözést egy már elviselhetetlen jelenségként mutatják be, különösen egy-egy riadalmat kiváltó eset kapcsán. A bűnözés erősödésének érzetét keltik, és ezáltal kelthetnek szorongást a napjainkban szaporodó kisebb devianciák, mint például a graffitik, a kéregetők, a hajléktalanok vagy a rendezetlen környezet, piszok, zaj stb. is. *Vagyis az emberek biztonságérzetének egyik alapvető tényezője a bűnözéstől való félelem. Emellett azonban más összetevői is vannak, amelyek ellen a bűnesetek csökkenése mellett számos, a környezetükben általuk zavaróként értékelt tényező megszüntetésével is tenni lehet.*

A bűnözéstől való félelem érzése ehhez képest konkrét, ami azt jelenti, hogy az érintett személy egy adott esemény bekövetkeztétől tart: például olyanétól, ami jellemzően előfordul a lakókörnyezetében, ami már megtörtént vele vagy hozzátartozójával egyszer, vagy esetleg amiről sokat hallott a televízióban. Korinek László (2010, 329.) ezt úgy fogalmazza meg, hogy itt az áldozattá válástól való kockázatfelmérő racionális érzésről van szó. Bizonytalanságérzetről, azaz a biztonságérzet hiányáról ezzel szemben akkor beszélhetünk, ha az érintett személy nem fogalmazza meg konkrétan azt, amitől fél, hanem pusztán a rossz hírek vagy egyéb ok miatt folyamatosan rossz közérzete van, és általánosságban tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat. Ez egy szorongásként jelentkező absztrakt érzelem, amely nem az adott tényezők alapos mérlegelése alapján, hanem azok összességének

hatására alakul ki. A szorongás azonban éppen úgy rombolja a biztonságérzetet, mint a félelem. (KORINEK 2010)

1. A biztonságérzetet befolyásoló tényezők

A biztonságérzethez kapcsolódó negatív érzelmek kialakulását, a bizonytalanságérzetet vizsgáló elméletek közötti különbségek abból adódnak, hogy a vizsgálódások során a válaszadók mely tényezőkre helyezik a hangsúlyt: a korábbi viktimizációs tapasztalatokra, a lakó-környezet rendezettségére, a médiában megjelenő bűnözési képre, a személyes kockázatértékelésre vagy a társadalom általános rendjére, a fennálló egyéb társadalmi problémákra.

Jellemzően áldozati lekérdezések és más, a környezeti hatásokat elemző vizsgálatok során kérdeznak rá a biztonságérzetre, és ehhez kapcsolódva a félelemre, rendszerint az e kérdéskörre használt kérdéscsoportot alkalmazva (a kérdezett például mennyire elégedett környezete biztonságával, milyen helyektől tart, sötétedés után szokott-e az utcán tartózkodni, tart-e lakókönyezetében attól, hogy az utcán bántalmazták, vagy otthonában bűncselekmény/betörés áldozatává válik stb.).

„Bűnmegelőzési körhinta” (CPC) – AGIS projekt¹

A projekt – amely a szituációs bűnmegelőzés és a bűnözéstől való félelem kérdéseit vizsgálta – a részt vevő országok mindegyikében egy-egy nagyvárosi kerületben zajlott. A magyarországi helyszín Budapest III. kerületében a békásmegyeri lakótelep volt, a kontrollminta pedig a Római (Pók utcai) lakótelep. Az 1500-as mintából 342 áldozattá vált választ adó 12%-a az egyszerű, míg több mint 25%-a a két alkalommal történő áldozattá válást jelölte meg. A lakosság a lakótelepen elsősorban az elhagyatott, sötét helyektől tartott (például aluljáró és a piac környéke).

Közterületek használata és megítélése Budapesten

A Studio Metropolitana urbanisztikai kutatóközpont *Közterületek használata és megítélése Budapesten* című 2004-es felmérése alapján a budapestiek több mint harmada volt elégedetlen a közbiztonsággal. Az egyik potenciális gócpont az áldozattá válás (illetve az ettől való szorongás, félelem) tekintetében az aluljáró volt. A vizsgálat szerint az idősebbek inkább többet várnak egy járatra, mert a metróaluljárókat zsúfoltnak, kevésbé biztonságosnak, kényelmetlenebbnek érzik. Éppúgy kisebb biztonságérzetet nyújtanak jellemzően a szűk mellékutcák: a megkérdezettek az amúgy is sötét mellékutcákban éjszaka még jobban félnek, holott tényleges negatív tapasztalata szinte senkinek nem volt. Ahogy a kutatási jelentés fogalmaz: „a mellékutcák biztonságosságával kapcsolatos előítélet részét képezi a főváros mítoszainak”. A felmérés szerint nagy igény van a rendre, rendezettségre, biztonságra. Az átmenő forgalom közterein, a közlekedési csomópontokban a legalapvetőbb az átláthatóság és a biztonság. Nemcsak az aluljárók, hanem minden várakozásra alkalmas köztér esetében igénylik az emberek, hogy rendőrök vigyázzanak

¹ Crime Prevention Carousel (CPC) – AGIS Project (Project JAI/2004/AGIS/164). Forrás: www.iuscrim.mpg.de; http://europa.eu.int/comm/justice_home/funding/ (Letöltés: 2020. 02. 10.)

a biztonságukra. A felmérésről készült tanulmány elsősorban a bűnözéstől való általánosabb jellegű, absztrakt szorongásokra világított rá. (Studio Metropolitana 2005)

Közbiztonság és városrehabilitáció a Magdolna-negyedben

A 2005-ben a főváros VIII. kerületében található Magdolna- és Orczy-negyedben megkérdezettek fele a három legfontosabb probléma közé sorolta a tág értelemben vett közbiztonságot (ideértve az antiszociális viselkedést, a kábítószer-fogyasztást és a prostitúciót is), ezzel 4%-kal „megelőzve” a második legtöbbet említett problémát, a köztisztaságot. A válaszadók többsége a kerületen belül a *saját lakókörnyékének egyes utcáit és az esti, éjszakai órákat vélte leginkább veszélyesnek*. A közterületeken elkövetett bűncselekményekre vonatkozó félelmeket a statisztikába került adatokkal összevetve az derült ki, hogy *az erőszakkal kapcsolatos veszélyérzet jóval nagyobb, mint amit az ENYÜBS-rendszerbe bekerülő bűnügyi statisztika indokolna*. (IFJ. ERDŐSI 2009; Magdolna Negyed Kérdőíves Vizsgálat 2005)

A kutatásokból kiderül, hogy *a biztonságérzetet a bűnözéstől való félelem mellett* hasonló mértékben befolyásolja a *rendezetlenség, az átláthatóság hiánya*, még akkor is, ha a kérdezetteknek alapvetően nincs a helyzettel kapcsolatosan korábbi rossz tapasztalatuk.

Az úgynevezett *Broken Windows Theorie* (betört ablakok elmélete) szerint, amelyet Kelling és Wilson (1999) dolgozott ki, a rendezetlenség a lakosság bűnözéstől való félelmének és egyben a bűnözés növekedéséhez vezet. A kettő közötti összefüggés magyarázata szerint az elhanyagolt területek látványa az emberekben azt a benyomást kelti, hogy a környezetükben nem érvényesek a normák, és senki sem törődik a közigazgatással. Az emberek alig merészkednek az utcára, növekszik a félelmük, hogy áldozatokká válnak. Az eredmény az egyre csökkenő társadalmi kontroll és a bűncselekmények számának emelkedése.

A megoldás ezért a társadalmi ellenőrzés és a rendetlenség elleni harc fokozása. (KOZÁRY 2007)

A bizonytalanságérzés kialakulásában szerepet játszik a korábbi áldozattá válás. Akik már voltak bűncselekmények sértettjei, vagy ilyen események a közvetlen környezetükben, családjukban történtek, hajlamosak az újabb sérelem lehetőségét túlbecsülni. Ez egyrésztől konkrét bűnözéstől való félelmet generál, másrészt emellett általános szorongást is, például, hogy az illető nem mer többet kimenni az utcára, mert ott bántalmazták korábban.

Áldozatok és vélemények – Biztonságérzet a közvetlen környezetben (IRK 2004)

Azért, hogy a megkérdezettek közérzetét/biztonságérzetét felmérjék, több változót alkalmaztak. A legalapvetőbbnek ezzel kapcsolatban a *lakókörnyezet biztonságosságával* kapcsolatos kérdést tekinthetjük. Az erre adható válaszok az „egyáltalán nem biztonságostól” kezdődő skálán a „teljes mértékben biztonságos” lehetőségig terjedtek. *A korábban sértetté nem vált személyek* (6694) válaszaik egyértelműen pozitív hozzáállást tükröztek. Így az „egyáltalán nem” és a „kissé biztonságos” választ mindössze 7% jelölte meg közülük, míg 23%-uk *ítélte közepesnek*, és ennél *jobbna*k, azaz „teljesen biztonságosnak” közel 70%-uk. Ennél a kérdésnél számolni kell az úgynevezett *távollítás* jelenségével, vagyis hogy jellemzően a lakóhelyüktől távolabbi területekre vetítik az emberek a bűnözéssel kapcsolatos félelmeiket. Így nem meglepő, hogy a közvetlen lakókörnyezetüket (azt a várost vagy községet, ahol élnek) inkább biztonságosnak vélik a megkérdezettek.

Ez a helyzetkép megfelelt a nemzetközi vizsgálatokban tapasztaltaknak. (Kó 2004) Ehhez képest a *sértettek* között az *elégedetlenek aránya 11%, közepesen* elégedett 29%, és ennél is *elégedettebb* a válaszadók 56%-a volt. (A teljes mértékben elégedettek kevesebben voltak – 16% – a másik csoport 28,5%-os arányához képest.) A válaszok tehát azt mutatják, hogy a korábban sértetté váltak csoportja *inkább hajlamos rosszabbnak* ítélni a környezete biztonságát, mint a *sértetté nem váltak*. Ez nemcsak a lakóhelyük biztonságának megítélésére adott válaszaikban látszott, hanem a bűnözés mértékének megítélésében is. A szorongásokat vizsgálva azt tapasztalhatták, hogy a sértetté nem váltak nagyobb részét különösképpen nem befolyásolja a bűnözés, míg ez az arány a sértettek körében szintén rosszabb. Ezt jól mutatták például az utcán történő bántalmazás lehetőségének feltételezésére adott válaszok, ahol a sértettek csoportján belül azok, akik korábban már elszenvedtek bántalmazást, inkább hajlamosak elképzelni, hogy ez ismét megtörténhet velük (a sértettek általában 35%-ban tartják elképzelhetőnek, míg a kimondottan bántalmazást elszenvedettek 50%-ban). (BARABÁS 2004)

A hazai kutatások eredményei azt mutatják, hogy *Magyarországon a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan jelentős mértékű a bizonytalanságérzet és a bűnözéstől való félelem*. A lakosságnak a hivatalos statisztikák tükrözte képtől meglehetősen eltérő az elképzelése a bűnözés volumenét és jellegét, a saját áldozattá válása esélyeit illetően.

És utóbbi jelenséget nevezik a szakirodalomban *félelmi paradoxonnak*. Ez azt jelenti, hogy nem azok, és nem attól félnek, amitől kellene. Így például a nők, idősek, szegények jobban félnek az áldozattá válástól, miközben ők kevésbé veszélyeztetettek a bűnügyi statisztikák szerint, amelyek a középkorú férfiak jellemző sértetté válását mutatják.

Skandináv kutatási eredmények szerint a nők és a hatvan év felettiiek jóval kevésbé hajlandók sötétedés után az utcára menni, mint a fiatalok. Ezzel szemben a bűncselekmények őket jóval kevésbé érintik, mint például a fiatalabb férfiakat. (KORINEK 1988, 151.; KORINEK 1996) Vagyis a valóság és az arról alkotott kép nem azonos. A fiatalok „bátorsága” könnyen alapulhat a korábbi rossz tapasztalatok hiányán, valamint az önmaguk legyőzhetetlenségébe vetett hiten (*sebezhetetlenségi mítosz*), sőt a két ok egymással is összefügg. Az idősebbek tapasztaltabbak, és emellett általában jobban ismerik korlátaikat, illetve sebezhetőségüket. Ilyenkor természetesen felmerülhet az a kérdés, vajon nem inkább azért válnak kevésbé áldozattá az idősek, mert kevésbé kockáztatnak?

A magyar állampolgárok sem attól félnek elsősorban, ami valóban nagyobb eséllyel következhet be életükben (például zseblopás vagy más kisebb súlyú bűncselekmény elszenvedése), és nem is azok félnek a leginkább, akikkel ez valóban megtörténik a statisztikák szerint (40 és 45 év közötti férfiak), hanem a nők és az idősebbek.

A lakosság jellemzően a *tényleges veszélyeztetettségénél jobban tart az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől*. Ezt számos körülmény befolyásolhatja. Szerepet játszhat benne az erőszakos cselekmények számának lassú, de folyamatos emelkedése vagy a média által nap mint nap sugárzott erőszak is.² A *korábbi sértetté válási tapasztalat* is erősen kihat a félelem/szorongás alakulására.

² Erről lásd Barabás A. Tünde *Bűnözés- és erőszak-ábrázolás a médiában* című fejezetét.

2. A bűnügyi helyzet és a rendőrség munkájának megítélése

A bűnözési félelem kérdése összefügg a lakosság közvetlen lakókörnyezetében tapasztalattal és azzal, hogy milyenek látják a lakosok környezetük bűnügyi helyzetét, továbbá, hogy mennyire elégedettek a rendőri munkával. Ez a kép azonban szintén nem esik egybe feltétlenül a tényleges helyzettel.

Budapestiek a bűnözésről³

A Budapestiek véleménye a bűnözésről és a helyreállító igazságszolgáltatásról című kutatásból az derült ki, hogy a fővárosiaknak nincsen reális képük a bűnözésről, alakulását tévesen ítélik meg különböző okok miatt. A megkérdezetteknek (500 fő) összesen csak 3%-a találta el megközelítőleg a 2008-ban ismertté vált bűncselekmények számát, 55%-a jelentősen alábecsülte, míg az egyharmada jobban vagy kevésbé túlbecsülte. *Azok, akik már életük során valaha áldozattá váltak, sokkal kevésbé tartják a lakókörnyezetüket biztonságosnak.* Ez nyilvánvalóan összefügg a sértetté válás következtében kialakuló rossz lelkiállapotukkal. Arról sem szabad elfeledkezni azonban, hogy a válaszok között a betörés, autólopás és az abból való lopás volt a leggyakoribb, e cselekmények gyakran kötődnek a lakóhelyhez, így racionálissá válik ez az összefüggés. Emellett a válaszadók közül 246 fő, vagyis a válaszolók közel fele gondolta úgy, hogy a lakása közelében az utcán bántalmazhatják (136 nő és 110 férfi). (BARABÁS–WINDT 2009)

Az egyén szubjektív biztonságérzete szoros kapcsolatban áll azzal, hogy milyenek érzékeli a bűnüldöző hatóságok munkáját, elégedett-e vele, vagy úgy érzi, nem képesek őt a bűnözőktől megvédeni. Ezért a rendőrség és a nyomozó hatóságok nagy súlyt fektetnek az ügynevezett felderítési vagy nyomozási eredményességi mutatókra. Ezek a számok gyakorlatilag a bűnözéskontroll hatékonyságát minősítik azáltal, hogy megmutatják, az ismertté vált bűncselekmények elkövetői közül hányan kerülnek kézre. Tény, hogy igen nagy a különbség az ismertté vált bűncselekmények (2012-ben például 472 236) és az ismertté vált bűnelkövetők (2012-ben 100 239) száma között.

A rendszerváltást megelőző időszakban, a 80-as években a bűnözés a maihoz képest meglehetősen alacsony szintű volt Magyarországon (140–180 ezer bűncselekmény évente), és ezekben az ügyekben az elkövetők 80%-a ellen el is indult az eljárás, azaz ők „meglettek”. A bűnözés megugrását a 90-es években nem követte a felderítés hatékonyságának növekedése, sőt az inkább csökkent. Ez hozzájárult ahhoz, hogy növekedett az állampolgárok veszélyérzete. (GÖNCZÖL 1993) 2010-ben a felderítési arány 50% körül mozgott, vagyis a nyomozásoknak mindössze a fele volt eredményes. (IRM 2010) Ez természetesen bűncselekménytípusonként eltérően alakult, és alakul napjainkban is. A nagy számban előforduló vagyon elleni cselekmények eseteiben a sértett korábról viszonylag ritkán ismeri a tettest (körülbelül 25%-ban), ami nem segíti a rendőrséget a felderítésben. Ezzel szemben az erőszakos bűncselekmények körében, ahol egyébként is az a jellemző, hogy

³ *A Budapestiek véleménye a bűnözésről és a helyreállító igazságszolgáltatásról* című lakossági lekérdézés a Mediation and Restorative Practice in Prison Settings nemzetközi kutatás keretében, az Európai Bizottság Criminal Justice Programja támogatásával zajlott (JLS/2008/JPEN015-30-CE-0245615/00-52).

a sértett közvetlen kontaktusba kerül az elkövetővel, sokkal gyakrabban fordul elő, hogy az ügy érintettjei már korábban is ismerték egymást, akár napi (például családi, szomszéd- di) kapcsolatban vannak egymással (közel 70%-ban). Ezekben az ügyekben nyilvánvaló, hogy sokkal egyszerűbb a hatósági felderítő munka, és eredményesebb az eljárás is.

A felderítési hatékonyság/hatástalanság a sértetteket közvetlenül érinti, és „rossz esetben” nyilvánvalóan a hatóságok iránti bizalom megingásához – és ezzel együtt a bűnözéstől való félelem növekedéséhez is – vezethet. Emellett a sikertelen eljárás csökkentheti a feljelentési kedvet, növelve a látenciában maradó esetek számát. A hatóság érdeke a bizalom erősítése, ezért időnként statisztikai „bűvészkedést” is alkalmaz a hatékony bűnüldöző tevékenység mel- lett. A lakosság emiatt mást érzékel, mint ami a hivatalos statisztikákban és kommunikációban megjelenik, ami azután ismét a bizalom csökkenéséhez vezet. Valójában tehát ez a tévhiték és a téves kommunikáció ördögi köre, amelyből a hatóság csak nehezen képes kilépni. Ehhez a teljesítmény (eredményesség) mérésének eddigi formáját kellene megváltoztatni.

3. A félelem következményei

Az egyébként nem feltétlenül objektív alapokon nyugvó félelem/szorongás a lakosságban *növekvő elvárásokat* alakít ki *a rendőrség munkájával kapcsolatosan*, elsősorban a bűn- megelőzés (legyen minden sarkon rendőr, mindenhol kamera), másodsorban a bűnüldözés területén (legyen meg minden elkövető, sőt a gyanús alakokat is zárják be). Ez az óhaj azután visszatükröződhet a bűnmegelőzési politika alakulásában, amihez a lakosság akár önkorlátozás árán is sokszor nyújt támogatást.

A túl erőszakos vagy indokolatlannak látszó rendőri vagy egyéb közhatalmi megnyil- vánulások az állampolgárok egy részét megnyugtatják, mert azok a számukra biztonságot jelentenek, másokból azonban ellenkezést, tiltakozást válthatnak ki.

Az erőszakos fellépésre volt jó példa New Yorkban a 90-es évek végén bevezetett zéró tolerancia elve, amely szerint a leghatározottabban, a törvény teljes szigorával kell fellépni a kevésbé súlyos, de a polgárok biztonságérzetét és a közállapotokat rontó magatartások ellen (falfirkák, prostitúció, agresszív koldulás, bliccelés). Az irányzat gyakorlati kimun- kálója a 90-es évek elején *William Bratton* New York-i rendőrfőnök volt, aki intézkedése-iben a törődés, a közös ügyekkel való foglalkozás címén a bűnözés elleni harcot és a rend visszaállítását tűzte zászlajára. A módszert először a New York-i metrónál próbálták ki úgy, hogy az elkövetett legkisebb bűncselekményt is szigorúan büntették. Bratton hang- súlyozta, hogy a metrónál visszaállított rend pozitív hatásai más területeken is eredményt hoztak, például a metróellenőrzés során sok illegális fegyvertartót találtak, vagy már régen körözött személyekre bukkantak. (KOZÁRY 2007)

Az ellentétes megítélés magyarországi példája, hogy egyesek kimondottan megnyu- godtak akkor, amikor a budapesti közterületekről, aluljárókból, közlekedési megállókból *a Budapest főváros közigazgatási területén a közterületek azon részének kijelöléséről, ahol az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodás jogellenesnek minősül* elnevezésű fővárosi közgyűlési rendelet útján kitiltották a téli időszakban ott meghúzódó hajlékta- lanokat, akik kétségtelenül rendezetlenséget sugalltak, feltehetően valóban melegágyául

szolgáltak egyes betegségeknek (tbc) és más fertőzéseknek, sőt akár az átlagosnál könnyebben válhattak bűncselekmények elkövetőivé, de éppúgy áldozataivá is, másokban mégis visszatetszést keltett a kiszolgáltatott emberek kiszorulása.⁴ Azaz a társadalom meglehetősen megosztott alapvető kérdésekben.

Ugyanígy különbözők a reakciók a *közterületek kamerákkal* való felszerelése kapcsán, miközben az állampolgárok egy része a saját tulajdonú lakótelepi, társasházias, illetve családi házas övezetben maga szerel fel kamerarendszert biztonságának fokozása érdekében. Tényként fogadhatjuk el, hogy noha a biztonságérzet növelése és ezzel együtt a *félelem csökkentése kiemelkedően fontos az emberek mindennapjaiban, ennek elérése azonban alapvetően nem rendőri feladat*. Így a lakosságnak magának is tennie szükséges a biztonság megteremtése érdekében.

Az empirikus vizsgálatok azonban azt az érdekes eredményt mutatták, hogy a lakosság közül a már áldozattá váltak viszonylag keveset tesznek a saját védelmük érdekében.

Az *Áldozatok és vélemények* című kutatás (IRK 2004) azt is vizsgálta, hogy a sértettség és a vele járó „biztonságérzet-megingás” jár-e egyfajta biztonságfokozási tendenciával, valamint hogy a bűncselekmény bekövetkezése után milyen megelőző óvintézkedéseket tesznek az állampolgárok. Az általánosabb jellegű biztonságfokozáshoz több kérdés is kapcsolódott. A leginkább mérhető biztonságfokozási törekvések a vagyon elleni bűncselekmények körében, a sokakat irritáló lakásbetörések elleni védekezési módoknál vizsgálhatók meg objektíven. Ráadásul, mint az kiderült, ez valóban az a bűncselekményi kör, amelytől a korábban sértetté nem vált személyek is erősen tartanak (a statisztikák szerint okkal és joggal). A *sértettek* körében rákérdeztek arra is, hogy vajon a bűncselekményt követően tettek-e valamilyen konkrét óvintézkedést a további sérelmek elkerülésére, és ha igen, mi volt az. A kapott válaszok igen érdekesen alakultak. A leggyakrabban jelölt kategória „az egyén általános viselkedési szokásainak megváltoztatása” (27,4%), valamint a „jobban figyel” (18,3%), illetve a „máshol parkol”, „más útvonalon közlekedik” válasz (7,1%) volt. Ehhez képest megelőző lépésekre, így például a biztonsági zár beszerelésére vagy megerősítésére 11,4%-ban, a ház, autó, kert stb. biztonságának erősítésére 10,7%-ban került sor, és ennél is ritkábban történt helyi riasztó beszerelése (6,9%). Érdekes, hogy a főleg vagyon elleni bűncselekményt elszenvedettek körében elsősorban (összesen 58,7%-ban) a korábbi életvitelben, viselkedési szokásokban idézett elő változásokat az áldozattá válás, de cselekvésre csak kisebb mértékben (39,4%) került sor. Ez a második bűncselekményt követően még inkább erősödött, és a kérdezetteknek kb. 63%-a jelölt meg viselkedésbeli változást a konkrét cselekvéshez képest. Ha ezt összevetjük a korábbi, általánosan közölt biztonságvédelmi eszközök alkalmazási gyakoriságával, azt láthatjuk, hogy a válaszolók nem vagy kevéssé akceptálják a lehetséges biztonsági eszközöket.

⁴ Az ombudsman a rendelet törvényességi felülvizsgálatát és több rendelkezésének megsemmisítését kérte a Kúriától, a legfelsőbb bírói fórumtól, mert álláspontja szerint a rendelet túllépi a 2012-es szabálysértési törvény felhatalmazásának kereteit. A Kúria az indítványnak részben helyt adott. 2019-ben pedig az Alkotmánybíróság 1/2019. (VI. 18.) számú határozatában alaptörvény-ellenesnek nyilvánította, és megsemmisítette a szabálysértési törvénynek azt a rendelkezését, amely szabálysértéssé minősítette a közterület életvitelszerű lakhatásra való használatát. A közlemény szerint a testület megsemmisítette továbbá azokat a törvényi rendelkezéseket is, amelyek rendeletalkotási felhatalmazást adtak az önkormányzatoknak pénzbírsággal sújtható közösségellenes magatartások meghatározására, valamint a tulajdon elvonására lehetőséget adó elkobzás alkalmazására.

A lakosság egyéni biztonságfokozása, a rendőri megelőző munkával való elégedetlensége miatt a „magánbiztonság” megteremtése (riasztó, kamera, portaszolgálat, biztonsági-szolgálat alkalmazása) érdekében tett pozitív lépései mellett előfordulhatnak negatív túlkapások is. Erre példa a jogos önvédelem törvényes kereteinek túllépése. Ez a napjainkban mind súlyosabbá váló jelenség, bár a büntetőjog hatókörébe tartozik, igen jól mutatja, hogy megfelelő rendőri intézkedés vagy akár csak hatósági jelenlét hiányában rossz irányt vehet, ha az állampolgár saját kezébe veszi a megelőzést. A rendőrség feladata, hogy a helyi szintű konfliktusokat felismerje, és feltárja az egyes bűnözést kiváltó „krízisgóccokat”. Ezt követheti a szükséges intézkedések megtétele, megelőzve az állampolgári önhatalom gyakorlását. Természetesen a közösségeket és egyéneket érintő, bűnözést (is) generáló problémák távlati megoldása nem rendőri, hanem elsősorban társadalompolitikai feladat, amely hosszú távon a félelem csökkenését és a lakosság elégedettségét eredményezi.

Az elmúlt évtizedekben felerősödött az a nézet, hogy nem elég a bűnt megelőzni, hanem ugyanilyen fontos a bűnözéstől való félelmet, szorongást csökkenteni. A félelem csökkentésének jelentősége kapcsán Korinek (2010) kiemeli, hogy az emberek megnyugtatása mellett hasonlóan fontos a tényleges fenyegetettség bemutatása és a védekezés módszereivel történő megismertetés. A félelem csökkentésére három stratégiát említ: a bizalomépítő, a közösségépítő és a fizikai környezet biztonságot sugalló átalakításának módszerét. Ezek mindegyikében szerepet kaphat a rendőrség, mind aktív részvétellel, mind pedig szakértői, preventív pozícióban.

A lakosság biztonságérzetét vizsgáló számos kutatás eredményeinek hasznosítása fontos a rendőrség számára is, hiszen az állampolgárok bizalmának növekedése segítheti a felderítő munkát, megelőzhet bűncselekményeket, és mindezekkel alapvetően javíthatja a rendőri munka megítélését is.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2004): Általános viktimológia, latencia. In Irk Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 157–199.
- BARABÁS A. Tünde – IRK Ferenc – KOVÁCS Róbert szerk. (2005): *Félelem, bűnözés és bűnmegelőzés Európa öt nagyvárosában.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- DITTMANN, Joerg (2005): Les causes de la peur: La mesure des sentiments d’insécurité et de la peur du crime en Allemagne et en France. *Déviance et Société*, Vol. 29, No. 3. 109–121. DOI: <https://doi.org/10.3917/ds.293.0299>
- DORAN, Bruce J. – BURGESS, Melissa B. (2012): *Putting Fear of Crime on the Map: Investigating Perceptions of Crime Using Geographic Information Systems.* New York, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-5647-7>
- Ifj. ERDŐSI Sándor (2009): Közbiztonság és városrehabilitáció a Magdolna-negyedben. *Falu, Város, Régió*, 2. sz. 54–63.
- GRAY, Emily – JACKSON, Jonathan – FARRALL, Stephen (2011): Feelings and functions in the fear of crime: Applying a new approach to victimisation insecurity. *British Journal of Criminology*, Vol. 51, No. 1. 75–94. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azq066>
- GÖNCZÖL Katalin (1993): A bűnözés társadalmi összefüggései. *Társadalmi Szemle*, 48. évf. 3. sz. 37–48.

- IRK Ferenc szerk. (2004): *Áldozatok és vélemények I–II*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- IRM (2010): *Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozóhatósági és ügyészégi statisztika adatai alapján*. Budapest, IRM Statisztikai és Elemző Osztály.
- KELLING, George L. (1999): “Broken Windows” and Police Discretion. Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs. Forrás: www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/178259.pdf (Letöltés: 2020. 02. 11.)
- KEREZSI Klára (2006): *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest, CompLex.
- KEREZSI Klára – FINSZTER Géza – KÓ József – GOSZTONYI Géza (2003): *Nagyvárosi bűnözés. Bűnmegelőzés Budapest V., IX. és XXII. kerületében*. Budapest–Miskolc, OKRI–Bíbor.
- KÓ József (1999): *A bűnügyi statisztika és a bűnügyi helyzet változása*. Kézirat. Budapest.
- KÓ József (2004): A bűnözéstől való félelem. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 25–57.
- KÓ József (2005): Félelem keletről nyugatra: A bűnözéstől való félelem területi sajátosságai Magyarországon. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 42*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 41–67.
- KORINEK László (1988): *Rejtett bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KORINEK László (1996): A bűnözés visszatükröződése. In GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KOVÁCS Róbert (2006): *Összefoglaló jelentés az empirikus vizsgálat eredményeiről*. Kézirat. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- KOZÁRY Andrea (2007): *Rendészeti politológia II*. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola Társadalomtudományi Tanszék.
- Studio Metropolitana (2005): *Közterületek használata és megítélése Budapesten*. Metropolisz Műhely 4. Budapest, Studio Metropolitana Urbanisztikai Kutatóközpont.

Ajánlott irodalom

- BARABÁS A. Tünde – KOPLÁNYI Gergely – SZIGETI Ákos (2018): A bizonytalanságérzetet meghatározó problémák és kezelésük Budapest két városrészében. In VÓKÓ György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 57*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 120–152.
- VALERA, Sergi – GUÀRDIA, Joan (2012): Confirmatory factor analysis of an inventory of perception of insecurity and fear of crime. *Anuario de Psicología*, Vol. 42, No. 3. 327–342.

Vákát oldal

Állami reakciók, szankciók

Vákát oldal

Alternatív büntetések – elterelés

Barabás A. Tünde

Bevezetés

A bűnelkövetés és következménye – a bűnhődés-büntetés gondolatkörének kialakulása – egy időszakra tehető a civilizált emberi társadalom kezdeteivel. Napjainkban a közvélekedés egyenlőségjelet tesz a büntetés és a szabadságvesztés-büntetés közé. A helyzet korántsem ilyen egyértelmű, hiszen jelenleg is viszonylag széles a büntetések palettája. Ennek ellenére gyakran az elkövetők megítélése szerint sem büntetés az egyéb szankció. Elsősorban a történelmi újkortól lehetünk ennek a jelenségnek tanúi, addig korántsem volt jellemző a „börtön” büntetés.

A büntetés mint az okozott sérelem megtorlása már a primitív társadalom közösségeiben megjelent, ahol nem volt eltűrhető a közösség belső normáit, illetve az egyes tagjait sértő, közösséget bomlasztó magatartás. A messzemenő egyenlőség, a társadalmi hierarchia és a központi intézkedések hiánya miatt viszont a konfliktust általában az érintett felek önállóan vagy a közösség bevonásával rendezték. A rendezés alapja *a bosszú volt*, és alapvetően a bűnt a sértett és családja torolta meg. Később a *vérbosszút* – az egyes embercsoportok fennmaradása érdekében – a megtorló szemléletű *talió elvének* alkalmazása (szemet szemért, fogat fogért) váltotta fel, ami az okok kutatása nélkül, az „igazságosság” alapján a sérelem orvoslását azonos sérelem okozásával oldotta meg.

Az ókori Róma XII táblás törvénye csak a halálbüntetést ismerte szankcióként – kivéve a pénzbüntetés ritka eseteit –, illetve a bírság megvesszőzéssel való kombinációját. A szabadságvesztést mai értelmében nem alkalmazta; börtön jellegű építményeikben csak a kivégzésük előtt őrizték a rabokat.

A középkor büntetéseire a megtorlás és az elrettentés volt jellemző, és a vétkeket mértéktelen szigorral, kínzó büntetésekkel torolták meg. Sokféle magyarázat született arra, hogy vajon mi okozhatta annak a kegyetlen *megtorló* büntetési szisztémának az elterjedését, amely a középkorra rányomta bélyegét, és azóta is témájául szolgál a tudományos kutatásnak és az irodalomnak egyaránt. Valójában a magyarázatok mindegyikében található olyan elem, amely szerepet játszott abban, hogy az eljárás központi szereplőjévé kizárólag a tettes vált, akinek vétkéért immár egyedül, családja támogatása nélkül kellett felelnie.

Az ipari forradalmakkal beköszöntő újkor magával hozta a társadalom és a gazdaság gyökeres átalakulását, és új igényeket támasztott a szankciók által elérni kívánt hatás tekintetében. Korábban a „viszonylag sűrűn alkalmazott halálbüntetés, a csonkító testi büntetés, a kiltítás (száműzetés) védtek a társadalmat az elkövető visszaesésétől, a bűnismétlés veszélyétől. A középkori büntetési rendszerben tehát a büntetéstől elkülönülő speciális preventív biztonsági intézkedések szisztematikus kiépítésére nem volt szükség”. (NAGY 1986, 9.) Ezzel szemben a feudalizmus és vele a hűbéri rendszer felbomlásával,

az iparosodás kezdeteivel, a jobbgyság földtől való megfosztásával megkezdődött a társadalom átrétegződése, és a nincstelenek, koldusok, csavargók tömegének egyre nagyobb mértékű növekedése. E folyamat visszaszorítására gazdasági megoldás híján jogi eszközöket kívántak igénybe venni. *Nagy Ferenc* a szabadságelvonás szerepének változásában bekövetkező fordulatot a 16. század végére teszi, és alapvetően a vallási megfontolások előtérbe kerülésére, valamint a szegényekről való gondoskodásban bekövetkező változásokra vezeti vissza. A nevelő-javító gondolat először Hollandiában vert gyökeret, s innen terjedt el Európában. Megkezdődött az úgynevezett dologházak létesítése, ahol az oda bezárt emberek esetében a rendes munkára nevelés volt az új cél és az elrettentés másodlagossá vált. (NAGY 1986, 10–11.) Ez a szabadságtól való megfosztottság nem volt azonos a szabadságvesztés-büntetéssel.

A társadalmi változásokkal együtt járt a korábbi büntetési elméletek felülvizsgálata, mivel a büntetőjogra vonatkozó ismeretek fejlődése szükségessé tette a büntetés céljának új meghatározását. Ennek eredményeképpen jelent meg az újkor természetjogi gondolkodásában a büntetés jogosságának kérdése a racionalista szemlélet alapján. Az irányzat képviselői között volt *Locke*, *Hobbes* és *Grotius* is. A természetjogi iskola az állam büntetési jogosultságát vizsgálva eljutott a büntetés céljának meghatározásáig. Ezt a célt a közérdekben, a jövőbeli hasznosságban jelölte meg, vagyis a megtorlás mellett megjelent a prevenció gondolata. A megelőzés térnyerésével magyarázható az úgynevezett rendőri intézkedések kialakulása is, amelyeket például az elmebetegekkel szemben alkalmaztak.

A felvilágosodás mozgalmának célkitűzései egyértelműen tükrözik a „sötét középkor” egyenlőtlenségén, kegyetlen elnyomáson alapuló társadalmi és jogrendszerének kritikáját.

Ahogy *Foucault* megfogalmazza, miközben a törvénytelenések nagy újrafelosztása végbement (a javak elleni törvénytelenések – például lopás, csempészés – speciális igazságszolgáltatás alá estek, peregyezséggel, megegyezéssel stb. kijátszhatók voltak), megerősödött annak szükségessége, hogy felmondják a büntetőhatalom régi rendszerét, amelynek lényege a fórumok zavaros sokfélesége és hézagossága és a tényekkel szembeni tehetetlenség volt. Azaz a *büntetőügyi reform* azon a ponton született meg, ahol az uralkodó többlethatalma, valamint a kivívott és tolerált törvénytelenések infrahatalma érintkeznek. (FOUCAULT 1990, 116–117.) A francia felvilágosodás gondolkodói, *Voltaire*, *Rousseau* és *Montesquieu* a szerződéses államelméletből kiindulva igyekeztek megmagyarázni a büntetés jogosságát. A társadalmi szerződés alapján az elrettentő büntetés felelt meg az igazságosság követelményének. Az olasz *Beccaria* a társadalmi szerződés gondolatából kiindulva a büntetés mértékét – a bűncselekménnyel való arányossága mellett – a közérdek sérelmének nagyságával látta szükségesnek meghatározni: „a bűnök egyedüli helyes mérője a nemzetnek okozott kár”; míg a büntetés célja „tehát nem más, mint megakadályozni a bűnöst abban, hogy polgártársainak további károkat okozzon, és elejét venni annak, hogy mások így cselekedjenek”. (BECCARIA 1989, 30–31.)

„Az 1789 és 1848 között végbement polgári forradalmak megváltoztatták az európai államok társadalomszerkezetét. A társadalmi, hatalmi korlátaitól megszabadult új rendben a tudományos, technikai fejlődés új értékeket teremtett, a széles tömegek számára először csillant meg az érvényesülés lehetősége.” (GÖNCZÖL 1991, 10.) A feudális örökséget elvető polgárság alkotta klasszikus jogelvek, így az anyagi jogban a *nullum crimen sine lege*

és a *nulla poena sine lege* elve, az eljárási jogban a vádelvhez való visszatérés, a nyilvánosság, a szóbeliség, a szabad védelem és a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve, valamint a személyes szabadsághoz, tulajdonhoz és a biztonsághoz való jog új kívánalmakat támasztott az igazságszolgáltatással szemben. A jogbiztonság fokozott igénye viszont nem engedett teret a prevenciónak. A klasszikus büntetőjogi iskola a büntetés kiszabásában a szigorú, *megtorló tettarányos* büntetés alkalmazását tűzte ki célul: a társadalmi igazságosság érvényre juttatásának biztosítékaként a tettel okozott kárban határozták meg a büntető felelősségre vonás mértékét.⁵ Ez az igazságosság leginkább az immár mindenkinek rendelkezésére álló szabadsága elvonásával volt érvényre juttatható.

A 19. század első felének büntetőjog-filozófiai szemlélete kedvezett a megelőzés és nevelés eszméjének. A feuerbachi pszichológiai kényszer elmélete vagy az elrettentés és a hegeli megtorlás teóriájára alapozott kriminálpolitika létrehozta a bűnösségre és a bűnhődésre épített tiszta megtorló jogot. (NAGY 1986, 16.) Ugyanakkor a század második felétől új irányba fejlődtek a büntetőelméletek. *Quetelet*, *Guerry* és *Bonger* például felismerték az összefüggést a társadalmi törvényszerűségek és a bűnözés statisztikai valószínűsége között, így lehetővé vált a gazdasági körülmények és a szegénység, és ennek viszonylatában a bűnözés közötti korreláció feltárása, ami azután *Durkheim* devianciakutatásainak is kiindulópontja lett. A mindinkább növekvő társadalmi feszültségek, a bűnözés, és ezen belül különösen a fiatalok elkövetők számának növekedése, a visszaesések elszaporodása a bűnözés-büntetés gondolkör új megközelítését tették szükségessé. (RUZSONYI 2014)

A század végére a korábbi *indeterminista* felelősségi szemlélettel szemben a *determinista* felfogás kezdett elterjedni, amely a büntetőjogi reformmozgalmak alakulását eredményezte. Az új iskolák, szakítva a klasszikus büntetőjog tettecentrikusságával, a tettes személyét állították a vizsgálódás középpontjába. A reformjavaslatok kriminálpolitikai céljai végső soron arra irányultak, hogy 1. az állam alakítsa ki észszerű büntetőpolitikáját, amelyben a büntetőjog csak kiegészítő szerepet játszik; 2. a büntetőjogi intézkedések alapja ne a bűnösség, hanem az elkövető személyi veszélyessége legyen; 3. a büntetést váltsa fel a személyi veszélyességre alapozott különböző nevelő intézkedések rendszere. (HORVÁTH 1981, 87.)

Az úgynevezett *tettes büntetőjogi iskolák* közül az egyik legjelentősebb az olasz pozitivisták irányzat volt, amely a veszélyes bűnelkövetőkkel szemben a társadalomtól való elszigetelést látta megoldásnak „gyógyítással” párosítva, a társadalom érdekének védelmében. A másik, a jehringi célgondolat továbbfejlesztésén alapuló *Liszt*, *Prins* és *van Hamel* nevével fémjelzett *közvetítő iskola* különös hangsúlyt fektetett a *speciális prevenció* érvényesülésének kérdésére.

Ezek az irányzatok a polgárisulásért vívott harcban voltaképpen a büntetési vezéreket fogalmazták újra, amikor a *célbüntetés* jelszavát szeggették szembe a korábbi „megtorló” büntetéssel. (GYÖRGYI 1984, 178–179.) Az elrettentő büntetések helyett vagy azok mellett új, alternatív szankcióformákat, az intézkedéseket kívánták a büntetőjogi szabályozásba bevonni, amelyek a nevelés-kezelés-gyógyítás célját, legvégső esetben pedig az elkövető elszigetelését hivatottak szolgálni, mégpedig rendszerint határozatlan tartamú, szabadságvesztés jellegű végrehajtás formájában. Hatásukról elmondható, hogy a 20. század elejére igen jelentős szerephez jutottak az egyes európai államok jogalkotásában, illetve

⁵ Erről részletesen lásd Kiss Tibor *A kriminológia tudománytörténete* című fejezetét.

jogalkalmazásában, így például Németországban, Svájcban, Olaszországban és Angliában. (RUZSONYI 2003)

1. Büntetési elméletek a 20. század második felétől

A második világháborút követően alakult meg a társadalomvédelem, majd az új társadalomvédelmi (*défence sociale*) mozgalom, amely a büntetőjog szankciórendszerének széles körű reformjával kívánt választ adni a bűnözés elleni küzdelem kérdéseire. Az irányzat – szakítva a büntetőjog hagyományos eszközeivel – a bűnözést társadalmi jelenségnek tekintve, a büntetést elsősorban a társadalom védelme érdekében a tettes személyéhez igazított egyéniesített intézkedésnek fogja fel. A társaság 1954-ben tartott harmadik kongresszusán egy minimumprogramot dolgoztak ki. E szerint a szankció olyan eszköz, amely megfelel a büntetőjog céljának és elősegíti az elítélt *reszocializációját*.⁶

Az 1950-es évektől kezdődően az Egyesült Államokban és a skandináv országokban a már korábban kidolgozott elméleti tézisek felhasználásával, a jóléti államkoncepció kínálta keretek között megindult a *treatment* ideológia gyakorlati megvalósítása különböző kísérleti programok formájában. Az elmélet kiindulópontja a *tettes személye* volt, akinek megjavítását-átnevelését kívánták elérni egy szabadságelvonás formájában megjelenő kezelés során. A szabadságvesztés határozatlan tartamú volt, és a szabadulás egy szakemberekből (pszichológusokból, pedagógusokból, orvosokból) álló bizottság a kezelést sikeresnek nyilvánító döntése alapján vált lehetővé. A *treatment* programokat elsősorban fiatalokú elkövetőkkel és visszaeső bűnözőkkel szemben alkalmazták. A kezelés első részét – azaz a személyiség átnevelését – egyéni és csoportterápia igénybevételével a szabadságelvonás alatt kívánták megvalósítani. A második szakasz már nem intézeti keretek között, hanem az individuumot a társadalomba visszavezetve, utógondozás formájában zajlott.

A megvalósításhoz fűzött nagy remények a valóságban nem igazolódtak be. A bűnözés váratlan megnövekedése miatt a végrehajtás optimális feltételei létre sem jöhettek, a szakembergárda, tekintettel az elítéltek nagy számára, nem volt képes eleget tenni az eredetileg kijelölt feladatainak. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor az egyes elítéltek mind hosszabb időt töltöttek a bizonytalan határidejű végrehajtási szakaszban, ami végül börtönlázadásokhoz vezetett. (GÖNCZÖL 1991, 82.) Mindinkább világossá vált, hogy a vizsgálati eredmények nem igazolták a rehabilitációs optimizmust, a kezelési programok nem lettek hatékonyak. A 70-es évek elejére egyértelműen bebizonyosodott, hogy a *treatment* ideológia nem oldotta meg a büntetéssel kapcsolatos problémákat. Az ok elsősorban a végrehajtásban keresendő. *Szabó András* a fő problémát különösen a kezeléseknél alkalmazott individuális prognózisok készítésében látja. A módszertani kérdésekkel kapcsolatos tévedések miatt ugyanis rosszul ítélték meg a bűnismétlővé válás lehetőségét, így a nem jelzett visszaesők száma meghaladta a prognosztizáltakét, a prognosztizáltakon belül viszont 60–80%-os volt a téves megállapítás. A másik lényeges hibának pedig a büntetéskiszabásban megmutatkozó aránytalanság és nagy szóródás mutatkozott. (SZABÓ 1990)

⁶ A társadalomvédelmi irányzatról lásd részletesen: VIGH 1992, 21–23.; NAGY 1986; valamint HORVÁTH 1981, 126.

Az 1970-es évek végétől a *treatmenttel* kapcsolatos csalódottság többirányú fejlődést indított meg a büntetések célja és feladata tekintetében. Egyrésztől újjáéledtek a klasszicista eszmék, amelyek a tetтарыos-igazságos büntetést tűzték ki célul, azaz kialakult az úgynevezett *neoklasszicista* iskola. Emellett felerősödtek a *reszocializációs* törekvések, amelyek a börtönök káros hatásainak és a stigmatizáció elkerülését, az elkövető társadalomba való visszavezetését tűzték ki maguk elé.

A büntetőjog mindenhatóságából való kiábrándultság felerősítette azokat az *abolicionista* elképzeléseket is, amelyek – a büntetések okozta szenvedést értelmetlennek tartva – a bűncselekmény okozta konfliktust akarták megoldani, amely a jogsérelem folytán állt elő, „visszatársadalmasítva”.

Ugyanakkor a *viktimológiai* szemlélet beszívárgott a kriminálpolitikai elgondolásokba, hiszen a tett-, majd a tettesorientált ideológiák eredménytelensége egyaránt ráirányította a figyelmet arra a személyre, akit a bűncselekmény a legközelebről érint, és akinek jogaival és érdekérvényesítési lehetőségeivel korábban nem foglalkoztak. Tehát szükségszerűen került előtérbe az *áldozat*.

Megkezdődött az olyan új *alternatív büntetési formák keresése*, amelyek képesek az áldozat és a társadalom érdekeit is érvényre juttatni. Ennek köszönhető a *jóvátétel* ismételt felfedezése, a közösségi büntetések, valamint a tettes és áldozata között kialakult konfliktus megoldását célzó intézmény, a *mediáció* megjelenése is.

Végül megerősödtek a *dekriminalizációs* törekvések. Idesorolhatók az elsőként az angolszász, majd a német jogrendszerekben megjelenő *diverziós megoldások*. Ezek a büntető igazságszolgáltatás sikertelenségét látva az elkövetőt a büntetőeljárásból (annak egészéből vagy bizonyos szakaszától kezdődően) törekedtek kivonni. A konfliktus informális úton történő megoldását először fiatalokú büntetésekkel szemben kezdték alkalmazni.

2. Diverzió – alternatív büntetések

A modern kriminálpolitikában egyre nagyobb szerepet kapnak azok a diverziós megoldások, amelyek lényege, hogy *a büntetőügyek elrendezését a hagyományos büntetőeljárásból valamely fázisban elterelik, és a szankcionálás módja is ehhez igazodik*. Már a kezdetektől megoszlottak a vélemények arról, hogy az *elterelés* az elkövető teljes kivonását jelenti-e az állami büntető igazságszolgáltatásból, vagy csak a büntetőeljárás során, legelőször a rendőrségi regisztrációt követően nyílik-e rá lehetőség. Így a tágabb értelmezés szerint a szomszédási bíraskodás keretében megvalósuló, minden állami beavatkozást nélkülöző felelősségre vonási forma is a diverzió megvalósulását jelenti, sőt itt említhető az az eset is, amikor a sértett a konfliktust még a feljelentés előtt egyéb módon rendezi a tettel.

Pusztai László a dekriminalizációs stratégiák körébe sorolja a diverziót, és szűkebb értelemben használva, a hagyományos büntetőjogi út alternatívájaként értelmezi. A szűkebben értelmezett diverzió alkalmazási köre eszerint tehát csak a rendőrségi regisztrációt követően, a bírósági ítélet meghozataláig terjed. (PUSZTAI 1991)

Schneider a diverziót a társadalmi kontroll szerveinek (rendőrség, bíróság, büntetés-végrehajtás) reakciójaként értelmezve annak két csoportját különbözteti meg. Az első alá tartozik minden olyan megoldás, amikor az elkövetőket az informális szociális kontroll

szerveihez – például egy önkéntesek által működtetett szervezethez, egyesülethez – utalják, amely a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívül működik. A második csoportba kerülnek a büntető igazságszolgáltatáson belüli, kevésbé súlyos, hivatalos vagy félhivatalos reakciók, így például közösségi alapú büntetési formák. (SCHNEIDER 2005)

Az *elterelés* fogalmi körébe tartozik – e fejezet értelmezésében – a legszélesebb értelemben minden olyan megoldás, amelynek során az állami-társadalmi kontrollintézmények – rendőrség, ügyészség, bíróság, büntetés-végrehajtás – helyett vagy mellett más szervek más úton segítik az adott ügy elrendezését, vagy az elkövetőt a büntető igazságszolgáltatás rendszerén belül enyhébb szankcióval sújtják, vagy akár a jogszabályi módosítás következtében (például dekriminalizáció) más eljárásban (például szabálysértési eljárás) bírálják el az ügyet. Azaz a *diverzió* olyan ernyőfogalom, amely mindenféle elterelési technikát, módszert és megoldást magában foglal, így az alternatív büntetések alkalmazását is.

A *diverzió* lehetősége, mint oly sok más haladó szellemű kezdeményezés, először a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható eljárásként merült fel. Az ENSZ VII., 1985-ös kongresszusán alkották meg az úgynevezett *pekingi alapelveket*, amelyek a fiatalkorúak esetében kimondták, hogy ahol lehet, ott alkalmazni kell az *elterelést*. (NAGY 1991; United Nations 1995) A 80-as évek elejétől kezdődően már az Európa Tanács dokumentumaiban és ajánlásaiban is mind gyakrabban találkozhatunk e törekvések megfogalmazásával. Az *Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87) 20. számú Ajánlása* a fiatalkorúak eseteiben javasolta az ügyészi szintű diverziós eljárás kiépítését. Az *R(87) 18. számú Ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítéséről* részletesen foglalkozott a vádemelésről való lemondás lehetőségével, kiemelve, hogy ez valamilyen feltétellel, így például a sértett kártalanításával kapcsolódjon össze. (KELEMEN 1991)

A *diverzió* és az alternatív büntetések alkalmazhatósága tekintetében is igaz az a megállapítás, hogy a büntetés visszatartó hatása elsősorban nem a szigorúságában, hanem annak elkerülhetetlenségében rejlik. Így a prevenció mellett a leghatékonyabb visszatartó eszköz a gyors és eredményes büntetőeljárás.

Az ésszerűség, a gyorsaság és a hatóságok tehermentesítésének célja, valamint a már említett egyéni ráhatás/jövőbeni megelőzés mellett gazdaságossági szempontok is szólnak amellett, hogy csak azok a bűnelkövetők kerüljenek börtönbe, akikkel kapcsolatban a törvény alkotója, illetve alkalmazója úgy látja, hogy más eszközök alkalmazása eredménytelen vagy céltalan. A szabadság teljes elvonása ugyanis – hatástalansága ellenére – kimagaslóan a legdrágább büntetés. Az elterelésnek számos egyéb előnye is kirajzolódik, például sok esetben a kár gyorsabb megtérülése a sértett számára, valamint az a nem elhanyagolható szempont, hogy az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtási intézetek túlterheltsége csökken. A humanitás mellett tehát gyakorlati, takarékosági okokkal is indokolható a *diverzió* egyre szélesebb körű elterjedése. Emellett nincsenek deszocializáló, vagyis újabb bűnözést kiváltó hatásai, a társadalomra sem ró nagyobb terhet, mint a börtönbüntetés, lehetőséget teremt ugyanakkor a társadalom tagjai számára, hogy a tettes reszocializációjában aktívan közreműködhessenek. (PUSZTAI 1991)

2.1. Alternatív büntetések

Az alternatív szankciók keresése a szabadságvesztés mindenhatóságából való kiábrándulásnak és annak a felismerésnek köszönhető, hogy a rövid tartamú szabadságvesztéseknek több a negatív hozadéka az elítéltek és a társadalom szempontjából, mint amennyi pozitív hatást végső soron kifejtenek. Az egyik ilyen érv az, hogy a rövid tartam miatt nem lehetséges a tettes reszocializációja, viszont arra kellőképp alkalmas, hogy az elítéltet különböző börtönártalmak ériék. Emellett, ha az elítéltet környezetéből kiszakítjuk, elveszítheti állását, távollétéből fakadóan magánéleti problémái adódhatnak, ami végül elszegényedéshez, visszaeséshez vezethet, és aránytalanul terheli a büntetés-végrehajtási rendszert.

A hosszan elhúzódó büntetőkerek helyett gyors, a büntetettre adekvátan és közvetlenül reagáló és ezáltal olcsóbb eljárások eredményesebbek lehetnek. Amellett, hogy a büntető-eljárás akár hosszú évekig is eltarthat és igen drága, lassúsága miatt *visszatartó hatást is kevéssé gyakorol* az elítéltre. Előfordul, hogy az elkövető már nem is érzi az összefüggést az általa elkövetett cselekmény és a büntetés között. A közvélemény sem érzékeli, hogy a bűncselekményt elkövetők tettükért „megbűnhődnek”, és ezáltal a büntetéstől elvárt generális preventív hatás sem juthat érvényre, amellett a társadalomban meglévő feszültségek is éleződnek. (BARABÁS 2004)

Az alternatív büntetések a kontinentális jogrendszerekben alapvetően a diverzió jogilag szabályozott alkalmazásával, elsősorban büntető- és büntetőeljárás-jogi megoldások útján valósulnak meg.

Az alternatív elnevezés a szankciórendszer tekintetében többértelmű kifejezés, az eljárás különböző szakaszaiban kerülhet sor elrendelésére. Jelentheti:

- az ügy bírósági szakba lépését megelőző eljárást, amely célja a bíróság előtt történő felelősségre vonás elkerülése;
- a szabadságelvonással járó büntetés kiváltását;
- valamint a szabadságvesztés következtében kialakult káros hatások kiküszöbölésére irányuló tevékenységet is. (KEREZSI 2006)

Alapvetően látható, hogy az alternatíva jellemzően valamilyen szabadságelvonással járó jogkövetkezmény enyhítésére, kiváltására szolgál, felismerve az – elsősorban a rövidebb tartamú – bebörtönzés káros hatásait.

Az alternatív szankciók *három szakaszban kerültek be az igazságszolgáltatás folyamatába*. Az *első szakaszban* a 20. század elején, a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének átalakulása során, a pártfogó felügyelet és a pénzbüntetés formájában jelentek meg. *A második szakasz* az 1970-es évekre tehető, amikor erősen elszaporodtak a kisebb súlyú vagyon elleni bűncselekmények, amelyek túlzottan megterheltek az igazságszolgáltatást. 1980-ban az Egyesült Nemzetek Szervezete VI. kongresszusán elfogadott 8. számú határozat az államok köteletségévé tette a szabadságvesztés alternatíváinak kifejlesztését. Ekkor vált népszerűvé például a rövid tartamú szabadságvesztés kiváltására alkalmazott felfüggesztett szabadságvesztés és a közérdekű munka.

A harmadik szakasz a felügyeleti és kontrollelemeket érvényesítő szankciók megjelenéséhez köthető az 1980–90-es években. Ilyenek például a házi őrizet, majd később az elektronikus felügyelet. *Kerezi Klára* emellett *negyedik szakaszként* a közösségi szankciók

megjelenését emeli ki, amely a korábbi pártfogó felügyelet és közérdekű munka valamilyen kombinációját jelöli. (KEREZSI 2016, 913.)

3. Büntetések és alternatívák Magyarországon

Magyarországon a 90-es évek kezdetén, a nagy átalakulások idején elkerülhetlenné vált a szocialista büntetőjog és a büntetőeljárás reformja. Emellett a diverzió igényét hozta az a váratlan, de annál inkább megoldandó probléma is, hogy a bűnözés mértéke a rendszer-váltást követően az évtized végére a korábbiakhoz képest az egekbe szökött. Míg a rendszer-váltást megelőző évben, 1988-ban az ismertté vált bűncselekmények száma 185 344 volt, ami már akkor emelkedő tendenciát mutatott az előző évekhez képest, addig 1998-ban ez a szám elérte csúcspontját: 600 621 bűncselekményt regisztráltak,⁷ ami nagyságrendjét tekintve már sem a rendőrség, sem az igazságszolgáltatás által nem volt kezelhető. Így nyilvánvalónak tűnt az a törekvés, hogy minél kevesebb ügy kerüljön az amúgy is túlterhelt bíróságok elé, hosszú évekig húzódóan várva ítéletre, és minél több ügyet minél korábbi időszakban tereljenek el.

Mindez szerepet játszott több büntetőeljárásbeli megoldás bevezetésénél, amelyek *az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását* célozzák. Ezekről általánosságban elmondható, hogy jellemzően növelik az ügyész diszkrecionális jogkörét, feszegetve így a legalitás és oportunitás közötti határokat. Éppen ezáltal ugyanakkor alapvetően megvalósítják az elterelést – amennyiben ez a hagyományos bírósági utat jelenti.

A büntetőeljárásban a *vádemelés elhalsztása* intézményének bevezetése kiválóan ötvözte a prevenció és az eljárás egyszerűsítésének kettősségét, szemben például a büntetőeljárásban található „a bíróság elé állítás”, „a tárgyalás mellözése”, valamint „a lemondás a tárgyalásról” lehetőségek alkalmazásával, amelyek elsődleges célja az eljárás egyszerűsítése és egyben gyorsítása, nem pedig az egyéni megelőzés. Ezt az elterelési formát először – és igen méltányolhatóan – a fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárásba engedte be a jogalkotó az 1995. évi XLI. törvénnyel. Okaként elsősorban az szolgál, hogy az ezt megelőző években a fiatalkorú bűnözők száma jelentős emelkedést mutatott. A fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárások a nemzetközi ajánlásokat, valamint a jogi megoldásokat tekintve is sokkal inkább a speciális prevenció megvalósítását, a börtönbüntetés és a szinte szükségképpen vele járó stigmatizáció elkerülését célozzák. Az elért sikerek eredményeként, ami részben annak volt köszönhető, hogy a szabadságvesztéssel való fenyegetettség valamilyen pozitív, a helyes életvitel irányába terelő magatartási szabály elrendelésének lehetőségével párosult, az 1998. évi LXXXVII. törvény alapján 1999. március 1-jétől a felnőttekkel szembeni eljárásban is alkalmazhatóvá vált.⁸ A másik hasonlóan fontos lépés a mediáció, vagyis a közvetítői eljárás bevezetése volt 2006-ban.⁹

⁷ Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS).

⁸ Az új büntetőeljárás kódexben is megtalálható a vádemelés elhalsztása jogintézménye, de elnevezése változott: *feltételes ügyési felfüggesztés* (Be. 416. §).

⁹ Erről lásd részletesen Barabás A. Tünde *A resztoratív igazságszolgáltatás* című fejezetét.

A kettős nyomvonalú büntetőpolitika mellett foglalt állást hazánkban a 2004-ben életbe lépett első komplex, a társadalom szélesebb köreire is támaszkodó bűnmegelőzési program: a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája, amely kiemelte azt is, hogy a börtön nemcsak drága és kevésbé hatásos megoldás, de messze nyúló káros következményei is vannak, úgymint a stigmatizáció vagy a családi kapcsolatok megszakadása, ezért fontos különösen az elterelés ott, ahol lehetséges.¹⁰

A 2013-as új Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia¹¹ (NBS) a „Bűnisméltés megelőzése” prioritásként megfogalmazott pontjában szintén hangsúlyozza a szabadságvesztés lehetőség szerinti elkerülését, és a beavatkozás módjaként az elítéltek reintegrációjának elősegítése mellett kiemeli az alternatív szankciók és helyreállító módszerek alkalmazásának erősítését.

Az NBS szerint a költségek csökkentése és a hatékonyság fokozása érdekében szükséges a kevésbé súlyos, a „kiskriminalitás” körébe tartozó bűncselekmények eltérő kezelése és az enyhébb súlyú bűncselekményt elkövetőkkel szemben a diverziós megoldások és az alternatív szankciók alkalmazása. A stratégia az intézkedések és büntetések megválasztásánál és végrehajtásánál is kiemelt figyelemmel mérlegeli, hogy azok mennyire alkalmasak a bűnözés csökkentésére és az igazságszolgáltatás tehermentesítésére. Új szempont az „állampolgárok mint adófizetők érdeke”, ami szintén a diverziós megoldások és nem a rövid tartamú szabadságvesztések irányába hat.¹²

3.1. Helyzetkép a szabadságvesztés alkalmazásáról Magyarországon

Magyarországon az elmúlt tíz évben folyamatosan növekedett a börtönnépesség. Ez összefüggésben van az átlagos fogvatartási időtartam emelkedésével, valamint azzal, hogy szemben a korábbi ítélkezési gyakorlattal, amely a pénzbüntetést alkalmazta leggyakrabban (2010-ben 44% körül), 2010 óta a szabadságvesztés a domináns büntetési nem (2013-ban 37%). (NAGY 2015) A fogvatartotti populáció átlagos létszáma a 2010 és 2016 közötti időszakban folyamatosan növekvő tendenciát mutatott. A fogvatartottak átlagos létszáma a 2014 és 2017 közötti időszakban a 18 ezer fős érték körül mozgott. (BVOP 2018a). Éves átlagban ez 135–143%-os „telítettséget” jelent. Ez a telítettség azonban egyes börtönökben akár a 160%-ot is meghaladhatta. A 2017. év végi adatok szerint az összes fogvatartott kevesebb mint fele első büntényes, 40% körüli a visszaesők aránya, amelyből 10,40%-ot a visszaesők, 17,25%-ot a többszörös visszaesők, 11,17%-ot a különös visszaesők, 2,42%-ot az erőszakos többszörös visszaesők tesznek ki. (BVOP 2018b) Ez jól mutatja a szabadságvesztés alapvetően kevésbé visszatartó hatását.

Egy az International Centre for Prison Studies által végzett összehasonlító vizsgálat eredményei szerint 2016-ban Magyarország az élvonalban helyezkedett el a zsúfoltság tekintetében az európai börtönök sorában (lásd az 1. táblázatot).

¹⁰ Forrás: www.bunmegelozes.hu (Letöltés: 2020. 02. 11.)

¹¹ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

¹² 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

1. táblázat
A börtönök átlagos telítettsége az EU-ban

Rangsor	Ország	Átlag- telítettség (%)
1	Magyarország	130,5
2	Szlovénia	114,3
3	Franciaország	113,9
4	Portugália	112,4
5	Ciprus	112,3
6	Belgium	111,1
7	Egyesült Királyság (Anglia és Wales)	111,0
8	Olaszország	108,4
9	Cseh Köztársaság	104,4
10	Románia	103,3
11	Finnország	98,4
12	Görögország	98,1
13	Észtország	96,3
14	Ausztria	95,1
15	Horvátország	93,6
16	Dánia	92,5
17	Luxemburg	92,3
18	Málta	91,1
19	Szlovákia	90,4
20	Írország	89,6
21	Lengyelország	86,7
22	Bulgária	85,6
23	Spanyolország	84,2
24	Svédország	84,2
25	Németország	83,5
26	Litvánia	79,1
27	Hollandia	77,0
28	Lettország	59,5

Forrás: International Centre for Prison Studies, 2016. (www.prisonstudies.org/)

A büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága növeli az intézeteken belül a feszültséget, gerjeszti az erőszakot és a szabályszegések valószínűségét, valamint az elítéltek egymásra gyakorolt káros hatását.¹³ A krónikus túlzúfoltság oka részben az ítélkezés szigorodása,

¹³ Forrás: www.bunmegelozes.hu (Letöltés: 2020. 02. 11.)

részben pedig a férőhelyek ehhez képest kis száma. Az egyre szélesebb körben alkalmazott szabadságvesztés-büntetések tehát fokozzák a börtönök túlszűfolttságát. Az ebből adódó válság túlterheli a büntetés-végrehajtási intézeteket, így működési anomáliák és funkcionális zavarok keletkezhetnek. Ezért mindenképpen érdemes arra törekedni, hogy csak az kerüljön börtönbe, akinek feltétlenül szükséges, mert a büntetés célja másként nem érhető el.

Magyarországon tehát, mint azt az adatok mutatják, a büntetőpolitika első olvasatra egyértelműen az egyre szigorodó, megtorló, szabadságelvonással járó megoldásokat előtérbe helyező irányba váltott az elmúlt évtizedben. Ez azonban főképpen a súlyos bűncselekmények megelőzése, illetve a veszélyes bűnelkövetők semlegesítése területén mutatkozik meg (lásd például „három csapás” törvénye, amelynek nem titkolt célja az volt, hogy hosszú időre kirekessze a társadalomból azokat, akik egymás után többször, súlyos személy elleni erőszakos bűncselekményeket követnek el).

Nem tagadható ugyanakkor, hogy mindeközben – akár az új Btk. egyes változásait, akár a büntetőeljárás törvény kínálat lehetőségeit tekintjük közelebbről – megtalálható, sőt szélesedett a börtönt elkerülő megoldások köre (lásd például a jóvátételi munka bevezetése vagy a tevékeny megbánás lehetőségének szélesítése).

3.2. Alternatív büntetések Magyarországon

Alapvetően *kettős nyomvonalú* a büntető felelősségre vonási rendszerünk, amelyben a viszonylag kisebb és közepesen súlyos bűncselekmények esetében, illetve az első bűntényüket elkövetőkkel szemben elsősorban az alternatív megoldások különböző formáit alkalmazzák, *amelyek célja a nevelés, a prevenció*. A másik oldalon a súlyos bűncselekmények elkövetőivel, illetve a fokozottan veszélyes visszaeső elkövetőkkel szemben a büntetés szigorát kell érvényesíteni. Végül Nagy Ferenc egy új, harmadik nyomvonal megjelenését említi, a sértett, illetve a közösség kiengesztelését szolgáló, helyreállító igazságszolgáltatási eszközrendszer térnyerése kapcsán. (NAGY 2015)

A szankciórendszeren belül a szabadságvesztést elkerülő alternatív büntetések (amelyek lehetnek a Btk. kategorizálása szerint intézkedések is) a következők: a *felfüggesztett szabadságvesztés*, a *próbára bocsátás*, a *feltételes szabadságra bocsátás*, amelyek mellett *pártfogó felügyelet* rendelhető el.¹⁴ Emellett vannak az úgynevezett közösségi büntetések, a *közérdekű munka*, valamint a *jóvátételi munka*, amelyek alapvetően a sérelem szimbolikus jóvátételét tűzik ki célul. Kerecsi a szabadságvesztés-büntetés kiváltására szolgáló *elektronikus felügyelet* is az alternatívák között említi. (KERECSI 2016) Meg kell jegyezni, hogy valójában idetartoznak azok a büntetések és intézkedések, amelyek a szabadságvesztést hivatottak kiváltani, így idesorolható a *pénzbüntetés* is.

¹⁴ A magyar Btk. büntetési rendszere dualista, megkülönböztet büntetéseket és intézkedéseket, amelyek önállóan és együttesen is alkalmazhatók. Erről lásd Pallo József *Szankciók Magyarországon* című fejezetét.

Az alternatív büntetések fokozott alkalmazását segíti elő az a szabály, hogy a legfeljebb háromévi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekményeknél lehetőség van alternatív szankció, azaz a szabadságvesztésnél enyhébb büntetési nem alkalmazására.

Az új büntetőeljárás törvénynek¹⁵ is kinyilvánított célja a diverzió körének szélesítése és kiterjesztése, itt elsősorban pergazdaságossági szempontok játszanak szerepet, mint az eljárások időszerűségének és hatékonyságának javítása. Erre már a régi Be.¹⁶ is számos elterelést támogató megoldást kínált. Ezek mellett a jól működő elterelési formák mellett az új Be. bevezette a terhelt beismerésén és együttműködésén alapuló új eljárási formát, az *egyezséget*.

Az alternatívák kapcsán mindenképpen fontos a pártfogó felügyelet intézményének bemutatása. Ez az intézkedés önállóan nem, csak büntetés (szabadságvesztés), illetve intézkedés (próbára bocsátás, jóvátételi munka), valamint a Be.-ben szabályozott feltételes ügyészi felüggesztés mellett rendelhető el. A pártfogó felügyelő munkája kettős: részben kontrollálja az elkövetőt, részben pedig támogatja a társadalomba való beilleszkedését. A Bv. törvény¹⁷ külön szabályozza a hatáskörébe tartozó pártfogó felügyelet szabályait. (NAGY 2015)

A pártfogók feladata az elkövetők reintegrációjának elősegítése, a kriminális viselkedés megváltoztatása, az elkövetők reintegrációhoz szükséges készségeinek erősítése, illetve a társadalmi beilleszkedéshez szükséges körülményeik rendezése. A pártfogó felügyelők a gyermekvédelmi tevékenységükkel a gyermekek kriminális veszélyeztetettségének csökkentését szolgálják. Emellett feladatuk a büntető, illetve szabálysértési ügyekben alkalmazott *közvetítő eljárások lefolytatása*. A pártfogó felügyelők egyéb tevékenységeik során is elősegítik a megsérült közösségi kapcsolatok helyreállítását, az elkövetők felelősségvállalását és az áldozatok szükségleteinek érvényesítését. Ők felügyelik *a közösségi szankciók hatékony végrehajtását*.

A pártfogó felügyelet végrehajtása a Pártfogó Felügyelői Szolgálat feladata. A pártfogó felügyelői tevékenységet a nagyobb megyékben és a fővárosban a kormányhivatalok Gyámügyi és Igazságügyi Főosztályán, a kisebb megyékben a Hatósági Főosztályán dolgozó pártfogó felügyelők végzik (ide nem értve a bv. pártfogó felügyelőket).¹⁸

2014-ben a pártfogó felügyelői tevékenységek egy része a megyei/fővárosi kormányhivataloktól a büntetés-végrehajtási szervezethez került. Ez minden olyan feladatot érint, amely a jogerős szabadságvesztés-büntetést töltő elítéltek ügyeiből adódik. Ennek értelmében tehát a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő olyan hivatalos személy, aki: 1. a támogató és kontrollfunkciók érvényesítésével végrehajtja a törvény alapján fennálló vagy elrendelt pártfogó felügyeletet; 2. az igazságügyért felelős minisztérium, a törvényszék és a bv. szerv megkeresésére környezettanulmányt vagy pártfogó felügyelői szakértői véleményt készít a döntések megalapozásához; 3. aktívan és hatékonyan részt vesz az elítéltek szabadulásra történő felkészítésében; valamint 4. segítséget nyújt a szabadult elítéltek részére a társadalomba való visszailleszkedésükben. Funkcióját tekintve bűnmegelőzési

¹⁵ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

¹⁶ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

¹⁷ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

¹⁸ Forrás: <http://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/partfogo-felugyeloi-szolgalat> (Letöltés: 2020. 02. 11.)

szakember, akinek legfőbb célja a szabadulás előtt álló és szabadult elítéltek eredményes reintegrációja, ezáltal a visszaesési kockázatuk csökkentése.¹⁹

Felhasznált irodalom

- BARABÁS Andrea Tünde (2004): *Börtön helyett egyezség. Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- BECCARIA, Cesare (1989): *A bűnökről és a büntetésekről*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- BVOP (2018a): *Börtönstatisztikai Szemle*, 4. évf. 1. sz.
- BVOP (2018b): *A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2017*. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága.
- FOUCAULT, Michel (1990): *Felügyelet és büntetés: A börtön története*. Budapest, Gondolat.
- GÖNCZÖL Katalin (1991): *Bűnös szegények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- GYÖRGYI Kálmán (1984): *Büntetések és intézkedések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Budapest, Akadémiai.
- KELEMEN Ágnes (1991): Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása és a Magyarázó Megjegyzések a büntetőeljárás egyszerűsítése tárgyában. *Magyar Jog*, 38. évf. 12. sz. 741–750.
- KEREZSI Klára (2006): *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest, CompLex.
- KEREZSI Klára (2016): Alternatív szankciók és közösségben végrehajtott büntetések. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 910–927.
- NAGY Ferenc (1986): *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- NAGY Ferenc (1991): Javaslatok a Btk. egyes büntetési nemeinek módosítására. *Magyar Jog*, 38. évf. 2. sz. 72–76.
- NAGY Ferenc (2015): A szankciórendszer. *Jogtudományi Közlöny*, 70. évf. 1. sz. 1–15.
- PUSZTAI László (1991): Elterelés a büntető útról. In GÖDÖNY József szerk.: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 28*. Budapest, BM Kiadó. 7–40.
- RUZSONYI Péter (2003): Európai börtönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle*, 22. évf. 4. sz. 43–56.
- RUZSONYI Péter (2014): Pönológiai alapvetések. In RUZSONYI Péter szerk.: *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó. 199–227.
- SCHNEIDER, Hans Joachim (2005): Die gegenwärtige Lage der internationalen, der europäischen und der deutschsprachigen Kriminologie. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, Vol. 152, No. 6. 351–365.
- SZABÓ András (1990): Megelőzés és arányos büntetés. *Magyar Jog*, 37. évf. 11. sz. 897–911.
- United Nations (1995): Alternatives to imprisonment and measures for the social resettlement of prisoners. In *Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Report of the Secretary-General*. Manuscript. Milan, United Nations.
- VIGH József (1992): *Kriminológiai alapismeretek*. Budapest, Tankönyvkiadó.

¹⁹ Forrás: <https://bv.gov.hu/hu/a-buntetes-vegrehajitasi-partfogo-felugyelet> (Letöltés: 2020. 02. 11.)

Vákát oldal

Szankciók Magyarországon

(A büntető jogkövetkezmények rendszerének vázlata)

Pallo József

Bevezetés

Minden modern jogrendszer jellemzője, hogy a jogi berendezkedés egyik alappilléret képező büntető jogterület (jogtudomány) *trichotomikus struktúrában* épül fel. E hármastagozódás egyes szegmenseit az anyagi büntetőjog, az alaki (eljárás) büntetőjog, valamint a büntetés-végrehajtási jog képezi. E tudományterületek jellemzője, hogy egymással szorosan összefüggő és induktív hatásmechanizmus mentén működnek, biztosítva ezzel azt, hogy a büntetőjog maradéktalanul megfeleljen a vele szemben támasztott jogállami feltételrendszernek.

1. A büntetőjog-tudomány tagozódása

A *hatályos büntető törvénykönyv* a 2012. évi C. törvény (Btk.) és annak kiegészítő rendelkezései. A Btk. határozza meg többek között a bűnelkövetővel szemben alkalmazható jogkövetkezmények (büntetések és intézkedések) körét, alkalmazásuk törvényi feltételeit. Ugyancsak a Btk. rendelkezik a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának fokozatok szerinti differenciálásáról, azaz az anyagi jogi törvény jelöli meg, hogy kik és milyen feltételek mellett töltik a büntetésüket fegyház-, börtön-, illetve fogházfokozatban. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a korábbi szabályozásokkal szemben a hatályos Btk. már nem tartalmaz kifejezetten végrehajtási rendelkezéseket, azok a végrehajtási joganyagba épültek be, eleget téve ezzel a profiltisztítás modern kodifikációs követelményének.

A büntetőjogi felelősségre vonás államilag és jogilag szabályozott rendje, az eljárásban szereplők jogállása, az alkalmazható kényszerintézkedések rendszere a *büntetőeljárásról* szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) rendelkezéseiben található meg. Fontos, hogy a Be.-ben szereplő kényszerintézkedések jellegüket tekintve mindig az eljárás sikerének biztosítása érdekében, akár az eljárás alá vont személy szabadságának elvonása mellett alkalmazhatók. Ezek azonban semmiképpen nem a büntetés előrehozását célozzák.

A *büntetések és intézkedések végrehajtása*, illetőleg más, a büntetés-végrehajtási feladatok körében alkalmazott jogszabályok között kiemelkedő helyet foglal el a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. törvény). A jogszabály hangsúlyos része a szabadságvesztés végrehajtásának szabályait öleli fel. Új elem egyebek mellett a szabadságvesztésre vonatkozó alapelvek rögzítése, az úgynevezett progresszív rezsimszabályrendszer, illetve a reintegrációs őrizet bevezetése, a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet felállítása.

Hangsúlyozandó tehát, hogy a büntetőjog három ágazata között rendkívül szoros a kapcsolat; mindhárom jogágazat társadalmi funkciója azonos: a bűnözés elleni küzdelem állami, jogi eszközeinek megszervezése, amely feladatot mindhárom jogágazat a maga sajátos eszköztárával old meg.

2. A büntetőjogi szankciórendszer jellege

A büntetőjogi normának a jogkövetkezmény fogalmi elemét képezi. A bűnösség alapján kiszabott büntetés azonban sok esetben nem tudja érvényre juttatni a büntetőjog megelőző feladatát, mert az alkalmazott büntetés tartama szerint, illetve sok esetben tartalmilag sem elégséges ahhoz, hogy a prevenció célja érvényesüljön. Ebben a kontextusban merül fel a *jogkövetkezmények monizmusának, illetve dualizmusának* problematikája. (NAGY 1986, 37.)

A *monista jogkövetkezmény-rendszer* szerint egy meghatározott bűncselekményhez kapcsolódóan a törvény a szankciónak csak egyetlen fajtáját írhatja elő, és ennek megfelelően a bíróság csak ezt a jogkövetkezmény-típust alkalmazhatja. Ennek a büntetőszankciónak egyetlen neme lehet, a büntetés vagy intézkedés. A monista szankciórendszer kialakításának egyik érdekes példáját jelenti az a megoldás, amikor csak az elkövető személyiségéhez igazodó társadalomvédelmi intézkedéseket kívánja alkalmazhatóvá tenni. A tisztán monista intézkedési jog bevezetésének talán legnagyobb kritikája, hogy mind törvényességi, mind hatékonysági szempontból aggályosnak tekinthető.¹

A *dualista megoldás* a jogkövetkezmények kettősségét foglalja magában, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ítélkező bíró a bűncselekmény elkövetése miatt mind a büntetést, mind az intézkedést elrendelheti, illetve el kell rendelnie. A dualizmus eredeti értelmében (konjunktív dualizmus) több ország büntetőjogában is érvényesül, így például az olasz büntetőjogban alkalmazható a szankció formája, és amennyiben adott esetben fennáll alkalmazhatóságuk lehetősége, úgy mindkettőt elrendelik és végre is hajtják. A dualista elvet is éles kritikával lehet illetni, mert ha az elítélt személy felől tekintünk rá, akkor mind az intézkedés, mind a büntetés egyaránt hátrányként jelentkezik számára, tehát az intézkedésjelleg fellazulhat. Mindezek ellenére elmondható, hogy a dualista megközelítés – figyelemmel az uralkodó nemzetközi példákra is – jobban közelít a jogállami, törvényességi és garanciális követelményekhez, mint a monista szisztéma.

A *büntetések és intézkedések elhatárolása* nem könnyű feladat. Ahhoz, hogy ezt meg lehessen vizsgálni, célszerű számba venni a két kategória közötti rokon vonásokat. Mindkettőben központi elem az elkövetővel szemben alkalmazott hátrány megjelenítése, és ebben a körben mellékes, hogy a büntetésnél a hátrány célzott, míg az intézkedésnél ez morális jelleget ölt. Nyilvánvaló, hogy az elkövető mindkettőt *malumként* fogja értékelni. A meghatározott bűncselekmény törvényi tényállását ki kell merítenie az elkövetői magatartásnak, sőt ha az érintett személy társadalomra veszélyes állapota az intézkedés alkalmazásának az oka, akkor is valamely deliktumhoz kell tapadnia. Levonható tehát a következtetés, miszerint érvényesülnie kell a *nulla poena sine crimine* elvének. Mindkettő elrendelésének és ennek megfelelő alkalmazásának további előfeltétele az elkövetés előtti megfelelő jogszabályi háttér megléte, azaz hogy

¹ Ugyanakkor nem minden állam veti el egyértelműen ezt a fajta struktúrát, mert például a legtöbb USA-tagállam vagy Svédország szabályozása többé-kevésbé következetesen keresztülviszi a monista megoldást.

érvényesül a *nulla poena sine lege* elv is. Azonos kriminálpolitikai funkciót tölt be mindkettő, hiszen vitathatatlan céljuk a társadalom védelme, továbbá ugyancsak közös az individuális (speciálpreventív) cél.

Végezetül az is szembevetendő, hogy a végrehajtás nem mutat kirívó különbségeket a szabadságvesztés-büntetés és a személyi szabadságot elvonó vagy korlátozó intézkedések között, kivéve a tisztán gyógykezelési szankciókat. A belső processzus rendszere hasonló mindkettőnél, azonban nem vitatható, hogy azokban az intézményekben, ahol ezeket végrehajtják, különbség mutatkozik a fogatosításban.

A büntetések tekintetében jellemző, hogy azok tartama pontosan meghatározott, míg az intézkedéseknél a határozatlan tartam is szerepet kaphat. Napjainkban ez a fajta különbségtétel már nem olyan éles, mert ezt az elvet áttöri egyrészt az, hogy egyes országokban ismeretes a határozatlan tartamú büntetés, amely az elkövetett cselekmény súlyához igazodik, másrészt előfordul, hogy az abszolúte határozatlan tartamú intézkedésnél csak a felső határt, azaz a maximális tartamot írják elő. Ennek fényében ezen elhatárolási szempont erősen viszonylagossá válik, de kétségtelenül nem hagyható figyelmen kívül.

Az alkalmazás alapja szintén alkalmas lehet az elhatárolás kérdéskörének vizsgálatára, különös tekintettel a beszámíthatóság értékelésére. Sajátos átalakulás figyelhető meg ezen a téren, mert a korábbi regula, miszerint büntetést csak beszámítható és bűnösen cselekvő elkövetővel szemben lehet alkalmazni, ellenben intézkedés a nem beszámítható vagy beszámíthatatlan, ezért nem bűnös személlyel szemben is fogatosítható elv nem érvényesül a maga teljességében, ezért a változás gyakorlatilag gyengülő jelleget ad a jogi megítélésnek.

Éles különbözőség jelentkezik az elérni kívánt közvetlen célok megítélésében is annak ellenére, hogy mindkettő általános célja közös, mert a társadalom védelmét állítja középpontba. Az általános cél különböző közvetlen célokon keresztül valósul meg, mert a büntetés a maga retributív jellegével visszatartóan hat a konkrét bűnelkövetőre és a társadalom valamennyi tagjára annak érdekében, hogy ne kövessenek el bűncselekményt. Nyilvánvalóan következik ebből, hogy a büntetés a generális és a speciális prevenció céljait egyaránt szolgálja.

Az intézkedés csak és kizárólag speciálpreventív célokat szolgálhat, azonban néha együtt járhat bizonyos generálpreventív hatással. Ez adott a potenciális szabadságelvonásban nyugvó hátrány révén, amelyet az elkövető és a társadalom egyaránt érzékel. A kiszabott szankció utóéletében fontos kiemelni, hogy a büntetéshez büntetett előéletet jelentő hátrányos jogkövetkezmények társulnak, míg az intézkedés alkalmazása nem eredményezi ugyanezt.

Kimondható tehát, hogy a haladó kriminálpolitikai tendenciák egyértelműen arra mutatnak, hogy a két büntetőjogi szankciónem közötti különbségek egyre jobban eltűnnek, ezért a büntetés és intézkedés határozottan közeledik egymáshoz, de teljes azonosságot soha nem eredményeznek. (NAGY 2013, 144; RUZSONYI 2012)

Mіндеzek után ki kell térni a büntetőjogi intézkedések osztályozásának bonyolult kérdésére is. Elméleti lehetőségek sora nyílik meg a különféle klasszifikációs alapok tekintetében, így szóba jöhet a *perszonális* (személyi), illetve *reális* (tárgyi) csoportosítás. Ebben a rendszerben a *perszonális kategóriába* sorolandók azok az intézkedések, amelyek az elkövető személyét érintik, és ennek következtében személyes szabadságát vagy valamely jogát elvonják, illetve korlátozzák. A *reális csoportba* tartoznak azon intézkedések, amelyek az elkövető dolgára, vagyonára vonatkoznak, és valamely vagyoni jogát vonják meg.² Az ilyen felosztást sajátos

² Hatályos jogunkban idesorolandó az elkobzás, illetve a vagyonelkobzás.

viszonylagosság jellemzi, ami abban nyilvánul meg, hogy szétválasztja a személy dologra vonatkozó vagyoni és egyéb jogait. (RUZSONYI 2014) Nem veszi figyelembe ez a megoldás, hogy ezek a jogok igen gyakran szorosan egymáshoz kapcsolódnak, ezért bizonyos intézkedések kiszabásával beszűkítik az elkövető jogait, ami jogilag aggályos helyzetet eredményezhet.

Mégis a legszemléletesebb elhatárolási szempont az intézkedések *alkalmazási célja és tartalma szerinti differenciálás*, amely a következő kategóriákat eredményezi: nevelő-intő, gyógyító és kuratív, illetve izoláló, azaz kifejezetten elkülönítő jellegű biztonsági intézkedések. Jellegüknek megfelelően a nevelő-intő típusú intézkedések olyan elkövetőkkel szemben alkalmazhatók, akiknek cselekménye nem érdemel büntetést, tehát a klasszikus értelemben vett megbüntetésük szükségtelen. Gyógyító és kuratív intézkedések abban az esetben jöhetnek szóba, ha az elkövető élethelyzete,³ elmeállapota adekvát gyógykezelést igényel, amelyet jellemzően büntetés-végrehajtási intézményben⁴ vagy szabadlábon ellenőrzés mellett hajtanak végre. Azokban az esetekben, ahol megjelenik a személyi szabadság elvonásának ténye, izoláló jellegű intézkedésekről beszélhetünk. Ezek célja elsősorban az, hogy az újabb bűncselekmény elkövetését az elkövető társadalomból való ideiglenes és célzott kivonásával akadályozzák meg.

3. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása

A szabadságvesztés-büntetés *végrehajtásának rendje* tartalmilag a bv. szervezet feladatkörébe tartozó törvényben rögzített, a személyi szabadság elvonása végrehajtásának módjait, valamint folyamatát – a befogadástól a bv. intézet végleges elhagyásáig terjedő időszakban az elítélt életszakaszának valamennyi tudatosan irányított programját vagy megengedett eseményét – jelenti. A végrehajtás módját döntő mértékben a végrehajtó szervezet számára kötelező feladatok, az elítéltek jogainak és kötelezettségeinek a terjedelme, a börtönszemélyzetnek az elítéltekkel kialakított viszonya, az elítéltekkel kapcsolatos bánásmód határozzák meg. A bv. szervezet feladatai közül a végrehajtás módja szempontjából lényeges, hogy gondoskodnia kell az elítéltek és egyéb fogvatartottak elkülönítéséről és differenciált elhelyezéséről.

A végrehajtási módok törvényi meghatározása, a végrehajtási fokozatok közötti különbségek a büntetés egésze vagy túlnyomó része alatti fenntartása a szigor sajátos manifesztációjában ölt testet. A büntetés szigora elsősorban a büntetés tartamában fejeződik ki, amely *az idő múlásával és az elítélt jogkövető magatartásának függvényében* enyhíthető. Ez alapján az erre a célra kialakított jogintézmények alkalmazásával feloldható a tett-központú ítélkezés és a személyiség-központú végrehajtás közötti ellentmondás. A szabadságvesztés törvényes végrehajtása, az ehhez szükséges rend és fegyelem fenntartása érdekében a fogva tartás rendjét és biztonságát a fogvatartott önkéntes jogkövetésre való ösztönzésével, a jogszabályoknak megfelelő őrzéssel, felügyelettel, ellenőrzéssel, a szükséges intézkedések megtételével, végső esetben kényszerítő eszköz alkalmazásával kell megvalósítani, aminek elemei az ösztönzés (jutalmak), illetve a rend megszegőivel szemben hátrányok (fegyelmi büntetések) alkalmazása.

Az elítélteknek pozitív irányú befolyásolása a 20. század elejétől összhangban állt a szabadságvesztés végrehajtásának humán tartalmú (speciálpreventív) célkitűzésével. A második

³ Idesorolando elsősorban az alkoholista életmód és a kábítószer-függőség.

⁴ A jelenlegi megoldás szerint a kényszergyógykezelés az IMEI-ben (Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet) történik, amely a büntetés-végrehajtási szervezet egyik intézménye.

világháború után az észak-amerikai kontinensen és Nyugat-Európában a *treatment ideológia*, hazánkban az 1960–70-es években elterjedt átnevelési szemlélet egyaránt az elítéltek morális átalakítását, a bűnelkövetéstől belső meggyőződésükből fakadó tartózkodást tűzte ki célul. Ennek elérését főképpen pszichológiai, pedagógiai módszerekkel látták megvalósíthatónak, azonban e filozófia az utóbbi évtizedekben jelentős mértékben *átértékelődött*. Az elítéltek megváltoztatására irányuló törekvések a gyakorlatban irreálisnak, túlnyomórészt megvalósíthatatlannak bizonyultak, ezért olyan modell alakult ki, amely nem mond le az elítéltek pozitív irányú befolyásolásának hatásrendszeréről, de azt az elítéltek számára a társadalomba visszatérés esélyét javító készségük és képességeik, személyes erőforrásaik fejlesztésére ajánlja. Éles *paradigmaváltás* valósul meg, ugyanis nem az elítéltek személyiségének átalakításával próbálkozik, hanem lehetőséget kínál önmaguk megváltoztatására.

A bv. szervezet tevékenységével kapcsolatban két nagy kíváncságot fogalmazódik meg. Az első az, amelyet a társadalom – még napjainkban is – fokozottan elvár: a fogvatartottak őrzése. Szorosan ehhez köthető a szakmailag kiemelkedő színvonalú munkáltatás, oktatás, kapcsolattartás, vallásgyakorlás, rehabilitációs programok. Ezek nem azonosak a reintegrációval, mégis rengeteg átfedésen keresztül „függőhídként” vezetnek a szabadulás utáni beilleszkedéshez. Ezt tekinthetjük úgy is, mint a számunkra mérvadó külső elvárást. Nyilvánvaló az is, hogy a büntetés végrehajtása nem lehet azonos csak a szabadságelvonással, és nem elégedhet meg csak a biztonság elérésével, azaz nem egyenlő a humánus őrizet kategóriájával. Ennél filozófiájában is többet kell jelentenie, és ezt a minőséget hozza magával a tevékenység másik része, amelyet akár küldetesként is lehet azonosítani, ez pedig a Bv. törvény által fókuszba helyezett *reintegráció* kérdése, amely szellemiségében és módszereiben is felváltotta a korábban nevelésként azonosított munkát. (PALLO 2017, 129.)

Az elítélt személyiségének pozitív irányú befolyásolásához a nemzetközi szakirodalom minden olyan tevékenységet felsorol, amely *az elítélt fizikai vagy mentális egészségének megőrzését, illetve helyreállítását* célozza, a reszocializációt, reedukációt, rehabilitációt, integrációt. A magyar büntetés-végrehajtási szabályozás ezt a pozitív irányú befolyásolást gyűjtőfogalommal *reintegrációnak* nevezi, és idesorolja az elítélt megismerését, foglalkoztatását, önképzését, szabadidős programjának szervezését, jutalmazását, fegyelmi felelősségre vonását, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatását.⁵

Az elítéltek reintegrációjának kiemelt területe az érintettek célszerű *foglalkoztatásának*, a rendelkezésre álló idő pozitív és konstruktív eltöltésének biztosítása, így a szervezett foglalkoztatás bármely formája mérsékelheti a börtönbüntetéssel járó káros hatásokat. Feladata, hogy elősegítse az elítéltek szellemi és fizikai erejének fenntartását, olyan alap- és szakműveltség megszerzését, amelynek alapján növekedik esélyük a szabadulás utáni visszailleszkedésre.

A fogvatartottak iskolai végzettsége, előképzettsége mindenütt alacsonyabb a társadalmi átlagnál, ami jelzi, hogy a bűnelkövetők többségénél a normál szocializációs folyamatokban zavarok keletkeztek. A szabadságvesztés során e hiányok pótlásával elő kell segíteni a beilleszkedés műveltségi feltételeinek javítását.

Az elítéltek munkáltatása a foglalkoztatás egyik leggyakoribb és kiemelten fontos formája. A munkavégzés hatékonyságáról az elmúlt évtizedekben szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy az elítéltek személyiségátalakító funkciójához fűződő remények túlzóak

⁵ Erről részletesen lásd Forgács Judit *Prizonizáció és kapcsolattartás – a reintegráció gátló és segítő tényezői a büntetés-végrehajtásban* című fejezetét.

voltak. A jogalkotó azonban a hatályos szabályozásban is képviseli azt a felfogást, hogy a rendszeres munkavégzés segíthet a börtön károsító hatásainak csökkentésében, gátolhatja az elítélt testi-lelki kondíciójának hanyatlását, és a munka eredményéből fakadó sikerélmények és anyagi-erkölcsi elismerések növelik pénztartalékát, fokozzák önbizalmát. A munkavégzés, különösen ha szakmai gyakorlottság megszerzésével és fejlesztésével is jár, alkalmassá válhat egy rendezettebb, anyagi és létbiztonságot is kínáló életmód előfeltételeinek megteremtésére. Az elítéltek munkavégzésének szabályai fokozatosan közelítenek a szabad munkavállalókra és munkáltatókra vonatkozó munkajogi rendezéshez, azonban néhány alapkérdésben különbség figyelhető meg. Az elítélt munkavégzése nem a munkáltató és a munkavállaló szabad elhatározásából létrejött szerződésen alapul, hanem a jogszabálynak az elítélt számára kötelező munkavégzést előíró rendelkezésén. Az elítélt munkavégzése tehát nem a munkajogviszony, hanem a büntetés-végrehajtási jogviszony keretein belül értelmezhető speciális jogviszony. Az elítéltek munkáltatásának sajátosságai abban mutatkoznak, hogy egyfelől a munkáltatónak (a bv. szervezetnek) korlátozottak a lehetőségei a munkavégző elítélttel szemben, a korlátokat a munkajog alapvető szabályai állítják, másfelől az elítéltek munkáltatásánál a bv. szervezetet nagyobb jogkör illeti meg a munka kijelölése, a díjazás megállapítása, a munkafeltételek meghatározása terén. Ugyanakkor a bv. szervezetet nagyobb felelősség is terheli, mert az elítéltekkel szemben foglalkoztatási, illetve ha az elítélt valamilyen okból nem végez munkát, eltartási kötelezettsége is van.

Az elítéltek reintegrációjára, börtöntűrő képességére, illetve a társadalomba visszailleszkedés szubjektív szándékára és objektív feltételeire egyaránt kiható terület a *személyes kapcsolatrendszer fenntartásának* támogatása. Ez elsősorban a meglévő családi kapcsolatok megőrzésére, ápolására irányul.

A Bv. törvény a reintegrációs gondozás fogalmának bevezetésével elhatárolta a bv. intézetekben végzett intézeti és pártfogó felügyelői feladatokat az utógondozás ellátásától, amely a pártfogó felügyelők által, a szabadult elítéltek körében végzett reintegrációs tevékenység. *Az utógondozás* a szabadságvesztés-büntetés letöltését követően a szabadulás után kezdődik, célja a bv. intézetben elkezdett reintegráció folytatása a szabad élet körülményei között. Az utógondozás komplex tevékenység, kiterjed minden olyan területre, amelyben a volt fogvatartott segítséget igényel, így *a sikeres reintegráció kiemelten fontos állomása.*

Felhasznált irodalom

- NAGY Ferenc (1986): *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- NAGY Ferenc (2013): *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban.* Budapest, Akadémiai.
- PALLO József (2017): Karakteres elvek és értékek napjaink büntetés-végrehajtási jogában. *Belügyi Szemle*, 65. évf. 10. sz. 123–137.
- RUZSONYI Péter (2012): Kriminálpedagógiai alapvetések. In HAUZINGER Zoltán – VERHÓCZKI János szerk.: *Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére.* Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 249–264.
- RUZSONYI Péter (2014): Pönológiai alapvetések. In RUZSONYI Péter szerk.: *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó. 199–227.

A resztoratív igazságszolgáltatás

Barabás A. Tünde

A *resztoratív* vagy *magyarul (kár)helyreállító* szemlélet a bűnözésre adott válasz új útjaként, a hagyományos büntetőeljárás alternatívájaként jelent meg Amerikában, majd Európában, először az angolszász jogterületeken, és hamarosan látványos eredményeket mutatott. Míg a *common law* országokban elsősorban a diverziós, azaz a korai beavatkozással járó resztoratív formák terjedtek el, addig a kontinens többi országára inkább az jellemző, hogy ezek a lehetőségek a büntetőeljárásba ágyazódtak be. Az elért sikerek hatására több országban indultak kísérletek a resztoratív eszközök alkalmazására a büntetés-végrehajtás területén, börtönkörülmények között is.

A resztoratív igazságszolgáltatás alap gondolata *az elkövető, az áldozat és a közösség közötti kiegyezésre/megbékélésre való törekvés, a reintegráció elősegítése*. Ez nem csak az elkövető érdeke. Az áldozattá válással kapcsolatos kutatások szerint a bűncselekmény elszენvedése után, a kezeletlen trauma hatására a sértett könnyen kerülhet olyan állapotba, hogy nem képes a korábbi életvitelét folytatni, bezárkózik, szorong, a kapcsolatai megszakadnak, és az életminősége fokozatosan romlik. Noha ez a súlyosabb, illetve erőszakos bűncselekmények áldozatai körében fordul elő nagyobb gyakorisággal, bekövetkezhet akár „egyszerű” betörés után is, amikor a sértett többet nem akarja (vagy nem meri) az otthonát elhagyni, vagy éppenséggel fél oda visszatérni.

A felek megbeszélésének középpontjában az elkövető cselekedettel való szembenézése, az áldozat nézőpontjának megismerése és a tettes felelősségvállalása áll, ellentétben a megtorló büntetéssel, ahol a „viszontsérelem” okozása a cél. (WRIGHT 1999, 32.) Ez segítheti később az elkövetőt a társadalomba, közösségbe való visszailleszkedésben. A társadalom számára ez azért is fontos, mert a kirekesztés következménye veszélyes szubkultúrák kialakulása lehet. Az elkövetőnek kapnia kell még egy esélyt, hogy a társadalom hasznos tagjának érezhesse magát.

A közösség is részt vesz ebben a folyamatban, és figyel arra, hogy az elkövető és az áldozat ne maradjon egyedül, megvalósuljon a reintegráció, és lehetővé váljon a jóvátétel. A konfliktusmegoldás így számos előnnyel jár: a társadalomnak több biztonságot nyújt, és kevesebb költséggel jár (például a korábbi szabadlábra helyezéssel vagy a sikeres visszailleszkedés következtében). Az áldozat megkönnyebbül, válaszokat kap a kérdéseire, az elkövető önuralmat tanul, hogy hasonló szituációkban ne forduljon elő ugyanaz. A sértett és az elkövető a beszélgetések folyamán elkezd feldolgozni az eseményeket. Előtérbe kerül a felek társadalmi és pszichikai integrációja. (MATT–WINTER 2002)

1. A resztoratív igazságszolgáltatás – elméleti háttér

A resztoratív igazságszolgáltatás elméletének egyik fő kiindulópontja a bűncselekmények értelmezésének új szemlélete, nevezetesen, hogy a bűncselekmény olyan interperszonális konfliktus, amely zavart, károkat és sérelmeket okoz az emberi kapcsolatokban, és ez a konfliktus a bevont érintettek „tulajdona”. (CHRISTIE 1977)

Maga a resztoratív szó helyreállítást, a megsértett rend visszaállítását jelenti, ezért szinonimájaként használjuk a helyreállító igazságszolgáltatás kifejezést is. Az igazságszolgáltatásban való értelmezése egy olyan új irányzatot jelöl, amely a korábbi megtorló (retributív) és megelőző (preventív) szemlélethez képest az áldozat szerepét előtérbe helyezve a neki, illetve a sértett közösségnek okozott károk helyreállítását és az elkövető ezáltal történő reintegrálódását tűzi ki célul.

Tony Marshall (1996) szerint a helyreállító igazságszolgáltatás olyan eljárás, amelynek során minden, a bűncselekmény által érintett fél összejön azért, hogy közösen döntse el a sérelem és következményeinek megoldását a jövőre nézve. Ez tehát egy interperszonális folyamat, azaz olyan eljárás, amely bevonja a közvetlen érdekeltet annak meghatározásába, hogyan lehetne rendbe hozni a tett elkövetésével okozott sérelmet, és miként lehet a továbbiakban ezeket megelőzni. (MCCOLD–WACHTEL 2003)

A formális igazságszolgáltatás és a helyreállító igazságszolgáltatás különbségeit Zehr (2002) a normasértés értelmezése és az ennek megfelelő válaszok alapján a következők szerint csoportosítja (1. táblázat).

1. táblázat

A formális és a helyreállító igazságszolgáltatás különbségei

Büntető igazságszolgáltatás	Helyreállító igazságszolgáltatás
A bűncselekményt az állam elleni tettnek tekinti.	A bűncselekményt személyek közötti konfliktusként értékeli.
Az igazság érdekében az állam képviseli a büntetést/felelősségre vonást.	Az igazságszolgáltatás közvetlenül bevonja az áldozatokat, az elkövetőket és a hozzájuk tartozó közösség tagjait, hogy együtt dolgozzák ki a helyreállítás menetét/módját.
A legfőbb célja, hogy az elkövető „megkapja, amit megérdemel”.	Legfőbb célja az áldozatok szükségleteinek kielégítése, valamint az elkövető felelősségvállalása a kár helyreállításában.

Forrás: a szerző szerkesztése

A resztoratív rendszer hozzájárul az egyén felelősségvállalásának elősegítéséhez, amelynek során az egyén és a közösség együtt keresi a megoldást a bűncselekmények okozta sérelem elhárítására. Az elkövetők felismerik tettük következményeit, megbánást tanúsítanak, és ezzel a jogi megoldástól függően általában elkerülhetik a bírósági eljárást, a büntetést és a stigmatizációt. E rendszer elősegítheti, hogy az emberek közelebb kerüljenek egymáshoz, és erősíti a társadalmi összetartást, a kohéziót. A resztoratív konferenciák alkalmával például összegyűlnek az áldozatok, az elkövetők, segítők és más érintett személyek, hogy megbeszéljék, mi is történt, és hogyan oldható meg az ügy. Az áldozatoknak teljesülhet az a vágyuk, hogy elmondják az elkövetőknek, milyen módon és mértékben érintette őket és családjukat a bűncselekmény, és olyan információkhoz juthatnak, amelyeket csak a tettesek tudnak. (SCHWEIGHARDT 2010)

2. A helyreállító igazságszolgáltatás megvalósulási formái

A resztoratív igazságszolgáltatásnak többféle *megvalósulási formája* alakult ki a különböző társadalmakban aszerint, hogy az eljárás milyen módon vonja be a közös munkába az érintett csoportot: elkövetők (normaszegők), áldozatok (sértettek) és az érintett közösségek, valamint aszerint, hogy ki szervezi és vezeti a megbeszélést, illetve hogy mely konfliktustípusokat és eredményeket célozzák meg. (MCCOLD 2000; MIERS 2001) A fő célok szempontjából ezek lehetnek: a tettes és áldozat közötti békéltetés, közösségi és jogi mediációs eljárások, csoportkonferencia-módszerek, rendőrségi jóvátételi programok, családi konferenciák, békítő- és ítélőkörök.

A resztoratív gyakorlatok lehetnek formális, illetve informális jellegűek. A *formális* resztoratív gyakorlatok közé tartozik a resztoratív konferencia, a családi csoportkonferencia és a családi csoportos döntéshozatal.

A helyreállító igazságszolgáltatás különböző módzatai a büntető igazságszolgáltatás minden szakaszában szerephez juthatnak: a hatékony *bűnüldözés részeként* éppúgy, mint a büntetőútról való elterelés, a *diverzió eszközeként*, illetve az *ítélkezés során* is, sőt a hatékony társadalmi bíraskodásnak és a *büntetés-végrehajtásnak* is részévé válhatnak. (SCHWEIGHARDT 2010)

A helyreállító eljárások, működjenek akár a büntető igazságszolgáltatás részeként, akár annak kiváltását célozva, a következő lépéseket foglalják magukban:

1. a bűncselekmény beismerése (a tények tisztázása, megbeszélése);
2. az ártalmas hatások egymással történő megosztása és megértetése (érzelmek, érdekek, szükségletek kifejezése);
3. megegyezés a jóvátétel feltételeiben (jóvátétel elfogadása);
4. a jövőbeli magatartásról szóló megállapodás elérése (változás keresztülvitele).

Minimumkövetelménye, hogy: 1. be kell vonni az áldozatokat, elkövetőket és ezek közösségeit olyan közvetlen, szemtől szembeni találkozóba, ahol 2. ők határozzák meg a folyamat kimenetelét.

3. Mediáció

A *mediáció* napjainkban a helyreállító módszerek egyik leggyakrabban alkalmazott fajtája, olyan konfliktuskezelő megoldás, amely egyidős az emberiséggel. A büntetőügyek formális bírói ítélkezéstől való elterelése érdekében alkalmazott mediáció az Egyesült Államokban indult meg az 1970-es években. 1978-ban az áldozat-elkövető békéltetés kanadai koncepciója átlépte a kontinens határát. 1979-ben Nagy-Britannia is felállította saját programját, és alkalmazni kezdte a fiatalkorúak eseteiben. A sikerek eredményeként ezt követően megállíthatatlanul terjedt tovább a mediáció Európa-szerte.

Az *Európa Tanács* ajánlása szerint mediáció minden olyan eset, amikor az áldozat és az elkövető felhatalmazást kap, és önkéntesen vállalja, hogy egy harmadik fél (közvetítő) segítségével aktívan részt vesz a bűncselekmény miatt létrejött kár helyrehozatalának meg-

oldásában.¹ Ez a megfogalmazás gyakorlatilag minden lényeges elemről szól, így az elkövető és az áldozat önkéntes vállalásáról, a mediátor segítségéről és a kárhelyreállításról szóló megállapodásról. Nem említi viszont a tettesi oldalon beálló következményt, így például a büntetés csökkenését.

A mediáció végeredményben a bűncselekmény által létrejött konfliktust úgy segít megoldani, hogy azt visszahelyezi a társadalomba, és az érintett felek „megegyezésével” állítja helyre a megsértett jogrendet. *Vagyis a mediáció a bűncselekmény sértettje és elkövetője között létrejövő önkéntes megállapodás arról, hogy a tettes az okozott kárt az áldozatnak egy mindkettejük által elfogadott formában és mértékben jóváteszi, és ennek következtében részben vagy egészében mentesül az adott társadalomban egyébként mindenkor szokásos felelősségre vonás következményei alól. A felek közötti egyezkedés közvetítő segítségével zajlik.*

A mediáció során egy semleges harmadik fél (rendszerint képzett közösségi önkéntes – főként a skandináv országokban – vagy szakember, mint például Magyarországon a pártfogók esetében) közvetít a megbeszélésen az áldozat és az elkövető között, akik

1. elmondják, hogyan érintette őket a bűncselekmény;
2. tényeket, információkat osztanak meg egymással;
3. megalkotnak egy kölcsönös megelégedettséget célzó, írott jóvátételi megállapodást;
4. elkészítenek egy utánkövetési tervet, így erősítve meg az áldozatot és az elkövetőt a helyreállító (resztoratív) eljárás vállalásának teljesítésében.

Fiatalkorú elkövetők esetében rendszerint a szülők is jelen vannak, bár bevonásuk mértéke eltérően alakul.

A jóvátételi megállapodás eredményeként a teljesítésig az eljárást felfüggesztik, a vádemelést elhalasztják, vagy vádemelésre kerül sor, és azt a bíróság figyelembe veszi, ha az adott ország szabályozása ezt lehetővé vagy akár kötelezővé teszi.

Ideális esetben a mediátor egy-két hónap elteltével ellenőrzi, hogy betartották-e a megállapodást. (NEGREA 2010)

3.1. Mediáció Magyarországon

Magyarországon 2007. január 1-je óta alkalmazható a közvetítői eljárás vagy más néven mediáció a büntetőügyekben.² Erre az adott lehetőséget, hogy a 2006. évi LI. törvény több ponton módosította a büntetőeljárás törvényt (régii Be.³), és új büntethetőséget megszüntető okként iktatta be a büntető törvénykönyvbe (régii Btk.⁴) a tevékeny megbánást, amelynek bevezetése képezte a mediáció feltételét.

A közvetítéssel kapcsolatos másik lényeges jogszabály, amely a büntetőszabályozás mellett feltétlenül megemlítendő, *a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről*

¹ Az Európa Tanács 1999. évi 19. számú miniszteri ajánlása a mediáció alkalmazásáról büntetőjogi ügyekben [Council of Europe's Recommendation No. R(99) 19 Mediation in Penal Matters]. Fordította: Fellegi Borbála.

² Meg kell említeni, hogy mediációra nem csak büntetőügyekben kerülhet sor Magyarországon. Családjogi és más polgári peres eljárásokban már korábban lehetővé vált a mediáció alkalmazása, amelynek megtörténéséről a per megindítása előtt a feleknek nyilatkozni kell.

³ „Régii Be.” – 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

⁴ „Régii Btk.” – 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

szóló 2006. évi CXXIII. törvény (Bktv.), amely a közvetítők tevékenységét, feladatait és más ehhez kapcsolódó gyakorlati kérdéseket szabályozza. Eszerint a büntető- (illetve 2014-től a szabálysértési) ügyekben folytatott közvetítői eljárásban a fővárosi és megyei kormányhivatalok igazságügyi szolgálatainak e feladatra kiképzett pártfogó felügyelői járhattak el mediátorként. Emellett Magyarországon egy 2007-es módosítást követően⁵ ügyvédek is eljárhatnak közvetítőként, amennyiben képzésen vesznek részt, és felkerülnek a közvetítői névjegyzékbe. Az eljárás ügyvéd esetében is ugyanaz, mint pártfogó közvetítő esetében.

A mediációt érintő szabályozás az elmúlt tíz évben rugalmasan változott, úgy tűnik, a jogalkotó segíteni kívánta a fejlődő lehetőség kibontakozását.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) alapján változott a tevékeny megbánás helye, és alkalmazhatósági köre is szélesedett [Btk. 29. § (3) bekezdés]. Eszerint a törvényben meghatározott az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdon-jog elleni vétség és/vagy három évnél nem súlyosabban büntetendő bűntettek elkövetése esetében van helye. Emellett a törvény indokolása szerint nincs akadálya a közvetítői eljárásnak, „ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményekkel szorosan összefüggő, vagy halmazatban álló más (nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett) bűncselekmény is megvalósult. Továbbá indokolt, hogy olyan esetekben, amikor nincs sértett, de az ügyész perindításra jogosult, az ügyész vagy más állami hatóság (fogyasztóvédelem, környezetvédelem) is kerülhessen alkupozícióba, és közvetítői eljárást lehessen lefolytatni”. Azaz a közvetítés alkalmazásának lehetősége e tekintetben is gyarapodott.

A törvény tartalmaz kizáró okokat a bűncselekmény jellegére, illetve az elkövető személyére tekintettel, amelyek megléte esetében nem alkalmazható a mediáció.

A felnőttek ügyeiben eredményes közvetítés esetén, ha az elkövető büntethetősége megszűnik, az ügyész az eljárást megszünteti, más esetben pedig vádat emel. A három évet meg nem haladó büntetéssel fenyegetett cselekmény esetén az ügyész a vádemelést egytől két évig terjedő időre elhalasztja, ha a gyanúsított a teljesítést megkezdte, de még nem fejezte be. Ha az előbbi bűncselekmények három évnél súlyosabban, ám öt évnél nem súlyosabban büntetendők, és az egyéb törvényi feltételek is fennállnak, akkor a sikeres közvetítői eljárás eredményes lezárását követően a büntetés korlátlanul enyhíthető. *A fiatalokúak esetében egységesen az ötéves büntetési tételkeret a lehetséges felső határ* (Btk. 107. §). Fontos kiemelni, hogy a tevékeny megbánás jogintézménye nem korlátozódik a vagyoni jellegű jóvátételre, és kizárólag akkor van helye, ha mind a sértett, mind az elkövető beleegyezik, hogy közvetítői eljárásra kerüljön sor.

A tevékeny megbánás érvényesülésének kereteit a büntetőeljárás adta. Az új büntetőeljárás törvény (Be.)⁶ – a pozitív tapasztalatokra alapozva – tágra nyitotta a mediáció alkalmazhatóságát a büntetőügyekben. A törvényben a közvetítői eljárás egy sorba került más, a nyomozás során alkalmazható felfüggesztési okokkal, pozitív céljainak érdekében a törvény súlyosabb bűncselekmények, illetve a hatályos törvényben felsorolt bűncselekménycsoportok mellett *más* bűncselekmények miatt is lehetővé teszi az intézmény

⁵ 2007. évi CLXIII. törvény 3. §.

⁶ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

alkalmazását, ha ezzel a közvetítői eljárás céljai – a megegyezés, a jóvátétel és a gyanúsított magatartásának kedvező változása – elérhetők. *A módosítás azonban nem érinti az anyagi jogban szereplő korlátot, hogy a büntethetőség megszűnésére, illetve a büntetés korlátlan enyhítésére ne kerülhessen sor a súlyos bűncselekmények esetében.* A változtatással ugyanakkor elérhetővé válik a közvetítői eljárás a megállapodásos eljárás keretében is, tehát a terhelt súlyosabb bűncselekmény esetén is gyakorolhat jóvátételt, a megállapodásban foglalt meghatározott nemű és mértékű büntetésért cserében. A törvény mindezek mellett megőrzi a közvetítői eljárás hatályos alapjait, hogy arra csak mindkét oldalról önkéntes alapon, a jóvátétel valószínűsítése esetén kerülhessen sor, feltéve, hogy a kedvezmény nem ellentétes a büntetés kiszabásának elveivel vagy az eljárás lefolytatásának mellőzésével.

Jól látható a törvényhozói szándék a közvetítés alkalmazásának bővítésére a büntető-eljáráson kívül is. Itt említendő meg két további új terület, ahol az elmúlt években vezették be ezt az eljárást. Az egyik a szabálysértési törvény⁷ módosítása, amely alapján 2014. január 1-jétől a szabálysértési eljárásban is alkalmazható a közvetítői eljárás. Emellett találkozzhatunk a mediáció lehetőségével az új büntetés-végrehajtási kódexben⁸ is, amelynek 171. § (1) bekezdése szerint „[a] fegyelmi jogkör gyakorlója az elítélt másik elítélt sérelmére megvalósított fegyelemsértése miatt indult eljárást megszüntetheti, a fenytetés végrehajtását felfüggesztheti, ha az elítélt közvetítői eljárásban vesz részt”. Bár ez egy viszonylag kis lépés a büntetés-végrehajtás történetében, mégis reményt keltő abban a tekintetben, hogy a későbbiekben a közvetítés más konfliktusokban, illetve a sértett utólagos bevonásával is megtörténhessen.

3.2. A magyarországi gyakorlat értékelése

A mediáció alkalmazása igazi sikertörténet Magyarországon. A hivatalos statisztikai adatok szerint⁹ már az alkalmazás első évében az összes sértett több mint 1%-át érintette a közvetítés. Az Igazságügyi Minisztérium az első évben eredetileg 500 lehetséges ügygel számolt, ehhez képest több mint 2400 közvetítői eljárást folytattak le az igazságügyi hivatalok. Ezeknek nagyjából kétharmadát az ügyészségek utalták közvetítésre. Több mint 1500 megállapodás született. Ezek kétharmada anyagi jellegű volt, míg 21%-ban nem anyagi (immateriális) jellegű megállapodás született, vagyis bocsánatkérésre került sor. Az esetek csupán 15%-ában végződött eredménytelenül a közvetítői eljárás.

A következő években ez a sikertörténet folytatódott. 2012-ben már több mint 6000 közvetítői eljárás folyt hazánkban büntetőjogi ügyekben, ami azt jelenti, hogy a növekedés folyamatos, az ügyek száma 161%-kal emelkedett a kezdetekhez képest, és ez a tendencia azóta is folytatódik, de a nyugat-európai 8–10%-kal szemben Magyarországon csupán a vádemelések 2%-ában alkalmazzák a mediációt. Az esetek négyötödében már korábban is ügyészi elrende-

⁷ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről, amelyet a 2013. évi CLXXXVI. törvény rendelkezései módosítottak.

⁸ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény.

⁹ ENYÜBS

lésre indult meg a közvetítés, többségében vagyon elleni bűncselekmények vonatkozásában. Az új Be. már kizárólag az ügyész számára teszi lehetővé a közvetítésre utalást.¹⁰

Az érintett terheltek túlnyomó többsége felnőtt, a fiatalok aránya 11% körüli. A befejezett ügyek 80%-a megállapodással végződik, s ezeknek 90%-át be is tartják. Az általános elégedettség pedig a terheltek és sértettek részéről egyaránt 90% felett van.

Felhasznált irodalom

- CHRISTIE, Nils (1977): Conflicts as property. *British Journal of Criminology*, Vol. 17, No. 1. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a046783>
- MARSHALL, Tony F. (1996): The evolution of restorative justice in Britain. *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 4, No. 4. 21–43. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF02736712>
- MATT, Eduard – WINTER, Frank (2002): Täter-Opfer-Ausgleich in Gefängnissen – Die Möglichkeiten der restorative justice im Strafvollzug. *Neue Kriminalpolitik*, Jg. 14, Heft 4. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.5771/0934-9200-2002-4-128>
- MCCOLD, Paul (2000): *Toward a Mid-Range Theory of Restorative Criminal Justice*. Paper presented to Restorative Practice in Action, Second International Conference on Conferencing and Circles, August 2000, Toronto.
- MCCOLD, Paul – WACHTEL, Ted (2003): *In Pursuit of Paradigm: A Theory of Restorative Justice*. Paper presented at the XIII World Congress of Criminology, 10–15 August 2003, Rio de Janeiro.
- MIERS, David (2001): *An international review of restorative justice*. Crime Reduction Series Paper 10, London, Home Office.
- NEGREA, Vidia (2010): Konfliktuskezelés és közösségépítés resztoratív gyakorlatokkal. In FÓTINÉ NÉMETH Margit szerk.: *Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének megközelítése*. Budapest, Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet.
- SCHWEIGHARDT Zsanett (2010): A helyreállító igazságszolgáltatás elemei a magyar büntető igazságszolgáltatás rendszerében. *Jogi Tanulmányok*, 1. évf. 1. sz. 399–414. Forrás: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/34939/Jogi_tan_2010_1_Schweighardt_Zsanett_p_397-412.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés: 2018. 08. 09.)
- WRIGHT, Martin (1999): *Restoring Respect for Justice*. Winchester, Waterside Press.
- ZEHR, Howard (2002): *The little book of restorative justice*. Pennsylvania, Good Books.

Ajánlott irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2004): *Börtön helyett egyezség?* Budapest, KJK Kerszöv.
- FELLEGI Borbála (2009): *Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon*. Budapest, Napvilág.

¹⁰ 2017. évi XC. törvény LXVI. Fejezet.

Vákát oldal

Bűnmegelőzés

Vákát oldal

A bűnmegelőzés jelentősége, helye, szerepe és szintjei

Sivadó Máté

A 2013-as Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (NBS) megfogalmazásában bűnmegelőzés alatt értünk minden olyan intézkedést és beavatkozást, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése és az állampolgárok biztonságérzetének javítása, törtenjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést gerjesztő okok hatásának mérséklésével vagy az áldozattá válás megelőzésével.¹

1. A bűnmegelőzés jelentősége

„A közbiztonság a társadalom életminőségének a része, olyan kollektív, értékkel bíró termék, amelynek kialakítása és megőrzése közös ügy. A büntető igazságszolgáltatás önmagában nem elég hatékony a kriminalitási probléma kezelésére, az önállósult bűnmegelőzési politikával és áldozatpolitikával kiegészített kriminálpolitika az egyes társadalmi feszültségforrások és devianciák – ideértve a bűnözést is – koncentráltabb, s így hatékonyabb kezelését jelenti.”²

Beccaria óta tudjuk (pontosabban, azóta nem tudjuk elhinni), hogy a bűnt jobb megelőzni, mint üldözni. A bűncselekményekkel rengeteg sérelem, kár keletkezik. A sértett anyagi, fizikai, erkölcsi stb. veszteséget kénytelen elszenvedni. Ideális esetben a hatóságokhoz fordul (az esetek többségében a kutatások szerint nem teszi meg), ahol egy sokfordulós procedúra kezdődik: feljelentés, kihallgatás, szembesítés, iratismertetés. És ez még csak az eljárás rendőri szakasza, amelyet követ az ügyész, majd a bírói szakasz, akár több fokon is. Ugyancsak ideális esetben a hatóságok kinyomozzák az elkövető kilétét, vele szemben cáfolhatatlan bizonyítékokat gyűjtenek, amelyek alapján az ügyész vádat emel, a bíróság pedig jogerős marasztaló ítéletet hoz. Ha minden jól megy, az ítéletben a bíró rendelkezik a sértett kárainak megtérítéséről, amit az elkövető teljesít is. Itt már években mérhető az eltelt idő. Ne legyenek illúzióink, ilyen mértékű működőképességet a büntető igazságszolgáltatási rendszer ritkán produkál, pláne a leggyakoribb, kisebb értékre elkövetett vagyon elleni bűncselekmények esetén. Nem véletlen, hogy ezen bűncselekmények kapcsán döntenek úgy a legnagyobb arányban a sértettek, hogy nem is tesznek feljelentést. Ha az eljárás sikeresen be is fejeződik, sok esetben a sértettben maradandó nyomokat hagy a bűncselekmény, embertársaiba, a társadalom működésébe vetett hite hosszú időre csorbát szenved. A bántalmazott sértett kerülni fogja az idegeneket, a szexuális önrendelkezésében

¹ 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

² 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

sérült áldozat tartózkodni fog a párkapcsolat létesítésétől stb. Ez a rengeteg sérelem, fájdalom, befektetett idő és energia mind megspórolható, ha a bűncselekményt megelőzzük.

Ezek valójában még csak a sértetti oldal szempontjai voltak. A bűncselekményekre adott represszív válaszok, ha azokat nem a törvényesség és az igazság feltárásának értékei jellemzik, elveszíthetik a humánusra és a társadalom védelmére alapozott küldetésüket. Az elkövetőt már a büntetőeljárás rendőri szakasza is kriminalizálja, stigmatizálja. A gyanúsított idézés, a rabosítás (fényképfelvételek készítése, ujjnyomat, DNS-mintavétel), a kihallgatás csak megerősíti az elkövető sok esetben már meglévő kriminális önképét.

Az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos aggályok, függetlenül attól, hogy azok mennyire megalapozottak, nem segítik a bírói tekintélyt. Az ügynevezett vesztes fél (az elítélt vagy felmentő ítélet esetén a sértett) rendszeresen érzi és nyilatkozik úgy, hogy az ellenérdekelt fél a hatóságokat korrumpálta, amiatt születhetett az őt hátrányosan érintő ítélet. Így a marasztaló ítélet speciális preventív hatását aligha töltheti be. Ebbe az irányba hat a büntetőeljárások elhúzódó volta is.

Végül ott a büntetés-végrehajtási intézményrendszer, amelytől a társadalom nagyobbik fele sokat remél. „Ott majd megtanulja, hogy nem tehet ilyet többé! Bent majd leszokik a kábítószerrel, alkoholról!” Ezzel szemben a büntetés ideje alatt az elítéltnak tipikusan meglazulnak vagy megszűnnek családi, társadalmi kapcsolatai, vagyoni viszonyai erodálódnak. Szabadulásakor életkezdéshez, lakhatáshoz, munkába álláshoz minimális segítséget kap. Ezáltal a társadalomra sokkal veszélyesebb egyénként szabadul.

2. A bűnmegelőzés helye

A demokratikus jogállam kialakulása előtt a jogrendszer, azon belül is a büntető igazságszolgáltatás és a közigazgatás alrendszeréhez tartozott a bűnmegelőzés. (GRATZER-SÖVÉNYHÁZI 2014) Ma a bűnmegelőzés helye vonatkozásában nincs egységes álláspont. A 2003-ban kelt Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája a társadalompolitika integrált részeként határozta meg a bűnmegelőzést. Az NBS deklarálta a kriminálpolitika részeként fogalmazza meg a helyét: „A bűnmegelőzés a kriminálpolitika része. A kriminálpolitika nemcsak azt határozza meg, hogy milyen magatartásokat kell büntetendővé nyilvánítani, illetve hogy a büntetendő cselekmények elkövetőit milyen mértékben kell büntetni, hanem kijelöli a bűnözéssel szembeni küzdelem büntető igazságszolgáltatási rendszerén túlnyúló feladatokat is. A társadalompolitikába beágyazott kriminálpolitika foglalkozik a bűnmegelőzés, az áldozatsegítés, a mediáció és a bűnüldözés hatékony módszereivel, illetve a bűnözés okozta hátrányok mérséklésével kapcsolatos feladatokkal is. A stratégia figyelemmel van továbbá a kriminálpolitika egyéb, bűnmegelőzésen kívüli célkitűzéseire is.”

Ezt az ellentmondást feloldja, ha elfogadjuk a *Borbíró Andrea* által megfogalmazottakat. Eszerint a bűnmegelőzésnek van egy a büntető igazságszolgáltatáson kívüli része, amelyet elsősorban a társadalompolitikai intézményrendszer hajt végre, így például a szociálpolitika, foglalkoztatáspolitikai, esélyegyenlőségi politika, oktatáspolitikai, ami egyben a kriminálpolitikán is kívül esik. Helyét eszerint a társadalompolitikában találjuk meg. Van továbbá a bűnmegelőzésnek a büntető igazságszolgáltatáson belül működő része. Ide a büntetőjogi szankciók és a büntetőjogi igazságszolgáltatási rendszer által kifejtett bűnmegelőzés tartozik. (BORBÍRÓ 2009b, 14.)

3. A bűnmegelőzés szerepe

A bűnmegelőzés társadalmi együttműködést jelent, az állami, önkormányzati szervek, állampolgárok és csoportjainak mindazon tevékenységét, amelyek csökkentik a társadalmat sértő, nem biztonságos cselekményeket.

A bűnmegelőzés eredményesen működhet a bűncselekmények egy jelentős része esetén, leginkább a vagyon elleni és a személy elleni deliktumok körében. Nem alkalmas eszköz azonban bizonyos bűncselekmények meggátolására (például korrupció).

A bűnmegelőzés lehet (BORBÍRÓ 2009a, 119–120.):

- szituatív és szociatív
  - szituatív bűnmegelőzés: a bűnalkalmak csökkentése érdekében a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő vagy azt elősegítő körülmények megszüntetése vagy csökkentése érdekében kifejtett tevékenység (jogi szabályozás, közvilágítás, járőrözés);
  - szociatív bűnmegelőzés: az elkövetővé, illetve áldozattá válás megelőzése keretében, a bűncselekmény elkövetését vagy elszenvetését lehetővé tevő vagy elősegítő makro- és mikrokörnyezeti hatások megváltoztatása (gyógyítás, oktatás, nevelés, felvilágosítás, tájékoztatás stb.).
- generális és speciális
  - generális prevenció: az alkalmazott intézkedés a konkrét és egyedi célokon túl ösztársadalmi szinten fejti ki megelőző hatását. A jogkövető hajlandóság növelése, illetve a büntetéstől való félelem egymással párhuzamosan valósítja meg az általános visszatartást. Az önkéntes normakövetésre való ösztönzést az állam azokkal az értékekkel biztosíthatja, amelyeket büntetőhatalma gyakorlása során közvetít: deklarálja a jogállamiság, az igazságosság, a méltányosság, a humanitás eszméit, a jogsérelmek gyors és hatékony felvállalásával pedig elkötelezi magát az állampolgárok jogainak védelme mellett. Általános elrettentés alatt a büntetéssel, illetve tágabban a bűncselekmény következményeivel való fenyegetést értjük.
  - speciális prevenció: konkrét esetben alkalmazott megelőzési intézkedés, amely során a személyre és szituációra leginkább alkalmas módszert használják fel annak érdekében, hogy az elkövető és az áldozat a jövőben ne kerüljön hasonló helyzetbe. Az elkövető vonatkozásában a legerősebb eszköz az ártalmatlanná tétel, amikor a bűncselekmény fizikai lehetőségét zárjuk ki (legalábbis a szabadlábban lévő állampolgárok irányában) azzal, hogy az elkövetőt izoláljuk a társadalomtól.

4. A bűnmegelőzés szintjei

4.1. Az elsődleges (primer) megelőzés

A bűnmegelőzés elsődleges szintje azoknak a társadalom egészére kiterjedő intézkedéseknek az összességét jelenti, amelyek egyben a bűnözés előszobájaként szolgáló körülmények létrejöttének megelőzését is szolgálják. A lakosság egészére irányuló általános jellegű

prevenció, amely a társadalmi szintű reakciókon keresztül akadályozza a bűnözés kialakulását. Ennek során a társadalompolitika eszköztárát használja fel, ideértve a legkülönbözőbb szakpolitikákat, köztük kiemelten a gazdaságpolitikát, a család- és ifjúságpolitikát, a szociálpolitikát, a közlekedéspolitikát, az oktatási és kultúrpolitikát.

E politikák felhasználásának célja nem csak az, hogy kedvezőbb létfeltételeket és életminőséget biztosítsanak, e körben éppolyan fontos, hogy a társadalom konform állampolgári attitűdöt valljon magáénak, elősegítse a normák, szabályok interiorizálását, illetve olyan konfliktusmegoldási módokat és technikákat kínáljon, amelyek között a bűnelkövetés fel sem merül. (PUSZTAI 1995, 36.) Az általános bűnmegelőzési stratégia céljai tekintetében, ahogy *Gönczöl Katalin* megfogalmazza, „az elsődleges megelőzés körébe tartoznak mindazok a cselekvési módok, amelyek a lakosság biztonságérzetét erősítik, társadalmi integrációs esélyeit javítják, a devianciák társadalmi reprodukcióját fékezik”. (GÖNCZÖL 1994, 48.) Az általános cél már jelzi számunkra, hogy olyan intézkedési módok alkalmazását tűzi ki a modell, amelyek a deviancia valamennyi formája és fokozata visszaszorítására irányulnak. Az általános prevenció jellegét adja az is, hogy e szinten nem feltétlenül különül el egymástól az elkövető és a sértetti megelőzési stratégia. Tekintetükben a beavatkozás „az egyedi jelenségek szintjén olyan jelzésekre történő reakció, amelyek a negatív viselkedési tendenciákra vagy sérülékenységre, veszélyeztetettségre utalnak” (GÖNCZÖL 1994, 48.), mint a gyakori iskolai hiányzások, csavargás, rossz irányba szocializáló kortárs csoportok, illetve közvetlen környezet, tartós munkanélküliség.

A primer megelőzés olyan technikai és szervezési megoldásokat, eszközöket tartalmaz, amelyek a vélt vagy valós veszélyhelyzeteket csökkentik:

- *az elkövetők vonatkozásában* azokra a csoportokra figyel, akiknél réteghelyzetük miatt nagyobb a bűnelkövetés vagy a deviáns viselkedés esélye;
- *az áldozatok vonatkozásában* általános figyelemfelhívó programokat hív segítségül;
- *a szituáció vonatkozásában* azon „politikák” esetleges eredményességét vizsgálja, amelyek a deviáns viselkedések megnyilvánulásának lehetőségét csökkenthetik.

4.2. A másodlagos (szekunder) megelőzés

A másodlagos megelőzés szintje a bűncselekmény kialakulását elősegítő körülményekre hat, vagyis azokra a helyzetekre, amikor a bűncselekmény még nem következett be. Olyan tevékenységek összességéről van szó, amelyeket általában a már veszélyzónákban lévőkkel, a bűnelkövetésre elvileg „kész” személyekkel vagy a deviancia enyhébb fokozatát tartósan mutatókkal szemben rendszeresítenek. Bizonyos tekintetben itt is behatárolt az intézkedések köre, büntetőjogi eszközök felhasználására itt sem kerülhet sor. Ugyanakkor, ha alapos a gyanú, hogy kedvező feltételek fennállása esetén bekövetkezhet a bűnelkövetés, akkor sor kerülhet célirányosabb megoldásra, sőt bizonyos kényszerintézkedésekre is, például állami gondozásba vétel, intézeti elhelyezés vagy szabálysértési eljárás. Ezek a kényszerhatású megoldások csakis államigazgatási, polgárjogi vagy családjogi intézkedések lehetnek.

A másodlagos megelőzés szintjén már jobban szétválik a sértetti és az elkövetői preventív stratégia, ugyanakkor a határok nem minden esetben különíthetők el. A cselekvési lehetőségek könnyen összemosódhatnak, ráadásul nemegyszer előfordul – különösen a fiataloknál –, hogy ugyanaz a személy hol elkövetőként, hol sértettként jelentkezik.

Ha a másodlagos megelőzés egyes szintjeit vizsgáljuk, akkor a *potenciális elkövetői körbe* tartozónak tekinthető az alkoholfüggő, a kábítószer-fogyasztó, a deviáns életközösségben élő személy, az antiszociális társaságba tartozó vagy a notórius szabálysértő.

A társadalmi tapasztalás jelöli ki a *potenciális áldozatok* körét, illetve a kriminológiai vizsgálatok – és a tudománnyá fejlődött viktimológia – meghatározza e körben az érintetteket. A potenciális sértettek körében említendők bizonyos veszélyesebb foglalkozást űzők (rendőrök, biztonsági őrök, banktisztviselők, postások, kereskedők), fizikai adottságuknál fogva a nők, az idősek, a gyerekek, a szellemi és/vagy mozgásszervi fogyatékossgal élők.

A *potenciális bűnalkalmak* a bűnözéssel fertőzött területeket jelölik általában, itt a bűnözés közvetlen és konkrét kihívásaira adott célzatos reakciók a jellemzők. Ilyen területeken a gyakoribb rendőri járőrözés, a polgárőrség vagy a szomszédsági figyelőszolgálat, összekötve a rendőrség közreműködésével, az utcák megfelelőbb közvilágítása nemcsak a megelőzésre vannak hatással, hanem növelhetik a biztonság érzetét is. *Pusztai László – Günther Kaiser* kriminológusra hivatkozva – megerősíti a másodlagos megelőzés utóbbi feladatait, ezek szerint a másodlagos prevenciónak nemcsak az a feladata, hogy a bűnelkövetőket, sértetteket, bűnalkalmakat prognosztizálja, hanem „a diverziós lehetőségek vizsgálata” is. „Ezek az ún. szomszédsági kontroll, rendőri veszélyelhárítás és az informális elintézési stratégiák útján foganatosíthatóak. Az ifjúságvédelem, a tömegkommunikáció ellenőrzése, a várostervezés és az építészeti kialakítás teszi érthetővé ennek alkalmazását. Ettől meg kell különböztetni azokat az intézkedéseket, amelyeket a magánszemélyek foganatosítanak, hogy magukat a magánbiztosító társaságokon keresztül a viktimizáció rizikójától megóvják, amennyiben ezek nincsenek speciális technikai intézkedésekkel összekapcsolva.” (KAISER 1993, 137.; hivatkozik rá PUSZTAI 1995, 36.)

A másodlagos megelőzés eszközei közé tartozik a felvilágosítás (kockázati tényezők ismertetése, bűnözésre vonatkozó ismeretek tervszerű és tudatos átadása); bűnözési térkép készítése, a járőrözés tervszerű megszervezése, polgárőrség bevonása, közvilágítás, térfigyelő rendszerek alkalmazása.

4.3. A harmadlagos (tercier) megelőzés

A már elkövetett bűncselekményekre és a bűnözés következményeként sértetté vált személyekre irányul a harmadlagos megelőzés. A szituáció szempontjából a bűnözés tekintetében a legveszélyesebbnek ítélt zónákban a válságot közvetlenül elhárító tevékenységekről, a problémás körülmények továbbterjedésének megakadályozásáról van szó. A végső cél a bűnisméltés megelőzése, a visszaesés és az újbóli áldozattá válás elkerülése úgy, hogy megszüntessük a bűnözésre közvetlenül alkalmat adó lehetőségeket.

A harmadlagos megelőzés *eszközei* köréből legjellemzőbbek a büntetőjogi következmények, beleértve a hagyományos büntetéseket, illetve a napjainkban a nemzetközi ajánlásokban is egyre preferáltabb *alternatív szankciókat*. (BARABÁS 2014) Továbbá a sértetti oldalon nem csupán a másodlagos viktimizáció megelőzése, hanem az áldozatok védelme és kártérítése is prioritást kap. (ROSTA 2006a) Itt említhetők még például az elkövetők vonatkozásában a személyiségfejlesztő tréningek és a gyógykezelés alkalmazása egyes speciális esetekben.

A harmadlagos prevenció eredményesebbé tétele érdekében az alábbi célkitűzések jelölhetők meg:

- a sértetti jogok bővítése: jogsegélyszolgálat, mediáció, sértettsegítő szolgálatok;
- felderítési hatékonyság növelése, a büntetőeljárás észszerűsítése, időtartamának csökkentése;
- büntetőeljárási alternatívák szélesebb körű alkalmazása.

5. Bűnmegelőzési modellek

A bűnmegelőzés szintjeinek jellemzőit és különbségeit összefoglalóan az alábbiakban mutatjuk be.

1. táblázat

A bűnmegelőzés háromszintű modellje³

	Elsődleges	Másodlagos	Harmadlagos
Célcsoport	egész társadalom	potenciális elkövetők	már elkövetővé váltak
Időszak	bűnelkövetést megelőző, tágabb	bűnelkövetést megelőző, szűkebb	bűnelkövetést követő
Beavatkozás szükségességét jelzi	társadalmi szintű problémák (például iskolai erőszak, romló alkohol-fogyasztási szokások)	konkrét, személyre szabott probléma (például bűnöző család, drogfogyasztás)	bűnelkövetés
Jellege	proaktív		reaktív
Célja	a bűnözés visszaszorítása a befolyásoló társadalmi, gazdasági, szociális viszonyokon és jogi kereteken keresztül (például iskolai kampány)	konkrét személyt veszélyeztető tényezők kiiktatása a korai beavatkozáson keresztül (például veszélyeztetett gyermekek speciális támogatása)	a bűnismétlés megelőzése az elkövető társadalmi reintegrációjának támogatásán keresztül (például utógondozás)

Forrás CSEMÁNÉ 2016

2. táblázat

A bűnmegelőzés elméleti modellje

	Elkövetővé válás megelőzése	Áldozattá válás megelőzése	Bűnalkalmak csökkentése
Elsődleges bűnmegelőzés	társadalmi integráció növelése, a devianciák reprodukciójának fékezése		szabályozási jellegű eszközök egyedi intézkedések
Másodlagos bűnmegelőzés	reagálás az enyhébb devianciákra, veszélyhelyzetekre	potenciális áldozatok ki-jelölése, védelme	veszélyeztetett zónákban hozott intézkedések

³ Brantingham és Faust (1976) elmélete alapján, amely a beavatkozást az általánostól az egyedi felé viszi el.

	Elkövetővé válás megelőzése	Áldozattá válás megelőzése	Bűnalkalmak csökkentése
Harmadlagos bűnmegelőzés	bűnismétlés megelőzése, büntetőjogi eszközök alkalmazása	másodlagos viktimizáció megelőzése, áldozatok védelme, kárenyhítés	rendkívüli körülmények kezelése, a továbbterjedés megakadályozása

Forrás: ROSTA 2006b

3. táblázat

A bűnmegelőzés gyakorlati modellje

	Büntető igazságszolgáltatás	Korai beavatkozás	Közösségi bűnmegelőzés	Szituációs bűnmegelőzés
Elsődleges megelőzés	időszerű, hozzáférhető és kiszámítható igazságszolgáltatás	fejlett védőnői hálózat, esélyegyenlőséget megteremtő oktatási programok	lakókörnyezetek revitalizációja	készpénzkimélő fizetési eszközök támogatása
Másodlagos megelőzés	börtönlátogatási programok	programok intenzív szerhasználó fiataloknak	közösségi szabadidős programok veszélyeztetett fiatalok számára	hot spot rendszet
Harmadlagos megelőzés	reintegrációs és képzési programok elítéltek számára	gyermekvédelmi beavatkozás és reintegráció	közösségi jóvátétel	másodlagos áldozattá válás elkerülését segítő felvilágosítás

Forrás: BRANTINGHAM–FAUST 1976; adaptálta BORBÍRÓ 2016, 824.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BRANTINGHAM, Paul J. – FAUST, Frederic L. (1976): A Conceptual Model of Crime Prevention. *Crime and Delinquency*, Vol. 22, No. 3. 284–296. DOI: <https://doi.org/10.1177/001112877602200302>
- BORBÍRÓ Andrea (2009a): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminalpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 111–140.
- BORBÍRÓ Andrea (2009b): Prevenció és büntető igazságszolgáltatás. In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 46*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 13–37.
- BORBÍRÓ Andrea (2016): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 815–843.
- CSEMÁNE VÁRADI Erika (2016): *Bűnmegelőzési „ABC”*. Miskolc, Miskolci Egyetem ÁJK.
- GÖNCZÖL Katalin (1994): Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia. *Társadalmi Szemle*, 49. évf. 5. sz. 40–54.
- GRATZER-SÖVÉNYHÁZY Gábor (2014): *A bűnmegelőzés rendszere*. Forrás: <http://biztonsagpiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazy-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf> (Letöltés: 2018. 06. 14.)
- KAISER, Günther (1993): *Kriminologie*. 9. Aufl. Heidelberg, Müller.

- PUSZTAI László (1995): A bűnmegelőzés dilemmája. In PUSZTAI László szerk.: *Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv XXXII.* Budapest, IKVA. 5–57.
- ROSTA Andrea (2006a): *Fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés.* Doktori értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem ÁJK Doktori Iskola.
- ROSTA Andrea (2006b): *A bűnmegelőzés elmélete.* Budapest–Piliscsaba, LOISIR. (Pázmány Társadalomtudomány sorozat 3.)

A bűnmegelőzés szereplői, eszközei

Sivadó Máté

A bűnmegelőzés alapvetően társadalmi együttműködést kíván (az állampolgárok, a lakosság öntevékeny közreműködése nélkül nem valósul meg), de abban rendkívül fontos kötelességei vannak az állami szerveknek is. Az állam feladata mindenekelőtt a központi szabályozás, a bűnmegelőzési intézményrendszer létrehozása és költségvetési finanszírozása. Igen fontos kérdés a helyi és a központi szervek közötti helyes arányú munkamegosztás. A bűnmegelőzés konkrét teendőit az adott területen és adott közösséget ért kihívásokra válaszol lehet csak meghatározni. A modern követelményeknek megfelelően engedni kell érvényesülni a piaci követelményeket és a magánszférát is. Ez újabb nehezen megválaszolható kérdéseket vet fel, nevezetesen a biztonság árát, avagy a megvásárolható biztonságot, amely nyomán újabb esélyegyenlőtlenség alakulhat ki. Az államnak garantálnia kell minden polgára számára a biztonságos élet egy meghatározott szintjét, de ennek terjedelme már politikai kérdés, amelyet befolyásol a társadalom anyagi teherbíró képessége.

1. A bűnmegelőzés szereplői

A bűnmegelőzés általános szereplői:

- állami szervezetek;
- önkormányzati szervezetek;
- civil szervezetek;
- egyházi szervezetek;
- a gazdaság szereplői;
- sportszakszövetségek;
- családok;
- állampolgárok.

A bűnmegelőzés állami és kvázi állami szereplői:

- Országgyűlés;
- kormány;
- rendőrség;
- büntetés-végrehajtási intézményrendszer;
- bíróságok;
- ügyészség;
- Nemzeti Adó- és Vámhivatal;
- önkormányzatok;

- a nevelési-oktatási intézmények dolgozói: óvónők, tanárok, gyermekvédelmi felelősök, iskolaorvosok, védőnők, szociális munkások, iskolapszichológusok;
- gyermekjóléti és családsegítő szolgálatok;
- az egészségügyi ellátórendszer tagjai: a védőnői szolgálat, a háziorvosok, a pszichológusok és pszichiáterek, az áldozatsegítők, a pártfogó felügyelők.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia¹ (a továbbiakban: NBS) szerint a bűnmegelőzés legfontosabb szereplője a rendőrség, azonban ez nem felel meg sem a korábbi hazai, sem a nemzetközi szemléletnek. A nyugati példák azt mutatják, hogy a bűnmegelőzést leginkább a civil szféra tudja végezni. Ha a tágabb értelemben vett hivatalos szereplők felelősségét, kompetenciáját vizsgáljuk, akkor leginkább az önkormányzatok profiljába illik bele a bűnmegelőzés.

2. A bűnmegelőzés eszközei és feladatai

„A bűnmegelőzés alapelve a társadalom hagyományos közösségeiben meglévő szolidaritás támogatása, az alulról induló, összefogáson alapuló kezdeményezések felkarolása. A bűnmegelőzés szakmai törekvései közé tartozik a társadalmi befogadás és a tolerancia erősítése, az elítéltek elleni fellépés, a diszkrimináció minden formája elleni következetes küzdelem és a bűncselekmény következtében elszenvedett károk reparálását célzó helyreállító igazságszolgáltatási eszközök minél szélesebb körű alkalmazása.”²

2.1. A jogi környezet kialakítása

A jogi környezet kialakítása állami szinten az Országgyűlés feladata, ahol elfogadják az országos szintű bűnmegelőzési stratégiát, amely irányadó egyrészt a bűnmegelőzésben részt vevő személyek, szervezetek, másrészt az alacsonyabb szintű bűnmegelőzési tárgyú jogi szabályozók számára. Továbbá az Országgyűlés által hozott egyéb jogszabályokban érvényesíteni kell a bűnmegelőzési szempontokat. Az alacsonyabb szintű szabályozókat az egyes szakmák vezető testületei, másrészt a helyi önkormányzatok alakítják ki.

2.2. A pénzügyi háttér megteremtése

A kormány feladata, hogy az önkormányzatokat motiválja a bűnmegelőzési tevékenységükben, ennek pedig leghatékonyabb módja azok célzott anyagi támogatása. A támogatás jelenleg a különböző kormányzati szervek, minisztériumok és a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (NBT) által kiírt pályázatok útján történik. Ezekon általában önkormányzatok, önkormányzati fenntartású intézmények és civil szervezetek (egyesületek, alapítványok) indulhatnak.

¹ 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

² NBS 2.2. alpont.

2.3. A szakmai háttér biztosítása

A források biztosítása mellett fontos, hogy a rendelkezésre álló anyagi eszközöket a szereplők hatékonyan és szakmailag megalapozottan költse el. A legalapvetőbb szakmai iránymutatást az NBS képezi, az elméleti alapok lefektetésében, a legjobb nemzetközi gyakorlatok feltárásában az Országos Kriminológiai Intézet kutatásai tekinthetők a legfontosabbnak. A bűnmegelőzési ismeretek magas szintű oktatása folyik a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Karán, és több egyetem jogi karának van bűnmegelőzési témájú szakirányú továbbképzési szakja. Több bűnmegelőzéssel foglalkozó szervezet ad ki oktatási szakmai anyagokat.

3. Megelőzés a büntető igazságszolgáltatásban

A büntetési elméletek mindig tulajdonítanak valamilyen preventív funkciót a büntetésnek, illetve tágabban a büntető igazságszolgáltatásnak. (BORBÍRÓ 2009a, 17.) Ez fontos indikátora az egyes büntetőpolitikai modellek közötti különbségeknek, amelyek történetileg is eltérő hangsúlyt kaptak a bűnözés elleni küzdelemben. A preventív célok megválasztása függ attól, hogy mit tekintenek a kriminálpolitika feladatának, illetve attól is, hogy hogyan értelmezik a bűnözést. A preventív hatást azonban nem csupán a büntetések, hanem a büntető igazságszolgáltatás egésze is hordozhatja, amely így rendszerként kapcsolódik a társadalmi bűnmegelőzés eszközeihez. Ezek a bűnmegelőzési technikák döntően a harmadlagos megelőzés terepére tartoznak, de – mivel a büntető igazságszolgáltatás természetesen tágabb környezetére is kihatnak – nem elhanyagolható a szerepük az elsődleges és másodlagos megelőzésben sem. Napjainkban a büntetés elsősorban joghátrány, amelynek feladata a társadalmi értékek és normák védelme, így a büntetés és a büntető igazságszolgáltatás pusztán a létével tölti be funkcióját. (FARKAS 2002) Ez nem jelenti azt, hogy a büntetések ne hordoznának preventív célokat, ezek azonban csak a jogállami büntetés garanciális korlátai között érvényesülhetnek. A büntetés, illetve tágabban a büntető igazságszolgáltatás preventív funkcióinak rendszerezése során először a generális és a speciális preventiót kell egymástól megkülönböztetni. Mindkét nagy csoportba több megelőzési lehetőség tartozik, s a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy valamelyik szempont túlhangsúlyozása a bűnözéskontroll torzulásaihoz vezethet.

3.1. Generális preventió

„Generális preventió alatt azt az általános visszatartó hatást értjük, amelyet a büntetés a társadalom tagjaira gyakorol. Elsődleges megelőzésről van tehát szó, amelynek központi eleme a jól funkcionáló büntető igazságszolgáltatás, és amely hatékony működése esetén szilárd kereteket biztosíthat a normakövető magatartás általánossá válásához. A generális preventió eszközeire a magyar stratégia is erősen épít, így a megvalósítandó feladatok között szerepel például a bűnüldöző szervek reakcióképességének fokozása, a bűnelkövetés kockázatának növelése, a büntető igazságszolgáltatás időszerűségének javítása vagy a büntetés elkerülhetetlenségének biztosítása. A generálpreventiónak pozitív és negatív oldalát

különböztetjük meg: a jogkövető hajlandóság növelése, illetve a büntetéstől való félelem egymással párhuzamosan valósítja meg az általános visszatartást. Az önkéntes normakövetésre való ösztönzést az állam azokkal az értékekkel biztosíthatja, amelyeket büntetőhatalma gyakorlása során közvetít: deklarálja a jogállamiság, az igazságosság, a méltányosság, a humanitás eszméit, a jogsérelmek gyors és hatékony felvállalásával pedig elkötelezi magát az állampolgárok jogainak védelme mellett. Ezen értékek preventív jelentőségét először *Cesare Beccaria* ismerte fel, aki szerint a bűnök megelőzéséhez mindenképp igazságos és egyértelmű törvényekre, a törvények uralmára, illetve kiszámítható és gyors igazságszolgáltatásra van szükség. (BECCARIA 1998) A későbbi kutatások igazolták Beccaria elméleti tételeit: az állami büntetőhatalom intézményeivel szembeni közbizalom megléte vagy hiánya jelentősen alakíthatja a jogkövetési hajlandóságot.” (BORBÍRÓ 2009b, 118.)

3.2. Speciális prevenció

„A speciális (vagy individuális) prevenció a bűnismétlés megakadályozását jelenti, azaz az adott elkövető visszatartását az újabb bűncselekmény elkövetésétől. Jellegénél fogva – már megtörtént bűncselekményre reagál – döntően a harmadlagos megelőzés területére tartozik. Az NBS a speciálprevenció eszközeit is a bűnmegelőzés részének tekinti, így többek között rögzíti, hogy »minden olyan egyedi ügyben alkalmazott büntetés, amely tekintettel van a bűnismétlés megelőzésére, javítja a közbiztonságot«, feladatokat jelöl meg a büntetés-végrehajtásban rejlő reintegrációs lehetőségek fejlesztésére, és lépéseket tesz a helyreállító igazságszolgáltatás terjesztésére. A büntetésben megnyilvánuló társadalomvédelmi törekvéseket legmarkánsabban az ártalmatlanná tétel fejezi ki, ahol a preventív szempontok érvényesítése azáltal valósul meg, hogy az elkövető képtelenné válik újabb bűncselekmény elkövetésére.” (BORBÍRÓ 2009b, 119.) Az izoláció mellett a speciális prevenció fő célja a reintegrálás, reszocializálás.

4. A bűnmegelőzés beavatkozási területei

4.1. Települések biztonsága

A településbiztonság megteremtése a szituációs bűnmegelőzés témaköréhez tartozik.³ Itt csak annyit említünk, hogy a környezet jelentős mértékben befolyásolja, hogy az adott területen milyen bűncselekményeket milyen módon követnek el. Így komoly beavatkozási lehetőségeket rejt magában a település adottságainak bűnmegelőzési szempontú megváltoztatása. Az egyik legfontosabb eszköze az építészeti bűnmegelőzés.

„Az építészet a maga eszközeivel jelentősen befolyásolja az egyén és a közösség hangulatát, a szubjektív biztonságérzetet, valamint az életminőséget. Bűnmegelőzési szempontból fontos eszközök a terület- és településrendezés, a közterek, az épületek és belső terek tervezése, amelyekhez szervesen kapcsolódik a forgalom-, a kert- és tájtervezés. A városépítészetten túl szintén közvetlen hatással van az emberi érzékelésre és viselkedésre az épületek tömeg- és tér-

³ Lásd erről részletesebben Sivadó Máté *Szociatív és szituatív bűnmegelőzés* című fejezetét.

alakítása, az anyag- és színhasználat, a be- és megvilágítás mértéke, valamint a környezet általános állapota. Mindezekon túl, az általános építészeti eszközök alkalmazása hozzájárul a lakókörnyezet és az életminőség javulásához, azonban önmagában, a bűnmegelőzés többi területének az aktív közreműködése nélkül, nem képes valódi sikereket elérni.⁴

4.2. Vagyonvédelem

Elméletben a legkönnyebben megvalósítható eszköz a vagyonvédelem. A potenciális sértettől azt igényli, hogy felmérje, vagyontárgyait milyen kriminális veszély fenyegeti, és ezeket milyen eszközökkel lehet minimalizálni. Mindez a társadalom tagjaitól szemléletváltást követel meg: itt már szó sincs a rendőrség mindenhatóságáról és mindenre kiterjedő felelősségéről; teljességgel elvárható az állampolgári öntevékenység. Nem véletlen, hogy a vagyon elleni bűncselekmények esetén merül fel leggyakrabban a sértetti közrehatás, miszerint az áldozat elmulasztott valamilyen vagyonvédelmi intézkedést, vagy éppen tevőlegesen hozzájárult az őt sértő cselekmény megvalósulásához. A felnőtt lakosság nagy része ma már tisztában van a szükséges információkkal. A hatóságok feladata az idősek és a fiatalok tájékoztatása, képzése.

4.3. Gyermek- és ifjúságvédelem területe

A bűnmegelőzés kiemelt szinterei a család, a nevelési-oktatási intézmények és a hasznos szabadidő-eltöltés területei.

„A megszervezetten és leghatékonyabban a nevelési-oktatási intézmények terén lehet olyan beavatkozási pontot kialakítani, amely hosszú távon hat, amennyiben tudatosan célozza meg a fiatalok elkövetővé és áldozattá válásának megelőzését. A családok elérése jóval nagyobb nehézséget okoz, hiszen hozzájuk a médián, a helyi bűnmegelőzési programokon, a szóróanyagokon keresztül, illetve a gyermekek közvetítésével, a gyermekeknél elért magatartás-változás befolyásoló erejével lehet eljutni. A családok életébe a családtámogatási rendszeren keresztül lehet hatékonyan beavatkozni, ösztönözve a felelős gyermekvállalást, a gyermekek felneveléséhez szükséges testi, lelki, szellemi és erkölcsi felelősség erősítését, hiszen a szakemberek szerint a gyermekek prevenciós védelme az anyai várandóssággal egy időben kezdődik. Kiemelkedően fontos továbbá a szabadidő eltöltésének szintere, hiszen a legtöbb áldozattá válás és elkövetővé válás ezen a szintéren valósul meg.”⁵

4.4. Szenvedélybetegségek megelőzése, alkohol- és dropprevenció

Az alkoholizmus a magyar társadalom egyik legsúlyosabb problémája. Az egyéni élet kisiklása, a testi-lelki egészség idő előtti megtörése, a családi élet felborulása, a kimaradó állami bevételek és a jelentkező pluszkiadások mellett a bűnözésben és a többi

⁴ NBS 8.1.2. alpont.

⁵ NBS 8.2. alpont.

devianciában is vezető okként szerepel az alkoholizmus vagy az alkoholos befolyásoltság. Az illegális kábítószer az alkoholtól csupán szabályozás tekintetében térnek el, egyébként ugyanazon problémák okozói. Azonban amíg drogprevencióról szinte minden iskolás hall, a társadalmunkat sokkal nagyobb mértékben érintő alkoholizmus megelőzéséről általában szó sem esik.

4.5. Áldozattá válás megelőzése

A viktimológia bőséges tudást biztosít a számunkra ahhoz, hogy feltárjuk az áldozat oldaláról szükséges teendőket azért, hogy ne váljon bűncselekmény sértettjévé. Ugyanilyen fontos a másodlagos viktimizáció elkerülése, nehogy az áldozat pont a büntetőeljárás során szerezzon be újabb sérüléseket. A kriminálpolitika ma már komoly figyelmet fordít a másodlagos viktimizáció elkerülésére, csökkentésére (különösen a fiatal- vagy gyerekkorú sértettek esetében). Emellett fontos célként jelenik meg a sértettek kárának megtérítése, enyhítése vagy az eredeti állapot helyreállítása, vagy anyagi kártérítés útján.

5. A bűnmegelőzés résztvevői

5.1. Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács

„A Kormány a magas szintű közbiztonság megteremtése és fenntartása, a bűnözés visszaszorítása, a bűnözést kiváltó jelenségek, a bűnalkalmak és a bűnelkövetők ellen történő következetes fellépés érdekében tett intézkedéseinek erősítésére, továbbá a bűnmegelőzés új modelljének hatékony működtetésére, valamint a bűnmegelőzés érdekében szükséges cselekvési tervek kidolgozásának és végrehajtásának koordinálására” hozta létre a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsot, amely a bűnmegelőzés fő szerve.⁶

5.2. Az önkormányzati szervek és azok feladatai a bűnmegelőzésben

5.2.1. A helyi szabályozás kialakítása

Az önkormányzati feladatok között elsőként említendő a helyi szabályozás kialakítása. Ez a gyakorlatban a helyi bűnmegelőzési stratégia megalkotását jelenti.

Az önkormányzat egyik joga a helyi rendelet alkotása. A tartalom kialakításánál figyelemmel lehet a bűnmegelőzési szempontokra akkor is, ha a rendelet tárgya elsődlegesen nem a bűnmegelőzés.

⁶ 1087/2011. (IV. 12.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsról.

5.2.2. Közigazgatási feladatok

Egy szigorú, de következetes szabálysértési és egyéb bírságolási politika kétségtelenül visszatartó hatással van a potenciális elkövetőkre, mindazon túl pénzforrásokat is biztosít az önkormányzatok számára.

5.2.3. A társadalmi integráció biztosítása

A bűnmegelőzés egyik leghatékonyabb módja hosszú távon a megfelelő társadalmi (szociatív) bűnmegelőzés. Ennek egyik módszere a társadalmi integráció biztosítása, vagyis annak megakadályozása, hogy bizonyos társadalmi rétegek leszakadjanak, illetve hogy a már leszakadóban lévő rétegeket reintegráljuk a társadalomba. Helyi szinten ezért egyértelműen az önkormányzat felelős, mivel ő működteti azokat a szervezeteket, amelyek feladata az állampolgárok segítése. A társadalmi integráció biztosításával érintett szakterületek az oktatás, a szociális ellátás, az egészségügyi ellátás és a foglalkoztatás. Ezek a területek nem kapcsolódnak szorosan a bűnmegelőzéshez, azonban vannak olyan esetek, amikor a szükséges beavatkozás vagy segítség kifejezetten bűnmegelőzési hatású:

- alkoholfogyasztás csökkentése (különösen a fiatalok körében),
- életvezetési tanácsadás,
- szociális segély a rászorulóknak,
- az iskolai hiányzások megszüntetése,
- munkanélküliek foglalkoztatása közmunka keretében.

A felsorolt intézkedések nemcsak a bűnözés, hanem általában a devianciák ellen hatnak, és attól függően, hogy milyen stádiumban kerül sor az alkalmazásukra, primer, szekunder vagy tercier bűnmegelőzési tevékenységnek is tekinthetők.

5.2.4. Tájékoztatás, oktatás

A bűnmegelőzés egyik módszere az érintettek felvilágosítása, tájékoztatása a veszélyekről és a megelőzési lehetőségekről. Ez megvalósulhat előadások, fórumok vagy egyedi tanácsadás, illetve tájékoztató kiadványok, szórólapok formájában vagy a helyi médiumokon (kábeltelevízió, újságon) keresztül.

A személyes tájékoztatás lehetséges formái:

- drogprenvenációs, illetve bűnmegelőzési és jogi előadások tanároknak, szülőknek, diákoknak,
- nevelőotthonban élő fiataloknak és nevelőiknek szóló programok,
- vagyonvédelmi és áldozatvédelmi tájékoztatás a lakosság részére, akár a rendőrséggel közösen.

Szakmai képzések:

- gyermek- és ifjúságvédelmi képzés,
- képzés az iskolai gyermekvédelmi felelősök, osztályfőnökök részére,

- a hivatalban és a háttérintézményekben dolgozók felkészítése a bűnmegelőzési szempontok alkalmazására.

5.2.5. Vagyonvédelmi szolgáltatások

A bűnmegelőzés egyik szakterülete a vagyonvédelem. Mivel a bűncselekmények jelentős része vagyon elleni bűncselekmény, lehetőségükhöz mérten az önkormányzatoknak fokozott figyelmet kell fordítaniuk e deliktumok csökkentésére. Ennek keretében az önkormányzat – esetleg a rendőrséggel közösen – szaktanácsadást biztosíthat a lakosságnak és az illetékességi területén működő szervezeteknek, illetve vállalkozás keretében végezhet vagyonvédelmi tevékenységet is (mechanikai eszközök telepítése, illetve riasztórendszer és felügyelet működtetése). Ez olyan esetekben jöhet szóba, amikor ezek a szolgáltatások egyébként nem érhetők el egy adott területen. Ebben az esetben a cél nem a profit, hanem a vagyonvédelmi szolgáltatások mindenkori számára elérhetővé (hozzáférhetővé és megfizethetővé) tétele. Az esetlegesen megtermelt profitból lehetőség van egyéb bűnmegelőzési/rendészeti tevékenység finanszírozására, például közterület-felügyelet, mezőőri szolgálat működtetésére vagy polgárőrség támogatására, tovább növelve ezzel a közterületek biztonságát.

5.2.6. Rendészeti tevékenység

A helyi önkormányzatok törvényi felhatalmazás alapján látnak el rendészeti tevékenységet. Törvény szabályozza az önkormányzatok által működtetett közterület-felügyelet és mezőőri szolgálat működésének kérdéseit. Mindkét szolgálat komoly lehetőségeket biztosít az önkormányzatoknak, hiszen a szolgálatok tagjai hivatalos személynek minősülnek, intézkedési joguk van akár kényszerítő eszköz alkalmazására is. A bel- és külterületeken megjelenő fokozott jelenlét egyrészt visszatartó hatással van a jogsértő cselekmények elkövetésére, másrészt a már elkövetett cselekmények leleplezése és felderítése is nagyobb eséllyel történhet meg. (SZABÓ H. 2008, 19.)

6. A rendőrség szerepe a bűnmegelőzésben

„A rendőrségi bűnmegelőzés általános célja a bűnelkövetővé és áldozattá válás megelőzése. Módszere, hogy az alapfeladatainak ellátása során összegyűjtött információit feldolgozza és proaktív jelleggel, célcsoportonként szortírozva átadja az állampolgároknak azért, hogy ők maguk képessé váljanak a bekövetkezendő jogsértések kockázatának csökkentésére és a biztonságuk megerősítésére. A rendőrségi bűnmegelőzés számos területen fejti ki tevékenységét:

- család-, gyermek- és ifjúságvédelem;
- drogfogyasztás- és kábítószer-bűnözés megelőzése;
- áldozatvédelem;
- megelőző vagyonvédelem;

- környezetvédelem;
- közösségi életterek rendjének biztosítása (közterületi jelenlét);
- telefontanú-program.” (SZABÓ E. 2003, 110–111.)

„A rendészeti bűnmegelőzés a társadalmi bűnmegelőzés egyik részterülete, a rendvédelmi szervek bűnmegelőzési tevékenységét takarja. A rendőrség alapfeladatai ellátása révén hiteles képet tud adni a bűnözés mibenlétéről, alakulásáról, morfológiai sajátosságairól, valamint az így szerzett ismeretanyagokat a társadalom célcsoportjainak bűnmegelőzés céljából átadja. A kormányzat munkáját is nagyban segíti a bűnmegelőzési trendek, stratégiák, cselekvési tervek kialakításában a rendőrségtől szerzett információk felhasználása. A rendőrség szervezete mindezek mellett nagyban hozzájárul a közösségek biztonságérzetének kialakításához, valamint közreműködik a biztonságért érzett egyéni és közösségi felelősség kialakításában. A rendészeti bűnmegelőzés igazán csak akkor működhet hatékonyan, hogyha tevékenységét a többi társadalmi bűnmegelőzési szervezettel (állami és önkormányzati szervezetek város- és polgárőrség, közterület-felügyelet, gyermekvédelem intézményei, civil szervek, lakosság) együttesen gyakorolja, ezen a területen kiemelten fontos a közvetlen kommunikáció a végrehajtó szervek és a társadalom között. Az országos szerveződések közül a rendőrség rendelkezik a legnagyobb szakembergárdával a bűnmegelőzés területén. A bűnmegelőzés szervezete a rendőrség szervezeti felépítéséhez igazodik oly módon, hogy a központi feladatokat az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztálya látja el, területi szinten a megyei igazgatóságok bűnmegelőzési alosztályai működnek, lokális (végrehajtói) szinten pedig a városi (kerületi) rendőrkapitányságok bűnmegelőzési alosztályai/csoportjai/előadói végzik a bűnmegelőzési munkát. Tágabb értelemben megelőző jellege van szinte minden rendőri intézkedésnek, ha azt szakszerűen és törvényesen hajtják végre, szűkebb értelemben viszont csak a rendőrség Bűnmegelőzési Szolgálatának tevékenységére korlátozódik. A rendőri bűnmegelőzés elsődleges célja, hogy proaktív tevékenysége révén az állampolgárokat hozzásegítse saját biztonságuk kialakításához, valamint oktatási tevékenységeként bűnmegelőzési órákat, ismeretterjesztő előadásokat tartson a célközönség számára. A rendőrség biztonságra nevelő iskolai programokat is szervez, ezek elsősorban olyan képzési, nevelési projektek, amelyek a veszélyhelyzetek felismerésére, elemzésére és a döntési készség elsajátítására tanítják az általános és középiskolás korosztályt (például DADA, ELLEN-SZER program).” (JUHÁSZ 2005, 6–7.)

A rendőrségi bűnmegelőzés a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiában⁷ megjelölt beavatkozási területeken történik:

- településbiztonság;
- gyermek- és ifjúságvédelem;
- áldozatvédelem.

A 20/2010. (OT 10.) ORFK utasítás a Rendőrség bűnmegelőzési tevékenységéről megfogalmazza a rendőrség bűnmegelőzési feladatait. A legfontosabb megállapításai a következők.

A központi bűnmegelőzési egység

- ellátja a rendőrség bűnügyi tevékenységének szakmai irányításáról szóló ORFK utasításban megjelölt feladatokat a bűnmegelőzési szervezeti elemek vonatkozásában;

⁷ 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023).

- kapcsolatot tart a bűnmegelőzésben érintett, nemzetközi és hazai állami, társadalmi, gazdasági szervekkel, szervezetekkel;
- felvilágosító tevékenységet folytat, tájékoztatja a sajtót az aktuális bűnmegelőzési ajánlásokról, felhívja a figyelmet az egyes bűncselekmények megelőzési lehetőségeire;
- tanulmányozza a külföldi bűnmegelőzési megoldásokat, és azok, valamint a hazai tapasztalatok felhasználásával új megelőzési és reagálási módokat dolgoz ki a szakirányítása alatt álló szervektől érkező problémákra.

A területi bűnmegelőzési egységek

- elkészítik a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok bűnmegelőzési koncepcióit; évente jelentést készítenek a rendőr-főkapitányság bűnmegelőzési tevékenységéről, együttműködnek a bűnmegelőzésben szerepet vállaló megyei (fővárosi) és regionális állami és önkormányzati szervekkel, társadalmi szervezetekkel, gazdasági társaságokkal;
- tájékoztatják a helyi és területi médiumokat az aktuális bűnmegelőzési ajánlásokról;
- összegyűjtik a bűnmegelőzés szempontjából releváns bűnügyeket, a lakossággal ismertetik a levont következtetéseket, az azokhoz kapcsolódó megelőzési tanácsokat az áldozattá válás elkerülése érdekében, valamint az elkövetővé válás megelőzése céljából a jogerősen elítélt elkövetőre kiszabott büntetést, illetve egyéb körülményeket.

A rendőrkapitányságok

- közreműködnek a városi, kistérségi bűnmegelőzési koncepció kidolgozásában;
- évente jelentést készítenek a rendőrkapitányság bűnmegelőzési tevékenységéről;
- kapcsolatot tartanak az illetékességi területeiken működő államigazgatási szervekkel, önkormányzatok illetékes bizottságaival, hivatali szerveivel és intézményeivel, bűnmegelőzésben érdekelt társadalmi szervezetekkel, lakossági önszerveződésekkel, csoportokkal.

Az utasítás külön elemzi a rendőrség

- család-, gyermek- és ifjúságvédelem,
- kábítószer-megelőzés,
- megelőző vagyon- és gazdaságvédelem,
- kiemelt kockázatú csoportok áldozattá válásának megelőzése,
- a közösségi életterek rendjének védelme érdekében teendő feladatait.

6.1. A rendőrség legfontosabb bűnmegelőzési programjai

- DADA;
- ELLEN-SZER;
- Iskolai bűnmegelőzési tanácsadói hálózat;
- Szülők és a családok a Rendőrség kiemelt partnerei a kábítószer-bűnözés megelőzésében;

- OVI-ZSARU;
- „Az iskola rendőre” program;
- Drogprevenációs összekötő tiszti hálózat.

6.1.1. DADA program

„A Magyar Rendőrség általános iskolai ifjúságvédelmi, bűnmegeelőzési programja. A DADA mozaikszó, amelyben a betűk jelentése: Dohányzás – Alkohol – Drog – AIDS. A betűk sorrendje, a fogalmak egymásutánisága nem véletlenszerű: követni igyekeznek a fiatalok próbálkozásait és az ezek következtében jelentkező veszélyeket.

A programot kizárólag rendőr oktathatja, mert ő olyan elsődleges, hiteles ismeretekkel áll a tanulók elé, amelyeknek sem a pedagógusok, sem a szülők nincsenek birtokában.

A DADA célja, hogy a gyermekek mindenkor felismerjék a veszélyhelyzeteket, meg tudják különböztetni a pozitív és a negatív befolyásolókat, ki tudják számítani döntéseik, cselekedeteik következményét, eredményét. Legyenek képesek nemet mondani még a kortársaiktól érkező csábításnak, kínálásnak is, konfliktushelyzeteiket úgy oldják meg, hogy ne érezzék vesztesnek magukat.

A program fő mondanivalója: tanulj meg a veszélyhelyzetet mindenkor felismerni, a következményeket jól átgondolva helyesen dönteni, ha kell, elutasítani a neked ártó dolgokat, de mindenképpen mondd el a szülőknek, tanárnak, rendőrnek, hogy mi történt, és ha lehet, próbáld meg elkerülni az ilyen helyzeteket!” (MIZSEI 2004)

6.1.2. ELLEN-SZER program

„A Magyar Rendőrség biztonságra nevelő középiskolai programja, célzottan a 10. és 11. évfolyamos fiatalok számára. A program arra vállalkozik, hogy a kamaszkor kritikus időszakában a fiatalok mellé áll és hasznos információkkal, tanácsokkal segíti őket az eligazodásban, abban, hogy ne váljanak veszteséivé ennek a korszaknak.

A program alaptétele, hogy emelje a fiatalok biztonságát a legsúlyosabb devianciákkal, a bűnözéssel és a szerfogyasztással szemben. Tudatosítsa bennük, hogy a bűncselekményekkel szemben fel lehet és kell lépni, ne tűrjék el, hogy áldozat válják belőlük, kérjenek segítséget, illetve áldozattá válásuk elkerülése érdekében alkalmazzák az oktatás során megismert technikákat.

A programban elhelyezkedő média-témakör harmonikus egységet képez a Nemzeti Alaptanterv vizuális kultúra műveltségi területeinek irányelveivel. A rendőr oktató felvállalja, hogy elrendezi a tömegtájékoztató eszközökből áradó különböző információhalmazt, s azt »rendőri szemlélettel« közvetíti a diákok felé (lásd az erőszak tartalmú bűnügyi, akció-, horror- és pszichothriller filmeket). Ez a szerepe mintegy elősegíti, hogy a diák felismerje a média emberekre történő befolyásoló szerepét, azok káros hatásait. A középiskolai program ezért különös figyelmet szán a témának, ezáltal igyekeznek ösztönözni a szelektív vitásra épülő, értelmes médiahasználatot.

A programrész főbb nevelési céljai: önálló gondolkodásra nevelés; a döntési képesség, aktivitás kifejlesztése; a helyes értékrend kialakítása; az önanonosság, önismeret pozitív

irányú fejlesztése; a nemes értelemben vett »helyi karakter« alakítása; a szociális magatartás képességeinek és készségeinek elsajátíttatása; szeretetteljes emberi kapcsolatok, fejlett együttműködési készség kialakítása; a toleranciára való nevelés; a szenvedélybetegség-mentes attitűd kialakítása.” (MIZSEI 2004)

6.1.3. Iskolai bűnmegelőzési tanácsadói hálózat

„A bűnmegelőzési tanácsadók feladata a szakiskolába vagy szakközépiskolába járó fiatalok bűncselekményekkel szembeni fokozott védelme mind elkövetői, mind a sértetti oldalon, kiemelt figyelemmel az internet veszélyeire, a családon belüli erőszakra, a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekre, valamint a közlekedésbiztonságra.”⁸

6.1.4. Drogprevenációs összekötő tiszti hálózat

A fiataikorúak kábítószer-fogyasztásának visszaszorítása érdekében a rendőrség drogprevenációs programot indított *A szülők és a családtagok a rendőrség kiemelt partnerei a kábítószer-bűnözés megelőzésében* címmel. A kezdeményezés keretein belül a rendőrség kiemelten számít a szülők együttműködésére. A program célja, hogy a 12–18 éves gyermekeket nevelő szülők, valamint családtagjaik közvetlen tájékoztatást kapjanak a kábítószerfogyasztás kockázatairól, büntetőjogi következményeiről.

6.2. A rendészeti bűnmegelőzés fő kihívása

„A rendőrség állományában a bűnmegelőzés alapvetően nem kedvelt tevékenység, a bűnmegelőzéssel foglalkozókat nem tartják igazi rendőrnek, ezzel személyes válság alakul ki. Nem kell különösebben bizonyítani, hogy a bűnmegelőzési tevékenység rendőrségen belüli ilyen természetű megítélése jogi és szervezeti problémák következménye. A jogi és intézményi konfliktusok a rendőrségen belül személyes szintre transzformálódnak. A bűnmegelőzési és bűnüldözési szerep egymással ellentétes. Az adott rendőrségi nyomozó hatóság egyik egysége büntetőjogi felelősségre vonja a fiatakorút, míg a bűnmegelőzési előadó a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjaként a bűn elkövetésétől akarja távol tartani. A kétfajta feladat között ténylegesen intézményi szintű ellentét indukálódik, és ez konfliktushelyzetet teremt. Ebben a helyzetben a jogos/jogtalan és a biztonságos/nem biztonságos bináris kódja ismét, azonban már intézményi, azaz rendszerszinten kerül szembe egymással, elmélyülő, szervezeten belül feloldhatatlan konfliktust, feszültséget teremtve. Ekkor kivétel nélkül a büntetőeljárást képviselő jogi oldal, azaz a jog alrendszere lesz a domináns, és maga mögé utasítja a bűnmegelőzési célt és tevékenységet, azaz megakadályozza a bűnmegelőzési tevékenység megvalósítását, azaz működését.” (GRATZER-SÖVÉNYHÁZI 2014, 36–37.)

⁸ Forrás: <http://baleset-megelozes.eu/cikk.php?id=1023> (Letöltés: 2020. 02. 13.)

7. A civil szervezetek szerepe a bűnmegelőzésben

7.1. Civil szervezetek a büntetés-végrehajtási intézetekben

A civil szervezetek:

- a beilleszkedés támogatásában kiegészítik a büntetés-végrehajtási intézetek, a pártfogók munkáját,
- együttműködnek a pártfogó felügyelőkkel,
- kiemelt szerepük van a fogvatartottak családi kapcsolatainak fenntartásában, a kapcsolat újrafelvételében,
- részt vesznek a fogvatartottak munkaerőpiaci reintegrációját célzó programokban.

7.2. A civil szervezetek szerepe az áldozatsegítésben

A civil szervezetek általában egy speciális áldozati csoport védelmére alakították ki profiljukat. A szakosodást egyrészt a védeni, segíteni kívánt sértettek életkorához (gyermekek, időskorúak), másrészt az őket fenyegető jogsértő cselekmények típusaihoz (szexuális támadások, alapjogokat sértő magatartások stb.) igazították. Például a NANE (Nők a Nőkért az Erőszak Ellen Egyesület) a párkapcsolati erőszakot elszenvedett nők részére, az ESZTER Alapítvány a gyermekkorukban szexuális önrendelkezésük ellen intézett támadást elszenvedetteknek nyújt segítséget, rehabilitációt, illetve ad szakmai támogatást az ismételt sértetté válás elkerüléséhez. A Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület az elszenvedett bűncselekmény típusától függetlenül ad támogatást a sértetteknek. Ezek a szerveződések komoly előrelépést hoztak a már áldozattá vált személyek rehabilitációjában.

Jellemzően nagyobb a bizalom feléjük az áldozatok részéről, mint az állami szervek irányába.

Leggyakoribb szolgáltatásaik: ingyenes segélyvonal, krízisfőhelyek üzemeltetése, pszichoterápiás segítség nyújtása. (FEHÉR–ZSÉGER 2009)

8. Egyházak és vallási közösségek a bűnmegelőzésben

Az egyházak hitéleti tevékenységük mellett nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenységet is végeznek. Aktívan részt vesznek az úgynevezett terápiás közösségek, rehabilitációs szolgáltatások működtetésében is. Az egyházak egyéb missziós tevékenységük során megkülönböztetett figyelmet fordítanak a szükségben élők felzárkózását segítő munkára.

9. A gazdasági élet szereplői a bűnmegelőzés területén

A gazdasági élet szereplői csak első látásra nem érdekeltek a bűnmegelőzésben. Valójában azonban anyagilag érintettek abban, hogy az a szűkebb-tágabb környezet, ahol

a tevékenységüket végzik, biztonságos legyen. Ez egyrészt segíti a zökkenőmentes munkavégzést, a munkatársak munkaképességének fenntartását, másrészt a bűnmegelőzés támogatását mint a társadalmi felelősségvállalásban való részvételét a gazdaság szereplője fel tudja tüntetni, aminek marketingértéke van számára.

10. A polgárőrség bűnmegelőzési feladatai

A polgárőr egyesületek önkéntesekből állnak, alapfeladatként a helyi közrend és közbiztonság védelmét, valamint a bűnmegelőzésben való közreműködés érdekében közterületi járőrszolgálatot, figyelőszolgálatot, a közúti baleset helyszínén, valamint bölcsőde, óvoda, általános és középiskola közvetlen közelében jelzőőri tevékenységet látnak el.

Legfontosabb bűnmegelőzési tevékenységeik (OPSZ 2014):

- „Egy iskola – egy polgárőr” program,
- Polgárőrök a tanévkezdés biztonságáért program,
- gyermek- és ifjúságvédelmi programok,
- a városok biztonságának fokozása,
- a családon belüli erőszak megelőzése,
- az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés,
- a nagyvárosok közbiztonságának növelése.

11. Zárógondolatok

Nagy a veszélye annak, hogy a bűnmegelőzési programok nem tényekre, a valóság alapos ismeretére épülnek, hanem megérzésre, felületes általánosításokra. A rendőrség első számú kötelessége a bűnüldözés, számára a bűnmegelőzés – érthetően – nem elsődleges feladat, ezért is jobb, hogy ez a kérdés önkormányzati felelősségi körhöz is rendelt. A helyi önkormányzatok birtokában nagy mennyiségű információ, adat áll rendelkezésre az emberek és közösségeik életkörülményeiről, ami segítséget nyújt a helyi bűnmegelőzési feladatok meghatározásához.

A bűnmegelőzés nagy anyagi és humán erőforrásokat igényel, amelyek sokszor nem állnak rendelkezésre. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy ezért sok esetben a viszonylag egyszerűbb eszközökkel megvalósítható szituatív bűnmegelőzésen van a hangsúly. Ilyen eszköz például a rendőr közterületi jelenléte vagy a riasztók, biztonsági zárok, rácsok alkalmazása. Mindez, bár hasznos prevenciós módszer, nem érinti a bűnözés mélységeit, így előfordulhat, hogy csak átmeneti, rövid távú eredményt hoz. (NÉMETH 2010)

Felhasznált irodalom

- BECCARIA, Cesare (1998): *A bűnökről és a büntetésekről*. MADARÁSZ Imre ford. Budapest, Eötvös.
- BORBÍRÓ Andrea (2009a): *Prevenció és büntető igazságszolgáltatás*. In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 46*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 13–37.

- BORBÍRÓ Andrea (2009b): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 111–140.
- FARKAS Ákos (2002): *A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai.* Budapest, Osiris.
- FEHÉR Lenke – ZSÉGER Barbara (é. n.): Civilek az áldozatsegítésben. In BORBÍRÓ Andrea – KISS Anna – VELEZ Edit – GARAMI Lajos szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. – 2009.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 95–103.
- GRATZER-SÖVÉNYHÁZY GÁBOR (2014): A bűnmegelőzés rendszere. *Biztonságiac*, 4. sz. Forrás: <http://biztonsagiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazy-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf> (Letöltés: 2018. 06. 21.)
- JUHÁSZ LÍVIA (2015): A bűnmegelőzés néhány lényegi kérdése a büntető-igazságszolgáltatás tükrében. *Diskurzus*, 5. évf. 2. sz. 3–10.
- MIZSEI Bernadett (2014): Diákvédelmi programok. A DADA és az ELLEN-SZER programok tapasztalatai. *Új Köznevelés*, 1–2. sz. Forrás: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-kozneveles/diakvedelmi-programok> (Letöltés: 2020. 02. 13.)
- NÉMETH Zsolt (2010): Városi bűnözés, rendészeti bűnmegelőzés, rendészeti felsőfokú képzés. In NÉMETH Zsolt – PALLAGI Anikó szerk.: *Rendészettudományok a közbiztonságért. Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére.* Budapest, Rendőrtiszti Főiskola. 126–131.
- Országos Polgárőr Szövetség (OPSZ) (2014): *Módszertani ajánlás a járási polgárőr-koordinátor tevékenységéhez 2014.* Forrás: www.opsz.hu/storage/upload/jarasikoord-modszertani-ajanlas2014-pdf_20140320153401_30.pdf (Letöltés: 2018. 06. 20.)
- SZABÓ Erika (2003): Bűnmegelőzés és áldozatvédelem a rendőrségi pszichológus szemével. In HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. 109–119.
- SZABÓ Henrik (2008): A bűnmegelőzés elmélete. Bűnmegelőzési modellek. In SZABÓ Henrik szerk.: *A bűnmegelőzés elmélete és gyakorlata.* Budapest, Rendőrtiszti Főiskola.

Vákát oldal

A bűnmegelőzési stratégia

Molnár István Jenő

1. A stratégia fogalma

A stratégia szó az ókori görög hadászati nyelvhasználat hagyatéka, amely alatt tulajdonképpen a háború megnyerésének művészetét értették. Szótani szempontból vizsgálva a *sztratégia* (hadvezetés) vagy *sztratosz* (sereg, tömeg), valamint az *agó/agein* (vezetni) szavakból áll. A történelem során a kifejezés értelmezési köre kibővült, s ma már korántsem csak katonai körökben használt. Napjainkban sokkal inkább gondolunk a kifejezés alatt a *forprofit* világra, ahol a mindennapokat az üzleti, a marketing-, a kereskedelmi és a vállalati stratégia határozza meg. A stratégiai tervezés a 20. században ágyazódott be az igazgatás és a menedzsmentípusú gondolkodás rendszerébe, majd az üzleti tudományok célkeresztjébe kerülve vált egy dinamikusan fejlődő tudományterületté.

A stratégiai szemlélet azonban szorosan kapcsolódik a politikához is. Ez tulajdonképpen természetes, hiszen a politika célja is valamely célkitűzés, célállapot, jövőkép eredményes elérése, a biztosított forrás tervezett felhasználásával, a feladatok ütemezett és hatékony végrehajtása révén. A *kormányzati stratégiai irányításról szóló 38/2012. (III. 12.) Korm. határozat* a stratégiára úgy tekint, mint az irányítás eszközére. A stratégia a kormányhatározat értelmében egy olyan strukturált és minden szempontból megalapozott dokumentum,¹ amely egyszerűen és átláthatóan, más stratégiákkal szinergiában, a nem állami szereplőknél is felhalmozódott tudásra és tapasztalatokra támaszkodva mutatja be az adott területtel kapcsolatos legfontosabb problémákat és prioritásokat. Az elérendő jövőkép meghatározásakor *alapvető szempontként* tekint a *megvalósíthatóságra* és a *fenntarthatóságra*, amelyet *hosszú* (tíz évet meghaladó időtáv), *közép-* (legalább négy-, legfeljebb tízéves időtáv) és *rövid távú* (legalább egy-, legfeljebb négyéves időtáv) *célok, beavatkozási területek és eszközök egymáshoz illeszkedő rendszerének kidolgozása révén biztosít*. Fontos kritérium a pénzügyi háttér és fedezet rendelkezésre állása, valamint annak vizsgálata, hogy a ráfordítás arányban áll-e a célokkal, az elérni kívánt eredményekkel. A stratégiai tervdokumentumnak tartalmaznia kell a monitoring alapelveit is, amelyek lehetővé teszik a jól működő gyakorlatok vagy éppen hiányosságok feltárását, valamint a végrehajtásból származó tapasztalatok összegzését.

A stratégia tehát több mint egy akcióterv, egy koncepció, egy küldetésnyilatkozat vagy egy megfogalmazott vízió. A stratégia a meghatározott célkitűzések elérését szolgáló, átfogó, időben és rendszerében strukturált, az elvégzendő cselekvéseket és intézkedéseket, illetve azok

---

¹ A stratégiai tervdokumentumok fajtái a kormányhatározat értelmében: az ország-előrejelzés, a nemzeti középtávú stratégia, a miniszteri program, az intézményi munkaterv, a hosszú távú koncepció, a fehér könyv, a szakpolitikai stratégia, a szakpolitikai program, az intézményi stratégia és a zöld könyv.

végrehajtásához szükséges erőforrásokat egymásra épülten magában foglaló, hosszabb időtávot felölelő tervösszesség.

2. A politika, a bűnmegelőzés és a stratégiák kapcsolata

Ahogy az előző bekezdésben olvashattuk, a politika nem létezhet stratégia nélkül. Ez természetes, hiszen az érdekközpontú (és nem értékközpontú) politika célja a legitim hatalom megszerzése, megtartása és befolyásolása, ami ad hoc intézkedések végrehajtásával aligha kivitelezhető. Ennek a hatalomnak elsődleges célja a társadalmi és gazdasági berendezkedés létrehozása és irányítása, amelyet az állam működtet. A szuverén, nemzetközileg elismert, földrajzi határokkal bíró állam azonban csupán egy fogalom, egy kézzel nem fogható szervezet,² amelynek legfőbb eszköze az impérium, amely áll a közigazgatásból és annak szervezetrendszeréből, valamint a legitim fizikai erőszak monopóliumából.

Az állami szervezetrendszert az Országgyűlés általi felhatalmazással bíró kormány működteti. Az általános és egyenlő választójog alapján, titkos és közvetlen szavazással lebonyolított parlamenti választásokat követően a köztársasági elnök javaslatára, az országgyűlés által megválasztott miniszterelnök alakítja meg a kormányt miniszterei kijelölésével. A kormány ily módon alapjaiban határozza meg a politika irányvonalait, hiszen a minisztériumok létrehozásával ad teret az egyes szakpolitikai törekvések érvényesülésének.

Ezen a ponton válik érthetővé az eddigi kitekintés fontossága. A bűnmegelőzés ugyanis a kriminálpolitika mint önálló szakpolitika része, annak alrendszere, amely nem valósulhat meg megfelelő szintű eszközrendszer és apparátus nélkül. Mindez azonban politikai akarat hiányában aligha biztosítható.

De mi kell ahhoz, hogy valami önálló szakpolitikának minősüljön? Alapvetően két dolog:

- a közigazgatás csúcán az adott tevékenységgel foglalkozó elkülönült szervezet vagy szervezeti egység;
- az adott tevékenységgel kapcsolatos kormányzati szintű stratégia és/vagy cselekvési program. (GRATZER-SÖVÉNYHÁZI 2014, 6.)

A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsról szóló 1087/2011. (IV. 12.) Kormányhatározattal (a továbbiakban: NBT) a kormány létrehozta³ azt a javaslattevő, véleményező és tanácsadó szervezet, amelynek feladata többek között a legújabb tudományos eredményekre figyelemmel a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának kidolgozása, javaslatok megfogalmazása a kormány részére, valamint a büntetőpolitika és a bűnmegelőzés elvi megalapozását segítő hatékonysági vizsgálatok és módszertani tanulmányok elkészítése, amelyek támogatják a kormány közbiztonsági célkitűzéseinek a megvalósítását. Az NBT élén elnök áll, társelnökei a rendészetért felelős miniszter és a kormányzati tevékenység összehangolásáért felelős miniszter. Tagjai – a teljesség igénye nélkül – az egyes minisztériumok delegáltjai, az országos rendőrfőkapitány,

² Az állam a 2011. április 25-én elfogadott Alaptörvény értelmében áll az Országgyűlésből, a köztársasági elnökből, a kormányból, az önálló szabályozó szervekből, az Alkotmánybíróságból, a bíróságból, az ügyészségből, az alapvető jogok biztosából, a helyi önkormányzatokból, a Magyar Honvédségből, a rendőrségből, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokból.

³ Az NBT jogelődjei: Országos Bűnmegelőzési Tanács (1995–2003), valamint Országos Bűnmegelőzési Bizottság (2003–2011).

a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, valamint különféle civil szervezetek (például Országos Polgárőr Szövetség, Fehér Gyűrű).

Az NBT igazgatási és adminisztratív feladatait a Nemzeti Büntetőeljárásügyi Tanács Titkársága (főosztály)⁴ (a továbbiakban: Titkárság) a közbiztonsági főigazgató alárendeltségében látja el a Belügyminisztérium önálló, főosztály jogállású szerveként három osztállyal:

- Stratégiai Osztály,
- Oktatási és Koordinációs Osztály,
- Támogatáskezelési Osztály.

Az NBT közigazgatásban elfoglalt helye tehát megkérdőjelezhetetlen, de mi a helyzet a stratégia meglétével? A Titkárság 2013. február 4-én történt megalakulását követően szinte azonnal nekilátott a *Társadalmi Büntetőeljárás Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozatot* (a továbbiakban: TBNS) felváltó, a *Nemzeti Büntetőeljárásügyi Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározatot* (a továbbiakban: NBS) kidolgozásának.

Mindez azt jelenti, hogy a büntetőeljárás maga is „önálló szakpolitikaként értelmezendő, amely önálló célokkal rendelkezik, és ahol e célok megvalósítása intézményesített keretek között, szakmai és politikai döntések köréből megválasztott eszközökkel történik”. (BORBÍRÓ et al. 2016, 815.) A büntetőeljárás sajátossága, hogy eredményessége természeténél fogva függ a kriminálpolitika más alrendszeivel és egyéb kriminálpolitikán kívüli szakpolitikákkal való kapcsolatától. A büntetőeljárás ugyanis komplex tevékenység, amely csak akkor érhet célt, ha a rendészeti, az áldozatvédelmi és a büntetőpolitika eszköztársaságán túl kapcsolatot ápol az oktatáspolitikával vagy éppen a szociálpolitikával. „A büntetőeljárásügyi politika önállósodását éppen az a felismerés tette szükségessé, hogy a bűncselekmények megelőzése célzott, probléma-specifikus megközelítést feltételez: ahelyett, hogy azt várná, hogy más szakpolitikák működése mellékesen a bűnözésre is kedvező hatással legyen.” (BORBÍRÓ et al. 2016, 817.)

A rendszerszemlélet alapfogalmainak felhasználásával a következőképpen foglalhatjuk össze az előbbi összefüggéseket (GÖNCZÖL et al. 1999, 391.):

- a büntetőeljárás és a vele kapcsolatba kerülő szakpolitikák a *holisztikus szemléletmód* értelmében nem csupán az azt alkotó részek összességei,
- jellemzi őket az *interdependencia*, azaz a *kölcsönös függőség*, amely azonban nem jelenti az egyes részek (alrendszerek, szakpolitikák) *autonómia- és önállóságvesztését*,
- és érvényesül a *struktúra és funkció egységének elve*, hiszen a felvázolt rendszer struktúrája és funkciója sem szemlélhető egymástól elválasztva.

3. A büntetőeljárás által védett érték

Mielőtt rátérnénk az NBS bemutatására, vizsgáljuk meg, hogy milyen társadalmi szükséglet kielégítését szolgálja a büntetőeljárás!

Kezdjük azzal, hogy „az önálló szakpolitika létrejötte nem öncélú, ha az adott társadalomban a demokrácia »játékszabályai« érvényesülnek, ugyanis alapfelvetés, hogy nem az adott kormányzat dönti el, hogy mivel kíván foglalkozni, hanem a társadalom oldaláról felmerülő

⁴ A Belügyminisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 11/2018. (VI. 12.) BM Utasítás 2.5.1.3. pontja.

szükségletek. A kormánynak tudomásul kell vennie a társadalom igényeit, és azt, hogy a társadalom igénye létrehozta a meghatározott alrendszert. A politikának ezt fel kell ismernie, és érdeke is, hogy megkezdjék a kommunikációt az alrendszerrel, mivel az alrendszert a társadalom igénye hozta létre.” (GRATZER-SÖVÉNYHÁZI 2014, 6.)

Ez a szükséglet vagy társadalmi igény a bűnmegelőzés vonatkozásában nem más, mint a biztonság megteremtése, fenntartása. De mi a biztonság? A magyar nyelv értelmező szótára szerint a biztonság „a dolgoknak, életviszonyoknak olyan rendje, olyan állapot, amelyben kellemtelen meglepetésnek, zavarnak, veszélynek nincs, vagy alig van lehetősége, amelyben ilyenről nem kell félni”. A magyarázat azonban nem zárul itt le, a következő pontban így fogalmaz: „valakinek, valaminek (veszélytől, kártól, jogtalan beavatkozástól, bántódástól való) védett állapota, helyzete.” Mi a probléma ezzel a megközelítéssel? Alapvetően az, hogy negatív, tagadó jellegű definícióalkotásra kerül sor. Nem azt határozza meg, hogy mi a biztonság, hanem azt, hogy minek a hiánya.

A biztonság tehát minden esetben egy állapot, egy éppen aktuálisan fennálló helyzet, amelynek fennmaradását valamilyen külső tényező veszélyezteti. A biztonság tehát „személyek és szervezetek azon állapota, melyet, a létüket, illetve rendeltetészerű működésüket veszélyeztető szándékos jogellenes magatartások és az azokkal szemben alkalmazott védelmi erőforrások együtthatása határoz meg”. (BEREK et al. 2016)

Az állapot és az azt veszélyeztető külső tényező is számtalan élethelyzetre vonatkozhat, éppen ezért a biztonságnak megannyi dimenziója (politikai, környezeti, gazdasági, informatikai, társadalmi) van. A bűnmegelőzés szempontjából kiemelt jelentőségű a *közbiztonság*, de idetartozik a *közrend* is, vagy éppen az *élet- és vagyonbiztonság*. A bűnmegelőzés keretrendszerében tárgyalt biztonság azonban nem szűkíthető le csupán az előbb megjelölt alapvetően jogi, rendészeti és közigazgatási kontextusban használt biztonságfogalmakra. Ha így tennénk, úgy tünne, mintha a bűnmegelőzés csak és kizárólag állami feladat vagy, ami még rosszabb, egyedül rendőri kötelezettség lenne.

A bűnmegelőzés általános elvei azonban jól mutatják, hogy a bűnmegelőzés össztársadalmi feladat. A *partnerség elve* alapján minél több szereplő vesz benne részt összehangolt együttműködés keretében, annál inkább biztosított az eredményesség. A *lokális elve* kimondja, hogy a helyi szintű problémák helyi szinten kezelhetők a leghatékonyabban. Az érintettek együttes gondolkodása, problémafeltárása, a helyi sajátosságoknak megfelelő megoldások alkalmazása kizárja a központi, sematikus tömegmegoldások létjogosultságát. A *tudásalapú bűnmegelőzés elve* szerint egyetlen reakció sem alapulhat feltételezésen, empiria nélküli vélelmen. Ez az attitűd teszi igazán lehetővé azt, hogy a bűnmegelőzés, amikor csak lehet, proaktív lehessen, s ne csak a bekövetkezett események után futva próbálja meg a küldetésének eleget tenni.

A biztonságot végül nézzük meg a *három pillér elve* alapján, amely egy bűncselekmény elkövetésének általános és többnyire szükségszerű elemein alapul. Egy bűncselekmény elkövetéséhez alapvetően⁵ három feltétel együttes megléte szükséges: elkövető, áldozat és alkalom.

Ha a triász egyes elemeit górcső alá vesszük, akkor kirajzolódik a bűnmegelőzés-fókuszú biztonság képe. Minden tevékenység, amely lehetővé teszi az elkövetővé válás elkerülését vagy éppen a bűnisméltés megelőzését, minden olyan program, amely csökkenti az áldozattá válás

⁵ Vannak bűncselekmények, amelyek esetében egyik vagy másik feltétel nem szükséges a deliktum megállapíthatóságához. Ilyen például a közokirat-hamisítás vagy éppen a kábítószer birtoklása, amelyeknek közvetlen sértettje nincs.

lehetőségét, illetve valamennyi beavatkozás, amely redukálja a bűncselekmény elkövetését segítő alkalmak (körülmény vagy helyszín) számát, a biztonság fenntartását és megteremtését célozza. Ily módon nincs is szükség a biztonság pontosabb meghatározására.

4. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia

Először is helyezzük el az NBS-t a jogforrási hierarchiában! Ha megvizsgáljuk a bűnmegelőzés alkotmányos és jogszabályi fundamentumait, természetesen az Alaptörvény rendelkezéseit kell először áttekintenünk. Az Alaptörvény sem közvetlenül, sem közvetetten nem szól a bűnmegelőzésről, nem rendeli azt egyetlen állami szereplő hatáskörébe sem. A 46. cikkben a rendőrség feladatai között sem határozza meg a bűnmegelőzést, így módon a bűnmegelőzést nem definiálja az állami szereplőket érintő kötelezettségként.

Ha a jogforrási hierarchia következő lépcsőfokán vizsgálódunk, akkor a törvények szintjén a rendőrségről szóló törvény nevesíti először a bűnmegelőzést állami feladatként. Az *1994. évi XXXIV. törvény* (a továbbiakban: Rtv.) 1. §-a értelmében a „rendőrség feladata az Alaptörvényben meghatározott feladatok mellett a határforgalom ellenőrzése, a terrorizmus elleni küzdelem és az e törvényben meghatározott *bűnmegelőzési*, bűnfelderítési célú *ellenőrzés*, valamint a bűncselekményből származó vagyron visszaszerzése” (kiemelés a szerzőtől). Érdemes azonban megjegyezni, hogy a bűnmegelőzés alatt a törvény nem teljesen a bűnmegelőzési szakma által elfogadott tartalmat érti. Az Rtv. kontextuális vizsgálata egyértelműsíti, hogy a bűnmegelőzés e környezetben sokkal inkább a belső bűnmegelőzést jelenti, semmint a felvilágosításon és tájékoztatáson alapuló, önvédő mechanizmusokat kialakítani kívánó, a személyes kompetenciákat fejlesztő prevenciós tevékenységeket.

De miért nem jelenik meg a legmagasabb jogforrási szinteken az általunk értelmezett bűnmegelőzés, amikor az egyik legfontosabb társadalmi értéket, a biztonságot igyekszik biztosítani? Ha a bűnmegelőzés nem található meg általánosságban és konkrétan sem a jogszabályok szintjén, akkor vajon az okkal történt-e? Ha igen, milyen megfontolásból? Csak feltételezhető, hogy a kimaradás oka nem más, mint az a felismerés, hogy a bűnmegelőzés nem utalható szakirolog egyetlen állami szereplő hatáskörébe! A bűnmegelőzés ugyanis, ahogy már korábban is utaltunk rá, társadalmi összefogáson kell, hogy alapuljon, ahol az állami és civil szervezeteknek ugyanakkora felelősségük van. Bár kétségtelen, hogy nagy öröm lenne a bűnmegelőzésben dolgozók számára, ha az Alaptörvény a bűnmegelőzést bármilyen kontextusban nevesítené, egyelőre megelégedhetünk azzal is, hogy a bűnmegelőzés alapértéke, a biztonság mint alapvető jog⁶ jelenik meg jogrendszerünk fundamentumában.

A bűnmegelőzési szervezetről rendelkező és jelenleg is hatályban lévő, legmagasabb jogi norma tehát az NBT-ről szóló normatív (kormány)határozat. A közjogi szervezetszabályozó eszköz megfogalmazása szerint „a Kormány a magas szintű közbiztonság megteremtése és fenntartása, a bűnözés visszaszorítása, a bűnözést kiváltó jelenségek, a bűnalkalmak és a bűnelkövetők ellen történő következetes fellépés érdekében tett intézkedéseinek erősítése, továbbá a bűnmegelőzés új modelljének hatékony működtetése, valamint a bűnmegelőzés érdekében szükséges cselekvési tervek kidolgozása és végrehajtásának koordinálása” céljából hozta létre a testületet.

⁶ Alaptörvény IV. cikk (1) bekezdés: „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.”

A testület ugyanakkor csak tanácskozási joggal bír, hatósági és egyéb közhatalmi eszközökkel nem ruházta fel a jogalkotó sem az NBT-t, sem a Titkárságot. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy milyen közhatalmi eszközökre is lenne szüksége a bűnmegelőzésnek.

Erre példa az építészeti bűnmegelőzés. Nem ördögtől való elképzelés, hogy az építési engedélyek kiadása bűnmegelőzési feltételek teljesítéséhez legyen kötve, amit adott esetben a Titkárság erre létrehozott egysége bírálna el. Ez a külföldön már jól bevált gyakorlat nálunk még várat magára.

A másik fontos dokumentum az NBS, amely a korábban már idézett kormányzati stratégiai irányításról szóló kormányhatározat értelmében mindenekelőtt forrást biztosít a feladatok végrehajtására: „A Kormány felhívja az államháztartásért felelős minisztert, hogy a központi költségvetésre vonatkozó előterjesztéseket akként készítse elő, hogy a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (2013–2023) céljainak megvalósításához biztosított forrás évenkénti összege egyezzen a tárgyévet megelőző évben a központi költségvetésbe befizetett szabálysértési bírságok és az üzemben tartó objektív felelősségén alapuló közigazgatási bírságotlasi eljárásban megfizetett bírságok összegének négy százalékával akként, hogy az nem lehet kevesebb 700 millió forintnál.”

4.1. Az NBS struktúrája

Az NBS elsősorban középtávú, stratégiai tervdokumentum, szakpolitikai stratégia, amely a 2013–2023 közötti időszakra határoz meg feladatokat az NBT és a Titkárság számára. A tényleges stratégiai szöveg a kormányhatározat mellékletét képezi, amely struktúráját tekintve az alábbi rendszer szerint épül fel.

4.1.1. Bevezetés

Ebben a fejezetben helyezi el magát a dokumentum a stratégiai tervdokumentumok rendszerében, rendelkezik időtávjáról, és sorakoztatja fel a készítése során alkalmazott módszertant, úgymint a TBNS felülvizsgálata, a bűnügyi statisztikák elemzése, a nemzetközi trendek és jó gyakorlatok feltérképezése.

4.1.2. A bűnmegelőzés alapelvei

Röviden összefoglalja az NBS megalkotásának kriminálpolitikai célját, amely nem más, mint a közrend erősítése, a közterületek biztonságának fokozása, a bűnözés mennyiségi visszaszorítása és csökkentése, a bűnözéssel okozott károk és negatív hatások enyhítése, megfelelő védelem biztosítása a családok és egyének számára, végső soron az állampolgárok biztonságérzetének javítása.

Deklarálja, hogy a bűnmegelőzés a kriminálpolitika része, s kifejezésre juttatja, hogy a bűnmegelőzés szempontjából nem elegendő „csak azt meghatározni, hogy milyen magatartásokat kell büntetendővé nyilvánítani, illetve hogy a büntetendő cselekmények elkövetőit milyen mértékben kell büntetni, hanem ki kell jelölni a bűnözéssel szembeni küzdelem büntető igaz-

ságszolgáltatási rendszerén túlnyúló feladatokat is. A társadalompolitikába beágyazott kriminálpolitika foglalkozik a bűnmegelőzés, az áldozatsegítés, a mediáció és a bűnüldözés hatékony módszereivel, illetve a bűnözés okozta hátrányok mérséklésével kapcsolatos feladatokkal is.”

A bekezdés egyértelműsíti azt is, hogy a bűnmegelőzés törekvései csak más szakpolitikákkal együttműködésben érvényesülhetnek. Ilyen szakpolitika „az egészségpolitika, a családpolitika, az ifjúságpolitika, a gyermekvédelem, a sportpolitika, az oktatáspolitika, a kulturális politika, a drog és alkohol elleni fellépés, a szociálpolitika, a foglalkoztatáspolitika, az önkormányzati politika, a természetvédelmi politika, az építésügyi politikai, társadalmi felzárkóztatás és a cigányság integrációját célzó program, a szegregációt kezelő program, a kiberbiztonság, valamint a korrupció és a családon belüli erőszak elleni fellépés”.

Végül megjelöli a négy fő beavatkozási területet, amelyekről később részletesen írunk majd.

4.1.3. Jövőkép

E fejezetben az NBS alkotói megfogalmazták a végrehajtás eredményeképp várt változásokat, amelyeket „rendszerszintű, koordinált, a bűnmegelőzés hasznosságát tudatosító, együttműködésen alapuló, pályázati formában forrást biztosító, eredményes kommunikációt” folytató bűnmegelőzéssel kíván elérni.

De milyen eredményeket is vizionált a jogalkotó? Az NBS így fogalmaz:

- Az államhoz kötődő hatások
  - a büntető igazságszolgáltatás belátható időn belül, az áldozatok számára átlátható módon hozza meg döntéseit;
  - a büntető igazságszolgáltatásban, a rendőrségen, a nevelési-oktatási intézményekben, a szociális és egészségügyi ellátásban dolgozó szakemberek kiválasztása és értékelése kompetenciaalapú rendszer figyelembevételével történjen;
  - a rendőri beavatkozás, közterületi jelenlét célja, indoka minden esetben világos és az érintett közösség számára elfogadott legyen;
  - a rendőrség a közösség problémáira a közösséggel, a közösséget képviselő szervezetekkel együttműködve ad választ;
  - a bűncselekmények áldozatává vált személyek számára biztosított a személyes helyzetüknek és szükségleteiknek megfelelő tájékoztatás, bánásmód, védelem, a szakszerű és gyors ellátás;
  - a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök az áldozatok számára széles körben ismertek és hozzáférhetőek.
- Társadalmi hatások
  - az állampolgárok öngondoskodási képessége erősödik, felelősségérzete növekszik;
  - a konfliktusok erőszakmentes feloldásának szemlélete növekszik a társadalomban;
  - szélesedik a fiatalok szociális kapcsolatrendszere, nagyszámú összetartó, a kalldó fiatalokat megtartó közösség alakul ki;
  - a helyi közösségépítő programok eredményeként erősödik a társadalmi összetartás, az informális kontroll;

- a kölcsönös segítségnyújtás eredményeként fokozódik a lakóközösségek önvédelme;
- erősödik a fiatalok önkontrollja, normakövetése és felelősségvállalása;
- az alkohol- és drogproblémákat hatékonyan és időben kezelik;
- a korán megjelenő antiszociális viselkedést időben kezelik.
- Egyéb hatások
  - a szociális városrehabilitáció során a településrészek megújulása komplex szemlélet alapján történik;
  - a visszaeső bűnelkövetők száma csökken;
  - a fogvatartottak nagy száma szerez általános iskolai végzettséget, szakmát;
  - a bűnelkövetők munkaerőpiacra történő be/visszalépése növekedik, képessé válnak a társadalom hasznos tagjává válni;
  - a bűnelkövetők közösségbe történő integrációs esélye emelkedik;
  - az áldozattá válás, a másodlagos és ismételt áldozattá válás kockázata alacsony, az állampolgárok biztonságérzete magas;
  - az áldozatsegítő támogatások ismertsége és hozzáférhetősége széles körűvé válik;
  - a verseny- és szabadidősport elterjedtsége nő, előtérbe kerül a „tiszta játék” elvének érvényesülése;
  - a büntetés-végrehajtási intézetből kikerülők munkavállalási esélyei nőnek;
  - az önkormányzatok kivétel nélkül rendelkeznek közbiztonsági és bűnmegelőzési stratégiával, amit rendszeresen a helyi viszonyokra reagálva frissítenek.

4.2. A TBNS felülvizsgálata és értékelése

A fejezetben összefoglaljuk a TBNS eredményeit, amelyek közül kiemelkedő jelentőségű az áldozatvédelmi törvény (a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kár-enyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény) megalkotása, amelyhez szorosan kapcsolódik az Áldozatsegítő Szolgálat 2006-os felállítása, illetve az áldozatokat segítő 24 órás diszpécser-szolgálat, valamint az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat létrehozása. Szintén kimagasló teljesítményként értékelhető a Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezetrendszerének modernizálása, szervezeti reformja.

4.2.1. Bűnügyi helyzet és a kérdőívek értékelése

Az NBS e fejezetben több bekezdést szentel annak, hogy a 2013-as bűnügyi statisztikai adatok alapján bemutassa a magyarországi helyzetet, rámutasson bizonyos tendenciákra, s ezek alapján meghatározhassa az akkor még jövőként értelmezhető időszak feladatait. A részletes megállapítások bemutatásától eltekintek, csak a struktúrát mutatom be. Az egyes bűncselekménytípusok (közterületen elkövetett, vagyon elleni és erőszakos bűncselekmények) elemzését követően külön bekezdés foglalkozik az elkövetőkkel, majd a sértettekkel is. Utóbbiak vonatkozásában a veszélyeztetett csoportok szerinti bontásban, tehát külön az idősekkel, a gyermek- és fiatalkorúakkal, valamint a nőket érintő magatartásokkal.

A kérdőíves kutatás során a bűnmegelőzésben tevékenykedőket szólították meg, s arra keresték a választ, hogy a megkeresett szervek milyen technikákkal dolgoznak, mit azonosítanak égető és azonnali kezelést igénylő problémaként, az egyes szervek kikkel működnek együtt, és milyen segítséget várnának az NBT-től.

4.2.2. Szereplők a bűnmegelőzésben

Az NBS e fejezetének nyitó mondatában deklarálja, hogy *a bűnmegelőzés az egész társadalom közügye*, majd felsorolja a szereplőket. Aktorként tekint az államra, az önkormányzatokra, a civil és egyházi szervezetekre, a gazdaság szereplőire, végül a családokra s az azokat alkotó állampolgárookra.

A szereplők tételes felsorolása során többen (BORBÍRÓ et al. 2016; GRATZER-SÖVÉNYHÁZY 2014) kritikaként fogalmazták meg, hogy az NBS a rendőrséget tekinti a bűnmegelőzés legfontosabb szereplőjének. Bár az NBS nem használja címében jelzőként a társadalmi kifejezést, s a rendőrséggel kapcsolatos előbbi tétele is azt sugallja, hogy az NBS a végrehajtása során elsősorban a rendőrségre támaszkodik, ez a valóságban nem igaz. Ezt látni fogjuk a beavatkozási területek bemutatásánál.

De mégis kiket jelöl meg még szereplőként? Többek között az önkormányzatokat, a nevelési-oktatási intézményeket, a gyermekvédelmi intézményrendszert, a családsegítő szolgálatokat, az egészségügyi ellátórendszert, az igazságügyi szolgálatokat, a büntetés-végrehajtási intézeteket, az egyházakat és vallási közösségeket, a civil szervezeteket, a polgárőrséget, a sportegyesületeket, a családokat és végül az egyént.

4.2.3. Beavatkozási területek

Egy ilyen dokumentum esetében nehéz mindezt kijelenteni, de az NBS legfontosabb része a beavatkozási területeket és prioritásokat taglaló, 2013–2015 közötti időszakra vonatkozó intézkedési terv. Az NBS beavatkozási területei a következők:

- településbiztonság,
- gyermek- és ifjúságvédelem,
- a bűncselekmény áldozatainak segítése, az áldozattá válás megelőzése,
- a bűnismétlés megelőzése,
- horizontális intézkedések.

A részfeladatokat külön mutatjuk be, itt most azzal érdemes zárni, hogy az NBS két évente újabb intézkedési tervekkel bővül, amelyeket külön kormányhatározat tartalmaz. Jelenleg az NBS mellett hatályban van a 2020–2021. évekre vonatkozó, 1585/2019. (X. 6.) Korm. határozat.

4.2.4. Monitoring

Az NBS természetesen rendelkezik a Titkárság folyamatos önellenőrzési és felülvizsgálati kötelezettségéről, amely szerint a Titkárság két évente köteles felülvizsgálati jelentést készíteni

az NBT számára. Az ebben foglaltak, a teljes időtávra vonatkozó feladatok, a korábbi monitoringjelentések tapasztalatainak, valamint az egyes intézkedések szinergiáinak figyelembevételével készülnek el az egyes intézkedési tervek.

5. A beavatkozási területek

„Az átfogó célkitűzéseket specifikus célkitűzések elérésével lehet konkretizálni. A stratégia átfogó célkitűzéseit a prioritások, specifikus célkitűzéseit a beavatkozási területek jelentik. A prioritások és az azokon belül található beavatkozási területek adják azt a keretrendszert, amelyben a konkrét feladatként jelentkező intézkedések definiálhatók” – fogalmaz az NBS. Nézzük meg hát a konkrét feladatokat!

5.1. Településbiztonság

A TBNS korábban ezt a „városok biztonságának fokozása” prioritásként jelölte meg, arra a kriminológiai megállapításra alapozva, miszerint a bűncselekmények túlnyomó többségét városi környezetben követik el. Ezt a tényt maga az NBS is megerősíti, ugyanakkor úgy fogalmaz, hogy „a közbiztonság csak kellő körülményekkel és óvatos következtetésekkel ragadható meg. Különösen igaz ez akkor, amikor több, egymástól különböző adottságú és népességű, sok esetben eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségű (földrajzi) terület, régió alkotta ország közbiztonságának értékeléséről van szó”. Amennyiben tehát csak a városokra fókuszálunk, úgy könnyen figyelmen kívül maradhatnak olyan kisebb településeket érintő problémák, amelyek a lakosság általános biztonságérzetét rontják.

Itt érdemes megjegyezni a prioritások megfogalmazásában rejlő veszélyt. A prioritás nem más, mint a célok közül kiemelt, jelentőségteljesebbnek ítélt cél. Amint egy cél prioritássá válik, önálló életre kel, s látókörön kívülre helyezi a kiemelés nélküli célokat. A fókuszban csak a prioritás fog állni, így egyéb célok „megszűnnek” létezni. Ez óriási veszélyt hordoz magában. Éppen ezért az NBS a *településbiztonság* kifejezést preferálja, amely lehetővé teszi, hogy ne csak a városokra koncentráljunk, hanem figyelmünk ráirányuljon a kisebb településekre vagy éppen a tanyavilágra.

A prioritáson belül jelenleg kiemelt helyet foglal el az *építészeti eszközökkel végzett bűnmegelőzés*. Ennek célja, hogy az épített környezet tudatos ki- vagy átalakításával csökkentsük a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő bűnalkalmakat, s egyúttal olyan környezetet alakítsunk ki, amelynek biztonságáért az ott lakók is felelősséget éreznek, s felelősségérzet mentén cselekedni is képesek. Az intézkedés célja a módszer népszerűsítése, a szereplők (önkormányzat, iskolák, felsőoktatási intézmények) bevonása, végül egy olyan tanulmány elkészítése, amely lehetővé teszi a módszer szempontrendszerének vonatkozó jogszabályokba történő illesztését. Jelenleg utópia, de a végső célkitűzés annak elérése lenne, hogy valamennyi építkezés, városrehabilitációs és településrendezési törekvés figyelemmel legyen a bűnmegelőzési ajánlásokra.

A prioritás másik fontos beavatkozási területe a vagyontvédelem, amelynek keretében a szituációs bűnmegelőzési technikák kerülnek előtérbe. E technikák bemutatása és megismertetése érdekében létrehozták a *Bűnmegelőzési Centrumot*, amely a rendőrség Teve utcában

található székházában kapott helyett. A centrum különféle biztonsági eszközök (riasztók, biztonsági zárok, ajtók) alkalmazhatóságát mutatja be, de lehetővé teszi interaktív bemutatók lebonyolítását is. Ezzel párhuzamosan forgalomba álltak a *mobil bűnmegelőzési centrumok* is, jelenleg három ilyen üzemel az országban. A modern bűnmegelőzési tartalmakat közvetítő eszközökkel, tájékoztató füzetekkel, szórólapokkal ellátott kisbuszok alkalmasak arra, hogy a rendőrség bűnmegelőzési munkatársai kivonulhassanak a legkisebb településre is, s ott látványos, közönségbarát módon hívják fel az emberek figyelmét a biztonságukat célzó intézkedések megtételére.

Az intézkedés keretében folyamatosak a *vagyonvédelmi képzések*, amelyek biztosítják a naprakész tudást.

A fentiekén túl, az intézkedési tervek alapján elkészült a *Pre-Stat térinformatikai rendszer*, amely különféle gazdasági, társadalmi és bűnügyi adatok térképi megjelenítésével segíti egyrészt a bűnmegelőzési szakemberek munkáját, másrészt lehetővé teszi a nyilvánosság számára azt, hogy az emberek meggyőződjhessenek a lakókönyezetük biztonságáról.

További intézkedésként rögzíthetjük a *BikeSafe kerékpár-regisztrációs program* megindítását, amely a kerékpárok azonosító jellel történő ellátását szorgalmazza. Az azonosító jellel történő ellátást követően a kerékpár bekerül egy online adattárba, amely lehetővé teszi a kerékpár azonosítását, valamint tulajdonosának felkutatását. A rendszer ismertsége és eredményessége hosszabb távon eredményez majd bűnmegelőzési hatásokat, amikor már elterjedté válik, hogy nincs értelme az ilyen jelzéssel ellátott kerékpárok eltulajdonításának, mert nincs lehetőség az eladásukra, és a „lebukás” veszélye is nagyobb.

Végül, de nem utolsósorban érdemes megemlíteni az *idegenforgalmi szezonban* jelentős terheket viselő régiók támogatását, amelyek most már az intézkedési tervben is rögzített feladatként kapnak folyamatos segítséget, hogy a nyári időszakban eredményes megelőzési munkát végezhesenek.

5.2. Gyermekek- és ifjúságvédelem

A gyermekek és az ifjúság védelme, nevelése a társadalom legalapvetőbb feladata, hiszen ez jövőnk záloga. Az NBS ennek megfelelően még a prioritásokon belül is kiemelt szerepet tulajdonít e témakörnek.

Első körben nagyon fontosnak tartották a jogalkotók azok képzését, fejlesztését, bevonását, akik a gyermekekkel foglalkoznak. A nevelési-oktatási intézmények másodlagos szocializációs színtéréként a beavatkozási lehetőségek tárházát biztosító olyan pontok, amelyek kihasználatlanul hagyása véték lenne.

A pedagógusok képzése, információkkal történő ellátása ezért központi célkitűzése a prioritásnak. Ennek megfelelően beavatkozási területként jelölték meg a pedagógusok bűnmegelőzési képzését. A *bűnmegelőzés az iskolában* című akkreditált képzés állandó túljelentkezés mellett zajlik immáron évek óta, de ugyanennyire sikeres a tanárok *mediációs* vagy éppen *élménypedagógiai képzése* is. Az NBS emellett támogatja a már jól bevált iskolai bűnmegelőzési programok, úgymint a *DADA* és az *ELLEN-SZER-képzések* folytatását is.

A hatékonyság érdekében a Titkárság megújította a tananyagokat, s évről évre megszervezi az Országos Rendőr-főkapitánysággal együttműködésben a rendőrök ez irányú képzését.

Megindult közben a Testnevelési Egyetemen együttműködésben a leendő *testnevelő tanárok és edzők bűnmegelőzési képzése* is, akik mint mentor, modell és példakép állnak a gyerekek előtt, és a sport eszközeinek felhasználásával megannyi területen segíthetik a prevenciók célkitűzéseket.

Természetesen nem elegendő csak a pedagógusok megszólítása, szükség van a kortársak bevonására is. A *kortársak képzésének modellprogramja* megindult, ennek tanulságai feldolgozás alatt állnak.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumával folytatott folyamatos együttműködés keretében évről évre forrást biztosít az NBS a *családok védelmi funkciójának* növelésére. Az első szakaszban a családokkal foglalkozó szakemberek képzésére került sor, most folyik azon intézkedések kidolgozása, amelyek a családokat már közvetlenül is képesek megszólítani.

Érdekesség, hogy az NBS teret ad az innovatív és néhol szokatlan megoldásoknak is, így kerülhetett be az NBS intézkedései közé a *mesékkal végzett bűnmegelőzés*. Ennek során a cél a legkisebbek megszólítása, a mesék révén információk célba juttatása. A mesék nemcsak a gyerekeket érzékenyítik, de a szülőket is segítik abban, hogy tisztában legyenek a fiatalokat érintő problémás élethelyzetekkel.

További érdekesség a *Re-Akcio* elnevezésű program, amely olyan középiskolákban szervezett interaktív bűnmegelőzési bemutató, amely komplex módszerekkel, több célcsoportot (diákokat, pedagógusokat, szülőket) megszólítva ad át bűnmegelőzési ismereteket intézkedéstaktikai szituációkon és bemutatókon keresztül. A roadshowjellegű eseményre egyre nagyobb az igény.

Végül, de nem utolsósorban az intézkedési terveknek köszönhetően előtérbe kerültek a fiatalokat érintő, online térben elkövetett bűncselekmények is. Ezek kezelésére készültek már kisfilmek, és most dolgoznak ki újabb kampányokat is.

5.3. A bűncselekmények áldozatainak segítése, az áldozattá válás megelőzése

E témakör fókuszában alapvetően a veszélyeztetett csoportok állnak, többek között a fiatalok és az idősek. Mindkét csoport esetében fontos a megfelelő kommunikációs csatornák azonosítása. Az elmúlt időszakban ilyen *eszközként jelent meg a színház*. A fiatalokat a *Taurin trauma* című bűnmegelőzési musical jelenetein keresztül próbálta meg a Titkárság megszólítani. A darabot már több megyében bemutatták, nagy sikerrel.

A színház az idősek esetében is jó közvetítőnek bizonyult. Több vidéki projekt is egyedi támogatásban részesült, például a Kecskeméti Rendőrkapitányság *Őszikék* című darabja vagy éppen a Kiskunfélegyházi Rendőrkapitányság *Nyugdíjas akták* című előadása. Mindkét esetben az időseket érintő gyakori bűncselekményeket mutatták be hol vicces, hol komolyabb kontönsben.

Természetesen az áldozatok segítése, valamint az áldozattá válás megelőzése rendszerintű fejlesztéseket is igényel. Ezért aztán az NBS folyamatosan támaszkodik az Igazságügyi Minisztérium szaktudására (korábban az Igazságügyi Hivatalra). Feladatként jelöli meg számukra, természetesen a forrás biztosításával, a *pártfogó felügyelők folyamatos képzését, valamint az áldozatsegítő szolgáltatások népszerűsítését*.

5.4. A bűnismétlés megelőzése

Azt már régóta tudjuk, hogy a represszív, megtorlásokon alapuló intézkedések hatékonysága megkérdőjelezhető. A büntetés soha nem lehet cél, még a büntetőjog szerint is arra csak azért van szükség, hogy a társadalom védelme érdekében megelőzzük, hogy bárki is bűncselekményt kövessen el. Az igazságszolgáltatásnak éppen ezért arra kell törekednie, hogy a bűncselekménnyel okozott anyagi, erkölcsi és a társadalomba vetett bizalomban bekövetkezett hiányérzetet, sérelmeket helyreállítsa.

A resztoratív, vagyis helyreállító igazságszolgáltatás módszere optimális esetben az elkövetőt felelősségvállalásra készíti, tehermentesíti az állami igazságszolgáltatási rendszert, és a közösség megerősítésének igényét, az egyéni felelősségvállalás fontosságát hirdeti.

A prioritáson belül ezért fokozott támogatásban részesülnek a *jóvátételi programok*, amelyeknek alapja a fogvatartotti foglalkoztatás, hiszen a jóvátétel is többnyire valamilyen munkavégzésben nyilvánul meg. Ilyen lehet egy kórház, egy templom falainak a lefestése, bizonyos területek, parkok rendbehozatala. A jóvátétel történhet másképp is, például karácsonykor sokszor járnak a fogvatartottak beteg gyerekeket ellátó kórházakba, ajándékokat visznek, vagy éppen karácsonyi műsort adnak elő. Az ilyen események még a „legkeményebb” fogvatartottakat is megérintik, sokszor törnek felszínre ilyenkor rég elfojtott érzelmek.

A resztoratív szemléletet természetesen először a *büntetés-végrehajtási állomány* körében kellett meghonosítani, ezért az NBS végrehajtásának első éveiben a források egy részét az állomány képzésére fordították.

Ezzel egy időben azonban megannyi *érzékenyítő, művészetterápiás és egyéb kompetenciafejlesztő képzés* indult meg a fogvatartottak számára. Ezek közül kiemelkedő szerepet tölt be a jobb agyféltekés rajzolás, amely a rövid időn belül elért sikerek átélése révén fejleszti a fogvatartott önbecsülését, s ezzel párhuzamosan koncentrációképességét is.

Külön forrás áll rendelkezésre a *közösségi foglalkoztatók fenntartására és üzemeltetésére*, amelyek a szabadulást követő újrakezdést segítik. Korábban csak eg, a miskolci Zöld Pont közösségi foglalkoztató kapott támogatást, jelenleg azonban az NBS végrehajtására szánt forrásból működtetik a Baranya megyei foglalkoztatót, és a legújabb intézkedési terv alapján most lát neki az Igazságügyi Minisztérium a budapesti intézmény kidolgozásának is.

A visszaesésben komoly szerepet játszik az a környezet, ahova a fogvatartott a szabadulását követően menni tud. Amennyiben a családja, a barátok nem várják, úgy vajmi kevés esélye van a reintegrációra. Ezért indult meg a *megoldásfókuszú módszertan* alkalmazása pilotprojekt keretében, amelynek során úgynevezett *szabadítókörök* megalakítására került sor. Ennek keretében a módszer szakértői a fogvatartott családját felkeresték, s még a szabadulást megelőzően megszerveztek egy találkozót, ahol minden fél végiggondolhatta, hogy mivel tudná segíteni a szabadulót a visszaailleszkedésben.

A család szerepe megkérdőjelezhetetlen, így a legújabb intézkedési terv bevezeti a *családi döntéshozó csoportkonferencia módszert*, amelynek a szabadítókörhöz hasonlóan az a célja, hogy a családi kapcsolatokat megerősítse, valamint egy olyan közös stratégia kidolgozását tegye lehetővé, amely egyaránt segíti az elítéltet és a családját a közös élet újrakezdésében, a nehézségekkel való szembenézésben és az azokkal való megküzdésben.

A büntetés-végrehajtási intézeteken belül is megindultak a *mediációs képzések*, cél a falakon belüli konfliktusok minél hatékonyabb kezelése.

5.5. Horizontális intézkedések

E pontban azon intézkedések találhatóak, amelyek valamennyi prioritáson átívelnek, eredményeik több beavatkozási ponton is alkalmazhatóak. Itt találjuk többek között a *bűnmegelőzési pályázatokat*, amelyeket a Titkárság minden évben meghirdet, ezzel biztosítva a korábban már többször is említett helyi szintű problémakezelés lehetőségét. A pályázók köre a civil egyesületekből, az önkormányzatokból, a rendőrségekből, a nonprofit szervezetekből és az oktatási intézményekből áll.

Idetartoznak a *kutatások* is, ilyen az ifjúság problémáit feltáró, valamint a látenciában maradt bűncselekményeket feltérképező kutatás.

Végül pedig itt érdemes megemlíteni, hogy Magyarország tagja az *Európai Bűnmegelőzési Hálózatnak (EUCPN)*, amelynek *nemzeti képviselőjét* a Titkárság látja el.

Összegzés

Az NBS 2013-ban történt elfogadása óta eltelt évek alatt az újonnan létrehozott NBT és annak Titkársága folyamatos átalakuláson, fejlődésen ment át. A munkamódszerek, a munkafolyamatok most kezdenek beépülni abba a rendszerbe, amelyben az NBT és Titkársága helyet kapott.

Az NBS munkájának bemutatása valószínűleg jól reprezentálja, hogy bár a jogalkotó annak idején a rendőrséget jelölte meg a bűnmegelőzés első számú letéteményeseként, a tényleges végrehajtás és a gyakorlat ettől eltér, s az valóban az együttműködésen, és valamennyi szereplő bevonásán alapul. Sokszor visz bennünket tévútra a jogi jellegű értelmezés, s egy-egy mondat túlzott filozófiai tartalommal történő megtöltése. Minden esetben vizsgálni szükséges a norma hatására megvalósuló tényleges intézkedéseket is.

Az NBS végrehajtásához további adalék, hogy a költségvetés által évente biztosított forrást az NBS-ben megjelölt feladatok nem merítik ki teljes egészében, így a Titkárságnak minden évben lehetősége nyílik arra, hogy saját feladattervében az aktuális helyzetre és célkitűzésekre figyelemmel NBS-en kívüli programokat is folytasson, finanszírozzon és támogasson. Ezen programokról kötetünk harmadik részében még teszünk említést.

Felhasznált irodalom

- BEREK Lajos – BEREK Tamás – BEREK László (2016): *Személy- és vagyónbiztonság*. Budapest, Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar.
- BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk. (2016): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer.
- GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk. (1999): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina.
- GRATZER-SÖVÉNYHÁZY Gábor (2014): A bűnmegelőzés rendszere. *Biztonságpiac*, 4. sz. Forrás: <http://biztonsagpiac.hu/wp-content/uploads/2014/04/Gratzer-Sovenyhazy-Gabor-A-bunmegelozes-rendszere.pdf> (Letöltés: 2018. 07. 29.)

Szociatív és szituatív bűnmegelőzés

Sivadó Máté

A *szociatív bűnmegelőzés* tágabb értelmezésben magában foglalja mindazokat a társadalmi szinten tett intézkedéseket, amelyek a bűnelkövetést minél mélyebben, a gyökereknél megragadva kívánják megelőzni, eszközei elsősorban a társadalom tagjainak jólétét és felemelkedését szolgálják. Ezek az intézkedések általában nem azonnal, hanem hosszú távon érvényesülnek. Ezzel szemben a *szituatív bűnmegelőzés* rövid távon, adekvátan fejti ki hatását egy adott területen; nem az elkövető, hanem a helyzet megváltoztatására törekszik. Megoldási módszerei viszonylag egyszerűek, gyorsan hatnak, de elsősorban a vagyoni elleni bűncselekmények körében alkalmazhatók, és a bűnözést nem gyökereiben szüntetik meg, csak az adott területen.

Az alábbi fejezet a megelőzés e két módszerét mutatja be.

1. Szociatív bűnmegelőzés

A bűnmegelőzés eltérő reakciókészséget javasol az egyes bűncselekménytípusokra. Azonban nem csupán a büntetőjogilag is nevesített cselekmények elkerülésére irányul, hanem mindazon egyéb deviáns magatartásformákra, amelynek gyökerei a kriminális cselekményekével azonosak. „A bűnözés szervesen kapcsolódik a deviancia egyéb formáihoz, társadalmi okait tekintve azokkal a folyamatokkal függ össze, amelyek az elsődleges szociális műhelyek diszfunkcióit eredményezik, továbbá azokkal a folyamatokkal, amelyek reprodukálják a társadalmilag hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetet.” (SZABÓ A. 1987, 72.) „A társadalmi okok és reprodukciós folyamatok szempontjából a bűnözés különböző előfordulási formái némelykor közelebb állnak más deviáns viselkedésekhez, mint egymáshoz.” (GÖNCZÖL 1999, 120.)

A bűnmegelőzés számára éppen ezeknek a közös gyökereknek, a bűnözés oksági mechanizmusában szerepet játszó *makrotársadalmi folyamatoknak* a befolyásolása jelenti a legösszetettebb feladatot. Ezen a területen a szűk értelemben vett büntetőpolitikának nincs befolyása, viszont fontos szerephez jutnak a társadalompolitika különböző ágai, az oktatási, foglalkoztatási, szociális és számos egyéb olyan politika, amely saját eszközzel képes a büntetőpolitika számára elérhetetlen folyamatokat is megközelíteni. Az ágazati politikák bűnmegelőzési célú összhangjának megteremtése jelenti a stratégiai tervezés gerincét, e nélkül ugyanis hosszú távon is eredményes beavatkozás még akkor sem képzelhető el, ha a megelőzési szemlélet egyébként – például a bűnalkalmak csökkentésére irányuló intézkedések révén – érvényesül a bűnözéskontroll során. „A stratégiként használt taktika, amennyiben sikeres, csak eltereli az egyik helyről a másikra a nemkívánatos társadalmi jelenségeket, de mit sem változtat azok társadalmi jellegén, előfordulásán, hiszen a beavatkozás

itt is csak a »felszín« kezelésére irányult.” (GÖNCZÖL 1999, 126.) Hatékony bűnmegelőzési rendszer ezért csak a bűnokok, a bűnalkalmak és a sértetté válás kockázatának párhuzamos mérséklésével képzelhető el. (BORBÍRÓ 2004, 3.)

David Farrington longitudinális kutatásai (1979) a bűnelkövetők és a nem bűnelkövetők összehasonlításában különböző „kockázati tényezőket” találtak, amelyek korreláltak a bűnözéssel – például az alacsony iskolázottsággal és a szülői konfliktusokkal.

A szociatív bűnmegelőzés stratégiája azokat a faktorokat célozza, amelyek megakadályozhatják, hogy meghatározott csoportok vagy személyek bűncselekményt kövessenek el, vagy annak áldozatává váljanak. A probléma gyökerének kezelésére kínál megoldást, a bűnözés elleni eredményes fellépést a társadalmi tényezők befolyásolásában látja. Az elmélet szerint a bűnözés oksága az elkövetőt és az áldozatot érő mikro- és makrostrukturális, gazdasági, szociális társadalmi tényezőkben keresendő, és ezek befolyásolásával a bűnelkövetés megelőzhető lenne. Ez a bűnmegelőzés egyik leghatékonyabb módja hosszú távon. Egyik módszere a társadalmi integráció biztosítása, vagyis annak megakadályozása, hogy bizonyos társadalmi rétegek leszakadjanak, illetve annak elősegítése, hogy a már leszakadóban lévő rétegek reintegrálódjanak a társadalomba. Ezek az intézkedések nemcsak a bűnözés, hanem általában a devianciák ellen hatnak. Attól függően, hogy milyen stádiumban kerül sor az alkalmazásukra, *primer, szekunder vagy tercier bűnmegelőzési tevékenységnek is tekinthetők.* A módszer alkalmazása eredményes lehet gyermek- és fiatalkorúak, illetve alkalmi bűnelkövetők esetében, de kevésbé hatásos konok, megrögzött bűnözők esetében.

A megelőzés ezen fajtája az elkövetőre, annak szociális környezetére, illetve különböző csoportokra irányul. A szociális vagy tettesorientált bűnmegelőzési intézkedések alapvető célja, hogy a bűnelkövetést, vagyis a bűnözővé válási folyamatot, az esetleges deviáns karrier kialakulását megakadályozza, pozitív irányban befolyásolja. A társadalmi megelőzés azon a megfigyelésen alapszik, hogy kapcsolat van a bűn elkövetése és az elkövető társadalmi körülményei között. Az elkövetővel kapcsolatos intézkedések érintik mind a generál-, mind a speciálprevenციót. Vagyis a szociatív bűnmegelőzés területe kapcsolódhat az igazságszolgáltatáshoz, például a bűncselekmények áldozatainak segítése terén, vagy a szabadulók fedélhez, munkához juttatása kapcsán, ahol a pártfogók szerepe erősödik meg.

A szociatív bűnmegelőzés az igazságszolgáltatás területén túl is kifejti hatását. Például a szegregálódó területek megerősítésével, a szegregáció akadályozásával vagy a fiatalkorúak alkohol- és kábítószer-fogyasztása elleni intézkedésekkel, a közegészségügy, az oktatás, a lakásviszonyok, a foglalkoztatás helyzetének javításával. Olyan területeket is érint, mint a lakossági bizalom a rend őreivel szemben a lakosság szubjektív biztonságérzete, a bűnözéstől való vélt vagy valós félelme, azzal összefüggésben, hogy milyen a rendőrség reakciókészsége és -képessége az egyes normasértésekre). Emellett a tettesorientált prevenciós intézkedések során külön hangsúlyt kell fektetni a törvényességre és a személyiségi jogok védelmére, továbbá a bűnözés visszaszorítása és a bűnözővé válás megakadályozása iránti társadalmi igény közötti egyensúly fenntartására.

A szociatív megelőzés tehát olyan prevenciós tevékenységeket jelent, amelyek igyekeznek enyhíteni a szociális és gazdasági viszonyokból fakadó kedvezőtlen hatásokat. Ez utóbbiak kellő beavatkozás hiányában kriminogén forrásokká alakulhatnak. Nyilvánvaló, hogy ez a prevenciós stratégia a leghosszabb távon tervezhető, és eredményessége is hosszú távon és bonyolult módon mérhető. Ez a beavatkozás igényli a társadalom legnagyobb fokú szolidaritását, a hivatalos szervektől (állam, önkormányzatok) a legnagyobb pénzügyi támogatást.

Mindemellett feltételezhető, hogy a bűnözés morfológiai sajátosságát kedvezően befolyásoló hatása az ilyen jellegű intézkedéseknek van leginkább, nem elhanyagolva azt a fontos momentumot, hogy ez a fajta bűnmegelőzési prevenció egyszersmind társadalomfejlesztő hatással is bír. (ROSTA 2006, 102.) A programok középpontjában az egyén és a közösség áll.

A társadalmi bűnmegelőzéshez tartozó felelősségi területek:

- szociális szolgáltatások (elsősorban szociális megelőzési szolgáltatások);
- a gyermekek szociális és jogi védelme, nevelőszülői rendszer;
- foglalkoztatási politika, hatékony eszközök a foglalkoztatás ösztönzésére;
- jóléti erőfeszítések (segélyek, támogatások rendszere).

Típusai (JUHÁSZ 2015):

- *csoportokra irányított*, amikor is a primer prevenció a pozitív generálprevencióval kapcsolódik össze: a szociálpolitikai intézkedésekkel a bűnözés okait igyekeznek felszámolni, egyidejűleg felvilágosító munkával a lakosság jogtudatát és jogtisztelét erősítik;
- *egyénre irányított*, ahol a pozitív speciálprevenció – reszocializáció – elemei kapcsolódnak a primer prevenció személyre szóló intézkedéseivel, és az egyén közvetlen szociális környezetére irányul abból a megfontolásból, hogy a potenciális tettes közvetlenül rendszerint igen nehezen érhető el, ezért rá inkább csak szociális környezetén keresztül lehet hatni.

Idetartoznak mindazon a beavatkozások is, amelyek célja a bűnözést kiváltó okok hatásának mérséklése mellett a társadalmi önvédelmi képesség erősítése és a bűnözés okozta káros anyagi és erkölcsi következmények csökkentése. Akkor lehet eredményes a bűncselekmények sértettjeinek tekintetében, ha jól mérjük fel a sértetté válás körülményeit, az egyes célcsoportokat, és ennek alapján határozzuk meg a konkrét tennivalókat. Ehhez azonban a statisztikákon túl további, szélesebb információra van szükség az áldozattá válásról. (BARABÁS 2009, 51.)

Helyi szinten egyértelműen az önkormányzat a felelős a szociális bűnmegelőzésért. A társadalmi integráció biztosításával érintett szakterületek közé tartozik az oktatás, a szociális ellátás, az egészségügyi ellátás és a foglalkoztatás. Ezek a területek nem kapcsolódnak szorosan a bűnmegelőzéshez, azonban vannak olyan esetek, amikor a szükséges beavatkozás vagy segítség kifejezetten bűnmegelőzési hatású (például az alkoholfogyasztás csökkentése, különösen a fiatalok körében; életvezetési tanácsadás; szociális segély a rászorulóknak; az iskolai hiányzások megszüntetése; munkanélküliek foglalkoztatása közmunka keretében). (SZABÓ H. 2008, 6.)

2. Szituatív bűnmegelőzés

2.1. A módszer tudománytörténete

A bűnözés egyenlőtlen térbeli eloszlásával foglalkozó *André-Michel Guerry* tanulmányában megállapította, hogy Franciaország északi megyéiben a tulajdon elleni, a déliekben viszont az erőszakos bűnözés van túlsúlyban. (GUERRY 1833) Két évvel később *Adolphe Quetelet* a bűnözés okaként felvetette az egyes környékek eltérő „moralitását”, az eltérő kísértést,

amelynek az ember ki van téve, továbbá a bűncselekmény véghezvitelének „könnyűségét”. (QUETELET 1835) Hosszú ideig nem volt hasonló próbálkozás, amely a bűnözés térbeliségét vizsgálva lényegesen újat hozott volna.

Az 1930-as évekre a chicagói kriminológiai iskola képviselői a komplex fizikai környezet devianciáit, bűnkeltő hatását helyezték elméletük középpontjába. Eszerint a bűnözés aránya magasabb az elhanyagolt városrészekben, ide települnek a dezorganizációra hajlamos, nehezen integrálódó emberek, csoportok. Miután ezek az emberek elvesztették korábbi közösségüket, nem tudták megteremteni az új közösségi mechanizmust, olyan leszakadó körzetek alakultak ki, ahol a lakosság egy jelentős részére jellemző volt valamilyen deviancia. Kimutatták többek között, hogy az iskolakerülés, a fiatal- és a felnőttkori bűnözés eltérő arányban fordul elő a városok egyes kerületeiben; ezek, továbbá más deviáns viselkedési formák előfordulása fordítottan arányos a városközponttól mért távolsággal, valamint a deviáns magatartásmódok összefüggést mutatnak az adott városrész (zónák) különféle változóival, mindenekelőtt a terület épületeinek a leromlottságával, a népesség elvándorlásával stb., illetve a deviáns magatartásmódok előfordulásának arányai időben nagyon stabilaknak mutatkoznak.

A második világháború utáni technikai fejlődés a bűnözők számára is lehetővé tette a nagyobb anonimitással párosuló mobilitást. A *racionális döntés elmélete* (CORNISH–CLARKE 1968) abból indul ki, hogy a bűnelkövetői viselkedés racionális döntési folyamat eredménye. Az alap gondolat lényege, hogy valamennyi bűncselekmény valamilyen intención alapszik, és hogy a cselekményt mindig meghatározott szituatív tényezők befolyásolják, amelyek a tettet egyfajta költség-haszon elemzésre ösztönzik. Ebből a szempontból a költségek emelkedése a prevenció kiindulási alapja.

Az 1960–70-es évek kutatásai komoly kételyeket ébresztettek az elkövetőre (vagy az áldozatra) koncentráló szociatív megelőzési technikák hatékonysága iránt. Egyes kutatók eljutottak a „semmi sem működik” (*nothing works*) megállapításig, amivel arra utaltak, hogy nem lehet az említett bűnmegelőzési módszerekkel csökkenteni a bűnözést. (MARTINSON 1974) Így került át a bűnmegelőzés lehetőségeit kutatók fókuszra az elkövetőről a bűncselekmény szituációjára. A szituatív megelőzési módszerek helyes alkalmazása, szemben a szociatív eszközökkel, általában rövid távon is mérhető eredményeket hozott.

Oscar Newman 1970-től végzett kutatása (NEWMAN 1973) New York 150 ezer városi tulajdonban levő lakását figyelte meg, amelyekben 528 ezer ember lakott. A vidékről és a világ más területeiről alacsony jövedelmű tömegek áramlottak be, akik az új lakótelepeken laktak – különösen a magas házakban –, ahol megnőtt a bűnözés és a vandalizmus. A lakók nemhogy védték az épületet, hanem ők maguk tették tönkre. Ezekben a toronyházakban hét és félszer nagyobb volt a bűnözés és a rongálás, mint a többlakásos, de jóval kisebb társasházakban; ennek okai a névtelenség és a környékkel való azonosulás hiánya. (DALLOS 2008)

A komplex fizikai környezet értékelése a 80-as évekre új szempontokkal bővült:

- várostervezés;
- építészet;
- kereskedelem;
- szolgáltatások szervezése;
- pénzforgalom alakítása;
- vagyonvédelem.

2.2. A módszer elméleti alapjai

A bűnelkövetés módja, helyszíne és időpontja, különösen a vagyoni elleni bűncselekmények tekintetében, kutatások által feltárt törvényszerűségeket mutat. Az elkövetők többsége a vagyoni ellen elkövetett bűncselekmények megvalósítása céljából olyan helyet választ, amely számára nem teljesen ismeretlen. A cselekmény elkövetésére tipikusan akkor és ott kerül sor, ahol a kontroll alacsony szinten működik, és a megszerezni kívánt érték könnyen elérhető.

A *szituatív bűnmegelőzés* stratégiája a bűnalkalmak csökkentésére koncentrál. Ennek érdekében a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő vagy azt elősegítő tárgyi körülményeket igyekszik megszüntetni vagy csökkenteni. A szituatív bűnmegelőzés következtében a bűncselekmények elkövetése nehezebbé válik. A modell előnye, hogy viszonylag rövid idő alatt képes komoly csökkenést elérni az érintett területen, hátránya azonban az, hogy a bűnözés áttevődik más, szociálisan dezorganizált területekre, ahol a szituatív módszerek alkalmazásának nincsenek meg a szükséges anyagi vagy társadalmi feltételei (például a szomszédfigyelő szolgálatok csak a középosztálybeli negyedekben működnek). (SZABÓ H. 2008)

Megkülönböztetünk *védelmi (védhető) és félelmi térségeket*. Utóbbiak bizonytalan térseget és bűncselekményi veszélyt jelentenek. Ilyenek azok a helyek, amelyek nem áttekinthetők, helytelenül vagy hiányosan vannak megvilágítva, nincs lehetőség élehetővé tételükre, hiányzik a szociális kontroll. A félelmi térségek jellegükben eltérőek, ennek következménye, hogy egyes emberek bizonyos helyeket elkerülnek, ezáltal szociális mozgásterük beszűkül.

A *bűnözés a modernitásban elsősorban városi jelenség*. Sokat hallunk a vidék kriminális problémáiról, a fa- és terménylopásokról, az egyedül maradó idősök problémáiról, a kiköltözések miatt teljesen szegregátumokká váló falvakról. Ezeket azonban kár túlbecsülni. Budapest VIII. kerületében több bűncselekményt regisztrál a bűnügyi statisztika, mint a két legkisebb kriminalitású megyében összesen. A nagyvárosok elmaradottabb kerületeire a közterületi bűncselekmények, a drogfogyasztás, míg a fejlettebb, gazdagabb, nagy értékű családi házakkal teli kerületekben a lakásbetörések, autólopások, feltörések jellemzőek leginkább. Utóbbi területek nagy arányban vonzzák az ország elmaradottabb vidékeiről a kriminális elemeket. A szituációs bűnmegelőzés eszközei így elsősorban városokban alkalmazhatók.

A szituációs megelőzés *áldozatközpontú stratégia*, ugyanis célja, hogy megakadályozza bizonyos egyének, helyek és vagyontárgyak „viktimizálódását” azáltal, hogy csökkenti a bűnelkövetés lehetőségeit. Itt tehát nem az elkövető oldaláról közelítünk, hanem a bűncselekmény potenciális tárgyának, alanyának, sértettjének védelme felől. (BARABÁS, 2008; BARABÁS 2014a; BARABÁS 2014b)

2.3. A szituatív bűnmegelőzés alapja és céljai

A szituációs bűnmegelőzés elméleti alapját a helyesen felismert veszély és annak racionális döntésekre alapított csökkentése adja. A védekező, a veszélyekre adekváтан reagáló emberi cselekvés tanulmányozásán és a bűncselekmény-elkövetés lehetőségének csökkentésére szolgáló technikák alkalmazásán alapszik. A módszer értékeli a gyakorlati tapasztalatokat, vizsgálja az elért változásokat. (CLARKE 1997)

A szituációs bűnmegelőzés céljai:

- a bűncselekmények végrehajtásának megnehezítése;

- a felderítési és lelepleződési rizikó megnövelése;
- a bűncselekmény rentabilitásának csökkentése;
- a későbbi öngazolás és kimagyarázás megnehezítése. (RIEDEL 2003)

A szituációs bűnmegelőzés elsősorban rendőrségorientált, ebből adódóan előtérbe helyezi azokat a gyakorlati lehetőségeket, amelyekkel a sértetté válás kockázata csökkenthető. E stratégia figyelmének előtérében az áll, hogy miként lehet a tér, idő, szociális és fizikai lehetőségek ismeretében a bűnelkövetést megelőzni vagy menedzselni, ideértve a bűnelkövető viselkedésének befolyásolását. (ECK–SPELMAN 1987) Az érdeklődés homlokterében elsősorban az olyan, a bűnözés szempontjából frekvenciált helyek állnak, mint néhány esetben a lakószomszédi közösségek, a közintézmények bizonyos fajtái, általában pedig a közterületek, parkok, bevásárlóközpontok, tömegközlekedési eszközök és azok környezete, központi üzleti negyedek. (IRK 2008, 87–88.)

2.4. A szituatív bűnmegelőzés eszközei

Ez a bűnmegelőzési gyakorlat nem a tettes motivációit akarja megváltoztatni, sokkal nagyobb szerepet játszik az a szituáció, amelyben a cselekményt elkövetik. Az építészeti, szervezési és szociális környezet alakításával megváltozik a bűnelkövetői magatartás bekövetkezésének valószínűsége is. Ez egyrészt a felderítési kockázat megnövelésével, másrészt a tettes lehetséges hasznának csökkentésével és olyan kognitív komponensekkel érhető el, mint a szituatív komponensekhez kapcsolt bűnösség és a sajnálkozásérzet erősítése. A szituatív bűnmegelőzés egyik legfontosabb eszköze az *építészeti bűnmegelőzés*.

Oscar Newman (1973) elképzelése a *védelemképes térségről (defensible space)* mára elfogadottá vált. Ennek legfontosabb elemei a következők:

- magas házak mellőzése;
- bejáratonként maximum 6–9 lakás;
- 2–3 lakóegységes rövid folyosók tervezése;
- a telkek hatékony behatárolása;
- közösségi térségek megléte;
- az áttekinthetetlen helyek felügyelete például kamerákkal;
- kívülről vizuális felügyelet, így például a házbejáratokba való beláthatóság;
- a közösségi és a nem közösségi térségek szimbolikus akadályokkal történő elhatárolása.

Fontosságának hátterében elsősorban az a felismerés áll, hogy a szituációt gyakrabban és gyorsabban lehet megváltoztatni, mint az emberi magatartást. Ez elsősorban az épített környezetre vonatkozik.

Sikeresen alkalmazott szituációs megelőzési technikák:

- térfigyelő kamerák a metrómegállóknak és parkolóházaknak;
- alkoholfogyasztás kontrollálása fesztiválokon és sporteseményeken;
- konfliktuskezelés-képzés hivatalos személyek számára;
- raktárak és kiskereskedelmi üzletek esetében az ideális nyitva tartás megállapítása.

A szituációs megelőzési technikákra kezdetben az üzleti vállalkozások nyitottabbak voltak, mint az állami szervek, és elsősorban a vagyonvédelemben használták fel. A kezdeti látványos és gyors sikerek következtében hamar megjelentek a helyi, majd az országos bűnmegelőzési stratégiákban is.

„A sikeres szituációs és áldozatközpontú megelőzési programok egyik példája az angliai ún. Kirkholt Program. A lakótelepen élők több éven keresztül az országos átlagot többszörösen meghaladó lakásbetörési rátával küzdöttek, és egyértelmű volt a többszörös viktimizáció jelensége is: az áldozatok jelentős része nem egyszer vált lakásbetörés sértettjévé. A megelőzési projekt elsősorban szituációs elemekre épült: az áldozattá vált lakosok védelmére szomszédfigyelő mozgalmat hoztak létre, a lakókat szakemberek készítették fel a lakásvédelmi technikákra, különböző építészeti megoldásokkal nehezebben megközelíthetőbbé és jobban átláthatóvá tették a lakótelep környékét. A projekt hároméves távlatban 75 százalékos csökkenést eredményezett a lakásbetörések számában.” (BORBÍRÓ 2009, 135.)

2.5. A szituációs bűnmegelőzési módszer korlátai

2.5.1. *Megelőzhető bűncselekmények köre*

Vannak olyan cselekmények, amikor az elkövetők a tettet mindenáron végrehajtják, például a kábítószer-élvező mindenáron pénzforráshoz akar jutni, ennek érdekében azonban esetleg a lopás rablássá változik. Más esetekben ilyesmire nincs bizonyíték. Általánosnak tekinthető felfogás: az elkövetőknek egy csoportja, amelynek motivációja nem túl erős, a kedvezőtlen szituáció hatására lemond a bűnelkövetésről. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy csak bizonyos fajta bűncselekmények előzhetőek meg a szituációs bűnmegelőzés segítségével. Elsősorban az utcai bűnözés tartozik ide, tehát azok az esetek, amelyek közterületen történnek vagy innen indulnak ki. Ilyenek különösen: 1. az anyagi károkozás (idesorolhatók a graffitik is); 2. a gépjárművekkel összefüggő cselekmények; 3. a lopás és betöréses lopás; 4. és részben idesorolhatók a lakásbetörések is. (IRK 2008, 91.)

2.5.2. *Áthelyeződés*

A szituációs bűnmegelőzés legerősebb kritikája, hogy nem valódi bűnmegelőzés, a bűnelkövetők csupán időben és térben áthelyezik a bűncselekményeket. Erre példa Budapesten a Józsefváros (VIII. kerület) bekamerázása. Az intézkedés a kerületben a közterületi bűncselekmények számát jelentősen lecsökkentette. A tapasztalat az volt azonban, hogy Budapest más kerületeiben, illetve Pest megyében megnövekedett ugyanezen bűncselekmények száma. Hasonló eredménnyel járt a Budapesti Rendőr-főkapitányság „Látható rendőrség” programja. Ennek során a közrendvédelmi járőrök mellett a bűnügyi szolgálatot ellátó állománynak is nagy számban ki kellett vonulnia Budapest bűnügyileg fertőzött részeire. Mivel nem rendelkeztek egyenruhával, tipikusan a civil ruhájukra vettek fel „Police” feliratú megkülönböztető mellényt. Az intézkedésnek az érintett közterületeken bűncselekmény-csökkentő hatása

jelentkezett, azonban a következmények megegyeztek a józsefvárosi kamerarendszerrel kapcsolatban tapasztaltakkal.

Minél több a szituációs típusú bűnmegelőzési intézkedés, annál inkább kiszorul az intézkedéssel célzott bűncselekmény egy területről.

2.5.3. *Hatásmúlás*

A szociatív bűnmegelőzés keretében végzett tevékenységtől azt várjuk, hogy az elkövetőben nem alakulnak ki a devianciához vezető személyiségjegyek. A szituációs bűnmegelőzési intézkedések ezzel szemben nyilván csak addig a pillanatig hatnak, amíg érvényesülnek, a környezet menedzselésének megszűnése a korábbi problémák újragenerálódásával jár.

2.5.4. *Hatékonyság*

Bár a bűncselekmények csökkentése jelentős lehet, gyakran több mint 50%, a szituációs intézkedések általában csak enyhítik, de nem oldják meg a problémát. Ezen kívül a biztonságtechnikai megoldások nem mindig működnek a következő okok miatt:

- a személyzet nem tudja üzemeltetni technikailag a rendszert;
- néha az elkövetők túl könnyen hatástalanítják az eszközöket;
- néha súlyosabb bűncselekmény elkövetéséhez vezet az alkalmazásuk;
- idősebb állampolgárok nem értik a technikai eszközök működését. (CLARKE 1997, 25.)

2.5.5. *Elérés*

A szituációs bűnmegelőzési technikák általában a középosztály vagyoni jogait védik, sok esetben szükség van anyagi eszközökre a lehetséges sértett részéről, így nem lesz mindenki számára elérhető.

2.5.6. *Etikai kérdések*

A szituációs bűnmegelőzés sok esetben meghatározott társadalmi csoportok stigmatizálását, megfigyelését eredményezi. Másrészt az eszközök alkalmazása során a társadalom tagjait széles körben megfigyelik, amiről egyrészt ők nem tudnak, másrészt nem járultak hozzá.

2.5.7. *Tüneti kezelés*

A szituatív bűnmegelőzési technikák megelégednek a bűnözés jelenségének tüneti kezelésével. A bűnözés alapvető okai nem az épített környezetben keresendők, annak megváltoztatásával csupán befolyásolhatók a kriminális jelenségek. A bűnözés valódi okai mindig az egyénben rejtőznek, akire ez a típusú megelőzés csupán alkalmilag hat, alapvető motivációit nem érinti.

2.6. A szituációs és a társadalmi bűnmegelőzés összehasonlítása

1. táblázat

A szituációs és a társadalmi bűnmegelőzés összehasonlítása

Szituációs bűnmegelőzés	Társadalmi bűnmegelőzés
A beavatkozás eltérő, mert	
<ul style="list-style-type: none"> • biztos; • olcsó; • kockázatorientált; • konkrét; • rövid távon ható; • közvetlen kapcsolat van a rendszeremlek között, ezért azok viszonyai, kölcsönös egymásra hatásuk viszonylag könnyen áttekinthető; • cél: környezetátalakítás; • célcsoport: ismert, beazonosítható; • hatása mérhető; • rövid távon kiszámítható következmény; • kevés bizonytalansági tényező; • a félelem azonnal vagy gyorsan felszámolható (erőszak, rablás); ha nem, a rendszer önjavításra képes; • jórészt mentes az irreális elemektől. 	<ul style="list-style-type: none"> • bizonytalan; • drága; • kockázatfüggetlen; • absztrakt; • közép- és hosszú távon ható; • nincs közvetlen kapcsolat a rendszeremlek között, ezért azok viszonya, kölcsönös egymásra hatása nem, vagy csak nehezen áttekinthető; • cél: a társadalom átalakítása • célcsoport: nem definiálható, ezért be sem azonosítható, közelebbről meg nem határozható és változó összetételű célcsoport; • hatása nem, vagy csak áttételesen mérhető; • közép- és hosszú távon nehezen becsülhető, bizonytalan következmény; • sok bizonytalansági tényező; • a félelem csak a sokára működésbe lépő rendszer után számolható fel; • irreális elemekkel gazdagon ellátott.
A beavatkozás hasonló, mert	
<ul style="list-style-type: none"> • feltétlenül indokolt; • szervezett bűnözéssel szembeni fellépésre kevésbé vagy nem alkalmas; • hivatali (intellektuális) bűncselekmények megelőzésére nem alkalmas. 	

Forrás: IRK 2008, 104.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2008): *Áldozattá válás vizsgálata a Crime Prevention Carousel (CPC) projekt négy helyszínén.* In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 38–78.
- BARABÁS A. Tünde (2009): *Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe.* In BORBÍRÓ Andrea – KISS Anna – VELEZ Edit – GARAMI Lajos szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009 II.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 39–53.
- BARABÁS A. Tünde szerk. (2014a): *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szeméből.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.

- BARABÁS A. Tünde (2014b): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BORBÍRÓ Andrea (2004): *Bűnmegelőzés, társadalmi bűnmegelőzési stratégia és az erre vonatkozó nemzetközi követelmények*. Budapest, Helyi Fejlesztések Közép-Európai Regionális Hálózata.
- BORBÍRÓ Andrea (2009): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 111–140.
- CLARKE, Ronald V. (1997): *Situational Crime Prevention Successful Case Studies*. Second edition. Guilderland, Harrow and Heston.
- CORNISH, Derek B. – CLARKE, Ronald V. eds. (1986): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York, Springer Verlag.
- DALLOS Endre (2008): Építészeti bűnmegelőzés a mérnök szemével In BARABÁS Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 107–126
- ECK, John E. – SPELMAN, William (1987): *Problem Solving: Problem-Oriented Policing in Newport News*. Washington, National Institute of Justice.
- FARRINGTON, David P. (1979): Longitudinal Research on Crime and Delinquency. *Crime and Justice*, Vol. 1. 289–348. DOI: <https://doi.org/10.1086/449064>
- GÖNCZÖL Katalin (1999): Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina. 119–134.
- GUERRY, André-Michel (1833): *Essai sur la statistique morale de la France*. Paris, Crochard.
- IRK Ferenc (2008): Szituációs bűnmegelőzés lakóövezetekben. In BARABÁS A. Tünde szerk.: *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 78–105.
- JUHÁSZ Livia (2015): A bűnmegelőzés néhány lényegi kérdése a büntető-igazságszolgáltatás tükrében. *Diskurzus*, 5. évf. 2. sz. 3–10.
- MARTINSON, Robert (1974): What works? Questions and answers about prison reform. *The Public Interest*, Vol. 35. 22–54.
- NEWMAN, Oscar (1973): *Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design*. New York, MacMillan.
- QUETELET, Adolphe (1835): *Physique sociale*. Paris, Bachelier.
- RIEDEL, Claudia (2003): *Situationsbezogene Kriminalprävention: Kriminalitätsreduzierung oder lediglich Deliktsverlagerung?* Frankfurt am Main, Lang. DOI: <https://doi.org/10.1515/mks-2004-00012>
- ROSTA Andrea (2006): *Fiatalkori bűnözés és bűnmegelőzés*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem Doktori Iskola.
- SZABÓ András (1987): Új jelenségek a bűnözésben és a megelőzés. *Belügyi Szemle*, 25. évf. 9. sz. 63–72.
- SZABÓ Henrik (2008): A bűnmegelőzés elmélete. Bűnmegelőzési modellek In SZABÓ Henrik szerk.: *A bűnmegelőzés elmélete és gyakorlata*. Budapest, Rendőrtisztai Főiskola.

Közösségi bűnmegelőzés

Berei Róbert

1. Miért van szükség közösségi bűnmegelőzésre?

A szituációs bűnmegelőzés mint a bűnalkalmak csökkentésére alkalmas taktika a mindennapjaink része. A különféle technikai eszközök, őrző-védő rendszerek alkalmazása nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy személyünket és vagyonunkat biztonságban tudhassuk. Hasznosnak bizonyulhat a külső és közvetlen kontrollok rendszerszintű alkalmazása is, így például a közterületi térfigyelő rendszerek telepítése, a rendőri jelenlét fokozása vagy éppenséggel a közvilágítás javítása. Illúzió lenne azonban azt gondolni, hogy ilyen módon feltétlenül előáll az áhított (köz)biztonság. Amint arra *Gönczöl Katalin* rávilágított, „[a] bűnalkalmak számának csökkentésére irányuló taktika [...] nem cserélhető fel, nem helyettesíthető a társadalompolitika részeként működő közösségi (társadalmi) bűnmegelőzési stratégiával. A bűnözés reprodukcióját fékező politikai, szakpolitikai beavatkozásokat nem váltja ki a bűnelkövetéseket elősegítő, vagy lehetővé tevő alkalmak szituációk számának csökkentése”. (GÖNCZÖL 2006, 314.) Az alábbiakban azt járjuk körül, hogy a közösségi megelőzés milyen szerepet játszik a bűnözés kontrolljában.

2. Elvi háttér, normatív alapok

„A közbiztonság – a modern európai felfogás szerint – olyan kollektív társadalmi termék, amely az egyének és közösségek tevékenységéből, az állami szervek hatósági intézkedéseiből, a polgárok önvédelmi képességei, és a vállalkozói piac nyújtotta szolgáltatások együtteséből alakul ki.”¹ A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiában (a továbbiakban: NBS) szereplő definícióból kitűnik, hogy az állami szervek mellett az egyénekre és közösségeikre egyaránt fontos szerep hárul a közbiztonság „előállításában”, illetve szolgáltatásaikon keresztül ugyancsak idesorolják a vagyonvédelmi vállalkozásokat is.

Figyelemre méltó az NBS alábbi kijelentése is: „Egy település közbiztonsági helyzete a helyi problémák összességéből tevődik össze, ezért kezelése és a jogsértések megelőzése elsősorban helyi összefogással valósulhat meg hatékonyan. A jogsértések visszaszorítása ösztársadalmi igény és feladat, amelyben az állami és civil szervezeteknek, szervezeteknek az összefogására van szükség.”² Az NBS felhívja a figyelmet arra is, hogy az együttműködők gondolkodásának és cselekvésének középpontjába a bűnmegelőzési szemléletet kell helyezni

¹ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat 1. mellékletében foglalt Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (2013–2023) 8.1. pontja.

² NBS 8.1. pont.

annak érdekében, hogy a lakosság biztonságérzete növekedjen, az objektív biztonság elvárt foka létrejöjjön, ami az adott település közbiztonságának stabilitásában fejeződik ki.³

A fogalomban megjelenik a partnerség elve, amely szerint az eredményes bűnmegelőzés több szereplő összehangolt együttműködését igényli. Az ENSZ 2002-es bűnmegelőzési irányelveinek megfogalmazásában „a bűnözés okságának összetett jellegére, és arra tekintettel, hogy ezek kezelése sokféle ismeretet és felelősséget feltételez, az együttműködés és a partnerség a hatékony bűnmegelőzés elengedhetetlen feltétele”. (Idézi BORBÍRÓ 2016, 818.) A partnerség elve felelősségmegosztást fejez ki a bűnmegelőzés szereplői között. Az állam ugyanis önmagában nem képes a közbiztonságot javítani, és azért nem is lehet kizárólagosan felelős.

A bűnmegelőzési politika egyik célja, hogy a közbiztonság javítása érdekében „mozgósítsa” mindazon szereplőket, akik hozzá tudnak járulni a kriminalitási problémák mérsékléséhez. E körben meg kell említeni a különféle nemzetközi, nemzeti szervezeteket és intézményeket, a civil szervezeteket, az egyházakat, az üzleti szektort, a médiát és végső soron a magánszemélyeket és közösségeiket is. (BORBÍRÓ 2016, 818.)

Idekapcsolódik a lokalitás elve is, amely a helyi problémaértelmezés és problémakezelés követelményét fejezi ki. Ez szintén az állam és a partnerei közötti feladatmegosztásra utal. A bűnmegelőzési politika főbb irányainak kijelölése a kormányzat felelősségi körébe tartozik, ugyanakkor a konkrét beavatkozások kidolgozása elsősorban a helyi közösségekre hárul. A lokális eltérések és sajátosságok miatt a kriminalitással összefüggő problémák azonosítása gyakran csak helyben történhet meg. A bűnmegelőzési politikára hárul az a feladat, hogy támogassa a helyi viszonyok empirikus feltárását, a lakosságot zavaró magatartások azonosítását, valamint előmozdítsa azon helyi szerveződések kialakítását, amelyekben a helyi közösség képviselői részt vehetnek a problémák definiálásában és megoldásában. (BORBÍRÓ 2016, 818.)

A megelőzési tevékenység megköveteli a partnerek közötti folyamatos kommunikációt. Ezen folyamat során kifejezik a helyi érdekeket és problémákat, megfogalmazzák a problémákhoz igazodó megoldási javaslatokat, valamint visszacsatolást adnak a sikerekről, illetve a kudarcokról is.⁴

Az aktív bűnmegelőzési tevékenység csak megfelelő támogatottság esetén lehet sikeres. Az NBS az államhoz kötődő hatások között említi meg azt a követelményt, hogy a rendőri beavatkozás, a közterületi jelenlét célja és indoka minden esetben világos és az érintett közösség számára elfogadott legyen. Ugyanitt jelenik meg az is, hogy a rendőrség a közösség problémáira a közösséggel, a közösséget képviselő szervezetekkel együttműködve adjon választ. A közös munka minden bizonnyal elősegíti a sikeres problémamegoldást. A társadalmi hatások sorában megjelenik, hogy a helyi közösségépítő programok eredményeként erősödik a társadalmi összetartás, az informális kontroll, valamint a kölcsönös segítségnyújtás hatására fokozódik a lakóközösség önvédelme.

A bűnmegelőzést az NBS az egész társadalom közügyének minősíti. A szereplőket tekintve az állami szervezeteken kívül az önkormányzatokat, a civil és egyházi szervezeteket, a gazdaság szereplőit veszi számba, valamint szélesebb értelemben a családokat és magukat az állampolgárokat is idesorolja. A közösségeket azonban konkrétan nem említi meg ebben a körben. A szereplők között különbséget tesz a bűnmegelőzésben betöltött pozíció alapján,

³ NBS 8.1. pont.

⁴ NBS 2.2. pont.

és a rendőrséget tekinti a legfontosabb szereplőnek. Az NBS ezen kijelentést vitathatatlanak minősíti, és nem indokolja, hogy miből ered a rendőrségnek a többi szereplő közül kiemelése. Megállapítható, hogy ez lényeges szemléletváltást jelez az NBS kiadását megelőzően hatályban volt Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájához (TBNS) képest.

A TBNS ugyanis az önkormányzatot tekintette a központi referenciaszereplőnek, amely „mint a helyi szolgáltatások és szolgáltató intézmények többségének tulajdonosa, a helyi közigazgatás irányítója és mint testület, a helyi politika fóruma vezérli, motiválja és koordinálja a helyi bűnmegelőzést.”⁵

3. A közösségi megelőzés lehetőségei és korlátai

A társadalmi bűnmegelőzéssel kapcsolatban a TBNS kijelentette, hogy az mindenekelőtt az állampolgárokat és közösségeiket közvetlenül sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények csökkentésére irányul. Hozzátette azonban azt is, hogy „[e]mellett magában foglal a bűnözés egyes megjelenési formáival (szervezett bűnözés, nemzetközi migrációval összefüggő bűncselekmények egyes típusai) szemben minden olyan összehangolt vagy célzott tevékenységet, amelyekbe az állampolgárok, azok természetes közösségei, a civil szervezetek, az egyházak bevonhatóak és aktivitásukkal a közbiztonság javítható, ennek érdekében a közösségi kohézió erősíthető”.⁶ Fel kell hívni azonban a figyelmet arra, hogy a nemzetközi szervezetek is különbséget tesznek a hagyományos bűnözés, valamint a speciális, súlyos bűnözés kezelési és intézményrendszere között. (BORBÍRÓ 2016, 817.) A differenciált bűnmegelőzési rendszer megteremtésének követelményét elsőként 2000. október 29-én a Hippokratészről elnevezett, az Európai Bizottság által javasolt bűnmegelőzési program fogalmazta meg. Ennek alapján „a társadalmi, a közösségi jellegű bűnmegelőzési reakciók a »hagyományos«, a lakosság közbiztonsági közérzetét közvetlenül befolyásoló jelenségekkel kapcsolatban bizonyultak hatékonyak. A szervezett bűnözés, a nemzetközi szervezett bűnözés, a terrorizmus új kihívásaival szemben elsősorban a bűnüldöző szervek szakmai fejlesztése, hazai és nemzetközi kooperációja biztosíthat hatékonyabb védelmet.”⁷ Az NBS alapvetően szintén a hagyományos, illetve a gyakran előforduló bűncselekmények megelőzésére koncentrált. Ebből következően nem foglalkozik azokkal a kriminális jelenségekkel (például a környezetkárosító, a korrupciós jellegű és a gyűlölet-bűncselekmények megelőzése), amelyek megelőzése, kezelése az állami szervek speciális felkészültségét igényli.

4. Fogalmi kérdések

A közösségi bűnmegelőzés meghatározására vonatkozóan nem találunk átfogó fogalmat a hazai szakirodalomban. „A közösség fogalmát a bűnmegelőzési irodalom döntően területi alapon értelmezi, a közösségi bűnmegelőzés tehát azokra a prevenciók törekvésekre utal,

⁵ TBNS 5.5. pont. A helyzet értékeléséről lásd Molnár István Jenő *A bűnmegelőzés stratégiája* című fejezetét.

⁶ TBNS 1. pont.

⁷ TBNS 1. pont.

amelyek a közösségi erőforrások felhasználásával és a közösség tagjainak bevonásával fogalmaznak meg helyi szintű válaszokat a helyi kriminalitási problémákra.”⁸ (BORBÍRÓ 2016, 830.)

Tim Hope szerint a közösségi bűnmegelőzés (*community crime prevention*) fogalma olyan tevékenységre utal, amelynek célja, hogy megváltoztassa azokat a társadalmi körülményeket, amelyekről úgy sejtethető, hogy fenntartják a bűnözést a lakóközösségekben. Általában a helyi szociális intézményeknek a bűnözés mértékét csökkentő képességére alapoz. A szociális intézmények alatt változatos csoportokat és szervezeteket kell érteni, családokat, barátok összekapcsolódását, klubokat, társulásokat és szervezeteket, amelyek összehozzák az embereket, és ezáltal utat mutatnak a helyi viselkedési szabályokat illetően. Az ilyen intézmények együtt alkotják a helyi lakóközösségek társadalmi szövetét. (HOPE 1995, 19., 21.)

A TBNS az együttműködés garanciái körében szolt arról, hogy az „a Kormány, a minisztériumok, a hatóságok, a tudomány képviselői, a közösségi és a civil szervezetek, az üzleti szektor, az egyházak és a magánemberek közötti folyamatos kapcsolatban valósul meg”.⁹ Az együttműködők köréről szólva kijelentette, hogy a „rendőrök mellett a polgárőrök, a közterület-felügyelők, vagyonőrök, magánnyomozók, a kisebbségi önkormányzatok, természetvédelmi őreik, a védőnők, a pedagógusok, a házi- és szakorvosok, a gyermekvédelem szakemberei, a szociális szakemberek, a családsegítők, a szociális és egészségügyi ellátó rendszerben dolgozók, az alkohol- és drogmegelőzésben és kezelésben részt vevők az alulról építkező bűnmegelőzés legfontosabb szereplői”.¹⁰

Hazánkban a társadalmi, szociális, illetve közösségi bűnmegelőzés fogalmak egyaránt előfordulnak. Elhatárolásukra vonatkozó terminológiai kérdésekkel Katona Géza foglalkozott mélyrehatóbban. (KATONA 2004) Megállapítása szerint a társadalmi bűnmegelőzés leglényegesebb specifikuma az alanya (a társadalom és szerveződései), míg a szociális bűnmegelőzés módszerét és eszköztárát tekintve alapvetően a szociálpolitikához sorolható. A harmadik fogalom, a közösségi bűnmegelőzés értelmezésével kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy az értelmező szótárak sem adnak pontos útmutatást a „társadalom” és a „közösség” fogalmak meghatározására. Arra vonatkozóan sem állnak rendelkezésre pontos kritériumok, hogyan határoljuk el egymástól a kisebb földrajzi területhez kötődő vagy alacsonyabb létszámú embercsoportok által alkotott közösségeket, a közös tradíciókkal, viselkedési normákkal rendelkező települések (városok, falvak, tanyák) által alkotott társadalmakat, illetve a közös foglalkozású, érdeklődésű társadalmi csoportokat. Rámutatott, hogy az angolszász szakirodalomban fellelhető „közösségi” (*community*), valamint a „közösségi alapú” (*community based*) kifejezés között lényegében nem mutatható ki tartalmi különbség. (KATONA 2004, 23.)

A közösségi megelőzés céljaként az informális társadalmi kontroll visszaszerzése, illetve az ennek gyakorlására hivatott intézmények helyreállítása jelölhető meg. Lényeges különbség van viszont abban, hogy ki a megelőzés tényleges hordozója. Egyes kezdeményezések tisztán közösségek. Alulról szerveződve függetlenek maradnak az állami kriminálpolitikától, vagy ahhoz csak nagyon áttételesen, jellemzően pénzügyi támogatás révén kapcsolódnak. Ebben a körben említhető például egy adott társasházban spontánul létrejövő szomszédsági felügyelőhálózat, egy helyi civil szervezet által fiataloknak szervezett éjszakai szabadidős program, de a lakóközösség által megjavított udvari világítás is helyi érdekeket szolgál. Másfajta meg-

⁸ Kiemelés az eredeti szövegben (B. R.).

⁹ TBNS 5.6. pont.

¹⁰ TBNS 5.6. pont.

oldás, amikor a közösségi megelőzés – a partnerség elvének megfelelően – összekapcsolódik a bűnözéskontroll hivatalos szereplőivel és elvárásaival. Borbíró Andrea ilyennek minősítette a magyar pályázati rendszer gyakorlatát, amelyben a nagyobb volumenű programok támogatásához az önkormányzat, illetve a rendőrség részvételére van szükség. (BORBÍRÓ 2016)

5. A közösség és a bűnözés kapcsolata

A közösség és a bűnözés kapcsolata régóta foglalkoztatja a kriminológiát. Kétirányú összefüggés állapítható meg közöttük, vagyis kölcsönösen hatnak egymásra. Az egyik oldalról a bűnözés – többnyire nagyon kedvezőtlen – hatással van a helyi lakosság életminőségére és viszonyaira, ugyanakkor a közösség belső folyamatai, integritásának és védettségének szintje is hat a helyi kriminalitás jellemzőire. A témával kapcsolatos kriminológiai elméletek többsége ezen a kölcsönös viszonyon alapul, abban viszont jelentős eltérések vannak közöttük, hogy miként azonosítják a helyi kriminalitási problémát, illetve arra milyen megoldásokat javasolnak.¹¹

6. A közösségi megelőzés koncepciója

A közösségi megelőzés gyökerei az 1920-as évekig – a chicagói iskoláig – nyúlnak vissza, azonban csak az 1980-as évektől vált a bűnmegelőzés egyik legmeghatározóbb hivatkozási pontjává. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a közösség fogalma ideológiailag felértékelődött, ami összefüggött azzal a felelősségmegosztó folyamattal, amelynek során a bűnözés elleni fellépésért viselt állami felelősség részben áttevődött a bűnözéskontroll más lehetséges szereplőire. (BORBÍRÓ 2011, 213.) A közösség koncepciója az egyén és az állam közé ékelődve egyrészt az érdekközvetítés közegeként szolgál, másrészt pedig a kontroll új típusú, sajátos formájaként működik. A közösség tehát egyszerre definiálja magát az állammal és az egyénnel szemben. (BORBÍRÓ 2011, 74.) Az ideológiai megfelelés mellett a költséghatékonyság is lényeges szempontnak bizonyult. A közösségi koncepció a súlyos pénzügyi válsággal küzdő államok számára lehetővé tette, hogy új emberi és anyagi erőforrásokat vonjanak be a társadalmi problémák kezelőrendszerébe. Ennek köszönhetően az újraformálódó kriminálpolitika az 1970-es évektől az Egyesült Államokban, majd az 1980-as évektől Európában is felkarolta a közösségi aktivitás gondolatát. (BORBÍRÓ 2011, 213–214.)

7. A közösségi bűnmegelőzési mozgalom

Skogan (1988) a következőképpen vázolta fel a közösségi bűnmegelőzési mozgalom (*community crime prevention movement*) megjelenését az Egyesült Államokban. A közösségi bűnmegelőzési mozgalom a rendőrség és a közösségi szerveződések közötti együttműködésre

¹¹ Borbíró Andrea a továbbiakban a társadalmi dezorganizáció elméletével és ehhez kapcsolódóan a Chicago Területi Projekttel (CAP) foglalkozik. Ezt követően kitér a bűnmegelőzés Wilson és Kelling „betört ablakok” elméletén alapuló modelljére, továbbá az ettől alapjaiban eltérő, a „közösségi biztonság” (*community safety*) tágabb fogalmába ágyazott bűnmegelőzési megközelítésre. (Lásd BORBÍRÓ 2016, 830–833.)

helyezte a hangsúlyt. Azon a megfigyelésen alapult, hogy egy demokratikus társadalomban a rendőrség egymagában nem tud hatékonyan fellépni a bűnözés ellen. Az 1960-as évek végén széles körben elterjedt az a nézet, amely szerint a fokozódó bűnözés visszavezethető a társadalom szétesettségére, és annak lenyomata, hogy a korábban az emberek viselkedését befolyásoló tényezők (munka, templom, iskola, család és hagyományos értékek) mind háttérbe szorultak. Megoldásnak tűnt a szerveződés megújítása a környék lakóinak bevonásával az önkéntes, kollektív fellépésbe a bűnözés ellen. Olyasmik jöhetnek szóba, mint például az ingatlan megjelölése a betörők elriasztása érdekében, szomszédsági figyelő mozgalmak és lakossági járőrök szervezése, a helyi üzletek védelme bolti lopás és betörés ellen, a bűnözőket vonzó közterületek „kisöprése”, továbbá szembeszállás a csavargással és a köztéri alkoholfogyasztással, amely sokszor verekedés és piti bűncselekmények forrása. A lakosokból szerveződő csoportok felvehetnék a harcot a rongálással például takarítási és javítási kampánnyal, és úgy, ha nyomást gyakorolnának a városi hivatalokra, hogy azok jobb szolgáltatást nyújtsanak. Be lehetne vonni a fiatalokat felügyelettel megtartott rekreációs programokba. Amikor a lakosok ilyen szerepet vállalnak a közösség biztonságának javításában, a rendőrség számára nem elérhető erőforrást és tapasztalatot tudnak átadni. A közösségen alapuló bűnözés elleni programok rendkívül népszerűek voltak az 1970-es évek végén. 1981-ben az amerikai lakosság 12%-a állította magáról, hogy tagja valamely lakossági bűnmegelőzéssel foglalkozó csoportnak. (SKOGAN 1988; SKOGAN 2008, 45.)

Az 1990-es évek elejére széles körben elfogadott nézetté vált, hogy a rendőrség egyedül nem tudja megoldani a közösség problémáit. Valójában ezen projektek hatékonysági értékelései vegyes eredményeket mutattak. (ROSENBAUM 1986; SKOGAN 2008, 45.) Azonban a közösségi rendőrség beemelt számos ilyen bűnmegelőzési stratégiát, a köz bevonásának retorikáját és a meggyőződést, hogy a közösség is visel felelősséget egy lakókörnyék biztonságának biztosításában. (SKOGAN 2008, 45.) Hozzá kell tenni, hogy Skogan megállapításait a közösségi rendőrséghez (*community policing*) kapcsolódóan tette meg, amely nem témája ennek a fejezetnek. Mindazonáltal a szöveg jól rávilágít a közösségi bűnmegelőzés kibontakozásának körülményeire. Megemlítjük, hogy Kerecsi Klára szerint a bűnözéskontroll területén elsőként a közösségi rendőrség gyakorlatában vált jelentőssé a lokalitás, amely ösztönzően hatott a közösségi részvételre a rendőrségi kapcsolattartásban. (KERECSI 2006, 205.)

8. A közösségi bűnmegelőzés hatékonysága

A közösségi bűnmegelőzés hatékonyságáról más bűnmegelőzési formákhoz képest kevés empirikus adat áll rendelkezésre. Ennek oka elsősorban a közösségi szemlélet komplexitásában keresendő, amely nagyon nehezé teszi a beavatkozások hatásainak pontos mérését. (BORBÍRÓ 2016, 833.) Példaként felhozható, hogy a szomszédfigyelő (*neighbourhood watch*) mozgalmakra vonatkozóan ellentmondásos eredmények születtek. Egyes vizsgálatok szignifikáns preventív hatást mutattak ki, viszont mások szerint legfeljebb a szomszédsági viszonyok erősítésére alkalmasak. Borbíró Andrea szerint ebben semmi meglepő nincs, hiszen a szomszédfigyelő mozgalom sikeressége leginkább a megvalósítás mikéntjétől függ. (BORBÍRÓ 2016, 240.) A kezdeményezés *Szomszédok Egymásért Mozgalom (SZEM)* néven hazánkban is megjelent, azonban nem vált általánosan ismertté, és a bűnmegelőzésben sem tudott meghatározó tényezővé válni. (BORBÍRÓ 2016, 234.) Meglepő, hogy az Egyesült

Államokban a népesség 20%-a, Kanadában 25%-a, az Egyesült Királyságban 14%-a olyan területen lakik, amely bekapcsolódott a mozgalomba. *Kerezsi Klára* a programmal kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok tanulmányozása alapján rámutatott, hogy az ilyen típusú programok indítása a homogén, mobilitással kevésbé érintett közösségekben a legkönnyebb. Ellentmondásos viszont, hogy a polgárok csatlakozási hajlandósága azokon a területeken a legmagasabb, ahol alacsony a betöréses lopások valószínűsége. Érdekes megállapítás az is, hogy Seattle-ben (USA) a program beindítását követő egy éven belül érzékelhetően csökkent a lakásbetörések száma, viszont 18 hónap múlva már visszaállt az eredeti állapot. (KEREZSI 1999, 108.)

Természetesen a közösségi bűnmegelőzés lehetőségei nem merülnek ki a szomszédfigyelő programokban.

A változtatást célzó beavatkozásokra leginkább azokban a közösségekben van szükség, amelyekben a legnehezebb bármiféle közösségi tevékenységet végezni. (SKOGAN 1988; BORBÍRÓ 2011, 241.) Szinte bizonyos, hogy a közösségi bűnmegelőzési programok hatékonysága a lakosság részvételi hajlandóságán múlik, ennek hiányában a közösségi megelőzés hangzatos elvei megmaradnak a szlogenek szintjén. A leghátrányosabb helyzetű, a kriminalitással leginkább sújtott közösségeket a legnehezebb mobilizálni, hogy vegyenek részt a saját problémáik megoldásában. Bevonásuk hiányában viszont könnyen előfordul, hogy a közösségi bűnmegelőzés gyakorlata a szituációs és a rendészeti kontroll eszközeire egyszerűsödik le. (BORBÍRÓ 2016, 833.)

Összegzés

Ebben a fejezetben áttekintettük a közösségi bűnmegelőzés elvi háttérét, normatív alapjait, lehetőségeit és korlátait. Foglalkoztunk a fogalmi kérdésekkel, a közösség és a bűnözés kapcsolatával, a közösségi megelőzés koncepciójával, a közösségi mozgalom megjelenésével, valamint a közösségi bűnmegelőzés hazai tapasztalataival. Kitértünk a közösségi bűnmegelőzés hatékonyságára vonatkozó megállapításokra, valamint a gyakorlati kérdések körében a közösségi bűnmegelőzés rendőrségi támogatásával kapcsolatos feladatokra, és problémákat is tárgyaltuk. Nyilvánvaló, hogy a közbiztonság védelmét nem lehet kizárólag csak rendőri eszközökkel megvalósítani. A bűnmegelőzés az egész társadalom közügye, amely megkívánja a szereplők összehangolt cselekvését. Az állami szervezetek és a kisebb-nagyobb közösségek mindennapi életére hatást gyakorló önkormányzatok mellett szükség van a különféle társadalmi szervezetek folyamatos együttműködésére, valamint a lakosság aktív részvételére. Mindez feltételezi annak felismerését, hogy a bűnmegelőzés valamennyi szereplő érdeke és közös felelőssége.

Felhasznált irodalom

- BORBÍRÓ Andrea (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő modernitásban*. Doktori értekezés. Budapest, ELTE ÁJK Doktori Iskola.
- BORBÍRÓ Andrea (2016): Bűnmegelőzés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 815–843.

- GÖNCZÖL Katalin (2006): A bűnözés társadalmi reprodukciója, devianciakontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, CompLex. 297–329.
- HOPE, Tim (1995): Community Crime Prevention. *Crime and Justice*, Vol. 19. 21–89. DOI: <https://doi.org/10.1086/449229>
- KATONA Géza (2004): Gondolatok a bűnmegelőzés néhány elméleti kérdéséről. *Belügyi Szemle*, 52. évf. 10. sz. 15–30.
- KEREZSI Klára (1999): Önkormányzat és közösségi bűnmegelőzés. In SÁNTHA Ferenc szerk.: *Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga*. Kriminológiai Közlemények Különkiadás. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 84–110.
- KEREZSI Klára (2006): *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest, CompLex.
- ROSENBAUM, Dennis P. (1986): *Community Crime Prevention: Does it Work?* Beverly Hills, Sage Publications.
- SKOGAN, Wesley G. (1988): Community Organizations and Crime. *Crime and Justice*, Vol. 10. 39–78. DOI: <https://doi.org/10.1086/449143>
- SKOGAN, Wesley G. (2008): An Overview of Community Policing: Origins, Concepts and Implementation. In WILLIAMSON, Tom ed.: *The Handbook of Knowledge-Based Policing, Current Conceptions and Future Directions*. Chichester, John Wiley & Sons. 43–58. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470773215.ch1>

Ajánlott irodalom

- ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S. (2000): *Kriminológia*. Budapest, Osiris.
- BÁNYI Ferenc (1999): A rendőrség társadalmi szerepe és a gyakorlat. In KOZÁRY Andrea szerk.: *A rendőrség társadalmi szerepe*. Budapest, Rejtjel. 45–58.
- BENNETT, Trevor (1998): Crime Prevention. In TONRY, Michael ed.: *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford, Oxford University Press. 369–402.
- CRAWFORD, Adam (1994): The Partnership Approach to Community Crime Prevention: Corporatism at the Local Level? *Social & Legal Studies*, Vol. 3, No. 4. 497–519. DOI: <https://doi.org/10.1177/096466399400300403>
- CRAWFORD, Adam (1995): Appeals to community and crime prevention. *Crime, Law, & Social Change*, Vol. 22, No. 2. 97–126. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01308442>
- CRAWFORD, Adam (1997): Questioning Appeals to Community within Crime Prevention and Control. *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 7, No. 4. 509–530. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1008793906097>
- FARRINGTON, David P. (1997): Evaluating a Community Crime Prevention Program. *Evaluation*, Vol. 3, No. 2. 157–173. DOI: <https://doi.org/10.1177/135638909700300203>
- FINSZTER Géza (2018): *Rendészettan*. Budapest, Dialóg Campus.
- GÖNCZÖL Katalin (2010): Kriminálpolitika és bűnözéskontroll Magyarországon. Reformok 2002–2009. In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 47*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 72–86.

- GYÖKÖS Melinda – IVÁNY Borbála (2009): A stratégia tapasztalatai, a legjobb gyakorlatok és a végrehajtás értékelése. In BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 173–187.
- HOPE, Tim (2001): Community Crime Prevention in Britain: A Strategic Overview. *Criminology & Criminal Justice*, Vol. 1, No. 4. 421–439. DOI: <https://doi.org/10.1177/1466802501001004003>
- IRK Ferenc (1992): Rendszerváltás Közép-Európában, a bűnmegelőzés és a kriminálpolitika kérdőjelei. *Rendészeti Szemle*, 30. évf. 10. sz. 26–35.
- KEREZSI Klára (2001): Közösség és megelőzés: közösségi bűnmegelőzés. *Magyar Tudomány*, 48. (108.) évf. 8. sz. 929–946.
- KEREZSI Klára (2009): A közösségi büntetések. In BORBÍRÓ Andrea – KISS Anna – VELEZ Edit – GARAMI Lajos szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009 II.* Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. 165–170.
- KORINEK László (2006): Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. évf. 7–8. szám. 247–267.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I.* Budapest, Magyar Közlöny.
- NYÍRI Sándor (2006): *A rendőrségi törvény magyarázata.* Budapest, Duna Palota és Kiadó.
- SZIKINGER István (2001): A rendőrség és a bűnözés. *Magyar Tudomány*, 48. (108.) évf. 8. szám. 921–929.
- SZTANKOVICS Ágnes (2016): *Éjszakai sport a gyermekvédelem tükrében – Az éjjéli pingpongbajnokság, a prevenció egyik lehetséges eszközének bemutatása és hatékonyságvizsgálata.* Doktori értekezés. Budapest, Testnevelési Egyetem.
- TAYLOR, Ralph B. (1995): The Impact of Crime on Communities. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 539, No. 1. 28–45. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716295539001003>
- TONRY, Michael – FARRINGTON, David P. (1995): Strategic Approaches to Crime Prevention. *Crime and Justice*, Vol. 19. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1086/449228>
- WEBBER, Melvin M. (1994): Az érdekközösség definíciójához. In GOSZTONYI Géza szerk.: *Közösségi szociális munka. A szociális munka elmélete és gyakorlata. 3. kötet.* Budapest, Semmelweis. 24–26.
- WILSON, James Q. – KELLING, George L. (1982): Broken Windows. The Police and Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly*, Vol. 249. 29–38.
- WINDT Szandra (2012): A második generációs CPTED-ről. In BARABÁS A. Tünde szerk.: *Tanulmányok Irk Ferenc professzor 70. születésnapja tiszteletére.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 27–45.

Internetes oldalak

www.bunmegelozes.info (Letöltés: 2020. 02. 14.)

www.zknp.hu/szomszedom-a-rendor-program/ (Letöltés: 2020. 02. 14.)

www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/hirek/kozossegi-rendeszeti-projekt-az-egyuttmukodes-alapu-bunmegelozesert (Letöltés: 2020. 02. 14.)

Vákát oldal

A civil szféra és szerepe

Németh Zsolt

A civil szervezetek a modern társadalom fontos elemei: aktív résztvevői a közösség életének, rendszerint a közjót szolgálják azzal, hogy állami feladatot vesznek át részben vagy egészben. Gyakori megnevezésük még: nonprofit (azaz nem nyereségérdekelt a működésük) vagy nem kormányzati szervezetek, vagyis NGO-k (*non-governmental organization*). Rendészeti dolgozók körében gyakori a téves fogalomértelmezés: sokak számára civil szervezet az, ami az állami rendészeti testületeken kívüli, vagyis számukra civil szervezet például az iskola vagy akár az önkormányzat is.

A rendszerváltás előtti (szocialista jelzővel ellátott) társadalomról vallott nézetek jelentős része, noha – különösen utólag visszatekintve – nemes indíttatású volt, gyakorlati megvalósíthatóságuk illúzióknak bizonyult. Az utópisztikus jelleg nem kis részben a második világháború borzalmainak követő ellenhatásnak volt köszönhető, túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítva a történelmi tapasztalat nevelő hatásának és a természet, benne az ember korlátlan megváltoztathatóságába vetett hitnek. Nem volt ez másként a bűnmegelőzés eszméjével sem, de furcsa módon itt számos, ellentétes töltetű megállapítást tehetünk. A közösséginek mondott szocialista társadalom éppen az emberek kis közösségeit, különösen a spontán szerveződőket gyanakvással szemlélte, működésüket legalábbis nem támogatta, olykor határozottan tiltotta.

A magyarországi rendszerváltás a civil társadalom újjászületését és megerősödését is eredményezte. Nagy számban alakultak társadalmi csoportok, vagyis civil közösségek, és fokozatosan alakultak ki a társadalmi önszerveződés keretei. Önkéntesség, öntevékenység és adományozás: a civil aktivitás jellemzői és formái, amellyel polgárok tízezrei élnek, mint az egyéniségük kiteljesedésének sajátos terepe.

Együtműködésük a rendészeti szervezetekkel még messzemenően elégtelen, pedig nélkülük a köz biztonsága nem képzelhető el. Semmiféle állami cél nem érhető el az emberek – méghozzá szervezett és szabályozott – öntevékenysége nélkül.

Ahogy ezt már több mint egy évszázada felismerték: „Az állam kutató szava nem ér el minden szakadékba, nem is karolhat fel minden oltalomra szoruló érdeket, sőt vannak olyan feladatok, amelynek ellátására egyáltalában nem alkalmasak az állami eszközök: ezért minden kultúrországbán a polgárok tömörültek abból a célból, hogy ők végezzék el ezt a munkát, amelyet a pártfogásra szoruló folytonos érdeklődéssel való kísérése, erkölcsi támogatása, ellenőrzése, a velük való állandó érintkezés fenntartása igényel.”
(FELEKI 1911)

A közbiztonság jelentős társadalmi érték, a minőségi élet sine qua nonja: elsősorban akkor beszélhetünk róla, ha a bűnözést féken lehet tartani. A féken tartás nézetünk szerint

azt jelenti, hogy a bűnözés és a kontrollmechanizmusok között – ahová a bűnmegelőzés eszközrendszerét is bele kell érteni – az egyensúly fenntartható, vagyis a bűnözés elviselhető szinten van, a polgárok általában biztonságban érzik magukat, a deviációkat tudomásul veszik, és kielégítő segítséget kapnak a mégis bekövetkező jogsértések következményeinek elviseléséhez. Ennek feltételei *Finszter Géza* nyomán (2009):

- jól működő gazdaság, ahol a társadalom tagjai számára jólétet biztosító értéktermelés folyik;
- jól működő civil társadalom öntudatos polgárokkal, akik egyenrangú értékként kezelik a biztonságot és a szabadságot;
- jól működő, alkotmányos és demokratikus államszervezet, amelyet bölcs kormányzat irányít, és amelyben tisztelik az állampolgárt (tekintet nélkül korára, származására, vallására, szexuális orientációjára stb.); és végül
- a professzionális rendészet.

A közbiztonság tehát „kollektív társadalmi termék”, messze nem kizárólag a rendészeti tevékenység produktuma. Érdemes számba venni, hogy a közbiztonság létrehozásában kinek van felelőssége, lehetősége szerepvállalásra. Első az állam, amelynek kötelező feladata rendészeti szervezet (elsősorban, de nem kizárólag a rendőrséget) működtetni, főleg a közterületek rendjét védeni. Felelős azonban a polgár is: sorsáért, életéért, vagyonáért, sőt a közösség viszonyaiért is, amelyek bűnt teremnek. Tudnunk kell, hogy a közbiztonság hiánya lényegében az együttműködés hiányát jelenti emberek és emberek, emberek és intézmények között. Nagyon fontos a jól működő civil szféra is, az emberek öntevékeny közreműködése nélkül semmilyen állami cél nem valósulhat meg, különösen így van ez a kriminalitás kezelésével. S végül ma már semmiképpen nem hagyhatjuk számításon kívül a piacon megvásárolható biztonságot, a személy- és vagyonvédelmi vállalkozások szolgáltatásait.

1. A civil szféra fogalma, tartalma és elemei

Egy társadalom sokszínűsége, diverzitása nyitottságot jelez, a részvétel lehetőségét a közösség ügyeiben, e nélkül pedig nincsen egészséges személyiség, amelynek alapján az országalakók politikai közösséggé formálódhatnak. A részvétel egyéni lehetőségei meglehetősen korlátozottak, a közösségi beavatodásnak azonban számtalan formája alakult ki a történelem során: közösségi szerveződések; alapítványok; közhasznú társaságok; civil klubok; szakszervezetek; gender- (nemi), kulturális és vallási szervezetek; jótékonyági szervezetek; szociális szervezetek; sportklubok; környezetvédelmi, fogyasztóvédelmi, jogvédő szervezetek; akadémiák; kamarák; szakmai szövetségek.

Az iménti felsorolásban a *genderszervezet* mibenléte talán megvilágításra szorul. A *gender* szó az *Idegen szavak szótára* szerint a nemi hovatartozást jelenti: az ember vagy nő, vagy férfi. A társadalmi nem (a gender) a biológiai tényen túl a nőknek és férfiaknak társadalmilag kiosztott, a neveltetés során elsajátított szerepekből fakadó és többek között a gazdasági és politikai környezet által meghatározott különbözőségeket jelenti. Biológiai nemünk mellett e magatartási minták alakítják viselkedési normáinkat, s határozzák meg helyünket a világban. A genderszervezetek elsősorban a női nem védelmére és támoga-

tására önszerveződnek, például a családi erőszak kapcsán, de előfordul férfiak kezdeményezése is, mint például az Elvált Apák Érdekvédelmi Egyesülete.

Jogállami berendezkedésünkben ma már elfogadott paradigma, hogy a piacgazdaság és a demokratikus működési elvek három szektor együttműködését követelik meg: az állami, a civil és a piaci vállalkozások. A civil társadalom független az államtól, egyúttal szimbiózisban él vele. A rómaiak és a görögök számára ez valamiféle „politikai társadalmat” jelentett, ahol az aktív állampolgárok alakítják az intézményrendszert és a politikát. A „civil társadalom” kifejezés megfelelője a latinban a *societas civilis*.

Civil szervezet olyan minden kormánytól független, magánjog alapján működő, civillekből álló nonprofit szervezet, amely saját költségvetéssel rendelkezik. Általában spontán módon, kezdeményezésre, mozgalomból kinőve jön létre. A társadalmi szervezet, a társadalmi szervezetek szövetsége, továbbá – ha az alapszabály így rendelkezik – a társadalmi szervezetek szervezeti egysége jogi személy. A társadalmi szervezetnek az a szervezeti egysége nyilvánítható jogi személlyé, amelynek önálló ügyintéző és képviseleti szerve van, valamint a működéséhez szükséges vagyonnal (önálló költségvetéssel) rendelkezik.

2. A civil szervezetek legfontosabb jellemzői¹

2.1. Intézményesültség

Nonprofit szervezetnek csak a hivatalosan bejegyzett, bizonyos mértékben intézményesült szerveződések minősülnek, amelyek tudatosan kialakított, dokumentumokban rögzített belső szerkezetnek és működési szabályzatnak megfelelően tevékenykednek. A teljesen informális, rövid élettartamú, laza belső szerkezetű szervezetek nem tekinthetők a nonprofit szektor részének.

2.2. Függetlenség

A nonprofit szervezetek közvetlenül nem függenek kormányzattól, nem tagolódnak be az állami szektorba. Ez nem zárja ki, hogy közfeladatokat vállaljanak, kormányzati megrendeléseket kapjanak, és állami támogatásban részesüljenek, de sem jogilag, sem intézményesen nem tartoznak az állami szférába. Saját irányító és döntéshozó testületük van, tevékenységük fölött a kormányzati szervek csupán törvényességi ellenőrzést gyakorolhatnak.

2.3. Profitosztás tilalma

A szervezeteket nem profitcélok vezérlik, ezért *nem tartoznak a piaci szektorhoz*, működésük nem annak logikáját követi. Nem kizárt ugyan, hogy akár vállalkozásaikkal, akár

¹ Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény alapján.

alaptevékenységükkel nyereségre tesznek szert, de azt semmiképpen nem osztják szét a tagok, alapítók, vezetők és támogatók között, hanem eredeti céljaik elérése érdekében használják fel.

2.4. Önkéntesség és önkormányzatiság

Öntevékenység, jótékonyág, civil kezdeményezések – ezek rokontartalmú szavak. A szervezetnek van olyan eleme (például önkéntes munka, magánadományok igénybevétele, választott vezetőség), amely civil támogatottságot jelez.

A közhasznúság a közjó szolgálata. A szervezetek tevékenysége – közvetlenül vagy áttételesen – a tágabb közösség érdekeit szolgálja, hozzájárul a társadalom egészséges működéséhez.

2.5. Ideológiai semlegesség

A pártpolitikai tevékenység kizárt. A szervezetek nem pártpolitikai célokat követnek, nem vesznek részt a választási kampányokban, nem épülnek be a hatalmi struktúrába. Ugyancsak jellemzőjük az egyházi hierarchiába, intézményrendszerbe való tagolódás elkerülése. A civil szervezetek nem részei az egyházi hierarchiának, tevékenységük nem korlátozódik a hitélet szervezésére.

Működésüket a jogszabályok keretei között az adott szervezet alapszabálya határozza meg, amely meghatározott célkitűzéseknek megfelelően biztosítja a szervezet demokratikus, önkormányzati elven alapuló működését és elősegíti a tagok jogainak és kötelességeinek érvényesülését. A társadalmi szervezet tagja részt vehet a társadalmi szervezet tevékenységében és rendezvényein, választhat és választható a társadalmi szervezet szerveibe, ugyanakkor köteles eleget tenni az alapszabályban meghatározott kötelességeinek.

3. A civil szervezetek fajtái

Az első civil szervezetnek a solferinói csata után létrejött Nemzetközi Vöröskeresztet tekintik. Ma már a globális világ minden területén léteznek ilyen szervezetek (környezetvédelem, emberi jogok, humanitárius segélyezés stb.). Az NGO-k a működésük során az adott ország joghatósága alatt állnak, és nincs nemzetközi jogalanyiságuk.

Magyarországon a KSH adatai szerint több mint 60 ezer bejegyzett civil szervezet van, ezek közül ténylegesen 40–50 ezer működhet.

A jogilag szabályozott civil szervezet két alapvető formája az alapítvány és az egyesület.

Funkciójuk szerint lehetnek 1. adománygyűjtő és -osztó, 2. humán szolgáltató, 3. önszolgáltató, közösségformáló, 4. érdek- és érték közvetítő, valamint 5. érdek-, érték- és jogvédő csoportok.

3.1. Az alapítvány

Az alapítványoknak régi hagyományai vannak egész Európában és Magyarországon is. Eredetileg a nemesi családok által létrehozott pénzbeli vagy vagyoni alap volt különféle jótékony célokra, az iskolázás, egészségügyi ellátás fejlesztésére, az egyház, a családtagok támogatására stb. Ez része volt a földesúri kötelezettségeknek.

A mai magyar jog szerint magánszemély, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság tartós közérdekű célra alapítványt hozhat létre. Alapítvány nem alapítható elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából. Az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni. Az alapítvány jogi személy.

3.2. Az egyesület

Az egyesület olyan önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely alapszabályában meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik, céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. Az egyesület jogi személy, alapításához minimálisan 10 fő szükséges (nem feltétlenül természetes személy). Az egyesület a bírósági nyilvántartásba vételével jön létre, alapszabályában rendelkezni kell az egyesület nevééről, céljáról, székhelyéről, szervezetéről.

Az egyesület a vagyonával önállóan gazdálkodik. Egyesület elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatására nem alapítható. Tartozásaiért saját vagyonával felel. A tagok – a tagdíj megfizetésén túl – az egyesület tartozásaiért saját vagyonukkal nem felelnek. Az egyesület gazdálkodását rendszerint számvizsgáló (bizottság) ellenőrzi. Az egyesületi önkormányzás hatásköre az alapszabály megállapítása és módosítása, más társadalmi szervezetekkel való egyesülés vagy a feloszlás kimondása.

4. A civil szervezetek működésének fontosabb területei

A civil szervezetek főbb területei az oktatás, a kultúra, az egészségügy és a szociális gondoskodás, és mindennek kerete és záróköve, a közbiztonság. A közszolgáltatásokból az állam mind több teret enged át, hiszen a civil szervezetek alternatívát nyújtanak, vagy más tölthető lehetőséget kínálnak a közösségeknek további területeken is, mint például a környezetvédelem vagy a településfejlesztés. Mára többé-kevésbé kifejlődött a magyarországi civil szektor, amely sokrétű és megfelelően tagolt.

Egy jó példa a civil kezdeményezésekre: a BAGázs Egyesület

Az Egyesület elnöke még Bagon, terepen dolgozó pártfogó felügyelőként felfigyelt a telep jellemző magas arányú bűnözésre és kábítószer-használatra, ezért összefogott a helyi Gyermekjóléti Szolgálattal és nyári tábort szerveztek. A kéthetes tábor Budapestén toborzott, fiatal önkéntesek szervezték szünni nem akaró lelkesedéssel és kitarással: minden hétköznap valamilyen kézműves, sport- vagy készségfejlesztő foglalkozást tartottak a telep utcáin elsősorban a telepen élő, fiatalabb korosztály számára.

A tábor rendező önkéntesek különböző motivációkkal érkeztek, de szinte mindenkire hamar beszippantott a lelkesedés: a tábor követően *hétvégenként továbbra is eljártak a telepre* gyerekfoglalkozásokat tartani.

2011-ben megalakult a *BAGázs Egyesület*, és sor került az első mentorprogramra is.

Eközben gyerekek részére a hétvégi foglalkozások tovább folytatódtak, beindult az *Iskolai Közösségi Szolgálat* (IKSZ), aztán a *BAGázs FC*. A létszám folyamatosan nőtt, a következő évben már 110 fiatal vett részt a foglalkozásokon.

2013-ban újabb mentorprogram indult – ezúttal felnőttek részére –, majd a női mentorprogramból egy erős csoport alakult ki. Ez lett a *Női klub*.

Az egyesület növekedése által nyílt lehetőség arra, hogy szinte minden, a telepen jelen lévő problémahalmazra külön-külön és együttesen is reagálni tudnak egy programmal: a *BAGázs Jogklinika* programját a telepről érkezett igény hívta életre, a telepen élők ugyanis sorra érkeztek mindenféle ügygel. Voltak olyanok köztük, amelyeket a hivatalok már régen elsüllyesztettek, olyanok is, ahol a telepen élők ugyan kaptak jogi útmutatást, de azzal nem igazán tudtak mit kezdeni.

A *Jogklinika* sikere egy következő programot, az *Adósságkezelő csoport* elindítását eredményezte. Egyre többen jelezték ugyanis, hogy szeretnének megszabadulni az adósságaiktól, „becsületesen élni és beilleszkedni a társadalomba”.

A *Felnőttoktatás* program szintén közösségi kezdeményezésre indult el 2016-ban: a motiváció egyeseknél a továbbtanulás vagy szakmaszerzés volt, mások versenyképes munkahelyet szerettek volna szerezni, míg voltak olyanok is, akik gyerekeik, unokáik számára akartak példát mutatni.

Ezek mellett az évek során több kisebb, részben bevonó, részben készségfejlesztő, vállalkozási ismeretek megszerzését célzó projekt is indult a felnőttek számára. A programok száma és a szervezet tehát évről évre növekedett, majd 2017-ben elérkezett az idő, hogy egy újabb telepen, Dányban is elindítsák programjainkat a már meglévő tapasztalataink alapján.²

A közbiztonság mint kollektív társadalmi termék létrehozásában is megkerülhetetlen a civil szervezetek részvétele. „A rendőrség együttműködik az állami és a helyi önkormányzati szervezetekkel, a társadalmi és gazdálkodó szervezetekkel és azok közösségeivel. Támogatja az állampolgárok közösségeinek a közbiztonság javítására irányuló önkéntes tevékenységét.”³

5. A civil szféra bekapcsolódásának előnyei

Óriási tartalékok rejtőznek a civil szféra bekapcsolódásában, kiemelve a személy- és helyismeretet, az elkötelezettséget és az autonómiát, amelyek révén az intézményi önérdek-érvényesítés és a gyakran elbürokratizálódott, mechanikus, empátia nélküli ügyintézés veszélyei kiküszöbölhetők. Ennek következtében olyan célcsoportokat is meg tudnak szólítani, olyan segítséget (szolgáltatásokat) tudnak szervezni, amelyek hatósági eszközökkel elérhetetlenek.

² Forrás: <http://kozossegek.atalakulo.hu/bagazs-kozhasznu-egyesulet> (Letöltés: 2020. 02. 14.)

³ A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 2. §-a és a rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 3/1995. BM rendelet 91. §-a.

És persze további forrásokat képesek aktivizálni, függetlenségük révén rá tudnak mutatni új összefüggésekre és addig kiaknázatlan lehetőségekre. Tapasztalataik és klienseik jelzései nyomán független álláspontot képesek formálni társadalmi viszonyaink rendezésében.

A társadalmi munkamegosztás rendszerében a civil szféra résztvevői intézményesülvén fontos szerepet töltenek be: közvetítenek az állam és a gazdasági hatalom, valamint a lakosság között:

- társadalmi szükségleteket fejeznek ki, sőt részt vesznek a problémák kezelésében;
- ösztönöznek mindenkit, hogy öntudatos jog- és érdekérvényesítő, ne pedig „alattvalói” szerepet vállaljon;
- társadalmi sokszínűséget szolgálnak: kulturális, etnikai, vallási, nyelvi és más azonosságtudatot erősítenek;
- alternatívát jelentenek az elnehezedett, az élettől, a valóságtól eltávolodott bürokratikus intézményekkel szemben;
- mechanizmusokat alakítanak ki a választópolgárok számára a végrehajtó hatalom ellenőrzése, sőt felelősségre vonása céljából.

A nonprofit szervezeteknek komoly szerepük van a társadalompolitika megformálásában: a történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a döntéshozók és a politika befolyásolásában nem elég a nyílt lobbizás, hanem az alternatív módszerek egész sorát kell bevetniük. (GAVRIL 2002)

A civil szervezetek itt vázolt jellegzetességei persze részükre, illetve a köz érdekében végzett munkájukat tekintve előnyös, az állami szereplők számára ez gyakran ellenkezőleg minősül, egy találó megfogalmazás szerint: a jogvédők működése tüske a köröm alatt a hatalom számára. Pedig az állam hosszú távon és végső soron nem lehet eredményes, ha a civilek álláspontját figyelmen kívül hagyja. Egy társadalomban az állam nem lehet omnipotens; ha az embereket nem nyeri meg partnerül, soha nem fogja az áhított anyagi és erkölcsi megbecsülést megkapni, és így küldetését sem fogja betölteni.

6. A civil szféra mint a bűnmegelőzés kulcseleme

A klasszikus alapelv szerint a bűnmegelőzés állami feladat, de nem valósulhat meg a polgárok öntevékeny közreműködése nélkül. Az állam dolga a jogszabályi környezet kialakítása, az anyagi források biztosítása és a civil szervezetekkel – partneri – együttműködésre való készség. A rendőrség szerepe szerint katalizátor a helyi közbiztonság felelősségi rendszerében. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia szerint a közbiztonság javításában kiemelt hangsúlyt kap a rendőrség és a civil szervezetek együttműködési lehetőségeinek vizsgálata, közös feladatok meghatározása és végrehajtása. Különösen fontos a bűnözésre vonatkozó információk közreadása: a lakosság részvételét csak akkor lehet elérni, ha a település polgárai megfelelő információk birtokában vannak.

Az akkreditáció garanciális követelmény. Az akkreditációs eljárás mindenképp az emberi jogok védelmét szolgáló, a jogszabályokban rögzített feltételrendszer ellenőrzése. Emellett az akkreditáció a részt vevő civil szervezetek, egyházak és más együttműködő személyek tevékenységével, programjaikkal szemben támasztott szakmai követelmény is. A társadalmi bűnmegelőzésben az akkreditáció kötelezettségvállalást is jelent. A különböző

típusú állami támogatások (pályázati források, kedvezmények, költségtérítések, átvállalások) csak akkor vehetők igénybe, ha azokat – költség-haszon elemzésre alapozott – együttműködési megállapodásban rögzített kötelezettségek teljesítésével valósítják meg. Ez a közgazgatási szerződéses rendszer biztosítja a szakszerűségnek és a folyamatos részvételnek az ellenőrizhető, áttekinthető működését, egyben a közpénzek hatékony felhasználását.

7. A rendészet és a civil szervezetek együttműködésének gyakorlata

Kifejlett gyakorlatról keveset tudunk, inkább csak kezdő lépésekről. Az együttműködési hajlandóság a demokratikus jogállami tudatosság fejlődése nyomán erősödik, ma már egyre gyakrabban veszi figyelembe az állami rendészeti szervezet a civilek álláspontját egyes rendészeti problémák kezelése kapcsán.

Az országos rendőrfőkapitány 13/2003. (III. 27.) ORFK intézkedése a családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtására a bevezetőjében már tartalmaz ilyen hivatkozást: „Az elmúlt évben a civil szervezetek mind erőteljesebben követelték a rendelkezésre álló rendőri eszközök következetesebb alkalmazását, az ilyen cselekmények eredményesebb megelőzését, a már elkövetett jogsértések hatékonyabb felderítését, a bántalmazóval szembeni határozott, szakszerű, de jogszerű fellépést.”

A 17/2006. (XI. 24.) számú, a Magyar Köztársaság Rendőrségének Drogstratégiájában rögzített feladatok egységes végrehajtásáról című ORFK-utasításban a következőket találjuk: „A visszajelzések tapasztalatai alapján azonban szükségesnek látszik a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumokba delegált munkatársaink esetében a nem rendőri résztvevők által említett, ún. »közösségi szellem« további elmélyítése és annak biztosítása, hogy a munkában részt vevő felek mindinkább belássák, ugyanazon az oldalon és nem egymással szemben helyezkednek el a drogprobléma kezelésének palettáján.”

Az állami rendészet, valamint a civil szféra ugyanazon célcsoport irányába (utcagyerekek, hajléktalanok, alkoholisták, drogosok stb.) ugyanazt a hatást kívánja gyakorolni, amelynek végeredménye a közbiztonság és annak sokféle vetülete, mint például a közegészség is. A rendészet állami felhatalmazással represszív, kényszerítő eszközöket használva, a civilek pedig segítő-támogató alapállással, tehát meglehetősen eltérő jelleggel, de egyképpen a közjót szolgálják. Együttműködésüknek természetesnek kell lennie, hisz nyilvánvaló, hogy az állami hatósági munka belső tartalékai kimerülően vannak, és régóta birtokolhatjuk a felismerést, miszerint az állam büntetőhatalma véges, korlátai pedig sokasodnak.

A 44/2008. (OT. 26.) ORFK-utasítás a Rendőrség és a civil szervezetek együttműködésének kialakítása során követendő eljárásról már előrelépésnek tekinthető. A norma kiadásának indokát az utasítás bevezetőjéből ismerhetjük meg: „A civil szervezetek részéről gyakran megfogalmazódó igény a Rendőrséggel, annak egyes szerveivel történő együttműködés kialakítása. Jogos társadalmi elvárás, továbbá a Rendőrség iránti közbizalom, köztisztviselők és a befolyásmentesség elve is megköveteli, hogy a Rendőrség olyan szerveze-

tekkel folytasson partnerségen alapuló együttműködést, amelyek az állampolgárok alapvető jogait és szabadságát tiszteletben tartják, a céljaik meghatározása és tevékenységük végzése során betartják a jogszabályokat, működésükkel a Rendőrség munkáját segítik, a lakosság érdekeit szolgálják, továbbá tevékenységükkel összefüggésben törvényességi aggály nem merült fel.”

A modern rendészeti modellekben a civil szférának kitüntetett szerepe van, ugyanis itt a rendészet nem egyszerűen a megelőzésre fókuszál a megtorlás helyett, hanem a társadalmi folyamatokba való proaktív beavatkozást ambicionálja, ezzel tulajdonképpen a bűnözési félelem csökkentésének intézményévé válik. Nem elégszik meg a lakossági jelzésekre való reagálással; törekszik megismerni a normasértések háttérben meghúzódó problematikus életviszonyokat, sőt részt vesz azok kedvező alakításában is. Fokozott a társadalom előtti felelőssége, törődik az emberekkel és jogaikkal, az országlakókkal és a közösség intézményeivel kölcsönös együttműködést valósít meg. (NÉMETH 2014)

Nem csak a lakosság van befolyással a rendészetre, a rendészet visszahat a közösségre: rámutat a felelősségükre, hibás gyakorlatukra és ezzel polgári aktivitást hív elő a biztonsági helyzet javítására. Az együttműködés lényege a kollektív, helyi, széles körű problémamegoldás; a kriminalitást a társadalmi beágyazottságában szemlélve a közösségi rendőrség a bűn-megelőzés alapintézményévé lényegül át, hisz a rendőrség birtokolja elsősorban a bűnözés keletkezésének összefüggéseire vonatkozó ismereteket. Ebben a rendszerben a lakosság megismeri a rendőrség erőfeszítéseit, korlátait, nehézségeit (esetleg gyengeségeit is), ezért szívesebben támogatja, a kudarckokat pedig megérti. A rendőrség ugyanis soha nem tud olyan professzionálissá válni, hogy nélkülözni tudja a lakosság segítő együttműködését és információit.

Az információforrások széles körére kell támaszkodni, ezen belül kitüntetett szerepe van a lakossági tapasztalatnak, de kellene saját felmérések és a tudományos kutatói vizsgálatok is. Mindez nem lehet öncélú, végső soron a rendőri munka hatékonyságát és igazságosságát kell szolgálnia. A végső következtetés, a probléma megoldása ugyanakkor rendszerint túlmutat a rendőri funkciókon, még inkább a hatáskörökön: meg kell találni a kapcsolatot és a törvényes eszközöket a megoldásban érintett szereplők és tényezők megmozdítására.

Felhasznált irodalom

- FELEKI Béla (1911): *A pártfogó ügy. (Patronázs.) Az elhagyott és az erkölcsi veszélyben forgó gyermekek és fiatalok társadalmi és hatósági védelme.* Budapest, Singer–Wolfner.
- FINSZTER Géza (2009): A rendészet átalakulásának húsz esztendeje. In SÁNDOR Péter – STUMPF Anna – VASS László szerk.: *Magyarország politikai évtuszdokönyve: Kormányzati rendszer a parlamenti demokráciában (1988–2008).* Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.
- GAVRIL, Flora (2002): *A civil szféra, és társadalomban betöltött szerepe.* Forrás: www.policy.hu/flora/miacivilszfera.htm (Letöltés: 2018. 07. 16.)
- NÉMETH Zsolt (2014): A rendőrségi bűnmegelőzés közösségi rendészet. In BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna szerk.: *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös. 379–389.

Ajánlott irodalom

- BREINER Ildikó (2008): *A közigazgatás és a civil szervezetek kapcsolata*. Budapest, Szociális és Munkaügyi Minisztérium.
- KORINEK László (2006): Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. évf. 7–8. sz. 247–267.
- PÉNTEK Eszter – SÁNDOR János – TIGYI Zoltánné – MÁTÉ Orsolya (2009): A civil szervezetek részvételi lehetőségei az egészségügyi ellátásban. *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 47. évf. 2. sz. 8–14.

II. RÉSZ

A BŰNÖZÉS MEGJELENÉSI FORMÁI ÉS KEZELÉSÜK

Vákát oldal

Bűnözési statisztika

Magyarországon és nemzetközi szintén

Kó József

1. A bűnügyi statisztika és a bűnözés mérése

Az emberekben él egy ősi vágy a dolgok megszámlálására. Jól megfigyelhető ez a kisgyermeknél: amikor megismerkednek a számok fogalmával, elkezdnek mindent megszámlálni. Az úton az autókat, a fákat, az embereket. Nem véletlenül, hiszen a dolgok megismerésének és birtokbavételének első aktusa a megszámlálás. Ez a természetes törekvés megjelenik a kriminológiában is: szeretnénk megtudni, hogy hány bűncselekmény történt, hányan követtek el törvénytörtést, s milyen az elkövetett cselekmények összetétele.

A bűncselekmények megszámlálását rögtön az elején két elkülönült területen kell kezdenünk. Az egyik az ismertté vált bűnözés territórium, a másik a látens bűnözés elsőre homályba burkolózó területe.

1.1. Az ismertté vált bűnözés mérése

Az ismertté vált vagy más szóhasználatmal a regisztrált bűnözés mérésének feladatát a hivatalos bűnügyi statisztika látja el. A hazai bűnügyi statisztika két egymással jelenleg nem kompatibilis részből áll. Az egyik az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS),¹ a másik a bírósági statisztika.² Mindkét nyilvántartás *output* statisztika. Ez azt jelenti, hogy a statisztikai rendszerbe akkor kerülnek be az adatok, amikor az igazságügyi eljárás adott szakasza befejeződött.

A nyomozó hatósági és a bírósági statisztikai rendszer összekapcsolásának igénye már évtizedek óta jelen lévő törekvés. Az elemzések és értelmezések szempontjából fontos lenne, hogy az egyes ügyeket, eseteket nyomon lehessen követni az igazságszolgáltatási rendszer egészében. Jelenleg a két rendszer nem tud összehasonlítható, összekapcsolható adatokat szolgáltatni.

---

¹ Korábbi elnevezése Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ERÜBS).

² Vannak, akik idesorolják a büntetés-végrehajtási statisztikát is, de az már olyan messze esik a bűnözés gyakorlati megvalósulásától, hogy inkább az igazságügyi statisztika részének kell tekintenünk.

1.2. Az ENYÜBS statisztika

Az adatgyűjtési rendszer 1964. január 1-je óta működik. A rendszer kialakításakor korát messze megelőzően modern és részletes adatgyűjtést jelentett. Legfőbb erénye a folytonosság. Elindítása óta lényegében azonos módszerrel gyűjti a bűnügyi adatokat. Időközben azonban jelentős társadalmi és informatikai változások zajlottak le, és e kihívásoknak a rendszer nem tudott teljes mértékben megfelelni.

A bűnügyi statisztika a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség egymást feltételező és egymással kapcsolatban álló jellemzőiről gyűjt adatokat, egyrészt a bűnözés tárgyi oldalán *a büntetőjogi normaszegésről*, másrészt *a bűnözés alanyi oldalán a bűnelkövető személyről és a sértettéről*. Az ENYÜBS mindkét oldalra vonatkozóan gyűjt adatokat. A két oldal adatai mennyiségileg különböznek.

Az alanyi oldalra vonatkozóan csak akkor tud adatot szolgáltatni a rendszer, ha az elkövető, illetőleg a sértett ismertté vált. Ennek elemzése révén megismerhetővé válnak a demográfiai, szociális jellemzők: nem, életkor, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerőpiaci státusz. Ezek az adatok sok értékes információval szolgálhatnak. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy ezek az adatok csak az ismertté vált elkövetőkre vonatkoznak: az elemzések eredményét nem szabad automatikusan az összes bűnelkövetőre kiterjeszteni.

A bűnözés tárgyi oldalával kapcsolatban gyűjtött adatok lehetővé teszik a bűnözés és az elkövetett bűncselekmények összetételének, szerkezetének vizsgálatát. Megismerhetjük a regisztrált bűnözés terjedelmét, a cselekmények dinamikáját, a bűnözés struktúráját. A morfológiai jellemzők vizsgálata során sem szabad megfeledkezni arról, hogy a statisztika alapján a regisztrált bűncselekményeket tudjuk vizsgálni, a rejtve maradó bűncselekmények ettől eltérő jellemzőkkel rendelkezhetnek.

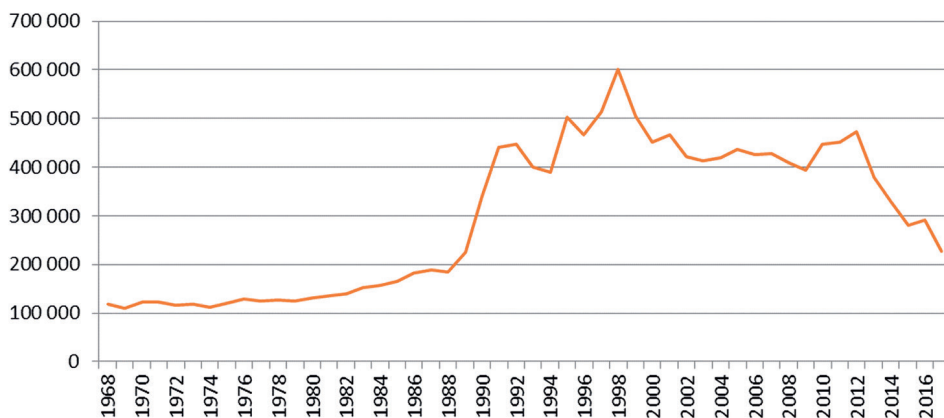
Az ENYÜBS-be a nyomozás befejezése, illetve a vádemelés elkészítésekor rögzítik az adatokat. Az elindult ügyek többféleképpen is befejeződhetnek, ez befolyásolja azt, hogy mikor jelennek meg a statisztikában.

Az ügyek többsége ugyan az elkövetés évében indul, de sok eljárás csak később, esetenként akár évekkel később kezdődik, a felderítéshez igazodva. A befejezés és a statisztikába kerülés attól függ, hogy mi történik az adott ügyben. Leggyorsabban azok az ügyek fejeződnek be, és kerülnek be a statisztikába, amelyekben nem sikerül gyanúsítottat találni. Az ismeretlen tetteses ügyeket általában néhány hónap múlva lezárják. Ezek az esetek bekerülnek az adott évi statisztikába. Azok az ügyek, ahol gyanúsított is van, átlagosan 18 hónapig tartanak, ami azt jelenti, hogy csak a következő vagy az azt követő év statisztikai adataiban jelennek meg. Ezekhez az esetekhez hozzáadódnak a későbbi felderítés, illetve feljelentés miatt nem az elkövetés évében indult ügyek is. Ez egy kis időbeli elcsúszást jelent, ami minden output statisztikára jellemző. Mivel ez a helyzet folyamatosan fennáll, és ha az eljárási időtartamok nem változnak drasztikusan, ez az elcsúszás nem okoz jelentős eltérést a regisztrált bűncselekmények összesített adataiban. Az adatok értékelésekor azonban figyelembe kell vennünk, hogy az adott évben a bűnügyi statisztikában megjelenő adatok nem csak ugyanabban az évben elkövetett eseteket tartalmaznak. (Kó 2016) A statisztikában megjelenő cselekményeknek körülbelül a felét korábbi években elkövetett normaszegések teszik ki. Ezeknél az eseteknél vagy sikerült gyanúsítottat találni, vagy régebben elkövetett cselekmény miatt indult az eljárás. Az adatok másik fele többségében a tárgyévben elkövetett, de sikertelenül nyomozott ügyeket jelenti. Az adott évi

ENYÜBS-adatok a bűncselekmények elkövetési idejét vizsgálva felerészben tartalmaznak a tárgyévben elkövetett cselekményeket és felerészben korábban történt eseteket.

1.3. Mit mutatnak a bűnözési adatok?

A regisztrált bűncselekmények számáról 1968-tól vannak egységes adataink az ENYÜBS–ERÜBS-rendszerből. A hazai bűnügyi statisztika idősorát vizsgálva négy elkülönülő szakasszal jellemezhetők az adatok. Az első egy enyhén növekvő trenddel leírható szakasz, amely 1968-tól a 80-as évek végéig tart. A második a 90-es évek sokkal gyorsabb növekedési rátájú és nagy fluktuációt mutató időszaka, amelyet az ezredforduló után ismét egy nyugodtabb, kisebb kilengéseket és leginkább enyhe növekedést mutató harmadik szakasz követett. Jelenleg egy új, korábban sohasem tapasztalt csökkenést mutató negyedik szakasz érvényesül.

1. ábra

Az ismertté vált bűncselekmények számának alakulása az ENYÜBS-adatok alapján

Forrás: ENYÜBS

Az 1968–1988-ig tartó adatsor jól jellemezhető egy enyhén növekvő lineáris trenddel. Az időszak elején, 1968-ban 118 254 bűncselekményt regisztráltak, a végén, 1988-ban 185 344-et. Húsz év alatt tehát mintegy hetvenezzerrel növekedett az ismertté vált bűncselekmények száma. A további adatok azonban nagyon távol esnek ettől a vonaltól. A 90-es években korábban és azóta sem látott mértékben emelkedett a regisztrált bűncselekmények száma. 1990-ben már 341 061 bűncselekményt jelzett a statisztika. Két év alatt csaknem megduplázódott az esetszám.

A rendszerváltást követően rendkívül dinamikus emelkedés kezdődött évenkénti 20–30, sőt 50%-os növekedéssel. A növekedés 1998-ban 600 621 bűncselekménnyel „tetőzött”. A növekedés okai még vitatottak, de valamilyen formában a társadalmi változások tehetők felelőssé. A különbség az egyes szerzők között abban mutatkozik, hogy a rendszerváltás strukturális hatásait (szegénység, munkanélküliség növekedése, leszakadó

társadalmi csoportok) és elsősorban a gazdasági tényezőket vagy inkább az ideológiai okokat hangsúlyozzák (értékrend válsága, a hatalom meggyengülése, a társadalmi kontroll erőtlensége, a vágyak és a lehetőségek közötti különbség okozta feszültség fokozódása). De bármi okozta is a rendkívül erőteljes növekedést, a hajtóerő a 90-es évek végére elfogyott, és lassú csökkenés után jelenleg a bűnözés mutatószámai a 90-es évek elejének megfelelő szinten vannak. Így azok a magyarázatok állhatnak közelebb az igazsághoz, amelyek olyan okokra vezetnek vissza a növekedést, amelyek a kérdéses időszakban jelentek meg, vagy akkor erőteljesebben éreztették a hatásukat.

Úgy tűnik, hogy kb. tíz év kellett ahhoz, hogy a társadalmi folyamatok és viszonyok rendeződjenek, s a társadalom az új szabályok szerint működjön. Az ezredforduló után a regisztrált bűncselekmények száma ugyan a rendszerváltás előttinél – mintegy 200 ezer esettel – magasabb szinten, de stabilizálódott. 2009-ben már a négyszázezres határ alá is benézett a grafikon, majd 2012-ben 472 236-os értékkel új 21. századi csúcsot ért el.

Ezután azonban dinamikus csökkenés vette kezdetét. Előbb 100, majd 50 ezerrel csökkent a regisztrált bűnesetek száma, és 2017-re az 1989-es szintre mérséklődött az esetszám. A korábbi években jellemző 400 ezres gyakoriság helyett jelenleg már a 200 ezres értéket közelíti meg az esetszám.

2017-ben folytatódott a regisztrált bűncselekmények számának alakulásában tapasztalható csökkenő tendencia. A csökkenés 2013 óta tart, abban az évben kezdett jelentősen csökkenni a korábban 400 ezer fölötti gyakoriságot mutató statisztika. Jelenleg 226 452-nél tart a regisztrált esetszámok csökkenése.

Jelentősen csökkent a lopás és a csalás miatt lefolytatott eljárások száma. A regisztrált lopások száma 92 ezerről 78 ezerre csökkent. A 2016-ban még több mint 43 ezer esetben előforduló csalások száma 2017-ben 22 ezerre csökkent.

Továbbra is kis számban fordult elő szándékos befejezett emberölés, 2017-ben mindössze 92 esetben fordult elő ilyen bűncselekmény. A regisztrált rablások száma is tovább csökkent. Néhány éve még 3000-nél is több ilyen bűncselekmény szerepelt a statisztikában, 2017-ben a számuk 853-ra csökkent. A többi erőszakos jellegű bűncselekmény gyakorisági mutatói nem változtak érdemben. Kivételt képez a szexuális kényszerítés (korábban erőszakos közöszülés) ezeknek az ügyeknek a száma jelentősen, több mint háromszorosára növekedett, így elérte a 380-at. A jelentős növekedés valószínűleg az elmúlt időszakban tapasztalható nagyobb érdeklődésnek és a jelentős sajtóvisszhangot kiváltó esetek nyilvánosságra kerülésének tudható be. Ennél a meglehetősen magas látenciával jellemezhető bűncselekménytípusnál a feljelentési hajlandóság alapvetően befolyásolja a statisztikában megjelenő esetszámot.

Azoknál a bűncselekménytípusoknál, ahol nincs akkora jelentősége a feljelentési hajlandóságnak, nem találkozunk jelentős esetszámcsökkenéssel, inkább némi emelkedés figyelhető meg. Kismértékben növekedett a közlekedési bűncselekmények és a járművezetés ittas vagy bódult állapotban történő elkövetésének száma.

Nem változott az okirattal kapcsolatos bűncselekmények száma. A jogszabályváltozás után bekövetkező csökkenés úgy látszik megállt, kb. 20 ezer eset körül stabilizálódhat az előfordulási gyakoriság.

Nem változott a környezet- és természetkárosítások száma sem, pedig az itt tapasztalható magas látencia miatt inkább növekedést várnánk.

Évek óta változatlan a kábítószerrel való visszaélések előfordulása a statisztikában. Itt is magas látencia áll a nyilvánosságra kerülő esetek mögött, de úgy tűnik, a rendőrség kapacitása kb. 6000 eset feldolgozását teszi lehetővé. A magas szakértői díjak miatt meglehetősen költséges ennek a bűncselekménytípusnak a felderítése és bizonyítása.

Az elmúlt évben folytatódott az ismertté vált bűnelkövetők számának csökkenése, 2017-ben 90 369 személlyel szemben kellett lefolytatniuk az eljárást a nyomozó hatóságoknak. Ez 8000-rel kevesebb, mint az előző évben volt.

Miként a növekedésben, a jelenlegi csökkenésben is a vagyon elleni bűncselekményeké a meghatározó szerep. Elsősorban a leggyakoribb cselekmények, a lopás és a betöréses lopás felelősek a változásokért, és különösen a csúcspont kialakulásában a csalások játszottak vezető szerepet.

A vagyon elleni bűncselekmények volumenének növekedését jelzi az általuk okozott kár mértékének növekedése is. Az összes vagyon elleni bűncselekménnyel okozott kár 1988-ban 2,75 milliárd forint volt, 1991-re ez az érték 21 milliárd forintra növekedett. Ez a növekedési ütem a bűnözés növekedési ütemét is meghaladja, ha figyelembe vesszük, hogy ebben az időszakban „szabadult el” az infláció, akkor is jelentős növekedésről tanúskodnak az adatok. Évi 20–25%-os infláció sem indokolja önmagában a közel tízszeres értéknövekedést. Az egy bűncselekményre jutó kárérték növekedése az 1988-as 22 427 forintról az 1991-ben detektált 59 100 forintra³ is azt jelzi, hogy ugrásszerűen növekedett a bűncselekmények által érintett vagyontárgyak köre. A kárösszeg 2004-ben már meghaladta a 99 milliárd forintot, ami további négyszeres növekedés annak ellenére, hogy a cselekmények gyakorisága csökkent. A kármegtérülési arány nem érte el az 5%-ot, átlagban egy vagyon elleni bűncselekményre már 237 553 forintos kárérték jutott.⁴ Ez az átlag persze jelentős szórást takar: a kárértékek a néhány ezer forinttól a több millióig, esetenként a több százmillióig terjedhetnek.

Tovább csökkenő esetszámok mellett az okozott kár mértéke 2017-ben jelentősen emelkedett, és meghaladta a 240 milliárdot.

2. Mi befolyásolja a bűnügyi adatokat?

Mitől függ, hogy a bűnügyi statisztikába hány eset kerül be? Elsődlegesen:

- a lakosság és a szervezetek feljelentési hajlandóságától,
- a jogszabályi környezet alakulásától,
- a nyomozó hatóságok preferenciáitól.

Érdekes és egyben fontos tényező, hogy a regisztrált bűncselekmények számának alakulása nem függ közvetlenül a ténylegesen elkövetett cselekmények számának változásától. Amennyiben nő a ténylegesen elkövetett bűncselekmények száma, és a feljelentési hajlandóság nem változik, akkor természetesen a statisztikában megjelenő esetek száma is emelkedni fog. Az emelkedés azonban nem tükrözi feltétlenül a tényleges változást. Ha

³ Tájékoztató a bűnözésről 1997. év. Legfőbb Ügyészség.

⁴ Tájékoztató a bűnözésről 2004. év. Legfőbb Ügyészség.

általában a megtörtént esetek 40%-át jelentik, akkor a tényleges növekedés nagyobb lesz, mint ami a statisztikában kimutatható. Ha például az áldozat nélküli bűncselekmények száma növekedik, akkor ez egyáltalán nem biztos, hogy a statisztikából is kimutatható lesz, akkor sem, ha a feljelentési hajlandóság nem változik. Abban az esetben, ha a ténylegesen elkövetett bűncselekmények száma 10%-kal nő, de a feljelentési hajlandóság 5%-kal csökken, akkor a bűnügyi statisztika csökkenő esetszámot fog mutatni a növekedés helyett. Az ilyen ellentétes irányú mozgások azonban csak időlegesen állhatnak fenn. A ténylegesen emelkedő vagy csökkenő bűnözésre az igazságszolgáltatási szerveknek előbb-utóbb reagálniuk kell, és a változás meg fog jelenni a bűnügyi statisztika számadataiban is. Tehát a bűnügyi statisztika egy-egy adott évben nem biztos, hogy teljesen pontosan jelzi az abban az időszakban a bűnözésben bekövetkező változásokat, de a többéves tendenciákat, trendeket vizsgálva már nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy nem szakadt el a valóságtól. Így a bűnügyi statisztika vizsgálata és elemzése elengedhetetlen része a bűnözés vizsgálatának.

2.1. A lakosság és a szervezetek feljelentési hajlandósága

Időnként hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a bűnözés nem csak a magánembereket érinti. Az egy évben regisztrált bűncselekmények sértettjeinek kb. 40%-a jogi személyiségű szervezet, gazdasági társaságok, intézmények, egyházak, nonprofit szervezetek stb. Ebben a körben is jelentős látenciával kell számolnunk, mert például a gazdasági társaságok sokszor, ha saját dolgozó követi el a törvénysértést, „házon belül” fegyelmi eljárás keretében rendezik az ügyet, s nem fordulnak a hatóságokhoz. A vállalatoknak gyakran nem érdekük, hogy nyilvánosságra kerüljenek a velük kapcsolatban történt törvénysértések. A jó hírnév védelme érdekében sokszor inkább elviselik az esetleges veszteségeket, és elkerülik az esetek nyilvánosságra kerülését. Az intézmények esetében is megfigyelhetünk hasonló jelenséget. Az intézmény vezetői attól való félelmükben, hogy rossz pontot szereznek a fenntartónál, inkább eltitkolják vagy megpróbálják saját hatáskörben megoldani a megtörtént cselekményeket. A jogi személyiségű sértettek esetében a cselekmények elszaporodása és a jelentősebb kárérték javíthatja a feljelentési hajlandóságot.

A lakosság feljelentési hajlandóságát is több tényező befolyásolja.⁵ A bűncselekmény típusa fontos tényező. Általában az erőszakos cselekményeket gyakrabban jelentik az áldozatok, de persze itt is vannak kivételek. Előfordul, hogy az áldozatot annyira megfélemlítik, hogy nem mer a rendőrséghez fordulni. Fontos szerepe van az elszenvedett kár mértékének. Minél nagyobb veszteség éri az áldozatot, annál valószínűbb, hogy a hatóságokhoz fordul. Például a gépjárműlopásokat szinte mindig bejelentik.

A feljelentés – nem feljelentés kérdés eldöntésében a korábbi tapasztalatoknak és az eljárás következményeiről szerzett információknak döntő szerepe van. A kedvező tapasztalatok nyilvánvalóan növelik a feljelentés valószínűségét. Amennyiben az eljárás során, illetve az eljárás eredményeképpen nem az áldozat előzetes elvárásainak megfelelően történnek az események, a kedvezőtlen tapasztalatok csökkentik a feljelentési hajlandóságot. A vagyon elleni cselekményeknél az áldozatok elsődleges elvárása, hogy megtérüljön az őket ért kár. Ez azonban nem minden esetben következik be. Ha úgy érzik az emberek,

⁵ Erről lásd Korinek László *Látens bűnözés* című fejezetét.

hogy nem megfelelő ítélet született az ügyükben, vagy nem sikerül megtalálni az elkövetőt, akkor az az érzés alakul ki az állampolgárokban, hogy nem is érdemes a hatóságokhoz fordulni egy-egy bűncselekmény után, hiszen „úgysem történik semmi”. Az áldozatokkal kapcsolatos kutatások során felszínre került az úgynevezett másodlagos viktimizáció jelensége.⁶ (BARABÁS 2014) Elsődlegesen a szexuális jellegű bűncselekményekkel kapcsolatban lehet jelentős szerepük ezeknek a negatív tapasztalatoknak, de más esetekben is előfordul, hogy az áldozatokat további sérelmek érik az eljárás során. Ezek a tapasztalatok egyértelműen csökkentik a feljelentési hajlandóságot. A hatóságokba, rendőrségbe vetett bizalom csökkenhet társadalmi és politikai okokból is. Az állampolgárok érzékenyen reagálnak bizonyos társadalmi, politikai változásokra, és amennyiben kedvezőtlennek ítélik azokat, jelentősen csökkenhet a hatóságokkal kapcsolatos bizalom, ennek következtében a feljelentési hajlandóság. A tapasztalat azt mutatja, hogy a diktatúrákban jelentősen alacsonyabb bűnözési szintet mutatnak a bűnügyi statisztikák, amiben közrejátszhat az is, hogy az emberek nem akarnak még áldozatként sem kapcsolatba kerülni a hatóságokkal.

2.2. A nyomozó hatóságok preferenciái

Az ENYÜBS elsősorban ügyforgalmi statisztika. Azokat az ügyeket tartalmazza, amelyekben a nyomozó hatóság valamilyen eljárást lefolytatott.

Szokták azt a kifejezést használni, hogy a hatóságok tudomására jutott eseteket tartalmazza, de sajnos ez sem teljesen pontos. A nyomozó hatóságok esetében ugyanis működnek úgynevezett elhárítási mechanizmusok, amelyek segítségével az eleve reménytelennek vagy bagatellnek gondolt eseteket kiszűrjük a rendszerből, és ezek meg sem jelennek a statisztikában, holott a hatóság foglalkozott az ügygel, csak nem tartotta kivizsgálásra érdemesnek. Ilyen kiskaput jelentenek hazánkban a szabálysértések. Amennyiben az adott cselekmény nem bűncselekmény, hanem szabálysértés, akkor a nyomozó hatóság mentesül a további teendők alól, és nem kell foglalkoznia az ügygel.

Így, ha például valaki bejelenti a rendőrségen, hogy ellopták a kabátját:

„– Mennyibe került?

– 65 000 forintért vettem két éve.

– Akkor az már nem ér, csak legfeljebb 30 000 forintot.

– Tulajdonképpen igaza van.”

Az ügy megoldva. Szabálysértés történt, további teendők nincsenek, nem kerül be az eset a bűnügyi statisztikába.

Vagyis a bűnügyi statisztika nem alkalmas a nyomozó hatóságoknál az egyes egységek teljesítményértékelésére.

⁶ A másodlagos viktimizáció esetén a sérelem nem a bűncselekmény közvetlen következménye, hanem az áldozatokkal a bűncselekmény során kapcsolatba kerülő hatóságok, civil szervezetek, egyházak, szakemberek áldozatokhoz való nem megfelelő hozzáállásának, viszonyulásának eredménye. Az áldozat a bűncselekmény következtében így kétszer sérülhet, először a bűncselekmény elszenvéde miatt, másodsor pedig az igazságszolgáltatási rendszer szereplőinek, valamint a rendszeren kívüli szervezetek nem megfelelő eljárása miatt. A szekunder károsodás sok esetben súlyosabb lehet, mint a primer.

2.3. A jogszabályi környezet alakulása

Azok a cselekmények számítanak bűncselekményeknek, amelyek szerepelnek a büntető törvénykönyvben. A büntetőjogi törvények határozzák meg a bűncselekmények körét; ha változnak a törvények, változhat az elkövetett bűncselekmények száma is. A dekriminalizálás értelemszerűen csökkenti a bűncselekmények számát. A korábban bűncselekménynek számító esetek a továbbiakban nem fognak szerepelni a statisztikában, amennyiben új tényállások kerülnek be a Btk.-ba, akkor pedig növekszik a törvénytértések száma. A törvénymódosítások hatással vannak az elkövetett bűncselekmények számának alakulására.

Jelentősen befolyásolhatja a regisztrált bűncselekmények számát a *szabálysértési értékhatár módosítása*. A leggyakoribb bűncselekmény a kisebb értékre elkövetett lopás. Az értékhatár változása számos cselekmény megítélését befolyásolja. A legutóbbi módosítás⁷ – amikor 50 ezer forintra emelkedett az értékhatár – kb. évi 60 ezerrel csökkentette a bűnügyi statisztikában megjelenő bűncselekmények számát. A normaszegések száma feltehetően nem változott az értékhatár módosítása miatt, de a bűnügyi statisztika kevesebb esetet regisztrált.

„A kriminálstatisztika a büntetőjog fogalomrendszerével dolgozik. A bűnözésről olyan képet alkot, amilyent az aktuális büntetőjog szabályai alapján lehet.” (VAVRÓ 2002, 16.)

2.4. A bűnözés teljes megismerésének objektív akadályai

A kriminológiai bizonytalansági tétel⁸ azt fogalmazza meg, hogy nem lehetséges egyszerre pontosan meghatározni az elkövetett bűncselekmények számát és típusát, valamelyik oldalon engedményt kell tennünk. Ha a bűncselekményeket akarjuk pontosan azonosítani, akkor a bírósági statisztikához fordulhatunk. Ebben az esetben biztosak lehetünk abban, hogy a bíróság által kimondott ítélet pontosan tartalmazza a bűncselekmény minősítését. Most tekintsünk el az esetleges bírói tévedésektől, hibáktól, amelyek időnként előfordulnak, de nem olyan nagy számban, hogy a statisztika alakulását befolyásolnák! A bűncselekmény meghatározásában tehát a legnagyobb pontosságot a bírósági statisztika biztosítja, de ebben az ismertté vált cselekményeknek csak egy része szerepel, azok az esetek, amelyek a bíróság elé kerültek. A büntetőeljárás során azonban a bűncselekmények minősítése változhat. Az esetek mintegy 20%-ában változik a minősítés az eljárás során. Feltételezhető, hogy a többi cselekménynél is hasonló arányt tapasztalhatnánk, ha azok is végigmennének a büntetőeljárás teljes folyamatán. A bűncselekmények összetételére, szerkezetére vonatkozóan legpontosabb képet a bírósági statisztika alapján kaphatunk. A büntetőeljárás korábbi szakaszaiból származó adatoknál már fellép egyfajta bizonytalanság a minősítések pontosságában.

Ha a gyakoriságot szeretnénk pontosabban meghatározni, akkor a rendőrségi, nyomozó hatósági statisztikát vehetjük alapul. Ez a statisztika tartalmazza az összes regisztrált bűncselekményt, de a cselekmények meghatározása már nem olyan pontos, mint a bírósági

⁷ 2012. évi C. törvény (Btk.)

⁸ A kvantumelméletből kölcsönzött fogalom. Az eredeti kvantumelméleti bizonytalansági tétel azt fogalmazza meg, hogy nem állapítható meg egyidejűleg teljes pontossággal egy elemi részecske helye és impulzusa.

statisztikákban. Vizsgálatok szerint az eljárás során a minősítések az esetek mintegy egyharmadában változnak. Ez a gyakoriság azokra az esetekre értendő, ahol gyanúsítottat is sikerült találni. Azoknál a cselekményeknél, ahol nincs gyanúsított, általában nincs módosítás, ezeknél a cselekményeknél megmarad a kezdeti minősítés, de valószínűleg ezekben az esetekben is hasonló gyakorisággal fordulnak elő a téves minősítések. Tehát a rendőrségi statisztikák már nagyobb elemszámot, de részben már nem pontos minősítéseket tartalmaznak. A látens cselekmények felderítésére szolgáló módszerekkel gyűjtött adatok esetében a minősítések pontossága tovább romlik, itt a legbizonytalanabb a cselekmények pontos meghatározása, de ezekkel a módszerekkel gyűjthető a legtöbb esetről információ.

Összefoglalva, ha a gyakoriságot akarjuk pontosabban meghatározni, akkor a minősítések lesznek pontatlanok, ha a pontos minősítésekre törekszünk, akkor az esetek jelentős része nem fog szerepelni a statisztikában.

2.5. Bűnügyi statisztika és valóság

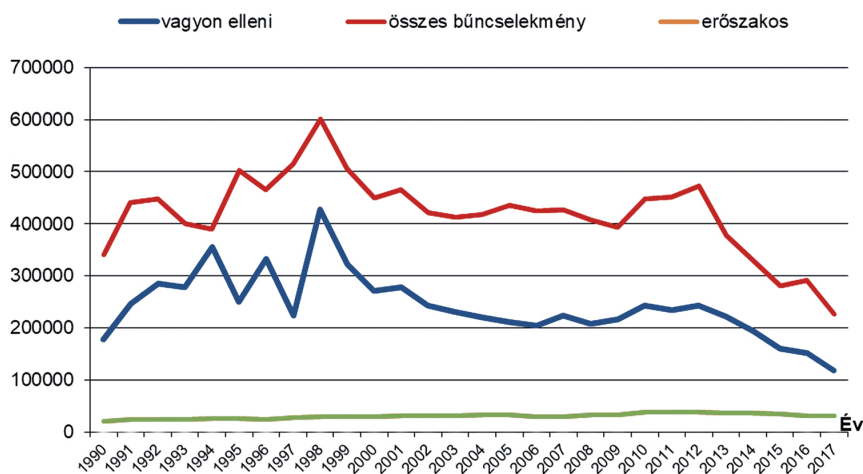
A Belügyminisztérium minden évben közzéteszi az ENYÜBS-ben megjelenő bűnügyi adatokat. Az ENYÜBS adatait azonban nem egyszerű értelmezni, emiatt rendszeresen sok félreértés adódik. Gyakran előfordul, hogy az alacsonyabb gyakoriságú bűncselekmények esetében egyik évről a másikra jelentősen eltérő adatok jelennek meg, akár 50 vagy 100%-kal nő vagy csökken az esetszám.

A korrupciós bűncselekmények száma például 2014-ben a korábbi 1000 körüli értékről hirtelen 3268-ra emelkedett. A statisztikai adatok ismertetése után több cikk is megjelent a sajtóban, hogy „borzasztó a helyzet. Magyarország a korrupció melegágyává vált, háromszorosára emelkedett a korrupciós bűncselekmények száma”. Valójában az történt, hogy három bűncselekmény esetében 600 körüli rendbeliséget állapítottak meg, s ez okozta a kiugrást.

Az adatsorokat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a bűnözés egészének alakulását jelző gyakorisági adatokat alapvetően a vagyon elleni bűncselekmények határozzák meg. Az összes regisztrált bűncselekménynek kb. kétharmadát, háromnegyedét ezek a deliktumok teszik ki.

Ha valamilyen változás következik be a vagyon elleni bűncselekmények körében, az megjelenik az összébűnözés alakulásában is. A részarányokat vizsgálva azt látjuk, hogy az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények sokáig az összes bűncselekmény 10–15%-át tették ki. Az utóbbi három évben azonban a részarányuk jelentősen emelkedett, és elérte a 20%-ot. Ha valaki csak ezzel az adattal találkozik, akkor azt gondolhatja, hogy egyre több erőszakos bűncselekmény történik hazánkban. A statisztikai adatok valójában csökkenést mutatnak. A 2013-ban regisztrált 36 307 esettel szemben 2016-ban 30 806 ilyen cselekmény szerepelt a statisztikában. Tehát valóján csökkent a regisztrált erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma, az arányuk azonban emelkedett, mert a vagyon elleni cselekmények körében még jelentősebb volt a csökkenés.

2. ábra

Az egyes bűncselekménycsoportok alakulása

Forrás: ENYÜBS

Nincs mit csodálkozni azon, hogy ha valaki a médiában megjelent híreken „nevelkedett”, akkor fejszóvalva és hitetlenkedve fogja fogadni az ennek teljesen ellentmondó, a hivatalos bűnügyi statisztikából származó adatokat. Ne feledjük azonban, hogy nem mindig a statisztika a hibás, ha nem felel meg az előzetes várakozásainknak!

3. Nemzetközi bűnügyi statisztika

A nemzeti bűnügyi statisztikai adatgyűjtések elindulása után, már a 19. században felmerült a különböző országokban rendelkezésre álló adatok összehasonlításának igénye. Kezdetben mind az adatgyűjtés módszere, mind az összegyűjtött adatok meglehetősen heterogénnek bizonyultak. A nemzetközi statisztikai kongresszusokon többször is foglalkoztak a bűnügyi adatok összehasonlíthatóságának kérdésével.

Az 1885-ben alapított Nemzetközi Statisztikai Intézet bizottságot alapított, hogy javaslatokat tehesse a különböző kormányoknak a nemzetközileg összehasonlítható bűnügyi adatok gyűjtésére. A Nemzetközi Statisztikai Intézet 1901-ben Budapesten tartotta VIII. ülésszakát. A rendezvényen a bűnügyi adatok gyűjtésével kapcsolatos nehézségek megvitatására is sor került. A problémák összetettségét *Hacker Ervin* 1938-as írásában így jellemzi: „A büntetőtörvények eltérő rendelkezései, a tényálladékok eltérő felépítése, a cselekmények elnevezésénél jelentkező eltérő terminológia, különösen ha figyelembe vesszük még a fogalmak több nyelven történő elnevezéseinek egybevetésénél mutatkozó nehézségeket is, továbbá ha számba vesszük, hogy más-más jogterületen eltérő a bíróságok

szigora már a cselekmények megállapításánál is, akkor halvány képet kapunk az összehasonlítások elé tornyosuló akadályokról.” (HACKER 1938)

Az akadályok és nehézségek azóta sem szűntek meg. A nemzetközi adatok összehasonlításakor jelenleg is hasonló gondokkal kell számolnunk. Eltérő lehet a bűncselekmények nyilvántartásba vételének időpontja, a bejelentések és a statisztikában való megjelenésük aránya, az egyes országokban másként értékelik a bűnhalmazatok kérdését, az egyes bűncselekménytípusok elhatárolása sem azonos. Eltérő a regisztrált cselekmények és a látens bűnözés aránya összességében, és bűncselekménytípusonként egyaránt. A megoldást az egyes nemzeti jogrendszerektől független mutatók kialakítása jelenthetné. Olyan „egyszerű” mutatókat kellene számítani, amelyeknél az eltérő jogi szabályozásból eredő eltérő minősítések kiküszöbölhetők lennének. Például a bűncselekmények következtében elhunyt, illetve megsérült személyek száma, a bűncselekményekkel okozott vagyoni kár mértéke, a bűnüldözésre fordított kiadások összessége a GDP függvényében. Ezeknek a mutatóknak a kidolgozása és elfogadtatása azonban még várat magára. Jelenleg több nemzetközi szervezet is foglalkozik bűnügyi, bűnözési adatok gyűjtésével és nemzetközi összehasonlításával.

Érdekességként megemlíjtük, hogy az Interpol viszont megszüntette a nemzetközi bűnözési adatok gyűjtését és közzétételét, mert az az összehasonlítási problémák miatt téves következtetésekre adott alapot.

3.1. Az ENSZ-statisztikák

Az ENSZ 1950-ben készített először jelentést a tagállamokban regisztrált bűncselekmények számszerű alakulásáról. Kezdetben a tagállamok fele szolgáltatott adatokat, jelenleg már a tagországok többsége részt vesz az adatszolgáltatásban. A felmérések kérdőívek kiküldésével történnek: az ENSZ megkeresi és felkéri a tagállamok kormányait, hogy vegyenek részt az adatgyűjtésben, és töltsék ki a kiküldött kérdőíveket. Az adatgyűjtésről szóló első jelentést 1977-ben terjesztette az ENSZ Titkársága a közgyűlés elé. Ebben a felmérésben 64 ország vett részt, a beküldött adatok egy része azonban nem volt felhasználható, így végül 50 ország adatai szerepeltek a közzétett statisztikában. A második felmérésre 1989-ben került sor. Ekkor már 74 ország vett részt az adatgyűjtésben, Magyarország ekkor még nem szolgáltatott adatokat. A harmadik ENSZ-felmérésben 1992-ben már Magyarország is részt vett a kérdőívek kitöltésében, ekkor kapcsolódott be a volt szocialista országok többsége is az adatfelvételbe. A magyarországi adatgyűjtést a Központi Statisztikai Hivatal koordinálja. A kérdőívek négy területről kérnek adatokat: a rendőrségi, ügyészségi, bírósági és a büntetés-végrehajtási információkat az adott terület szakemberei szolgáltatják. A közzétételkor a nyers adatok mellett a százezer lakosra jutó arányszámokat is közölni szokták. Az adatok értékelésében és feldolgozásában nehézséget jelent, hogy az ENSZ az egyes tagállamokra bízta a kérdőívek kategóriáinak feltöltését, így az egyes adatok a nemzeti sajátosságokhoz igazodva, az egyes tagállamokban alkalmazott jogi definíciók és jogrendszer sajátosságainak megfelelően jelennek meg.

Az eltérésekből fakadó bizonytalanságok mérséklése érdekében gyakran nem az összesített bűnözési adatokat közlik, hanem kisebb kategóriák mentén végzik el

az összehasonlítást. A leggyakrabban alkalmazott kategóriák az emberölés, betörés, gépjárműlopás, vesztegetés, drogkereskedelem. A legnépszerűbb az életellenes cselekmények összehasonlítása, mert mint a legveszélyesebb bűncselekmény, ez tart a legnagyobb közérdeklődésre számot, és sokan úgy vélik, hogy a bűnözés egészére is jól lehet következtetni az emberölési adatok alapján. A szakemberek véleménye szerint ennél a bűncselekménynél a legkisebb az eltérés az egyes jogi kódexek között, de azért ebben a kategóriában is akadnak eltérően szabályozott esetek. A nyers arányszámok mellett a százezer lakosra jutó arányszámokat is közölni szokták (1. táblázat).

A problémák megoldására az adatok feldolgozásában és értékelésében részt vevő szervezetek két eltérő úton indultak el. Európában a Helsinkiben működő Bűnmegelőzési és Bűnellenőrzési Intézet (European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nation – HEUNI) azt a stratégiát választotta, hogy a nemzetközi bűnözési adatok közlésével párhuzamosan jelentést készített és közölt az egyes tagállamok nemzeti büntető igazságszolgáltatási profiljáról. Ezeknek a profiloknak a felhasználásával értelmezhetővé és értékelhető válnak az egyes országok által közölt adatok. A módszer nehézsége, hogy egy-egy összesítő bűnügyi táblázat elemzéséhez több tucatnyi ország igazságszolgáltatási profilját kell átolvasni és észben tartani. A másik problémát az jelenti, hogy még nem minden országról készült el az igazságügyi profil. Magyarország profilja sem szerepel még a kiadványok között.

Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) egy másik utat választott a nemzetközi bűnügyi adatok összehasonlíthatóságának biztosítására. A hivatal kialakított egy az egyes országok jogrendszerétől független, általánosan alkalmazható és összehasonlítható kategóriarendszert. Az ICCS⁹ javaslatai alapján az egyes országok eltérő statisztikai adatai átkonvertálhatóak egy egységes kategória-rendszerbe. Az átalakítás egy kicsit bonyolult szabályrendszert követve minden ország esetében végrehajtható. Az ICCS alkalmazásával az egyes büntetőjogi kódexektől független mérési eszközt kaphatunk a nemzetközi bűnügyi adatok összehasonlítására. A módszer terjedését és általánossá válását nehezíti a körülményes átalakítás, így egyelőre nem sok ország hajlandó ebben a formátumban az adatszolgáltatásra. De ez a megoldás járható úttá válhat a jövőben.

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága és a Bűnmegelőzési és Büntető Igazságszolgáltatási Bizottsága 2015-ben elfogadták, hogy az ICCS szolgáljon a nemzetközi bűnügyi adatgyűjtés alapjául.

Bár a bűnözési adatok nemzetközi összehasonlításának igénye és kísérlete már több mint százéves múltra tekinthet vissza, az összehasonlítás nehézségeinek feloldása még csak most kezdi kinőni a gyerekcipőt.

Az UNODC támogatja az egyes országokban elvégezhető viktimológiai felméréseket is. Több szervezet szakembereinek közreműködésével kidolgoztak egy protokollt a látens bűnözést felderítő vizsgálatok elvégzésére. A felmérések adatai kiegészíthetnék a hivatalos bűnügyi statisztika regisztrált bűncselekményekre vonatkozó adatait, és a hivatalos bűnügyi statisztika mellett a viktimológiai felmérések adatai együttesen sokat segíthetnének, hogy a bűnözésről kialakuló képünk egyre tisztábbá és felismerhetőbbé váljon. Az egységes

⁹ International Classification of Crimes for Statistical Purposes, UNODC 2014.

protokoll szerint elvégzett viktimológiai vizsgálatok további óriási előnye lenne, hogy a különböző országokban detektált állapotok közvetlenül összehasonlíthatók lennének.

3.2. Európai bűnügyi statisztika

Az Eurostat honlapján megtalálható elemzés¹⁰ a bevezetőjében megállapítja, hogy „A jelenleg rendelkezésre álló statisztikák arról árulkodnak, hogy az Unión belül nagy a sokféleség a rendfenntartás és a jogrendszerek területén. Az uniós tagállamok bűnügyi statisztikái közötti összehasonlításnak ezért az időbeli tendenciákra kell összpontosítania ahelyett, hogy közvetlenül vetné össze az egyes országokban az egyes években mért szinteket, mivel az adatokat egy sor olyan tényező befolyásolhatja, mint például a büntetendőség eltérő szintjei, a büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatékonysága, valamint a rendőrségi nyilvántartási gyakorlatok. Fontos tényező az is, hogy a rendőrség nem minden bűncselekményt vesz nyilvántartásba.”

Az egyes országok bűnügyi adatai az európai jogharmonizációs törekvések ellenére sem vethetők közvetlenül össze. Az összegyűjtött adatok a tagállamokban hatályos törvénykönyvek meghatározásai alapján készülnek. A törvényi változtatások és az egyes országok közötti eltérések nyilvánvalóan hatással vannak az adatokra. Ezért az egyes országok közötti összehasonlítások helyett inkább az időbeli tendenciákra érdemes összpontosítani az adatok feldolgozása során. Az EU28-statisztikában szereplő bűncselekmények száma 2003 óta folyamatosan csökken, 2012-ben 12%-kal kevesebb bűncselekményt rögzítettek, mint kilenc évvel korábban. Ehhez a csökkenő tendenciához igazodnak a magyarországi adatok is, 2013 óta jelentősen csökkenő esetszámok jelennek meg az éves bűnügyi statisztikában. A csökkenés jóval felülmúlja az európai átlagot, egyetlen év alatt 20%-os volt.

Az Eurostat nemcsak az összesített adatokat gyűjti és közli, hanem egyes bűncselekményi kategóriák szerinti bontásban is bemutatja a bűnözési adatok változását. Az ezredfordulót követően a legtöbb európai országban csökkenni kezdett a regisztrált bűncselekmények száma. A csökkenés nem minden kategóriában volt megfigyelhető. A lakásbetörések száma például az általános tendenciával ellentétesen emelkedést mutatott, mivel ez a kategória nem szerepel minden tagország kimutatásában. Vannak olyan országok,¹¹ ahol más betörésekkel együtt gyűjtene csak adatokat.

Néhány kategória esetében vegyes képpel találkozhatunk: sok országban például csökkent a regisztrált kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények száma, de 18 tagállamban enyhe növekedés volt tapasztalható, míg Litvániában és Svédországban az ilyen típusú bűncselekmények száma több mint kétszeresére nőtt 2007 és 2012 között.

Egyértelmű csökkenés volt tapasztalható a kisebb értékű lopások és a gépjárműlopás esetében.

¹⁰ Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Crime_statistics/hu&oldid=259307 (Letöltés: 2020. 02. 17.)

¹¹ Görögország, Ciprus, Luxemburg, Izland és Liechtenstein nem tartja külön számon a lakásbetöréseket, hanem együttesen veszi figyelembe az összes betörést (üzletek, garázsok stb.), ezért adataik nem hasonlíthatók össze közvetlenül az egyéb országokéival, amelyek csak a lakásbetörést tartalmazzák. Magyarországon pedig nincs ilyen bűncselekményi kategória a hatályos Btk.-ban, így adataink sincsenek erre a területre vonatkozóan.

Ha maguk az egy-egy országra és adott évre vonatkozó adatok nem is tükrözik pontosan a bűnözés tényleges alakulását, a tendenciák és arányok változásának megfigyelése olyan értékes információval szolgálhat, amire érdemes odafigyelni. A több országra vonatkozó adatok esetében is a tendenciák vizsgálata élvez elsőbbséget. A nemzetközi adatok gyűjtése és összehasonlítása ezen a területen hozhat sikereket.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- HACKER Ervin (1938): *A nemzetközi bűnügyi statisztika módszerei*. Miskolc, Ludvig.
- KÓ József (2016): Az ENYÜBS rendszer kriminológiai szempontból. In VÓKÓ György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 53*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 43–64.
- VAVRÓ István (2002): A kriminálstatisztika és a bűnözés valósága. In SÁRIK Eszter szerk.: *Kriminológiai Közlemények 60*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 15–21.

Függelék

1. táblázat

Az emberölés alakulása az ENSZ-tagállamokban százezer lakosra jutó arányszámokkal

Ország	Arány-szám	Gyakoriság	Régió	Év
Salvador	82,84	5 257	Amerika	2016
Honduras	56,52	5 150	Amerika	2016
Venezuela	56,33	17 778	Amerika	2016
Jamaica	47,01	1 354	Amerika	2012
Lesotho	41,25	897	Afrika	2015
Dél-afrikai Köztársaság	33,97	19 016	Afrika	2016
Brazília	29,53	61 283	Amerika	2016
Bahama	28,40	111	Amerika	2016
Guatemala	27,26	4 520	Amerika	2016
Kolumbia	25,50	12 402	Amerika	2016
Közép-afrikai Köztársaság	19,76	913	Afrika	2016
Mexikó	19,26	24 559	Amerika	2016
Puerto Rico (US)	18,51	679	Amerika	2016
Namíbia	17,14	388	Afrika	2012
Dominikai Köztársaság	15,18	1 616	Amerika	2016
Costa Rica	11,90	578	Amerika	2016
Elefántcsontpart	11,63	2 688	Afrika	2015
Uganda	11,52	4 473	Afrika	2014
Mali	10,90	1 905	Afrika	2015
Oroszország	10,82	15 561	Európa	2016

Ország	Arány- szám	Gyakoriság	Régió	Év
Pápua Új-Guinea	10,42	713	Óceánia	2010
Haiti	10,04	1 033	Amerika	2012
Irak	9,85	3 339	Ázsia	2013
Nigéria	9,85	17 843	Afrika	2015
Paraguay	9,29	617	Amerika	2015
Csád	9,04	1 266	Afrika	2015
Madagaszkár	7,69	1 863	Afrika	2015
Uruguay	7,69	265	Amerika	2016
Peru	7,67	2 435	Amerika	2016
Etiópia	7,56	7 552	Afrika	2015
Szenegál	7,38	1 105	Afrika	2015
Nicaragua	7,37	453	Amerika	2016
Laosz	7,01	467	Ázsia	2015
Tanzánia	6,95	3 746	Afrika	2015
Zimbabwe	6,67	981	Afrika	2012
Jemen	6,66	1 703	Ázsia	2013
Afganisztán	6,35	1 948	Ázsia	2012
Ukrajna	6,34	2 845	Európa	2014
Bolívia	6,30	686	Amerika	2016
Argentína	5,94	2 605	Amerika	2016
Ecuador	5,85	959	Amerika	2016
Mongólia	5,66	171	Ázsia	2016
USA	5,35	17 250	Amerika	2016
Zambia	5,30	853	Afrika	2015
Litvánia	5,25	153	Európa	2016
Szudán	5,16	1 702	Afrika	2008
Kuba	4,99	572	Amerika	2016
Kenya	4,87	2 363	Afrika	2015
Angola	4,85	1 217	Afrika	2012
Kazahsztán	4,81	853	Ázsia	2015
Niger	4,44	788	Afrika	2012
Pakisztán	4,41	8 516	Ázsia	2016
Észak-Korea	4,40	1 110	Ázsia	2015
Szomália	4,31	599	Afrika	2015
Törökország	4,31	3 216	Ázsia	2012
Kamerun	4,17	880	Afrika	2012
Libanon	3,99	235	Ázsia	2016
Fehéroroszország	3,58	340	Európa	2014
Chile	3,46	620	Amerika	2016
Mozambik	3,40	849	Afrika	2011
Thaiföld	3,24	2 229	Ázsia	2016
Libéria	3,23	135	Afrika	2012
India	3,22	42 678	Ázsia	2016

Ország	Arány- szám	Gyakoriság	Régió	Év
Észtország	3,19	42	Európa	2015
Tunézia	3,05	332	Afrika	2012
Üzbegisztán	3,00	831	Ázsia	2008
Albánia	2,70	79	Európa	2016
Sri Lanka	2,55	530	Ázsia	2016
Egyiptom	2,51	2 207	Afrika	2012
Banglades	2,50	4 035	Ázsia	2015
Irán	2,47	1 936	Ázsia	2014
Mianmar	2,27	1 198	Ázsia	2016
Szíria	2,20	463	Ázsia	2010
Azerbajdzsán	2,14	208	Ázsia	2016
Malajzia	2,11	627	Ázsia	2013
Magyarország	2,07	202	Európa	2016
Belgium	1,85	208	Európa	2016
Kuvait	1,80	61	Ázsia	2012
Sierra Leone	1,71	124	Afrika	2015
Kanada	1,68	611	Amerika	2016
Ghána	1,68	423	Afrika	2011
Koszovó	1,60	29	Európa	2016
Észak-Macedónia	1,59	33	Európa	2016
Vietnám	1,52	1 358	Ázsia	2011
Szaúd-Arábia	1,50	472	Ázsia	2015
Finnország	1,42	78	Európa	2016
Algéria	1,36	542	Afrika	2015
Izrael	1,36	110	Ázsia	2015
Szerbia	1,35	120	Európa	2016
Románia	1,25	247	Európa	2016
Marokkó	1,24	431	Afrika	2015
Franciaország	1,23	792	Európa	2016
Egyesült Királyság	1,20	791	Európa	2016
Bulgária	1,14	81	Európa	2016
Svédország	1,08	106	Európa	2016
Szlovákia	1,05	57	Európa	2016
Horvátország	1,04	44	Európa	2016
Georgia	0,99	39	Ázsia	2016
Új-Zéland	0,99	45	Óceánia	2014
Dánia	0,98	56	Európa	2016
Ausztrália	0,94	227	Óceánia	2016
Málta	0,94	4	Európa	2015
Egyesült Arab Emírátsok	0,89	83	Ázsia	2016
Németország	0,88	716	Európa	2016
Szlovénia	0,82	17	Európa	2016
Tajvan	0,82	192	Ázsia	2015

Ország	Arány- szám	Gyakoriság	Régió	Év
Írország	0,80	38	Európa	2016
Görögország	0,75	84	Európa	2016
Hollandia	0,73	123	Európa	2016
Dél-Korea	0,70	356	Ázsia	2016
Spanyolország	0,69	323	Európa	2016
Olaszország	0,67	400	Európa	2016
Lengyelország	0,67	256	Európa	2016
Portugália	0,64	66	Európa	2016
Kína	0,62	8 634	Ázsia	2016
Csehország	0,61	65	Európa	2016
Ausztria	0,52	45	Európa	2016
Norvégia	0,51	27	Európa	2016
Indonézia	0,50	1 292	Ázsia	2016
Svájc	0,50	41	Európa	2016
Izland	0,30	1	Európa	2016
Japán	0,28	362	Ázsia	2016
Makaó	0,16	1	Ázsia	2016
Andorra	0,00	0	Európa	2015
Monaco	0,00	0	Európa	2013
Nauru	0,00	0	Óceánia	2012
San Marino	0,00	0	Európa	2011

Forrás: United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) reports

2. táblázat

A regisztrált bűncselekmények 10 ezer főre vetített száma

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Belgium	999,4	1 022,8	1 034,4	1 043,6	1 067,3	1 072,0	1 111,0	1 073,8
Bulgária	137,8	136,4	134,7	126,7	138,1	147,0	128,6	120,6
Cseh Köztársaság	344,1	336,4	357,4	343,8	332,8	313,4	317,2	304,5
Dánia	432,7	425,1	445,3	477,0	491,8	471,1	466,8	440,8
Németország	6 391,7	6 304,2	6 284,7	6 114,1	6 054,3	5 933,3	5 990,7	5 997,0
Észtország	52,9	51,8	50,4	51,0	48,4	48,3	42,6	40,8
Írország	102,2	103,2	–	–	–	–	–	–
Görögország	456,0	463,8	423,4	417,4	386,9	334,0	194,0	194,1
Spanyolország	2 230,9	2 267,1	2 309,9	2 396,9	2 339,2	2 297,5	2 285,5	2 268,9
Franciaország	3 775,8	3 725,6	3 589,3	3 558,3	3 521,3	–	–	–
Horvátország	79,9	81,0	75,9	74,6	73,5	73,3	75,6	72,2
Olaszország	2 579,1	2 771,5	2 933,1	2 709,9	2 629,8	2 621,0	2 763,0	2 818,8
Ciprus	7,2	7,9	7,6	7,3	7,1	8,4	8,5	8,0
Lettország	51,4	62,3	55,6	57,5	56,7	51,1	51,6	49,9
Litvánia	82,1	75,5	68,0	72,0	76,3	70,6	72,1	75,3
Luxemburg	25,3	25,9	28,3	28,2	32,4	30,5	35,7	37,6

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Magyarország	436,5	425,9	426,9	408,4	394,0	447,2	451,4	472,2
Málta	18,6	16,5	15,0	13,8	12,0	13,3	14,2	15,6
Hollandia	1 348,3	1 311,8	1 303,8	1 277,8	1 254,5	1 194,0	1 194,1	1 139,7
Ausztria	605,3	589,5	594,2	572,7	591,6	535,7	540,0	548,0
Lengyelország	1 380,0	1 287,9	1 153,0	1 082,1	1 129,6	1 151,2	1 159,6	1 119,8
Portugália	392,7	399,6	398,6	430,5	426,0	422,6	413,7	403,2
Románia	208,2	232,7	281,5	289,3	299,9	292,7	258,9	308,5
Szlovénia	84,4	90,4	88,2	81,9	87,5	89,5	88,7	91,4
Szlovákia	123,6	115,2	110,8	104,8	104,9	95,3	92,9	90,4
Finnország	432,3	416,1	435,8	440,7	441,4	431,6	458,3	425,4
Svédország	1 241,8	1 225,0	1 306,3	1 377,9	1 405,6	1 370,4	1 416,3	1 402,6
Egyesült Királyság:								
Anglia és Wales	5 555,2	5 427,6	4 952,3	4 702,7	4 338,3	4 150,9	4 023,3	3 731,3
Skócia	417,8	419,3	385,5	377,4	338,1	323,2	314,2	273,1
Észak-Írország	123,2	121,1	108,5	110,1	109,1	105,0	103,4	100,4
Izland	12,0	13,5	13,0	14,6	16,0	14,9	12,6	11,7
Liechtenstein	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	1,0	1,1	1,1
Norvégia	275,7	277,0	271,7	264,2	277,1	270,7	264,2	273,5
Svájc	352,7	335,2	326,2	323,2	676,3	656,9	693,0	750,4
Montenegró	9,6	9,6	9,3	8,3	8,1	7,0	6,1	5,8
Észak-Macedónia	22,6	22,0	26,2	28,3	27,3	28,5	29,5	29,9
Szerbia	102,1	99,2	104,9	106,0	102,4	101,1	99,5	96,1
Törökország	667,8	975,1	970,6	1 012,3	1 288,1	1 521,7	1 652,8	1 904,5
Albánia	–	–	–	58,1	–	–	–	–

Forrás: Eurostat

Látens bűnözés

Korinek László

A rejtett vagy látens bűnözés vizsgálata a kriminológia tudományához tartozik, azon belül kiemelten foglalkozik a kérdéssel az áldozatok szempontjait a középpontba állító viktimológia. A probléma társadalmi és emberi jelentőségére tekintettel a szociológiai és pszichológiai kutatások érdeklődési körébe is bekerült.

1. Meghatározás

A rejtett bűnözés formailag egyszerűen leírható: azoknak a kriminális magatartásoknak az összessége, amelyek nem jutnak a bűnüldöző szervek tudomására, így a hivatalos statisztikában sem jelennek meg. (SCHWIND 2016, 41.) A valóságban azonban sokszor még a büntetőeljárási folyamaton végigvitt ügyekben sem könnyű eldönteni: történt-e egyáltalában bűncselekmény, ha igen, akkor mi. Gyakran a valóságban sem könnyű kimondani: ilyen és ilyen bűncselekmény történt. Az esetek döntő többségében persze ezek az értelmezési problémák nem merülnek fel: az emberek általában meg tudják mondani, hogy meglopták, megverték, netán megerőszakolták őket. A jelzett probléma tehát inkább a becslések vagy mérések pontosságát érinti.

2. Tudománytörténet

A rendszeres bűnügyi statisztika készítését megalapozó tudósok, így a 19. század első felében *Adolphe Quetelet* számára kezdettől fogva világos volt, hogy a hatóságok és bíróságok irataiban szereplő terhelték és cselekmények száma nem tartalmazza a kriminalitás egészét, hiszen sokan maradnak ismeretlenül. Sokáig tartotta magát azonban az az elképzelés, amely szerint a regisztrált, illetve a látókörön kívül rekedt törvényszegések aránya állandó. Ma már bizonyítottnak tekinthető, hogy ez nem így van (KORINEK 2006, 234–235.), következésképpen a rejtett bűnözés kutatásának a létjogosultsága nem vitatható.

A polgári forradalmakat követően létrejött modern államokra jellemző, hogy a kriminalitás elleni küzdelmet a közhatalom feladataként határozták meg, visszaszorítva az áldozatokat vagy családjukat megillető elégtétel magánúton való kikényszerítését. A 20. század második felében fordult a figyelem és a tudományos érdeklődés újra az áldozatok felé. Az emberi jogok újbóli előtérbe kerülése, az egyének és a civil társadalom tényezőinek a védelme azt eredményezte, hogy az elkövető felkutatásán és megbüntetésén túl a viktimizáció, vagyis a sértetté válás elkerülése, illetőleg a következmények enyhítése kapott hangsúlyt. Akkor is, ha bármi miatt a tettes ismeretlen vagy büntethetetlen maradt.

A 20. század második felében a biztonság is felértékelődött. *Ulrich Beck* kockázattársadalomként írta le (2003) azokat a viszonyokat, amelyekben az embereket fenyegető veszélyek, illetőleg a velük szembeni fellépés lehetőségei válnak központi problémákká. Ezzel függ össze az a módosulás, amely a megelőzést és a veszélyek elhárítását érinti. Egyszerűen fogalmazva: a tényleges fenyegetések elhárítása esetenként a jogépség megóvását is meghaladó szükségletté válik. Ilyen körülmények között a valóságosan bekövetkezett sérelmek feltárása és azok lehetőség szerinti orvoslása fontosabb, mint a hivatalos statisztika számainak elemzése.

3. A látens bűnözés mérése

A kriminalitásról egyéni és társadalmi szinten kialakuló képünk formálásában számtalan objektív és szubjektív tényező fejt ki egyidejűleg hatását. A társadalmi szinten kialakuló bűnözési kép egyik forrása a *bűnügyi statisztika*, amelyből az ismertté vált bűnözésről tájékozódhatunk. A valóság bemutatásához azonban szükség van azoknak a társadalomra veszélyes magatartásoknak a megismerésére is, amelyek nem tükröződnek a hivatalos öszszegzésekben. Az ismertté vált bűnözést lehet mérni, az össz-bűnözés terjedelmére azonban csak következtetni tudunk.

Az ismertté vált bűnözésnek az egészhez való viszonyát a tengerben úszó jéghegyhez szokás hasonlítani, amelynél a víz alatti részhez (az ismeretlenül maradt bűnözéshez) csak becslési eljárásokkal tudunk közelebb jutni. Ezen becslési módszerek legismertebbike az úgynevezett *látens (rejtett) bűnözés vizsgálati módszere*.

A rejtett bűnözést alapvetően három eljárással ismerhetjük meg:

- kísérlet,
- részt vevő megfigyelés,
- megkérdezés.

Kísérlet: „egy folyamat szándékos és tervszerű kiváltása”. (TRAXEL 1974, 80.) A bűnügyi tudományokban viszonylag ritkábban alkalmazzák, ennek elsősorban etikai okai vannak. Előnye, hogy az ellenőrzött körülmények között végrehajtott magatartáskontroll az adott körben pontos adatokat szolgáltat a kutatóknak. A rejtett bűnözés vizsgálata körében végzett kísérlet értékes tudást nyújthat például arról, hogy milyen megfontolások vezérlik az embereket akkor, amikor a velük szemben elkövetett bűncselekménynek a hatóságok tudomására hozataláról döntenek. (GOUDRIAAN–NIEUWBEERTA 2007) A kísérletnek két fajtája ismert: az egyik a laboratóriumi, amikor mesterségesen létrehozott körülmények között figyelik az embereket, a másik pedig a gyakorlati, ennek során a valóság (például a rendőri jelenlét vagy eljárás) elemeit változtatják meg annak érdekében, hogy adatokat kapjanak az emberek reagálásáról.

Részt vevő megfigyelés: személyek viselkedésének természetes környezetükben való tanulmányozása objektív megfigyelő által (FRIEDRICHS 1973, 288.) úgyszintén nem túl gyakran alkalmazott megoldás. Alkalmas lehet azonban arra, hogy feltárja egyes csoportok kriminológiai szempontból fontos szokásait, életvitelét. Így a bűnözés valóságának megismerése mellett a megelőzéshez, a szükséges változtatások kidolgozásához is hozzájárulhat. Jó példa erre *Edward Preble és John Casey* heroinfüggők körében végzett

munkája (1969), majd annak alapján egy drogellenes program javaslatának elkészítése. (PREBLE–MILLER 1977; JORGENSEN 1989)

Megkérdezés: kérdőív segítségével szóban (interjú) vagy írásban (önfelmérő megkérdezés) kérdéseket tesznek fel a témával kapcsolatban a reprezentatív módon összeválogatott lakossági mintának. (ROSENBAUM–LAVRAKAS 1995)

A látens bűnözési vizsgálatok döntő többsége megkérdezés, amelyet a számba jöhető kör jellegzetességei alapján három kategóriába szokás sorolni:

1. tettesmegkérdezés,
2. áldozatmegkérdezés,
3. informátormegkérdezés.

Ad 1. A módszer rövid lényege, hogy a válaszadóktól az iránt érdeklődnek, hogy követett-e már el valamilyen (legtöbbször konkrétan meghatározott) jogsértést. A kérdés kényes szituatív természete miatt általában megfelelően felkészített népességcsoportnál (például joghallgatók) alkalmazzák.

Ad 2. A leggyakrabban használt, úgynevezett áldozati megkérdezéseknél a kísérleti személyek az őket ért jogsértésekről számolnak be. Ez a módszer tudja többek között legezszaktabb módon tisztázni a közvetlen érintettségből fakadóan a feljelentések elmaradásának okait, valamint a bűnözés viktimológiai vonatkozásait.

Ad 3. A megkérdezett arra ad felvilágosítást, hogy az általa ismert személyek követtek-e el büntetendő cselekedetet, vagy váltak-e annak áldozatává. Bár ezen az úton szereshető mennyiségileg a legtöbb értesülés, ezek megbízhatósága – a két előző módszerhez képest – a legkisebb.

4. A rejtve maradás okai

Természetes, hogy a bűncselekmények áldozatai a hatóságokhoz fordulnak, hiszen a modern állam kialakulása óta a sérelmek orvoslása közhatalmi feladat. Az emberek védelmet várnak a rendőrségtől és az egész büntető igazságszolgáltatási rendszertől, emellett a jogi és erkölcsi elégtétel igénylése is természetes, ez pedig szintén az állam közreműködését feltételezi. Akit anyagi kár ért, az általában akkor számíthat megtérülésre, ha dokumentumokat szerez a hivatalos szervektől az ügyintézés érdekében. Mégis igen sok olyan bűncselekmény történik, amelyekről a bűnüldözési apparátus nem szerez tudomást.

4.1. Áldozat nélküli bűncselekmények

A bűnös törvényszegések egy részében nehéz vagy akár lehetetlen azonosítani a sértettet.

A magyar büntetőjog abban az értelemben elfogadja a sértett nélküli bűncselekmények létezését, hogy az áldozatot megillető jogállást, így a pótmagánvád benyújtásának a lehetőségét is megtagadja akkor, ha a cselekmény a jogalkotó értékelése szerint nem elsősorban egy személy, hanem valami más, például valamely jogilag védett érték ellen irányul.

A Kúria kimondta például, hogy hamis vád esetén sérelem az igazságszolgáltatás elvárható tevékenységét és az ártatlanság vélelmét éri, a valótlannal megvádolt személy csupán „elkövetési tárgy, passzív alany”, de büntetőjogi értelemben nem sértett.¹

Tény, hogy emberek szenvednek el a támadásokat, közvetlenül azonban nem mindig van olyan személy, akitől elvárható a feljelentés megtétele. Közismert példa a vesztegetés, ahol minden résztvevő nyerhet valamit, tehát közös érdek a történetek titokban tartása. Számos ilyen deliktum van (kábitószer-kereskedés, vérfertőzés stb.). Mivel az ilyen magatartást általában minden (tipikusan: mindkét) fél tudatosan tanúsítja, és saját elhatározásából sérti meg az előírásokat, valójában – és ez a dolog lényege – nem beszélhetünk arról, hogy az egyik a másikat a saját áldozatává teszi: viktimizálja. (SCHUR 1965)

Ezért logikus, hogy az ilyen ügyekben csak rendkívül ritkán történik feljelentés. A bűnüldöző hatóságok feladata, hogy ezek a társadalomra veszélyes magatartások ne maradjanak büntetlenül. A korrupciós cselekmények – illetőleg az ilyen magatartásra hajlamos személyek – megismerését szolgálják a megbízhatósági vizsgálatok, vagyis olyan laboratóriumi kísérletek, amelyek során kísértésnek teszik ki a lehetséges elkövetőket. A részt vevő megfigyelésre pedig példa a fedett nyomozó alkalmazása. Az ilyen szerepet játszó rendőr beépül a bűnöző csoportba úgy, hogy akár egyes deliktumok elkövetésében is közreműködik. A cél természetesen mindig a kriminális magatartások megelőzése, illetőleg azok leleplezése.

4.2. Azonosítható sértettek feljelentéseinek elmaradása

A feljelentés igen sok esetben sem történik meg, ha a sértetti és áldozati szerepek egyértelműek. Az okok szerzteágazóak. Az Egyesült Államokban 2006 és 2010 között a ténylegesen – legalábbis tudományos becslések alapján – elkövetett erőszakos bűncselekmények több mint felét: 52%-át nem jelezték a hatóságoknak, ami 3 382 200 deliktum rejtve maradását eredményezte. Az okok, illetőleg célok közül a megkérdezettek 13%-a a feljelentés következményeinek elkerülését jelölte meg akár saját magára, akár az elkövetőre nézve. A válaszadók 16%-a vélte úgy, hogy a rendőrség úgysem tenne (mert nem tudna, vagy nem akarna tenni) semmit, tehát felesleges a feljelentés. Az áldozatok 18%-a nem tekintette fontosnak a történeteket. 34%-uk nem a formális igazságszolgáltatás keretei között, hanem magánúton rendezte a konfliktust. A többiek különböző egyéb körülményeket jelöltek meg, illetőleg több okot is felsoroltak. (LANGTON et al. 2012) A vagyon elleni kriminalitás esetében a feljelentési arány rosszabb, az Egyesült Államokban 2010-ben (és a megelőző évtizedben) mintegy 40%-os volt. (TRUMAN 2011)

Magyarországon egy 2004-es felmérés adatai alapján hasonló, sőt valamivel rosszabb arányok rögzíthetők. 2002-ben a megkérdezettek 2276 bűncselekménynek váltak az áldozataivá, de csak 739-ben tettek feljelentést (32%). Elsősorban a kisebb súlyú ügyek nem jutottak el a hatóságokhoz, alig volt látencia viszont azokban az esetekben, amikor a hivatalos eljárás, illetőleg annak eredménye kellett egyes jogok gyakorlásához (például a biztosításból eredő igények érvényesítéséhez). A rendőrségbe vetett bizalom hiánya a válaszadók 43%-ában szerepelt indokként a feljelentés elmulasztására. (BARABÁS 2004; KORINEK 2010, 157–199.)

¹ 2301/2011. sz. büntető elvi határozat.

A hatóságokkal szembeni passzivitás egyik oka, illetőleg célja az eljárás során várható hátrányok, de legalábbis kellemetlenségek elkerülése. Nyilván vannak olyanok, akik az elkövetőt féltik, nem akarnak neki rosszat, például személyes okokból.

A bűnüldöző hatóságokkal szembeni passzivitás, a feljelentéstől való tartózkodás mint tömeges magatartás nem érthető meg az elsődleges és a másodlagos viktimizáció fogalmainak és hatásának elemzése nélkül. Az előbbi a bűncselekmény elszenvetésével járó közvetlen sérelmet foglalja magában, vagyis a fájdalmat, a vagyonszertést, de még a lelki traumát is. Az áldozat azonban igen gyakran további, immár nem közvetlenül az elkövetői magatartással összefüggő hátrányokat is megél, ezek tartoznak a másodlagos viktimizáció fogalma alá. Ilyen például a környezet megvetése (például az áldozat saját magatartásával összefüggésben, ami a kifejtettek szerint nem mindig jellemezhető erkölcsi értelemben ártatlanként), de másodlagos viktimizáció történhet a rendőrségi vagy bírósági eljárásban is, amikor fel kell idézni az esetet akár a nyilvánosság előtt is. (SCHNEIDER 1975, ORTH 2002) Emberileg érthető, ha az egyébként is meggyötört áldozat nem óhajt szembesülni támadójával, de még az is, ha csak egyszerűen szégyelli a történeteket. A jog méltányolja ezeket a megfontolásokat. Szexuális kényszerítés, szexuális erőszak és szeméremsértés esetében – a súlyosabban minősülő magatartásokat leszámítva – például akkor is csak a sértett magánindítványa alapján lehet eljárni, ha a feljelentést más tette, vagy a deliktum hivatalból jutott a hatóság tudomására.

Az áldozatok igen nagy arányban (34%) azért kerülnek a büntető igazságszolgáltatást, mert saját maguk rendezik vagy legalábbis próbálják rendezni a bűncselekmény elszenvetése miatti konfliktust. Ez önmagában nem jogellenes, hiszen általános feljelentési kötelezettség nincs, másrészt a sérelem alapvetően a támadó és az áldozat kapcsolatában következett be. Igen gyakran olyan emberekről van szó, akik ismerik egymást, és esetleg még hosszú ideig kell valamilyen módon együtt élniük. Az egymáshoz való viszony tisztázása tehát még akkor is szükséges lehet, ha egyébként a büntető igazságszolgáltatás teszi a dolgát az ügyben. Ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy a cselekmény egyébként társadalmilag kívánatos értékelése, esetleg az igazságos büntetés elmarad. (HUBBARD 1999) Jó megoldás erre a közvetítői eljárás, amely a büntetőeljárás keretei között teszi lehetővé a konfliktus felek közötti rendezését, de szükség esetén a folyamat visszatér a közhatalmi kezelés keretei közé.

A bűnös magatartásokkal kapcsolatos, a hivatalos eljárásokat megkerülő magatartási forma a *vigilantizmus*. A jelenség különböző megnyilvánulásokban végigkísérte a történelmet, számos formában ma is jelen van. Gyakorlatilag arról van szó, hogy a helyi közösség – de még gyakrabban annak csupán egyes csoportjai – maguk állapítják meg valamely büntett elkövetését, megkeresik az elkövetőt, és jó esetben átadják őt a hatóságoknak. Előfordul azonban, hogy azonnal ítéleznek, sőt végre is hajtják az ítéletet például lincselés formájában. Kétségtelen tény, hogy előfordulhat olyan helyzet, amelyben az állam vagy a helyi hatalom arra rendelt szervei képtelenek a bűnüldözés feladatainak eleget tenni (például azért, mert az igazgatástól távoli településen nincsenek is jelen), a vigilantizmus tehát nem feltétlenül és minden körülmények között elítélendő. (JOHNSTON 1996) Az viszont bizonyos, hogy egy konszolidált alkotmányos rendszerben alapvetően elutasítandó.

4.3. Szelekció

Magyarországon a bűnüldöző hatóságok hivatalból – tehát nem csupán feljelentésre – kötelesek megindítani a nyomozást, ha valamilyen bűncselekmény gyanúja jut a tudomásukra. Akkor is intézkedniük kell, ha a gyanú még nem megalapozott. Ennek ellenére nálunk is létezik az ügyek közötti válogatás célszerűségi szempontok szerint. Az esetek egy részében a felelős szervek vagy azok tagjai tisztában vannak azzal, hogy bűncselekmény történhetett, az ügy mégsem kerül be a hivatalos statisztikába. Előfordul, hogy elküldik a feljelentőt, de az is, hogy az egyéb módon – például a sajtóból – megismert adatok ellenére nem tesznek semmit.

Valójában nem a rendőrségnek és más bűnüldöző hatóságoknak a szelektív magatartása jelenti a legnagyobb problémát, hanem annak az elvi alapjai és gyakorlati következményei. A kérdésre vonatkozó kutatások nem igazolták azt a feltételezést, hogy az elvileg teljes körre kiterjedő felderítési és nyomozási kötelezettség, valamint a szűk kapacitások közötti feszültséget valójában az alkotmányos és egyéb elfogadott jogpolitikai követelmények értelemszerű alkalmazásával hidalják át. (KORINEK 1983, 29–33.; BÁRD 1986) Ennek megfelelően nyilvánvalóan a társadalmi veszélyesség foka, a negatív jelenségek elszaporodottsága és hasonló szempontok alapján kellene rangsorolni az eljárások előkészítésére és megindítására irányuló munka egyes területeit.

5. A látens bűnözési vizsgálatok legfontosabb eredményei

A rejtett bűnözés kérdéseivel kapcsolatos kutatások több olyan tényre és összefüggésre ráirányították a figyelmet, amelyek egyrészt a kriminalitással kapcsolatos ismeretek körét és mélységét növelték, másrészt segítséget nyújtanak a megelőzéshez és az eredményesebb felderítéshez is. E tudás birtokában javítani lehet a bűnüldöző szervek kapacitásának kihasználását, a felelős hatóságok együttműködését. A társadalomnak „bűnözőkre” és „nem bűnözőkre” való felosztása hibás, mert az első ízben bíróság elé került tettesek (különösen kisebb súlyú vagy közlekedési ügyek esetében) gyakran arra hivatkoznak, hogy viselkedésük a környezetükben nem számít kivételnek. Az áldozatok közül sokan maguk is tanúsítottak büntetőjogilag tiltott magatartást.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2004): Általános viktimológia, látencia. In IRK Ferenc szerk.: *Áldozatok és vélemények I.* Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 157–199.
- BÁRD Károly (1986): Legalitás és bűnüldözés. *Jogtudományi Közlöny*, 41. évf. 9. sz. 402–409.
- BECCARIA, Cesare (1967): *Büntett és büntetés.* Budapest, Akadémiai.
- BECK, Ulrich (2003): *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernítésba.* Budapest, Századvég.
- BEDAU, Hugo A. (1974): Are There Really Crimes Without Victims? In DRAPKIN, Israel – VIANO, Emilio eds.: *Victimology: A New Focus. Theoretical Issues in Victimology*, Vol. I. Toronto–London, Lexington Books. 63–75.
- FRIEDRICHS, Jürgen (1973): *Methoden empirischer Sozialforschung.* Hamburg, Rowohlt.

- GOUDRIAAN, Heike – NIEUWBEERTA, Paul (2007): Contextual Determinants of Juveniles' Willingness to Report Crime. *Journal of Experimental Criminology*, Vol. 3, No. 2. 89–111. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11292-007-9030-4>
- HUBBARD, William (1999): Civil Settlement During Rape Prosecutions. *The University of Chicago Law Review*, Vol. 66, No. 4. 1231–1260. DOI: <https://doi.org/10.2307/1600367>
- JOHNSTON, Les (1996): What is Vigilantism? *British Journal of Criminology*, Vol. 36, No. 2. 220–236. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a014083>
- JORGENSEN, Danny L. (1989): *Participant Observation: A Methodology for Human Studies*. Newbury Park – London – New Delhi, SAGE.
- KORINEK László (1983): Szelekció a rendőrségi munkában. *Belügyi Szemle Tájékoztatója*, 39. sz. 29–33.
- KORINEK László (2006): *Bűnözési elméletek*. Budapest, Duna Palota és Kiadó.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.
- LANGTON, Lynn – BERZOVSKY, Marcus – KREBS, Christopher – SMILEY-MCDONALD, Hope (2012): *Victimizations Not Reported to the Police 2006–2010*. Special Report. National Crime Victimization Survey. Washington, U.S. Department of Justice.
- LOMBROSO, Cesare (1887): *Der Verbrecher in antropologischer, ärztlicher und juristischer Beziehung*. Hamburg, Richter.
- ORTH, Uli (2002): Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings. *Social Justice Research*, Vol. 15, No. 4. 313–325. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1021210323461>
- PETERSEN, Thomas – VOSS, Peter – SABEL, Peter – GRUBE, Norbert (2004): Der Fragebogen Karls des Grossen. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Vol. 56, No. 4. 736–745. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11577-004-0111-3>
- PREBLE, Edward – CASEY, John (1969): Taking Care of Business: The Heroin User's Life on the Streets. *International Journal of the Addictions*, Vol. 4, No. 1. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.3109/10826086909061998>
- PREBLE, Edward – MILLER, Thomas (1977): Methadone, Wine, and Welfare. In WEPPNER, Robert S. ed.: *Street Ethnography: Selected Studies of Crime and Drug use in Natural Settings*. Beverly Hills, SAGE. 229–248.
- ROSENBAUM, Dennis P. – LAVRAKAS, Paul J. (1995): Self-Reports About Place: The Application of Survey and Interview Methods to the Study of Small Areas. In ECK, John E. – WEISBURD, David eds.: *Crime and Place*. Crime Prevention Studies, Vol 4. Washington, The Police Executive Research Forum. 285–374.
- SCHNEIDER, Hans-Joachim (1975): Viktimologie. In SIEVERTS, Rudolf – SCHNEIDER, Hans-Joachim Hg.: *Handwörterbuch der Kriminologie, Rechtsfriedensdelikte – Zwillingforschung*. Berlin, Walter de Gruyter. 532–607. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110882421.532>
- SCHUR, Edwin M. (1965): *Crimes without Victims: Deviant Behavior and Public Policy – Abortion, Homosexuality, Drug Addiction*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- SCHWIND, Hans-Dieter (2016): *Kriminologie und Kriminalpolitik: Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*. Heidelberg, C.F. Müller.
- TRAXEL, Werner (1974): *Grundlagen und Methoden der Psychologie*. Bern, Huber Verlag.
- TRUMAN, Jennifer L. (2011): *National Crime Victimization Survey, Criminal Victimization, 2010*. Washington, U.S. Department of Justice.

Vákát oldal

A rendőrségi munka hatékonyságának mérése

Vári Vince

Bevezetés

A modern tudományos kutatások eredményei mára meghaladták a döntően a rendészeti feladatellátás során „termelt” mennyiségi alapú indikátorok használatát, és leginkább a minőségi mutatók – például a „lakossági elégedettség” vagy a rendőrség iránti bizalom – objektív mérhetősége felé tettek tudományos igényű lépéseket. A 90-es évekkel bezárólag a rendészet utilitarista hatékonysági narratívái mellett egyre markánsabban formálódik az igény a „legitim rendőri működés” és a társadalmi egyenlőséget megjelenítő elemek beszámításának irányába. Ezen túlmenően jelentős kutatási felismerés, hogy a területi egységekre vetített szociokulturális és bűnözésföldrajzi különbségek megjelenítése nélkül korrekten és validálható eredmények nehezen vagy egyáltalán nem nyerhetők ki. A hatékony működés biztosítása érdekében olyan mérési és értékelési rendszer kialakítása és folyamatos működtetése szükséges, amely meghatározott területekre fókuszálva visszacsatolást ad a rendőrség hatékonyságának társadalmi hatásairól, azokat befolyásoló elemeiről és annak változásairól.

1. A hatékonyság jelentése a rendőrség esetében

A hatékonyság fogalmilag lényegében az erőforrások és költségek célszerű és racionális felhasználása a kívánt termék vagy szolgáltatás előállítására céljából. Alapfeltevése, hogy minden termelési ágat, folyamatot és szolgáltatást racionalizálni szükséges, amihez a ráfordítást minimalizálni, a hasznot pedig maximalizálni lehet. Központi kérdése, hogy a rendőrség mint biztonságsszolgáltató saját társadalmi közegében (a szolgáltatást igénybevevőknél) az elégedettség és a bizalom (értsük alatta a hasznot) növelése érdekében kiaknázza-e mindazokat a lehetőségeket (vagyis a feltételekkel optimálisan él-e, azaz racionalizál), amelyek szervezetét és működését társadalmilag és politikailag befolyásolják. (VÁRI 2016, 582.)

A hatékony rendőrség értelmezési kereteinek kijelölésekor fontos annak meghatározása, hogy melyek a rendészeti tevékenység céljai; hiszen a hatékonyság ezen célok elérésének dimenziójában értékelhető csak. Ezek az alábbiak: törvények betartása, a jogállamiság biztosítása és az emberi jogok védelme. Ezért a hagyományos piaci eszközök nem alkalmasak a rendőrség minőségének és hatékonyságának mérésére.

Ahhoz, hogy egyáltalán hatékonyságmérésről szót ejthessünk, szükséges azoknak a befolyásoló elemeknek a meghatározása, amelyek a rendőrség társadalmi céljaival összhangban alkalmas módon mutatják a rendészet védelmi képességeit. *Ezért a hatékonyság mérésében tehát nem a rendőrség szervezeti célkitűzései, hanem a rendőrség társadalmi rendeltetése a döntő.* A szervezeti célok felfoghatók a belső eredményesség mint minőségi

mutató indikátorainak. Azonban ezek produkálása közben a szervezet könnyen ellentétbe kerülhet az igazságszolgáltatás más területeivel is, de legfőképpen a társadalom által megfogalmazott elvárásokkal. (VÁRI 2015) „Amíg a rendőrség a saját teljesítményét saját maga által felállított mércével méri, addig nem képes arra, hogy objektív képet kapjon társadalmi szerepének megvalósulásáról.” (TIHANYI 2013, 8.) E tekintetben minőségi hatások alatt a társadalmi célok megvalósulásának eredményeit, eredményességét jelző faktorokat értjük.

2. Szervezeti és funkcionális hatékonyság

A hatékonyságot a rendőrség kimeneti teljesítményére tekintettel szervezeti és funkcionális oldalról lehet megközelíteni. Szervezeti szinten hatékonyság alatt a számszakilag és statisztikailag mérhető, egzakt eredményadatokat értjük, funkcionálisan pedig a külvilágban, a társadalomban bekövetkezett hatásokat. Ez utóbbiak megmutatják, hogy a rendőrség a környezete irányába bizonyos időszakban milyen minőségű teljesítményt nyújtott. Vagyis tudományos eszközzel és módszerrel mérhető változást idézett-e elő, ha igen, azt milyen előjellel. (GAJDUSCHEK 2009)

Szervezeti szinten a hatékonyság jelentheti még a szervezet egészének hatékonyságát vagy az egyén munkavégzésének hatékonyságát. Egy szervezet viszonylatában az egyéni teljesítményértékelések összesítve is adhatják a teljes szervezet hatékonyságának sumázott, átlagolt, egzakt eredményességi mutatóit. *A hatékonyság hatásmechanizmusának mégis a már említett funkcionális vonatkozásban van értelmezést követelő jelentéstartalma.* A szervezeti és a funkcionális hatékonyság ellentétbe kerülhet egymással. Az adott szervezet társadalmi megítélés szerinti tevékenységei vagy a diszfunkcionális működése során létrejött statisztikai eredmény-mutatók produkálása a szervezeti hatékonyság növekedéséhez vezetnek, ám eközben a társadalom a funkcionális teljesítményt negatívan értékeli. Elég csak arra a közbeszédben gyakori klisére gondolnunk, hogy az emberek zöme szerint mivel foglalkozik (bírságolás stb.) valójában a rendőrség ahelyett, hogy a közösséget sokkal inkább érintő problémákat igyekezne orvosolni.

A hatékonyság tehát a rendőrség esetében többet és mást jelent, mint egyszerűen eredményesnek lenni, akár jogalkalmazói vagy közgazdasági értelemben. Gondolva itt akár a törvényesség és eredményesség ellentmondásaira. *Skolnick* szerint abban ragadható meg a demokratikus társadalmi rendészet fő problémája, hogy a rendőrség eredményességre törekvése ellentmondásban áll a törvényesség követelményeivel. (SKOLNICK 1975, 3.)

Általánosságban kijelenthető, hogy a rendőrséget integráló környezetben mért bizalmi tőkét vagy elégedettséget megjelenítő közvélemény-kutatási eredmények a valóságban nem, vagy csak ritkán esnek egybe a rendőri szervezet saját teljesítményértékelésével. (BARABÁS 2014) Ennek az oka, hogy a funkcionális hatékonyság lényegében alig befolyásolható a szervezeti hatékonyság statisztikai úton kinyert eredményeivel. *Egy vállalkozás esetében könnyebb a helyzet, amelynek jövődélmezőségét egzakt módon lehet mérni, így a fejlesztés kényszere tehát csak a hatékonyság növekedésével együtt garantálja a gyarapodást. Ugyanakkor a közigazgatás, így a rendőrség hatékonyságát egzakt számok hiányában mennyiségi mutatókkal nem lehet mérni, amennyiben ezt mégis megkísérlik, akkor ennek az alacsony hatékonyságot elfedő és a statisztika hitelét rontó következményei lesznek.* (FINSZTER 2008, 14.)

A rendőrség komplex, multidimenzionális hatékonysága a rendőri szervezet külső környezetébe izoláltságának minősége, tehát a funkcionális hatékonysága, amelyet az általános-ságban használt kauzális sémában gondolkodó, statisztikai alapú, hagyományos szervezeti teljesítménymérési mutatókkal, vagyis a szervezeti teljesítménymérési eszközökkel nem lehet szemléltetni. Ebből is következik, hogy a rendőri szervezet funkcionális hatékonysága mérési eszköz hiányában többnyire csak negatív oldalról, egyfajta *áttétel útján* (indikátorok *vizsgálatával*) állapítható meg. Ilyen indikátorok lehetnek:

- a szervezeti és működési rendszer jellemzői (tekintélyelv hiánya, jól működő ösztönző rendszer, innováció támogatása, kooperatív mechanizmusok jelenléte, belső és külső információáramlás jellemzői, vezetői kiválasztás elvei stb.),
- a szervezeti kultúra minősége (nyitott vagy zárt),
- közösségi elégedettség és kölcsönös bizalmi viszony (lakosság-szervezet, ügyfél-rendőr),
- a mennyiségi orientáltságú statisztikai szemlélet jelenléte, a társadalmi hatásokat is prezentáló hatékonyságmérési módszerek alkalmazása és azok eredményeinek transzparenciája,
- a bürokrácia szintje és hatásai (ügyszелеkciós mechanizmus, látencia),
- procedurális igazság és a legitim eljárási rend tényleges érvényesülése a jogalkalmazói gyakorlatban.

3. A szervezeti teljesítmény mérése és a mérés dilemmái

Ahogy már kifejtettük, a rendőri szervezet tevékenységének eredményessége számszakilag mérhető, statisztikailag egzakt mutatók alapján képződik és válik megfoghatóvá, de leginkább a szervezet saját maga által meghatározott teljesítménymutatóiban ölt testet. Ezeket az eredményességi számokat azonban csak követelményként, elérendő célként határozzák meg szervezeti vagy egyéni szinten. A hatékonyság ezzel szemben még a számok világában is mást jelent, mint a követelmények pusztá meghatározását. Egyszerűsítve, a hatékonyság csak a ráfordítás vagy befektetés és az eredmény vagy haszon viszonyában értelmezhető. Vagyis a rendőri tevékenység hatékonysága az inputok (pénz, humán erőforrás, tárgyi és technikai tényezők stb.) és az outputok (felderítési mutatók, regisztrált bűncselekmények, eredményes nyomozások stb.) függvényében lenne kimutatható. Azonban a társadalmi rendeltetése miatt a rendőrség belső szervezeti eredményessége nem helyezhető a szűken vett költséghatékonysági keretébe, mert a törvényesség és a közbiztonság biztosítása alapvető emberi és állampolgári jog, így annak nem lehet pénzben kifejezhető minősége. A rendőrség tehát költség-haszon szempontból azért nem lehet hatékony, mert a törvényesség követelménye ütközik a haszonelvű megközelítésben rejlő hatósági eredményességi küldetéssel, amely olyan feloldhatatlan paradoxont idézne elő, amely alapjaiban vetne gátat az észszerű és célorientált működésnek. (KERTÉSZ 1977) Éppen ezért a költségarányos hatékony működés legfeljebb mint a működés egyik jellemzője szerepelhet a rendőri szervezet hatékonyságának mérési rendszerében. Angliában és Walesben transzparens adatként elérhető, hogy egy rendőri régióban mennyibe kerül egy lakosnak a helyi rendőrség működése naponta.

A rendőri szervezeti hatékonyság mérési eszköze az időszakos szervezeti teljesítményértékelés. Ebben fogalmazzák meg az olyan mutatószámokat, amelyek részben mennyiségi,

részben pedig minőségi bázisúak. Mennyiségi mutatók többek között a rendőri intézkedések számai, illetve a bűnözést jellemző mutatók. Gyakori hiba, ezért nem is tekinthetők tényleges módon minőséget kifejező mutatóknak ezek, ha az eltérő helyi sajátosságok, szervezeti, személyzeti, technikai feltételrendszer nem jelenik meg bennünk vagy mellettük. Így nem értékelt az a jelentős körülmény, hogy az ország eltérő helyein dolgozó rendőri szervek milyen környezeti tényezők között nyújtották ugyanazt vagy az eltérő minőségű szolgáltatást. Ezért kiemelkedő szempontként a szervezeti teljesítményértékelés mutatószámait a működési környezetet is kifejező indikátorokkal kell korrigálni vagy kiegészíteni. Továbbá a nominális szervezeti hatékonysági számadatokat arányosítani, azaz fajlagosítani kell egyrészt a lakosságszámhoz, másrészt a feladatot ellátó tényleges állomány létszámához. Az így korrigált számok már alkalmasak arra, hogy megmutassák, mely input értékeken kell változtatni ahhoz, hogy az output értékek pozitív irányba mozduljanak.

Az új rendőri életpályamodellben kiemelt szerepet kapott az egyéni és a szervezeti teljesítményértékelés. A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (Hsz.) hatálybalépését megelőzően a rendőrségi hatékonyságmérés normatív alapjainak újraszabályozásához szükséges és elengedhetetlen normák születtek, úgymint:

- a belügyminiszter irányítása alatt álló egyes fegyveres szervek hivatásos állományú tagjai teljesítményértékelésének ajánlott elemeiről, az ajánlott elemek alkalmazásához kapcsolódó eljárási szabályokról, a minősítés rendjéről és a szervezeti teljesítményértékelésről szóló 26/2013. (VI. 26.) BM rendelet (továbbiakban SZTÉR),
- valamint a belügyminiszter irányítása alatt álló egyes fegyveres szervek szervezeti teljesítményértékelése keretében elvégzendő, a szervezeti működés teljesítmény-mutatói értékelésének szempontrendszeréről szóló 36/2013. (XII. 21.) BM utasítás.

A hatályos SZTÉR sajátossága, hogy a szervezeti célkitűzések elérésének mértékét végső soron a célokat meghatározó vezető értékeli. A rendőrség esetében ez lineárisan felfelé mutat. Az értékelés alapját képező célmeghatározást a rendőrséget felügyelő miniszter február 15-ig ágazati célkitűzéseként fogalmazza meg. Az országos parancsnok ezek figyelembevételével tárgyév február 28-ig megállapítja a szervezeti teljesítménycélokat és a szakmai teljesítménykövetelmény-minimumokat a területi szervek részére. A területi szerv vezetője tárgyév március 15-ig állapítja meg a területi szerv számára a meghatározott szervezeti teljesítménycélok és a szakmai teljesítménykövetelmény-minimumok alapján a helyi szerv szervezeti teljesítménycéljait és szakmai teljesítménykövetelmény-minimumait [SZTÉR 14. § (1)–(3) bekezdés]. Maga az értékelés a fent vázolt folyamatok irányának megfelelően zajlik. Ehhez hozzá kell fűzni, hogy a felettes rendőri szerv vezetőjének értékelése részben az alárendelt szerv vezetőjének merőben szubjektív önértékelésén alapul. Az utasítás első sorban a szervezeti működés teljesítmény-mutatóihoz ad az egyes szolgálati ágak és szakterületek esetében rendkívül pontos és részletes útmutatást a szervezet munkájának és azon belül a vezető teljesítményének értékeléséhez. Az értékelés nem a rendőri szerv létszámához vagy a lakosságszámhoz igazított fajlagos adat, amely országos összehasonlításban képes megmutatni, hogy az adott tevékenységi körben milyen eltérések jelentkeznek az egyes szerveknél az országos átlaghoz képest, illetve változásában egy vagy több évre visszamenőleg. Összehasonlítva a gyakorlatban is működő, transzparens és webes felületen elérhető angliai és walesi rendőri hatékonyságmérési adatokkal, ennek alkalmazása lehetővé tenné, hogy

figyelembe vegyük annak a társadalmi közegeknek a valóságát, amelyben a rendőrség kifejti működését, és nemcsak az adott rendőri szerv szervezeti tevékenységének kimeneti eredményét mérhetné.

A társadalmi közeg hatékonyságot vagy teljesítményt befolyásoló elmeinek megjelenítésére alkalmas lehet a bűnözési földrajz, amely a hely-bűnözés korrelációk dinamikus feltérképezésére törekedve kívánja a bűnözést meghatározó környezeti és társadalmi indikátorok közrehatásainak szerepét kimutatni, ezzel mutatva rá a bűnözés változását jellemzően befolyásoló makrotényezőkre és azok arányaira. A bűnözésföldrajz egyben ráirányítja a figyelmet arra, hogy a bűnözés területi eltérései jelentősen megkövetelik a bűnözéskontroll ehhez igazított adekvát válaszait. Ebben a megközelítésben a rendőrség hatékonysága azon is lemérhető, hogy az eltérő szociokulturális, infrastrukturális és gazdasági adottságokkal rendelkező területi egységek bűnözési jellemzői alapján erőforrásait hogyan helyezi ki és hasznosítja helyben. Mindenekelőtt azoknak a mérhető és megismerhető makrotényezőknek a kiválasztása lényeges, amelyek szignifikáns korrelációt mutatnak a *bűnözés és a terület* viszonylatában, ezzel rávilágítva, hogy a helyi rendőrség munkáját könnyítő, átlagos vagy nehezítő makrotényezők befolyásoló hatása érvényesül-e.

4. A rendőrség szervezethatékonyság-mérése a nemzetközi kutatások tükrében

A rendőrség szervezeti hatékonyságának mérése számos országban egyre fontosabb kutatási területté nötte ki magát. Azonban nincs tudományos egyetértés az alkalmazott formát, metódust illetően. Az is vita tárgyát képezi, hogy a különféle mutatók közül mit is használjanak, hogy proponálja a jobb teljesítményt. Abban viszont teljes az egyetértés, hogy a hatékonyságmérés potenciálisan kitűnő politikai és szakmai eszköz, és jelentős hatással lehet a rendőrség munkájára és megítélésére. Ami az indikátorok kiválasztását illeti, a nemzetközi kutatási eredmények egy érdekes paradoxonra világítottak rá: minél előnyösebb egy indikátor, annál kevésbé hozzáférhető vagy elérhető, és többnyire csak drágán produkálható. Az egyszerű indikátorok, amelyeket olcsón lehet „kitermelni” a rutin módon összegyűjtött adminisztrációs adatokból – bűnözési mutatók, nyomozáseredményességi, felderítési mutatók, reagálási idők és más hasonlók –, tipikusan a valódi teljesítmény tekintetében a legkevésbé informatívak, és jobban hajlamosítanak a negatív mellékhatásokra, ezeket a szakirodalom *output* indikátoroknak nevezi. Az informatívabb jellegű indikátorokat, mint amilyen a rendőrséggel való elégedettség, a tisztességes eljárások (rendőri bánásmód), az egyes bűnözési kategóriák látenciája, a legnehezebb és tipikusan sokkal költségesebb megragadni, és gyakran külön erre a célra létrehozott felméréseket igényelnek, főleg a minőségi aspektusok és a társadalmi hatások mérésére szolgálnak, és *outcome* indikátoroknak nevezik őket.

A nemzetközi szakirodalomban a rendőrség hatékonyságának mérésére több modellt is javasoltak már. Szinte önálló kategóriának tekinthető mára a DEA-metodológia, amely alapján „objektív” bemeneti és kimeneti intézkedésekre lehet alapozni a rendőrség teljesítményét. A „leghatékonyabb” ilyen jellegű összehasonlítást *Drake és Simper* végezte, illetve bűnözésföldrajzi oldalról negyvenhárom rendőri erőt hasonlított össze a DEA-elemzéssel, amely lehetővé tette a környezeti tényezők hatásainak vizsgálatát az intézkedések ered-

ményessége és hatékonysága szempontjából. Azt találták, hogy a környezeti tényezők jelentősen befolyásolják a relatív teljesítményrangsort a rendőri erők vonatkozásában. A relatív teljesítményrang az észak-walesi rendőrség esetében például úgy változott meg, hogy a 30. helyről az 1. helyezett lett olyan tényezők beszámítása alapján, mint az átlagnépesség, az egyszülős háztartások és az alacsony népsűrűség. (DRAKE–SIMPER 2005) *Cao és munkatársai* 50 nemzet többszintű adatait használták fel a gazdasági egyenlőtlenség szerepének vizsgálatára, de nem találták jelentősnek a rendőrség iránti bizalom alakulásában. Egy másik országos szintű kutatásban a differenciált demokrácia szintje alapján kerestek összefüggést a bizalommal. (CAO–ZHAO 2005) Általában a demokratikus országokban a rendőrség úgy gondolja, hogy a törvények szigorú és igazságos végrehajtása révén fenntartja a társadalmi rendet, és a demokratikus kormányzás az állampolgároknak a társadalmi döntésekbe való bevonását jelenti, ezáltal bizalmat teremtve a kormány iránt.

5. Következtetések

A rendőrség teljesítményének mérésénél tekintettel kell lennünk a már említett minőségi elemekre is a hagyományos rendőrség által előállított mennyiségi statisztikai adatokon túlmutatóan. A rendőri hatékonyság mérésénél ma már nem lehet szemet hunyni a társadalom bizalmi tőkéje felett, ahogy a tradicionális mennyiségi mérési módszereket sem lehet mellőzni, tekintettel, hogy ez utóbbiak azok, amelyek leginkább képesek fókuszba állítani a rendőri szervezet tevékenységét. Az egyes mérési metódusok és technológiák gyakorlati alkalmazása során a legjobb megoldásnak az tűnik, ha többféle eljárás alkalmazásával mérjük a rendőri szervezet hatékonyságát. A mérések során mindig relatív értéken kell számolnunk, vagyis korrigálnunk kell a rendőri aktivitás mennyiségi adatait a helyi bűnözést és bűnüldözést jelentősen befolyásoló tényezőkkel, amelyek a működési környezet által meghatározottak. Ilyenek lehetnek többek között az etnikai összetétel, a GDP aránya, vagy akár a munkanélküliség. Az így kinyert eredményeket a szakmai vezetésnek úgy kell kezelnie, mint egyfajta irányítást és vezetést segítő információkat ahelyett, hogy azokat központilag, egységesen kötelezően elérendő mennyiségi követelményként szervezeti vagy teljesítménykövetelmény-minimumonként a szervezet egészére nehezedő presszióként alkalmazná, elősegítve a statisztikai szemléletmód fenntartását.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- CAO, Liqun – ZHAO, Solomon J. (2005): Confidence in the police in Latin America. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 33, No. 5. 403–412. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2005.06.009>
- DRAKE, Leigh M. – SIMPER, Richard (2005): The Measurement of Police Force Efficiency: an Assessment of UK Home Office Policy. *Contemporary Economic Policy*, Vol. 23, No. 4. 465–482. DOI: <https://doi.org/10.1093/cep/byi035>
- FINSZTER Géza (2008): Víziók a rendőrségről. *Rendészeti Szemle*, 56. évf. 1. sz. 10–41.

- GAJDUSCHEK György (2009): Közigazgatási eredményesség – piaci hatékonyság? Avagy alkalmazható-e a piaci ideál a közigazgatásban? In LŐRINCZ Lajos szerk.: *Eredményesség és eredménytelenség a közigazgatásban*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet. 8–87.
- KERTÉSZ Imre (1977): A szocialista törvényesség és a bűnüldözés hatékonysága. *Belügyi Szemle*, 15. évf. 1. sz. 49–57.
- SKOLNICK, Jerome H. (1975): *Justice Without Trial: Law Enforcement in a Democratic Society*. 2. ed. New York, Wiley & Sons.
- VÁRI Vince (2015): *A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Doktori Iskola.
- VÁRI Vince (2016): *A bűnüldözés relatív hatékonysága és a rendőrség*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége.

Vákát oldal

Erőszakos bűnözés

Kulcsár Gabriella – Virág György

A bűnözést elsősorban az erőszakkal kötjük össze: amikor bűnözésről beszélünk, többnyire az erőszakra, az erőszakos bűnözésre gondolunk. Ez a klasszikus kriminális magatartás, amely kiemelt figyelmet kap a tudományos vizsgálódásokban és a közérdeklődésben egyaránt. Bár az ismertté vált bűncselekmények jelentős része nem erőszakos cselekmény, a legtöbb bűnügyi tudósítás mégis erőszakra ad hírt, és ez a leggyakoribb téma a szórakoztatóipar filmjeiben és a bűnügyi irodalomban is. Az erőszak fokozott izgalmi potenciálja valószínűleg evolúciósan kódolt, hiszen az egyik evolúciós „feladat”, az életben maradási, a létfenntartást érinti.

Az erőszakos bűnözést a *kriminológia önálló területként* kezeli, mert az erőszakot meghatározó problémának értékeli. A *büntetőjog* számára viszont az erőszak nem önálló rendszertani ismérv, hanem a *bűncselekmény elkövetésének módja*. Mivel az erőszakos bűncselekmények különböző jogtárgyakat sértenek, ezeket a Btk. eltérő fejezetei tartalmazzák.

Az erőszakos bűnözés tipikus cselekményei a személy ellen irányuló, az emberi életet, testi épséget támadó, veszélyeztető magatartások. Azokat a tényállásokat, amelyek kizárólagos jogi tárgya az emberi élet, illetve az ember testi épsége vagy egészsége, a Btk. XV. Fejezete tartalmazza. Itt található a legsúlyosabb élet elleni bűncselekmény, az *emberölés* (160. §), valamint ennek privilegizált alakja, az *erős felindulásban elkövetett emberölés* (161. §). Ugyancsak itt szerepel a személy elleni erőszak enyhébb formája, a *testi sértés* (162. §) is. Az erőszakos bűnelkövetés másik „klasszikus” csoportja a nemi integritást, a szexuális önrendelkezést és szabadságot sértő bűncselekmények között található (Btk. XIX. Fejezet). Az itt szereplő tényállások közül az erőszakos bűncselekményekhez tartozik a *szexuális kényszerítés* és a *szexuális erőszak* (196. § és 197. §). A család elleni bűncselekmények (XX. Fejezet) között szereplő tényállás, a *kapcsolati erőszak* (212/A. §) a családi kapcsolaton belül elkövetett, az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást szankcionálja. Az új Btk.-ban az erőszakos elkövetési magatartást tartalmazó vagyoni elleni bűncselekmények – *rablás, kifosztás, zsarolás és önbíráskodás* (365–368. §) – tényállásai *önálló fejezetben* (XXXV. Fejezet) szerepelnek.

Magyarországon az *erőszakos bűnözés aránya* az össz-bűnözésen belül az elmúlt évtizedekben nagyjából 5–14% között mozgott. Az ismertté vált erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma azonban 1989 óta folyamatosan növekszik, 2010-ben már 38 ezer fölött volt. Másfél évtized alatt *megduplázódott a százezer lakosra jutó cselekmények száma*: 1990-ben ez 196, 2014-ben már 369 volt.¹ A leggyakoribb erőszakos bűncselekmé-

¹ Meg kell jegyezni, hogy 2010 óta viszont folyamatosan csökken az ismertté vált erőszakos bűncselekmények száma és a százezer lakosra jutó aránya is. Az össz-bűncselekményeken belüli arányuk – az ismertté vált bűncselekmények számának jelentősebb csökkenése miatt – növekszik.

nyek a *szándékos testi sértés*, a *garázdaság* és a *rablás*. A folyamatosan emelkedő számú testi sértés és garázdaság együttesen az ismertté vált erőszakos bűncselekmények több mint kétharmadát teszi ki. A látencia (a hatóságok tudomására nem jutó és ezért a statisztikákban nem szereplő cselekmények) a világon mindenütt a *szexuális erőszak* területén a legmagasabb. A *családon belüli erőszak* körébe tartozó bántalmazások jelentős része szintén nem jut a hatóságok tudomására. Ugyancsak magas a rejtetten maradó cselekmények aránya a *fiatalok egymás sérelmére* elkövetett erőszakcselekményei esetében és a *szegregált körülmények* között vagy *erőszakos szubkultúrában* élők által elkövetett erőszakos bűncselekményeknél. A súlyosabb cselekményeknél a feljelentési hajlandóság vélemezhetően erősebb, mint az *enyhébb* sérülést okozó bántalmazásoknál vagy a *kevésbé erőszakos és kisebb értékre elkövetett rablások* esetében.

Az erőszakos *elkövetők* 80–90%-a férfi; a legtöbb erőszakos bűncselekményt *férfiak* (zömében *fiatal férfiak*) követik el, *férfiak sérelmére*. Bár a női elkövetők száma az utóbbi években növekszik, a férfiaké pedig csökken, a nemek arányában tapasztalható lassú eltolódás továbbra sem érinti a markáns férfi dominanciát. Az erőszakos bűncselekményt elkövető nők jellemző cselekménye a *férj/partner sérelmére* – gyakran egy hosszan eszkalálódó konfliktus eredményeként vagy önvédelemből –, illetve a gyermek ellen elkövetett bűncselekmény (újszülött megölése, kiskorú veszélyeztetése).

Az *áldozatokat* illetően a *szexuális erőszak* és a *családi erőszak* az általánostól eltérő jellemzőket mutat: ezeket a cselekményeket ugyanis tipikusan (a szexuális erőszak felnőtt áldozatainak esetében szinte kizárólag) *nők sérelmére* követik el a férfiak.

1. Emberölés

Az ismertté vált *befejezett szándékos emberölések száma* Magyarországon 1998 óta – eseti ingadozással – egyértelműen csökken. 2014-ben 129 volt a befejezett szándékos emberölések, és 1,3 a százezer lakosra jutó cselekmények száma. Az *elkövetők* és *áldozatok* is többnyire *férfiak*. Eltérő azonban a helyszín: a *nők* legnagyobb valószínűséggel *otthon*, a *férfiak inkább az otthonukon kívül* válnak áldozattá.

Egy *emberölés elkövetésének* hátterében számos *ok* állhat. A körülmények és okok jelentősen eltérnek például egy rivális drogdíler kiiktatása vagy egy partner féltékenység motiválta megölése esetében. A különböző okok és tényezők általában egymással kölcsönhatásban érvényesülnek. A nagy társadalmi, a mikrokörnyezeti és az egyéni oksági tényezők tárgyalásától itt el kell tekintenünk, kiemelkedő jelentőségük miatt azonban az alkohol és drog hatására, illetve a lőfegyverek elérhetőségére mindenképpen utalni kell.

A *tudatmódosító szerek* szerepe közismerten jelentős az emberölések elkövetésénél. Kiugróan magas az *alkoholos állapot* a családon belüli elkövetések esetén mind az elkövetői, mind az áldozati oldalon. Az alkohol elsősorban gátlásoldó, szorongáscsökkentő és a kognitív működéseket befolyásoló hatása révén erősíti az erőszakos magatartás megjelenését. A *kábítószer* esetében nemcsak a drog hatása, hanem a kábítószer-bűnözés is növeli az emberölések gyakoriságát.

Az emberöléssel kapcsolatban gyakran fölmerül a *lőfegyverbirtoklás*, illetve a *lőfegyverekhez való hozzáférés* kérdése, különösen az Egyesült Államokban. A lőfegyverhasználat az amerikai kontinensen a leggyakoribb (61%), Európában viszont 2012-ben csupán 13%

volt. A lőfegyverek elérhetősége és a lőfegyverrel elkövetett emberölések szintje közötti kapcsolat vitatott elméleti és jogpolitikai probléma.² A kérdéssel foglalkozók meghatározó része ugyanakkor arra hajlik, hogy a lőfegyverbirtoklás *inkább kockázati*, mint protektív faktor. A jelentős módszertani nehézségek ellenére számos kvantitatív vizsgálat támasztja alá a fegyverbirtoklás és az emberölések közötti kapcsolatot: *ott, ahol nagyobb számban rendelkeznek lőfegyverrel, magasabb az emberölések száma* – vagyis a fegyverek elérhetősége növeli az emberölés kockázatát. (HEPBURN–HEMENWAY 2004)

2. Szexuális erőszak

A szexuális erőszak *markáns jellemzői* univerzálisak. Ezeknél a cselekményeknél:

- az áldozatok elsősorban nők,
- az elkövetők szinte kizárólag férfiak,
- az áldozatok többsége gyermek- és fiatalkorú,
- az áldozat és az elkövető jellemzően nem idegenek egymás számára; tipikusan már az elkövetése előtt is ismerik egymást, gyakran (különösen a gyermekek sérelmére elkövetett cselekmények esetében) közeli kapcsolatban vannak,
- a látencia a világon mindenütt igen magas.

A szexuális erőszak okozta *pszichés trauma* súlyos és sokszor hosszan tartó következményekkel jár. Gyakori a *poszttraumás stresszrendellenességnek (PTSD)* nevezett szorongásos zavar. A PTSD három jellemző tünetcsoportja:

- állandó szorongás és megemelkedett izgalmi állapot,
- a trauma ismételt – emlékbetörések formájában jelentkező – újraélése, valamint
- a beszűkülés és elkerülés.

Gyermekek esetében az erőszak nélkül megvalósuló szexuális kapcsolat (*szexuális visszaélés/abúzus*) is súlyos és gyakran egy életen át ható következményekkel jár. A formálódóban lévő személyiséget érő traumák – különösen, ha ismétlődőek – nem csupán aktuális stressztünetekkel, szorongással járnak, hanem *alapvetően befolyásolják az egész személyiségfejlődést* is.

A traumatizált személyek meghallgatása általában, a gyermekek kihallgatása pedig különösen speciális ismereteket, megfelelő képzettséget igényel. Nem csupán az érintettek szükségletei, hanem az eljárás eredményességének érdeke is alapos ismereteket kíván a trauma pszichés, viselkedésbeli és kognitív következményeiről, valamint a gyermekek meghallgatásának, kikérdezésének speciális technikáját illetően. (Részletesebben lásd később.)

² Elméletileg ugyanis a lőfegyver birtoklása egyaránt fokozhatja a potenciális agresszor támadásának és a lehetséges áldozat támadással szembeni ellenállásának erejét is. Így az egyik álláspont szerint *a lőfegyverekhez való egyszerű hozzáférés elősegíti a gyilkosságok elkövetését*, míg a másik hipotézis szerint a helyzet éppen az ellenkező: *a lőfegyver birtoklása elrettentő hatású*.

3. Családon belüli erőszak

A *családon belüli erőszak* fogalma általában a családtagok vagy az intim partnerek/volt partnerek közötti, tipikusan otthon megvalósuló erőszakcselekmények megjelölésére szolgál. Családon belüli erőszaknak tekintjük az együtt élő és egymással fizikai, érzelmi, anyagi, jogi függésben lévő személyek között megvalósuló erőszakot, bántalmazást, visszaélést, amely magában foglalja a fizikai, szexuális, érzelmi bántalmazás vagy elhanyagolás valamennyi formáját. (VIRÁG 2005)

A kutatások adatai azt jelzik, hogy a családi erőszak *előfordulása riasztóan gyakori*. Brit kutatók szerint minden negyedik nő és minden hatodik férfi lesz családon belüli erőszak áldozata az élete során. (MIRREES–BLACK 1999, 18.) Magyarországon évente mintegy 80 ember (50 nő és 30 férfi) válik a házastársa/élettársa által elkövetett vagy megkísérelt emberölés áldozatává. (WINDT 2005) A világon évente legalább 60 ezer gyermek hal meg bántalmazás következtében, és minden ötödik lány- és minden tizedik fiúgyermek válhat családon belüli szexuális abúzus áldozatává. (KRUG et al. 2002)

A *családi erőszak kriminalizálására, a jogi reformokra* irányuló társadalmi nyomás nemcsak a normaalkotást sürgette, hanem a jogalkalmazás (elsősorban a rendőrségi eljárás) reformját is. A kétezres évek elején egy *belügyminiszteri utasítás* és az *országos főkapitány intézkedése*³ az áldozatok biztonságának garantálását, a rendőrségi intézkedések hatékonyabbá tételét üzte ki célul. Módszertani útmutató készült, *belső szabályzatokat alakítottak ki, képzéseket, továbbképzéseket szerveztek a rendőrök számára. A rendőrség ezzel jelentős lépést tett a sértettek és áldozatok védelme, a gyermekvédelmi jelzőrendszerben való hatékonyabb részvétel területén.*

A *büntetőeljárás reform* részeként került jogrendszerünkbe 2006-ban a *távoltartás* mint ideiglenes hatályú kényszerintézkedés. Célja a gyanúsított 10–60 napig tartó eltávolítása a sértett (és hozzátartozói) környezetéből a *bizonyítási eljárás sikerességének biztosítása* érdekében. A normaszöveg nem mondta ki az intézkedés áldozatvédelmi célját, és azzal, hogy a büntetőeljárás megindulásához kötötte alkalmazhatóságát, erősen megkérdőjelezte krízisintervenciós funkcióját. A büntetőeljárás szabály nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; körülményessége, lassúsága folytán nem alkalmas a család bántalmazott tagjainak védelmére, és különösen alkalmatlan az erőszakos magatartás bekövetkeztének megelőzésére. (TAMÁSI–BOLYKI 2014)

Kifejezetten a családi erőszak megelőzése és a hatékonyabb távoltartás érdekében alkották meg 2009-ben a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról – *megelőző távoltartás* – szóló törvényt,⁴ és jelent meg a hozzátartozók közötti erőszak esetén alkalmazható *ideiglenes megelőző távoltartás* rendőrségi feladatainak végrehajtásáról szóló ORFK-utasítás.⁵

Ideiglenes megelőző távoltartást közigazgatási hatósági eljárás keretében a *rendőrség rendelhet el* akkor, ha az eset összes körülményeiből megalapozottan lehet következtetni a hozzátartozók közötti erőszak elkövetésére. Ez lehetővé teszi, hogy a rendőr a helyszínen a súlyosabb bántalmazás elkerülése érdekében azonnal intézkedjen a bántalmazó

³ 34/2002. BM utasítás és 13/2003. ORFK intézkedés.

⁴ 2009. évi LXXII. törvény (Hktv.)

⁵ 37/2009. (OT22.) ORFK utasítás, valamint a 2/2018. (I. 25.) ORFK utasítás.

eltávolításáról és *legfeljebb 72 óráig tartó* távontartásáról. Ezzel egyidejűleg a rendőrség a bíróságnál kezdeményezi a megelőző távontartás elrendelését.

A megelőző távontartásról a *bíróság* határoz nemperes eljárásban. A *legfeljebb 30 napra elrendelhető* intézkedés hatálya alatt a bántalmazó köteles magát távol tartani a bántalmazottól, a bántalmazott életvitelszerű tartózkodására szolgáló ingatlantól, a határozatban megjelölt más személytől, és köteles tartózkodni attól, hogy a bántalmazottal közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe lépjen.

A családi erőszak önálló büntetőjogi szankcionálását sürgető civil mozgalmak részbeni sikereként változás következett be az *anyagijogban* is. A 2013. július 1-jén hatályba lépett Btk. *kapcsolati erőszak* néven új szubszidiárius tényállásként szabályozta a családon belül elkövetett erőszakos vagy becsületsértő cselekményeket (212/A. §).

A családi erőszak kapcsán fontos megemlíteni, hogy a *gyermekvédelmi törvény* (1997. évi XXXI. törvény) 2004-es módosítását követően a *gyermekbántalmazás valamennyi formája tilalmazottá* vált. A törvény értelmében a gyermek „nem vethető alá kínzásnak, testi fenyegetésnek és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek, illetve bánásmódnak” [6. § (5) bek.].

4. Iskolai erőszak⁶

Az iskolai erőszak és annak súlyosabb formája, az iskolai zaklatás a családon belüli erőszakhoz hasonlóan *kapcsolati probléma*, amelyre ideális esetben az adott szűkebb közösségen belül találnak megoldást. Mégis előfordulhat, hogy az iskola kapacitás- és szakemberhiánnyal küzdve a rendőrséghez fordul egy-egy ilyen ügyben, vagy iskolarendőrt alkalmaz. Ilyen helyzetekben nagy segítséget jelent, ha az eljáró rendőr tisztában van az iskolai zaklatás jelenségének speciális jellemzőivel, különösen, mivel a konfliktusok személyes jellege és a magatartások büntetőjogi kategóriákba való nehéz besorolhatósága miatt e problémák jogi úton nehezen rendezhetők.

Iskolai erőszak tágan értelmezve minden olyan *szándékos* magatartás, amely az *iskolai élettel közvetlen összefüggésben* jön létre az *oktatási intézmény szereplői között*, és amelynek *célja* direkt vagy indirekt lelki, fizikai vagy anyagi *károkozás*. E meghatározás alapján az iskolai erőszak része az iskolán kívül (utcán, interneten) megvalósuló erőszak is, ha az közvetlen összefüggésben van az iskolában létező erőviszonyokkal, indulatokkal. (VIRÁG et al. 2016)

⁶ E rész alapjául szolgáló kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4-I-PTE-165 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Az iskolai erőszak egy speciális, súlyos formája az *iskolai zaklatás* (angol nevén *bullying*), amely olyan *nem kívánt agresszív viselkedés* egy fiatal vagy fiatalok egy csoportja részéről, aki(k) az áldozatnak nem testvére(i) vagy aktuális partnere(i),

- amelynek során egyértelmű erőfölénybeli különbség észlelhető a felek között, és
- amely ismétlődően előfordul, vagy nagy a veszélye az ismételt előfordulásnak.

Az iskolai zaklatás súlyos szenvedést és kárt okozhat a célponttá vált fiatalnak, ami megnyilvánulhat lelki, fizikai, szociális vagy tanulmányi problémák formájában. (GLADDEN et al. 2014)

Bár a probléma mindig is létezett, csupán a 70-es években kezdtek el vele foglalkozni, miután három gyerek öngyilkos lett Norvégiában, és az eseteket szoros összefüggésbe hozták az iskolai zaklatással. (OLWEUS 1999, 720.) Mára egyértelművé vált, hogy az iskolai zaklatásnak *rövid és hosszú távon is súlyos következményei* lehetnek. Nem csupán az iskolai zaklatás áldozatai, hanem meglepő módon a *másokat zaklató fiatalok* is nagyobb valószínűséggel élnek át negatív érzelmi, viselkedési és mentális egészségbeli következményeket az életük során. A *legnagyobb kockázatnak* azok vannak kitéve, *akik áldozatként és elkövetőként is* résztvevői az iskolai zaklatásnak. (National Academies 2016)

A *bullying* valójában *dinamikus csoportfolyamat*, amelynek szereplői a közvetlen résztvevők mellett a kortársak és a felnőttek is. Az iskolai zaklatás kialakulására hatással vannak az iskolai és a családi környezeten túl egyes társadalmi tényezők is, például a politikai környezet agresszív jellege. (BOYD 2012, 8.)

Az internet megjelenésével a zaklatás iskolai formája átkerült a virtuális térbe is. Bár az *online zaklatás* a hagyományos zaklatáshoz hasonló viselkedésmóddal jár együtt, néhány dologban mégis különbözik attól:

- nagyon nehéz előre elmenekülni (otthon és éjszaka is előfordulhat),
- a bántó üzenet/poszt/kép/videó nagyon széles közönséghez eljuthat rövid idő alatt,
- a zaklató nem látja az áldozat fájdalmát, szenvedését, amely így nem tudja kifejeíteni esetleges gátló hatását.

A kutatások szerint az internettől való eltiltás miatti félelmükben a *diákok ritkábban jelzik*, hogy áldozattá válnak, mint a hagyományos zaklatás esetében, ráadásul a szemtől szemben iskolai zaklatás *áldozatai később internetes zaklatás elkövetőivé válhatnak*. A diákok nem tekintenek különálló jelenségként az internetes zaklatásra, mert az internet az életük természetes velejárója, ráadásul az internetes zaklatás jelentős része tanítási idő alatt zajlik. Magyarországon is megjelentek olyan kezdeményezések, amelyek az online zaklatás helyzetének felmérését, illetve a probléma kezelését tűzték ki célul. (PARTI et al. 2014)

A megelőzési törekvések során figyelembe kell venni, hogy *az iskolai zaklatás kezelésére nincs egy minden iskolára passzoló, tökéletes módszer, de az biztosan állítható, hogy a pozitív iskolai klíma erősítése, az iskola összes dolgozójának képzése a témában, illetve a diákok bevonása a bullying elleni stratégiák kidolgozásába jelentősen elősegíthetik a helyzet javulását*. Az iskolai zaklatás komoly probléma, nem szabad azzal elintézni, hogy ez hozzátartozik a gyerekkorhoz, és mindenki megküzdött vele. Minden egyes kiderült esetre reagálni kell, illetve törekedni kell arra, hogy csökkenjen a látencia. Ennek fontosságára az a kutatás is rávilágít, amely kimutatta, hogy *az iskolai zaklatás és az ahhoz szorosan kapcsolódó homofób gúnyolódás összefüggésbe hozható a szexuális erőszak késő*

kamaszkori/fiatal felnőttkori elkövetésével, tehát az iskolai zaklatás és homofób gúnynevek használatának megelőzésével csökkenthető a szexuális zaklatások későbbi elkövetésének esélye is. (ESPELAGE et al. 2018)

5. Az erőszakos bűncselekmények traumatizált sértettjeinek és tanúinak kihallgatása

A bűnügyekben eljáró hatóságok számára komoly kihívás az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek és tanúinak kihallgatása. Az ilyen bűncselekmény elszenvedése vagy látványa ugyanis rövid és hosszú távon is súlyos lelki tüneteket okozó *traumatikus életesemény* lehet. Ez a tény kétszeres terhet ró a kihallgatást végző személyre: egyrészt úgy kell végrehajtania az eljárási cselekményt, hogy ne idézze elő az áldozat további, úgynevezett *másodlagos viktimizációját*,⁷ másrészt az ügy megoldása érdekében megfelelő információt kell nyernie egy traumatizált személytől, aki állapota miatt összefüggéstelen, ellentmondó, illogikus válaszokat is adhat, és nehezen értelmezhető viselkedést mutathat.

Egy emberkereskedelem áldozatává vált nő, aki önként ajánlkozott, hogy együttműködik a hatóságokkal, két megbeszélés reggeli időpontra sem jött el. Amikor több órával a második időpont után megjelent, dühösen viselkedett, és egyszavas válaszokat adott a férfi kihallgató tiszt kérdéseire. A kihallgató tiszt és az áldozatsegítő szakember számára is úgy tűnt, csak rabolni akarja az idejüket. Ekkor az áldozatsegítő szakember empátiákkal és ítéletmentesen újból feltette a korábbi kérdéseket. E második próbálkozás során a válaszokból kiderült, hogy több napja nem tud aludni, és a férfi kihallgató tiszt az elrablójára emlékezteti. Ezek ismeretében felajánlották neki, hogy ő jelölje ki a neki megfelelő időpontot a kihallgatásra, és megkérdezték tőle, hogy könnyebbé tenné-e a válaszadást, ha nő hallgatná ki. Ezek az apró változtatások növelték az áldozat szituáció feletti kontrollját, ezáltal csökkentették a kiszolgáltatottságérzését, ami a továbbiakban jelentősen megkönnyítette a vele való együttműködést.⁸

Különösen nagy kihívást jelent, ha az áldozat 18 év alatti. A gyerekek és fiatalok kihallgatása életkori és fejlődési sajátosságai miatt traumatizáció nélkül is speciális ismereteket igényel. Traumatizált gyermek esetében még nagyobb körültekintésre van szükség. A probléma felismerését jelzi, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (új Be.)

⁷ A másodlagos viktimizáció elmélete szerint a sértett a büntetőeljárás során arra kényszerül, hogy újraélje a megrázó élményeket: a vele történeteket fel kell idéznie, el kell mondania minden részletét, illetve sokszor az elkövetővel való személyes találkozás sem kerülhető el, és ez ismételt traumatizálja őt.

⁸ Az eset az amerikai Office for Victims of Crime – Training and Technical Assistance Center (Bűncselekmények Áldozatainak Hivatala – Képzési és Szakmai Segítségnyújtási Központ) traumatizált sértettekről szóló tájékoztató oldalán olvasható. Forrás: www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/4-supporting-victims/41-using-a-trauma-informed-approach/ (Letöltés: 2018. 06. 23.)

bevezette a *különleges bánásmódot igénylő személy* fogalmát.⁹ A speciális rendelkezések lehetővé teszik, hogy a 18. életévüket be nem töltötték, illetve az erőszakos bűncselekmények felnőtt sértettjei (egyéb más csoportok mellett) bizonyos esetekben külön döntés nélkül, más esetekben mérlegelést követően különleges, sebezhetőségüket és nehézségeiket a büntetőeljárás folyamán figyelembe vevő bánásmódot kapjanak. Egy jogszabály azonban csupán akkor éri el a célját, ha a jogalkalmazók mélységében megértik, hogyan hatnak a traumák a fizikai állapotra, érzelmekre, gondolkodásra és viselkedésre, és ennek ismeretében kezelik a felmerülő nehézségeket. A traumatizált személyekkel szoros kapcsolatba kerülő szakemberekre szintén hatással lehet a trauma, ezért e *szakemberek mentálhigiénés támogatása* is lényeges szempont a kiégés megelőzése érdekében.

5.1. A traumákról

A trauma „a múltban megélt rendkívül megrázó, a hétköznapi élet kihívásain és a mindennapi tapasztalatokon túlmutató, a személy egyensúlyát nagymértékben veszélyeztető negatív esemény”. (VÖRÖS et al. 2009, 218.) A traumatizáló helyzetben a létezésünk és a világba vetett hitünk kérdőjeleződik meg. A trauma hatásaival szemben a *gyerekek a legkiszolgáltatottabbak*, hiszen pszichológiai szinten a személyiségük, biológiai szinten az agyuk még fejlődésben van. Ez azt jelenti, hogy a trauma nem egy kifejlett struktúrát rendít meg, hanem maga a trauma alakítja az agy- és személyiségfejlődésüket. Ha ezt megértjük, átérezhetővé válik, milyen hatalmas a felelőssége a traumatizált emberekkel kapcsolatba kerülő szakembereknek, különösen, ha gyerekekről van szó, hiszen e találkozások enyhíthetők, de el is mélyíthetők a trauma hatásait.

A traumák hatására sérül vagy torzultan alakul ki a személy képe:

- önmagáról („*Tehetetlen és értéktelen vagyok.*”);
- a világról („*A világ veszélyes hely, ahol nem tudom megvédeni magamat, és mások sem védenek meg.*”) és
- másokról („*Senkiben nem lehet megbízni.*”). (Using a trauma... 2018)

A traumák könnyen felidéződnek, és előhívják a személy vészreakcióit, ha az illető olyan helyzetbe kerül, amelyben újra átéli a trauma során megélt kontrollvesztést, sérülékenységet, fenyegetettséget, félelmet, szégyenérzetet. A büntetőeljárás során számos olyan helyzet van, amely egy gyerek, de még egy felnőtt számára is átláthatatlan; fenyegetőnek, félelem- vagy szégyeneltetőnek tűnik. Ha a szakemberek tisztában vannak ezzel, kellő körültekintéssel lényegesen csökkenthető a büntetőeljárások során a trauma újraélésének, megismétlésének esélye.

⁹ Az új Be. 82. §-a szerint: „Külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősül

- a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy,
- a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékos személy, és az is, aki ilyennek minősülhet, valamint
- a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.”

További különleges bánásmódot megalapozó körülmény lehet egyebek mellett az érintett életkora, szellemi, fizikai, egészségi állapota, az eljárás tárgyát képező cselekmény kirívóan erőszakos jellege, illetve az érintett személynek a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonya.

5.2. A traumát figyelembe vevő kihallgatás

A kihallgatás során szem előtt kell tartani, hogy trauma hatására az érintett viselkedése több síkon is eltérhet a normatívától. Szétesett, logikátlannak tűnő kommunikációja azt az érzést keltheti, hogy hazudik, vagy nem akar együttműködni. Sok ügy azért nem kerül bíróság elé, mert a nyomozati szakban – a sértett viselkedésének és vallomásának félreértelmezése miatt – úgy ítélik meg, hogy nem történt bűncselekmény. (BOARDMEN 2017) E felismerés hatására fejlesztették ki 2013-ban az úgynevezett TIVI (*Trauma-informed Victim Interview*) kihallgatási protokollt, amely a traumát figyelembe véve, azt értelmezési keretként használva közelíti meg a kihallgatási helyzetet, a kihallgatott személy kommunikációját. Ezt elsősorban szexuális erőszak felnőtt áldozatainak kihallgatására fejlesztették ki, de a koncepció bizonyos változtatásokkal alkalmazható más esetekre is. (*Groundbreaking* 2016) Vannak kifejezetten a gyermekmehallgatások számára kimunkált protokollok. Ilyen például a *Lamb és munkatársai* által kidolgozott úgynevezett NICHD (*National Institute of Child Health and Human Development*) protokoll, amelynek eredeti és átdolgozott változatát az Egyesült Államokban és a skandináv országok *Barnahus* modelljében használják a gyerekek meghallgatása során. (Lásd például BAUGERUD–JOHNSON 2017; LAMB et al. 2007; a Barnahus-modellről lásd például HALDORSSON 2017)

A traumát figyelembe vevő eljárás kidolgozása egy általános szemléletváltozás része, amely elsősorban a gyermekvédelemben jelent meg *traumatudatos gyermekvédelmi ellátás* (angolul *trauma-informed care*) elnevezéssel. (BÁNYAI 2016) Az alábbiakban ennek jegyében foglalunk össze néhány javaslatot a traumatizált sértettek és tanúk kihallgatásával kapcsolatban.

Különleges bánásmódot igénylő személy kihallgatásánál, különösen, ha sejtethető, hogy traumatizált, kiemelten fontos a *kihallgatás előkészítése*. Ennek során a kihallgatást végző megszerez minden előzetes információt az ügyről, és arról, hogy életkora és állapota alapján *mit várhat el*, és főleg, hogy *mit nem várhat el* az alanytól. Gondoskodhat továbbá arról, hogy más szakember (például áldozatsegítő szakember vagy pszichológus) is jelen legyen a kihallgatáson, ha ezt jogszabály előírja vagy lehetővé teszi, és szükségesnek tűnik az áldozat védelme és az interjú sikeressége szempontjából. A kihallgatás megkezdésének első és elengedhetetlen lépése a *rapport*, azaz a *személyes kontaktus, összhang és bizalomteli légkör kialakítása*. Ennek fenntartása a kihallgatás egésze alatt fontos. Traumatizált személyek esetében ennek a fázisnak különösen nagy jelentősége van: a kihallgatási folyamat egészének sikere múlhat ezen. A trauma egyik meghatározó következménye a bizalom súlyos sérülése, a bizalomtól való félelem vagy az arra való képtelenség. A megnövekedett stressz-szintet tovább fokozza az interjúhelyzet ismeretlensége, ami megnehezíti az emlékek előhívását. Ha nem sikerül oldani a bizalmatlanságot és a kontrollvesztéstől való félelmet, jelentősen lecsökken a sikeres együttműködés esélye.

A kontaktus kialakítása során nagyon lényeges a *fokozatosság* és a *kommunikáció fenyegetésmentessége*. Megfigyelések szerint a legcélravezetőbb az empatikus, de határozott fellépés, a kedves, de visszafogott, nem túl bizalmaskodó hangnem.¹⁰ A kihallgatást végző személy bemutatkozása és a sértett vagy a tanú *név szerinti üdvözlése* után hasznos

¹⁰ Ez a megfigyelés gyermekekre vonatkozott, de alkalmazása a felnőttekkel való munka során is ajánlott. (KULCSÁR 2017, 89.)

néhány olyan *semleges kérdést* feltenni, amelynek nincs köze a bűncselekményhez, és pozitív hangulatot teremt. Ez a szorongásoldás mellett arra is alkalmas, hogy a kérdezettet hozzászoktassa a szabad előadásmódhoz, amelyre az interjú során szüksége lesz. További előny, hogy a kihallgató felmérheti az interjúalany verbális és kognitív képességeit (bár erről ideális esetben már az előkészítő fázisban is tájékozódik), illetve aktuális állapotát, és ennek megfelelően alakíthatja a későbbiekben az ügyre vonatkozó kérdései megfogalmazását. Bizonyos esetekben (például nagyon fiatal gyermekeknél, súlyosan traumatizált személyeknél) szükség lehet arra, hogy a semleges beszélgetés jóval hosszabban tartson az átlagosnál (akár órákig, miközben átlagos esetben elég lehet néhány perc). Ilyenkor e szakasz különválhat a tényleges kihallgatástól. (*Achieving Best...* 2011)

Mivel a traumatizált személyek egyik alapélménye a kontrollvesztés érzése, jó, ha ezt ellensúlyozni lehet olyan apró döntési lehetőségekkel, amelyek *megadják a kontroll érzését* a kihallgatás során (például mikor legyen szünet, hol ül le a helyiségben stb.). (*Trauma-informed...* 2018)

A személyes kontaktus kialakítása alatt *időt kell hagyni*, hogy a kérdezett megbarátkozzon a helyzettel és a helyiséggel, ahol az interjú történik. Nagyon fontos, hogy a *fizikai környezet* mit üzen, mennyire barátságos vagy fenyegető. Ennek felismerése vezetett ahhoz, hogy Magyarországon is bevezették a különleges bánásmódot igénylő sértettek meghallgatására szolgáló szobákat, amelyek a tizennegyedik életévét be nem töltött személyek meghallgatására szolgáló helyiségeket (gyermekmeghallgató szobákat) váltják fel.¹¹

Lényeges a *térközszabályozás*, a két fél közötti fizikai távolság is. A traumatizált személyek általában kisebb vagy nagyobb személyközi távolságot éreznek kényelmesnek, mint mások. (MILNE–BULL 2006) A megfelelőnek érzett távolságról meg lehet kérdezni a kihallgatottat vagy gyerekek esetében kellő távolságban megállni, és megvárni, amíg ő közeledik annyira, amennyire neki kényelmes. (PERRY–SZALAVITZ 2015, 64.) A kihallgatott személlyel való fizikai kontaktus kerülendő. (*Trauma-informed...* 2018)

E bevezető fázisban kell elmondani a sértettnek vagy tanúnak, hogy pontosan *mi fog történni a kihallgatás során*. Figyelmeztetni kell, hogy felmerülhetnek olyan kérdések, amelyekről nehéz vagy fájdalmas lesz beszélni. (BOARDMEN 2017) Arra is fel kell hívni a figyelmét, hogy őszintén megmondhatja, ha valamire nem tudja a választ, elkerülendő, hogy a kihallgatónak való megfelelési vágyból téves választ adjon.

A kihallgatás második fázisa a sértett vagy tanú *szabad beszámolója*, amelynek során a saját szavaival egybefüggően meséli el, hogy mi történt. Ez nagy kihívás a kihallgató számára, mert nehéz hosszan hallgatni, miközben sok olyan információ is elhangzik, amely nem releváns a nyomozás számára, bizonyos részleteket viszont szívesen tisztázna már a szabad előadás alatt. Mégis nagyon ajánlott ezt az általában 10–60 percig tartó egybefüggő elbeszélést végighallgatni közbekérdezés nélkül, mert így biztosan elkerülhető az információk „szennyeződése”. A kontamináció még olyan esetben is előfordulhat, amikor a kihallgató nem akarja befolyásolni a kihallgatottat, de a sértett vagy a tanú – mivel autoritásnak tekinti a hivatalos személyt – meg akar felelni kimondatlan elvárásainak is. Ez a veszély csökkenthető a szabad előadás biztosításával. (TREMMEl et al. 2005, 376.) Természetesen vannak olyan sértettek és tanúk, akik állapotuknál vagy fejlettségi szint-

¹¹ 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet.

jüknél fogva (például a nagyon fiatal gyerekek) nem képesek ilyen egybefüggő előadásra. (KULCSÁR 2017, 89.) Ezt figyelembe kell venni a kihallgatás megtervezése során.

A harmadik szakaszban történik a *kérdések feltevése*. Elsősorban a *nyitott kérdések* használata ajánlott a befolyásolás lehetőségének elkerülése érdekében. A traumatizált séretteknek és tanúknak, akár gyerekekről, akár felnőttekről van szó, *hosszabb időre van szükségük* egy átlagos felnőttél, hogy

- megértsék, mi a feladat,
- feldolgozzák a kérdést, amelyet a kihallgató feltesz nekik,
- átgondolják a kérdést,
- megpróbálják előhívni a memóriájukból a szükséges információt,
- ezeket az emléknymokat szavakká formálják, és
- ezeket a szavakat hangosan kimondják vagy más módon kommunikálják.

(MILNE–BULL 1999, 15.)

Az is előfordulhat, hogy a traumatizáló eset felidézése látványosan lerontja a kihallgatott gondolkodási teljesítményét, és nem is verbális válaszai, hanem viselkedéses jelek utalnak a bűncselekmény tényére.

Minél súlyosabb traumatizációról van szó, annál valószínűbb, hogy *több alkalom szükséges* ahhoz, hogy a sértett/tanú feloldódjon, és megfelelő információt adjon. (*Trauma-informed...* 2018)

A különleges bánásmódot igénylő személyek kihallgatásáról ajánlott *videófelvételt* készíteni. Így a kihallgató teljes mértékben a kérdezettre tud koncentrálni, nem kell jegyzetelnie, illetve rögzítésre kerülnek és elemezhetővé válnak a válaszadó nonverbális jelzései. Utóbbiak fontos információt nyújthatnak akkor is, ha a verbális kommunikáció nehezen értelmezhető. Így elkerülhető az áldozat többszörös kikérdezése, ezáltal csökken az újabb traumatizáció esélye. (MILNE–BULL 2006, 10–13.)

A kihallgatási taktikák és technikák széles tárházának bemutatása jelentősen meghaladná e fejezet kereteit. A gyakorlat mindig hoz olyan eseteket, amelyeket akkor is nehéz kezelni, ha valaki ismeri az elméleti hátteret. Sokat segít azonban, ha a szakember a trauma keretrendszerét használva közelíti meg a kihallgatási helyzetet. Ez mindkét fél számára megkönnyíti a kommunikációt, és nem csupán az ügy megoldásához vihet közelebb, hanem a traumát elszenvedett személy számára is megadja azt az élményt, hogy empátiákkal meghallgatják, és hitelt adnak a szavainak. Ez – a büntetőeljárás kimenetelétől függetlenül – közelebb viheti a gyógyuláshoz.

Felhasznált irodalom

Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings – Guidance on interviewing victims and witnesses and guidance on using special measures (2011). UK, Ministry of Justice. Forrás: www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/legal_guidance/best_evidence_in_criminal_proceedings.pdf (Letöltés: 2018. 06. 22.)

BAUGERUD, Gunn Astrid – JOHNSON, Miriam S. (2017): *The NICHD Protocol: Guide to Follow Recommended Investigative Interview Practices at the Barnahus?* In JOHANSSON, Susanna – STEFANSEN, Kari – BAKKETEIG, Elisiv – KALDAL, Anna eds: *Collaborating Against Child Abuse*

- Exploring the Nordic Barnahus Model*. Palgrave Macmillan. 121–145. Forrás: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-58388-4> (Letöltés: 2018. 06. 27.)
- BÁNYAI Emőke (2016): A trauma szerepe a gyermekvédelemben. *Párbeszéd*, 3. évf. 4. sz.
- BOARDMEN, Justin (2017): *How to More Effectively Interview Traumatized Sexual Violence Victims*. Forrás: www.campussafetymagazine.com/public/interview_sexual_assault_victims/ (Letöltés: 2018. 06. 22.)
- BOYD, Sally (2012): *Wellbeing@School: Building a safe and caring school climate that deters bullying*. Wellington, New Zealand Council for Educational Research. Forrás: www.wellbeingatschool.org.nz/sites/default/files/Wellbeing-at-School-overview-paper.pdf (Letöltés: 2018. 06. 25.)
- ESPELAGE, Dorothy L. – BASILE, Kathleen C. – LEMIS, Ruth W. – HIPPI, Tracy N. – DAVIS, Jordan P. (2018): Longitudinal Examination of the Bullying-Sexual Violence Pathway across Early to Late Adolescence: Implicating Homophobic Name-Calling. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 47, No. 9. 1880–1893. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0827-4>
- GLADDEN, Matthew R. – VIVOLO-KANTOR, Alana M. – HAMBURGER, Merle E. – LUMPKIN, COREY D. (2014): *Bullying Surveillance among Youth: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements. Version 1.0*. Atlanta, GA, National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education.
- Groundbreaking WVCPD Sexual Assault Protocol Drastically Increases Prosecution Rates* (2016). West Valley City Police. Forrás: www.wvc-ut.gov/ArchiveCenter/ViewFile/Item/2635 (Letöltés: 2018. 06. 24.)
- HALDORSSON, Olivia Lind (2017): *European Barnahus Quality Standards Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence. The PROMISE Project series*. Forrás: www.childrenatrisk.eu/promise/wp-content/uploads/2017/06/PROMISE-European-Barnahus-Quality-Standards.pdf (Letöltés: 2018. 06. 27.)
- HEPBURN, Lisa M. – HEMENWAY, David (2004): Firearm availability and homicide: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, Vol. 9, No. 4. 417–440. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(03\)00044-2](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(03)00044-2)
- KRUG, Etienne G. – DAHLBERG, Linda L. – MERCY, James A. – ZWI, Anthony B. – LOZANO, Rafael eds. (2002): *World Report on Violence and Health*. Geneva, World Health Organization.
- KULCSÁR Mónika (2017): A gyermek tanúkenti kihallgatásának specifikumai. *Büntetőjogi Szemle*, 6. évf. 2. sz. 85–91.
- LAMB, Michael E. – ORBACH, Yael – HERSHKOWITZ, Irit – ESPLIN, Phillip W. – HOROWITZ, Dvora (2007): A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child Abuse and Neglect*, Vol. 31, No. 11–12. 1201–1231. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.03.021>
- MILNE, Rebecca – BULL, Ray (2006): Interviewing Victims Of Crime, Including Children and People with Intellectual Disabilities. In KEBBEL, Mark. R. – DAVIES, Graham M. eds.: *Practical Psychology for Forensic Investigations and Prosecutions*. Chichester, Wiley. 7–23. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470713389.ch1>
- MIRRLEES-BLACK, Catriona (1999): *Findings from a new British Crime Survey self-completion questionnaire*. Home Office Research Study 191. London, Home Office. DOI: <https://doi.org/10.1037/e452652008-001>
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2016): *Preventing Bullying through Science, Policy and Practice*. Washington DC, The National Academies Press.

- OLWEUS, Dan (1999): Iskolai zaklatás. *Educatio*, 8. évf. 4. sz. 717–739.
- PARTI Katalin – SCHMIDT Andrea – NÉRAY Bálint – VIRÁG György (2014): TABBY in Internet – Az online bántalmazások volumenének iskolai felmérése és mentorképzés Magyarországon (2010–2014). *Ügyészek Lapja*, 21. évf. 3–4. sz. 47–58.
- PERRY, Bruce D. – SZALAVITZ, Maia (2015): *A ketrecbe zárt fiú*. Budapest, Park.
- TAMÁSI Erzsébet – BOLYKY Orsolya (2014): A távoltartás gyakorlati alkalmazásának körülményei. *Iustum Aequum Salutare*, 10. évf. 4. sz. 51–84. Forrás: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20144sz/03.pdf> (Letöltés: 2018. 05. 09.)
- Trauma-Informed Victim Interviewing (2018)*. Office for Victims of Crime – Training and Technical Assistance Center. Forrás: www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/5-building-strong-cases/53-victim-interview-preparation/trauma-informed-victim-interviewing/ (Letöltés: 2018. 06. 21.)
- TREMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor (2005): *Kriminalisztika*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- Using a Trauma-Informed Approach (2018)*. Office for Victims of Crime – Training and Technical Assistance Center. Forrás: www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/4-supporting-victims/41-using-a-trauma-informed-approach/ (Letöltés: 2018. 06. 21.)
- VIRÁG György szerk. (2005): *Családi iszonyok*. Budapest, OKRI – KJK Kerszöv.
- VIRÁG György – KULCSÁR Gabriella – ROSTA Andrea (2016): Erőszakos bűnözés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 553–601.
- VÖRÖS Viktor – OSVÁTH Péter – AMBRUS Noémi – CSÜRKE József (2009): Trauma és krízis. In CSÜRKE József – VÖRÖS Viktor – OSVÁTH Péter – ÁRKOVITS Amaryl szerk.: *Mindennapi kríziseink*. Budapest, Oriold és Társai. 215–238.
- WINDT Szandra (2005): A családon belüli erőszak statisztikai jellemzői – az 1997 és 2002 között ismertté vált bűncselekmények kriminálstatisztikai elemzése. In VIRÁG György szerk.: *Családi iszonyok*. Budapest, OKRI – KJK Kerszöv. 159–175.

Ajánlott irodalom

- Complex Trauma: Facts for Caregivers (2014)*. National Child Traumatic Stress Network. Forrás: www.nctsn.org/sites/default/files/assets/pdfs/complex_trauma_caregivers_final.pdf (Letöltés: 2018. 06. 24.)
- Global Study on Homicide 2011. Trends, Contexts, Data (2011)*. United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna. Forrás: www.unodc.org/documents/congress/background-information/Crime_Statistics/Global_Study_on_Homicide_2011.pdf (Letöltés: 2018. 05. 09.)
- Global Study on Homicide 2013. Trends, Contexts, Data (2013)*. United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna. Forrás: www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/2014_GLOBAL_HOMICIDE_BOOK_web.pdf (Letöltés: 2018. 05. 09.)
- KULCSÁR Gabriella – PÁSZTOR Attila (2007): A gyermek-tanúvallomások információtartalmának torzulási lehetőségei a gyakorlat tükrében. *Rendészeti Szemle*, 55. évf. 5. sz. 82–98.
- Safe and Supportive School Communities Working Group (2018): *What works?* Forrás: <https://bullyingnoway.gov.au/PreventingBullying/WhatWorks> (Letöltés: 2018. 06. 25.)

Vákát oldal

Vagyon elleni bűncselekmények

Rózsa Sándor – Barabás A. Tünde

1. Fogalmi keretek

A vagyon elleni bűncselekmények fogalmi meghatározása nem egységes a bűnügyi tudományokban. A kutatásokban alkalmazott kriminológiai nézőpont szűkebb értelemben vett megközelítése csak azokat a vagyoni viszonyokat sértő bűncselekményeket foglalja magában, amelyek nem tartalmaznak személy elleni erőszakot. A tágabb értelemben történő meghatározások azonban nemcsak a személyi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekményeket, hanem a gazdasági élettel összefüggő vagyon elleni bűncselekményeket, illetve a számítógépes bűncselekményeket is felölelik. (KORINEK 2010) A vagyon elleni bűncselekmények büntetőjogi besorolása sokszor eltérő szerveződést mutat, hiszen egy bűncselekmény egyidejűleg akár több értéket is sérthet, illetve a bűncselekmények újabb típusai (például az új technológiákhoz köthető bűncselekmények) csak később jelennek meg a büntető törvénykönyvben.

A vagyon elleni bűncselekményeket a hatályos büntető törvénykönyvünk három fejezetben tárgyalja: a vagyon elleni erőszakos (XXXV.), a vagyon elleni (XXXVI.), valamint a szellemi tulajdonjogot sértő (XXXVII.) bűncselekmények körében. Jelen fejezetben a vagyon elleni bűnözés főbb jelenségeit a hatályos Btk.-szabályozás mentén, de kriminológiai szempontból vizsgáljuk, és eltérő kategorizálást alkalmazunk. 1. Az első csoportba a lopáson alapuló bűnözés körébe tartozó lopás és egyes fajtái, valamint az orgazdaság tartozik. *Kriminológiai értelemben lopásról* akkor beszélünk, ha valaki szándékosan és jogtalanul más személyes tulajdonát elveszi, eltulajdonítja. Az ilyen vagyon elleni bűncselekmények nem tartalmaznak személy elleni erőszakot és megtévesztést sem, hiszen bűncselekmény a károsult jelenléte, tudta nélkül történik. Ilyen például a zseblopás, a bolti lopás vagy a gépjárműlopás. 2. A második csoportba a megtévesztésen (csaláson) alapuló vagyon elleni bűncselekmények tartoznak, amelyek során az elkövető mások „becsapásával” jut jogtalan haszonhoz. Ilyen gyakran előforduló bűncselekmény például a sikkasztás, az internetes csalás¹ vagy a hitelkártyacsalás. 3. A harmadik csoport, a *rongálásos* vagyon elleni cselekmények tárgya lehet a személyi tulajdont képező ingatlan vagy ingóság (például autó), amelynek megromlásával vagy megsemmisítésével kár keletkezik. 4. A negyedik csoport, a *vagyon elleni erőszakos bűncselekmények* egyik leggyakrabban megjelenő formája a *rablás*, amely nemcsak a vagyon megszerzésére irányul, hanem személy elleni erőszakot is tartalmaz. 5. A *gazdasági élettel összefüggő* vagyon elleni bűncselekmények

---

¹ Erről lásd részletesen Kiss Tibor *Kiberbűnözés* című fejezetét.

körébe olyan illegális tevékenységek kerülnek, mint például a piramisjáték vagy a korrupciós bűncselekmények.²

A vagyon elleni bűncselekmények egyértelmű osztályozását nemcsak az adott bűncselekmény komplexitása vagy a vizsgálati nézőpont nehezíti, hanem a kultúrába ágyazottsága, a folyamatos változása és az új csúcstechnológiát felhasználó bűncselekménytípusok megjelenése is. Számos speciális vagyon elleni bűncselekmény csak egy adott kultúrkörben vizsgálható.

Ilyen például az Amerikai Egyesült Államokban gyakori postaláda-baseball, amelynek során általában fiatalok szórakozásból a baseballhoz hasonlóan pontokat gyűjtve, mozgó autóból baseballütővel próbálják eltalálni az útszéli postaládákat. Mivel sokaknak a postai kézbesítés igen fontos kommunikációs forma (például számlák, fizetési csekkek), így ennek rongálása jelentős károkat okoz.

Komoly kihívást jelentenek az új virtuális fizetésre használható eszközökkel (például bitcoin) történt visszaélések, mivel az ilyen eszközöknek nincs kibocsátójuk, nem tartoznak egyetlen ország hatóságának, jegybankjának felügyelete alá sem, és nincsenek rá vonatkozó megfelelő felelősségi, garanciális és kárviselési szabályok. A bitcoin jogi státusza jelenleg heves vita tárgyát képezi a jogalkalmazásban és a szakirodalomban. Konkrét szabályozás jelenleg nem létezik rá sehol a világon, a virtuális fizetési rendszer így egyfajta jogi „szürke zónában” helyezkedik el. (ESZTERI 2017)

„A joggyakorlat egyre bővül, még rengeteg a tisztázatlan kérdés. [...] David Hedqvist Svédországban tervezett beindítani egy vállalkozást, amely a honlapján keresztül hivatalos nemzeti deviza és bitcoin váltásával foglalkozna. A vállalkozás szolgáltatásának ellenértéke jutalék lenne. A svéd adóbizottság feltételes adómegállapítás során a tevékenységet áfa mentesnek ítélte meg. Ezen döntéssel a svéd adóhatóság nem értett egyet, előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel az Európai Bíróság elé terjesztette az ügyet, mely arra a döntésre jutott, hogy a bitcoin virtuális devizának nincs más célja, mint hogy fizetőeszközként használják és egyes gazdasági szereplők elfogadják azt, ezért indokolt az áfa mentesség alkalmazása a bitcoin és a hagyományos devizák átváltására irányuló szolgáltatások esetén is. Ezen döntés megszületését követően áttörés történt, ugyanis a kriptovaluták nyilvántartása és a tranzakciók adózása lényegesen egyszerűsödött, egyértelműbbé vált az Európai Unió, így Magyarország területén is. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy ez csak elsőfokú döntés, de az EU jogalkotási története azt mutatja, hogy a főtanácsnok véleménye a hatósági előírások egyfajta elővetítése.”³

² Ez utóbbi kérdéskörrel részletesen lásd Köhalmi László *Fehérgalléros bűnözés. Gazdasági bűnözés. Korrupciós bűnözés* című fejezetét.

³ A XXI. századi arany – avagy a kriptopénz forradalma. *Arsboni*, 2019. június 11. <https://arsboni.hu/a-xxi-szazadi-arany-avagy-a-kriptopenz-forradalma/> (Letöltés: 2019. szeptember 6.)

2. A vagyon elleni bűncselekmények előfordulási gyakorisága

A bűncselekmények időbeli alakulását vizsgáló nemzetközi szakirodalmi összehasonlításokat meglehetősen óvatosan kell kezelnünk, hiszen az egyes országokban alkalmazott csoportosítások és bűnügyi statisztikák sokszor eltérő metodikával készülnek. A bűnügyi statisztikák két legfontosabb adatgyűjtési módszere a hivatalos szervek által regisztrált adatközlésen (például nyomozó hatóság, bíróság, büntetés-végrehajtás), illetve a lakosság körében végzett úgynevezett áldozatfelméréseken (*victim survey*) alapul.⁴ Általában a két módszer közötti eltérésekből becslik a feltáratlan, látens bűnözést.

Aebi és Linde (2012) a nyugat-európai országok 1990 és 2007 közötti bűnügyi statisztikáit vizsgálta, többféle módszer kombinációját (rendőrségi, bírósági és büntetés-végrehajtási statisztikák) alkalmazva. Eredményeik szerint a vagyon elleni bűncselekmények 1990 elejétől tapasztalt növekedése megállt, és a 90-es évek közepétől évről évre folyamatosan csökken. Az erőszakos bűncselekményekről azonban ez nem mondható el, mivel azok száma folyamatosan növekvő tendenciát mutat.

Az Európai Unió statisztikai hivatala, az Eurostat,⁵ a tagállamok 2007 és 2012 közé eső bűnügyi statisztikáit gyűjtötte össze és elemezte. Bár összességében mind az erőszakos, mind a vagyon elleni bűncselekmények enyhén csökkenő tendenciát mutatnak, a hivatal is elismeri, hogy az országokban alkalmazott eltérő definíciók és néhány ország évenkénti statisztikáiból néhol szélsőségesen kiugró bűncselekményfajták az adatok minőségi problémáit és az összehasonlítások nehézségét jelzik. A betöréses lopások száma a 2007 és 2012 közötti időszakban, a 28 tagállam eredményeit összesítve, 14%-os növekedést mutatott. A legnagyobb növekedés Görögországban (76%) és Spanyolországban (74%), míg a legnagyobb csökkenés Litvániában (-36%) és Szlovákiában (-29%) volt.

A részletes hazai bűnügyi statisztikákat a Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztálya 2010-től elérhetővé tette. A Bűnügyi Statisztikai Rendszerből (BSR)⁶ lekérdezett ismertté vált egyes vagyon elleni bűncselekmények számának alakulását 2013 és 2017 között az 1. táblázat szemlélteti. A táblázatból jól látható, hogy a bűncselekmények előfordulási gyakorisága összességében szinte majdnem minden bűncselekménytípusnál csökken. Az adatok monoton csökkenése egy viszonylag megbízható tendenciának fogható fel, hiszen csak néhány esetben találunk kiugró értékeket: például a csalás esetében 2016-ban és 2017-ben. Egyértelműen növekvő tendenciát csak az *információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásnál* láthatunk, más esetekben a növekedés nem monoton, vagy az előfordulási gyakoriságok olyan csekélyek, hogy nem vonható le belőlük megbízható következtetés. Az előfordulási gyakoriságokból láthatjuk, hogy az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények közül a leggyakrabban előforduló típus a *lopás* és a *csalás*. E két bűncselekménytípus az összes vagyon elleni bűncselekménynek több mint 80%-át teszi ki. Az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények – a nemzetközi

⁴ Az Amerikai Egyesült Államokban lakossági mintán már 1973 óta végeznek áldozati felméréseket (*National Crime Victimization Survey – NCVS*), amelynek keretében évente kb. 225 ezer embert kérdeznek meg. Európában az *International Crime Victims Survey (ICVS)* több mint 40 ország bevonásával készít áldozatfelméréseket. Ebben két alkalommal (1996 és 2000) hazánk is részt vett.

⁵ European Commission Statistical Database. Forrás: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained> (Letöltés: 2020. 02. 18.)

⁶ Forrás: <https://bsr.bm.hu> (Letöltés: 2020. 02. 18.)

eredményekhez hasonlóan – *több mint felét teszik ki az összes ismertté vált bűncselekménynek*. Ez az arányszám az 1. táblázat utolsó sorában látható eredmények alapján azonban enyhén csökkenő tendenciát mutat (63,1% vs. 53,4%). Ha a regisztrált bűnelkövetők számának alakulását az elmúlt húsz év távlatában vizsgáljuk, szintén egyértelműen csökkenő tendenciát kapunk. Ez azonban összefügg a regisztrált bűncselekmények összességének csökkenésével, és arányát tekintve a bűncselekménycsoport részesedése az összbűnözésből alapjaiban nem változik.⁷

Érdeemes megjegyezni, hogy az ismertté vált (regisztrált) bűncselekmények statisztikai adatainak megbízhatóságát számos tényező befolyásolja, és az ilyen bűnügyi adatok világszerte rengeteg kritikát kapnak.⁸ A becslések szerint a megtörtént bűncselekmények fele rejtve marad, és nem jelennek meg a bűnügyi statisztikákban. Az Angliára és Walesre kiterjedő regisztrált bűncselekmények gyakoriságát már több mint tíz éve összevetik az évenként végzett lakossági felmérések eredményeivel.⁹ A lakossági felmérésbe több tízezer embert vonnak be, akiktől személyes interjú keretében kérdezik meg, hogy az elmúlt év során követtek-e el ellenük bármilyen bűncselekményt. A lakossági felmérés és a hivatalos bűnügyi statisztikák eredményeinek évről évre történő összevetése megerősítette, hogy a ténylegesen elkövetett bűncselekmények mintegy 60%-a rejtve marad, nem kerül bele a hivatalos statisztikákba. Ez az arány jelentős eltéréseket mutat az egyes bűncselekménytípusok esetében. A legjelentősebb feltáratlanság a szexuális erőszak területén mutatkozik, hiszen sok esetben az áldozatok nem tesznek feljelentést. A gépjárműlopások esetében a hivatalos bűnügyi statisztikák viszonylag jók, mivel a biztosítási szerződések miatt a tulajdonosnak érdeke, hogy rendőrségi vizsgálat induljon.

A hazai bűnügyi statisztikákkal kapcsolatosan is megfogalmazható néhány kétely. A feltáratlan, látens bűncselekmények száma – a nemzetközi adatokhoz hasonlóan – feltehetően hazánkban is magas, különösen olyan áldozat nélküli vagy közös megegyezésen alapuló bűncselekmények esetében, mint például a korrupció, vagy a kábítószerrel való visszaélés. Az évenkénti adatok összehasonlítását megnehezítik az újabb definíciók és csoportosítások, illetve a jogszabályi változások (például a vagyoni kárt okozó cselekmények értékhatárának változása vagy az értékek egybefoglalása, többrendbeli bűncselekmények). Mindezek mellett a bűnügyi statisztikák nem az aktuális helyzetet tükrözik, mivel a nyomozási és a bírósági szakasz időbeni elhúzódása miatt bizonyos bűncselekmények sokszor csak néhány éves késéssel jelennek meg a statisztikákban. (Kó 2016)

⁷ *Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről* 2015. Forrás: <http://ugyveszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf> (Letöltés: 2020. 02. 18.)

⁸ Lásd erről bővebben Kó József *Bűnözés Magyarországon és nemzetközi szinten* című fejezetét.

⁹ *Crime Survey for England and Wales*. Forrás: www.crimesurvey.co.uk (Letöltés: 2020. 02. 18.)

1. táblázat
Az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények számának alakulása
Magyarországon 2013 és 2017 között

	2013	2014	2015	2016	2017
Vagyon elleni erőszakos bűncselekmények					
Rablás	2 298	1 954	1 443	1 141	853
Kifosztás	2 013	1 935	1 926	1 770	1 534
Zsarolás	645	533	387	344	255
Önbíráskodás	606	550	502	406	348
Vagyon elleni bűncselekmények					
Lopás	167 657	141 625	111 446	92 149	78 311
Rongálás	9 210	8 441	7 297	6 889	6 478
Sikkasztás	4 332	4 634	2 769	2 657	2 452
Csalás	37 345	33 362	31 976	43 383	22 197
Gazdasági csalás	0	1	0	2	2
Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás	250	1 398	2 176	3 409	4 467
Hütlenné válás	81	87	101	111	36
Hanyag kezelés	6	7	3	2	3
Jogtalan elsajátítás	1 081	1 333	1 615	1 593	1 666
Orgazdaság	1 034	1 191	1 166	793	612
Jármű önkényes elvétele	1 056	1 119	985	953	963
Uzsora-bűncselekmény	320	126	87	40	44
Szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények					
Bitorlás	2	1	0	1	0
Szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése	10 309	5 785	1 060	1 073	575
Védelmet biztosító műszaki intézkedés kijátszása	10	16	26	5	2
Jogkezelési adat meghamisítása	0	0	0	1	0
Iparjogvédelmi jogok megsértése	31	209	224	249	229
Vagyon elleni bűncselekmények összesen	238 286	204 307	165 189	156 971	121 027
Összes ismertté vált bűncselekmény	377 829	329 575	280 113	290 779	226 452
A vagyon elleni bűncselekmények aránya az összes ismertté vált bűncselekményhez viszonyítva (%)	63,1	62,0	59,0	54,0	53,4

Forrás: BSR 2018

3. A vagyon elleni bűncselekmények motivációi, magyarázó elméletei

Bár a vagyon elleni bűncselekmények elsődleges motivációja az anyagi haszonszerzés, sokszor jelentős szerepet tölt be a társas befolyásolás, az élménykeresés vagy a bosszú. A bűncselekményből szerzett jövedelem eltérő célokat szolgálhat. Számos bűnelkövető

a megszerzett pénzt alkoholra, kábítószerre vagy költséges életvitelének fenntartására fordítja, de akadnak olyan megélhetési bűnözők is, akik ételre vagy számlák befizetésére költik a lopásból és betörésből származó összeget. (BARABÁS et al. 2014) A vagyon elleni bűncselekmények oki háttértényezőinek vizsgálata alapján a kriminológiával foglalkozó szakemberek általában a következő négy jól elkülönülő típust különböztetik meg: *alkalmi, létfenntartó, egzisztenciateremtő és eszköz jellegű*. Az alkalmi jellegű bűncselekmények jellemzője, hogy a bűnelkövető akkor követi el tettét, ha arra alkalma adódik. A munkanélküliek és hajléktalanok körében igen gyakoriak az alapvető szükségletek fenntartásáért elkövetett bűncselekmények, de bizonyos értelemben idesorolhatók a drog- és alkoholfüggők által elkövetett lopások is, amelyek az alkohol vagy a kábítószer megvásárlását biztosítják. Ettől elkülöníthetők azok a bűncselekmények, amelyek egy magasabb egzisztenciális helyzet vagy társadalmi pozíció elérését és fenntartását szolgálják (például fényűző életvitel, luxusautók). Egy külön csoportba rendezhetők azok a vagyon elleni bűncselekmények, amelyek valamilyen eszköz megszerzésére irányulnak (például fegyver, bankkártya), amelyek segítségével másik bűncselekmény is megvalósítható.

A különböző bűnelkövetői csoportok tudományos igényű vizsgálatai az 1970-es években kezdődtek Amerikában. E kutatások már megpróbálták szakítani azzal az általános nézettel, hogy minden bűncselekményt a deviancia felől értelmezzenek. A kutatók nemcsak arra voltak kíváncsiak, hogy a bűnelkövetők miért érznek ellenállhatatlan kényszert a szabályok áthágására és a szociális normák megsértésére, hanem arra is, hogy a *környezet, a lehetőségek és a döntési stratégiák* milyen szerepet játszanak a bűncselekmény folyamatában. A lehetőségelmélet központi elve, hogy a tolvaj vagy betörő akkor követi el a bűncselekményét, ha arra alkalma adódik. Ha egy adott területen a lehetőségek megnövekednek, akkor várhatóan a lopások és a betörések is megsokszorozódnak. A bűnelkövető motivációja nem elegendő a bűncselekményhez, ehhez megfelelő alkalomra (szituációra) is szükség van.

A *Cornish és Clarke* (2008) által lefektetett, a racionális választást előtérbe helyező elmélet középpontjában a bűnelkövető személyes döntési folyamata áll, amelynek során a feltételezett haszon mértéke, a vállalt rizikó és a befektetett erőfeszítés együttese határozza meg a szándékos bűnelkövetői magatartást. Ennek alapján a tolvajok és betörők minden bűncselekmény elkövetése előtt egyfajta költség-haszon elemzést végeznek, és a döntéseikben a környezeti feltételek is nagymértékben szerepet játszanak. A haszon sokszor nemcsak pénz vagy valamilyen vagyontárgy lehet, hanem akár a feszültség és a kockázat élményének átélése is. Az árat leginkább a lebukás veszélye vagy a büntetés mértéke határozza meg. Fontos megjegyezni, hogy a döntési folyamatban és a választásban a bűnelkövető kognitív jellemzői, előzetes tapasztalatai és a rendelkezésre álló információk kezelése alapvető szerepet játszanak. (AANTJES 2012)

A lehetőségelméletre épül *Cohen és Felson* (1979) rutintevékenység-megközelítése, amelynek magyarázó modellje három elemet tartalmaz: 1. lehetséges elkövető; 2. megfelelő célpont; valamint 3. a célpont felügyeletlensége. A bűncselekmény akkor következik be, ha a motivált betörő olyan alkalmas célpontot talál, amelyet nem őriznek megfelelően, vagyis a lopás vagy a betöréses lopás végrehajtható. A megközelítés elnevezése arra utal, hogy a bűnelkövetők a mindennapi tevékenységeik során (például munkába járás, szórakozás, napi ügyek intézése) kerülnek kapcsolatba a megfelelő áldozatokkal és célpontokkal. Ez a megközelítés kiváló magyarázatot adott a 60–70-es években az Egyesült Államokban és Európában megnövekedett vagyon elleni bűncselekményekre.

Brantingham és Brantingham (1993) a fenti elméletekhez szorosan kapcsolódó megközelítést dolgoztak ki, amelynek középpontjában az általános tevékenységek térbeli elhelyezkedése áll. A modell főbb elemei a csomópontok, az utak és a végpontok. A „csomópontok” azokat a helyeket foglalják magukban, ahol az emberek összejönnek, csoportosulnak, például lakókörnyezet, munkahely, üzletközpont, szórakozóhely, iskola. (KORINEK 2010) Az „utak” a csomópontok közötti útvonalakat jelentik, amelyeket az emberek napi rendszerességgel bejárnak. Az „útvonalak” mentén a bűnelkövetőknek lehetőségük van a potenciális helyek és áldozatok alapos megfigyelésére, információk gyűjtésére, amit a későbbiek során a kínálkozó lehetőségek megragadásával ki is használhatnak. A Brantingham szerzőpáros vizsgálati eredményei rámutattak arra, hogy a betörések a csomópontok és a csomópontok közötti útvonalak mentén koncentrálnak. A modell harmadik eleme a „végek”, amely kifejezés az emberek normális lakóterének szélső határát jelöli. Ezeket a pontokat gyakran a lakókörnyezet struktúrája vagy a tömegközlekedés végállomásai határozzák meg. A „végeken” túli terület a bűnelkövető számára ismeretlen, itt sokkal könnyebben azonosíthatják őt gyanús idegenként, ami a lebukás kockázatát jelentősen megnöveli.

4. Lopáson alapuló vagyon elleni bűncselekmények

4.1. Lopás és betöréses lopás

A vagyon elleni bűncselekmények leggyakrabban megjelenő és legősibb formája a *lopás*, amely mások tulajdonának szándékos és jogtalan elvételét jelenti. A Btk. 370. §-a szerint „(1) Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el”. Hazánkban jelenleg az 50 000 forint a választóvonal a szabálysértés és a bűncselekmény között. Az 500 000 forintig terjedő *kisebb értékű lopást* két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munka vagy pénzbüntetéssel sújthatják, de például 5–50 millió forint közötti *jelentős értékű lopás* esetén a büntetés egytől öt évig terjedő szabadságvesztés. Az ilyen bűncselekmények nem tartalmazznak személy elleni erőszakot. A más birtokában lévő tárgyak megszerzése történhet valamilyen betöréses vagy zárfeltöréses módszer alkalmazásával vagy e nélkül. A *betöréses lopás* esetében tehát két jogsértés is megvalósul, a jogtalan behatolás és a jogtalan elvétel. A betöréses lopást a köznyelvben gyakran csak betörésnek nevezik, pedig nem minden jogtalan behatolás jelent egyidejűleg lopást is. Bár kriminológiai nézőpontból a lopás és a betöréses lopás megkülönböztetése fontos, ennek ellenére a Btk. vagyon elleni bűncselekményei között nem szerepel a betörés vagy a betöréses lopás kifejezés.

A jogtalan behatolásokat gyakran további három csoportra szokták felosztani: 1. fizikai erőszakkal történő behatolás; 2. fizikai erőszak alkalmazása nélküli jogtalan behatolás; 3. fizikai erőszakkal történő behatolási kísérlet. Az erőszak nélküli jogtalan behatolások körébe tartozik a nyitott ajtón vagy ablakon történő *besurranás*. A fenti kategóriák kiegészítéseként érdemes megemlítenünk a hazánkban is gyakori *trükkös lopásokat*, amelyek során a jogtalan behatolás érdekében tolvajok az áldozat jóhiszeműségét kihasználva, a figyelem különféle módon történő tudatos elterelésével segítik elő a lopást. A trükkös lopások sikere a tolvajok leleményességén múlik, így a trükkök tárháza változatos. Akadnak, akik rosszulnéveltségükkel, valamilyen szolgáltató szakemberének (például gázóra-leolvasó,

telefonszerelő), orvosnak, rendőrnek adják ki magukat, vagy az autó kerekét szúrják ki, esetleg nem létező műszaki hibára hivatkoznak, hogy a figyelmet elterelve lopni tudjanak.

A nemzetközi bűnügyi statisztikák szerint a betörés előfordulási gyakorisága kb. harmada a lopások számának. Az ismertté vált lopások hazánkban (1. táblázat) az összes vagyon elleni bűncselekménynek mintegy 65–70%-át teszik ki, az összes ismertté vált bűncselekménynek pedig a 35–45%-át alkotják az elmúlt évek (2013–2017) adatait figyelembe véve.

Mivel a vagyon elleni bűncselekmények kriminológiai nézőpontból sokszínűek, meg lehetőségen nehéz egységes magyarázó elméletben tárgyalni például a csalást, a betöréses lopást vagy a hűtlen kezelést. Éppen ezért a jelen fejezetben főként csak a vagyon elleni bűncselekmények egyik leginkább kutatott típusának, a betöréses lopásnak a főbb magyarázó elveit és osztályozási szempontjait mutatjuk be.

4.1.1. A betörés helyszínválasztásának szempontjai

A motiváció szükséges, de nem elégséges feltétel egy bűncselekmény elkövetéséhez. Még egy mindenre elszánt betörőnek is elsőként egy sebezhető célpontot kell választania, ahová feltűnés nélkül behatolhat. *Wright és Decker* (1994) betörőkkel folytatott interjúk segítségével az alábbi jellemzőket gyűjtötték össze, amelyekkel egy lehetséges betörési helyszínnek rendelkeznie kell:

- Ne tartózkodjanak a lakásban (a különböző kutatási eredményeket alapul véve a betörők kb. 90%-a nem kísérel meg a betörést olyan helyre, ahol a lakók otthon vannak).
- A környező házakból vagy lakásokból ne lássanak rá a kiválasztott helyszínre.
- Legyen a környék olyan, ahol a betörő nem tűnik gyanús idegennek.
- A házba vagy lakásba történő bejutás viszonylag egyszerű legyen.
- Legyen benn megszerezhető érték.

Több vizsgálati eredmény is igazolja, hogy a bűnelkövetők kiváló érzékkel sajátítják el és ismerik fel azokat a környezeti jelzéseket, amelyek egy potenciális helyszínről releváns információkat szolgáltatnak. (BRANTINGHAM–BRANTINGHAM 1981; BENNETT–WRIGHT 1984) A különböző környezeti jelzések kombinációi a tapasztalat és a tanulási folyamat segítségével tökéletesednek, és biztosítják a „jó helyszín” kiválasztását. A későbbi helyszínválasztásnál ezek a környezeti jelzések sablonként működnek. Ezek a sablonok nem pusztán egy egyszerűen felsorolható lista elemei, sokkal inkább tapasztalatokon nyugvó átfogó képek, intuitív mentális sémák, amelyekről a tapasztalt bűnözők sokszor csak úgy beszélnek, hogy „a megérzés”.

Bennett és Wright (1984) fogvatartottakkal végzett interjúk alapján azt kapták, hogy a megkérdezettek mintegy háromnegyede egymásra épülő döntéshozatali folyamatról számolt be. Elsőként az elhatározás születik meg, amit a lehetséges helyszín felkeresése, a „terepszemle” követ. A szakirodalomban általában a döntési stratégiák következő három fő komponensét szokták megkülönböztetni: 1. a feltételezett haszon mértéke; 2. a rizikó és 3. a befektetett erőfeszítés. A kutatási eredmények alapján a bűncselekmény végrehajtását

leginkább a feltételezett haszon mértéke határozza meg, mintsem a büntett lehetséges büntetőjogi következményeinek számbavétele (például letartóztatás vagy börtönbüntetés).

Érdemes kitérnünk azokra a bűnelkövetőkre is, akik bűncselekményeiket kevésbé tervezik meg, nem gyűjtenek előzetes információkat, hanem az alkalom kínálta lehetőségeket ragadják meg. Ilyen esetekben a bűnelkövetők sokszor nem is rendelkeznek előzetes motivációval, hanem a pillanatnyi lehetőséget kihasználva döntenek. Fontos azonban megjegyezni azt is, hogy az alkalom kínálta lehetőségek megragadása sok esetben a jól átgondolt bűncselekményeket végrehajtó professzionális bűnelkövetőkre is jellemző. Az ilyen profi bűnözők gyakorlatilag nyitott szemmel járják az utcákat – sokszor csak információkat gyűjtenek –, és az adódó helyzeteket nyomban felismerik és ki is használják.

A kiszemelt helyszín és a bűnelkövető lakóhelyének távolsága több szempontból is fontos. A bűnelkövető mozgástere gyakran korlátozott, hiszen számolnia kell azzal, hogy ismeretlen helyen könnyen kiszúrhatják a helybeliek, így sokszor olyan helyek jöhetnek számításba, ahol a betörő már rendelkezik némi helyismerettel. Mindezek mellett az utazás (például tömegközlekedés, gépkocsi), a betöréshez használt szerszámok vagy a zsákmány szállítása szintén nehézséget vagy rizikótényezőt jelenthetnek. Arra is gondolniuk kell, hogy az éjszakai betörések során a közúti ellenőrzés fokozottabb, a kihelyezett térfelügyelő kamerákon feltűnőbbek az éj leple alatt gyanúsán tevékenykedők. Az empirikus kutatások (WILES–COSTELLO 2000; HEARNDEN–MAGILL 2004; BARABÁS et al. 2014) azt igazolják, hogy a betörések és az elkövetők lakóhelye közötti távolság az esetek legnagyobb részében nem haladja meg a hat kilométert. Fontos megjegyeznünk, hogy a fentiekben megfogalmazott általánosításokat nagyon óvatosan kell kezelni, mivel a lakóhely és a büntett helyszíneinek távolságát számos kulturális, szociodemográfiai és technikai tényező befolyásolhatja. Mivel a betörések preferált helyszínei általában olyanok, amelyekről a bűnelkövető előzetes ismeretekkel rendelkezik, kézenfekvő, hogy az ilyen helyek a betörők szokásos útvonalain találhatóak, amelyek környékét akár napi rendszerességgel bejárják, például a lakóhely és a munkahely közötti útszakasz. (BENNETT–WRIGHT 1984; WEISEL 2004)

4.1.2. A betörők osztályozása

A betörők különböző jellemzőit megragadó osztályozások, tipológiák nemcsak a bűnüldözésben használhatók fel, hanem hasznos támpontul szolgálhatnak a bűncselekmények megértésében, a motivációk feltárásában, az elítéltek fogva tartási körülményeinek megválasztásában (például biztonsági fokozatok) vagy a bűnelkövetőkkel végzett terápiás munkaterv felállításában.

Úttörő munkának számít *Edwin Sutherland* műve a „hivatásos tolvaj” típusáról, amelyben a következő jegyekkel jellemzi a foglalkozásszerűen lopásból élőket: jól fejlett technikai készségekkel rendelkeznek, amelyeket rendszerint más profiktól tanulnak, inkább az eszköket és a beszédkészségüket használják, mintsem a fizikai erőszakot; rendszerint egy szűkebb területre specializálódnak; megkülönböztetett „tolvajnyelvet” használnak; sajátos viselkedést szabályzó normáik vannak; tetteiket megideologizálják; szervezettek, egymással együttműködnek, a csoporthoz lojálisak, a közös ellenség a törvény; számukra a beségység a legnagyobb bűncselekmény. (SUTHERLAND 1937) Ezzel szemben az amatőr tolvajoknál hiányzik a tervszerűség és a kifinomult végrehajtás; többnyire alkalmi elkövetők;

bűncselekményeiket általában a lakóhelyükhöz közel követik el; fiatalok; nem szentelnek kellő figyelmet a kockázat és nyereség arányának. (REPPETTO 1974; SHOVER 1985)

Az egyszerű benyomásokon és megfigyeléseken alapuló korai osztályozásokat az utóbbi években felváltotta az empirikus alapokra helyezett és statisztikai módszerekkel végrehajtott elemzés. *Vaughn és munkatársai* (2008) az amerikai Colorado állam egyik börtönében 456 betörő bűnözői élettörténeti adatain és az elkövetett bűncselekmények jellegzetességein végzett statisztikai elemzés során a következő négy betörőtípust különböztetnek meg: 1. bűncselekményekre nyitott kezdők; 2. csavargó betörők; 3. kábítószer-orientált betörők; 4. szexuális ragadozók. A *bűncselekményekre nyitott kezdők* csoportjába tartozó bűnelkövetők többsége még nem rendelkezett nagy bűnelkövetői karrierrel, és összességében fiatalabbak voltak, mint a többi csoportba tartozó bűnelkövetők. További jellemzőjük, hogy az általuk elkövetett bűncselekmények igen változatosak voltak, és úgy tűnt, hogy náluk még nem alakult ki egy adott bűncselekménytípusra történő specializálódás. A *csavargó betörők* csoportját főként a koldulásból és csavargásból élő bűnelkövetők alkották, akik a megélhetésért (például élelem, szállás a téli hónapokban) követtek el lopásokat és betöréseket. Az idesorolt személyek körében fordult elő leggyakrabban valamilyen pszichés megbetegedés, és általában ők nem rendelkeznek a munkavállaláshoz szükséges iskolázottsággal és készségekkel. A harmadik csoportba azok a többnyire *kábítószerfüggő betörők* kerültek, akik a betöréseikből próbálták biztosítani a kábítószeradagjuk megvásárlásához szükséges összeget. A csoport főbb jellemzői között a különböző álnevek használata, a tetest fedő tetoválások, a lőfegyverrel való visszaélés vétsége és a tiltott fegyverviselés, valamint a gyakori kábítószer-birtoklásért történő letartóztatások emelhetők ki. A *szexuális ragadozóknak* elnevezett csoportba a legveszélyesebb bűnelkövetők kerültek, akik folyamatosan vagyon elleni és a legkülönfélébb erőszakos bűncselekmények (például rablás, testi sértés, nemi erőszak, prostitúció és lányok futtatása) tucatjait követték el. A bűnelkövetői karrierjük korán indult, az idesorolt betörők bűncselekményei sokszor szexuális indíttatásúak voltak.

Fox és Farrington (2012) kutatásuk során 405 betöréses bűncselekmény főbb jellemzőit gyűjtötték össze. Elsőként a bűnelkövetői karrier indikátorain készitettek elemzést, amelybe olyan változókat vontak be, mint például a korábbi bűncselekmények száma, az első bűncselekmény ideje, kábítószer-használattal összefüggő bűncselekmények, lopás, erőszakos bűncselekmények, a tettesnek volt-e bűntársa, ismerte-e az áldozatot. A szerzők látens osztályozási elemzés segítségével a következő négy csoportot azonosították: 1. kezdők, 2. ritkán betörők, 3. gyakran betörők, 4. krónikusak.

A teljes vizsgálati minta mintegy 40%-a a *kezdő* csoportba tartozott. Legtöbbjük semmilyen előzetes bűncselekménnyel nem szerepelt a rendőrségi nyilvántartásban, többségük bűntársként vett részt a betörésben, és az áldozataikat többnyire nem ismerték. A *ritkán betörők* csoportjába már tapasztaltabb betörők kerültek, 90%-uk már szerepelt a rendőrségi nyilvántartásban, de bűncselekményeik idejét tekintve viszonylag újak, hiszen csak egy-két felderített betörés köthető hozzájuk, és az is csak az elmúlt 5 év távlatában. Ezt a csoportot a teljes minta 27%-a alkotta, és a korábbi bűncselekményeiknél betörés és kábítószerrel való visszaélés is megtalálható volt, az első bűncselekményeik többnyire a serdülőkor végén történtek. A „ritkán betörő” elnevezést azért kapták, mert az elmúlt években feltehetően csak néhány alkalommal követtek el bűncselekményt. A *gyakran betörők* csoportjánál az előzőekhez hasonlóan szintén az elmúlt 5 év volt kritikus periódus, de ők ebben az időszakban kettőnél több bűncselekményt hajtottak végre: 84%-uk három vagy annál több felderített

bűncselekményben is részt vett az elmúlt néhány évben. A korábban elkövetett deliktumaik között leginkább a betörés szerepelt, a kábítószerrel való visszaélés pedig minden negyedik személynél merült fel. A teljes minta 14%-át tartalmazó csoport korábbi bűncselekményei között azonban erőszakos bűncselekmények szinte egyáltalán nem voltak. A bűncselekmények kezdete az előző csoporthoz hasonlóan a serdülőkorra tehető. Valamennyi közül itt számoltak be legnagyobb arányban (73%) bűntársakról, és itt volt a legkisebb azok aránya, akik az áldozatot ismerték (18%). Végül a teljes minta 19%-át magába foglaló *krónikus csoport* legfőbb jellemzői közül a betörések rendkívül magas arányát és a legkülönfélébb bűncselekményekkel terhelt bűnelkövetői karriert kell kiemelni, ami már többnyire a korai serdülőkorban megkezdődik. Valamennyi csoport közül itt fordult elő legnagyobb arányban erőszakos bűncselekmény és kábítószerrel való visszaélés a korábbi bűncselekmények között. Az esetek több mint háromnegyedében a bűnelkövető egyedül, bűntárs nélkül dolgozott, és az esetek felében ismerte az áldozatot.

Másodikként a bűnelkövető szociodemográfiai és fizikai jellemzőin végeztek látens osztályozási elemzést. Az elemzésbe bevont indikátorok az alábbiak voltak: faji hovatartozás, nem, életkor, szem- és hajszín, testmagasság és testsúly. Az elemzés során a következő négy csoport különült el: 1. fehér férfiak, 2. fiatal fehérek, 3. idősebb színes bőrű férfiak és 4. kisebbségi csoportba tartozó fiatalok.

A harmadik látens osztályozási elemzésbe a bűncselekmény főbb jellemzőire utaló indikátorok kerültek: a behatolás módja, szerszámhasználat, a szerszám hátrahagyása a bűncselekmény helyszínén, helyszíni bizonyítékok, az ellopott tárgyak, a bűncselekmény elsődleges motivációja, a bűncselekmény helyszínének állapota, tartózkodott-e valaki otthon a betörés alatt, a betörés ideje (napszak), a betörés célpontja (lakóingatlan, más által nem lakott épület), a betörés sikeressége (sikeres vagy megghiúsult betörés). A statisztikai elemzések eredményei alapján itt is négy fő csoport különült el: 1. besurranók, 2. jól szervezett profik, 3. szétszórtak, 4. elkövetők személyes indíttatással.

A lehetőségeket megragadó *besurranó betörők* alkották az első csoportot, amelybe a teljes minta 48%-a tartozott. Az ilyen típusú betörésekre jellemző, hogy a bűnelkövetők a nyitott ajtót vagy ablakot használják az épületbe történő bejutásra, így az ajtók és ablakok esetében erőszakra utaló nyom nincs. A besurranó bűnelkövetők általában nem terveznek és szerszámokat sem használnak. A nyitott ajtók vagy ablakok származhatnak a tulajdonos feledékenységéből vagy óvatlanságából, amikor távozása során ezekről megfeledkezik, de idesorolhatók azok a bűncselekmények is, amikor a tulajdonos otthonában tartózkodik, és a bűnelkövető akkor surran be. A hátrahagyott nyomok az ilyen típusú behatolásoknál a legcsekélyebbek, a tettenérés veszélye pedig a legnagyobb. A *jól szervezett professzionális betörők* csoportja a teljes minta 27%-át tette ki. Ezek a bűnelkövetők a betörést általában jól megtervezik, szükséges információkat gyűjtenek, ezáltal csökkentve a lebukás kockázatát és növelve a haszon mértékét. A lakóingatlanba történő bejutáshoz szinte minden esetben speciális szerszámokat használnak. Szinte valamennyi esetben az anyagi haszonszerzés volt a cél, a négy csoport közül a nagy értékű lopott holmik aránya itt volt a legmagasabb (71%). A bűntény helyszínét rendszerint nem dűlják fel, és meglehetősen kevés nyomot hagynak. Az ilyen típusú betöréseknél a tulajdonos többnyire nem tartózkodik otthon, és főként napközben történnek. A betörők az esetek mintegy háromnegyedében sikerrel járnak. Ezzel a csoporttal jól összevethető a szervezetlenséggel jellemezhető *szétszórtak* csoportja, akiket főként a betörés izgalma hajt, a betörést kevésbé tervezik meg,

az esetek többségében nem is visznek el semmit. Néhány esetben használhatnak ugyan szerszámot, de azt sokszor hátrahagyják a bűncselekmény helyszínén. A helyszínt rendszerint nagyon feldúlják, és rengeteg nyomot hagynak maguk után. A négy csoport közül itt a legmagasabb a középületekbe (például boltok, iskolák, raktárak) történő betörések aránya. A szerzők eredményei alapján a teljes bűnelkövetői minta 14%-a sorolható ebbe a típusba. Az utolsó csoportba többnyire azok a betörések kerültek (90%), amelyek *személyes indítatásúak* voltak, vagyis az áldozat személye ellen irányultak (például korábbi sérelem vagy nézeteltérés megtorlása, bosszú). A fő motiváció az esetek mintegy 90%-ában a düh volt. A betörés során a tulajdonosok többnyire otthon tartózkodtak, és a négy csoport közül itt volt a legnagyobb valószínűsége annak, hogy a betörők semmilyen értéket nem visznek el. A többnyire éjszaka elkövetett bűncselekmények legnagyobb részében szerszámot sem használnak. A betörők körében ez az egyik legritkábban elforduló típus.

Érdeemes megjegyezni, hogy a fenti eredményeket részben a hazai mintán is sikerült igazolni. (BARABÁS et al. 2014) A vizsgálatban 139 férfi fogvatartott vett részt, akik elsődlegesen valamilyen vagyoni elleni bűncselekmény miatt töltötték börtönbüntetésüket. A bűnelkövetői karrier indikátorain végzett elemzéseik alapján a kutatók a következő négy csoportot különítették el: *sikeresek, kezdők, kései kezdők és krónikusak*. A bűncselekmény főbb jellemzőire utaló indikátorain végzett elemzés során pedig a következő három csoport rajzolódott ki: *jól szervezettek, besurranók, sodródók*. A sodródók csoportjába tartozó betörők főbb jellemzője az volt, hogy fokozottan kerültek az olyan helyeket, ahol valaki otthon tartózkodhat, és bűncselekményeik indokaként egyértelműen külső tényezők szerepelnek, leginkább a bűncselekmények spiráljából való szabadulás képtelensége (például a priusza miatt nem tud munkát vállalni) jelenik meg az önbeszámolók során. A beszámolók alapján szinte mindig bűntársakkal követik el bűncselekményt, az áldozatokat általában nem ismerik, és az idesorolt személyek adták meg a legnagyobb távolságot a betörés helyszíne és a lakóhelyük között.

4.1.3. A lopások főbb jellemzői és típusai

A lopásokat olyan gyűjtőkategóriaként értelmezhetjük, amelyben számos nehezen osztályozható heterogén bűncselekmény található: például zseblopás, bolti lopás, gépjárműlopás, trükkös lopás, műkincslopás, nemesfém- vagy falopás.

A nemzetközi kutatások eredményei alapján a vagyoni elleni bűncselekmények legnagyobb hányadát kitevő lopásoknak több mint a felét nem jelentik a rendőrségnek. A 2012-es amerikai áldozati felmérés (*National Crime Victimization Survey*) adatai alapján csak minden harmadik lopást jelentettek be. (VITO–MAAHS 2017) A bejelentés elmaradásának hátterében általában az eltulajdonított tárgy alacsony értéke áll, vagy a károsult túl későn veszi észre, hogy meglopták, vagy pedig nem bíznak abban, hogy a rendőrség segíteni tudna.

A *zsebtolvajlás* a túlnépesedett városokban és a turistákkal teli helyeken meglehetősen gyakori bűncselekmény. Az elmúlt évek statisztikái alapján például Barcelonában naponta több mint 300 zseblopást jelentenek a rendőrségnek. A bűncselekmény gyakran előfordul, mivel a tolvajok azonosítása és elfogása meglehetősen nehéz, a büntetés mértéke pedig viszonylag alacsony összevetve a rablással, ahol a megszerezhető érték azonos. A zseblopás

két leggyakoribb módszere a kéz ügyességgel és a különböző vágó eszközökkel (penge vagy szike) elkövetett lopás. A tolvajok a legkülönbözőbb készségekkel rendelkezhetnek. A kevésbé ügyesek általában a kedvező alkalmat várják, ahol akár ügyesség nélkül is lohatnak (például éttermekben az asztal mellé helyezett táskából). A zsebből történő lopás nehéz, mivel az áldozat megérintését el kell fedni. Ez viszonylag egyszerű a zsúfolt tömegközlekedési eszközökön. Gyakori, hogy a lopásban többen vesznek részt, szervezetten követik el (tolvaj, fedező és értékmentő). (KOVÁCS 2000) Így a lebukás veszélye még kisebb, hiszen a tolvajnál csak egy pillanatig van az ellopott tárgy, és utána továbbadja az értékmentőnek. A fedező pedig bármikor segíteni tud, ha valaki felfigyelne a lopásra.

A boltokból árucikkek ellopása a zseblogásokhoz hasonlóan viszonylag kevés kockázattal jár, és a felderítési arány még a fejlett riasztórendszerek ellenére is rendkívül alacsony, kb. 1%. (FARRINGTON 1999) A kutatások alapján 49 bolti lopásból mindössze csak egyet vesznek észre, és a rendőrséget csak minden második esethez hívják. A rendőrséget rendszerint azért nem értesítik, mert úgy gondolják, hogy ezzel semmit sem érnének el, mivel a lopás értéke alacsony összegű.

Moore (1984) 300 bolti tolvaj részletes klinikai vizsgálata alapján, alapul véve azt, hogy milyen gyakorisággal és milyen motivációs szándékkal követik el a lopásokat, illetve hogyan reagálnának a lebukásra, ötféle típust különböztetett meg: 1. impulzív, 2. alkalmi, 3. epizodikus, 4. amatőr és 5. félprofi (2. táblázat).

Az *impulzív bolti tolvajok* kategóriába olyan személyek tartoznak, akik előzetes terv nélkül, többnyire az üzletben, a termékek vonzó reklámozásának hatására lopnak. Esetükben a környezeti tényezők személyiségproblémákkal ötvöződve vezetnek a lopáshoz. Az ilyen tolvajok többsége lopási kényszerben, kleptomániában szenved. A lelki eredetű impulzuskontroll-zavarban szenvedők ellenállhatatlan késztetést éreznek arra, hogy számukra sokszor értéktelen tárgyakat ellopjanak, lebukásuk következményeit pedig nem mérlegelik. A vizsgálati eredmények szerint a bolti lopások mintegy 20%-át kleptomániában szenvedők követik el. Az ilyen személyek fokozott szorongását a sikeres lopás átmenetileg oldja, a szervezetben nagy mennyiségű boldogsághormon, úgynevezett endorfin szabadul fel, a későbbiekben azonban erős büntudat jelentkezik, amely ismét fokozza a szorongást, és így a kör bezárul. (DINYA 2018)

Az *alkalmi bolti tolvajok* kategóriába leginkább olyan fiatalok kerültek, akik többnyire a társak befolyásolnak, és inkább csak az izgalom kedvéért lopnak. Sokszor ittas állapotban követik el a lopást. Tisztában vannak azzal, hogy a lopás morálisan elfogadhatatlan és illegális, de nem nagyon gondolnak bele tettük következményébe. Lebukás esetén a lehetséges büntetéstől megrémülnek.

Az *epizodikus bolti tolvajok* csoportba olyan súlyos mentális és érzelmi problémákkal küzdő személyek kerültek, akik fokozott stressz hatására valamilyen rituális viselkedés keretében lopnak, sokszor önmagukat büntetve. Moore tanulmányában példaként olyan esetet említ, amelyben egy súlyos mentális problémákkal küzdő személy hét éven keresztül lopott hashajtókat. A lopást követően sokszor az egész üvegnyi hashajtót megitta, ami igen súlyos hasmenést okozott. Az ilyen lopási epizódokat és az ezt követő rituális önbüntetést általában az édesanya megjelenése váltotta ki.

Az *amatőr bolti tolvaj* többnyire akkor lop, ha arra megfelelő alkalom kínálkozik. Sokan impulzív bolti tolvajként kezdik, akik büntudatot éreznek a lopás után, de akadnak olyanok is, akiknek ez a bűnözői magatartásuk része. Több sikeres lopás után a személy

rájön arra, hogy milyen egyszerű dolog lopni, és tudatosan dönt amellett, hogy ha az alkalom megengedi, akkor az igényeit kisebb értékű lopásokból fedezi.

A *félprofi bolti tolvajok* csoportba olyan személyek kerültek, akiknek a lopás az életük része, többnyire a lopott tárgyak eladásából élnek. Jól fejlett technikát alakítanak ki a lopásokra, a kínálkozó alkalmakat pedig mindig kihasználják. Tetteiket megideologizálják (például ebben a boltban mindig rosszul adnak vissza, megérdemlik, hogy lopok tőlük), nincs büntudatuk. A bolti lopásokat nem tartják erkölcstelennek vagy illegálisnak.

2. táblázat

A bolti tolvajok típusai

Típusok	Gyakoriság	Motiváció	A lebukásra adott érzelmi válasz	Visszaesés
Impulzív	1-2 alkalom	Pillanatnyi környezeti tényezők hatása	Zavarodottság, büntudat	Nem valószínű
Alkalmi	Évente 3–10 alkalommal	Pénzhiány, társak befolyása	Fokozott érzelmi válasz a lehetséges büntetésre	Nem valószínű, mivel félnek a büntetéstől
Epizodikus	Rendszertelen rituális viselkedés	A stressz okozta szükségletek kielégítése	Érzelmi problémák, büntudat, erős önbüntetés, mivel valamilyen súlyos pszichiátriai zavar van a háttérben	A pszichoterápia segíthet a visszaesés elkerülésében
Amatőr	Rendszeresen, kb. hetente	Társas befolyásolás – identitás alakulása	Manipulatív, hogy elkerülje a büntetést	Nehéz abbahagynia, segítséget igényel
Félprofi	Rendszeresen – munkaként tekint rá, az élete része	A lopott tárgyak eladásából pénzt csinálni	Úgy érzi, hogy ez neki jár, mivel őt nem ismerik el. Nincs büntudat	Valószínű, csak a börtönbüntetés térítheti el

Forrás: MOORE 1984

Hazánkban évente mintegy százezer *gépjárműlopást*¹⁰ regisztrálnak, és az utóbbi évek statisztikái alapján egyre kevesebb autólopás történik. Általában a 6–7 éves kornál fiatalabb kis és közepes kategóriájú autók (Ford, Volkswagen) a főbb célpontok, amiket az esetek túlnyomó részében a lopást követően szétbontanak és alkatrészként értékesítenek. A lopott autók felderítési eredményessége is évről évre növekszik, de ez az arány nem éri el a 20%-ot.

A jogértelmezésben a gépjármű önkényes elvételénél meghatározó elem, hogy a lopás hátterében van-e tulajdonszerzési szándék. Bár Magyarországon viszonylag ritkán, az Egyesült Államokban gyakrabban fordul elő, hogy fiatalok, csak kocsikázás céljából lopnak el egy autót, amit néhány óra után ott hagynak az út szélén. A profi autótolvajok haszonszerzési célzattal, többnyire megrendelésre dolgoznak.

¹⁰ A gépjárműlopást a magyar Btk. „jármű önkényes elvétele” címszó alatt taglalja. Gépjárművön nem csak személygépkocsikat kell érteni, idetartoznak a motorkerékpárok, az autóbuszok és a tehergépjárművek is – de természetesen a lopások túlnyomó többsége autókra vonatkozik.

Bár az autógyártók megpróbálnak lopásbiztos autókat gyártani, az autótolvajok a legegyszerűbb módszereket alkalmazva többnyire néhány perc alatt megszerzik a kiszemelt autót.

4.2. Orgazdaság

A lopott tárgyakat átvevő orgazda a vagyon elleni bűncselekmények fontos szereplője, hiszen a tolvajok általában a lopott tárgyak eladásával tudnak pénzhez jutni, illetve a lopott tárgyak elrejtése vagy továbbadása a bűncselekmény felderítését is jelentősen hátráltatja. Mivel az orgazda tevékenységi köre általában valamilyen legális kereskedelmi tevékenységhez is kapcsolódik (például használtcikk- vagy bizományi bolt, használtautó-kereskedés), így a lopott tárgyak értékesítése számára sokkal egyszerűbb, mint a tolvajoknak.

A Btk. többféle bűncselekményt is felsorol, amelyekhez közvetlenül kapcsolódhat az orgazdaság, például lopás, sikkasztás, csalás, adózás vagy vámenellenőrzés alól elvont áru. A törvény az orgazda magatartását három különböző szakaszra osztja: 1. megszerzés, 2. elrejtés és 3. az elidegenítésben való közreműködés.

A legrészletesebb orgazda-tipológiát *Cromwell és munkatársai* (1993) állították fel, akik betörőkkel és orgazdákkal végzett interjúk alapján, a lopott tárgyak felvásárlásának gyakoriságából, értékéből és a továbbadás módjából hat orgazdatípust különböztettek meg: 1. hivatásos, 2. időszakosan tevékenykedő, 3. társuló, 4. környékbeli szélhámos, 5. kábítószerek-kereskedő, 6. amatőr.

A *hivatásos orgazda* fő tevékenységként veszi és eladja a lopott árut. Az *időszakosan tevékenykedő orgazdák* általában nem vásárolnak lopott holmikat rendszeresen, és nem olyan mennyiségben, mint a hivatásos orgazdák. Az ilyen orgazdák közül van, aki csak a saját személyes használatára vásárol, de akadnak olyanok is, akik rendelést adnak le a tolvajnak, majd a lopott árut nagy haszonnal a biztos vevőnek továbbadják. A *társuló orgazda* olyan hivatali személyt jelent, aki a munkája során kapcsolatba kerül a tolvajjal (például védőügyvéd, óvadékügynök), és mivel a tolvaj nem tud fizetni a szolgáltatásért, így valamilyen lopott tárgyat fogad el tőle (például értékes karóra). Az ilyen orgazdák a lopott holmit általában nem adják el, hanem megtartják saját maguknak. A *környékbeli szélhámos* olyan orgazdatípust takar, aki általában nem rendelkezik nagy vagyonnal vagy az eladásra alkalmas bolttal, de mindenkit ismer, és mindenre van megoldása. Általában a tolvajt és a vásárlót köti össze bizonyos jutalékért cserébe. A *kábítószerek-kereskedők* közül néhányan olyan csereüzleteket bonyolítanak, hogy a kábítószereffüggek által lopott holmikért droggal fizetnek. Ez számukra igen előnyös, mivel több kábítószert tudnak eladni, és a lopott holmikat nagyon olcsón tudják felvásárolni a kábítószereffüggekktől. Az *amatőr orgazda* típusába olyanok kerültek, akik például az utcán idegen tolvajoktól vásároltak lopott holmikat (például parfüm), majd ezt vagy saját használatra megtartották, vagy az ismerőseik körében továbbadták. Idesorolhatók azok is, akik néhány tolvajjal kapcsolatot alakítottak ki, és viszonylag rendszeresen vásárolnak kisebb értékű lopott holmikat, amelyeket saját célra megtartanak, vagy az ismerőseik körében, esetleg bolhapiacra vagy interneten árulják.

Érdeemes megjegyezni, hogy az online piacterek (például Ebay, Craigslist, Amazon, Vatera, Jófogás, valamint a deep web oldalai) megjelenésével az internetes orgazdaság is rohamosan fejlődik. Az ilyen weboldalakon a lopott holmik könnyen értékesíthetők, az anonimitás biztosított, nincs közvetlen fizikai kontaktus a vevővel, a tranzakciók külső

monitorozása pedig meglehetősen nehéz. Kiemelhető, hogy a mély web (*deep web*) vagy sötét web (*dark web*) olyan internetes hálózatok, amelyek tökéletes névtelenséget és védeltséget biztosítanak. Az ilyen hálózatok az illegális kereskedelem melegágyai, hiszen még a fizetés is lekövethetetlen virtuális valutával (például bitcoin) történik. Az ilyen weboldalak még a tolvajokat is arra ösztönözhetik, hogy saját maguk internetes orgazdái legyenek.

5. Megtévesztésen alapuló vagyon elleni bűncselekmények

A csalásos vagyon elleni bűncselekményeket elkövetők a jogtalan haszonszerzést mások megtévesztésével érik el, ami jól elkülöníthető az erőszakos vagyon elleni bűncselekményektől, amelyeknél a jogtalan haszonszerzés személy ellen irányuló erőszakkal valósul meg. A Btk. 373. §-a a csalást a következőképpen definiálja: „Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ezzel kárt okoz, csalást követ el.” A csalás két fontos mozzanatra bontható, a megtévesztésre és a kár bekövetkezésére. A tévedésbe ejtést vagy a tévedésben tartást a cselekmény kísérleti szakaszának nevezik, és a kár bekövetkezése teszi befejezetté a bűncselekményt. Érdemes megjegyezni, hogy a Btk. több olyan bűncselekményt is tartalmaz, amelynek elnevezésében a csalás vagy a megtévesztés szerepel (például gazdasági csalás, információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, fogyasztók megtévesztése), illetve akadnak olyanok, amelyeket megtévesztés nélkül nem is lehetne elkövetni (például kuruzslás, pénz- vagy bélyeghamisítás, hatóság félrevezetése, zugírászat).

A csalás a lopás után a leggyakoribb vagyon elleni bűncselekmény (1. táblázat). Az összes ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények számához viszonyítva 2017-ben 18,3% volt az arányuk. A legjellemzőbb típusnak a szabálysértési értékhatárt (50 000 Ft-ot) meg nem haladó kárt okozó csalás vétsége tekinthető, amit többnyire az internetes aukciós portálokon követnek el. A 2008–2012 évben 59,9–67,8% között volt a büntetlen előéletű elkövetők száma, a visszaesők aránya pedig 10,1–13,3% között ingadozott.¹¹

5.1. A csalás típusai

Mivel a csalás meglehetősen komplex bűncselekmény, és számos formában kifejeződhet, a részletes elemzés érdekében érdemes a főbb típusokat megkülönböztetni.

Egyik lehetséges csoportosítási szempont az elkövető és az áldozat viszonyán alapul. Eszerint megkülönböztethetünk valamely *szervezet ellen elkövetett gazdasági csalást*, amelynek az elkövetői lehetnek a cégtulajdonosok vagy a cég felsőbb vezetői, a károsultak pedig többnyire a befektetők (például Quaestor-botrány). Ugyancsak a szervezet ellen elkövetett csalásról beszélünk akkor is, ha az elkövetők nem a tulajdonosok vagy a felsőbb vezetők, hanem kívülállók vagy a cég alkalmazottjai. Ide olyan bűncselekmények sorolhatók, mint például a sikkasztás, a hűtlen és hanyag kezelés, a biztosítási csalás vagy

¹¹ *Tájékoztató a 2012. évi bűnözésről* (2013). Budapest, Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály – Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály. Forrás: www.mklu.hu/repository/mkudok5892.pdf (Letöltés: 2018. 06. 18.)

az államháztartás ellen elkövetett költségvetési csalás (például adócsalás, jogosulatlan áfa-visszaigénylés).

A fentiekől jól elkülöníthetők azok a csalások, amelyekben a csaló és a megtévesztett közvetlenül, szemtől szemben érintkeznek egymással. Az ilyen *közvetlen interakción alapuló csalások* a vásárlók megtévesztésén alapuló termékértékesítések, amelyek során a gyenge minőségű és olcsó terméket a valódi ár többszöröséért adják el a megtévesztett vásárlóknak (például termékbemutató átverések).

Mivel a csalás elsődleges célja a haszonszerzés, így a legtöbb esetben a csalók valamilyen értéktelen tárgyat vagy szolgáltatást igyekeznek jelentősen túlárulva eladni, vagy a beígért tárgy vételárának vagy előlegének kifizetése után a megszerzett pénzzel – a termék átadása nélkül – odébbállni.

A megtévesztések módja változatos és a technikai fejlődéssel együtt újabb és újabb átverések és trükkök jelennek meg. A 3. táblázat olyan csalásokat és átveréseket szemléltet, amelyekkel szinte mindennap találkozhatunk. Az ilyen csalások főbb jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze (BUTTON et al. 2018):

- valamilyen vonzó terméket kínálnak, amelynek az árát előre kicsalják az áldozattól anélkül, hogy a terméket átadnák vagy leszállítanák;
- a fizetségért rossz minőségű terméket vagy szolgáltatást nyújtanak, illetve az átvertek nem azt kapják, amire számítottak;
- a csalók olyan termékek vásárlására beszélnek rá az áldozatokat, amelyekre valójában nincs szükségük;
- mások jelszavának, belépési kódjának (identitásának) jogtalan megszerzése, majd ezen adatokkal való visszaélés.

A technikai fejlődésnek köszönhetően a *számítógépes környezetben* (internet vagy e-mail) *elkövetett csalások* száma rendkívüli mértékben megnövekedett. Az Egyesült Királyságban készült 2016-os áldozati felmérés (*National Crime Survey*) adatai alapján tízszer nagyobb a valószínűsége annak, hogy egy állampolgárt a számítógépén keresztül foszsanak ki, mint hogy közvetlen személyes kapcsolaton alapuló csalás áldozata legyen.¹² A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények általános jellemzői közé tartozik az anonimitás, a gyorsaság, a magas fokú látencia, a sértettek nagy száma, a nemzetközi, határokat átlépő bűncselekmények és a nehéz felderítettség. (GYARAKI 2002) A világháló névtelenséget biztosít, ami kedvez a bűncselekmények elkövetésének. Az információk áramlási sebessége és a technikai fejlődés pedig szintén olyan tényező, ami megkönnyíti a csalók helyzetét. Az internet lehetőséget teremt, hogy rövid idő alatt sok embert országhatároktól függetlenül megtéveszthessenek (például e-mailek, internetes hirdetések). A leggyakrabban előforduló internetes átverések az online aukciók és vásárlások, ahol a termék rosszul van bemutatva, vagy nem küldik el.

¹² Crime Survey for England and Wales 2014–2015 (2016). London, Office for National Statistics. DOI: <http://doi.org/10.5255/UKDA-SN-7889-1>

3. táblázat

A vásárlók megtévesztésén alapuló csalások és az identitással való visszaélés típusai

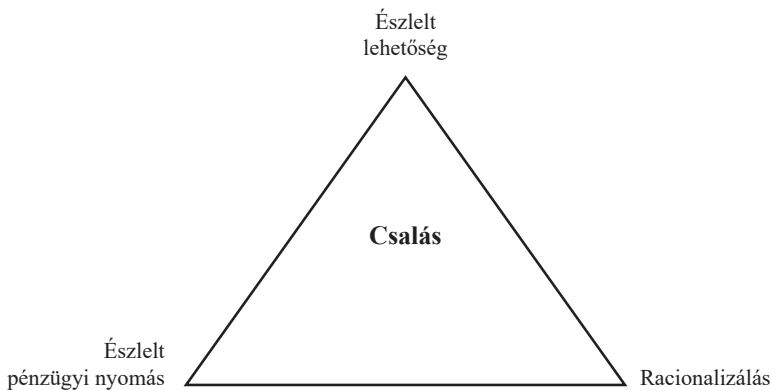
I. A vásárlók megtévesztésén alapuló átverések
<p>Nyereményjáték-átverések</p> <ul style="list-style-type: none"> • átverős nyereményjátékok (például autó, wellnesshétvége), a nyeremény átvétele előtt a csalók adminisztrációs díjat csálnak ki az áldozatoktól • váratlan lottónyeremény (spanyol vagy holland lottó), aminek a kiváltásához adminisztrációs díj befizetése szükséges vagy az ügyfél bankszámlaadatai • biztos tippek, amelyek segítségével pénzt lehet keresni (például biztos ruletzsisztéma, speciális PIN-kód használata készpénzfelvételkor, amellyel a megadott összeg többszörösét adja ki a bankautomata) • váratlan nyeremény, amelyet emelt díjas telefonhívással lehet érvényesíteni
<p>Pénzszerzésen alapuló átverések</p> <ul style="list-style-type: none"> • otthon végezhető munkák, üzleti befektetések, könnyű és gyors meggazdagodást ígérő ajánlatok • piramisjáték elvén nyugvó termékadások • internetalapú beszervezős átverések: egy újabb személy beszerzéséért ajándékot ígérnek
<p>Hamis termékek és színlelt szolgáltatások</p> <ul style="list-style-type: none"> • „csodás gyógyulás”, „mindent gyógyító szerek”, „forradalmian új fogyókúra”, „ősi recept” • jóslás és jövőbe látás • nyaralási jog elnyerése • munkaközvetítéssel összefüggő szélhámosságok: jól fizető állások és karrierlehetőség • előnyös kölcsönök • színlelt adománygyűjtések
<p>Előleg fizetésén alapuló átverések</p> <ul style="list-style-type: none"> • afrikai átverések (nigériai levelek): csodás örökség megszerzésében nyújtott segítségért cserébe jelentős részesedés
<p>Technológiai trükkökön alapuló csalások</p> <ul style="list-style-type: none"> • egyszerű telefonhívás fogadása után emelt díjas szolgáltatás indítása • bankjegykiadó terminálokba épített berendezések, amelyek megszerzik a bankkártya azonosítóit
<p>Befektetési csalások</p> <ul style="list-style-type: none"> • magas hozamot ígérő befektetések • ingatlanbefektetési csalás (például a csalók olyan ingatlant ajánlanak, ami nem létezik, vagy nem is az ő tulajdonukban van) • piramisjáték-szervezés, hálózatépítés: ahhoz, hogy a „piramisban” még fentebb kerüljön valaki, az szükséges, hogy minél több embert vonjon be, valamint ezek az újonnan belépők vásároljanak • piaci visszaélés: részvények irreálisan magas hozamígérettel (például Skyway Capital, Penny stocks)
II. Más személyes adataival történő visszaélés
<ul style="list-style-type: none"> • elveszett vagy ellopott kártyákkal való visszaélés • kártya adataival elkövetett csalások • klónozott bankkártyával, hamis dokumentumokkal történő visszaélés • banki hozzáférés megszerzése: például hivatalosnak tűnő elektronikus levelek, amelyek a bank nevében bankkártyaszámot, jelszót és PIN-kódot kérnek, megtévesztő honlap-átírányítások • bankszámlanyitás és kölcsönigénylés lopott adatokkal • személyazonosság-lopás

Forrás: BUTTON et al. 2018 nyomán, kiegészítésekkel

Az adásvétel-alapú átverésektől jól elkülöníthetők a *mások személyazonosságával történő visszaélések* (3. táblázat). Itt többnyire a megszerzett bankkártya adataival élnek vissza a csalók. A bankkártya adatainak megszerzésére a legkülönbözőbb trükköket dolgozták ki: például e-mailen, telefonon vagy spames adathalász módszerek segítségével, a banki terminálba épített kártyaadatok lemásoló eszköz segítségével, internetes vásárlás használatkor.

5.2. A csalások motivációs háttere

A csalás egyik legszélesebb körben elfogadott motivációs modelljét Cressey (1953) dolgozta ki. Bár ő eredetileg a modellt a sikkasztásra adaptálta, a későbbiekben más csalástípusokra is alkalmazták. Cressey megfigyelései alapján a csalás megjelenéséhez három kulcstényező szükséges: 1. észlelt lehetőség, 2. észlelt pénzügyi nyomás és 3. a racionalizáció (1. ábra).

1. ábra

A csalás motivációjának háromszöge

Forrás: CRESSEY 1953

Az *észlelt lehetőség* a csalás alapvető eleme. A potenciális csalo hiába érez késztetést a csalásra, ha erre nem adódik megfelelő alkalom, akkor a cselekményt nem hajtja végre. Cressey szerint a lehetőség két fontos elemből tevődik össze, a csalás végrehajtásához szükséges *általános ismeretekből* és a rendelkezésre álló *technikai készségekből*. Az általános ismeretek körébe olyan információk tartoznak, amelyek a csalás kivitelezhetőségére, a lebukás veszélyeire vonatkoznak, a technikai készségek pedig a megtévesztéshez vagy a csalás eredményének elrejtéséhez szükségesek. A csalás második komponense az *észlelt pénzügyi nyomás*, amely a csalót az illegális anyagi haszonszerzésre ösztönzi. A lehetőségnél és a pénzügyi nyomásnál szereplő észlelt kifejezés az egyéni különbségre utal, arra, hogy egy adott személy mit vél lehetőségnak vagy pénzügyi nyomásnak. A *racionalizálás* azt takarja, hogy a csalo az elkövetés előtt mivel magyarázza tettét, hogyan tudja a cselekményt összeegyeztetni az erkölcsi elveivel (például „engem is sokszor átverték”; „szükségem van pénzre, hogy a családom eltartsam”; „más is ezt csinálja”; „csak most az egyszerű”). A racionalizálás nagyon hasonló folyamat, mint a *neutralizáció* elve, amelyet ugyancsak a csalás

és más bűncselekmények motivációjaként tárgyalnak. *Matza* (1964) a neutralizáció alábbi öt módszerét különíti el: 1. *a felelősség elhárítása* (nem volt más választás); 2. *a károkozás tagadása* (senkinek nem történt baja); 3. *az áldozat hibáztatása* (aki átéjthető, az meg is érdemli, hogy átejtsék); 4. *a vádlók hibáztatása* (a bírák sem járnak el etikusan); 5. *magasabb erkölcsi elvek hangsúlyozása* (számomra csak a társaim és barátaim véleménye számít). Fontos megjegyezni, hogy sem a racionalizálás, sem a neutralizáció nem tekinthető oki háttértényezőnek, sokkal inkább a bűncselekményhez vezető utat segíti azáltal, hogy a bűncselekményt a belső erkölcsi elvekhez igazítja. A racionalizáció vagy a neutralizáció teljesen eltérő lehet egy nagyvállalat ellen elkövetett sikkasztás esetében vagy az államháztartás elleni adócsalásnál, mint egy személy ellen elkövetett csalás esetében.

6. Rongálásos vagyon elleni bűncselekmények

A rongálással összefüggő vagyon elleni bűncselekmények szakirodalma meglehetősen szórványos, mivel a bűncselekmények részletei sokszor nehezen feltárhatók, az elkövetés motivációi változatosak, az elkövetők pedig sok más bűncselekményben is részt vesznek. Az idesorolható két legismertebb bűncselekmény a *rongálás* és a *gyűjtogatás*. Az ilyen vagyon elleni bűncselekményeket sokszor az erőszakos vagyon elleni bűncselekmények körében tárgyalják.

6.1. Rongálás

A rongálást a Btk. 371. §-a az alábbiak szerint határozza meg: „Aki idegen vagyontárgy megsemmisítésével vagy megrongálásával kárt okoz, rongálást követ el.” Az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények közül a rongálás – a lopás és a csalás mellett – a harmadik leggyakoribb bűncselekmény, amely az utóbbi években szintén csökkenő tendenciát mutat (1. táblázat). 2017-ben mintegy 6500 rongálásos bűncselekmény vált ismertté. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a látens bűnözéssel kapcsolatos vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a rejtve maradt, fiatalok által elkövetett bűncselekmények döntő többsége csekély súlyú, és gyakori a rongálás és a vandalizmus. (KORINEK 2005) A rongálás kiterjedhet személyes, állami vagy akár köztulajdonban lévő ingó és ingatlan dolgokra is, például ház ablakának betörése, falainak összefirkálása, autók, óriásplakátok vagy közlekedési jelzőtáblák megrongálása, műemlékek vagy temetőben lévő sírok megrongálása, közterületen lévő padok összetörése. A saját vagyontárgy megrongálása csak akkor bűncselekmény, ha az a védett kulturális javak vagy a műemlék jellegű dolog kategóriába tartozik.

A vagyon elleni bűncselekményekre jellemzően a cselekmény súlyosságát a rongálás esetében is az okozott kár nagysága határozza meg. Az 50 000 forint alatti kárt okozó rongálás szabálysértés. Súlyosító tényező lehet, ha például a rongálás védett kulturális javakra, műemlékekre, temetkezési helyre terjed ki, vagy ha többen és szervezeten, bűnszövetségben követik el.

A rongálások leggyakrabban idézett tipológiáját *Cohen* (1971) dolgozta ki, aki az alábbi hat típust különböztette meg: 1. nyereségvágyból elkövetett rongálás; 2. taktikai megfon-

tolásokból elkövetett rongálás; 3. ideológiai okokból elkövetett rongálás; 4. bosszúból elkövetett rongálás; 5. játékból elkövetett rongálás; 6. ártó szándékú rongálás.

Nyerességvágyból elkövetett rongálásokról akkor beszélünk, ha például a betörő fel-feszíti az ajtót, betöri az ablakot, vagy a sínek mellett futó elektromos vezetékeket felszedik, hogy azt eladják, vagy az olajvezetéket megfúrják annak érdekében, hogy olajat lopjanak. *A taktikai megfontolásból elkövetett rongálások* hátterében elsődlegesen más cél áll, mint a rongálás: például egy gép megrongálása azért, hogy az üzem termelési hatékonysága csökkenjen, vagy a köztéri világítás megrongálása annak érdekében, hogy a sötétben könnyebb legyen észrevétlenül betörni. *Ideológiai okokra visszavezethető rongálásnak* tekinthető például a második világháborús szovjet emlékmű megrongálása, vagy a Terror Háza Múzeum falára gyűlöletkeltő szimbólumok vagy szövegek felfestése vagy festékekkel való leöntése. *A bosszúból elkövetett rongálásra* igen gyakran előforduló példák, hogy a szomszédok közötti vitát a levélszekrény, a kerítés megrongálása, illetve az ajtók zárainak ragasztóval történő bekenése követi, vagy az elbocsátott bolti alkalmazott a kirakat betörésével áll bosszút. *A játékból elkövetett rongálás* főként az iskoláskorú fiatalok körében elkövetett csoportos csínytevés, amelynek során például azon versengenek, hogy ki tud több utcai lámpát csúzlival kilőni vagy lakatlan ház ablakát betörni. *Az ártó szándékú rongálás* csoportba Cohen olyan szimbolikus bűncselekményeket sorolt, amelyek hátterében diffúz harag vagy frusztráció áll, például a telefonfülkék, bankjegykiadó automaták megrongálása vagy drága autók oldalának megkarcolása.

A falfirkákat a törvény szintén a rongálás kategóriájába sorolja, és a Btk. szerint akár egy év szabadságvesztéssel is sújtható a graffitis a rongálással okozott kár nagyságától függetlenül. A 2011-től bevezetett fenti törvény célja az volt, hogy az illegális falfirkák gyarapodó számát visszaszorítsák, hiszen a kár országosan milliárdokban mérhető. Mindezek mellett a graffiti esetében sokszor nemcsak az anyagi kár jelentős, hanem a társadalomra gyakorolt hatás is, gondoljunk csak a rasszista üzenetekre vagy a gyűlöletkeltő szimbólumokra! Meg kell jegyezni, hogy a graffiti megítélése nem egységes, hiszen akadnak olyanok, akik művészi értéket látnak a jól kivitelezett falfirkákban. A határt azonban nehéz meghúzni, és még a művészi falfirka is a magántulajdon durva megsértését jelentheti, ha azt egy lakóház oldalára festik. A hazai tapasztalatok szerint a graffitisok túlnyomó részét a 13–17 éves középosztálybeli gyerekek alkotják, akik motivációikat tekintve két jól elkülönülő csoportba sorolhatók: a művészi hajlamukat kiélők és az agresszivitásuknak hangot adók. Ez utóbbi csoportba tartozó fiatalok gyakran csoportosan, alkohol vagy drog hatása alatt szinte válogatás nélkül mindent összefirkálnak.

Az utóbbi időben több olyan kezdeményezés is volt, amely bizonyos keretek között az utcai művészet értékét igyekezett bemutatni és megtalálni a helyét a városképfélesztésben: például hivatalos graffiti-világverseny közép-európai fordulójának megrendezése 2009-ben a 4-es metró egyik épülő metrómegállójánál; 2015-ben az elfogadás falának megfestése hajléktalan művészek közreműködésével, vagy a BAH-csomópont felüljárójának lefestése; 2016-ban a Színes Város Budapest Fesztivál keretében több tízezer négyzetméternyi tűzfalat és köztéri felületet színezték ki.

6.2. Gyűjtogatás

A szándékos tűzokozás meglehetősen komplex bűncselekmény, amit az eltérő motivációk is jeleznek: más bűncselekmény nyomainak elfedése, anyagi haszonszerzés (például biztosítási csalás), bosszú, politikai szándék, figyelemfelhívás, kevert motívumok (például depresszió és alkohol vagy kábítószer hatása), pszichés zavar, izgalom és szexuális kielégülés. (PRINS et al. 1985) A magyar Btk. a közveszélyokozás paragrafusában (322. §) foglalkozik a szándékos tűzokozással, és nem a vagyoni elleni, hanem a közbiztonság elleni bűncselekmények között (XXX. Fejezet) szabályozza. Bár korábban szerepelt a tűz pusztító hatása kifejezés, a hatályos törvénykönyv azonban már csak az energia pusztító hatásaként utal a gyűjtogatásra [322. § (1) bekezdés]: „Aki anyag vagy energia pusztító hatásának kiváltásával közveszélyt idéz elő, vagy a közveszély elhárítását, illetve következményeinek enyhítését akadályozza, büntetett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Van azonban a bűncselekménynek vagyoni kárt előidéző (csalás) aspektusa, amely miatt a nemzetközi szakirodalom a vagyoni elleni cselekmények csoportjában említi.

A nemzetközi kutatási adatok szerint a gyűjtogatók többsége fiatal, az elkövetőknek mintegy fele 18 év alatti. Jelentős részük férfi, de az utóbbi években a női gyűjtogatók aránya is növekszik (kb. 15–25%). A legtöbb gyűjtogató már követett el korábban más típusú bűncselekményt is. A gyűjtogatók érzelmi labilitását jól tükrözi, hogy jelentős hányadukat már kezelték valamilyen pszichiátriai problémával (például szkizofrénia, antiszociális személyiségzavar), volt már öngyilkossági kísérletük (kb. 35%), magányosak és zárkózottak, többnyire egyedül élnek és munkanélküliek.

Gaynor (1996) a tűzzel való kapcsolat három fejlődési szintjét különböztette meg: 1. *érdeklődés a tűz iránt*; 2. *játék a tűzzel*; 3. *tűzgyújtás*. A tűz iránti érdeklődés és a tűzzel való kísérletezés a normál gyermeki fejlődés része. A tűz iránti fokozott érdeklődés általában a 3–5 éves kor között figyelhető meg először, a tűzzel való kísérletezés és játék (például hogyan keletkezik a tűz, hogyan terjed) pedig az 5–9 év közötti gyerekekre jellemző leginkább. A tűzgyújtás általában 10 éves kor felett történik, amikor a gyermekek legtöbbje már megértette a tűz veszélyességét és a tüzesetek megelőzésével kapcsolatos biztonsági szabályokat. Sokszor azonban a tűz iránti érdeklődés és kísérletezés nem lankad, sőt a tűz pusztító erejének demonstrálása különös izgalmat jelent a fiatalnak, és egyfajta kommunikációs eszközzé is válik, mivel a társak figyelmét és elismerését is felkelti. A kutatási eredmények szerint az ilyen fiatalok társas kapcsolatteremtő készsége általában alacsonyabb a társaiknál, és gyakran magatartászavar vagy figyelemhiányos hiperaktivitási zavar mutatkozik, a családi háttér pedig kiegyensúlyozatlan. (FOREHAND et al. 1991; KOLKO 2002)

Igazságügyi szakértői szempontból fontos megkülönböztetni a gyűjtogatást mint viselkedést a bűncselekménytől vagy a pszichiátriai problémától. A tűzgyújtás, a tűzzel való fokozott foglalkozás nem feltétlenül jelent bűncselekményt, hiszen mint fentebb láthattuk, a gyermekkorban ez természetes, és felnőtt korban is rengeteg olyan lehetőség adódik, ahol a tűz iránti vonzalom elfogadott keretek között megnyilvánulhat: például kandallóhasználat vagy tábori tűz rakása, esetleg a tűzzel kapcsolatos foglalkozásválasztás (például tűzoltó). Bűncselekményről akkor beszélünk, ha a gyűjtogatás ártó szándékkal történik. A gyűjtogatást pszichiátriai kategóriának, piromániának akkor nevezzük, ha

a háttérben súlyos pszichés zavar áll, és nem anyagi haszonszerzésből, bosszúból vagy politikai célzattól, esetleg bűncselekmény elfedésére történik. A piromán személyek általában fokozott feszültséget éreznek a gyújtogatás előtt, és a tűzgyújtás vagy a tűz látványa szerez örömet és megnyugvást számukra.

7. Vagyon elleni erőszakos bűncselekmények

A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények közös jellemzője, hogy nemcsak vagyontárgy elvételét tartalmazzák, mint például a lopás vagy betöréses lopás esetén, hanem megjelenik a személy ellen irányuló erőszak is.

A hatályos magyar Btk. négy bűncselekményt sorol ide (XXXV. Fejezet): *rablás, kifosztás, zsarolás és önbíráskodás*. A rablás, a kifosztás és a zsarolás közös jellemzője, hogy mindhárom bűncselekményt elsődlegesen a vagyoni haszonszerzés jellemzi. A rablás és kifosztás háttérében a jogtalan eltulajdonítás, míg a zsarolás esetében a jogtalan haszonszerzés áll. Ettől elkülönül az önbíráskodás, amelynek során az önbíráskodó azzal szegi meg a törvényt, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni érdekét érvényesíti.

Kriminológiai értelemben a *vagyon elleni erőszakos bűncselekmények* az erőszakos bűncselekmények sajátos esetei közé tartoznak, mert ezeknél a személy elleni erőszak nem cél, hanem eszköz, maga a végső cél pedig a vagyoni előny megszerzése. A célzatosság a vagyon elleni bűncselekményekhez hasonló, a fő motívum itt is a jogtalan eltulajdonítás vagy haszonszerzés, illetve a jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igény kielégítése. Ugyanakkor számos olyan eltérés mutatható ki a vagyon elleni bűncselekményekhez képest, amelyek szoros kapcsolatot mutatnak az erőszakos bűncselekményekkel. A legfontosabb minősítő jellemző a tényállási elemként megjelenő *erőszak* és a *fenyegetés*, vagyis az embertől eredő és emberre irányuló kényszerítő erő. Más módon valósul meg a ráhatás a kifosztás esetében, amikor védekezésre képtelen, illetve a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személytől való elvétellel valósul meg a cselekmény, hiszen ezekben az esetekben sem fizikai, sem pszichikai erőszakról nem beszélhetünk, pusztán a sértett kiszolgáltatott helyzetének kihasználásáról (NAGY 2019).

Az ismertté vált vagyon elleni erőszakos bűncselekmények száma a hazai bűnügyi statisztikák szerint csökkenő tendenciát mutat, a 2017-ben regisztrált bűncselekmények száma összességében mintegy a felére csökkent a 2013-as adatokhoz képest (1. táblázat). Fontos kezdeményezés, hogy az Országos Rendőr-főkapitányság 2012-től már a lakosság számára is elérhetővé tette Magyarország online bűnügyi térképét,¹³ amely lehetővé teszi, hogy a különböző bűncselekménytípusok (például lakásbetörések, rablások és kifosztások, gépkocsilopások) előfordulási gyakoriságát területekre, körzetekre bontva megtekintsük. Az interaktív

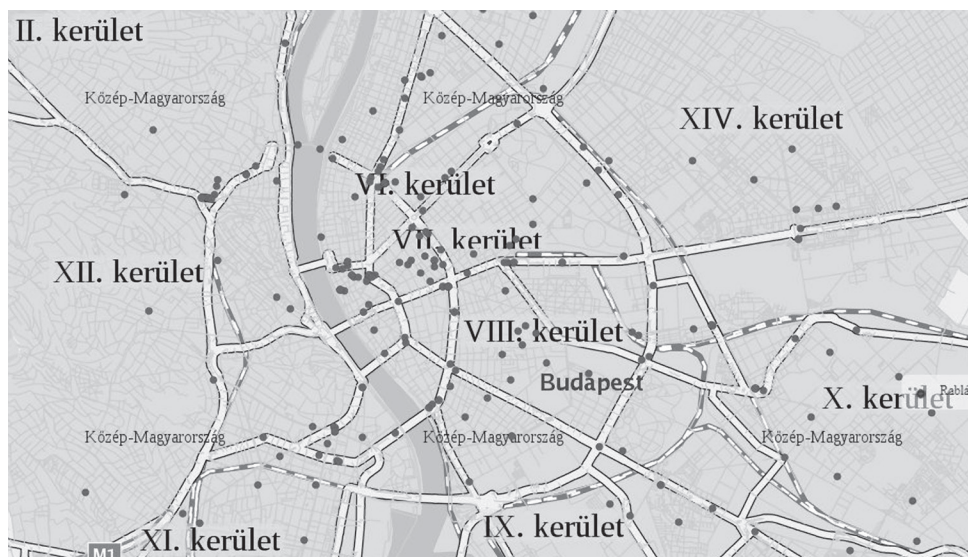
¹³ Forrás: www.police.hu/bunugyiterkep (Letöltés: 2020. 02. 19.)

büntérkép nemcsak a befejezett ügyeket tartalmazza, hanem azoknak a helyszíneit is mutatja 30 napos késleltetéssel,¹⁴ ahol a nyomozást már elrendelték, de még nem zárták le.

7.1. A rablás

A rablást a törvény hazánkban két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti, de további súlyosbító tényező lehet például, ha a rablást fegyveresen, csoportosan vagy hivatalos személy ellen követik el. Fontos kiemelni, hogy a jogi gyakorlatban rablásnak minősül az is, ha a tetten ért tolvaj a dolog megtartása végett erőszakot vagy fenyegetést alkalmaz.

A 2. ábra a Budapest belső kerületeiben elkövetett rablásokat és kifosztásokat szemlélteti 2018 első félévében.¹⁵ A pontok sűrűsége jelzi, hogy azokban a belső kerületekben, ahol pezsgő éjszakai élet és sok potenciális áldozat van, több rablás és kifosztás történik, mint a külső kerületekben.

2. ábra

*Budapest belső kerületeiben elkövetett rablások és kifosztások a bűnügyi ponttérkép alapján
(lekérdezési időszak 180 nap: 2017. 12. 17. és 2018. 06. 15.)*

Forrás: www.police.hu/bunugyiterkep

Az Amerikai Egyesült Államok statisztikai adatai szerint a rablások többségét 25 év alatti fiatalok követik el, és az áldozatok harmada fizikai sérülést is szenved. (BARTOL–BARTOL 2016) Érdekes, hogy a fegyverrel elkövetett rablások esetében a fizikai sérülés

¹⁴ A késleltetés a frissen megkezdett nyomozások védelmét szolgálja.

¹⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a térkép nagyító funkciójával akár a bűncselekmény elkövetésének pontos ideje is megtekinthető. A ponttérkép mellett lehetőség van az egyes bűncselekmények fertőzősségi mértékét járássokra lebontva megtekinteni.

esélye kisebb, mint a fegyver nélküli rablásoknál, aminek feltehetően az az oka, hogy a rabló fegyverrel a kézben magabiztosabb, jobban kontrollálja a helyzetet, mint a puszta fizikai erejével, illetve az áldozat is kisebb ellenállást mutat, ha fegyvert szegeznek rá. A személy ellen elkövetett rablások és kifosztások túlnyomó többségét közterületen követik el (utca, parkok, vasúti és buszpályaudvarok, metrómegállók), de az esetek harmadában előfordulnak magánterületen elkövetett bűncselekmények is.

Bár a rablások hátterében egyértelműen az anyagi haszonszerzés áll, *Conklin* (1972) klasszikus tipológiája négyféle rablót különböztet meg: 1. hivatásos (profi); 2. alkalmi; 3. kábítószerfüggő; és 4. alkoholista.

A hivatásos rabló a bűncselekményeiből tartja fenn magát. A rablást gondosan tervezi, és többnyire csapatban dolgozik. Évente csak néhány nagyobb büntetést követ el, és ezek általában nem személy ellen elkövetett rablások, hanem pénzintézetek, boltok ellen irányulnak. Az *alkalmi rabló* viszonylag kisebb összegeket vesz el a védtelen áldozataitól (például részegek, taxisofőrök, éjszaka egyedül sétálók), és nem kötelezi el magát hosszabb távon a rablás mellett. A bűncselekményei általában nincsenek megtervezve. A *kábítószerfüggő rabló* azért rabol, hogy drogot tudjon venni. Az ilyen típusba sorolt rablók nem tervezik meg annyira a bűncselekményt, mint a profik, de óvatosabbak, mint az alkalmi rablók. Az *alkoholista rabló* gyakran alkoholos befolyásoltság alatt követi el a rablást, és csakúgy, mint a kábítószerfüggő, ő is a függőség alapját jelentő szerre, alkoholra költi az elrabolt pénzt. Az alkoholista típusba tartozó rablók általában nem tervezik meg a rablást, és nem használnak fegyvert sem.

Figyelemre méltó *Wright és Decker* (1997) kutatása, amelynek során egy amerikai nagyvárosban 86 fegyveres rablót kérdeztek meg rablási szokásaikról. Többségük 18 és 29 éves kor közötti fekete férfi volt alacsony iskolai végzettséggel és megszámlálhatatlan sok fegyveres rablással a háta mögött. A fegyveres rablás mellett szinte valamennyien más egyéb bűncselekmény (például lopás, betöréses lopás, garázdaság, kábítószerrel való kereskedés) elkövetéséről is beszámoltak, és 85%-uk általában utcai rablásokat hajtott végre. A megkérdezettek többsége arról számolt be, hogy rablásaikat általában nem tervezték meg előre, mivel bűncselekményeik a napi rutin részét képezték. Az impulzív és hedonista életvitelük anyagi hátterét ezzel a gyors pénzszerzési lehetőséggel biztosították. Gyakran raboltak kábítószer-kereskedőktől és olyan gazdag fehérektől, akik a környékre jöttek kábítószerért.

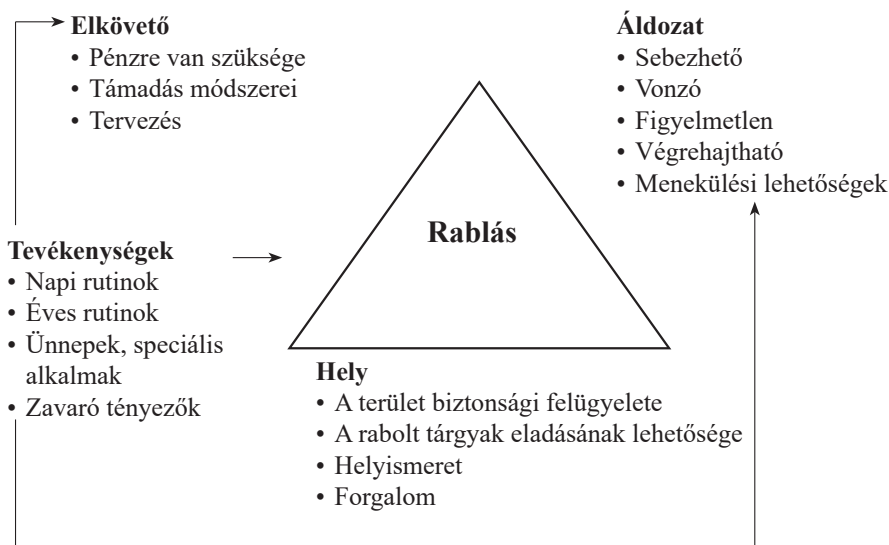
Wright és munkatársai (2006) az amerikai és a brit utcai fegyveres rablások alapvető jellemzőinek részletes elemzése során azt találták, hogy az ilyen bűncselekmények több célt is szolgálnak:

- gyors pénzszerzési lehetőséget biztosítanak, s a pénzt gyorsan el is lehet költeni (például szerencsejáték, kábítószer, alkohol);
- anyagi fedezetet jelent olyan státuszszimbólumok megvásárlására (például ékszerek, ruházat, luxusautó), amelyek az utcai kultúrához való tartozást jelzik;
- felfokozott izgalmat teremt, és kifejezi az áldozat feletti dominanciát;
- harcra történő felhívás azok számára, akik hajlamosak az erőszakra;
- egyfajta társadalmi igazságszolgáltatás az egyenlőtlenségek korrigálására.

Monk és munkatársai (2010) az utcai rablások problémáját több faktor figyelembevételével elemezték. A rablók, a helyszín, az áldozat és a napi tevékenységek kapcsolatrendszerének együttes vizsgálata a rablások alaposabb megértését teszi lehetővé. Az elméleti

keretrendszer a 3. ábra szemlélteti, amelynek fő elemei az elkövető, az áldozat és a hely, de mindezek mellett a bűnelkövető rendszeres tevékenységei is szerepet játszhatnak. Az utcai rablás akkor történik, amikor a motivált elkövető egy sebezhető áldozatot talál, és a környezeti feltételek is megfelelőek a bűncselekmény elkövetésére.

3. ábra

Az utcai rablások elemzési háromszöge

Forrás: MONK et al. 2010

Porter és Alison (2006) az egyszerű tipológiák korlátait figyelembe véve egy olyan személyközi viszonyokat magyarázó pszichológiai modell alkalmazhatóságát tesztelték, amely a csoportosan elkövetett fegyveres rablások és az áldozat dinamikus interakcióinak megmagyarázására alkalmas. A rablók és az áldozat közötti viszony dinamikus alakulását a *dominancia és önálávetés*, valamint az *együttműködés és ellenségeskedés* ellentétpárokkal leírható dimenziók mentén elemezték. Elsőként a rablók fegyvereikkel és fenyegetéseikkel jelzik dominanciájukat, amitől azt várják, hogy az áldozat alávesse magát az akaratuknak. Az áldozat válasza erre lehet önálávetés, vagyis behódolás a rablók akaratának, vagy akár megpróbálhat elmenekülni, esetleg a saját dominanciáját érvényre juttatni a túlerővel szemben. A rablók a dominanciaviszonyok kifejezését csak eszközként használják az együttműködés elérésére, ami szükséges ahhoz, hogy az áldozat átadja például a pénztárcáját vagy bankkártyáját, illetve megmondja a PIN-kódját, vagy kinyissa a páncélszekrény ajtaját. A legtöbb áldozat végrehajtja a rablók utasításait, és csak kevesen állnak ellen. A pénztárcák és a boltok alkalmazottainak általában az együttműködést tanácsolják, mert ebben az esetben van a legkevesebb személyi sérülés. Az ellenségeskedés és az erőszak általában akkor következik be, ha az áldozat nem együttműködő. Az erőszakra gyakran az áldozat is erőszakkal válaszol. Az ilyen esetekben a rablók is meggondolatlanabban cselekednek, és gyakran használják fegyvereiket, veszélyeztetve ezzel az áldozat és más személyek életét.

A pénzintézetek és boltok ellen elkövetett rablások sokkal kisebb arányban érnek véget erőszakkal, szemben az utcai személy elleni elkövetett rablásokkal.

7.2. Kifosztás

A magyar büntető törvénykönyv a más lerészegítésével, illetve elbódításával vagy a védekezésre való képtelenség (például idősek, fogyatékosak) kihasználásával elkövetett kifosztást a rablásnál valamivel enyhébben, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti.

A kifosztás jellemzően városi jelenség. Hazánkban Nagy László (2019) kutatása szerint a cselekmények kétharmadát Budapesten hajtják végre. Leggyakrabban járműveken vagy közterületen, alvó, ittas állapotban lévő személyek sérelmére, hétvégeken, az éjszakai–hajnali órákban követik el. A cselekmények megtörténtében gyakran szerepet játszik a sértetti magatartás, állapot. Az elkövetők – tekintettel arra, hogy az esetek többségében a sértett már maga vagy mások által előidézett védekezésre képtelen állapotát használják ki – elsősorban az *alkalmi* tolvajok kategóriájához tartoznak, akik kihasználják az észlelt lehetőséget, de azt se nem tervezik, se nem tesznek annak bekövetkezése érdekében. Emellett jellemző még a *kábítószert- és alkoholfüggő* elkövetőtípus is (például együtt ivott korábban a tettes és áldozata). (CONKLIN 1972) *Profi* jellegű elkövetésről akkor beszélhetünk, ha például a sértett állapotát a nyereség megszerzése érdekében tervezetten, csoportosan idézik elő, a feladatokat megosztják (például a női tag kihívóan viselkedik és szándékosan lerészegíti, egy másik kihívja a helyiségből, a harmadik pedig a földön heverő személy zsebéből kiveszi a tárcát).

Erőszak alkalmazása a kutatás szerint igen ritkán fordul elő. Ahogyan Nagy megjegyzi, bár a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények csoportjában a leggyakoribb deliktum lett a kifosztás, ez egyfajta kakukktójásként nagyrészt eltér a másik három vagyon elleni erőszakos bűncselekménytől, mivel a gyakorlatban jelentkező esetek túlnyomó többségében nem beszélhetünk erőszakos elkövetésről. (NAGY 2019)

8. A vagyon elleni bűncselekmények megelőzésének lehetőségei

A prevenció kérdése kiemelt figyelmet érdemel a vagyon elleni bűncselekményekkel kapcsolatban, hiszen ez az a deliktumcsoport, ahol a potenciális sértett maga is sokat tehet a sérelem megelőzése érdekében. Ez elsősorban a bűncselekményi szituációra alkalmas adó helyzetek elkerülésével, illetőleg a védekezésre való felkészüléssel (például objektumvédelem, közösségi összefogás, környezeti tervezés, viselkedések, szokások tudatos alakítása) valósítható meg. Ennek módjait vizsgálja a szituációs bűnmegelőzés, ezen belül különösen a környezet átalakításával és az építészeti, környezettervezési módszerekkel foglalkozó úgynevezett CPTED¹⁶, vagyis *Bűnmegelőzés környezeti tervezéssel* mozgalom, amely az elmúlt évtizedekben a környezet „bűnkeltő hatását” és annak építészeti, táj- és egyéb környezeti tervezéssel történő megelőzési módjait vizsgálta.¹⁷ A másodgenerációs CPTED-elvek már

¹⁶ Crime Prevention through Environmental Design

¹⁷ Erről lásd részletesen Sivadó Máté *Szociatív és szituatív bűnmegelőzés* című fejezetét.

rámutatnak a közösség megelőzésben játszott szerepére is. Természetesen ez a módszer csak a bűncselekmények egy része ellen kínál alkalmas megoldásokat, így hatékony szerepe lehet a lopások, különösen a betöréses lopások elleni küzdelemben vagy akár a rablások, rongálások megelőzésében.

A *rendőrségnek* a vagyon elleni bűncselekmények elleni védekezés területén kiemelt szerepe van a felvilágosításban, az információk átadásában, és abban, hogy az állampolgárok felkészülten fogadják az esetleges támadásokat. A betörések elleni védekezésre felkészülést segíti a jellemző módszerek és a veszélyeztetett helyek jellemzőinek megismertetése. Nemcsak a lopások, hanem például a csalások megelőzésében is sokat segíthet a tipikus esetek bemutatása, országos és helyi kampányok keretében. Hasonló feladatok adódnak az online térben elkövetett cselekmények elleni védekezés területén is, annak időszerű és speciális jellege miatt.

A védekezés területén azonban az állampolgárok tehetik a legtöbbet biztonságuk érdekében. A rendőrségi felvilágosítás alapján az egyes viselkedés- és szokásbeli változtatásokon túl a megelőző vagyonvédelem segíti a magánbiztonság megteremtését. Eszközei (például riasztó, kamerarendszer működtetése, őrző-védő szolgálat, telefonos riasztás, járőrszolgálat, távfelügyelet stb.) alkalmazásával a lopások és a betörések jelentős része megelőzhető, illetve megghiúsítható.

Korábbi kutatásokból kiderült, hogy miközben jelentős a vagyon elleni bűncselekményektől való félelem a lakosság körében, az állampolgárok mégsem járnak el megfelelő gondossággal a védekezés vagy a megelőzés érdekében, azt inkább a rendőrségre bízzák. Az ORFK *Rendőrségi tapasztalatok az áldozati jogok érvényesüléséről, az áldozatvédelem helyzetéről 2013-ban* című tanulmánya¹⁸ szerint a sértetté válás szubjektív okai közül – az egyéb külső körülmények mellett – kiemelést érdemel a kiszolgáltatottság, az óvatosság hiánya, a gondatlanság, a szükséges vagyonvédelem elmulasztása, a felelőtlenség, a figyelmetlenség, a hosszabb ideje tartó konfliktushelyzet és a védekezésre képtelen állapot.

Az elmúlt évtizedekben számos átfogó kutatás irányult a betörők személyiségének és bűncselekményeinek megértésére, valamint a döntési stratégiák feltárására. A kutatási eredmények nemcsak a bűnelkövetők motivációinak, típusainak és bűnelkövetői karrierjüknek a megértését tették lehetővé, hanem jelentősen segítették a preventív módszerek kidolgozását, a bűnelkövetőkkel, valamint tőlük függetlenül az áldozataikkal végzett terápiás technikák fejlesztését is.

A rendőrségnek preventív és kommunikációs tevékenysége mellett a másodlagos viktimizáció, illetve a sértetti traumatizálódás folyamatának megelőzése/enyhítése területén is vannak feladatai.

Nemzetközi kutatások eredményei szerint a rendőrök viselkedése és az áldozatok lelkiállapotának alakulása között szoros összefüggés. Mivel a legtöbb áldozat a betörésekkor az eset kiderülését követően meglehetősen gyorsan értesíti a rendőrséget, ami ezután történik (a rendőrök hozzáállása, az áldozattal való kommunikáció, az eljárás) sorsdöntő lehet

¹⁸ <http://police.hu/hirek-es-informaciok/bunmegelozes/aktualis/az-aldozatvedelem-helyzete>.

az áldozat számára a betörés okozta traumatizálódás folyamatában. A rendőrség mind negatív, mind pozitív irányban képes befolyásolni az áldozat érzelmi reakcióit. Ha az áldozat azt érzi, hogy a rendőrség kevésbé mutat empátiát és hallgatja meg, akkor erősebb negatív indulatokat él át. Beszámolók szerint a rendőrség sok esetben rutineseményként kezeli az ügyet, ezért érzéketlenebbül viszonyul az áldozatokhoz. Mint a *Brown és Harris*-féle kutatásból kiderült, fontos lenne, hogy a rendőrség annál nagyobb érzékenységgel kommunikáljon és bánjon a sértettel, minél több erőszakra utaló motívum látható a helyszínen (például ha több szobát is feldúltak a betörők, a rendőrök különös empátiával közelítsenek a sértetthez). (BROWN–HARRIS 1989)

Míndez komplexen: a felvilágosítás, a megfelelő bánásmód, a megelőző intézkedések megtevése az alkalmas védekezési módszerek kiválasztásával csökkenti a viktimizáció esélyét, és segíti a már áldozatokká váltak újabb traumatizálódásának elkerülését.

Felhasznált irodalom

- AANTJES, Feike (2012): *Residential burglaries: a comparison between self-report studies of burglars and observational data from Enschede*. Enschede, University of Twente. Forrás: <http://essay.utwente.nl/61668/>. (Letöltés: 2014. 11. 03.)
- AEBI, Marco F. – LINDE, Antonia (2012): Conviction statistics as an indicator of crime trends in Europe from 1990 to 2006. *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 18, No. 1. 103–144. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10610-011-9166-7>
- BARABÁS A. Tünde (2014): A betörések sértettjei. In BARABÁS A. Tünde. szerk.: *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 121–147.
- BARABÁS A. Tünde – EISINGER Andea – GAULAND Edina – MAGI Anna – RÓZSA Sándor – WINDT Szandra (2014): A betöréses lopások főbb kérdései. In BARABÁS A. Tünde. szerk.: *Tolvaj-kulcs. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 45–98.
- BARTOL, Curt R. – BARTOL, Anne M. (2016): *Criminal behavior: A psychological approach*. 11th ed. Boston, Pearson.
- BENNETT, Trevor – WRIGHT, Richard (1984): *Burglars on Burglary: Prevention and the Offender*. Aldershot, Gower. [Reprinted 1986 and 1992.]
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (1981): *Environmental Criminology*. Beverly Hills, SAGE.
- BRANTINGHAM, Paul J. – BRANTINGHAM, Patricia L. (1993): Nodes, Paths and Edges: Considerations on the Complexity of Crime on the Physical Environment. *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 13, No. 1. 3–28. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80212-9](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80212-9)
- BROWN, Barbara B. – HARRIS Paul B. (1989): Residential burglary victimization: reactions to the invasion to a primary territory. *Journal of Environmental Psychology*, Vol 9, No. 2. 119–132. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(89\)80003-9](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(89)80003-9)
- BUTTON, Mark – LEWIS, Chris – TAPLEY, Jacki (2018): *Fraud typologies and victims of fraud. Literature review*. Portsmouth, Centre for Counter Fraud Studies – Institute of Criminal Justice

- Studies – University of Portsmouth. Forrás: www.port.ac.uk/media/contacts-and-departments/icjs/cfcs/Fraud-typologies-and-victims.pdf (Letöltés: 2018. 04. 20.)
- COHEN, Lawrence E. – FELSON, Marcus (1979): Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, Vol. 44, No. 4. 588–608. DOI: <https://doi.org/10.2307/2094589>
- COHEN, Stanley (1971): Direction for research on adolescent school violence and vandalism. *British Journal of Criminology*, Vol. 11, No. 4. 319–340. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a046331>
- CONKLIN, John E. (1972): *Robbery and the criminal justice system*. New York, Lippincott.
- CORNISH, Derek B. – CLARKE, Ron V. (2008): Rational choice perspective. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine eds.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. Cullompton, Willan Publishing.
- CRESSEY, Donald R. (1953): *Other people's money: A study in the social psychology of embezzlement*. Glencoe, The Free Press.
- CROMWELL, Paul F. – OLSON, James N. – AVARY, D'Aunn W. (1993). Who Buys Stolen Property? A New Look at Criminal Receiving. *Journal of Crime and Justice*, Vol. 16, No. 1. 75–95. DOI: <https://doi.org/10.1080/0735648X.1993.9721479>
- DINYA Zoltán (2018): Kleptománia, avagy a lopási kényszer. Forrás: www.webbeteg.hu/cikkek/psziches/10953/kleptomania (Letöltés: 2018. 06. 08.)
- ESZTERI Dániel (2017): Egy Bitcoinnal elkövetett vagyon elleni bűncselekmény és az ahhoz kapcsolódó egyes jogi kérdések. *Infokommunikáció és Jog*, 14. évf. 68. sz. 25–31.
- FARRINGTON, David P. (1999): Measuring, Explaining and Preventing Shoplifting: A Review of British Research. *Security Journal*, Vol. 12, No. 1. 9–27. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.sj.8340008>
- FOREHAND, Rex – WIERSON, Michelle – FRAME, Cynthia L. – KEMPTON, Tracy – ARMISTEAD, Lisa (1991): Juvenile firesetting: A unique syndrome or an advanced level of antisocial behavior? *Behavioral Research and Therapy*, Vol. 29, No. 2. 125–128. DOI: [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(91\)90040-A](https://doi.org/10.1016/0005-7967(91)90040-A)
- FOX, Bryanna H. – FARRINGTON, David P. (2012): Creating burglary profiles using latent class analysis: A new approach to offender profiling. *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 39, No. 12. 1582–1611. DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854812457921>
- GAYNOR, Jessica (1996): Firesetting. In LEWIS, Melvin ed.: *Child and adolescent psychiatry: A comprehensive textbook*. Baltimore, Williams & Wilkins. 601–611.
- GÖRGÉNYI Ilona (2001): *A viktimológia alapkérdései*. Budapest, Osiris.
- GYARAKI Réka (2012): A számítógépes környezetben elkövetett gazdasági bűncselekmények. A PIN kód megadása sikeres vagy biztonságos az internet?! In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. 235–247.
- HEARNDEN, Ian – MAGILL, Christine (2004): *Decision-making by house burglars: offenders' perspectives*. Forrás: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110218140054/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/r249.pdf> (Letöltés: 2018. 06. 10.)
- KÓ József (2016): Az ENYÜBS rendszer kriminológiai szempontból. In VÓKÓ György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 53*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 43–63.
- KOLKO, David ed. (2002): *Handbook on firesetting in children and youth*. Boston, Academic Press.

- KORINEK László (2005): A fiatalkori erőszakos bűnözés másféle megközelítése a latens bűnözési vizsgálatok szempontjából. In KORINEK László szerk.: *Tanulmányok Finszter Géza 60. születésnapjára*. [PhD tanulmányok 4.] Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája. 169–177.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KOVÁCS Márton (2000): *Lopások nyomozása*. Budapest, Rejtjel.
- MATZA, David (1964): *Delinquency and drift*. New Brunswick, Transaction Publishers.
- MONK, Khadija M. – HEINONEN, Justin A. – ECK, John E. (2010): *Street Robbery. The Problem of Street Robbery. What This Guide Does and Does Not Cover*. Problem-Oriented Guides for Police Problem, Specific Guides Series No. 59. Tempe, Center for Problem-oriented Policing – Arizona State University.
- MOORE, Richard H. (1984): Shoplifting in Middle America: patterns and motivational correlates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 28, No. 1. 53–64. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306624X8402800107>
- NAGY László Tibor (2019): A kifosztás kriminológiai kérdéseiről. In Vókó György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 56*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 107–120.
- PORTER, Louise E. – ALISON, Laurence J. (2006): Behavioural coherence in group robbery: A circumplex model of offender and victim interactions. *Aggressive Behavior*, Vol. 32, No. 4. 330–342. DOI: <https://doi.org/10.1002/ab.20132>
- PRINS, Herschel – TENNENT, Gavin – TRICK, Kinsey (1985): Motives for Arson (Fire Raising). *Medicine, Science and the Law*, Vol. 25, No. 4. 275–278. DOI: <https://doi.org/10.1177/002580248502500409>
- REPPETTO, Thomas A. (1974): *Residential crime*. Cambridge, Ballinger.
- SHOVER, Neal (1985). *Aging criminals*. Beverly Hills, SAGE.
- SUTHERLAND, Edwin H. (1937). *The Professional Thief*. Chicago, University of Chicago Press.
- VAUGHN, Michael G. – DELISI, Matt – BEAVER, Kevin M. – HOWARD, Matthew O. (2008): Toward a quantitative typology of burglars: A latent profile analysis of career offenders. *Journal of Forensic Sciences*, Vol. 53, No. 6. 1387–1392. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2008.00873.x>
- VITO, Gennaro F. – MAAHS, Jeffrey R. eds. (2017). *Criminology: theory, research, and policy*. 4th ed. Burlington, Jones & Bartlett Learning.
- WEISEL, Deborah L. (2004): *Burglary of Single-Family Houses*. Problem-Oriented Guides for Police Problem, Specific Guides Series No. 18. Washington, U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services.
- WILES, Paul – COSTELLO, Andrew (2000): *The 'road to nowhere': the evidence for travelling criminals*. Home Office Research Study No. 207. London, Home Office. DOI: <https://doi.org/10.1037/e454302008-001>
- WRIGHT, Richard T. – DECKER, Scott H. (1994): *Burglars on the job: Street life and residential break-ins*. Boston, Northeastern University Press.
- WRIGHT, Richard T. – DECKER, Scott H. (1997): *Armed robbers in action: stickups and street culture*. Boston, Northeastern University Press.
- WRIGHT, Richard – BROOKMAN, Fiona – BENNETT, Trevor (2006): The foreground dynamics of street robbery in Britain. *British Journal of Criminology*, Vol. 46, No. 1. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azi055>

Vákát oldal

Fehérgalléros bűnözés, gazdasági bűnözés, korrupciós bűnözés

Kőhalmi László

1. A fehérgalléros bűnözés

1.1. Jogeset

Az Ybl Bank volt Magyarország első magánbankja, amelyet a menedzsment tagjai sokszor szó szerint értelmezve saját magánbankjuknak használtak, vagyis szükség esetén ki-kivettek a kasszából pénzt. Ezt sikerült olyan nagyüzemi szintre fejleszteniük, hogy 1992 júniusára a bank fizetéképtelenné vált. A pénzügyet három vezetője ellen büntetőeljárás indult hűtlen kezelés alapos gyanúja miatt.

A vezetők a pénzügyet kasszájából rendszeresen utaltak át saját cégeiknek kölcsönöket, vagyis a bank menedzsmentje fék nélkül hitelezett a tulajdonosoknak, azok vállalkozásainak. A bíróság az 1,4 milliárd forinttal elszámolni nem tudó vezetőket végrehajtandó szabadságvesztésre ítélte. (Diós 2009)

1.2. A fehérgalléros bűnözés története

A fehérgalléros bűnözés már az ókorban sem volt ismeretlen. (ADLER–MUELLER–LAUFER 2010) Arisztotelész maga is említést tett egy esetről az I. e. 4. századból, amikor hivatalnokok meglóvasították az embereknek a közösségi feladatok megvalósítása céljából kifizetett pénzeit. Az ilyen magatartást az athéni törvények kriminalizálták, s az ellopott pénz tízszeresét kellett befizetni a közös kasszába. (IRK 2014)

Az ókori Rómában közismert volt, hogy a provinciák élére kinevezett kormányzók az általuk elérhető legtöbb alkalmat megragadják vagyonuk gyarapítására, nem riadva vissza a tisztességtelen eszközök felhasználásától sem. Valahogy úgy szólt a mondás, hogy a kinevezésük első évében ismerkednek a lehetőségekkel, a második évben gátlástalanul harcolnak, a további időszakban pedig bebiztosítják a megszerzett vagyont. (KRÁNITZ 2000)

Több vallás alapművében találunk a közpénz magáncélra történő felhasználását tiltó rendelkezést, s ezek ugyan nem feltétlenül voltak büntetőjogi jogkövetkezményt maguk után, de erkölcsi helytelenítést mindenképpen.

A mai szemmel morális etalonnak tűnő középkori lovagok között is elő-előfordult, hogy elsinkófálták a rájuk bízott pénzeket.

Az újkor hajnalán, a tengeri kereskedelem robbanásszerű fejlődésekor a – mai szleng kifejezést használva – „kögazdag” vállalatvezetők között sem számított fehér hollónak a tisztességtelen úton való megtollasodás.

A 19. század közepe és a nagy gazdasági világválság közötti időszak Angliájában hétköznapi jelenségnek számítottak a pénzügyi visszaélések. (IRK 2014)

Ekkoriban ugyan még nem ismerte a kriminológia a fehérgalléros bűnözés *terminus technicus*, de egyértelműen leírtak olyan kriminális magatartásokat, amelyek ismerve ráilleszthetők e bűncselekménytípusra.

1.3. A fehérgalléros bűnözés fogalma

A módosabb, tehetősebb emberek, valamint a hatalom csúcsain helyet foglalók éppúgy kiveszik részüket egy-egy ország össz-bűnözéséből, mint a nincstelenek, csak mivel nekik módjuk és lehetőségük van a cselekmény eltitkolására, a büntető igazságszolgáltatási gépezet beindulásának meggátolására, illetve leállítására, deliktumaik révén nem jelennek meg a kriminálstatisztikában. E felismerés vezette a neves amerikai kriminológust, *Edwin Sutherland* a frappáns kriminológiai terminus *technicus*, a *white collar crime* megalkotására. (KRÁNITZ 2000)

Sutherland szerint olyan bűncselekményekről van szó, amelyeket foglalkozásuk körében követnek el tiszteletre méltó és magas társadalmi státusban lévő személyek. (SUTHERLAND 1940) Az elnevezés azért is találó, mert olyan formai jegyet ragad meg (fehérgallér), amely a mögöttes tartalmat szinte „vakítóan” megjelöli.

A fehérgalléros bűnelkövetők alatt értendők mindazok, akik a maguk sajátos bűncselekményét a gazdasági vagy a társadalmi, illetve a gazdasági és társadalmi hatalmuk eszközével, annak „bástyái” mögül követik el, amely eszközök és bástyák kiválóan alkalmasak a tett leplezésére is. (KRÁNITZ 1995)

A fehérgalléros bűnözők a pozíciójuk hangsúlyozásával, az előkelő fellépéssel, tekintélyt sugárzó megjelenéssel és általában kifogástalan külsőségekkel leplezik bűnös szándékaikat. A lényeg tehát, hogy valamely okból (vagyon, társadalmi presztízs, magas beosztás és rang a társadalmi ranglétrán stb.) társadalmilag megbecsült, tekintélyes, elfogadott személy, jobban mondva: személyiség, akire feltekintenek.

Valójában bűnöző, mégpedig igen veszélyes bűnöző, aki nem kolbász vagy ruhát lop, hanem „kihasználja” a joghézagokat, megdézsmálja a közvagyon, csalárdan csödbe sodor cégeket stb.

Fehérgalléros bűnelkövető egyaránt lehet tehát a gazdasági élet prominense (cégvezető, gyáros, nagyvállalkozó), magas állami tisztségviselő, politikus, de lehet ügyvéd, orvos, informatikai szakember stb.

Ugyanakkor a magas társadalmi, vagyoni presztízzsel, megbecsüléssel rendelkező fehérgalléros bűnözőknek sem minden bűncselekménye „fehérgalléros” – például a bankelnök-vezérigazgató szerelemföltésből megöli házastársát –, hanem csak az, amelyet a foglalkozásuk, hivatásuk körében, annak gyakorlása során anyagi érdekből vagy ehhez kapcsolódóan követnek el.

Ahhoz, hogy fehérgalléros bűnözésről beszélhessünk, legalább két fogalmi ismertet kell megemlíteni: egyrészt az elkövető közbizalommal, társadalmi-vagyoni legitimáci-

óval rendelkezik (például multinacionális cég vezetője, magas rangú állami tisztviselő); másrészt az elkövető gazdasági, társadalmi, politikai vagy szakmai hatalmát használja fel azon bűncselekmény elkövetéséhez, amely részére egy kedvezőbb anyagi-hatalmi helyzetet eredményez.

A fehérgalléros bűnözést néha kifejezetten nehéz elhatárolni a kriminalitás más alakzataitól (például a gazdasági vagy vagyon elleni bűnözéstől), mert rokon vonásokat mutatnak. A klasszifikációt megkönnyíti, hogy a vagyon elleni bűncselekmények főként egy statikus állapotot, a fennálló tulajdoni viszonyokat sértik (például a járókelőnél lévő készpénzt ellopják), míg a gazdasági bűncselekmények egy dinamikus folyamat során, legtöbbször a vagyon működtetése, hasznosítása körében követhetők el. Ilyen például az úgynevezett „lenyúlásos” bankhitel, amelynek lényege az, hogy a bankfiókvezető a hitelfolyósítási és vagyonkezelési szabályokat megszegve az igényelt hitelösszeg bizonyos százalékáért (15–20%) biztosít pénzügyi kölcsönt egy vállalkozónak, ugyanakkor tisztában van azzal, hogy a vállalkozó nem rendelkezik megfelelő hitelképességgel, és ezáltal a pénzügyi intézetnek különösen nagy vagyoni hátrányt okoznak. (GÁL 2007)

A fehérgalléros bűnözéssel foglalkozó tipológiák közül érdemes megemlíteni *Herbert Edelhertz* klasszifikációját, aki négy fő típusú kriminális magatartást különböztet meg:

- egyetlen személy által ad hoc elkövetett, üzleti tevékenységével össze nem függő bűncselekmények (például adócsalás, hitelkártyával elkövetett csalás);
- bizalommal visszaélés, amelynek során valaki a belső (bennfentes) kereskedelemben, a kormány vagy más jogi személy kárára, a vele szemben táplált bizalommal, lojalitással visszaélve követ el bűncselekményeket (például sikkasztás, kereskedelmi csalás, kenőpénz elfogadása);
- üzleti bűncselekmények, amelyek az egyén üzleti tevékenységével szoros összefüggésben követtetnek el (például bizalommal visszaélés, élelmezési és gyógyszerek ellenőrzésével való visszaélés);
- a fehérgalléros bűnözés mint üzletszerű tevékenység, azaz amikor ez áll az üzleti aktivitás centrumában (például szélhámosság a pénzügyi vagy lakásfelújítási tevékenység során). (EDELHERTZ 1970, 52.; idézi IRK 2014)

A Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) a fehérgalléros bűnözés körébe sorolja a törvénytelen csalárdságot, a megtévesztést, az eltitkolást vagy bizalommal visszaélést, ha azok mentesek a fenyegetéstől vagy fizikai erőszak alkalmazásától, és személyes vagy üzleti előnyt szolgálnak. Az FBI megközelítése az erőszakos és a „kék-galléros” (lopás, betörés, rongálás stb.) bűncselekmények ellenében határozza meg a fehérgalléros bűnözést, vagyis ami nem az előbbi kettő, az *white collar crime*. (INZELT 2007)

1.4. A fehérgalléros bűnözés hazai és nemzetközi arcai

A századelő Magyarországon gyakori jelenség volt a vasúti panamázás kifejezés. (KORINEK 2006) A magán-vasúttársaságok államilag garantált kamatok mellett építették a vonalakat. Az építető felvette a nagy összegű hiteleket a kormány kamatgaranciája mellett, azután megszökött vagy csődöt jelentett. A veszteségek a költségvetésre hárultak.

A 19. századtól indult meg az a folyamat, amelynek során ez a típusú kriminalitás egyre rejtettebbé, titkosabbá, a társadalom számára egyre követhetlenebbé vált, majd a 20. század technikai-műszaki innovációi miatt egyfelől a fehérgalléros bűnözés terjedelme és veszélyessége számottevően megnőtt, másfelől ehhez kapcsolódóan a látencia is megugrott. (GYÓRY–INZELT 2016)

A diktatúrából a demokráciába történő átmenet olyan mind az állampolgárok, mind a hatóság számára új jelenségeket, élethelyzeteket hozott, amelyekre senki nem volt felkészülve. A köztulajdonban lévő termelőeszközök magánkézbe adása – közismert nevén a privatizáció – számos visszaélést hozott magával.

Az elhíresült Tocsik-ügyben 1996-ban Tocsik Márta ügyvédet az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. azzal bízta meg, hogy közvetítsen az önkormányzatok belterületi földjeivel kapcsolatos privatizációs ügyleteknél, aki ezért 804 millió forint sikerdíjat vett fel.

Első fokon a Fővárosi Bíróság 1999-ben felmentette Tocsik Mártát. A Legfelsőbb Bíróság 2000-ben új eljárásra kötelezte a bíróságot. Tocsikot 2002-ben hűtlen kezelésért 4 év börtönre és 640 millió forintos vagyonelkobzásra ítélték, 2003-ban azonban a Legfelsőbb Bíróság felmentette a vádak többsége alól, de magánokirat-hamisítás miatt 400 ezer forint pénzbírságra ítélte.

A magánbankrendszer kiépülésével együtt megjelentek a különböző brókerügynökségek, amelyek a befizetett pénz busás kamatoztatását ígérték ügyfeleiknek. Ezek az ígéretek többnyire az irrealitás talaján álltak, de a meggyőző szuggesztív előadásmód, a jó megjelenés, a céges autó a siker zálogát villantja meg a pénzügyi életben járatlan állampolgár előtt.

Az úgynevezett Lupis-ügyben Lupis József mint magánbankár mindössze 105 millió forintot alaptőkével rendelkezett, viszont rendkívüli PR-munkájának köszönhetően jó kapcsolatokat, gyümölcsöző összeköttetéseket épített ki. Belfentes ember volt, aki bizalmat élvezett. Ennek betudhatóan brókercégnél a Belügyminisztérium 800 millió forintot, a Honvédelmi Minisztérium 1,1 milliárd forintot helyezett el, mert nagyobb kamatot reméltek, mint az állami bankoktól. A gazdasági realitást nélkülöző pénzügyi tranzakciók befuccsoltak, majd később Lupis csődöt jelentett, és végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték.

Egy cégről kialakított kedvező imázs, a politikai elittel, a sztárvilág képviselőivel való mutatkozás sokak számára elég garanciát jelent a befektetés hitelességéhez. A kriminális végkifejletű brókerügyek időről időre megjelennek a magyar kriminalisztikában, s úgy tűnik, a károsultak nem tanulnak mások hibájából. (GÁL 2017)

Az 1989-ben alapított Globex Holding felszámolási eljárása 1998. november 26-án kezdődött, és 2011. december 7-én fejeződött be (13 év!). A botrányt Sopron polgármestere robbantotta ki, amikor nyilvánosságra hozta, hogy eltűntek az önkormányzat több mint 3 milliárd forintot érő részvényei, amelyeket a brókercégre bízott.

A társaság alapvetően olyan ingatlanvállalkozás volt, amely kizárólag extrém drága helyeken épített kategórián felüli luxuslakásokat, s azokat csak és kizárólag készpénzért értékesítette. A forrásgyűjtő cég kiugróan magas, 32–36%-os kamatot kínált

a befektetésekre. A csőd elkerülhetetlen volt: a beruházásokat hitelből fizették, és az önkormányzatoktól kezelésre átvett részvények után sem fizettek, felérték a kisbefektetők által rájuk ruházott értékpapirokat is.

Az ügyben több száz kisbefektető és több önkormányzat is megkárosult. Összeségében hatmilliárd forintos károkozás miatt emelt vádat az ügyészség. Vellai Györgyit, a Globex-ügy elsőrendű vádlottját hat év, Vajda László másrendű vádlottat négy év szabadságvesztésre ítélték.

A fehérgalléros kriminalitás lényegi jellemzője, hogy az általa megkárosított személyek szocioökonómiai státuszára, családi és személyi körülményeire ab ovo nincs tekintettel, holott a deliktumok megvalósítását épp a sértetteknek az elkövető iránt megnyilvánuló bizalma teszi lehetővé.

A „bizalomelszívás” jelensége azonban nem csak hazai jelenség, a nemzetközi fehérgalléros bűnözés sine qua nonja is.

Az üzleti megbízhatóság ethozát aláássák a különböző nagyvállalati csődügyek, amelyek a kapitalista gazdaság fellegvárában, az Egyesült Államokban is előfordulnak. A WorldCom amerikai távközlési óriáscég 3,8 milliárd dolláros hamis könyvelési tétel szerepeltetése a gazdaságtörténet legnagyobb könyvelési csalása. A cégsvindli tehát nem magyar sajátosság.

Az Enron-botrány az ébresztőt jelentette az amerikai álomból. A csillagászati növekedést produkáló tőzsdei cégek néha nem mások, mint csődközeli vállalatok. Legalábbis az Enron amerikai energetikai cég bukása ezt példázza. Az 1990-es évek közepére az Enron az észak-amerikai földgázüzlet egyik legnagyobb szereplője lett. Ekkor kezdtek a cég vezetői számos, az energiaiparon kívüli befektetésbe (például hitelbiztosítás), emellett az ügyletek oroszánrészt az interneten bonyolították. A vállalatot nemsokára a világháló legnagyobb globális kereskedelmi birodalmaként tartották nyilván. Ennek megfelelően részvényeinek ára is felszökött. Az évi forgalom 100 milliárd dollár fölé emelkedett, az alkalmazottak száma pedig meghaladta a húszezret. A cég pénztárába ugyanakkor egyre kevesebb pénz folyt be, végül 2001 harmadik negyedévét már 618 millió dolláros veszteséggel zárta. Az ügy 31 milliárd dolláros csőddel zárult. Az más kérdés, hogy a cég könyvvizsgálója, Arthur Andersen is asszisztált a valótlan mérlegek auditálásához.

A fehérgalléros kriminalitás számbavételére sajnos a bűnügyi statisztikai nyilvántartási rendszer alkalmatlan, hiszen a *white collar crime* alapvetően nem büntetőjogi, hanem kriminológiai terminus technicus. A kriminológiai megközelítés jelentősége az, hogy segít a kriminális jelenség működésének megismerésében, és támpontokat ad a kriminálprevencióhoz.

2. A gazdasági bűnözés

2.1. A gazdasági bűnözés kialakulása, fejlődése

A gazdasági bűncselekményeknek messzire visszanyúló előzményei, mély gyökerei vannak jogalkotásunkban. Az első mai szemmel is gazdasági bűncselekménynek minősülő

tettet, a pénzhamisítást első királyaink kifejezetten ugyan nem büntették, de Károly Róbert a 14. század első évtizedeiben már a legsúlyosabb deliktumok közé sorolta. (TÓTH M. 2000) Zsigmond király tiltotta a pénzzé nem alakított arany és ezüst kivitelét az országból. (TÓTH D. 2014)

A kiegyezést követő időszakot többen a gazdasági bűnözés hőskorának tekintik, hiszen ekkortájt meglehetősen elszaporodtak a csalárd és vétkes bukások.

2.2. A gazdasági bűnözés fogalma

A gazdasági bűnözés fogalmi megközelítésének hagyományosan több szintje létezik. Gyakran találkozhatunk egy többé-kevésbé egységes köznapi felfogással, alkotható továbbá egy kriminológiai definíció, azután egy szélesebb, végül egy szűkebb tételes jogi területet felölelő büntetőjogi fogalom.

A *Pusztai László* nevéhez köthető úgynevezett *köznapi definíció* a gazdasági bűncselekmény fogalma alá sorol minden olyan bűncselekményt, szabálysértést, valamint etikátlan magatartást, amelynek eredményeként a mindennapi gazdasági élet szereplői a közfelfogás szerint jogtalan anyagi előnyökre tesznek szert. A közvélemény így a tényleges bünelkövetőkön kívül gazdasági bűnözőknek tekinti az átalakuló hazai jogrendszer szabályozásának következetlenségeit, a joghézagokat kihasználó milliomos hazai üzletembert éppen úgy, mint a balatoni szezonális lehetőségre építő és a beszerzési ár sokszorosáért sört kínáló mozgóárust – noha büntetőjogi értelemben egyikük sem vonható felelősségre. (PUSZTAI 1999)

A gazdasági bűnözés ebben az értelemben tehát egy közmegegyezésen alapuló negatív társadalmi ítélet. A társadalom véleménye nem konstans, folyamatosan változik, s ami ma elítélendő, az holnap már lehet, hogy az élet természetes velejárója.

A cégautó vagy az állami (vállalati) infrastruktúra (például orvosi berendezések) részben magáncélú használatát a társadalom többsége helyénvalónak találja.

Köztudomású az is, hogy a papíron minimálbérért foglalkoztatottak közül sokan a magas járulékterhek miatt bérük egy részét zsebbe kapják.

A hasonló cselekmények többsége elvileg adócsalásként – az új terminológiával élve költségvetési csalásként – értékelhető lenne, sokszor mégsem klasszikus „tisztá” bűncselekményekről van szó, gyakran keverednek az ilyen tettekben a legális és illegális elemek, ráadásul a dolog illegális része jórészt megfoghatatlan, a biztos határok kideríthetetlenek.

A gazdasági bűnözés *kriminológiai fogalma* *Tóth Mihály* szerint az a gazdálkodás menetében megvalósuló vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési forma, amely – akár az elkövetés módjára (gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával vagy az azokkal való visszaélés révén), akár eredményére tekintettel – alkalmas arra, hogy esetleges egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit sértse vagy veszélyeztesse. (TÓTH M. 2015)

A gazdasági bűnözés *büntetőjogi fogalma* alá sorolhatjuk a büntetőjog által kifejezetten gazdasági bűncselekménynek tekintett (sokszor annak is aposztrofált) deliktumokon kívül például a vagyon elleni bűncselekmények köréből a gazdálkodás körében elkövetett sikkasztást, csalást, hűtlen kezelést, hanyag kezelést, az orgazdaságot, a szerzői, iparjogvédelmi jogi jogsértések üzletszerű alakzatait; az elsősorban gazdasági érdekekkel

motivált környezet- és természetkárosítást; a titoksértő cselekmények köréből a gazdasági és üzleti titoksértést. A gazdasági bűnözés *legsúlykebb büntetőjogi értelemben* a hatályos büntető törvénykönyvben kifejezetten gazdasági bűncselekményként kodifikált deliktumok – a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények és a pénzmosás, a költségvetést károsító bűncselekmények, a pénz- és bélyegforgalom biztonsága elleni bűncselekmények, fogyasztóvédelmi és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények – elkövetését jelenti. (TÓTH M. 2015)

A gazdasági és a fehérgalléros bűnözés egy része – mint korábban megjegyeztük – átfedik egymást, hiszen például a sikkasztást gyakran a cég vezetője/tisztségviselője követi el. (INZELT 2014)

2.3. A gazdasági bűnözés hazai és nemzetközi folyamatai

A rendszerváltás nemcsak az állampolgárokat, de a magyar gazdasági büntetőjogot is váratlanul érte. A gazdasági bűncselekmények jogalkotási és jogalkalmazási gyakorlatát még az 1990-es évek elején is nyugodt állóvízként jellemezhetjük, sokáig nem történt – legalábbis látszólag – olyan, ami a változást kikényszerítette volna. (TÓTH M. 1995)

A 80-as évek gazdasági deliktumainak lüktető terepei voltak az úgynevezett „lengyel piacok” (más néven KGST-piacok). Az akkoriban hiánycikknek számító márkás külföldi farmerek hamisított változatai, a kamu Adidas szélzsekik, a nyugati táncdalénekesek lemezei mind-mind beszerezhetőek voltak.

A rendszerváltás éveiben már nem működött a tervutasításos rendszer, de még nem épült ki a piacgazdaság jogi szabályozórendszere, s ez kedvezett a „zavarosban haláshoz”. Ekkor a gazdasági bűnözés legjellemzőbb formái, területei a következők voltak: a privatizációs visszaélések, a dotációk/támogatások bűnös kihasználásai, a fogyasztók/versenytársak megtévesztése (például különböző hamisítások), a pénz- és tőkepiacot érintő visszaélések.

Állami támogatásokkal kapcsolatos bűnügyekben folytak eljárások mezőgazdasági exporttámogatások és szociálpolitikai indíttatású donációk (például tetőtterek beépítéséhez vissza nem térítendő kölcsönök) csalárd igénybevétele miatt.

Az általános forgalmi adóval kapcsolatos áfacsalások rendre fosztogatták a költségvetési adóforintokat. A hajléktalanok ügyvezetése alatt „működő” fantomcégek mellett mind a mai napig megoldatlan probléma a valós gazdasági teljesítményt nem takaró körbeszámlázásokkal (úgynevezett körhintacsalásokkal) való visszaélések. (MOLNÁR 2009)

A pilótajátékok (piramisjátékok) gyakori vámszedői voltak a felelőtlen és hiszékeny állampolgárok pénztárcáinak. (TÓTH M. 1996)

A pénzmosási ügyek felderítése és perrendszerű bizonyítása sokáig komoly nehézséget jelentett a magyar bűnüldöző szervek számára. (BARABÁS–MOLNÁR 2000; GÁL 2004)

Mindennapossá vált, hogy a gazdaságban egyes személyek konkurensüket büntetőfeljelentés útján szándékoznak ellehetleníteni. (ELEK 2009)

Az egyik legsürgetőbb feladat a gazdasági bűnözés kifizetődőségének csökkentése. (TÓTH M. 2009) A 10% alatti kármegtérülés miatt indokolt áttekinteni a megtérülés érdekében alkalmazott anyagi és processzuális eszközöket.

Barabás Andrea Tünde és Irk Ferenc helyesen állapítják meg, hogy a gazdaság erkölcsi szabályainak, az üzleti etika íratlan normáinak hiánya – mint a szocialista rendszer egyik hagyatéka – nyomasztó módon nehezedik a hazai gazdaságra. (BARABÁS–IRK 2001)

3. A korrupciós bűnözés

3.1. A korrupciós bűnözés kialakulása, fejlődése

A korrupció, amióta megjelent az emberi társadalmak életében – hozzávetőleg a barbárság és a civilizáció korának határmezsgyéjén –, földrajzilag és időben folyamatosan létezik. A korrupció általánosan elterjedt az ókori társadalmakban, de különféleképpen ítélték meg: vagy természetesnek tartották, vagy a törvény erejével szigorúan büntették, vagy éppen vádként egy ellenfél lejáratására használták. (NÉMETH 2018)

Magyarországon a korrupciós cselekmények büntetőjogi szabályozása már az államalapítás kezdetétől, Szent István király dekrétumaiban is megjelenik. Szent István II. dekrétumának II. fejezetében megtalálható a hivatali vesztegetés, majd Szent László III. dekrétuma ezt megismétli, és a későbbi királyok is ugyanígy tesznek. (TÓTH D. 2015)

3.2. A korrupciós bűnözés fogalma

A korrupció olyan fogalom, amelyet a konkrét esetben viszonylag biztosan tudunk használni, de azonnal nehézségeink támadnak, ha pontos definíciót kell adnunk, hogy mit is értünk rajta. (SZENTE 2007)

A *corruptio* latin kifejezés a katolikus egyházban, és főleg a reformáció hitvallási irataiban az áteredő bűn megjelölésére szolgált. A *Meyers Neues Lexikon* az általános morális hanyatlás szinonimájaként használja; koszt, romlottságot, az erkölcs megromlást is jelenti. (LEYENDECKER 2009)

A korrupciónak tengernyi fogalma létezik, sok esetben szerzőnként, országonként, kultúránként eltérő tartalommal. A definíciók között tartalmi átfedés észlelhető, s az igazi lényegi kérdés, hogy hol húzzuk meg a határvonalat a korrupct és a nem korrupct magatartásformák között.

Kriminológiai szempontból a korrupció egy a közhivatallal, gazdasági funkcióval vagy politikai mandátummal való visszaélés – valaki más javára, ennek a valakinek az ösztönzésére vagy saját kezdeményezéséből, hogy saját maga vagy egy harmadik személy számára előnyt szerezzen. (LEYENDECKER 2009)

Mindenki korrupct, aki a közjő terhére szerez magának egyéni hasznot; megvesztegethető az is, aki például úgy viszi előbbre az akadémiai karrierjét, hogy a saját meggyőződése ellenére olyanok tudományos véleményét támogatja, akik az ő karrierjének mozgatószálait a kezükben tartják.

A magyar büntetőjogban a korrupció kriminológiai és büntetőjogi fogalma között némi aszinkronitás mutatkozott, mivel a jogalkotó a közélet/nemzetközi közélet tisztasága elleni bűncselekménynek nevezte azokat a kriminális magatartásokat, amelyeket a kriminológia

korruptciós bűncselekményként tartott számon. A 2012. évi C. törvény (Btk.) mindezt orvoslta, és önálló XXVII. Fejezetében szabályozta a korruptciós bűncselekményeket.

3.3. A korruptciós bűnözés hazai folyamatai

A szocializmus és a piacgazdaság korruptciójának legátfogóbb összehasonlító elemzését a magyar szakirodalomban Kránitz Mariann végezte el, aki kutatásai során megállapította, hogy minden társadalomnak meg kell fizetnie a „demokrácia árát”, és ebbe az árba mintegy „bekalkulálódik” – többek között – a bűnözés terjedelmének növekedése és minőségének megváltozása, továbbá a korruptció sajátos alakulása is. Kránitz szerint a korruptció legmélyebben fekvő oka – és ez a konkrét politikai-gazdasági rendszerektől független, általános érvényű megállapítás – mindenkor a kereslet és a kínálat összhangjának hiányában keresendő.

A szocializmus viszonyainak jellemzője a hiánygazdálkodás a volt. Szűkösség mutatkozott elsősorban az anyagi javakban és a szolgáltatásokban, de az élet számos más területén is. A korszak jellegzetessége az esetenként kis összegű, de tömegmerekben nap mint nap megvalósuló korruptcióformák (jatt, csúszó- és kenőpénz stb.) általános elterjedtsége. (KRÁNITZ 2006)

Egy autó műszaki vizsgáztatásán történt a következő eset. A gépjármű alváza a rozsdásodás miatt egy kisebb helyen kilyukadt. A jármű tulajdonosa megkérdezte, hogy egy tízezer forintos befedi-e a lyukat? Befedte.

Ennek a korszaknak a sajátos kifejezései közé tartozott az úgynevezett pult alóli vétel, például aki hozzá akart jutni az átlagnál jobb minőségű áruhoz, az ajándékot vagy pénzt adott az eladónak, az eladó pedig úgymond a pult alá rejtette az árut, nem tette ki a polcra. Ebben az időszakban tehát a korruptció iránya a vevőtől az eladó felé irányult. (KRÁNITZ 2006)

A rendszerváltás után a hiánygazdálkodást fokozatosan a kapitalista gazdaságra jellemző túltermelés váltotta fel. Mindenki eladni akar, azaz a vevők piaca dominál, a korruptció iránya megfordul, az eladótól (a vállalkozótól) a vevő (a megrendelő) felé irányul. Természetesen mindezt a köznyelv eufemizálva nem korruptciónak, hanem promóciónak nevezi, például ha a gyógyszergyártó cég az orvosoknak ingyenes továbbképzést biztosít wellnesshotelekben, akár a családtagoknak is, cserébe mindössze az adott cég által forgalmazott gyógyszert kell felírni a betegeknek.

A szovjet mintára kialakított tanácsrendszer gyökeresen különbözött a Nyugat-Európában működő települési önkormányzatok rendszerétől és funkcióitól annak ellenére, hogy a feladataik egy része (a közigazgatás) voltaképpen azonos volt.

A korruptció vonatkozásában ez utóbbi akként nyilvánult meg, hogy vannak örökzöldnek nevezhető vesztegetési célzatok, amelyek az elmúlt negyedszázadon – vagy inkább 35–40 éven – átívelnek. Ebben a körbe tartozik mindenekelőtt az ügyintézés gyorsítása, amelyet úgynevezett gyorsító pénzzel lehetett – és néha még lehet ma is – biztosítani, továbbá a különböző engedélyek (műszaki, építési, lakhatási engedély stb.) megszerzése, amelyekért ugyanúgy vesztegették az ügyfelek a tanácsi dolgozót annak idején, mint manapság

az önkormányzati vagy állami tisztviselőt, legfeljebb az összeg nagysága változott az idők folyamán.

A tanácsrendszerben burjánzó korrupció tipikus alakzata a tanácsi bérlakások kiutalásánál volt megfigyelhető. Amennyiben egy lakásigénylő nem akart 20–30 évet várni a bérlakás kiutalására, akkor ezt a várakozási időt akár néhány hétre is lerövidíthette, ha tudott esetleg vezetőkes lakástelefont szerezni az ügyintézőnek vagy valamelyik potentátnak a tanácsi apparátusban. (Anno a szocializmusban egy lakástelefonra 15–20 évet kellett várni.)

A rendszerváltás után megjelenő önkormányzatiság mint demokratikus vívmány számos korrupciogén tényezőt is hordozott magában. A függetlenséghez sajnos nem társult anyagi bőség, és a képviselő-testületi tagok szakmai alkalmasságával, morális elkötelezettségével szemben is merültek fel kifogások.

Az egyik budapesti kerületi önkormányzat egy magyar vevőtől kért és kapott árajánlatot egy eladásra szánt, kb. 600 millió forint értékű ingatlanával kapcsolatban, megkötötték az előszerződést is. Két hónap múlva viszont eladták az ingatlant egy spanyol vevőnek, aki kerekén a felét fizette az eredeti árajánlatnak. Igaz, a polgármester és az alpolgármester az egész családjával két hónapig nyaralt a spanyol tengerparton.

Egy települési önkormányzati testület kijelölte egy leendő hulladéklerakó helyét. Ezt követően maguk a képviselők, élükön a polgármesterrel felvásárolták a telkeket, majd huszonötszörös (!) áron eladták a telkeket az önkormányzatnak.

Magyarországra a rendszerváltással mintegy „részakadt” a demokrácia, a piacgazdaság, és a hirtelen változások sajátos szemléletbeli rendszerváltást eredményeztek. Emiatt az állampolgároknak gyakran úgy tűnt, hogy az általánosan érvényesülő magatartás a normaszegés, és a kivételes a jogkövető viselkedés, például a gazdaságban „a profit szentesíti az eszközt”, még ha a vállalkozó a sikert vesztegetéssel éri is el.

A korrupciókutatás legújabb hazai irányai a közpénzek „lenyúlására” hívják fel a figyelmet. A „tűzhöz közeli” lét, a politikai döntéshozókkal bennfentes kapcsolat ápolása sokak szemében egyet jelent a sikeres vállalkozói lét *conditio sine qua non*-jával.

Egy budapesti állami vállalat eladott közel 20 fővárosi éttermet egy részvénytársaságnak. A vállalat vezérigazgatója és az Rt. elnök-vezérigazgatója ugyanaz a személy volt, vagyis ugyanaz a személy írta alá a szerződést, csak két eltérő minőségben. Az ügylet értéke egy forint volt. A cselekmény természetesen elévült.

A közpénzek korrupst magánzsebben való landoltatása azért jelent társadalmi szintű problémát, mert egyrészt a leginnovatívabb, legversenyképesebb vállalkozások kimaradnak az állami támogatásokból, másrészt lerontja az alapvető szolgáltatások (például egészségügy, oktatás) minőségét. A közbeszerzéseket a közpénzek hatékony elköltésére találták ki, de ha az állami tenderek rendre túlárazottak, akkor az hosszú távon a gazdasági növekedést fékezi. (LAMBSDORFF–BECK 2009)

A korrupció virágzásában centrális szerepet játszik a strómanrendszer, amely egy bonyolult vagyon- és tőkeelosztási helyzetet jelent. Ebben a szisztémában a stróman kulcsszereplő. A folyamat bonyolult, mert a pályázaton nyerni kell, a tulajdont át kell venni,

és bizonyos ideig kötelező működtetni. A pénzt le kell adózni, elutalni, de közben ügyelni kell arra, hogy a stróman mögött álló szereplő láthatatlan legyen.

A stróman a korrupció kockázatát vállalja gazdája helyett. A stróman közvetít a szereplők és jövődő vagyonuk között. Ennek számtalan variációja van, de az az igazság, hogy a működés teljes vertikumába nem lehet beelátni. (JANCSICS 2013) Stróman lehet az ágról-szakadt hajléktalan, a biztonsági őr, a régi barát, az iskolatárs vagy a nagymama. Feladata, hogy begyűjtse, leossza a beérkező üzletet. (JANCSICS 2015)

A közpénzek bezsebelése – *Jávor István és Jancsics Dávid* szóhasználatával élve – a korrupció technicizálódásával realizálódik. (JÁVOR–JANCSICS 2016) A közbeszerzési pályázatok kiírásánál olyan műszaki paraméterek kerülnek bele a tenderbe, amelyeknek csak egy cég felel meg. A technicizálás jelensége egyszerre biztosíthatja a kitűzött illegális célt (a „hátszeles” cég nyeresét), de az elkövetőket is védi (mind az ügyintéző, mind a vállalkozó „törvényesen” jártak el). Első ránézésre minden szabályosnak tűnik, de alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy egy szereplőn kívül mindenki mást előre kizártak a pályázatból, például, ha emelődaru kell, akkor elvárás, hogy 37 méternél nem lehet alacsonyabb és 37 és fél méternél nem lehet magasabb. A szakirodalom ezt nevezi legális korrupciónak: vagyis mikor a folyamat minden eleme törvényes, de az egész mögött olyan korrupciós megállapodások rejlenek, amelyek a legális folyamatot szimulált folyamattá teszik, elrejtik a tényleges tartalmat. (JÁVOR–JANCSICS 2016)

Az egyik legösszetettebb feladat a korrupció menedzselése, azaz a korrump szereplők, az alkalmi vagy tartós szövetségek mobilizálása, a konkrét akció végrehajtása. Ezeknek a problémáknak a kezelésére jelentek meg a korrupciós közvetítők, vagyis a korrupciós brókerek, akik menedzselik a partnerek közötti csereviszonyokat. A korrupciós brókerek között sok ügyvéd, tanácsadó (például adó-, pénzügyi, vezetési tanácsadók), volt állami/hivatali funkcionárius is megtalálható. Az ügyvédek rendelkeznek azzal a szakmai tudással, hogy legalizálják a korrump üzleteket vagy egész üzleti kapcsolatrendszereket is. Részvételük biztonságot nyújt az üzletfeleknek is, hiszen amit tettek – jogi tudás híján –, arról azt gondolhatták, hogy az adott helyzet legális megoldása volt.

A korrupciónak az állampolgárok szemében egyik legirritálóbb változata a rendőrségi korrupció. Az 1990-es években meglehetősen gyakori volt az úgynevezett zsebre bírságolás. A közlekedési szabályt megszegő autós vagy maga, vagy az intézkedő rendőr felajánlotta, hogy „okosba” meg lehet oldani az ügyet, azaz a tényleges bírság és/vagy a járművezetői engedély bevonása nélkül készpénzfizetéssel elintézhető a dolog. Manapság ezt a fajta rendőri korrupciót – a sikeres állami intézkedéseknek is köszönhetően – szinte teljes mértékben felszámolták.¹

3.4. A korrupciós bűnözés volumene

A korrupció mérésére kialakított, kifejlesztett sokféle technikák, metodológiák (például könyvvizsgáló cégek jelentései) közül talán a két legismertebb: a Transparency International (TI) nemzetközi szervezet által kimunkált úgynevezett korrupcióérzékelési (percepciós) index és a kriminálstatisztikai adatok.

¹ A témáról lásd bővebben Végh Viktória *Rendőrbűnözés* című fejezetét.

A TI tíztől százig terjedő pontozáson alapuló percepció indexe alapján 2017-ben például a korrupció által a legkevésbé érintett Új-Zéland 89, Dánia 88, Finnország, Norvégia és Svájc 85 ponttal, míg a sereghajtók Szomália 9, Dél-Szudán 12 és Szíria 14 ponttal. Magyarország legutóbb 45 ponttal a 180 országot rangsorba állító korrupciós lista 66. helyén szerepelt. (Transparency International 2018)

A korrupció mérésének másik válfaja a kriminálstatisztikai adatokra építő vizsgálati módszer, amelynek „névértéken” történő elfogadása nyilván nem tükrözi a valóságot, hiszen ezek alapján Magyarország a világ egyik legtisztább, a korrupció által alig-alig érintett országa lenne. Véleményünk szerint a bűnügyi statisztikai mutatók kellő körültekintéssel mégis használhatók: olyan alsó *limesértéknek* tekintendők, amelyek hazánk korrupciós minimumát jelenítik meg.

A korrupció ellen a leghatékonyabb fegyver a nyilvánosság és a transzparencia, ebben kiemelt szerep hárul a hiteles oknyomozó újságírára.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S. (2010): *Criminology*. New York, McGraw-Hill.
- BARABÁS Andrea Tünde – MOLNÁR Csaba (2000): A pénzmosás fantomja. Tanulmány a pénzmosással kapcsolatos empirikus kutatásról. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok* 37. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 184–205.
- BARABÁS Andrea Tünde – IRK Ferenc (2001): Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés. I. rész. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok* 38. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 60–87.
- DIÓS Erzsébet (2009): Bankcsődök és bankárpercek. In VIRÁG György szerk.: *OKRI Szemle 1. kötet*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 81–100.
- EDELHERTZ, Herbert (1970): *The nature, impact, and prosecution of white-collar crime*. Washington, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice. U.S. Gov. Print. Off.
- ELEK Balázs (2009): Juris ignoratia non excusat? A jogi tévedés megítélése a gazdasági büntetőperekben. *Rendészeti Szemle*, 57. évf. 7–8. sz. 96–109.
- GÁL István László (2004): *A pénzmosás*. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- GÁL István László (2007): *Gazdasági büntetőjog közgazdászoknak*. Budapest, Akadémiai.
- GÁL, István László (2017): Broker scandals in Hungary after the change of political system in 1989. In PASCA, Viorel – CIOPEC, Flaviu eds.: *Probleme actuale in dreptul penal European: Conferintele Revistei Journal Of Eastern Criminal Law*. București, Universul Juridic. 209–218.
- GYÖRY Csaba – INZELT Éva (2016): Fehérgalléros, gazdasági és korrupciós bűnözés. In BORBÍRO Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 450–490.
- INZELT Éva (2007): A fehérgalléros bűn és bűnhődés – az amerikai példa. *Rendészeti Szemle*, 55. évf. 6. sz. 84–97.
- INZELT Éva (2014): Átfedő halmazok: Gazdasági bűnözés – fehérgalléros bűnözés. In BÁRD Petra – HACK Péter – HOLÉ Katalin szerk.: *Pusztai László emlékére*. Budapest, P-T Műhely. 241–256.

- IRK Ferenc (2014): Fehérgalléros bűnözés, elitbűnözés, menedzserdeviancia. *Jog – Állam – Politika*, 6. évf. 1. sz. 49–67.
- JANCSICS, Dávid (2013): Petty corruption in Central and Eastern Europe: The client's perspective. *Crime, Law and Social Change*, Vol. 60, No. 3. 319–341. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9451-0>
- JANCSICS, Dávid (2015): “A friend gave me a phone number” – Brokerage in low-level corruption. *International Journal of Law, Crime and Justice*, Vol. 43, No. 1. 68–87. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2014.07.003>
- JÁVOR, István – JANCSICS, Dávid (2016): The Role of Power in Organizational Corruption: An Empirical Study. *Administration & Society*, Vol 48, No. 5. 527–558. DOI: <https://doi.org/10.1177/0095399713514845>
- KORINEK László (2006): *Bűnözési elméletek*. Budapest, Duna Palota és Kiadó.
- KRÁNITZ Mariann (1995): A „fehérgalléros bűnözés”. *Főiskolai Figyelő* (Rendőrtisztai Főiskola), 2. sz. 138–151.
- KRÁNITZ Mariann (2000): Egy régi-új jelenség: a fehérgalléros bűnözés. *Győri Tanulmányok*, 23. sz. 133–142.
- KRÁNITZ Mariann (2006): A korrupció utolsó huszonöt éve Magyarországon. *Ügyészek Lapja*, 13. évf. 5. sz. 25–40.
- LAMBSDORFF, Johann Graf – BECK, Lotte (2009): Korruption als Wachstumsbremse. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Heft 3–4. 19–25.
- LEYENDECKER, Hans (2009): Korruption: Spiegel der politischen Kultur. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Heft 3–4. 3–6.
- MOLNÁR Gábor (2009): A cégfantomizáláshoz kapcsolódó adócsalás. *Rendészeti Szemle*, 57. évf. 7–8. sz. 58–69.
- NÉMETH György (2018): Leutükhidész pénzeszsákja – korrupció az antik görög világban. *Magyar Tudomány*, 179. évf. 4. sz. 458–469. DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.4.2>
- OROSZ Balázs (1995): Piaccgazdaság és gazdasági bűncselekmények. In *Kriminológiai Közlemények* 52. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 36–50.
- PUSZTAI László (1999): A gazdasági bűnözés. In GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina. 186–197.
- SUTHERLAND, Edwin H. (1940): White Collar Criminality. *American Sociological Review*, Vol. 5, No. 1. 1–20. DOI: <https://doi.org/10.2307/2083937>
- SZENTE Zoltán (2007): Fogalmi kísérletek a korrupció meghatározására, és az önkormányzati korrupció fogalma. In SZENTE Zoltán szerk.: *Korrupciós jelenségek az önkormányzati közigazgatásban*. Budapest, Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Képzési Központ. 45–66.
- TÓTH Dávid (2014): A pénzhamisítás szabályozásának története Magyarországon. *Jura*, 20. évf. 2. sz. 256–263.
- TÓTH Dávid (2015): A korrupciós bűncselekmények szabályozásának története Magyarországon. *Büntetőjogi Szemle*, 4. évf. 3. sz. 107–112.
- TÓTH Mihály (1995): Piaccgazdaság és büntetőjog. In *Kriminológiai Közlemények* 52. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 1–35.
- TÓTH Mihály (1996): Fáraók és pilóták nyomában, avagy egy új büntetőjogi tényállás kérdőjelei. *Magyar Jog*, 43. évf. 10. sz. 591–595.

- TÓTH Mihály (2000): Adalékok a magyar „gazdasági büntetőjog” fejlődéstörténetéhez. *Belügyi Szemle*, 48. évf. 6. sz. 24–33.
- TÓTH Mihály (2009): Húsz év mérlege. Gazdasági bűneink és következményeik egy „szép új világ”-ban. *Rendészeti Szemle*, 57. évf. 7–8. sz. 5–23.
- TÓTH Mihály (2015): A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése. *MTA Law Working Papers*, 2. évf. 4. sz. 1–21.
- Transparency International (2018): *Corruption perceptions index 2017*. Forrás: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (Letöltés: 2018. 04. 25.)

Ajánlott irodalom

- GÁL István László (2012): A gazdasági válságok, a gazdasági bűnözés és a gazdasági büntetőjog egyes összefüggései. In VIRÁG György szerk.: *OKRI Szemle 2. kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv. 118–128.
- KEREZSI Klára – INZELT Éva – LÉVAY Mikós (2014): Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében. Milyen cselekményeket rejtnek a jogerősen elítéltek aktái? In VÓKÓ György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok 51*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 26–49.
- KRÁNITZ MARIANN (1988): *A korrupciós bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KRÁNITZ Mariann (1999): A „fehérgalléros bűnözés” Magyarországon az ezredfordulón (Interjúk). In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai és Kriminálisztika Tanulmányok XXXVI*. Budapest, Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet. 35–54.
- KRÁNITZ Mariann (2001): Fehérgalléros bűnözés az ezredvég Magyarországon (egy ténykutatás tapasztalatai). In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok XXXVIII*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 88–111.

Kiberbűnözés

Kiss Tibor

A kiberbűnözés létezése több mint húsz éve evidens, a fogalmi meghatározására tett próbálkozások mégis csak az elmúlt tizenöt évben élénkültek fel, miután a web 2.0 által létrehozott szimmetrikus kommunikációs lehetőségek révén a normasértő magatartás-mintázatok egyre szélesebb felhasználói réteget értek el, és egyre láthatóbbá váltak a globális hálózatokban. Ezt követően született meg néhány (kiber)bűnözés-fogalmat felvonultató tanulmány, amelyek közül az egyik legnépszerűbb *Peter Grabosky* nevéhez fűződik. Grabosky kiberdeviancia-diskurzusában az *old wine in new bottles* kifejezéssel arra utalt, hogy a kibertérben leképződő, szokványostól eltérő magatartás-mintázatok valójában hagyományos normasértések, csupán a környezet más. Az emberi motivációt, az anonimitásra épülő interperszonális kapcsolatokat, a titkos működést, az ellenőrzésben felmerülő új kihívásokat, a földrajzi határok elmosódásával járó kiterjedt bűnözést sem lehet újnak tekinteni. (GRABOSKY 2001, 243–249). Grabosky logikájától még ma sem célszerű eltávolodni, de szem előtt kell tartani azokat a jelenségeket, amelyek a hagyományosan felfogott és szabályozott normasértésekhez képest eddig nem megszokott szerkezetben manifesztálódnak, ugyanakkor kezelésükre eszközbeli séma nem áll rendelkezésre. Grabosky okfejtése mellett *Rutger Leukfeldt* kiberbűnözésről szóló tanulmányában már arról írt, hogy a kiberbűnözés terminológiája magában foglalhatja a „virtuális”, „cyber” vagy „kiber”, a „computer” vagy „számítógépes”, a „számítástechnikai”, az „e-”, „internet-” vagy „digitális”, valamint az „információs” elnevezéseket, és leginkább azokat a bűncselekményeket jelenti, amelyek az információs térrel, információs technológiával jelentős kapcsolatban állnak, illetve azokat, amelyek nem kifejezetten az információs technológiát célozzák, de kötődnek ahhoz. Vagyis a *cybercrime* átfogó kifejezés azokra a magatartás-mintázatokra vonatkozik, amelyeknek feltétele az információs technológia igénybevétele. Leukfeldt ezen belül megkülönböztetett olyan devianciákat, amelyekben az információs technológia (IT) egyben cél és eszköz, valamint olyanokat, amelyek megvalósításához az IT elengedhetetlen, de nem célpont. (LEUKFELDT 2016, 214–215.)

David Wall a kiberbűnözés kialakulásának folyamatát a *számítógépes bűnözés evolúciójának* nevezte és olyan generációs korszakokra tagolta, amelyekben a globális internet generációról generációra egyre fontosabb szerepet töltött be. A Wall által felvázolt modern kori harmadik generációs bűnözés olyan, a hálózat biztonsága elleni és a hálózatot mint médiumot az elkövetéshez felhasználó bűncselekmények összessége, amelyeknek elsődleges jellemzője az *előre kifejlesztett számítástechnikai eszközök szervezett és elosztott formában, meghatározott munkavégzési rendben, automatizált módon való felhasználása valamely bűnözői csoportokkal vagy bünszervezetek hozzáadott tevékenysége nyomán, meghatározott cél elérésére.* (WALL 2008, 55–56.) Wall szerint a harmadik generációs bűnözés

jellemzője a nemzetköziség, a gyorsaság, a magas látencia, valamint az intellektuális jelleg. (PARTI–KISS 2016, 463–495.)

1. táblázat

A számítógépes bűnözés evolúciója

Első generációs bűnözés	Bűncselekményekhez a számítógépeket használták eszközül. Az internetről csak információkat gyűjtöttek a bűncselekmények elkövetéséhez.
Második generációs bűnözés (Hibridek korszaka)	Amikor az internetet már felhasználták egyes rendszerekbe való jogellenes bejutáshoz, de ennek nagyságrendje minimális volt.
Harmadik generációs bűnözés	A bűncselekmények elkövetésének folyamatában az internet globális hálózata nélkülözhetetlen (például automatizált eszközökkel történő bűnelkövetés).

Forrás: WALL 2008

Parti Katalin definíciója alapján az informatikai bűnözés (kiberbűnözés) a számítástechnikai bűnözés (computer crime) és az internetes bűnözés (internet crime, cyberspace crime) kategóriájába tartozó magatartásokat kizárólagos módon magába foglaló kategória, amely egyben a kétfajta bűncselekmény közös halmazát is tartalmazza. (PARTI–KISS 2016, 491.) Parti fogalomhasználatában a számítástechnikai bűnözés a számítástechnikai rendszerek és hálózat integritását sérti (például a rendszerekbe való illetéktelen behatolás), az internetes bűnözésnél az internet az elkövetés terepeként szolgál (például a hamis weboldalak segítségével banki adatok kicsalása). Az informatikai bűnözés körébe tartozó magatartások kizárólagosan a számítástechnikai és/vagy az internetes bűnözés körébe tartoznak. Az e két kategórián kívül eső cselekmények annak ellenére, hogy az elkövetéshez informatikai eszközöket is felhasználhatnak (például számítógéppel vagy számítógépes hálózatban folytatott kettős könyvelés), nem tartoznak a modern informatikai bűncselekmények kategóriájába. (PARTI–KISS 2016, 492.)

1. A kiberdevianciák szintérmódozatai és motivációi

Bármely devianciáról legyen szó – különösképp a kibertérben elkövetett bűncselekményeket tekintve –, háttérben emberi motivációk és célok fogalmazódnak meg, végső soron humán cselekvések eredményei, mint ahogyan azok megítélése és szankcionálása is, ezért az internet hálózatában a számítástechnikai rendszerek és eszközök együttese eszközként és lehetőségként is számításba vehető. Kétségtelen, hogy a legtöbb kutatás a humán meghatározottságokból és a hagyományos környezetből indul ki, vagyis a virtuális teret az alanyokhoz viszonyítva mutatja be, viszont kevésbé fókuszál a környezet katalizáló szerepére. Az emberi cselekvések okai és megvalósulási szintereinek különböző kombinációi, röviden szintérmódozatai egyértelműen léteznek, ami egyébként a korábban hivatkozott Grabosky-diskurzusban használt hasonlatban is megragadható. A cselekvések folyamatában kirajzolódó térbeli mozgás (mobilizálódás) modellezése tehát időszerű és indokolt, ebben a normasértéseket logikus más-más szintéren zajló mozzanatokként és összefüggésükben is vizsgálni.

2. táblázat

A kiberdeviancia szintérmódozatai

Eredmény- és szintérmódozat	A normasértés a kibertérben kezdődik, ott zajlik és ott is végződik.
Eredménymódozat	A normasértés a kibertérben végződik.
Szintérmódozat	A normasértés a kibertérben kezdődik, ott zajlik, de a valós térben fejeződik be.
Katalizáló módozat	A cselekvés egy szakasza kerül kapcsolatba a kibertérrel. a) Online: az első esetben a kibertér gyakorol valamilyen hatást az eredményre. b) Offline: a második esetben a hagyományos szintér katalizáló funkciója érvényesül.

Forrás: a szerző szerkesztése

A négy módozat a kibertér átjárhatóságának olyan értelmezési struktúráját adja, amellyel az egyes cselekvések mögött rejlő érzelmi és morális diszpozíció is felfedhető, mindazonáltal kiküszöbölhető a mobilizálódott cselekvésformák mozaikszerű megítélése. A hagyományos, társadalmi együttélésre veszélyes devianciák fizikai megjelenésüktől eltekintve nem csupán integrálódtak a kibertérbe, hanem motivációikban is hasonlóak a hagyományos normasértésekhez. Így a különböző módozatokban leképződő cselekvések legalább három motivációból eredeztethetők, eszerint: *szexuális* ösztönkésztetésekből (3. táblázat), *haszon-szerzési* szükségletekből (4. táblázat) és *agresszív* érzelmekből (5. táblázat).

3. táblázat

Szexuális motivációkra épülő normasértések a kibertérben

Szexuális motivációk	<ul style="list-style-type: none"> • szexuális tartalmak szerepeltetésével való visszaélés (például <i>s sexting</i>, szexuális témájú kommunikáció) • behálózás (<i>grooming</i>)
Szexuális motivációk agresszióval vagy erőszakkal összefonódva	<ul style="list-style-type: none"> • szexuális tartalmak szerepeltetésével történő visszaélés (például <i>s sexting</i>, azaz szexuális témájú kommunikáció bosszúból) • kibertérben történő szexuális zsarolás • kibertérben történő szexuális zaklatás

Forrás: a szerző szerkesztése

4. táblázat

Haszon-szerzési motivációkra épülő normasértések a kibertérben

Haszon-szerzési motivációk	<ul style="list-style-type: none"> • engedély nélküli tevékenységgel illegális áruk és szolgáltatások kereskedelme (például kábítószer, fegyver, pornográf tartalmak kereskedelme) • engedély nélküli kereskedelmi tevékenység (például nem bejelentett, hatóságok által nem nyilvántartott vagy nem engedélyezett) • behálózás (<i>grooming</i>) • kibertérben megvalósuló csalás
Haszon-szerzési motivációk agresszióval vagy erőszakkal összefonódva	<ul style="list-style-type: none"> • kibertérben történő zsarolás • kibertérben történő zaklatás

Forrás: a szerző szerkesztése

5. táblázat

Agresszióra és erőszakra épülő normasértések a kibertérben

Agresszióra épülő	<ul style="list-style-type: none"> • negatív érzelmeken alapuló párbeszéd (<i>flaming</i>) vagy negatív érzelmek által motivált tartalom megjelenítés • negatív érzelmek által motivált, önbecsülést sértő vagy becsületsorbító kifejezés, tényközlés kommunikációban vagy tartalom megjelenítéssel (például a becsületsértés, rágalmazás) • egyén vagy közösség elleni szándékos károkozó magatartás rendszerintegritás megsértésével (például információs rendszer befolyásolása bosszúból) • egyén és közösség elleni károkozó magatartás kommunikációs csatornákon vagy tartalom megjelenítéssel (például karakteryilkosság, kollektív normasértés internetes mémek segítségével)
Erőszakra épülő (kényszerítés, fenyegetés, megfélemlítés vagy félelemkeltés alapvető eleme)	<ul style="list-style-type: none"> • kibertérben történő zsarolás • kibertérben történő zaklatás • extrém csoportok kibertérben történő erőszakos működése • terroriszervezetek kibertérben történő erőszakos működése

Forrás: a szerző szerkesztése

2. A jogsértő kiberdevianciák csoportosítása

A kibertérben elkövetett bűncselekményeknek sokféle csoportosítása ismert. Gyakori a sértetti kör mentén történő hármasszintű osztályozás, eszerint a kiberbűncselekményeket *va-gyon* elleni, *szervezetek és vállalatok* elleni, illetve *társadalom* elleni bűncselekményekre tagolják. Az Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye¹ a nyomozástechnikai és nemzetközi bűnügyi együttműködés elveit szem előtt tartva a következők szerint osztályoz:

- számítástechnikai rendszer és adat hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni bűncselekmények;
- számítógéppel kapcsolatos bűncselekmények;
- számítástechnikai adatok tartalmával kapcsolatos bűncselekmények;
- szerzői vagy szomszédos jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények.

Az elmélet és a gyakorlat összekapcsolására, valamint a törvényalkotó szándékának megvilágítására a nyomozástechnikai megközelítés látszik a legmegfelelőbbnek, amiben a bűncselekményeket az internetnek az elkövetők által preferált tulajdonsága szerint különböztetjük meg. Eszerint a kiberbűncselekmények három csoportba sorolhatók:

- a számítástechnikai rendszer integritása elleni, azaz a hálózat-bűncselekmények;
- a számítástechnikai adatokkal kapcsolatos, tartalom-bűncselekmények;
- az internet mint médium, azaz kommunikációs csatorna segítségével elkövetett bűncselekmények.

¹ Convention on Cybercrime. Forrás: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/7_conv_budapest_/7_conv_budapest_en.pdf (Letöltés: 2017. 08. 09.)

3. A kiberdevianciák leggyakoribb mintázatai

3.1. Szidalmazás (flaming)

Az önbecsülést sértő normasértések részletes prezentációja számos tudományos kutatásban és diskurzusban szerepel, a kibertérben manifesztálódó alakzatairól azonban jóval kevesebb meghatározással találkozhatunk. A virtuális interakciókban zajló megnyilvánulások leggyakrabban használt leírásait a Tabby TRIP in EU² nemzetközi kutatás tanulmányaiban publikálták. A kutatások eredményei közt prezentált definíciók egyike a lángháború (*flaming*). A lángháború *Emma Jane* megállapításai szerint az ellenséges magatartás leggyakoribb kivetülési típusa, amely egy olyan érzelmileg túlfűtött online kommunikációval jár, amelyben túlsúlyban van a részrehajló, sértő, degradáló, profán megnyilvánulás, a düh, a harag és a nőket célzó arrogáns párbeszéd. (JANE 2015, 65.) A flaming egyre gyakoribb az internetes platformokon, és többnyire azok viselkednek így, akik a hagyományos színtéren is gyakran dühösek. Népszerűsége ennek ellenére emelkedik, aminek az egyik fő oka, hogy az internetezők többsége a virtuális kapcsolat személytelenségétől felbátorodva, racionális mérlegelés és önkontroll nélkül vezetheti le feszültségét. Az anonimitás és a személyes érintkezés hiánya csökkenti a saját haragjuk következményeitől való félelmet, és nagyon gyakran félreértelmezések hozadéka. (MARTIN-VIEAUX 2016, 120–124.) Egyes kutatók a flaming pozitív hatásait is középponti tényezőként tartják számon. *Heidi McKee* szerint egyes mintázatai a társadalmi lendület fenntartásának eszközei, az erőszakos magatartást blokkoló, nevelő célzatú cselekvések összessége. (MCKEE 2002, 412–434.) *Wang és Hong* sajátos megfigyelései mindezt alátámasztva arra mutatnak rá, hogy a flaming a folyamatosan zajló internetes interakció természetes hozadéka, és egyes közösségekben, mint például az akadémiai szereplők diskurzusai, neveli a tudatlanokat, és elriasztja a kommunikációs szintéren jelen lévő, de nemkívánatos személyeket. (WANG-HONG 1995, 3–11.)

3.2. Lejáratás és provokáció

Az internetes interakciók egyik következménye a szexuális tartalmak kibertérben történő szerepeltetése és az ezzel történő lejáratás. A *szexing* (a *sex* és a *texting* szavak összeolvasásából keletkezett kifejezés) a felhasználó által önmagáról vagy másról készített szexuális témájú valós vagy módosított kép, videó, gif, internetes mém, textuális tartalom küldésével, fogadásával, továbbításával, közzétételével megvalósított cselekvések összessége. *Anastasia Powell és Nicola Henry* a *szexing* károkozó alakzatát képalapú szexuális bántalmazásként definiálta. A kutatók szerint a káros hatású *szexing* önmagában három jogellenes cselekvés előfeltételére utal. A szexuális tartalom *elkészítésére*, a szexuális tartalom *megszerzésére* és a tartalom *megosztására*. A *szexing* leggyakoribb oka a megtorlás vagy a bosszú, amely leginkább a megromlott párkapcsolatokból, személyek közt kialakult ellentétből eredeztethető. A szexuális tartalmak olyan intimitással rendelkeznek, amely gyakran kiváltja a nyilvánosság erős kritikáját, így felerősíti a képeken szereplők elleni negatív attitűdöket.

² Threat Assessment of Bullying Behavior in Youngsters, Transferring Internet Preventive Procedures in Europe.
Forrás: <http://hun.tabby.eu/mit-jelent-a-cyberbullying.html> (Letöltés: 2017. 08. 09.)

A tömegek előtti közzététel hatása, valamint az ettől való félelem óriási károkat okozhat az egyén önbecsülésében. (POWELL–HENRY 2017, 118–199.) A megosztott tartalmak önbecsülést sértő jellege a felek közti viszony mélységén alapul. *Michelle Drouin és Elizabeth Tobin* 2013-ban publikált tanulmányában például arról írt, hogy két fél között kialakuló *konszenzusos* kapcsolat (az érintett beleegyezésével) vagy *nem konszenzusos* kapcsolat (az érintett beleegyezése vagy a megszerzésre, vagy csak a közzétételre, vagy semelyikre sem terjed ki) határozza meg a szexing normasértő jellegét. (DROUIN–TOBIN 2013, 412–414.) A szerzőpáros megállapítása helytálló, ugyanis a tartalmak elküldése és fogadása elsősorban akkor szabályszegő magatartás, ha azokat tulajdonosának rendelkezése és irányítása alól engedélye nélkül vagy akarata ellenére kivonják, majd visszaélés céljából nyilvánosságra hozzák, harmadik félnek továbbítják, illetve minden esetben akkor, ha a tartalmak szereplői gyermekkorúak.

A személyközi kapcsolatok megzavarására, bosszúságkeltésre, provokációra vagy bántó kritikái véleményformálásra irányuló cselekvés modern kifejezője a *trollkodás és a karaktergyilkosság*. *Csepeli György* szerint a troll „az online közegben az eltorzult én ideáltípusa”. A trollkodás olykor olyan játék, amelynek motiváló ereje az uralomvágy, az agresszivitás és hiperaktivitás háttérében frusztráció és kielégületlenség húzódik. (CSEPELI 2014, 366.) A trollkodás (például *Twitter trolling*) olyan negatív érzelmek által fűtött cselekvés, amelynek a célja valamely online interakció tudatos, szándékos megzavarása tartalmak megjelenítésével, üzenetküldéssel. (JANE 2015, 66.) *Wayne Noble* értelmezésében a trollkodás jól körülhatárolható cselekvés, több meghatározó jellemzővel. Az efféle cselekvések megvalósítója igen sokszor nincs tisztában azzal, hogy valójában milyen károkat okoz, de lehetséges, hogy sértő, idegesítő és szélsőséges cselekvéseivel kimondottan a szándékos károkozásra törekszik. Hamis hírek és pletykák közzététele majdnem mindig eszköze, miközben bizonytalanságot keltő és provokatív megjegyzésével a kiszemelt személyt visszaélés célpontjává teszi. Szélsőséges tartalmak közzétételével, kreált, valótlan állítások terjesztésével és figyelemfelhívó durva rágalommal működik, és lételeme a hatalomgyakorlás, valamint a dominancia fenntartása különböző csoportokban és csoportok közt, de ezzel szemben cselekvése lehet pusztán az igazságtalanságérzésének kivételése is. A trollok többsége internetfüggő, és a számítástechnikai szakértelem magas fokán áll, és majd minden esetben névtelenül fejt ki tevékenységét. (NOBLE 2017, 113–136.) A karaktergyilkosság eredménye és műveletei a trollkodáséihoz hasonlóak, azonban a legtöbb esetben olyan szándékos károkozó magatartás, amelynek háttérében olykor hatalmi szándékok állnak (például egy választási eljárás manipulálása). (KISS 2014)

6. táblázat

A szidalmazás, a lejáratás és a provokáció gyakori jogsértő alakzatai a kibertérben

Ptk. 2:48. §	A képmáshoz és a hangfelvételhez való jog mint védendő érték
Btk. 226. §	Rágalmazás
Btk. 227. §	Becsületsértés
Szvt. 180. §	Becsületsértés szabálysértése
Btk. 226/A §	Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése
Btk. 226/B §	Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala

Forrás: a szerző szerkesztése

3.3. Pornográf tartalmak szerepeltetése

A pornográf tartalmak internetes szerepeltetése a felhasználó által önmagáról vagy másról készített, pornográf aktusokat ábrázoló, valós vagy módosított képi anyag (videó, gif, internetes mém stb.) küldésével, fogadásával, továbbításával vagy közzétételével megvalósított cselekvések összessége. A pornografikus események (például a nemi közösülés különböző módjai, nemi szervekről vagy meztelen testekről készült tartalmak) közzétételét, küldését, fogadását, illetve efféle tartalmú weboldalak látogatását sokan erkölcsi elhajlásnak tartják. *A nyilvánosan elérhető weben* számos gyűjtőoldal vagy videómegosztó működik, amelyek megjelenítése nem minden esetben váltja ki a kontrollintézmények vagy a társadalom többségének negatív reakcióit. A tartalmak elítélésében vagy elfogadottságában a különböző kultúrák szexualitással kapcsolatos előírásai is meghatározók, ezért nem minden társadalomban elfogadott az explicit szexualitást bemutató oldalak látogatása. Ettől függetlenül az internetes pornográfia a legtöbb társadalomban a rosszsallás és az elfogadás határmezsgyéjén mozog, normasértővé minősítése két nagyon érzékeny feltétel meglététől függ. Az egyik a tartalmak *közzétételének módjában*, a másik pornográf *tartalmakban* keresendő. Az azonnali formális és informális reakciót az előbbi esetben a közzététel szabályainak megsértése, az utóbbi esetben gyermekkorúak szerepeltetése váltja ki, vagyis a gyermekkorúakról készült szexuális aktusokat, pornografikus elemeket tartalmazó valós vagy módosított kép közzétételében, küldésében, fogadásában, tárolásában megnyilvánuló magatartás.

7. táblázat

Pornográf tartalmak szerepeltetésének gyakori jogsértő alakzata a kibertérben

Btk. 204. § Gyermekpornográfia

Forrás: a szerző szerkesztése

3.4. Zsarolás (ransomware, sextortion)

A kényszerítés és a fenyegetés elemeit is tartalmazó zsaroló jellegű magatartások igen gyakran zsarolóvírusokkal *közvetett módon*, valamint kommunikációs csatornákon zajló valós és/vagy nem valós idejű interakciókban tartalommal vagy verbális és audiovizuális úton *közvetlenül* manifesztálódnak. Az automatizált eszközként működő zsarolóvírus a GovCERT megfogalmazásában olyan, jellemzően fertőzött e-mailekkel terjedő és csatolt tömörített fájlokban található kártékony szoftver, amely a számítógépen és a mobil eszközökön található fájlokat titkosítja, és annak feloldásáért teljesítési határidőhöz kötött váltságdíjat követel. A teljesítés megtagadása esetén a zárolt fájlokat akár végleg elérhetlenné teheti.³ A blokkolt rendszerekben gyakran értékes és nagy mennyiségű adat kezelése történik, vagy fontos infrastruktúrákat működtet, ezért a megtámadott rendszer tulajdonosának vagy üzemeltetőjének érdeke a kérés teljesítése. A világ bármely pontjáról elvégezhető műveletben több eszköz erőforrásait is használhatják, akár globális hálózatokat is érinthetnek, és ezzel manipulatív hatalmi szándékokat érvényesíthetnek. Abban az értelemben

³ GovCERT. Forrás: www.cert-hungary.hu/ransomware. (Letöltés: 2018. 01. 05.)

eltérő az általános rendszertámadásoktól és jogtalan adatkezelésektől, hogy ennek fejében *a normasértő ellenszolgáltatást vár, tevékenységét haszonszerzési motiváció ösztönzi, miközben egy aktív és erőteljes fenyegető és kényszerítő hatást fejt ki a felhasználóra.*

A kibertérben zajló erőszakos magatartások köztudatban is elterjedt másik formája a szexuális zsarolás. A cselekvés a szexuális kizsákmányolás és a szexuális szolgáltatásra kényszerítés különböző formációiként a legsúlyosabb magatartásokat jelöli. (WATSON et al. 2014, 50.; MALTZAHN 2006, 2–12.) A zsarolás intim tartalmak rendszerfeltöréssel vagy groomingmal történő megszerzésére irányul *ismerős* vagy *idegen* elkövető által. Az előbbi gyakran megromlott párkapcsolatban érvényesül, amikor annak egyik tagja a másiktól korábban készített vagy tőle megszerzett intim tartalmak közzétételével fenyegetve kényszeríti a másik felet szexuális együttlétre vagy a kapcsolat folytatására. (POWELL–HENRY 2017, 123.) Az utóbbira inkább az jellemző, hogy a szexuális tartalmakhoz rosszindulatú szoftverekkel a célszemély számítógépének irányítását átvéve jutnak hozzá, vagy idegen személyként érzelmi kapcsolatot alakítanak ki vele. A rendszertámadással megvalósított művelet egyike a tárolt tartalmak megszerzésére irányul, a másik videó vagy kép valós idejű rögzítésére. A tárolt és rögzített tartalmak közzétételével való zsarolás ugyanazon folyamatban a sértettel való kapcsolatfelvétellel történik frontálisan, de gyakran álprofilokkal (*screen-identity*). Az elkövetők cselekvéseikkel további tartalmakat, anyagi ellenszolgáltatást követelnek, vagy szexuális érintkezésre kényszerítik a gyanútlan személyt. (POWELL–HENRY 2017, 124.; WITTES et al. 2016, 1–12.)

8. táblázat

A behálózás és a zsarolás gyakori jogsértő alakzatai a kibertérben

Btk. 367. §	Zsarolás
Btk. 195. §	Kényszerítés
Btk. 196. §	Szexuális kényszerítés

Forrás: a szerző szerkesztése

3.5. Zaklatás

A kiberzaklatást a kriminológiában általában *kibermegfélemlítésként* definiálják. A destruktív jelenség szándékos tartalomküldés, tartalom megjelenítés vagy kommunikáció útján valamely szükségletkielégítés, feszültséglevezetés céljából alkalmazott fenyegető, megfélemlítő, pszichés erőszak előidézésére alkalmas magatartások összessége. Az interperszonális kapcsolatokban zajló fenyegetések és rendszeres megfélemlítések szándékos cselekvések hozadékai, agresszióból vagy szexuális motivációkból fakadnak, egyes esetekben pedig haszonszerzési indítékkal bírnak. (JANICE 2003, 105–111.) Személyközi kapcsolatokban kialakuló mintázatainak egyike az *egyéntől vagy közösségtől egy vagy több egyén irányába ható nyomásgyakorlás*, megjelenését tekintve leginkább személyközi konfliktusok része (például párkapcsolati erőszak), olykor pszichés problémák következménye (például erotómánia).

A kiberzaklatás egyik leggyakoribb formája a gyermekkorúak vagy a fiatalkorúak között megvalósuló kortárs erőszak, ezért igen gyakran előzménye vagy következménye

a hagyományos iskolai környezetben zajló kollektív zaklatásnak. (FERRARA et al. 2018, 1–3.) A kibertérben megnyilvánuló közösségi zaklatást úgy lehetne összefoglalni, mint olyan kép, videó, szöveg, gif, internetes mém tartalmakkal vagy aktív kommunikációval megvalósított negatív érzelmeken alapuló, rendszeresen ismétlődő károkozó magatartások összessége, amelyek a közösségtől az egyén vagy közösség ellen irányulnak, közvetett módon sérthetnek információs rendszereket, pszichés erőszak előidézésére alkalmasak, de közvetett módon fizikai erőszak formájában is megnyilvánulhatnak. A *cyberbullying*nek más tudományos megfogalmazások szerint három kötelező eleme van: olyan 1. ártó szándékú támadás, félelemkeltés, fenyegetés vagy kényszerítés, amely 2. egyenlőtlen erőpozíciókon nyugszik és 3. hosszabb időn keresztül rendszeresen ismétlődik. (OLWEUS 1993; 1999; FARRINGTON 1993) A cyberbullying folyamatában az erőszak pszichikai formája érvényesül. Ennek ellenére az információs rendszerek megsértése és a jogosulatlan adatkezelés is egyfajta károkozásnak minősül, amely, ha nem is kézzelfogható tárgy sérülését, megsemmisülését jelenti, mégis ugyanazt a hatást éri el. A kibertér ugyanakkor a *korlátlan elérhetőséggel* a közösségi nyomásgyakorlás lehetőségét és a sebezhetőséget, *nagyobb nyilvánossággal* az önbecsülésre gyakorolt nyomást, az *anonimitással* a destruktív cselekményekre ösztönzést támogatja, vagyis *katalizáló* szerepet tölt be a közösségi bántalmazás folyamatában. A cyberbullying jelenségéről egyes kutatások úgy számolnak be, hogy az csupán az iskolai erőszak egy virtuális térbe kiterjesztett alakzata és egy újabb eszköz a bántalmazók eszköztárában, de nem minősül markánsan elkülönülő új jelenségnek. (WOLKE et al. 2017)

9. táblázat

A zaklatás gyakori jogsértő alakzatai a kibertérben

Btk. 222. § Zaklatás
Btk. 212/A § Kapcsolati erőszak
Szvt. 173. § Veszélyes fenyegetés

Forrás: a szerző szerkesztése

3.6. Csalás a kibertérben

A kibertérben megnyilvánuló csalás jogtalan anyagi vagy más előny megszerzése céljából, szándékos tartalomküldéssel, tartalommegjelenítéssel, aktív kommunikációval vagy rendszerintegritást sértő műveletekkel megvalósított megtévesztő, anyagi vagy más károkat (bizalomvesztést) okozó magatartások összessége. A technikai módszerekkel megvalósított csalás legismertebb formája az adathalászat (*phishing*), ahol az adatkérésre vonatkozó megtévesztő tartalommal a csaló arra veszi rá a felhasználót, hogy *elektronikus úton* adja meg személyes vagy online bankfiókja, bankkártyája adatait, amelyeket később felhasznál. A személyes vagy banki adatokkal banki műveleteket (készpénzátutalásokat, vásárlási tranzakciókat) folytat – megkárosítva a megtévesztett felhasználót. Az adathalászat esetében a felhasználóval való *közvetett* kapcsolat útján valósul meg a megtévesztés. A számítástechnikai módszerekkel megvalósított csalás további formája az információs rendszerek megsértésével szerzett adatok jogosulatlan felhasználása, mint az elektronikus készpénz-helyettesítő fizetési eszköz előállítására, hamisítására és annak offline vagy online

felhasználására irányuló művelet vagy egyéb visszaélés. Az előbbi és az utóbbi esetében a kibertér színtérfunkciója érvényesül akkor, ha a rendszerfeltörés vagy a megtévesztés online, a felhasználás offline térben zajlik. (PARTI–KISS 2016)

A virtuális csalás másik típusa *tartalmakkal vagy aktív kommunikációval* történik. A tartalmakban a normasértő adományt kér, nyereségekre hivatkozik, nem létező szolgáltatásokat, termékeket kínál (gyakran hivatalos weboldalon) anyagi ellenszolgáltatásért cserébe. Ebben az esetben ugyancsak a felhasználó megtévesztéséről van szó közvetlen interakcióban (párbeszédben) vagy közvetett módon (tartalommegjelenítéssel), ahol a normasértést elszenvedő aktív tevékenységével segíti a jogtalan haszonhoz való hozzájutást. Ugyanebbe a kategóriába sorolható az aukciós csalás és annak különböző módoszatai is. Az aktív kommunikációban zajló csalás a megtévesztő és a gyanútlan felhasználó közti közvetlen interakciót jelenti (például Skype vagy valamely chata alkalmazás segítségével), vagyis tartalmazza a manipulálás, megtévesztés, befolyásolás technikáit. A személyes vagy banki adatok megszerzésében a kommunikáció színtérének központi szerepe van.

10. táblázat

A csalás gyakori jogsértő alakzatai a kibertérben

Btk. 373. §	Csalás
Btk. 375. §	Információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás
Btk. 392. §	(1) bekezdés Készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisítása
Btk. 393. §	(1) bekezdés Készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés

Forrás: a szerző szerkesztése

3.7. Információs rendszerek megsértése

A rendszerintegritás elleni magatartások a modern informatikai bűnözés meghatározó részét képezik. A normasértések tárgyaként szereplő információs rendszerek megsértése és az abban tárolt adatok jogtalan kezelése már önmagában jogi normát sértő cselekvés, amiről a büntető törvénykönyv *információs rendszer és adatok elleni bűncselekményként* rendelkezik. Az információs rendszer fogalmát a büntető törvénykönyv értelmező rendelkezései között találjuk: „*az adatok automatikus feldolgozását, kezelését, tárolását, továbbítását biztosító berendezés, vagy az egymással kapcsolatban lévő ilyen berendezések összessége.*”⁴ Az információs rendszerek köre a lakossági használatú infokommunikációs és számítástechnikai eszközökből álló rendszerektől a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedően fontos infrastruktúrákat támogató rendszerekig terjed. A rendszerek legnagyobb része valamilyen úton kapcsolódik az internet hálózatához, így könnyen elérhető és sebezhető elektronikus úton. A bejutás gyakran bonyolult technikai megoldásokkal, olykor a felhasználó befolyásolásával történik (például *social engineering*), és azt jelenti, hogy a behatoló jogtalanul szerez hozzáférést, és ugyanazokkal a jogosultságokkal tevékenykedhet a rendszereken belül, mint annak tulajdonosa vagy üzemeltetője. A jogosultság megszerzésével adatokat módosítanak, törölnek, de előfordul, hogy a rendszer használati

⁴ Btk. 459. § (1) bek. 15. pont.

jogosultságának megszerzése és az ezért járó dicsőség elnyerése a cél. Az információs rendszerek megsértése és a jogtalan adatkezelés nagyon sokféle motivációból eredeztethető, és számos célja lehet. Egyes esetekben a jogosultságot a már korábban említett automatizált eszközökkel közvetett módon vagy az egyén megtévesztésével közvetlenül szerzik meg, nem egyszer csak az automatizált eszközök végzik a műveleteket a rendszereken belül. A rendszerintegritás elleni normasértések az összes kiberdevianciával összefonódhatnak, és többségében jogi normasértésként zárulnak.

11. táblázat

Az információs rendszerek elleni bűncselekmények gyakori jogsértő alakzatai a kibertérben

Btk. 422. §	Tiltott adatszerzés
Btk. 423. §	Az információs rendszer és adatok megsértése
Btk. 424. §	Az információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása
Btk. 224. §	Levéltitok megsértése

Forrás: a szerző szerkesztése

4. Szabályozás és megelőzés

Az internet szabályozása – összetett természete miatt – a kormány, a magánszektor és a civil szféra komplex együttműködését igényli. A szabályozásban ennek megfelelő egyensúlyoknak kell érvényesülniük. A túlzott kormányzati szabályozás az internet rigiditását, a magán- és civil szféra korlátozását, a piaci vonulatokhoz idomuló gazdasági szereplők és civil szerveződések alulról szerveződő rendelkezéseinek túlsúlya pedig a piaci és gazdasági szereplők önös érdekének érvényesülését eredményezné. Az internetszabályozás egyensúlyi állapotának fenntartásához azonban minden résztvevő szerepének jelenléte szükséges. Ezért a kormány hatásköre sokkal inkább a jogi eszközök megalkotása, a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás, a magánszféráé pedig a biztonságos szolgáltatások, eszközök (szolgáltatás és gyártás) megteremtése, a biztonságtudatosság megerősítése, az információmegosztás, szűrés, monitorozás, valamint a jelzések és bejelentések megtétele. Az előbbi esetében inkább a központi szabályozás (közsféra), az utóbbiban az önszabályozás (magánszféra) érvényesül. (PARTI–KISS 2016) A folyamatosan változó kibertérben a bűnprevenziós szerepe van, amire a nemzetközi irányelvek, hazai stratégiák és jogszabályok is tisztán rámutatnak. A globális, európai uniós együttműködésen alapuló kezdeményezések, illetve az állami és a civil szervezetek által indított megelőzési programok több irányba kanalizálódnak. A megelőzésben való részvétel szükségessége és az ezzel járó feladatok egy része szükségképp legyűrűzik a mikroszférába is, voltaképp az oktatási és családi közegekbe.

Az IT-iparág felelőssége a szoftverek és hardverek gyártásának területén mérvadó. A számítástechnikai eszközök védelme az eszközök folyamatos fejlesztésének és a támadható sérülékeny pontok javításában, a folyamatosan változó elkövetői módszerek lokalizálásában és kiszűrésében rejlik mindamelllett, hogy a legtöbb információ a technikai sebezhetőségekről, illetve az új módszerekről az IT-szektorban merül fel először. Ezért a kiberbűnözés

megelőzéséből az IT-iparág mint magánszektor kihagyhatatlan (például Symantec⁵). (PARTI–KISS 2016, 511.) A megelőzés másik szereplője a tartalomszolgáltató. A tartalomszolgáltatók a jogsértő tartalmak megjelenítésének korlátozásával, az adatok védelmének megteremtésével, a kockázatokra, veszélyekre való figyelemfelhívással, folyamatos szűrő és moderációs tevékenységekkel, illetve a bűnelkövető vagy a bűnelkövetéssel kapcsolatba hozható adatok hatóságoknak történő átadásával járulhatnak hozzá a kiberbűnözés csökkentéséhez – főként az internetes bűncselekmények megelőzéséhez.

12. táblázat

A legfontosabb hazai és nemzetközi szervezetek, jogszabályok és kutatási eredmények

Az Európai Unió információs rendszerek biztonságáról szóló 2016/1148 irányelve (IRB Irányelv)	Az információs rendszerek és hálózatok biztonságának megteremtésében az önszabályozó szervezetek feladatát a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről szóló Európai Parlament és Tanács (EU) 2016/1148 irányelve (IRB/NIS) határozza meg.
Európa Tanács számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye	Az Európa Tanács 2004. évi LXXIX. törvénnyel kihirdetett számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének célja az európai tagállamok kiberbűnözéssel szembeni gyors és eredményes fellépésének javítására, a tagállamok optimális együttműködésére, a közös büntetőjog-politika kialakítására és nem utolsósorban az egységes, nyílt és biztonságos kibertér megteremtésére irányul.
Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiája (1139/2013. sz. Kormányhatározat)	A magyar nemzeti kiberbiztonsági stratégia az Alaptörvény elveivel összhangban meghatározza azokat a célokat, stratégiai irányokat, feladatokat és kormányzati eszközöket, amelyek alapján érvényesíteni tudja Magyarország érdekeit és a felhasználók biztonságos működését a kibertérben.
Állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény és a GovCERT	A Magyar Nemzeti Kibervédelmi Stratégia kidolgozását követően az országgyűlés elfogadta és 2013. július 1-jén hatályba léptette az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényt. E magas szintű jogforrás célja a nemzeti elektronikus adatvagyon és az ezt kezelő és létfontosságú információs rendszerek biztonságos működése és védelme.
Internetes gyermekvédelmi törvény	Az országgyűlés 2013. évben elfogadta az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról szóló 2013. évi CCXLV. törvényt (internetes gyermekvédelmi törvény). A jogszabály az elektronikus kereskedelmi és az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény módosításával kötelezően előírja a szolgáltatóknak, hogy a gyermekek egészséges fejlődését veszélyeztető tartalmakat figyelmeztető jelzéssel, valamint a tartalmak forráskódját a tartalomra utaló és a szűrőszoftverek által felismerhető azonosítókkal kell ellátni, illetve a gyermekvédelmi szűrőszoftverek ingyenes hozzáférhetőségét mindenki számára biztosítani kell.
EUROPOL-EC3	Az Europol keretein belül az Európai Bizottság által 2013-ban alapították meg az European Cybercrime Centert (EC3), amelynek kiemelt célja az európai államok kiberbűnözés elleni küzdelmének, a kiberbűnözéssel szembeni védelmének és a tagállamok e célokból történő együttműködésének támogatása. ⁶

⁵ Symantec. Forrás: <https://hu.norton.com> (Letöltés: 2018. 02. 03.)

⁶ EUROPOL-EC3. Forrás: www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3/ec3-programme-board (Letöltés: 2017. 11. 21.)

International Telecommunication Union	A Nemzetközi Távközlési Egyesület (ITU) az ENSZ információs és kommunikációs technológiákkal foglalkozó, szakosodott szervezete. A szervezet küldetése és célja, hogy modern kommunikációs eszközökkel összekapcsolja az egész világot. A szervezetnek tíz cselekvési területe van, többek közt a kibervédelem és biztonság, amelyben öt stratégiai pillért jelölt ki prioritási pontként. ⁷
United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF)	Az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Gyermek Gyorssegélyalapja (UNICEF) a gyermekek egészséges fejlődésének, védelmének és kizsákmányolásának megelőzése és megszüntetése céljából célzott és hatékony erőfeszítéseket tesz az internetes zaklatással, a gyermekek kibertérben zajló kizsákmányolásával szemben. ⁸
Safer Internet Program	Az Európai Bizottság és ezen belül a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat (NGYSZ) a hazai Safer Internet konzorcium Tudatosságnövelő Központja által 2010 óta Magyarországon működtetett Safer Internet Programjában (SIP) részt vevő szakemberek kimondottan az internetes biztonságtudatosság megerősítésére koncentrálnak a biztonságos internetezésre való felhívással. ⁹
TABBY TRIP	Az online megfélemlítés (cyberbullying) hátterében álló okok, köztük az agresszió és az erőszak internetes leképződéseinek nemzetközi kutatását, nyolc európai országot – beleértve a magyar ESZTER Alapítványt – összefogó népszerű projekt a TABBY TRIP (Threat Assessment of Bullying Behavior in Youngsters, Transferring Internet Preventive Procedures in Europe) keretein belül végezték el. A program két periódusban zajlott, és Európa legeredményesebb prevenciósi gyakorlatát eredményezte. ¹⁰
EU Kids Online	Európa 25 országára kiterjedő kutatások egyike volt az Európai Bizottság Biztonságos Internet programja által támogatott EU Kids Online II a gyermekek internetezésről és ennek a szocializációra, kapcsolatépítésre, kommunikációra, tanulásra való hatásának feltérképezéséről, valamint az internetezés lehetőségeinek és kockázatainak feltárásáról szóló nemzetközi kutatás. A felmérés (EU Kids Online I-t követő) második periódusa Magyarországon 2010-től indult, eredménye meghatározó pillérét képezi a kiberbűncselekmények megelőzésére fókuszáló prevenciósi programoknak. ¹¹
Internet Hotline	A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) által működtetett Internet Hotline egy olyan jogsegélyszolgálat, ahol az interneten észlelt jogsértő és kimondottan ártalmas tartalmak blokkolásáról, megszüntetéséről gondoskodnak a beérkező bejelentést követően. Kiemelt prioritásként kezeli a zaklató, pornográf és pedofil, továbbá rasszista, uszító tartalmakat, erőszakos, terrorcselekményre vagy kábítószer-fogyasztásra felhívó, adathalász vagy kiskorúakat veszélyeztető tartalmakat. ¹²

Forrás: a szerző szerkesztése

⁷ ITU. Forrás: www.itu.int/en/action/cybersecurity/Documents/gca-chairman-report.pdf (Letöltés: 2018. 02. 05.)

⁸ UNICEF Magyarország. Forrás: <https://unicef.hu/?s=cyber> (Letöltés: 2018. 06. 01.)

⁹ Safer Internet. Forrás: <http://saferinternet.hu/netezz-biztonsagosan/mirol-szol-az-oktatas> (Letöltés: 2017. 12. 22.)

¹⁰ TABBY Trip in Eu. Forrás: <http://hun.tabby.eu/> (Letöltés: 2018. 02. 03.)

¹¹ Ithaka EuKids Online II. Forrás: <http://ithaka.hu/eu-kids-online/> (Letöltés: 2018. 02. 03.)

¹² Internet Hotline. Forrás: <http://nmhh.hu/internet hotline/> (Letöltés: 2018. 05. 30.)

Felhasznált irodalom

- CSEPELI György (2014): *Szociálpszichológia mindenkiben*. Budapest, Kossuth.
- DROUIN, Michelle – TOBIN, Elizabeth (2014): Unwanted but consensual sexting among young adults: Relations with attachment and sexual motivations. *Computers in Human Behavior*, Vol. 31. 412–418. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.11.001>
- FARRINGTON, David P. (1993): Understanding and preventing bullying. In TONRY, Michael ed.: *Crime and Justice*. Chicago, University of Chicago Press, Vol. 17. 381–458. DOI: <https://doi.org/10.1086/449217>
- FERRARA, Pietro – IANNIELLO, Francesca – VILLANI, Alberto – CORSELLO, Giovanni (2018): Cyberbullying a modern form of bullying: let's talk about this health and social problem. *Italian Journal of Pediatrics*, Vol. 44, No. 4. 1–3. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13052-018-0446-4>
- GRABOSKY, Peter N. (2001): Virtual criminality: Old wine in new bottles? *Social and Legal Studies*, Vol. 10, No. 2. 243–249. DOI: <https://doi.org/10.1177/a017405>
- JANE, Emma A. (2015): Flaming? What flaming? The pitfalls and potentials of researching online hostility. *Ethics and Information Technology*, Vol. 17, No. 1. 65–87. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10676-015-9362-0>
- JANICE, Joseph (2003): Cyberstalking: an international perspective. In JEWKES, Yvonne: *Dot.cons: Crime, deviance and identity on the Internet*. Cullompton, Willan Publishing. 105–111.
- KISS Tibor (2014): Gyűlölet-bűncselekmények és szélsőséges csoportok az információs társadalomban. In PRAZSÁK Gergő szerk.: *Nemzeti szempont*. Budapest, Aperiion. 71–92.
- LEUKFELDT, Rutger E. (2016): *Cybercriminal Networks. Origin, Growth and Criminal Capabilities*. Portland, Eleven International Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10611-016-9663-1>
- MALTZAHN, Kathleen (1992): Digital Dangers: *Information and communication technologies and trafficking in women*. APC Issue Papers. 1–12.
- MARTIN, Ryan C. – VIEAUX, Lauren E. (2016): The Digital Rage: How Anger is Expressed online. In RIVA, Giuseppe – WIEDERHOLD, Brenda K. – CIPRESSO, Pietro: *The Psychology of Social Networking. Identity and relationships in online communities*. Warsaw–Berlin, De Gruyter. 117–126. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110473858-011>
- McKEE, Heidi (2002): Your Views Showed True Ignorance: (Mis)Communication in an online interracial discussion forum. *Pergamon, Computers and Composition*, No. 19. 411–434. DOI: [https://doi.org/10.1016/S8755-4615\(02\)00143-3](https://doi.org/10.1016/S8755-4615(02)00143-3)
- NOBLE, Wayne (2017): Trolling, the Ugly Face of the Social Network. In OWEN, Tim – NOBLE, Wayne – SPEED, Christabel F.: *New Perspectives on Cybercrime*. [Palgrave Studies in Cybercrime and Cybersecurity.] New York, Palgrave MacMillan. 113–136. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-53856-3_7
- OLWEUS, Dan (1993): *Bullying at School. What We Know and We Can Do*. Oxford, Wiley-Blackwell.
- PARTI Katalin – KISS Tibor (2016): Informatikai bűnözés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer. 491–517.
- POWELL, Anastasia – HENRY, Nicola (2017): Beyond ‘Revenge Pornography’. In MARAS, Marie-Helen – JOHN, Jay eds.: *Sexual Violence in a Digital Age*. [Palgrave Studies in Cybercrime and Cybersecurity.] Melbourne, Palgrave MacMillan. 117–152. DOI: https://doi.org/10.1057/978-1-137-58047-4_5

- WALL, David S. (2008): Cybercrime, media and insecurity: The shaping of public perceptions of cybercrime. *International Review of Law, Computers and Technology*, Vol. 22, No. 1–2. 45–63. DOI: <https://doi.org/10.1080/13600860801924907>
- WANG, Hongjie – HONG, Yan (1995): *Flaming: More than a Necessary Evil for Academic Mailing Lists*. Research Report. Forrás: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED385261.pdf> (Letöltés: 2018. 07. 01.)
- WATSON, Hayley – DONOVAN, Anna – HAGEN, Kim – WADHWA, Kush – MURASZKIEWICZ, Julia – TAMAS, Adelina – CONSTANTINOU, Angelos – SAYKOVSKA, Mirela – PAVLOVA, Radostina – POLATSIDE, Vineta (2015): *Trafficking as a Criminal Enterprise: Report on the role of current and emerging technologies in human trafficking*. Seventh Framework Programme – Security Research Objective, SEC-2013.6.1-3. 13–78. Forrás: http://humantraffickingsearch.org/wp-content/uploads/2017/07/TRACE_D4.1_Role-of-technologies-in-human-trafficking_FINAL.-1.pdf (Letöltés: 2018. 07. 01.)
- WITTES, Benjamin – POPLIN, Cody – JURECIC, Quinta – SPERA, Clara (2016): *Sextortion: Cybersecurity, teenagers, and remote sexual assault*. Washington, The Brookings Institution.
- WOLKE, Dieter – LEE, Kirsty – GUY, Alexa (2017): Cyberbullying: a storm in a teacup? *European Child and Adolescent Psychiatry*, Vol. 26, No. 8. 899–908. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00787-017-0954-6>

Vákát oldal

Szervezett bűnözés

Kőhalmi László

Az 1990-es években, ha valaki a Balaton partján szórakozóhelyet akart üzemeltetni, akkor – a hatósági engedélyek mellett – szüksége volt az adott területen az éjszakai életben informális hatalmat gyakorló bűnözői csoport engedélyére, s az adók és járulékok megfizetése mellett az úgynevezett védelmi pénz megfizetésére. Ennek hiányában rövid időn belül bunkofonos, kigyúrt, zizegő melegítő vagy makkos cipős, ellenszenves, törni-zúzni vágyó rosszfiúk jelentek meg a szórakozóhelyen, és nagyvonalúan felajánlották a tulajnak, hogy a „költéseik fedezésére” szívesen megvédik a diszkót, vagy néhány nap múlva baseballütős emberek jelennek meg, akik szétverik az egész kócerájt. A Randevű diszkó üzemeltetője azonban nem az ijedős fajtához tartozik, és kidobóival kitessekkeli a hivatlan vendégeket. Aztán a szombat esti parti napján 25 duplaszekerény kinézetű kopasz a földdel teszi egyenlővé a több millió forint értékben berendezett szórakozóhelyet, a tulajdonos pedig hajnalban vérző orral sepregeti össze az üvegszilánkokat, és úgy dönt, hogy mégis él a visszautasíthatatlan ajánlattal.

1. A szervezett bűnözés kialakulása, fejlődése

A szervezett bűnözés – az extrémista jellegű kriminális megnyilvánulások mellett – az egyik legnagyobb veszélyforrása a jogállami értékrendet elfogadó társadalmaknak. A bűnözés több ezer éves történelmében megfigyelhettük, hogy mindig is voltak csoportos büntársulások (például a betyárbandák), azonban ezek szervezettsége és bűnelkövetői módszereik nem hasonlíthatók azokhoz a bűnös csoportokéhoz, amelyeket szervezett bűnözés elnevezéssel jelölünk meg. (TÓTH 1998)

A szervezeten történő bűnelkövetés jóval súlyosabb veszélyt jelent a társadalomra, mint az egyéni bűnelkövetés. A több bűnelkövető ugyanis egyrészt olyan *erőkoncentrációt* jelent, amely objektíve önmagában is növeli a bűnelkövetés sikerét, másrészt a tettestársak jelenléte, szükség esetén közbelépésük tudata kölcsönösen fokozza az *elkövetők elszántságát*.

A szervezett elkövetés új dimenziót nyit olyan téren, hogy a tényleges elkövető az egész szervezet súlyát, erejét tudja maga mögött, mindez egyfelől még inkább bátorítja, másfelől gátolja is az elkövetőt, ha netán a szervezettel szembefordulna. (BÓCZ 2001)

A klasszikus kriminológia-tankönyvek a szervezett bűnözés három *archetípusát* (olasz, amerikai, japán) különböztetik meg. Ez a megközelítés *bűnözéstörténeti* aspektusból helytálló, azonban napjainkban az organizált kriminalitás képe már sokkal árnyaltabb, összetettebb és változóbb képet mutat.

1.1. Az olasz szervezett bűnözés

Az európai kontinensen a szervezett bűnözés őstípusának az olasz maffia tekinthető. A *mafioso* szicíliai eredetű szó egy viselkedést ír le, lényegében bátor embert jelent. Olaszországban kezdetben maffia alatt a szicíliai bűnszövetségeket értették, mára azonban a köznyelv maffiának nevez minden szervezetséget mutató kriminális csoportot.

Nincs teljes egyetértés a történészek között abban a vonatkozásban, hogy a Nápolyt és Campania tartományt gazdasági-társadalmi nyomás alatt tartó Camorra vagy a szicíliai maffia alakult-e ki előbb, a többségi véleményt elfogadva inkább a dél-italiai bűnszervezet kronológiai elsőbbsége a valószínűbb. (KATONA B. 2014)

A maffiajelenség kialakulását és fejlődését a szicíliai politikai rendszer két fő jellemzője katalizálta: a szilárd feudális hierarchia és az erős állam hiánya. A többnyire kívülről kormányzott sziget helyi politikai vezető rétege lényegében az állammal szemben fejtette ki tevékenységét az úgynevezett szicíliai érdekekre hivatkozva: az államból csak azt fogadták el, ami előnyös volt számukra. Az *állam kijátszásának története* a törvényellenes viselkedésre való öröklött fogékonysággal alkotja minden egyes maffiás megnyilvánulásnak a keretét. (PETE 1998)

A maffia az emelkedő réteg, a *parazita polgárság* műve, amely részt kíván a hatalomból és a kiváltságokból, nem törődve azokkal, akiket céljai érdekében letipor. Mindig erőt és bátorságot akar sugározni: a lehető legtöbb bört lehúzni az államról, felülemelkedni annak törvényein saját javai és társadalmi tekintélye érdekében. (LUPO 2002)

Az egységes olasz állam létrejöttékor a maffia szerepe felértékelődött, mivel a „családok” (*cosche, famiglie, fratellanze*) szervezeti hálója egy adott terület egész lakosságát ellenőrizte, s így meghatározta a politikai versengések kimenetelét.

A maffiózókat gyakran övezik romantikus mítoszok, maguk is szívesen tetszelegnek az egyszerű népet védelmező Robin Hood képében, azonban mindezek hamis színben tüntetik fel a szervezett bűnözőket.

Ilyen legenda övezte a kegyetlen rendőrgyilkos Salvatore Giulianót (1922–1950), akiről már életében legendák keringtek. A második világháború alatt megtámadott egy börtönt, és szabadon engedte az összes foglyot. Népszerűségét jellemezte, hogy még Lucky Luciano is támogatta Amerikából. Később embereivel lerohant egy munkásokból és parasztokból álló felvonulást, és a vérengzőkcor banditáival együtt 14 ártatlan embert megöltek, 65 személyt pedig megsebesítettek. Életét egyik bandatársa oltotta ki. (KAPUTA 2011)

A maffia kapcsolatot tartott fenn mind a jobboldali, mind a baloldali politikai vezető réteggel, de az 1876-os választásokon a baloldali ellenzék mögött sorakozott fel, s az erős szicíliai támogatásnak köszönhetően alakulhatott meg az első baloldali kormány. (DICKIE 2006)

Saját ideológiát alakított ki: védte a hagyományokat; főként a családi szabályokat és azokat a törvényeket, amelyek az *omertà-t* (hallgatáson alapuló bűnszövetségi összetartás) a bűntettek elé helyezik.

Egyes szerzők szerint az úgynevezett maffiamódszer legfontosabb fogalmi ismérvei a következők: a szervezeti kötelek megfélemlítő ereje; az ebből fakadó alávetettség, valamint a hallgatás törvénye (*omertà*); illetve az előbbi körülmények felhasználása a társulás céljainak elérése érdekében. (TORNYAI 2014)

Az állam a maffia létezéséről hivatalosan nem vett tudomást, viszont cserébe politikai támogatást és pénzt kapott érte. A fasiszmus olaszországi hatalomra jutása nem kedvezett a maffia működésének, hiszen a totalitárius hatalmi struktúrák nem szeretnek osztozkodni a hatalmon.

Benito Mussolini előbb Trapani, majd később Palermo prefektusává nevezte ki Cesare Morit, és különleges hatalommal ruházta fel. Mori és emberei a maffiára emlékeztető módszerekkel, kíméletlen brutalitással és kegyetlenkedéssel léptek fel a bűnözőkkel szemben, nem riadtak vissza még a kínzásoktól sem. Ekkor kapta Cesare Mori az *il Prefetto di ferro*, vagyis a Vasprefektus ragadványnevet.

A fasiszta párt és a maffia kapcsolatát is vizsgáló Mori tevékenysége egy idő után politikailag kellemetlenné vált, s menesztették a prefektúra éléről. A kb. 11 ezer embert letartóztatott Vasprefektus ha nem is halálos, de mély sebet ejtett a maffián. (KAPUTA 2011)

A szövetségesek partraszállása (1943) a maffia újbóli felvirágzásához vezetett, mivel az Eisenhower és Patton tábornok csapataiban harcoló számos amerikai unokatestvérük (*cuqini*) segítségével a maffiózók a demokrácia új élharcosaiként tűntek fel, és gyakran amerikai katonai-politikai támogatással kerültek maffiózók polgármesteri székekbe.

A második világháborút követően az olasz maffiát már a Cosa Nostra („mi ügyünk”) névvel illették, és megalakult az amerikai szárnya is, a Cosa Nostra Americana, amely olyan professzionálisan működött, hogy sokáig még a létezését is csak feltételezés övezte.

A maffia strukturális felépítésére jellemző, hogy alsó szinten a területi alapon elhelyezkedő „családok” (*famiglie*) állnak, amelyek tagjai a „közkatona” (*soldati*). A középső szinten a területileg határos, három vagy több „családból” álló „kerületek” (*mandamenti*) találhatóak. A felső szintet a kerületi főnökökből álló „bizottság” (*commissione* vagy *cupola*) alkotja. Ennek egyik tagja az egész maffia főnöke, a *primus inter pares* elv alapján. (PETE 1998)

A maffia politikai beágyazottságát jellemzi, hogy Olaszországban lehetetlenné vált különbséget tenni a politika által felhasznált maffiózó és a maffia által felhasznált politikus között.

Az 1980-as években a kriminális helyzet drasztikus romlása miatt már a hivatalos olasz politika is kénytelen volt elismerni az olasz szervezett bűnözés létezését, sőt – a tömegtájékoztató és a civil szervezetek nyomására – antimaffia-jogszabályokat fogadtak el. A maffiaellenes harc két emblemikus alakja, *Giovanni Falcone* és *Paolo Borsellino* palermói vizsgálóbírák – akiket 1992-ben meggyilkoltak – a korrupt állami gépezet szembezele ellenére megtörték az *omertà-t*, és a *pentitók* (bűnbánók) vallomásaira is alapozva 1986-ban elindították az úgynevezett nagy pert (*maxi processo*), amelynek keretében több mint 450 maffiózóra szabtak ki büntetést. (ANDREIDES 2010)

A szicíliai maffia mellett feltétlenül meg kell említeni a nápolyi székhelyű Camorrát, a calabriai 'Ndranghetát és a pugliai Sacra Corona Unitát. (KAPUTA 2010)

A szervezett bűnözői csoportokra jellemző a *monopolizálás* hajlama, kivetítve a gazdasági élet mindazon szektoraira, természeti és emberi erőforrásaira, amelyek a legnagyobb haszonnal kecsegtetnek (például földbirtok, vízkészlet, piacok, kikötő, építkezések). (BARABÁS–MOLNÁR 2000) Érdekeltségeik folyamatosan változnak, mert

az új trendekhez történő *alkalmazkodás* nélkülözhetetlen a sikeres működéshez. A *védelmi pénzek (pizzo)* rendszerével, a közmunkák és a közbeszerzési megbízások monopóliumának megszerzésével gazdasági értelemben is ellenőrzést gyakorolnak a közvetlen érdekszférájukat képező területeken. Az olasz szervezett bűnözői csoportok több hasonló jellemző mellett (például saját bérgyilkoshálózat, a riválisok likvidálása, beavatási szer-tartások) számos ponton különböznek is egymástól. A maffia az élet azon egyszerű mű-ködési képletét használja fel kriminális célokra, hogy „a szívesség szívességet teremt”. (KATONA B. 2014)

1.2. A szervezett bűnözés kezdetei az Amerikai Egyesült Államokban

Az Újvilágban a szervezett bűnözés kialakulása alapvetően két népcsoporthoz, az írekhez és az olaszokhoz köthető.

Az *ír bevándorlók* politikai kultúrája ösztönözte a titoktartást, az egységet és a fel-felé történő mobilitást a politikán keresztül. Az ír bevándorlók a nagyobb keleti váro-sokban telepedtek le, ahol úgy pozicionálták magukat, hogy uralni tudják a helyi politikát. Felismerték, hogy ha összefognak, ha szervezeten támogatnak egy-egy jelöltet, akkor könnyen politikai hatalomra tehetnek szert, amelyhez idővel gazdasági hatalom is társulhat. Ezekben a folyamatokban irányító szerepet játszottak a helyi kocsmatulajdonosok, mivel akkoriban az ő létesítményeik biztosították a nyilvánosság egyfajta fórumát. A szerve-zettség azonban nemcsak legális, hanem *illegális tevékenységek* (például szerencsejáték, tiltott alkoholárusítás, prostitúció) lebonyolításához is katalizátorként szolgált. (TÓTH–KÓHALMI 2016)

A városok erős politikai gépezete és befolyásos gazdasági vezetői között olyan *kapcsolat* alakult ki, amely mindkét fél számára kedvező volt. A politika az alvilágból érkező *kenőpénzek* hatására félrenézett, és eltúrta a törvénytelen vállalkozások működtetését.

A századfordulón és az azt követő években (1890–1920) Amerikába érkező *olasz bevándorlóknak* számos gazdasági és társadalmi nehézséggel kellett szembenézniük. A magánszektort és a politikát ír–amerikai csoportok uralták, így egyrészt a felemelke-désre a legális csatornák nem kínáltak reális alternatívát, másrészt az olasz bevándorlók többsége olyan régióból (Szicília, Nápoly) származott, ahol a szervezett bűnözés az élet természetes velejárója volt. Ez a szociális miliő kedvező táptalajul szolgált a későbbi Cosa Nostra amerikai terjeszkedéséhez.

Az amerikai szervezett bűnözés idővel a szórakoztató médianak is felkapott témá-jává vált, s gyakran egy-egy maffiacsalád életét filmesítették meg részben valós, részben hollywoodisztikus elemekkel tarkítottan, például a Corleone családot a *Keresztapa (Godfather)* filmekből, a *Maffiózóknak (The Sopranos)* a Soprano családot és a Vitti családot a *Csak egy kis pánikból (Analyze this)*. Természetesen ezekre a filmekre is igaz a tömegtájékoztató torz bűnözésábrázolása: gyakran meg nem értett hősökként mutatnak be bűnözőket, akik mindennapi emberek, csak éppen a maffiának dolgoznak, vagy a be-csület élő bajnokai, akik egy olyan szabályrendszer szerint élnek, amelyet a külvilág nem érthet meg. (FULLER 2012)

1.3. A szervezett bűnözés Közép- és Dél-Amerikában

A közép-amerikai szervezett bűnözői bandák legfőbb bevételi forrása az illegális *kábítószer-kereskedelemből* származik, de emellett minden potenciálisan extraprofitot hozó kriminális magatartás (például emberrablás, pénzmosás) is megtalálható bűnügyi portfóliójukban. (TÓTH–KÓHALMI 2016)

A legkritikusabb bűnügyi fertőzöttség szempontjából Mexikó, ahol már harci helikopterek célzott bevetését is alkalmazzák a bűnözők megsemmisítésére. 2006 óta a rendőri, katonai egységek és a bűnszervezetek között fennálló konfliktus több mint 150 ezer halálos áldozatot követelt. Emberek ezrei menekültek az erőszak elől, összesen több mint 27 ezer embert tartanak számon eltűntként. Ehhez jön még a magas szintű erőszak, amely extrém brutalitásban nyilvánul meg. Ezek közé tartozik a kínzás, a lefejezés, valamint a holttestek, tömeggyilkosságok és elrablások nyilvános megjelenítése. A bűnüldöző szervek és a kriminális csoportok közötti konfliktus *intenziválódása* és *militarizálódása* főként Felipe Calderón hivatali éveire tehető, aki 2006-tól 2012-ig töltötte be Mexikóban az elnöki posztot. Az úgynevezett „kábítószer elleni háborúban” a bűnözői csoportosulások elleni katonai bevetéseket erőteljesen kiterjesztették, és jelentősen átalakították a konfliktus karakterét és lefolyását. (NIEMITZ 2017) A drokartellek elleni küzdelem hatásfokát azonban tompítja az élet minden területét átszövő korrupció.

A dél-amerikai szervezett bűnözői csoportok között kiemelt jelentőségűek a nyomornegyedek (*favela*) fiataljaiból összeverődött *utcai bandák*, amelyek sokak számára az egyetlen lehetőséget jelentik a felemelkedésre.

1.4. Szervezett bűnözés Kelet-Európában és Ázsiában

Az orosz *maffia* felemelkedése az 1980-as évekre tehető, s nemzetközi aktivitása elsősorban a kábítószer- és fegyverkereskedelemben, valamint a pornóiparhoz kapcsolódóan észlelhető. (SCHWIND 2008)

Az albán *maffiózók* működési célterületének a prostitúciós célú emberkereskedelem számít, de nem riadnak vissza a gyermekek adásvételétől sem. (MÁRKUSZ 2008)

A kínai *triádok* – amelyek háromszög emblémája az eget, a földet és az embert szimbolizálja – olyan titkos szövetségek, amelyek (a szicíliai maffiához hasonlóan) kezdetben szegény parasztok és más alulprivilegizált csoportok *védőszervezeteként* működtek és küzdöttek a szociális igazságosságért, az önkény és a korrupció ellen. (SCHWIND 2008) A társaságot titkos szertartások, rítusok tartották össze. A szertartásokat az ősi kultúrák, a taoizmus, a konfucionizmus, a buddhizmus és a mitológia elegyéből merítették. Mindez rendkívül sokakat vonzott. A triádok mint afféle nemkívánatos kormányzervek segítették a lakosokat, képviselték az ellenállást, de az üldöztetés és az anyagi mozgásterük beszűkülése miatt a 19. század végére *kriminalizálódtak* (például csempészet, zsarolás, kalózkodás). A triádok nemzetközivé válásával, a könyörtelenségben és a fegyelemben rejlő erőt egymással ötvözve minden adott volt a szervezett bűnözői csoportok sikeres működéséhez. (SZÉLES 2008)

A japán *jakuza* története a 17. századig nyúlik vissza, a Tokugawa-uralom korai időszakába. Ekkor egy hosszabb háborús periódust békés korszak követett, így rengeteg

szamuráj feleslegessé vált (csakúgy, mint ezzel azonos időben Európában a harmincéves háború zsoldosai). Mindkét esetben a katonák, akik semmi máshoz sem értettek, elkezdték rablással és fosztogatással biztosítani a megélhetésüket. Ezért a veszélyeztetett falvak és városok felállítottak egy – mai szóhasználatlal élve – polgárőrséget, amelyből később a jakuza lett. (TÓTH–KÓHALMI 2016)

Az eredetileg szociálisan forradalmi szövetségek idővel rabló- és kalózbándákká váltak, amelyek először Hongkongban telepedtek meg. Elsősorban a védelmi zsarolás, az illegális szerencsejáték, a prostitúció és a drogkereskedelem jelenti fő bevételi forrásukat. A jakuza szervezeti felépítése a szicíliai maffiára emlékeztet: szigorú hierarchia, amelynek az élén egy „családfő” (*oyabun*) áll. A külföldi támaszpontokat „sárkányvárosoknak” nevezik. Az Egyesült Államokban a „14K” dominálja a New York-i heroinkereskedelmet, míg Nyugat-Európában a heroinértékesítést Manchesterben, a londoni Sohóban és részben az amszterdami China Townban koordinálják. (SZÉLES 2008)

2. A szervezett bűnözés fogalma, elméleti megközelítése

A szervezett bűnözés fogalmára számos definíció született az elmúlt évtizedekben, azonban egy átfogó, minden szervezett bűnözői csoportra érvényes meghatározás nem áll rendelkezésünkre. (BERTA 2006) Ennek oka abban keresendő, hogy a szervezett bűnözés földrészről földrészre, egy-egy nagyobb területi egységen belül pedig kultúránként, továbbá időről időre eltérő képet mutat, így nem adható egyfajta hibrid, generális definíció.

A szervezett bűnözés két fogalmat kapcsol össze. Az egyik az emberek legmagasabb rendű céljai kielégítésére alkalmas *szervezet*, amely számos legális és nemes alkotóművelet egyedül lehetséges formája. A másik a *bűn*, amely nem alkotó, hanem értékeket romboló tevékenység. (FINSZTER–ÍRK 2001)

A szervezett bűnözés kifejezés lényegében – *Korinek László* szavaival élve – egy *elméleti konstrukció* abban az értelemben, hogy vegytiszta, valamiféle etalon formában sehol sem létezik, mivel e kriminális jelenség folyamatosan változik, s így szükségképpen vele együtt változnak a *differentia specifikái* is. (KORINEK 1996)

A hazai kriminológusok közül tudományos igénnyel elsőként *Dános Valér* kísérelte meg a szervezett bűnözés fogalmát meghatározni, miszerint „a szervezett bűnözés egy adott társadalom össz-bűnözésének sajátos alstruktúrája, amelyet azoknak a hivatásos bűnözőknek a bűncselekményei képeznek, akik valamely bűnöző társulás tagjaként (vezetőjeként), tervszerűen, tagolt munkamegosztás és magas fokú konspiráció mellett valósítják meg bűncselekményeiket”. (DÁNOS 1996)

A szervezett bűnözés legfontosabb ismérvei *Korinek László* (1996) szerint az alábbiakban foglalhatók össze:

- a hatályos jogszabályok szerinti *tiltott szükségletek* kielégítésére irányul (például kábítószer-fogyasztás);
- a lehető legkisebb kockázatvállalás melletti, leggyorsabb *haszonmaximalizálásra* törekvés (például prostitúció);
- a bűnözői csoporton belül a „szakosodás”, egy-egy feladat végrehajtására *specializálódás* jellemző (például a bűnszervezet egyik tagja gépkocsifeltörésekkel,

- a másik értékes műkincsek lopásával, míg újabb más személy kizárólag a lopott áru értékesítésével foglalkozik);
- a szervezett bűnöző tevékenységét *foglalkozásként* üzi, nincs is szándékában törvényes úton biztosítani a létfenntartását;
  - az *erőszak* állandó jelenléte a bűnöző társulás működése során, mivel az erőszak alkalmas *érdekérvényesítésre* (például szórakozóhelyek feletti ellenőrzés megszerzése), illetve úgynevezett *fegyelmetésre* (például a tanút megfenyegetik, megverik, hogy ne tegyen érdemi, a bűnszervezetre nézve terhelő vallomást a rendőrségen) és *példastatuálásra* (például az „áruló” bűnöző karját levágják, vagy éppen élve eltemetik őt);
  - a *legális* és *illegális* üzleti tevékenység egyidejű jelenléte (például úgynevezett fedővállalkozások működtetése – a közismert amerikai gengszter, Al Capone mosodát üzemeltetett);
  - a szervezett bűnözés országhatárokat nem ismerő, *nemzetközi* szinten is működő bűnöző vállalkozás (például az orosz szervezett bűnözésnek Oroszországon kívül is vannak érdekeltségei).

Az organizált kriminalitásnak *Finszter Géza és Irk Ferenc* praxisorientált tipologizálása szerint két nagy csoportja különböztethető meg: a konfliktusos és a konszenzusos.

A *konfliktusos szervezett bűnözés* jellemzője, hogy a véghezviteli magatartások a legális piac kikerülésével, a legális szükségletek tagadásával és a jogszerűen szerzett vagyonok fosztogatásával valósulnak meg. E bűncselekményeknek mindig van közvetlen sértettje (például szervezeten elkövetett gépjárműlopások vagy lakásbetörés-sorozatok).

A *konszenzusos szervezett bűnözés* jellemzője, hogy a legális piac felhasználására, a legális szükségletek elismerésére, a legális vagyonok gyarapítására törekszik. Az ilyen módon megszervezett deliktumoknak rendszerint közvetlen sértettjük nincs, a bűnüldözés által nehezen kontrollálhatók, és a prevenció hagyományos eszközeivel nem megelőzhetők (például tiltott szükségletet elégítenek ki – illegális kábítószer-kereskedelem), legális vállalkozást törvénytörtő módon működtetnek (költségvetési csalás). (FINSZTER–IRK 2001)

A szervezett bűnözés definiálása állandóan feladatokat ad a kor jogalkotójának, mivel büntetőjogi definíció hiányában tehetetlen a tág értelemben vett igazságszolgáltatás.

3. A magyarországi szervezett bűnözés kialakulása és jellemzői

A szervezett bűnözést a hazai kriminalisztikai szakirodalom kezdetben a szocializmus ideológiai elvárásainak megfelelően mutatta be. A szervezett bűnözést a kapitalista társadalom bomlási kísérőjelenségeként értelmezték. (HELLER 1964)

A Kádár-korszakot jellemző „amiről nem beszélünk, az nincs is” politikai felfogás idővel tarthatatlanná vált. Az 1970-es évek végétől és az 1980-as évek elejétől egyes szakmai-tudományos fórumokon (például *Belügyi Szemle*) a bűnüldözéssel foglalkozók már nyíltan beszéltek a hazai szervezett bűnözés létezéséről és problémáiról.

A magyarországi szervezett bűnözés történetét legteljesebben feldolgozó *Katona Géza* az 1970–80 közötti időszakot a hazai szervezett bűnözés kialakulását előmozdító

periódusnak tekinti. A politikatörténelemben az „új gazdasági mechanizmus” névvel megjelölt, mai kifejezéssel gazdasági liberalizációs folyamatoknak a kedvező hatásai mellett árnyoldalai is megjelentek. A gazdasági reform hatására egyes rétegeknek – kiskereskedőknek, kisiparosoknak (lángossütő, bazáros, vattacukros stb.) – jelentősen emelkedtek a jövedelmi-vagyoni viszonyaik, így otthonaikban egyre több értéktárgyat (például nemesfém, műkincs), készpénzt tartottak. Abban az időben ugyanis az állampolgárok jelentős része lakásában őrizte bevételeit, jobb esetben bemutatóra (vagy névre) szóló takarékbetétben. Ennek a helyzetnek lett nem kívánt mellékhatása a lakásbetörések ugrásszerű megnövekedése, majd később a kifejezetten lakásbetörésekre szakosodó bűnbandák megjelenése. (KATONA G. 2000)

A szocializmusban a lakosságot sújtó külföldre irányuló utazási korlátozások enyhülése lendületet adott a deviza- és gazdasági jellegű deliktumok elszaporodásához. Főleg nyugati (kisebb részben a szocialista) országokból itthon kurrensnek, hiánycikknek számító árukat (például nejlon vagy orkán ruházati cikkek, hanglemezek, kazetták, szeszes italok) hoztak be csempészársaságok, amelyeket a bolhapiacokon („lengyel piacokon”), vásárokon értékesítettek. (BARABÁS–IRK 2001)

A szervezett bűnözés körvonalainak határozottabb kialakulását előmozdította a külföldi, elsősorban a baráti szocialista országokból származó bűnözők megjelenése hazánkban és a magyar bűnelkövetők külföldi kapcsolatainak erősödése. A 70-es években Jugoszláviából és Lengyelországból, kisebb mértékben Csehszlovákiából, majd később a Szovjetunióból érkező bűnözők tevékenysége vált ismertté a magyar rendőri szervek előtt.

Az 1980-as évek bűnözési helyzetének romlását mutatta, hogy míg 1981-ben 130 ezer volt az ismertté vált bűncselekmények száma, 1989-ben már 225 ezer deliktumot regisztráltak a hatóságok. A korábban a szocialista blokk országait jellemző szociális biztonság hazánkban is kezdett megszűnni: egyes rétegek vagyoni helyzete olyan szinten romlott, hogy megjelent – az egyesek által vitatott – úgynevezett szegény bűnözés.

Az 1980–1990 közötti időszakot tekinthetjük a magyarországi *szervezett bűnözés megjelenésének*. Ekkor már olyan bűnözői csoportok működtek hazánkban, amelyekre ráillenek a szervezett bűnözés fogalmi jellemzőinél leírtak. Az úgynevezett „Presztíz” fedőnévvel folytatott büntetőeljárásban 85 gyanúsított ellen indult nyomozás, akik egymáshoz lazán kötődő, de egyébként jól szervezett bandákban összesen 170 bűncselekményt követtek el. A deliktumok többsége betöréses lopás volt, és akkori értékben több mint 21 millió forint értékű vagyontárgy eltulajdonításával járt. A bírósági ítélet ugyan nem bünszervezetben történő elkövetést állapított meg, hiszen akkor az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről ilyen passzust nem ismert, de *kriminológiai* szempontból egyértelműen (például módszerbelileg, az elkövetők szervezettsége, a leendő sértettek tippadókkal történő kiválasztása, az értékesítést segítő orgazdahalózat, megbízhatónak tekintett védők felkérése) kimutathatók a szervezett bűnözés ismérvei. (KATONA G. 2000)

A gazdasági életben megkezdődött az úgynevezett „második” vagy „árnyékgazdaságot” képező, kiegészítő jellegű üzleti magán-tevékenység legalizálása (például gazdasági munkaközösségek alakultak a munkaidő után többletfeladatok elvégzésére). A bűnözés behatolása a magyarországi vendéglátóiparba csakhamar további bűncselekmények és kriminogén jelenségek kiindulópontja lett. Egyrészt egyes éttermek, presszók, bárók a bűnözői csoportok találkozóhelyévé váltak, másrészt mindehhez mellékesként prostitúció is társult. A szerződéses üzemeltetésre átvett vendéglátóipari egységekben rendszeressé vált

az engedély nélküli játékautomaták beállítása, amely hatalmas adózatlan jövedelmet jelentett a bűnözői csoportoknak. (KATONA G. 2000)

A *rendszer váltás* éveiben (1990–1995) a szervezett bűnözés a zenitjére ért. 1990-ben már 341 ezer bűncselekményt regisztráltak a hatóságok. A gazdasági jellegű bűnözés megugrását segítette a jogszabályi környezet változása is. A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény lehetővé tette vállalkozások (tipikusan: kft., bt.) alapítását, és ezzel egyben legalizációs lehetőséget is teremtett a kriminális eredetű pénzek kifelhéricsítésére és a cégek alapításával újabb bűncselekmények elkövetésére.

A szervezett bűnözés jelenléte alapvetően három területen volt érzékelhető: az ásványolaj-kereskedelemben, a szervezett gépjárműlopásokban és az adósságbehajtásban/védelmi zsarolásokban.

Az úgynevezett *olajbűnügyek* azon alapultak, hogy a magyar kormányzat a „háztartási tüzelőolajat” (HTO) a tényleges világpiaci árnál olcsóbban értékesítette, s így egy sajátos, kettős ár- és adórendszer jött létre: a HTO árát és adótartalmát viszonylag alacsony áron rögzítette, míg az üzemanyagkénti felhasználásra szánt dízelolaj árát jóval magasabban állapította meg.

Az „olajozás” lényegében arról szólt, hogy a bűnözők a HTO-hoz kapcsolódó állami ár- és/vagy adótámogatást jogosulatlanul megszerezzék. Ennek különböző formái és módzatai alakultak ki, például HTO-jegyek hamisítása, „olajszökítés”.

Az olajbűncselekmények intellektuálisabb formája és konspiratívabb elkövetési módja az volt, amikor a Magyarországra csak papíron beérkezett több vonatszerelvényt kitevő importolaj-szállítmányból az áfát visszaigényelték a strómanok (például hajléktalanok) ügyvezetése alatt néhány hónapig működő fantomcégek. (KATONA G. 2000)

A *szervezett gépjárműlopások* mutatói a rendszerváltás időszakában drasztikus mértékben nőttek. (KATONA G. 2000)

A *védelmi zsarolás* esetén a bolt, a diszkó üzemeltetőjének fizetni kellett azért, hogy az adott szervezett bűnözői csoport ne tegye lehetetlenné az üzleti működést. Feljelentést csak ritkán mertek tenni a megfélemlített személyek, s ha történt is ilyen, akkor azt gyors retorzió követte.

A jogellenes *adósságbehajtást* mint „kriminális szolgáltatást” a jogszolgáltatás anomáliái hívták életre. Abban az időben évekig tartottak a polgári peres eljárások, s mire végrehajtási szakba került a nyert ügy, az adósnak már nem volt végrehajtható vagyona, így a sokéves perlekedés teljesen felesleges volt.

A szervezett bűnözéssel kapcsolatos kriminális probléma súlyosságát jelezte, hogy az 1990-es évek közepétől elszaporodtak a *leszámolásos* jellegű, olykor robbantásos bűncselekmények (például Aranykéz utcai robbantás). 1998-ban a regisztrált bűncselekmények száma a 600 ezres lélektani határhoz közelített, s ekkor már a politikának is lépnie kellett.

A többé-kevésbé átgondolt jogalkotási és bűnüldözési fellépésnek (például a Kaptár csoport a BRFK-n) köszönhetően a bűnügyi mutatókat sikerült visszaszorítani és a szervezett bűnözést ha nem is felszámolni, de olyan mértékben meggyengíteni, hogy az átlagemberek életét ne zavarja, a közbiztságot ne veszélyeztesse. (PÓCZIK 2004)

4. A szervezett bűnözéssel kapcsolatos hazai és nemzetközi szabályozások

A kriminológiai kutatások eredményei optimális esetben beépül(het)nek a kriminálpolitikai célokba és a büntetőjogi normákba, s így áttételesen elősegítik a bűnüldözés hatékonyságát.

A magyar anyagi büntetőjog a szervezett bűnözésnek két formáját különbözteti meg: a *bűnszövetséget* [Btk. 459. § (1) bekezdés 2.] és a *bűnszervezetet* [Btk. 459. § (1) bekezdés 1.].

A Btk. Különös Részében önálló bűncselekmény a *bűnszervezet létrehozása* (Btk. 321. §). Az elkövetési magatartásokból világos, hogy a jogalkotó előkészületi cselekmények befejezett tettként történő értékelésével *sui generis deliktumot* alkotott.

A szervezett bűnözés elleni küzdelem anyagi és eljárásjogi intézményrendszerének alapjait az *ENSZ palermói egyezménye* teremti meg, amelyet hazánk a 2006. évi CI. törvénnyel ratifikált. Az elfogadott dokumentum szervezett bűnözői csoportnak tekinti a bizonyos ideig fennálló, három vagy több főből álló strukturált csoportot, amely összehangoltan működik egy vagy több az egyezményben meghatározott súlyos bűncselekmény elkövetése céljából, közvetlen vagy közvetett módon pénzügyi vagy más anyagi haszon megszerzésére törekszik. Az egyezmény rendelkezéseit az emberkereskedelem, valamint a lőfegyverek előállításának és forgalmazásának tilalmát kimondó kiegészítő jegyzőkönyvek elfogadásával egészítették ki (2006. évi CII. és 2011. évi XLVIII. törvény).

Az *Európai Unió* több intézménye (például Europol, OLAF, Eurojust) foglalkozik a szervezett bűnözés elleni küzdelemmel, és számos jogalkotási aktust is kibocsátottak az unió égisze alatt a szervezett bűnözés célterületeinek visszaszorítására.

Az Európai Parlament 2011. október 25-én *A szervezett bűnözésről az Európai Unióban* címmel elfogadott *állásfoglalása* fontos feladatnak tekinti a maffiaszerűen beépült szervezett bűnözés elleni küzdelmet és az olyan bűnszervezetek kriminalizálását, amelyek pusztán meglétükből is profitálni tudnak azáltal, hogy akár erőszak vagy fenyegetés nélkül is félelmet tudnak kelteni. Az európai jogalkotó ugyanis érzékeli annak veszélyét, hogy ezek a kriminális csoportok a gazdasági-közigazgatási ágazatok és az állami szolgáltatások feletti irányítást akarják megszerezni, egyes esetekben még a választási eredményeket is befolyásolni szándékoznak. Mindezek ellen hathatós fellépést jelent a közös nyomozó csoportok felállítása, de a szervezett bűnözés elleni küzdelem csak az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok teljes körű tiszteletben tartása mellett folyhat.

A 2015–2020 közötti időszakra vonatkozó európai biztonsági stratégia is felhívja a figyelmet arra, hogy a szervezett bűnözés az Európai Unió belső biztonságát fenyegeti, aminek külső dimenziója is van: az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem és az illegális migráció a bűnbandák tevékenységét finanszírozza. A szervezett bűnözés további figyelmet érdemlő új dimenziója az egyre fokozódó tengeri kalózkodás.

Az unió 2017 tavaszán fogadta el a súlyos és szervezett bűnözés elleni küzdelemre vonatkozó újabb négyéves tervet. Az „uniós szakpolitikai ciklusként” is ismert terv a 2021-ig tartó időszakra szól.

A Tanács által elfogadott tíz uniós prioritás az Europol által készített, az EU súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegetettségének értékelésében (SOCTA) szereplő ajánlásokon, valamint egyéb értékeléseken és szakpolitikákon alapul.

Az európai jogalkotó koherens és határozott operatív intézkedésekkel szándékozik kezelni a EU előtt álló legsürgetőbb bűnügyi fenyegetéseket. Az európai jogalkotó az alábbi bűnüldözési prioritásokat határozta meg:

- kiberbűnözés,
- kábítószer-kereskedelem,
- az unióba irányuló illegális bevándorlás elősegítése,
- szervezett lopás és betörés,
- emberkereskedelem,
- jövedéki adóval kapcsolatos csalás, illetve az eltűnő kereskedő útján elkövetett közösségen belüli csalás,
- tűzfegyverek tiltott kereskedelme,
- környezeti bűnözés,
- bűncselekményből származó jövedelmek,
- okmányokkal való visszaélés.

A szervezett bűnözés *terrorista* érdekeket szolgálhat olyan tevékenységeken keresztül, mint a lőfegyverek kereskedelme és a hamis okmányok előállítására vagy a kábítószer-csempészségből származó jövedelem révén.

Az organizált kriminalitás mennyiségi kiterjedésének meghatározására bár ismertek különböző módszerek, mégis a *konspirativitás* miatt nehéz valós képet kapnunk a szervezett bűnözés számlájára írható bűncselekmények konkrét számáról. (KERTÉSZ 2001)

A korábbiakban már hangsúlyoztuk, hogy a szervezett kriminalitás egyik legfőbb jellegzetessége a *folyamatos változás*, megújulás. Lényegében szigorúan a piac törvényei határozzák meg, hogy mikor, hol, melyik bűncselekményfajta kerül előtérbe, s melyik szorul – átmenetileg vagy végleg – háttérbe. (FISZTER–IRK 2001) Így fellendülés észlelhető az emberkereskedelemben, az illegális veszélyes hulladék elhelyezése és a jövedéki visszaélések terén, ugyanakkor stagnál a szervezett gépjárműlopás és a pénzhamisítás.

5. A szervezett bűnözés elleni küzdelem

A szervezett bűnözés elleni fellépés helyzetét találóan jellemzi úgy *Kertész Imre* (1999), hogy „szervezett bűnözés, szervezetlen bűnüldözés”. A szervezett bűnözéssel szembeni fellépés jogalkotási és bűnüldözési eszköztára a bűnözés megjelenési alakzataihoz hasonlóan folyamatosan változik, de szinte valamennyi állami fellépésre elmondható a *fáziskésés*, a kriminális jelenség utánkövetése. A bűnüldözők hiába észlelik a szervezett bűnözés változását, mire javaslataik a döntéshozók, a politikusok, a jogalkotók szintjére érnek, már komoly helyzeti és időhátrányba kerülnek a bűnelkövetőkkel szemben.

A büntető anyagi és eljárásjog számos olyan eszközt ismer, amely fokozhatja a szervezett bűnözés elleni küzdelem sikerét. Világosan kell azonban látni, hogy önmagában egyik eszköz vagy módszer sem alkalmas a szervezett bűnözés felszámolására, hanem csak az összehangolt, *többirányú* intézkedések sorozata vezethet eredményre.

A szervezett bűnözőkkel szemben folyó büntetőeljárásokban észszerű a tanúk védelméről gondoskodni, mert joggal tarthatnak a bűnözői bosszútól. (Gondoljunk csak a bűnözői körökben ismert szlogenre: „Ne tanúskodj, tovább élsz!”)

A tanúvédelem „legegyszerűbb” változata – amely a kisebb tárgyi súlyú ügyekre jellemző –, amikor a tanú személyi adatait a hatóság zártan kezeli. A kiemelt tárgyi súlyú büntetőügyekben az ügynevezett *különösen védett tanúvá* nyilvánítással zajlanak az eljárások, s ilyenkor szükség esetén védelmi programba kerül a tanú, amelyhez személyazonosság-csere és lakóhely-változtatás – akár külföldre költöztetés – is járul. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) XIV. Fejezete részletesen rendelkezik a büntetőeljárásban a különleges bánásmód biztosításáról.

Hazánkban viszonylag ritkán fordul elő, hogy a büntetőügyben eljáró ügyészek és bírák fenyegetést kapnak, de sajnos volt már rá példa, ezért fontos az *ügyész- és bíróvédelem* is. A fenyegetések különböző módon, többnyire pszichikai – néha fizikai – ráhatással történnek, például kap a bíró postai levélben egy fényképet az iskola udvarán játszó gyermekről, kilyukasztják gépjárműve gumiját, megmérgezik a kutyáját stb.

A büntetőjogi felelősségre vonás elkerüléséről szóló megállapodás, azaz a *vádalku* már a magyarországi „maffiaperekben” is segítette a bűnüldöző szervek munkáját. A bűnszervezet tagja rendelkezhet a leghitelesebb érdemi információval a bűnöző csoport tevékenységéről. (FANTOLY – ÖRDÖG-DEÁK 2010)

Az ügyész megállapodást köthet a terhelttel, hogy vele szemben az általa elkövetett enyhébb súlyú bűncselekmények (például lopás) miatt nem emel vádat, ha hajlandó tanúskodni vagy információt adni súlyos, a szervezett bűnöző csoport tagjai által megvalósított bűncselekményekről (például emberölés). Ebben az esetben az állam büntetőigénye ugyan csorbát szenved, de olyan bizonyíték kerül a hatóság birtokába, amelynek segítségével a büntetőeljárás sikeresen befejezhető.

Reményteliek a bűnüldöző hatóságok ügynevezett *vagyonvisszaszerzési* műveletei, hiszen a bűnözőcsoportok anyagi-pénzügyi ellehetetlenítése preventív hatású.

A *bűnüldözési* eszközök közül gyakran koronázza siker a fedett (titkos) nyomozó (nyomozás) és a nemzetközi bűnügyi együttműködés alkalmazását.

A *fedett nyomozó* nem más, mint egy beépített ügynök, akiről a környezete azt feltételezi, hogy bűnelkövető. A fedett nyomozó bizonyos kiemelten súlyos bűncselekményeket leszámítva (például emberölés, maradandó vagy súlyos egészségromlást szándékosan okozó bűncselekmény) bűnüldözési érdek céljából lényegében büntetlenül követhet el bűncselekményeket [Be. 224. § (3) bekezdés].

A leplezett eszközök közül külön említést érdemel az információs rendszer titkos megfigyelése (például számítógépek adatainak letöltése) és a lehallgatás. Tudni kell azonban, hogy ezzel egyre több bűnöző van tisztában, és gyakran „virágnyelven” (például „Megjött a sütemény?” – értve ez alatt a kábítószer) kommunikálnak, vagy egyszer használatos *prepaid* kártyáról beszélnek, mindezekkel nehezítve a perrendszerű bizonyítást.

A szervezett bűnözés elleni fellépés során hangsúlyozni kell a *nemzetközi bűnügyi rendőri együttműködés*, azon belül is az Europol és az Interpol szerepét. Az Europol az Európai Unió bűnüldöző ügynöksége, amely alapvetően támogatja a tagállami bűnüldözési műveleteket, és egyes bűncselekményekkel kapcsolatban információs gyűjtőpont. (SALGÓ 2007) Az Interpol tényleges nyomozati jogkörrel rendelkező nemzetközi bűnüldöző szerv. (HEGYALJAI 2007)

A *szervezeti* eszközök alkalmazásaként szóba jöhet speciális, a szervezett bűnözés elleni küzdelemre szakosodott rendőrségi, ügyészségi egységek felállítása is.

A jogalkotás ugyan folyamatosan próbál lépést tartani a szervezett bűnözés permanens alakváltozásaival, de a bűnösséget megállapító bírósági ítéletek száma elenyésző, mivel a büntetőeljárás processzusok rendre akadályokba ütköznek. Egy olyan globális kriminális fenomén, mint a szervezett bűnözés ellen csak globális bűnüldözéssel lehet eredményt elérni. (DELMAS-MARTY 2002)

Felhasznált irodalom

- ANDREIDES Gábor (2010): Valóban meggyengült a Cosa Nostra? *Nemzet és Biztonság*, 3. évf. 7. sz. 54–61.
- BARABÁS Andrea Tünde – MOLNÁR Csaba (2000): A pénzmosás fantomja. Tanulmány a pénzmosással kapcsolatos empirikus kutatásról. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok* 37. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 184–205.
- BARABÁS Andrea Tünde – IRK Ferenc (2001): Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés I. In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok XXXVIII*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 60–87.
- BERTA Krisztina (2006): A szervezett bűnözés. In GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, CompLex. 423–443.
- BÓCZ Endre (2001): A szervezett bűnözés néhány problémájáról. *Belügyi Szemle*, 49. évf. 11. sz. 3–16.
- DÁNOS Valér (1996): Szervezett bűnözés. In GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina. 211–225.
- DELMAS-MARTY, Mireille (2002): Global Crime Calls for Global Justice. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 10, No 4. 286–293. DOI: <https://doi.org/10.1163/157181702761386133>
- DICKIE, John (2006): *Cosa Nostra. Die Geschichte der Mafia*. Frankfurt am Main, S. Fisher Verlags.
- FANTOLY Zsanett – ÖRDÖG-DEÁK Andrea (2010): Vádalku – kontinentális módra. *Magyar Jog*, 57. évf. 6. sz. 363–369.
- FINSZTER Géza – IRK Ferenc (2001): Gazdasági-társadalmi változások, a bűnözés új kihívásai (Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió peremén). In IRK Ferenc szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok XXXVIII*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 11–59.
- FULLER, John R. (2012): *Think Criminology*. New York, McGraw-Hill.
- HEGYALJAI Mátyás (2017): Az Európai Bizottság szerepe az Interpol regionális együttműködési rendszerében. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja. 142–147.
- HELLER Farkas Tamás (1964): A „szervezett bűnözés” mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége. *Belügyi Szemle*, 2. évf. 1. sz. 28–34.
- KAPUTA László (2010): Camorra – a nápolyi szervezett alvilág története, felépítése és működése. *Szakmai Szemle*, 6. évf. 1. sz. 80–106.
- KAPUTA László (2011): Cosa Nostra, a szicíliai maffia közelről. *Szakmai Szemle*, 7. évf. 1. sz. 23–57.
- KATONA Beatrix (2014): Az olasz maffiajelenség politikai vetületeinek nyomában. *Eszmélet*, 26. évf. 104. sz. 170–181.
- KATONA Géza (2000): *Szervezett bűnözés Magyarországon*. Budapest, BM Kiadó.
- KERTÉSZ Imre (1999): A bűn európai útjain. *Belügyi Szemle*, 47. évf. 9. sz. 45–100.
- KERTÉSZ Imre (2001): A szervezett bűnözés terjedelme. *Magyar Tudomány*, 46. évf. 8 sz. 909–920.

- KORINEK László (1996): A szervezett bűnözés lényegi elemei. In *Harmadik Magyar Jogászgűlés, Balatonfűred, 1996. május 17–19.* Budapest, Magyar Jogász Egylet. 55–60.
- MÁRKUSZ László (2008): A koszovói albán maffia: rémkép vagy valóság? *Nemzet és Biztonság*, 4. évf. 5. sz. 37–46.
- LUPO, Salvatore (2002): *Die Geschichte der Mafia.* Düsseldorf, Patmos Verlag.
- NIEMTIZ, Malte (2017): Die Militarisierung der organisierten Kriminalität in Mexiko. *Kriminalistik*, Jahrgang 61, Heft 10. 637–640.
- PETE László (1998): A maffia története. *Klió*, 7. évf. 1. sz. 38–46.
- PÓCZIK Szilveszter (2004): Lakásmaffiák. A posztkommunista időszak egyik jellegzetes bűncselekménye társadalomtörténeti és kriminálszociológiai szempontból. *Magyar Tudomány*, 46. évf. 8. sz. 872–878.
- SALGÓ László (2007): Az Europol a szervezett bűnözés és a terrorizmus ellen. *Belügyi Szemle*, 55. évf. 4. sz. 3–20.
- SCHWIND, Hans-Dieter (2008): *Kriminologie.* 18. Auflage. Heidelberg, Kriminalistik Verlag.
- SZÉLES Nóra (2008): *A szervezett bűnözés elleni fellépés büntetőjogi eszközei az Európai Unióban.* PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola.
- TORNYAI Gergely (2014): A szervezett bűnözéssel kapcsolatos szabályozás az olasz és a magyar büntetőjogban. *Magyar Jog*, 61. évf. 9. sz. 527–537.
- TÓTH Mihály (1998): A szervezett bűnözés néhány történeti és gyakorlati kérdése. *Collega*, 2. évf. 3. sz. 9–13.
- TÓTH Mihály – KŐHALMI László (2016): A szervezett bűnözés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia.* Budapest, Wolters Kluwer. 603–626.

Kábítószer-bűnözés

Sivadó Máté

1. Fogalmak

Kábítószer: az 1961. évi New York-i egységes kábítószer-egyezmény (kihirdette az 1965. évi 4. törvényerejű rendelet) jegyzékeiben foglalt anyagok.

Pszichotrop anyag: a pszichotrop anyagokról szóló 1971. évi bécsi egyezmény (kihirdette az 1979. évi 25. törvényerejű rendelet) jegyzékeiben;¹ illetve a kábítószeres és pszichotrop anyagok forgalmazása elleni 1988. évi bécsi ENSZ-egyezmény (hatályba lépett 1997. február 11-én; kihirdette az 1998. évi L. törvény) mellékletében foglalt anyagok.

Drog: sokféle fogalom meghatározás létezik (gyógyszertani, jogtudományi stb.). Utóbbi szerint a drog fogalmába a kábítószereken kívül beletartoznak a legális tudatmódosító szerek is (például alkohol, pszichoaktív gyógyszerek).

1.1. A kábítószer-kriminalitás

A kábítószer-kriminalitás tanulmányozása során érdemes különválasztani a keresleti és a kínálati oldalt. Mindkettő rendelkezik csak rá jellemző, sajátos tulajdonságokkal.

1.1.1. Keresleti oldal

Szereplői:

- *Kísérletezők:* akik alkalomszerűen kipróbálják az egyes kábítószereseket, rendszerint a marihuánát vagy valamely partidrogot. Jelentős részük a későbbiekben felhagy a szerekkel, és nem válik problémás drogfogyasztóvá.
- *Alkalmi fogyasztók:* akik életük során többször is fogyasztanak valamilyen kábítószert, rendszerint valamilyen eseményhez kötődve, de az életvitelük szempontjából nem tölt be jelentős szerepet a használat.
- *Rendszeres fogyasztók:* az ilyen típusú felhasználók már visszatérően, általában meghatározott gyakorisággal nyúlnak a tiltott szerekhez. A legtöbb szer esetében ez a függőséghez vezető út.

---

¹ Példa: a kannabisz kábítószer, de hatóanyaga, a tetrahidro-kannabinol pszichotrop anyag.

A drogfogyasztás következtében kialakuló függőség (dependencia) számos káros következménnyel jár:

- *Adagnövelés:* a kívánt droghatás elérése érdekében a fogyasztónak egyre nagyobb adagot kell magához vennie.
- *Tolerancia kialakulása:* a rendszeres használó anyaggal szembeni toleranciája az adagnöveléssel párhuzamosan nő. Előfordulhat, hogy a drogot nem fogyasztó egyének vonatkozásában megállapított halálos dózis többszörösét is képes elviselni a fogyasztó szervezete ennek következtében. Sok droghalál kötődik a toleranciához, ugyanis az ellátás átmenetei zavara során (például rendőrségi lefoglalások következtében) a felhasználó néhány napig nem jut hozzá szokásos szeréhez, amittől a kialakult tolerancia csökken vagy megszűnik. Az ellátás helyreállásakor a szokásos adagot magához veszi a fogyasztó, aminek könnyen túladagolás lehet a következménye.
- *Megvonási tünetek:* valamely szer fogyasztása megvonási tüneteket okoz a felhasználó számára. A hallucinogén szerek kivételével valamennyi kábítószer esetén beszámolnak a függők lelki megvonási tünetéről, ezt nevezzük sóvárgásnak. A súlyos testi jellegű megvonási tünetek általában csak az úgynevezett kemény drogok esetében jelennek meg, például az opiáthasználók körében.

Vitatott jelenség az úgynevezett *rekreációs droghasználat*: elsősorban a dekriminalizáció, legalizáció pártján álló szakértők és „tapasztalati szakértők” álláspontja szerint a könnyű drogok, elsősorban a marihuána kapcsán létezik egy hosszú távon fenntartható, a fogyasztó egészségügyi állapotát, szociális kapcsolatait, karrierjét negatívan nem befolyásoló használati mód és gyakoriság. A jelenséget sok szakértő vitatja, mondván, hogy negatív hatás nélküli rendszeres drogfogyasztás nincs. A marihuána esetében is beszámolnak a fogyasztók a motivációik, szexualitás iránti érdeklődésük csökkenéséről.

1.2. Kínálati oldal

Szereplői:

- *előállító vagy importőr:* ahhoz, hogy egy területen megjelenjen kábítószer, vagy helyi előállításra – szintetikus drogok esetén droglaborban való előállítás, természetes eredetűek esetén termesztés –, vagy más helyről való beszállításra van szükség. Ezek a személyek ritkán kerülnek a hatóságok látókörébe, még ritkábban vonják őket eljárás alá. Tipikusan a nemzetközi droggereskedelem szereplői.
- *hivatásos nagykereskedő;*
- *kiskereskedő;*
- *utcai diler;*
- *pusher:* az a terjesztő, aki kezdetben maga is csupán fogyasztó volt, de drogos életmódja következtében elveszítette legális jövedelemszerző képességét, így a számára kézenfekvő bevételi forrást választotta, az általa vásárolt kábítószert árulni kezdte.

A helyi hatóságok látókörébe szinte kizárólag az utolsó két szinten lévő kínálati oldali szereplők kerülnek. A magasabb szintekkel a központi kábítószer-bűnözés elleni egységek tagjai foglalkoznak, ők rendelkeznek ugyanis ehhez megfelelő szakértelemmel, forrásokkal.

A kábítószer-kínálat folyamatában három fő tevékenységcsoport különböztethető meg. Ezek:

- a drogtermesztés, drogimport;
- a szállítás, forgalmazás, értékesítés;
- és végül a jogellenes haszon tisztára mosása.

A kínálati oldal minden esetben szervezett bűnözés keretében működik. Folyamatos bűnügyi fenyegetettség alatt végzik tevékenységüket, amelyet így rejtve, konspiráltan kell végrehajtaniuk, illetve jelentős speciális szaktudást igénybe venniük, jelentős anyagi forrásokat felhasználniuk. Mindezt csak komoly szervezőmunkával, jól működő szervezet tudja eredményesen elvégezni. A drogok előállítása, megszerzése, a fogyasztókhöz való eljuttatás logisztikai feladatai komoly felkészültséget igényelnek. Nem beszélve a haszon tisztára mosásáról, ami pénzügyi ismereteket, illetve legalább egy legális gazdasági ágazat működésének ismeretét feltételezi.

2. A kábítószeres csoportosítása

- *Opiátok*: a máknövény származékai a központi idegrendszerre hatva a fizikai érzékenységet és az ingerekre való válaszkészséget csökkentik. Ez a szercsoport gyakorlatilag minden rendszeres használónál komoly függőséget alakít ki, és jelentős testi-lelki megvonási tünetekkel jár a fogyasztással való felhagyás. Legelterjedtebb szerek: morfium, heroin, kodein, methadon, máktea.
- *Depresszánsok*: a központi idegrendszer működését csökkentik, nyugtatják. Idetartozik az alkohol, egyes pszichoaktív hatású gyógyszerek, mint a nyugtatók, altatók, szorongásoldók (például Seduxen, Valeriana, Frontin, Rivotril).
- *Stimulánsok*: azok a szerek, amelyek elsődlegesen gyorsítják, izgatják a központi idegrendszer működését (például amfetaminszármazékok, ecstasy, kokain, koffein, nikotin).
- *Hallucinogének*: elsődleges hatásuk a tudati működés, az észlelés, a gondolkodás szokásos folyamatainak megváltoztatása, módosult tudatállapotok létrehozása (például LSD, kannabiszszármazékok, szerves oldószerek, „varázsgomba”).

3. Új pszichoaktív szerek

Az új pszichoaktív anyag – korábbi elnevezése szerint dizájnerdrog – definíciója szerint „olyan, a forgalomban újonnan megjelent, gyógyászati felhasználással nem rendelkező anyag vagy vegyületcsoport, amely a központi idegrendszer működésének befolyásolása

*révén alkalmas a tudatállapot, a viselkedés vagy az érzékelés módosítására, megváltoztatására”.*²

Magyarországon az úgynevezett „Amsterdam shopokban” kezdték el először értékesíteni az új típusú pszichoaktív anyagokat. A hatóságok bevizsgálták az árult szereket, de bebizonyosodott, hogy azok hatóanyagai bár pszichoaktív hatásúak, nem szerepelnek egyik tiltólistán sem, így forgalmazásuk, fogyasztásuk legális. A hatósági fellépést végül a szervezett bűnözés elleni törvényre alapozták, amely tartalmazza, hogy nem folytatható olyan gazdasági tevékenység, amely a szervezett bűnözés céljait támogatja. Az Amsterdam shopokat országszerte bezárták. Azóta a szereket az interneten lehet megtalálni, és futárszolgálat továbbítja a felhasználókhöz, vagy a helyi dílertől vásárolják.

Az árult szerek két típusra oszlanak alapvetően, a *herbál* néven forgalmazott szintetikus kannabinoidokra és a *kristály* vagy *pentakristály* néven forgalomba kerülő stimulánsokra.

A herbál utcai megjelenése valamilyen pszichoaktív hatás nélküli zöld színű növény (például zsálya), amelyre rápermetezik a szintetikus kannabinoidot vagy más hatóanyagot, ami a marihuánás cigaretta (joint) illúzióját nyújtja. A használathoz kapcsolódó tünetek: agresszivitás, súlyos szorongás, erős hallucinációk, egyéb pszichotikus tünetek.

A kristályként árult anyagok között 2010-ben a mefedron, 2011-ben az MDPV vezette a piacot, 2012 óta pedig a „pentakristály/kristály” utcai elnevezésű szer áll az első helyen. 2017-ben is a „kristály” volt a leggyakrabban stimuláns, ezt követte a „zene” fantázianévű anyag. (Drog Fókuszpont 2017)

Kassai Szilvia, Pintér Judit Nóra és Rác Zoltán kutatást végeztek a szintetikus kannabinoidokkal kapcsolatban, többek között rehabilitáción lévő használóktól, „első kézből” származó élménybeszámolókat rögzítettek. A kutatás tanulsága az volt, hogy egyetlen korábban ismert „klasszikus” drogra sem hasonlító, súlyosabb, veszélyesebb mentális jelenségeket tapasztalnak a fogyasztók. Az egyik ilyen hatás egyfajta paranoid észlelés, amelynek során az elfogyasztott szert fenyegetőnek, veszélyesnek, mérgezőnek érzik a fogyasztók. Másrészt az interjúalanyok beszámoltak kiszámíthatatlan hatásokról, pozitívból negatívba változó élményekről, amelyeket korábbi, más szerekhez kötődő szerhasználatuk során nem, vagy sokkal kisebb mértékben tapasztaltak. A szintetikus kannabinoid-függők a beszámolók szerint a használat egy későbbi szakaszában a szert mint irányítót érzik, amely egyrészt meghatározza a cselekvésüket, másrészt a fogyasztó ezáltal nem érez felelősséget a szerfogyasztás során tanúsított magatartásáért. A beszámolókban egy olyan folyamat jelenik meg, amelyben a drog először társaságot ad, később elmúlik ez a rekreációs fogyasztás iránti vágy, és a szerhasználat „felerősíti” az egyénben az érdektelenséget a szociális kapcsolatok iránt. A használó személyisége aszociálissá válik. Érdekes élmény a szer társaként, barátként való észlelése, „aki ott van mindig”. Új észlelés, hogy már néhány alkalmas használat után függőségről, megvonási tünetekről számolnak be a használók, amit korábbi szerhasználatuk során nem tapasztaltak. (KASSAI et al. 2015)

² 2005. évi XCV. törvény az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról (a továbbiakban: Gytv.) I. § 37. pont.

3.1. Változások az új pszichoaktív szerek forgalmazásában és fogyasztásában

A korábban forgalomba kerülő kábítószeresek – például heroin, ecstasy, speed – a gyógyszer-gyárak évtizedes fejlesztéseinek az eredményei voltak. Hosszas kutatómunka, állat- és emberkísérletek előzték meg a forgalomba hozatalukat. Az új szerek esetében egy folyamatos macska-egér harc zajlik az előállítók és a hatóságok között. Előbbiek célja, hogy az új szer minél tovább legyen úgy forgalomban és elérhető a fogyasztók számára, hogy büntető-jogi szabályozás még nem érinti, így a velük való kereskedelem és a fogyasztásuk legális. Emiatt nincs idő a kísérletezgetésre, finomításra, mert egymás után kell produkálni az újabb és újabb szereket. Az előállítók és a díleresek sem tudják, hogy a fogyasztók milyen hatást fognak tapasztalni.

Az előállítás helyszínei elsősorban *Kína és India*. Ennek a két országnak a jól felszerelt laboratóriumaiban képzett kémikusok állítják elő az új szereket. A célországokban való szabályozás és hatóságok általi üldözés kevéssé tűnik hatékonynak, ezért a származási országokban lehetne eredményesen beavatkozni.

A korábbiakban hetente két új szer került forgalomba éveken keresztül, amivel a szabályozás kevéssé volt képes lépést tartani. Az új pszichoaktív anyagok listáján ma már nemcsak konkrét szerek és azok képletei, hanem úgynevezett törzsképletek is szerepelnek, így azok módosulásai már nem kerülnek ki a szabályozás alól.

A fentiek miatt sajátos módon az új szereket megelőző időszakot pozitív színben tüntetik fel: a toxikológusok, addiktológusok, sürgősségi orvosok eljutottak oda, hogy nosztalgiaiával tekintenek vissza a 2010 előtti időkre. Akkoriban egy orvosnak elég volt megkérdeznie egy kábítószer miatt egészségügyi problémában szenvedő betegétől, hogy milyen kábítószerrel használ. Ez alapján a szakember pontosan tudta, hogy túladagolás, elvonási tünet vagy függőség fennállta esetén mi a teendő. Ma a betegeknek fogalmuk sincs, mit fogyasztottak, csak azt tudják megmondani, hogy hol vásárolták az anyagot. Így előbb az orvosnak a szer mibenlétét kell kiderítenie, ami sok esetben a gyógyulás szempontjából jelentős idővesztéssel jár.

Változtak az értékesítési csatornák is: a hagyományos szerek esetében jellemző volt, hogy egy fogyasztói körre ráépült egy terjesztői kör, akik le tudták fedni a felmerülő igényt. Ma sokkal inkább jellemző az új szerek esetében, hogy a fogyasztó internetről rendeli meg az igényelt anyagot, amelyet valamelyik futárszolgálat, tipikusan a Magyar Posta szállít ki számára, ezzel megspórolva az utcai díler hasznát.

2016-tól a lefoglalási statisztikákban az új szerek korábbi, minden más szert meghaladó aránya elkezdett csökkenni. Felmerül, hogy az ellátási csatornák akadoznak, vagy a törvényi szabályozás, a hatósági fellépés visszaszorította ezeket a szereket. Lehetséges azonban az is, hogy a fogyasztók a média rendszeres tájékoztatása révén és saját tapasztalataikból leszűrték azt, hogy ezeknek az új szereknek a fogyasztása jelentősen nagyobb veszélyt hordoz, mint a korábban jól ismert szereké. Ma elsősorban a legszegényebbek és a súlyos függők fogyasztják az új pszichoaktív szereket.

A kezdetekben Budapest szegregátumaira volt jellemző a fogyasztás, mára az ország legelmaradottabb térségeiben, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében *is jelentőssé vált* az új szereket rendszeresen fogyasztó populáció, egyes részeken akár 50%-os a fiatal korosztályok érintettsége. Valójában ezek a fogyasztók csupán követik

szüleik, nagyszüleik kábulatfüggőségét, csak szert váltottak. Az idősebb generációkra továbbra is az alkohol, a dohány és a legális tudatmódosító gyógyszerek kombinált használata jellemző, és a fogyasztás célja mindenkinél a kilátástalan helyzetből való tudati menekülés.

2015 nyarán terepkutatás készült az észak-alföldi régió egyik járásában, három kiválasztott település szegregátumaiban, a mélyszegénységben élők droghasználati mintázatainak feltárását célozva, különös tekintettel az újfajta pszichoaktív szerhasználatra. Az eredmények az mutatják, hogy az idősebb generáció az alkohol és cigaretta mellett gyógyszereket fogyaszt visszaélészerűen, míg a fiatalok egészen korai időszakról – már 12–13 éves kortól – inkább az új pszichoaktív szereket (szintetikus kannabinoidokat) használják. Ezekről azt mondják, hogy olcsó, gyorsabban és intenzívebben hat, könnyű hozzáférni, és legálisnak vélik. Az interjúalanyok becslése szerint az újfajta pszichoaktív szerekekkel a településrészen lakó fiatalok több mint fele él. Elsősorban a szerhasználat rekreációs módja jellemző, ugyanakkor a napi droghasználat sem ritka. A szervélasztás okaként a klasszikus okokat sorolták: elfelejtik a problémákat, csökkenti a magányérzést, menő, unalom ellen. A drogokkal és a függőség természetével kapcsolatos minden tudás és áltudás, illetve tudatlanság meglehetősen kollektív. Ezekben a közösségekben nem maradhat titokban semmi, de eszközük nincs a helyzet megoldására, javítására. (SZÉCSI–SIK 2016)

3.2. A pszichoaktív szerek meghatározásának közigazgatási szabályozása

A közigazgatás keretén belül először a gyógyszer törvényt (Gytv.) módosították, feltüntetve az új pszichoaktív szer fogalmát. Ezt követően az új pszichoaktív szereket tartalmazó listát (úgynevezett C-lista) tették közzé a 66/2012. (IV. 2.) Kormányrendelettel. Jelenleg az új pszichoaktív szereket az 55/2014. (XII. 30.) EMMI rendelet 1. melléklete sorolja fel, amely egyedi vegyületeket és vegyületcsoportokat egyaránt tartalmaz, ezáltal egyszerre alkalmazva az egyedi listás és a generikus megközelítést.

Az új pszichoaktív anyagok jegyzékén szereplő egyedi vegyületeket a jegyzékre vételektől számított egy éven belül kockázatértékelésnek kell alávetni. A kockázatértékelés eredményétől függően a vegyületet pszichotrop listára, vagy a 66/2012. számú Kormányrendelet D-listájára kell áthelyezni. Az új szabályozás fő indoka az volt, hogy a pszichoaktív anyagok listájára több hónap alatt kerül fel egy új szer, míg az új pszichoaktív szerek listájára néhány hét alatt. Ezt az egyre újabb szerek gyors megjelenése indokolta.

4. A kábítószer-kriminalitás büntetőjogi szabályozása

4.1. Jelenlegi szabályozás

Az Országgyűlés által 2012. június 25-én elfogadott új büntető törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.) 2013. július 1-jén lépett hatályba. A Btk. a XVII. Fejezetben (Az egészséget veszélyeztető bűncselekmények) hat tényállásban rendelkezik a kábítószerrel kapcsolatos

bűncselekményekről: kábítószer-kereskedelem, kábítószer birtoklása, kóros szenvedélykeltés, kábítószer készítésének elősegítése, kábítószer-prekurzorral visszaélés, új pszichoaktív anyaggal visszaélés.

A régi Btk.³ 283/B. §-ában jelent meg 2012. március 1-jei hatállyal új bűncselekményként a „visszaélés új pszichoaktív anyaggal”. Ekkor kizárólag a kínálati típusú magatartást üldözte a törvény. Hatályos büntető törvénykönyvünk⁴ a 184/A–D. §-ban *Új pszichoaktív anyaggal visszaélés* címmel szabályozza e területet.

2014. január 1-jétől a fogyasztói típusú magatartás is büntetendővé vált. A jelenlegi szabályozás szerint a fogyasztói típusú magatartás szankcionálása átkerült a szabálysértési törvénybe.⁵

A *kábítószerrel kapcsolatos visszaélések* körébe tartozó bűncselekmények esetében az elkövetési magatartás attól függ, hogy a terjesztőkhöz (kínálati oldal) vagy a fogyasztókhöz (keresleti oldal) kapcsolódnak. A Btk. *A kábítószer-kereskedelem* (176–177. §) tényállása magában foglalja a kábítószer kínálását, átadását, forgalomba hozatalát, illetve az azzal való kereskedést, valamint az ezekhez az elkövetési magatartásokhoz anyagi eszköz szolgáltatását. A törvény két és nyolc év közötti szabadságvesztéssel bünteti az alapesetet. A kábítószer birtoklását (178–180. §) megvalósító elkövetői magatartások a természetés, előállítás, megszerzés, tartás, az ország területére behozatal, onnan való kivitel, illetve az ország területén való átszállítás. Az alapesetek büntetési tétele egytől öt évig terjedő szabadságvesztés. A Btk. önállóan nevesíti a kábítószer-fogyasztást, amelynek büntetési tétele megegyezik a csekély mennyiség megszerzésére vonatkozó büntetési tétellel. A kórosszenvedély-keltés bűncselekményét (181. §: „az a nagykorú személy, aki egy kiskorút kábítószernek vagy kábítószernek nem minősülő kábító hatású anyag, illetve szer kóros élvezetére rábír vagy rábírti törekszik”) a Btk. két évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni. A Btk. szabályozza a büntető felelősségre vonás útjáról történő elterelés lehetőségét (180. §) a magyar büntetőjogi dogmatika rendszerének megfelelően úgynevezett büntethetőséget megszüntető okokként. A törvény szövege szerint nem büntethető, aki csekély mennyiségű kábítószerrel saját használatra természet, előállít, megszerez vagy tart, illetve aki kábítószerrel fogyaszt, amennyiben az elkövető „az első fokú ítélet meghozataláig okirattal igazolja, hogy legalább hat hónapig folyamatos, kábítószer-függőséget gyógyító kezelésben, kábítószer-használatot kezelő más ellátásban részesült, vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vett részt”. Az elterelésre a büntetőeljárás ügyészi és bírósági szakaszában is sor kerülhet. Az elterelés lehetőségétől esik, aki a bűncselekmény elkövetését megelőző két éven belül már vállalta az elterelésen való részvételt.

4.2. Legújabb büntetőjogi tendenciák

- A kábítószer-kereskedelem (forgalomba hozatal, kereskedés) tekintetében a csekély mennyiség mint privilegizált eset megszűnt.

³ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

⁴ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

⁵ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről, 199/B. § (1) bek.

- Megtörtént a különösen jelentős mennyiségű alakzat (a csekély mennyiség kétszáz-szorosa) bevezetése.
- Megszűntek a kábítószerfüggőkre vonatkozó enyhébb szabályok, de a bíróságnak lehetősége van arra, hogy a büntetés kiszabása során értékelje a terhelt esetleges szenvedélybetegségét.
- Létrejött a fogyasztás önálló szabályozása (korábban a megszerzés elkövetési magatartásán keresztül büntették).
- Az elterelés gyakorlatában tapasztalható visszaélések kivédése érdekében az új Btk. kimondja, hogy nem alkalmazható a büntethetőséget megszüntető ok, ha a terhelt az elterelés időtartama alatt újabb kábítószerrel visszaélést követ el, vagy ha a terhelt a kábítószerrel visszaélés miatt indult büntetőeljárást megelőzően meghatározott időtartamon (két éven) belül elterelésben vett részt, és vele szemben emiatt az eljárást megszüntették.
- A fogyasztóknak korlátlan enyhítésre ad lehetőséget a részletes beismerő vallomás.

4.3. A Nemzeti Drogellenes Stratégia⁶

Szemben a korábbi holisztikus szemléletű stratégiával, az új stratégia a *kínálatcsökkentést* helyezi a középpontba, filozófiai alapvetésül a *felépülésközpontú szemléletet* választva.

A stratégia a prevencióval kapcsolatban az alábbi színtereken határoz meg feladatokat:

- helyi közösségek;
- család, köznevelési és gyermekvédelmi intézményrendszer;
- felsőoktatás;
- kortárs csoportok;
- média;
- munkahely;
- büntetés-végrehajtási intézetek és a „büntetés helyett kezelés” intézménye (indikált prevenció).

A stratégiában megfogalmazott prioritások a kábítószer-megelőzéssel kapcsolatban a következők:

- a szermentes életformát népszerűsítő programok számának növelése;
- a teljes körű iskolai egészségfejlesztési programok 2020-ra érik el a tanulók 50%-át;
- a családi megközelítést alkalmazó programok érik el évente egyszer a gyermeket nevelő családok 20%-át;
- a kábítószereket kipróbáló és alkalmyszerűen használó serdülők aránya az adott korosztályon belül csökkenjen 10%-kal;
- a megelőző, felvilágosító programok minőségbiztosítási rendszerének kialakítása és bevezetése;
- csak szakmai ajánlással rendelkező és minőségbiztosítási rendszert tartalmazó egészségfejlesztési programok valósulhassanak meg Magyarországon, beleértve ebbe a köznevelési intézmények tevékenységét is;

⁶ 80/2013. (X. 16.) OGY határozat a Nemzeti Drogellenes Stratégiáról 2013–2020.

- a Kábítószerügyi Egyeztető Fórumok (KEF) helyi szerepvállalása és koordinációs tevékenysége erősödjön;
- az elfogadásra kerülő, a lelki egészség fejlesztését, az alkoholprobléma és más viselkedési függőségek kezelését célzó nemzeti stratégiákat és programokat hangolják össze a drogellenes stratégiával. (EMMI 2014)

Noha a stratégia célként tűzi ki a drogmentes Magyarországot 2020-ra, a szakemberek számára nyilvánvaló, hogy ez egy megvalósíthatatlan eszménykép. Nem vonhatjuk ki magunkat a körülöttünk lévő világ folyamataiból, azok pedig egyáltalán nem ebbe az irányba haladnak. Sokkal inkább jellemző, hogy a legtöbb európai országban és az Amerikai Egyesült Államokban a kínálatcsökkentési harc eredménytelenségével szembesülve egyéb módszerekhez folyamodnak.

4.4. Drogpolitikai trendek a világban

4.4.1. Amerikai Egyesült Államok

Az Egyesült Államokra korábban mindig a büntető jellegű intézkedések és az utólagos beavatkozás preferálása volt jellemző. Ma is több százezer ember ül büntetés-végrehajtási intézetekben fogyasztási mennyiségű kábítószer birtoklásáért. Ennek ellenére az Egyesült Államok területén bárhol könnyen beszerezhető gyakorlatilag bármilyen illegális kábítószer.

A szövetségi törvények értelmében a kannabisz használata, értékesítése és birtoklása illegális, de a szövetségi kormány bejelentette, hogy ha az egyes államok akarják, dekriminalizálhatják a kannabisz rekreációs használatát, ha ennek pontos szabályozási rendszerét megteremtik. Washington, Colorado, Oregon, Alaszka és Nevada államokban legalizálták a marihuána fogyasztását orvosi vagy rekreációs célból.

Az igazságügyi miniszter 2018. január elején hozott döntést arról, hogy a szövetségi hatóságok igenis lépjenek fel a marihuánafogyasztás és -kereskedelem ellen azokban a tagállamokban is, ahol legalizálták azt.

Az amerikai szövetségi törvények még mindig tiltott kábítószerként definiálják a marihuánát is, így elméletileg jogszerű a döntés.

4.4.2. Svájc, Portugália, Hollandia, Csehország

Összefoglalóan elmondható, hogy ezekben az országokban a szabályozás a dekriminalizáció és a legalizáció irányába változott az elmúlt években. Jelentős összegeket fordítanak az államok a kábítószer-fogyasztás okozta egyéni és közösségi károk mérséklésére. A beavatkozások eredményeképpen jellemzően csökkent a problémás droghasználók száma, illetve a drogfogyasztás legsúlyosabb következményeinek mértéke, úgymint a túladagolás, a gyógyíthatatlan vagy súlyos fertőző betegségek terjedése stb.

4.4.3. Kína, Thaiföld, Oroszország, Ukrajna

A felsorolt országokra a prohibíció – tiltáson, üldözésen alapuló – drogpolitika jellemző. Kínában és Thaiföldön a kereskedőket halálbüntetéssel sújtják, a másik két országban börtönbüntetéssel és átnevelő táborkban való elhelyezéssel szankcionálják a kereskedőket és a fogyasztókat egyaránt. Ezen intézkedések eredményeképpen az említett országokban a kábítószer-probléma egyre súlyosabb és nagyobb mértéket ölt.

5. A kábítószer-probléma alakulása Magyarországon

A második világháború lezárása után kialakuló szocialista rendszer a kábítószer-helyzet szempontjából különbözött az azt megelőző és az 1989-es rendszerváltást követő időszakról is.

A korlátozott piacgazdaság, a nem konvertibilis nemzeti valuta, a szűkös utazási lehetőségek, az ország viszonylagos zártsága, a szigorú feltételekhez kötött határátkelés, mindenféle „mással” szembeni intolerancia (amely sok esetben tiltás, szankcionálás formájában jelentkezett), végül pedig egy nem „rendszer-specifikus” sajátosság, az alkoholfogyasztás elterjedtsége magyarázzák, hogy Magyarországon az úgynevezett pótszerek konzumálása vált tömegessé. Azaz a 80-as évek végéig nem volt a belső piac ellátására irányuló kábítószer-csempészet; a drogpia kialakulása miatt a kábítószer-probléma körébe tartozó jelenségek nem szerveződtek rendszerré; ez utóbbiból fakadóan a kábítószer-kérdésnek ugyancsak a 80-as évek végéig nem volt meghatározó befolyása a kriminalitásra, valamint a rendszeresen alkoholt fogyasztó fiatalok aránya nagyobb volt, mint a droggal visszaélőké. (LÉVAI 1992, 122.)

5.1. A 70-es évek: szipuzás és a Parkán

1968 jelentette a fordulópontot a bűnüldözői gyakorlatban, és állami drogpolitikáról is valójában csak ekkortól lehet igazán beszélni. A 68-as diákmozgalmak, a *Hair* című musical és Miloš Forman *Elszakadás* című filmje jelentősen hatott nemcsak a kor ifjúságára, hanem a hatóságok szemléletére is.

Először csak „szipuzásról” (szipózás, ragasztózás⁷) volt szó. Elsősorban a lakótelepi és az állami gondozásba került fiatalokat érintette ez a probléma, de az értelmiség és az értelmiségi elit gyermekeinek körében is komoly gondokat okozott egy idő után ez a fajta kábítószerhasználat.

A felnőttek körében a gyógyszerrel, például a Parkinson-kór kezelésére szánt Parkánnal való visszaélés volt jellemzőbb. Amikor a hatóságok érzékelték, hogy megnőtt bizonyos gyógyszerek forgalma, korlátozni kezdték a vények kiállítását, kiváltását, vagy kivontak a forgalomból egyes gyógyszereket. A szigorítás után viszont a vények hamisítása kezdődött el, sőt előfordultak gyógyszer-tári betörések is.

⁷ A Pálma nevű ragasztó, később a Technocol Rapid és más hasonló ragasztók illóanyaga hallucinogén hatású volt.

A minőségi változás 1972-ben történt, amikor ismeretessé vált egy hetventagú csoportosulás, ezek a fiatalok Parkánt szedtek alkohollal. Néhány budapesti VII. kerületi iskolában huszonöt ragasztóanyagokkal visszaélő fiatal esetét regisztrálták. 1974-ben egy kérdőíves vizsgálatban a csaknem ezerkétszáz tanuló 5%-a ismerte el a drogok használatát. Hivatalos adatok szerint 1970-től 1973-ig csak Budapesten fordult elő pszichotrop anyagokkal való visszaélés. 1976-ig vidéken 463, Budapesten majdnem ezer, 1979-ben további kétszáz esetet észleltek.

A helyzet a 70-es évek derekára egyre súlyosbodott: 1973–1976 között összesen kilenc halálos áldozata volt a kábítószernek Magyarországon; 1976-ban egy iskolai kirándulás végződött tragikusan: egy budapesti gimnazista fiatal Parkán-túladagolásban halt meg; 1978-ban három szakközépiskolai tanuló lelte halálát zacskóval a fején. Erre a hatalom egyelőre csak úgy reagált, hogy az évtized közepén létrehozták az Állami Ifjúsági Bizottságon belül a kábítószer elleni albizottságot.

Ugyanakkor a drogfüggőket elsősorban továbbra is az alkoholbetegekkel együtt kezelték. Budapesten úttörő kezdeményezés volt a mai Nyíró Gyula Kórház pavilonrendszere, amelyet kifejezetten drogfüggők számára tartottak fenn, Takách Gáspár vezetésével, Funk Sándor úttörő munkásságával.

A 70-es években kezdődött meg a kábítószeresek büntetőjogi üldözése. Az 1978. évi IV. törvény újabb paragrafusokat tartalmazott a drogok használatával kapcsolatban (282. § „visszaélés kábítószerrel”, 283. § „kóros szenvedélykeltés”). Ekkoriban számos marasztaló ítélet született kábítószerfüggők ellen.

A szerhasználó renitenseket eleinte politikai alapon, a galerik elleni eljárások részeként igyekeztek megrendszabályozni, de idővel ez alábbhagyott: már nem potenciális ellenforradalmárokként kezelték őket, hanem rendőri esetként, majd egyre inkább orvosi ellátásra szoruló betegeként. A politikai ellenállást utólag sem nagyon lehetne összességében ráhúzni a „bódulatot keltő anyagokat használókra”, de ezek a punk és underground irányzatokhoz kötődő társaságok a rendszer szempontjából mégiscsak a veszélyes alternatívakeresés – ha tetszik, a szabadság – kis körei voltak. (BAJZÁTH et al. 2014)

5.2. Droghelyzet a 80-as évektől

Fordulat a 80-as években következett be, ami érintette a hivatalos politikát és a fogyasztási szokásokat is. Megjelentek az ópiumtartalmú készítmények, és az intravénás droghasználati mód szokásossá vált. A korszak legfőbb jellegzetessége a kodeinfélék (köhögéscsillapítók), főleg a Hydrocodin intravénás alkalmazása volt. Ekkor már felbukkant a kemény drogok iránti igény is, de továbbra is folytak kísérletek a kábító vagy euforikus hatás elérésére. Megjelent a kínálati bűnözés is. Egyre többen próbálkoztak az anyagok előállításával, bizonyos növények (például kender) termesztésével, és gyakoribbá vált a csempészet is. Hosszú ideig tartotta magát az a feltételezés, hogy Magyarország inkább tranzitország, mint célállomás. Ezt elsősorban azzal magyarázták, hogy a magyar jövedelmi viszonyok nem teszik lehetővé a drogok világpiacon árának megfizetését. (KOC SIS 2010)

1985–1989 között 1587 beteget kezeltek kábítószer-problémákkal a budapesti Korányi Kórház belosztályán. A Btk. 282. §-a (visszaélés kábítószerrel) alapján 1980–1988 között 658 embert ítélték el. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézet droghasználati programja által végzett

kvalitatív vizsgálat szerint 1989-ben kb. 27 ezer drogfogyasztó élt Magyarországon. (Országos Kémiai Biztonsági Intézet 2006, 12.)

A rendszerváltást követően a határok megnyitásával, a szabad utazást kihasználva megjelentek a kábítószeresek, és megjelent a fizetőképes kereslet is. Az országba a 90-es évek elejétől egyre több marihuána, hasis és LSD került be, amelyeket nyugat-európai országokból, főként Hollandiából szereztek be. A magyar hatóságoknak a növekvő tranzitcsempészetet is kezelniük kellett. A délszláv polgárháború 1990-es kitörését követően a Nyugat-Európát közel-keleti heroinnal ellátó török és koszovói albán bűnszervezetek arra kényszerültek, hogy a heroinszállításra használt „Balkán-útvonalt” középső ágát északabbra helyezték, ennek eredményeként Európa egyik legjelentősebb tranzitországává váltunk. (Kocsis 2010)

Nőtt a belső piac, szélesedett a kábítószeres választéka, a kábítószer-fogyasztást a kábítószer- (marihuána, hasis), illetve az amfetaminszármazékok, többek között az úgynevezett ecstasy használata jellemezte. A heroinfogyasztásnak a közép- és kelet-európai régióban történő robbanásszerű elterjedésében a határok megnyitása mellett szerepet játszott a fokozódó nemzetközi kereskedelem, a gazdasági krízisek, a helyi háborúk, a migráció, a prostitúció terjedése, illetve egy új fogyasztói csoport, a fiatalok megjelenése. Körükben fokozatosan terjedt a klasszikus drogok használata, és a „szipuzás” jelentősen csökkent.

A drogozás oly mértékben előretört, hogy 1990-ben a felnőtt népesség 5,5%-a már kipróbált valamilyen drogot. Az altatókkal, nyugtatókkal való visszaélés minden korosztályban hasonló mértékben fordult elő, míg a „klasszikus” drogok és a szipuzás kizárólag a 30 év alatti korosztályra volt jellemző.

Az 1980-as évek végén négy drogambulancia nyílt meg: Budapesten kettő, Szegeden és Pécsen pedig egy-egy. Ezt követően országszerte alakultak ambulanciák. 1988-ban Bécsben Magyarország is aláírta a *kábítószeres és pszichotrop anyagok forgalmazása elleni ENSZ-egyezményt*. Az 1980-as évek végére a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok (TBZ) Kutatási Program keretében kutathatóvá váltak a kábítószerrel kapcsolatos adatok.

A 90-es évekre a megelőzés vált a fő területté. Számos iskolai felvilágosító program indult nemcsak a diákok számára, hanem a pedagógusoknak is a droghasználat felismeréséről és a lehetséges kezelési eszközökről.

Egy vagy talán két évtizedes késéssel 1990-ben a rendőrségen létrehozták a kábítószer-ellenes alosztályt. (Kocsis 2010)

Összefoglalva elmondható, hogy a drogpolitikára az 1945-től 1989-ig tartó szocialista államhatalom időszakában a tagadás, titkolózás volt jellemző, ezt követte a lassú helyzetfelismerés és az elhúzódozó valós cselekvés időszaka. A 90-es évek első felében a drogprobléma megoldásáról folytatott konzultáció bipolaríssá vált: a konzervatív és a liberális szemléletű megközelítések vitája napjainkig tart. Felmerült a stratégiaalkotás igénye a nemzetközi elvárások és a problémamegoldás belső igényének kielégítésére. 2000-ben megszületett a Nemzeti Stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítása érdekében. Ez tíz évig maradt hatályban, és a 2013–2020-ig tartó időszakra irányt mutató Nemzeti Drogellenes Stratégia váltotta fel.

6. A kábítószer és a bűnözés kapcsolata

A kábítószer azonban nem csak az előállítás/kereskedelem/fogyasztás háromszögében jelenik meg a bűnözésben. Számos más bűncselekmény elkövetése köthető hozzá, amely részben a megszerzéséhez kapcsolódik, részben azonban a hatása alatt álló személy kontrollálatlan magatartásához és a veszélyt fel nem ismerő állapotához köthető. Ilyenek az alábbiak.

- *A kábítószer megszerzése érdekében elkövetett bűncselekmények:*
  - direkt kábítószer-bűnözés: recepthamisítás, gyógyszerárbetörés (büntetőjogi értelemben okirat-hamisítás, lopás),
  - indirekt kábítószer-bűnözés: vagyon elleni bűncselekmények (lopás, rablás, zsarolás).
- *Kábítószer hatása alatt elkövetett bűncselekmények:* közlekedéshez kapcsolódó és erőszakos bűncselekmények (járművezetés ittas vagy bódult állapotban, garázdaság, élet, testi épség elleni bűncselekmények).
- *Kábítószerfüggő életvitel következtében elkövetett bűncselekmények:* oka elsősorban a jövedelemszerző képesség elvesztése, másrészt a szükséges mennyiségű kábítószer megszerzése extra anyagi forrásokat igényel, ami vagyon elleni bűncselekmények elkövetéséhez vezet.

6.1. A drogfogyasztás okai

6.1.1. A család

A narkomán kötöttségek kialakulásában meghatározó szerepe és felelőssége van a családnak. Kimutatható ugyanis, hogy a családi élet diszharmóniája, a csonka családok, valamint az igen kedvezőtlen szociális helyzetben lévő családok a legfőbb táptalajai a függőségeknek és más devianciáknak. Az olyan családokban, ahol a gyermek élete állandó szorongás, zaklatás, nincs valódi otthon és nyugalom, szinte azonnal megjelenik a drog.

Például a *szerhasználó szülő* nem tudja betölteni a különféle szülői szerepeket és funkciókat, negatív mintát nyújt gyermeke számára. *A szülők válása* olyan pszichés és szociális zavarokat okozó tényező a gyermek életében, amely sérülés befolyásolja a gyermek veszélyeztetettségét a drogfogyasztás vonatkozásában. A szülők közötti *konfliktusos viszony* közvetlenül és közvetve is erősíti a gyerekek életviteli nehézségeit. Az *erőszak* – a testi, lelki és szexuális bántalmazás – súlyos lelki megrázkódtatást idézhet elő a gyermeknél.

6.1.2. Egyéni tényezők

- A serdülőkorrjal járó megrázkódtatások átvészélése,
- a stresszel való megküzdési készségek hiánya,
- a szorongás,
- a nem kellően szabályozott düh és agresszió,
- a szerhasználattal kapcsolatos kedvező elvárások,

- a gyermekkori gondolkodás és érzelemlátás fennmaradása a serdülőkorból vagy még később is,
- az iskolai kudarcok, a negatív önértékelés, a rossz realitásérzés, a kirekesztettség érzése, illetve a depresszió tartós jelenléte.

6.1.3. Kortárs hatások

- A kortársak szerhasználata az egyik legintenzívebben és legközvetlenebbül ható drogszocializációs tényező.
- A fiatal, aki kiszorult az iskolából vagy a munkahelyről, vagy megbélyegezték, esetenként csak a droghasználó kortársak között talál elfogadásra.

6.1.4. Védő tényezők

- Biztonságos és tartós támogató kapcsolatrendszer (szülők, tanárok, kortársak).
- Feladatteljesítés (értelmes feladatok, majd az ezeket követő pozitív visszajelzések).
- Az életbeli fordulópontok pozitív felhasználása.

6.2. Lehetséges állami-közösségi reakciók (stratégiák) a kábítószer-jelenséggel kapcsolatban

6.2.1. Keresletcsökkentés

Összességében elmondható, hogy a leggyakrabban alkalmazott, kizárólag információnyújtáson alapuló keresletcsökkentő programok hatástalanok. A Magyar Rendőrség által folytatott DADA-program alapját képező DARE-program (USA) kapcsán végeztek utánkötvetéses vizsgálatokat. Arra voltak kíváncsiak, hogy 15 évvel az iskola elhagyása után milyen problémáktól szenvednek az egykori diákok. A program témáinak megfelelően vizsgálták a dohányzást, az alkoholfogyasztást, a droghasználat és a HIV-fertőzés számait. A kutatás tapasztalata az volt, hogy nincs különbség azok között, akik éveken át részt vettek a DARE-programban, és azok között, akik nem. (LYNAM et al. 1999)

Ezzel szemben az integrált szociális hatást, kompetenciát növelő megközelítések jelentős eredményekkel kecsegtetnek. Ezen beavatkozások során szerepet kapnak a drámapedagógiai elemek, a problémamegoldó, döntéshozó készségek fejlesztése, az önértékelés fejlesztése, a stresszel való megbirkózást elősegítő technikák gyakorlása.

A keresletcsökkentés a stratégiák közül az egyetlen, amely valódi eredményeket ígér. A kábítószer-jelenség mozgatórugója ugyanis a fogyasztók kereslete. Amíg van igény a piacon kábító hatású anyagokra, amelyeket ráadásul a törvény tilt, addig megte-remtődik a kínálat is. Utóbbi pontosan a hatóság általi üldözés miatt annyira jövedelmező. A kábítószerek utcai árából a diler által vállalt hatósági fenyegetés 90%-ot tesz ki. Ezt jól láthatjuk az új típusú szerek esetében, amelyek nagyjából tizedannyiba kerülnek, mint a hagyományos szerek. Azonban komoly állami elköteleződés szükséges a bizonyított hatású

keresletcsökkentő stratégiák alkalmazása mellett. Ezekről elmondható ugyanis, hogy egyrészt nagy befektetést igényelnek, és tényleges hatásukat csak évek, évtizedek elteltével éreztetik, másrészt nem feltétlenül élvezik a választópolgárok támogatását.

Észszerűnek látszik az illegális drogok iránti kereslet csökkentése. Ugyanakkor a tudatállapot megváltoztatásának vágya és a pszichoaktív drogok használata e cél elérése érdekében szinte univerzális jelenség, és a legtöbbször nem okoz problémát. Gyakorlatilag egyetlen társadalom sem volt drogmentes, és évről évre egyre több drogot fedeznek fel és hoznak létre.

Azok a keresletcsökkentési erőfeszítések lehetnek hasznosak, amelyek az őszinte tájékoztatáson és a droghasználat pozitív alternatíváin alapulnak.

A drogok esetében is a teljes absztinencia a legjobb út a problémák elkerülésére, ugyanakkor szükség van egy alternatív stratégiára azok számára, akik nem tudnak vagy nem akarnak felhagyni szokásukkal.

A zéró tolerancián alapuló szabályozás elrettent ugyan egyeseket a drogok használatától, emellett azonban értelmetlenül és eredménytelenül növeli a kockázatokat és költségeket azok esetében, akik nem engedelmessé válnak a tiltó parancsnak. A drogok potensebbé válnak, a droghasználat veszélyesebb lesz, a drogot használó emberek pedig olyannyira marginalizálódnak, ami senkinek sincs hasznára.

6.2.2. *Kínálatcsökkentés*

A kínálatcsökkentés, mint arról már szó volt, nehezen elérhető cél. A tevékenység lényege, hogy a rendészeti szervek, rendőrök, határőrök, vámosok, titkosszolgák a kábítószerrel foglalkozó bünszervezeteket igyekeznek felszámolni, tagjait eljárás alá vonni, az általuk forgalmazott kábítószerrel lefoglalni, ezáltal csökkentve a piacon a kábítószer-kínálatot. A tapasztalat azonban az, hogy e tevékenységgel a hatóságok legfeljebb átmeneti ellátási problémát okoznak a kábítószer-piacokon; ugyanis a kiesett szereplőket és anyagokat a bünszervezetek pár napon belül pótolják. Több évtizedes tapasztalat, hogy a rendészeti szervek akár korlátlan anyagi és emberi erőforrásokra támaszkodva sem tudják tevékenységükkel a kínálatot csökkenteni. Fentebb kifejtettük, hogy a drogjelenséget elsősorban a kereslet generálja. Mindezek ellenére elmondható, hogy a kínálatcsökkentés hatástalan, ámde fontos tevékenység. A társadalom nagy részét a fenyegetettség visszatartja attól, hogy a terjesztői típusú magatartásokban szerepet vállaljon, sokakat a fogyasztástól is elrettent.

Az a tény, hogy a rendőrségen indított kábítószerrel kapcsolatos eljárások több mint 80%-a fogyasztók ellen irányul, azt mutatja, hogy a kínálatcsökkentési célnak eddig nem sikerült eleget tenni. A komolyabb terjesztői hálózatok felderítése nyilvánvalóan rendkívüli idő-, munka- és pénzigényes feladat. A rendszerváltás óta eltelt harminc év bűnüldözői tevékenysége a drogjelenségre érzékelhető hatást nem gyakorolt, a megismert bűncselekmények dinamikája példátlan, egyetlen más bűncselekmény-kategóriában sem tapasztalható növekedést mutat. A drogterjesztői ügyekben rendre elmaradt a pénzmosási tevékenység feltárása, pedig nyilvánvalóan működniük kell ilyen technikáknak a drogkereskedésből származó extraprofit érvényesítésében. A tömegesen megvalósított magatartások kezelésére a büntetőjog önmagában alkalmatlan, ráadásul devalválódik, hisz nem tudja teljesíteni a küldetését. A bűnüldözés és igazságszolgáltatás résztvevői

állandó frusztrációt élnek meg, ennek további súlyos következményei is vannak: kiégés, hatalommal való visszaélés stb.

6.2.3. Ártalomcsökkentés

Az ártalomcsökkentés a drogfogyasztás okozta egyéni és társadalmi ártalmakat igyekszik enyhíteni. A stratégia kapcsán talán a legnehezebb feladat az ártalomcsökkentés humánus, nem a büntetést előtérbe helyező szemléletének a közvéleménnyel történő elfogadtatása. Ez nem más, mint hogy a drogfogyasztók egy része – tipikusan a súlyos függőségben szenvedő intravénás drogfogyasztók – semmilyen szankció hatására sem hajlandók felhagyni ezzel a tevékenységgel. Fenyegetheti őket az állam a vagyonuk, személyi szabadságuk vagy akár életük elvesztésével, amíg fizikai lehetőségük van rá, élnek a szereikkel. A közvélemény nagy része jelentős tévedésben van abban a vonatkozásban, hogy ezek az emberek a büntetés-végrehajtási intézetekben kénytelenek felhagyni a szerfogyasztással. Akinek nincs pénze a rácsok mögött, annak az elvonási tüneteire a börtönorvos fel fog írni pszichoaktív szert, leginkább Rivotrilt. Ezt a függő innentől kezdve helyettesítő droként fogja használni. Ha rendelkezik anyagi forrással, akkor a börtön feketepiacáról fogja beszerezni a gyógyszereket, amelyekkel kábulhat. A jobb anyagi helyzetben lévő fogvatartottak azt is megtehetik, hogy jelentős felárral a szabadlábon használt szerüket szerzik be, és folytatják bent a fogyasztást.

Ha ezeket a tényeket elfogadtuk, akkor arra a következtetésre kell jutni, hogy az ártalomcsökkentés és az állam gondoskodó segítsége nélkül a büntetőjogi igény érvényre juttatása önmagában – miként más bűncselekmények megelőzése esetében – itt sem hozhat változást.

Az ártalomcsökkentési stratégia eszközei:

- metadonfenntartó-kezelés,
- heroinfenntartó-kezelés,
- tűcsereprogramok,
- többkomponensű HIV-prevenációs program,
- biztonságosabb injekciós programok (például oktatás, tanácsadás és információ),
- megkereső és utcai munka (például sorstárssegítőkkel),
- party service program.

A cél, hogy a szerhasználat a fogyasztó és a környezete számára minél kevesebb kárt okozzon. Így ha intravénás szerhasználóról van szó, akkor legalább ne ossza meg a tűt másokkal, ne terjesszen betegségeket. Ebben segíthet a tűcsereprogram. A szerhasználat kontrollálására az ellenőrzött drogfogyasztói szoba adhat egyfajta lehetőséget. Amennyiben szórakozáshoz stimulánsokat használ a fogyasztó, akkor enyhíthesse káros hatásait elegendő friss ivóvízzel, C-vitaminnal, amiben sokat segíthetnek party service programok.

Ezek az ártalomcsökkentő módszerek széles körben ellenszenvet váltanak ki az emberekből. Azt azonban tudomásul kell vennünk, hogy valódi, hosszú távú eredményeket ezekkel a módszerekkel lehet elérni. Pontosan mérhető, hogy az ártalomcsökkentés alkalmazása vagy hiánya milyen hatással van a túladagolások, a fertőző betegségek alakulására. Az is bizonyított tény továbbá, hogy – szemben a közvélekedéssel – az ártalomcsökkentő

stratégia alkalmazása nem növeli a drogfogyasztók számát, sem az elfogyasztott drog mennyiségét.

Fel kell ismerni azt is, hogy a leszoktatás a függőségben szenvedő akarata ellenére minden esetben kudarcra van ítélve. Újra felmerült a már elfelejtteni remélt kapudrogelmélet is, amely szerint a kannabisz fogyasztása „keményebb drogok” használatához vezet. Tény, hogy az emberek egy része a szorongásait, frusztrációit, komplexusait – részben illegális – kábítószerrel kezeli.

A büntetésen és tiltáson alapuló drogpolitika helyett olyan megközelítésre volna szükség, amely pragmatikus közegészségügyi szempontok mentén észszerű korlátok közé szorítja a fogyasztást és a drogpiacon. Nyugat-Európában a 90-es évek nagy nyílt drogfogyasztói szcénáinak – például Zürich, Frankfurt – felszámolása, a HIV-járvány visszaszorítása az innovatív ártalomcsökkentő programok segítségével szintén jelentős tanulságokkal járt.

Hazánkra napjainkban a büntetőjogi szigorítás jellemző, ennek keretében a kábítószer-birtoklás külön szabályozása, az elterelés lehetőségeinek szűkítése. Ez nyilván összefügg a kérdés társadalmi megítélésével és a tolerancia csökkenésével. A büntetés a helyzet elfedésére szolgál, nem pedig megoldására. Erre példa a túcsereprogramok megszüntetése, aminek eredményeként a Hepatitis C-fertőzés 30%-ról 95%-ra emelkedett a budapesti intravénás drogfogyasztók között.

Felhasznált irodalom

- BAJZÁTH Sándor – TÓTH Eszter Zsófia – RÁCZ József (2014): *Repülök a gyógyszerrel. A kábítószerelés története a szocialista Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan.
- Drog Fókuszpont (2017): *2018-as éves jelentés (2017-es adatok) az EMCDDA számára*. Budapest, Nemzeti Kábítószer Adatgyűjtő és Kapcsolattartó Központ.
- EMMI (2014): *Beszámoló az Emberi Erőforrások Minisztériuma Ifjúságügyi Főosztálya kábítószer-probléma kezelése érdekében végzett, 2013. évi tevékenységéről*. Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma.
- KASSAI Szilvia – PINTÉR Judit Nóra – RÁCZ József (2015): Addiktológiai területen dolgozó tapasztalati szakértők: interpretatív fenomenológiai analízisen alapuló kutatás. *Psychiatria Hungarica*, 30. évf. 4. sz. 372–388. DOI: <https://doi.org/10.1556/0406.17.2016.002>
- KOCSIS Piroska (2010): A rendszerváltozás hatása a kábítószerfogyasztásra. *ArchívNet*, 10. sz. Forrás: http://archivnet.hu/hetkoznapok/a_rendszervaltozas_hatasa_a_kabitoszerfogyasztasra.html (Letöltés: 2018. 05. 03.)
- LÉVAI Miklós (1992): *Kábítószeres és bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- LYNAM, Donald R. – MILICH, Richard – ZIMMERMAN, Rick – NOVAK, Scott P. – LOGAN, T. K. – MARTIN, Catherine – LEUKEFELD, Carl – CLAYTON, Richard (1999): Project DARE: No effects at 10-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 67, No. 4. 590–593. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-006X.67.4.590>
- Országos Kémiai Biztonsági Intézet Egészségügyi Toxikológiai Tájékoztató Szolgálat (2006): *A kábítószeresek világa*. Budapest. (Országos Kémiai Biztonsági Intézet 2006)
- SZÉCSI Judit – SIK Dorka (2016): Szerhasználat egy hátrányos helyzetű járás szegregátumaiban. *Esély*, 27. évf. 2. sz. 115–131.

Vákát oldal

A terrorizmus

Korinek László

Az elmúlt évtizedek, sőt a közelmúlt történései aligha teszik szükségessé a terrorizmus veszélyeinek, sőt rombolásainak a bemutatását. Kétségtelen tény, hogy Magyarországon a jelen fejezet megírásáig igazán súlyos következményekkel járó akció nem zajlott le, de a sajtóból az ilyen esetek bekövetkeztek tapasztalható felfokozott érdeklődés miatt szinte testközelből értesülünk a politikai erőszak véres megnyilvánulásairól. A terroristák gyakran átlépik a törvények, de még a civilizáció és az általánosan elfogadott erkölcsi értékek határait is. Éppen ezért meglehetősen elfogadott az a nézet, amely szerint a velük szemben folytatott küzdelem sem maradhat meg az alkotmányosság hagyományos keretei között. Rendkívüli fenyegetésről van szó, amelyre csak különleges, normál körülmények között nem alkalmazható eszközökkel lehet válaszolni sokak szerint.

1. A terrorizmus fogalmáról

A fentiek miatt kiemelkedően fontos a jelenség fogalmi megragadása, mert azon alapul az intézmény- és eszközrendszer kialakítása és működtetése, valamint – nem utolsósorban – azoknak az eseteknek a kijelölése, amelyekben lehetővé válik az említett különleges eszközök alkalmazása, vagyis az egyébként általánosan elismert jogok rendes alkotmányos kereteken túli megszorítása.

A terrorizmus, valamint a hozzá kapcsolódó fogalmak (terrorista, terrorcselekmény, terrorfenyegetettség stb.) definíciója nem mondható véglegesen és egyértelműen tisztázottnak. Az emberi életek és javak elleni súlyosabb támadások esetén gyakran használjuk a terrorra utaló megjelöléseket, holott az ismertté vált elkövetői magatartás nem minden esetben meríti ki a terrorcselekmény törvényi tényállását. Magyarul: a terrorizmus nem azonos a legelvetemültebb – tipikusan élet elleni – bűnözéssel, annak megnyilvánulásai az embereken és javakon túlmenően más értékeket is veszélyeztetnek vagy sértenek.

Az általánosan elfogadott ismérvek alapján azt lehet mondani, hogy a terrorizmus eltérő eszmerendszerekből merítő, sajátos logikának engedelmeskedő, változatos formákat öltő módszeres erőszak-alkalmazás vagy ezzel való fenyegetés, amelynek célja politikai törekvések szolgálata azáltal, hogy az áldozatban, a közönségben, az államban, a társadalomban megalkuvó magatartás alakuljon ki. A cél általában politikai, ideológiai, vallási, etnikai stb. tartalmú radikális változás kikényszerítése. Az eszköz pedig jogi lényegét tekintve köztörvényes, erőszakos bűncselekmény. (KORINEK 2010, 407.)

Az egyik kérdés az, hogy a terrorizmus a bűnözés körébe sorolható-e. A támadások, illetőleg a fenyegetettség súlyos volta, valamint a korábban megismert kriminalitástól való eltérései miatt megfogalmazódott az a nézet, amely szerint a terroristák valójában törvényen

kívül helyezik magukat. Ebből az következik, hogy nem egyszerűen megsértik a jogszabályokat, hanem azok érvényességét is tagadják, legalábbis a saját megnyilvánulásait illetően. Nem ismerik el a legitim közhatalmat, így annak a büntetéshez való jogát sem. Más kérdés, hogy az alkotmányos demokráciák, de más hatalmi rendszerek is tagadják az emberek arra irányuló jogát, hogy válasszanak a törvények betartása vagy azok általános elvetése között. Az elkövetői tudat ilyen módon nem hat ki a büntetőjogi értékelésre, legfeljebb a bűnösség formáját és fokát befolyásolhatja.

Ben Saul a nemzetközi terrorizmus fogalmát próbálta megragadni, valójában azonban a belső politikai erőszakhoz képest nincs lényeges különbség. Az ő meghatározása is tartalmazza az általánosan elfogadott ismérveket. Ami azonban lényeges: a definíció arra is utal, hogy melyek azok az egyébként formálisan a terrorizmushoz sorolható magatartások, amelyek valamely méltánylandó szempont szerint mégis kiveendők. A meghatározás szerint a nemzetközi terrorizmus fogalma a következőképpen írható le:

- Annak minősül bármely olyan súlyos, erőszakos, büntetőjogilag tiltott cselekmény, amely életek kioltására, súlyos testi sértés okozására, az élet veszélyeztetésére irányul akkor is, ha közvetlenül a vagyon ellen követik el.
- A terrorcselekmény megállapításának a feltétele, hogy nem fegyveres konfliktuson belül valósul meg.
- A magatartást politikai, ideológiai vagy etnikai célokat követve tanúsítják.
  - Az akció rendeltetése, hogy különösen nagy félelmet keltsen egyes személyekben, csoportokban vagy a társadalomban, továbbá hogy
  - megfélemlítse a társadalmat vagy annak valamely részét, vagy
  - jogellenesen arra kényszerítsen egy kormányt vagy egy nemzetközi szervezetet, hogy valamit tegyen, vagy ne tegyen.
- Az érdekérvényesítés, a tiltakozás, az egyet nem értés, valamint az olyan dolgozói megmozdulás, amelynek nem célja halál, súlyos testi sértés vagy a közegészséget, közbiztonságot veszélyeztető helyzet előidézése, nem valósít meg terrorcselekményt.

A pozitív feltételek konjunktív módon kapcsolódnak egymáshoz, kivéve a felsorolás alpontjait. (SAUL 2008, 11.) Saul kiemelkedően fontosnak tartja a terrorizmus meghatározása és az ellene folytatott küzdelem révén az emberi jogok védelmét, amelyeket szerinte a politikai erőszak közvetlenül is támad, de az intézményvédelmi kötelezettség veszélyeztetése révén akkor is sérülnek ezek az alapértékek, ha feltéve, de meg nem engedve elfogadnánk, hogy az emberi jogokat magánszemélyek nem sérthetik meg. (SAUL 2008, 2.)

Vass György arra mutatott rá, hogy a terrorizmus definíciója körüli bizonytalanság összefügg azzal is, hogy a védekezés oldaláról milyen sajátos szempontok merülnek fel. Eltérések mutatkoznak a nemzetközi politikai, a katonai, az igazságügyi, valamint a pénzügyi oldalról történő megközelítések között. A szerző úgy vélekedik, hogy az egyéges meghatározás hiánya a terrorizmus elleni fellépés hatékonyságát is akadályozza. (VASS 2009)

Vannak természetesen más intézményi és tudományos nézőpontok is. *Bartók Róbert* szerint például politikatudományi értelemben a terrorizmus társadalmi jelenség, amely a szándékos és módszeres erőszak eszközül használásával olyan merényletek elkövetésére vállalkozik, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a terrorszervezetek társadalmi-politikai céljaival adekvát politikai döntések meghozatalához vezessenek. (BARTÓK 2011, 23.)

Érdemes megemlíteni, hogy a terrort a 18. század végén még a francia forradalom során, illetőleg azt követően kialakult gyakorlat miatt elsősorban a hatalom megnyilvánulásának tekintették. A Nemzetek Szövetsége 1937-ben már az államot fenyegető jelenségként határozta meg. (KOVÁCS 2005)

Az ENSZ közgyűlése a nemzetközi terrorizmus elleni fellépésről szóló GA Res. 51/210 sz. határozatában olyan bűncselekményekről rendelkezett, amelyeket azzal a szándékkal vagy számíttással követnek el, hogy a terror állapotát hozzák létre a társadalomban, meghatározott csoportokban vagy bizonyos személyeknél. Az ilyen magatartások nem legitimálhatók, bármilyen politikai, filozófiai, ideológiai, faji, etnikai, vallási vagy más megfontolás áll mögöttük, illetőleg bármilyenekre is hivatkoznak.

Az Európa Tanács Parlamenti Gyűlése szerint a terrorista cselekmények körébe azok tartoznak, „amelyek elkövetése során személyek, illetőleg csoportok erőszakot alkalmaznak vagy erőszak alkalmazásával fenyegetnek meg valamely országot, annak intézményeit, egész lakosságát vagy közülük csupán egyeseket szeparatista törekvések, szélsőséges ideológiai felfogások, fanatizmus vagy irracionális és szubjektív tényezők által vezérelve abból a célból, hogy a terror légkörét teremtsék meg a hatóságok, meghatározott egyének vagy társadalmi csoportok, illetőleg az egész közösség körében”. [1426 (1999) sz. ajánlás]

Számunkra is irányadó az Európai Unió Tanácsának a terrorizmus elleni küzdelemről szóló 2002/475/IB számú kerethatározata. Ennek célja, hogy a tagállamok terrorista bűncselekményként jelöljék meg azokat az egyébként is büntetendő magatartásokat, amelyek az elkövetés módja vagy az összefüggések miatt károsíthatnak valamely államot vagy nemzetközi szervezetet, amennyiben azokat olyan céllal követik el, hogy a lakosságot megfélemlítsék, állami szervet vagy nemzetközi szervezetet cselekvésre vagy attól való tartózkodásra kényszerítsenek, az állam vagy a nemzetközi szervezet alapvető rendjét rombolják. Ilyen körülmények között terrorista cselekménynek kell minősíteni a személyek elleni támadásokat, ha azok halált okozhatnak, vagy a testi épséget súlyosan sérthetik, illetőleg veszélyeztethetik. Idesorolandó a jelzett feltételek fennállása esetén az emberrablás és a túszejtés, kormányzati létesítmény vagy közérdekű üzem, közlekedési rendszer, valamint infrastrukturális létesítmény – beleértve az informatikai rendszert is –, a kontinentális talapzaton rögzített építmény, illetve közterület vagy magántulajdon olyan súlyos megrongálása, amely alkalmas az emberi élet veszélyeztetésére vagy jelentős gazdasági veszteség előidézésére. Terrorista cselekménynek minősülhet a kifejtettek szerint légi, vízi jármű vagy más tömegközlekedési, illetőleg áruszállító eszköz jogellenes hatalomba kerítése, lőfegyver, robbanóanyag, robbantószer, illetve nukleáris, biológiai vagy vegyi fegyver előállítás, tartása, megszerzése, szállítása, rendelkezésre bocsátása vagy felhasználása, valamint biológiai és vegyi fegyverekkel kapcsolatos kutatás és fejlesztés. Ebbe a körbe sorolható a feltételek megléte esetén valamely veszélyes anyag kiengedése, tűzvész, árvíz vagy robbanás előidézése, ami emberi életet veszélyeztet, továbbá víz- vagy áramellátásnak, illetve más létfontosságú természeti erőforrás ellátásának olyan módon történő megzavarása vagy megszakítása, amely az emberi életet veszélyezteti.

Általánosságban azt lehet mondani, hogy a terrorizmus elfogadott ismérve a jogellenes erőszak, valamint a politikai (illetőleg éppen a cselekmények által politikáivá átalakított vallási, ideológiai vagy egyéb) célok követése. Hozzá tartozik a megnyilvánulások természetéhez a nyilvánosság keresése, vagyis a tettek útján megvalósított propaganda. A terroristák nem tekintik bűnözőnek magukat, az egyes törvényi tényállások kimerítését az általuk vallott

politikai-ideológiai nézetekkel próbálják legitimálni, amit persze a kifejtettek szerint a közhatalom és a nemzetközi közösség egyáltalában nem méltányol. (KORINEK 2006, 321–323.)

Hatályos büntető törvénykönyvünk a terrorcselekmény fogalmát definiálja és fenyegeti súlyos büntetéssel. A tényállás szerint az követi el a deliktumot, aki abból a célból, hogy

- a) állami szervet, más államot vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűrjön,
- b) a lakosságot megfélemlítse,
- c) más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa vagy megzavarja, illetve nemzetközi szervezet működését megzavarja,

a törvényben meghatározott személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményt követ el.

Megjegyzendő, hogy a jogszabály – sajátos, nem csupán a mi jogrendszerünkre jellemző megfontolásból – nem politikai, hanem a közbiztonság elleni támadásnak minősíti a terrorcselekményt. Igaz viszont, hogy a védelem még a büntetőjogon belül is a tényállásban írtaknál szélesebb kört ölel fel. A jelenség kiemelkedő társadalmi veszélyessége, valamint a már jelzett definíciós problémák miatt több olyan magatartást kriminalizált a törvényhozó, amelyek közvetlenül vagy közvetve a terrorizmus veszélyének az elhárítását szolgálják. Ilyen a törvényben leírt előkészület, a feljelentési kötelezettség elmulasztása, a terrorizmus finanszírozása. Mindezekon túlmenően természetesen az állam elleni bűncselekmények, továbbá a terrortényállásban is hivatkozott erőszakos megnyilvánulások büntetőjogi fenyegetettsége is nyilvánvalóan a védekezés arzenáljába tartozik.

Egyet lehet érteni azzal, hogy *a terrorizmus nem azonos a büntetőjogi értelemben elkövetett terrorcselekmények összességével.* A leírt ismérveket kimerítheti valamely magatartás anélkül, hogy annak jelentősége, hatása elérné a – főleg külföldi esetek nyomán megismert – közfelfogás szerinti terrorizmus szintjét. Másrészt viszont egy tömeges emberölést például akkor is ilyen jellegű büntettnek tarthatnak az emberek, ha az indítékok nem utalnak terrorista törekvésekre.

2. A terrorizmus okairól

A kutatók egy része biológiai, illetőleg pszichikai okokra vezeti vissza a terrorista személyiség, végső soron a terrorizmus kialakulását. Az ilyen megközelítések nyilvánvalóan a bűnözést hasonló tényezők alapján magyarázó teóriákkal mutatnak rokonságot. Konkrétan a terrorizmusra vetítve megfogalmazódott, hogy az elkövetők magatartását hormonális, illetve neurokémiai folyamatok, kiegyensúlyozatlan állapotok befolyásolják, amelyek három legfontosabb tényezője a noradrenalin, az acetilkolin és az endorfinok túltengése.

A pszichológiai elméletek között vannak olyanok, amelyek az ösztönök szerepét, ezen belül pedig az agresszióra való hajlamot hangsúlyozzák. Ehhez kapcsolódóan fogalmazódtak meg etológiai magyarázatok is, amelyek szerint az agresszió valóban ösztönszerűen adott, annak megnyilvánulásai azonban az együttélés folyamatában változó módon vannak jelen. Egyes vélekedések szerint az egyéni szándékok meghiúsulása vagy a magatartás kudarcra váltja ki az agressziót. A társadalmi tanulás elmélete azt vallja, hogy a viselkedési minták elsajátítása a viselkedési mód és a következmények mérlegelése révén történik. A terroristák

esetében a valóság hibás felfogása, azzal összefüggésben pedig az agressziótól mentes megoldások alkalmazására való képtelenség figyelhető meg. (PÓCZIK 2007, 27–29.)

A biológiai, valamint a személyiségből kiinduló pszichológiai elméletek nem fogadhatók el. Maga a bűnözés is társadalmi, közvetlenül pedig a törvényalkotó által az uralkodó értékrendhez illeszkedve meghatározott feltételektől függ. Egyes korokban, illetőleg más-más területeken ugyanaz a magatartás minősülhet akár gyökeresen eltérően.

Példa erre a Magyarországon elkövetett „baltás gyilkosság”, amelynek során egy azerbajdzsáni katona egy örmény társát ölte meg 2004-ben. Az elkövetőt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte a hazai bíróság, majd a kiadatását (2012) követően hazájában nemzeti hősként fogadták, elismerésben és megbecsülésben részesült.

Hiba lenne arra következtetni, hogy a terrorizmus oka az elkövetők személyiségében rejlik, hiszen számos embert jellemzik ugyanezek a tünetek anélkül, hogy a politikai erőszakhoz bármi köze volna. Ahogyan a bűnözést sem lehet a tettesek személyiségből levezetni, ugyanúgy nem oka a terrorizmusnak az ilyen akciókban részt vevő emberek személyiségzavara, esetleges elmebetegsége. Más kérdés, hogy kiket vonz az ilyen szélsőséges megnyilvánulások tanúsításának a lehetősége.

A terrorizmus a bűnözés egyéb megnyilvánulásaihoz képest még erősebben kapcsolódik a társadalomhoz, politikához. Az erőszakos magatartásra való hajlam, az agresszív magatartás számos – ezen belül akár jogszerű – helyzetben juthat kifejeződésre anélkül, hogy specifikusan a terrorizmussal állna összefüggésben. Magának a jelenségnek a kialakulásában tehát nem lehet meghatározó ok a biológiai tényező vagy a személyiség. Más kérdés – és ebben a tekintetben már fontosak lehetnek az ilyen problémákra összpontosító vizsgálódások – az, hogy a már létező és működő terrorszervezetekhez ki és milyen megfontolásból csatlakozik. (PÓCZIK 2007, 32–33.)

Meglehetősen elterjedt az az értékelés, amely szerint a politikai jogokból való kiakasztottság, az állam képtelensége a tőle elvárható működésre (*failed state*), valamint ezzel összefüggésben a szegénység, az elkeseredettség, valamint a reménytelenség a terrorizmus táptalaja. Egyes kutatók szerint a kisemmizettség megtapasztalása, a nincstelenség, valamint a gazdasági lehetőségek hiánya jelentős oki szerepet játszik a terrorizmusban. Az emberekben feszültséget generál, ha arra a következtetésre jutnak: igazságtalan elosztás miatt kevesebbet kapnak, mint amennyit megérdemelnének. Más elméletek a modernizáció hatásait emelik ki. Ennek során átrendeződés megy végbe a társadalomban, a folyamatnak pedig természetesen vannak vesztesei. Közülük sokan sodródhatnak a szélsőséges cselekvés felé, miközben a terrorista szervezetek tudatosan célozzák meg őket mint lehetséges utánpótlást. Vannak azonban olyan kutatók is, akik a rendelkezésre álló adatok alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a szegénység és a terrorizmus között nincs közvetlen összefüggés, ugyanez vonatkozik egyébként a műveltségi szintre is. (KRUEGER–MALEČKOVÁ 2003) Az egyenes oksági kapcsolat hiánya azonban a feszültségek és az elkeseredés forrásainak szerepét nyilvánvalóan nem zárja ki.

Logikusan vetődik fel a politikai rendszerek és a terror összefüggéseinek a problémája. Kétségtelen tény, hogy a valódi demokráciák lehetőséget biztosítanak a kormányzattal szembeni vélemények kifejtésére, sőt bizonyos kereteken belül azok érvényesítésére is. Ezek a szisztémák viszont gyakran nem bizonyulnak elég erősnek, keménynek a legdurvább

támadásokkal szemben. A diktatúrák ez utóbbi téren többet tudnak felmutatni, de politikájukból egyértelműen következik az olyan sérelmek okozása, olyan feszültségek szítása, amelyek akár terrorizmust is generálhatnak. Ezért számos kutató arra a következtetésre jutott, hogy a „félíg nyitott”, vagyis nem teljesen kifejlődött demokráciák szolgálhatnak leginkább a politikai erőszak táptalajául. Összességében elmondható, hogy nincs egyetértés a tudósok között a politikai rendszer minősége és a terrorizmus közötti oksági kapcsolatot illetően.

A rendszereket természetesen dinamikájuk tekintetében is vizsgálni lehet, sőt kell. A politikai átalakulás, azzal összefüggésben a stabilitás hiánya szintén hozzájárulhat a terrorizmus megjelenéséhez. Az ilyen helyzet szélsőséges változata a feladatai teljesítésére képtelen állam, amelyben az erőszak veheti át a politikai megoldások funkcióját, de a másutt megvalósítandó akciók, vagyis a nemzetközi terrorizmus hátországaként is szolgálhat.

Az ismertté vált nagy támadások fényében aligha hagyható figyelmen kívül a kultúra tényezője. Ahogyan arra *Samuel Huntington* is rámutatott, az erőszak mögött a civilizációk harca is állhat. (HUNTINGTON 2014) Az egyes kultúrák közötti egyenlőtlenség, különösen egyes csoportok részéről a felsőbbrendűség hirdetése nyilvánvalóan sértettséget vált ki a „lefokozott” közösség tagjaiban. Ez lehet oki tényező a terrorizmusban, de nagy jelentőséget kap az ugyanazon – sértett vagy annak tekintett – kultúrához tartozó egyéneknek a terrorista törekvések helyességéről való meggyőzésében is.

A globalizációt is megjelölik egyes kutatók a terrorizmus okaként. Ebben az összefüggésben a világ újrendeződése, az ennek során kialakuló és megerősödő igazságtalanságok képezik azt a feszültségforrást, amelyre azután a terrorizmus is rátelepülhet, kihasználva egyúttal az imperializmussal szembeni elégedetlenséget. Megjegyzendő azonban, hogy a globalizáció nem szükségszerűen azonos az indokolatlan egyenlőtlenségek növekedésével, sőt a folyamatban olyan intézményes keretek is létrejönnek, amelyek az érdekek érvényesítését erőszakmentesen is lehetővé teszik, ezáltal a terrorizmus okai ellen hatva. Nem a politikai erőszakot kiváltó tényezőről van tehát szó, de a hatásokat értékelni kell a kutatások során. (MOGHADAM 2006, 83.)

Más elméletek a terrorizmus terjedését egyfajta fertőzősként értékelik. (MIDLARSKY et al. 1980, hivatkozik rá KRIEGER–MEIERRIEKS 2011, 8.) A politikai erőszak hagyományai egy országban jelentős hatással lehetnek a mai terrorizmusra. Térben is érvényesül a terjeszkedés: ha valamely államban jelentős terrorista aktivitás van, akkor ez hatást gyakorol a szomszédos, közeli országokra is, különösen akkor, ha egyébként is van hasonlóság a problémáikban.

Az okok vizsgálata során *Tim Krieger* és *Daniel Meierrieks* arra a következtetésre jutott, hogy a politikai, intézményes tényezők szerepe jelentősebb, mint a gazdasági faktoroké. A demokráciák akadályozzák a terrorizmus kialakulását, a stabilitás hiánya pedig gerjeszti azt. A nemzetközi viszonyokat illetően azt lehet mondani, hogy az együttműködés a terrorizmus ellen hat, míg a konfliktusok kiéleződése előmozdítja a politikai erőszak kifejlődését. A „fertőzőelmélet” is megerősítést nyert a kutatások során, a terrorizmus hatása és tudatos terjesztése nem elhanyagolható körülmény. (KRIEGER–MEIERRIEKS 2011)

3. A terrorizmus következményei, a támadott értékek

Szorosan a meghatározás kérdéséhez kapcsolódik, számos definíció tartalmazza is azt, hogy voltaképpen kit és mit fenyeget a terrorizmus. Ez nyilvánvalóan befolyásolja az ellene való védekezés stratégiáját és a jelenséggel szembeni küzdelem potenciális, illetőleg tényleges támogatóinak a körét.

A terrorizmus szükségszerű ismérve az erőszak alkalmazása vagy az arra utaló fenyegetés. Ahogyan a magyar törvény fogalmaz: személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény elkövetéséről van szó. Arról tehát, hogy a magatartás egyébként, önmagában is tiltott és büntetéssel fenyegetett. A terrorista cél azonban más dimenziót ad a tényállás vagy tényállások kimerítésének. Úgy is lehet fogalmazni: az egyébként más jogtárgyakat sértő deliktumok által további, az eredeti normák mögötti jogalkotói értékelésen túlmutató veszélyek és/vagy sérelmek is beállnak. Egyet lehet érteni azzal, hogy a dolog elleni erőszak tipikusan nem valósít meg terrorcselekményt. Ha azonban az közveszély okozásával jár együtt, illetőleg tömegek megfélemlítésére alkalmas, akkor az egyéb ismérvek megléte esetén az ilyen cselekmény is minősíthető terrorista támadásnak.

1993. március 27-én a német Vörös Hadsereg Frakció tagjai Hessen tartományban, Weierstadt városában felrobbantottak egy újonnan épült börtönt. Senki nem sérült meg, a kár és az akció által keltett félelem azonban hatalmas volt.

Mindazonáltal azt is látni kell, hogy a terroristák nem tudnak olyan hatást gyakorolni a lakosságra, mint amelyet szeretnének.

Nyilvánvaló, hogy a közvetlen romboláson túl a politikai cél, az ilyen hatások kiváltására irányuló – legalább eshetőlegesen – szándék említhető azon túlmenően, hogy a személyek és a mondottak szerint a javak sérülnek. Ezzel összefüggésben okkal merül fel az a kérdés, hogy politikai cselekményekről van-e szó. Nyilvánvalóan igen, hiszen a terroristák valamit el akarnak érni (legalább a félelemkeltést, a közfigyelmet), ami már a közhatalmat is érzékenyen érinti. A magyar törvény azonban mindennek ellenére a közbiztonság elleni deliktumok között jeleníti meg a terrorcselekmény tényállását. A magyarázat egyszerű. A nemzetközi kapcsolatokban sokáig érvényesült, sőt még ma is fő szabálynak mondható, hogy politikai bűncselekmény esetében nincs helye kiadatásnak, legalábbis erre a gyanúsított tartózkodási helye szerinti állam nem kötelezhető. Már a 19. században kialakult azonban azon kivételek köre – például az uralkodók vagy más fontos személyek elleni merényletek elkövetőit érintően –, akik mint egyértelműen politikai célú és/vagy hatású támadások tettesei nem élvezték a kiadatási tilalom védelmét. Az indok a nem politikai értékek (mindenekelőtt az emberi élet) sérelme. Belgium 1856-ban törvényt hozott, amely szerint valamely idegen államfő elleni merénylet, ha az emberölés, gyilkosság vagy méreggyilkosság tényállását megvalósítja, a kiadatás szempontjából nem tekintendő politikai bűntettnek. Ez az elvi megközelítés ma már általánosnak tekinthető. (BARTKÓ 2004)

Szó volt már az emberi jogokról a terrorizmus által fenyegetett értékek között. Kétségtelen tény, hogy ezek a jogok elsődlegesen – különösen történeti megközelítésben – a közhatalom önkényével szemben védik az egyéneket, valamint a civil társadalom közösségeit. A politikai állam és a polgári élet szigorú szétválasztása azonban soha nem volt következetesen végigvihető, a 20. század második felétől pedig egyáltalában nem tartható,

legalábbis akkor, ha a tényleges erő- és hatalmi viszonyokat nézzük. Így az emberi jogok oltalmazása is szükségszerűen érinti a nem állami, de az emberek felett mégis ténylegesen hatalmat gyakorló szervek és személyek (például a monopóliumhelyzetben lévő szolgáltatók) magatartását. Magyarországon például az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 18. § (1) bekezdés a) pontja rögzíti, hogy az ombudsman a közszolgáltatást végző szervezeteknél is vizsgálhatja az alapjogok tiszteletben tartását.

A terrorizmus és az emberi jogok összefüggéseit jól megvilágítják a 2015 januárjában Párizsban elkövetett cselekmények, amelyek során egy satirikus lap szerkesztőségét támadták meg, és újságírókat, karikaturistákat gyilkoltak meg a Mohamed prófétát ábrázoló rajzok miatt. A tragédiát követően a lap munkatársai óriási példányszámban tettek közzé újabb, a vallásalapítóra utaló anyagokat. Teljesen egyértelmű volt a történések során, majd azt követően a társadalom és a média reagálásában, hogy nem csekély mértékben a sajtószabadság ellen irányult az akció.

Ez a példa is alátámasztja, hogy a terrorizmus igenis támadja az emberi jogok által védett értékeket, így közvetve – legalább az állam intézményvédelmi kötelezettségén keresztül – magukat az emberi jogokat is.

4. A terrorizmus fajtái

Az államok és a nemzetközi szervezetek egységes fogalom létrehozására és alkalmazására törekszenek. Ezek egy részében már kifejezetten benne is foglaltatik: a jelenséggel szembeni fellépés megalapozása szempontjából teljesen mindegy, hogy a politikai, illetőleg politikaív transzformált erőszak milyen eszmék vagy milyen törekvések jegyében megy végbe.

Az okok kutatása során azonban már egyáltalában nem közömbös az a társadalmi feltételrendszer, amelyben az erőszak vagy azzal való fenyegetés bekövetkezik. Ezzel csak részben függ össze, és elsősorban a védekezés szempontjából jelentős az alkalmazott módszerek alapján történő csoportosítás. Fontos tudni, hogy rendkívül változatos és multikauzális jelenségről van szó, ennek felismerése hiányában tragikus meglepetések érhetik az erőit csupán az éppen leginkább aktuálisnak nevezhető veszély ellen összpontosító közhatalmat.

Lényeges mindenekelőtt megkülönböztetni az állami és a nem állami terrorizmust. (WILLIAMS 2004, 499–500.) Meg kell jegyezni, hogy – miként a többi csoportosítás esetében – éles határvonalat húzni nem lehet. A nyíltan szervezett jogellenes közhatalmi erőszak viszonylag ritka jelenség, bár volt rá példa a világtörténelemben. Az viszont már gyakrabban előfordul, hogy egyes államok, kormányok vagy politikai csoportok támogatást nyújtanak terroristáknak saját céljaik megvalósítása érdekében. Éppen ezért van kisebb jelentősége a nemzeti (országban belüli), illetőleg a nemzetközi terrorizmus elhatárolásának.

Gus Martin és Clarence Augustus Martin az állami és nem állami (szóhasználatukban: disszidens), valamint a nemzetközi terrorizmus mellett a vallási, valamint a kriminális terrorizmust tartják lényeges ismérvekkel rendelkező, relatíve külön jelenségeknek. Ez utóbbit szerintük pusztán a haszonszerzésre való törekvés irányítja. (MARTIN–MARTIN 2003, 33–34.) A meghatározások többsége azonban az ilyen magatartást nem sorolja a terrorizmus körébe. Más kérdés, hogy a különböző illegális, esetenként

terrorakcióit is kezdeményező és végrehajtó csoportok (mint például a szerzők szerint a „Tamil Tigrisek”) fenntartása és fejlesztése céljából illegálisan megszerzett anyagi eszközök problémája átvezet a szervezett bűnözés, valamint a terrorizmus közötti kapcsolat kérdéseire. Hozzá kell tenni azt is, hogy a „kriminális terrorizmus” szóhasználat megtévesztő lehet, hiszen azt sugallhatja, hogy az egyéb kategóriákhoz tartozó magatartások nem sértik a büntetőjog szabályait, ami természetesen nem így van.

Ideológiai indíttatásukat tekintve megkülönböztethetjük a szélsőjobboldali és a szélsőbalos csoportokat.

Az *etnikai, faji vagy vallási okokra visszavezethető*, illetőleg ilyen célokat követő terrorizmus gyakran kapcsolódik a felszabadító mozgalmakhoz. A vallási alapokon álló szervezetek a hitüket kívánják terjeszteni, illetőleg a számukra szent dolgokat megsértő egyénnel, szervezetekkel vagy kormányokkal szemben kívánnak fellépni.

A *vallási terrorizmus* külön kategóriaként történő kezelése azért aggályos, mert az ilyen indíttatású terrorakciók rendszerint már közvetlen politikai köntösben mennek végbe, a közhatalmi védekezés során azonban óhatatlanul valóban sérülhetnek az adott valláshoz tartozó emberek érzelmei, a hitéhez kapcsolódó érdekei. Látni kell azt is, hogy a terrorizmussal összekapcsolt vallás(ok) tagjai a világtörténelem során hosszú időn át képesek voltak – és a legtöbb helyen ma is képesek – más közösségekkel békében együtt élni, miközben a ma kevésbé militáns felekezetek nevében sok kegyetlenséget követtek el a korábbi évszázadokban.

A terroristák által alkalmazott *eszközök és módszerek* alapján szintén számos típust különítenek el. Kiemelkedően nagy fenyegetésnek tekintik – okkal – a nukleáris terrorizmus jelenségét. Adatok vannak arra, hogy a ma legveszélyesebbnek tartott terrorszervezetek megpróbálták tömegpusztító fegyverekhez jutni. (LEVIN–AMSTER 2003, 846.)

A *biológiai terrorizmus* fertőző vagy tömeges megbetegedést okozó hatóanyagok célba juttatásával okoz pusztítást. Az ellene való fellépést nehezíti, hogy a károsító anyagok vagy tenyészetek viszonylag könnyen előállíthatók azokból a mintákból, amelyek az egészség megóvását szolgálják, és ennek érdekében igen széles körben hozzáférhetők. A biológiai terrorizmus ellen a hagyományos rendvédelmi módszerek alkalmazásán túlmenően értelemszerűen az egészségügyi ellátás fejlesztésével lehet és kell védekezni, ami persze más eredetű problémák esetén is fokozza a reményt az életek megóvására. (ZAJTCHUK–FRANZ 2004)

Külön figyelmet érdemel a *környezeti és az ökoterrorizmus*. A kettő nem azonos eggyel. Ökoterrorizmusnak a szélsőséges környezetvédő mozgalmak romboló tevékenységét szokták nevezni, amelynek során mindenekelőtt olyan létesítményeket rombolnak le, amelyek megítélésük szerint az élet feltételeit rontják. Az *Earth First* majd az *Environmental Liberation Front* az Egyesült Államokban látványos akciókkal, az utóbbi egyebek mellett lakóépületek és génkezelt vetőmagokat tároló raktárak felgyújtásával tiltakozott a természetbe való, számukra elfogadhatatlan beavatkozások ellen. (CHALECKI 2002, 47.) A környezeti terrorizmus ezzel szemben politikai vagy más célok érdekében támadja a természeti és az ahhoz kapcsolódó értékeket. Mindenekelőtt az erőforrások (például kőolaj) és az élethez nélkülözhetetlen anyagok (például víz), illetőleg a biztosításukra szolgáló létesítmények elleni támadásokról van szó, az áttételesebb hatások kiváltása (az élő természet pusztítása) egyelőre kevésbé jelent veszélyt. (CHALECKI 2002)

Gyakran használják még a *városi terrorizmus (urban terrorism)* kifejezést is a sűrűn lakott, nagyobb településeken végrehajtott támadások megjelölésére. A nagyvárosok, illetőleg azok bizonyos létesítményei (metró, áruházak) különösen csábító célpontot jelentenek

a terroristák számára, hiszen az áldozatok nagy száma és az akció látványossága fontos szempont a tervezésnél.

Említést érdemel még a *virtuális terrorizmus, avagy kiberterrorizmus (cyberterrorism)*, amely a számítógépes rendszereket, hálózatokat és azok adattartalmát támadja, illetőleg használja fel saját céljai eléréséhez. Hangsúlyozni kell, hogy a rendszerek vagy berendezések elleni támadásoknak nem mindegyike nevezhető terroristának. A virtuális terrorizmus helyes értelmezés mellett az általános terrorizmusnak az a része, amely adatok, számítógépes rendszerek, programok ellen irányul, de végső célja az illegális politikai erőszak vagy azzal való fenyegetés. (EMBAR-SEDDON 2002, 1036–1037.)

A terrorizmusnak a leírtakon túlmenően számos fajtáját (stratégiai, taktikai, vigilante stb.) különítették el, a csoportosítás a meghatározással együtt tudományos viták tárgya. Annyi bizonyos, hogy sokarcú jelenséggel van dolgunk. Fontos ugyanakkor, hogy a megnyilvánulásokat csak a támadások lényegét adó célokkal együtt soroljuk a terrorizmus körébe, ellenkező esetben a dolog szétfolyóvá, megfoghatatlanná válik, ami nyilvánvalóan csökkenti a védekezés esélyeit is.

A terroristák tipikusan valamely szervezet tagjaként, de legalábbis meghatározott csoporthoz tartozva hajtják végre tetteiket. Vannak azonban „magányos farkasok”, akik saját maguk tervelik ki és valósítják meg az akciókat. Magától értetődik, hogy a „magányos farkasok” esetében a pszichikai tényezők jelentős szerepet játszanak.

Példaképpen említhető a norvég Anders Behring Breivik, aki 2011 júliusában 77 embert ölt meg Oslóban és annak környékén. A bírósági tárgyalásán kifejtette nézeteit a liberalizmus és a multikulturalizmus elutasításáról.

5. Új típusú terrorizmus?

A terrorizmus tehát egyáltalában nem új jelenség. Ez azonban nem zárja ki azt, amit sokan állítanak: a 20. század végétől – egyesek szerint az Egyesült Államokban lévő célpontok ellen intézett 2001. szeptember 11-i támadással – minőségi változás következett be a politikai erőszak történetében. Ennek leküzdésére vagy akár csupán kezelésére már nem elegendőek a korábban megszokott eszközök.¹

Érdeemes áttekinteni, hogy valójában mik azok az új elemek – egyáltalában léteznek-e ilyenek –, amelyek felvetik a terrorizmus elleni eszköztár átalakításának a szükségességét.

Maga az „új terrorizmus” kifejezés a múlt század 90-es éveitől kezdődően terjedt el a szakirodalomban, de igazán az említett 2001. szeptember 11-i akciót követően vált gyakorivá a használata. (LYNCH–RYDER 2012, 259–260.) Kérdésként merül fel, hogy valójában maga a terrorizmus változott-e meg, vagy esetleg csupán annak az életünkre – beleértve a nemzetközi közösség életét is – gyakorolt hatása. Az mindenesetre tagadhatatlan, hogy a jelenség (eltelkenve bizonyos időszakoktól és helyektől, ahol súlyos támadások történtek, így azok már korábban is élénken foglalkoztatták a közvéleményt) a jelzett időponttól kezdődően egyre inkább a figyelem középpontjába került.

¹ A gyakorlati kérdésekről részletesen lásd Kasznár Attila *A terrorizmus mintázatai* című fejezetét.

A mai idők terrorizmusát a korábbihoz képest azzal lehet jellemezni, hogy változott a szervezeti háttér, jelentősen fokozódott az erőszak és a rombolás által kiváltott hatások iránti igény az elkövetők részéről (több esetben megállapítható volt, hogy a lehető legnagyobb vérontásra törekedtek). Megfigyelhető a globális szinten való megjelenésre irányuló akarat, valamint a tettesek egyre mélyebb fanatizálódása, illetőleg fanatizálása, ami például az öngyilkos akciók számának a növekedésében mutatkozik meg. (LYNCH–RYDER 2012, 260.)

Megfogalmazódott nívumként, hogy a „magányos farkasok” mindenekelőtt az internet segítségével a korábbiakhoz képest kibővült lehetőségekhez, sőt esetenként támogatáshoz jutnak. Ennek következtében egyfajta radikalizálódás figyelhető meg az ilyen elkövetőknél, ami az említett technikai háttérrel együtt fokozza veszélyességüket. (JUNG 2014, 5–7.) Az ideológiai alapon szerveződő terrorizmus a múlt század 60-as éveitől kezdődően került előtérbe, de a korábban igen aktív szélsőbaloldali szervezetek tevékenysége annak utolsó évtizedétől már kevésbé volt jelen. A mai terrorizmusra jellemző, hogy etnikai-vallási alapon épül fel. Célja tipikusan egy-egy nemzeti vagy más kisebbségi csoport politikai és területi függetlenségének az elérése. (JUNG 2014, 23.) Példa erre az Iszlám Állam nevű csoport, amelynek már az elnevezése is mutatja, hogy intézményes hatalom kiépítésére törekszik. Viszonylag új jelenség az is, hogy a környezetvédelmi aktivisták egy része radikalizálódott, és komoly robbantásos merényleteket, gyújtogatásokat hajtanak végre. (JUNG 2014, 23.)

A szervezeti struktúrák változása valójában nem feltétlenül jelent minőségileg új szintet. Az átalakulások jelentős része természetesnek tekinthető abban az értelemben, hogy a közhatalmi fellépés nyilvánvalóan kiváltja az ellenreakciót, ami ilyen módon is megnyilvánul. A piramisszerű rendszerek felső szintjének a lerombolása végzetes lehetne az egész szervezet számára, így annak rugalmasabb, lazább formákban történő működtetése vált szükségessé. (LYNCH–RYDER 2012, 267–269.)

Az öngyilkos akciók sem kizárólag a mai kort, nem is csupán az utóbbi évtizedeket jellemzik. (LYNCH–RYDER 2012, 269–270.) Inkább az elszaporodásuk, valamint a technikai fejlődés következtében az észlelés, valamint a megelőzés-elhárítás fokozódó nehézségei terén merültek fel új problémák.

Összességében azt lehet mondani, hogy a gyakran használt „új terrorizmus” fogalma mögött nincs olyan határozottan értelmezhető és elemezhető jelenség, ami egyfajta összefüggő, minőségileg megragadható átalakulást jelezne. (LYNCH–RYDER 2012, 272.) Egészen biztos, hogy a politikai erőszak megnyilvánulásai fokozott veszélyt jelentenek, amivel szemben természetesen a védekezés fegyvertára is fejleszthető. Tény az is, hogy a változások jelentős része nem a terrorizmus, hanem az ellene való fellépés területén következett be. A két oldal nyilvánvalóan nem szakítható el egymástól, de ez azt is jelenti, hogy az összefüggés nem egyszerűsíthető le valamifajta kéttényezős (ok: az új terrorizmus, következmény: a közhatalom reagálásának az átalakítása) oksági kapcsolatra.

Felhasznált irodalom

BARTKÓ Róbert (2004): A terrorizmus és a politikai bűncselekmény kapcsolata az 1856-os belga merényleti záradék relációjában. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, Tom. XXII. 185–194.

- BARTKÓ Róbert (2011): *A terrorizmus elleni küzdelem kriminálpolitikai kérdései*. PhD-értekezés. Győr, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- CHALECKI, Elizabeth E. (2002): Identifying and Reducing the Risks of Environmental Terrorism. *Global Environmental Politics*, Vol. 2, No. 1. 46–64. DOI: <https://doi.org/10.1162/152638002317261463>
- EMBAR-SEDDON, Ayn (2002): Cyberterrorism: Are We Under Siege? *American Behavioral Scientist*, Vol. 45, No. 6. 1033–1043. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002764202045006007>
- HUNTINGTON, Samuel P. (2014): *A civilizációk összecsapása*. Budapest, Európa.
- JUNG Katalin (2014): A terrorizmus és a terrorelhárítás új arcai. *International Relations Quarterly*, Vol. 5, No. 2. 1–33.
- KORINEK László (2006): *Bűnözési elméletek*. Budapest, Duna Palota és Kiadó.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia II*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KOVÁCS Krisztina (2005): A terrorizmus elleni védekezés. *Debreceni Jogi Műhely*, 3. sz.
- Forrás: www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2005/a_terrorizmus_elleni_vedekezes/ (Letöltés: 2018. 05. 05.)
- KRIEGER, Tim – MEIERRIEKS, Daniel (2011): What Causes Terrorism? *Public Choice*, Vol. 147, No. 1–2. 3–27. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-010-9601-1>
- KRUEGER, Alan B. – MALEČKOVÁ, Jitka (2003): Education, Poverty and Terrorism: Is there a Causal Connection? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 17, No. 4. 119–144. DOI: <https://doi.org/10.1257/089533003772034925>
- LEVIN, Brian – AMSTER, Sara-Ellen (2003): An Analysis of the Legal Issues Relating to the Prevention of Nuclear and Radiological Terrorism. *American Behavioral Scientist*, Vol. 46, No. 6. 845–856. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002764202239178>
- LYNCH, Orla – RYDER, Christopher (2012): Deadlines, Organisational Change and Suicide Attacks: Understanding the Assumptions Inherent in the Use of the Term ‘New Terrorism’. *Critical Studies on Terrorism*, Vol 5, No. 2. 257–275. DOI: <https://doi.org/10.1080/17539153.2012.692512>
- MARTIN, Gus – MARTIN, Clarence Augustus (2003): *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives and Issues*. Thousand Oaks, SAGE.
- MIDLARSKY, Manus I. – CRENSHAW, Martha – YOSHIDA, Fumihiko (1980): Why Violence Spreads: The Contagion of International Terrorism. *International Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 2. 262–298. DOI: <https://doi.org/10.2307/2600202>
- MOGHADAM, Assaf (2006): *The Roots of Terrorism*. New York, Chelsea House.
- PÓCZIK Szilveszter (2007): A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. *Világosság*, 48. évf. 5. sz. 25–41.
- SAUL, Ben (2008): *Defining “Terrorism” to Protect Human Rights*. Legal Studies Research Paper, No. 08/125. Sydney, The University of Sydney, Sydney Law School.
- VASS György (2009): Egységes meghatározás a terrorizmusra. *Hadtudományi Szemle*, 2. évf. 4. sz. 10–16.
- WILLIAMS, Katherine S. (2004): *Textbook on Criminology*. 5th ed. New York, Oxford University Press.
- ZAJTCHUK, RUSS – FRANZ, David (2004): Biological Terrorism. In *Terrorism: Reducing Vulnerabilities an Improving Responses: U.S.–Russian Workshop Proceedings*. Washington, National Academies Press. 214–221.

Gyűlölet-bűncselekmények

Pap András László

1. Történeti áttekintés: a gyűlölet-bűncselekmények megítélésének változása

A gyűlölet-bűncselekmény mint sajátos bűncselekménytípus elnevezése az 1980-as években terjedt el, azonban a jelenség ősidők óta létezik: gondoljunk például az ókori keresztényüldözésekre. A 21. században számos nemzetközi szervezet, elsősorban az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) és az ENSZ folytatott kampányt a jelenség a nemzeti jogalkotásban történő minél kiterjedtebb szabályozására és a gyakorlat monitorozására. Fontos előrebocsátani, hogy a gyűlölet-bűncselekmények fogalma bővebb egy-egy konkrét tényállásban rögzíthető magatartásnál. Minden olyan bűncselekmény idetartozik, amelyet (részben vagy egészben) egy csoporttal szemben érzett előítélet motivál. Ezért a legtöbb vonatkozó nemzetközi norma vagy ajánlás meglehetősen általánosan fogalmaz. Az Európai Unió Tanácsának 2008/913/IB számú kerethatározata például előírja, hogy „bűncselekmények vonatkozásában a tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a rasszista és idegengyűlölő indíték súlyosbító körülménynek számítson, vagy az ilyen indítékot a bíróságok a büntetések kiszabásánál figyelembe vehessék”. A 2012/29/EU számú áldozatvédelmi irányelv 22. cikke pedig azt mondja ki, hogy az előítéleten vagy megkülönböztetésen alapuló indítékkal elkövetett bűncselekmények áldozatai specifikus védelmi szükségletekkel rendelkeznek, ezért védelmüket a büntetőeljárás során különleges intézkedésekkel kell biztosítani. Az EBESZ 2009-ben kiadott 9/09-es számú Miniszteri Tanácsi határozata előírja a tagállamok számára a gyűlölet-bűncselekményekre vonatkozó olyan jogszabály megalkotását, amely megfelelő súlyú büntetést helyez kilátásba az ilyen bűncselekmények elkövetése esetén. Emellett az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának CM/Rec(2010)5. számú ajánlása azt javasolja a tagállamoknak, hogy garantálják „azon állítólagos bűncselekmények és más incidensek hatékony, gyors és pártatlan kivizsgálását, amelyek esetében ésszerű gyanú merült fel arra vonatkozóan, hogy az áldozat szexuális irányultsága, illetve nemi identitása motivációként szolgált az elkövető számára”. (ÁTOL et al. 2013, 80.)

A gyűlölet-bűncselekmények nem minden esetben jelentenek súlyos, erőszakos bűncselekményeket. Többségük alacsony intenzitású úgynevezett bagatell cselekmény. A jelenség volumenének és morfológiájának szemléltetésére álljon itt néhány adat: az Egyesült Államokban átlagosan óránként követnek el gyűlölet-bűncselekményt.¹ Az Európai Alapjogi Ügynökség felmérése szerint az Európai Unióban a megkérdezett lesbikus, meleg, biszexuális, transznemű (LMBT) személyek 26%-a volt valamilyen erőszakos cselekmény

¹ Forrás: www.npc.org/topics/hate-crime/tolerance (Letöltés: 2020. 02. 24.)

áldozata az elmúlt öt évben, de ezek 80, a romaellenes cselekményeknek pedig 74%-át nem jelentik. Az Egyesült Királyságban a leggyakoribb gyűlöletcselekmény sértettjei a fogyasztékkal élők.² Ugyanitt a gyűlölet-bűncselekmények mindössze 5%-át követik el neonácik vagy Ku-Klux-Klan-tagok;³ az ismertté vált gyűlölet-bűncselekmények elkövetőinek pedig 33%-a fiatalok.⁴

2. A gyűlölet-bűncselekmények fogalma, definíciók, elméleti megközelítés

A gyűlölet-bűncselekmény megvalósulásához két együttes feltétel fennállására van szükség: egyrészt egy „alaphűncselekményre” (például emberölés, testi sértés, rongálás), másrészt a cselekményt motiváló előítélre.⁵ Ezáltal a gyűlölet-bűncselekmény inkább a motiváció – és nem a tett – által meghatározott cselekmény. A gyűlölet-bűncselekmény áldozatait az elkövető az áldozat egy vagy több valamely jellemző (vélt vagy valós) tulajdonsága – például vallás, etnikai hovatartozás, szexuális orientáció, fogyatékoság stb. – alapján választja ki. Nem szükséges tehát, hogy az áldozat valóban az adott csoporthoz tartozzék, akkor is megilleti a védelem, ha csupán az elkövető percepciója a csoportba sorolja: például elég, ha egy megleghvonulás résztvevője vagy egy döntően romákból álló baráti társaság – nem feltétlenül roma – tagja. Ugyancsak gyűlölet-bűncselekménynek tekinthetők a védett csoporthoz vagy csoportok tagjához tartozó vagy ezekkel azonosított vagyontárgyak, ingatlanok, azaz a társadalmi csoporttal összefüggésbe hozható dolog sérelmére elkövetett bűncselekmények, például a temetői vandalizmus vagy vallási kegytárgy megrongálása. (Bővebben lásd DANKA 2009)

A „gyűlölet vezérelte bűncselekmények”⁶ fogalmának kialakítását az indokolja, hogy az emberek egyes tulajdonságai, például a bőrszín, a vallás, a szexuális orientáció a személyiség olyan lényeges elemének tekinthetők, amelyek a kiemelt, speciális védelem igényét is hordozzák. Az antidiszkriminációs jogban és terminológiában ezek az úgynevezett védett tulajdonságok, amelyek alapján az egyébként összehasonlítható helyzetben lévő személyek között tilos különbséget tenni. Az, hogy melyek lesznek a védett tulajdonságok, térben és időben, társadalmi és politikai körülmények függvényében változnak.

A gyűlölet-bűncselekmények azáltal támadják az egyenlő emberi jogokon alapuló demokratikus társadalmak alapjait, hogy egy csoport dominanciájának erősítését célozzák meg egy másik csoport degradálása révén. (UTASI 2011) A bűncselekmény sértettjeire súlyos és/vagy hosszan tartó lélektani hatást gyakorol egy ilyen cselekmény: az áldozatok

² Forrás: www.mencap.org.uk/blog/four-things-you-probably-didnt-know-about-disability-hate-crime; www.express.co.uk/news/uk/551327/EXCLUSIVE-Hate-crimes-on-disabled-rise-by-213 (Letöltés: 2020. 02. 24.)

³ Forrás: www.npr.org/2010/12/02/131761843/Hate-Crime-Statistics-Lack-Key-Facts (Letöltés: 2020. 02. 24.)

⁴ Forrás: www.civilrights.org/publications/hatecrimes/juveniles.html (Letöltés: 2020. 02. 24.)

⁵ A szakirodalom, illetve a nemzetközi dokumentumok – például az EBESZ Miniszteri Tanács 9/09. sz. döntése a gyűlölet-bűncselekmények elleni fellépésről (OSCE Ministerial Council, Decision No. 9/09, Combating Hate Crimes) – egy része előszeretettel használja az „előítélet-bűncselekmény” kifejezést (*bias crime*) a gyűlölet motiválta bűncselekmény (*hate crime*) helyett, mivel egy társadalmi csoporttal szemben érzett előítélet a bűncselekmény mozgatórugója, és bár valamilyen szintű ellenséges érzülettel mindig rendelkezik az elkövető, nem szükséges, hogy az érzelmi állapota elérje a gyűlölet szintjét. Bővebben lásd DANKA 2009.

⁶ A témáról bővebben lásd még BALOGH–PAP 2011.

kiszolgáltatottnak érezhetik magukat újabb támadásokkal szemben, és a társadalom aktív védelmének elmaradása másodlagos sérelemként jelentkezhethet, és további elutasításként hathat. A gyűlölet által motivált bűncselekményeket ráadásul sokszor nagyobb fokú erőszakossággal, gyakran csoportosan követik el. A fentiekre tekintettel, az egyébként enyhébb megítélésű cselekmények (például garázdaság) is súlyos hatásúak lehetnek, ezért kell ezekre is kiemelt figyelmet fordítani. A gyűlölet vezérelte bűncselekménnyel megvalósított agresszió rendeltetése ugyanis szimbolikus: gyűlöletet és elutasítást hivatott közvetíteni a közvetlen áldozato(ko)n túl a csoport többi tagja irányába is, ezért „üzenet-bűncselekményeknek” tekinthetők.

Danka Anita szerint: „A kiválasztott áldozatok az elkövetők szemében egymással »helyettesíthetők«. Az ilyen bűncselekmények jelentős részét az áldozatok számára ismeretlenek követik el, és sokan éreznek frusztrációt amiatt, hogy nem tehetnek semmit egy újabb bűncselekmény elkerülése érdekében, hiszen csak »rossz helyen voltak rossz időben.«” (DANKA 2009, 95.) A kiemelt figyelmet tehát az indokolja, hogy az ilyen jellegű bűncselekmények különösen bomlasztóan hatnak a társadalomra.

A gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban több elméleti ellenvetés is megfogalmazható: ilyen például az, hogy az előítéletes gondolkodás mögött (hiszen pusztán e motiváció indokolja a szigorúbb büntetést) többnyire igencsak összetett szocializációs minták és tényezők állhatnak, és az nem egyszerűen az elkövető szabad akaratának következménye, a büntetőjogi felelősségre vonásnak pedig ez az alapja. Ugyancsak felvethető, hogy a társadalmi előítéletek állami helytelenítésére nem az ultima ratióként alkalmazandó büntetőjog a megfelelő eszköz: az arányosság elve a nevelés és az érzékenyítés más eszközeit kívánja meg.

Fontos megemlíteni, hogy a gyűlölet-bűncselekmények szűken értelmezett (a személy vagy vagyon elleni erőszak különböző formáira szorítkozó) fogalma nem foglalja magában a hasonló tényállást hordozó, adott esetben technikai értelemben gyűlölet-bűncselekménynek tekinthető, hiszen hasonló előítéleten alapuló és a büntetőjog által szankcionált, kapcsolódó „terrorizmus”, „szexuális erőszak”, „becsület-bűncselekmények”, illetve a „gyűlöletbeszéd” tényállásait. Leginkább az utóbbi kapcsán zajlik éles vita, hiszen a verbális erőszak egyfelől gyakran nehezen különböztethető meg a fizikai erőszaktól, ugyanakkor a véleményszabadság alkotmányos védelme sajátos, a fizikai erőszak esetében nem jelentkező alkotmányos értékkonfliktussal jár. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásakor ugyanis leginkább azok az érvek tekinthetők meggyőzőnek, amelyek a gyűlöletbeszédet nem általános méltóság-, hanem valamilyen kisebbségvédelmi intézkedésként legitimálják: olyan csoportok tagjai esetében, akik csökkent érdekérvényesítő képességük vagy valamilyen történelmi trauma okán nem képesek a többséggel azonos mértékben részt venni a demokratikus diskurzusban. A gyűlöletbeszéd tilalma tehát lehet a történelmi igazságtétel vagy olyan csoportok védelmének eszköze, amelyek az ellenük irányuló gyűlöletet nem tudják figyelmen kívül hagyni vagy fellépni ellene. Hasonló dilemmák a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatban általánosságban is felvehetőek. Ráadásul, még ha kisebbségvédelmi alapra helyezkedünk is, adódhat olyan helyzet, hogy egy nemzeti szinten számszerű kisebbségben lévő csoport lokálisan vagy regionálisan alkothat többséget. (JOVÁNOVICS–PAP 2013; BALOGH et al. 2012)

3. A gyűlölet-bűncselekményeket érintő magyarországi, illetve nemzetközi tendenciák bemutatása a hivatalos statisztikák, illetve kutatások alapján

A statisztikai adatok önmagukban nem adnak egyértelmű tájékoztatást a „valóságról”. Egy alacsony bejelentési és ügyszám mögött állhat magas látencia, de lehet ténylegesen az is, hogy „jó”, békés a helyzet. Ha sok a gyűlölet-bűncselekmény, az azt is jelentheti, hogy az alacsony intenzitású, bagatell gyűlöletincidensek is a hatóságok látókörébe kerülnek, és az előítéletes indítékot kellő szigorral és alapossággal felismerik a jogalkalmazók a bűncselekmények minősítésekor.

Egy a Magyar Helsinki Bizottság által indított próbakutatás (IVÁNY et al. 2016) az ország valamennyi bíróságán 2007 és 2011 között jogerősen befejezett olyan ügyek iratait vizsgálta, ahol az ügyész gyűlölet-bűncselekmény miatt emelt vádat, vagy a bíróság a törvényhely alapján ítélte el a vádlottat, és rávilágított a gyűlölet-bűncselekményekkel szembeni büntetőjogi fellépés elégtelenségére. A hivatalos statisztikákban ugyanis mindössze húsz, az érintett öt éves időszakba tartozó, jogerősen lezárult büntetőügy szerepelt. Ez rendkívül alacsony – legalábbis nemzetközi összehasonlításban és a vélelmezhető tényleges incidensek számához képest. Összehasonlításképpen: 2008-ban Magyarországon kilenc hivatalosan ismertté vált gyűlölet-bűncselekmény jelent meg a statisztikákban, amíg a hazánknál kb. hatszor népesebb Egyesült Királyságban 46 300, és a kilencmilliós Svédországban 5895. (USZKIEWICZ 2013, 84.)

Vessünk egy pillantást az utóbbi évek statisztikáira! A Belügyminisztérium adatbázisa alapján közösség tagja elleni erőszak esetében 2010-ben 27 eljárás indult, ebből két esetben a feljelentést elutasították, hét esetben a nyomozást megszüntették, 12 esetben történt vádemelés (hat esetben egyéb befejezése lett); 2011-ben 44 eljárás indult, ebből három feljelentést elutasítottak, hat nyomozást megszüntettek, 28 esetben történt vádemelés (7 egyéb befejezés lett); 2012-ben 49 eljárás indult, ebből hat feljelentést elutasítottak, hat nyomozást megszüntettek, 16 esetben történt vádemelés és két ügyet közvetítői eljárásra utaltak (19 egyéb befejezés lett); 2013-ban 62 eljárás indult, ebből öt feljelentést elutasítottak, 14 nyomozást megszüntettek, 31 esetben történt vádemelés (12 egyéb befejezés lett); 2014-ben 77 eljárás indult, ebből kilenc feljelentést elutasítottak, 22 nyomozást megszüntettek, 31 esetben történt vádemelés és egy ügyet közvetítői eljárásra utaltak (14 egyéb befejezés lett); 2015-ben 48 eljárás indult, ebből kilenc feljelentést elutasítottak, 17 nyomozást megszüntettek, 16 esetben történt vádemelés (hat egyéb befejezés lett).

A számos okra visszavezethető látencia mellett több ok is meghúzódhat amögött, hogy a gyűlölet-bűncselekmények a magyarországi jogalkalmazás során szinte láthatatlanok maradnak. Egyrészt a hatóságok személyiségi jogi aggályokra tekintettel gyakran idegenkednek az etnikai hovatartozásra vonatkozó klasszifikációk alkalmazásától – hiába része az a tényállásnak, és hiába nem kell szenzitív adatkezelésnek tekinteni azt, ha az elkövető által vélelmezett etnikai hovatartozásra vonatkozóan tesz értékelést a nyomozó hatóság. További visszatartó ok a bizonyítás nehézsége. Noha e bűncselekmények kategorizálására ugyanúgy rendelkezésre állnak standardok és iránymutatások, mint például az elkövető tudatállapotának (rutinszerűen megoldott) modellezése a szándékos és gondatlan elkövetés vagy az emberölés és a halált okozó súlyos testi sértés elhatárolása során, így az indíték azonosítása alapulhat például az elkövető részéről előítéletességre utaló szóbeli megjegyzé-

seken, gesztusokon, írásbeli kijelentéseken, korábbi hasonló bűncselekményeken; az áldozat részéről saját csoportját támogató, népszerűsítő tevékenység végzésére vonatkozó információ; a bűncselekmény elkövetési időpontján (egybeesése egy kulturális, történelmi, vallási ünnepel vagy más szempontból jelentős eseménnyel); szélsőséges szervezet vagy annak tagjai bűncselekményben való érintettségén; egyéb motiváció – mint például az anyagi haszonszerzés – hiányán stb.⁷ A hatóságok rendszerszerűen figyelmen kívül hagyják a bűncselekmény hátterében húzódó előítéletes indítékot annak minősítése során. Így a rasszista vagy egyéb előítéletesen alapuló, kihívóan közösségellenes magatartással járó közösség tagja elleni erőszakból garázdaság; bántalmazással, fenyegetéssel járó közösség tagja elleni erőszakból pedig testi sértés lesz.

Érvelhet az ebben problémát nem látó jogalkalmazó azzal, hogy amennyiben bűnösség esetén elmarasztaló ítélet születik, nincs jelentősége, hogy azt garázdaság vagy közösség tagja elleni erőszak elkövetéséért állapítják meg. Az áldozat, a teljes áldozati közösség és a társadalom egésze szempontjából azonban ennek jelentősége van, mint ahogy arra az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei is rávilágítanak.

Egy a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport néven működő civil szakértői szervezet által készített összeállítás (DOMBOS et al. 2014) részletesen bemutatja az alulminősítés mechanizmusát, amikor a hatóságok az előítéletes motivációt figyelmen kívül hagyják, így ha bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja miatt indul is büntetőeljárás, a cselekményre nem a Btk. megfelelő tényállását alkalmazzák, hanem egy enyhébben büntetendő cselekményt. Ennek az a következménye, hogy a büntetőjogi felelősség megállapítása során sem a gyűlölet-bűncselekményre meghatározott büntetési tételkeretben kerül sor a szankció meghatározására: „Általános problémának tűnik, hogy [...] a motívumra feltárás érdekében házkutatást nem rendelnek el, környezettanulmányt nem végeznek el abból a célból, hogy az elkövetőnek egyébként milyen az életvezetése (otthon tele van-e a fala szélsőséges szimbólumokkal, nyilvános fórumokon milyenek a megszólalásai stb.), és a kihallgatás során is elmulasztják feltenni a motivációval kapcsolatos kérdéseket, a kapcsolati háló felkutatása elmarad stb. Mindezen bizonyítási eszközök beszerzésének elmulasztása azzal a következménnyel járhat, hogy a vádemelés során, illetőleg a bírósági szakban sem az ügyész, sem a bíróság nem lesz azoknak az információknak, bizonyítékoknak a birtokában, amelyek alapján az előítélet motívumnak megfelelő minősítés megtörténhetne.” (DOMBOS et al. 2014, 14.)

A gyűlölet-bűncselekmények és kiemelten az indíték feltárásának a kérdése foglalkoztatja a hazai jogalkalmazókat, és a nem túl lelkesítő gyakorlat ellenére számos pozitív lépésről is beszámolhatunk. A Kúria elnöke 2015-ben például joggyakorlatelemző-csoportot alakított az egyes alapjogokat sértő bűncselekmények ítélkezési gyakorlatának elemzésére; egy példatárral és nemzetközi esetgyűjteménnyel kiegészített összefoglaló vélemény készült a gyűlölet-bűncselekményekről. A rendőrségen belül létrejött egy gyűlölet-bűncselekményekkel foglalkozó szakvonal; számos képzés folyik, az Országos Rendőr-főkapitányság pedig rendszeresen egyeztet a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoporttal. Ki kell emelni egy, a Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport

⁷ A bűncselekmény előítélet/gyűlölet általi motiváltságának mutatói olyan objektív tények, körülmények vagy bűncselekményeket befolyásoló viselkedésformák, amelyek magukban vagy másokkal való együttműködésükben arra utalnak, hogy az elkövető tettét részben vagy egészben valamilyen előítélet motiválta. (DANKA 2009)

által készített indikátorlistát,⁸ amely segítséget nyújt a gyűlölet-bűncselekmények büntető-eljárásban való felismerésében és megítélésében. Az előítélet-indikátorok olyan objektív tények vagy körülmények, amelyekből arra következtethetünk, hogy egy bűncselekményt részben vagy teljes mértékben előítéletes indítékból követtek el. Az indikátorok ugyan önmagukban nem bizonyítják az előítélet-indítékot, ugyanakkor már egyetlen indikátor jelenléte is megköveteli, hogy a nyomozás az esetleges előítéletes indítékra is kiterjedjen. Ha valamelyik indikátor nincs jelen, az nem jelenti, hogy az előítéletes indíték kizárható. Az indikátorok között vannak olyanok, amelyeket már a bűncselekmény helyszínén intézkedő járőröknek, körzeti megbízottaknak fel kell mérniük, dokumentálniuk, és fontos, hogy a rendőr a jelentésébe ezeket az indikátorokat, a kapcsolódó tényeket minél részletesebben és tényszerűbben, szöveghűen rögzítse.

Összefoglalás

A gyűlölet-bűncselekmények olyan, különböző indikátorok alapján beazonosítható (alap) bűncselekmények, amelynek sértettjei valamely (a jogalkotó által meghatározott vagy a joggyakorlat által elismert) védett tulajdonságuk (és az elkövető ezt célzó motivációja) alapján válnak áldozattá. Összhangban számos nemzetközi jogi és nemzeti jogi normatív és elvi, emberi jogi és alapjogi kötelezettségvállalással, az áldozatok fokozott kiszolgáltatottsága, a sérelem erőteljesebb volta, valamint a cselekmény üzenetjellege és káros társadalmi hatása indokolja az ilyen bűncselekmény speciális el- és felismerését és erősebb szankcióját. A látencia és az alulminősítés következményeként az áldozatok speciális, azaz ebben a minőségben történő elismerése és jogvédelme gyakran hiányos – és ezt (többek között számos hazai és nemzetközi szervezet döntésének és jelentésének köszönhetően) a nyomozó hatóságok és a bíróságok is figyelemre méltó kihívásként kezelik.

Felhasznált irodalom

- ÁTOL Dorottya – DOMBOS Tamás – JOVÁNOVICS Eszter – M. TÓTH Balázs – PAP András László – UDVARI Márton (2013): Közösség tagja elleni erőszak – alternatív kommentár. *Fundamentum*, 17. évf. 4. sz. 79–92.
- BALOGH Lídia – DINÓK Henriett – PAP András László (2012): A jog által láthatatlan? *Fundamentum*, 16. évf. 4. sz. 91–98.
- BALOGH Lídia – PAP András László (2011): A homofób és transzfób indíttatású gyűlölet-bűncselekmények előfordulása, valamint a jogi fellépés keretei Magyarországon. In TAKÁCS Judit szerk.: *Homofóbia Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan. 128–139.
- DANKA Anita (2009): Rossz helyen lenni rossz időben, avagy mit üzennek a gyűlölet-bűncselekmények? *Föld-rész*, 2. évf. 3–4. sz. 92–96.

⁸ Forrás: http://gyuloleletellen.hu/sites/default/files/gyem_indikatorlista_haromolszopos_vegleges.pdf (Letöltés: 2020. 02. 24.)

- DOMBOS Tamás – JOVÁNOVICS Eszter – KIRS Eszter – M. TÓTH Balázs – UDVARI Márton (2014): *Jogalkalmazási problémák a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásokban A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport (GYEM) tapasztalatai*. Budapest, GyEM.
- IVÁNY Borbála – JOVÁNOVICS Eszter – KIRS Eszter (2016): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán folytatott büntetőeljárások tárgyában*. Budapest, GyEM.
- JOVÁNOVICS Eszter – PAP András László (2013): Kollektív bűnösség a XXI. század Magyarországon: magyarellenesség vádja cigányokkal szemben két emblemikus perben. *Fundamentum*, 17. évf. 4. sz. 153–157.
- USZKIEWICZ Erik (2013): Mit (nem) mutatnak a számok? *Belügyi Szemle*, 61. évf. 12. sz. 84–91.
- UTASI Judit (2011): A gyűlöletbűnözés háttere. In IRK Ferenc szerk: *Kriminológiai Tanulmányok* 48. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet. 115–126.

Vákát oldal

A közlekedés kriminológiája

Major Róbert

1. Problémafelvetés

Lakott területen lévő főútvonalon haladva a személygépkocsi vezetője egy forgalomirányító fényjelző készülékkel szabályozott útkereszteződéshez érve balra kívánt kanyarodni. A fényjelző készüléken úgynevezett „telezöld” jelzés volt érvényben, amely szerint a balra kanyarodás a szemből érkező járművek elsőbbségének biztosítása mellett engedélyezett. A személygépkocsi vezetője a balra kanyarodást megkezdte, miközben nem észlelte a vele szemből érkező és egyenesen továbbhaladni szándékozó másik személygépkocsit, amellyel összeütközött – olvashatjuk az évente bekövetkező több mint 16 ezer személyi sérüléses balesetről¹ szóló tudósítás valamelyikét. Figyelemmel azonban arra, hogy a baleset következtében két ember életét veszítette, így az évi közel 600 halálos közlekedési baleset² egyikéről lévén szó, a szakmai és a laikus közvélemény is fokozott érdeklődést tanúsít az ügy iránt. Mi okozhatta a baleset? Nyilvánvaló a válasz: a közlekedési szabályok megszegése. Miért szegik meg vajon a közlekedési szabályokat? Első feltételezésünk az lehet, hogy a balra kanyarodni szándékozó jármű vezetője nem volt tisztában a vonatkozó közlekedési szabállyal, azaz azzal, hogy a szemből érkező járműveknek elsőbbséget kell adjon. A vizsgálatok és a tapasztalatok azt mutatják, hogy nem erről van szó. A járművezetők döntő többsége tisztában van azokkal az alapvető szabályokkal, amelyek megszegése fő baleseti okként fordul elő. A szabályok megszegésére vagy tudatosan kerül sor, például azért, mert a járművezető késésben van, ezért a megengedett sebességet tudatosan túllépve közlekedik, vagy gondatlanul szegik meg azokat, például amikor figyelmetlenség miatt az elsőbbségadás kötelező jelzőtáblát a járművezető nem veszi észre, így nem ad elsőbbséget a jogosult számára. A hivatkozott ügyben a kanyarodó jármű vezetője minden kötelezettségének eleget tett, hiszen tudta, hogy elsőbbséget kell adni, megállt a kereszteződésben, figyelte a szemből érkező járművek forgalmát, de onnan nem látott közeledő járművet, így megkezdte a kanyarodást. A baleset viszont mégis megtörtént, aminek okán a másik – elsőbbséggel rendelkező – fél oldalán is meg kell vizsgálni az esetleges szabályszegést. A vizsgálat során megállapították, hogy az elsőbbséggel rendelkező jármű a megengedett 50 km/h sebesség helyett 130 km/h feletti sebességgel közlekedett. E körülmény már magyarázatot adhat arra, hogy a kötelezett a – több kereszteződéssel távolabb közeledő – jogosulti járművet miért nem észlelte.

A baleset okának feltárása egyfelől a büntetőjogi vagy szabálysértési jogi felelősség megállapításának egyik alapfeltétele, másfelől – mint látni fogjuk – a megelőzés érdekében tett intézkedések csak megfelelő baleset-analízisre épülhetnek.

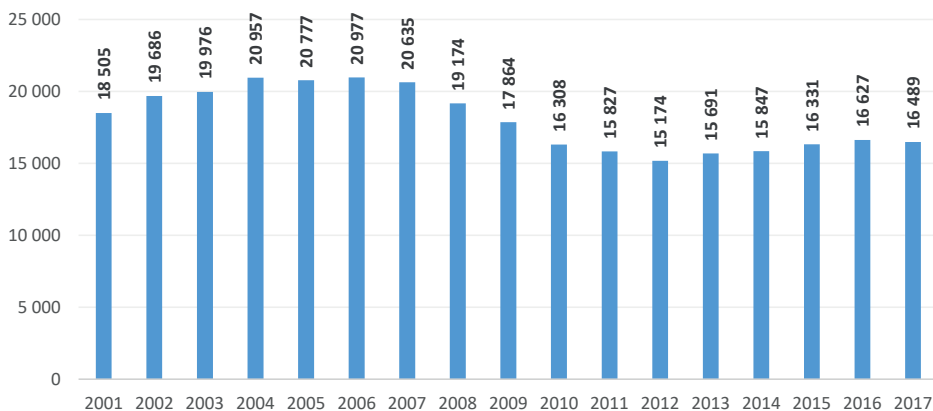
¹ A 2017. évben 16 489 darab.

² A 2017. évben 574 darab.

2. Közlekedési balesetek a számok tükrében

A közlekedési balesetek számáról megbízható adattal nem rendelkezünk. Statisztikai adatgyűjtés csupán a személyi sérüléssel járó közlekedési balesetekhez kapcsolódik. Azon anyagi káros balesetekről, amelyeknél rendőri intézkedés történt, lehetséges adatokat gyűjteni, a csupán biztosítótársaságokhoz eljutott baleseti adatokat a társaságok nem szolgáltatják ki, a baleset részesei által egymás között „lerendezett” ügyek tekintetében pedig semmiféle információval nem rendelkezünk. A szerző becslése szerint a közlekedési balesetek száma legalább ötször nagyobb a személyi sérüléssel járó balesetek számánál.

A személyi sérüléssel járó balesetek számának vizsgálata azonban alkalmas arra, hogy megalapozott következtetéseket vonhassunk le a megelőzési munka vonatkozásában. Már korábban utaltunk rá, hogy évente milyen nagyságrendben történnek személyi sérüléssel járó balesetek, illetve nagyságrendileg hány ember veszíti életét közúti közlekedési baleset következtében. Célszerű a részletes adatokat is megismerni:

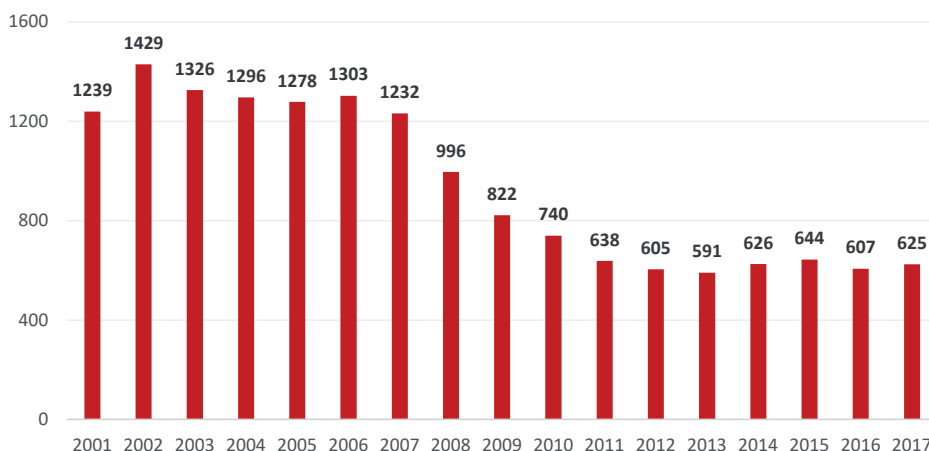

1. ábra

A személyi sérüléssel járó közúti közlekedési balesetek száma

Forrás: a szerző szerkesztése

Az adatok részletes elemzése meghaladja e tankönyv kereteit. Ehelyett csak két dologra hívjuk fel a figyelmet. Egyfelől látványos a 2008. évi jogalkotói beavatkozás okozta javulás, ami a közlekedésben bevezetett úgynevezett objektív felelősség elvének köszönhető, amelynek következtében a közlekedés biztonságára legnagyobb veszélyt jelentő szabályszegések esetében a járművezetők nem tudtak többé „kibújni” a felelősségre vonás alól. Másfelől 2013. évben jelentősen csökkent a rendőrség ellenőrzési aktivitása, elsősorban a technikai eszközökre visszavezethető ok miatt, ami viszont emelkedést eredményezett.

2. ábra

A közúti közlekedési baleset következtében életüket veszített személyek száma

Forrás: a szerző szerkesztése

3. Baleseti okkutatás

A 20. század legelején, az ipari termelés ugrásszerű növekedésével a munkahelyi balesetek számának jelentős emelkedése volt tapasztalható. Megfigyelhető volt azonban, hogy ugyanazt a munkát végző személyek rendkívül eltérő valószínűséggel keveredtek baleseti helyzetbe: voltak, akik sohasem hibáztak, és voltak, akik szinte rendszeresen balesetet szenvedtek. A balesetek előfordulásának vizsgálatakor az is nyilvánvalóvá vált, hogy az egyes munkahelyek, az egyes munkafolyamatok ellátók között is nagy eltérés van: vannak olyan tevékenységek, munkafolyamatok, munkahelyek, amelynél senki nem hibázott, illetve vannak olyanok, ahol a hibázás szinte törvényszerű volt. E megfigyelések arra világítottak rá, hogy az emberek egy jelentős része valamilyen oknál fogva nem tud megfelelni a munkáltató által támasztott követelményeknek, azaz nem vált be. Figyelemmel a munkáltatókra háruló jelentős kártérítési kötelezettségek bíróságok általi megítélésére, még az 1910-es évek végén megindultak azok a kutatások, amelyek megkísérelték, hogy

- egyrészt a valamely munkakörbe alkalmatlan személyeket eleve *kiszűrjék*;
- másrészt az alkalmasságukat lehetőleg minél nagyobb elővigyázatosságra *ösztönözzék*;
- harmadrészt a munkahelyeket is olyan védőeszközökkel *szereljék fel*, amelyek hatékonyan képesek az emberi figyelmetlenséget a minimálisra csökkenteni. (GREENWOOD et al. 1919; NEWBOLD 1926; VITELES 1932)

E tevékenység folyik tulajdonképpen ma is, keresve a hatékony prevenciós eszközöket a balesetek megelőzésére. A közlekedésben a kutatások az Amerikai Egyesült Államok tekintetében a motorizáció 1930-as évek eleji tömegessé válásával kaptak teret, Európában

azonban ezt a folyamatot csak az 1950-es évek második felétől egyre gyakoribbá váló közúti szerencsétlenségek nyomában járó emberáldozatok, egyéni és családi tragédiák indították be. (IRK 2006)

Az elmúlt csaknem egy évszázad alatt számos teória született a balesetek okairól. Alapvetően a pszichológia kutatta a balesetek okait, és számos, az alkalmasság és a beválás egzakt mérésére alkalmasnak vélt módszert dolgozott ki. Ezek a technikák az évtizedek során sokat fejlődtek, finomodtak, s mind a mai napig számos ország pályaalkalmassági vizsgálatában döntő szerepet játszanak. Ezzel párhuzamosan fejlődött az ergonómia tudománya, amely a járművezetők számára olyan „munkahelyet” kívánt teremteni, ahol a hibázás valószínűsége kisebb.

Az ismeretek gyarapodásával és a statisztikai adatfeldolgozás tökéletesedésével sor került a *baleseti okok* rendszerezésére. Az alapvető kiindulás az volt, hogy a közlekedési rendszer hármass (ember-jármű-környezet) felépítése szerint csoportosítsák a baleseteket előidéző okokat.

Így alakult ki a mai napig elfogadott felosztás:

- *a közlekedő ember hibája* mint baleseti ok: ezek alkotják a balesetek túlnyomó többségét. A statisztikai adatok alapján ez az arány 98–99%;
- *a közlekedésben részt vevő jármű hibája* mint baleseti ok: vizsgálandó a műszaki hiba jellege, előreláthatósága, illetve a gyártástechnológia megfelelősége. Mindemellett a karbantartási kötelezettség, illetve az ellenőrzési kötelezettség elmulasztása is előfordulhat mint másodlagos ok;
- *a közlekedés környezetében lévő hiba* mint baleseti ok: általában az útpálya hibájából bekövetkező balesetek esetében is fel kell tárnunk, hogy miért alakult ki az a hiba, továbbá azt is, hogy milyen szerv vagy mely személy nem teljesítette kötelezettségét, vagy mulasztotta el a számára előírt magatartást. Ugyanakkor azt is vizsgálni kell, hogy a járművezető a pálya hibáját miért nem észlelte, elvárható lett volna-e tőle, hogy azt észlelje; történt-e részéről olyan szabályszegő magatartás, amely a pálya hibájának észlelését gátolta.

A megelőzés alapfeladatát szem előtt tartva az emberi hibák hátterét is fel kell tárnunk. Nyilvánvalóan hibás, szabályszegő magatartást jelent, ha a járművezető a fényjelző készülék tilos jelzése ellenére nem áll meg a kereszteződésben. Helytelen volna ugyanakkor eleve azt feltételezni, hogy a járművezető hibás magatartásával nem lehet mit kezdeni: bár ismerte, mégis megszegte a szabályt, és vétett a hozzá tartozó kötelező magatartásforma ellen is. Az emberi hibáknak is van magyarázatuk, még ha ennek felismerése olykor nem egyszerű feladat. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a normaszegés okának megismerése a jogi értelemben vett felelősség kérdését feltétlenül megváltoztatná (azonban a büntetés mértékét esetleg jelentősen befolyásolhatja), csak azt, hogy a hibás magatartás okának felderítése a baleset-megelőzés alappilléret jelenti. (MAJOR 2016)

Az emberi hibák tekintetében tehát meg kell állapítani a hibás magatartást előidéző vagy magyarázó körülményeket is, amelyek körébe sorolhatók tipikusan a fáradtság, a felindultság, a helyismeret hiánya vagy akár a forgalmi rend nehéz felismerhetősége.

Más csoportosításban beszélhetünk szubjektív és objektív okokról.

Objektívnek nevezzük azon emberi hibát előidéző körülményeket, amelyek alapvetően az embertől független körülményként a közlekedésre általában jelentenek veszélyt.

Ilyen objektív ok a látási viszonyok korlátozottsága, például a köd vagy az útfelület tapadási viszonyainak megváltozása, például a csúszós úttest.

Szubjektív ok pedig ebben a felosztásban maga a hibás magatartás és természetesen a hibás magatartást előidéző vagy magyarázó körülmény is, amelyek *közvetlenül* jelentenek veszélyt a közlekedés biztonságára.

4. Baleseti góckutatás

A baleseti okkutatás kiindulópontja az a felismerés volt, hogy az ember képtelen folyamatosan teljes figyelemmel végezni tevékenységét, és szükségszerűen hibázik, ám az egyes személyek rendkívül eltérő valószínűséggel keveredtek baleseti helyzetbe: voltak, akik sohasem hibáztak, és voltak, akik rendszeresen balesetet szenvedtek.

A közlekedési balesethez vezető okok vizsgálata során megfigyelhető volt az is, hogy a balesetek a közlekedési hálózatot tekintve nem egyenletes eloszlással következnek be, és nem is csak a forgalomnagysághoz igazodó valószínűséggel. Vannak a közlekedési hálózatnak olyan pontjai (például rövid útszakaszok, csomópontok), ahol a balesetek jóval nagyobb számban fordulnak elő, mint a hálózat más, hasonló paraméterekkel rendelkező pontjain. Ezeket a pontokat nevezzük baleseti gócpontoknak. Ez azt az alapkérdést veti fel, hogy a szükségszerűen hibázó emberek közül miért olyan sokan pont abban a kereszteződésben követik el a hibát, miért nem máshol. A válasz gyakran a másodlagosnak tekinthető okban található, mint a forgalmi rend nehéz felismerhetősége vagy az út kiépítésével összhangban nem lévő megengedett sebesség előírása.

A balesetek okai és helyszínei összefüggéseinek feltárását követheti a balesetek megelőzése érdekében történő *beavatkozás*. A beavatkozásnak – az okok függvényében – érintenie kell akár a közlekedő embert, akár a közlekedésben részt vevő járművet, akár a közlekedés környezetét, esetleg a felsoroltak közül egynél többet vagy valamennyit.

5. A szituációs bűnmegelőzés a közlekedésben

A 20. század második feléig a bűnmegelőzést kizárólag rendészeti eszközökkel végrehajtható tevékenységként kezelték. A meggyőződés az volt, hogy a megfelelő jogi szabályozás és a szabályok végrehajtásának kikényszerítése, valamint a súlyos szankció kilátásba helyezése, illetve az elkövetők súlyos megbüntetése a bűncselekmények visszaszorulásához vezet. (WEICHT 2002)

A rendészeti eszközök „tehetetlensége” a kutatók figyelmét a kriminológia egyéb eszköztára felé irányította. Előtérbe kerültek a *bűnmegelőzés jogon kívüli eszközei*, elsősorban a szituációs megelőzési módszerek.

A baleseti okkutatás és a baleseti góckutatás eredményeinek értékelése után meghatározhatók azon beavatkozási területek, amelyek alkalmasak arra, hogy a járművezetőt akár tudati szinten, akár tudat alatti szinten visszatartsák a balesethez vezető szabályszegésektől. A járművezetőt olyan járművel, olyan környezetbe, úgy kell „kiengedni”, hogy a hibázás lehetősége a lehető legkisebb legyen.

6. A baleset-megelőzés rendszere: „E”

A közlekedésbiztonsági beavatkozások tehát alapvetően három területet ölelnek fel:

- a mérnöki tevékenységet, amely alatt sokszor csak a forgalomszervezést értik, pedig idetartozik a járműtechnika és más a közlekedésbiztonságot szolgáló technikai be rendezés üzemeltetése is,
- a forgalom-ellenőrzést, amely a szabálykövető magatartás kikényszerítésének alapvető eszköze,
- az oktatást, amely nemcsak a tényleges oktatást, hanem a biztonságos közlekedésre nevelést is magában foglalja.

A beavatkozási területek angol elnevezése után a „3E” elnevezéssel (*engineering* – mérnöki tevékenység, *enforcement* – ellenőrzés, *education* – oktatás, nevelés) illetett szisztéma nem csupán a feltárt közlekedésbiztonsági problémák kezelésére alkalmas, hanem a megtörtént beavatkozások elemzésére is. (HILSE et al. 1995)

6.1. Első pillér – Engineering

A baleseti gócpontok megszüntetésének alapvető módja a balesethez vezető emberi hibák hátterének felfedezése. A háttér gyakran forgalomtechnikai hiányosságot takar. A mérnöki munka itt nem más, mint a balesetveszélyes helyszínek, a kritikus baleseti helyek felszámolása, megszüntetése.

Mivel a közlekedők többsége igyekszik elkerülni a kockázatos helyzeteket, lehetőséget kell teremteni számukra a veszélyes helyek felismerésére. Nagyon gyakran viszonylag csekély beruházásokat igénylő forgalomszervezési változtatásokkal, akár egyetlen útburkolati jel elhelyezésével vagy egy jelzőlámpaprogram megváltoztatásával lehetőség nyílik súlyos baleseti gócok felszámolására. Végso soron tehát a baleset-megelőzés leghatékonyabb területe a mérnöki beavatkozás, ezen belül is a sikeres forgalomszervezés.

Ugyanakkor a mérnöki tevékenység magában foglalja a járműtechnikát is, amely a járművek technológiai fejlesztését jelenti, hiszen a jármű megfelelő kialakítása is képes lehet a hibázó ember magatartásának korrigálására, illetve a hiba következményeinek csökkentésére.

6.2. Második pillér – Education

A balesetek elkerülésének legkézenfekvőbb módja a közlekedésben részt vevőket rávenni a szabálykövető, felelősségteljes magatartás tanúsítására. Meg kell értenie valamennyi közlekedési résztvevőnek, hogy a szabályszegésekkel maguk és mások életét, testi épségét és vagyonát súlyos veszélynek teszik ki.

Az oktatás-nevelés többlépcsős folyamat. Idetartozik a járművezetők képzése, amely során a szabályismeret mellett a szabályok alkalmazásának készségét is el kell sajátítani, illetve a veszélyhelyzetek felismerésére kell hangsúlyt fektetni. A járművezető-képzést

megelőzik a gyermekek biztonságos közlekedésre nevelését megalapozó óvodai és iskolai oktatási programok.

A járművezető-képzést követi viszont egyes, közszolgálatinak nevezhető járművezetők fokozott tudati befolyásolása. Elengedhetetlen, hogy e járművezetők (rendőrök, közösségi közlekedés járműveinek vezetői, politikusok, közismert médiaszemélyiségek) példamutató jelleggel vegyenek részt a közlekedésben.

A baleset-megelőzési rendszer e pilléréhez tartozik a tömegkommunikációs tevékenység (PR) is, hiszen ez által is egyfajta nevelő hatás érhető el.

6.3. Harmadik pillér – Enforcement

A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény 44. § (1) bekezdése értelmében:

„A közúti közlekedés ellenőrzésének ki kell terjednie

- a) a közúti közlekedés rendjére,
- b) a közúti forgalom szabályozására,
- c) a közúti közlekedési szolgáltatások és a közúti járművek üzemeltetésének szabályszerűségére, illetve a jármű üzemeltetésére vonatkozó előírások megtartására, ideértve az adott tevékenységhez előírt okmányok, engedélyek, jelzések, felszerelések ellenőrzését is,
- d) a járművek műszaki állapotára, közlekedésbiztonsági és környezetvédelmi megfelelésére,
- e) a járművek összeépítésére és átalakítására vonatkozó előírások megtartására, valamint a külön jogszabályban meghatározott alkatrészek minősége tanúsításának meglétére,
- f) a járműfenntartó tevékenység folytatása feltételeinek megtartására,
- g) a közutak állapotára, tisztaságára, nem közlekedési célú igénybevételére,
- h) a közút kezelőjének hozzájárulásához vagy a közlekedési hatóság engedélyéhez kötött járművek közlekedésére.”

A közúti közlekedés rendjének ellenőrzése alapvetően a *rendőrség* feladata. Ugyanakkor a rendőrség más hatóság mellett jogosult a közúti forgalom szabályozását, a járművek műszaki állapotát, a járművek összeépítésére vonatkozó szabályok megtartását és a külön engedélyhez kötött járművek közlekedését is ellenőrizni.

A rendőrség hatáskörébe tartozó ellenőrzési feladatok a közlekedésbiztonsággal függenek össze. *A rendőrségre kötelezően rótt forgalom-ellenőrzési feladat tehát nem öncélú, hanem a prevenciót kell szolgálnia.* Ezért minden egyes észlelt szabályszegés esetén az intézkedés során a nevelési jellegnek kell dominálnia.

Helytelen tehát az a gyakorlat, miszerint a hatósági ellenőrzés célja az, hogy egy-egy idő alatt minél több szabályszegőt vonjanak felelősségre. Mindenkor figyelemmel kell lenni a szabályszegés jellegére. Az ellenőrzést – a fenti mennyiségi szemlélettel ellentétben – akkor tekintjük hatékonynak, ha az ellenőrzés céljaként megjelölt szabályszegések feltárása és a balesetek száma között összefüggés van, azaz az ellenőrzött szabályszegésekre visszavezethető balesetek száma csökken.

6.4. „E” a gyakorlatban

A fent ismertetett elveket miként is lehet a gyakorlatban alkalmazni? A bemutatott jogeset tekintetében a *forgalom-ellenőrzésre* háruló feladat egyértelmű: A járművezetőkben tudatosítani kell, hogy bárhol és bármikor ellenőrzés alá vonhatók, így a szabályszegésre való hajlandóság nyilvánvalóan csökken. Mint láttuk, a baleset oka a sebességtúllépés volt, így a sebesség-ellenőrzésre kell koncentrálni, az ilyen jellegű balesetek megelőzése érdekében. A sebesség-ellenőrzés a forgalom-ellenőrzés kulcskérdése. (MAJOR 2015)

A *mérnöki tevékenység* tekintetében kiemelhetjük, hogy az adott helyszínen úgynevezett telezőldes irányítás volt érvényben, amely esetben a balra kanyarodáshoz a szemből érkezők nem kapnak tilos jelzést, áthaladási elsőbbségük van, és a balra kanyarodás csak az elsőbbséggel rendelkezők elhaladása után kezdhető meg. A forgalomszervezés során törekedni kell arra, hogy azon forgalomtechnikai megoldásokat, amelyek önmagukban veszélyesek, kerüljük, így a telezőldes irányítás helyett a csomópont átalakítása lehet indokolt.

Az *oktatási* vonalat tekintve pedig ki kell emelni, hogy nem csupán a járművezetőképzés során szükséges a majdani közlekedőket megtanítani a felelősségteljes magatartásra, hanem ennek kialakítását már jóval korábban, az általános iskolai tanulmányokkal párhuzamosan érdemes megkezdeni. (ARANYOS–MAJOR 2005)

Felhasznált irodalom

- ARANYOS Judit – MAJOR Róbert (2005): Kezelő jellegű intézkedések megalkotása a közlekedési bűncselekmények körében. *Belügyi Szemle*, 53. évf. 4. sz. 32–52.
- GREENWOOD, Major – WOODS, Hilda M. (1919): *A report on the incidence of industrial accidents upon individuals with special reference to multiple accidents*. Industrial Fatigue Research Board, Report 4., London.
- HILSE, Hans-Günter – SCHNEIDER, Walter (1995): *Verkehrssicherheit. Handbuch für Entwicklung von Konzepten*. Stuttgart, Boorberg Verlag.
- IRK Ferenc (2006): *Közlekedéskriminológia*. Főiskolai jegyzet. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola.
- KLOBUSITZKY György – IRK Ferenc (2006): *Bevezetés a közlekedési ismeretekbe*. Főiskolai jegyzet. Budapest, Rendőrtiszti Főiskola.
- MAJOR Róbert – MÉSZÁROS Gábor (2015): *Forgalom-ellenőrzés*. Egyetemi jegyzet. Budapest, NKE Szolgáltató Kft.
- MAJOR Róbert (2016): *Közlekedésrendészet*. Egyetemi tankönyv. Budapest, NKE.
- NEWBOLD, Ethel M. (1926): *A contribution to the study of the human factor in the causation of accidents*. London, Report Industrial Health Research Board. No. 34.
- VITELES, Morris S. (1932): *Industrial psychology*. New York, W. W. Morton.
- WEICHT, Christian (2002): Kriminalprävention aus Sicht der Polizei – eine Aufgabe auch für Architekten und Stadtplaner? *Die Kriminalprävention*, Jg 6, Heft 1. 4–11.

A rendőrbűnözés

Végh Viktória

Bevezető gondolatok

A rendőrség hivatásos állományú tagjainak jelentős része – beosztásra, korra, nemre, szolgálati helyre tekintet nélkül – jogszerűen, szakszerűen és etikusan látja el feladatait. Ráadásul a rendőrség hivatásos állományú tagja – a speciális alannal bíró bűncselekményeket kivéve – megvalósíthat mindenféle bűncselekményt a cserbenhagyástól az állatkínzásig.

Mégis helytálló a fenti cím, amely egy létező jelenséget takar. Idetartoznak a rendőr által működésével kapcsolatosan elkövetett bűncselekmények, amelyeket a Btk. a hivatali bűncselekmények, valamint a korrupciós bűncselekmények között rendel büntetni. Emellett pedig említést kell tenni „hétköznapi” bűncselekményekről is, mint például egyes közlekedési deliktumok vagy a kábítószerrel visszaélés. Bár a Btk. a jogi tárgy szempontjából egymástól távol kezeli ezeket a cselekményeket, egyvalami összeköti azokat: az elkövető rendőr visszaél a hatalmával, amivel aláássa az állampolgárok rendőrségbe vetett bizalmát, és hosszú távon a közfeladat megfelelő ellátását is veszélyezteti.

E fejezetben a rendőrbűnözést mint a korrupció egy megnyilvánulási formáját vizsgáljuk.

Az a tény, hogy a korrupció bizonyos megjelenési formái – például a bírák vesztegetése – a legkorábbi időktől kezdve büntetendők voltak, azt mutatja, hogy elfogadott, netán követendő e magatartás sosem volt, csendes szívósságával mégis végigvonult a legkülönbözőbb társadalmakon.

1. Definíciós kérdések

A korrupció időről időre és helyről helyre változó, de egyvalami állandó benne: a hatalommal való visszaélés. *A rendőri korrupció tehát a rendőr rábízott közhatalommal való visszaélése magán- (egyéni vagy csoport) előny érdekében.*

Ennek a Btk.-fejezeteken átívelő definíciónak a használata hozzásegít minket a kriminológiai cél eléréséhez, hogy ne a törvényi tényállásokkal, hanem a „dolog lényegével” és annak megnyilvánulásaival foglalkozhassunk.¹

Kránitz Mariann már 2000-ben felhívta a figyelmet a definíciós sokszínűsége, és egyúttal össze is gyűjtötte azokat a fogalmi kulcselemeket, amelyek – sokszínűség ide vagy oda – a legtöbb definícióban megtalálhatók. Eszerint a korrupció káros, nehezen fel-

---

¹ A korrupcióról általában lásd Kóhalmi László *Fehérgalléros bűnözés. Gazdasági bűnözés. Korrupciós bűnözés* című fejezetét.

deríthető hatalommal visszaélés, amelyet valamilyen – döntően, de nem okvetlenül anyagi természetű – haszonszerzés motivál, és épp ezért mindig célzatos cselekmény. Ezen felül a korrupcióban mindig „kettőn áll a vásár”. Különös veszélyességét pedig az adja, hogy társadalmi szinten nemcsak az egyes esetek adódnak össze, hanem sajátos törvényszerűségekkel rendelkező, fejlődő – pusztító – társadalmi jelenséggé válnak. (KRÁNITZ 2000)

A rendőrbűnözés kérdéskörének tárgyalását megelőzően foglalkozni kell a korrupció-fogalom egyik kulcselemével, a közhatalommal. A *közhatalom* birtokló, a gyakorlására feljogosított személyek és intézmények szervezik a társadalom működését, és azon belül különböző funkciókat látnak el. Szabályokat alkotnak, elrendezik az életviszonyokat, összegyűjtik és újra elosztják a működéshez szükséges javakat, fenntartják a törvényes rendet és biztonságot, és ezért „cserében” a jogi és együttélési normák betartását várják a társadalom tagjaitól. Teszik mindezt demokratikus társadalmakban az állampolgárok által ellenőrizhető formában, a közérdeket szolgálva. Ha tehát egy rendőr elfogadja az ötezer forintot azért, hogy félrenézzen, és ezáltal a ráruházott közhatalommal visszaél, azzal a társadalom „üzemszerű” működésébe csúszik homokszem. Egyszerre mindig csak egy kicsi, viszont ezek egymásra épülnek, és végül nemcsak a rendőrbé vetett bizalmat rombolják, hanem az együttélési szabályok betartási hajlandóságát is aláássák.

2. A korrupció okai

Felmerülhet a kérdés: miért válik valaki korrupttá? Másként: miért nem válik mindenki korrupttá? Miért él vissza a rábízott hatalommal az egyik, és miért nem teszi ugyanezt a másik?

Vizsgáljuk meg a korrupció kialakulásának okait egyéni és közösségi szinten!

A korrupcióval foglalkozó irodalom a kiváltó okok elemzésére több modellt dolgozott ki. Az alábbiakban a visszaélési háromszögön és annak kiterjesztésén keresztül mutatjuk be a jelenség okait. Ennek indoka – a terjedelmi korlátokon túl – az, hogy e modell a rendőri közösségek működésére jól alkalmazható, átlátható magyarázatot nyújt egyéni és közösségi szinten egyaránt, másrészt épít a többi modell megállapításaira, elemeire. Az okok illusztrálására egy-egy *idézet* szolgál egy korábbi kutatásból, amelyben rendőrök mondták el a korrupciós visszaélésekkel kapcsolatos véleményüket, tapasztalataikat.

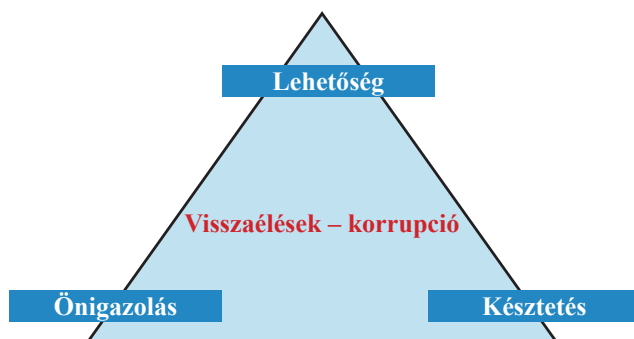
Az egyéni szint megértéséhez érdemes a Cressey által kidolgozott (1973) csalási vagy más néven visszaélési háromszöget tanulmányoznunk (1. ábra)

A háromszög csúcsein a visszaélések kialakulásának három legfontosabb tényezője áll.

1. *Lehetőség*: a gyakorlatban olyan, kis kockázat – nagy haszon típusú helyzetek, amikor a lelepleződés esélye csekély, vagyis az elkövetés lehetősége „szinte adja magát”. *„Meglátom, hogy külföldi a gépkocsi, és már ki is szúrom. Nem ismerik a magyart, gyakorlatilag azt csinálhatsz velük, amit akarsz. Én szinte csak ebben utazom.”*
2. *Késztetés*: a legtöbb ember megfelelő motívum, ok nélkül nem követ el bűncselekményt. Ez a külső szemlélő számára nem okvetlenül racionális, érthető ok, mindenesetre az elkövető számára elég erős ahhoz, hogy cselekményét elkövesse. Lehetnek pénzügyi problémák, adósságok, relatív szegénység vagy egyszerűen kapzsiság, illetve a szervezet értékeivel való szembehelyezkedés. *„Van, hogy mindenképpen kell pénz. Ilyenkor úgy kell hozzáállnunk, hogy meg is legyen.”*

3. *Önigazolás*: az első, általában csekélyebb fokú normasértés elkövetése után az egyén mintegy felmenti saját magát, az önigazolás, racionalizáció révén semlegesíti cselekedetét. Tulajdonképpen semmi „törvénytelen” nem tett, csak kihasználta egy adódó lehetőséget, „kreatívan értelmezett” egy jogszabályt, utasítást stb. E hozzáállás veszélye abban rejlik, hogy lépésről lépésre csökkenti az egyén morális ingerküszöbét, vagyis egyre súlyosabb normasértések is „beleférnek”. Végül mély szakadék képződik saját viselkedése és az őt körülvevő közösség kinyilvánított értékei között, és az egyén az antiszociális értékeket tekinti mérvadónak.

Az egyéni szintű okokat az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra

A korrupció okai egyéni szinten

Forrás: CRESSEY 1973

Lépünk most egy szinttel feljebb, és vizsgáljuk meg a korrupció kialakulásának okait közösségi-társadalmi szinten! Itt újabb három fő faktort találunk.

1. *Az intézményrendszer tökéletlensége*: ebbe a körbe több tényező sorolható, amelyek egyenként vagy összeadódva az – arra hajlamos – egyén szintjén lehetőséggé válnak a visszaélés elkövetésére. Idetartoznak a joghézagok vagy éppen átláthatatlan, gyakran változó szabályok mellett a szervezési, működési nehézségek. A munkakör jellege, a munkavégzés helyszíne, ideje, az ellenőrzések hiánya vagy formális volta, a munkatársak túlzott leterheltsége mind hozzájárul az intézményrendszer tökéletlenségéhez.
2. *Emberi esendőség*: ahogy nincs tökéletes szabály, úgy nincs tökéletesen morális egyén sem. Adott helyzetben az egyén integritása az, ami visszatartó erő lehet a visszaélések elkövetésével szemben. Emellett a korrupcióval összefüggésben különösen igaz, hogy senki sem magányos sziget. Tehát egy alacsony morális szintű közösségben, ahol a kinyilvánított szabályok és értékek helyett a rejtett, korrump normák irányítják a működést, az egyén könnyebben belesodródik egy korrupciós helyzetbe. Különösen akkor, ha látja, hogy ellenállása retorziót (kiközösítést, fenyegetést vagy tényleges megtorlást) vált ki. „Akit ki akarnak közösíteni, azt megpróbálják befeketíteni, elhíttetni a parancsnokkal, hogy nem lehet vele együtt dolgozni. Ha valaki veszélyt jelent rájuk, azt pillanatok alatt kiközösítik.”

3. *Rossz társadalmi beidegződés*: a közmeggyőződés évezredek óta elítéli a korrupciót, ugyanakkor viszont megváltoztathatatlanak, velünk élő rossznak tekintik. Számtalanszor halljuk: korrupció volt, van és lesz, ilyen világban élünk. A „becsületes munkával nem lehet előrejutni”, „szemesnek áll a világ” és hasonló fordulatok ennek a hétköznapi kifejeződései. Nehezíti a leküzdését az olyan történelmi-társadalmi hagyaték is, ahol a hatalom általában valamilyen külső, elnyomó és nem a közösség által a közösségért létező jelenség volt hosszú időn keresztül. Ilyen keretek között a kinyilvánított normákkal való szembehelyezkedés, ha nem is dicséretesnek, de megbocsátható „kuruckodásnak” minősülhet. „*A rendőr korrupciója a társadalom korrupciójának egy szelete. Láthatjuk benne magunkat, mint egy tükörben.*”

Az érem másik oldala, az integritás

Míg a korrupció az etikátlan magatartásban, szabálytalanságok és bűncselekmények elkövetésében megtestesülő egyéni és szervezeti „romlás”, addig az integritás a jogszerűsége, szakszerűsége és az értékelvű viselkedésen nyugvó működést jelenti egyéni és közösségi/szervezeti szinten egyaránt. Egyéni szinten azt jelenti, hogy az egyén kialakult értékrendje illeszkedik az általános, illetve hivatásetikai normákhoz, és az egyén képes arra, hogy nehéz helyzetben is eszerint viselkedjen, cselekedjen. Éppen ezért mondhatjuk, hogy „szorult helyzetben” az egyéni integritás az, ami az egyént képes megvédeni a csoportnyomással szemben. A szervezet szintjén pedig azt jelenti az integritás, hogy a szervezet a létrehozó jogszabályban érvényesített közérdek érvényesítése érdekében működik. Az erős integritással rendelkező szervezet képes arra, hogy megakadályozza a visszaélések kialakulását, illetve azokat gyorsan feltárja és hatékonyan szankcionálja, miközben az integránsan viselkedő munkatársakat igyekszik megtartani a szervezetben.

3. Megjelenési formák

A korrupatív visszaélések számos szempont szerint csoportosíthatók. Közismert kategóriák: a hatalom jellege (közhatalom-gazdasági hatalom), a döntés tárgya (gazdasági-közhatalmi), az előny természete (anyagi-egyéb), az előny és a hatalom kapcsolata (tipikus esete a befolyás vásárlása), valamint a résztvevők szerepe (aktív-passzív). Megemlíthető még *Hankiss Elemér* kategorizálása, aki szerint elsősorban a hivatalnoki, üzleti és politikai korrupció között indokolt különbséget tenni. (HANKISS 1979) Fogarasi – rendőrök körében végzett kutatása eredményeként – elsősorban az anyagi, illetve nem anyagi haszonszerzéssel járó korrupatív rendőri visszaélések között tesz különbséget. (FOGARASI 2013)

Az alábbiakban a gyakorlatban előforduló, a rendőri munkára jellemző, nem csak a hivatali vesztegetés tényállását megvalósító formák szerinti csoportosítás olvasható, néhány példával is illusztrálva. Kiemelendő, hogy e megvalósulási formák között a gyakorlatban előfordulnak átfedések.

3.1. Egyszeri jellegű – rendszeres jellegű

Egyszeri jellegű visszaéléssel állunk szemben, ha a hatalommal való visszaélést olyan magánelőnyhöz jutás indukálja, amely jellegéből adódóan nem adhat alapot rendszeres elkövetésre. Példa: a rendőr lekéri egy a munkahelye előtt parkoló gépkocsi rendszáma alapján az üzemben tartó adatait, mivel az autóból egy feltűnően csinos nő szállt ki, akivel szeretne megismerkedni. Első látásra megbocsáthatónak tűnhet az elkövetés motívuma, az a tény azonban, hogy a visszaélés megtörtént, a fentebb részletezett önigazolás fényében már jobban rávilágít e cselekményben rejlő veszélyekre.

Rendszeres jellegű elkövetésről beszélünk, ha az elkövető(k) rendszeres haszon-szerzésre törekedve, közös módszereket kialakítva, szolgálatuk kereteit a visszaélések elkövetésének megkönnyítéséhez igazítva, hosszabb-rövidebb időn keresztül követik el cselekményeiket. Itt már jelentősebb az anyagi haszon mértéke, de egyúttal a lebukás veszélye is, éppen ezért nagyobb fokú „konspirációra” van szükség, ugyanakkor a készítés is egyre erősebb, hiszen rövid idő alatt többnapos vagy heti fizetésnek megfelelő összeg is megkereshető.

Példaként a zsebre bírságolás, a határátlépések kapcsán előforduló vesztegetések számtalan esete felhozható, amelyben az elkövetők, ideértve az állampolgárt is (!), rávezető kérdésekkel operálnak, külön „koreográfiát” kialakítva a vesztegetési összeg átadására-átvételére.

3.2. Egyelemű (alkalmi) és többelemű (strukturált) visszaélés

Egyelemű visszaélés esetén a korrupció a résztvevők azonnali döntésének eredménye, semmilyen szándékos előkészítés és minimális tervezés (jellemzően az elkövető rendőrök előzetes megegyezése az esetleg kínálókozó lehetőség kihasználásában) előzi meg. Erre is tipikus példa a rendőri intézkedések során megvalósuló vesztegetés.

A többelemű visszaélések megvalósulása egy hosszabb, általában háromfázisú folyamat eredménye. Első eleme a megkönyezkedés, amikor a (szervezetten belül vagy azon kívül működő) elkövetők igyekeznek a rendőr bizalmába férkőzni, gyenge pontjait kifürkészni. Ezt követi a lekenyerezés fázisa, amikor kisebb-nagyobb szívességekkel függésbe vonják a rendőrt, majd a harmadikban, a lecsapolás fázisában egyre komolyabb visszaélésekre veszik rá. Ennek egy válfaja, amikor a korábban fennálló ismeretségre, ismerősre hivatkozva kérnek a rendőrtől először csak apróbb szívességeket, majd egyre komolyabb visszaélésekre bírják őt rá.

3.3. Szervezett bűnözéshez köthető – szervezett bűnözéshez nem köthető visszaélés

A szervezett bűnözéshez köthető rendőri visszaélések a legnehezebben felderíthető és egyben legsúlyosabb visszaélési formát testesítik meg. Ezekben az esetekben a szervezett bűnözői kör célja, hogy bűnelkövetői tevékenységét kivonja a rendőrség látóköréből, és ezáltal zavartalan üzletmenetet biztosítson a maga számára. Ehhez olyan pozícióban lévő

rendőr közreműködésére van szükség, aki képes a bűnelkövető számára megfelelő módon befolyásolni, akadályozni a rendőrség tevékenységét.

1. példa:

A szórakozóhelyeket üzemeltető, a szervezett alvilághoz tartozó elkövető kiterjedt kapcsolatrendszert alakított ki rendőri vezetőkkel, amelynek célja az volt, hogy egyrészt szórakozóhelyei ellenőrzés nélkül működhessenek, másrészt a konkurens vállalkozásokat a rendőrség felhasználásával ellehetetlenítsék. A rendőrök visszaéléseikért milliós nagyságrendű anyagi ellenszolgáltatást kaptak.

2. példa:

Középvezető rendőrök prostituáltak futtatóival előre közölték, mikor várható ellenőrzés abban az őket érintő városrészben, amiért pénzt kaptak.

4. Szabályozás

A korrupció elleni fellépés jogi kereteit, más területekkel azonosan, nemzetközi és nemzeti szintű szabályozás alkotja. A nemzetközi szervezetek által elfogadott és Magyarország által kihirdetett egyezmények végrehajtására külön-külön jelentéstételi mechanizmusok szolgálnak, amelyek országlátogatások, személyes egyeztetések és kérdőívek útján értékelik az egyezményt aláíró ország teljesítményét. A büntető szabályozás mellett a korrupció visszaszorítása eszközrendszerének fontos elemei a polgári jogi, adminisztratív, intézményfejlesztési jellegű dokumentumok.

A hazai antikorrupciós szabályozás gerincét a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) képezi, amelyre a bevezetésben már utaltunk. E körben eltekin-tünk a Btk. részletekbe menő ismertetésétől. Helyette álljon itt néhány olyan szabályozó, amely a rendőrök és a rendőrség visszaélésmentes, etikus működését hivatottak szolgálni.

Megemlítendőek egyrészt a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állomá-nyának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény etikai alapelvekre (14. §), va-lamint összeférhetlenségre (108–110. §) vonatkozó rendelkezései, valamint a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény II. Fejezete. Végül pedig említést érdemel a „lágý” jogi eszközök köréből a Rendőri Hivatás Etikai Kódexe,² különösen annak a tisztességről, a szol-gálaton kívüli magatartásról és a közbizalomról szóló pontjai.

5. A rendőrbűnözés elterjedtsége

A jelenség elterjedtségének megismeréséhez a konkrét esetek számát, a társadalom tag-jainak érzékelését mérő, illetve mélyelemzésen alapuló módszerek állnak rendelkezésre. A kriminálstatisztikai adatok csak a ténylegesen megvalósult esetek töredékét, a regisztrált

² Forrás: www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/testulet/altalanosan/a-rendori-hivatas-etikai-kodexe (Letöltés: 2020. 02. 25.)

bűncselekményeket mutatják meg. További probléma, hogy a büntetőjogi tényállás alapú kriminálstatisztikai mérés nem ad képet azokról az esetekről, amelyek kriminológiai szempontból korrupciónak minősülnek, ám nem tartoznak a Btk. szerinti korrupciós bűncselekmények közé. Éppen ezért, ha viszonylag reális képet szeretnénk kapni a rendőrbűnözés volumenéről, a különböző módszerek eredményeit komplexen kell vizsgálnunk.

Kifejezetten a rendőrök által elkövetett bűncselekmények számát és jellemzőit mérő kriminálstatisztikai kimutatást legutóbb 2013-ban tett közzé az ügyészség, amely a 2008–2012 közötti ötéves időszakot vizsgálta.³ Ebben az időszakban, és jelenleg is a rendőrök által elkövetett bűncselekmények száma az össz-bűncselekményszámhoz viszonyítva elenyésző, 0,1–0,3% között ingadozik. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az általában a rendőr által elkövetett bűncselekmények közül leggyakoribb katonai bűncselekményekkel közel azonos mértékben valósultak meg a korrupciós visszaélések.

Az össz-bűnelkövetői számhoz viszonyítva elenyésző mértékűnek tűnik a rendőr bűnelkövetők aránya is: a vizsgált öt évben 0,3–0,7% között ingadozott, és ez a tendencia azóta sem változott.

A regisztrált bűncselekmények és a regisztrált bűnelkövetők számát összevetve látható, hogy az utóbbi folyamatosan alatta marad az előbbinek. Ez több mindenre utalhat: sorozatelkövetés, magas látencia, bizonyítási nehézségek, más bűncselekmény miatti elítélés. Vagyis ahhoz, hogy többet megtudjunk az elkövetőkről, mélyebbre kell ásni az egyes ügyekben, mint amit a kriminálstatisztika lehetővé tesz. Ehhez nyújt segítséget az a tanulmány, amely jogerősen lezárt korrupciós ügyek bírósági aktáinak vizsgálatán, valamint szakemberekkel (rendőr, ügyész, bíró) végzett interjúkon alapul. A tanulmány, amely elsősorban a hivatali vesztegetést és befolyással üzérkedést vizsgálta, a rendőrök vonatkozásában megállapítja: elsősorban a „kisstílusú” cselekmények jutnak a hatóságok tudomására, amelyeken belül legelterjedtebbek az intézkedő rendőr által elkövetett passzív vesztegetések, ismerős vonatkozásában az intézkedés jogszerűtlen mellőzése, valamint a jogszerűtlen adatlekérések különböző nyilvántartásokból. (*Küzdelem a rendőri korrupció ellen...* 2000)

A lakosság korrupcióval kapcsolatos érzékelését, tapasztalatait mérő felmérések szerint Magyarország a rendőri korrupció szempontjából közepesen fertőzött: egy ötfokú skálán a megkérdezettek a rendőrséget 3,2-re értékelték 2013-ban. 2016-ban pedig a rendőrségről a megkérdezettek 17%-a vélekedett úgy, hogy a rendőrök korruptak, ezáltal a rendőrséget a második legkevésbé korrupt állami szervnek tartják, ami mindenképpen jó hír. Ugyanezek a felmérések az állampolgári bejelentési hajlandóságot 2013-ban 30%, míg 2016-ban 20% körüli értéken mérték, aminek fő oka az volt, hogy a megkérdezettek nem hittek abban, hogy érdemi intézkedés történne bejelentésük nyomán. Mégis úgy tűnik, hogy a társadalom egyre kevésbé fogadja el a „korrupció volt, van, lesz” tételt: szintén 2016-ban 18–29 éves korú fiatalok körében végzett felmérés szerint a megkérdezett fiatalok a rendőrséget szintén közepesen tartották korrupcióval fertőzöttnek, viszont a bejelentési hajlandóságuk a 30 év felettieknek több mint háromszorosa, 66%.

³ Forrás: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok3737.pdf> (Letöltés: 2020. 02. 25.)

Összegzés

A fejezetben szereplő leglényegesebb információkat az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat
Tudnivalók a rendőrbűnözésről

A rendőrbűnözés	
A rendőrbűnözés jelentése	Rendőr által hivatali működése kapcsán elkövetett visszaélés → rendőri korrupció
A rendőri korrupció fogalma	A rendőr a rábízott közhatalommal magánélony érdekében visszaél.
A rendőri korrupció szintjei	Egyéni – közösségi/társadalmi
A rendőri korrupció okai egyéni szinten	Lehetőség – késztetés – öngazolás
A rendőri korrupció okai közösségi szinten	Intézményrendszer hiányosságai – esendőség – rossz beidegződés
A rendőri korrupció megjelenési formái	Eseti – rendszeres; Egyelemű – többelemű; Szervezett bűnözéshez köthető – szervezett bűnözéshez nem köthető

Forrás: a szerző szerkesztése

Felhasznált irodalom

- BÁGER Gusztáv (2012): *Korrupció: büntetés, integritás, kompetencia*. Budapest, Akadémiai.
- CRESSEY, Donald R. (1973): *Other People's Money*. Montclair, Patterson Smith.
- FOGARASI Mihály (2013): *A korrupció kriminálpszichológiája*. Forrás: http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/e/be/b0000/Fogarasi%20Mih%C3%A1ly%20A%20korrupci%C3%B3%20krimin%C3%A1lpszichol%C3%B3gi%C3%A1ja_tananyag.pdf (Letöltés: 2018. 04. 19.)
- HANKISS Elemér (1979): A korrupció. In LACKÓ Mihály szerk.: *Társadalmi csapdák*. Budapest, Magvető. 75–137.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I–II*. Budapest, Magyar Közlöny.
- KRÁNITZ Mariann szerk. (2000): *Korrupció Magyarországon I*. Budapest, TI – East-West Management Institute.
- Küzdelem a rendőri korrupció ellen – kutatási jelentés és ajánlások* (2000). Telki, Rendészeti Kutatók Egyesülete.

Rendőrségi működési formák

Berei Róbert

Bevezető gondolatok

A különféle országokban működő rendőrségi szervezetek struktúrája és jogi szabályozottsága jelentős eltéréseket mutat egymástól. A különböző rendszereket számos ismérv szerint lehet csoportosítani. (FINSZTER 2016) A rendőrségi szervezetek összehasonlító vizsgálata rávilágított a különféle országokban működő rendőrségi szervezetek sokféleségére, és hasonlóságaira is. Az utóbbi olyan hagyományos rendőrségi funkciókban mutatkozik meg, mint a jelenlét, az információszerezés, a legitim fizikai erőszak alkalmazásának monopóliuma, valamint az alapvetően represszív, szankcionáló rendészeti jogalkalmazás. A csoportosítás és a modellképzés természetes következménye volt azoknak a szintetizáló tanulmányoknak, amelyek az európai rendőrségekről adtak áttekintést. A közös ismérvek alapján két nagy modellt azonosítottak, a centralizált francia–német és a decentralizált angol formációt. (FINSZTER 1999, 232–233.) Az egyes országok rendőrségi szervezetének bemutatása nem tárgya ezen fejezetnek, de annyit meg kell jegyeznünk, hogy mind a közbiztonság védelmének intézményes megoldásait, mind pedig a jogi szabályozást illetően közeledés figyelhető meg az angol és a kontinentális rendszerek között. A 20. századra, különösen annak második felére az Egyesült Királyságban a rendőri munkát egyre inkább az írott jog (*Statute Law*) határozza meg. Ez elmozdulást jelent a többi európai ország megoldásaihoz, és egyre inkább lehetővé teszi a tartalmi és a formai összehasonlítást. (SZIKINGER 2009, 10.) A külföldi megoldások tanulmányozása nagy jelentőségű, hiszen a rendőri tevékenység összekapcsolódik más országok közbiztonság-védelmével. Ennek különösen nagy a fontossága a nemzetközi bűnözés elleni küzdelemben, de a rendőri munka más területein is egyértelműen érzékelhető, hogy kevés olyan probléma van, amelynek vizsgálata során figyelmen kívül hagyhatnánk a világban végbement változásokat, a külföldi megoldásokat. Mindez természetesen nem jelenti a rendőrségek összeolvadását vagy éppenséggel a nemzeti sajátosságok feladását. Sőt megállapítható, hogy a rendőri munka a legféltebb „belügyek” világába tartozik, minthogy a rendőrségek közvetlenül kötődnek az állami szuverenitáshoz. Ebből következik, hogy az együttműködés és a harmonizációra törekvés mellett az óvatosság és az önállóság lehetséges mértékű fenntartására irányuló szándékok is jelen vannak a témával kapcsolatos nemzetközi kommunikációban. (SZIKINGER 1998, 47.)

1. Hatékonyság az egyes rendőrségi működési modellek tükrében

Az alábbi modellekkel főként a hatékonyság szempontjából foglalkozunk, figyelemmel a hagyományos (*standard*) rendőrségi működésre, valamint a közösségi rendészet és a problémaközpontú rendészet kapcsolódásaira, illetve eltéréseire. Szintén szót ejtünk a súlyponti (*hot spots*) rendészet jellemzőiről. Terjedelmi korlátok miatt nem foglalkozhatunk a „be-tört ablakok” elméletével (WILSON–KELLING 1982), valamint a sok helyen divatos, amúgy határozottan represszív „zéró tolerancia” rendészetével, amelynek azonban bőséges szakirodalma van. (Lásd például DENNIS 1998; SÁROSI 2008; PODOLETZ 2011.)

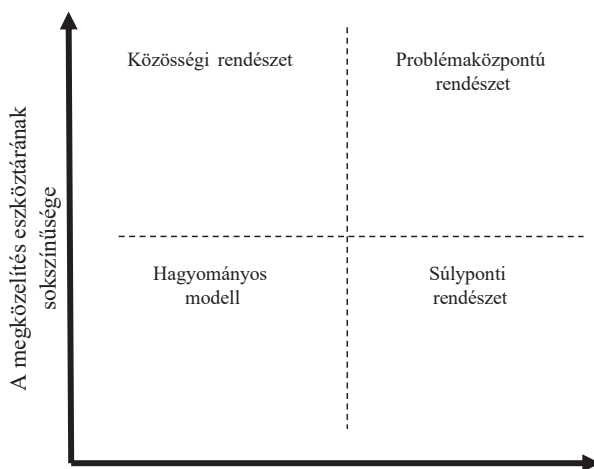
Az utóbbi években rendészet cím alatt többféle új „modelljét” láthatjuk a rendőrségi munkának, amelyek közül mindegyikről azt állították, hogy új irányt és új fazont ad a rendészetnek, miközben többé-kevésbé radikálisan szakít a hagyományos módszerekkel. *Tim Newburn és Robert Reiner* szerint többről kiderült, hogy nem több, mint „csini címke és divatos kütyü”, nem valódi fejlesztése a rendészeti stílusoknak és taktikáknak. Azonban a sok oda nem való közül is kiemelhető néhány rendészeti fejlesztés, amely megérdemli a közelebbi vizsgálatot. (NEWBURN–REINER 2012) *Weisburd és Eck* – elsősorban az amerikai fejleményekre koncentrálnak – háromra hívta fel a figyelmet: a közösségi rendészetre (*community policing*), a problémaközpontú rendészetre (*problem-oriented policing*) és a súlyponti (*hot spots*) rendészetre. (WEISBURD–ECK 2004) *Newburn és Reiner* szerint ezekhez hozzá lehet még tenni egy negyedik, brit változatot: az adatfeldolgozás által vezérelt rendészetet (*intelligence-led policing*), bár az utóbbival most nem foglalkozunk bővebben. Ami összeköti ezeket az innovációkat, az a diagnózis, hogy a rendészet eddig túl reaktív volt, és inkább proaktívnak kellene lennie. *Nick Tilley* szerint (2008) a közösségi rendészet, a problémaközpontú rendészet és az adatfeldolgozás által vezérelt rendészet kritikusak, és az a céljuk, hogy átvegyék a domináns, tűzoltó jellegű (*fire brigade*) vagy reaktív módszerek helyét. Utóbbi esetén a rendőrség mint egyfajta készenléti szolgálat, esetről esetre reagál a felmerülő kérdésekre, ott és akkor foglalkozik velük, majd visszahúzódik, és vár a következő incidensre, amely figyelmet érdemel. A „válaszadó” rendészetben nincs semmi stratégiai vonás, nincsenek hosszú távú célok. Csak az „itt és most”-tal való megküzdésre koncentrálnak. A közösségi rendészet, a problémaközpontú rendészet és az adatfeldolgozás által vezérelt rendészet mind azzal foglalkozik, hogy megreformálják a rendészetet, vagyis alternatív modelleket kínálnak. (TILLEY 2008)

A most már hagyományosnak nevezett rendészeti modell olyan kihívásokkal szembe-sült, amelyekre nem tudott hatékony választ adni, és ezzel ráirányította a rendészet iránt érdeklődő kutatók figyelmét a területre. A hagyományos rendészeti modell mostanra sem a bűncselekmények megelőzésében, sem a lakosság félelemérzetének mérséklésében nem mondható hatékonynak. Egyféle megoldást alkalmaz mindig: a bűnözés elnyomására törekszik a saját reaktív, nem specializált stratégiájával. Célját a személyi szabadság korlátozásával és a büntetés kilátásba helyezésével mint elnyomási eszközzel törekszik elérni. Nagyobb hangsúlyt fektet a rendőrség eszközeire és erőforrásaira, mint a bűncselekmények, a rendzavarás¹ megelőzésében, a lakosság félelemérzetének csökkentésében mutatott hatékonyságra. (WEISBURD–ECK 2004, 44.)

¹ A „rendzavarás” alatt a különféle közrendet sértő cselekmények értendők.

Fő eszközei a következők (WEISBURD–ECK 2004, 49.):

- rendőrség szervezetének növelése;
- véletlenszerűen meghatározott útvonalon (random) járőrözés a körzetben;
- gyors reagálás a segélyhívásokra;
- a bűnelkövetést követő nyomozás általános gyakorlata;
- intenzív jogérvényesítés és a személyi szabadság korlátozásának általános használata.

1. ábra

A megközelítés specializált jellege

Forrás: WEISBURD–ECK 2004, 45.

Az 1. ábra négy rendészeti modellt jelenít meg két tengely mentén ábrázolva. A függőleges tengely azt mutatja, hogy az adott rendészeti modell által javasolt gyakorlati eszközök mennyire változatosak.

A rendészet hagyományos modellje és a súlyponti rendészet középpontjában a jogérvényesítés és a kényszerítő eszközök használata áll, és nem is nagyon ismernek más, a rendészetten kívüli eszközt. A közösségi és a problémaközpontú rendészet viszont nagyban támaszkodik a rendőrség és a közösség kapcsolatára, a civil összefogásra, a közösség egyes csoportjaira és a civil szervezetekre. Mindemellett viszont ezek a modellek használják a hagyományos rendészet eszközeit is. A vízszintes tengely azt ábrázolja, hogy a megközelítés átfogó jellegű-e, vagy speciális. A hagyományos rendészeti modell és a közösségi rendészet átfogó jelleggel közelít a problémákhoz, és általánosított válaszokat keres.

A súlyponti és a problémaközpontú rendészet viszont egyedi helyzetekre egyedi választ képes adni, a stratégiaalkotás során különbséget tesz aszerint, hogy milyenek a helyszín földrajzi adottságai, vagy hogy milyen típusú elkövetővel van dolgunk. (SKOGAN–FRYDL 2004, 248–249.)

Az ábrán szaggatott vonallal kívántuk felhívni rá a figyelmet, hogy a gyakorlatban ezek a stratégiaalkotó modellek nem különülnek el egymástól élesen, átfedésben vannak egymással.

2. A közösségi rendészet

A közösségi rendészet fogalma a polgári fejlődés centrumaiban jelent meg, ahol korán felismerték, hogy a legbecsesebb erény a sikeres együttműködés azzal a közösséggel, amelynek biztonságát a rendőrségre bízták. Lényegét tekintve az 1829-ben létrehozott londoni Metropolitan Police feladata a megelőzés volt, mégpedig olyan módszerekkel, amelyek alternatívát jelentenek a katonai erő alkalmazásával és a szigorú büntetésekkel szemben. A későbbiekben azonban Nagy-Britanniában és más nyugati országokban is a bűnüldözési funkció került előtérbe, a megelőzési szemlélet pedig fokozatosan háttérbe szorult. A második világháborút követően a rendőrség részben a motorizáció, részben a technikai fejlődés hatására egyre inkább eltávolodott a közösségtől, amelynek szolgálatára rendeltetett. A rendőri tevékenység súlypontja mindinkább a segélyhívásokra történő reagálásra helyeződött át. A múlt század utolsó évtizedeiben azonban a súlyos társadalmi feszültségek, valamint a fokozódó bűnözés miatt más megoldások után kellett nézni, ami során a kutatások rámutattak, hogy az eredményesség útjában éppen a közösségtől való eltávolodás, illetve a korábbi jó viszony megbomlása állt. A rendőrségi működés egyes tényezőinek javítása, azaz a rendőri intézkedések intenzitásának fokozása, a rendőri létszám növelése, valamint a telefonhívásokra történő reagálási idő csökkentése nem ígért sikert. Mélyreható változásra volt szükség, és a kialakult helyzetben kézenfekvő volt, hogy bizonyos mértékig vissza kell térni az eredeti modellhez, vagyis vissza kell vezetni a rendőrséget a társadalomba. A közösségi rendőrségi modell kidolgozása során azonban nem egyszerűen az egykori londoni városi rendőrség ideáljához történő visszatérést tűzték ki célul, hanem a prevenció megszokott kereteinél mélyebbre hatoló proaktív tevékenység megvalósítását. A megújulás céljából kifejlesztett rendőrségi modell először az Egyesült Államokban, majd Kanadában terjedt el, ami nem meglepő, hiszen az utóbbi évtizedekben a kriminálpolitikai újítások zöme Észak-Amerikából származik. (KORINEK 2006, 252.) Az irányzat Európán belül Angliában és Walesben jelentős támogatást kapott, valamint a kontinens más országaiban is befogadást nyert. Sokan egyetértenek abban, hogy az elmúlt harminc év alatt a nyugati világ domináns rendészeti modellje lett. A közösségi rendészet fogalma időközben új elemekkel gazdagodott, és országonként különféle változatok alakultak ki szerte a világban. Mindezekre a kriminológiai kutatási eredmények hatással voltak. (BEREI 2017)

A *közösségi rendészet* valójában egy átfogó gondolkodásmód, amelynek ernyője alá rengeteg változatos rendészeti taktikai módszer befér. Az alapgondolat, amelyre ez az irányzat épül, az, hogy a rendőrség valójában az eszközök széles tárházából válogathat a hatékony fellépés érdekében a hagyományos rendészettel ellentétben, és hogy ezen eszközök közé kellene tartoznia a lakosság, a helyi közösségek bevonásának a problémák meghatározásába, a bűnmegelőzésbe és a bűnözés visszaszorításába. Hogy ennek mi a módja, arról nincsen tudományos közmegegyezés: van, aki szerint ehhez a rendészeti szervek decentralizációja is szükséges, vagy az utcán dolgozó rendőrök nagyobb önállósága, a szomszédfigyelő (*neighbourhood watch*) programok, lakossági fórumok szervezése. Az irányzat megszületésének kezdetén, az 1980-as években még sokan hangsúlyozták a gyalogos járőrözés kiemelt fontosságát, mára ez háttérbe szorult. A közösségi rendészet a közösség kontextusába helyezi a rendészetet, és kiemelt eleme, hogy az alkalmazott rendészeti stratégia jól illeszkedjen a helyi lakosság szükségleteihez és a helyi körülményekhez.

Ezáltal nemcsak a rendőrség erőforrásaira támaszkodik – ahogy a hagyományos rendészet teszi –, hanem a közösségi erőforrásokra is. (SKOGAN–FRYDL 2004, 232–235.)

A *problémaközpontú rendészet* nem a közösségi rendészet része, hanem egy önálló modell, a bűnözés elleni küzdelem stratégiájának kidolgozására szolgáló elemző módszer. A különbség a két modell között, hogy a közösségi rendészetben fontos a civil közösség bevonása a közösség problémáinak meghatározásába és súlyozásába. A problémaközpontú rendészet a hagyományosan értelmezett bűncselekmények bünelkövetési mintáival foglalkozik, a bűncselekményeket pedig a rendőrség információs bázisára alapozva azonosítják. (SKOGAN–FRYDL 2004, 90.) A rendőrség feladata, hogy elemzésnek vesse alá a közösség problémáit, széles körben kutasson hatékony megoldás után, és utólag értékelje erőfeszítéseinek hatékonyságát. (SKOGAN–FRYDL 2004, 243.)

Korinek László megállapítása szerint: „A közösségi rendőrség egyetlen, ámde kiemelkedően fontos rendőrségi szükségletet elégít ki: nevezetesen a társadalomhoz való kötődést. A problémaorientált rendőrség ehhez képest a rendőri működés egészét kívánja új alapokra helyezni. Ehhez kapcsolódik a másik eltérés: a problémaorientált rendőrség az adatoknak nem csupán esetleges (például a gyalogos járőrözés során történő), hanem szisztematikus gyűjtését, feldolgozását és visszaáramoltatását tekinti döntő jelentőségűnek a közbiztonság fenntartása során.” (KORINEK 2010, 568.)

A lakossági kapcsolatok fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Idekívánkoznak Finszter Géza gondolatai: „A közbiztonsági kompetencia nem csupán a veszélyek helyes előrejelzésére és a kockázatelemzésre támaszkodik, hanem egyúttal a társadalmi környezettel való szoros együttműködés formáit is kialakítja. Fő eszköze a kommunikáció és a kooperáció. Ez a tevékenység igen kevés jogi szabályozást és nagyon sok helyi tapasztalatot követel. A közbiztonsági szolgálatnak legyenek pontos ismeretei a lokális biztonság erős és gyenge pontjairól, álljon folyamatos kapcsolatban a közösségekkel és azok képviselőivel, mutasson szolidaritást a magukat kevésbé megvédeni képes lakosokkal.” (FINSZTER 2012, 133–134.)

3. A problémaközpontú rendészet nézőpontja

A problémaközpontú rendészet² mint kifejezés először *Herman Goldstein* írásában (1990) bukkant fel, aki a köré a – nemcsak a rendőrségre, hanem igazából másféle szervezetekre is igaz – alap gondolat köré építette fel elméletét, hogy egyre inkább a feladataik ellátásához szükséges eszközök állnak érdeklődésük középpontjában, miközben szem elől veszítették az igazi célt. Goldstein ezt ahhoz a jelenséghez hasonlította, amikor a buszsofőr nem áll meg, hogy felvegye az utasokat a megállóban, mert tartania kell a menetrendet, noha a menetrend csak az eszköz lenne ahhoz, hogy ellássa a valódi feladatot, az utasok elszállítását. (SCOTT et al. 2011)

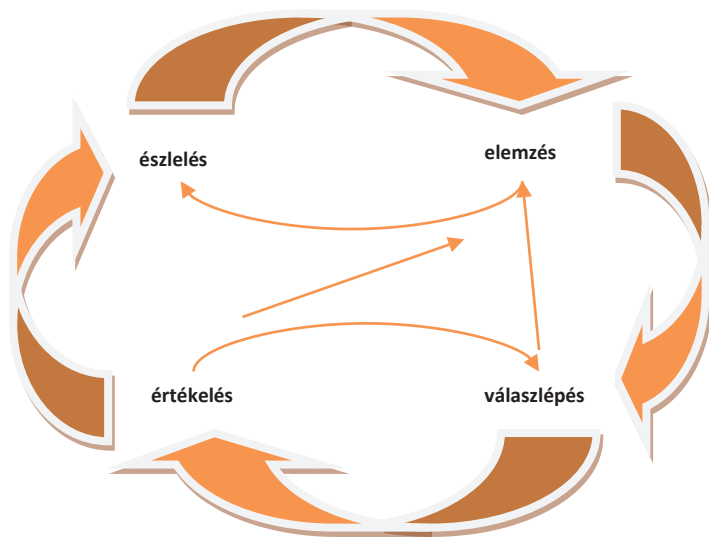
A problémaközpontú rendészet nem használ olyan eszközöket, amelyeket a rendészet egyéb irányai ne ismernének, nem léteznek speciálisan rá jellemző taktikák, és nem ad új magyarázatot arra, hogyan keletkeznek a bűncselekmények. Valójában inkább egy megközelítésről van szó, amelynek lényege, hogy a problémát, vagyis a káros események csoportját,

² A témával kapcsolatban lásd különösen: GOLDSTEIN 1990.

amelyekkel kapcsolatban a lakosság a rendőrség fellépését várja, az eddig megszokottnál jóval alaposabb, mélyebbre ható – a társadalomtudományokra támaszkodó, szakértők által végzett – vizsgálatnak kell alávetni abban a reményben, hogy az így nyert információk egy új és még hatékonyabb stratégiához fognak elvezetni. A problémaközpontú rendészetben nagyon fontosak ezek az új stratégiák, az új, bűnözésre adott válaszok, amelyek a megelőzést szolgálják, nem részei az igazságszolgáltatási rendszernek, szükség esetén viszont mozgósítani képesek a lakosságot, a magánszektor és más államigazgatási szerveket. Ezeket az új válaszokat folyamatosan szigorú értékelésnek kell alávetni, és a hatékonynak bizonyult megoldásokat meg kell osztani a többi rendőri egységgel.

A problémaközpontú rendészet eszköze a SARA-modell, amely segít a problémamegoldásban, és segítségével eljuthatunk a keresett válaszokhoz. (SCOTT et al. 2011, 225) A SARA-modellt az alábbiakban ismertetjük.

A SARA-modellt *John Eck és Bill Spelman* írta le, az elnevezés az angol *scanning* (észlelés), *analysis* (elemzés), *response* (válaszlépés) és *assessment* (értékelés) szavakra utal. A SARA-modell a problémamegoldási folyamatban van segítségünkre, a bűnözési, rendzavarási problémák megoldásánál jól használható. Ha a feladat elvégzése során követjük a 2. ábrán is megjelenített lépéseket, megelőzhetjük, hogy – például valamilyen preconcepció alapján – rögtön a végső válaszra ugorva felületesen járjunk el a probléma meghatározása és a helyzet elemzése során.

2. ábra

A SARA-modell problémamegoldási folyamatábrája

Forrás: CLARKE–ECK 2005, 12.

3.1. Észlelés

A problémákról többféleképpen is tudomást szerezhetünk:

- a segélyhívások, bűnügyi statisztikák rendszeres elemzésével, ismétlődő helyszínekre, elkövetőkre, áldozatokra vonatkozó minták keresésével;
- valamely bűncselekménytípus közelebbi vizsgálatával az elkövetés időpontja, helye (mihez közel) és egyéb jellemzők szerint;
- rendőrökkel, parancsnokokkal, nyomozókkal és középszintű vezetőkkel konzultálás alapján;
- a rendőri jelentések tanulmányozásával;
- a helyi lakosok, üzlettulajdonosok, választott képviselők és tanulók információiból;
- a lakossági bejelentések, panaszok és levelek átnézésével;
- a közösségi fórumokon való részvétellel;
- a környéken működő egyesületektől, nonprofit szervezetektől származó információk tanulmányozásával;
- a szociális szolgáltatókkal és közigazgatási szervezetek alkalmazottaival konzultálva;
- a sajtóhírek követésével.

A probléma kiválasztásánál gondolni kell rá, hogy a rendőrség és a lakosság véleményét is figyelembe vesszük. A lakosság esetleg mást tart kiemelkedő problémának, mint a rendőrség, és ha ezt a véleményüket figyelembe vesszük, az önmagában is növeli a megoldás hatékonyságát. A rendőrség véleménye pedig azért nem hagyható figyelmen kívül, mert a lakossággal ellentétben a rendőrség rendelkezik a szükséges szakértelemmel. Ha már tudjuk, hogy melyik problémával fogunk foglalkozni, vegyük közelebbről is szemügyre, hogy tudjuk, mivel van dolgunk. Lehet, hogy a probléma valójában egy másik probléma által okozott jelenség, ez esetben nekünk a másodikra kell koncentrálnunk. Lehet, hogy olyan hatalmasra duzzadt jelenséggel van dolgunk, amellyel nem is lehet egyszerre foglalkozni, előbb részekre kell bontani. A probléma közelebbi vizsgálata ezért nem maradhat el. (SCHMERLER et al. 2011, 7–9.)

3.2. Elemzés

Bár az elemzési szakasz nem hagyható el a SARA-modellből, mégis sokan hajlamosak egyszerűen kihagyni ezt a lépést. Ennek oka lehet, hogy a megoldás első ránézésre nyilvánvalónak tűnik; vagy túl nagy a nyomás a szakértőn, hogy azonnal megoldással szolgáljon; a segélyhívások sem hagynak időt a probléma részletes vizsgálatára, hanem azonnali beavatkozást követelnek; az elemzés nem tűnik első ránézésre rendőri munkának, és a parancsnokok is inkább a hagyományos szolgálatteljesítést értékelik. Nem is beszélve arról, hogy sokszor a lakosság is a problémák értékelésének és kezelésének régi módszereihez ragaszkodik, meggátolva ezzel a döntéshozókat az újításban. Mégsem szabad az elemzési szakaszt elhagyni a problémamegoldási folyamatból, mivel ezzel azt kockáztatnánk, hogy esetleg nem létező problémát törekszünk megoldani, vagy olyan megoldások kivitelezésébe fektetünk energiát, amelyek hosszú távon nem hatásosak.

Hogy ez hogyan fordulhat elő, arra álljon itt a következő példa!

Az Egyesült Államok egyik délkeleti városában a rendőrkapitányság a bejelentések alapján észlelte, hogy a helyi bevásárlóközpont parkolójában jelentősen megemelkedett az autólopások száma. Miután azonban összehasonlították a vonatkozó feljelentéseket és a feljelentések visszavonásáról szóló jegyzőkönyveket, kiderült, hogy sok esetben arról volt szó, hogy a tulajdonos nem találta meg a parkolóban álló autót, és ezért feljelentést tett, de később mégis meglett az autó ott, ahol hagyta. Ha ez nem derült volna ki időben, a rendőrség komoly intézkedéseket tett volna véges erőforrásai felhasználásával, de eredményt nem ért volna el vele. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy az autólopások száma valójában a jelzettnél jóval alacsonyabb, a válaszlépés két intézkedés kombinációját jelentette: egyrészt a rendőrség intézkedéseket tett az autólopások megelőzése érdekében, másrészt gondoskodott arról, hogy a parkoló megfelelően ki legyen táblázva, és a parkolóhelyek kellően beazonosíthatóak legyenek.

3.3. Válaszlépés

A folyamat következő lépéseként meg kell találnunk a lehető leghatékonyabb módszert a probléma megoldása érdekében. A kiválasztott módszernek a Cressey-féle problémaelemzési háromszög – elkövető, áldozat, helyszín – legalább két oldalát kell érintenie. Legyünk kreatívak, és törekedjünk arra, hogy ne a berögzült sémák szerint gondolkodjunk, ne előfeltevéseink vezessenek! (SCHMERLER et al. 2011, 21.) Használjunk olyan megoldásokat is, amelyek nem a hagyományos rendészeti eszköztárba tartoznak, hanem a rendőrség és a lakosság együttműködésén alapulnak, illetve az őrzők, felügyelők és társadalmi kötelek lehetőségein, képességein. Egyszerű és kézenfekvő megoldásnak ígérkezik egy-egy konkrét esetben a helyszínen járőröző egységek számának növelése, de ez egyrészt a rendőrség részéről jelentős erőforrás-felhasználást jelent, másrészt a hatékonysága korántsem garantálható, sőt. A megoldás kulcsa, hogy a válaszlépés közvetlenül kapcsolódjon az elemzésben feltárt tényekhez. (SCHMERLER et al. 2011, 23–24.)

3.4. Értékelés

Miután megtettük az általunk legjobbnak gondolt válaszlépéseket, szeretnénk tudni, hogy munkánknak van-e hozadéka. Az értékelés tehát utólagos hatásvizsgálatot jelent. Az értékelés módszerének sokszor a válaszlépéshez hasonlóan kreatívnak kell lennie, ha valós képet szeretnénk kapni. Hagyományosan a segélyhívások számának alakulására, a bűnügyi statisztikára, a felderítési arányra, a reagálási időre szokott a rendőrség támaszkodni, ha indikátorokra van szüksége, de ezeket óvatosan kell kezelni, mert jelentésük nem egyértelmű. A segélyhívások számának növekedése például akár azt is jelentheti, hogy a lakosság már nem fél bejelentést tenni, és úgy érzi, van értelme a rendőrséghez fordulni, ami a növekedés ellenére kifejezetten pozitív eredmény. (SCHMERLER et al. 2011, 25–26.)

Weisburd és Eck szerint pedig a felderítési arány azért nem megfelelő hatásvizsgálati mutató, mert valójában a felderítés eredményessége két dologtól függ: rendelkezésre áll-e

tárgyi bizonyíték és szemtanú. Ennek a két tényezőnek a hiányát vagy meglétét pedig nem befolyásolja, hogy a rendőri szolgálatot mely kutatási irány elméletére alapozva szervezik. (WEISBURG–ECK 2004, 50.)

A gyakorlatban sokszor a négy lépés nem egyszerűen egymás után következik, a folyamat kanyargós lehet. Az elemzés oda is vezethet, hogy visszalépünk egyet, újra górcső alá vesszük a feladatot, és a lehetséges válaszok ismeretében új elemzést érezhetünk szükségesnek.

4. Súlyponti rendészet

A *súlyponti rendészet*,³ *avagy a népszerű angol elnevezéssel hot spots policing* a hagyományos rendészetet követő korszak kutatási irányai közül az egyik legfiatalabb, ennek ellenére igen nagy népszerűségnek örvend. Ennek a népszerűségnek talán az lehet az oka, hogy első ránézésre nem is olyan sokban különbözik a hagyományos rendészettől, legalábbis eszközeit tekintve, így könnyebb elfogadtatni a rendőrség döntéshozóival, mint például a teljes megújult hozzáállást és gondolkodásmódot igénylő közösségi rendészetet.

A hagyományos rendészettől sem idegen, hogy a súlyponti rendészet legfőbb módszerét, az erőforrások egy, kiemelten problémás helyen való összpontosítását alkalmazza. Amiben ez a rendészeti irány mégis újat tud módszerekben mutatni, az az, hogy a hagyományos rendésztől eltérően nem egyetlen vagy legalábbis nagyon kisszámú kiemelten problémás helyszínnel foglalkozik egyszerre, hanem sokkal, és ezeket a beavatkozásokat stratégiai szintre képes emelni. (SKOGAN–FRYDL 2004, 237.)

A súlyponti rendészet alapvetően az információtechnológiai fejlődésnek köszönheti megerősödését. A modern, nagy kapacitású számítógépek tették lehetővé a bűnmegelőzési célú térképészet létrejöttét, fejlődését és széles körű elterjedését, amivel párhuzamosan nyert teret magának a súlyponti rendészet. (BRAGA 2008, 6.)

A kiindulópont nagyon egyszerű, az elmélet azon a megfigyelésen alapszik, hogy a bűnözés földrajzi szempontból nem egyenletesen oszlik meg. Ezt mindenki tudja, még ha nem is fogalmazta így meg magában, hiszen az emberek is mindennapi tevékenységeik közben bizonyos helyeket elkerülnek, és inkább más utat választanak, mert úgy érzik, ott kisebb eséllyel válnak bűncselekmény áldozatává. Van, ahol az autósok mielőtt bezárják a gépkocsit, elpakolják a látható helyekről az értékeiket, van ahol nem, és van, ahol be sem zárják az autót. A lakosság félelemérzete csak részben racionális, részben pedig egyéb, kutatható, de szubjektív tényezőktől függ, mégis ez a félelemérzet nem mindenhol ugyanakkora. Ugyanezt a tudást használja fel a rendőrparancsnok a szolgáltatástervezésnél, valamint amikor eligazítja a járőröket, hogy milyen utat járjanak be, és mely területen legyenek fokozott figyelemmel.

A közmegegyezés szerint az a súlyponti terület, ahol az átlagnál több bűncselekményt, szabálysértést követnek el, vagy az átlagnál nagyobb az esély az áldozattá válásra. Szakszerűbben megfogalmazva: az elemzőnek az a feladata, hogy egyedi esetek olyan koncentrációját keresse, amelyhez kapcsolódva bűncselekmények sora indulhat meg.

³ A súlyponti rendészetet Korinek László „a bűnügyileg fertőzött területekre irányuló tevékenység”-ként definiálta. (KORINEK 2010, 483–484.)

A súlypontokat értelemszerűen olyan területek veszik körül és választják el egymástól, ahol kevesebb bűncselekmény, szabálysértés elkövetése jellemző, mint a súlyponti területen. (ECK et al. 2005, 1.)

A súlypontok felderítése nem önmagáért való cél, jól beilleszthető a SARA-modell kapcsán tárgyalt problémaelemzési folyamatba. Amikor már rendelkezésünkre állnak a súlypontok, fel kell tennünk a kérdést: miért van az, hogy egyes területek súlypontok, mások pedig nem? Ha erre a kérdésre találunk adekvát választ, az hatalmas lépés a megfelelő válaszlépés meghatározása és végrehajtása felé. Figyelembe kell azonban venni, hogy a súlyponti rendszert *nem mindenható*: ha a problémának nincsen földrajzi vetülete, a súlypontok felderítése haszontalan, és más megközelítést kell keresni az elemzés sikeréhez.

A súlyponti terület lehet egy konkrét hely, egy utca, egy háztömb, egy környék az elemzés szintjétől és a földrajzi terület nagyságától függően. Az eltérő méretű (fajtájú) súlypontok más és más típusú beavatkozást igényelnek, és az alkalmazott eszközök változatosak lehetnek. Ezen a ponton a súlyponti rendszer összekapcsolódik a közösségi rendszettel, például ha egy egész környék súlyponti területként működik, és a koncentrált járőrözéshez már túl nagy területről van szó, hatékony beavatkozási mód lehet a közösségi kapcsolatok fejlesztése, a közösségi partnerség ápolása. (CLARKE–ECK 2005, 44–45.)

Az áthelyeződésnek igen nagy jelentősége van a súlyponti rendszerben is. Számos tanulmány kutatja, hogy a súlypontokon való beavatkozás nem jár-e nagymértékű áthelyeződéssel, ami ha bebizonyosodna, alapjaiban kérdőjelezné meg a súlyponti rendszer gyakorlati hatékonyságát. Elég arra az esetre gondolni, amikor egy kétes hírű utcasarkon térfelügyelő kamerákat szerelnek fel, és ennek nyomán jelentősen visszaesik az azon a helyszínen elkövetett bűncselekmények száma. Ezt hallva felmerül az emberben a kérdés: nem lehetséges-e, hogy a korábbi elkövetők nem felhagytak tevékenységükkel, hanem máshova helyezték át aktivitási területüket? Illetve ha a kamerákat egyik napról a másikra leszerelnék, nem jönnének-e vissza?⁴ Ez utóbbi jelenséget visszahelyeződésnek nevezzük.

A súlyponti rendszert területileg jól körülírható voltánál fogva megkönnyíti az empirikus kutatások folytatását. A kutatások általában a következőképpen néznek ki: a szakértők a súlypontok feltárása után célterületeket és kontrollterületeket jelölnek ki, illetve az áthelyeződés kutatása érdekében pufferzónát minden célterület körül, majd valamely kiválasztott indikátor alapján mérik a beavatkozás előtt, alatt és után a bűnözés mértékét mindhárom területen. A beavatkozás módszere általában a hagyományos rendszert eszköztárából kerül ki. Számos így végzett kutatás után jelenleg a szakirodalomban publikáló kutatók többsége hajlik arra a véleményre, hogy a súlyponti területeken végzett koncentrált beavatkozás nem vált ki automatikusan teljes mértékű áthelyeződést. Nem kizárható viszont, hogy az elkövetők nem az aktivitási területüket helyezik át máshova a beavatkozás által érintett területről, hanem esetleg elkövetési módszereiken változtatnak, de ezt kutatási adatok egyelőre nem támasztják alá. (BRAGA 2008, 24–26.; SORG et al. 2013)

Bár a súlyponti rendszer és a súlypontokon való beavatkozás hosszú távú hatásait illetően még vannak megválaszolatlan kérdések, érdemes felhívni a figyelmet Lawrence Sherman 1990-ben tett javaslatára. E szerint a koncentrált beavatkozás úgy éri el a legnagyobb hatást, ha rövid ideig tart, és nagyszámú kiválasztott célpont között véletlenszerűen változik a helye. Egy ilyen beavatkozás során ugyanis elkerülhető, hogy az elkövetők meg-

⁴ A kamerák hatásaival kapcsolatban lásd KORINEK 2010, 481–483.

szokják és a szokásos kockázatba bekalkulálják a beavatkozás következményeit, és a véletlenszerűség a fenyegetettség érzését is fokozza. (SHERMAN 1990, 1.)

A súlypontokon történő rendőri beavatkozások alapjogokra gyakorolt lehetséges hatásaival kapcsolatban *Borbíró Andrea* aggályokat fogalmazott meg. A jelek szerint ugyanis a „hot spot rendőrség” – a „zéró tolerancia” rendészethez hasonlóan – hajlamos az alapjogokat relativizáló represszív beavatkozásokra, különösen azért, mert a „forró pontokon” preferálják az agresszív rendőri fellépést. (BORBÍRÓ 2011, 251.) Ezzel a megállapítással egyetértve visszautalunk a fentebb tett azon kijelentésünkre, miszerint a rendőri működés hatékonysága önmagában nem érték, minthogy a rendőr tevékenységének a törvényesség mércéjének is meg kell felelnie.

Összefoglalás

Ebben a fejezetben az egyes rendőrségi működési modelleken keresztül a rendészeti tevékenység különféle módszereit ismertettük. A közösségi rendészet mellett röviden bemutatottuk a problémaközpontú rendészet nézőpontját is. Vizsgálódásunk középpontjában a rendőri munka hatékonyságának javítása állt. A súlyponti rendészet kapcsán láthattuk, hogy a „forró pontokra” irányuló rendőri tevékenység nagyobb hatékonysággal kecsegtet, mint ha erőinket egyenletesen „szétszóránánk” a területen. Mindazonáltal az alapjogi aggályok megfontolásra intenek az üdvözítőnek gondolt stratégia kiválasztásánál.

Hazai viszonyaink között rendészeti tevékenységünk leginkább a fentebb „hagyományosként” jellemzett modellel azonosítható. Jobbára a reaktív rendészeti stratégia az, amellyel nap mint nap mindenki találkozhat, illetve amit rendőrként és a rendőrrel valamilyen okból kapcsolatba kerülő polgárként megtapasztalhat. A proaktív megközelítés egyelőre még várat magára. A közösségi rendészet nyugati modelljeinek és módszereinek hazai meghonosítására több kísérlet is volt már, amelyek kudarcainak okait, illetve a megvalósítás lehetőségeinek feltételeit korábban már tanulmányoztuk. Egyet kell értenünk Korinek László évekkal ezelőtt tett kijelentésével, miszerint „a rendfenntartás nemzetközi irányzatainak tanulmányozása és a hazai viszonyokhoz igazítható megoldások átvétele azonnal végrehajtható, de legalábbis megkezdhető lépés”. (KORINEK 2010) Ehhez képest megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedekben érdemi előrelépés nem történt ezen a téren.

A mostani vizsgálódásainkból leszűrhetjük, hogy a problémamegoldás alapvetően fontos tényezője a közösségi rendészet sikerességének, bár most is fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az utóbbit nem szabad összemosni a problémaközpontú rendészettel. Az olyan kezdeményezések, amelyekből hiányzik az elemző hozzáállás, javíthatják ugyan a rendőrség és az adott társadalmi közeg tagjainak kapcsolatát, azonban kevésbé valószínű, hogy komoly hatással lennének a bűnözésre. A problémaelemzés és megoldás gyakorlati alkalmazása nélkül kétséges, hogy előrelépést tudnák elérni ezen a téren. A lakossági kapcsolatok nem hanyagolhatók el, azonban a polgárok bűnmegelőzésbe történő bevonása nem korlátozódhat arra, hogy a rendőrség „szemeként és füleként” szolgáljanak, hanem az együttműködésen alapuló problémamegoldó megközelítésre van szükség. Sokszor a polgárok tudják megmondani, hogy melyek a problémás területek vagy egyének, amelyekre/akikre koncentrálni érdemes, illetve kell. A polgároknak a megoldások megvalósításában

is szerepük lehet, és gyakran az erőfeszítéseink sikerét (vagy kudarcát) is a lakosság reakciójából mérhetjük fel.

Elemzőkészségünk fejlesztésének és az előremutató módszerek alkalmazásának helyet kell kapnia a rendőri munkában. Ezek elsajátítása hiányában, illetve megfelelő információáramlás és feldolgozás, valamint koordináció nélkül aligha képzelhető el siker. A megvalósításnak természetesen számtalan – nem csak technikai vagy bűnügyi térképészeti – feltétele van, amelyek számbavételétől ezúttal eltekintünk. A legfontosabbnak talán a megfelelő hozzáállást, a befogadó szervezeti kultúra megteremtését tartjuk, amelynek elérése egyúttal a legnehezebb.

Felhasznált irodalom

- BEREI Róbert (2017): A közösségi rendőrség fogalmának megjelenése; a fogalom tartalomváltozásai. A közösségi rendőrség gyakorlatának egyes változatai. In KERESZTES Gábor szerk.: *Tavaszi Szél/Spring Wind 2017. Tanulmánykötet I.* Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. 149–161. Forrás: http://real.mtak.hu/62874/1/TSZ_Kotet_I_2017.pdf (Letöltés: 2020. 02. 25.)
- BORBÍRÓ Andrea (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő modernitásban.* PhD-értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktori Iskola.
- BRAGA, Anthony A. (2008): *Police Enforcement Strategies to Prevent Crime in Hot Spot Areas.* Crime Prevention Research Review No. 2. Washington, U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services.
- CLARKE, Ronald V. – ECK, John E. (2005): *Crime Analysis for Problem Solvers in 60 Small Steps.* Washington, U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services.
- DENNIS, Norman ed. (1998): *Zero Tolerance, Policing a Free Society.* London, The Institute of Economic Affairs Health and Welfare Unit.
- ECK, John E. – CHAINEY, Spencer – CAMERON, James G. – LEITNER, Michael – WILSON, Ronald E. (2005): *Mapping Crime: Understanding Hot Spots.* Washington, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs – National Institute of Justice.
- FINSZTER Géza (1999): Európai rendészeti modellek és a magyar rendőrség. In *Kriminológiai Közlemények 57.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 232–250.
- FINSZTER Géza (2012): *A rendőrség joga. Tanulmány a rendészeti igazgatásról.* Budapest, Országos Rendőr-főkapitányság.
- FINSZTER Géza (2016): Bűnüldözés és rendészeti modellek. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZTES Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia.* Budapest, Wolters Kluwer. 790–814.
- GOLDSTEIN, Herman (1990): *Problem Oriented Policing.* New York, McGraw Hill.
- KORINEK László (2006): Nomádok és letelepedettek – gondolatok a közösségi bűnmegelőzésről. *Jogtudományi Közlöny*, 61. évf. 7–8. sz. 247–267.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I.* Budapest, Magyar Közlöny.
- NEWBURN, Tim – REINER, Robert (2012): Policing and The Police. In MAGUIRE, Mike – MORGAN, Rod – REINER, Robert eds.: *The Oxford Handbook of Criminology.* Fifth Edition, Oxford, Oxford University Press. 806–837. DOI: <https://doi.org/10.1093/oc/hc/9780199590278.003.0027>
- PODOLETZ Léna (2011): Zéró tolerancia és alternatívái a rendészetben. In *Kriminológiai Közlemények 69.* Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság. 326–341.

- SÁROSI Péter (2008): „Zéró tolerancia” – Veszélyes illúziók a rend fenntartásáról. *Beszélő*, 13. évf. 3. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/„zero-tolerancia”> (Letöltés: 2018. 06. 18.)
- SCHMERLER, Karin – PERKINS, Matt – PHILIPS, Scott – RINEHART, Tammy – TOWNSEND, Meg (2011): *Problem-Solving Tips: A Guide to Reducing Crime and Disorder Through Problem-Solving Partnerships*. 2nd Edition. Washington, U.S. Department of Justice Office of Community Oriented Policing Services.
- SCOTT, Michael – ECK, John – KUTSSON, Johannes – GOLDSTEIN, Herman (2011): Problem-oriented policing an environmental criminology. In WORTLEY, Richard – MAZEROLLE, Lorraine eds.: *Environmental Criminology and Crime Analysis*. London – New York, Routledge. 221–246.
- SHERMAN, Lawrence W. (1990): Police Crackdowns: Initial and residual deterrence. *Crime and Justice*, Vol. 12. 1–48. DOI: <https://doi.org/10.1086/449163>
- SKOGAN, Wesley – FRYDL, Kathleen eds. (2004): *Fairness and Effectiveness in Policing. The Evidence*. Washington, The National Academies Press.
- SORG, Evan T. – HABERMAN, Cory P. – RATCLIFFE, Jerry H. – GROFF, Elizabeth R. (2013): Foot Patrol in Violent Crime Hot Spots: The Longitudinal Impact of Deterrence and Posttreatment Effects of Displacement. *Criminology*, Vol. 51, No. 1. 65–101. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2012.00290.x>
- SZIKINGER István (1998): *Rendőrség a demokratikus jogállamban*. Budapest, Sík Kft.
- SZIKINGER István (2009): *Az emberi jogok biztonsága. A Jogállamiság és rendőrség* című OTKA-kutatás keretében készült tanulmány (K68361).
- TILLEY, Nick (2008): Modern approaches to policing: community, problem-oriented and intelligence-led. In NEWBURN, Tim ed.: *Handbook of Policing*. Second Edition. Cullompton, Willan Publishing. 373–403.
- WEISBURD, David – ECK, John E. (2004): What Can Police Do to Reduce Crime, Disorder, and Fear? *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 593, No. 1. 42–65. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716203262548>

Ajánlott irodalom

- BENKE Miklós – BÚZÁS Pál – FINSZTER Géza – MAWBY, Rob C. – SZIKINGER István – WRIGHT, Alan (1997): *A magyar rendőrség civil kontrollja. Jelentés és javaslatok*. Stafford, Centre for Public Services Management and Research – Staffordshire University.
- BEREI Róbert (2014): Szolgálatszervezés a „nehéz körzetekben”. In KORINEK László szerk.: *Értekezések a rendészetről*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar. 199–226.
- GERASZIMOV, Alexandr P. – ORBÁN László (1992): A rendőrség szerepe a totalitáriánus hatalom után kialakuló jogállamban. *Rendészeti Szemle*, 30. évf. 2. sz. 99–106.
- UILDRIKS, Niels – VAN REENEN, Piet (2003): *Policing Post-Communist Societies: Police-Public Violence, Democratic Policing and Human Rights*. Antwerp – Oxford – New York, Intersentia – Open Society Institute.
- WRIGHT, Alan – MAWBY, Rob C. (1999): Civilian Oversight of Policing in Transitional States: The Case of Hungary. *International Journal of the Sociology of Law*, Vol. 27, No. 27. 335–350. DOI: <https://doi.org/10.1006/ijsl.1999.0098>

Vákát oldal

III. RÉSZ

GYAKORLATI KRIMINOLÓGIA

Vákát oldal

Kriminológiai gondolkodás a gyakorlatban

Vákát oldal

Az igazoltatás kriminológiai aspektusai

Berei Róbert

1. Az igazoltatás fogalma

Az „igazoltatás” a magyar jogszabályok szerint több különböző célból végrehajtott, azonos tartalmú intézkedést jelent. Szűkebb értelemben a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) 29. §-ában meghatározott rendőri intézkedést értjük alatta, azonban tartalmi szempontból – az alábbiakban ismertetett kutatás rendszerezését figyelembe véve – négy különböző típusát különböztethetjük meg (KÁDÁR et al. 2008, 9):

- a) „klasszikus” igazoltatás (KÁDÁR et al. 2008, 10);
- b) közlekedésrendészeti ellenőrzés során alkalmazott igazoltatás (Rtv. 44. §);
- c) nem önálló intézkedésként alkalmazott igazoltatás;
- d) fokozott ellenőrzés során alkalmazott igazoltatás.

Ad a) Az igazoltatás törvényi alapját az Rtv. 29. § (1) bekezdés a) pontja teremti meg. E szerint a rendőr feladata ellátása során „igazoltathatja azt, akinek a személyazonosságát a közrend, a közbiztonság védelme érdekében, bűnmegelőzési vagy bűnüldözési célból, a tartózkodása jogszerűségének megállapítása céljából, közlekedésrendészeti ellenőrzés során, továbbá az igazoltatott vagy más természetes, illetve jogi személy és egyéb szervezet jogainak védelme érdekében kell megállapítani”. A „klasszikus” igazoltatás körébe a felsorolt célok közül a közrend, a közbiztonság védelme, a bűnmegelőzési és a bűnüldözési cél, valamint a tartózkodás jogszerűségének megállapítása sorolható. Speciálisnak tekinthető a rendőrség segítségnyújtási körébe tartozó, felkérésre történő igazoltatás.¹ Az utóbbi intézkedés nem a rendőr saját kezdeményezésére indul, ezért bővebben nem taglaljuk.

Ad b) Az Rtv. 44. § (2) bekezdése felhatalmazást ad a rendőr számára, hogy közlekedésrendészeti feladatának ellátása során – a jogszabályban meghatározottak szerint – a forgalomban és a telephelyen egyaránt ellenőrizhesse a közlekedési rendszabályok megtartását, a járműhasználat szabályszerűségét, az okmányokra és a felszerelésekre vonatkozó előírások megtartását, a jármű birtoklásának jogszerűségét, az üzemben tartó, illetőleg a használó személyazonosító adatait, valamint a jármű közlekedésbiztonsági állapotát és adatait. A rendőrnek ezen túlmenően nem kell indokolnia a konkrét intézkedés szükségességét, hiszen az igazoltatást a jogellenességre utaló gyanú hiányában is foganatosíthatja.

Ad c) A nem önálló intézkedésként alkalmazott igazoltatás jogszerű céljaként az alapul szolgáló intézkedés célja szolgál, tehát az elsődleges intézkedés indokoltsága megalapozza

---

¹ Lásd az Rtv. 24. § (4), valamint a 24/A. § (1) bekezdését.

az igazoltatást is. (KÁDÁR et al. 2008, 10.) A gyakorlatban a tanúkatás vagy a tanúk meghallgatása előtt is sor kerül az igazoltatásra. Tartalmilag idesorolható az Rtv. 35/A. §-ában szabályozott határforgalom-ellenőrzés is, minthogy ennek keretében a rendőr jogosult az államhatár átlépésére jelentkező személyek személyazonosságát megállapítani, úti okmányát ellenőrizni, a személy tárgyait és járművét átvizsgálni. Az igazoltatás itt az elvárt rutin része, nem pedig a rendőr egyedi döntése alapján kezdeményezett intézkedés.

Ad d) Az Rtv. 30. § (1) bekezdése szerint a rendőrség „a bűncselekmény elkövetőjének elfogása és előállítására, vagy a közbiztonságot veszélyeztető cselekmény vagy esemény megelőzése, megakadályozása érdekében a rendőri szerv vezetője által meghatározott nyilvános helyen vagy a közterület kijelölt részén az oda belépőket vagy az ott tartózkodókat igazoltathatja”. Látható, hogy ebben az esetben az Rtv. meghatározza az igazoltatás konkrét célját. A fokozott ellenőrzéssel kapcsolatos kérdésekre még visszatérünk. Tartalmilag idesorolható „rokon” intézkedés az Rtv. 37/A. §-ában szereplő „kiemelt biztonsági intézkedés”, amely terrorcselekmény elkövetése vagy előkészülete esetén biztosít széles körű lehetőségeket a rendőrségnek. Egyebek mellett a „hatásterületre” belépőket vagy az ott tartózkodókat igazoltathatja, illetve az oda belépők vagy az ott tartózkodók ruházatát az Rtv. 31. §-ában meghatározottak szerint átvizsgálhatja.

2. Az etnikai profilalkotás és a hatékonyság kérdései

Kriminológiai szempontból az igazoltatással kapcsolatban két kérdéskörnek van különösen nagy jelentősége. Ezek közül az egyik az etnikai profilalkotás, a másik pedig a hatékonyság.

Az etnikai profilalkotásnak több fogalma is fellelhető. *M. Tóth Balázs és Pap András László* a következőképpen definiálták: „Etnikai profilalkotásról akkor beszélünk, ha a rendészeti, bűnüldözési vagy egyéb olyan tevékenység során, amikor az eljáró személy hivatalos minőségében, hatósági jogkörében jogosult a megcélzott személyekkel szemben jogilag kötelező intézkedést hozni, és az intézkedés alá vonandó személyek kiválasztására legalább a minimális diszkréció birtokában eljárva úgy kerül sor, hogy a kiválasztásban szerepet játszik az érintett személy etnikai hovatartozása vagy bőrszíne.” (M. TÓTH – PAP 2012, 47.)

Egy másik meghatározás szerint „az etnikai profilalkotás, tehát az etnikai vagy faji hovatartozás ismérvein alapuló kiválasztás a rendészeti gyakorlatban akkor valósul meg, ha az intézkedő rendőrök külső jegyek alapján határozzák meg, kit igazoltatnak, illetve kivel szemben fogatosítanak valamilyen intézkedést”. (KÁDÁR et al. 2008, 3.) A módszer hátterét az adja, hogy bizonyos tulajdonságok és egyes bűncselekmények elkövetése között összefüggés van, ennél fogva azt feltételezi, hogy meghatározott külső jelekkel rendelkező személyek nagyobb valószínűséggel követnek el bizonyos típusú bűncselekményeket. Valójában az etnikai profilalkotás a diszkrimináció egyik formája, amely a nemzetközi és az európai jog szerint is tilalmazott. (KÁDÁR et al. 2008, 3.) Az Alaptörvény XV. cikke deklarálja a törvény előtti egyenlőséget, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, valamint a nők és férfiak egyenjogúságát.

Az Rtv. 13. § (2) bekezdése – a rendőrség működésének általános elvei és szabályai között – rögzíti, hogy a „rendőr köteles a törvény rendelkezésének megfelelően, részrehajlás nélkül intézkedni”. Az Rtv. nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az egyenlő bánásmóddal kapcsolatban, de ez nem jelenti azt, hogy a rendőri intézkedés során ne kellene figyelemmel lenni az egyenlő bánásmód követelményére. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkvt.) 4. § d) pontja szerint hatálya a rendvédelmi szervekre is kiterjed, így a rendőri intézkedés során az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. Ebből következően a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a közvetett hátrányos megkülönböztetés és a diszkrimináció egyéb megjelenési formái is jogellenesek minden egyes rendőri intézkedés során. (Magyar Helsinki Bizottság 2007, 5.)

Az etnikai profilalkotás gyakorlatának vizsgálatára több kutatást is végeztek Magyarországon. Az Open Society Institute által finanszírozott kutatásban 2005-től Magyarország mellett Bulgáriában és Spanyolországban is vizsgálták a rendőrség etnikai profilalkotását. A 2005–2006 során folytatott kutatás az igazoltatással kapcsolatos lakossági és rendőrségi tapasztalatokra, különös tekintettel az eljárások során esetlegesen tetten érhető, az adott ország releváns kisebbségeit sújtó hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos véleményekre irányult. (M. TÓTH – PAP 2012, 149–174.) A kutatás eredményei alapján megállapították, hogy Magyarországon a romákat hátrányos megkülönböztetés éri a rendőri intézkedések során, különösképpen a gyalogosan végrehajtott igazoltatások alkalmával. A válaszok alapján fény derült arra, hogy az etnikai alapú kiválasztás formájában megnyilvánuló intézményes diszkrimináció Magyarországon is létező jelenség. Nemcsak a rendőri állományban, de a lakosság széles körében, ezen belül esetenként a romák között is elterjedt az a vélekedés, amely összefüggést mutat az etnikai hovatartozás és a potenciális kriminalitás között. (M. TÓTH – PAP 2012, 174.)

A Magyarországon 2007-ben elindított STEPSS (*Strategies for Effective Police Stop and Search* – Hatékony rendőrségi igazoltatási stratégiák) program az igazoltatási gyakorlat reformját tűzte ki célul. Ennek érdekében a résztvevők új módszereket, eljárási gyakorlatokat dolgoztak ki, amelyeket ki is próbáltak a program végrehajtása során. A program Magyarországon az igazoltatás hatékonyságával és etnikai aspektusaival kapcsolatos, széles körű adatgyűjtésre helyezte a hangsúlyt. Igyekeztek megismertetni a rendőröket az etnikai profilalkotáson alapuló gyakorlat visszásságaival és hátrányaival, valamint törekedtek a rendőrség és a roma közösség kapcsolatának, kommunikációjának erősítésére. (KÁDÁR et al. 2008, 5.) Az STEPSS-program Magyarországon a Magyar Helsinki Bizottság, az Országos Rendőr-főkapitányság és a Rendőrtiszti Főiskola együttműködésében valósult meg. A program három helyszínen zajlott, Budapest VI. kerületében, Szegeden és Kaposvárott. A programnak több lényeges eleme is volt, amelyek közül az igazoltatás gyakorlatának monitorozása 2007. szeptember 17-én kezdődött, és hat hónapon át tartott. A kutatás adatainak elemzése fontos eredményeket hozott, amelyek közül az alábbiakat emeljük ki.

Megállapították, hogy Magyarországon az évente ezer főre jutó igazoltatások száma jóval magasabb, mint más európai országokban. A jelenség mögött meghúzódó rendészeti stratégia azon a meggyőződésen alapul, hogy a többé-kevésbé véletlenszerűen és nagy számban végrehajtott igazoltatások hatékony eszközként szolgálnak a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben. A kutatási adatok szerint azonban csak az igazoltatások kb. 20%-át

követte valamilyen további rendőri intézkedés. Az esetek 18%-ában szabálysértési eljárás megindítására vagy helyszíni bírság kiszabására került sor, elfogás csak az igazoltatások 1%-át követte. (KÁDÁR et al. 2008, 41.) A kutatás eredményei igazolták, hogy a konkrét, meghatározható ok vagy cél nélküli igazoltatások egyúttal kevésbé hatékonyak. Az ilyen igazoltatások gyenge találati aránya cáfolja, hogy a rendőrségnek érdemes lenne időt és munkát fektetni az „általános” igazoltatásokba. (KÁDÁR et al. 2008, 34.) Az „általános” igazoltatásként titulált gyakorlat egyúttal jogszerűtlen, hiszen az Rtv. megköveteli, hogy az igazoltatásnak legyen konkrét oka, célja.

A hatékonyság vizsgálata kapcsán meg kell említeni, hogy a rendőrök részéről több alkalommal is felmerült az a vélemény, hogy az igazoltatásoknak egyrészt generális visszatartó ereje is van, másrészt konkrét bűncselekmények megelőzésére is alkalmasnak tartják. Erre példaként hozták, hogy ha valaki betöréses lopás elkövetésére indul, és útközben igazoltatják, akkor biztosan eláll a szándékától, minthogy a rendőrség látókörébe került adott helyen és időben, így viszont túl nagy lenne a lebukás veszélye (KÁDÁR et al. 2008, 24).

Valójában az igazoltatások úgynevezett preventív hatását Magyarországon soha nem mérték, és soha nem is bizonyították. Külföldi kutatók álláspontja szerint a bűncselekmény elkövetésére indult és menet közben igazoltatott személy valójában nem adja fel véglegesen a tervét, hanem módosítja azt. Vagy ugyanabban az időben máshol követ el bűncselekményt, vagy később kísérli meg elkövetni azt. (KÁDÁR et al. 2008, 24.)

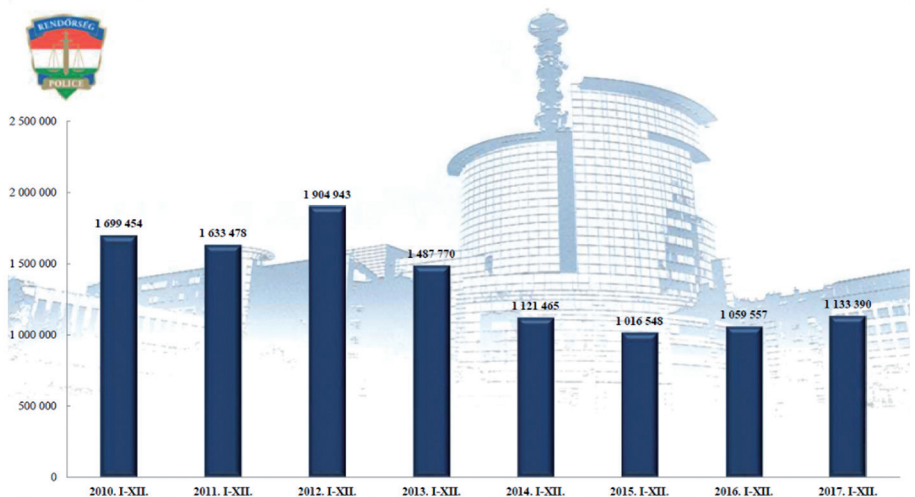
A kutatás másik fontos következtetése volt, hogy az igazoltatások aránytalanul érintették a romákat. Míg a romák aránya az összlakosságban 6–8% között van, a kutatási mintában a rendőrök által romaként azonosított személyek az igazoltatás alá vontak 22%-át tették ki. (KÁDÁR et al. 2008, 42.)

Az aránytalanság igazolására gyakran felhozott és racionálisnak látszó érv, hogy az egyes etnikai kisebbségek nagyobb mértékű igazoltatásának objektíve igazolható alapja, hogy tagjaik a bűnelkövetők között felülreprezentáltak. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy ha a romák esetében nagyobb lenne a valószínűsége annak, hogy bűncselekményeket követnek el, akkor a velük szemben foganatosított igazoltatások közül többet követne valamilyen további rendőri intézkedés. A kutatási eredmények ezzel szemben igazolták, hogy nincs különbség a romák és a nem romák igazoltatásának eredményessége között. (KÁDÁR et al. 2008, 39.)

Az igazoltatások költséghatékonyságát jól szemlélteti az STEPSS-program kapcsán készített számítás. A kutatás nemcsak a rendőrségnek a polgárokkal való viszonyát vizsgálta, hanem a rendőrségi erőforrások hatékony felhasználása is fontos témája volt. A 2008-as adatokkal számolva az évi kb. 1,4 millió önálló kezdeményezésű igazoltatás intézkedésenként 5 percet véve körülbelül 233 440 munkaórát, azaz évente 29 175 munkanapot jelent. Igazoltatásonként két rendőrrel számoltak, mivel az intézkedést tipikusan két rendőr hajtja végre. Az akkori 242 500 forintos átlagos rendőri illetmény figyelembevételével mindez azt jelenti, hogy az igazoltatásokra fordított idő több mint évi 335 millió forintba került. Ezt összevetve az igazoltatás átlagosan 20%-os „találati” arányával, az mondható el, hogy az igazoltatás nem hatékony felhasználása a rendőrség anyagi és emberi erőforrásainak. (KÁDÁR et al. 2008, 34.)

3. Az igazoltatások számszaki adatai az országosan összesített adatok alapján

Az igazoltatás a leggyakrabban alkalmazott rendőri intézkedés. 2017-ben országosan 1 133 390 igazoltatólapot töltöttek ki a rendőrök. Ez önmagában is hatalmas szám, de ha az elmúlt évek adatait megnézzük, akkor láthatjuk, hogy a rendőrök minden évben több mint egymillió embert vontak igazoltatás alá olyan módon, hogy arról igazoltatólapot is készítettek. A 2010–2017 közötti időszakban 2012. évben került sor a legtöbb igazoltatásra, amikor 1 904 943 igazoltatólapot töltöttek ki. A valóságban ennél is több igazoltatásra kerül sor, mivel nem minden igazoltatásról készítenek igazoltatólapot.²

1. ábra

Kitöltött igazoltatólapok száma 2010–2017

Forrás: ORFK Rendészeti Főigazgatóság³

Az 1. ábrán feltüntetett abszolút számokból látható, hogy az igazoltatási gyakorlatban nem történt érdemi változás. A csúcspont 2012-ben volt 1 904 943 igazoltatólappal, a legkevesebb igazoltatólap pedig 2015-ben készült (1 016 548 db), azonban az utóbbi években ismét növekedést láthatunk ezen a téren. Az STEPSS-program keretében végzett kutatás megmutatta, hogy a rendőrség igazoltatási gyakorlata nem tűnik hatékonynak, de ezen a téren nem látszik pozitív irányú elmozdulás. Helytállóknak tűnik az a megállapítás,

² A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 25. § (2) bekezdése szerint az igazoltató lapon akkor kell rögzíteni az igazoltatott személyazonosító adatait, az igazolványának sorozatát és számát, valamint az igazoltatás helyét, idejét és okát, ha az a további intézkedéshez, eljáráshoz szükséges, vagy egyéb körülmények ezt indokolják.

³ Forrás: www.police.hu/sites/default/files/Kozrendvedelem%20HK%202017%202012.pdf (Letöltés: 2018. 07. 20.)

hogy „a rendőrség sok embernek okoz kényelmetlenséget kevés eredménnyel”. (KÁDÁR et al. 2008, 25.) A kutatás adatai cáfolják azokat a nézeteket, amelyek szerint a nagyszámú igazoltatás ütőképes eszköz lenne a bűnözés elleni küzdelemben, valamint azt mutatják, hogy a rendőrök munkaidejének igazoltatásra fordítása nem megfelelő felhasználása a rendelkezésre álló erőforrásoknak. (KÁDÁR et al. 2008, 25.)

4. Fejlesztési javaslatok

Az STEPSS-program kutatói számos javaslatot is megfogalmaztak, amelyek révén álláspontjuk szerint a vizsgált területen előrehaladást lehet elérni. Úgy látták ugyanis, hogy a rendőrök gondolkodásmódjának megváltoztatásához, egyúttal az igazoltatási gyakorlat javításához elengedhetetlenül módosításokat, reformokat kell véghezvinni a rendészeti tevékenység több területén is. Minden bizonnyal igazuk van abban, hogy a sztereotípiák és az észszerűnek vélt intézményes gyakorlatok megváltoztatásához, a hibás gyakorlatok káros következményeinek enyhítéséhez a problémakör komplex kezelésére van szükség. Javaslatot tettek az Rtv. módosítására, ugyanis a 29. § (1) bekezdése szerinti hatályos szabályozás közel korlátozásmentes hatáskörrel ruházta fel a rendőrséget az igazoltatások végrehajtására, vagyis szinte bárkit jogszerűen lehet igazoltatni. Ezen túl javasolták az etnikai hovatartozással kapcsolatos rendszeres adatgyűjtést, minthogy annak hiányában a hátrányos megkülönböztetéssel érintett csoport tagjai nem tudják bizonyítani az egyenlő bánásmód követelményének megsértését. Az adatok felvételére természetesen úgy kerülne sor, hogy a kezelt adatokat nem lehetne összekapcsolni egy konkrét személlyel. (KÁDÁR et al. 2008, 59–60.) Ezen felvetések tekintetében azóta sem történt változás.⁴ Javasolták továbbá a helyi közösségek és a rendőrség közötti kapcsolat és kommunikáció intézményesítését, a rendőrök képzését, az igazoltatások minőségének, a rendőrök teljesítményértékelésének javítását, valamint az ellenőrzési rendszerek felülvizsgálatát és javítását. (KÁDÁR et al. 2008, 61–63.) Az utóbbi felvetésekkel kapcsolatban az elmúlt időszakban történtek változások, így például a rendőrség lépéseket tett az intézkedési kultúra megváltoztatására, valamint kiadták az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv és a roma kisebbségi önkormányzatok közötti együttműködésről, kapcsolattartásról szóló 22/2011. (X. 21.) ORFK utasítást. Ezek nyilvánvalóan fontos lépések, de a jelzett problémák jelentős része továbbra is megoldásra vár.

⁴ Figyelemre méltó, hogy Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és Jóri András adatvédelmi biztos 2009-ben jelentést tett közzé az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól. (KÁLLAI–JÓRI 2009; hivatkozik rá M. TÓTH – PAP 2012, 199.)

Felhasznált irodalom

- KÁDÁR András Kristóf – KÖRNER Júlia – MOLDOVA Zsófia – TÓTH Balázs (2008): *Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól.* Kutatási jelentés. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság. Forrás: <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/Szigoruan-ellenorzott-iratok.pdf> (Letöltés: 2018. 07. 20.)
- KÁLLAI Ernő – JÓRI András (2009): *Az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól.* Forrás: www.kisebbsegiombudsman.hu/data/files/158627216.pdf (Letöltés: 2018. 07. 21.)
- M. TÓTH Balázs – PAP András László (2012): *A hatékonyság mítosza. Az etnikai profilalkotás alkotmányos és rendészeti kérdőjelei.* Budapest, L'Harmattan.
- Magyar Helsinki Bizottság (2007): *Az igazoltatással kapcsolatos szabályok, az igazoltatás gyakorlata, az igazoltatás szerepe a rendőrök oktatásában.* Budapest, Magyar Helsinki Bizottság. Forrás: https://helsinki.hu/wp-content/uploads/igazoltatasi_gyakorlat_elemzes_2007.pdf (Letöltés: 2018. 07. 20.)

Vákát oldal

Elfogás, előállítás kriminológiai nézőpontból

Berei Róbert

1. Esetkörök

Az elfogás és az előállítás személyi szabadságot korlátozó rendőri intézkedések, amelyek eseteit a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) 33. § (1) és (2) bekezdései határozzák meg. Alkalmazhatóságuk törvényben szabályozott esetkörei eltérőek, azonban külső megjelenésükben alig megkülönböztethető rendőri intézkedésekről van szó. Az Rtv. 33. § (1) bekezdésében szabályozott esetkör elfogásról és az illetékes hatóság elé állításról szól, a 33. § (2) bekezdése esetében pedig hatóság vagy más illetékes szerv elé állításra kerülhet sor. Az elfogás valamely esetének fennállásakor a rendőrnek nincs mérlegelési joga, az illető személyt a további intézkedés megtétele érdekében el kell fognia és az illetékes hatóság elé kell állítania. Előállításakor a rendőrnek a helyzet értékelése alapján kell eldöntenie, hogy szükséges-e az intézkedés alá vont egyén személyi szabadságának ilyen módon történő korlátozása. A szabad belátás alapján hozott döntés nem lehet önkényes, annak mindig a tények mérlegelésén kell alapulnia. (NYÍRI 2006, 80.) Az Rtv. indokolása szerint „[a] névleges eltérés oka az, hogy az elfogás nem egyszerűen a hatóság elé állítás kikényszerítésére irányuló cselekménysor egyik mozzanata, hanem a szolgálati szabályzat és a rendőri szakmai terminológia által is külön nevesített önálló intézmény, amely meghatározott büntetőeljárási fogalmakhoz kapcsolódik”. (*A rendőrségi törvény* 1994, 41.)

Az *elfogás* esetei közül az Rtv. 33. § (1) bekezdés *a*) pontja szerinti („akit szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten értek”), valamint *b*) pontja szerinti esettel („aki ellen elfogatóparancsot, nemzetközi elfogatóparancsot, illetve európai elfogatóparancsot adtak ki”) foglalkozunk kriminológiai szempontból.

Az *előállítások* közül az Rtv. 33. § (2) bekezdés *a*) pontja szerinti esetet („aki a rendőr felszólítására nem tudja magát hitelt érdemlően igazolni, vagy az igazolást megtagadja”), vizsgáljuk.

2. Szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten ért személy elfogása

A tettenérés fogalmát az Rtv. nem adja meg, azonban egyértelműen látható, hogy nem csak a rendőr által tetten ért elkövetőt lehet elfogni. Az viszont feltétel, hogy szándékos bűncselekmény elkövetésén éri tetten az elkövetőt. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 273. §-a alapján „[a] bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt bárki elfoghatja, köteles azonban őt a nyomozó hatóságnak haladéktalanul átadni, vagy ha erre nincs módja, a rendőrséget tájékoztatni”. A *Király Tibor* által adott

jogértelmezés szerint „[a]z elfogás jogszerű, ha a cselekmény, amelyben valakit tetten érnek, bűncselekmény, de nem feltétel, hogy az szabadságvesztéssel legyen büntetendő. A tetten érőnek azonban határozottan fel kell ismernie a bűncselekményt, vagyis ennek nyilvánvalónak kell lennie (például, hogy az betörés vagy rablás), hogy az elfogás ne foglaljon személyi szabadság megsértésévé vagy önbíráskodássá.” (KIRÁLY 2001, 277.) A tettetést ennek megfelelően jogkövető és öntevékeny állampolgári közreműködés következtében is elfoghatják. Arra viszont érdemes ügyelni, hogy a Be. idézett rendelkezése nem kívánja meg a szándékos bűnelkövetést.

Viszonylag kevés a valószínűsége annak, hogy az egyenruhás rendőr jelenlétében kövessenek el bűncselekményt, bár kétségtelenül erre is van példa. Gyakoribb, hogy a rendőrök bejelentés alapján jelennek meg a helyszínen, és így kísérelik meg az elkövető elfogását.

A hagyományos rendészeti modell stratégiáját és eszköztárát a rendőrségi működési formákról szóló fejezetben már elemeztük,¹ amihez az alábbi megállapítások fűzhetők. A modell egyik összetevője a segélyhívásokra való gyors reagálás, amelyről eddig nem sikerült bizonyítani, hogy csökkentené a bűnözést, vagy legalább az elfogás esélyét növelné. A gyors reagálás mögötti elmélet az, hogy ha a rendőrség gyorsan kiér a helyszínre, akkor nő a tettenérés esélye, és ez általános elrettentő hatással van az elkövetőkre. A témában elérhető két legjobb kutatásra még a 70-es években került sor, öt egyesült államokbeli nagyvárosban. (*Response Time Analysis* 1977; SPELMAN–BROWN 1981) Ez a két kutatás azt az eredményt hozta, hogy nagyjából az esetek 75%-ában a bűncselekményeket az elkövetés után némi idő elteltével fedezik fel, ami alatt az elkövetőnek bőséges alkalma nyílik a menekülésre. Az esetek azon kisebb részében, amikor az elkövető és az áldozat valamiféle kapcsolatban állnak egymással, az áldozat kifejezetten halasztgatja a segélyhívást. A kutatások kimutatták, hogy összességében a segélyhívást átlagosan öt percig halogatják, amiből egyértelmű, hogy az elfogás valószínűségére nem lesz hatással az, hogy a rendőrség milyen gyorsan reagál a hívásra. (SKOGAN–FRYDL 2004, 226–227.)

Ezekkel a korlátokkal nyilvánvalóan hazai körülményeink között is számolni kell. A rendőr helyi és személyi ismerete azonban jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a gondjaira bízott területen kiszűrhesse azon személyeket, akik bűncselekmény elkövetésére készülnek, a közösséggel ápolts partnerségi kapcsolat és bizalmi viszony pedig elősegítheti az információk megszerzését, amelyek alapján a közbiztonságot fenyegető veszélyek azonosíthatók, illetve intézkedni lehet az elhárításukra. Ehhez mindenképpen szükség van a rendőrség közösségi kapcsolatainak erősítésére.

3. Körözés alapján történő elfogás

Elfogatóparancsot a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény esetén bocsáthat ki a terhelt vagy a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy őrizetének elrendelése érdekében a Be. 119. § (1) bekezdésében foglaltak szerint.

A körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek, dolgok felkutatásáról és azonosításáról szóló 2013. évi LXXXVIII. törvény (a továbbiakban: Körtv.) 15. § (2) bekezdése

¹ Lásd Berei Róbert *Rendőrségi működési formák* című fejezetét.

szerint a körözési eljárást a rendőrség² folytatja le. A Körtv. 26. § (1) bekezdése szerint a Be. 268. § (1) bekezdés *c)* és *d)* pontja alapján bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható, illetve megalapozottan gyanúsítható személlyel összefüggésben elrendelt, valamint a Be. alapján kibocsátott elfogatóparancs alapján elrendelt körözés végrehajtása során az Rtv.-ben foglaltaknak megfelelően a nyomozás eredményességét, illetőleg a szükséges rendőri intézkedést közvetlenül elősegítő személy részére előzetesen és nyilvánosan díjat tűzhet ki, igazoltathat, fokozott ellenőrzést, ruházat-, csomag- és járműátvizsgálást hajthat végre, felvilágosítást kérhet, elfogást hajt végre, határforgalom-ellenőrzést végez. Sor kerülhet közbiztonsági őrizetre, magánlakásban és közterületnek nem minősülő egyéb helyen történő intézkedésre, műszeres (poligráfos) vizsgálat alkalmazására, képfelvétel, hangfelvétel, illetve kép- és hangfelvétel készítésére, rejtett ellenőrzés elrendelésére, a Schengeni Információs Rendszerben elhelyezett rejtett ellenőrzésre irányuló figyelmeztető jelzés végrehajtására, valamint csapaterő alkalmazására. Az Rtv. 91/C. § (1) bekezdése szerint lehetőség van adatok átvételére, adatkezelésre, adatigénylésre, a nyilvántartásokban jelzés elhelyezésére. Ezen felül a rendőrség az Rtv.-ben meghatározottak szerint titkos információgyűjtést folytathat, illetve nemzetközi körözést rendelhet el. A Körtv. 26. § (5) bekezdése szerint az európai vagy nemzetközi elfogatóparancs végrehajtása során a felsorolt intézkedéseket alkalmazhatja, illetve a körözött személy személyazonosságának, illetve elérhetőségének megállapítása céljából az Rtv. szerinti titkos információgyűjtést folytathat.

A felsorolásból is kitűnik, hogy a rendőrséget széles körű lehetőségekkel ruházta fel a jogalkotó a körözött személyek felkutatása érdekében. A körözési eljárás komplex tevékenységi kört foglal magában, amelynek egyik eleme a rendőrség által fogantatott igazoltatás. Az STEPSS-program³ kutatási eredményeiből is láthattuk azonban, hogy az „általános” igazoltatásoknak rendkívül csekély a találati aránya. A fokozott ellenőrzést ugyancsak rendkívül kevéssé találták hatékonynak, minthogy az adatok szerint a fokozott ellenőrzés keretében fogantatott igazoltatásoknak csupán 6%-át követte bármilyen további intézkedés. (KÁDÁR et al. 2008, 33.) Általánosságban ki lehet jelteni, hogy a célzott intézkedések sokkal nagyobb eredményességgel kecsegtetnek.

Példaként hozható, hogy az STEPSS-program kutatási időszakában a Szegedi Rendőrkapitányságon az előző év hasonló időszakához képest némileg csökkent az igazoltatások száma, ugyanakkor a körözés miatt elfogott személyek száma emelkedett. Ennek az volt az oka, hogy a rendőrkapitányság a körözés alatt álló személyek elfogására egy speciális „elfogó egységet” hozott létre, amely kevés intézkedést hajtott végre, de azokat célzottan. Ez a működésmód az igazoltatások számának csökkenése mellett a hatékonyság növelésével járt. Belátható, hogy ez a módszer a rendőrség erőforrásainak sokkal hatékonyabb felhasználását jelenti, ezen felül a polgárokkal is kevesebb konfliktust generál.

Célkörözési egységek működnek a rendőrségen, így például a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Nyomozó Főosztály Életvédelmi Osztály Célkörözési Alosztálya, de területi szinten is vannak speciális szervezeti elemek erre a feladatra. Helyi szinten

² Konkrétan az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv.

³ Lásd erről bővebben Berei Róbert *Az igazoltatás kriminológiai aspektusai* című alfejezetét.

azonban leginkább a körzeti megbízott az a rendőr, akinek a látókörébe kerülhetnek a körzetében lakó, tartózkodó körözött személyek.

A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet (RSZSZ) 69. § (2) bekezdés *d)* pontja szerint a körzeti megbízott alapvető feladatát képezi a működési területét érintő körözési eljárás lefolytatása. A körzeti megbízotti szabályzatról szóló 26/2015. (XII. 9.) ORFK utasítás 68. pontja ennek megfelelően úgy rendelkezik, hogy a körzeti megbízottnak a Hermon Körözési Nyilvántartási Rendszer (a továbbiakban: Hermon-KÖNYIR), valamint a Robotzsaru Neo rendszer használatával figyelemmel kell kísélnie a személy- és dologkörözések, valamint az ismeretlen holttest és holttestrészek körözésének nyilvántartásait,⁴ továbbá a működési körzetében a körözési előadóval szorosan együttműködve meg kell szerveznie a körözött személyek és dolgok felkutatását, és meg kell tennie a szükséges intézkedéseket.⁵ Ezen tevékenység ellátásával kapcsolatban is előfordulnak működőképes példák, mint például a Józsefvárosban létrehozott körözési csoport.⁶

Meg kell említeni azt is, hogy a körözési nyilvántartási rendszerrel és a körözési eljárással kapcsolatos rendőrségi feladatokról szóló 54/2013. (XII. 21.) ORFK utasítás 27. pontjában meghatározott, kiemelt jelentőségű esetekben lehetőség van körözési akció (a továbbiakban: K akció) elrendelésére. Az ORFK utasítás 26. pontja szerint a K akcióba a rendőri szervek mellett – indokolt esetben – a társszervek is bevonhatók, illetve sor kerülhet rendőri csapaterő alkalmazására is. A K akció keretében összehangolt, azonnali intézkedések megtételére kerül sor a közbiztonságra fokozott veszélyt jelentő és behatárolható területen tartózkodó, elfogatóparancs alapján körözött személy vagy ismert személyleírású, illetve ismert járművel közlekedő ismeretlen tettes elfogása érdekében. Megfelelő tervezéssel és kivitelezéssel a K akció is hatékony eszköz lehet a bűnözők elfogására.

Az 1. ábra a körözés alapján történt elfogások országos adatait mutatja. Az elfogások jelentős részét a „szokványos” igazoltatás kapcsán hajtják végre, de más módon is elfoghatnak körözött személyt, például akár az igazgatásrendészeti szolgálati ág ügyintézője is kiszűrheti, hogy a jelen lévő ügyfelet körözik. E mögött azonban nincsen semmilyen taktika, egyedi helyzetértékelésen alapuló kezdeményezés. Ugyancsak a rutin részét képezi az Rtv. 35/A. §-ában foglalt határforgalom-ellenőrzés, amely során a rendőr az államhatár átlépésére jelentkező személyek személyazonosságát megállapítja, úti okmányát ellenőrzi, adott esetben a személy tárgyait és járművét átvizsgálja.

Mindenesetre a realizált elfogások számát érdemes összevetni azzal az adattal, hogy például 2014-ben 54 016 személykörözés elrendelésére – a Hermon-KÖNYIR rendszerben történő rögzítésére – került sor. Ezen belül az elfogatóparancsok száma 26 793, az eltűnés miatt elrendelt körözések száma 20 528 volt. Az utóbbin belül a felnőtt korú eltűnt személyek száma 3821 fő, a kiskorú eltűntek száma pedig 16 707 volt. A fennmaradó körözések számát az egyéb személykörözések tették ki. (ORFK 2014, 11.)

2015-ben az előző évihez képest országosan 10,1%-kal több, összesen 59 497 személykörözés elrendelésére – a Hermon-KÖNYIR rendszerben történő rögzítésére – került sor. Az elfogatóparancsok száma több mint 4,4%-os (1171), az eltűnés miatt elrendelt körözések száma 11,2%-os (2294) növekedést mutatott. Az egyéb személykörözések esetében

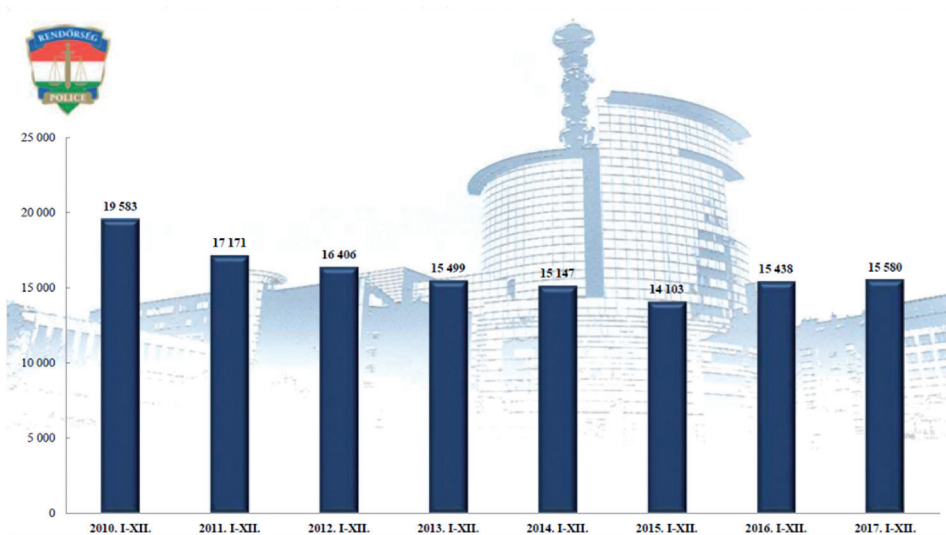
⁴ A körzeti megbízotti szabályzatról szóló 26/2015. (XII. 9.) ORFK utasítás 68. *a)* alpont.

⁵ 26/2015. (XII. 9.) ORFK utasítás 68. *b)* alpont.

⁶ Forrás: www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsarumagazin/keresnek-es-talalnak (Letöltés: 2018. 07. 24.)

a 2014. évi közel 17%-os csökkenést követően most megközelítőleg 30%-os emelkedés volt tapasztalható. (ORFK 2015, 14.)

2016 során az előző évihez képest 15%-kal több, összesen 69 958 személykörözés elrendelésére – a Hermon-KÖNYIR rendszerben történő rögzítésére – került sor. A nyomozó hatóságok által elrendelt elfogatóparancsok mennyisége a 2015. évhez viszonyítva 9,8%-kal csökkent, a nem rendőri szervek által elrendelt elfogatóparancsok száma 12,8%-kal nőtt. Az eltűnés miatt elrendelt körözések száma 2,4%-os (551) csökkenést mutatott. Az egyéb személykörözések esetében az előző évi közel 30%-os emelkedést követően újabb, több mint 71,6%-os emelkedés volt tapasztalható. A kiugró emelkedés hátterében a 2016. január 1-jétől megváltozott jogszabályi háttér áll: a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 139. § (5) bekezdése alapján elrendelt körözések száma az előző évi 25-ről 12 639-re emelkedett. (ORFK 2016, 15–16.)

1. ábra

A körözés alapján történt elfogások országos adatai 2010–2017

Forrás: ORFK Rendészeti Főigazgatóság, rendészeti szakterület⁷

Az elfogott személyek számát az elrendelt körözések adatainak fényében érdemes értelmezni. Nyilván nem szükséges részletezni, hogy a körözött személyek felkutatásához milyen fontos jogpolitikai érdek fűződik. A kivitelezés módszerei azonban kifejtettek értelmében változtatásra szorulnak.

⁷ Forrás: www.police.hu/sites/default/files/Kozrendvedelem%20HK%202017%202012.pdf (Letöltés: 2018. 07. 20.)

4. A személyazonosság megállapítása érdekében fogatosított előállítás

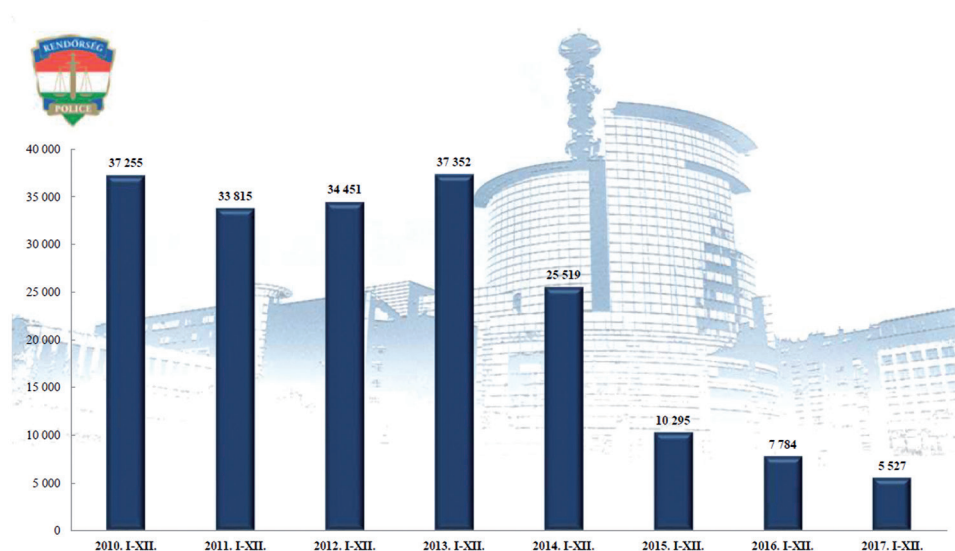
A rendőr az Rtv.-ben foglaltak szerint sokféle okból végezhet előállítást. Az Rtv. 33. § (2) bekezdés *a)* pontja annak előállítását teszi lehetővé, „aki a rendőr felszólítására nem tudja magát hitelt érdemlően igazolni, vagy az igazolást megtagadja”. Az intézkedés alá vont mozgásszabadságának és személyi szabadságának korlátozása a személyazonossága megállapítása érdekében történhet. A jogszerűség, szakszerűség, szükségesség, arányosság követelményeit ezen intézkedés során is meg kell tartani.

Az előállításra az igazoltatás sikertelensége esetén kerülhet sor. Az Rtv. 29. § (2) bekezdésében szereplő előírás szerint az igazoltatott köteles a személyazonosító adatait hitelt érdemlően igazolni. A személyazonosság igazolására nemcsak a személyazonosító igazolvány alkalmas, hanem azt minden olyan hatósági igazolvány igazolja, amely tartalmazza a személyazonosításhoz szükséges adatokat. A rendőrnek lehetősége van arra, hogy más jelen lévő, ismert személyazonosságú személy közlését is elfogadhassa igazolásként.

Az Rtv. 29. § (4) bekezdése az alábbi előírást tartalmazza: „A személyazonosság igazolásának megtagadása esetén az igazoltatott a személyazonosság megállapítása céljából feltartóztatható, a személyazonosság megállapításának sikertelensége esetén előállítható, ha a személyazonosítás megállapítása más módon nem biztosítható, a személyazonosság megállapítása céljából az igazoltatottól ujjnyomat vehető, az igazoltatottól fényképfelvétel készíthető, továbbá a külső testi jegyek észlelés és mérés alapján rögzíthetők.”

Az előállítás leghosszabb időtartamát az Rtv. 33. § (3) bekezdése meghatározza, amely szerint az előállítással a személyi szabadság csak a szükséges ideig, de legfeljebb 8 órán át korlátozható. A szükséges időtartamnak nagy jelentősége van, hiszen az intézkedéssel elérni kívánt cél megvalósulásával – esetünkben a személyazonosság megállapításával – a személyi szabadság további korlátozására nincs törvényes lehetőség. Adott esetben felmerülhet bűncselekmény gyanúja, vagy kiderülhet, hogy az intézkedés alá vont személyt valamiért körözik, ami további intézkedést tesz szükségessé. Ezen intézkedések viszont már nem a személyazonosság megállapításának tárgykörébe tartoznak. Az Rtv. mellett az RSZSZ is tartalmaz szabályokat a végrehajtás módjával kapcsolatban. Az RSZSZ 28. § (5) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „Az igazolás megtagadása vagy a személyi adatok hitelességének hiánya miatt megkezdett előállítás végrehajtását mellőzni kell, ha az intézkedés alá vont személy az előállítás közben megfelelően igazolja magát, vagy személyazonosságát a rendőr megállapította, és ellene bűncselekmény megalapozott gyanúja nem merült fel, kivéve, ha vele szemben kényszerítő eszköz alkalmazására került sor.” Az RSZSZ 28. § (6) bekezdése pedig hozzáteszi, hogy „[a]z előállítás akkor is mellőzhető, ha az igazoltatott személy személyazonossága más, egyszerűbb módon tisztázható”.

Az idézett rendelkezésekből kitűnik, hogy a jogszabályoknak csak az a gyakorlat felel meg, ha az előállításra csakis a legszükségesebb esetekben kerül sor. A szakmai érvek emellett szólnak, mivel egy-egy ilyen intézkedés adott esetben órákat is igénybe vehet ahelyett, hogy a rendőr a szolgálati idejét a közterületen töltené. A 21. századi technikai fejlettség mellett, a modern infokommunikációs eszközök birtokában többnyire az intézkedés helyszínén is tisztázható az intézkedés alá vont személyazonossága. Ennek tudatában érdemes megnézni az előállítások számának alakulását (2. ábra).

2. ábra

Az előállítások számának alakulása 2010–2017

Forrás: ORFK Rendészeti Főigazgatóság, rendészeti szakterület⁸

A 2. ábrán látható, hogy a 2010-es évek elején évente országosan jóval több mint 30 ezer személyt állítottak elő személyazonosság megállapítása végett. Csökkenés 2014-ben történt, amikor ezen intézkedések száma 25 519-re esett vissza. A rendőrség 2014. évi tevékenységéről készült jelentés szerint az előállítások számának csökkenése „a célhoz kötött igazoltatási gyakorlat meghonosodását és az intézkedések arányosságára vonatkozó követelmények érvényesülését jelzi” (ORFK 2014, 12.), tehát elsősorban vezetői követelménytámasztásnak tudható be. A csökkenés következtében az összes előállítás száma (2013-ban 127 517, 2014-ben 118 506 eset) is mérséklődött. (ORFK 2014, 12.) A csökkenés trendje továbbra is megmaradt, így 2017-ben országosan mindössze 5527 főt állítottak elő személyazonosság megállapítása céljából.

Figyelemre méltó a 2014. évi célkitűzések megvalósulásával kapcsolatos értékelés: „A lakosság értékítéletének alakulása szempontjából fontosak az *intézkedési kultúra* megváltoztatására tett lépéseink, ebben a tekintetben ugyanakkor további fejlődés szükséges az empátikus, de határozott, a jog- és szakszerűség talaján végrehajtott, az arányosság követelményének is mindenben megfelelő intézkedések általánossá tételéhez.” (ORFK 2014, 43.) Ez a szándék pozitívan értékelhető, mint ahogy a szakmailag nem indokolható intézkedések számának csökkentése is megmutatkozhat a lakosságban a rendőrségről kialakuló kedvezőbb képben. (ORFK 2015, 49.) Hiányérzet elsősorban azzal kapcsolatban merülhet

⁸ Forrás: www.police.hu/sites/default/files/Kozrendvedelem%20HK%202017%202012.pdf (Letöltés: 2018. 07. 20.)

fel, hogy a szakmailag nem indokolható intézkedések számának csökkentésére vonatkozó szándék miatt nem mutatkozik meg az évenként milliós nagyságrendben foganatosított igazoltatások számának csökkentésében is. A mennyiségi szemlélet helyett a minőségre kellene helyezni a hangsúlyt.

Felhasznált irodalom

- A rendőrségi törvény. Az 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről az Indokolással egységes szerkezetben* (1994). Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- KÁDÁR András Kristóf – KÖRNER Júlia – MOLDOVA Zsófia – TÓTH Balázs (2008): *Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól*. Kutatási jelentés. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság. Forrás: <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/Szigoruan-ellenorzott-iratok.pdf> (Letöltés: 2018. 07. 20.)
- KIRÁLY Tibor (2001): *Büntetőeljárás jog*. 2. javított kiadás. Budapest, Osiris.
- NYIRI Sándor (2006): *A rendőrségi törvény kommentárja*. Budapest, Duna Palota és Kiadó.
- ORFK (2014): *Az Országos Rendőr-főkapitányság beszámolója a Rendőrség 2014. évi tevékenységéről*. Budapest, ORFK.
- ORFK (2015): *Az Országos Rendőr-főkapitányság beszámolója a Rendőrség 2015. évi tevékenységéről*. Budapest, ORFK.
- ORFK (2016): *Az Országos Rendőr-főkapitányság beszámolója a Rendőrség 2016. évi tevékenységéről*. Budapest, ORFK.
- Response Time Analysis. Executive Summary* (1977): Kansas, Kansas City Police Department.
- SPELMAN, William – BROWN, Dale K. (1981): *Calling the Police: A Replication of the Citizen Reporting Component of the Kansas City Response Time Analysis*. Washington, Police Executive Research Forum.
- SKOGAN, Wesley – FRYDL, Kathleen eds. (2004): *Fairness and Effectiveness in Policing. The Evidence*. Washington, The National Academies Press.

A rendőri attitűdök szerepe a rendőrség működésében

Kiss Tibor

A kriminológia egyik princípiuma, hogy a devianciák kezelésében érintett és a (köz) biztonság egyensúlyi állapotának fenntartására hivatott rendőri erők diszkriminációtól, valamint egyes társadalmi csoportok igazságtalan kriminalizálásától mentesen működjenek. A kriminológusok folyamatosan vizsgálják az uralkodó normarendszertől eltérő új és már ismert társadalmi jelenségekre adott rendőrségi reakciókat és ezek okait. A hatósági gyakorlatból néha kiviláglik, hogy az intézkedések és eljárások a hatóság képviselőinek egyéni döntései mögött meghúzódó attitűdjeiből erednek-e (például negatív előítélet), esetleg vélt vagy valós külső elvárások súlya alatt zajlanak (például formális elvárások kényszere). A rendészetre összpontosító „alkalmazott kriminológiai szemlélet” képviselői ebből a megfontolásból a rendőrség működését meghatározó szigorú rendelkezéseken túl a rendőr és a rendőrség döntéseit és a döntéseket befolyásoló tényezőket is prioritásként kezelik. Az elmúlt évtizedekben világszerte – de főként az Egyesült Királyságban – próbálkoztak olyan rendészeti modellek kidolgozásával, amelyekben a negatív rendőri attitűdök kizárására törekedtek. Ezekben a modellekben már a társas intelligencia is központi helyet kapott az állampolgárokkal való együttműködés és a rendőrség szolgáltató jellegének hangsúlyozásával. Abból a célból, hogy az olykor sajátosnak tűnő rendőri cselekvésekre világosabb választ találjunk, jelen fejezetünkben kizárólag az ezt megalapozó rendőri cselekvések leggyakoribb megjelenési formáira koncentrálnunk, nélkülözve a rendőri munkát meghatározó jogszabályok taglalását. A törvények előírásainak hivatkozásait abból a célból hagytuk ki az adott alfejezetek leírásaiból, hogy a kevésbé helyes rendőri viszonyulások okai közt ne pusztán a törvények által előírt kötelezettségek teljesítésére hivatkozzunk, hanem azokra az emberi tényezőkre, amelyek elsődlegesen befolyásolják a rendőr döntéseit és intézkedéseit egyes élethelyzetekben. A felvázolt – néhol éles kritikának tűnő – megfogalmazásainkkal *nem* a rendőrségi működés értelmetlen demonizálására törekszünk, hanem azoknak a rendőri magatartásmintáknak a kiemelésére, amelyeket a kriminológiai szemináriumok témái között a hallgatók és az oktatók együttműködésével és együtt gondolkodásával alakítani szeretnénk. További célunk, hogy a gyakorlati foglalkozásokon olyan értelmezési sémákat internalizáljanak a pályakezdő rendőrtisztek, amelyek támpontot nyújtanak a kihívást jelentő társadalmi jelenségek kezelésére, az optimális rendőri gyakorlat kidolgozására és a pozitív attitűdformálásra.

1. A diszkrecionális döntés

Ha a rendőr kevésbé előnyös intézkedéseit eredményező autonóm döntések okaira keressük a választ, elsőként az a kérdés merülhet fel, hogy milyen szempontok szerint dönt intézkedéseiről a közterületen, illetve a büntetőeljárás előkészítő folyamatában. Első benyomásra talán egyszerű volna a válasz, ugyanis a rendőr kötelezettségeit a jogszabályok és eljárási metódusokat leíró protokollok mentén teljesíti, és ezeket következetesen betartva cselekszik minden egyes élethelyzethez vagy normasértés hatósági kezelésében. Annak ellenére, hogy a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény sokhelyütt hangsúlyozza, hogy a rendőri intézkedéseknek nélkülözniük kell a részrehajló eljárást vagy a törvényi rendelkezések feletti szubjektív döntést, *a valóságban mégis megtörténhet, hogy egyes eseményekkel vagy személyekkel szemben a rendőr mintha nagyobb aktivitást mutatna, másokkal viszont passzívabb hozzáállást tanúsít.* A rendőr egyéni mérlegelési lehetősége és az ebből fakadó sajátos intézkedési és eljárási módja régóta ismert fogalom a rendőrség hierarchikus rendszerében. (PIKE 1985; BOWLING et al. 2005; NEWBURN–REINER 2012) A döntési szabadságot leginkább az jellemzi, hogy a hierarchikusan felépített szervezetben ellentétes irányban növekszik, vagyis minél alacsonyabb státuszban helyezkedik el a rendőr a ranglétrán, annál több szubjektív döntési lehetősége adódik az intézkedés vagy eljárás eredményének alakítására. (NEWBURN–REINER 2012, 809.) A diszkrecionális döntés önmagában logikus és magától értetődő, hiszen a közterületen szolgálatot teljesítő járőr vagy a feljelentést rögzítő nyomozó találkozik frontálisan azokkal az élethelyzetekkel, amelyek kapcsán a kötelességét teljesítenie kell. Ha a diszkrecionális döntést és az azzal szoros kapcsolatban álló rendőri intézkedéseket röviden kellene megfogalmazni, talán efféleképp hangzana: *a diszkrecionális döntés a rendőr hivatalos eljárásában vagy azzal összefüggésben történő külső ellenőrzés nélküli autonóm döntése arról, hogy milyen eszközöket és módszereket alkalmaz az intézkedést vagy eljárást igénylő cselekmények esetén vagy a rendészeti reakciót igénylő élethelyzetek megoldására.*

A diszkrecionális döntés képessége leginkább a munkahelyi környezetben, többnyire tanulás, másolás útján válik készségszintűvé. Ebben az értelemben zajlik azoknak a sémáknak az átvétele, amelyek útmutatást adnak arról, hogy mely helyzetekben kell és szükségszerű a formális szabályok és protokollok érvényesítése, és mely élethelyzetekben előnyösebb az azoktól való eltérés. Sokan úgy vélik, hogy a rendőr jogszabályok következetes betartásától eltérő választási lehetősége egyfajta egyensúlyteremtés a (köz)biztonság fenntartásának folyamatában, és rugalmasan idomul az élethelyzetekhez, a lokális közösség elvárásaihoz mindazon felül, hogy a törvények szigorú előírásainak lazítására hivatott. Az egyéni mérlegelés valójában a rendőri működés szerves része, amit a törvények formálisan csak néhol engednek érvényesülni szűk korlátok között diszkrecionális jogkörként.⁹ Épp ebből az okból gyakran egy fogalmi ernyő alá kerül a diszkrecionális jogkör a diszkrecionális döntéssel. Ez utóbbi ugyanis sokkal inkább csak a rendőr attitűdjeiből fakadó autonóm mérlegelési folyamat. Szükséges megjegyezni, hogy egy jól működő rendőrség esetében a diszkrecionális döntés entitásának és alkalmazhatóságának az egyik alapvető feltétele a tisztességes és méltányos rendőri viselkedés, továbbá a törvényekkel elérni kívánt célok megvalósulása. A diszkrecionális döntés például abból a felismerésből is respektált,

⁹ Például a gyanú vagy alapos gyanú esetén a személyes szabadság korlátozásával. (PIKE 1985)

miszerint a rendőri intézkedések és eljárások valójában nem terjedhetnek ki minden egyes apró normasértésre, ami – például egy lakóterületen belül – megtörténik. Ezért a rendőr kiszűrheti azokat az eseteket, amelyek megoldásáról önállóan dönthet a törvények szigorú szankcióinak alkalmazása nélkül. Nyilvánvaló, hogy az efféle döntések a jogszabályi kötelezettségek felől megközelítve nem lehetnek túl széles körűek és az elérni kívánt célt túlhaladók. Viszont a már létező megjelenési formákat két tényezőcsoport egészen biztosan befolyásolja: az egyik *a külső* (környezeti és munkakörnyezeti), a másik *a belső* (meggyőződésbeli, érzelmi, mentális, képzettségbeli) tényezők összessége. Mindkét oldal tartalmaz pozitív és negatív elemeket, ami néhol méltányos és célravezető, máshol ezzel ellentétes benyomást kelt.

1.1. A diszkrecionális döntést befolyásoló külső tényezők

1.1.1. A közösség akaratának pressziója

Az egyéni döntést és az annak eredményeként megjelenő intézkedéseket befolyásoló külső erők egyik domináns formája *a közösség akarata*. Vannak olyan normasértések, amelyekkel szemben a rendőri fellépést jogszabályok írják elő, a közösség tagjai mégsem tartják túl veszélyesnek, ezért azok rendészeti eszközökkel történő kezelését aránytalan és túlzó fellépésként ítélik meg. Ezzel szemben gyakran előfordul, hogy olyan társadalmi jelenségekkel kapcsolatos rendőri eljárást várnak el, amely hatósági eszközökkel (még) nem kezelhető. A lakóközösségben élő emberek többségi akarata kétségkívül invazív hatással van a rendőri döntésre, ezért e tekintetben szükséges és gyakran hasznos egy olyan arány középút, amely kizárólag az elvárások formális eszközök nélkülözésével történő teljesítését jelenti, és kizárólag a rendőr mindentől független egyéni döntésével jöhet létre. A diszkrecionális döntésnek kisebb közösségekben (például falu, kisváros) még hangsúlyosabb szerepe van, ugyanis ebben a körben a hatóság tagja nem csupán a közrendet fenntartó harmadik személy, hanem olyan köztisztviselőben álló szereplő, aki inkább segítséget nyújt, mintsem szankcionál. Elvárás, hogy döntéseiben prioritásként kezelje a közösség érdekeit és értékeit, folyamatos kompromisszumot teremtve ezzel a rendőri vezetők és a közösség elvárásai között – például úgy, hogy a hatósági szigort inkább a közösségen kívüliekkel szemben fogantatosítja. Ezzel szemben következetes a közösségen belüli súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben, megtévesztve ezzel a védelmező szerepét, és teljesítve a tőle elvárt mérlegelés nélküli hatósági fellépést. A diszkrecionális döntés kisközösségekben működő formája a rendőri vezetők által a legkevésbé ellenőrzött és a társadalmi kontroll által a leginkább befolyásolt.

A közösség elvárásai nagyvárosi környezetben is hatással lehetnek a rendőr diszkrecionális döntéseire. Gyakori, hogy a lakosság azt szeretné elérni, hogy a rendőr szüntessen meg normasértőnek vélt jelenségeket (például kolduló egyénnel szembeni fellépés a városközpont legforgalmasabb területén), vagy ellenáll a normasértő jelenségekkel szemben alkalmazott hatósági intézkedéseknek (például kilakoltatás). A rendőr diszkrecionális döntése lényeges, ugyanis ebben az esetben is egyensúlyt kell teremtenie a lakosság igényei és a törvényes elvárások között, ami a törvényes célok elérése okán nem minden esetben valósulhat meg. Az efféle konfliktus feloldására a legtöbbet materiális cselekvéseivel tehet, vagyis miközben

törvényes módon jár el, megtesz mindent az emberi méltóság megőrzéséért, az emberi értékeket tiszteletben tartó és empatikus módon viselkedik. Ez már önmagában egy olyan kompromisszum, amit a rendőr egyéni döntésével megtehet.

A lakosság további markáns pressziója – függetlenül a terület nagyságától – az olyan *negatív előítélet*, amely egy adott kollektívában egységesen fogalmazódik meg és uralkodik. A rendőr könnyen átveheti a közösség negatív attitűdjeit, majd diszkrecionális döntési lehetőségein belül e célból használhatja fel hatósági jogosultságait. Ez esetben a döntés szabadságának és a rendőri szelekciónak egy destruktív formájáról beszélhetünk. Nem új keletű, hogy a heterogén összetételű társadalmakban a kisebb társadalmi csoportokhoz az uralkodó társadalom tagjai negatív módon viszonyulnak, ami a rendőrséggel szemben támasztott elvárásokon keresztül a rendőrség működésében és a rendőr diszkrecionális döntéseiben is leképeződhet. Magyarországon a többségi társadalmi attitűdökből induló és a rendőrségi szelekcióban is megnyilvánuló folyamatnak a roma etnikai kisebbség kriminalizálásában lehetnek jelei. A roma közösségek tagjaival kapcsolatos intézkedésekben és eljárásokban a többségi előítélet nehezen kezelhető helyzetet teremt. A kihívás leginkább abban van, hogy a domináns viszonyulás általánosan is része a rendőr személyes attitűdjeinek, és miközben a rendőrök jelentős része a többségi társadalom tagja, szolgálatellátása alatt az uralkodó attitűdöket kizárva, részrehajlás nélkül kell intézkednie. Ez az első olyan konfliktus, amely a rendőr mentális konfliktusaként keletkezhet. Az Egyesült Királyságban ennek kiküszöbölésére olyan rendőrségi formációk kialakítására törekedtek, amelyek átfedik az uralkodó társadalmi sokszínűséget, vagyis a rendőrség kötelékeibe a szubkultúrákból és a kisebb társadalmi csoportba tartozók köreiből is toboroztak rendőröket. A törekvés sikeres volt azzal a kivétellel, hogy olykor a rendőrségen belül is kimutatható volt az a diszkriminatív viselkedés, mint ami a társadalomban uralkodott. (BOWLING et al. 2005) A legdurvább különbségtétel mégis abból eredhetne, ha a deviáns életpályára kényszerült roma lakosoknak az eljáró vagy intézkedő személyes előítéleteivel kellene szembesülniük.

1.1.2. A formális elvárások kényszere

A diszkrecionális döntést meghatározó külső tényezők között ugyancsak domináns a szervezetben belüli *formális elvárások pressziója* és az *elvárásoknak való megfelelés kényszere*. Miután a rendőr eredményes feladatellátásának egyik legbiztosabb garanciája a büntetőjogi felelőssége, nem meglepő, hogy a felsőbb utasításokat prioritásként kezeli. Ennek egyik iskolapéldája, amikor gyors és látványos eredményeket kell felmutatnia, de erre csak korlátozott lehetőségei vannak. A szigorú elvárásokat nagyon gyakran progresszív rendőri intézkedésekkel vagy eljárásokkal lehet teljesíteni, ahol a diszkrecionális döntés törvényes, de nem kétséget kizáróan méltányos formája rajzolódhat ki. Ebben az esetben előfordulhat, hogy a rendőr azokat a szabály- és normasértéseket szűri ki, amelyek lépten-nyomon észlelhetők, könnyen bizonyíthatók, és amelyekkel szemben a szabályszegő részéről a legkisebb ellenállással számolhat. Ezek között említhetők azok a devianciák, amelyek elkövetői kevésbé képesek jogi úton védekezni, kirekesztett társadalmi pozícióban élnek, és tetteiket *alapvető létszükségeik kielégítése érdekében vagy közben* követik el. Bár az effajta intézkedéseket eredményező döntés a legtöbb esetben törvényes és protokolláris, mégis kontraindikált, *ha túlsúlyba kerül* és a számszerű teljesítés alapját képezi.

A formális elvárások hatására felerősödő diszkrecionális döntési mechanizmusok egy másik alakja a bűnügyi szolgálati ágat jellemezheti. A bűnözés egyes formái néhol jóval gyakoribbak, így az ott működő rendőri egységekben a nagyszámú bűnügyek adminisztrációs feldolgozása óriási teher, és az erőforrások jelentős megosztásával jár. A formális elvárások az ilyen bűnügyekben történő eredményességre irányulnak, ami a „halott ügyek” esetén számos konfliktust eredményez a szervezeten belül. Ennek megelőzésében központi szerepe van a rendőr diszkrecionális döntésének és még jelentősebb az ezt követő rendőri intézkedéseknek. Ez azt jelenti, hogy a panaszt felvevő rendőr az esemény felderíthetőségét támogató információtartalom mértékének vagy minőségének függvényében rangsorol, majd dönt arról, hogy milyen intenzitású hatósági erőforrásokat mozgósít, ha erre törvényes lehetősége adódik. A rendőri szelekció egyik módszere lehet, amikor a nyomozó a feljelentő elé tárja a rendőri eljárástól várható eredményeket. Ugyanis ha azok alacsony felderíthetőségre és emellett hosszadalmas és a feljelentő részéről is fáradtságos eljárásra utalnak, akkor a feljelentő nagy eséllyel lép vissza feljelentési szándékától. Ekképp kialakul egy kompromisszum a feljelentő és a rendőr között, aminek valós hatása az egyik oldalon törvényes és tehermentesítő, a másik oldalon kifejezetten negatív, de a sértett által elviselt. Ugyanez a bűnügyek elrendelésének és felderítésének folyamatában is folytatódhat azzal, hogy a már elrendelt, de kevés információtartalommal rendelkező bűnügyekben inkább csak a formális dokumentumokat állítják ki (lemezszekrény alsó polcára kerül), és csak azokra a bűnügyekre fordítanak kellő figyelmet, amelyekben garantált az eredmény.

1.1.3. A gyakorlat hatása a rendőri döntésekre

Az egyéni döntési jogkört meghatározó harmadik külső tényező lehet egy olyan (rendőri) közösségi működés, amelyben a rendőrök egységes *gyakorlatot követnek*, vagy *egységes ideológiákat/nézeteket vallanak*. Az előbbi esetében leginkább a szokás hatalma uralkodik, vagyis az a mechanikus munkamódszer, amelynek szövetébe mélyen beágyazódott az autonóm döntés. Erre talán a legjobb példa, ha gondolatban modellezünk egy olyan rendőrkapitányságot, ahol a bűnügyi szolgálat folyamatosan szelektálja a feljelentéseket, illetve a nehezen felderíthető ügyekben az előadók többsége csak a formális dokumentumokat állítja ki, elsősorban azért, mert minden rendőr ezt a gyakorlatot folytatja. Ezen a rendőrkapitányságon a munkahelyi közösség által kialakított mechanikus munkamódszer nagyon gyorsan reprodukálódik, főként azzal, hogy a pályakezdő rendőr is ezt építi be „napi rutinjai közé”, aminek negatív hatása gyakran nem is tudatosul benne. Az effajta működési mód kevésbé hivatászerű, voltaképp a leghátrányosabb a rendőrség teljesítményére és profeszionalitására.

A fentiekben vázolt, egységes nézetek mentén működő rendőri közösség különösképp kockázatos, főként akkor, ha a közös nézetet a negatív előítélet alapozza meg (például a rasszizmus, az antiszemitizmus, a homofóbia vagy a xenofóbia). Az informális találkozásokban leginkább érlelődő negatív beállítódás közösségi „normává”, majd a formális eljárások részévé emelkedhet. Az előítélet kialakulását némi tudományos magyarázattal és egy rövid kitérével mutatjuk be.

Az előítéletes közösség működése úgy kezdődik, hogy a közösség tagja gondolkodását és érzéseit a csoport többi tagjához igazítja (rendőri munkaközösség), és a másik csoporttal szemben (etnikai közösségek) megalkotják a sztereotípiákat. *Sztereotípiáról* akkor beszélhetünk, ha az észlelő a személyek azonosításakor a beérkező adatokat összehasonlítja a már meglévő *személy sémáival* (amelyek vonatkozhatnak tulajdonságokra, külső jegyekre vagy akár egy embertípusra is), következésképpen az észlelő a realistól eltérő, pontatlan kép alapján ítél vagy cselekszik (például ez a pontatlan kép kialakulhat már a családi közösségekben is). *Csepeli György* szerint a sztereotipizálás egy *megismerési térkép*, amely az empirikusan megalapozott igazságot ugyan nem nélkülözi, de szubjektív valószínűségi értékítéletekkel, oktulajdonításokkal átszőtt torz képet eredményezhet. (CSEPELI 1990, 24.) *Beck* szerint (1999, 10.) a sztereotipizálás más közösségekhez tartozók egységes jellemzőinek kiemelését jelenti. Ahogy az egyén egy közösséget vallási, faji vagy más alapon körülhatárol, annak tagjait egyszerre egymással behelyettesíthetőnek is véli. *Allport* szerint (1977) a sztereotipizálás azt jelenti, hogy az emberi elme kategóriákban gondolkodik, és ha kialakította kategóriáit, azok a normális ítélet (előítélet) alapjait képezik. Ha a csoport tagja a sztereotipizáláson túl a másik közösség tagjával szemben negatív érzelmi attitűdöt alakít ki, akkor már *negatív előítéletről* beszélünk, amihez gyakran kapcsolódik egy sémaszerűen felállított érvrendszer, amivel az előítéletes ember folyton igazolhatja önmagát, alátámaszthatja cselekvésének helyességét, a másiról való (hamis) tudás megdönthetetlenségét. A negatív attitűdök által meghatározott rendőri közösségek tagjának szemében saját közössége mindenható, nem képes rosszat cselekedni, ellentétben a másikkal, amelynek mozzanatai minden esetben rosszak. Az előítéleteség *Allport* által felvázolt fokozatai a *szóbeli megnyilvánulásoktól az elkerülésen, a hátrányos megkülönböztetésen át a testi erőszakig* terjedhetnek. (ALLPORT 1977, 47–61.) A verbális sértegetés és a legkegyetlenebb erőszakos cselekvés mozgatórugójaként is értelmezhető előítéleteség akkor válik igazán veszélyessé, amikor a negatív érzelmek szavakban kifejezve cselekvést formáló és mozgósító erővé válnak. (CSEPELI 1990, 24.) *Milton Rokeach* amerikai szociálpszichológus vizsgálatainak eredményeiből azt szűrte le, hogy az előítéletes egyénekre egyfajta *zárt gondolkodás* jellemző. (ROKEACH 1960; hivatkozik rá BECK 1999, 210.) A zárt gondolkodás alapvetően merevséget, impulzív, azonnali véleménynyilvánításra való hajlamot, az ellentmondókkal szembeni intoleranciát, más emberekkel szembeni nehéz megértést, a valóság eltorzítását és eltúlzását foglalja magában.

Ha egy rendőri közösségen belül egy társadalmi csoporttal szemben negatív előítélet uralkodik, az a közösségben működő rendőr autonóm döntését is prognosztizálja. Mindez egy objektív megfigyelő részéről nem mindig látható (például a rendőr a törvények legszigorúbb szankcióit alkalmazza egy általa gyűlölt csoport tagjaival szemben akkor, amikor arra egyáltalán nem volna szükség). A negatív előítéletet, illetve annak kollektív jellegét a rendőri közösségben alapvetően meglévő szolidaritás, lojalitás, bajtársiasság még inkább felerősíti. A legnagyobb kockázat ebben mégis az, hogy az efféleképp működő rendőri közösségek ugyanúgy rendelkeznek kényszerítő hatalommal, az erőszak alkalmazásának legitim formájával, vagyis a militarista rendőrség képességével, amelyben önkényes döntések és diszkriminatív szelektivitás uralkodik. (PIKE 1985; BOWLING et al. 2005)

1.2. A diszkrecionális döntést befolyásoló belső tényezők

1.2.1. A rendőr észlelése, önbecsülése, hiedelmei és frusztrációi

Az egyéni döntés és az annak eredményeként manifesztálódó rendőri tevékenységek másik meghatározója lehet a belső tényezők köre, amelyek nem függetlenek a környezeti és munkakörnyezeti hatásoktól, de mégis inkább egyéni diszpozíciókban gyökereznek. Talán ezek közül a leggyakoribbak az *önértékelés problémái* és a *hiedelmek rendszere*, amelyek először a rendőr és az intézkedés vagy eljárás más szereplője közötti kommunikációban nyilvánulnak meg, majd később rendre alakítják a rendőr viselkedését. Az individuális tényezők hatásainak magyarázatára ismét egy rövid elméleti kitérőt teszünk.

A közvetlen kapcsolatban zajló információcsere végkimenetelét (cselekvések) a felek észlelési és értelmezési képessége, olykor már előzetesen meglévő sémái befolyásolják. Egy közölt tárgyi tartalom számos más kapcsolt üzenetet tartalmazhat, amit a vevő sokféle jelentéstartalommal formálhat. A címzett saját szimbólumai, sémái, diszpozíciói alapján dekódolja a fogadott tartalmakat, ami akkor helyes, ha egyezik a küldő által közölni akart információtartalommal. (SCHULZ 2012) Ha attól eltérőként értelmezi, cselekvést formáló félreértések, konfliktusok generálódhatnak a két fél között. A jelentéstartalom fogadó általi értelmezése egyáltalán nem magától értetődő. A kommunikációból eredő kevésbé méltányos intézkedések ugyanis gyakran a hibás kódolás és dekódolás műveletének hozadékai. *George Herbert Mead* szerint az egyén észlelése és az arra adott reakció olyan folyamat, amelyben az egyén kiválasztja az észlelt ingerre adható reakciót. Az inger, vagyis az észlelt dolog és a reakciók között ugyanis eltérések lehetnek, ami abban nyilvánul meg, hogy az egyén a beérkező ingerekből (kódokból) egy jelentéstartalmat alakít ki, amit az észlelt dologgal kapcsolatos, a már meglévő szimbólumsorozatokkal is összevet, majd az így kialakított jelentéstartalomra reagál. Nem biztos, hogy az észlelt dolog a reakció közvetlen kiváltója, sokkal inkább az a jelentéstartalom, amit az egyén az észlelt dologból a folyamat során kialakít. (MEAD 1973) Mead tézise nagyon fontos a rendőr és az eljárásban részt vevő közötti kommunikáció helyes értelmezésében, ugyanis a megformált jelentéstartalom alapján történő cselekvés vagy válasz meghatározó lehet, vagyis nem mindegy, hogy a rendőr vagy épp az intézkedés vagy eljárás alá vont egyén fejében milyen szimbólumok vannak sémaként tárolva.

Ettől függetlenül a rendőr nemcsak az előre beépített sémái alapján, hanem önértékelési zavarai miatt is hozhat rossz döntéseket. (WERNER et al. 2010) *Baumeister* szerint például a negatív reakció akkor jelenik meg egy kommunikációban, ha valakinek az önbecsülését meghatározó önértékelését vagy valamely közösséghez tartozását éri fenyegetés vagy provokáció. (BAUMEISTER 1997; hivatkozik rá SMITH et al. 2016, 657.) A becsmélés vagy a tiszteletlenség épp ebbe a kategóriába tartozik, és gyakori eleme a rendőri intézkedéseknek, majd az abból adódó aránytalan cselekvéseknek. Az önértékelést fenyegető ingerek hatására az *alacsony* vagy éppen a *magas* önértékelésű rendőrök reagálhatnak agresszív töltetű válasszal. Ha a provokáció nagy nyilvánosság előtt zajlik – ami egy rendőri intézkedés során nyilvánvalóan gyakori – még erősebb feszültséget keletkeztet, ami ennél is intenzívebb magatartást eredményez, és a tiszta higgadt döntés helyett kevésbé helyes magatartásról

dönthet a hatóság tagja. (SMITH et al. 2016) A kommunikációban felmerülő érdekellentétek további oka, amikor az egyén nem képes a másik fél érdekeire koncentrálni. Beck ellenséges leképezésnek nevezi azt a jelenséget, amikor a felek nem mérik fel reálisan egymás érdekeit, csak a fenyegetést érzélik, és erre reagálnak. Az ellenséges leképezés közvetlen kapcsolatban áll a diszkrecionális döntésekkel és ezen keresztül a rendőri cselekvésekkel, vagyis a fenyegetés észlelése automatikus rendőri reakciót vált ki, ugyanakkor az egyén *helytelen hiedelmeitől* is függ, vagyis azoktól a téves gondolkodási mintáktól, amelyekben megmutatkozik mindaz, amit gondol a másik félről. A hiedelmek az egyén szocializációja során formálódnak, és meghatározzák, hogy ő maga mit vár el környezetétől, milyen státuszban helyezi el önmagát a társadalomban. Egy részük az agresszív magatartás forogatókönyve és egyben a felületes értelmezés sémája. Egy végtelenül magas önbecsülésű rendőrnek lehet olyan elképzelése, miszerint minden embernek tisztelnie kell őt, aki ezt nem teszi, meg kell bűnhődnie. (BECK 1999, 21–26.) Az effajta elvárások a felsőbbrendűség különböző mintáiban is megmutatkoznak, amelyek voltaképp a legtöbb destruktív intézkedést és az ebből adódó konfliktust okozzák, ugyanakkor a militarista rendőr személyiségének meghatározó elemei. A rendőr diszkriminatív megnyilvánulásai gyakran az ilyen hiedelmek által felkorbácsolt indulatok miatt fordulhatnak elő.¹⁰ (BECK 1999, 28.)

A rendőr egyéni mérlegelését a leggyakrabban befolyásoló individuális tényező az agresszió, és ennek egyik kiváltó oka a *frusztráció*. A közterületen zajló erőteljes és néha agresszív rendőri fellépés háttérében számos agressziót kiváltó tényező áll, de a legtöbb esetben azért történik, mert a rendőr a napi konfliktusokból származó feszültségektől túlterhelt vagy feladatai ellátásában valamilyen oknál fogva akadályoztatott. Ebben az esetben döntései lehetnek diszkrecionálisak, indulatból származnak és nem túl átgondoltak. *John Dollard és munkatársai* frusztráció-agresszió elmélete szerint, ha az egyént szükségleteinek, céljainak elérésében megakadályozzák, belső érzelmi feszültségei keletkeznek, amiktől agresszív megnyilvánulásokban törhet ki. Nem mindegy, hogy milyen fontos célokról van szó, az akadályoztatás a célok elérésének melyik fázisában és milyen gyakran történik meg, ugyanis ezek az agresszió erejét illetően meghatározók. (DOLLARD et al. 1939; hivatkozik rá BERKOWITZ 1989) A frusztráció kiváltó ingerei közül a legmarkánsabb az önérvényesítés és önkifejezés akadályozása vagy a korábban már említett verbális provokáció. Az önérvényesítés és önkifejezés akadályoztatásából eredő frusztráció háttérében a rendőri szervezeti kultúra kreativitást, szólás- és véleménynyilvánítást korlátozó sajátossága állhat. Ennek egyik iskolapéldája, amikor az utasítás tartalma ellenkezik a rendőr értékírányultságával és meggyőződésével, de annak végrehajtása kötelező. Ebben az esetben a legerősebb a frusztráció. A verbális provokáció pedig a lakosság részéről lehet mindennapos, voltaképp együtt jár a rendőr törvényeket betartató szerepével. Bármit tesz és bárhol, folyamatos kritikák keretében áll, így a provokáció evidens, viszont a válaszreakció már kevésbé.

¹⁰ Ha nem is közvetlenül az agresszív megnyilvánulásokat előidéző hiedelmek része, de ehhez szorosan hozzáilleszthető a nőekkel szembeni *túlzó méltányosság*. Ez a férfi rendőrök nőekkel szembeni attitűdjeiben, majd intézkedéseiben mutatkozhat meg az udvariasság jegyében (például közlekedési szabálysértésben való engedékenység). Viszont ez az elérni kívánt törvényes cél tekintetében gyakran olyan rendőri döntés, amely a társadalom többi tagjával szemben kevésbé igazságos. (NEWBURN–REINER 2012)

1.2.2. A társas készségek pozitív hatásai

A rendőr döntéseit és cselekvésének eredményeit alapvetően meghatározza a *társas intelligenciája*. A pszichológia és a szociálpszichológia képviselői által gyakran tárgyalt, a rendőri hivatásban kimondottan fontos szerepet betöltő társas intelligencia tipikus formáit *Daniel Goleman Társas intelligencia* című népszerű tanulmányában leírt struktúra mentén mutatjuk be. (GOLEMAN 2010)

Goleman szerint a társas intelligencia a társas tudatosságból és a társas készségekből áll. (2010, 114.) A társas tudatosság kategóriájába tartozik az *elemi empátia*, amely a másokkal való alapvető együttérzés képességét jelöli. Az elemi empátiára épülnek azok a diszkrecionális döntések, amelyek középpontjában az emberi létezését és együttélést megtestesítő értékek az elsődlegesek – az igazságosság, a kölcsönösség és az egyenlőség szellemében. Ezen a szinten a rendőr részéről az empátiája által felerősített lelkiismereti döntések dominálnak és nem elsődlegesen a törvényeknek és a protokolloknak való megfelelés.

Ugyanebbe a csoportba tartozik a *ráhangelődés és az empátiapontosság*, vagyis a teljes összpontosító, odaadó figyelem, amellyel a rendőr mások problémáinak, gondolatainak, érzéseinek és szándékainak pontos megértésére törekszik. A társas tudatosság ezen két területe kizárja az egyéni és a szervezeti érdekeken alapuló viszonyulások felületeségét. Bár a rendőr nem szociális szakember, feladatköre hasonlóképp segítségnyújtásra és emberi problémák megoldására irányul, ami nem mehet a sértett vagy a segítséget kérő megértése nélkül. A diszkrecionális döntés ebben az értelemben már más intézmények erőforrásainak mozgósítására is irányulhat egy komplex probléma megoldása érdekében (például szociális, egészségügyi intézmények kanalizálása az eljárásba vagy jelzések indítása). Az empátiapontosság a rendőrt áttemeli a kontrolláló-büntető szerepből a megértő, segítségnyújtó, szolgáló szerepbe.

A társas tudatosság utolsó területe a *szociális jártasság*, amely voltaképp a rendőr társas élet működésére vonatkozó ismereteit jelöli, olyan tájékozódási képességet, amellyel az adott kulturális közegben kiismeri önmagát, ahhoz gondolkodás- és cselekvésmódjában is alkalmazkodni tud. Idetartozik az a képesség is, amellyel egy közösség szokásait, értékirányultságait, különböző kapcsolati struktúráit invazív módon megismerheti. Ilyen képességekkel rendelkezik a körzeti megbízott, aki ekképp biztosítja lakóköznyezetét (köz) biztonságát. A szociális jártasság más kulturális közegek megismerésében is támogató, így a rendőri cselekvés nem feltétlenül a negatív diszkriminációt eredményező döntések irányába indulhat el, hanem a pozitív támogató és a kultúrák közötti összekötő szerepkör irányába is.

A társas intelligencia másik meghatározó része a társas tudatosságra épülő társas készségek köre. A társas készségek közé sorolható az *azonos hullámhossz*, amely arra utal, hogy az egyén verbális kommunikáció nélkül, pusztán jelekből (például metakommunikációs jelekből) érzékeli a valós helyzetet, és erre reagálni képes. Nem egy olyan élethelyzet adódik a rendőri hivatásban, amely őt szavak kimondása nélkül is diszkrecionális döntésre sarkallja (például a formális döntésétől eltéríti vagy fordítja). Az azonos hullámhossz nem csupán az emberek közt adódó mély problémák felismerésére, hanem a másik rendőr diszkrecionális döntésére vonatkozó együttműködésre nézve is támogató lehet. A készségek további területe az *önprezentáció*, vagyis a rendőr olyan fellépése, amellyel mások véleményét megítélését alakítja, bizalmát elnyeri, rendőri entitásának érvényt szerez. A rendőr szerepének

érvényesítése nélkül nem volna képes sem törvényes, sem diszkrecionális döntéseit megfelelő módon érvényre juttatni egyetlen szolgálati ágban sem, ezért az önprezentáció például a pályakezdő rendőrök hatósági személlyé válásának egyik sarokpontja.

A társas képességek következő területe az önprezentációval nagyon szoros kapcsolatban álló *befolyásolás*, vagyis a társas interakciók befolyásolásának képessége (2010, 128.), ami olyan rendőri viselkedési mintázatot jelent, amelyre a közösség többnyire egységesen reagál. A befolyásolás már önmagában lehet egy diszkrecionális döntés, például a rendőr gyakran megállítja a forgalmat egy olyan gyalogátkelőhely előtt, ahol gyermekek vagy idősek haladnak át, ezzel „ránevelve” a helyi autósokat arra, hogy ezt önmaguktól tegyék. A befolyásolás lehet negatív irányú is, amikor egy rendőrkapitányságon a panaszfelvevő vagy a közterületi rendőr folyamatos áldozathibáztató módszerével, elutasító, szelektív magatartásával a lakosokban félelmet kelt, és bizalmatlanságot alakít ki, akik ezért kizárólag a legsúlyosabb ügyekben fordulnak a rendőrséghez. A társas képességek utolsó területre a *törődés*, vagyis a hatóság tagjának arra való odafigyelése, hogy a másik személynek mi a fontos, illetve milyen igényei vannak. Mint ahogy már korábban említettük, ez az egyensúlyi állapot fenntartását is jelentheti a lakosság igényei és a törvényesség között, illetve jelenthet olyan eljárást, amelyben a sértettek különleges igényeit a rendőr diszkrecionális döntéssel teljesíti. A fentiekben röviden levezetett társas intelligencia szükséges része a rendőr szolgálatellátásának, ugyanis diszkrecionális döntéseket és a rendőri cselekvést konstruktív irányba tereli.

1.2.3. A szakképzettség és az élettapasztalat jelentősége

A rendőr diszkrecionális döntését generálisan formálja *szakmai képzettsége és élettapasztalata*. A szakmai képzettség többek között azokat az elméleti és gyakorlati ismereteket foglalja magába, amelyeket a rendőr az eljárási módszerekről, metodikákról, az eljárásokat vagy intézkedéseket előíró jogszabályokról és protokollokról ismer és készségszinten a gyakorlatban is alkalmazni tud. A szakmai képzettség a törvényes és formális szabályok alkalmazásának magabiztosságát adja azokban az esetekben, ahol a kontroll alkalmazása a legfontosabb. A szakmai képzetlenség döntésképtelenné, határozatlanná teszi az egyént, ezzel egyenes utat kijelölve destruktív diszkrecionális döntések meghozatalára.

Az élettapasztalat az egyénről és a társadalomról, illetve a társadalmi jelenségekről való szélesebb személyes ismeretet jelent (például hajléktalanságról, szegénységről, alkoholizmusról). A rendőr élettapasztalata abban az esetben kiemelkedően fontos, amikor egyes életeseményekre vagy a hatáskörébe utalt és megoldásra váró társadalmi jelenség kezelésére nem rendelkezik megfelelő szakmai eszközrendszerrel, pusztán a tapasztalatai során rögzített megoldásémákat tudja felhasználni. A diszkrecionális döntések a legtöbb esetben efféle sémák alapján lépnek működésbe. A negatív élettapasztalat: a csalódások, a sikertelenségek, a munkahelyi fásultság, a társadalommal szembeni bizalmatlanság kiegészítést és közönyösséget eredményez. Ebben az állapotban jóformán csak negatív előjelű rendőri döntésekre lehet számítani. Abban az esetben, ha a szakmai képzettség, a társas intelligencia és a pozitív élettapasztalat egy személyben összpontosul, a diszkrecionális döntések optimálisak és a rendőri intézkedések is pozitív célokat szolgálnak.

2. A rendőrség címkéző szerepköre

A címkézésemletről kötetünkben korábban már szoltunk,¹¹ és akkor röviden kiemeltük a kontrollintézményeknek – köztük a rendőrségnek – a deviánsná minősítés folyamatában betöltött szerepét. A címkéző pozíció egyáltalán nem meglepő, hisz a rendőrség *pusztán alapvető funkcióival résztvevője ennek a folyamatnak, ami természetes velejárója működésének*. Ehhez társul még viszont az intézmények tagjainak különféle hozzáállása vagy épp a bevált rendőrségi gyakorlat, amely nem nevezhető minden esetben nélkülözhetőnek. A megbélyegzésről szóló korábbi tanulmányok közül például *Kai Theodor Erikson* (1966) tanulmányában a deviancia kezelésére hivatott kontrollintézmények többségéhez devianciafenntartó szerepet társított. Arról írt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek és az elmegyógyintézetek egyik jól látható funkciója, hogy a deviánsokat hosszú ideig egy csoportba gyűjti, további lehetőséget teremtve arra, hogy összezárva egymástól tanuljanak, ezzel voltaképp a deviancia újratermelődését és fennmaradását idézve elő. A címkézés formális folyamatát a rendőrségi és a bírósági eljárásokban egyfajta ceremóniának (*commitment ceremonies*) nevezte, amelyben a normasértőt a protokolláris állomásokon átvezetve hivatalosan is deviánsná avatják. A rendőrségen az elfogás, a gyanúsítottkihallgatás, a bíróságon a tárgyalások sora és a perbeszéd alakítják azt a dramatikus környezetet, amely a végén nem csupán az egyén külső megítélését, hanem az önmagáról alkotott képét is átformálja. Miközben a hatóság tagjai a rendőrségen, a bíró, az ügyész és a védő megszokott szerepük szerint járnak el, egyben ítéletet is hoznak az egyén felett. Erikson ezt több szempontból is egy ördögi körnek nevezte. Az egyik ilyen szempont, hogy a démonizált szerep alól egyáltalán nincs mentesítés, vagyis amikor az egyén visszacseppen a normális társadalmi közegébe, már senki sem bíz meg benne úgy, mint előtte. Álláspontja szerint abban az esetben, ha az el nem fogadás a deviánsnak felavatott egyén szélesebb társadalmi környezetében többször is előfordul, „maga is azon kezd el gondolkodni, hogy igazából kilépett-e a deviáns szerepkörből”. (ERIKSON 1966; RÁCZ et al. 2001, 51–53.) Ha a szerepkörrel való azonosulás megtörténik, az egyén egy rögzült életpályára ráállva egyre közelebb kerül a deviáns életmódhoz.

Erikson ceremóniafelfogásához nagyon jól illeszkednek *Frank Tannenbaum* (1938) és *Edwin Lemert* elsődleges és másodlagos devianciáról megfogalmazott elméleti megközelítései. (LEMERT 1951; hivatkozik rá ROSTA 2007) Ezek már nagyrészt arról szoltak, hogy egy aktív társadalmi interakcióban a rosszság dramatizálásával miként válik egy fiatalkorú csínytevése bűncselekménnyé, illetve a javítható egyén javíthatatlanná. A tanulmányok legfontosabb megállapítása arra is utalt, hogy a deviancia kialakulására az van a legnagyobb hatással, ha a normasértő környezetében működő intézmények és családtagjaik léptenyomon a deviáns cselekvések gondolatát sugallják, és mindezt úgy teszik, hogy a vele folytatott interakciókban minduntalan felhozzák csínytevéseit és azok rossz következményeit – még akkor is, amikor valójában segíteni szeretnének. Így az ördögi körben tengődő normasértőnek arra végképp nincs lehetősége, hogy a rossztól, amit korábban elkövetett, legalább gondolati síkon megszabaduljon. Ennek tükrében érthető, hogy miért is azonosul a környezete által megformált deviáns karakterrel, és miért kapcsolódik egyre többször az öt megértő és befogadó normasértő közösségekhez. *Howard Becker* (1974) megfogalmazását

¹¹ Lásd Kiss Tibor *A kriminológia tudománytörténete* című fejezetét.

alapul véve a rosszálló és dramatizáló interakció alkalmas arra, hogy a fiatalt folyton bele- és visszahelyezze azokba a körülményekbe, amelyek megnehezítik a normális társadalmi közegbe való visszailleszkedését. (RÁCZ et al. 2001, 122.) A rendőrség címkéző szerepe ebben rejlik; egyrészt a már korábban említett *alapvető rendőrségi kötelezettségekben*, amelyek elkerülhetetlenek (például a fiatalkorúval szembeni hatósági eljárás kezdeményezése, ha bűncselekményt követ el), másrészt a rendőrségi „ceremóniát” levezető rendőr *negatív viszonyulásaiban* (például a devianciát sugalmazó viselkedésében).

2.1. A rendőrség helye és szerepe a címkézés folyamatában

Az már teljesen egyértelmű, hogy a rendőrség társadalmi címkézésben betöltött szerepe *elkerülhetetlen*, vagyis az eriksoni folyamat egyik oldalán olyan kötelezettség, amelyet az állam és a társadalom a bűnelkövetők felelősségre vonásával és a deviáns cselekvések semlegesítésével szemben a rendőrségtől elvár. Viszont a másik oldalon a stigmatizációnak van egy kevésbé elkerülhetetlen eleme, amely a rendőr viszonyulásaiban és a rendőrség szokásrendszerében rejlik. Ezek ugyanazok az attitűdök és mechanikus működések, amelyekről a rendőri diszkréció tárgyalásánál írtunk. Viszont ebben a tekintetben figyelembe kell vennünk, hogy a rendőrségi ceremónia a címkézés *előzménye* vagy épp *következménye*. Az előbbi esetben például a rendőr célzottan olyan személlyel szemben intézkedik, akit a társadalom korábban már stigmák alá helyezett. Az utóbbi esetben pedig azért diszkriminál valakit a társadalom, mert a rendőrségi ceremóniával hivatalosan deviánsnak avatták. Ezekről szólnak Tannenbaum és Lemert elsődleges és másodlagos devianciáról és a dramatizálásról kidolgozott elméletei. (TANNENBAUM 1938; LEMERT 1951)

A rendőrségi ceremónia előtti megbélyegzés leggyakoribb kivételése lehet, amikor a közösség egy egyént pusztán megjelenése, származása, vallási nézetei, életmódja vagy kevésbé káros cselekvései miatt bélyegez veszélyesnek, majd a rendőr ebből fakadóan intézkedik vele szemben. Ilyen lehet, amikor egy köztudottan bűnöző múltú egyén leszármazottait csupán szülei korábbi tettei miatt tartanak deviánsnak, vagy azért stigmatizálnak valakit, mert közösségen kívüli (például külső migráció résztvevője vagy etnikai közösség tagja). Valójában a leszármazottak vagy a közösségen kívüliek a stigmákat a domináns közösség megítélésén át kapják, amit a rendőr az uralkodó viszonyulás pressziójának engedve intézkedéseivel megkoronázhat. Egyáltalán nem biztos, hogy a közösség által megbélyegzett egyének deviánsak, de a rendőri intézkedésekben könnyen azonosulnak ezzel a szereppel. A másik pólus, amikor a címkézés a hatósági ceremóniát követően erősödik meg, például ha valaki valamilyen cselekvése miatt rendőrségi eljárás szereplőjévé válik. Első benyomásra az utóbbi a leggyakoribb, viszont nem biztos, hogy a hatósági ceremónia elszenvedője valójában bűnöző. Az efféle eljárások érintettjei többnyire a veszélyeztetett életkörülményeik vagy a destruktív családi milió miatt intézeti, illetve gyermekvédelmi gondozás alá kerülő gyermek- és fiatalkorúak, akik ebből az érából engedély nélkül hosszabb időszakra ismeretlen helyre távoznak.

2.2. A rendőri dramatizálás típusai

Annak ellenére, hogy az intézeti vagy családi környezetből távozó fiatalok nem bűnözők, szökésük miatt később egészen biztosan egy dinamikus rendőri ceremónia részesei lesznek.¹² A hatóság eltűnésük okán körözési eljárást indít, megtalálásuk esetén előállítja őket, majd eltűnésükkel kapcsolatosan meghallgatja, végül visszaszállítja ugyanabba a környezetbe, ahonnan megszöktek. A megtalálás és visszaszállítás között zajlik az a hatósági eljárás, amit Erikson csak ceremóniaként és dramatizálási folyamatként említ (1966), és amelyben a „szökött” gyermek külső megítélése és önmagáról kialakított képe átformálódik. Bár szó sincs büntetőeljárásról, gyanúsított kihallgatásról, rabosításról, olykor ezek az események épp elegendőnek bizonyulhatnak ahhoz, hogy a deviáns viselkedés kihangsúlyozása megtörténjen. Mindebből a *dramatizálási folyamat kétféle típusa formálódhat ki.*

Az egyik az a *kötelező eljárási módszer*, amelyet a távozó fiatal megtalálása és visszaszállítása érdekében a törvény előír, vagyis törvényes, protokolláris és elkerülhetetlen. A másik a *rendőr viselkedése* a kötelező eljárási módszerben, amit számos érzelm, attitűd és külső hatás *alakíthat* (például rasszizmus, agresszió, teljesítménykényszer, rossz gyakorlat). Az előbbi a ceremónia formális körülményeit teremti meg: rendőrautó, rendőrségi épület, meghallgató szoba, jegyzőkönyv, képviselő jelenléte, az utóbbi pedig a bánásmód, ami a deviáns avatást valóságossá teheti. A fiatalok életvitelszerű lakókörnyezetüket nem ok nélkül hagyják el. Sok esetben családi közösségeikhez mennek vissza érzelmi kötődéseik miatt, vagy olyan társas kapcsolatokat alakítanak, amelyben hasonló sorsú fiatalok vagy őket befogadó felnőttek vannak. A lényeg, hogy megteremtik a menekülő valahová tartozásának érzését, magasabb jólétét – vagy annak látszatát – és az érzelmi biztonságot. Az ilyen kötődések gyakran deviáns egyénnel vagy közösségekkel alakulnak ki, akik prostitúcióból, kábítószerrel kapcsolatos, illetve vagyon elleni bűncselekményekből tartják fenn magukat, vagy addiktív életmódot élnek. A fiatalot igen sokszor ebben a környezetben találják meg, vagyis olyan helyzetben, ahol inkább deviánsként tűnik fel, mintsem érzelmi kapaszkodót keresőként. Ez már önmagában megtévesztő, és egyáltalán nem meglepő, hogy a rendőr ettől a benyomástól a későbbi eljárásban sem vonatkoztat el, vagyis negatív tapasztalatai által viszonyul a szökött fiatalokhoz.

2.3. A rendőri dramatizálás fázisai

A hányattatott sorsú kiskorúakkal – főként az intézeti neveltekkel – szemben lefolytatott körözési eljárás címkéző jellege három fázisra osztható. Az *első fázis* az eljárás kezdete, amelyben a hatóság a „szökött” fiatal körözését elrendeli/kiadja, és azokat az adatgyűjtő és információszerező feladatokat hajtja végre, amelyeket az eltűnt megtalálása érdekében a jogszabályok előírnak. Először arról érdeklődik a kiskorú környezetében élők körében, hogy rendelkeznek-e megfelelő információval az eltűnt hollétéről. Lényeges, hogy a rendőr

¹² A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. § (2) bekezdés *d)* pontja az alábbiak szerint rendelkezik: „A rendőr a hatóság vagy az illetékes szerv elé állíthatja azt, aki [...] a szülői felügyelet vagy a gyámság, valamint a nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban történő elhelyezésének hatálya alól engedély nélkül kivonja magát, és azt a gyermeket, akinek a felkutatását és előállítását gyermek átadására irányuló bírósági végrehajtás során rendelték el.”

eközben mit és hogyan kommunikál az eltűntről, illetve hogyan viszonyul azokhoz, akiktől információt gyűjt. A dramatizálás már itt *elkezdődhet* azzal, ha az eltűnést a hatóság tagja normasértésként tünteti fel, sőt még ennél is rosszabb, ha cinkosságra irányuló gyanakvását láthatóan kiterjeszti a vele kapcsolatba kerülő hozzátartozókra, barátokra. Az is dramatizálásnak számíthat, ha a rendőr információgyűjtés közben nyilvánosan előrevetíti azt a lehetséges bűnelkövetői jövőképet, amelybe a kiskorú kerülhet, ha nem kerül elő, vagy ha eltűnése megismétlődik, illetve ha ezt a módszert visszatérő ellenőrzésekkel többször megismétli. Ezzel a művelettel széles körben *kialakíthat és megerősíthet* egy negatív attitűdöt a kiskorú iránt.

A *második fázis* a gyermek- vagy a fiatalokorú megtalálásának szakasza. Eközben történik személyes szabadságának korlátozása. Az előállítás történhet családi, baráti vagy más közösségből és nagy nyilvánosság előtt, ahol a rendőri jelenlét és a rendőrökkel való elvonulás már önmagában azt a benyomást keltheti, mintha a kiskorú nagyon rossz dolgot tett volna. Ez lehet az első olyan stigma, amely alól nincs feloldozás, és megmagyarázhatatlan az objektív szemlélők és a környezet számára. Ebben a helyzetben gyakran kezdetét veszi a deviáns önmeghatározás is. Ugyanebbe a fázisba tartozik az előállítását követő meghallgatás folyamata, ahol az intézet képviselője vagy a destruktív családi környezetben élő szülő is szerepel. A meghallgatás önmagában arról szól, hogy a gyermek- vagy fiatalokorú miért és mikor szökött meg, hova ment, és mit tett eltűnésének időszakában. A meghallgatást végző rendőr kérdései kitérnek arra is, hogy követett-e el bűncselekményt, vagy volt-e annak valamilyen formában részese, feltételezve, hogy a szökés alatt akár bűncselekmény is megtörténhetett. Gyakori, hogy a meghallgatáson kötelezően jelen lévő szülő vagy nevelőszülő, illetve gondviselő – akinek eredetileg a felügyeletén kívül az érzelmi biztonságot is meg kellett volna teremtenie – már ezalatt rosszállását vetíti ki, és hibáztatja a kiskorút, valamint neutralizálja szülői vagy felügyelői felelősségét a fiatal szökésével kapcsolatban. Vagyis inkább a szökött fiatal devianciáját hangsúlyozza, mint a saját szülői vagy felügyelői mulasztásait. A kihallgatás másik negatív pressziója lehet a rendőr *ítélete és jóslata*. Az előbbi a szökés dramatizálása, ami a szökésről való *döntés helytelenítéséről*, az őt szököttként *fo-gadók cinkosságának hangsúlyozásáról*, a szökés miatt a megtalálására irányuló *mérhetetlen nagy költséggel járó rendőri feladatok és erőfeszítések felhánytorgatásáról* és *tettehez rendeléséről* szól. Az utóbbi, vagyis a rendőri jóslat a *deviáns életút bekövetkezésének esélyeire vonatkozik* inkább, pontosabban arra, amit megtalálásának körülményeiből és az ott látott és tapasztalt információkból a rendőr saját képzeteként kialakít. Ezt vetíti ki a meghallgatott felé (például, ha őt egy drogtanyán találták meg, akkor kábítószer-fogyasztói jövőről beszél). Ha a követendő és elvárt életvitel és életcélok szóba kerülnek, a meghallgató rendőr ezek eléréséhez olyan feltételek teljesítésének szükségességét vázolja fel, amelyek az ő érték-irányultságait tükrözik, vagyis egyáltalán nem biztos, hogy teljesítésükre a fiatal- vagy gyermekkorú érzelmi, mentális felkészültsége elegendő lenne, vagy rendelkezne azokkal a képességekkel, anyagi erőforrásokkal, szülői és társadalmi támogatással, amellyel mindez elérhető. Mindemellett az sem elhanyagolandó, hogy ezt abban a környezetben kellene teljesítenie és azokkal az emberekkel, ahonnan és akiktől valamilyen okból elmenekült. Viszont az ott zajló valós viszonyokról a meghallgatást végző nagyon keveset tud, ugyanis őt ebbe nagyon ritkán avatják be. A szökés rosszként dramatizálása valójában akkor éri el csúcspontját, amikor az előállítás és a meghallgatás ceremóniaszerű folyamatában az előállított azokkal a protokollszerűségből, negatív rendőri attitűdökből, valamint szülői, nevelőszülői

vagy felügyelői neutralizálásból származó hibáztató, szemrehányó ellenérvekkel találkozók, amelyek mindegyike megsemmisítő erővel hat a szökést támogató érveire, ami magyarázná és igazolná tetteit és azok észszerűségét – többek között, hogy cselekvése miért volt számára fontos (például érzelmi kötődései miatt). Ehelyütt olyan önbeteljesítő jóslatokkal szembesül (például a rendőr képzetei a prostituált vagy kábítószer-fogyasztói életútról), amelyek folyton elérhető és a felnőttek által is gyakran emlegetett lehetőségként lebegnek előtte. Mindeközben minduntalan arról hall, hogy cselekvése negatív, arról viszont nem, hogy képességei és lehetőségei mentén merre kellene haladnia, illetve azt sem igazán érdekli meg tőle, hogy mit szeretne. A deviancia jelenlegi és jövőbeni sugalmazása ott van a hatósági meghallgatásokban és a képviselői (szülői, nevelőszülői, felügyelői) viszonyulásban egyaránt.

A *harmadik fázis* az intézeti környezetbe vagy a családi érába való visszazállítás, ahonnan a fiatal távozott. Részben folytatódik a hibáztatás és a felelősségre vonás. Tágabb környezetében – például az iskola, baráti közösségek, és ahol a rendőrség előzőleg hollétéről érdeklődött – kialakul a távolságtartás. Az iskolában mindez társulhat a kiközösítéssel, amiből végül csavargás és az iskolából való kimaradás következik. A megszokott környezetében őt érő ingerek hatására a kiskorú úgy érezheti, hogy csak magára számíthat, minden hivatalos lehetőség ellene szól, ezért gyorsan felnőtté válva próbálja saját sorsát kezébe venni és a szökést megismételni. A rendőrségi eljárás és ezzel a rosszaság dramatizálása is megismétlődik, mintha egy ördögi kör lenne. Mindez addig tart, amíg az önbeteljesítő jóslat valóra nem válik azáltal, hogy a fiatal elköveti azt, amit korábban alternatívaként és képzetként elé tártak. Súlyos bűncselekmény esetén nevelőintézetbe vagy fiatalkorúak börtönébe kerül – ami Erikson szerint is egy tanulásra alkalmas gyűjtőhely. (ERIKSON 1966) Vagyis a gyermek- vagy fiatalkorú egy olyan folyamat részese, ahol a rendőrség és annak dramatizáló környezete kimondottan támogathatja a címkézést és annak minden káros következményét. Egyébként az intézeti környezetben nevelkedő gyermekek között már alapvetően fennállhat egy olyan érdekes viszony, amelyben attól válnak egymás előtt tiszteletre méltó közösségi taggá, hogy részt vesznek a rendőrségi eljárásban. Pontosabban a rendőrségi eljárás egy státuszszimbólum, majd a rangsorban elfoglalt hely szempontjából egy status quo. Lehet akár a nehezen élhető intézeti környezet túlélésének eszköze is. Valójában ez a devianciával való azonosulás egy nagyon mély állapotot jelöl az intézeti környezetben nevelkedők esetében, ahol a kiskorú tudja, hogy őt azért fogadják el, mert a rendőri eljárásban valamilyen okból érintett. A rendőri eljárásokban történő gyakori részvétel során kialakuló stigma a közterületi találkozásokkal még inkább megerősödik, ahol a korábbi szökések miatt a közterületen szolgálatot teljesítő járőr reflexszerűen ellenőrzi, amikor meglátja, vagyis az igazoltatás és körözési rendszerben történő ellenőrzés idejéig személyes szabadságát korlátozza. Az igazoltatás nem csupán egy rendőri intézkedés, hanem a deviáns szereppel történő azonosulást és akként való külső megítélést megerősítő és fenntartó rendőri cselekvés is lehet. Pontosabban olyan benyomást kelthet, hogy a kiskorúval valami még akkor nincs rendben, amikor épp nem „lógott meg” a felügyelet alól.

2.4. A rendőri címkézést befolyásoló tényezők

A stigmatizálást nem lehet élesen elválasztani a rendőri szelekció folyamatától. A rendőri szelekció akkor valósul meg, amikor *a rendőr hivatalos eljárásában vagy azzal összefüggésben, valamely külső vagy belső motiváció hatására, valamely cél elérésére célzottan választja meg intézkedéseinek helyét, alanyait és módját.* Az eltűnt kiskorúak címkézési folyamatában ebből fakadóan a szelekcióhoz képest közel azonos attitűdök és külső hatások érvényesülnek, már ami a rendőr döntéseit és cselekvéseit illeti. A korábban említett külső elvárások közül kiemelhető a *teljesítésre irányuló presszió*, vagyis a megtalálásra formálisan előírt határidő szigorú betartásának kötelezettsége, illetve az erre irányuló külső kontroll súlya, ami voltaképp a legnehezebben elkerülhető, hisz a határidő betartása alapvető elvárás. A kiskorúak megtalálásának szűkös határideje a rendőrt egyre inkább arra készítheti, hogy a fiatal előkerüljön, vele szemben a meghallgatás megtörténjék, és az ügy lezáruljon. Ezért mindent megtesz annak érdekében, hogy a szökött kiskorút megtalálja. Folyamatosan visszatérő ellenőrzésekkel, adatgyűjtésekkel, majd a kiskorú környezetében történő dramatizálással megpróbálja elérni, hogy őt környezete feladja és átadja a rendőrségnek. Mindez legtöbb esetben eredményes, de negatív hatású is egyben, vagyis a dramatizálás következményeit idézheti elő.

A külső hatások között említhető a formális és rossz *rendőrségi gyakorlat*, amely voltaképp egy megszokott rutinyakorlatot követ. Előállítás, meghallgatás, hibáztatás, negatív jövőkép felvázolása, visszaszállítás, közterületi szelektív ellenőrzés. A rossz rutinyakorlat egy olyan mechanikus cselekvésv folyamat, amelyet az egyik rendőr tanul a másiktól, és amely voltaképp automatikusan avatja deviánssá a kiskorúakat, elősegítve a deviancia reprodukcióját. A rossz gyakorlatban csupán a feladat és az abban kitűzött határidők teljesítése az elsődleges; az eltűnés valódi oka kevésbé. A rutinyakorlatot követő rendőr nem képes arra, hogy figyeljen a dramatizáló eljárási módszerre.

A külső hatások között erőteljesen érvényesülhet *a közösségen belüli ideológiák/nézetek* negatív hatása. Ha az eltűnt kiskorú roma származású, akkor az efféle rendőri közösségekben vele szemben kialakuló viszonyulások eleve prognosztizálhatók, vagyis egyáltalán nem várható diszkriminációmentes eljárás. Ebben az esetben a kiskorú egyszerre érzi át a diszkriminatív hozzáállást, a neutralizálást, a hibáztatást és a negatív jövőkép kivetítését. Vagyis azon felül, hogy tettét dramatizálják, azzal szemben is kinyilvánítják ellenérzéseiket, amiről alapvetően nem tehet (például származása miatt).

A címkézési folyamatban érvényesülő és a rendőr magatartását leginkább befolyásoló belső tényező a kommunikációban megnyilvánuló *hiedelmek rendszere*. A rendőri hiedelmek egyike például az a „démonizáló” hiedelem, miszerint az a kiskorú, aki a biztonságot nyújtó közeg szabályait megszegi, és ebből kilépve egy többségi társadalmi normáktól eltérő közegben találja meg önmagát, alapvetően normasértő, és a legnagyobb eséllyel lesz bűnöző. Ez a fiatalok esetében például a prostitúciót jelentheti. A cselekvésmeghatározó hiedelmek minden létező tudást kizárnak, ami egy kiskorú érzelmi válságairól vagy szökésének észszerű magyarázatáról létezik. Alapvetően rátelepülnek a gyermek meghallgatásában alkalmazott kommunikációra, illetve a további információcserére, amely a rendőrségen zajlik. A hiedelmek rendszere járul hozzá leginkább ahhoz az önbeteljesítő jóslathoz is, amely az eltűnt fiatal deviánssá válásának esélyeiről szól.

A hiedelmeken kívül kimondottan lényeges individuális tényező a *frusztráció*. A rendőr érzelmi állapota beárnyékolhatja az eltűnttel való bánásmódját, ami arroganciában, lekezelő, agresszív viszonyulásban *mutakozhat* meg, aktív félelmet és ellenállást kiváltva ezzel. A fiatal passzivitása még frusztráltabbá teheti a rendőrt, illetve még erősebb indulatokat válthat ki belőle már csak azért is, mert nem halad előre az eltűnés miatt indult ügy lezárásában. A kiskorú által adódott feladat nem az egyetlen, amely a frusztráció hátterében állhat, de mégis ebben a metódusban *manifesztálódhat* látványosan. A frusztrációból adódó agresszív fellépés később teljes bizalomvesztéssel, eltávolodással *járhat*, ami a további szökevényeket követő rendőri eljárásra is *rányomhatja* a pecsétjét.

A belső tényezők között a következő a *társas intelligencia* szintje, vagyis azoknak a területeknek az érvényesülése, amelyeket a *társas tudatosság* és a *társas készségek* alatt értünk, és már korábban kifejtettünk. A rendőr társas intelligenciájának egyik legfontosabb eleme a társas tudatosság és ennek kategóriájába tartozó területek, vagyis az empátia, a ráhangolódás, az empátiapontosság és a szociális jártasság. Az *empátia* röviden a beleérző képesség, vagyis a másokkal történő együttérzés képessége. Abban az esetben, ha a hatóság tagja alacsony elemi empátiával rendelkezik, vagy meg sem próbál együtt érezni a kiskorúval, nem tudja átfogóan értelmezni eltűnésének valódi okát, és az eljárást sem tudja úgy alakítani, hogy a gyermek- vagy fiatalos ne érezze deviánsnak vagy bűnözőnek önmagát. A *ráhangolódás* és az *empatikus pontosság* hiánya pedig odavezethet, hogy elmarad a figyelem, a problémára fókuszálás, a gondolatok, érzések megértése a mindent eláruló metakommunikációs jelek pontos megfigyelésével. Vagyis ha ez a két terület nem működik, akkor a szervezeti érdekek érvényesülnek a protokollszerű kérdésekkel és válaszokkal. A ráhangolódás és az empátiapontosság hiánya esetén a rendőr arra törekszik, hogy a meghallgatott minél rövidebb válaszokat adjon a kérdésekre, így formálisan már megfeleljen a követelményeknek, majd ezután minél hamarabb hagyja el a rendőrség épületét, és kerüljön át más intézmény vagy közösség felelőssége alá. A *szociális jártasság* inkább az első eljárási fázisra vonatkozó társas tudatossági terület, és az eltűnt családi és szociális közegében való tájékozódást és viselkedést jelöli. Pontosabban azt a képességet, ahol a rendőr kiismeri magát, és megfelelő módon, dramatizálás és ellenézés kiváltása nélkül tud érdeklődni a kiskorú hollétéről. Ha ez a képesség megfelelő, akkor pozitív és segítő módon szerezhet információkat az eltűnttel szembeni ellenszenv kialakítása nélkül, ha nem, akkor pont az ellenkezőjét éri el, vagyis dramatizál és címkéz.

A társas készségek a társas intelligencia másik nagyobb csoportja. A társas készségek közé tartozik az azonos hullámhossz, az önprezentáció, a befolyásolás és a törődés. Az *azonos hullámhossz* a rendőr és a kiskorú kommunikációjának azt a dimenzióját érinti, amely pusztán külső metakommunikációs jelekkel megy végbe. A rendőr érzékeli a kiskorú valódi állapotát és helyzetét pusztán a viselkedéséből, mozdulataiból, és tudja, hogy miként kell továbbalakítania az eljárás menetét anélkül, hogy a meghallgatott hibáit hangsúlyozva a deviancia tudatosítását indítaná el. A következő készség az *önprezentáció*, vagyis a rendőr olyan fellépése, amely bizalmat vagy épp bizalmatlanságot sugall. Az előbbi esetben a kiskorú megnyílik, énközlőbb, pontosabb információkat ad cselekvésének okairól, segítve ezzel azok elfogulatlan megítélését. Az utóbbi a kiskorú elzárkózását eredményezi. A bizalmatlanságból nincs visszaút, vagyis ha a notóriusan távozó fiatal nem bízik a rendőrben, az az együttműködésén is meglátszik, így félreértelmezhetőbb és dramatizálhatóbb. Végül az utolsó két társas készség a *befolyásolás* és a *törődés*. Az előbbi az eljárásban részt

vevő kiskorú viselkedésének pozitív vagy negatív befolyásolása. Vagyis a rendőr az eljárás bármely fázisában viselkedhet megfélemlítő módon, ami elzárkózást és ellenállást fejt ki, de tanúsíthat együttműködést is, ami a közeledést eredményezi. A törődés a címkézés szempontjából ugyancsak két irányba mehet el. Az egyik az a destruktív törődés, amely az eltűnt fiatal folyamatos rendőri ellenőrzését, szelektálását jelenti, a másik olyan pozitív irányú törődés, amely aktív érdeklődés a kiskorú állapotáról, jólétéről és jólétéről, kapcsolatainak alakulásáról (például személyes látogatással).

A társas intelligencián kívüli, de azzal szorosan összefüggő belső tényező *a szakmai képzettség és az élettapasztalat*. A szakmai képzettség ebben az esetben nem csupán a közhatalmi eljárásra vagy az ezzel összefüggő jogszabály- és eljárási ismeretre vonatkozik, hanem olyan szakmai ismeretekre is, amelyek a kiskorú pszichés fejlődési sajátosságaira, életkori jellemzőire vonatkoznak, vagyis több szakma komplex ismerete nélkülözhetetlen az efféle szolgálati feladatok betöltésében. Végül az egyik legfontosabb az élettapasztalatból adódó gondoskodó empatikus viselkedés, olyan események kezelésére való alkalmasság és érettség, amelyhez jogszabályi vagy protokolláris eszközöket nem lehet alkalmazni. Ez a nevelés, formálás és gondoskodás képessége, vagyis olyan respektábilis személyként való eljárás, amely a kiskorú érzelmi és fizikai biztonságérzetét stabilizálja a rendőrségi eljárásokban.

2.5. A címkézést támogató rendőri tevékenység klasszikus formája

Erikson a deviancia kezelésében különös szerepet tulajdonított a rendőrség abbéli tevékenységének, amely a már büntetett előéletű vagy a társadalom által stigmatizált egyének ellenőrzésére vonatkozott, mondván: „a rendőrség nem tudna eredményesen működni, ha valami baj esetén nem a büntetett előéletű személyeket gyanúsítaná legelőször.” (ERIKSON 1966; hivatkozik rá RÁCZ et al. 2001, 53.) Abban az esetben, *ha valakivel szemben már eredményesen eljárta, és bekerült a rendőrségi nyilvántartásba, más ügyekben is látókörbe kerülhet függetlenül attól, hogy valóban érintett-e*. Tulajdonképpen ez a címkézés klasszikus formája, amelyben a rendőrség a korábbi deviáns minősítést konzerválja. A bűncselekmény bizonyításának terhe ez esetben is kötelezettség, viszont a stigma fennmaradásához bőven elegendő, ha a „célszemély” lakókörnyezetében ismét érdeklődnek utána, vagy épp látványosan igazoltatják őt ismerő szemlélők előtt. A klasszikus címkéző mozzanatok még ennél is jobban érvényesülnek, ha a hatóság által ellenőrzött egyén büntetett előéletű és emellett a társadalom által etnikai, nemzeti, vallási vagy más különbözősége miatt stigmatizált. Ebben az esetben a hatóság és a lakosság is diszkriminálhat. Ráadásul az etnikai közösségek tagjai közül sokan egy olyan devianciaspirálba kerültek, amelyből jóformán nincs kiút, így kétféle presszió egymást erősítve működik velük szemben. A címkézés mindig a kisebb közösségekben a legerősebb, ahol az egyént a legtöbb ismerik, ugyanis ebben az esetben könnyen beazonosítható. Tulajdonképpen, ha egy személy egy kisebb közösség (például falu) tagjaként követ el valamit, rekordgyorsasággal megkapja a deviáns minősítést. A rendőrség némely esetben még akkor is elősegítheti ennek a stigmának a kialakulását, amikor az illető otthonától távol, más lakóközösségben sért normákat.

Az efféle stigmatizálást támogató, attitűdformáló cselekvés egyik iskolapéldája lehet az a rendőrségi gyakorlat, amelyben a hatóság tevékenységének megismertetése és a biztonságérzet növelése céljából a gyanúsított személlyel szembeni sikeres intézkedését saját internetes weboldalán közzéteszi név nélkül, de szűkebb környezete által felismerhető módon. Az online hírszolgáltatók a rendőrségi híreket azonnal átveszik, majd továbbítják a kriminális eseményt leíró hírt. Az internetes hírtartalmat az illetőt felismerő felhasználók a közösségi média csatornáin és platformjain még szélesebb körben terjesztik, de már a korábban név nélküli egyént megnevezve. Így a közösség online térből tájékozódó tagjai ezt – online térben és a hagyományos térben is – továbbterjesztik, így mindenki tudomást szerez a cselekményről, és indul a közösségi címkézés, vagyis egyfajta közösségi bizalmatlanság az egyénnel szemben. Ebben a folyamatban a hatóság, a hírszolgáltatók és a közösségi média egy olyan *virtuális láncolatot* alkotnak, amely által a pozitív szándékú hatósági céllal közzétett információk a médiumokon keresztül a véleményalkotó felhasználók tömegében negatív kritikák táptalajául szolgálnak. A terjedés „törvényszerűségei” és a terjesztők szabadon megalkotott kritikája mentén ezt a folyamatot *online címkézési láncolatnak* vagy *mechanizmusnak* nevezhetjük.

3. A bűnözéstől való félelem rendészeti kezelése

A kriminológia a bűnözéstől való félelem kialakulásának vizsgálatát és rendészeti kezelését sokszor egymástól nem függetleníthető témaként kezeli. Mindez nem ok nélkül történik így, ugyanis a lakosság tagjainak (köz)biztonságérzete a rendőri gyakorlaton keresztül formálódik leginkább. Ez azt jelenti, hogy a lakosság a rendőrök működésén keresztül (például a bűnözési helyzetről kialakított kommunikációja mentén) értelmezi veszélyesnek vagy veszélytelennek az őt körülvevő fenyegetéseket és kockázatokat, vagyis a rendőrségnek óriási szerepe van a bűnözéstől való félelem alakításában. Fejezetünkben ezért azokra a rendőri működési mechanizmusokra térünk ki, amelyek a lakosság deviáns cselekményekkel szemben kialakuló viszonyulásait és az ezek mögött rejlő érzéseit határozzák meg akár negatív, akár pozitív irányban.

A félelemérzet csökkentését és a (köz)biztonság egyensúlyi állapotának optimalizálását Magyarországon már többször megkísérelték. Az ilyen próbálkozások egyik hozadéaként terjedt el a *szubjektív biztonságérzet* fogalma, amely valójában a lakosság közbiztonságról kialakított érzés- és gondolkodásmódját tükrözi. A szubjektív biztonságérzet szintjét jelölő bűnözési félelem állapota alatt nem csupán a megtörtént bűncselekmények által generált konkrét félelemérzést érthetjük, hanem azokat a szorongó állapotokat is, amelyek nehezen magyarázhatók meg. (KORINEK 2016) Ilyen a média által sugallt negatív előjelű globális vagy társadalmi helyzetkép (például magas munkanélküliség, az egészségügyi helyzet romlása), amely nem hozható közvetlenül kapcsolatba a bűnözés valós veszélyeivel, de nyugtalanító érzést kelt. Ebből kiviláglik, hogy a szubjektív megítélés sokféle benyomásból épül fel, amelynek sokféle aktora létezik, és ezek közül a rendőrség tevékenysége kiemelkedő. A szubjektív biztonságérzet mellett azonban létezik még egy fontos fogalom, mégpedig a bűnözésről való objektív ismeret, amely voltaképp a szubjektivitástól eltérő, de a valóság megismerésének egy szerves része.

Az objektív ismeretek a bűnözést és annak valós állapotát tükrözik. A tisztán objektív ismeret csak azoktól várható el, akik átlátják a bűnözés helyzetét (például az elkövetett bűncselekményekről begyűjtött adatokat elemző rendőr), és reális következtetéseket tudnak levonni a veszélyek mértékéről. Annak ellenére, hogy az objektív tudás és a szubjektív érzés egymástól eltérő, egymástól egyáltalán nem független. *A lakosság bűnözéstől való félelme akkor optimális, ha az objektív és szubjektív tényezők egymást támogatva reális ismeretet és megfelelő immunitást alakítanak ki a lakosság minden tagjában.* Vagyis a kétféle hatás megteremtheti azt az egyensúlyi helyzetet, amikor a lakosság immunis és magabiztosan védekezni tud a környezetében manifesztálódó fenyegetésekkel szemben anélkül, hogy izolált életmódra kényszerülne. Sokan úgy tartják, hogy az egyensúly megvalósításának legjobb módja, ha a szubjektív biztonságérzet és a bűnözésről való objektív tudás közt nincs túl nagy különbség. Így sem a bűnözéstől való félelem, sem a közöny nem kerül túlsúlyba. Ennek az állapotnak a megteremtéséhez professzionális rendészeti működésre van szükség, vagyis amíg a rendőrség azért dolgozik, hogy csökkentse a bűncselekmények számát, árgus szemekkel kell figyelnie azt is, hogy a lakosság azt miként éli meg, és eközben hogyan érzi magát.

3.1. A bűnözéstől való félelmet fokozó és fenntartó rendőri megnyilvánulások

3.1.1. A morális pánikkeltés és a társadalmi problémák hangsúlyozása

Evidens, hogy a bűnözéstől való félelem alakításában a rendőrségnek központi szerepe van. Egyrészt azért, mert az objektív ismereteket leginkább a rendőrség birtokolja, másrészt, mert a közbiztonság fenntartására elsődlegesen a rendőrség hivatott a hatáskörébe tartozó funkcióinak teljesítésével. A kizárólagos lehetőség azonban a félelemérzet mélyítésének kockázatát is magában hordozza. Az elmúlt évtizedekben a kriminológiai irodalmakban számos olyan elmélet látott napvilágot, amelyek a bűnözéstől való félelmet fokozó hatásokat taglalták. Ezek egyike a morális pánikkeltés. A *Stanley Cohen* által kidolgozott *morális pánik elmélete* szerint egy a többségtől eltérő társadalmi csoportot a hatalmi struktúra szereplői vagy más társadalmi közösség a médiumok felerősítő hatását kiaknázva a társadalmi rendre és értékekre veszélyesnek tüntetnek fel, ezzel velük szemben a társadalmi többség tagjaiban félelmet és gyűlöletet keltenek. Az elmélet kidolgozói szerint a veszélyhelyzet túldimenzionálásával pánikot keltenek a társadalmi többség tagjai között, és ezzel együtt negatív attitűdöket formálnak a célkeresztben állókkal szemben. (COHEN 2002) A másik a *Klaus Boers* (1997) által részletesen kifejtett *társadalmi problémák elmélete*, miszerint a médiumokon vagy más kommunikációs csatornákon keresztül közzétett tájékoztatásokban kiemelik a lakosság köréből azt a korosztályt vagy társadalmi csoportot, amely a legveszélyeztetettebb egyes bűnözési trend vagy bűnözési forma által (például gyermekek vagy időskorúak). (BOERS 1997; hivatkozik rá KORINEK 2016, 374.) A két elmélet csak egy része a félelemfokozó hatásokat taglaló elméleteknek, de meghatározó a rendőrség részvétele szempontjából. A morális pánikkeltés nagyon szorosan összefügg a rendőrségi címkézés folyamatával, továbbá azzal a rendőri tevékenységgel, amelyet egyes társadalmi csoportokkal szemben foganatosíthatnak. Ennek egyik iskolapéldája lehet az etnikai, nemzeti, vallási

közösségek tagjai által elkövetett bűncselekmények rendőri kezelése és ennek a médiumok által történő felerősítése (például negatív bűnözésábrázolás). A másik a rendőri kommunikáció negatív hozadékaként említhető címkézést elősegítő sajtótevékenység. A társadalmi problémák elméletének gyakorlati manifesztációi közé tartozik a rendőrség korosztályi veszélyeztetettségre irányuló információközlése, ami a szociatív és a szituatív bűnmegelőzési tevékenységeken belül is megvalósul, amikor egy-egy korosztályt célzó prevenció programban (például kisfilmek, előadások, szórólapok, propagandafilmek) a rendőrség kiemeli és túlhangsúlyozza a korosztályt célzó kockázatokat.

3.1.2. Rendőrségi reakciók és az áldozathibáztatás

A rendőrség félelemlerősítő tevékenységei között domináns szerepet tölt be a *passzivitás*, a *lassú vagy nem megfelelő reagálás* és az *áldozathibáztatás*. Passzivitásról beszélhetünk akkor, amikor a rendőrség a lakosság által kifogásolt félelmet keltő jelenségre azért nem reagál, mert (még) nem tartozik a hatáskörébe, vagy annak megoldása más hatáskört is érint, valamint a probléma megoldására nincs megfelelő eszköze vagy kapacitása. Lassú vagy nem megfelelő reagálás által kiváltott félelem abban az esetben fordulhat elő, amikor a rendőri erők nem érkeznek időben, vagy túlzó erőszakkal reagálnak egy jogsértő vagy jogsértőnek tűnő magatartásra (például rendőri túlkapás). Végül az áldozathibáztatás arra vonatkozik, amikor a rendőrség a jogsértés áldozatainak életmódját jelöli meg sérelme bekövetkezésének alapvető okaként. Az áldozatok felelősségét közlő tájékoztatás a prevenció szerves és szükséges része, és bár tény, hogy egyszerűbb, mint a bűnelkövetők személyének felderítése vagy a már mélyen beágyazódott deviancia megszüntetése, mégis kimondottan kontraindikált, ha az áldozat hibáit hangsúlyozó kommunikáció túlsúlyba kerül. A célzott társadalmi csoportok érezhetik úgy, hogy a rendőrség nem az ő pártjukat fogja azzal, hogy őket hibáztatja. Ez izolációt, később még nagyobb sebezhetőséget eredményez.

3.1.3. Az objektív ismeretek közlésének elhagyása és a neutralizálás

Nyilvánvaló, hogy egy jól működő társadalomban a rendőrségnek nem lehet célja a bűnözéstől való félelem fokozása, főként a félelem fenntartása. Az már más kérdés, hogy működési nehézségek vagy a formális elvárások nyomása előidézheti, hogy az objektív ismeretek közlését elhagyják, vagy ne adjanak részleges tájékoztatást a valós tényekről, illetve egyes jelenségek súlyát semlegesítsék (neutralizálás). A rendőrség birtokában lévő objektív ismeretek közzétételét érintő dilemmákat sokféle – kevésbé megalapozott – társadalmi magyarázat övezi: 1. vannak, akik azt hangoztatják, hogy mindez a rendőrségi reputáció megőrzése érdekében történik így; 2. mások azt feltételezik, hogy a lakosság körében kialakuló indokolatlan pánik vagy túlzott félelem megelőzése a cél; 3. de a közbeszédben felmerül az is, hogy a lakosság körében a rendőrség részéről nem kontrollálható önvédelmi mechanizmusok kialakulásának elkerülése a fő motiváció (például vigilantizmus vagy a gyűlöletkeltésen alapuló erőszakos konfliktus). A feltételezéseknek nem túl sok az igazság-alapja. Az effajta feltételezésekre okot adó tevékenységek egy ismert és valóban előforduló módja a bűnügyi statisztikai adatok szűrése és ezzel együtt az a beszámoló, amely csupán

a pozitív és eredményes rendőri teljesítményről szól. Idetartozik az a rendőrségi kommunikáció is, amely során a rendőrség képviselői arról biztosítják a lakosságot, hogy a félelmet keltő jelenség kontrollját a rendőrség kézben tartja, miközben a lakosság tapasztalatai ezzel szögesen ellentétesek. Végül a bűnözési félelem fenntartásának egyik legjellegzetesebb vetülete lehet a semlegesítés. *A semlegesítés nagyon gyakran azon a rendőri értelmezésen alapszik, miszerint a lakosság által veszélyesnek tartott devianciák valójában nem annyira veszélyesek a társadalomra, ezért azokkal szemben a lakosság félelemérzete indokolatlan.* Az efféle rendőri attitűdök épp a félelmet keltő jelenségek szubjektív és objektív megközelítése közötti különbségekből fakadnak. A szubjektív oldalon álló lakosság azon felül, hogy kevesebb ismerettel rendelkezik a deviáns jelenségek természetéről, *a jelenséget súlyosabbnak ítéli, mint az objektív oldalon álló hatósági személy, aki a megfelelő ismerettel a jelenséget feleannyira sem tartja veszélyesnek.* A kétféle nézőpont közötti eltérés okán fordulhat elő, hogy egy rendőr nem megfelelően reagál a lakosság bejelentéseire vagy a félelemérzet látható jeleire, kommunikációiban vagy valós reakcióiban folyamatosan azt fejezi ki, hogy a veszélyesnek vélt jelenség veszélytelen. A semlegesítés abban a hatósági működésben is visszatérő gyakorlat, amely szigorúan a jogszabályi lehetőségek mentén mechanikusan zajlik. Csak azokat a társadalmi jelenségeket tekintik veszélyesnek és kockázatosnak, amelyek jogsértők. Ez esetben más félelemkeltő devianciókra nem fordítanak kellő figyelmet, és gyakran hivatkoznak a rendőrség jogszabályok által meghatározott működésére.

3.2. A bűnözéstől való félelmet mérséklő rendőri tevékenységek

3.2.1. A rendőri jelenlét és a lakosság önvédelmi képességének jelentősége

A bűnözéstől való félelem csökkentésének az egyik leghatásosabb formája a rendőri jelenlét biztosítása. Azokon a területeken, ahol a devianciák különböző formái, különösképp a súlyos bűncselekmények száma emelkedik, a normasértés megelőzése és a lakosság biztonságérzetének növelése érdekében szükséges a rendőrség látványos jelenléte. A rendőri jelenlétet a területre vezényelt rendőrök járőrözésével, rendőri egység kihelyezésével (például rendőrőrs, rendőrállomás telepítése) érik el. A rendőri egységek tevékenysége akkor a leghatásosabb, ha a lakosság tagjaival szolgálatellátás közben informálisan is kapcsolatba kerülnek (például szóba elegyednek velük a boltban vagy a parkban). A közrendvédelmi szolgálati ágban a körzeti megbízott feladatai között például ez az informális és közvetlen kapcsolódás is szerepel. Ebben a beosztásban a rendőr a közösség meghatározó tagja, vagyis a nap bármely részében hívható, megtalálható, még szolgálaton kívül is. A rendőri jelenlét másik formája, amikor a rendőrség kimondottan csak a problémamegoldásra fókuszál, pontosabban a jelenlét a probléma rendészeti kezelésére szükséges időintervallumban biztosított. Ez a megoldás akkor előnyös, amikor a folyamatos láthatóság pont az ellenkezőjét váltaná ki, vagyis azt az érzést keltené, hogy a rendőrség azért van jelen ilyen nagy intenzitással a közterületen, mert emelkedett a bűnözés. Az is előfordulhat, hogy egyes területeken a rendőrség csak korlátozottan képes biztosítani folyamatosan a rendőri erő működését. Ez esetben a bűnözéstől való félelem csökkentésének lehetősége a lakosságban rejlő önvédelmi potenciál mozgósításában rejlik, jobban mondva annak szervezett formájában (például

polgárórség). Egy közösségben működő polgárórség a félelem csökkentéséhez akkor képes eredményesen hozzájárulni, ha rendőri támogatást és iránymutatást kap. Ugyanakkor egy közösség önvédelmi erőforrásainak mozgósítása, illetve annak módja és formája hűen tükrözi a területen lakók bűnözéstől való félelmének szintjét és az ott szolgálatot teljesítő rendőr hivatásszerű professzionális munkáját.

3.2.2. *Lakossági fórumok és a félelmi paradoxon*

A félelemérzet csökkentésének további módja a lakossági fórumok szervezése. Szükséges azoknak a platformoknak a megteremtése, amelyek nyilvánosak, és ahol a lakosság minden tagja elmondhatja félelemérzetének okát. Amellett, hogy a rendőr előadja a lakóterület közbiztonsági helyzetéről létező objektív tényeket, válaszokat adhat a közbiztonságot érintő kérdésekre. Egyes esetekben a félelem csupán félelmi paradoxonként körvonalazódik. (KORINEK 2010, 29.; BARABÁS 2014) A félelmi paradoxon közvetett információkon keresztül alakul ki (például televízióból vagy más médiumokból), és főként azokat érinti, akik még nem rendelkeznek áldozati előélettel és tapasztalattal, valamint közvetlenül nincs okuk az aggodalomra. Az objektív ismeretek közlése, illetve a megnyugtató válaszok az ilyen paradoxonok megelőzésére hivatottak, aminek az interaktív fórumok a legmegfelelőbb helyszínei. A fórumokon zajló interakcióban a rendőri felelősség is felmerül, főként akkor, amikor a lakóterületen valamely jelző cselekmény bizonyos bűncselekmények megjelenését és elszaporodását jelzi. Ebben a helyzetben ugyanis a rendőrnek a valós helyzetet, pontosabban a bűnözésről gyűjtött objektív információkat kell közölnie. Az objektív ismeretek közlése a mai napig dilemmák elé állítja a rendőrséget (például bűnügyi statisztikai adatok nyilvánossá tétele). A dilemma valós és nagyon sok esetben indokolható. Viszont ennek ellenére a valóság közzététele több szempontból fontos. Egyrészt azért, mert mindenkinek meg kell adni azt a lehetőséget, hogy lakóterületének bűnügyi fertőzöttségével tisztában legyen, elsősorban azért, hogy fel tudjon készülni a bűncselekmények megelőzésére vagy a védekezésre. Az objektív ismeretek közzétételének hiánya vagy részlegessége a bűnözéstől való félelmet erősítheti, ami először a hatóságokkal szembeni elégedetlenségben, majd a devianciákra való lakossági érzékenység emelkedésében manifesztálódik (például több bejelentés még a kevésbé veszélyes cselekmények esetén is). A valós helyzet miatt kialakuló bűnözéstől való félelmet a rendőrség azzal tudja leginkább feloldani, ha a bűnözés elleni küzdelemben megfelelő korlátokkal bevonja a lakosságot, a lakosság ellátásában érintett intézményeket, szolgáltatókat és civil szervezeteket, hangsúlyozva ezzel a közösségi kontroll és a közösségi bűnmegelőzés szerepét. Fontos, hogy az együttműködés koordinációját a rendőrség vállalja fel elsőként.

3.2.3. *A bűnözéssel szembeni érzékenység és a környezet rendezettség*

A rendőrség *bűnözéstől való félelem csökkentésében* vállalt szerepe területenként eltérő lehet. Egyes helyeken a lakosság érzékenyebb a bűnözésre, más lakóterületeken kevésbé. Ott, ahol a bűncselekmények mindennaposak, a közösség közönyösebb (például egy nagyvárosban). Ebben az esetben a közösségi kohézió erősítésére kell összpontosítani. Viszont

ahol a bűnözés nem megszokott, ott egy jelzőcselekmény is felboríthatja a lakosság mindennapi életét. Ez esetben a rendőrnek nagyobb figyelmet kell szentelnie a bűnözéstől való félelem kezelésére (például lakossági fórumok, rendkívüli lakossági fórumok szervezésével és a rendőri jelenlét fokozásával). Pontosabban elő kell segítenie az ezzel járó traumák kollektív feldolgozását épp abból az okból, hogy ne alakuljon ki pánik, félelmi paradoxon és izoláció.

Akik a *bűnözés és áldozattá válás csökkentésének* sikerét a bűnelkövetési kockázatot növelő építészeti és környezeti eszközök alkalmazásában látják, kiemelten fontosnak tartják azoknak a területeknek a rehabilitációját, amelyek infrastrukturális elhanyagoltságuk okán keltenek félelemérzetet az ott lakókban. Ez alatt a lakóterület épületeinek, köztereinek, nyilvános helyeinek leromlott állapotát, az ápolatlan növényzetet, a hiányos közvilágítást és az elhagyott lakóépületeket érthetjük. Egyes bűncselekmények és bűnözési formák esetében kimondottan kedvező ez a helyzet. A bűnözési félelem ezért nem csupán a rendőr tevékenységei és attitűdjei mentén formálódik, hanem olyan környezeti hatások miatt is, amelyek alakítására nem közvetlenül a rendőrség hivatott. Ekkor a rendőr kizárólag közvetett úton képes változtatni a félelmet serkentő környezeti hatásokon. A közterület helyzetének javítására optimális az adott lakóterület önkormányzatával való szoros kapcsolat, illetve a fennálló probléma folyamatos jelzése, a városfejlesztési tervek előkészítési folyamatában való részvétel. A rendőrség és az önkormányzat együttműködésében optimális a helyi középtávú bűnmegelőzési stratégia elkészítése, amelynek az egyik célkitűzése az építészeti, környezeti eszközök és infrastruktúrák fejlesztése és a lakosság szubjektív biztonságérzetének növelése.

Felhasznált irodalom

- ALLPORT, Gordon W. (1977): *Az előítélet*. Budapest, Gondolat.
- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*, Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- BAUMEISTER, Roy F. (1997): *Evil: Inside Human cruelty and violence*. New York, W. H. Freeman.
- BECK, Aaron T. (1999): *A gyűlölet fogságában*. Budapest, Háttér.
- BECKER, Howard S. (1974): Labeling theory reconsidered. In ROCK, P. – MCINTOSH, M. eds.: *Deviance and Social Control*. London, Tavistock Publications. 41–66. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351059039-2>
- BERKOWITZ, Leonard (1989): Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation. *Psychological Bulletin*, Vol. 106, No. 1. 59–73. DOI: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.106.1.59>
- BOERS, Klaus (1997): Sozialer Umbruch, Modernisierungsrisiken und Kriminalität. In BOERS, Klaus – GUTSCHE, Günter – SESSAR, Klaus hrsg.: *Sozialer Umbruch und Kriminalität in Deutschland*. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-322-97080-0>
- BOWLING, Benjamin – PHILLIPS, Coretta – CAMPBELL, Alexandra – DOCKING, Maria (2005): Policing and Human Rights. In BANGURA, Yusuf – STAVENHAGEN, Rodolfo eds.: *Racism and Public Policy*. London, Palgrave Macmillan. 117–147. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230554986_6
- COHEN, Stanley (2002): *Folk Devils and Human Panics*. New York, Routledge.

- CSEPELI György (1990): *...és nem is kell hozzá zsidó. Az antiszemizmus társadalom-lélektana.* Budapest, Kozmosz.
- DOLLARD, John – DOOB, Leonard W. – MILLER, Neil E. – MOWRER, Orval H. – SEARS, Robert T. (1939): *Frustration and aggression.* New Haven, Yale University Press. DOI: <https://doi.org/10.1037/10022-000>
- ERIKSON, Kai Th. (1966): *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance.* New York, John Wiley & Sons.
- GOLEMAN, Daniel (2010): *Társas intelligencia.* Budapest. Nyitott Könyvműhely.
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I.* Budapest, Magyar Közlöny.
- KORINEK László (2016): Félelem a bűnözéstől. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós szerk.: *Kriminológia.* Budapest, Wolters Kluwer. 371–391.
- LEMERT, Edwin (1951): *Social Pathology.* New York, McGraw Hill.
- MEAD, George H. (1973): *A pszichikum, az én és a társadalom.* Budapest, Gondolat.
- NEWBURN, Tim – REINER, Robert (2012): Policing and the Police: Police Discretion. In MAGUIRE, Mike – MORGAN, Rod – REINER, Robert eds.: *The Oxford Handbook of Criminology.* Oxford, Oxford University Press. 809–818. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxf/9780199590278.003.0027>
- PIKE, Michael S. (1985): *The Principles of Policing: Police Discretion.* London, Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-17832-2>
- RÁCZ József – FOKASZ Nikosz – SZÜGYI Zoltán szerk. (2001): *Bevezetés a devianciák szociológiájába. Szabálykövetők és bajkeverők.* Budapest, Új Mandátum.
- ROKEACH, Milton (1960): *The Open and Closed Mind: Investigations into the Nature of Belief Systems and Personality Systems.* New York, Basic Books.
- ROSTA Andrea (2007): *A deviáns viselkedés szociológiája.* Budapest, Loisir.
- SCHULZ VON THUN, Friedemann (2012): *A kommunikáció zavarai és feloldásuk.* Budapest, Háttér.
- SMITH, Eliot R. – MACKIE, Diane M. – CLAYPOOL, Heather M. (2016): *Szociálpszichológia.* Budapest, ELTE Eötvös.
- TANNENBAUM, Frank (1938): The Dramatization of Evil. In RUBINGTON, Earl – WEINBERG, Martin S. eds.: *Deviance. The Interactionist Perspective.* New York, Collier–Macmillan. 215–246.
- WERNER, Nicole E. – BUMPUS, Matthew F. – ROCK, Daquarii (2010): Involvement in Internet Aggression During Early Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 39, No. 6. 607–619. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9419-7>

Vákát oldal

A terrorizmus gyakorlati mintázatai

Kasznár Attila

A 21. században az egyes államokra, valamint a nagyhatalmakra leselkedő egyik első számú biztonsági kihívásként jelentkező terrorizmus, annak globálissá vagy másként kifejezve nemzetközivé válása révén, illetve a terroristák által alkalmazott módszerek és eszközök változásából kifolyóan számos új vagy megújult kihívást eredményez a terrorizmus elleni küzdelemben részt vevők számára. Már a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően érezhetővé, majd a 2015. november 13-i párizsi eseményeket követő terrortámadás-sorozat eredményeként világossá vált, hogy a korábban alkalmazott erők, eszközök és módszerek felhasználásával a jövőben már nem lehetséges a nemzetközi terrorizmus előretörését megakadályozni, az újabb és újabb terrorakciók előkészítését és elkövetését megakadályozni.

Következésképpen a szakértők új, hatékonyabb eszközök és sikeresebb elhárítási eljárások kidolgozását kezdték sürgetni a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben. A nemzetbiztonsági és terrorelhárítási szolgálatoknak át kell értelmezniük működési kereteiket, mivel az új kihívásokat tartalmazó környezetben a terrorizmus típusai, elkövetési módszerei, illetve az elkövetők személye is lényeges elemmé váltak. A fentiek determinálják annak tényét, hogy a sikeres fellépés egyik feltétele, hogy időről időre aktualizálni kell a megszerzett ismereteket, kicserélni a tapasztalatokat és levonni a szükséges következtetéseket, míg „a kutatási eredményeket be kell építeni a kormányzati szakpolitikákba, a katonai, rendvédelmi és nemzetbiztonsági erők kiképzésébe, a lakosság általános felkészítésébe”.

(BODA et al. 2016)

Az a modern fenyegetettségi környezet, amely Európát a posztmodern terrorizmus hatásaként éri, és amelynek eredményeként nagymértékben átalakul a kontinens biztonsági környezete, csak akkor értelmezhető megfelelően, amennyiben ismert előttünk a terrorizmus ezen típusának megjelenési formavilága, vagyis annak gyakorlati mintázatai.

1. A posztmodern terrorizmus megjelenési koncepciói

Egyértelműen kijelenthető, hogy a terrorizmus céljai és célpontjai alapvetően nem változtak annak evolúciója során, ugyanakkor az eszközök és a módszerek terén fel lehet fedezni jó néhány olyan átalakulást, amelyek új profilt szabtak az érzékelhető materializálódásában.¹³

A klasszikus terrorista közösségek hagyományos terrorelkövetési módszerekkel éltek a tevékenységük során, miközben igen kiemelt szerepet kaptak az önkorlátozó mechanizmusok, amelyekkel a pusztítás korlátlan megjelenési lehetőségét kívánták megakadályozni. Az önkorlátozás eredményeként a terrorcselekmények többségükben megmaradtak

¹³ A terrorizmus elméleti kérdéseiről részletesen lásd Korinek László *A terrorizmus* című fejezetét.

az elsősorban figyelemfelhívó célzatú események kereteiben, ami lehetővé tette azt is, hogy az emberélet kiontásának szándéka nagy általánosságban csak korlátozottan jelenjen meg. Ezzel szemben a jelenlegi keretek között megvalósuló posztmodern terrorista tevékenység egyik fő sajátossága nem más, mint hogy az elkövetők a lehető legnagyobb rombolásnak, továbbá az áldozatok száma maximalizálásának szándékával lépnek fel.

Mivel a terrorizmus minden esetben politikai jelenségként kezelendő (GÁL 2017), ebből adódóan a jelenkori terrorista tevékenységek ideológiai mozgatórugói megegyeznek a klasszikus, illetve a modern terrorizmusban megszokottakkal, a terrorista tevékenységben lévő kihívás pontos megismerése érdekében érdemes azt az alábbi hármast materializálódásán keresztül vizsgálni:

1. ideológiai formációk,
2. személyi formációk,
3. eszközbeli variánsok.

A posztmodern terrorizmus megjelenésének ideológiai formációi összesen négy potenciális megjelenési formába csoportosíthatók:

1. migránsközösségből kiinduló vallási radikális,
2. vallási-radikális,
3. jobboldali radikális,
4. baloldali radikális.

1. A migránsközösségből kiinduló vallási radikális terrorcselekmények esetében fő jellemzőnek tekinthető, hogy annak alapja egy a többségi társadalommal szemben érzett, politikai kivételéssel rendelkező frusztráció, amelynek szélsőséges lecsapódása eredményezi a terrorisztikus fellépést. A terrorcselekmény tényleges végrehajtására, valamint az előkészítésére csoportosan vagy egyénileg is sor kerülhet.

2. A vallási-radikális terrorizmus nem egy új keletű dolog, hiszen a klasszikus terrorizmus egyik alapvető materializálódási formájaként a kezdetektől jelen van, és a posztmodern terrorizmusnak is lényegi elemét képezi. A vallási meggyőződés, a hitben gyökerező feltétlen elfogadás és engedelmesség kihasználása a radikalizálni kívánó erők egyik legfőbb, egyben legkegyetlenebb és legembertelenebb eszköze.

3. A jobboldali radikális ideológiához köthető terrorista tevékenység egy lényegi motívuma az európai terrorelhárítás szakmai szegmensének. A szélsőjobboldali mozgalmak tevékenységének, illetve a hozzájuk köthető erőszakos megmozdulások keretek között tartása ugyanis alapvető nemzetbiztonsági és terrorelhárítási feladatot képez, amely a kontinens demokratikus jog- és politikai rendjének fenntartására irányul. A 2010-es évek végétől kezdődően – elsősorban a migráció hatására átalakuló európai kulturális dimenzió hatására – újra számolni lehet és kell az ilyen típusú mozgalmak tevékenységének aktivizálódásával, és nem zárható ki, hogy minden korábbinál kiterjedtebb erőszakos cselekménysor forrásává is válhat.

4. A baloldali radikalizmushoz köthető terrorizmus megjelenése elsősorban az anarchista ideológiát képviselő személyekhez és csoportokhoz köthető. A baloldali extrémizmus

egyértelműen az államnak mint a politikatudomány rendszerszintű fogalmának a válságából eredeztethető, vagyis annak a tényéből, hogy a nemzetállamok a globalizmus által vezérelt világrendben a szupranacionalista ideológiák hatására feladatellátási krízisbe kerültek, ezáltal pedig jelentős társadalmi ellenérzés halmozódott fel magával a létükkel kapcsolatosan. Az állammal, illetve annak minden szabályozó mechanizmusával szemben fellépni szándékozó radikális csoportok mind nagyobb teret nyernek maguknak, így az általuk jelentett biztonsági kockázat is folyamatosan növekszik. Szükséges megjegyezni, hogy aktivitásukra nagy hatással van a szélsőjobboldali mozgalmak aktivitása, vagyis egymást erősítő tényezőkről kell esetükben beszélni.

A posztmodern terrorizmus megjelenésének személyi formációi összesen három potenciális lehetőség szerint osztályozhatók:

1. *Magányos elkövető*:¹⁴ ebbe a csoportba azon személyek tartoznak, akik egy sajátos, önmagukon végrehajtott,¹⁵ többnyire hosszabb időn keresztül zajló radikalizációs folyamaton esnek át, egy többnyire saját maguk kreálta szélsőséges, erős politikai töltetet tartalmazó ideológiai irányzat mentén, majd ennek végén válnak terroristává. A folyamat során a magányos elkövetőknek társuk nincs, minden tevékenységüket egyedül hajtják végre.
2. *Egyszemélyi elkövető*: az egyszemélyi elkövetőt a közvélemény általában mint magányos elkövetőt kezeli, azonban ez a megfeleltetés korántsem tényszerű. Míg a magányos elkövető valóban magányos, addig az egyszemélyi elkövető csak magának a terrorcselekménynek a végrehajtása során van a társtalanság állapotában, az azt megelőző folyamatnak azonban minden pontján egy terrorista közösség támogatását élvezzi.
3. *Csoportos elkövetők*: a terrortámadást az abban akár különböző szinten részt vevő elkövetők egy csoportja hajtja végre.

Pusztán a posztmodern terrortámadások elkövetői körének fenti bontása is plasztikusan ábrázolja azt a rendkívüli összetettséget, amelyet a jelenkor terrorizmusa magában hordoz. A komplexitás olyan rendkívül magas fokú megjelenésű, amely struktúrájában megőrizte a klasszikus és modern terrorista fellépés motívumait, azonban azokat a posztmodern kihívásoknak megfelelően alakította át. A terrortámadások többségét a csoportos, illetve az egyszemélyi elkövetők teszik ki, miközben folyamatosan növekszik az egyszemélyi elkövetés arányszáma a támadások összességének tekintetében. Nem véletlen ez az alakulás, ugyanis a terrortámadások kivitelezése során mindinkább megjelenik célként az olcsósítás gondolata. Az egyszemélyi elkövetők által – posztmodern eszközökkel – végrehajtott támadások költségvonzata pedig minimális, ami rendkívül vonzóvá teszi ezen kivitelezési metódust a terrorista közösségek számára. Az egyszemélyi elkövetők alkalmazásának másik nagy előnye abból fakad, hogy nagymértékben csökkenthető vele a dekonspiráció esélye. Mivel az egyszemélyi elkövetővel végrehajtott terrortámadás előkészítésében és a végrehajtásában – többnyire – csak egy személy vesz részt, ebből adódóan a lebukás

¹⁴ A magányos elkövetők nem egyeznek a terrorisztikus eszközöket felhasználó, azonban nem terrorista indítatásból támadó ámokfutókkal.

¹⁵ Számos fórumon tévesen idesorolják azokat a dzsihadistákat, akik az internet szélsőséges tartalmainak hatására radikalizálódnak, majd ennek mentén válnak valamely terrorista közösség tagjaivá.

esélye is minimális, illetve ha ez megtörténik, abban az esetben sem kell egy teljes hálózati ág kiesésével kalkulálni. Az egyszemélyi elkövető, mint azt a korábbiakban is rögzítettük, minden esetben kapcsolódik valamilyen terrorcsoportozáshoz, azonban a módszer újszerű taktikai jellege pontosan az egyszemélyes alvősejtként való funkcionálásából adódik, vagyis abból, hogy ebben az esetben a személy-személy közötti kapcsolatok gyakorlati intenzitása egy minél alacsonyabb helyiértékű számhoz konvergálhat, ami lehetővé teszi az esetleges dekonspirációs veszély jelentős mértékű csökkentését.

A posztmodern terrorizmus megjelenésének eszközoldali kockázati tényezői elsősorban az alább részletezett formákban öltenek testet:

- hagyományos eszközök;
- kiberterror;
- CBRN-eszközök;
- drónok;
- alternatív eszközök.

A *hagyományos eszközök* csoportját olyan, a terrorizmus történetisége során alkalmazott eszközök teszik ki, mint például a pokolgépek, a különböző robbanó eszközök vagy a lőfegyverek. Felhasználásuk gyakorlatilag időtlen, és mint rombolásra, illetve emberélet kioltására alkalmas eszközök mindig jelen lesznek a terroristák eszköztárában.

A kibertér egy teljesen új lehetősége, egyben új területe is a terrorizmusnak. Az internet világa olyan új, minden korábbinál szélesebb volumenű lehetőséget adott a radikalizációra, amellyel korábban senki sem számolt. Elsősorban a közösségi média adta lehetőségek teljesen új helyzetet teremtettek a radikalizáció és a terroristává válás során. (PANDALAI 2017) De a kibertér fontos szerepet játszik többek között a terrorfinanszírozásban is, ami azért lényeges momentum, mert „a terrorizmus elleni harcban kiemelkedő szerepet kell kapnia a pénzügyi rendszer átláthatósága, a pénzmozgások nyomon követhetősége biztosításának”. (PADÁNYI 2015) Kijelenthető, hogy a kiberterrorizmus az egyik legjelentősebb kihívásként jelentkezik úgy a nemzetbiztonsági, mint a terrorelhárítási szolgálatok munkavégzése során, ami alátámasztja azon feltevést, hogy az információs technológia fejlődése által biztosított lehetőségeket a terrorszervezetek nagy előszeretettel használják fel képességeik bővítésére és javítására.

A kibertér kiberterrorista felhasználása eredményeként jelentkező új kihívások fő jellegzetességei az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- a globális lehetőségek;
- az információbőség adta lehetőségek;
- a térinformatika által biztosított lehetőségek;
- az internetes média adta lehetőségek;
- az internet mint a terrortámadás eszköze és helyszíne.

A *CBRN-eszközök*, azaz a kémiai, biológiai, radioaktív és nukleáris eszközök felhasználásának problematikája a jövő egyik fő terrorkihívása lehet. A Föld felmelegedésével új távlatok nyíltak a terroristák előtt. Elsősorban ez teremtette meg a lehetőséget a biológiai ágensekkel elkövetett támadásokra, amelyek korábban soha nem remélt lehetőséget biztosíthatnak a terroristáknak a támadások egy újfajta kivitelezésére, amely nagyszámú emberélet kioltására lehet alkalmas. A kihívás így nagyon nagy, amire a világnak fel kell készülni.

A biológiai fegyverekkel – vagyis a vírusokkal és baktériumokkal – folytatott hadviselés nem új találmány. A kutak és források vizének mérgezése, fertőző tetemek bejuttatása az ellenség területeire már az ókorban is bevett gyakorlat volt. A vegyi fegyverkezés legrettentőbb időszaka az első világháborúban zajlott, a mai értelemben vett biológiai fegyvereket pedig a második világháborúban és a vietnámi háborúban is bevetették. A bűnözői csoportok már évtizedekkel ezelőtt elkezdtek laboratóriumi fejlesztésekbe fektetni, főleg a drogok előállításához volt erre szükségük, de a különböző terrorizmus terén felhasználható anyagok előállításának lehetősége sem zárható ki. Napjainkban is sokszor felmerül annak lehetősége, hogy egy-egy akció során vegyi anyagokat is bevetnek – például a Szíriában zajló események során –, ugyanakkor ennek tényleges bizonyítása ritkán történik meg egyértelműen.

A drónok felhasználása teljesen új terror kihívást jelent, amelyet ezen eszközök korlátok nélküli elterjedésén túlmenően tovább súlyosbít annak a ténye, hogy a szóban forgó repülő eszközök felhasználásának jogi szabályozása még nem tisztázott. A drónokban rejlő biztonsági kockázatok rövid és egyértelmű összefoglalását adta korábban *Beck Attila*: „A japán miniszterelnök irodájára radioaktív homokot tartalmazó légi jármű szállt le. [...] A német kancellár asszonyt beszéde során kb. egy méterre közelítette meg egy UAV. [...] Az USA-ban, a Fehér Ház területére már két alkalommal csapódott be drón. Az egyik elkövető a média közlése után saját maga jelentkezett a rendőrségen, hogy tisztázza a baleset körülményeit. Magyar viszonylatban az Országházat közvetlen közelről videóztta ilyen eszköz.” (BECK 2015) Az idézett szerző által leírtakon túlmutat annak a ténye, hogy az Iszlám Állam is felvette eszköztárába a drónokat (WAGNER 2018), ennek ténye pedig egyértelműsíti, hogy ezek az eszközök a posztmodern terrorizmus elleni harc egyik fő kihívásává válnak.

A terrorizmus elleni fellépés oldaláról a legösszetettebb és legnehezebben kezelhető problémakört az *alternatív elkövetési eszközök* jelentik, hiszen általánosságban elmondható, hogy szinte végtelennek tekinthető a támadások során felhasználható kellékek száma. Ezen túlmenően mindinkább nyilvánvalóvá válik a terroristák arra irányuló törekvése, hogy a cselekményeiket olcsósítsák. Mára közsímet tény, hogy a 2001. szeptember 11-i támadás kivitelezési költsége 500 ezer dollár körüli összeget emésztett fel.

Az alternatív eszközök egyik legkésebb és leginkább elterjedő formája a gépjárművekkel vagy egyéb közlekedési eszközökkel elkövetett támadás, vagyis a *ramming*. A rammingnak évezredek hagyományai vannak a hadviselésben, a görögök például előszeretettel alkalmazták a tengeri ütközetek során, de ugyanebbe a csoportba lehet besorolni a kamikaze támadásokat is. A gépjárművekkel elkövetett terrortámadás nemcsak új kihívásokat jelent a terrorelhárításban részt vevő szolgálatok és intézmények számára, de egyben a fenyegettség egy olyan új fokát is megtestesíti, amely kiválóan alkalmas a félelem és bizonytalanság nagyarányú növelésére, ezáltal pedig hozzájárul, hogy valóra válhasson a terrorista közösségek egyik legfőbb célja, a félelemkeltés.

A 2016. december 19-i berlini kamionos merénylet bizonyítja, hogy egy marokló-fegyver és a hozzá való lőszer árából is meg lehet szervezni egy terrortámadást. Ennek eredményeként a ramming lehet az egyik legveszélyesebb, egyben leglátványosabb eszköz a jövőben a terroristák eszközpalletáján. Az alternatív típusú támadások megelőzése, illetve kivédése rendkívüli technikai, technológiai feladatokat támaszt.

A fentiek során áttekintettük a posztmodern terrorizmus gyakorlatban megjelenő formai sajátosságait. A jelenleg meglévő és felvázolható tendencia alapján nagy a valószínűsége, hogy a jövőben a modern technológia adta és a hagyományos eszközök egyfajta keveredése jelenik majd meg. Mint látható, a posztmodern terrorizmus során az eszközök egyrészt megegyeznek a klasszikus vagy a modern terrorizmus eszközeivel, másrészt igen jelentős terrorkockázatot jelentő új eszközökkel egészültek ki. Az új szituáció számos új, korábban meg nem jelenő válaszadási mechanizmus kiépítését kívánja meg a nemzetbiztonsági, terrorelhárító és rendészeti szolgálatoktól.

Összegzés

A korábban leírtakból egyértelműen adódik a kérdés: mit is hozhat a jövő egy ilyen szinten átalakult biztonsági környezetben, az új, posztmodern terrorizmus korszakában? Annak megválaszolása, hogy milyen irányba és hogyan alakulhat a terrorizmus az elkövetkezendő években, évtizedekben, igen nehéz kutatói feladat. Minden a kérdésre adott válasz, még a leegyszerűbbnek tűnők esetében is számos bizonytalansági tényezővel kell számolni, amelyek közül a leglényegesebb maga az emberi tényező. Ennek mibenléte elsősorban abból fakad, hogy a terrorizmus elsősorban politikai jelenség (GÁL 2017), és mint ilyen, az emberi viselkedés kiszámíthatatlanságának bélyegét viseli magán. Azonban ez nem jelentheti azt, hogy fel kell adni annak a lehetőségét, hogy a biztonság növelésének érdekében a várható tendenciákat előre jelezzük, és ennek nyomán a szükséges intézkedéseket meghozzuk.

Bizonyossággként állítható, hogy „... a terrorizmus napjainkra az egyik legnagyobb globális biztonsági kihívásává vált, amely nem ismer határokat, és amelyet a nemzetállamok önmaguk nem képesek hatékonyan és tartósan kezelni. A probléma megoldási lehetőségei a komplex megközelítésben keresendők, amihez hathatós segítséget az államok együttműködése, a nemzetközi szervezetek és szövetségek fellépése, összefogása nyújthat”. (NÉMETH 2012) Csak a koordinált, egységes fellépés teremtheti meg a lehetőséget, hogy a biztonságot érő új kihívásokra szakszerű és megfelelő intenzitású válaszok szülessenek.

Felhasznált irodalom

- BECK Attila (2015): Az UAV-k polgári alkalmazásának kockázatai, és kezelésük lehetséges módszerei terrorelhárítási és személyvédelmi szempontból. *Terror & Elhárítás*, 4. évf. 2. sz. 46–90.
- BODA József – BOLDIZSÁR Gábor – KOVÁCS László – OROSZ Zoltán – PADÁNYI József – RESPERGER István – SZENES Zoltán (2016): A hadtudományi kutatási irányok, prioritások és témakörök. *Állománytudományi Műhelytanulmányok*, 16. sz.
- GÁL, István László (2017): Some Thoughts about Terrorism and Human Rights in Hungary: the Ahmed H. Case. *Terror & Elhárítás*, 6. évf. 1. klsz. 31–41.
- NÉMETH József (2012): „Mérőföldkövek” a terrorizmus elleni tevékenységben. In HAUZINGER Zoltán – VERHÓCZKI János szerk.: *Sodorvonalon: Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 207–214.
- PADÁNYI József (2015): Az aszimmetrikus hadviselés során alkalmazandó eljárások, eszközök és módszerek. *Hadtudomány*, 25. évf. 1–2. sz. 81–82.

- PANDALAI, Shruti (2017): Strategic Communication in the Age of ‘Instant Warfare’: The Social Media Challenge to India’s National Security. In KISS, Álmos Péter ed.: *Asymmetric warfare conflict of the past, the present, and the future*. Budapest, Dialóg Campus. 169–200.
- WAGNER Péter (2018): *Ilyen dróntámadás még nem volt*. Forrás: <https://24.hu/kulfold/2018/01/12/ilyen-drontamadas-meg-nem-volt/> (Letöltés: 2018. 04. 23.)

Ajánlott irodalom

- BÁCS Zoltán György (2017): A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5. évf. 1. sz. 5–26.
- BOGDANOSKI, Mitko – PETRESKI, Drage (2013): Cyberterrorism – global security threat. *International Scientific Defence, Security And Peace Journal*, Vol. 13, No. 24. 59–72.
- DANNREUTHER, Roland (2016): *Nemzetközi biztonság*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- GORDON, Sarah – FORD, Richard (2002): Cyberterrorism? *Computers and Security*, Vol. 21, No. 7. 636–647.
- HANKISS Ágnes (2013): Kiberbiztonság: az Európai Parlament feladatai. *Magyar Rendészet*, 13. évf. Klsz. 27–31.
- HANKISS Ágnes (2017): Vékony jégen. *Arc és Álarc*, 1. évf. 1. sz. 83–100.
- KOVÁCS László (2007): *Információs terrorizmus: cyberbűnözés & cyberterrorizmus*. Előadás. 4. Számítógépes Biztonságtechnikai Konferencia (Hacktivity 2007). 2007. szeptember 22–23. Budapest.
- LOWENTHAL, Mark M. (2017): *Hírszerzés*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- Magyarország Nemzeti Biztonság Stratégiája*. Forrás: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf (Letöltés: 2020. 02. 27.)
- MARAS, Marie-Helen (2016): *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- RESPERGER István (2013): Kis háborúk nagy hatással: a XXI. század fegyveres konfliktusai, a terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzői. *Felderítő Szemle*, 11. évf. 1. sz. 200–230.
- ROLINGTON, Alfred (2015): *Hírszerzés a 21. században – A mozaikmódszer*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- TOMOLYA János – PADÁNYI József (2014): A terrorizmus és a gerilla-hadviselés azonosságai és különbségei. *Hadtudomány*, 24. évf. 1. elektr. sz. 126–154.
- WEIMANN, Gabriel (2004): *Cyberterrorism – How Real Is the Threat?* Washington, United States Institute of Peace, Special Report. Forrás: www.usip.org/sites/default/files/sr119.pdf (Letöltés: 2020. 02. 27.)

Vákát oldal

Prizonizáció és kapcsolattartás – a reintegráció gátló és segítő tényezői a büntetés-végrehajtásban

Forgács Judit

Napjainkban a börtönnel szemben támasztott szakmai, szakpolitikai, társadalmi elvárások tartalmában alapvető kettősség figyelhető meg. A büntetések céljának és feladatának történetileg kialakult eszmerendszere egyszerre jeleníti meg egyfelől a társadalom intézményszerű igazságérzetét, az állam büntetőhatalmát, a társadalom védelmét, másfelől a jobbítás, a nevelés, a társadalomba való visszavezetés igényét. Ez a fajta kettősség, amely a büntetés-végrehajtást alapvetően jellemzi, és természetes velejárója legfőbb feladatának, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának, nem elégedhet meg a szabadságelvonással járó hátrányok, a büntetéssel szükségszerűen együtt járó „rossz” elrettentő hatásának egyoldalú érvényesítésével, azaz nem tekintheti megtorlásnak a végrehajtást.

A büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályozást vizsgálva megállapítható, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának célja, illetve feladata összefüggésben van a büntetés lényegéről és céljáról kialakított, a Btk.-ban rögzített meghatározással. A Btk. a büntetés célját a törvényben szabályozott büntetésekre irányadóan határozza meg, kiemelve a társadalom védelme érdekében mind az egyéni, mind az általános megelőzést. A hatályos Bv. törvény¹⁶ erre is figyelemmel fogalmazza meg a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási célját immáron csak e büntetési nem sajátosságait szem előtt tartva az alábbiak szerint:

- Az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt a szabadságulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon. [83. § (1) bekezdés]
- A feltételes szabadság lehetőségének kizárásával kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának a célja a társadalom védelme érdekében az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése. [83. § (2) bekezdés]

A törvény által meghatározott komplex fogalomban egyértelmű az a fajta felfogás, amely a kitűzött célt a büntetőjogi vetületeken jóval túlmutató kapcsolatrendszerként azonosítja. „Ennek megfelelően a szabadságvesztés célja kettős dimenzióban nyer értelmezést, mert a jogalkotó meghatározza a célt a határozott ideig tartó szabadságvesztés esetében éppúgy, mint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során.” (PALLO 2016, 29.) A személyi szabadság jogszabályi keretek között való megvonása, illetve korlátozása

¹⁶ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

a szabadságvesztés-büntetés elengedhetetlen velejárója, amely megtestesíti a büntetés lényegét jelentő joghátrányt.

A börtönben zajló reintegrációs tevékenység értelmezésekor megállapítható, hogy azon módszerek összességét azonosítjuk reintegrációs programként, amelyek elősegítik/támogatják a fogvatartottak társadalmi beilleszkedését. A reintegrációs tiszttal a befogadási eljárás során a fogvatartási kockázati elemekből kiindulva feltérképezi a fogvatartott személyiségjegyeit, motivációit. Elsősorban a hiányzó és meglévő alapkészségeit veszi figyelembe az egyéniesített fogvatartási programterv kialakításakor, amelynek szerves részét képezi a reintegrációs programok halmaza.

A reintegrációs programok közé sorolandó:

- foglalkoztatás (munkáltatás, oktatás, képzés, sport, szabadidős programok),
- családi és társadalmi kapcsolatok támogatása,
- vallásgyakorlás, lelkipozíció,
- önállóan vállalt tevékenységek.

Más szempontból csoportosítva, a büntetés-végrehajtás működtet *kötelező jellegű programokat* (munkáltatás, oktatásban való részvétel 16 éves kor alatt, szerződésben vállalt programon való részvétel), *jutalomból adható programokat* (kiemelt közművelődési programon való részvétel, kiemelt sportprogramon való részvétel), és támogat *szabadon választható programokat* (önsegítő csoportok, tankörök, szakkörök).

1. A kapcsolattartás lehetséges hatásai a reintegrációra

A reintegrációs programok közül kiemelt jelentőségűnek tekintjük a kapcsolattartást, amely leghatékonyabb segítője, de annak hiánya gátló tényezője is lehet a visszaesésnek. Kapcsolattartók az elítélt életének különféle szinterein játszhatnak szerepet. Az intézet által engedélyezett személyek lehetnek családtagok, barátok, de lehetőség van volt munkaadókkal történő kapcsolattartásra is. Elsősorban a visszaesésben szerepet játszó szervezetek (karitatív szervezetek, egyházak) kerülhetnek fel az úgynevezett kapcsolattartói listára. A kapcsolattartás gyakoriságát vizsgálva kiemelkedő a közeli hozzátartozók és barátok jelenléte a fogvatartottak életében.

A visszaesés szempontjából vizsgált társas kapcsolatok szerepe *James House* meghatározásában *társas támogatásként* értelmezhető, amelynek elemei: 1. érzelmi gondoskodás, 2. anyagi segítség, 3. információátadás és 4. megbecsülés. (HOUSE 1981) A magyar büntetés-végrehajtás által a fogvatartottak részére felkínált „kapcsolattartási repertoár” a társas támogatás minden elemét magában foglalja. A kapcsolattartás lehetőségeinek tekintetében megkülönböztetünk intézetelügyelettel nem járó módokat (levelezés, telefonbeszélgetés az intézet által biztosított telefontalálkozással, csomag küldése és fogadása, látogató fogadása, elektronikus kapcsolattartás) és az intézet elhagyásával járó kapcsolattartási formákat (látogató büntetés-végrehajtási intézeten kívüli fogadása, kimaradás és eltávozás).

A börtönbüntetés alatt a társas támogatás a kapcsolattartás szabályozott formáin keresztül érvényesül. Leggyakrabban használt kapcsolattartási lehetőség a *levelezés*,¹⁷ amely gyorsasága és költséghatékonysága miatt még napjainkban is kedvelt a fogvatartottak körében. A levelezés tartalmilag ellenőrizhető, gyakorisága és terjedelme nem korlátozható. A kapcsolattartás lehetőségei közül kiemelt jelentőségű a *látogatófogadás*,¹⁸ a társas kapcsolatok fenntartásában és az ezekből származó társas támogatás áramlásában. (CONNOR–TEWKSBURY 2015) A látogatók személyét tekintve főleg a testvérek, a szülők és a házastársak, valamint azok szüleinek látogatásai növelhetik a visszailleszkedés esélyét. (DUWE–CLARK 2011) A kapcsolattartás ezen formája a család és hozzátartozók számára komoly költségekkel jár, ezért jelentős hatást gyakorol rá a család anyagi háttere. „A látogatások gyakoriságát és mintázatait befolyásolja az is, hogy a fogvatartottak a börtönbe kerülés előtt milyen minőségű és mennyiségű társas kapcsolatokkal bírtak, és ezek milyen mértékben mobilizálhatók a börtönbüntetés alatt.” (BÍRÓ 2015, 75.)

Egyes látogatási szituációk igen különbözőek lehetnek. Az általánosan és leggyakrabban alkalmazott lehetőség az úgynevezett „asztal mellett történő” látogatófogadás, ahol a résztvevők nincsenek fizikailag elválasztva egymástól, de érintkezésük nem megengedett. A látogatás biztonságilag jobban behatárolt formája rácson keresztül vagy zárt fülkéből telefonnal történik. Ebben az esetben mindennemű érintkezés kizárt a fogvatartottal. A harmadik, talán a reintegrációt legjobban támogató módozata a látogatásnak az úgynevezett „családi beszélő”, ahol a családtagok a többi látogatótól térben (leginkább optikailag) elhatárolva, ezáltal bensőségebb formában lehetnek együtt.

A látogatások nemcsak pozitív, hanem negatív vagy semleges hatást is gyakorolhatnak a fogvatartottak börtönbeli magatartására és a reintegráció eredményességére. (COCHRAN–MEARS 2013) A látogatások gyakorisága és időbeli trendje, a látogatók személye és a látogatáson történt események mind befolyásoló tényezők lehetnek. „Negatív hatást gyakorolhat például, ha a fogvatartottat a börtönbüntetés elején látogatják, később viszont a látogatások elmaradnak. Ha viszont a fogvatartottat a börtönbüntetés kezdetétől rendszeresen látogatják, ez csökkenti a szabadulás utáni visszaesés esélyét.” (COCHRAN–MEARS 2013, idézi BÍRÓ 2015, 75.)

Napi szinten használható kapcsolattartási lehetőség a *telefonálás*¹⁹ az intézet által biztosított mobiltelefonnal. Jelentősen változott 2015-től a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak telefonálási lehetősége. Míg a jelzett időpontig a zárkán kívül és mások által is használt (ezért időben is korlátozott) telefonhasználatra volt csak lehetőség, addig napjainkban a fogvatartott magánál tarthatja „kölcsonkészülékét”, és zárkán belül, sorban állás nélkül kezdeményezhet hívást a hozzátartozóval.

A társas támogatás anyagi segítségnyújtásának kiemelt szereplője a *csomagküldés* és csomag fogadásának lehetősége. A jogszabály lehetőséget ad arra, hogy az elítélt saját költségén küldjön csomagot hozzátartozóinak, tehát a társas támogatások ezen formája kétirányú. Természetesen a gyakoriság szempontjából vizsgálva a csomag fogadása inkább a jellemző.

¹⁷ A levél írásos formában megjelenített, egyedi, illetve személyes jellegű közleményt, adatot, információt tartalmazhat, amely postai úton borítékban is küldhető. Levélként kezelendő a levelezőlap, a képes levelezőlap és a nyomtatvány is. A levelet tartalmazó borítékban fénykép is elhelyezhető.

¹⁸ Az elítélt havonta legalább egy alkalommal, minimum 60, maximum 90 percen fogadhat négy főt látogatóként.

¹⁹ A telefonálás adható mértéke rezsimumkategóriánként változó, heti 10 perctől heti 75 percig terjedhet.

Az elektronikus kapcsolattartás legújabb formája, a *Skype*²⁰ *internetalapú telefon* első-sorban az enyhébb rezsimszabályok alá tartozó elítélt részére biztosítható, amely alkalmas arra is, hogy motivációs jelleggel más rezsimszabály hatálya alá tartozó személyt normakövető magatartásra ösztönözzön. A kép és hang együttes jelenléte a kapcsolattartásban 21. századi technika használatával támogatja az érzelmi kötődés fenntartását és erősítését az engedélyezett hozzátartozókkal.

A visszaesők számának ugrásszerű növekedése láttán a 2000-es évek közepétől a kutatások jelentős része a családi kapcsolatok reintegrációban játszott szerepét vizsgálta. (BÍRÓ 2015) A szabadulás utáni terveik középpontjában a családhoz fűződő optimista elképzelések hozzájárulnak a bűnözői karrier elhagyásához. A családi kapcsolatok a börtönbüntetés ideje alatt a kapcsolattartáson keresztül fejtik ki jórészt pozitív hatásukat. Beszélhetünk a társas támogatás jótékony hatásai mellett egy úgynevezett kontrollfunkcióról is, amely arra sarkallja az elítéltet, hogy tartsa be a börtön szabályait, jó magaviseletével törekedjen a mihamarabbi szabadulás lehetőségének irányába. (BÍRÓ 2015) A hatékony kapcsolattartásnak a szabadulást követően sem változik a támogató és ellenőrző szerepe.

A kapcsolattartás hatásának elemzésekor a deviáns kapcsolatokat sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A bűnelkövetés kockázati tényezői sorában előkelő helyet foglal el a családon belüli kockázati tényezők csoportja, amelyet tovább erősít a család hátrányos társadalmi-gazdasági helyzete. Elképzelhető, hogy az elítélt személy belső indíttatásból megpróbál szakítani „régii életével”. A zárt és korlátozott intézeti viszonyok között őt ért társas támogatás nyújtotta pozitív élmények hatása (szeretet, törődés) felerősödik, így jóval nagyobb nehézséget okoz a bűnözői kapcsolatok megszakítása.

2. Prizonizáció mint a reintegráció egyik akadálya

A börtön lényegéből adódóan az elítélt bűnelkövetőt a szabadságvesztés időtartamára kirekeszti a szabad élet viszonyai közül, és elszigeteli a társadalomtól. A teljes elzártág a biztonságos őrzés feltételeként magában hordozza a mesterséges életviszonyok kialakításának szükségességét. A börtönnel foglalkozó társadalomtudományi kutatások első nagy hulláma azt vizsgálta, hogyan alkalmazkodik az egyén a börtönhöz, a külvilágtól elzárt rendszer, a hosszan tartó fogva tartás milyen hatást gyakorol a fogvatartottak személyiségére.

Donald Clemmer meghatározó művében „börtönösödésnek”, vagyis *prizonizációnak* nevezi azt a folyamatot, amikor a bekerülő folyamatosan magáévá teszi a börtön formális, de főképpen informális szokásait, törvényeit, kultúráját, s minden tekintetben rabbá válik. (CLEMMER 1940) A „magas szinten” prizonizált elítéltek vállalják a csoporton belüli összetartozás és a külső csoporttól való elzárkózás ideálját. (PAPP 2011) Clemmer értelmezésében a „prizonizáció univerzális tényezőihez” tartozik a hosszabb szabadságvesztés, az elégtelen kapcsolattartás, az instabil személyiség, az elítéltek nem hivatalos világába való bekapcsolódás és az aktív részvétel a börtönbeli illegális tevékenységekben. A prizonizációs folyamatot a bevándorlók asszimilációjához hasonlítja. (CLEMMER 1940)

²⁰ A Skype használata legfeljebb heti kettő alkalommal engedélyezhető, alkalmanként maximum 10 perc időtartamban. Ezen időtartam alatt legfeljebb két elkülönülő felhasználó kapcsolattartó irányába történhet hívás.

Gresham Sykes öt csoportra osztotta a „börtön kínjait”: a szabadság megvonása, a különféle javaktól és szolgáltatásoktól való megfosztottság, a heteroszexuális kapcsolat hiánya, valamint a személyi biztonság elvesztése, amelyek mind óhatatlanul jelen vannak a börtönben. (SYKES 1958) A börtönbe került ember státuszvesztetté válik. A társadalomból kitagadott embereknek új informális rabtörvényeket és új értékeket kínál fel a „rabtársadalom”, ami egy sajátos tagadása, a *kirekesztő kirekesztése* (HUSZÁR 1997, 9.) a külső társadalmi rendszernek. A rabtársadalom bizonyos fokig lehetővé teszi, hogy a rabok kielégítsék azon szükségleteiket, amelyekről az intézmény megfosztotta őket. A „rabtörvények” íratlan szabályok, a fogvatartottak sajátos értékrendjét, normáit tükrözik. A rabtársadalomban nyelvi megjelent argó szerepek („vamzer”, „csicska”, „menő” stb.) is egy létező norma-rendszerről tanúskodnak.

A börtönkörülmények frusztrációs hatásaiból levezethető, sajátos értékrend kialakulását magában foglaló modell a későbbiekben „deprivációs modell”-ként vált ismertté. A prizonizáció magyarázatul szolgáló másik modellt, amelyet a külvilágból behozott bűnözői értékrendszer börtönbeli kiemelt szerepe alapozott meg, „importmodell” elnevezéssel látták el a kutatók. Az említett két modell elméleti alapvetéseit ültette át empirikus kutatásába *Papp Gábor*, aki az elítéltek értékrendszerét vizsgálta a Váci Fegyház és Börtönben.²¹ Kutatásában kitért a prizonizáció és a kapcsolattartás közötti összefüggésekre. Előzetes várakozásának megfelelően azt tapasztalta, hogy a *szabadulás utáni életesélyek romlásával együtt jár a bűnözői nézetek elfogadása*. Igaznak bizonyult az a feltevése is, amely szerint *minél hosszabb időt tölt valaki elzártan, kriminális öntudata annál erősebb*. (PAPP 2011) A kapcsolattartás gyakoriságát mérő mutatók azonban nem várt összefüggéseket tártak fel a kriminalitáshoz fűződő elképzelések viszonyában. A csomagküldés mint kapcsolattartási forma elemzésekor még a hipotézisnek megfelelő eredmény született: a csomagok csökkenő száma összefüggést mutatott a rabtársadalom elfogadásával, de a levelezés vizsgálatakor ellenkező jelű összefüggést mutatott ki a kutató: „A kapcsolattartás gyakoriságát mérő mutatók közül a levelezés gyakorisága mutat szignifikáns összefüggést a bűnözői identitással. Vagyis azok, akik több levelet kapnak átlagosan egy hónapban, inkább tekintenek magukra bűnözőként.” (PAPP 2011, 951.) Papp a kapott eredményeket az importmodell logikájával magyarázta. Arra a következtetésre jutott, hogy a rendszeres kapcsolattartás ellenére kialakuló igény a fogvatartotti szubkultúrában betöltött hely irányában arra mutathat, hogy a fogvatartott és az őt visszafogadó mikro-környezet értékrendszere nem térhet el jelentősen a börtönben tapasztalttól. További következtetéseket levonva leszögezte: „Az eredmények arra utalnak, hogy minél inkább érzi úgy egy elítélt, hogy szabadulás után számíthat szűkebb környezete támogatására, annál inkább elfogad bizonyos intézetellenes és bűnözést támogató nézeteket.” (PAPP 2011, 949.) Papp értelmezésében a kapott eredmények cáfolják azt a nézetet, miszerint a külvilágtól kapott társas támogatás nem csökkenti azt a késztetést, hogy társas kapcsolatot alakítson ki rabtársaival, ezáltal elutasítsa az elítéltek domináns érték- és normarendszerét. *Albert és Bíró* árnyaltabban fogalmazzák, és felhívják a figyelmet a deviáns kapcsolatokban rejlő értékre: „A deviáns

²¹ A kérdés eszmei időpontja 2010. március 1-je volt. Ekkor különböző jogcímenek (előzetesen letartóztatotként, nem jogerősen és jogerősen elítéltként) összesen 764 fogvatartott volt az intézetben. A vizsgálat alaposágát az intézetben élő felnőtt korú, férfi jogerősen elítéltek köre jelentette, amelynek létszáma 618 fő volt. A kérdőívre végül 368 elítélt válaszolt az öt héten át tartó kérdézési időszakban, ami a teljes elítélti kör 59,5%-ának felelt meg.

családi kapcsolatok szerepet játszhatnak a börtönbüntetéshez vezető bűncselekmények elkövetésében, ugyanakkor a deviáns családi kapcsolatok is nyújthatnak társas támogatást, és hozzájárulhatnak az önbecsülés növeléséhez is.” (ALBERT–BÍRÓ 2015, 80.) Biztató Albert és Bíró kutatási eredménye,²² amely szerint annak ellenére, hogy a megkérdezettek 34%-ánál a családtagoknak²³ is szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében, az elítéltek tudatosan a nem bűnöző kapcsolatokat részesítik előnyben. A kutatók esélyt látnak arra, hogy az eredeti családtól később eltávolodva és saját családot alapítva megnyíljon a lehetősége a bűnelkövetői magatartás elkerülésének.

3. Zárógondolatok

Sikeresnek akkor tekinthetjük a szabadulás utáni visszailleszkedést, ha a szabaduló főbb életdimenziói problémamentesek, azaz ha lakhatása megoldott, rendszeres jövedelemszerző tevékenységgel rendelkezik, és rendezettek társas kapcsolatai. Ezen túl egyik legfontosabb feltétele a sikeres reintegrációnak az úgynevezett proszociális identitás kialakulása. A változás és változtatni akarás elképzelésekben, hiedelmekben, az értékrendben kell hogy megvalósuljon. A bűnelkerülő magatartás mellett olyan kognitív változások összességéről beszélhetünk ebben az esetben, amelyek segítségével a szabaduló ténylegesen megváltozott személyként tekinthet önmagára, és nem vitatható, hogy a proszociális identitás kialakulásának és a kriminális karrierből való kilépésnek egyik legfontosabb elemét a társas kapcsolatok jelentik.

Felhasznált irodalom

- ALBERT Fruzsina – BÍRÓ Emese (2015): A sikeres reintegráció. In ALBERT Fruzsina szerk.: *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet). 143–167.
- BÍRÓ Emese (2015): A fogvatartottak családi kapcsolatainak szerepe a bűnelkövetésben, a börtön-élményben és a reintegrációban. In ALBERT Fruzsina szerk.: *Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet). 73–113.
- CLEMMER, Donald (1940): *The prison community*. New Braunfels, Christopher Publishing House.
- COCHRAN, Joshua C. – MEARS, Daniel P. (2013): Social isolation and inmate behavior: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 41, No. 4. 252–261. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.05.001>
- CONNOR, David P. – TEWKSBUURY, Richard (2015): Prison Inmates and Their Visitors: An Examination of Inmate Characteristics and Visitor Types. *The Prison Journal*, Vol. 95, No. 2. 159–177. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032885515575262>

²² Szubjektív reszocializációs esélyek című, OTKA 101325 számú, 2012 és 2015 között zajló kutatás.

²³ A családtagok közül legtöbbször a testvérek, unokatestvérek, sógorok szerepét említették.

- DUWE, Grant – CLARK, Valerie (2011): Blessed Be the Social Tie That Binds: The Effects of Prison Visitation on Offender Recidivism. *Criminal Justice Policy Review*, Vol. 24, No. 3. 271–296. DOI: <https://doi.org/10.1177/0887403411429724>
- HOUSE, James S. (1981): *Work stress and social support*. Reading, Addison–Wesley.
- HUSZÁR László (1997): *...és bűnhődés: A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- PALLO József (2016): Évforduló. Visszatekintés a Bv. törvény kodifikációjára és a jogalkalmazás néhány első tapasztalatára. *Börtönügyi Szemle*, 35. évf. 1. sz. 23–42.
- PAPP Gábor (2011): Az elítélti értékrendszer vizsgálata egy hazai büntetés-végrehajtási intézetben. *Statistikai Szemle*, 89. évf. 9. sz. 930–956.
- SYKES, Gresham M. (1958): *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton, Princeton University Press.

Függelék

A kapcsolattartás módozatait összefoglaló táblázat

	Gyakoriság	Időtartam	Egyéb	
Intézet elhagyása nélkül	Levelezés	korlátlan	korlátlan	
	Telefon		– min. 10 perc/hét – max. 105 perc/hét intézettől bérelt mobilkészüléken indíthat hívást	
	Csomag fogadása	1 db/hó általánosan		– 5 kg (max. 5500 g) – 30 cm × 50 cm – gyógyszerészetisegédeszköz-csomag – ruházat
	Látogató fogadása	1–2 alkalom/hó	60 perc – 90 perc	– plusz 30 perc jutalom – 4 fő (1 fő legalább nagykorú)
	Skype	2 alkalom/hét	10 perc	2 elkülönülő felhasználó

Vákát oldal

Kriminológia a tervezésben és az együttműködésben

Vákát oldal

Kriminálmorfológia alkalmazása a gyakorlatban

Molnár István Jenő

1. A kriminálmorfológia fogalmának meghatározása

Jelen fejezetben a kriminálmorfológia és a bűnmegelőzés kapcsolatának, összefüggéseinek, valamint az elmélet gyakorlatban történő alkalmazhatóságának bemutatása a cél. Nézzük most meg röviden először a kriminálmorfológia tartalmát!

A *kriminálmorfológia* a bűnözés milyenségét, mértékét és mintázatát kutatja, az elkövetők, a jogi tárgy, az elkövetés módja vagy éppen a földrajzi jellegzetességek szerinti csoportosításban. A kriminálmorfológiai elemzés lehetővé teszi, hogy képet kapjunk az egyes bűnözési tendenciákról, a bűnözés mennyiségi és minőségi alakulásáról, struktúrájáról és dinamikájáról, térbeli elhelyezkedéséről, valamint a látenciáról. Az előbbiekre vonatkozó adatok birtokában, azok elemzése és értékelése révén megállapítások tehetők az áldozatokra és az elkövetőkre is.

A kriminálmorfológia legáltalánosabb eszköze a *statisztika*. Gondolhatnánk, hogy elsősorban a *bűnügyi statisztika*, de sokszor legalább ugyanannyira fontosak a *társadalmi, gazdasági, szociális és egyéb infrastrukturális adatok*. A népesség alakulása, a GDP aránya, a munkanélküliségi ráta, valamint az egyes bűncselekmények között gyakran fedezhetünk fel összefüggéseket.

Nem véletlenül született meg a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács és a Lechner Tudásközpont közös munkája révén a *Pre-Stat*²⁴ *elnevezésű alkalmazás*, amely online felületen teszi lehetővé az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) gazdasági és társadalmi adatainak, valamint az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS) mutatóinak együttes térképi megjelenítését.

A bűnügyi statisztikai adatok felhasználása során nagyon fontos azonban, hogy soha ne feledkezzünk meg a látenciában maradt bűncselekményekről. Az elkövetett bűncselekmények egy része ugyanis soha nem jut a hatóság tudomására. Ennek számtalan oka lehet: *az elszennvedett kár jelentéktelensége, az elkövető és a sértett közötti kapcsolat, a hatóság irányába mutató bizalmatlanság, a hosszadalmas rendőrségi, ügyészségi és bírósági eljárások*. Ezek nem gyarapítják a hivatalos statisztikák alapját képező adatok bázisát, ily módon valamennyi következtetés megfogalmazásakor kellő óvatossággal és körültekintéssel kell eljárni.

---

²⁴ <https://prestat.lechnerkozpont.hu/bunmegelozes/#/login> Az alkalmazás ügyfélkapun keresztül vehető igénybe.

Kiváló módszer a statisztika hitelességének vizsgálatára az egyes állítások több szemszögből történő ellenőrzése. Ne higgyünk azonnal az első adatsornak, amely elének kerül! Keressünk hasonló tartalmakat, járjunk utána az egyes források hitelességének! Soha ne vegyük készpénznek, örök igazságnak a mások által megállapítottakat! Törekedjünk az objektivitásra és a hitelességre!

Tekintettel arra, hogy a statisztikák állandó jellemzői a fenti hiányosságok, a morfológia nem töltheti be szerepét *empirikus eszközökkel beszerzett adatok* nélkül. Tudatosan kerüljük a kutatás kifejezést, hiszen sem a bűnügyi, sem a bűnmegelőzési munkában nem feltétlenül kell kutatómódszertani eszközökre gondolni. Empirikus adatokat gyűjthetünk megfigyeléssel vagy éppen gyakorlati tudásunk és tapasztalatunk objektív összegzésével. Természetesen a kriminálmorfológiának mint a kriminológia tudományágának alkalmaznia kell a tudományos módszereket is: *kérdőíves lekérdezések, interjúk, fókuszcsoportos beszélgetések* formájában. Vannak adattípusok, amelyek más-képp nem is állíthatóak elő. Ilyen lehet a lakosság szubjektív biztonságérzetét, a láten-ciában maradás okát vagy éppen a különféle elkövetési módszerek azonosítását mérő statisztika.

2. A kriminálmorfológia és a bűnmegelőzés kapcsolata

De miért fontos mindez a bűnmegelőzésben? Mire használjuk a fenti módszerekkel nyert adatokat a gyakorlatban? *A válasz nagyon egyszerű: a megoldásokhoz vezető probléma feltárására.* A bűnmegelőzés ugyanis megoldásfókuszú tevékenység, amelynek alapja a valós helyzet megismerése.

A feltárt, létező jelenség kezelését kezdhethetjük kevésbé drasztikus prevenciók in-tervencióval. Tehetünk első körben közvetlen ajánlásokat a viselkedésre: elégséges lehet egy tájékoztató üzenet, egy felvilágosító óra, egy szemléltető videó vagy éppen vagyonvédelmi eszközök használatára ösztönzés. Előfordulhat, hogy más szakemberek kompetenciáira alapozunk, általuk kívánjuk elérni a kitűzött célokat. Erre kiváló példa az együttműködők (például jelzőrendszer tagjai) és azok egyes szereplőinek bevonása. Elképzelhető, hogy az egyszeri üzenetátadás nem vezet eredményre. Ekkor hosszabb időtávot felölelő kezelésre van szükség, mint például egy fogvatartott reszocializációja esetén. Van, amikor elkerülhetetlen a nagyobb beavatkozás, ilyen lehet egy szegregátum felszámolása, vagy egy gyermek családból történő kiemelése.

A felsorolás egyértelművé teszi, hogy a bűnmegelőzés eszköztára szinte kimerít-hetetlen, kétségtelenül multidiszciplinaritást és komplex, rendszerező gondolkodást és kreativitást igényel, a folyamatosan változó világ és a társadalom változásainak nyomon követését. Gondoljunk csak az interneten elkövetett bűncselekményekre! Ha valaki a 21. században nem veszi a fáradságot, hogy megismerje az internet világát, akkor nem képes az ott előforduló jogsértésekre reagálni. Könnyen bedől az álhíreknek, internetes csalók áldozatává válhat, vagy éppen elbogatellizálja a gyermekét érintő internetes zak-latást. Ugyanígy, ha egy prevenciók szakember nem ismeri ezen problémakört, akkor nem is jut eszébe ezekre vonatkozó programokat, projekteket kidolgozni, „prevenciók erőket” mozgósítani.

3. A bűnmegelőzés és az igazgatástudomány kapcsolata

Mint minden tevékenység, a bűnmegelőzés is egy folyamat, amelynek eredményessége függ a tervezés, a szervezés és a végrehajtás triászától, amelyek egyben az igazgatás fogalmának elemei is. Az igazgatás az emberi együttműködéshez kapcsolódó tevékenység, amely biztosítja a közös cél eléréséhez szükséges személyi, tárgyi feltételeket és a munka összhangját. (FAZEKAS–FICZERE 2006, 20.)

A bűnmegelőzésben részt vevők közös célja az áldozattá és az elkövetővé válás csökkentése, a bűnelkövetések számának redukálása, a bűnözést gerjesztő okok kezelése, a lakosság szubjektív biztonságérzetének növelése, amelyet kizárólag széles körű összefogással, együttműködéssel s a személyi és tárgyi erőforrások megtervezett felhasználásával érhetnek el.

Nézzük az igazgatás folyamatával kapcsolatos általános tartalmi megállapításokat! Az igazgatástudomány már régóta foglalkozik azzal, hogy az igazgatás, a szervezés, az irányítás vagy éppen a koordináció fogalmainak rendszerét, illetve egymáshoz való viszonyát egységesen meghatározza. Ahány gondolkodó, annyi felfogás. Egyesek a szervezésre és az irányításra szinonimaként tekintenek, mások úgy vélik, hogy a szervezés az igazgatóson belül helyezkedik el, minden más egyéni tevékenység. Amiben az összes álláspont megegyezik, hogy a folyamat elemei, mérföldkövei alapjaiban határozzák meg a sikerességet és az eredményességet. Ezek a mérföldkövek *a tervezés, a szervezés, a közvetlen irányítás, a koordinálás, valamint az ellenőrzés.*

A vezetésemélet képviselői a folyamat lépéseinek leírására alakították ki az úgynevezett *POSDCORB-rendszert*. Az angol szavak kezdőbetűiből összeállított kifejezés a következő lépcsőfokokat tartalmazza: *tervezés (planning), szervezés (organizing), személyzeti tevékenység (staffing), irányítás (directing), koordinálás [összehangolás] (coordinating), jelentés (reporting), költségvetés (budgeting).*

Az előző megközelítésekből azonban hiányzik a kiindulási pont, nem tulajdonítanak jelentőséget annak, hogy miért is megy végbe ez a folyamat. Ezért tekintjük a legprecízebb folyamatleírásnak a magyar közigazgatás oktatása kapcsán kialakult alábbi igazgatási ciklust:

- célkitűzés,
- információgyűjtés, -feldolgozás,
- tervezés,
- döntés,
- végrehajtás,
- koordináció,
- ellenőrzés.

Érdekes kérdés, hogy a folyamat tulajdonképpen mivel is kezdődik. Mi van előbb: a tyúk vagy a tojás? A célkitűzés vagy az információgyűjtés? Ha holisztikusan szemléljük a folyamatot, akkor egyértelmű a válasz: *a célkitűzés*. A bűnmegelőzés vonatkozásában világos, hogy az általános célunk az áldozattá válás megelőzése, az elkövetők motivációinak megismerése, és azok kezelése által a bűncselekmények elkövetésétől történő megóvásuk, valamint a bűnelkövetést lehetővé tevő alkalmak csökkentése. Ily módon tudjuk, hogy információkat kell gyűjtenünk a potenciális áldozatokról, a bűnözői attitűdről, az elkövetési módokról.

Ha azonban kisebb léptékben gondolkozunk, akkor előfordulhat, hogy először információt gyűjtünk, tájékozódunk. *A célállítás és a priorálás legnagyobb veszélye ugyanis az, hogy keretek közé szorítja a gondolkodásunkat, s nehezen engedi a prioritások rendszerén kívüli terület megismerését, elfogadását.* A priorálás meghatározott fókusz mentén engedi csak a haladást, ami így releváns tények, új tendenciák háttérbe szorítását eredményezheti. Bizonyos időközönként ezért célszerű kilépni saját kereteinkből és más területek oldaláról közelíteni. Ilyen keretváltás lehet, ha külföldi szakirodalmat ismerünk meg, külföldi gyakorlatokat térképezünk fel, más szakma képviselőivel beszélgetünk, meghallgatjuk az ő álláspontjukat is. A gyermek- és ifjúságvédelem kapcsán ki lehetne hitelesebb forrás a pedagógusoknál? Talán a szülők? Vagy maguk a gyermekek? Hát, akkor menjünk ki közéjük, kérdezzük meg, mi zavarja őket, milyen problémákkal küzdenek! Tájékozódjunk a pedagógusoknál, ellenőrizzük a hallottakat a szülők bevonásával! Bűnmegelőzést végezni amúgy sem lehet az íróasztal mögül, terepmunka nélkül nincs hatékony és eredményes prevenció.

Keretváltást jelenthet bizonyos dolgok megismerése is. Tipikusan ilyen az internet. Ha nem használjuk, vagy legalábbis nem ismerjük az egyes alkalmazásokat, a „trendi és cool” oldalakat, tartalmakat, fogalmunk sem lesz, hogy milyen célokat is tűzhetnénk ki magunk elé. A bűnmegelőzési munka nem véletlenül igényel végtelen nyitottságot, kreativitást és együttműködési hajlandóságot. Gondolkozunk globálisan, cselekedjünk lokálisan!

A folyamat első két elemének *időnkénti felcserélhetősége vagy inkább összerosódása ellenére is egyértelmű azonban az eljárási struktúra.* Amikor „bűnmegelőzünk”, mindig a *feltáró és céldefiniáló szakasszal* kezdünk, amelyet a *megoldáshoz vezető módszerek kiválasztása, a „művelet” megtervezése* követ. A tervezés során felmerülhetnek eltérő irányok, így *döntést kell hozni*, majd a döntésnek megfelelő *végrehajtás* következik. Projektől függően a végrehajtás *eltérő volumenű koordinálást, szervezést* igényel, amelynek eredményeképp a kijelölt úton elérünk bizonyos célokat, sikereket. A magyar gyakorlatból leggyakrabban kimaradó elemmel kell zárni, méghozzá az *ellenőrzéssel*. Az ellenőrzés talán nem is jó szó pejoratív jelentése miatt. Főleg rendőri vonatkozásában egyfajta hibafeltáró, „vegzáló”, akadékoskodó jelentésű, ezért célszerűbb az *értékelés (evaluation)* kifejezést használnunk. Ennek tartalma talán egyértelműbben közvetíti, hogy a cél nem a hibát vétő felelősök keresése, azok megfenyítése, és nem kizárólag a hibák feltárása. *A záró intézkedésünk célja a jó gyakorlatok feltárása, azok disszeminálási lehetőségeinek azonosítása* is lehet. Kevésbé sikeres program esetében az okok feltárása, azon beavatkozási pontok felkutatása a cél, amelyek megváltoztatásával hatékonyabbak és eredményesebbek lehetünk. *Az értékelés, a monitorozás fő célja tehát a tapasztalatok összegzése általi fejlődés, valamint a szélesebb körben is alkalmazható eredmények feltárása, azonosítása.*

Utolsó megjegyzésként rögzíthetjük, hogy az igazán hatékony monitorozás már a folyamat közben is zajlik, legfőképpen a végrehajtás fázisában. Tervezni, gondolatokat papírra vetni „könnyű”, azok gyakorlati kivitelezése már jóval nehezebb. Ily módon célszerű bizonyos pontoknál a folyamatot revízió alá vetni, ugyanis az lehetőséget biztosít a korrekcióra. Fontos, hogy – csakúgy mint a projektvégi ellenőrzést – ezt se nyűgnek, felesleges rossznak éljük meg, hanem egy módszernek, amely elősegíti céljaink elérését.

4. A bűnmegelőzés gyakorlata a kriminálmorfológia eszközeivel

E részben gyakorlati példán keresztül mutatjuk be a bűnmegelőzés-alapú gondolkodás filozófiáját és magát a bűnmegelőzési gyakorlat folyamatát. Megnézzük, hogy a kriminálmorfológia mindezt mely eszközeivel segíti, s hogyan válik az elmélet gyakorlattá.

4.1. Holisztikus szemlélet – új módszer bevezetése

A bűnmegelőzési tipológiák több megközelítésben tárgyalják a prevenció formáit. Az egyik legismertebb felosztás a *bűnmegelőzés háromszintű modellje*, amely az egészségügyi analógia alapján, az általánostól az egyedi felé közelítve rendszerezi a prevenció eszközeit. (BORBÍRÓ 2011, 4.) A beavatkozás szintjei a modell szerint:

- *elsődleges (primer) megelőzés* – a társadalom egészére kiterjedő, a bűnözésre hatást gyakorló szociális, jogi és gazdasági okok kezelése, befolyásolása;
- *másodlagos (szekunder) megelőzés* – a még nem kriminalizálódott, de már a veszélyeztetett kategóriába tartozó egyének, illetve csoportok megszólítása;
- *harmadlagos (tercier) megelőzés* – a bűnismétlés megelőzését közvetlenül célzó intézkedések együttese.

4.2. Helyi szintű probléma kezelése, egyedi megoldással

Most nézzünk meg egy olyan projektet, amely adott megyére vonatkozik, s alapvetően helyi szintű nehézség orvoslását tűzte ki célul, ugyanakkor a módszer később alkalmas a más megyék általi adaptációra is.

A bemutatásra kerülő projekt a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Rendőr-főkapitányság programja, együttműködésben a megyei gyermekotthonokkal. A projekt 2014-ben indult, alapját az a statisztika szolgáltatta, miszerint egyre növekszik a gyermekotthonból történő szökések száma. Egyértelmű volt a célkitűzés: csökkenteni kell a szökések számát! A szökésben lévő kiskorúak folyamatos körözés alatt álltak, sokszor olyan környezetbe tértek vissza, amely nemcsak testi, de szellemi és erkölcsi fejlődésüket is veszélyeztette.

A projekt résztvevői a hosszas tárgyalásokat és megbeszéléseket követően arra jutottak, hogy olyan szabadidős programot kell a fiatalok számára biztosítani, amely motiválttá teszi őket abban, hogy az intézet falain belül maradjanak. Így született meg a *Zene az kell, hogy ne vesszünk el* című projekt, amely módszereként a zene- és táncoktatást hívta segítségül. A feltételezés az volt ugyanis, hogy az intézeti neveltek, gyermekotthonban lakók többsége kedveli a zenét, ráadásul gitározni, dobolni „menő”, talán még szakmaként is hasznosítható. A közös zenélés nem mellesleg növeli a közösségi kompetenciákat, az együttműködési hajlandóságot, a kommunikációt, és fejleszti az egyéni készségeket is, úgymint a koncentrációt, a kitartást, a hitet, hogy valamire képes vagyok, és ezáltal az önbizalmat.

A tervezés fázisában a főkapitányság és az első pilotprojekt végrehajtására kiválasztott gyermekotthon (Mátészalka) munkatársai felmérték, hogy milyen típusú hangszerek kapcsán merül fel igény az oktatásra, mekkora beruházásra van szükség a tárgyi eszközök

oldalán, s megoldást kerestek a zene- és táncórák megtartására is szaktanárok felkutatásával. Már a tervezés során projektként tekintettek a programra, így számításba vették nyitó- és zárókonferencia megtartását is. Utóbbi esetében a tervek szerint sztárvendég meghívását is napirendre tűzték, de a fő attrakció a képzésben részt vevők előadása volt. A tervezés végeredményeképp összeálló projekthez már csak forrásra volt szükség, így felkeresték a Nemzeti Bünt megelőzési Tanácsot, amely végül egyedi támogatás keretében biztosította a projekt megindításához szükséges pénzeszközöket.

Miután rendelkezésre állt a forrás, nem volt más hátra, mint a végrehajtás. A végrehajtás jelen esetben az eszközök mielőbbi beszerzését és a javítóintézetek számára rendelkezésre bocsátását jelentette, továbbá a zene- és tánctanárokkal történő szerződések megkötését, illetve a foglalkozások lebonyolítását. Itt természetesen gondoskodni kellett arról is, hogy a neveltek motiváltak legyenek a „szakkörön” való részvételben. Mindez folyamatos együttműködést, koordinációt és megfelelő szintű kommunikációt kívánt meg.

A projekt sikeresen zárult, a pontos és alapos tervezést követően tulajdonképpen erre volt ítélve. Az otthon fiataljai saját beszámolóik szerint élvezték a közös órákat, a zene, a muzsika, a tánc fontossá vált számukra.

A zárókonferencián nagy sikerrel adták elő saját műsorukat, ahol jelen volt a *Csillag születik* című tehetségkutató show-műsor sztárja, Szírota Jennifer is, aki emelte az esemény színvonalát, produkciójában saját élményeire utalva biztatott, hogy soha se adjuk fel az álmainkat.

Ezúttal a program eredményessége könnyebben mérhető volt, hiszen csak azt kellett vizsgálni, hogy csökkent-e a szökések száma. A csökkenés bekövetkezett, sőt egy érdekesség is előfordult: volt olyan szökésben lévő, aki kifejezetten a zeneóra jött vissza. (Az már más kérdés, hogy két foglalkozás között ismét távozott az intézetből...)

Természetesen a szökések nem szűntek meg teljes egészében, és elképzelhető az is, hogy a módszer nem mindenhol működik, és nem hozza minden megyében ezeket az eredményeket. Ugyanakkor van pillanatnyilag még nem mérhető hatása is, amely remélhetőleg a résztvevők attitűdjében jelentkezik majd a jövőben.

A projekt további erőssége annak fenntarthatósága, hiszen a hangszerek még évekig használhatóak, legfeljebb a tanárok díjazását kell biztosítani, de a program továbbfejleszhető úgy is, hogy egy idő után maguk a neveltek lépnek oktatói státuszba.

Végül, de nem utolsósorban nagy pozitívuma a programnak, hogy könnyen adaptálható, bármely megye bármelyik intézetében bevezethető.

Az ellenőrzés és értékelés során kapott pozitív eredményekre tekintettel a megye azóta is folytatja a projektet, minden évben új intézettel, gyermekotthonnal bővítve (Tiszadob, Nyírbogát és Berkesz) a projektben részt vevők körét.

Felhasznált irodalom

- BORBÍRÓ Andrea (2011): *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*. Doktori értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem ÁJK Doktori Iskola.
- FAZEKAS Marianna – FICZERE Lajos szerk. (2006): *Magyar Közigazgatási jog Általános rész*. Budapest, Osiris.

Fokozott ellenőrzés

Berei Róbert

1. A fokozott ellenőrzés hazai gyakorlata

A fokozott ellenőrzés a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) V. fejezetében, a rendőri intézkedések között szerepel. Magyarországon rendkívül gyakran találkozhatunk fokozott ellenőrzéssel. Elég csak a rendőrség honlapjára tekintenünk, és láthatjuk, hogy rendre megjelennek tájékoztatások a helyi, területi, illetve országos szinten elrendelt fokozott ellenőrzésekről. A közleményekben az elrendelés indokául tipikusan annyi szerepel, hogy arra a „jogsértő cselekmények elkövetésének megelőzése, felderítése, illetve megszakítása érdekében”¹ kerül sor.

A huzamosabb időn keresztül elrendelt, hosszabbításokkal akár éveken keresztül tartó fokozott ellenőrzésekkel kapcsolatban a Magyar Helsinki Bizottság több esetben is aggályokat fogalmazott meg, illetve észszerű korlátozásuk érdekében kezdeményezésekkel élt. Elemzésekkel és kutatásokkal támasztották alá, hogy a válogatás nélküli ellenőrzés nem hatékony, visszaélészerű jogalkalmazásra ad lehetőséget, és sértheti az intézkedés alá vont polgárok tömegének jogait. (Magyar Helsinki Bizottság 2007; KÁDÁR et al. 2008) A fokozott ellenőrzésekkel kapcsolatos panaszok a Független Rendészeti Panasztestület (a továbbiakban: Testület) előtt is gyakran szerepelnek, minthogy a panaszosok a fokozott ellenőrzés keretében fellépő rendőrök magatartásának jogszerűségét számos alkalommal megkérdőjelezik. (Független Rendészeti Panasztestület 2018, 19.)

A fokozott ellenőrzés ideje alatt tanúsított rendőri magatartással kapcsolatos álláspontját a Testület többször is kifejtette. Megállapítható, hogy a vonatkozó jogszabályok tág teret biztosítanak a fokozott ellenőrzés során foganatosítható rendőri intézkedéseknek, ezen belül különösen az igazoltatásnak. Ennek keretében az intézkedő rendőröknek nem kell olyan mértékig mérlegelniük az igazoltatás konkrét okainak meglétét, mint az Rtv. 29. §-a alapján saját kezdeményezésre végrehajtott igazoltatás során, minthogy a fokozott ellenőrzés egyfajta „mögöttes felhatalmazást” jelent. A Testület azonban rámutatott, hogy a fokozott ellenőrzés elrendelésével nem kerülhető meg teljes mértékben az igazoltatás célhoz kötöttségének és megalapozottságának követelménye. Ebből következően az egyes esetekben nemcsak az vizsgálható, hogy a fokozott ellenőrzés elrendelése indokolt volt-e, hanem az is, hogy a fokozott ellenőrzés keretében foganatosított konkrét igazoltatás a fokozott ellenőrzés céljai fényében nem volt-e egyértelműen indokolatlan. (Független Rendészeti Panasztestület 2018, 19.)

---

¹ Forrás: www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/kozrendvedelem/fokozott-ellenorzes-38; www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/kozrendvedelem/fokozott-ellenorzes-40 (Letöltés: 2018. 07. 25.)

2. A fokozott ellenőrzés elrendelésével és végrehajtásával kapcsolatban felvetődő problémák

Az Rtv. 30. § (1) bekezdésének korábban idézett szövegéből kiderül, hogy a fokozott ellenőrzést mely célokból lehet elrendelni. Az Rtv. szerint arra *a bűncselekmény elkövetőjének elfogása és előállítására, illetve a közbiztonságot veszélyeztető cselekmény vagy esemény megelőzése, megakadályozása érdekében* kerülhet sor.

A fokozott ellenőrzés fogalmát a rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet (a továbbiakban: RSZSZ) 26. § (1) bekezdése határozza meg: „A fokozott ellenőrzés összehangolt és koncentrált rendőri szolgálati tevékenység, amelynek során a rendőrhatalom illetékességi területét vagy annak egy részét lezárják, és az ott tartózkodókat igazoltatják.” Az idézett fogalomba nem illeszkedik az országosan elrendelt fokozott ellenőrzés, hiszen az nyelvtani értelmezés szerint gyakorlatilag a teljes határellenőrzés visszaállítását jelentené. Az RSZSZ mindazonáltal biztosítja a fokozott ellenőrzés országosan, illetve a több megye illetékességi területére vonatkozó elrendelésének lehetőségét, amelyet az országos rendőrfőkapitány, a bűnügyi országos rendőrfőkapitány-helyettes, valamint a rendészeti országos rendőrfőkapitány-helyettes jogkörébe utal.

A Testület rámutatott a jogi szabályozás azon hiányosságára, hogy az Rtv. nem ír elő szempontokat arra nézve, hogy minek alapján indokolt meghúzni a fokozott ellenőrzés területi határait. Különösen az egész éven át folyamatosan elrendelt és fenntartott fokozott ellenőrzés ténye zavarja a polgárokat, amit panaszaikban elő is terjesztenek. A Testület a főváros tekintetében azt is aggályosnak tartotta, hogy a térben egymáshoz közel eső rendezvények kapcsán az egész fővárosra fokozott ellenőrzést rendelt el az arra egyébként jogosult főkapitány. Tekintettel arra, hogy a fokozott ellenőrzés az igazoltatásra és az ahhoz kapcsolódó nagyobb fokú jogkorlátozást jelentő intézkedésekre (például ruházat- és csomagátvizsgálás) is egyfajta generális felhatalmazást ad, a Testület kijelentette, hogy szükségesnek tartja a jogszabályok módosítását annak érdekében, hogy a fokozott ellenőrzés hatályát ne lehessen indokolatlanul tágan meghúzni. (Független Rendészeti Panasztestület 2017, 120.)

A jogalkotó a fokozott ellenőrzés elrendelését meghatározott célhoz kötötte, az elrendelés konkrét területre és időtartamra szólhat. Ha a jogalkotó a rendőrség mindennapi működése számára folyamatos jelleggel biztosítani kívánta volna a rendőrség számára a fokozott ellenőrzéssel járó jogosítványokat, akkor az Rtv.-ben nem szabályozták volna különálló intézkedésként, hanem az lenne a „normális” működésmód, hogy bárhol, bármikor, bárkit, különösebb indok nélkül ellenőrzés alá lehetne vonni, mintegy „a cél szentesíti az eszközt” jelmondat szellemében. A jogállami kritériumoknak bizonyosan nem felel meg egy ilyenfajta felhatalmazás. Nem lehet általánosnak tekinteni azt a jogosultságot, amely a törvény szerint speciális helyzetekre vonatkozik.

A fokozott ellenőrzés gyakori elrendelésének, illetve a szinte folyamatos fenntartásának hátterében az a várakozás sejthető, hogy az intenzívebb rendőri tevékenység több kézzelfogható – statisztikai számokban mérhető – eredményt hoz. A STEPSS-program kutatási eredményei azonban megmutatták, hogy a fokozott ellenőrzés rendkívül kevésbé hatékony. (KÁDÁR et al. 2008, 10.)

A fokozott ellenőrzés RSZSZ által megadott fogalmában szereplő mindenki-re kiterjedő igazoltatás a gyakorlatban ritkán kivitelezhető. Egy szórakozóhelyet körbe lehet zárni, és az ott tartózkodókat intézkedés alá lehet vonni, de ugyanez a közterületen (annak

meghatározott részén) adott esetben hatalmas létszámú rendőr bevonását tenné szükségessé, nagyobb kiterjedésű területek esetében pedig szinte megvalósíthatatlan.

Valójában tehát – a nevéből is következően – a fokozott ellenőrzés célja az intézkedési aktivitás növelése. Az egyéni kezdeményezésű intézkedéseknél – az Rtv. 13. § (1) bekezdésében foglalt intézkedési kötelezettségre is figyelemmel – a rendőr legtöbbször maga dönti el, hogy mikor és kivel szemben kezdeményez intézkedést. A fokozott ellenőrzésnél viszont annak célját az elrendelő parancsnok határozza meg. Ez bizonyos értelemben könnyebbég a rendőröknek, viszont a másik oldalról a fokozott ellenőrzés elrendelésének ténye azt a felsőbb elvárást közvetíti feléjük, hogy a „normális” intézkedési esetszámnál többet produkáljanak.

3. A tervezés és a végrehajtás

A fokozott ellenőrzés elrendelését alapos előkészítő munkának kell megelőznie. A tervezés során az adott terület közbiztonsági helyzetének felmérésén és az aktuális problémák számbavételén kívül számos további szempontot kell figyelembe venni. Különösen indokolt a lakossági, közösségi jelzések és igények figyelembevétele, hiszen a rendőri tevékenységnek alapvetően ezen igényeknek kell megfelelnie. A körültekintő előkészítés már csak azért is fontos, hogy a rendőrök „hálóján” lehetőleg azok akadjanak fenn, akiknek intézkedés alá vonása a fokozott ellenőrzés céljaira figyelemmel ténylegesen indokolt. Ha nem így járunk el, akkor az erőforrásokat gyakorlatilag felesleges intézkedésekre pazaroljuk, amelyek ráadásul jogsértők lehetnek, és az állampolgárok rendőrségbe vetett bizalmát is alááshatják.

Az áthelyeződés jelenségének lehetőségét is figyelembe kell venni (erről lásd KORINEK 2010, 134–136.), hiszen a fokozott rendőri jelenlét és tevékenység hatására a kriminális jelenségek más területre tevődhetnek át. Bizonyos idő elteltével az adott terület fokozott rendőri kontrolljának fenntartása már nem célravezető, mivel a potenciális elkövetők hozzászoknak, alkalmazkodnak, jogsértő tevékenységüket más helyre telepítik át, vagy máskorra időzítik. A szakmai tapasztalatok azt mutatják, hogy a megnövelt rendőri létszámmal és a demonstratív rendőri tevékenységgel „ki lehet söpörni” egy területet, de számolni kell azzal, hogy az adott probléma máshol jelenik meg. Ez történt a Józsefvárosban is, ahol az 1990-es évek második felétől kezdődően folyamatosan végrehajtott nagyszabású rendőri akciók, valamint az 1999-ben átadott térfigyelő rendszer² működtetésének hatására az úgynevezett „kocsisorról” a prostituáltak és a körükben szerveződő bűnözői csoportok is kénytelenek voltak távozni. Ezzel azonban a prostitúció nem szűnt meg a Józsefvárosban, csak kijebb szorult, illetve idővel jelentős részben áthelyeződött a főváros más kerületeibe.

Javasolt modellként vissza kell utalnunk a rendőrségi működési formáknál tárgyalta problémaközpontú rendészetre, amely a bűnözés elleni küzdelem stratégiájának kidolgozására szolgáló elemző módszer. (BEREI 2014) A problémaközpontú rendészet a hagyományosan értelmezett bűncselekmények bűnelkövetési mintáival foglalkozik, a bűncselekményeket pedig a rendőrség információs bázisára alapozva azonosítják. (SKOGAN–FRYDL 2004, 90.) A rendőrség feladata, hogy elemzésnek vesse alá a közösség

² A józsefvárosi térfigyelő rendszerrel kapcsolatban lásd SALGÓ 2012.

problémáit, széles körben kutasson hatékony megoldás után, és utólag értékelje erőfeszítéseinek hatékonyságát. (SKOGAN–FRYDL 2004, 243.)

A meghatározott földrajzi területekre irányuló rendőri beavatkozások megkövetelik a kriminális jelenségek és az egyéb problémák adott területen való eloszlásának ismeretét. (KORINEK 2010, 584.) A súlypontok felderítése jól beilleszthető a SARA-modell kapcsán tárgyalt³ problémaelemzési folyamatba.

A fokozott ellenőrzés végrehajtásával kapcsolatos problémákat az igazoltatással foglalkozó részben már érintettük.⁴ A rendőrnek megvan a döntési lehetősége azzal kapcsolatban, hogy a közterületen, nyilvános helyen intézkedés alá vonja azokat a személyeket, akik viselkedésükkel, tevékenységükkel felhívják magukra a figyelmet. A kérdés természetesen az, hogy milyen szempontok szerint választja ki az intézkedés alanyait. A jogállamiság követelményeinek az felel meg, ha nem az egyének külső jegyei határozzák meg azt, hogy kivel szemben intézkednek. A rendőri tevékenység eredményes ellátásához szükség van mérlegelési lehetőségre, azonban ezt törvényi keretek közé kell szorítani. A fokozott ellenőrzés kiszélesíti az intézkedési lehetőségeket, hiszen az elrendelő parancsnok eldöntötte, hogy miért van szükség az intézkedésre, a rendőrnek „csak” végre kell hajtani. A diszkriminatív intézkedések előfordulásának valószínűsége így még nagyobb, hiszen a rendőri intézkedés elleni esetleges panasz esetén könnyebb magyarázatot adni, hogy mi indokolta az adott intézkedést. Zárásként Korinek László gondolatait idézzük: „[A] rendőrségnek mindenütt van olyan mérlegelési-mozgási szabadsága, hogy az egyének elleni fellépést megmagyarázhasák anélkül, hogy bevallanák: a borszín, az etnikai hovatartozás szerepet játszott a beavatkozásról szóló döntés meghozatalakor. Ebből következik, hogy a diszkriminatív gyakorlat ellen mindenekelőtt az irányítás, az általános elvek kialakítása és a társadalmi felelősség érvényesítése területén lehet hatékonyan fellépni.” (KORINEK 2010, 588–589.)

Felhasznált irodalom

- BEREI Róbert (2014): Szolgálatszervezés a „nehéz körzetekben”. In KORINEK László szerk.: *Értekezések a rendészetről*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar. 199–226.
- Független Rendészeti Panasztestület (2017): *A Független Rendészeti Panasztestület beszámolója a 2014–16. évi tapasztalatairól*. Budapest, Független Rendészeti Panasztestület. Forrás: www.repate.hu/images/pdfs/3_EVES_BESZAMOLO_2014_2016.pdf (Letöltés: 2018. 07. 25.)
- Független Rendészeti Panasztestület (2018): *A Független Rendészeti Panasztestület Tájékoztatója 2017. évi tapasztalatairól*. Budapest, Független Rendészeti Panasztestület. Forrás: www.repate.hu/images/pdfs/FRP_tajekoztato_es_statiztika_2017.pdf (Letöltés: 2018. 07. 25.)
- KÁDÁR András Kristóf – KÖRNER Júlia – MOLDOVA Zsófia – TÓTH Balázs (2008): *Szigorúan ellenőrzött iratok. A magyar igazoltatási gyakorlat hatékonyságáról és etnikai aspektusairól – kutatási jelentés*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság. Forrás: <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/books/hu/Szigoruan-ellenorzott-iratok.pdf> (Letöltés: 2018. 07. 25.)
- KORINEK László (2010): *Kriminológia I*. Budapest, Magyar Közlöny.

³ Lásd Berei Róbert *Rendőrségi működési formák* című fejezetét.

⁴ Lásd Berei Róbert *Az igazoltatás kriminológiai aspektusai* című fejezetét.

- Magyar Helsinki Bizottság (2007): *Az igazoltatással kapcsolatos szabályok, az igazoltatás gyakorlata, az igazoltatás szerepe a rendőrök oktatásában*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság.
Forrás: https://helsinki.hu/wp-content/uploads/igazoltatasi_gyakorlat_elemzes_2007.pdf
(Letöltés: 2018. 07. 25.)
- SALGÓ László (2012): Mobil rendőrség a Józsefvárosban. A VIII. Kerületi Rendőrkapitányság története és fejlődésének irányai. *Belügyi Szemle*, 60. évf. 5. sz. 50–60.
- SKOGAN, Wesley – FRYDL, Kathleen eds. (2004): *Fairness and Effectiveness in Policing: The Evidence*. Washington, National Academies Press.

Vákát oldal

A helyi területi bűnmegelőzési koncepció és stratégia kidolgozásának gyakorlati ismeretei

Molnár István Jenő

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2014-ben Magyarországon 3154 település volt, amelyek közigazgatási területükkel hézagmentesen lefedik az ország egészét, és mind területileg, mind funkcionálisan hálózatot alkotnak.

E települések szinte mindegyikét érinti a bűnözés, természetesen eltérő mértékben. *Minden település sajátos jellegzetességekkel rendelkezik, így a helyi bűnözésnek is sajátos volumene, struktúrája és dinamikája van.* Igaz ez a bűncselekménynek ugyan nem minősülő, de a deviancia határát elérő, ily módon a szubjektív biztonságérzetet csökkentő cselekményekre is.

A települések életét, megítélését, jövőjét alapjaiban határozza meg a bűnözés mértéke és az ott élőket zavaró vagy éppen felháborító cselekmények összessége, ily módon a rendőrség mellett a helyi, települési önkormányzatoknak (is) kötelessége, hogy a bűnmegelőzés témakörével foglalkozzanak.

Ez nem annyira magától értetődő, ugyanis gondolkodásunkban a mai napig az a szocialista múltból fakadó tévhit él, hogy a „bűnözés elleni harc” kizárólag a rendőrség feladata. A rendőrség azonban nem alkalmas arra, hogy minden problémát egyedül orvosoljon. Jellegzetességeiből fakadóan a rendőrség alapvetően *reagáló, beavatkozó és bűnüldöző tevékenységet folytat, fő feladata a büntetőeljárások előkészítése, valamint közigazgatási szerepkörében eljárva a közrend, köznyugalom megóvása, fenntartása.*

A rendőrség ugyan végez bűnmegelőzést, de a prevenció csak akkor lehet eredményes, ha abban a társadalom minden tagja részt vesz. Ily módon kiemelt szerep juthat az önkormányzatoknak, amelyek a helyi közügyekben demokratikus módon, széles körű nyilvánosságot teremtve kifejezik és megvalósítják a helyi közakaratot.

A *Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény* (a továbbiakban: Möt.v.) értelmében az önkormányzatok feljogosítást kaptak arra, hogy tegyenek saját közbiztonságukért. Az Möt.v. alapján a települési és a fővárosi önkormányzat a helyi közbiztonságról, vagyonának, más értékének védelméről kényszerítő eszköz alkalmazására törvény alapján jogosult szervezet létrehozásával is gondoskodhat. Az ilyen szervezet alaptevékenységét a települési és a fővárosi önkormányzat területe szerint illetékes megyei (fővárosi) rendőr-főkapitánysággal kötött írásbeli együttműködési megállapodás alapján, a rendőrség szakmai felügyeletével végzi.

Mindez azonban csak egy eszköz a sok közül, amellyel az önkormányzat cselekedhet a biztonsága érdekében.

Nézzük meg, mit mond erről a *Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény* (a továbbiakban: Rtv.)! Az Rtv. III. fejezete, amely *A rendőrség együttműködése* címet viseli, egy

teljes fejezetben szabályozza az önkormányzatok és a rendőrség kapcsolatát. A rendőrség és az önkormányzatok közötti szoros összeköttetést mutatja többek között az is, hogy egy rendőri szerv megszüntetésére a helyi önkormányzat véleményének kikérése nélkül nem kerülhet sor. Ami azonban a bűnmegelőzés szempontjából fontosabb, hogy az Rtv. 10. §-a szerint a rendőrkapitány, a megyék (főváros) tekintetében a rendőrfőkapitány és az illetékességi területen működő önkormányzatok, a közbiztonsággal összefüggő feladatok ellátásának társadalmi segítésére és ellenőrzésére – a közbiztonság fenntartásában érintett állami szervek és egyesületek bevonásával – *bűnmegelőzési és közbiztonsági bizottságot* hozhatnak létre.

Ahol létezik ilyen bizottság, ott joggal várhatnánk el, hogy kidolgozzák az adott település közbiztonsági és/vagy bűnmegelőzési stratégiáját. Már csak azért is, mert a *Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat* (a továbbiakban: NBS) 8.1.1. pontjában feladatként jelöli meg a közbiztonsági és bűnmegelőzési stratégiák készítését. Az NBS úgy fogalmaz, hogy *ösztönözni kell az önkormányzatokat, hogy dolgozzák ki a közbiztonsági és bűnmegelőzési stratégiájukat, illetve amennyiben már rendelkeznek stratégiával, azt vizsgálják felül és korszerűsítsék.*

Itt persze nem arról van szó, hogy azért kell stratégiát alkotni, hogy megfeleljünk az NBS-nek. Ne azért szülessen meg egy ilyen dokumentum, hogy a feladatot elvégeztnek tekinthessük! Azért jöjjön létre, mert az abban foglaltak segítik biztonságosabbá, egészségesebbé és élhetőbbé tenni az adott települést.

A helyi stratégiaalkotás teljes egészében megfelel a nagyobb léptékű stratégiák kidolgozási folyamatának.

Elődleges feladat ebben az esetben is *a település életének valós megismerése, a felszín alatti közösségi kapcsolatok, összefüggések, a közösséget zavaró körülmények feltárása, a bűnözést kiváltó okok feltérképezése.* Az sem mindig teljesen nyilvánvaló, hogy mely bűncselekménytípusok jellemzik valójában a település bűnözését. Már ennek felderítése is összefogást igényel. Fel kell használni a rendőrség rendelkezésére álló bűnügyi statisztikákat, a birtokában lévő szakmai tapasztalatokat, de támaszkodni kell egyéb, társadalmi és gazdasági adatokat feldolgozó kimutatásokra is.

A statisztikák önmagukban nem szolgáltatnak elégséges információt, hiszen azok nem tartalmazzák a látenciában maradt bűncselekményeket, illetve a hatóságok vagy egyes szervek előtt nem ismert tényadatokat.

Nélkülözhetetlen ezért *a terepmunka, az egyes településrészek közvetlen megfigyelése.* Azonosítani szükséges a szegényebb negyedeket, a szegregátumokat, a problémásabb területeket, de vizsgálni kell azokat is, amelyek jó példaként szolgálnak.

A külső, beavatkozás nélküli megfigyelést ki kell egészíteni *interakciókon alapuló információszerzéssel.* Kiemelt jelentősége van a lakosság megkérdezésének, ugyanis nem várt eredmények szülehetnek. Az irodában, az asztal mögött ülve elképzelni sem tudjuk, hogy milyen problémák zavar(hat)ják a településen élőket. Visszajelzéseik felbecsülhetetlenek a stratégia kidolgozása szempontjából. Megszólításuk történhet *lakossági fórum keretében, kérdőívek felhasználásával, de személyes beszélgetések révén is.*

Ha már szemügyre vettük a statisztikákat, tartottunk terepszemlét, megszólítottuk a lakosságot, akkor érdemes más szakmák képviselőivel is egyeztetni. *A jelzőrendszer tagjai, úgymint a védőnő, a gyermekorvos, a gyámhivatal és a gyermekjóléti szolgálat munkatársai, a pedagógusok vagy éppen az edzők szintén nem várt információkkal szolgálhatnak. Értékes*

gondolatokra tehetünk szert a helyi vállalkozók, városüzemeltetéssel foglalkozók (áram-, víz-, gáz-, csatornaszolgáltatók) megkérdezésével is. Ők is folyamatosan a terepen vannak, látnak, hallanak, tapasztalnak.

Az így beszerzett adatokat fel kell dolgozni, rendszerezni kell, aminek eredményeképp általános és igaz megállapítások fogalmazhatók meg.

Az ily módon összeállt adathalmaz azonban korántsem elegendő a stratégiaalkotáshoz, ugyanis mindez még csak a gyógmód megtalálásához szükséges, diagnózisfelállító vizsgálatoknak felel meg. Az igazán hatékony kezelés meghatározásához össze kell hívni a „konzíliumot”, ahol a megannyi részterület képviselői egymás tudását kiegészítve képesek a legjobb intézkedésekről dönteni.

Az orvosi analógia kiválóan alkalmazható a bűnmegelőzésben. Jelen esetben is, hiszen egyértelműsíti számunkra, hogy a megfelelő megoldási javaslatok csak közös gondolkodás révén születhetnek meg. *Ennek a közös gondolkodásnak az együttműködés az alapja!*

De ki vegyen részt ebben az együttműködésben? Rövidre zárhatnánk azzal, hogy mindenki, illetve minden terület képviselője. Az önkormányzat és a rendőrség jelenléte megkérdőjelezhetetlen, de legalább ennyire fontosak a már említett jelzőrendszeri tagok, a civil egyesületek, a polgárőrség és a lakosság is.

Egyfajta közösségi rendészeti modellnek kell ideális esetben megvalósulnia. A közösségi rendészet (*community policing*) egy olyan újfajta, egyes külföldi országokban már évtizedek óta alkalmazott rendészeti megközelítés, amelynek lényege, „hogy bevonja a lakosságot az őket érintő problémák feltárásába és megoldásába, annak érdekében, hogy a helyi kapitányságok hatékonyabban, a közösség igényeinek megfelelőbben használhassák fel erőforrásaikat. A közösségi rendészet modellje kreatív megoldásokat alkalmaz, és minden esetben bevonja a helyi lakosságot a problémák megoldásába, így a polgárok közvetlenebb elérése, fogadóórák megtartása, bűnmegelőzési előadások lebonyolítása, valamint további személyes kapcsolattartás valósulhat meg a közösségi rendőr munkájának köszönhetően: a közösségi rendőr könnyen elérhető, kérdésekkel, észrevételekkel lehet hozzá fordulni.”¹

A rövid összefoglaló is jól világít rá a közösségi rendészet egyes elemeire, amelyek mindegyike azt a célt szolgálja, hogy a rendőrség *ne az erőforrások növelésével, hanem azok célzott és helyi fellépést erősítő felhasználásával próbáljon meg fellépni a bűnözés ellen, aminek során kiemelt szerepet kap a helyi közösségek bevonása és önszerveződése, valamint egyes proaktív módszerek alkalmazása.* (CHRISTIÁN 2016, 702.) A közösségi rendészet tehát a rendőrség és a társadalom egyes szereplőinek együttműködésén alapuló filozófia és egyben rendészeti stratégia, amely sajátos elvekkel és önálló eszköztárral rendelkezik. Nem beszélhetünk közösségi rendészetről az alábbiak hiányában:

- együttműködés és partnerség,
- problémaorientáltság és megoldásfókusz,
- nyitottság,
- kezdeményezés és proaktivitás,
- nyilvánosság.

Az együttműködés és partnerség elvét a korábbi megfogalmazások egyértelműsítik, különösebb magyarázatra nem szorul. Egyedüli kérdésként az merülhet fel, hogy kiknek

¹ Forrás: <http://bmprojektek.kormany.hu/kozossegi-rendeszeti-magyarorszagon> (Letöltés: 2018. 04. 30.)

kell az együttműködésben részt venniük. Ha csoportosítani szeretnénk, akkor egyrészt gondolnunk érdemes az állampolgárookra, az önkormányzatra, a jelzőrendszer tagjaira, a civil egyesületekre és mozgalmakra, a médiára, valamint a polgárőrségre. A felsorolás nem lehet teljes, az minden esetben függ az adott település, az adott kommuna jellemzőitől, adottságaitól.

A *problémaorientáltság és megoldásfókusz* jelen esetben nem egyfajta életfilozófiai megközelítést takar, nem életvezetési technikát jelent, hanem vegyítiszta gyakorlatiasságot. A közösségi rendészet során folytatott együttműködés egyik célja a valódi, a közösséget ténylegesen érintő problémák feltárása. A fókusz a problémák azonosítására irányul annak érdekében, hogy aztán a leghatékonyabb megoldásokat lehessen kiválasztani.

A *nyitottság* nélkülözhetetlen feltétele az eredményesen működő közösségi rendészetnek. Amennyiben a rendőrség, az önkormányzat, az állami szereplők nem alkalmasak az egyedi megoldások befogadására, amennyiben a közigazgatást jellemző centralizációból fakadó merevség, a belső szervezeti kultúra, adott esetben a bürokrácia ellehetleníti a külső partnerekkel folytatandó nyílt és őszinte kommunikációt, a modern, idegennek tűnő intézkedések alkalmazhatóságát, a helyi szinten jelentkező problémák kezelhetőségét, úgy nem lehetséges a közösség szintjén értelmezendő bevonódás.

E rövid kitekintés a közösségi rendészet fogalmának irányába azt a célt szolgálta, hogy szemléltesse a kooperáción, együttműködésen alapuló, a lakosságot minden döntésbe bevonó szemlélet mibenlétét. Emellett fontos rámutatni arra is, hogy a közösségi rendészet elvei kiváló alapját képezik a helyi stratégiák kidolgozásának is. Mondhatjuk, hogy *a helyi stratégiaalkotásnak is alapelve az együttműködés, a partnerség, a nyitottság, a problémaorientáltság és megoldásfókusz, valamint a kezdeményező szándék.*

A helyi bűnmegelőzési koncepció és közbiztonsági stratégia általában középtávú célokat határoz meg, azaz tíz évet meg nem haladó időtávban gondolkodik.

A bűnmegelőzési stratégia legfontosabb elemei:

1. preambulium,
2. célok meghatározása, alapelvek definiálása,
3. a helyzetkép bemutatása (társadalmi, gazdasági és bűnügyi adatok elemzése, értékelése),
4. az előző értékelés alapján azonosított beavatkozási területek meghatározása,
5. a szereplők azonosítása,
6. konkrét feladatok megfogalmazása felelősök, forrás és határidő megjelölésével,
7. rendelkezés a folyamatos monitoringról.

1. Preambulum

A preambulium alapvetően a jogi dokumentumok bevezető fejezete, egyfajta előszó. A bűnmegelőzési koncepció felütésében, bevezetőjében minden esetben rögzíteni szükséges, hogy annak alkotóit milyen motivációk vezérelték, milyen hitvallás mentén készítették el a dokumentumot. Sokszor az ilyen bevezetők csak általánosságokat tartalmaznak, de amennyiben „személyessé” tesszük, és az adott településre szabjuk, úgy fontos értelmezési kiindulópontként szolgálhat. Az itt megfogalmazottak egyfajta küldetesként, vízióként értelmezhetők, amelyek zsinórmértékként segítik a stratégia fő irányvonalainak tartását.

2. Célok meghatározása, alapelvek definiálása

E részben a közvetlenül elérendő célok meghatározása a feladat, olyan célkitűzésekre, amelyek tiszták, világosak, egyértelműek, reálisak, mérhetők és számonkérhetők.

A célkitűzés akkor tiszta, világos és egyértelmű, ha az mindenki számára jól értelmezhető, s alapvetően mindenki ugyanazt érti alatta. Az a megfogalmazás, hogy a primer prevenció eszközök révén csökkenteni kell a településen elkövetett bűncselekmények számát, nem felel meg ennek a követelménynek. Ugyanakkor, ha azt mondjuk, hogy cél az iskolákban megvalósuló fizikai erőszak és bántalmazás csökkentése a tanárok, valamint a kortársak bevonásával, az már megfelelően körülhatárolt, sőt előrevetíti a lehetséges feladatokat is.

Reális a célkitűzés, ha az valóban elérhető, az elérésnek valós esélye van. Irreális lenne célként kitűzni a bűnözés megszüntetését, a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolását vagy éppen a betöréses lopások számának nullára történő redukálását.

Egy cél akkor mérhető, ha ahhoz indikátorok rendelkeznek. Az indikátormutatók mentén képesek vagyunk számszerűsíteni az elvárt teljesítményt. Az iskolai erőszak példájánál maradva, könnyen tudjuk számszerűsíteni a bevonásra váró tanárok és diákok számát. Természetesen távolba mutatóbb, ha hatásokat is tudunk mérni, többek között attitűdváltozást.

A számonkérhetőség feltétele, hogy a kitűzött célt biztosító feladat később felelőshöz rendelhető legyen.

Az alapelvek szintén az értelmezést segítik. Valamennyi stratégiának meg kell birkóznia az értelmezés problematikájával. A szavak sokszor más tartalmat közvetítenek, előfordul, hogy a küldő eredeti szándékát másképp interpretálja a befogadó. Éppen ezért kiemelt jelentősége van, hogy meghatározott fogalomkészlettel dolgozzunk, amelyet tovább erősítenek az alapelvek. Az alapelvek megoldást kínálnak a szavak és a szöveg helyes és az alkotók által elvártak szerinti értelmezésére.

3. A helyzetkép bemutatása (társadalmi, gazdasági és bűnügyi adatok elemzése, értékelése)

Nincs stratégia az aktuális helyzet felmérése, az éppen zajló folyamatok bemutatása, a neuralgikus pontok azonosítása nélkül. Mielőtt helyi bűnmegeelőzési stratégiát készítünk, tisztában kell legyünk a település népességre vonatkozó adataival. Tudnunk kell a fiatalok és az idősek arányát, az óvodába, iskolába járók, a munkanélküliek, a hajléktalanok, az ingázók, a települést elhagyók számát. Azonosítanunk kell a közlekedéssel kapcsolatosan felmerülő problémákat, tudnunk kell, hogy mely településrészek minősülhetnek szegregátumnak. Ismernünk kell az egymás mellett élő nemzetiségeket, azok szokásait, életvitelüket.

Természetesen a bűnmegeelőzési és közbiztonsági stratégia fókuszában a bűnügyi adatok állnak majd. Itt mindenre kiterjedő, részletes elemzésre van szükség:

- Mennyi volt az összes bűncselekmény száma?
- Csökkenő tendenciáról beszélhetünk-e?
- Milyen arányban vannak a vagyon, illetve az élet, testi épség elleni bűncselekmények?

- A vagyon elleni bűncselekményeken belül hogyan alakul a betöréses, a trükkös, a besurranásos, valamint a gépkocsilopások száma?
- Milyen típusú bűncselekményeket követtek el közterületen?
- Melyek a fertőzött, és melyek a veszélyeztetett területek?
- Kik váltak áldozattá, milyen segítséget kaptak eddig?
- Mennyire jellemzőek a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények?
- Hol, milyen ügyekben kell gyakran, visszatérően eljárniuk a rendőröknek?

A felsorolás nem teljes, nem is lehet az, hiszen településenként változhat a vizsgálandó adatok köre. A legfontosabb azonban az, hogy feltérképezzük a tendenciákat, és pontos számokkal alátámasztott képet kapjunk a bűnözés helyzetéről.

Ha minden adat rendelkezésünkre áll, az értékelések megtörténtek, akkor célszerű az adatokat empirikus adatfelvételi eszközökkel megerősíteni. Ha sikerül a lakók gondolatának feltárása, véleményük meghallgatása, akkor még pontosabb képet kaphatunk a bűnügyi helyzetről. Ilyen lehet például, ha a lakók maguk számolnak be arról, hogy fiatalok az utca végén üresen álló házban „bandáznak”, valószínűleg kábítószer is fogyasztanak.

4. Az előző értékelés alapján azonosított beavatkozási területek meghatározása

Ha megismertük a település adottságait, akkor kerülhet sor a fő beavatkozási pontok meghatározására:

- elhagyott, üresen álló telkek karbantartása,
- közvilágítás fokozása,
- parkok rendezése,
- idősek felvilágosítása az őket érintő bűncselekmények kapcsán,
- ifjúsági programok indítása,
- graffitik eltüntetése,
- szegregátummal kapcsolatos rehabilitáció,
- forgalom szabályozása,
- sportolási lehetőségek bővítése,
- közösségi terek építése,
- a polgárőrség bevonása az iskolák környékének ellenőrzésébe.

A beavatkozási területek tárháza ismét végtelen, azonosításuk azonban csak akkor lehetséges, ha az előző pont szerinti helyzetelemzés alapos és mélyreható volt. Ugyanannyire gondos és precíz munkát igényel a megoldási lehetőségek felkutatása, valamint a hatékony és eredményes beavatkozást segítő intézkedések meghatározása.

5. A szereplők azonosítása

Ahogy azt korábban már olvashattuk, összefogás, valamint széles körű szerepvállalás hiányában aligha képzelhető el eredményes, hosszú távon működő és hatékony bűnmegelőzés. A stratégia kidolgozásakor számba kell venni minden lehetséges együttműködőt, sőt

a kapcsolatfelvételnek és a bevonásnak is meg kell történnie. Elképzelhető, hogy néhányan önkéntes munkát vállalnak, lesz, aki anyagi, lesz, aki egyéb támogatást nyújt a végrehajtáshoz. Néhányan szolgáltatást kínálnak fel, és lesznek, akik akár teljes programot is megvalósítanának.

Szereplő lehet:

- helyi vállalkozás, cég, gyár,
- civil szervezetek,
- óvodák, iskolák,
- idősek otthona,
- polgárőrség,
- sportegyesületek,
- a közigazgatás egyes szereplői,
- a jelzőrendszer tagjai,
- önkormányzat,
- rendőrség.

Az azonosítás célja egyben a megfelelő hatékonyságú kommunikáció biztosítása is. Nélkülözhetetlen ugyanis az eredményesség szempontjából, hogy az egyes szereplők között folyamatos információáramlás alakuljon ki. Ha gondoskodunk ennek meglétéről, akkor elkerülhetőek a párhuzamos intézkedések, az aktualitását veszítő megoldások erőltetése, folyamatos visszajelzést kaphatunk az eddigi munkánk eredményéről, s nem utolsósorban a több helyről érkező információk folyamatos feldolgozásával lehetőség nyílik a korrekcióra, újratervezésre.

6. Konkrét feladatok megfogalmazása felelősök, forrás és határidő megjelölésével

A 4. pontban meghatároztunk beavatkozási pontokat, e helyütt ezek konkrét, egyedi feladatokkal történő megtöltése zajlik. A feladat konkrét, ha meghatároztuk, hogy

- milyen célcsoport számára,
- milyen eszközökkel,
- milyen időintervallumban,
- kik által végrehajtottan,
- mekkora és ki által biztosított forrásból,
- kinek a koordinálása mellett

hajtják végre. Ha az előző pontokra választ ad a stratégia egyes feladatokat meghatározó és részletező fejezete, akkor biztosak lehetünk abban, hogy eredményes végrehajtás elé nézünk.

Nagyon sok koncepció azonban megreked az általánosság szintjén. Amikor úgy fogalmazzunk, hogy „fontos, szükséges, lehetőség szerint intézkedni kell” a körforgalmak forgalomlassító szerepének növeléséről, akkor annak a feladatnak sem forrása, sem felelőse nem lesz. Megmarad a deklaráció szintjén, soha nem fog a végrehajtás fázisába kerülni.

7. Rendelkezés a folyamatos monitoringról

Mint minden feladat végrehajtása során, úgy egy bűnmegelőzési koncepció megvalósításánál is elengedhetetlen, hogy már útközben, és természetesen a tervezett időszak végén is számot vessünk a tervezett és a kivitelezett intézkedések állásáról, eredményeiről, következményeiről. A monitoring – elsődleges – célja nem a felelősségre vonást megalapozó megállapítások összegyűjtése, hanem a hatékony gyakorlatok feltárása, valamint a javítható intézkedések azonosítása. Fontos realizálni, hogy mit kellett volna másképp tenni, s hogy azt mikor kellett volna fogantatosítani. A monitoring tehát egy olyan támogató tevékenység, amely segíti a végrehajtás alatti korrekciók elvégzését, valamint a stratégia tervezett időszakát követő számvetést, amely összegzi a végrehajtott intézkedéseket, az elért eredményeket, és kiindulási alapot képez az új stratégia megalkotására.

Felhasznált irodalom

CHRISTIÁN László (2016): Rendőrség és rendészet. In JAKAB András – GAJDUSCHEK György szerk.: *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI. 681–707. Forrás: https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/25_Christian_Laszlo.pdf (Letöltés: 2018. 05. 05.)

Pályázatírás

Molnár István Jenő

A bűnmegelőzésben évtizedek óta gyakorlat, hogy a helyi szintű problémák kezelésére a helyi szereplők bűnmegelőzési pályázatok útján nyernek forrást. Korábban, 1997 és 2001 között az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítványon, 2001 és 2004 között a Biztonságos Magyarországért Közalapítványon, 2004-et követően évekig az Országos Bűnmegelőzési Bizottság szervezetén, 2013 óta pedig a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács Titkárságán keresztül juthatnak támogatáshoz a pályázó szervek.

A pályáztatás lényege a versenyhelyzet teremtése és ezáltal a folyamatos gondolkodásra és megújulásra ösztönzés, hiszen egy kiírt pályázat esetében senkinek sincs nyert ügye. A pályáztatás versenyre készíti azokat az állami szereplőket is, amelyek amúgy a hétköznapiakban megszokták, hogy a feladataik ellátására a kormány az éves költségvetésben forrást biztosít.

A pályáztatás további előnye, hogy *lehetőséget ad beavatkozást igénylő problémák egyszeri, de nagyobb hatással történő kezelésére.* A forrás viszonylag gyors folyósítása, a rövidebb projektidőszak olyan koncentrált intézkedések végrehajtását követeli meg, amelyek sok szereplő bevonásával, kizárólag az együttműködés jegyében vezethetnek sikerre.

A pályáztatás egyik hátránya, hogy nem mindenki részesülhet támogatásban. Tekintettel arra, hogy évek óta a megpályázható forrás közel tízszeresére nyújtanak be igényt az egyes szereplők, sokan kerülnek ki vesztesként.

További hátránya, hogy mivel a támogatást hazai költségvetésből finanszírozzák, a projektidőszak nem fedhet le éveken átívelő projekteket,¹ legoptimálisabb esetben is egy, illetve másfél éves projektidőszakok állnak rendelkezésre. A bűnmegelőzésben azonban sokszor ennél hosszabb időtávban célszerű gondolkodni. Ebben az esetben a pályázati forrás csupán a projekt megindítását szolgálja, a továbbiakat önerőből szükséges finanszírozni.

Mindezek ellenére azt mondhatjuk, hogy a pályáztatás legnagyobb hátránya nem a rövid projektidőszak vagy éppen a támogatásból kimaradók mindenkori léte. A legkomolyabb következménye a forrás elapadásának van, hiszen a fenntarthatóságra nem igazán fókuszáló projektek folytatása ellehetetlenül. Ha a pályázó elkényelmesedik, mert néhány éven keresztül külső segítséghez jutott, akkor e külső támogatás megszűnését követően nagyon nehezen talál újabb forrásbiztosító csatornákat.

Érdekes kérdés, hogy a pályázatok biztosította lehetőségek nem kontraproduktívak-e? Nem építi-e le a szervezetek önfenntartásra irányuló, természetes ösztöneit? Természetesen, ha az állam, az önkormányzat, a civilek nem képesek e feladatokat megfelelően támogatni,

---

¹ Ennek oka, hogy az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény, valamint az annak végrehajtásáról rendelkező 368/2011. (XII. 31.) Kormányrendelet értelmében az adott évi költségvetésből származó forrást legfeljebb a tárgyévet követő év június 30-ig használhatják fel. Ettől eltérni csak kivételes esetben lehet.

ügy nincs más megoldás. Mindenképpen figyelni kell azonban az egészséges egyensúlyra, a pályázatadás nem lehet örök és állandó megoldás.

A versenyhelyzet megköveteli a bűnmegelőzés szereplőitől, hogy bírjanak a pályázat-írásához szükséges képességekkel. Komplex gondolkodás, jó írásbeliség, pénzügyi és jogi tudás és az egyes elektronikus pályázati felületek ismerete mind alapkövetelmény egy-egy pályázóval szemben. Egy pályázat megírása, kezelése, későbbi koordinálása, majd az elszámolási tevékenység komoly adminisztratív terheket ró a pályázóra, amelyekkel csak akkor képes megbirkózni, ha az ehhez szükséges, differenciált szaktudással rendelkező projektteam rendelkezésre áll.

A versenyhelyzet engedélyezett csökkentésének módja lehet, ha több pályázó összefog, s közösen nyújt be pályázatot. Az ilyen együttműködésen alapuló kezdeményezések mindig sikeresek, mert szélesebb körben, nagyobb hatásfokkal valósíthatók meg. Lehetőség nyílik a specializálódásra, a munkamegosztásra, s egyszerre több földrajzi területen is érhetőek el sikerek. A közös munkát együttműködési megállapodások keretében szokás megerősíteni. Az ehhez szükséges mintát többnyire biztosítja a támogató, sőt nagyon fontos, hogy kizárólag e mintát használva kössünk megállapodást.

Most nézzük meg a pályázatírás folyamatát!

Nem is gondolnánk rá, de *az első és legfontosabb a lehetőségek folyamatos keresése*. A bevezető bekezdésben ugyan csak a bűnmegelőzési pályázatokról ejtettem szót, ugyanakkor megannyi más hazai és európai uniós pályázatot is kiírnak, amelyek szintén forráslehetőséget jelenthetnek. A továbbiakban alapvetően a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács Titkársága által kezelt pályázat² elvárásai mentén haladunk, de a fő irányvonalak minden más pályázat esetében is igazak lesznek.

Ha sikerült megfelelő pályázatra bukkannunk, akkor *minden esetben a pályázati kiírás és útmutató megismerésével célszerű folytatni*. Ezen belül is a pályázatra jogosultak körét érdemes mielőbb tisztázni, hiszen az idő pénz, felesleges olyan kiírási dokumentumok fel-térképezése, amelyekre aztán nem is pályázhatunk.

A pályázati kiírás és útmutató megismerése elengedhetetlen! Triviálisnak tűnik az elolvasására történő felhívás, ugyanakkor gyakran tapasztalható, hogy a pályázók olyan kérdéseket tesznek fel később, amelyekre a kiírás tartalmazta a választ. A probléma nem is a kérdezéssel van, hanem azzal, ha figyelmetlenségből vagy csak szimplán lustaságból követünk el olyan hibát, amely később, akár már a formai ellenőrzés során a pályázat elutasítását vonja maga után. A kiírás minden esetben tartalmazza az egyes költségekre vonatkozó korlátokat, ezek túllépése automatikus kizárást vonhat maga után. Tudnunk kell tehát, hogy mennyit költhetünk cateringre, milyen értékben szerezhethetünk be tárgyi eszközöket, utazhatunk-e külföldre, elszámolhatunk-e belföldi utazás kapcsán költségterítést. Ezekre mind választ ad a kiírás, ezért mindig alaposan és precízen olvassuk el!

A következő alapvető lépés, *hogy a pályázati kiírásban szereplő célokot összhangba hozzuk saját céljainkkal*. Felmerül a kérdés, hogy tulajdonképpen mivel kezdődik a pályázatbenyújtási folyamat. A pályázat felkutatásával vagy a bűnmegelőzési cél megfogalmazásával? Erre nincs egyértelmű válasz, eltérő élethelyzetek fordulhatnak elő. Vannak pályázók, akik először észlelik a problémát, már a megoldáshoz vezető út is körvonalazódott, csak

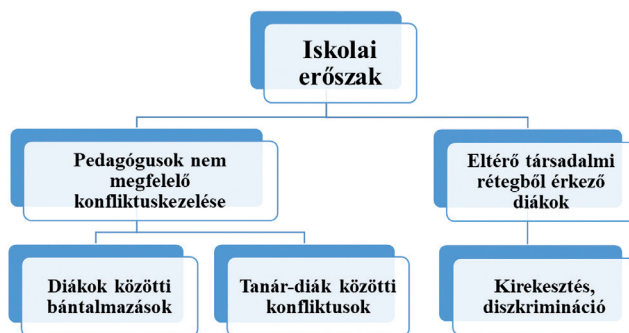
² Forrás: www.bunmegelozes.info/sites/default/files/2018-04/Palyazati%20kiiras%20%C3%A9s%20utmutato_honlapra.pdf (Letöltés: 2020. 02. 28.)

éppen forrásra várnak, míg gyakran a helyzet fordított. A lényeg azonban, hogy a saját célkitűzéseink a kiírás céljainak megfeleljenek, akár a pályázat megismerését megelőzően, akár utána fogalmazódtak meg. Ellenkező esetben könnyen „lepontozhatnak” bennünket a bírálók.

Mi az oka ennek? A pályázatok célja nem az általános működési költségek finanszírozása. A pályázat nem arra szolgál, hogy a szervezet alapfeladatainak ellátását, egyéb futó projektjeinek finanszírozását lehetővé tegye. Abban a pillanatban, hogy egy pályázat a pályázó mindennapi tevékenységét igyekszik projektként „eladni”, azt kockáztatja meg, hogy a pályázat a szakmai bírálat során elvérzik. A pályáztatás lényege, hogy a pályázó szervezet az alapfeladatain túli többletmunkát végezzen, olyan szükségleteket is kielégítsen, amelyek túlmutatnak a mindennapi tevékenységein.

Ha a pályázati kiírással találkozunk először, akkor célok hiányában a kiírásban megjelöltek szerinti beavatkozási területek vagy támogatható tevékenységek témaköreiben kell saját köreinket érintő problémát azonosítanunk. Mít jelent a probléma azonosítása? Alapvetően annak a területnek a feltárását, amelyen belül a projekt során végrehajtott intézkedésekkel pozitív változást kívánunk elérni. Például, ha azt látjuk a kiírásban, hogy támogatható tevékenység a gyermek- és ifjúságvédelem, azon belül pedig az iskolai erőszak kezelése, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy ez a probléma jelen van-e az illetékességi területünkön. Ha nincs, akkor felesleges lenne erre pazarolni a pályázati forrást.

Milyen eszközeink vannak arra vonatkozóan, hogy mindezt megállapítsuk? Egyrészt igénybe vehetünk statisztikákat, kutatási eredményeket, rendőri jelentéseket, de közvetlen módon magunk is gyűjthetünk tapasztalatot, információt. Az előbbi példánál maradva kimehetünk az iskolákba, felvehetjük a kapcsolatot a pedagógusokkal vagy éppen a szülőkkel. Mindez nemcsak a probléma feltárását teszi lehetővé, de egyben elősegíti a lehetséges együttműködő partnerek felkutatását, későbbi bevonását.

1. ábra
Problémafa

Forrás: a szerző szerkesztése

A projektmenedzsment-képzéseken gyakran javasolják az úgynevezett *problémafa* alkalmazását. A problémafa nem más, mint a feltárt jelenségek vizuális ábrázolása, a problémák értékelése és hierarchizálása. A hierarchia alapja az egyes tények közötti ok-okozati összefüggés, ahol az okozat a lombkorona csúcsán, az okok pedig a fa alacsonyabb szintjein he-

lyezkednek el. A fához hasonlító ábra horizontálisan és vertikálisan is szintekre tagozódik, ami könnyen átláthatóvá teszi a problémát jelentő, azonosított okok közötti összefüggéseket és kapcsolatokat.

Ha sikerült azonosítanunk a problémákat, akkor magától értetődően ezekből célokot kell generálnunk. Nem túl meglepő módon ennek eszköze a célfa, amely a kívánatos jövőbeni helyzet pozitív aspektusait mutatja be, valamint azokat az intézkedéseket, amelyek révén a kívánt állapot elérhető.

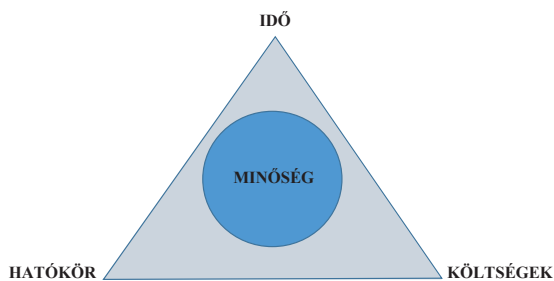

2. ábra
Célfa

Forrás: a szerző szerkesztése

Ha mindezt felmértük, jön a *tervezési szakasz*. A tervezés során az úgynevezett *vas- vagy projektháromszög* mentén kell gondolkozzunk, amely áll az *időből*, a *költségekből* és a *hatókörből*. Ezek együttesen határozzák meg a projekt minőségét.

A triász bármely elemének változtatása hatással van a másik kettőre, és ily módon a végeredmény minőségére is.

3. ábra
Projektháromszög

Forrás: a szerző szerkesztése

Ha például azt szeretnénk, hogy gyorsabban fejeződjék be a munka (idő), akkor vagy több erőforrást kell ráfordítanunk (pénz), vagy korlátoznunk kell a kitűzött célok számát (hatókör).

Ha a tervezett költségeket (pénz) nem szeretnénk túllépni, nem akarjuk a költségvetés módosulását, akkor lehetséges megoldás, hogy kevesebb munkaerő igénybevételével, de lassabban fejezzük be a projektet (idő), vagy dönthetünk ismét úgy, hogy engedünk az indikátorokra vonatkozó elvárásainkból (hatókör – kevesebb iskola és diák bevonásával folytatjuk).

Ha azonban, épp ellenkezőleg, a célok számát növeljük (hatókör), akkor adhatunk nagyobb határidőt, hogy legyen idő a további munkára (idő), vagy további embereket is alkalmazhatunk (pénz).

A háromszög egyes elemeinek összefüggései a projekttervezés fundamentumát képezik. Amikor a tervezés és később a végrehajtás fázisa zajlik, ezen együtthatásokat ismerünk kell, hiszen könnyebben tudunk reagálni a felmerülő nehézségekre.

A tervezés során természetesen a *projektötletből* kell kiindulnunk. Az első lépésben azonosítottuk a problémákat, amelyeket a másodikban célokká alakítottunk, de most még korántsem tudjuk, hogy a problémákat milyen eszközökkel, milyen módszerekkel orvosoljuk, s hogyan érjük el a kitűzött célokat. Ilyenkor van helye előzetes informálódásnak: van-e már erre alkalmazott jó gyakorlat, vannak-e külföldi példák, mit mondanak a tudományos kutatások.

Az ily módon begyűjtött információk birtokában jöhet a *brainstorming*, ahol a projekt valamennyi tagjának közös ötletelése zajlik. Tétélezzük fel, hogy megoldásként a következő projektelemek végrehajtását határozzuk meg:

- konfliktuskezelő tréning a pedagógusok számára,
- kortársak képzése,
- szolidaritási program indítása.

Ahhoz, hogy a tervezés megfelelő alapja lehessen a végrehajtásnak, szükséges az egyes projektelemek időbeli és költségvonzatú, valamint fenntarthatósági szempontú vizsgálata. Ehhez természetesen szükség van az *indikátorok meghatározására*. Az indikátorok azok a mutatók, célértékek, amelyeket a projekt végrehajtása során szeretnénk elérni, és amelyek által az elért eredmények bemutatathatók. Az indikátorok segítségével a projekt céljai számszerűsíthetők, azaz egyértelműen meghatározható, hogy melyek azok a célok, amelyek elérése esetén a projekt sikeres volt.

Egy pályázat esetében az indikátorok mutatják meg a projekt eredményességét, illetve a pályázat ellenőrzése során a monitorozás alapját is ezek képezik. Az indikátorok tehát olyan objektíven mérhető jelzőszámok és specifikációk, amelyek az eredmények

- mennyiségi (db, fő, Ft stb.),
  - minőségi (funkcióra, helyre, célcsoportra utaló jellemző, kategória, szint stb.),
  - időbeni (állandó, időszakos stb.)
- meghatározását adják.

Az indikátorok fajtái:

- *Input indikátorok*: ezek az indikátorok gyakorlatilag a projekt megvalósításához szükséges pénzügyi és humán erőforrások összességét jelentik.
- *Output indikátorok*: ezen indikátorok a projekt keretében végzett tevékenység(ek) közvetlen „kimenetét” mutatják. Ilyen például egy képzés esetében a résztvevők létszáma, egy eszközbeszerzés esetében a megvásárolt berendezések, eszközök darabszáma.

- *Eredményindikátorok*: az eredményindikátorok a projekt közvetlen hatását mérik. Például egy kortárs képzés esetében a képzést sikeresen elvégzők száma, gép- és eszközbeszerzés esetében pedig a beszerzés eredményeként keletkező teljesítménynövekedés, minőségjavulás stb.
- *Hatásindikátorok*: a hatásindikátorok hosszabb távon mérhető és értelmezhető hatásokat mérnek. Ezek egy-egy projekt tágabb, közvetettebb eredményeit mérik, mint például a képzést követő sikeres mediációk hatása.

A legfontosabb az indikátorok meghatározásánál, hogy azok minden esetben *bárki számára érthető, megbízható, ellenőrizhető legyenek*. Tehát ha tudjuk, hogy az egyes projekt-elemek során milyen számokat akarunk elérni, akkor kerülhet sor a korábban említett pénzügyi, időszersűsre és fenntarthatóságra vonatkozó jellemzők vizsgálatára. Példánknál maradvá, ha tudjuk, hogy az iskolából összesen hat fő pedagógust kívánunk konfliktuskezelési tréningre küldeni, akkor már kérhető árajánlat több szereplőtől is. Azok értékelését követően meghatározható, hogy hozzávetőlegesen mekkora forrásra van szükség az adott projekt elem elvégzésére, és az körülbelül mennyi időt vesz igénybe. Ugyanezt meg kell tgyük valamennyi projekt elem kapcsán, s ennek eredményeképp *összeáll az ütemterv és a költségterv*.

A projekt elemnek azonban meg kell felelnie a fenntarthatóság kritériumának is. Mindez annyit tesz, hogy olyan intézkedést célszerű választani, amely a projektidőszak lezárultát követően a forrás további biztosítása nélkül is „életképes”. Tipikusan ilyen egy képzés, amelyen a szerzett tudás a későbbiekben szabadon kamatoztatható.

1. táblázat

Az iskolai erőszak csökkentésére irányuló projekt GANTT-diagramja

Tevékenység	2018. július	2018. augusztus	2018. szeptember	2018. október	2018. november	2018. december
Nyitókonferencia	Catering: 80 000 Ft					
Konfliktus-kezelési tréning		Tréning 6 fő részére: 800 000 Ft				
Kortársak képzése		Trénerek díja: 500 000 Ft				
Szolidaritási program				Eszközök beszerzése: 500 000 Ft		
Zárórendezvény						Catering: 100 000 Ft
Kommunikáció, marketing			Nyomdai költség: 50 000 Ft	FB-hirdetés: 90 000 Ft	Nyomdai költség: 50 000 Ft	FB-hirdetés: 90 000 Ft

Forrás: a szerző szerkesztése

A tervezés fázisában tehát számba vesszük a végrehajtandó intézkedéseket, valamint az azokra fordítandó kiadásokat, és mindezeket ütemezzük. Az ütemterv egyik közismert

formája az úgynevezett *GANTT-diagram*.³ Az eszköz ismét a szemléltetést, a könnyebb átláthatóságot segíti, amelyben adott esetben költségek is megjeleníthetők:

A költségterv hasonlóan aprólékos munka, amelyben minden egyes költségvonzattal bíró tételt részletesen ki kell fejteni, tételesen, összecszerűen bemutatni.

2. táblázat

A Nemzeti Bünt megelőzési Tanács által kiírt pályázatok költségtervmintája (részlet)

Kiadások típusa		1. Nettó összeg (forintban)	2. Áfa-összeg (forintban)	3. Összes (3=1+2)	Indoklás	1. ütem (időpont és összeg)	2. ütem (időpont és összeg)
A	Dologi kiadások	0	0	0			
A1	Adminisztráció költsége						
A2	Reklám-, PR-, marketingköltségek						
A3	Kommunikációs költségek						
...							
B	Személyi jellegű kifizetések	0	0	0			
B1	Projektfelelős, projektmenedzser						
B2	Megbízási jogviszony költsége						
B3	Vállalkozási szerződéses jogviszony költsége						
...							
C	Tárgyi kiadások, immateriális javak	0	0	0			
C1	100 ezer forint alatti tárgyi eszközök	0	0	0			
C11	<i>pályázó által tölthető</i>						
C12	<i>pályázó által tölthető</i>						
C2	100 ezer forint alatti tárgyi eszközök	0	0	0			
C21	<i>pályázó által tölthető</i>						
...							
T	Térítésmentes hozzájárulás			0			
Z	Projekt összköltsége (Z = A + B + C + T)	0	0	0			

Forrás: a szerző szerkesztése az NBT alapján

³ Henry Laurence Gantt amerikai mérnöki és vezetési tanácsadó által kidolgozott és később róla elnevezett vonalas ütemterv.

A tervezést további projektmenedzsmentből származó eszközök segíthetik. Ilyen mankó a *SWOT-analízis*,⁴ a *SMART-célok*,⁵ valamint a *valószínűség-hatás* mátrix.

3. táblázat
SWOT-analízis

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • kiválasztott trénerek • motivált tanárok • fenntarthatóság 	<ul style="list-style-type: none"> • rövid projektidőszak • kortársak aktivitása
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • program adaptálhatósága 	<ul style="list-style-type: none"> • szülői ellenállás

Forrás: a szerző szerkesztése

4. táblázat
Valószínűség-hatás mátrix

Valószínűség	Veszély (fenyegetés)					Lehetőség				
	20	40	60	80	100	100	80	60 ⁺⁺⁺	40	20
81–99%	20	40	60	80	100	100	80	60 ⁺⁺⁺	40	20
61–80%	16	32	48	64	80	80	64 ⁺	48	32	16
41–60%	12	24	36	48	60	60	48 ⁺⁺	36	24	12
21–40%	8	16 [*]	24	32	40 [*]	40	32	24	16	8
1–20%	4	8	12	16 ^{***}	20	20	16	12	8	4
Hatás	nagyon alacsony	alacsony	közepes	magas	nagyon magas	nagyon magas	magas	közepes	alacsony	nagyon alacsony
Definiált veszélyek és lehetőségek	1. Kortársak érdektelensége*					1. Fenntarthatóság⁺				
	2. Túl rövid projektidőszak^{**}					2. Motivált tanárok⁺⁺				
	3. Szülői ellenállás^{***}					3. Kiválasztott tréner⁺⁺⁺				

Forrás: a szerző szerkesztése

Kivételet nélkül az a céljuk, hogy segítsék a gondolkodást, rendszerezék az ötleteket, s biztosítsák, hogy egyetlen szempont se maradjon ki a tervezés fázisában. Sajnos ezen módszerekre ma még többnyire kötelező rosszként, felesleges időtöltésként, amolyan fellengzős menedzseri módszerként tekintünk, pedig egy-egy ilyen fogás alkalmazása megannyi hiba elkövetésétől megóvhat minket.

Ha túl vagyunk a tervezésen, s benyújtottuk a pályázatunkat, nincs más hátra, mint várni a döntésre. A döntést előkészítő bírálatot minden esetben független bírálók végzik

⁴ SWOT: erősségek (*strengths*), gyengeségek (*weaknesses*), lehetőségek (*opportunities*), veszélyek (*threats*).

⁵ SMART: specifikus (*specific*), mérhető (*measureable*), elérhető (*achievable*), reális (*realistic*), időhöz kötött (*time-based*).

a pályázati kiírásban és útmutatóban szereplő szempontok alapján. *A bírálati szempontok szinte valamennyi kiírásban szerepelnek, érdemes azokat is átnézni, hiszen képet adnak arról, hogy a bírálók milyen szemüvegen keresztül vizsgálják majd a projektünket.* Amennyiben a pontszámokat feltüntetik, úgy egyértelművé válik a szempontok közötti súlyozás is, amely újabb fontos információ lehet számunkra.

Amennyiben a döntés kedvező volt, s aláírtuk a támogatói jognyilatkozatot (támogatói okirat, támogatási szerződés vagy támogatási megállapodás), kezdődhet a *végrehajtás*. Ha a tervezés fázisában alaposak voltunk, akkor a végrehajtás eredményessége szinte magától értetődő. A megfelelő ütemtervek, a definiált szereplők listái, a jól megfogalmazott célok egyértelműsítik a feladatokat. Természetesen a végrehajtás ettől függetlenül odafigyelést, szervezést, komoly koordinációt és szoros ellenőrzést kíván.

Fontos, hogy az ütemtervek szerinti *mérföldkövek* (például képzés megtartása) után számot vessünk, szükség esetén korrigáljunk, bizonyos célokat újradefiniáljunk. Amennyiben látjuk, hogy valamely indikátor elérése veszélybe került, akkor cselekedjünk: határozzunk meg új megoldásokat, és soha ne feledkezzünk meg a támogatási szerződés módosításának kezdeményezéséről! Ugyanis ha a projekten változtatunk, akkor azt – a szerződés szerinti kivételeket leszámítva – szerződés módosítása keretében minden esetben rögzítenünk kell.

A végrehajtás során még egy lényeges feladatra ügyelni kell, ez pedig a keletkező bizonylatok tervezett gyűjtése. A pénzügyi elszámolás során ugyanis mindenről rendelkezni kell számlával, még hozzá olyan bizonylattal, amely a projektidőszak alatt keletkezett. Sem előtte, sem utána keltezett számlát nem fogadnak el!

A projektidőszak lejártát követően *pénzügyi és szakmai beszámolót kell készíteni*. A szakmai beszámoló célja, hogy a támogató képet kapjon a projekt végrehajtásáról. Bár a monitorozás folyamatos, egységes, mindenre kiterjedő összefoglalást a szakmai beszámoló jelent a támogató számára. Ennek során arra kell figyelni, hogy a beszámolóban ne legyünk restek az információkat megjelölni, térjünk ki minden apró részletre. Alapja az indikátortábla, az ütemterv és a költségvetés. Az ezekhez képest bekövetkező eltéréseket mindig indokoljuk meg, ne akarjuk elhallgatni! Ha például a kortársak esetében 15 főt irányoztunk elő, de csak 12 főt sikerült bevonni, mindenképpen jelezzük ennek okát. *A hiányos szakmai beszámoló hiánypótlást, később visszafizetési kötelezettséget keletkeztethet.*

Mindez igaz a pénzügyi beszámolóra is. A számlákat a számlaösszesítőben tételesen fel kell sorolni, azokat megfelelően záradékolni kell. Ahogy említettem, alapkritérium, hogy a számla a projektidőszak alatt keletkezzen, s ugyanennyire fontos, hogy a számlát csak az adott projektben használjuk fel. Amennyiben a számlát másik projektben elszámolták már, úgy az nem nyújtható be még egyszer.

A támogató a beszámolók értékelését követően teljesítésigazolás kiállítása mellett értesít bennünket arról, hogy a projektet lezártnak tekinti. Ne feledjük, hogy a projekt dokumentumait ezt követően is meg kell őriznünk, fő szabály szerint tíz évig, még akkor is, ha elektronikus pályáztatásról volt szó.

A Nemzeti Bünmegelőzési Tanács Titkársága által kiírt bünmegelőzési pályázatok kezelése az elmúlt években már elektronikus felületen zajlott. Az Elektronikus Pályázatkezelési és Együttműködési Rendszer (EPER) egy olyan támogatáskezelési felület, amelyen keresztül a támogató és a pályázó a kapcsolatot tartja. A rendszer regisztrációhoz kötött, ezt követően válnak láthatóvá az aktuális pályázatok. A felületen kialakított pályá-

zati adatlap egyes részeit kell az irányadó kérdések mentén kitölteni, illetve a szükséges iratokat csatolni. Ilyen dokumentum lehet a költségterv, a GANTT-diagram, egy képzés tematikája, illetve idetartoznak a támogatói jognyilatkozathoz kötelezően csatolandó mellékletek is (áfanyilatkozat, beszédesi megbízás, átláthatósági nyilatkozat, de minimis nyilatkozat, Ávr. nyilatkozat, nyilatkozat lejárt tartozásról, nyilatkozat pénzforgalmi számláról). A felületen keresztül történik a módosítási kérelmek benyújtása, s a projektidőszak végén a lezárásról is itt értesülünk.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy megőrzési kötelezettség terhel bennünket a tárgyi beszerzések vonatkozásában is, ugyanis a projekt során vásárolt eszközök, a támogatói jognyilatkozatban meghatározott ideig nem idegeníthetők el, azok bemutatását bármilyen utólagos ellenőrzés során kérhetik.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy a pályázat minden esetben egy időben behatárolt, tervezett folyamat, amelynek célja valamilyen egyedi (bűnmegelőzési) cél elérése, realizálása. A projekt attól projekt, hogy emberek végzik, korlátozott erőforrások által behatárolt, strukturált, ellenőrzött, ideiglenes és egyedi, amely a tradicionális üzleti működéssel ellentétben nem folyamatos és ciklikus.

A folyamat lépései: előkészítés (ötlet kidolgozása), tervezés, végrehajtás és zárás (elszámolás).

A pályázat igazgatása komoly szakmai hozzáértést, valamint folyamatos koordinációt igényel, ahol a szakmai tudás mellett szerephez jut a pénzügyi jártasság és a projektmenedzsmentben szerzett tapasztalat is. Eredményesen pályázni és azt követően hatékonyan dolgozni kihívást jelentő és felkészülést igénylő feladat, de ne rettegjünk tőle, aki alaposan végzi a hétköznapi munkáját, itt is megállja a helyét!

Bűnmegelőzési jó gyakorlatok

Molnár István Jenő

A fejezet célja olyan megvalósult projektek bemutatása, amelyek kézzelfoghatóvá teszik az elméleti okfejtéseket. A jó gyakorlatok túlnyomó többsége magyar példa, így azok alkalmazhatósága már a hazai viszonyok közepette is megállta a helyét, néhány viszont külföldről hozott példa, amelyeknek adaptálhatósága a módszer egyszerűsége vagy éppen kidolgozottsága miatt könnyen biztosított. A jó gyakorlatokat az NBS prioritásai szerinti csoportosításban mutatjuk be.

1. Településbiztonság

1.1. Építészeti bűnmegelőzés az iskolában (Új-Zéland)¹

Az építészeti bűnmegelőzés egyik legfontosabb követelménye, hogy ne kizárólag a szakemberek foglalkozzanak vele, hanem az állampolgárok is. Felelősségként fogalmazódjon meg bennük az életterület jelentő épített környezet biztonságának folyamatos vizsgálata, lehetőségeik szerinti fenntartása. Ez csak akkor képzelhető el, ha a gyermekek már egészen fiatalon részesülnek úgynevezett épített környezeti nevelésben, amely olyan tudatos felnőtté alakítja őket, akik az építészeti bűnmegelőzés szempontjaira már maguk is figyelemmel lesznek. Tudják, hogy a házaikat ne vegyék körbe égig érő, erődítményszerű kerítésekkel, vagy éppen a kilátást és a természetes felügyeletet biztosító ablakok elé ne ültessenek fát.

Ennek elérésére Új-Zélandon indult egy projekt, amelynek keretében első körben az építészeti bűnmegelőzéshez értő szakemberek tartottak képzést a célcsoportot képező diákok tanárainak. A tanárok elsajátították az alapfogalmakat, a legfontosabb alapelveket, biztos alaptudás birtokába jutottak.

Ezt követően a tanárok és a szakemberek (rendőrök, építészek, tervezők) együttesen tartottak foglalkozásokat az általánosiskolás-korú diákoknak, akik így bepillantást nyerhettek abba, hogy milyen szemüvegen keresztül is nézzenek saját lakókörnyezetükre.

A képzés következő fázisában a gyerekeket csoportokba osztották, s feladatuk kapták az iskola és közvetlen környezetének vizsgálatát. Ennek során arra kellett figyelemmel lenniük, hogy hol juthat be idegen az épületbe, hol vannak a menekülési útvonalak, van-e olyan terület, ahol nem érzik magukat biztonságban.

Miután az itt tapasztaltakat megbeszélték, újabb csoportokat alkottak lakóhelyeik szerint, s ezúttal már a lakókörnyezetet kellett bűnmegelőzési szempontok szerint vizsgálniuk.

---

¹ Forrás: <http://epted.net/resources/Documents/ICACConf/2017/Fluer%20Knight%20CPTED2017.pdf> (Letöltés: 2018. 06. 10.)

Minderről térképet készítettek, amelyen azt jelölték, hogy hol érzik magukat kevésbé biztonságban, illetve hol vannak az építészeti bűnmegelőzés alapelveivel ütköző megoldások. Az eredményt előadások formájában prezentálták a csapatok, és osztották meg tapasztalataikat egymással.

A projektet közösségi festéssel (*community art working*) és egy kiállítással zárták, méghozzá azokból a képekből, amelyeket a környék feltérképezése során készítettek. A festés keretében buszmegállókat alakítottak át barátságosabbá.

1.2. BikeSafe kerékpár-regisztrációs program

A kerékpárokkal kapcsolatosan elkövetett bűncselekmények a kerékpárok értékének ugrás-szerű növekedésének, valamint a kerékpáros kultúra elterjedésének köszönhetően egyre nagyobb érdeklődést váltanak ki az állampolgárokból. Valamennyi kerékpárlopás, illetve annak esetleges sikertelen felderítése rontja a rendőrség megítélését, valamint a szubjektív biztonságérzetet is negatívan befolyásolja. Ezt bizonyítja az is, hogy évek óta egyre csak erősödnek az állampolgárok egyes csoportjaitól, illetve a kerékpárosokat tömörítő érdekvédelmi szervezetektől érkező azon hangok, amelyek cselekvésre szólítják fel az államot, illetve a rendőrséget, és kéri, hogy történjenek lépések a lopások megelőzése érdekében.

A Székesfehérvár és Környéke Közbiztonságáért Vagyonvédelmi Alapítvány és a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság naprakész, egységes és könnyen kezelhető adatbázist hozott létre, amely 2014-ben még lokális szinten működött, 2016-ban azonban már országosan is elérhetővé vált. Az alapítvány és a rendőr-főkapitányság kerékpár-regisztrációs nyilvántartási rendszerét megelőzően nem állt rendelkezésre olyan adatbázis, amely országosan elérhető lett volna.

A regisztrációs adatbázis az interneten a www.bikesafe.hu oldalon keresztül érhető el. Ez tartalmazza a programban részt vevő kerékpárok adatait, vázszámát, fényképét, és az adatbázis része egy olyan információs portál is, amely a lopott és megtalált kerékpárok számára készült, és biztonsággal kapcsolatos információkat is tartalmaz.

Mindez a rendőrség számára közvetlenül elérhető, így módon lopás esetén segítséget ad a feljelentés elkészítéséhez, a körözés kiadásához, ezzel segítve a felderítést és a megtalálást.

A BikeSafe-rendszerben a 2017-es összesítő adatok szerint 12 846 regisztrált felhasználó és 10 359 darab kerékpár volt, ami azt jelenti, hogy az egy évvel ezelőtti 5825 felhasználói számhoz képest a rendszerben lévők száma egy év alatt megduplázódott.

A projekt fontossága miatt a program bekerült az NBS 2018–2019-re vonatkozó intézkedési tervébe.

A projekt első ránézésre mintha csak a felderítést szolgálná, ugyanakkor fontos szerepet tölt be a bűnmegelőzésben is. Egyrészt öngondoskodásra készítet, hiszen arra ösztönzi az állampolgárokat, hogy tegyenek a biztonságuk, a tulajdonuk megóvása érdekében, másrészt amennyiben a rendszer használatának eredményeképp több kerékpár kerül elő, s nő a lebukás veszélye is, úgy az ilyen matricával ellátott kerékpárok kevésbé lesznek közkedvelt célpontjai az elkövetőknek.

2. Gyermek- és ifjúságvédelem

2.1. Taurin trauma című bűnmegelőzési musical

A bűnmegelőzésben fontos az új utak folyamatos keresése, különösen igaz ez a bűnmegelőzési információk fiatalokhoz történő eljuttatásában, ezért indította el az NBT a *Legyen a zene a szenvedélyed!* című kampányát. Ennek eredményeképp 2015. december 12-én került sor az első bűnmegelőzési musical, a *Taurin trauma* című darab bemutatására Nyíregyházán, a *Bűnmegelőzési iránytű* elnevezésű konferencián, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház szervezésében. A darab a *Dal a Tied!* projektben részt vevő hátrányos helyzetű fiatalok által írt dalokra épült, kiváló rendezéssel.

A *Taurin trauma* című musical három önálló történetet mesél el, amelyben a fikció és a valóság történései váltják egymást az alkohol, a teljesítményfokozók és a kábítószeres témáit is érintve. Látványos díszletek, átütő színészi játék jellemzi az előadást.

A darabot 2016-ban Szegeden és Békéscsabán is bemutatták összesen hat alkalommal. 2017-ben a Nemzeti Színházban három és a Debreceni Lovarda Kulturális és Konferencia Központban két alkalommal mutatták be, illetve Győrben az Európai Ifjúsági Olimpiai Fesztivál helyszínén, a Dunakapu téren láthatták a nézők. 2018-ban újabb három helyszínen, Veszprémben, Nyírbátorban és Komlón mutatták be a musicalt, amelyet mostanra több mint ötezer fiatal tekintett meg, és minden alkalommal vastappsal jutalmazott.

A darab színvilága, zeneisége, a zenék szövege lehetőséget biztosít a fiatalok megszólítására, így módon a bűnmegelőzési ismeretek közvetítésére. A darab a megtekintést követően kiválóan alkalmas a közös feldolgozásra, megbeszélésre.

2.2. Mentsétek meg Gordont! – interaktív szabadulós játék

A *Mentsétek meg Gordont!* internettel kapcsolatos szabadulós játékot a Zala Megyei Rendőr-főkapitányság bűnmegelőzési egysége fejlesztette ki. Az interaktív játék a szabaduló játékok mintájára készült, a résztvevőknek feladatokat, rejtvényeket kell közösen, csoportban megoldaniuk ahhoz, hogy a következő szintre érjenek. Minden feladathoz bűnmegelőzési tartalom is társul. Együttműködésre, odafigyelésre, gondolkodásra van szükség ahhoz, hogy sikeresen eljussanak a végső megoldáshoz, társuk, Gordon kiszabadításához. A programot az NBT 2017-ben országos szintűvé emelte, s a bűnmegelőzéssel foglalkozó kollégák részére a játék és a foglalkozások levezetéséhez szükséges képzést indított, amely a sok lépésből álló játék átlátásához szükséges.

Számtalan lehetőség rejlik a módszerben, a feldolgozható témák közé bármit be lehet emelni. A játék célcsoportja elsősorban 14 év feletti diákok, azonban a tapasztalatok szerint felnőttek körében is működőképes a program. A játék megtervezése során cél volt, hogy egy hordozható, iskolában könnyen megvalósítható programot alkossanak. Az NBT felismerte a program hatékonyságát, ezért 25 szettet finanszírozott, és magára vállalta azok kiosztását. A program mind a kollégák, mind pedig a részt vevő gyerekek visszajelzései alapján sikeres és roppant népszerű.

2.3. Re-akció program

A Re-akció program olyan középiskolákban szervezett interaktív bűnmegelőzési bemutató, amely komplex módszerekkel, több célcsoportot (diákokat, pedagógusokat, szülőket) megszólítva ad át bűnmegelőzési ismereteket intézkedéstaktikai szituációkon és bemutatókon keresztül. A roadshow jellegű projektsorozat egy-egy állomása során koncentrált dózisban, egy nap alatt jutnak a diákok hihetetlen mennyiségű információhoz. A délelőtti folyamán több előadáson is részt vehetnek, hallhatnak a biztonságról, az internet veszélyeiről, bepillantást nyerhetnek a büntetés-végrehajtási szervezet munkatársai által a fogvatartotti létbe, elsősegélyórán gyakorolhatják az alapvető egészség- és életmentő technikákat. A délután folyamán rendőrségi bemutatókkal folytatják, majd egy egész délutánt átívelő fiktív történettel, amelynek során több az életben előforduló esetet modelleznek. A végkifejletet a diszkóból hazafelé tartó autó balesete adja, amelynek során a Magyar Vöröskereszt munkatársai egy önként jelentkezőt a baleset sérültjének festenek ki, akit aztán a tűzoltók és a mentők mentenek ki a később felgyulladó, majd a tűzoltók által eloltott autóból.

A program kiváló példája a szervek együttműködésének, hiszen abban rendőr, tűzoltó, polgárőr, büntetés-végrehajtási munkatárs, a Magyar Vöröskereszt és az iskolák is részt vesznek. Az égő autó, a látványos tűzoltás, a mentés, a beteg ellátása mindvégig fenntartják a fiatalok érdeklődését.

A program minél több iskolába történő eljuttatása lehetővé teszi a bűnmegelőzési ismeretek színes és izgalmas módon történő közvetítését a diákok felé. 2016-ban öt helyszínen 821 diákot, 2017-ben kilenc helyszínen 2359 diákot és 149 pedagógust megszólítva hajtották végre a programot, amelynek népszerűsége egyre növekszik a középiskolák körében.

2.4. „Diszkóbalesetek” megelőzése Németországban

Közismert tény, hogy a közúti balesetek egy részének háttérében a szórakozóhelyekről történő hajnali hazavezetés áll, mivel sok esetben – elsősorban – a fiatalok ittasan ülnek volán mögé. Ez nemcsak magyarországi jelenség, Németországban is tendencia.

Az ennek kezelésére kialakított programot 2015-ben mutatták be a frankfurti Német Prevenációs Napon, amely a rendőrség és a szórakozóhelyek közötti együttműködésen alapult. A rendőrség ugyanis azzal a kéréssel fordult a szórakozóhelyek tulajdonosaihoz, hogy biztosítsanak azok számára ingyenes üdítőfogyasztást, akik a projekt kabalafiguráját a pultnál felmutatják. Aki ugyanis ezt a kabalafigurát birtokolta, vállalta, hogy azon az estén nem fogyaszt alkoholt, hanem hazaszállítja a társait, barátait.

A projekt tehát felelősségteljes magatartás tanúsítására ösztökélte a fiatalokat, megoldást is kínálva. Ennek előnye, hogy nem általános felvilágosítás keretében hívták fel a fiatalok figyelmét, ugyanis azt a fiatalok többnyire a felnőttek túlzó aggodalmaskodásának tekintik.

A projekt másik erőssége ismételten az együttműködés, hiszen a szórakozóhelyek és a rendőrség összefogásáról van szó.

3. Áldozatok segítése, az áldozattá válás megelőzése

3.1. Őszikék és Nyugdíjas akták című bűnmegelőzési darabok

Az NBT által 2016-ban kiírt bűnmegelőzési pályázat nyertes projektjei közül több is foglalkozott az áldozatvédelemmel és az áldozatsegítéssel, illetve a kiemelt kockázatú csoportokkal, így a nyugdíjas korosztállyal is. Kiemelkedő volt ezek közül a Kiskunfélegyházi Rendőrkapitányság által jegyzett projekt, a *Nyugdíjas akták* című bűnügyi komédia, amelyet nyugdíjasok segítségével állítottak színpadra, profikat meghazudtoló kivitelezéssel.

Szintén Bács-Kiskun megyei projekt az *Őszikék* című színházi darab, amely három rövid történetet mesél el, s hívja fel az idősek figyelmét az őket érintő veszélyekre. *A darab foglalkozik a trükkös lopásokkal, az „unokázós” bűncselekményekkel, valamint a jóképű csalókkal.* A mű hol viccesebb köntösben, hol komolyabb dramaturgia mellett szemlélteti a valóságot, amelyet még a helyszínen, minden történetet követően feldolgoznak a szakemberek az idősekkel, akik interaktivitása, bátorsága és őszintesége lenyűgöző.

A két projekt hasonló módszertannal tehát az idősek megszólítását célozza, akik a számukra alkalmas módon, színházi előadások formájában jutnak a hasznos információkhoz. Az *Őszikék* darab esetében az előadást színészek adják elő, a feldolgozás zajlik szakemberekkel, míg a *Nyugdíjas akták* esetében magát a darabot is idős amatőr színészek adják elő. Utóbbi nemcsak a bűnmegelőzési információk átadására, de közösségépítésre, az idősek frissen tartására is alkalmas. Ahogy az egyik főszereplő fogalmazott: „Nemcsak sokat tanultam, de ismét fontosnak is éreztem magam!”

4. A bűnismétlés megelőzése

4.1. Jobb agyféltekés rajztanfolyam – reintegrációs program

A reintegráció témaköréhez kapcsolódik az NBS-ben külön feladatként nevesített jobb agyféltekés rajzolás. A rajzolás oktatásának indokoltságát a büntetés-végrehajtási intézetekben számos tényező támasztja alá. A tanfolyam fejleszti az önismeretet, realisabb önértékelést biztosít. Az átélt sikerélmények hatására erősödik az önbizalom, oldódnak a lélek mélyén rejlő gátlások és feszültségek. Csoporthelyzetben a szociális készségek, az egymásra való odafigyelés, empátia, tolerancia, kapcsolatteremtő képesség nagyobb jelentőséget kap. A rajztevékenység folyamán a figyelem koncentráltabbá és hosszabb terjedelművé válik, fejlődik a vizuális észlelés, a vizuális emlékezet, a képzelet és az esztétikai érzék.

A rajztanfolyamok 2014 óta folyamatosan zajlanak. 2016-ban jobb agyféltekés rajztanfolyamot és kapcsolódó képzéseket (akril, pasztell) hét esetben, három tutorial csoportnak továbbképzést összesen 25 alkalommal rendeztek, összesen 182 fő számára. A képzés 2016-ban a pedagógusok számára is akkreditálttá vált. A képzett oktatók a bv. intézetekben folytatják az elítéltek számára a fejlesztő képzéseket.

A büntetés-végrehajtási szervezetnél 2014-ben öt főt képeztek ki a személyi állományból, ami 2015-ben folytatódott további 26 fővel. 2016-ban sem állt le a személyi állomány tagjainak képzése, valamint elkezdődtek a bv. intézetekben az elítéltek részére

tartott tanfolyamok is. Az év végére 19 bv. intézetből 46 fő személyi állományi tag kiképzése valósult meg.

2016. év első negyedévében a fiatalkorúakat fogva tartó bv. intézetek közül kerültek ki az első elítélteknek szervezett képzések a következőképpen: a Bács-Kiskun megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben hat alkalommal szerveztek foglalkozást négy fiatalkorú fogvatartott részére, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében, Tökölön hat alkalommal hat fiatalkorú fogvatartottat és a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben hét alkalommal öt fiatalkorú fogvatartottat vontak be a módszer elsajátításába.

A tavalyi év első felében 17 bv. intézetben folyt jobb agyféltekés rajztanfolyam. Ezek leginkább nyitott csoportok voltak, elég nagy fluktuációval, így összesen a 122 tanfolyamon 979 fogvatartott jelent meg az alkalmakon. A második félévben már 19 bv. intézetben folytak tanfolyamok, ezek azonban a tapasztalatokból kiindulva zárt csoportként működtek.

A rendőrség és a civil szféra együttműködése a gyakorlatban¹

Sivadó Máté

A rendőrség és a civil szervezetek sok ügyben egymásra vannak utalva, egymás nélkül hatástalanok. A látszólagos érdekellentétek valójában csak egy probléma más irányból való megközelítését jelenik. A lentebb szereplő példák sora ezt ábrázolja.

1. Az ORFK és a civil szféra együttműködésének alapvetései

A legfontosabb alapelvek és követelmények az ORFK és a civil szféra közötti együttműködés során:

- *Célszerűség*: egy adott civil szervezettel való együttműködésnek a rendőrség Alaptörvényben és a rendőrségi törvényben foglalt feladatainak teljesítését kell elsődlegesen szolgálnia.² Akkor célszerű együttműködési megállapodást kötni, ha az együttműködés a bűncselekmények megelőzését, felderítését, a rendőrség hatékony bűnüldöző tevékenységét szolgálja, javítja. Előfordulhat olyan eset is, amikor a jogszabályi környezetből adódó feladatokon túl az együttműködés résztvevői olyan feladat-végrehajtást, célt határoznak meg, amelyet a jogszabályok nem nevesítenek, de az érintettek számára, illetve a társadalom tagjainak érdekében hasznos. A megkötött együttműködést addig érdemes fenntartani, amíg az abban tevékenykedő felek számára pozitív eredményeket generál.
- *Egyenrangúság – arányosság*: az együttműködés során egyforma mértékben terheljék kötelezettségek, és illessék jogok mind a két vagy több felet egyaránt.
- *Kölcsönös információáramlás*: a felek az együttműködés során folyamatosan szolgáltatassanak egymásnak olyan hiteles információkat, amelyek az együttműködés célját hatékonyan szolgálják. Éppen ezért a közös tevékenységet indokolt rendszeresen értékelni, aktualizálni.
- *Törvényesség*: az együttműködés nem lehet ellentétes a hatályos jogszabályi környezetben megfogalmazottakkal.

---

¹ A fejezet a rendőrség belső anyagai, összefoglalói, jelentései alapján készült.

² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.); 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről.

1.1. Az ORFK törekvései a civil kapcsolatok fejlődése terén

Az együttműködő felek kapcsolattartásának fontos kritériuma, hogy fenntartható legyen, képessé váljon lekövetni a társadalom és a gazdaság diktálta változások által generált újabb igényeket. Ennek érdekében mindkét félnek ismernie kell a partner működési területét annak lehetőségeivel és hiányosságaival együtt. A rendszeres kapcsolattartás és az együttműködés alapját képező terület ismerete nélkül a fenntarthatóság elvész, és a partnerség csupán papírfórmává silányul.

Minden rendőri szakterületnek fel kell mérnie, hogy munkája eredményéhez a civil szféra mely eleme, tagja, csoportja járulhat hozzá.

Például ilyen szükséges együttműködés a MABISZ³ és a rendőrség között. A betörések lopások áldozatainak kártalanítása többségében a biztosítótársaságok általi kifizetésből valósul meg. Éppen ezért a rendőri eljárás során figyelemmel kell lenni arra, hogy a sértett – mint biztosított személy – jogai a biztosítótársaságok követelményrendszerének megfelelően, de a nyomozás szakmai és jogi keretein belül érvényesülhessenek. Ennek érdekében mindkét félnek ismernie kell a másik eljárásának jogi hátterét, szakmai procedúráját. A biztosítóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy a rendőri eljárás milyen kérdésekre adhat kétséget kizáró választ, amely alapján a sértetti követelés teljesíthető; illetőleg a rendőri szervnek tudnia kell, hogy a biztosítottnak milyen esetekben fizet, vagy nem fizet a szerződött társaság. Alapvető kritérium, hogy a bűncselekmény elkövetéséből induló további eljárások ne vezessenek visszaélésekhez, újabb bűncselekményekhez.

Az ismeret megszerzése a partnerek által szervezett közös oktatásokon, értekezleteken elhangzottak alapján lehetséges.

A család-, gyermek- és ifjúságvédelem terén a rendőrség törekszik az együttműködésből adódó lehetőségek széles körű kihasználására, azonban gyakran nem lehetséges megállapodást kötni a civil szervezetekkel, mert a jelzőrendszeri tagokkal való együttműködés törvényi kötelezettség.⁴

1.2. A kapcsolatok korlátai

A civil szféra és a rendőrségi szervek közötti együttműködésnek elsősorban *adatvédelmi korlátai* vannak.

Egyes együttműködések akadálya lehet a *rendőrség titkos adatgyűjtő, információ-szerző tevékenysége*, amely természetesen nem juthat az együttműködő partner tudomására. Adott esetben a dekonspiráció elkerülése vagy a nyomozás érdekében a rendőrség nem oszthat meg minden tudomására jutott információt az együttműködő partnerrel.

Előfordulhat, hogy a partnerek között *érdekellentét* van.

³ Magyar Biztosítók Szövetsége.

⁴ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

Ilyen például a Magyar Zálogházak és Záloghitelezők Országos Egyesülete és a rendőrség megállapodása. Az együttműködési megállapodás ugyan létrejött a szervezetek között, azonban az a tény, hogy a rendőrség a bűncselekményből származó, de zálogba adott tárgyat lefoglalja, és az a sértetthez kerül vissza, a zálogosoknak mindenképpen anyagi veszteséget generál. Ezért minél nagyobb felületet (aktuális tárgykörözések) kell biztosítani a zálogosoknak ahhoz, hogy megismerhessék a bűncselekmények tárgyait, és ez alapján dönthessenek arról, hogy a tárgyat megvásárolják-e vagy zálogba veszik.

Az együttműködéshez szükséges *anyagi források hiánya* is lehet gátló tényező. Jelen helyzetben szinte csak pályázati forrásból lehet biztosítani a közös tevékenységhez szükséges anyagi fedezetet. Ebből adódóan akadály lehet egy nem megfelelően megírt pályázat vagy annak elbírálása.

1.3. A kapcsolatok fenntarthatósága

Az együttműködés akkor fenntartható, ha a kidolgozott célok és feladatok összeegyeztethetők a társadalmi és a gazdasági tényezők által meghatározott elvárásokkal. Ezért ezek nyomon követése és elemzése kell hogy a rendszeres kapcsolattartás alapját képezze. Természetesen a megfelelő források (humán, gazdasági, jogi, szakmai) megléte nélkül csorbul a kitűzött cél elérésének esélye, ezért törekedni kell arra, hogy mindezek rendelkezésre álljanak. Ennek érdekében – akár újabb partnerek bevonásával – szélesíteni szükséges az erőforrások tárházát.

1.4. A képzés szerepe

A képzésnek kiemelkedő szerepe van a kapcsolatok fejlesztésében és a fenntarthatóságában is. Az együttműködő partner – és a partner működési területének, lehetőségeinek, erőforrásainak – ismerete nélkül nincs valós és eredményes kapcsolattartás, ugyanis kizárólag erre építve lehet célokat kitűzni, feladatokat meghatározni és megvalósítani.

2. Országos Polgárőr Szövetség

2.1. A rendőrséggel való együttműködés mint a feladatellátás alapja

A rendőrség és a polgárőrség stratégiai partnerek a bűnmegelőzésben, a közrend védelmében és minden olyan témában, amely befolyásolja az emberek szubjektív biztonságérzetét.

Ezen stratégiai együttműködés több szinten valósul meg. Az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) és az Országos Polgárőr Szövetség (OPSZ) együttműködése garantálja a területi szövetségek és a lokális polgárőrszervezetek hatékony együttműködését.

A polgárőrség tevékenységének egyik alapfeltétele a rendőrséggel történő kötelező együttműködés. A hatályos polgárőrtörvény⁵ rendelkezései értelmében az egyesület addig nem kezdheti meg működését, amíg nem kötött együttműködési megállapodást a székhelye szerint illetékes megyei rendőr-főkapitánysággal.

A polgárőr-egyesület a székhelye szerint illetékes helyi rendőri szervnél kezdeményezi az együttműködési megállapodás megkötését. A helyi rendőri szerv az együttműködési megállapodás megkötésére irányuló kérelmet – a kézhezvételt követő – 30 napon belül, javaslatával együtt köteles felterjeszteni a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságra. A megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányság az együttműködési megállapodást a kérelem és a helyi rendőri szerv javaslatának kézhezvételét követő 30 napon belül köti meg.

Az együttműködés célja a törvényesség, az önállóság, valamint egymás kölcsönös elismerése és tiszteletben tartása alapelveinek figyelembevételével a közbiztonság, a közrend fenntartása és megszüldárdítása – így különösen az állampolgárok biztonságérzetének és a bűnözés elleni fellépés, a bűnmegelőzés, a család-, gyermek- és ifjúságvédelem, a baleset-megelőzés, az illegális migrációhoz kapcsolódó cselekmények felderítése, illetve a vagyongvédelem hatékonyságának javítása.

2.2. Az együttműködés tartalma

Az OPSZ koordinációs közreműködésével – tagegyesületei útján – elősegíti:

- a polgárőr szervezetek és a rendőrség szervei közös szolgálatellátásának összehangolását, különös figyelemmel a bűnügyileg fertőzött területekre, valamint a bűnügyi, közbiztonsági, közlekedési, határrendészeti és idegenrendészeti akciókra, illetve fokozott ellenőrzésekre;
- a lakosság tájékoztatását a rendőri feladatokról és a rendőrség határköréről;
- a rendőri hivatás népszerűsítését, a rendőrség iránti közbizalom erősítését;
- a rendőri szervek és az OPSZ tagegyesületei közötti hatékony kommunikációt, kiemelt figyelmet fordítva arra, hogy a jogsértésre utaló vagy más rendőri beavatkozást igénylő magatartás észlelése esetén a rendőri intézkedés kezdeményezésére haladéktalanul sor kerüljön.

Az együttműködés során az OPSZ ezen túlmenően (KARDOS 2014, 92–95.):

- hatékonyan részt vesz a társadalmi bűnmegelőzéssel összefüggő feladatok megvalósításában, népszerűsíti a rendőrség bűnmegelőzési, baleset-megelőzési és vagyongvédelmi tevékenységét;
- közreműködik a bűnmegelőzést segítő kiadványok terjesztésében;
- tagegyesületei munkáját olyan módon szervezi, hogy a szolgálati feladatok ellátására az együttműködő rendőri szerv szolgálatellátási rendjével összhangban legyen.

A rendőrség egyik kiemelt célkitűzése – összhangban a Nemzeti Együttműködés Rendszere rendőrségre vonatkozó elvárásával – az állampolgárok biztonságérzetének javítása. Különös figyelmet fordít arra, hogy a közbiztonság társadalmi megítélése kapcsán mely jogsértések

⁵ 2011. évi CLXV. törvény a polgárőrségről és a polgárőri tevékenység szabályairól.

formálják negatívan a lakosság vélekedését. Ilyen hátrányosan befolyásoló tényezők főleg a személy elleni, a vagyon elleni, a vagyon elleni erőszakos, a közterületen elkövetett bűncselekmények és a tulajdon elleni szabálysértések. Az elkövetésekre legjellemzőbb körülmények az őrizetlenül hagyott ingatlanok, a lakóközösségek érdektelensége más javainak védelme iránt, a bűncselekmények elkövetését elősegítő terepviszonyok, a sértettek óvatlansága és életkora, kiemelten a gyermek-, a fiatal- és az időskorú lakosok.

A rendőrség bűnügyi, rendészeti szakterületei a bűnügyi helyzet alakulását folyamatosan figyelemmel kísérik, a releváns változásokat heti rendszerességgel – indokolt esetben haladéktalanul – jelzik egymásnak a szükséges intézkedések megtétele érdekében. Ebben a hatékony és célirányos ellenőrzési tevékenységben a rendőrség stratégiai partnere a polgárőrség.

Az együttműködés során a felek – helyi, rendőrkapitánysági szinten – hetente összehangolják a közös szolgálatellátást annak érdekében, hogy az ellenőrzések időszakán túl is biztosított legyen a fokozott jelenlét a veszélyeztetett területeken. Ilyen például a külterületi ingatlanokban, a tanyákon és az elnéptelenedő apró- vagy törpefalvakban élő személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények megelőzése, visszaszorítása, szubjektív biztonságérzetük javítása. Ennek érdekében valamennyi megyei rendőr-főkapitányság évente készít széles körű bűnügyi és közbiztonsági felmérést, amelynek eredményei alapján meghatározzák azokat a térségeket, településeket vagy azok egyes részeit, ahol indokolt a fokozott rendőri-polgárőri jelenlét.

Az ellenőrzéseket a bűnügyi és a rendészeti szakterület közösen, heti rendszerességgel végzi, amelybe bevonják a társhatóságok képviselőit, a társadalmi szervezeteket, a településőröket, a polgárőrszervezeteket, a közterület-felügyelőket, az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyeket, valamint az egyéb érintett szervezeteket (például hegyközségeket⁶).

A megyei rendőr-főkapitányságok illetékességi területén életvitelszerűen nem lakott (hétvégi házak, nyaralók) külterületi ingatlanokban, tanyákon és az elnéptelenedő falvakban élők közötti gyors információáramlás érdekében segítséget nyújt a rendőrség, hogy kialakítsanak a helyi polgárőr szervezetek bevonásával – azok irányításával – egy olyan önkéntes alapon működő, 24 órás (verbális és/vagy telekommunikációs) hírláncot, amely az ott élő állampolgárok személy-, vagyon-, valamint egészségügyi biztonságát fokozza. A segítségnyújtás keretén belül kerül sor az érintettek tájékoztatására a legközelebbi rendőri szerv elérhetőségéről, valamint a veszélyeztetett célcsoportba tartozó személyek figyelmének felhívására a sértetté válás elkerülésének lehetőségeiről, különös tekintettel az erőszakos bűncselekmények megelőzését célzó magatartásformákra.

Itt említhető meg az OPSZ külterületek biztonságáért kialakított programja, amely összhangban áll a közbiztonság és a közrend további erősítését elősegítő bűnügyi és rendészeti intézkedések egységes megtétele elnevezésű ORFK által kiadott intézkedési tervvel.

Az OPSZ tagjai számos sport-, kulturális, illetve jelentős tömeget vonzó rendezvény biztosításában vesznek részt, ahol bevonásuk révén jelentős számú rendőri erő kiváltására nyílik lehetőség. A közös tevékenység kiegészül a gyermek- és ifjúságvédelemmel is, amelynek során az *Egy iskola – egy polgárőr* program keretein belül kiemelt figyelem

⁶ A hegyközség egy borvidék egy vagy több településének szőlészeti és borászati termelői által e tevékenységükhöz fűződő közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás-, minőség- és eredetvédelmére létrehozott köztestület. (2012. évi CCXIX. törvény a hegyközségekről 3. §)

irányul az iskolakezdés időszakában a diákok biztonságára, az oktatási intézmények környezetében a forgalom segítésére.

A határrendészeti kirendeltségek, valamint a határrendészeti feladatokat ellátó rendőrkapitányságok és a helyi polgárőrszervezetek között az együttműködés folyamatos, a közös járőrszolgálatok száma az államhatárt érintő jogellenes cselekmények jellegéhez és mennyiségéhez igazodik. A közös tevékenységet szükség szerint területi szinten is koordinálják. A legtöbb érintett megyében a közös tevékenység a határ menti települések kül- és belterületén, valamint a zöldhatár őrzésében valósul meg.

Az együttműködés egy másik közös, markáns területe a rendőrség prevenciósi tevékenysége.

A rendőrség évek óta – évente aktualizálva – kiemelt feladatként kezeli a betöréses lopások visszaszorítását, amelynek végrehajtásába – többek között – stratégiai partnerét, a polgárőrséget is bevonja. Ennek érdekében a megyei (fővárosi) szervek illetékességi területén lévő rendőrkapitányságok a helyi polgárőrséggel közös munkacsoportokat hoztak létre a közös feladatok koordinálása és az eredményes végrehajtás érdekében.

Az együttműködés alatt tapasztalt pozitív eredmények figyelembevételével 2015 nyarán az ORFK Bűnmegelőzési Osztálya kidolgozta a *Házhoz megyünk!* megelőző-vagyonvédelmi programot, amelyet 2015. szeptember 30-án vezettek be országosan. A jelenleg is működő program megvalósításában többek között a polgárőrség is közreműködik. A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács támogatta azt az országos programot, amelynek keretében a *BikeSafe* kerékpárjelölő és nyilvántartásba vevő szolgáltatás is elérhetővé vált a helyszíneken.

3. Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány

A Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány 2006. október 26-a óta együttműködési megállapodás alapján dolgozik együtt a rendőrséggel.

Az alapítvány által ellátott feladatokra és az általuk képviselt célkitűzésekre is figyelemmel a hatékony, intézményesített keretek között megvalósuló együttműködés bűnmegelőzéssel kapcsolatos része zökkenőmentesen folyik. A rendőrség bűnmegelőzési előadói az iskolai programok és a bűnmegelőzési előadások során folyamatosan tájékoztatnak az alapítvány működéséről, tevékenységi köréről és elérhetőségéről, ezzel is elősegítve, hogy az alapítvány munkája a lakosság minél szélesebb köre előtt ismertté váljon. Ezzel együtt a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok és az ORFK is több alkalommal kereste meg a szervezetet annak érdekében, hogy munkatársait az áldozatvédelmi, valamint a gyermek- és ifjúságvédelmi előadók képzésébe bevonja.

2012-ben, „A gyermekbarát igazságszolgáltatás éve” keretében az alapítvány *Veszélyben lévő gyermekek segítése* címmel kétnapos tréninget ajánlott és tartott a rendőrség részére. Az alapítvány munkájából adódóan a gyermekek legfőbb érdekeit veszi figyelembe, a gyermeki jogokat képviseli a gyermekközpontság elve mentén. A képzésben ezt a szemléletet képviselve adták át tapasztalataikat azoknak a szakembereknek, akik munkájuk során gyermekekkel kerülnek kapcsolatba.

Az ismeretlen helyre távozott kiskorúak felkutatásában, főként a határokon átnyúló gyerekkeltűnések esetében az alapítvány nemzetközi és civil kapcsolatai, tapasztalatai révén segítséget nyújthat a veszélyhelyzetben lévő gyermekek ügyeinek megoldásában.

Az alapítvány vezetője 2013-ban kezdeményezte az együttműködés módosítását az el-tűnt gyermekek felkutatásának segítségével kapcsolatosan.

4. Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület

A Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület és az ORFK együttműködési megállapodása szerint az ORFK vállalta, hogy szakirányítása során törekszik arra, hogy a rendőrség szerveinél hangsúlyt kapjanak az áldozatvédelemmel, áldozatsegítéssel kapcsolatos feladatok az ezzel kapcsolatos belső norma maradéktalan végrehajtása mellett.

Az egyesület vállalta, hogy konkrét és közvetlen támogatást ad, valamint anyagi, jogi, pszichikai és egyéb segítséget nyújt a bűncselekmények – főleg a szociális helyzetük miatt rászoruló – áldozatainak (hozzátartozóiknak), és fellép a sértettek érdekeinek védelmében. Továbbá bűncselekmények áldozatainak tekinti és kiemelten foglalkozik majd azokkal a rendőrökkel, akik szolgálati feladataik ellátása során testi, lelki sérüléseket szenvednek. Segítséget nyújt a hazánkban áldozattá vált magyar és nem magyar állampolgárok részére.

Az ORFK lehetőséget biztosít az egyesület számára, hogy a rendészeti szakközép-iskolákban előadásokat tartson.

A rendőrség területi szerveinek bűnmegelőzési szakemberei folyamatosan együttműködnek az egyesület munkatársaival az alábbiak alapján:

- a bűnügyi, rendészeti területen dolgozó kollégák felkészítése az egyesület közreműködésével azon áldozatsegítő szolgáltatások köréből, amelyeket a sértettek vagy az áldozatok tudnak igénybe venni;
- részvétel egymás konferenciáin, továbbképzésein;
- közös pályázatokban való részvétel;
- a bűnmegelőzés, áldozattá válás megelőzését célzó médiafelkérések alkalmával közös megjelenések;
- az egyesület a bűncselekmények hazai áldozatai részére készített magyar nyelvű tájékoztató anyagai valamennyi területi szervnél elérhetők, a tájékoztató anyagok elektronikus formában megtalálhatók a rendőrség honlapján. Az ORFK húszezer példányt a BRFK és a 19 megyei rendőr-főkapitányság részére kiosztott (a szórólapok pótlása folyamatos a megyei rendőr-főkapitányságok kérésének megfelelően);
- azon esetekben, amikor az Áldozatsegítő Szolgálat nem tudta azonnali segélyben részesíteni az áldozatokat, az egyesület felvállalta a rászorulókat részére a szállás- és útiköltség megtérítését.

Elmondható, hogy azokban a megyékben, ahol az egyesület irodákat működtet, aktív a kapcsolat a rendőri szervekkel, de néhány megyében egyáltalán nincs érdemi együttműködés (Baranya, Fejér, Pest MRFK). Tekintettel arra, hogy az elmúlt években az egyesület több irodája megszűnt vagy egyáltalán nem volt egyes megyékben, a rendőr-főkapitányságok (Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg) kezdeményezték az irodák létrehozását.

Jó gyakorlatok:

- A Somogy MRFK közlekedési balesettel érintett vértlen áldozatok segítésére egy ügynevezett hozzájáruló nyilatkozatot vezetett be, amellyel az egyesület és a sértett

(hozzátartozó) közötti kapcsolatfelvételt megkönnyítik. Ennek szükségességét indokolta, hogy ezen áldozati kör korábban csak korlátozott mértékben volt jogosult az állami segítségnyújtásra. Az egyesület vállalta, hogy a Somogy megyei bűnmegelőzési centrumokban (táborokban) közösségi szolgálat keretein belül bűnmegelőzési feladatokat ellátó diákok részére oktatást, képzést tart az egyesület munkájáról, feladatairól, az általa nyújtott szolgáltatásokról, valamint tájékoztató anyagot biztosít részükre.

- A Zala MRFK bűnmegelőzési egysége által koordinált megyei Bűnmegelőzési Kerekasztalnak állandó résztvevője az egyesület. Továbbá hírlevelükben több alkalommal adnak tájékoztatást az egyesület tevékenységéről.
- A Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Karán végző, kinevezésre kerülő állomány négyhetes központi parancsnoki felkészítésén az egyesület 2016 óta előadást tart.

Az egyesület tapasztalatai szerint az áldozati jogokról szóló formanyomtatványok, bár rendelkezésre állnak a hatóságnak, sok esetben nem jutnak el a sértettekhez, akik áldozati jogaikról egyéb módon sem kapnak megfelelő tájékoztatást. A tervezett új együttműködési megállapodás értelmében a jövőben a sértettek a feljelentési jegyzőkönyv mellékleteként kapják majd az írásbeli tájékoztatót. Értékelésükben kiemelik, hogy az ORFK segítségnyújtása minden esetben megvalósult a szervezett konferenciákon. A rendészeti szakgimnáziumokban folyó oktatásukat szeretnék kiterjeszteni a jövőben a rendőrség egyéb aktív vagy tanulói, hallgatói státusszal rendelkező tagjai részére is. Anyagi helyzetük az utóbbi időben szűkre szabott, de jelentős erőket koncentráltak a Balaton térségére. A közlekedési balesetek vétnél áldozatainak támogatásából is szerepet vállalnak az utóbbi időben. A két fél közötti kapcsolattartást alapvetően rugalmasnak és célirányosan megvalósulónak értékelik.

5. A roma nemzetiségi önkormányzatokkal való együttműködés

A roma nemzetiségi önkormányzatokkal a kapcsolattartást megyei szinten a területi rendőri szervek vezetői, illetve helyi szinten a rendőrkapitányságok vezetői által a koordinációs feladatok ellátására kijelölt kisebbségi összekötők és körzeti megbízottak végzik.

Az elmúlt évben a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok egyik célja továbbra is az, hogy a hatékonyabb és eredményesebb munkavégzés érdekében mélyítsék a korábbi évek alatt kiépített kapcsolatokat, illetve újakat alakítsanak ki. Országosan összesen 611 (2013-ban 340, 2014-ben 478, 2015-ben 625, 2016-ban 556) együttműködési megállapodás van hatályban. Jelentős azon települések és fővárosi kerületek száma is, ahol nem kötött írásos megegyezés, de ennek ellenére a munkakapcsolat folyamatos és megfelelő.

Az ORFK-n az értékelt időszakban felmérték, aktualizálták azon tanintézetek körét, ahol halmozottan hátrányos helyzetű tanulók felzárkózását célzó programokat hajtanak végre, illetve ahol jelentősebb az ezen körbe tartozó diákok száma. Ezekben az oktatási intézményekben az Iskola rendőre, a DADA és az ELLEN-SZER, az Ovi-Zsaru és a SuliMoped programokon belül általános bűnmegelőzési feladatok végrehajtása zajlik,

amelyek célja a konfliktus- és előítélet-mentes viszony megteremtése, az áldozattá és az elkövetővé válás megelőzése, valamint az ismeretterjesztő kommunikáció.

A területi kisebbségi kapcsolattartási munkacsoportok a programok megvalósításához az anyagi, technikai feltételeket nagyrészt a meghatározott egymillió forint felhasználásával teremtették meg, valamint a Nemzeti Bünt megelőzési Tanács közreműködésével elnyert pályázati források is nagymértékben hozzájárultak a feladatok eredményes végrehajtásához.

A toborzó munka keretében az ORFK, valamint a rendőr-főkapitányságok pályázati felhívásokat bocsátanak ki a középiskolákban, illetve a felsőoktatásban tanulmányokat folytató roma származású fiatalok rendőrré válásának elősegítése érdekében. A pályázati felhívásra a rendőr-főkapitányságokhoz 2017-ben összesen 18 fő pályázata érkezett be. Az előzetes alkalmassági vizsgálatok eredményeinek értékelését követően összesen 5 fő felelt meg a pályázati felhívás feltételeinek, akikkel támogatási szerződést kötött az ORFK.

A roma fiataloknak számos módon ismertették a rendőri pályára kerülés lehetőségeit, a kedvező felvételpont-számítást és a támogatásokat (figyelemfelhívó előadások tartása, elektronikus hírlevelek, tájékoztatók megküldése a tanintézeteknek és az önkormányzatoknak). A rendészeti alapképzést adó gimnáziumokban és szakgimnáziumokban tanulmányokat folytató roma fiatalok között voltak, akik komolyan foglalkoztak a rendőrré válás gondolatával, azonban sok esetben nem feleltek meg az alkalmassági vizsgálatokon. Ennek kiküszöbölése érdekében több megyében is próbafelvételt tartottak az érdeklődő fiataloknak, amelyek során a jelentkezők felmérhették ez irányú képességeiket.

A multikulturális környezetben végrehajtott rendőri intézkedésről szóló 27/2011. (XII. 30.) ORFK utasításban foglaltak szerint a helyi közösségek konfliktusmentes együttélése érdekében a parancsnokok a közrendvédelmi állomány tagjait folyamatosan tájékoztatják a kisebbségben élő társadalmi csoportok tagjaival kapcsolatos konfliktushelyzetek kezelésének lehetőségeiről. A rendőr-főkapitányságok jelentései szerint a végrehajtói állomány eligazításainak rendszeresen tárgyát képezi az intézkedések során elvárt magatartás, az objektivitás fontossága, a követendő protokoll, a megkülönböztetés tilalma és az előítélet-mentes rendőri fellépés jelentősége.

Az ORFK és az Európai Roma Rendvédelmi Bajtársi Egyesület által támogatott *Kezdeményezés a gyűlölet alapú incidensek rendészeti kezelésének, valamint megelőzésének fejlesztésére* elnevezésű, 2014-ben indult szakmai projekt keretein belül az országot három régióra osztva, megyénként három fő szolgálatparancsnok képzésére került sor 2015-ben. A projekt részeként az ORFK Rendészeti Főigazgatóság Közrendvédelmi Főosztályának vezetője 2016. április 1-jén *A gyűlölet, illetve előítélet motiválta incidensekkel összefüggő rendőri intézkedésekhez* címmel segédletet adott ki, amely jelentős mértékben segíti a kollégák munkáját a hasonló jellegű jogsértések során a helyes eljárási rend megjelölésével.

A projekt keretein belül végrehajtott toborzó kampány elérte azokat a roma fiatalokat, akiket speciális rendezvényekkel, egy külön toborzó céllal létrehozott honlappal⁷ és társadalmi célú hirdetésekkel céloztak meg. A honlap minden olyan fontos információt tartalmaz, amely egy roma fiatal rendőrré válásához szükséges lehet (törvényi feltételek, felvételi csomag, rendőrségi ösztöndíjak roma fiataloknak).

A projekt hatásvizsgálata 2017 januárjában zajlott le – pozitív visszajelzéssel.

⁷ www.sokszinurendvedelem.hu

A rendőrkapitányságok figyelemmel kísérték és soron kívül felterjesztették a területi kisebbségi kapcsolattartási munkacsoportok vezetői részére a roma lakosság irányából érkező, illetve a jogvédő szervezetek által tett olyan panaszokat, feljelentéseket és bejelentéseket, amelyekben kifejezetten a roma származás miatti diszkriminatív rendőri intézkedést, eljárást kifogásolták.

6. INDIT Közalapítvány⁸

A baranyai régióban 2002. április 3-án megalakult Dél-dunántúli Regionális Kábítószerügyi Egyeztető Fórum (DREKEF), a helyi fórumok ernyőszerkezete. Célja a szakember-koordináció, az intézményi háló, az egyes intézményekben zajló programok összehangolása, a Nemzeti Stratégiában megfogalmazott tervek lebonyolításának szakmai támogatása, valamint regionális drogstratégia kidolgozása és megvalósítása. A fórum a Dél-Dunántúl régióban – Pécs, Komló, Mohács, Siklós, Szekszárd, Paks, Dombóvár, Bonyhád, Kaposvár, Siófok – működik, és az azokban képvisellel rendelkező intézményeket tömöríti. Operatív testületéhez tartoznak a helyi Kábítószerügyi Egyeztető Fórumokat (KEF) vezető városi koordinátorok, a DREKEF titkára és a regionális koordinátor. Az operatív teendőket a DREKEF-iroda látja el, amelynek az INDIT Közalapítvány FÜGE Devianciaprevenció, Regionális Képzési és Koordinációs Központja ad helyet. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság a megyei KEF munkájában vesz részt. Az INDIT Közalapítványnál utcai szociális munkát végzőkkel a főkapitányság közvetlen munkakapcsolatot alakított ki nemcsak a kábítószer-bűnözés megelőzése érdekében, hanem az utcai prostitúció visszaszorítása céljából is. A két szervezet közötti együttműködés napi szintű, főként a gyermek- és ifjúságvédelemre és a kábítószer-megelőzésre fókuszál. A továbblépés lehetősége közös pályázatok és projektek megvalósításában van.

A Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság is évek óta működik együtt az INDIT Közalapítvánnyal, azon belül is a TÜKÖR Somogy Megyei Drogambulanciával és a Kaposvár Szenvedélybetegek Nappali Ellátójával. A megyei főkapitányság droggal kapcsolatos rendezvényein szakembereik rendszeresen megjelennek, a megyei Kábítószerügyi Egyeztető Fórummal is folyamatos az együttműködés.

Sok más civil szervezettel kooperálnak még a rendőrök, például a Mozgáskorlátozottak Somogy Megyei Egyesületével, a Vakok és Gyengénlátók Szervezetével, a Borostyánvirág Anyaotthonnal, a Vöröskereszttel, különböző egyházi szervezetekkel.

7. Baptista Szeretetszolgálat

A Baptista Szeretetszolgálattal három területen is folyik együttműködés; az emberkereskedelem, a hajléktalanok és a drogfüggők kapcsán.

Az emberkereskedelem területén belül a prostitúcióra kényszerítéssel, illetve a kényszerházasságokkal összefüggő büntetőeljárásokban a szeretetszolgálat szakértő munkatársai érdemi segítséget nyújtanak az áldozatoknak és a hatóság tagjainak. Magyar

⁸ INDIT – Integrált Drogterápiás Intézet.

állampolgárságú fiatal lányokat – sok esetben állami gondoskodásban részesülőket – adnak el külföldre, elsősorban Nyugat-Európába prostituálnak. Előfordul az is, hogy harmadik ország állampolgárával házasságra kényszerítik, hogy az uniós állampolgársághoz juthasson. Amikor a hatóságok ezeken a bűnszervezeteken rajtaütnek, felmerül, hogy mi legyen az áldozatokkal. Ebben tud szakszerű segítséget nyújtani a szeretetszolgálat az áldozatok ideiglenes elhelyezésével, a bűnbándák elől való elrejtésével.

A hatóságok számára nehéz kérdés a hajléktalanokkal való bánásmód. A fedél nélküli személyek a hatóságok képviselőit sok esetben ellenségnek tekintik, nem kívánnak együttműködni velük, még akkor sem, ha a sérelmükre bűncselekményt követnek el, vagy másféle hatósági segítségre szorulnának. Mivel a szeretetszolgálat minden esetben a segítő oldalról közelít feléjük, ezért a kapcsolat bizalmi jellegű, ami elősegíti azt, hogy a hatósági támogatást az érintettek megkaphassák.

Szinte valamennyi hatóság számára láthatatlanok az intravénás drogfogyasztók, akik egy idő után rendszerint hajléktalanok lesznek, nem dolgoznak, az államnak nem fizetnek adót, nem járnak orvoshoz, kórházba, nem szavaznak. Az állam képviselői róluk tipikusan csak a civil szervezetektől tudnak, ezen belül is a Baptista Szeretetszolgálat kiemelten fontos partner.

8. Még néhány együttműködésről röviden

- A *Gie Argos* egy 1984-ben létrejött francia nonprofit szervezet. Feladatuk a bűncselekményből származó járművek, értékes tárgyak felkutatása, felderítése, visszaszármaztatása. A velük kötött együttműködési megállapodás szükséges a gépjárművekkel kapcsolatos bűncselekmények visszaszorítása, az eltulajdonított gépjárművek felkutatása érdekében. Ennek keretén belül többek között gyors és hasznos segítséget nyújtottak már gépjárművek, illetve alkatrészek azonosítása terén.
- Az Autósszektorhoz Kapcsolódó Bejegyzett Vállalkozások Autonóm Érdekvédelmi Egyesületével (ABAKE) 2015. évben megkötött együttműködési megállapodás is a gépjárműlopások, lopott alkatrészek felderítése okán vált szükségessé. Az ABAKE továbbá az illegális bontók feltérképezésével, illetve ilyen információk rendelkezésre bocsátásával tud segítséget nyújtani.
- Az ORFK és a különböző állatvédelmi alapítványok között létrejött együttműködési megállapodás alapján hatékonyabbá vált a környezeti bűncselekmények elleni fellépés, amely elsősorban a kölcsönös információcserén alapszik. A nyomozások során lefoglalt állatok elhelyezésében, szakszerű tartásában az alapítványok segítséget nyújtanak.
- Az AEGON Magyarország Általános Biztosító Zrt.-vel 2013-ban kötött együttműködési megállapodás közös célként fogalmazta meg az állampolgárok vagyonszükségének növelését, amelyben a rendőrség szakértői folyamatosan közvetítik – elsősorban a médián keresztül (például interjúk, kisfilmek, szóróanyagok formájában) – a megelőző-vagyonvédelmi információkat, amelyek a lakosság biztonságát fokozó védelmi mechanizmusok fejlesztésére, tudatosítására hivatottak.

A civil szervezetek kivétel nélkül arról számolnak be, hogy a rendőrséggel való együttműködés fontos számukra, és az általuk oltalmazott személyek számára is. A kapcsolatokat mindannyian fejleszteni szeretnék. Kiemelik azonban, hogy nagy szerepe van annak, hogy a helyi rendőri vezetők mennyire tekintik őket partnernek.

Felhasznált irodalom

KARDOS Pál (2014): A Polgárőrség. In TÍHANYI Miklós szerk.: *A rendészeti feladatokat ellátó szervek és a polgárőrség*. Budapest, Nemzeti Közsolgálati Egyetem. 92–95.

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu
A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Bíró Csilla
Korrektor: Szarvas Melinda
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-240-5 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-241-2 (PDF)
ISBN 978-963-531-242-9 (ePub)

A bűnözés állandó, meg nem szűnő velejárója a társadalom működésének, megjelenési formái pedig folyamatosan idomulnak a változó körülményekhez. A kriminológia feladata a bűnözés eredőinek és változásainak feltárása, a kiváltó okok feltérképezése, valamint a megelőzés állami és társadalmi eszközszerének kidolgozása, segítve ezzel a rendőrség munkáját és erősítve a lakosság biztonságát.

A Nemzeti Közszerológati Egyetemen kiemelten fontos, hogy a diákok az elméleti tudás mellett alkalmazható ismereteket szerezzenek és megtanulják ezeket mindennapi munkájuk során használni. Ez tehát a célja az alkalmazott kriminológia oktatásának és az alapjául szolgáló tankönyvnek is, amelynek egyes témáit a hazai kriminológia és bűnügyi tudományok elismert elméleti és gyakorlati szakértői dolgozták ki, felhasználva a legfrissebb hazai és nemzetközi kutatások eredményeit.

A tankönyv három részből áll: az első rész a kriminológia megismeréséhez és megértéséhez szükséges legfontosabb alapkérdéseket mutatja be, a második részben a jelenkori bűnözés egyes formáinak főbb jellemzőiről kap képet az olvasó, míg a könyv harmadik része a gyakorlatról szól, segítve ezzel a jövő szakembereinek munkáját.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE